233623

ACADEMIA ROMÂNĂ

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan - Al. Rosetti" Bucureşti

LUCRĂRILE CELUI DE AL DOILEA SIMPOZION INTERNAȚIONAL DE LINGVISTICĂ

Bucureşti, 28/29 noiembrie, 2008

Editori:
NICOLAE SARAMANDU
MANUELA NEVACI
CARMEN IOANA RADU

editura universității din bucurești®

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

LUCRĂRILE CELUI DE AL DOILEA SIMPOZION INTERNAȚIONAL DE LINGVISTICĂ

Editori:
NICOLAE SARAMANDU MANUELA NEVACI CARMEN IOANA RADU

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

II 33623

ACADEMIA ROMÂNĂ

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Bucureşti

LUCRĂRILE CELUI DE AL DOILEA SIMPOZION INTERNAȚIONAL DE LINGVISTICĂ

(Bucureşti, 28-29 noiembrie 2008)

Editori:
NICOLAE SARAMANDU
MANUELA NEVACI
CARMEN IOANA RADU

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ
INVENTAR CĂRȚI NR. 32.991

editura universității din bucureşti
2009

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Referent: CS I dr. Maria MARIN

© editura universităţii din bucureşti
Şos. Panduri, 90-92, Bucureşti – 050663; Telefon/Fax: 021.410. 23. 84
E-mail: editura_unibuc@yahoo.com
Internet: www.editura.unibuc.ro

Tiparul s-a executat sub c-da nr. 2458/2009
la Tipografia Editurii Universităţii din Bucureşti

Tehnoredactare computerizată: Meri POGONARIU

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICA
INVENTAR [illegible]

ISSN 2066-7973

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

CUPRINS

Notă editorială *7*

I. SESIUNE PLENARĂ

Grigore Brâncuş, *Raporturi lingvistice aromâno – albaneze* *11*
Wolfgang Viereck, *English surname geography* *21*
Nicolae Saramandu, *Originea românei şi a dialectelor sale (observaţii critice pe marginea unor lucrări recente)* *49*
Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, *Un construct lexicografic:* ***zemos*** *'cucumis melo'* *57*

II. ISTORIA LIMBII, DIALECTOLOGIE, ONOMASTICĂ

Liliana Agache, *Note asupra unor termeni regionali moldoveneşti, cu circulaţie în secolul al XVII-lea* *77*
Mircea Farcaş, *Observaţii asupra africatelor ĉ, ĝ în graiurile din Maramureş* *85*
Viorica Goicu, *Nume paralele de localităţi cu bază antroponimică din Transilvania* *95*
Magdalena Kiss, *Toponimele din Transilvania în culegerile lui Frigyes Pesty şi Attila Szabó T.* *107*
Maria Marin, *Probleme ale sinonimiei într-un dicţionar dialectal* *113*
Iulia Mărgărit, *Valorificarea unor regionalisme în opera lui I.L. Caragiale* *129*
Dragoş Moldovanu, *Sincronia şi diacronia câmpurilor toponimice* *139*
Mihaela-Mariana Morcov, *Nume de animale în limbile romanice. Cuvnte şi motivaţii noi* *149*
Manuela Nevaci, *Denumiri pentru LIÈVRE în limbile romanice (pe baza Atlasului Lingvistic Romanic)* *159*
Adrian Poruciuc, *Vechiul germanism* ***fară*** *păstrat în română şi în alte limbi sud-est europene* *167*
Adrian Rezeanu, *Toponimie urbană. Denominaţia lăcaşurilor de cult* *181*
Cătălina Vătăşescu, *Concordanţe semantice între română şi albaneză privitoare la numele sărbătorii naşterii Sfântului Ioan Botezătorul* *193*

III. LEXICOLOGIE

Anamaria Bota, *Observaţii asupra apelativelor în universul carceral* *203*
Antonia-Ferihan Ciolac, *Chestiuni privind prezenţa elementului lexical englez în franceza din Québec* *209*
Simona Goicu-Cealmof, *Formaţii deonimice în presa actuală* *223*
Liviu Groza, *Expresii franţuzeşti vechi şi învechite folosite în româna contemporană* *235*
Constantin Manea, Maria-Camelia Manea, Dănuţa Magdalena Pruneanu, *Note asupra împrumuturilor lexicale recente din limba engleză – calchiere, adaptare, traducere* *243*
Cătălina Mărănduc, *Necesitatea şi avantajele utilizării unei colecţii de texte în format electronic în elaborarea viitoarelor ediţii ale DEX şi DLR* *255*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Constantin-Ioan Mladin, *Un cuvânt mereu „la modă": **băşcălie**. Etimologie şi tendinţe în româna actuală* 267
Cristian Moroianu, *Derivarea prin substituţie de afixe. Sufixe substantivale vechi* 281
Anabella-Gloria Niculescu-Gorpin, Monica Vasileanu, *Dicţionarul – prieten sau duşman?* 295
Monica-Mihaela Rizea, *Polisemia din perspectiva unei terminologii externe* 305
Mădălina Stăncioi-Scarlat, *Termeni culinari recent intraţi în limba română (aspecte etimologice)* 317
Gabriela Şerban, *Valori semantice şi stilistice ale sufixului diminutival – **el / - ea*** 331
Aida Todi, *Paronimia. Dificultăţi ale definirii şi clasificărilor. Limite ale dicţionarelor* 339
Alice Toma, ***En général et plus généralement** – deux marques de la généralisation* 355
Gabriela Zapletalová, *How to create intelligible summaries: analysing lexical cohesion in economics research articles* 363

IV. GRAMATICĂ, ORTOGRAFIE

Mirela-Ioana Borchin, *Conjunctivul ca modalizator deontic* 379
Doina Butiurca, *Valorile referenţiale ale demonstrativelor latine şi articolul hotărât în limbile romanice* 391
Sofiana Chiriacescu, *Indefinite NPs and pe-marking in Romanian* 401
Blanca Croitor, *Acordul în gen al sintagmelor coordonate* 413
Viorela-Valentina Dima, *Adjectivele pronominale demonstrative – deixis spaţial şi temporal* 427
Ionuţ Geană, *Prepoziţiile semilexicale. Aspecte teoretice* 433
Ion Giurgea, *On the verbal complex and subject positions in Romanian* 445
Carmen Mîrzea Vasile, *Adverbul **cumva** în limba română actuală* 461
Mona Moldoveanu-Pologea, *Prepoziţii semantic vide – o analiză contrastivă* 479
Dana-Luminiţa Teleoacă, *Aspecte morfosintactice în textul catihetic actual* 489

V. PRAGMATICĂ, STILISTICĂ

Ruxandra Boicu, *Identificarea politicianului în interacţiune* 505
Constantin Corniţă, *Limbă, limbaje şi cultură (cultură populară) în concepţia lui Eugeniu Coşeriu şi a lui Mihai Pop* 517
Georgeta Corniţă, *Lingvistica mimicii. O problemă de traductibilitate a codurilor* 523
Claudia Ene, *Observaţii asupra conexiunilor transfrastice în lucrarea lui Varlaam, **Răspunsul împotriva catihismusului calvinesc*** 535
Liliana Hoinărescu, *Forme de atenuare în exprimarea dezacordului în româna vorbită* 543
Gheorghe Moldoveanu, *Structura lexicului din poezia lui Octavian Goga* 555
Dinu Moscal, *Despre specificul semnului lingvistic* 565
Anabella-Gloria Niculescu-Gorpin, *Influenţa câtorva elemente retorice în înţelegerea şi acceptarea discursului politic* 575
Carmen Ioana Radu, *Comunicarea conflictuală în conversaţiile curente* 585
Larysa Shotropa, *Influenţa limbii materne (portugheze) în procesul studierii limbii române: bilanţ şi perspective* 595

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

NOTĂ EDITORIALĂ

Publicăm în volumul de faţă comunicările prezentate la al II-lea Simpozion Internaţional de Lingvistică, organizat la Bucureşti de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" al Academiei Române în zilele de 28 şi 29 noiembrie 2008.

Au susţinut comunicări la Simpozion cercetători, cadre didactice din învăţământul universitar şi preuniversitar, doctoranzi atât din Bucureşti cât şi din alte centre universitare: Alba-Iulia, Baia Mare, Braşov, Constanţa, Iaşi, Piteşti, Suceava, Târgu-Mureş, Timişoara. Lor li s-au adăugat lingvişti care îşi desfăşoară activitatea în alte ţări: Cehia, Elveţia, Franţa, Germania, Portugalia, Ungaria.

Ca şi la Simpozionul precedent am căutat ca – alături de lucrările de *lingvistică descriptivă* – să acordăm locul cuvenit cercetărilor de *lingvistică istorică*, precum şi celor care valorifică fapte de limbă vorbită, inclusiv la nivel dialectal.

Comunicările – inclusiv cele din sesiunea plenară – ilustrează următoarele domenii:

- istoria limbii, dialectologie, onomastică
- lexicologie
- gramatică
- pragmatică, stilistică.

Faţă de Simpozionul precedent numărul participanţilor – atât al celor din ţară cât şi al celor din străinătate – a fost mai mare, fapt care se reflectă în numărul sporit de pagini al prezentului volum.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

I. SESIUNE PLENARĂ

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

RAPORTURI LINGVISTICE AROMÂNO-ALBANEZE

GRIGORE BRÂNCUŞ

Aromâna are un statut aparte în conglomeratul idiomatic din Balcani. Ea e vorbită de comunităţi disparate, recunsocute în toate statele Peninsulei, inclusiv România (în aşezări recente din Dobrogea). Cu toate acestea, aromâna are, în general, un caracter unitar. Tache Papahagi, în studiul introductiv al *Dicţionarului* său, distingea două ramuri ale aromânei: „Deşi e unitar în tot ce constituie esenţa lui, dialectul aromân se prezintă sub două aspecte generale: *aromâna nordică*, vorbită de aromânii din Albania, Jugoslavia şi Bulgaria şi *aromâna sudică*, vorbită de aromânii din cuprinsul nordic al Greciei. Fiecare din aceste două ramuri îşi are varietăţi subdialectale: din aromâna nordică, vorbită în general de fărşeroţi, de grămosteni, de moscopoleni şi de muzăcheari, face parte şi graiul satelor Gopeşi şi Mulovişte, iar din aromâna sudică, vorbită de aromâni din masivul Pindului – deci de o populaţie mai numeroasă – face parte şi graiul aromânilor de la poalele estice ale Olimpului" [1].

Problema dispersiunii aromânilor l-a preocupat pe Th. Capidan, care sublinia, totodată, şi cauzele evoluţiilor divergente din sânul aromânei: „Oricât de unitar ar părea, graiul aromânilor de pretutindeni, în sensul că nu există diferenţieri subdialectale care să îngreuneze înţelegerea indivizilor de la o regiune la alta, totuşi arată unele abateri care îl deosebesc întrucâtva de la un ţinut la altul. Acestea provin *atât din pricina evoluţiunilor interne, cât mai ales din cauza influenţelor pe care le-a suferit din partea limbilor înconjurătoare* (sublin. ns.). Prima diferenţiere în grai, care desparte pe aromâni în două grupuri mari, este aceea care deosebeşte pe *aromânii de nord* de *aromânii de sud*. Cei dintâi, aşezaţi în Macedonia şi centrele de miazănoapte ale Peninsulei Balcanice, vorbesc ceva deosebit de aromânii din sud, care ocupă în mase compacte tot Epirul, Tesalia şi părţile nordice din vechea Grecie. Graiului din sud aparţin, vorbind după tulpini, aromânii epiroţi, cu ramificaţii în Olimp, graiului din nord, aromânii grămosteni, cu ramificaţii în Albania. De aceştia ţin şi aromânii din Gopeşi şi Mulovişte." [2].

În linii generale, aceste consideraţii, privind repartizarea dialectală a aromânei şi caracterul esenţial unitar al acesteia, se regăsesc la lingviştii de mai târziu, Matilda Caragiu Marioţeanu [3] şi Nicolae Saramandu [4], precum şi la predecesorii lui Capidan,

---

[1] Papahagi 1974: 84-85.

[2] Capidan 1932: 193.

[3] Caragiu Marioţeanu 1975: 264: „graiuri de tip fărşerotesc şi graiuri de tip aromânesc."

[4] Nicolae Saramandu 2004: 81, cu o foarte instructivă hartă privind aşezările aromâneşti din Balcani.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

adică la G. Weigand şi Pericle Papahagi. Orientarea nord-sud a variantelor dialectale e la fel în albaneză: graiuri tosce în sud şi graiuri gheghe în nord. Chiar şi în dacoromână există această dispoziţie geografică: grupul graiurilor nordice şi grupul graiurilor sudice.

Unitatea aromânei se explică prin factori extralingvistici diverşi: îndeletniciri străvechi (păstorit, cărvănărit, industrie casnică, negustorie în târguri), religie ortodoxă, credinţe, practici populare etc. Păstoritul, fie nomad, fie transhumant, presupune mişcări de populaţie în toată aria balcanică. S-ar putea spune că aromâna e mai unitară decât oricare dintre idiomurile oficiale din Peninsulă. Caracterul ei unitar e probabil să se fi menţinut şi datorită faptului că aromâna, în general româna comună, dispune, în plan morfematic, de un mare număr de mărci, aşadar, varietăţile dialectale se exprimă mai cu seamă la nivel fonetic şi lexical.

Aromâna (ca şi meglneoromâna şi istroromâna) este un dialect foarte conservator, identificat de unii lingvişti cu româna comună [5]. Conservatorismul ei se datoreşte faptului că aromânii au fost întotdeauna o populaţie în continuă mişcare. Or, se ştie că, de regulă, schimbările în limbă se produc mai repede la o populaţie cu o viaţă sedentară, ceea ce, în trecut, nu a fost cazul românilor din Balcani.

Starea de bilingvism (ori trilingvism) a aromânilor se explică atât prin contactul lor nemijlocit cu grecii şi albanezii, cât şi prin aceea că aromâna nu a avut niciodată statutul unui idiom oficial.

Cele două influenţe, greacă şi albaneză, au fost de intensitate diferită: puternică în cazul limbii greceşti, slabă în cazul albanezei. Numărul redus de elemente albaneze în aromână, în raport cu cele greceşti, ar fi în legătură cu faptul că în procesul de deznaţionalizare a aromânilor, intensificat în ultimele secole, nu au fost implicaţi atât albanezii cât mai ales grecii şi popoarele slave. În indicele de cuvinte întocmit de Tache Papahagi, după criterii etimologice, la sfârşitul dicţionarului său, elementele albaneze sunt, de toate, 364, iar cele greceşti aproape 3000. Nu figurează în indicele albanez cuvintele din substrat, cunoscute şi în dacoromână. Autorul le risipeşte în cuprinsul unei lungi liste de circa 4000 de cuvinte, răspândite şi în alte limbi balcanice, din care e de presupus că vor fi pătruns şi în aromână.

Factorii de cultură şi de civilizaţie justifică numărul mare de elemente greceşti faţă de cantitatea redusă de cuvinte primite din albaneză. Foarte probabil că între aromâni şi albanezi nu vor fi fost, de-a lungul istoriei, deosebiri prea mari privind modul de viaţă: îndeletniciri asemănătoare, aspiraţii comune, existenţă spirituală exprimată în forme elementare de cultură populară [6], convieţuire îndelungată pe acelaşi teritoriu, amestec de populaţie etc. Superioritatea albaneză va fi fost, probabil, mai mult numerică decât de altă natură. De aici o concluzie teoretică: la două limbi în contact, influenţele vin dintr-o singură direcţie dacă raportul dintre comunităţile sociale este inegal din punctul de vedere al civilizaţiei şi culturii.

Termenii strict lingvistici, în aparenţă secundari, care se impun în raporturile dintre cele două idiomuri se exprimă prin aceea că albaneza şi aromâna au structuri

---

[5] Desnsusianu 1961: 208: „Din cele ce am spus până acum reieise că macedoromâna trebuie să reprezinte *româna comună*, graiul romanic sud-dunărean care s-a format în vecinătatea albanezei, în urma fuziunii latinei cu ilira".

[6] Cf. Çabej 1997: 99: „În cronicile bizantine şi în documentele istorice ale Serbiei medievale, albanezii sunt menţionaţi peste tot ca păstori, adeseori împreună cu aromânii."

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

gramaticale foarte apropiate, un fond lexical latin foarte bogat, elemente venite din limbile vecine în proporţie relativ egală (turceşti, bulgăreşti, greceşti, italiene). Amândouă limbile au fost puternic influenţate de neogreacă şi de turcă. Contactul lingvistic dintre aromâni şi albanezi a fost strict oral, care se confirmă prin caracterul marginal al elementelor împrumutate de aromână. Cele două limbi au avut în cursul istoriei o poziţie aproximativ egală, în sensul că formele culturale albaneze, deşi datează din secolul al XVI-lea, nu au fost implicate în relaţiile lingvistice orale dintre ele. Nici mişcarea culturală de la Moscopole din jurul anului 1800 nu a modificat natura acestor relaţii. În operele lui Daniil şi Cavallioti aromâna şi albaneza sunt pe acelaşi plan în raport cu greaca. Cu toate acestea, bilingvismul din ţinutul Albaniei a caracterizat îndeosebi pe aromâni care au folosit (şi folosesc încă) alternativ cele două limbi, fapt explicabil prin aceea că albaneza a avut un statut social uşor diferit.

Din lista de 364 de cuvinte intrate din albaneză în aromână puţine sunt albaneze propriu-zise, din stratul vechi al limbii. Cele mai multe provin în albaneză din alte limbi (latină, greacă, italiană, turcă, slavă), încât se poate spune că faţă de aromână albaneza a jucat rolul intermediar de transmiţător; de exemplu, *bilbiliu* 'privighetoare' este, la origine, un cuvânt turcesc, intrat în aromână prin albaneză: *bilbil* (< tc. *bulbul*). La fel, *lĭuftă* (din alb. *lufţë* < lat. *lucta*), *cuituescu* 'mă gândesc (la ceva)' (< alb. *kujtoj* < lat. *cogitare*), *agudescu* 'lovesc, bat' (< alb. *godis* < sl. *goditi*), *puşescu* 'încetez' (< alb. *pushoj* < lat. *pausare*), *lală* 'unchi' (< alb. *lalë* 'tată, bunic' < ngr. λαλᾶς 'bunic'). În felul acesta se înţelege mai bine diferenţa numerică foarte mare dintre lista lui T. Papahagi (364) şi cea a lui Th. Capidan (cca 160) din 1920 [7]. Dacă ţinem seamă de faptul că la Capidan sunt trecute şi cuvintele din substrat, deducem că împrumuturile propriu-zise nu trec de 100-120 de unităţi.

Influenţa albaneză afectează mai cu seamă graiul fărşeroţilor (din grupul nordic), care au convieţuit veacuri de-a rândul cu albanezii pe acelaşi teritoriu. E foarte important de precizat că elementele albaneze din aromână provin mai ales din dialectul tosc, cel vorbit în aria de sud a Albaniei (la sud de râul Shkumbin), aceeaşi cu teritoriul pe care se află comunităţile de aromâni fărşeroţi. Th. Capidan, care a studiat îndeaproape felul de viaţă şi graiul fărşeroţilor [8], a remarcat că dintre ramurile de aromâni „fărşeroţii sunt aceia care, în grai, se apropie mai mult de dacoromâni", adăugând că „n-ar fi exclus faptul ca fărşeroţii să se fi amestecat odată cu tulpini din acei români apuseni despre care a vorbit Puşcariu în lucrarea sa *Istroromânii*, I" [9]. Dacă dintre toţi aromânii cei care se apropie cel mai mult de dacoromâni sunt fărşeroţii, dintre albanezi, cei care prezintă cele mai multe şi mai frapante asemănări cu dacoromânii sunt toscii, cei din sud, nu gheghii, ramura din nordul Albaniei.

În cercetările de albanistică s-a arătat adesea, privitor la autohtonia albanezilor, că aceştia provin, la origine, din zone nordice ale Balcanilor: ţinutul muntos al Dalmaţiei (*iliri romanizaţi*, C. Jireček), Dardania (sinteza traco-iliră, N. Jokl), triunghiul Niš – Skopje – Sofia (G. Weigand) sau chiar Dacia (B. P. Hasdeu, V. Pârvan, I. I. Russu, Vl. Gerogiev). Reţinem aici concluzia lui Capidan, valoroasă prin caracterul ei de sinteză:

[7] Capidan 1920: 514-554.
[8] Capidan 1929-1930.
[9] Capidan 1929-1930: 147.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

„Oricâţi albanezi vor fi existat odată în Albania centrală şi meridională, grosul populaţiunii albaneze de mai târziu s-a coborât din părţile de miazănoapte. Şi, tot aşa, oricâţi aromâni străvechi vor fi existat odată ca populaţiune flotantă în Albania, grosul ei a venit tot din miazănoapte, de acolo unde, împreună cu dacoromânii, au format odată limba românească unitară" [10].

În continuare, prezentăm câteva asemănări mai importante dintre graiul aromânilor fărşeroţi (şi, în general, din grupul nordic) şi albaneza toscă. Materialul pe care-l folosim provine din *Dicţionarul* lui T. Papahagi; unele fapte le-am selectat din studiile asupra fărşeroţilor datorate lui Th. Capidan [11], Al. Rosetti [12], N. Saramandu [13] ş. a., iar altele din anchetele personale pe care le-am făcut la aromânii din Albania.

În aromâna din nord vocalele neaccentuate nu se sincopează cu aceeaşi frecvenţă ca în aromâna din sud, fapt explicabil, după Capidan [14], prin gradul de intensitate a vocalei accentuate din cuvânt; de exemplu, în sud se pronunţă *mşat*, iar în nord *muşat*. În albaneză, sincoparea vocalelor neaccentuate distinge dialectul gheg de dialectul tosc; de exemplu, *u* neaccentuat dispare în ghega vorbită la Tirana, Durrës, Kruja [15], dar se păstrează în toscă.

-ë (= *ă*) final, caracteristică morfologică a femininelor albaneze, se conservă ca atare la cuvintele aromâneşti împrumutate din albaneză, de exemplu, *şupleacă*, pl. *şupleţâ* 'palmă' (cu *-ă*, ca alb. tosc *shuplakë* id.) În dialectul gheg, spre deosebire de cel tosc, *-ë* a amuţit, cu consecinţa lungirii cantitative a vocalei din silaba precedentă. În general, şi *ë* accentuat s-a păstrat în toscă, dar a devenit *â* (= *a* nazalizat) în ghegă. La aromânii din grupul sudic, *-ă* > *-â* (*featâ* > *featâ*). Am urmărit toate substantivele şi adjectivele feminine din studiul lui Al. Rosetti consacrat graiului românilor din Albania transmutaţi în Dobrogea şi am observat că *-ă*, ca morfem de feminin, e notat constant [16], indiferent de originea cuvintelor.

În poziţie nazală, *ă* a devenit *î* în graiul aromânilor din grupul sudic, dar la fărşeroţi *ă* în această poziţie „se mai păstrează poate sub presiunea limbii albaneze care nu cunoaşte sunetul *î* " [17]. În general, *î* nu există în sistemul fonologic al aromânei din Albania, la fel ca în albaneza toscă.

La fărşeroţi, adaptarea fonetică a cuvintelor din albaneză s-a produs în spiritul dialectului tosc. Faptul acesta se poate ilustra cu palatalele *k'*, *g'* care reproduc sunetele corespunzătoare din toscă, iar nu reflexele africate din ghegă, de exemplu, *kelke* 'sticlă', după tosc *qelqe* (=*k'elk'e*), nu după gheg : *čelče*, cu africată; *gelă* 'mâncare' (în toscă *gjellë*, iar în ghegă *gĕll*).

Deşi sistemul fonetic aromân nu preferă africatele *č*, *ğ* (devenite de timpuriu *ţ*, *dz*), trebuie observat, totuşi, că numărul acestora a crescut prin împrumuturile din limbile

---

[10] Capidan 1929-1930: 148.
[11] Capidan, v. notele 2, 7, 8.
[12] Rosetti 1930.
[13] Saramandu 1972.
[14] Vezi Capidan 1929-1930: 133; Capidan 1932: 365 ş. u., care admite şi influenţa grecească.
[15] Gjinari 1988: 50: *mlar* „mullar", *fqi* „fuqi", *ksur* „kusur".
[16] Pentru diferitele transformări ale lui *ă* (alb. *ë*) neaccentuat în română şi albaneză, v. Brâncuş 1995: 73 şi Saramandu 1972: 44-51.
[17] Capidan 1932: 211; privitor la graiurile albaneze din grupul tosc, vezi pe larg sinteza lui Gjinari 1988: 51-52.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

vecine [18], de exemplu *ceadră* 'umbrelă, cort' < alb. *çadrë* 'umbrelă', *ceară* 'guturai' < alb. *e çarë* 'fessura, lesione', *giufcă* 'creastă (de cocoş)' < alb. *xhufkë* 'ciuf' (Leotti 1937).

În seria vibrantelor, aromâna din Albania are un fonem în plus, un *rr* (apical vibrant) care provine, ca şi în dialectal tosc, din grupurile consonantice *rl*, *rn* : *sorră* 'soarele', *carră* 'carne' [19]. Fărşeroţii au şi opoziţia *rr* (forte) : *r* (slab) la iniţială de cuvânt nu de silabă, cunoscută şi în dacoromâna veche, precum şi în albaneză, sub influenţa căreia aromânii fărşeroţi vor fi menţinut această opoziţie.

O trăsătură fonetică foarte importantă a dialectului tosc este rotacismul lui *-n-* intervocalic în cuvintele moştenite sau împrumutate din latină ori din vechea greacă. După cum se ştie, această paricularitate fonetică apropie albaneza de vechea dacoromână de nord şi de nord-vest. Amintim acest lucru pentru a arăta că cel mai vechi text aromânesc cunoscut până acum, inscripţia lui Nectarie Tărpu din 1731, pe o gravură de lemn înfăţişând Fecioara cu pruncul, e constituită numai din cuvinte latineşti, dintre care unul cu rotacismul lui *-n-* : *Virgiră, mum-al Dumnidză, oară tră noi pecătoşli* [20]. Cuvântul *virgiră* (şi m. *virgiru*) a intrat în aromână din albaneză: *virgjër* (din lat. *virgo*, *-inem*), cu rotacism, ca în dialectul tosc, ceea ce ar dovedi că în graiurile fărşeroţilor exista tendinţa spre un *n* fricativ însoţit de nazalitatea vocalei precedente, după cum presupune, recent, N. Saramandu [21].

În albaneză *l* (opus lui *ll* velar ; opoziţia *l* : *ll* e neutralizată în unele graiuri tosce) are un uşor caracter palatal, care, în împrumuturile aromâneşti, e redat adesea prin *y*, element de diftong: alb. *flakë* > ar. *fleacă*, alb. *shuplakë* > ar. *şupleacă*, alb. *labrik* > ar. *leabric*, alb. *plagë* > ar. *pleagă*, alb. *plak* > ar. *pleacă*, alb. *ploſkë* > ar. *pliofcă*, alb. *luftë* > ar. *liuftă*, alb. *bullar* > ar. *bulear* etc. [22]

Există numeroase cazuri de cuvinte vechi, de proveniență latină ori autohtonă, care au fost reamenajate fonetic, uneori şi semantic, după corespondentele albaneze, ceea ce reprezintă un aspect important al bilingvismului aromânilor din Albania. Astfel *cusurin* 'văr' (disociat din lat. *consobrinus verus*) coexistă cu *cuşuri*, *cuşeari*, după alb. *kushëri* ; var. cu *ş* e folosită numai la vocativ : *cuşuri, ĭu ńerdzi?* 'vere, unde mergi?' (Capidan 1932), deci reamenajarea cuvântului s-a produs în limba vorbită.

Cuvintele româneşti *zară* şi *urdă* apar în aromâna din Albania cu fonetisme albaneze : *δală* (alb. *dhallë*), *urδă* (alb. *hurdhë*, gr. *οὖρδα*). La fel, *găstâńe* 'castană' e refăcut după alb. *gështenje* id. ; *grundă* (în dr. : *grunz*) e refăcut după alb. *grundë* (dar şi ar. *grundză* 'tărâţe') ; *gălbadză*, fără diftongul *ea*, s-ar explica prin influenţa alb. *gëlbazë*. În ancheta pe care am efectuat-o în 1965 asupra graiurilor aromânilor din Albania,

---

[18] Cf. Caragiu Marioţeanu 1975: 223.

[19] Exemple la Capidan 1932: 351-356, Capidan 1929-1930: 192-193.

[20] Inscripţia a fost descoperită de învăţatul albanez Dh. S. Shuteriqi în 1952 la Mânăstirea Ardeniţa de lângă oraşul Fieri şi interpretată de Drimba 1955: 341-344. Tărpu era ieromonah din Moscople, „unul din învăţaţii clerici de pe la jumătatea sec. al XVIII-lea" (Papahagi 1909: 11, nota 6).

[21] Saramandu 2004: 265 ş. u., cu 2-3 cazuri de rotacism auzite la fărşeroţii de la Cogealac (Dobrogea).

În aromână există şi var. *girgină*, *girgină*, *virgină*, cu *n* ca în ghegă (*virgjin*, *virgjineshë*, *virgjini*, *virgjinisht*, cf. Cordignano); în toscă, var. cu *r* : *virgjër*, *virgjëreshë*, *virgjëri*, *virgjëror*, cf. Leotti 1937; deci, în ar. *virgiră* e rotacism, nu o simplă asimilaţie a lui *n*. La albanezii din Italia, emigraţi din zona toscă, derivatele sunt cu *r*, ca şi cuvântul de bază, *virgjër* (Giordano 1963).

[22] Despre *l* şi *l'* în graiul fărşeroţilor, v.pe larg Capidan 1932: 364 şi. u.; Capidan 1929-1930 : 193 ş. u.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

urmărind elementele din substrat, am obţinut numeroase cuvinte cu reamenajări fonetice după corespondentele albaneze: (dăm în paranteză cuvintele şi sintagmele albaneze) *bal'gă* (*balgë*, rostită *l'*), *bască di yănă* (*një bahskë lesh*), *pelgu* 'bâlc' (*pellëg*, *pellg*), *căsuuă* (*kësulë*, *kësuuë*), *keafă* (*qafë*, rostit în toscă *k'afë*), *cioară* e înlocuit prin *sorră* (alb. *sorrë*) şi *cioarră*, *şüt*, *-ă* 'ciut' (*shyt*), *culpră* 'curpen' (*kulpër*), *curθă* 'cursă' (*kurthë*), *sărrămă* (*thërrime*), *ghiuş* 'ghiuj' (*gjysh*), *măzat*, *mădzor*, *măzor*, fără năzală (*mëzat*, *mëzore*), *năpărtcă* (*nëpërtkë*), *rrăndză*, *rrănd* (*rrënd*, *rrëndës*, *rrëndzë*), *şcrupuiescu* 'scapăr' (*shkrep*), *ştrepu* 'strepede' (*shtrep*), *θarc* (*thark*) [23].

În unele cazuri, s-au produs chiar modificări semantice: *guşă* 'guşă; gât' (alb. *gushë* 'gât'); *θark* 'ţarc; rasă de miei, specie, generaţie' (alb. *thark*).

Se pot adăuga aici unele elemente latine, moştenite sau intrate prin filieră albaneză, care conţin fonetisme proprii albanezei: *şcurtu* 'scurt, scurteică' (alb. *shkurtë*); cu fonetism albanez, şi *şcurtu* 'februarie'; *şurduescu* 'asurzesc', orientat după alb. *shurdhoj* şi, probabil, *puşescu* 'încetez' (alb. *pushoj*, din lat. *pausare*), *minde* 'minte', *minduescu* 'mă gândesc' (alb. *mënd*, *mëndje*, *mëndoj*, de origine latină) [24].

Influenţa albaneză asupra aormânei se exprimă cel mai adesea prin fapte marginale, care nu afectează decât în mod excepţional sistemul limbii. Aceste elemente, unele de mare fineţe şi subtilitate în comunicare, deşi ating laturile periferice ale limbii, pun în lumină caracterul activ şi direct al acestei influenţe. Astfel, unele nume de rudenie vechi şi adjective moştenite însoţite de un articol proclitic, variabil după gen şi număr, au fost preluate în aromână cu aglutinarea articolului; de exemplu, alb. *i atë* 'tată' a intrat în graiul fărşeroţilor sub forma *iată* 'mamă' [25].

Adjectivul *i zoti* 'capabil, în stare, îndemânatic' a intrat în aromâna de nord cu articolul proclitic aglutinat şi cu schimbarea valorii gramaticale: *izote* adv. 'capabil'.

E posibil ca şi în forma *iscriirare* 'scris, scriere', din Codex Dimonie [26], *i-* iniţial să se exlice prin raportare la alb. *i shkruar* „scris, scriere", cu *i* specific participiilor substantivate.

În flexiunea nominală, vocativul este un caz specific limbii vorbite. Prin această particularitate se explică preluarea din albaneză a formei invariabile *biro* „fiule, băiete, voinicule, bade" (alb. nom. *bir* 'Sohn', voc. *biro*) [27]. La fel trebuie interpretat vocativul *lalo* 'unchiule' (alb. *lalë* 'unchi', probabil din turcă, de unde a intrat şi în unele graiuri dacoromâne).

Din albaneza toscă, fărşeroţii au preluat particula aadveribală *dot*, cu sensul 'de loc, de fel, nicidecum', desprinsă din construcţia de viitor cu conjunctivul de tipul *do të shkoj* 'o să merg', cu aglutinarea celor două morfeme *do* şi *të*. *Dot* este iniţial o repetiţie

---

[23] Brâncuş 1995: 51 ş. u.

[24] Capidan 1928: 106.

[25] În albaneză apare uneori şi forma *i jatë*, pentru care v. Demiraj 1997, s. *atë*. Schimarea de sens 'tată' → 'mamă' e un fenomen cunoscut în limbile indo-europene (cf. Capidan 1920 : 517) şi în unele limbi balcanice, de exemplu *babă* '1. tată, 2. femeie bătrână, mătuşă'. Probabil la fel trebuie interpretat *imă* 'mamă' (alături de *mă*, ca în dacoromâ: *îmă*), cu *i* după *i atë*, ori, cum presupune Tache Papahagi, după construcţia *im' më* (= *ime ëmë* 'mama mea').

[26] Capidan 1932: 268.

[27] Papahagi înregistrează, după Mihăileanu, şi nom. *bir* 'fiu brav'; *biro*, termen amical de adresare faţă de un tânăr voinic, poate fi raportat şi la gr. *μπύρο μου*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

pentru a întări afectiv expresia: *nuk do të vij dot* 'n-o să vin n-o să...' [28] (ca rom. *arde-te-ar focul să te ardă*). Folosit adeverbial, *dot* s-a ivit în toscă, unde viitorul se formează cu conjunctivul. Pentru că folsoesc pe *dot*, fărşeroţii din Albania sunt porecliţi *doteni*. Adverbele se împrumută uşor dintr-o limbă în alta. Capidan a notat din aromână un număr mare de adverbe intrate din greacă, turcă, bulgară şi, unele dintre ele, din albaneză, ca, de exemplu, *iudo* 'undeva', *iuţido* 'ceva (compuse cu alb. *do* 'va, vrea'), *cânţido* 'cândva' (alb. *kurdo*), *brenda* 'înăuntru' (alb. *brendë* id.), *largu* 'departe' (după alb. *largët* id., din latină), *totâna* 'mereu' (după alb. *gjithnjë* ; v. şi dr. *tot(de)una*), *an* 'anul trecut' (lat. *anno*, dar şi alb. *vjet* id.), *făr-de-alta* 'negreşit' (după alb. *patjetër*), *po* 'da' (alb. *po*), *noot* 'în zadar' (alb. *më kot* id.), *culaina* 'uşor' (tc. *kolai*, prin alb. *kolaj*) etc. [29]

Prepoziţia *la* e folosită uneori cu substantivul articulat: *acas la dzinărră* 'acasă la ginerele' (*dzinărră* < *dzinărle* < *dzinerele*, cu *rl* > *rr* şi *e* final > *ă* după o vibrantă forte); *la* + subst. art. e o traducere a construcţiei corespunzătoare din albaneză: *te dhëndri në shtëpi* 'la ginerele acasă'. Trebuie precizat însă că şi în dacoromâna populară apare *la* (ca şi *cu*) cu substantivul articulat la numele de rudenie ori la cele asimilate prin sens cu acestea: *la părintele*, *la primarele*, *la doctorul* etc.

Numele unui sat de lângă Valona *Lacatun* (< *la* + *cătun*) a intrat în nomenclatura albaneză cu forma articulată: *Lakantundi* [30], căci prepoziţiile de loc *nga* 'din' şi *te*, *tek* 'la, spre' se construiesc cu nominativul.

Se ştie că aromâna conservă construcţia latină de tipul *eo Romam* : *mi duc Bitule*, *mi duc Sărună* (= Mă duc la Bitolia, la Salonic), fără prepoziţia *la* însoţind numele de localitate. Mai frecventă este însă construcţia cu numele articulat şi fără prepoziţia *la* : *agiundzeam Elbasanli*, *agiundzeam Pichini*, *u aduţeam Cavaia* 'o aduceam la Cavaia' etc. Capidan [31] înşiră un mare număr de nume de oraşe, toate cu articol enclitic şi fără prepoziţia *la* : *Şănghini*, *Bituli*, *Curtesi*, *Cutali*, *Duşari*, *Frashari*, *Mekati*, *Premeti*, *Zavari* etc. Foarte probabil că se va fi produs o încrucişare a vechii construcţii de tip latin cu cea albaneză propriu-zisă (cu prepoziţiile *nga*, *te*, care cer nominativul).

O concordanţă sintactică interesantă a graiului aromânilor din nord cu albaneza, relevată de Capidan, este în legătură cu topica obiectului direct exprimat prin pronume personal feminin *o* într-o construcţie cu perfectul compus : pronumele e aşezat înaintea auxiliarului potrivit topicii normale albaneze : *u ai vidzută?* alb. *e ke parë?* Trebuie spus că aceasta este o particularitate cunoscută şi în dacoromâna veche : *o au chemat la el*. La Arghezi : *o au văzut din cer pre ea*.

Există şi concordanţe mai fine între aromână şi albaneza toscă, considerate tot efecte ale bilingvismului. De exemplu, numeralul-adjectiv *ună* însoţeşte un participiu devenit adverb implicat în structuri sintactice temporale : *Ună agiumtă aoaţe, şi-intră tu pâne-l'* 'Îndată ce ajunse aci, şi intră în slujba lui' [32]. Aromâna a copiat o construcţie identică din albaneza toscă : *Një të kënduar telegramin u ngrit e doli* 'Îndată ce a citit

[28] Çabej 1987: 296.
[29] Capidan 1932: 500-505.
[30] Capidan 1929-1930: 89.
[31] Capidan 1929-1930: 207-209.
[32] Pericle Papahagi, *Basme aromâne*, p. 350, exemplu reţinut de Capidan 1932: 552. Aromâna şi albaneza întrebuinţează frecvent pronumele neaccentuat în dativ cu diverse valori : posesiv, etic etc.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

telegrama, s-a ridicat şi a ieşit' [33]. Alb. *një* 'un, una' are în această construcţie acelaşi sens şi aceeaşi funcţie ca arom. *ună* precedând un participiu. Aromâna a transferat această funcţie a lui *ună* şi în construcţia cu un substantiv infinitival : *Ună cădeare ş-frânse nărle* 'Cum a căzut şi-a rupt nasul'.

În morfologia şi sintaxa verbului analogiile aromâno-albaneze sunt numeroase, dar acestea nu se restrâng la dialectul tosc şi graiul fărşeroţilor, ci au în vedere, în general, aromâna şi albaneza. De asemenea, la unele dintre aceste concordanţe sunt atrase şi alte limbi balcanice (greaca, bulgara) şi chiar dacoromâna veche.

Iată câteva dintre particularităţile verbale care caracterizează acest aspect general al raporturilor dintre aromână şi albaneză:

a. perfectul simplu este folosit mai des în aromână decât în dacoromână. Aromâna se aseamănă, în această privinţă, cu albaneza [34],

b. auxiliarul *avea* are forme lungi la pers. I şi a II-a pl. din structura perfectului compus: *avem* (*aveţi*) *cântată*, ca în albaneză: *kemi* (*keni*) *kënduar*,

c. *avea* are şi înţelesul 'există', ca şi echivalentul său din albaneză,

d. mai mult ca perfectul indicativ e un timp analitic, se formează cu *avea* la imperfect: *aveam cântată*, alb. *kish kënduar*. E o structură întâlnită şi în alte limbi balcanice şi romanice,

e. există, mai rar, şi un mai mult ca perfect cu auxiliarul *avea* la perfectul simplu: *avui cântată*. Această construcţie, care apare rar şi în dacoromâna veche, e posibil să se fi menţinut în aromână datorită influenţei albanezei (*pashë kënduar* 'cântasem),

f. perfectul conjunctiv se redă în aromână prin mai multe tipuri de forme, cu echivalente în albaneză: 1. *să* + imperf. (*s-cântam*); 2. *să* + prez. conj. *am* + part. (*s-am cântată*, *s-ai cântată*); 3. *să* + imperf. *aveam* + part.(*s-aveam giurată*) [35].

De adăugat aici că la timpurile compuse participiul are un morfem suplimentar *-ă* (*am scrisă*, *am vinită*, *am cântată*), ca în albaneza toscă (*kam shkruarë*, *kam ardhurë*, *kam kënduarë*) [36]. Totuşi, forme de participiu cu *-ă* se întâlnesc şi în unele graiuri dacoromâne [37].

Astfel de particularităţi, a căror listă se poate prelungi, sunt, aproape toate, vechi româneşti, menţinute în aromână datorită atât caracterului ei conservator, cât şi contactului intim cu albaneza.

Se ştie că vocabularul nu este un compartiment bine structurat, e un sistem primar, elementar, ceea ce explică, în cazul aromânei, varietatea semantică a cuvintelor împrumutate. Identităţile culturale şi de civilizaţie ale celor două popoare, la care se adaugă starea îndelungată de bilingvism a aromânilor, au determinat absenţa unei ordini semantice a fondului lexical împrumutat. Unele cuvinte din albaneză apar în aromână ca variante libere (sinonime) ale cuvintelor vechi. Cele mai multe sunt cuvinte „sterpe", adică nu au generat familii lexicale. Ele au carater popular, sunt proprii limbajului oral, familiar, spontan. În sfârşit, trebuie să adăugăm că elementele albaneze din aromână sunt

---

[33] Xhuvani 1956: 210.

[34] Vezi Brâncuş 2007: 231 ş. u., studiul *Despre valoarea aoristului în albaneză cu raportare la română.*

[35] Pentru alte situaţii, v. Capidan 1932: 541 ş. u.

[36] Sandfeld 1930: 115.

[37] Cf. Puşcariu 1927: 1360-1361.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

mai puţine decât cele neogreceşti şi turceşti; acestea din urmă, foarte numeroase, au intrat cel mai adesea prin filieră albaneză sau neogreacă. Multe dintre elementele turceşti formează un strat relativ unitar în limbile balcanice (inclusiv româna).

În continuare, exemplificăm împrumuturile albaneze cu trei sectoare lexicale, cele referitoare la om, animale şi plante:

– *om* : *baştu* 'bastard' (*bashto*), *dociu* id (*doç*), *bură* 'erou, voinic' (*burrë* 'bărbat, viteaz'), *biroańe* fem. 'femeie bărbată, bravă; vitregă' (*grua beronjë* 'femeie stearpă'), *virg'iră* 'fecioară' (*virgjër*), *şămbără* 'concubină' (*shëmërë*), *bis* 'cur' (*bythë*), *bir* 'fiu, viteaz, brav', *bircu*, *birciu* 'drăguţ, gentil' (*birco*), *čipok* 'şold' (*çapok*), *čilimean* 'băiat' (*çilimi*), *daşur* 'iubit, amant' (*dashur*), *dosă* 'prostituată' (*dosë* 'scroafă'), *vete* 'fire, existenţă, persoană' (*vetë*), *zot* 'voinic' (*i zot*), *zvercă* 'ceafă' (*zverkë*), *pabesu* 'ticălos, necredincios' (*pabesë*), *besă* 'credinţă' (*besë*).

– *animale, păsări* : *demuş* 'viţel' (*dem*), *deri* (cu art.) 'porc' (*derr*), *baleados* 'bursuc' (*baldosë*), *bulear* 'şarpe mare' (*bullar*), *bufă* 'bufniţă' (*bufë*), *daşu* 'miel' (*dash* 'berbece'), *rosă* 'raţă' (*rosë*), *ţangaďe* 'oaie fără miel' (*cangadhe*), *buloc* 'vizuină' (*bulok*), *skifter* 'vultur' (*sqifter*), *θălăndză* 'potârniche' (*thëlënxë*).

– *plante* : *kekiră* 'mazăre' (*qikërë*), *duşcu* 'stejar; specie de păr' (*dushk*), *degă* 'creangă' (*degë*) [38].

În concluzie, elementele albaneze din aromână au caracter marginal, reflectând o influenţă de slabă intensitate. Ele se află mai ales în aromâna din Albania şi provin, cele mai multe, din dialectul tosc, acelaşi dialect care, în raport cu dialectul gheg, prezintă şi cele mai multe concordanţe cu dacoromâna.

Dintre toate ramurile de aromâni, cei mai apropiaţi ca grai de dacoromâni sunt fărşeroţii. De aici şi o concluzie cu caracter istoric formulată întâi de Th. Capidan: albanezii tosci şi aromânii fărşeroţi vor fi coborât dintr-o zonă nordică, din vecinătatea Dunării, apropiată de zona românilor nord-dunăreni.

BIBLIOGRAFIE :

Brâncuş 1995 = Gr. Brâncuş, *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, Bucureşti, Institutul de tracologie, Bibliotheca Thracologica, VIII.

Brâncuş 2007 = Gr. Brâncuş, *Studii de istorie a limbii române*, I, Bucureşti, Editura Academiei.

Çabej 1987 = Eqrem Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, vol. III, Tirana.

Çabej 1997 = Eqrem Çabej, *Introducere în istoria limbii albaneze*, traducere de Adriana Ionescu, Bucureşti, Edit. Universităţii.

Capidan 1920 = Theodor Capidan, *Raporturile lingvistice albano-române*, în „Dacoromania", Cluj, II.

Capidan 1928 = Theodor Capidan în „Revista filologică", Cernăuţi, II.

Capidan 1929-1930 = Theodor Capidan, *Fărşeroţii - studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, în „Dacoromania", VI.

[38] Pentru alte exemple, v. repertoriile lui Capidan şi T. Papahgi din lucrările citate.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Capidan 1932 = Theodor Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București.
Caragiu Marioțeanu 1975 = Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
Demiraj 1997 = Bardhyl Demiraj, *Albansiche Etymologien (Untersuchungen zum albanischen Erbwortschatz)*, Amsterdam, Atlanta, GA, Rodopi.
Densusianu 1961 = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, I, București, Editura Academiei Române.
Drimba 1955 = Vladimir Drimba, *Asupra unui text aromân din anul 1731*, în „Studii și cercatări lingvistice", București, VI, 3-4.
Giordano 1963 = E. Giordano, *Dizionario degli albanesi d'Italia*, Bari.
Gjinari 1988 = Jorgji Gjinari, *Dialektologjia shqiptare*, Tirana.
Leotti 1937 = Angelo Leotti, *Dizionario albanese-italiano*, Roma.
Papahagi 1909 = Pericle Papahagi, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea (Cavalioti, Ucuta, Daniil)*, București.
Papahagi 1974 = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ed. a II-a augmentată, București, Editura Academiei Române.
Pușcariu 1927 = Sextil Pușcariu, în „Dacoromania", IV/2.
Rosetti 1930 = Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului românilor din Albania*, extras din „Grai și suflet", București.
Sandfeld 1930 = Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris.
Saramandu 1972 = Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, București, Editura Academiei Române.
Saramandu 2004 = Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, București, Editura Academiei Române.
Xhuvani 1956 = Al. Xhuvani, *Studime gjuhësore*, Tirana.

RAPPORTS LINGUISTIQUES AROUMAINO-ALBANAIS

Résumé

Les éléments albanais en aroumain ont un caractère marginal, reflétant une faible influence. La plupart se trouve dans l'aroumain parlé en Albanie et provient du dialecte tosque. Par rapport au dialecte guègue, le dialecte tosque présente aussi le plus grand nombre de concordances avec le dacoroumain.

Parmi les Aroumains, les plus proches des Dacoroumains sont ceux du sud de l'Albanie (les *fărșiroți*). L'analyse de l'influence albanaise, mais aussi des concordances entre l'aroumain et l'albanais, dans le domaine morphologique, le domaine de la syntaxe et celui du vocabulaire, démontrant des contacts exclusivement oraux, permet la supposition que les Albanais tosques et les Aroumains du sud de l'Albanie sont descendus d'une zone voisine du Danube, proche des Roumains nord-danubiens.

Facultatea de Litere, Universitatea București

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ENGLISH SURNAME GEOGRAPHY

WOLFGANG VIERECK

1.0. INTRODUCTORY REMARKS AND EARLIER RESEARCH

The English of England, in fact of the United Kingdom, has repeatedly been put on maps. There are national linguistic atlases and regional ones, very detailed maps and simplified ones. Surprisingly perhaps, a comprehensive surname atlas does not yet exist.

The study of names is undoubtedly fascinating. It is an interdisciplinary activity, combining the interests of the genealogist, the human biologist, the historian and the philologist.

In England the introduction of hereditary surnames was connected with the enormous cultural change that followed the Norman Conquest in 1066. It is difficult to say when the family names became hereditary, but by about the mid 14th century very many people in southern and middle England had a hereditary surname. In northern England this process took at least one hundred years longer and much longer in Scotland. Many Scottish names have been documented only since the 15th and 16th centuries, while on the Shetland Islands and in Wales the majority of the population only began to receive a hereditary surname as late as in the 18th century.

A family name could change over the course of a person's life or from generation to generation. Names could also change due to the practice of the scribes. To give an example: a man could first be called *Will Dickson*, later he could call himself *Will Potter* or *Will Smith*, following his profession and later still, should he move away from home, he could call himself in his new surroundings after his place of birth, for example *Will York* or *Will Chester*. It thus becomes apparent that someone could have been called *Potter* although he was no longer a potter or had never been one.

The publications dealing with the distributional patterns of selected family names in the United Kingdom – and this overview is restricted to these – are anything but numerous and comprehensive. An early book was published by Guppy already in 1890 under the title *Homes of Family Names in Great Britain*. His distributional data are based on counting surnames of peasants in late Victorian county address books. Unfortunately, his book does not contain any maps. The first person who studied the geography of a name, his own, was Leeson who in 1964 started from 16th century Parish Register records over General Register Office Indexes of 1841 – 1850 down to an analysis of a telephone directory of 1961. Leeson was well ahead of his time. Only twenty years later did such

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

surname geographic publications become a little more numerous. Brett (1985), Porteous (1987), Ecclestone (1989) and Titterton (1990) derserve to be mentioned in this regard. Their contributions contain a few distributional maps of surnames. A first peak in this kind of research was reached with Colin Rogers' *The Surname Detective* (1995). Worth mentioning from the surname-geographic point of view are, finally, Steve Archer's *The British 19th Century Surname Atlas* (2003), mapping the 1881 Census results, Hey (1997) and (2000) who, for one thing, used the telephone directories of the late 1980s and, for another, the Parish Death Registers of 1842 and 1846, and, again, Hey (1999) and (2003) who apart from providing a general overview also mapped the distribution of some rarer family names on the basis of the Census results of 1881[1]. In the contributions mentioned, a welcome methodological diversity becomes noticeable, as does the fact that quite different data records from quite different periods of time were drawn upon. What is lacking, is a concerted action. Hopefully, this will come about one day. This concerted action should also include the Bamberg surname project that I would now like to briefly present. In compiling our atlas, we have done what the available databases permitted us to do. Of course, we could not investigate the origin of the single surnames in Parish Registers or tax lists in England.

2.0. DATABASES USED IN THE BAMBERG PROJECT AND MAPPING PROCEDURES

We rely on the following databases:

1. *The International Genealogical Index* (IGI) for the period between 1538 and 1850 and *The British Isles Vital Records Index* (VRI) for the period between 1538 and 1906. The IGI is a compilation of Parish Register Records (consisting of birth, baptism, marriage and death or burial records) made available by the Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints, better known as Mormons. The Mormons' great interest in genealogy goes back to their belief that families stay together in the other world. Therefore members of this church seek their ancestors in order to prepare them for a "sealing of their families" that can only take place after all the ancestors have been discovered. The IGI, of course, has weaknesses, such as the fact that the same persons were mentioned several times, or that a specific part of the population was not registered in most of the Parish Registers, namely those persons who did not belong to the Anglican Church. Records could also have been lost through fire and other catastrophes. The double listing of names in the IGI was largely removed in the VRI. This database was also made available by the Mormons; it consists of about 12.3 million records and is obtainable on two CD-ROMs, one of records of births and baptisms and the other of marriage records.

[1] The publications of the human biologists Lasker (1985), Lasker – Kaplan (1983), Lasker – Mascie-Taylor (1990) and Mascie-Taylor - Lasker (1990) pursued a different aim insofar as they selected some names whose bearers married during the first three months of 1975 in England and Wales. For population geneticists the adult breeding population is of greater interest than birth or death announcements.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2. Census results
   In Great Britain censuses have been carried out since 1801. Only since 1841 have they become more valuable, as since then they have contained statistical data. The Mormons published the census results of 1881 on CD-ROM. They are more exact than the IGI, but they are not flawless either. Occasionally one encounters orthographic mistakes. In those years about half the British population could either not read or write at all or only within narrow limits. The weaknesses of the database have, however, largely been corrected by genealogy experts. As the maps of the aforementioned *British 19th Century Surname Atlas* by Steve Archer are in colour, we had to do without them as their publication would have been too costly. A conversion into black and white maps also proved to be senseless as the various gradations were no longer distinguishable. As a consequence the census results of 1881 were presented in the form of tables.
3. With regard to the present-day geography of family names, telephone directories were used, the *UK-Info Disk 2004* to be more precise. Altogether 11.5 million entries were searched. People who did not want to be listed were disregarded, of course. But there were also those who were listed twice – with a private and a business number.

Several possibilities existed in mapping the data. They were either presented on area fill maps using the county level, on point maps or on pie charts whenever several names or variants were to be compared with each other. The circles vary in size thus indicating a greater versus a lower concentration of the surname and its variants.

Maps based on the IGI or the VRI data were first cleared of double listings with the program *LDS Companion* and then generated with the software *GenMap UK*. The telephone directory data were first converted into Excel data lists which were then generated into maps with the software *PCMap*. These maps show, in addition, the absolute number of occurrences of the surnames per county.

3.0. SOME RESULTS

For presentation here a few surnames with a long history and one with a short history in England were selected. A family name with a short history in England is *Murphy*. It was not listed by Guppy in 1890 and must be presumed to have become common in England only after the large-scale immigration from Ireland since the potato famine in the mid-19th century. As Map 1 shows, *Murphy* is today a common family name in England, the density of which, however, is greatest in the historical Lancashire area. With the county reform of 1974 this large county was divided into several smaller units. Next in *Murphy*-density is London. Map 2 reveals an especially strong correlation of both areas with Irish immigration. In Lancashire it was possible to prove linguistically even one century later that many Irish immigrants found work there. Map and legend (Maps 3a and 3b) taken from the linguistic atlas by Viereck – Ramisch (1991) attest Anglo-Irish *praties* in this area. Irish *préata, práta, fata* are originally borrowings from English *potato* that the Irish later brought back to England as *pratie(s)*. Another allusion to the Irish is to be seen in *murphies* 'potatoes' that in Orton's *Survey of English Dialects* (1962-1971) shows up

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

only once in the Southeast of England and, consequently, was not mapped in Viereck – Ramisch (1991). Half a century earlier Wright had attested *murphy* for a much greater area in England in his *English Dialect Dictionary* (1898-1905). Onions' *Oxford Dictionary of English Etymology* (1966) notes "from the common Irish surname Murphy, with allusion to the potato being a staple article of food of the Irish peasant" (*s.v.* 'murphy'). In Ireland the surname *Murphy* had, of course, nothing to do with potato, but derived from Irish *Ó Murchadha* 'descendant of *Murchadh* 'warrior at sea' (Irish *muir* 'sea' and *chadh* 'warrior'). The third strongest concentration of *Murphy* today is in Lanarkshire in Scotland. The industrialised area in and around the third largest city in Great Britain, Glasgow, attracted many Irish looking for work, which they apparently also found there.

In contrast to *Murphy*, variants of the next surname to be presented have already been at home in England for a long time. However, not all of them have survived. The name ultimately goes back to an early Latin loanword, *puteus*, which is attested in Old English as *pytt* 'pit'. Old English <y> developed in Middle English to <e> in the Southeast, to <i> in the North and to <u> [ü] in the Southwest and the West Midlands. This development is mirrored in the said surname *Pytt, Pett, Pitt* and *Putt* 'dweller at a pit' or '(place at) the pit'. The telephone directories (*UK-Info Disk 2004*) list the following variants:

Very frequent----------					almost extinct	
Pitt	Pitts	Pitman	Pittman	Pitter	Pit	Pits
(9,303)	(4,274)	(4,149)	(1,059)	(390)	(11)	(1)
Petts	Pett	Pettman	Petter	Petman	Pets	Pet
(1,145)	(927)	(619)	(237)	(18)	(1)	(0)
Putt	Putman	Putter	Put	Puttman	Putts	Puts
(1,085)	(659)	(31)	(9)	(6)	(4)	(1)

The occurrence of the original form *Pytt* became regionally more and more restricted in the course of time, but survived surprisingly down to the early 19th century (Map 4). *Pytt* together with *Pett* and *Putt* belong to the sizeable group of English words fossilised in family names. In the common language these spellings had died out centuries ago. According to the *Oxford English Dictionary* (19892) only <i> spellings are attested from the early 17th century, *pit* with one < t> - in contrast to the family names where < tt > predominate by far.

According to the above table, *Pett, Petts* and *Putt* occupy a middle position as far as the frequency of occurrence of all the variants is concerned. Map 5 displays the distribution of *Pett* and *Putt* in absolute numbers in comparison to each other and Map 6 shows the regional distribution of the variant *Petts*. The highest density of *Pett* and *Petts* is found in the Southeast of England, namely in Kent and the neighbouring counties, while of *Putt* it is the Southwest, especially Devon. The VRI and the 1881 Census confirm Kent in the Southeast and Devon in the Southwest as centres of the occurrence of *Pett* and *Putt* respectively. The origin of both variants must therefore be thought there.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

What, historically speaking, no longer fits into the picture is the rather high occurrence of *Putt* in and around London. However, the capital is a special case as it has acted as a magnet for migrants during all the centuries since surnames were formed. It is, therefore, normal to find that some, probably many, people there possess a surname that is otherwise concentrated elsewhere. The distribution of the name in and around London can often be disregarded, unless, of course, all the other examples of the surname are from those parts.

The final *–s* as in *Petts* occurs in all surname categories, see *Williams* or *Margetts* (patronymics and metronymics), *Briggs* (topographical expressions), *Smiths* (occupational terms) or *Oulds* (nicknames). The ending can have different meanings. The *Williams*-type was first attested in the Domesday Book in 1086 – of course in Latin – as *Robertus filius Willelmi*. Here the final *–s* in English is a sign of the genitive 'son of William'; it can also mark the possessive. For *Petts* and variants the first attestations are *Roger de Pettes* 1276, *John ater Puttes* 1296 and *Richard Pyts* 1395 (Reaney – Wilson 19762). These are clearly plural forms.

Maps 4, 5 and 6 also show that the bearers of these names, in the overwhelming majority of cases, liked to stay where their ancestors had lived. Many English family names display a surprising distributional stability across the centuries. This can also be said of the following examples. Whereas *Pytt, Pett, Pitt* and *Putt* show special developments in phonology, *Oakes*, *Noakes* and *Roake* testify to the disintegration of old declensions. The name ultimately goes back to Old English *āc* 'oak'. We are here exposed both to gender confusion – grammatical gender was abandoned in early Middle English - and the wrong separation of article and noun. Old English *āc* 'oak' was feminine which together with a local addition corresponded to the construction *æt þæ¯re āce* 'at the oak' in Old English. This developed to *atter ōke* / ɔ:/ in Middle English. However, Middle English documents also attest the type *atten ōke* / ɔ:/ as if an Old English **æt þæ¯m āce* had preceded. The noun would then have been either masculine or neuter. As soon as the forms *atter* and *atten* on their way to the indeclinable form of the definite article competed with the form *atte* (= *at the*), it could easily happen that the final consonants *–r* and *–n* were erroneously assumed to be the beginning of the noun. Thus the surnames *Roak* and *Noake* developed in addition to the normal *Oake*.

Maps 7 and 8 show the historical diffusion of *Oakes* and *Noakes* and Maps 9 and 10 the present distribution of *Oakes, Noakes* and *Roake*. Surprisingly, members of these families have hardly ever migrated north of the Humber. From the Humber in the East to the rivers Lune and Ribble in the West an important linguistic divide made itself felt down to the middle of the 20th century (see line 1 on Map 11). North of it Old English /ā/, as in *āc*, remained unrounded, to the South it was rounded during the 11th – 13th centuries to long open / ɔ:/ which was raised in the 16th and 17th centuries and then diphthongized in the 19th century to Modern English / əʊ /, as we find it today in the pronunciation of *Oake, Noake* and *Roake*. The final *–s* in these surnames is a sign of the plural.

Compound surnames with Old English *āc* as a second element fit this distributional pattern nicely. To these belong *Brodok* 'large oak' (Old English *brād* + *āc*),

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

first bearer *John del Brodeoke,* 1295 Salop; *Halyok* 'holy oak' (Old English *hālig* + *āc*), first bearer *Walter de Halyok*, 1255 Worcestershire; *Pykedok* 'pointed oak' (Old English **pīcede* + *āc*), first bearer *William de la Pykedok*, 1327 Gloucestershire; *Selliok* 'flourishing oaktree' (Old English **sēlig* +*āc*), first bearer *Robert del Selliok*, 1327 Derbyshire; *Vairoke* 'fair oak' (Old English *fæger* +*āc* with later southern voicing of initial *F-* to *V-*), first bearer *Robert atte Vairoke,* 1312 Gloucestershire and *Whitoke* 'white oak' (Old English *hwīt* + *āc)*, first bearer *Alice atte Whitoke,* 1302-03 Cheshire (all examples from Kristensson 1970, *s.v.*).

Surnames with Old English *āc* 'oak' north of the Humber - Lune/Ribble line are listed in Reaney – Wilson 19762 only as the first element in compounds, namely *Aked, Akett, Akitt* and *Aikett*, all variants meaning 'dweller by the oak-covered headland' (Old English *āc* + *hēafod*), first bearer of the name *Richard de Aykeheved*, 1280 Yorkshire or *Ackroyd, Acroyd, Akeroyd, Akroyd, Aykroyd, Ackred, Akred* and *Ecroyd,* all variants meaning 'dweller by the oak-clearing' (Old English *āc* + **rod* 'clearing'), first bearers *Hugo Aikroide*, 1612 York and *Henry Ackroyd,* 1645 York. The distribution of all these surnames is remarkably similar: their greatest density in 1881 was in Yorkshire or north of it (see Map 12 *Akitt* and Map 13 *Acroyd*). Thus with their surprising distributional stability the surnames with Old English *āc* precisely mirror diachronic phonological processes of English.

Not only do single surnames show a remarkable stability over long periods of time, this can also be said when endings are attached to patronymics and metronymics. With the following two maps we move from an analysis of single family names or very few family names to a stronger quantification. Map 14 shows that the *Williams*-type (patronymic plus genitival *–s*) is especially well-attested in Wales, the West Midlands and in southern England. Also the final *–s* in *Petts* shows a very similar distribution (cf. Map 6) insofar as it hardly occurs in the North of England. As already mentioned, the strong presence of *Petts* in the Southeast of England is due to the vowel <e>, or, to put it differently, the vowel is responsible for the striking absence of this surname in the West Midlands and in Wales. In contrast to the *Williams*-type, the ending *–son*, as for example in *Williamson*, is strongest in the North of England and diminishes in strength further south (Map 15). Both maps show that the mapping of surnames categories may well lead to clear regional contrasts. Overlappings of surnames in *–son* and *–s* are minimal. Maps 14 and 15 are Schürer's (2004) who attempts to identify historical cultural regions with the help of family names. His source is the Census of 1881. Schürer compared these results with those of taxlists, the Lay Subsidy Rolls of 500 – 600 years ago, and discovered astonishing correspondences in their distributions – another proof of the stability of these surnames across the centuries. It is interesting that important traditional dialect features of English reveal clear distributional correspondences with the patronymics mentioned. Haematological results are also of importance (see Map 16). This is true of the very clearly differentiated northern region as well as of the adjoining southern region.

The factors that traditionally have been considered in creating cultural regions in England were dialects, topography and politics, population density (see Map 16), the economy and commerce, as well as material culture, such as the architecture of houses. To these and to geographic haematology, a rather recent addition, family names, one must

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

now add. For the Welsh – English border area this is, however, only a rediscovery. For this region, the research with regard to the diffusion of Welsh and English family names and their correlation with the distribution of blood groups go back already to the 1950s and 1960s. Significant differences between the distribution of blood groups, on the one hand, and of Welsh and English surnames, on the other, were noted then. More recently I described a clear correlation between a special dialectal feature of English, the blood groups and family names in parts of England.[2]

4.0. FURTHER RESEARCH

The identification of cultural regions with reference to family names has only just begun in England. Also DNA tests in a bid to search for separating families with the same surnames and to find the first bearer of a particular family name have only been used sparingly in England up to now. Further aspects to be pursued are the following: Which family names show the widest distribution and which ones are the most concentrated? Do they correlate with a specific surname type? Family names that go back to dialect words have also only been researched very unsatisfactorily up to now. In his *English Dialect Dictionary* (1898-1905) Wright attested *royd* 'clearing' in Yorkshire and Lancashire. With this second element a number of surnames are formed such as *Ackroyd* and variants – this family name was already mentioned above with regard to its first element denoting 'dweller by the oak-clearing' - according to Reaney – Wilson (1976[2]) "a Yorkshire name preserving the dialectal pronunciation *royd*" (for *road* 'clearing'), *Boothroyd* "from *Boothroyd* 'clearing with a booth or shed' West Riding of Yorkshire", *Oldroyd* 'dweller at the old clearing', *Murgatroyd* "from a lost Yorkshire place, 'Margaret's clearing '" and *Holroyd* and variants 'dweller at the clearing in the hollow' (Yorkshire).[3] According to Reaney – Wilson (1976[2]) the first bearers of the above names are *John del Botherode, Adam de Buderude* 1274, 1296, *Adam de Olderode* 1316, *John Mergetrode* 1379 and *Thomas, Andrew Holerode* 1296, *Gilbert de Holrode* 1327. The dialectal pronunciation manifested itself in the spelling of these surnames only much later, namely in the 17th and the early 18th century.[4]

---

[2] Viereck 2007: 530ff. In late Old English and at the beginning of the Middle English period originally voiceless fricatives in initial position became voiced. In contrast to the family names (for example *Fid(d)ler – Vidler, Fenn – Venn*) only very few remnants of this change were retained in the common language (see *fox* 'male fox' – *vixen* 'female fox' or *fain* 'happy' – *vane* 'weathercock on a steeple').

[3] All listed in Reaney – Wilson 1976[2], *s.v.* The examples listed only in Kristensson 1970 are *Hegherode* 'high clearing' (Old English *hēah* + **rod*), first bearer *Robert del Hegherode*, 1327 Lancashire; *Hengandrode* 'steep clearing' (Old Norse *hengjandi* + * *rod)*, first bearer *William del Hengandrode*, 1307 Yorkshire; *Langhrode* 'long clearing' (Old English *lang* + **rod*), first bearer *Amabilla del Langhrode*, 1330 Yorkshire; *Leghrode* 'wood-clearing' (Old English *lēah* + **rod*), first bearer *Thomas del Leghrode*, 1326 Yorkshire; *Wotherode* 'hunting-clearing' (Old English *wāþ* + **rod),* first bearer *John del Wotherode*, 1325 Yorkshire and *Okenrode* 'oak clearing' (Old English *ācen* + **rod*), first bearer *Thomas dil Okenrode*, 1323 Lancashire. The name is due to a later change as in the 13th century it was *Akenrode*, following proper historical considerations.

[4] *Hugo Aikroide* 1612, *Henry Ackroyd* 1645 (both surnames were already mentioned above), *Henry Akeroyd* 1648, *Richard Buthroid* 1627, *Robert Ouldroyde* 1666, *Bryan Murgetroyde* 1647 and *George Holroyd* 1709 (see Reaney – Wilson 1976[2]).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

One of the weaknesses of Reaney – Wilson's dictionary of 1976[2] is that family names that go back to place-names are often not listed.[5] In addition to the surnames with **rod* as a second element mentioned above this is apparent also in the dialect vocabulary, as, for example, the family names *Bassenthwaite, Brocklehurst, Grafham* and *Micklethwaite* show. For more such examples both Kristensson's study of 1970 and Wright's *English Dialect Dictionary* (1898-1905) would have to be worked through. Wright's dictionary is now available in digitalized form, unfortunately this version has not yet been checked against the dictionary proper.[6]

What are the limits with respect to the selection of a family name when they became hereditary? Were there nouns that were used rarely or not at all as surnames? Animal names should be of interest in this connection. *Hound*, today reduced to the meaning of 'hunting dog', was attested only six times as a family name in the 17th and 18th centuries, eleven times in 1881 and today once only. An even more drastic decline as a surname is shown by *Dog*: from 95 occurrences in the 17th and 18th centuries to zero a century later and today. In view of the negative semantic development of both nouns this is no wonder. Ass and donkey left no traces in the diachronic corpora of English surnames, *Frog* occurred only three times and *Pig(g)* only four times in 1881. A seeming counterexample is *Hog(g)* with 10,906 occurrences in 1881. It does not only mean 'pig', but also 'lamb' and other young animals. *Bear* occurred 799 times as a surname, *Fox* 27,825 times and *Wolf(e)* 2,147 times (all figures refer to 1881). Hog(g), bear, fox and wolf played an important role in superstition with positive and negative connotations. In English, their negative associations occurred at a time when they had already established themselves strongly as surnames.

In conclusion I would like to say that our grammar of English surnames will be in two parts. Part I deals with aspects of expression and Part II with aspects of content, that is the atlas proper. Up to now we have devoted special attention to a selection of those family names that have their origin in local names, either locative or topographical, occupational names and nicknames (cf. Barker *et al.* 2007). On some surnames derived from personal names cf. Viereck 2008. This surname category will be given more attention in the volume to come together with those aspects that were only marginally dealt with in the first volume. To these belong mainly maps on aspects of expression, such as graphemics, special developments in phonology, and, on the syntagmatic level, the disintegration of Old English declensions, peculiarities of word formation and family names in relation to the history of the vocabulary both English and foreign.

---

[5] The omission of locative surnames was corrected in the third edition of the dictionary (Reaney – Wilson 1991, rev. edition 1997) with the inclusion of some 4,000 additional surnames.

[6] A further weakness of Reaney – Wilson's dictionary must be seen in the fact that genealogical methods are largely ignored. With quite a number of examples Redmonds shows that "without some sort of genealogical evidence it can be unwise to link modern surnames with those found in medieval sources" (1997: 11). Hey concludes: "It will be a long time before we have reliable, comprehensive dictionaries of all surnames in the land" (2003: 17).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

REFERENCES:

Databases

British Census 1881. CD-ROM. 24 disks. Intellectual Reserve. June 1998.
British Isles Vital Records Index. 2nd edition CD-ROM. 16 disks. Intellectual Reserve. March 2002.
International Genealogical Index v5.0. 12 October 2001. Family Search Internet Genealogical Service. 01 May 2004. http://www.familysearch.org.
UK-Info Professional V9 2004. CD-ROM. I-CD Publishing. October 2003.

Software

The British 19th Century Surname Atlas v1.04. CD-ROM. Archer Software. April 2003.
GenMap UK ver 2.10. CD-ROM. Archer Software. November 2003.
LDS Companion v2.12. CD-ROM. Archer Software. March 2003.
PCMap 10.0. CD-ROM. GISCAD Institute Germany. 1998.

Secondary Literature

Barker et al. 2007 = Stephanie Barker, Stefankai Spoerlein, Tobias Vetter, Wolfgang Viereck, *An atlas of English surnames*, Frankfurt, Lang.

Brett 1985 = Donald Brett, *The use of telephone directories in surname studies*, in "The Local Historian" 16, p. 392- 404.

Darby 1973 = Henry C. Darby (ed.), *A new historical geography of England*. Cambridge, Cambridge University Press.

Ecclestone 1989 = Martin Ecclestone, *The diffusion of English surnames*, in "The Local Historian 19, p. 63-70.

Guppy 1890, repr. 1968 = Henry Brougham Guppy, *Homes of family names in Great Britain*. London, Harrison, repr. Baltimore, Genealogical Publishing Company.

Hey 1997 = David Hey, *Locating the home of a family name*, in P. H. Reaney and R.M. Wilson , *A dictionary of English surnames*. Rev. third edition Oxford: Oxford University Press, p. 511-520.

Hey 1999 = David Hey, *The local history of family names*, in "The Local Historian" 27/4, p. I-XX.

Hey 2000 = David Hey, *Family names and family history*, London, Hambledon.

Hey 2003 = David Hey, *Recent advances in the study of surnames*, in "The Historian" 80, p. 13-17.

Kristensson 1970 = Gillis Kristensson, *Studies on Middle English topographical terms*. Lund, Gleerup.

Kurath 1972 = Hans Kurath, *Studies in area linguistics*, Bloomington and London, Indiana University Press.

Lasker 1985 = Gabriel Ward Lasker, *Surnames and genetic structure*, Cambridge, Cambridge University Press.

Lasker – Kaplan 1983 = Gabriel Ward Lasker and Bernice A. Kaplan, *English place-name surnames tend to cluster near the place named*, in "Names" 31, p.167-177.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Lasker – Mascie-Taylor 1990 = Gabriel Ward Lasker and C. G. N. Mascie-Taylor, *Atlas of British surnames: With 154 maps of selected surnames.* Detroit, Wayne State University Press.

Leeson 1964 = Francis Leeson, *The study of single surnames and their distribution,* in "The Genealogists' Magazine", 14, no. 2.

Mascie-Taylor – Lasker 1990 = C. G. N. Mascie-Taylor and Gabriel Ward Lasker, *The distribution of surnames in England and Wales: A model for genetic distribution,* in "Man" N.S. 25, p. 521-530.

Onions 1966 = Charles T. Onions, *The Oxford dictionary of English etymology,* Oxford, Clarendon Press.

Orton et al. 1962-1971, repr. 1998 = Harold Orton, Michael V. Barry, W. J. Halliday, Philip M. Tilling, Martyn F. Wakelin (eds.), *Survey of English dialects: Introduction and the basic material,* 4 vols., each in 3 parts, Leeds, E. J. Arnold, repr. London, Routledge.

Porteous 1987 = J. Douglas Porteous, *Locating the place of origin of a surname,* in "The Local Historian" 18, p. 391-395.

Reaney - Wilson 1976[2] = P. H. Reaney and R. M. Wilson, *A dictionary of British surnames,* 2nd edition London, Routlege and Kegan Paul.

Reaney – Wilson 1991[3], rev. 1997 = P. H. Reaney and R. M. Wilson, *A dictionary of English surnames,* third edition Oxford, Oxford University Press.

Redmonds 1997 = George Redmonds, *Surnames and genealogy: A new approach,* Boston, New England Genealogical Society.

Rogers 1995 = Colin D. Rogers, *The surname detective. Investigating surname distribution in England, 1086 – present day,* Manchester, Manchester University Press.

Schürer 2004 = Kevin Schürer, *Surnames and the search for regions,* in "Local Population Studies" 72, p. 50-76.

Simpson – Weiner 1989[2] = John A. Simpson and Edmund S. C. Weiner (comps.), *The Oxford English dictionary,* 2nd edition Oxford, Clarendon Press.

Titterton 1990 = John Titterton, *Pinpointing the origin of a surname,* in "The Local Historian" 20, no.1.

Viereck 2007 = Wolfgang Viereck, *Some remarks on the identification of cultural regions in England,* in Barker *et al.*, p. 527-538.

Viereck 2008 = Wolfgang Viereck, *Language on the map: On the historical and geographic diffusion of English family names,* in "Revue Roumaine de Linguistique" 52, p. 47-77.

Viereck – Ramisch 1991 = Wolfgang Viereck in collaboration with Heinrich Ramisch, *The computer developed linguistic atlas of England.* Vol. 1. Tübingen, Max Niemeyer.

Viereck – Viereck – Ramisch 2002 = Wolfgang Viereck, Karin Viereck, Heinrich Ramisch, *dtv-Atlas Englische Sprache,* München, Deutscher Taschenbuch Verlag.

Wakelin 1983 = Martyn Wakelin, *The stability of English dialect boundaries,* in "English World-Wide" 4, p. 1-15.

Wright 1898-1905 = Joseph Wright, *The English dialect dictionary,* London, Henry Frowde.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ENGLISH SURNAME GEOGRAPHY

Abstract

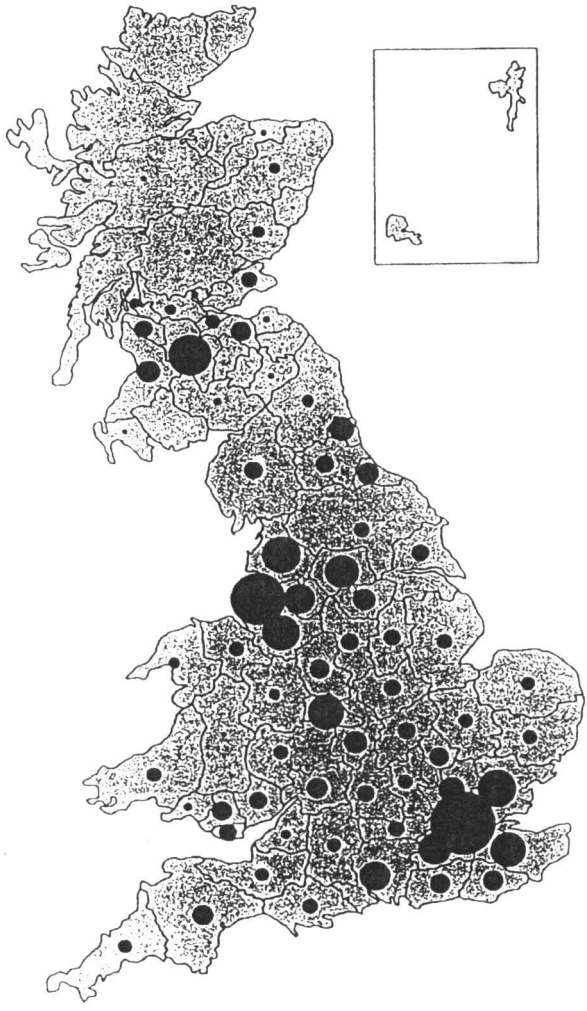
The distribution of English surnames has been put on maps in the United Kingdom only rather rarely and in low numbers. For this task researchers used either different data sets to differing degrees and from different periods in the past, for example Parish Register Records, Lay Subsidy Rolls or Hearth Tax Returns, or from different current periods, official address lists or telephone directories. A concerted action in onomastic research is still lacking. A project on English surname geography, of which the first volume has recently appeared, is being carried out at the University of Bamberg in Germany. Its diachronic and synchronic databases are briefly described and examples of surnames of different surname categories are provided with a recent or a long history in the United Kingdom. The latter often developed variants of various kinds that mirrored changes in the common language that either survived or died out there. Also a quantificational surname approach is sketched to help identify historical cultural regions in England. Finally some aspects are mentioned that will be dealt with in the second volume.

Address: Obere Dorotheenstr. 5a, 96049 Bamberg/Germany.
e-mail address: <wolfgang.viereck@uni-bamberg.de>

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Murphy

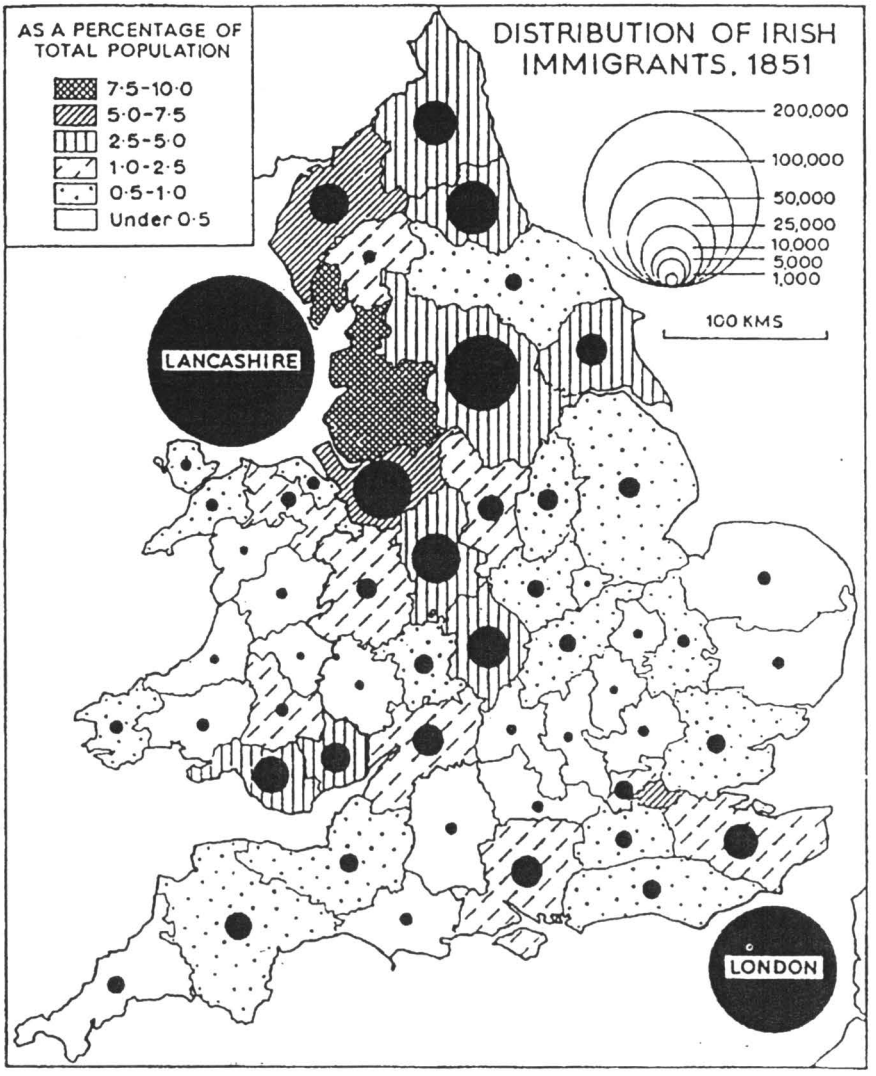
UK-Info 2004: Absolute Distribution (Point Map)

County	Names
LND	7544
MSY	5113
LKS	3139
ESS	2631
LAN	2528
CHS	2368
KEN	2283
WMD	2278
WYK	1962
SRY	1882
GTM	1697
HAM	1642
HRT	1191
TWR	1058
AYR	921
WAR	919
SYK	885
CLE	836
DEV	783
SXE	783
GLS	781
MLN	752
SXW	714
MGM	702
STS	690
BDF	635
CUM	595
GNT	563
DUR	555
DBY	553
NTH	552
RFW	533
HUM	531
OXF	528
SGM	515
LEI	505
NTT	491
FIF	472
BRK	470
DOR	459
NYK	427
LIN	426
CLW	399
DFD	393
SFK	389
BKM	378
WLN	377
HWR	375
CAM	374
CON	359
NFK	357
WIL	338
SOM	337
NBL	271
ANS	261
SAL	230
ABD	223
GWY	221
STI	208
DNB	183
AVN	155
WGM	128
DFS	109
CLK	88
ELN	83
ROX	72
PER	63
BAN	62
INV	50
WIG	49
POW	46
MOR	40
ARL	33
ROC	32
KCD	22
CAI	18
BEW	11
PEE	11
SEL	7
KKD	6
NAI	6
OKI	6
KRS	5
SHI	0
SUT	0

Map 1

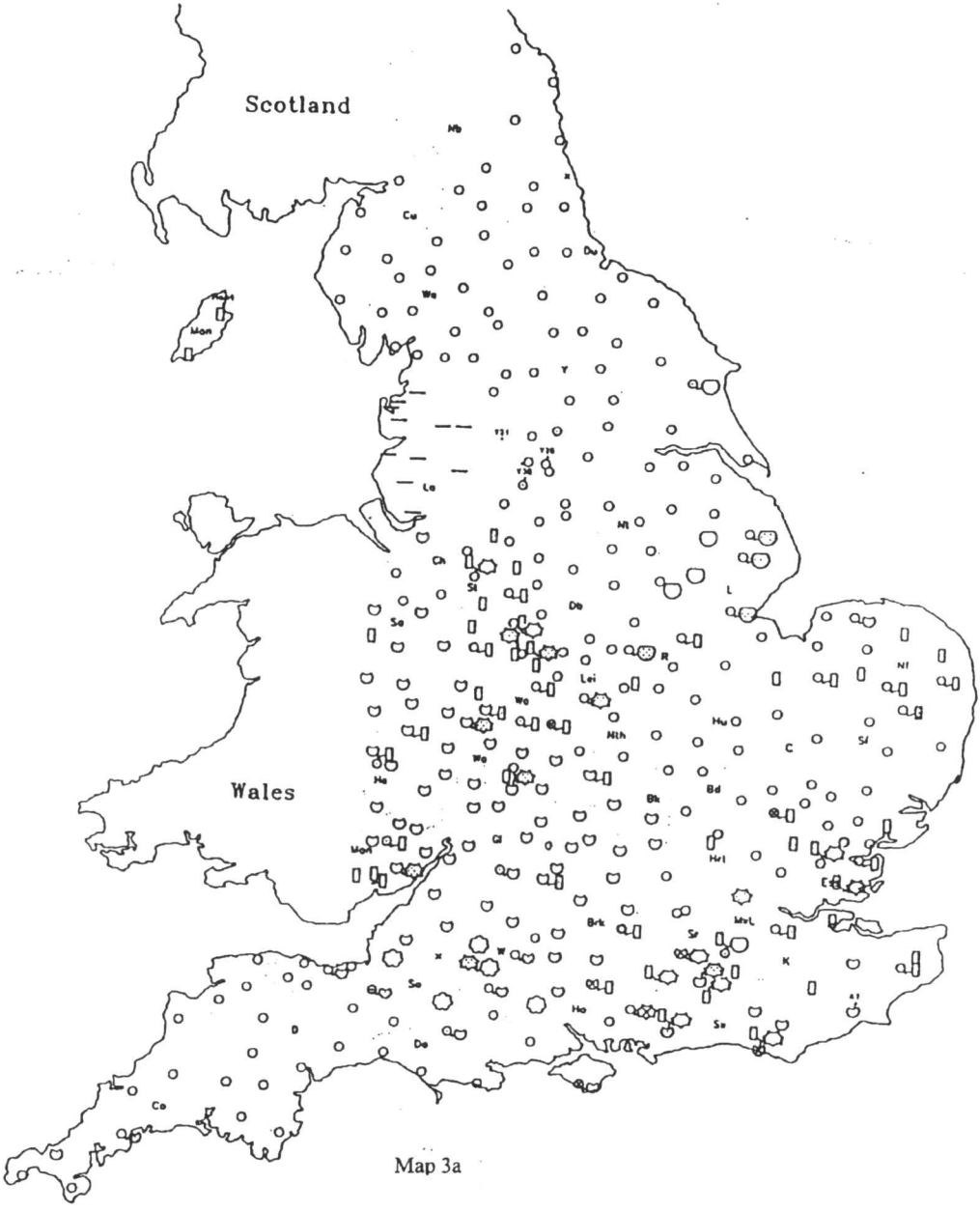
https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Distribution of Irish immigrants, 1851
Based on *Census of 1851: Population Tables, II,* vol. 1, pp. ccxc-ccxcvi (P.P. 1852-3, lxxxviii, pt 1).
(From Darby 1973: 171)

Map 2

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

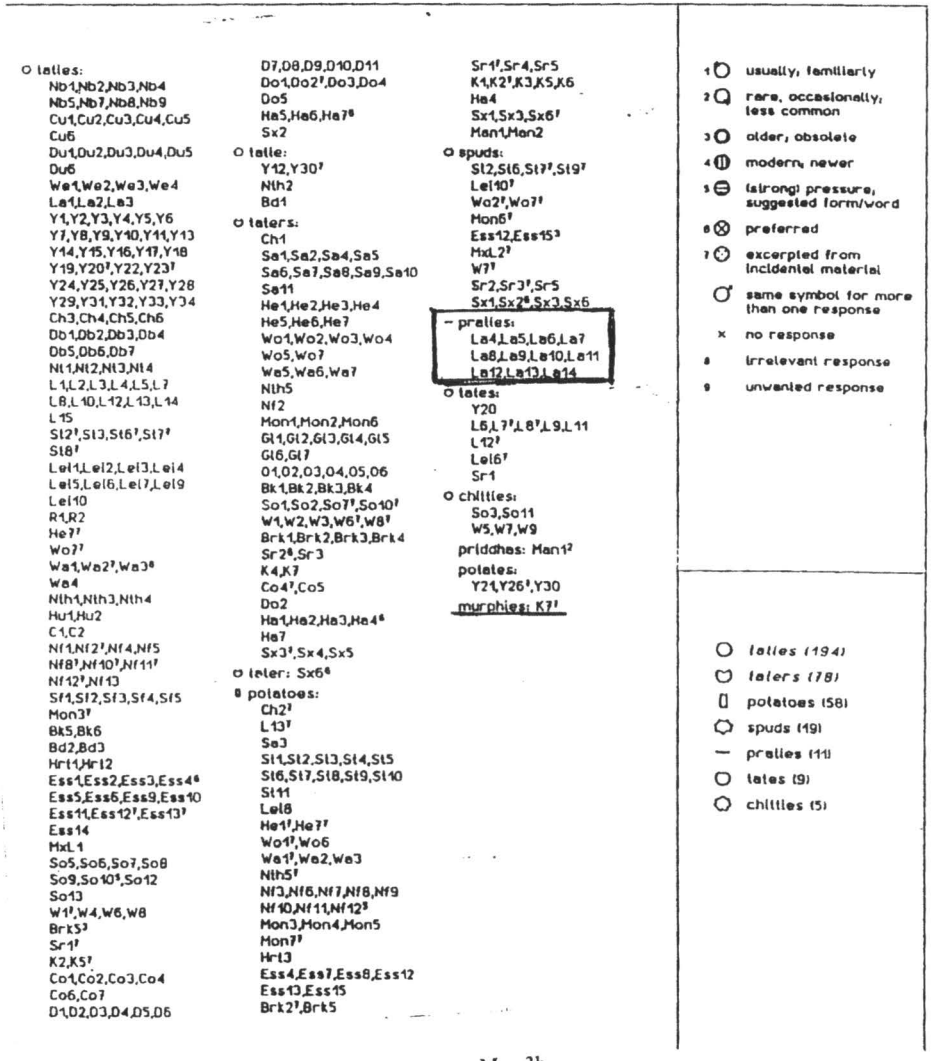

Map 3a

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

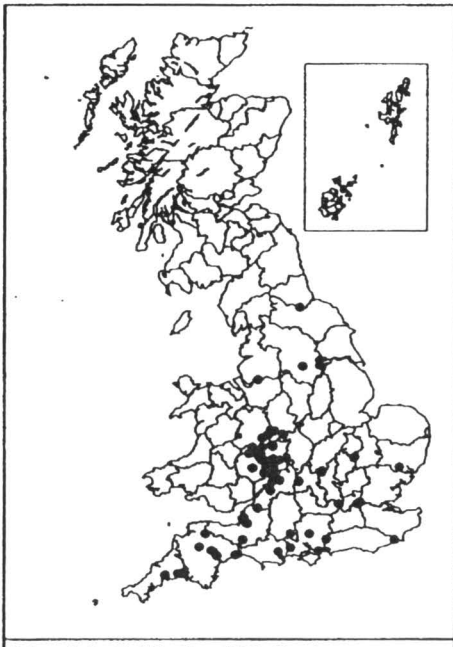
L 25: II.4.1.1 Potatoes

What root-crops do you grow?

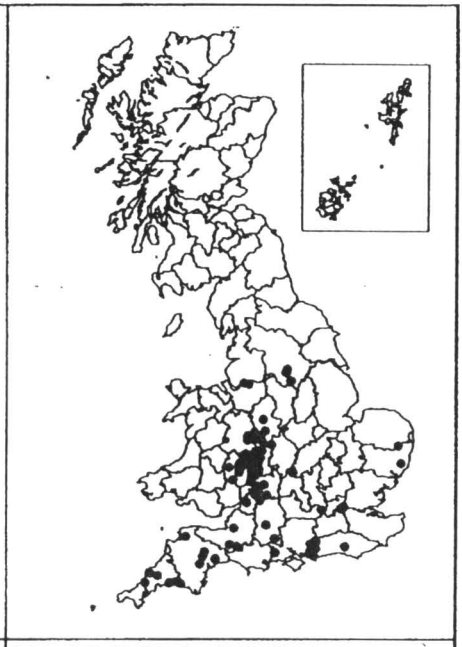

Map 3b

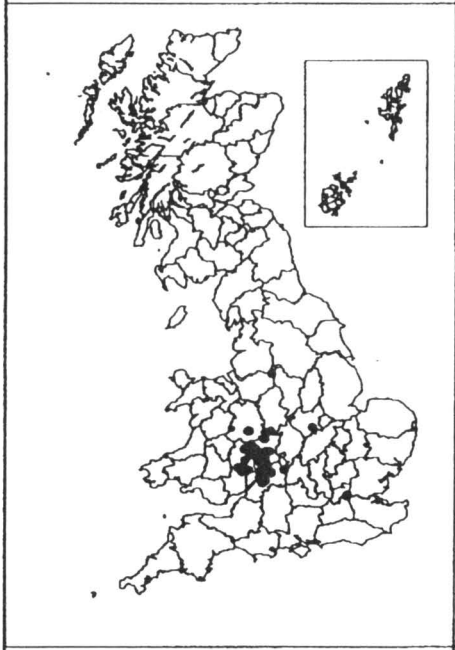
https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

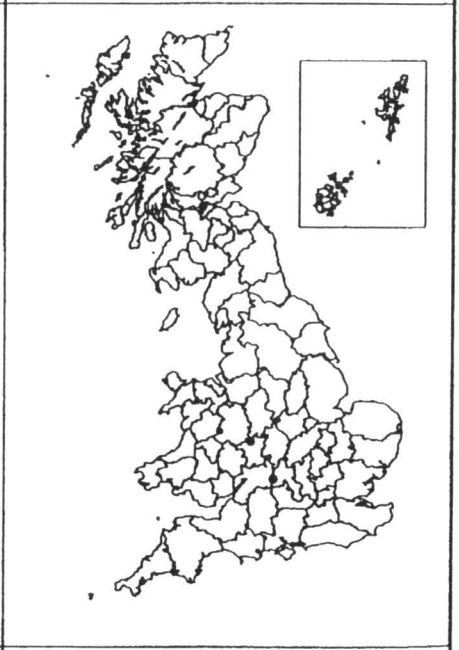
Map 1.1 *Pytt* in the 16th Century

Map 1.2 *Pytt* in the 17th Century

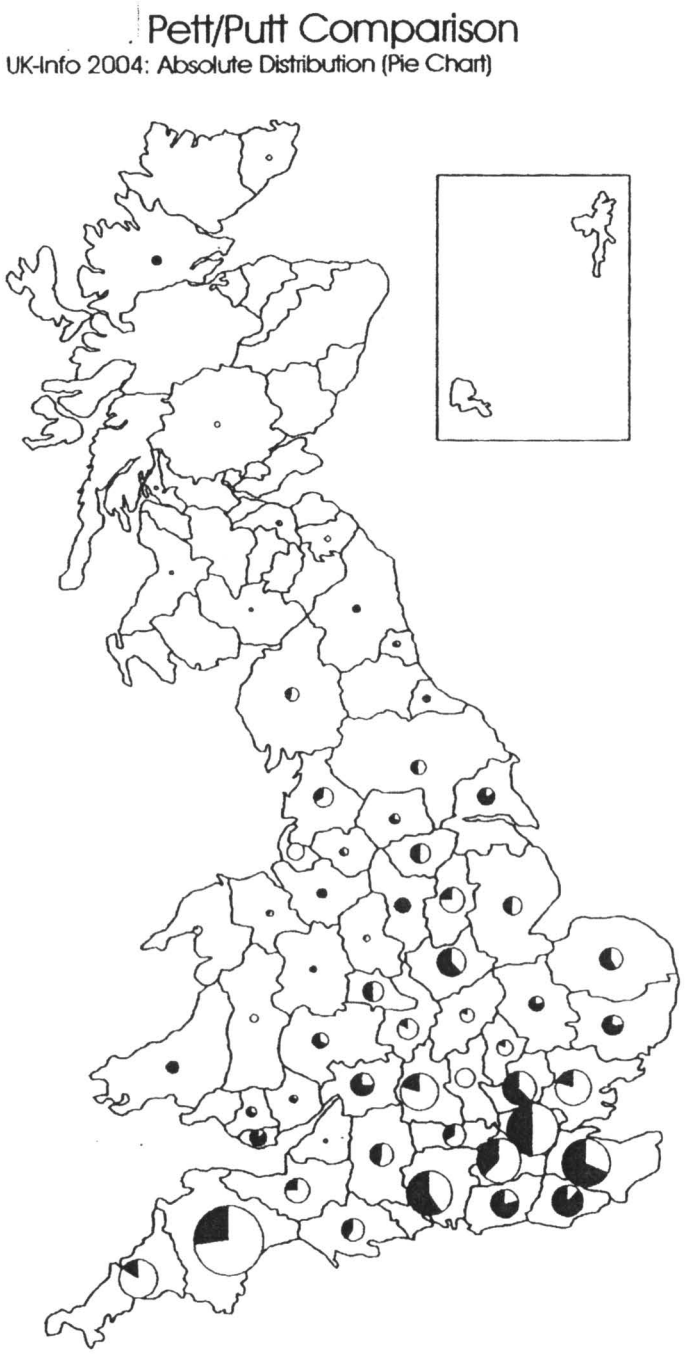
Map 1.3 *Pytt* in the 18th Century

Map 1.4 *Pytt* in the 19th Century

Map 4

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

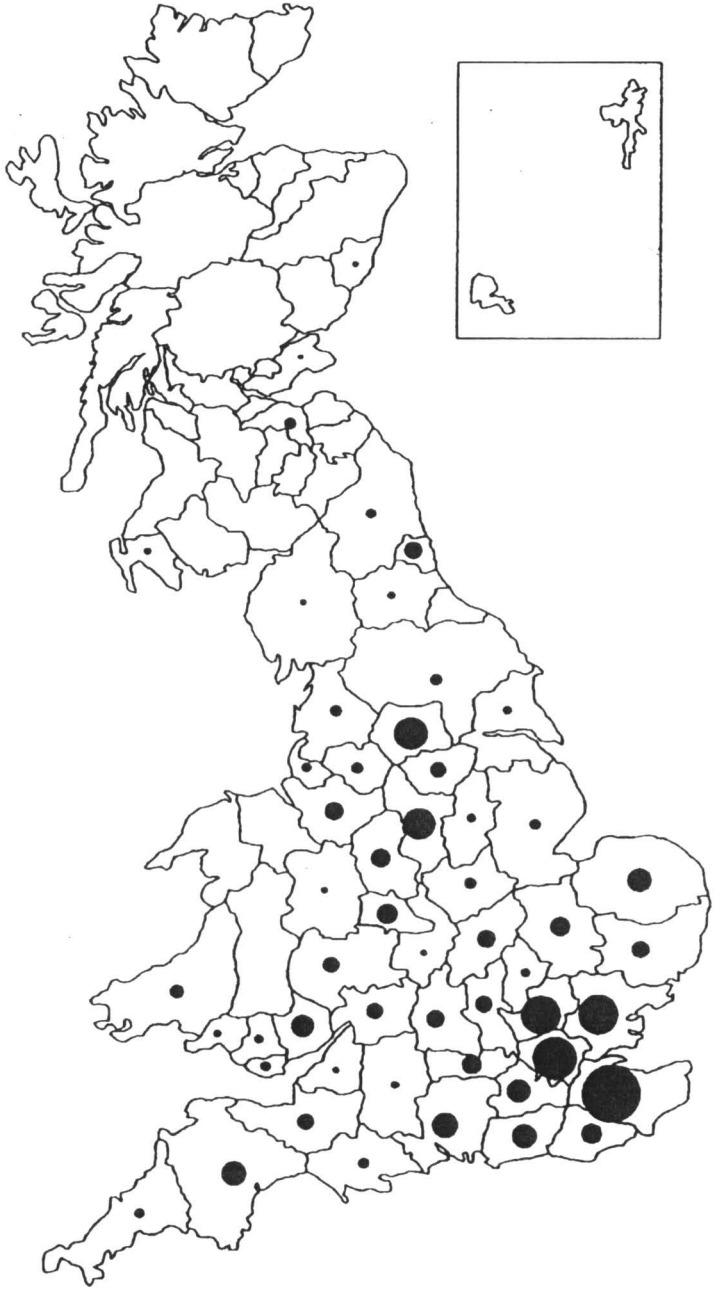
County	Pett	Putt
ABD	0	0
ANS	0	0
ARL	0	0
AYN	0	1
AYR	0	1
BAN	0	0
BDF	3	13
BRK	11	21
BEW	0	2
BKM	0	23
CAI	0	2
CAM	12	3
CHS	6	0
CLK	0	0
CLE	4	0
CLW	1	2
CON	16	74
CUM	5	7
DBY	16	0
DEV	80	216
DOR	13	19
DFS	0	1
DNB	0	1
DUR	0	0
DFD	10	0
ELN	0	0
SXE	54	9
ESS	18	63
FIF	0	0
GLS	26	8
LND	87	83
GTM	3	2
GNT	3	1
GWY	1	4
HAM	74	53
HWR	11	5
HRT	45	27
HUM	16	3
INV	0	0
KEN	100	46
KCD	0	0
KRS	0	0
KKD	0	0
LKS	0	0
LAN	8	16
LEI	33	19
LIN	11	11
MSY	0	18
MGM	5	2
MLN	1	1
MOR	0	0
NAI	0	0
NFK	18	14
NYK	7	7
NTH	2	10
NBL	4	0
NTT	10	29
OKI	0	0
OXF	17	71
PEE	0	0
PER	0	2
POW	0	4
RFW	0	0
ROC	6	0
ROX	0	0
SAL	3	0
SEL	0	0
SHI	0	0
SOM	10	28
SGM	16	2
SYK	12	13
STS	1	2
STI	0	0
SFK	20	6
SRY	47	74
SUT	0	0
TWR	2	1
WAR	5	22
WGM	0	0
WMD	13	13
SXW	41	10
WYK	5	2
WLN	0	0
WIG	0	0
WIL	15	18

Map 5

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Petts

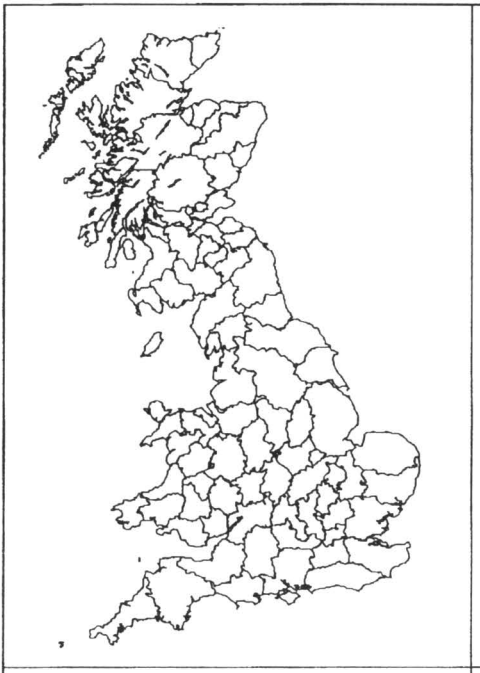
UK-Info 2004: Absolute Distribution (Point Map)

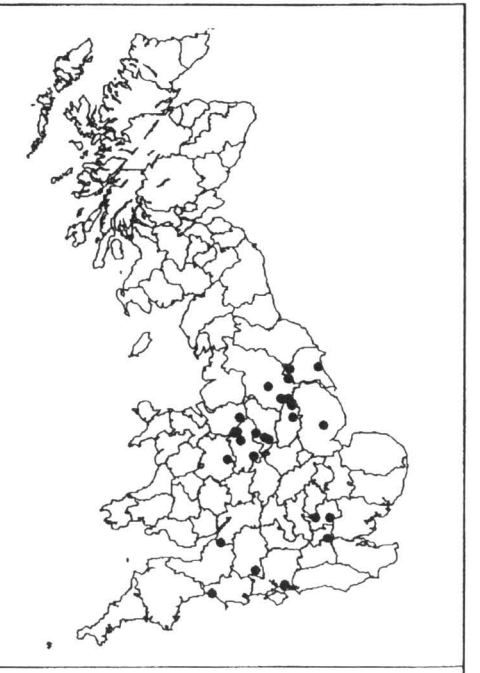
County	Names
KEN	187
LND	104
ESS	87
HRT	82
WYK	59
DBY	56
HAM	36
DEV	33
SXW	32
NFK	31
SRY	30
GNT	28
WMD	23
SXE	22
BRK	21
CAM	21
STS	20
CHS	19
NTH	18
OXF	17
TWR	17
SFK	16
BKM	15
SOM	15
GLS	14
HWR	14
SYK	13
DFD	10
GTM	7
LAN	7
LEI	7
MLN	7
NYK	7
DOR	6
LIN	6
CON	5
MSY	5
NBL	5
SGM	5
BDF	4
HUM	4
MGM	4
NTT	4
DUR	3
WGM	3
WIL	3
AVN	2
CUM	2
KCD	2
SAL	2
WAR	2
WIG	2
FIF	1
ABD	0
ANS	0
ARL	0
AYR	0
BAN	0
BEW	0
CAI	0
CLK	0
CLE	0
CLW	0
DFS	0
DNB	0
ELN	0
GWY	0
INV	0
KRS	0
KKD	0
LKS	0
MOR	0
NAI	0
OKI	0
PEE	0
PER	0
POW	0
RFW	0
ROC	0
ROX	0
SEL	0
SHI	0
STI	0
SUT	0
WLN	0

Map 6

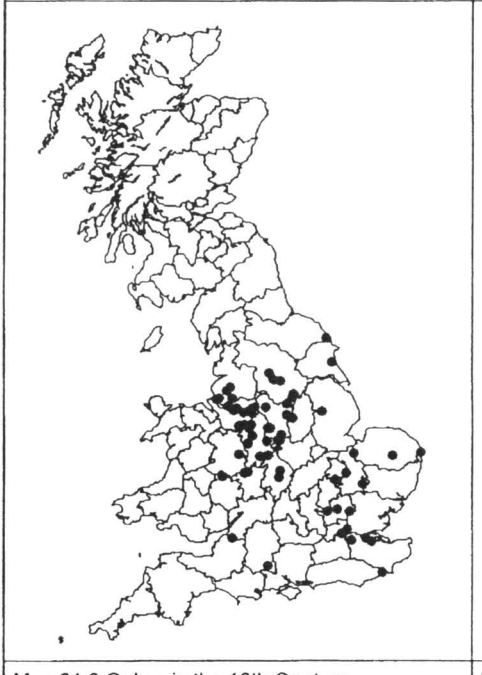
https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

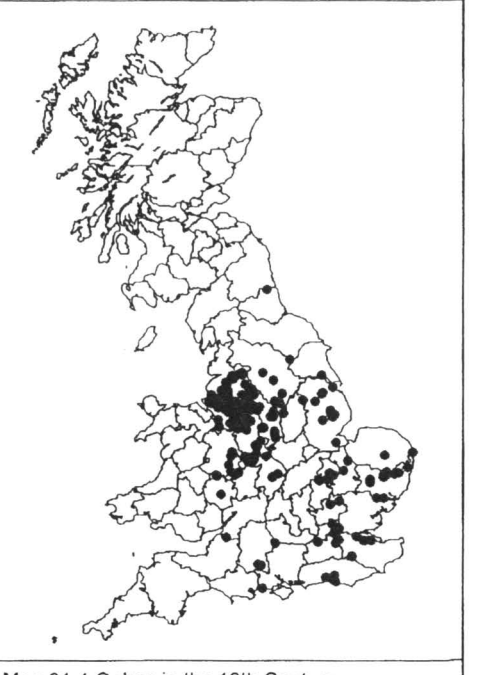
Map 01.1 Oakes in the 16th Century

Map 01.2 Oakes in the 17th Century

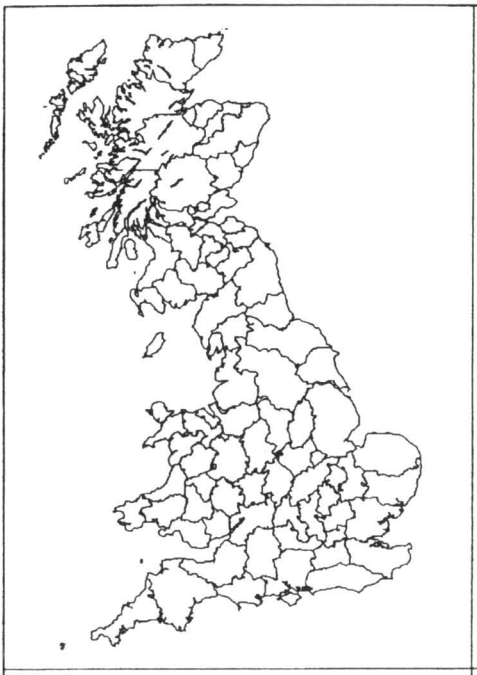
Map 01.3 Oakes in the 18th Century

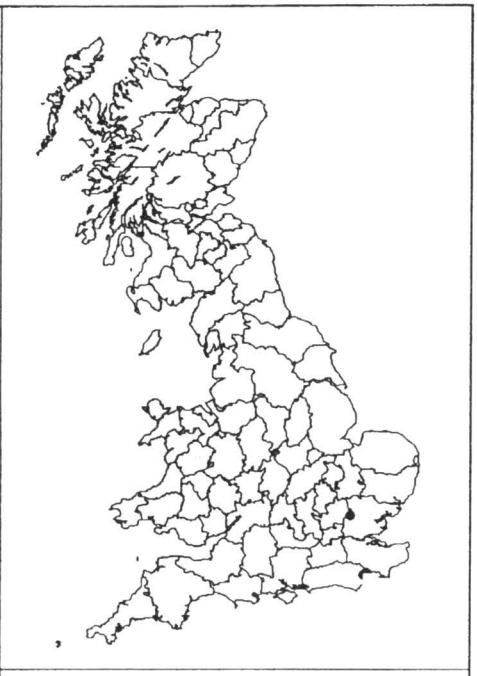
Map 01.4 Oakes in the 19th Century

Map 7

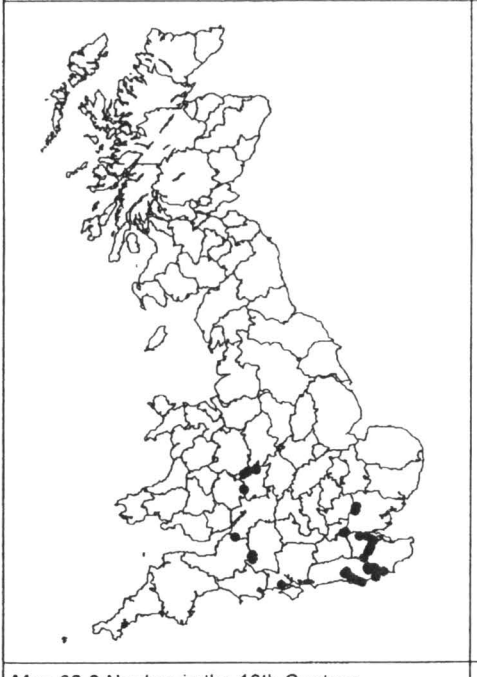
https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

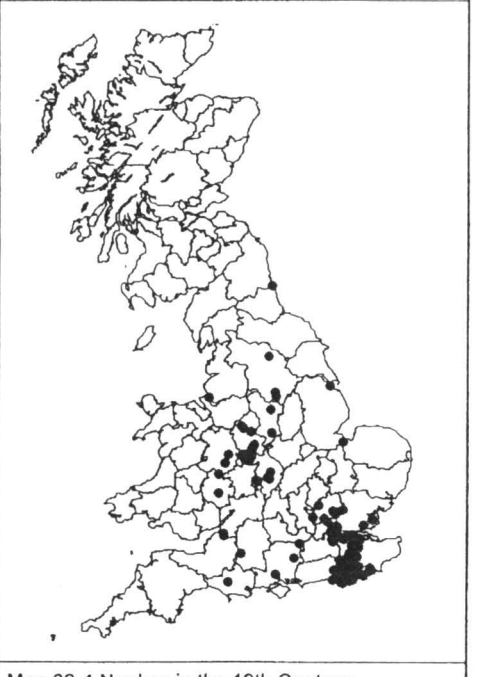
Map 02.1 Noakes in the 16th Century

Map 02.2 Noakes in the 17th Century

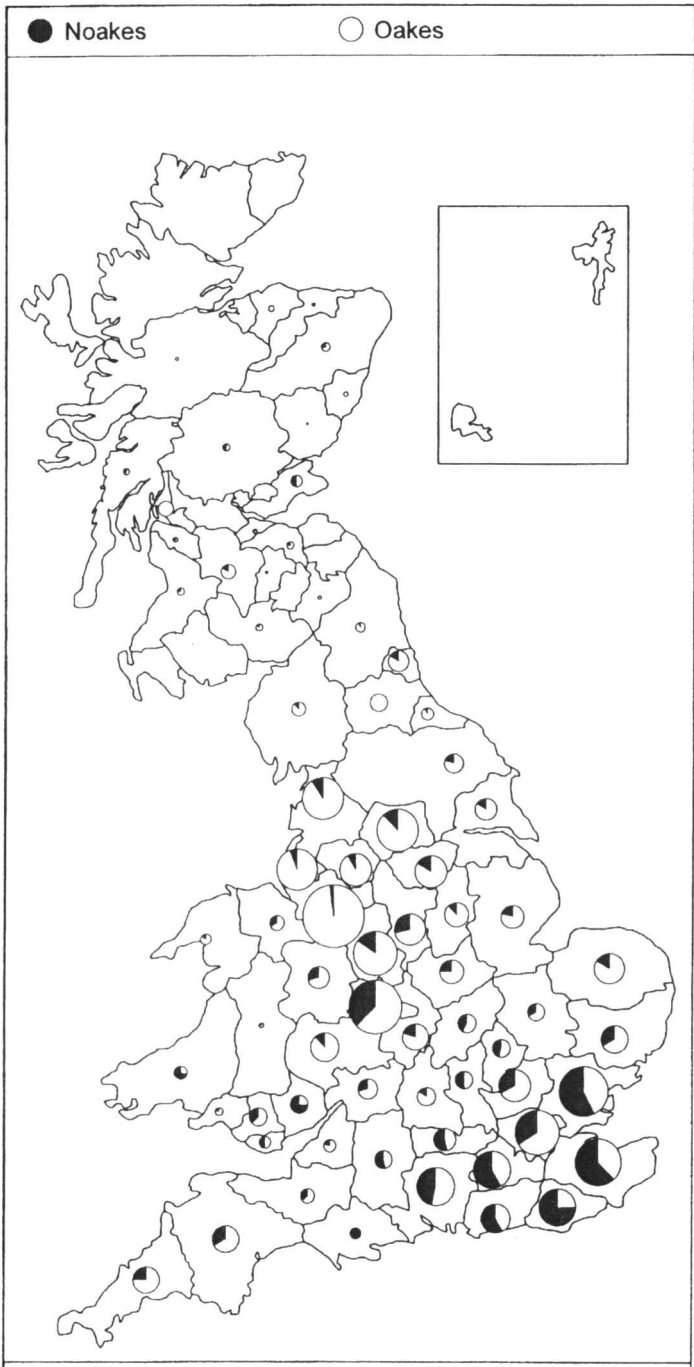
Map 02.3 Noakes in the 18th Century

Map 02.4 Noakes in the 19th Century

Map 8

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Map 04. Distribution of Noakes and Oakes in 2004 1 : 3,500

County	Oakes	Noakes
ABD	13	5
ANS	0	1
ARL	6	4
AVN	28	7
AYR	9	4
BAN	1	2
BDF	40	33
BRK	50	63
BEW	0	0
BKM	35	37
CAI	0	0
CAM	45	22
CHS	865	27
CLK	2	0
CLE	32	3
CLW	35	16
CON	115	38
CUM	41	6
DBY	156	68
DEV	104	55
DOR	0	31
DFS	10	2
DNB	50	0
DUR	72	0
DFD	12	29
ELN	0	0
SXE	78	237
ESS	236	327
FIF	16	16
GLS	64	29
LND	285	158
GTM	212	23
GNT	19	59
GWY	22	4
HAM	172	158
HWR	165	22
HRT	149	81
HUM	91	16
INV	3	0
KEN	192	303
KCD	5	0
KRS	0	0
KKD	0	0
LKS	39	9
LAN	367	32
LEI	97	34
LIN	93	27
MSY	357	27
MGM	48	27
MLN	10	3
MOR	8	0
NAI	0	1
NFK	174	39
NYK	65	19
NTH	46	32
NBL	20	2
NTT	117	16
OKI	0	0
OXF	64	14
PEE	2	0
PER	7	6
POW	5	1
RFW	4	2
ROC	0	0
ROX	3	0
SAL	79	33
SEL	0	0
SHI	0	0
SOM	31	18
SGM	17	16
SYK	194	38
STS	373	75
STI	0	0
SFK	111	59
SRY	135	175
SUT	0	0
TWR	81	18
WAR	123	36
WGM	11	4
WMD	411	248
SXW	80	112
WYK	351	47
WLN	4	1
WIG	0	0
WIL	35	40

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

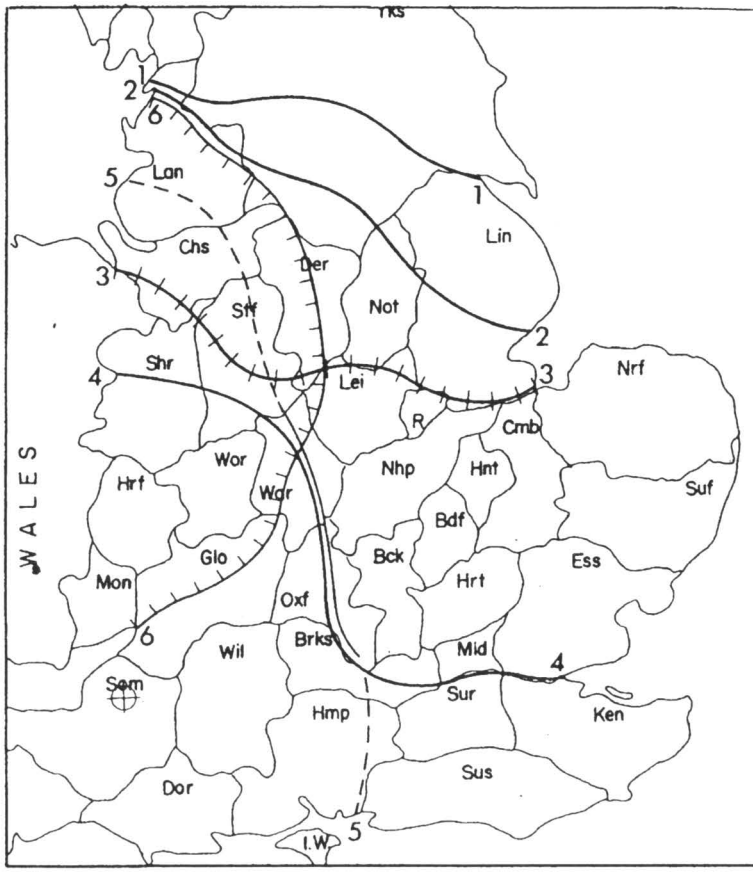

County	Entries
SRY	78
LND	63
KEN	38
ESS	31
HRT	22
DOR	12
SXW	12
DEV	11
BRK	10
HAM	10
OXF	9
SXE	7
WIL	7
SOM	6
SFK	6
BKM	5
GLS	4
GTM	4
DNB	3
AVN	2
BDF	2
CAM	2
LAN	2
LEI	2
LIN	2
NYK	2
NTH	2
NTT	2
WMD	2
WAR	1
ABD	0
ANS	0
ARL	0
AYR	0
BAN	0
BEW	0
CAI	0
CHS	0
CLK	0
CLE	0
CLW	0
CON	0
CUM	0
DBY	0
DFS	0
DUR	0
DFD	0
ELN	0
FIF	0
GNT	0
GWY	0
HWR	0
HUM	0
INV	0
KCD	0
KRS	0
KKD	0
LKS	0
MSY	0
MGM	0
MLN	0
MOR	0
NAI	0
NFK	0
NBL	0
OKI	0
PEE	0
PER	0
POW	0
RFW	0
ROC	0
ROX	0
SAL	0
SEL	0
SHI	0
SGM	0
SYK	0
STS	0
STI	0
SUT	0
TWR	0
WGM	0
WYK	0
WLN	0
WIG	0

Map 05. Absolute Distribution of Roake (359 entries) in 2004 1 : 500

Map 10

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Middle English Heteroglosses.

1. The vowel in "stone": N / ā / ≠ S / ǭ / (OE ā)

(Kurath 1972: 81)

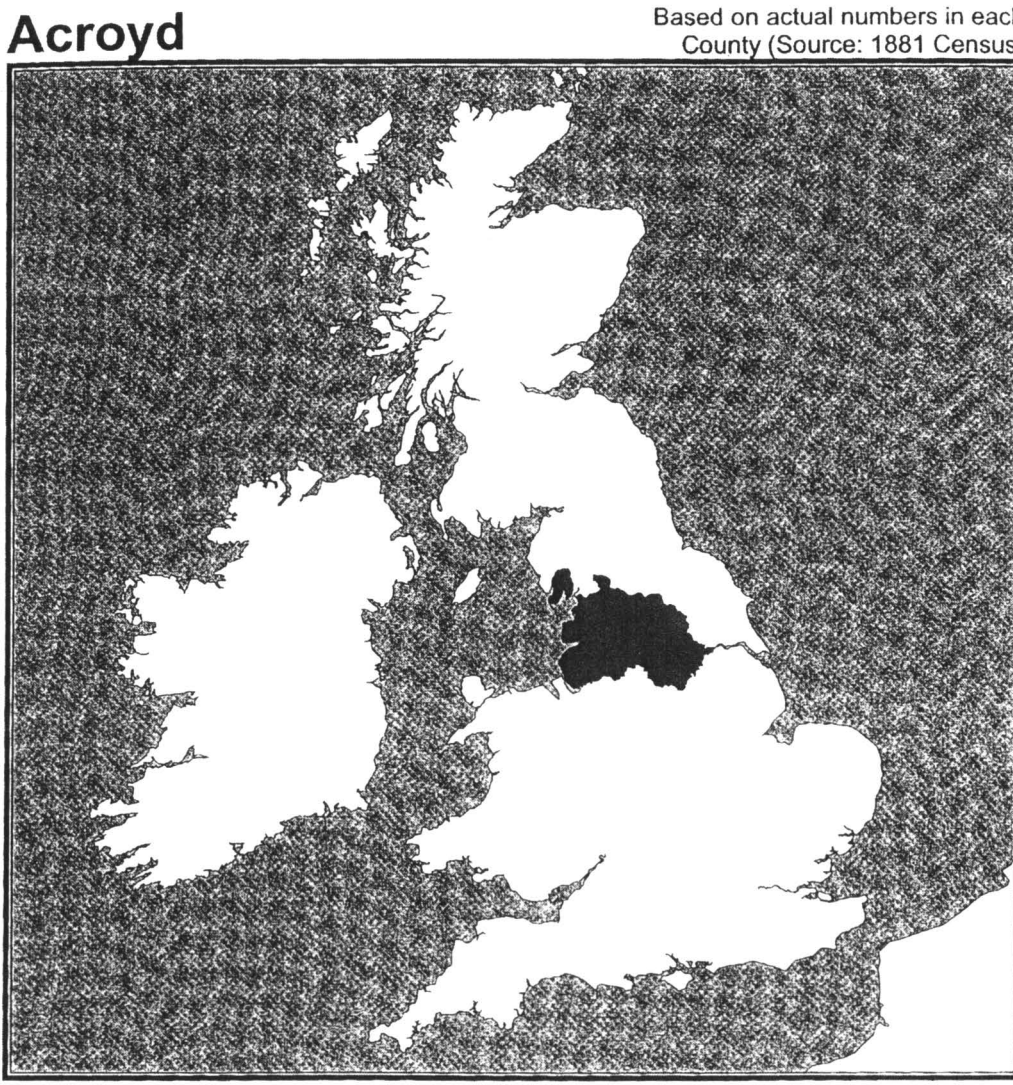
Map 11

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Map 12

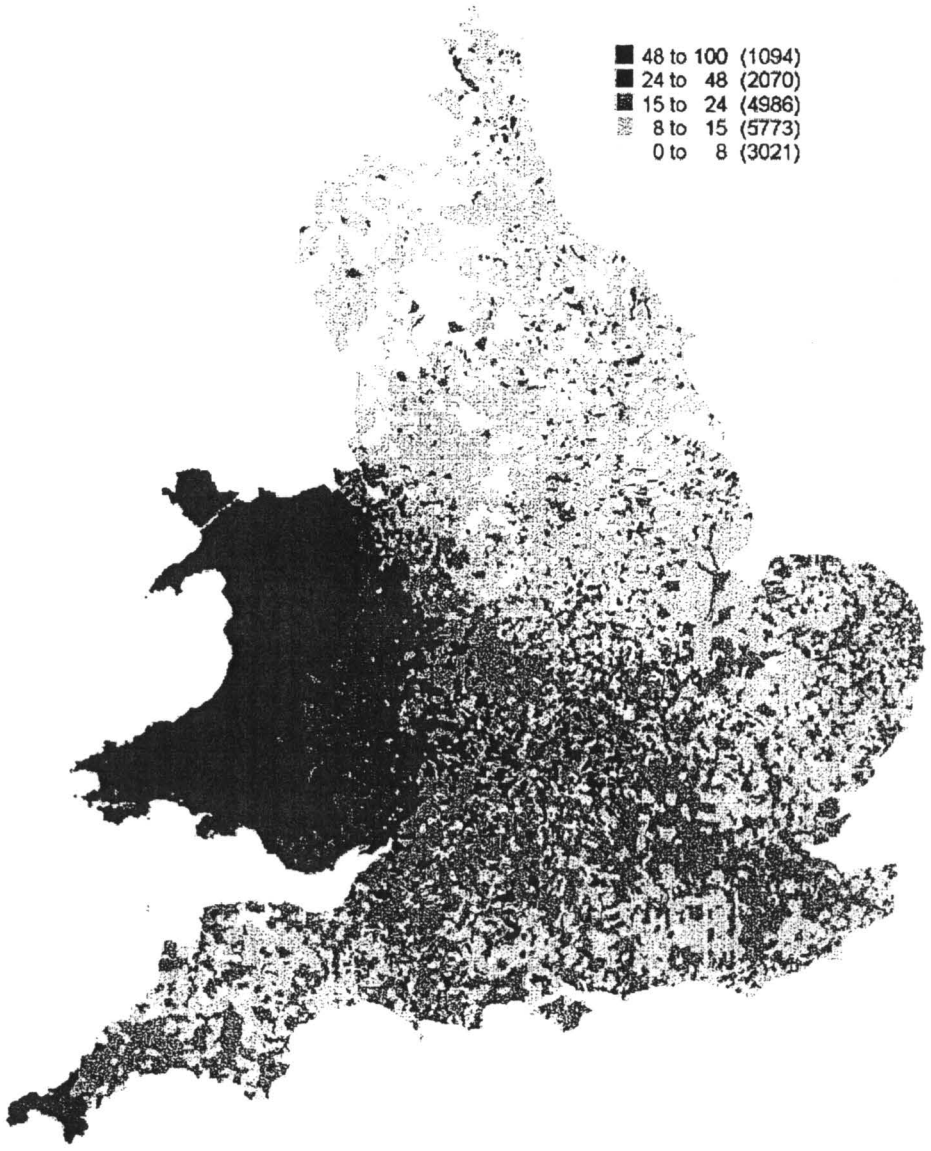
https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Map 13

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Figure 3 Distribution of patronymic and metronymic surnames ending with a genitival –s, by parish, 1881.

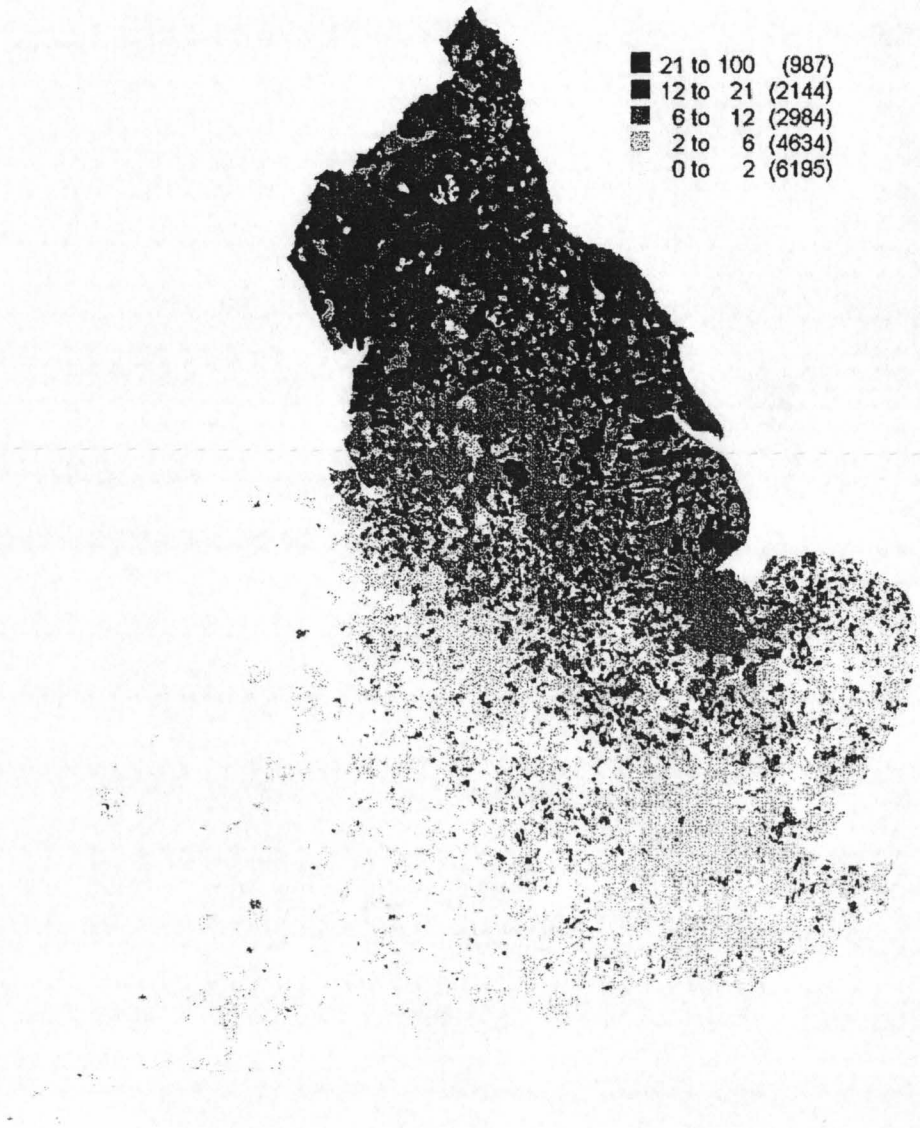

Notes: The key denotes the percentage of the population in each parish with patronymic and metronymic surnames ending with a genitival –s. The number in brackets indicates the number of parishes within the given category.
Source: 1881 CEBs (Schürer 2004)

Map 14

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

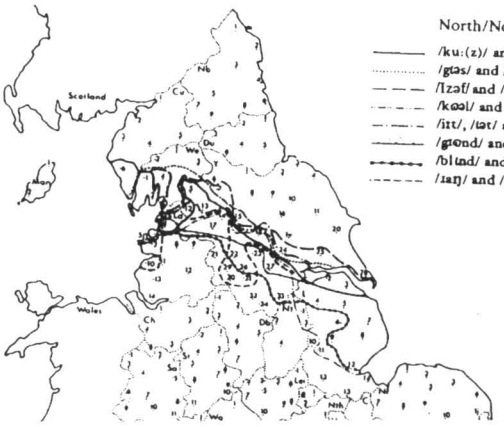
Figure 2 Distribution of patronymic and metronymic surnames by parish, 1881.

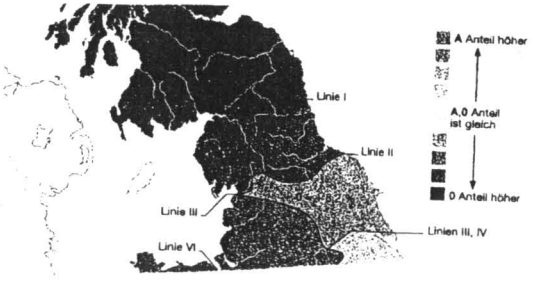
Notes: The key denotes the percentage of the population in each parish with patronymic and metronymic surnames ending in -son. The number in brackets indicates the number of parishes within the given category.
Source: 1881 CEBs (Schürer 2004)

Map 15

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

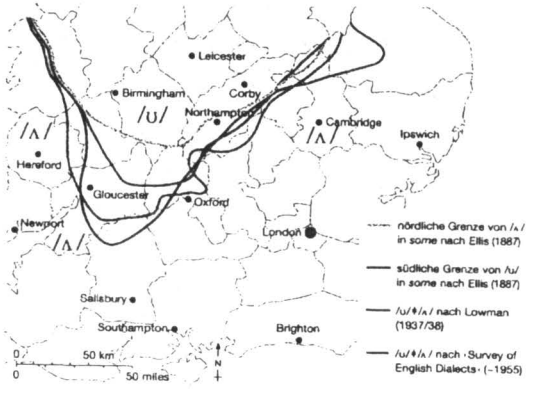

(Wakelin 1983: 3)

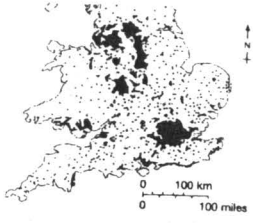

Relative frequency of blood groups A and 0

(Viereck, Viereck, Ramisch 2002: 92)

(Viereck, Viereck, Ramisch 2002: 78)

Urbanised areas 1951 (over 400 pers./mile^2)

Map 16

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ORIGINEA ROMÂNEI ŞI A DIALECTELOR SALE
(observaţii critice pe marginea unor lucrări recente)

NICOLAE SARAMANDU

Complexa problematică privind originea românei şi a dialectelor sale a revenit, în ultimele decenii, în atenţia lingviştilor şi a istoricilor, atât români cât şi străini. S-au reluat, în general, teze mai vechi, în sprijinul cărora autorii au adus, uneori, fapte şi argumente noi.

Puţini s-ar fi aşteptat ca, la mai bine de un secol de la apariţia lucrării lui Robert Roesler, *Romänische Studien* (Leipzig, 1871), teoria migraţionistă să fie reluată sub forma atât de categorică în care apare în cartea lui Gottfried Schramm (profesor la Universitatea din Freiburg), *Eroberer und Eingesessene. Geographische Lehnnamen als Zeugen der Geschichte Südosteuropas im 1. Jahrtausend n. Chr.* (Stuttgart, 1981)[1] şi în studiul de sinteză al aceluiaşi autor, *Frühe Schicksale der Rumänen. Acht Thesen zur Lokalisierung der lateinischen Kontinuität in Südosteuropa*[2], publicat în trei numere din revista „Zeitschrift für Balkanologie" (1984-1987). Neoroeslerian convins, G. Schramm subliniază „meritul" profesorului din Graz, R. Roesler, care, „fără niciun fel de substrat politic", ar fi adus, după părerea autorului, „cele mai importante argumente, valabile şi astăzi, împotriva permanenţei romane în România"[3].

În lucrările menţionate mai sus G. Schramm aduce pentru prima dată în discuţie prezenţa unei populaţii romanizate urbane, de la care slavii au preluat numele a şase oraşe din Macedonia: *Devol, Florina, Kastoria, Veria, Salonic şi Serres*, probabil şi *Bitola* şi, de asemenea, *Läsun* (în Tesalia). Această populaţie urbană provenea din nord, din zona Dunăre-Sava, şi s-a deplasat cu 400-500 km spre sud pe la anul 600, la venirea slavilor.

Dată fiind noutatea acestor consideraţii referitoare la romanitatea sud-dunăreană, redăm în traducere paragraful în cauză: „Când slavii s-au stabilit în teritoriul din jurul paralelei 41, ei au găsit, în ţinutul situat între sudul Albaniei de azi şi cursul inferior al râului Strymon, şase oraşe în care – pe baza aspectului sonor cu care numele acestor oraşe

---

[1] În traducere: *Cuceritori şi localnici. Împrumuturile toponimice ca martori ai istoriei Europei de sud-est în primul mileniu d. Hr.*

[2] În traducere: *Destinele românilor în perioada de început. Opt teze privind localizarea continuităţii latine în Europa de sud-est.* Ulterior autorul a reluat argumentele într-o altă lucrare: *Ein Damm bricht. Die römische Donaugrenze und die Invasionen des 5-7. Jahrhunderts im Lichte von Namen und Wörtern*, München, 1997 (în traducere: *Un dig se prăbuşeşte. Graniţa dunăreană romană şi invaziile din secolele V-VII în lumina numelor şi a cuvintelor*).

[3] Schramm 1984: 227.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

au pătruns în slavă – latinii reprezentau elementul etnic cel mai puternic. Aceste șase orașe sunt Devol, Florina, Kastoria, Veria, Salonic și Serres. Constatarea e valabilă, probabil și pentru Bitola, dar indiciile filologice nu sunt, în cazul acesta, la fel de clare. În ținutul menționat slavii au întâlnit numai în Ohrid un mediu orășenesc cu o majoritate relativă, vorbitoare de limbă barbară. O prezență la fel de timpurie a romanilor – așa cum se constată, în mod imperios, în marea majoritate a orașelor Macedoniei – se atestă și pentru Elassona, dată fiind vechea formă evident aromânească, *Lăsun*. E vorba de o prelungire în Tesalia a lanțului de orașe macedo-romane. Populația romanică nu pare să fi fost predominantă în lanțul de orașe din Macedonia înainte de venirea slavilor, în secolul al VII-lea. Căci până la anul 600 d. Hr., adică până când stăpânirea romană în sud-estul Europei a fost stabilă, dominante erau – la sud de Skupi (Skopje) și la nord de Tesalia – vechile limbi barbare ale autohtonilor. [...] Faptul că romanii au devenit preponderenți în orașele Macedoniei se datorează prăbușirii graniței romane în nord, de-a lungul Savei și Dunării de Jos. Curând, după anul 600, grupuri considerabile de populație urbană vorbitoare de limbă latină din orașele situate aici au fost împinse cu 400-500 km spre sud"[4].

În sprijinul acestor afirmații G. Schramm aduce două izvoare istorice: *Miracula Sancti Demetrii*, scriere hagiografică anonimă de la sfârșitul secolului al VII-lea, și lucrarea scriitorului bizantin Kekaumenos, *Strategikon*, redactată în greceşte între anii 1075 și 1078[5]. Din prima sursă istoricul german preia numai o parte din informații, pe care le prezintă astfel: „Știm din *Miracula Sancti Demetrii*, că în secolul al VII-lea fugari din orașele din nord, precum Naissus [= Niș] și Serdica [= Sofia], s-au refugiat în Salonic"[6]. Nu rezultă din pasajul rezumat de G. Schramm că ar fi vorba de „grupuri considerabile" (germ. *erhebliche Teile*) de orășeni, ci de fugari din Naissus și Serdica, nu și din alte orașe, cum lasă să se înțeleagă istoricul german. Dintre aceste două orașe, numai Naissus se află în apropierea Dunării, Serdica (Sofia actuală) fiind în inima Balcanilor, la sud de lanțul munților Balcani. Așa încât „orașele" din scenariul conceput de G. Schramm se rezumă la unul singur: Naissus. Istoricul german omite, însă, să ne spună că în aceeași sursă documentară, *Miracula Sancti Demetrii*, se relatează și despre deplasări de populație în sens invers, din sud în nord: slavii și avarii au deportat în zona orașului Sirmium [astăzi, Mitrovica], situat pe Dunăre, prizonieri din diverse provincii, inclusiv din ținuturi situate în Iliria, Dardania, în zona munților Rodopi și în Tracia, până la Constantinopol[7]. Cea mai corectă interpretare a pasajelor din *Miracula Sancti Demetrii*

---

[4] Schramm 1986: 104.

[5] Despre Kekaumenos și relatările sale referitoare la vlahi, cf. Saramandu 1997 și Saramandu 2004: 20-23.

[6] Redăm integral pasajul la care se referă istoricul german: „Tesalonicienii [= locuitorii orașului Salonic] înțeleseră că vor fi supuși unui asediu pentru care nu erau pregătiți. Ei încercaseră să se încurajeze unii pe alții, dar temerile lor au fost sporite de faptul că orășeni din Naissus și Serdica, refugiați printre ei, le preziceau că cu o singură piatră aruncată din mașinile lor, <avarii> vor distruge zidul <orașului>" (Românii 1997: 102, cu precizarea, în notă: „Refugiul populației romanice din cele două metropole dunărene are loc în urma cuceririi lor de către avari spre [anul] 614").

[7] Iată pasajul din *Miracula Sancti Demetrii*: „Am relatat mai sus despre sclavini... și avari, cum au pustiit Illyricum, aproape cu totul, adică provinciile celor două Panonii, celor două Dacii, ale Dardaniei, Misiei, Praevalitaniei, Rodopilor, ca și Tracia și regiunea [...] dinspre Bizanț <Constantinopol>: întreaga populație a fost deportată de chagan [= căpetenie avară] în regiunea vecină Panoniei, pe Dunăre, a cărei metropolă era

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

o găsim la G. I. Brătianu: istoricul român a sesizat faptul că este vorba de o „dublă migraţiune" şi că acest „du-te-vino al captivilor şi al emigranţilor de pe un mal pe altul al Dunării nu încetase, în pofida invaziei slave şi – fără îndoială – tocmai din cauza ei"[8].

Cât priveşte pasajul din scrierea lui Kekaumenos, referitor la o pretinsă „coborâre" a vlahilor în Elada în secolul al X-lea sau într-o perioadă imediat anterioară, am prezentat interpretarea corectă într-un articol publicat în 1997 (pe baza contribuţiilor istoricilor Neagu Djuvara şi A. B. Černjak), din care redăm încheierea: „Din cele de mai sus rezultă că în *Strategikon* Kekaumenos se referă la o pretinsă răspândire a vlahilor în Elada după înfrângerea lui Decebal de către Traian în războaiele dacice. La această concluzie au ajuns, recent, în mod independent, pe baza analizei de text, istoricii Neagu Djuvara şi A. B. Černjak. Prin urmare, pasajul din textul scriitorului bizantin Kekaumenos referitor la prezenţa vlahilor în Elada în secolul al X-lea nu reprezintă o mărturie a «coborârii» aromânilor din nordul în sudul Peninsulei Balcanice în secolul al X-lea sau într-o perioadă imediat anterioară"[9].

Revenind la toponimele pe care slavii le-ar fi preluat – după opinia lui G. Schramm – de la populaţia romanizată din sudul Dunării (vezi supra, p. 49), considerăm că schimbările fonetice[10] pe care istoricul german, nespecialist în materie, îşi întemeiază afirmaţia, nu rezistă analizei lingvistice. O chestiune atât de însemnată nu putea să scape atenţiei romaniştilor şi specialiştilor în toponimia balcanică[11].

Un alt element important, în concepţia lui G. Schramm, este constituirea – alături de populaţia romanizată orăşenească din sudul Peninsulei Balcanice – a ceea ce istoricul german numeşte *Romania păstorească balcanică (*germ. *balkanische Hirtenromania)*: „O dominantă păstorească atât de evidentă – care s-a păstrat până astăzi la aromânii neorăşeni şi pe care o putem deduce la dacoromâni pentru o epocă anterioară – nu se constată la niciun alt popor balcanic. Avem aici – alături de importanta componentă orăşenească la aromâni – al doilea element etnografic implicat în problema continuităţii romanităţii orientale"[12]. Dat fiind caracterul unitar al limbii – „toţi românii, fie ei în nordul sau în sudul Dunării, vorbesc dialecte ale aceleiaşi limbi romanice"[13] –, rezultă că *Romaniile păstoreşti* atestate istoric ar proveni dintr-o singură sursă („rădăcină"): „die historisch faßbaren Hirtenromanien sind aus einer einzigen Wurzel hervogegangen"[14]. Pentru localizarea acestei surse, G. Schramm aduce în discuţie concordanţele dintre română şi albaneză şi ajunge la fixarea unui spaţiu sud-dunărean foarte limitat. Dacă R. Roesler admitea un larg spaţiu romanizat în Peninsula Balcanică – Tesalia, Macedonia, (Iliria, Moesia şi Sciţia) – [15] unde s-ar fi format limba şi poporul român, spaţiu restrâns

---

odinioară Sirmium, unde <prizonierii> au fost instalaţi ca supuşi ai săi" (Românii 1997: 102, cu precizarea, în notă: „evenimentul are loc probabil în [anul] 619").

[8] Brătianu 1937: 55. Pentru întreaga chestiune în discuţie şi interpretarea pasajelor din *Miracula Sancti Demetrii*, cf. Saramandu 2005: 11, 16-17, Saramandu 2004: 16-17, 69-70.

[9] Saramandu 1997: 416; cf. şi Saramandu 2004: 22, 62, 120-121.

[10] Cf. Schramm 1986: 106-107.

[11] Chiar Johannes Kramer, adept al teoriei migraţioniste, consideră că G. Schramm a ajuns la rezultatele cercetărilor sale „pe căi neortodoxe, cel puţin din perspectivă romanică" (Kramer 1999-2000: 142).

[12] Schramm 1986: 109.

[13] Ibidem.

[14] Ibid., ibidem.

[15] Roesler 1871: 136, 145.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

drastic ulterior de G. Weigand la triunghiul Sofia-Niș-Skupje[16], G. Schramm îl reduce și mai mult, limitându-l la regiunea muntoasă din jurul orașului Știp (anticul Astibos), străbătută de râul Bregalnița, afluent al Vardarului[17] (zona în cauză se găsește în estul actualei Republici Macedonia). Plecând din acest ținut foarte restrâns, păstorii s-au răspândit, prin *transhumanță*, în toate direcțiile, ocupând teritoriile din sudul și din nordul Dunării unde îi găsim astăzi pe români. În nordul Dunării românii ar fi ajuns venind din Bulgaria, stabilindu-se mai întâi în Muntenia, începând cu secolul al X-lea: „Limba română a fost transplantată în România de imigranți veniți din Bulgaria. [...] Pentru Muntenia [...] ne putem gândi la un val imigrat deja în secolul al X-lea"[18]. În Transilvania românii ar fi ajuns nu numai după unguri, ci și după germani, stabilindu-se aici, prin trecerea Carpaților, începând cu a doua jumătate a secolului al XII-lea[19].

După cum a rezultat din expunerea de mai sus, G. Schramm a pornit în lucrările sale de la două constatări cunoscute – asemănările dintre dialectele românești și concordanțele lingvistice româno-albaneze –, care ar impune, după părerea autorului, fixarea în sudul Dunării a teritoriului de formare a limbii române. Din păcate, istoricul german nu a luat în considerație argumentele aduse anterior de către învățați români și străini împotriva acestei interpretări. S-a arătat, astfel, că asemănările dintre dialecte nu se opun admiterii unui larg spațiu romanizat în nordul și în sudul Dunării, „din Carpați până în Pind"[20], Transilvania fiind o „vatră lingvistică a românismului nord-dunărean"[21]. La fel, concordanțele dintre română și albaneză nu presupun un spațiu restrâns de conviețuire, în trecut, a vorbitorilor celor două limbi; concordanțele în cauză se explică în mod satisfăcător printr-o moștenire comună, ca elemente de substrat în română, albaneza fiind continuatoarea directă a limbii autohtone[22].

Într-un amplu articol, intitulat *Sprachwissenschaft und Politik. Die Theorie der Kontinuität des Rumänischen und der balkanische Ethno-Nationalismus im 20. Jh.*[23] (publicat în revista „Balkan-Archiv. Neue Folge", nr. 24-25, 1999-2000, p. 103-163), Johannes Kramer încearcă, la rândul său, să aducă argumente contra continuității nord-dunărene a românilor. Printre altele, autorul ia în discuție 17 termeni creștini de origine latină[24] (*boteza, creștin, cruce, dumnezeu, păcat* etc.), atestați în texte din secolele II-IV d. Hr., care ar fi fost aduși în nordul Dunării de populația creștinată în sudul Dunării, ceea ce ar fi un argument contra continuității romanității nord-dunărene. Chestiunea nu este nouă; ea a fost evocată în trecut, la noi, pentru prima dată, de V. Pârvan[25]. Faptul că creștinismul și terminologia creștină de bază, de origine latină, au apărut mai întâi în sudul Dunării nu exclude existența unei populații romanizate în nordul Dunării, unde

[16] Cf. recent, în acest sens, Poghirc 1989: 38.
[17] Cf. Schramm 1986: 110, 118.
[18] Schramm 1987: 87.
[19] „Începutul migrației românești [spre Transilvania] trebuie să-l plasăm în a doua jumătate a secolului al XII-lea" (Schramm 1987: 92).
[20] Cf. Capidan 1942: 143; cf. și Pușcariu 1940: 253.
[21] Cf. Petrovici 1941.
[22] Cf. Brâncuș 1983.
[23] În traducere: *Lingvistică și politică. Teoria continuității românei și etno-naționalismul balcanic în secolul 20.*
[24] Dintre aceștia, 15 se regăsesc în cel puțin unul din dialectele românești sud-dunărene.
[25] Vezi Pârvan 1911.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

creştinismul şi termenii creştini puteau pătrunde ulterior. Creştinismul s-a răspândit pretutindeni prin misionarism, nu prin deplasări de populaţie creştinată[26].

Ajungem, astfel, la cea mai recentă contribuţie, dintr-o lucrare de sinteză datorată lui Helmut Lüdtke, *Der Ursprung der romanischen Sprachen. Eine Geschichte der sprachlichen Kommunikation*[27], apărută la Kiel în 2005. Romanismul german nu aduce elemente noi, dar sprijină teze anterioare contra continuităţii, precum cele întemeiate pe existenţa unui fond lexical comun românei şi albanezei (elemente autohtone, dar şi cuvinte de origine latină, inclusiv terminologia creştină de bază) şi pe rolul central atribuit mişcărilor neîncetate (atestate până în secolul 20) ale păstorilor transhumanţi romanizaţi, care, pornind din „presupusa lor patrie situată în sudul şi sud-vestul Dunării de Jos s-au răspândit în toate direcţiile: spre nord, până în Istria, spre sud până în Epir, spre vest până în Alpii dinarici (unde au fost asimilaţi de către slavi), spre est şi nord-est – trecând Dunărea – până în România"[28].

Nu am relevat, în expunerea de faţă, toate aspectele abordate de cei trei autori germani, reţinând doar unele elemente mai noi, ca şi anumite fapte suplimentare aduse în sprijinul tezei migraţioniste. În ceea ce priveşte argumentul toponimic, ne-am limitat la relevarea elementelor, mai puţin cunoscute, din contribuţiile istoricului G. Schramm: originea română a unor nume slave de oraşe din sudul Dunării. Cât priveşte toponimele româneşti din nordul Dunării, care atestă continuitatea populaţiei romanizate, este de regretat faptul că autorul nu a luat în consideraţie contribuţiile istoricilor şi lingviştilor români. Observaţia este, de altfel, valabilă pentru contribuţiile româneşti, în general, care nu sunt valorificate în măsura cuvenită sau sunt ignorate. Ea este valabilă şi pentru contribuţiile acelor autori străini – istorici şi lingvişti –, care au susţinut continuitatea romanităţii nord-dunărene, pronunţându-se împotriva teoriilor migraţioniste[29]. În aceste împrejurări, ne exprimăm rezerva cu privire, de exemplu, la opinia recenzentului István Schütz, cum că, în direcţia inaugurată de R. Roesler, „monografia lui G. Schramm marchează un foarte important pas înainte în cercetările referitoare la etnogeneza românilor"[30]. Subscriem, în schimb, la constatarea cu care Rudolf Windisch îşi încheia articolul prilejuit de trecerea unui veac de la apariţia lucrării lui R. Roesler: „În esenţă considerăm că teza roesleriană – mai ales în forma dogmatică, neconciliantă, reprezentată de însuşi Roesler – nu mai poate fi susţinută"[31].

---

[26] Cf., în acest sens, Stoicescu 1980: 149.

[27] În traducere: *Originea limbilor romanice. O istorie a comunicării lingvistice.*

[28] Lüdtke 2005: 431. Acelaşi „scenariu", în terminologia autorului, se aplică atât românilor cât şi albanezilor: „ambele limbi trebuie să-şi aibă originea într-un ţinut intermediar – astăzi slavizat –, unde ele nu mai există, vorbitorii lor deplasându-se cândva spre Albania, respectiv România, impunând acolo limbile lor" (Lüdtke 2005: 419).

[29] O prezentare de sinteză, pentru perioada anterioară apariţiei lucrărilor în discuţie, găsim la Stoicescu 1980.

[30] Schülz 1992: 429.

[31] Windisch 1981: 415; cf. şi Saramandu 2008.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAFIE:

Brătianu 1937 = G. I. Brătianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*, București, 1937.

Brâncuș 1983 = Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, 1983.

Capidan 1942 = Theodor Capidan, *Macedoromânii. Etnografie, istorie, limbă*, București, 1942.

Kramer 1999-2000 = Johannes Kramer, *Sprachwissenschaft und Politik. Die Theorie der Kontinuität des Rumänischen und der balkanische Ethno-Nationalismus im 20. Jh.*, în „Balkan-archiv. Neue Folge", XXIV-XXV, 1999-2000, p. 103-163.

Lüdtke 2005 = Helmut Lüdtke, *Der Ursprung der romanischen Sprachen. Eine Geschichte der sprachlichen Kommunikation*, Kiel, 2005.

Pârvan 1911 = Vasile Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului dacoromân*, București, 1911.

Petrovici 1941 = Emil Petrovici, *Transilvania, vatră lingvistică a românismului nord-dunărean*, în „Transilvania", 72, 1941, nr. 2, p. 102-106.

Poghirc 1989 = Cicerone Poghirc, *Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans. Survivances et évolution*, în vol. *Les Aroumains*, Paris, 1989, p. 9-44.

Pușcariu 1940 = Sextil Pușcariu, *Limba română*, I. *Privire generală*, București, 1940.

Roesler 1871 = Robert Roesler, *Romänische Studien*, Leipzig, 1871.

Românii 1997 = *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, București, 1997.

Saramandu 1997 = Nicolae Saramandu, *Despre coborârea aromânilor în sudul Peninsulei Balcanice. „Mărturia" lui Kekaumenos*, în SCL, XLVIII, 1997, nr. 1-4, p. 407-417.

Saramandu 2004 = Nicolae Saramandu, *Romanitatea răsăriteană*, București, 2004.

Saramandu 2005 = Nicolae Saramandu, *Originea dialectelor românești*, București, 2005.

Saramandu 2008 = Nicolae Saramandu, *Atestări istorice ale continuității (secolele IV - VII)*, în SCL, LIX, 2008, nr. 1, p. 219-227.

Schramm 1984, 1986, 1987 = Gottfried Schramm, *Frühe Schicksale der Rumänen. Acht Thesen zur Lokalisierung der lateinischen Kontinuität in Südosteuropa*, în „Zeitschrift für Balkanologie", XX, 1984, p. 223-241 (1. Teil); XXII, 1986, nr. 1, p. 104-125 (2. Teil); XXIII, 1987, nr. 1, p. 78-94 (3. und letzter Teil).

Schütz 1992 = István Schütz, *Les huit thèses de Gottfried Schramm et l'ethnogénèse roumaine*, în „Travaux de linguistique et de philologie", XXX, 1992, p. 417-430.

Stoicescu 1980 = Nicolae Stoicescu, *Continuitatea românilor*, București, 1980.

Windisch 1981 =Rudolf Windisch, *Teza lui Robert Roesler – o sută de ani mai târziu*, în *Logos Semantikos. Studia in honorem Eugenio Coseriu*, vol. I, Madrid/Berlin, 1981, p. 405-415.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

L'ORIGINE DU ROUMAIN ET DE SES DIALECTS

(considérations critiques à propos de quelques ouvrages récents)

Résumé

Il s'agit de quelques ouvrages récents, parus en Allemagne, dont les auteurs (Gotfried, Schramm, Johannes Kramer, Helmut Lüdtke) se prononcent en faveur de l'anciene théorie migrationniste, mise en circulation par R. Roesler (1871). On a pris, en général, les arguments contre la continuité de la population romanisée au nord du Danube sans prendre en considération, d'une manière satisfaisante, les opinions critiques formulées par les linguistes et les historiens tant roumains qu'étrangers. En conclusion, nous sommes d'avis, en accord avec un autre linguiste allemand, Rudolf Windisch, que la thèse roesleriene ne peut plus être soutenue.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan –Al. Rosetti"
Calea 13 septembrie nr. 13, Bucureşti
saramandu_n@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

UN CONSTRUCT LEXICOGRAFIC: *ZEMOS* 'CUCUMIS MELO'

STELIAN DUMISTRĂCEL, DOINA HREAPCĂ

0. CONSIDERAŢII PRELIMINARE PRIVIND STATUTUL CUVINTELOR *ZEMOS* ŞI *ZĂMOS* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

0.1. Observaţia lui Theodor Hristea, după care dicţionarele limbii române ar trebui să cuprindă două cuvinte *zemos*, adjectivul (derivat de la *zeamă*) şi substantivul, numind planta (şi fructul) „pepene galben", nu a avut un efect practic, în pofida faptului că autorul invoca, în fond, şi revenirea la situaţia din unele dicţionare anterioare. În tomul XIV, *Litera Z*, din *Dicţionarul limbii române*, serie nouă, al Academiei (DLR XIV[1]), sub un singur cuvânt-titlu, *zemos*, apar, în mod eronat, două sensuri de bază: I. Adj. 'care conţine multă zeamă, mult lichid', şi II. S.m., cu paranteza de circulaţie „*Învechit* şi regional, mai ales în Mold.", „numele a trei specii de plante erbacee din familia cucurbitaceelor, cu tulpina târâtoare şi cu fructe comestibile": [a] *pepene galben*..., cu trimitere la diferite surse, majoritatea nomenclatoare botanice şi lucrări lexicografice, dar şi la o revistă; [b] *pepene verde* (!) (cu trimitere la Borza, *Dicţionar etnobotanic*); [c] *bostan alb* (cu trimitere tot la Borza, *op.cit.*, şi la Barcianu, *Dicţionar român-german*...). Toate citatele, prezente după enumerarea celor trei sensuri de sub II, mai ales din beletristică, texte folclorice şi din cărţi de ştiinţă, ilustrează, de fapt, doar sensul [a]; aceeaşi este situaţia în ceea ce priveşte toate variantele. Etimologia propusă este „*zeamă* + suf. *-os*".

În *Probleme de etimologie*, Theodor Hristea a discutat raportul dintre *zămos* şi *zemos* în secţiunea intitulată „Etimologii populare româneşti", dar taxarea de etimologie „populară" este măcar grăbită, dacă nu chiar nepotrivită; forma *zemos* pentru ceea ce în limba literară se numeşte *pepene galben* nu există în vorbirea populară, nivel pentru care avem doar referiri conjuncturale la *zeamă*; aşadar *zemos* este, de fapt, o formă hipercorectă, *lexicografică* (este drept, cu oarecare tradiţie), şi numai în subsidiar o etimologie populară (dar de factură „savantă"). Cu toate acestea, demonstraţia lui Hristea este, în fond, corectă. Trecând peste amănunte, reţinem următoarele: este posibil ca „la originea lui îndepărtată *zămos* să fie înrudit cu *harbuz*, cum a bănuit şi Scriban, care a înregistrat [...] şi formele *mai vechi* (!) ale cuvântului: *zamuz*, *zămuz*, *zamoz*, *zămoz* şi *zămos*" (suntem, acum, în posesia datelor care ne permit să afirmăm că toate aceste

[1] Vezi, la sfârşit, lista abreviaţiilor pentru dicţionarele citate.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

variante au fost înregistrate în Moldova și Basarabia, în anchete pentru atlasele regionale); de la *zamuz* (ce „pare a fi [forma] originară") „a fost ușor să se ajungă la forma actuală, trecându-se prin fazele *zămuz* > *zămoz* (atestat) > *zămos* > *zemos*" (aceasta din urmă prezentă însă numai în dicționare!), pe când „transformarea lui *zămos* (= *zemos*) în *zamuz* ar fi imposibil de explicat" (subliniem faptul că aceasta este una din rațiunile de bază în ceea ce privește reluarea discuției privitoare la etimologia actuală din DLR XIV pentru *zemos* 'pepene galben'). În final, autorul notează chiar faptul că Cicerone Poghirc i-a comunicat existența unui cuvânt persan *zamuz*, dar că ar rămâne de precizat prin ce filieră a putut pătrunde acest cuvânt în limba română (Hristea 1968: 273–274); de reținut că și *harbuz* are o îndepărtată origine persană (după Al. Graur, care trimite la pers. *hărbuz* > tc. *karpuz* – variantă românească *carpuz* [?] > ucr. *garbuz*, rus. *arbuz* – Graur 1978, nr. 547).

0.2. Față de cele sumar prezentate și numai parțial argumentate de Hristea, abordarea prezentă a avut de profitat de sporul de informații, de lingvistică „a vorbirii", adus, în primul rând, de atlasele lingvistice regionale dacoromânești din seriile NALR și ALRR, printre care și *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria*, și de *Atlasul lingvistic moldovenesc*[2].

În al doilea rând, sunt importante datele unei lingvistici „a limbii (literare)", furnizate de volumul cuprinzând *Litera Z* din DLR XIV, cu privire la nonexistența, în textele beletristice, dar în special în nomenclatoarele botanice, a unei forme **zemos* (informații coroborate cu cele pentru *pepene*, din DLR VIII/2 (= Partea a 2-a, *Litera P*: *pe – pînar*; 1974).

Se adaugă, în plus, considerarea faptelor lingvistice din perspectiva „Wörter und Sachen", în lipsa căreia explicațiile riscă să rămână la nivelul unui joc de ipoteze, de „scenarii", cu soluții ce țin de o oarecare abilitate a argumentării, fără validarea din perspectiva realității.

Rezultatele la care am ajuns țin de viziunea unei interpretări de istorie a vocabularului, analizat atât din perspectiva organizării, în vorbire, a termenilor din grupul onomasiologic referitor la câteva specii de cucurbitacee (folosim numele din limba literară, de extracție dialectală muntenească): *castravete* (Cucumis sativus), *pepene galben* (Cucumis melo) și *pepene verde* (Citrullus vulgaris), cât și din perspectiva amintită, „cuvinte și lucruri".

În această direcție de cercetare, în primul rând prin raportare la lexemul de bază al grupului, *pepene* (o adevărată „cheie de boltă" a sistemului), putem afla statutul termenului regional moldovenesc *zămos* în grupul onomasiologic la care ne-am referit.

1. SENSURILE SUBSTANTIVULUI *PEPENE* ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE; STRUCTURI DENOMINATIVE

De la început, facem mențiunea că, pentru precizia expunerii, în cele ce urmează folosim denumirile științifice latinești (pentru care recurgem și la inițiale) ale speciilor în discuție; pentru acestea, aici, dăm corespondentele din limba română literară:

[2] Vezi, la sfârșit, lista atlaselor lingvistice din care au fost prelevate informațiile citate, indicându-se hărțile respective. În text, din motive de economie de spațiu, trimiteri la numărul hărții și la punctele de anchetă au fost făcute doar în mod excepțional.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

1. Cucumis sativus (CS) – „castravete";
2. Cucumis melo (CM) – „pepene galben";
3. Citrullus vulgaris (CV) – „pepene verde" [în DLR XIV, s.v. *zemos*, apare *C. lanatus* (*lanatus* = „miţos" – de la *lână*)].

1.1. Distribuţia teritorială a termenului *pepene* în funcţie de semnificaţiile acestuia

În graiurile dacoromâneşti, termenul *pepene* apare în următoarele situaţii:

1.1.1. **Fără determinante** (informaţii pe baza hărţilor din atlasele lingvistice)

a[1]) *Cucumis sativus*, într-o arie laterală dacoromânească nord-estică, cuprinzând localităţi din Crişana (după informaţii de la autorul anchetelor, Dorin Uriţescu), Maramureşul (cu zone învecinate din Transilvania), Bucovina şi nordul Moldovei de la vest de Prut; în Basarabia, cuvântul *pepene* cu acest sens este folosit curent (*castravete* fiind identificat, într-un număr redus de puncte, ca termen recent sau utilizat de tineri).

a[2]) *Cucumis melo*: paralel cu formele cu determinante (vezi infra, **1.1.2** şi **4.1**), a fost notat doar termenul *pepene* într-o zonă din sudul Moldovei, pe care o putem considera ca una de „trecere" spre zona „pepene galben" a arealului geolingvistic reprezentat în primul rând de Muntenia; *pepene* fără determinante este termenul de utilizare preponderentă în graiurile din Oltenia şi Transilvania; tot numai *pepene* s-a înregistrat în puncte din Banat şi din Crişana, potrivit informaţiilor, sumare, de pe h. 199 din ALR II, s.n. Nu există un termen pentru CM în Maramureş, realitatea fiind necunoscută.

a[3]) *Citrullus vulgaris* este numit (doar) *pepene* în majoritatea punctelor din jumătatea de sud a Moldovei, în numeroase puncte din Muntenia de est şi în Dobrogea, frecvent, formând o arie compactă, în sud-estul Transilvaniei (în Oltenia, Banat, Crişana şi în Maramureş, pentru CV apare împrumutul *lubeniţă*, cu diferite variante fonetice).

Statutul de „termen generic" al lui *pepene* într-o primă fază a introducerii acestor specii noi de „cucurbitacee" poate fi susţinut prin folosirea lui, pentru CM şi CV, *fără determinante*, în aria la care ne-am referit din sudul Moldovei şi ca termen majoritar pentru CM în graiurile din Transilvania, Oltenia (cu zona învecinată din Muntenia), dar şi prin prezenţa lui în Banat şi Crişana (nu luăm în discuţie apariţia termenului fără determinante în cazurile ce se pot datora necunoaşterii realităţii denumite, cum se prezintă, de exemplu, lucrurile în graiuri din nord-vestul Moldovei). Paralel, punctele cu *pepene* (fără determinante) pentru CV din Muntenia, Dobrogea, Transilvania, din Oltenia şi Maramureş (în ultimele două provincii doar câte un punct de anchetă) pot fi apreciate ca reprezentând „martori de eroziune" din aria primară *pepene*.

1.1.2. Cu determinante

În ceea ce priveşte prezenţa *determinantelor* (D), trebuie să distingem, în primul rând, între determinante de gradul I (D_1), cele care disting specii, şi cele de gradul al II-lea (D_2), cele care descriu, de regulă, înfăţişarea fructelor (aspectul şi culoarea cojii), respectiv anumite trăsături (calităţi) ale acestora (culoarea sau gustul părţii cărnoase etc.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

1.1.2.1. Pentru CS, găsim, incidental, doar D_2: în graiuri din Crișana (după informații primite de la Dorin Uriței), în puncte din Maramureș (incidental și într-un punct din Transilvania), zonă ce face parte din aria laterală *pepene* CS; în arealul respectiv, la întrebarea privind această noțiune s-a răspuns prin „pepeni *râioși*", un fapt interesant, deoarece adjectivul poate fi pus în relație cu sensul etimonului subst. *castravete*: după DA I/II, subst. bulg. *krastavica* are la bază adj. *krastavi* 'râios' (se trimite și la sb. *krastavac*; vezi și Scriban, D: bg. *krasta* „râie", cu mențiunea că „întâi s-a dat acest nume castraveților mici și brobonați"). În cazul „pepeni *murători*" (DLR VIII/2), este vorba de o simplă precizare a modului de utilizare pentru hrană (într-o zonă în care termenul *pepene* are semnificațiile CM sau CV).

Pentru o altă situație, din necunoașterea etimologiei, nu putem propune o clasificare: este vorba de „pepeni *irinăci*" (cf. DLR VIII/2).

1.1.2.2. Determinante de gradul I și II pentru speciile *Cucumis melo* și *Citrullus vulgaris*

b^1) *Cucumis melo*

D_1:

α) După hărțile atlaselor lingvistice regionale: „pepene *galben*" este o denumire semnificativ reprezentată în graiurile din sudul Moldovei și constituie denumirea cea mai răspândită în cele din Muntenia și din Dobrogea; sintagma apare, de asemenea mai mult sau mai puțin frecvent, în graiurile din Oltenia și în cele din sud-estul Transilvaniei. Așadar, baza dialectală justifică statutul de termen al limbii literare.

Alte D_1, înregistrate sporadic, în Moldova, Muntenia și Dobrogea: „pepene *alb*", „ ~ *turcesc*", „~ *bălan*", „~ *crăpăcios*"; determinantele respective pot fi apreciate ca indicând specia CM.

β) După DLR VIII/2 (s.v. *pepene*): „~ *înecăcios*", „~ *scorțos*", „~ *râios*".

D_2:

În Transilvania: „~ *dulce*", „~ *de mâncat*", „~ *bun*"; în Dobrogea: „pepene *grumui*" („cu semințele cocoloașe").

b^2) *Citrullus vulgaris*

D_1 sunt, preponderent, din registrul cromatic:

După hărțile atlaselor lingvistice: „pepene *verde*", „~ *roșu*", în sudul Moldovei, în Muntenia și în Transilvania; în sud-vestul Munteniei, pe Dunăre, apare frecvent chiar „~ *negru*" (vezi opoziția, de mentalitate, cu „~ *bălan*"; vezi și „~ *alb*" pentru CM, în Moldova); incidental, în sudul Moldovei, „~ *harbuz*" (ca opoziție denominativă de principiu față de „~ *zămos*"; cf. **5.1**), determinantele referindu-se la termeni caracteristici altor arii dialectale din Moldova: *pepene* și *pepene galben*); vezi, incidental, și „pepene *grecesc*" (DLR VIII/2).

D_2, indicând subspecia, după DLR VIII/2: (*pepene*, respectiv *pepeni*) *ananas*, *cantalup*, *poptan*, *șerpești*, *țucăr*; indicând zona de origine (reală sau imaginată) sau unde se cultivă: *brăileni*, *de Arad*, *portughez*, *turcești*, *turchestan*.

1.2. Un termen al românei comune

În urma analizei precedente, constatăm că lexemul *pepene* este cunoscut (și utilizat) în graiurile din toate provinciile românești, în unele zone cu sensul de bază (CS),

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

iar în altele cu sensurile CM şi CV. În ceea ce priveşte dialectele din sudul Dunării, cf. arom. *peapine*, după Ciorănescu, DELR, care înregistrează şi arom. *piponu*, megl. *pipoană*; ultimele trei variante, după Meyer-Lübke, REW, se explică din ngr. *peponi*, fără a exclude influenţa lui *pepene* („vielleicht auch *pepene*").

2. SEMNIFICAŢIA PRIMARĂ A TERMENULUI *PEPENE*

Pornind de la constatarea cunoaşterii generale a termenului *pepene* pe întreg teritoriul dacoromânesc, se pune întrebarea pe ce bază putem afirma că sensul primar a fost acela de „Cucumis sativus", căreia i se poate răspunde luând în consideraţie, în primul rând, etimonul cuvântului şi, în al doilea rând, situaţia „realiilor" pe teritoriul la care ne referim.

2.1. Etimologie

Pentru dr. *pepene*, Meyer-Lübke, REW (6395), trimite la lat. *pĕpo*, *-ine* (fără indicarea sensului, spre deosebire de situaţia de la *pĕpo*, *-one*, pentru care se precizează sensul „Art Melone"). De asemenea, în REW nu se indică nici sensul rom. *pepene*. Dar putem reţine că şi pentru descendenţi ai lat. *pĕpo*, *-one*, span. şi port. *pepino* s-a înregistrat sensul „Gurke" (= castravete); cf. şi span. *pepinar* „teren cultivat cu castraveţi". Renunţăm la prezentarea controverselor în legătură cu etimologia rom. *pepene* (consemnate, de exemplu, de Ciorănescu, DELR); în DLR (VIII/2) se trimite la *pepo*, **pepinis* (cf., însă, forma latinească *pepine*, înregistrată de Meyer-Lübke, după *Corpus Glossariorum Latinorum*, III, 541, 36).

2.2. „Wörter und Sachen"

Din această perspectivă, prezentăm o primă abordare a problemei. Într-o recenzie la teza de doctorat a lui Walter Domaschke privitoare la vocabularul latin al limbii române[3], publicată în DR I, Sextil Puşcariu (1921: 406) contestă eliminarea, de către autor, „aus kulturellen Gründen", a cuvântului *pepine* dintre cuvintele moştenite din latină (autorul se referă, de asemenea, şi la *păun*); iată observaţia lui Puşcariu: „Pentru ca să ne convingem de acest lucru, autorul [W.D.], făcând critica reală a cuvintelor, ar trebui să dovedească, măcar prin vreo indicaţie asupra unor lucrări de specialitate, că planta şi pasărea arătate prin aceste cuvinte n-au putut fi familiare vechilor români". În ceea ce priveşte posibilitatea respectivei „familiarităţi", Puşcariu scrie: „Din capitolul despre cucurbitacee la Hehn, *Kulturpflanzen*[4] (p. 304 ş.u.) nu reiese că pepenele n-a fost cunoscut în Evul Mediu în regiunile noastre (în multe părţi, prin pepene se înţelege «bostanul» sau «castravetele», o confuzie pe care o întâlnim şi în alte limbi)".

Este posibil ca... refuzul citat, din „raţiuni de cultură", al lui Domaschke să se datoreze faptului că în dicţionarele româneşti, pentru *pepene* se indică, în primul rând, sensurile CM şi CV (vezi, de exemplu, în TDRG, s.v. *pepene*: „1. Munt. ~ (*galben* Zucker-) Melone (Cucumis melo), ~ (*verde*) Wassermelone (C. citrullus); dafür MOLD.

[3] *Der lateinische Wortschatz des Rumänischen*, în „Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache zu Leipzig", XXI–XXV, 1919.

[4] Este vorba de lucrarea lui Victor Hehn, *Kulturpflanzen und Haustiere in ihrem Uebergang aus Asien nach Griechenland und Italien sowie das übrige Europa*, Berlin, 1912.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

zămos bezw. *harbuz*" și, apoi, „2. WESTL. MOLD. TR. ~ (*rîios*) Gurke (Cucumis sativus)". Or, „pepenele galben" și „pepenele verde" nu se impun ca realități curente pentru o perioadă veche din cultura materială dacoromânească, iar „confuzia" cu planta numită astăzi *castravete*, citată de Pușcariu, ar putea să ne trimită chiar spre fondul problemei.

Pentru considerarea corectă a lucrurilor în DLR, tot pentru un cuvânt cu inițiala *p-*, trimitem la schema cuvântului *pasăre*: primul sens, cel etimologic (cf. lat. *passer*), este „vrabie", înregistrat în graiurile din Maramureș și Bucovina (sens păstrat și în alte limbi romanice).

Dar, în ceea ce privește aplicarea metodei „Wörter und Sachen" în analiza numelor de plante, lucrurile se prezintă mai puțin favorabil decât în cazul altor „realii", incontestabile ca prezență fizică sau pentru care se găsesc urme în săpăturile arheologice (firește, cu excepții: *mazăre* poate fi socotit ca un element autohton și datorită descoperirii, în situri preromane, a semințelor carbonizate ale acestei plante). Pe acest teren, trebuie să ne adresăm unei discipline „de graniță", *arheobotanica*, intrată în circuitul investigațiilor științifice relativ recent. Specialiștii în domeniu comunică faptul că abia în ultimii ani arheologii au început să dea mai multă importanță macroresturilor vegetale din situri și au început să le colecteze. Pe de altă parte, este știut că macroresturile vegetale se conservă foarte greu în stratul arheologic, ceea ce constituie o altă cauză a absenței semințelor, singurele organe de la aceste specii ce se puteau conserva. Totuși, după informații primite de la colega dr. Felicia Monah, de la Institutul de Arheologie al Filialei Iași a Academiei, prezența castravetelui pe teritoriul dacoromânesc poate fi probată pentru secolele al XIV-lea – al XV-lea: într-o necropolă medievală de la Săbăoani – Neamț, au fost descoperite 720 de semințe, bine conservate, ca depunere rituală, într-un vas, singura descoperire arheobotanică privind castravetele pe teritoriul României (Monah 2000: 280). Or, statutul respectiv este relevant pentru semnificația ce trebuie acordată plantei (de obicei, inventarul funerar are legătură cu ocupația decedatului: arme, unelte etc.).

Fără să reprezinte un argument pentru o vechime considerabilă, perioada respectivă înseamnă, oricum, plasarea înainte de pătrunderea unor practici datorate influenței turcești; avem în vedere faptul că toate cucurbitaceele provin din areale asiatice: de exemplu, castravetele este originar din India de est și Himalaia; în secolul V î.H., a fost luat în cultură în Grecia și Italia (*Flora R.P.R.*: 36–37). Pe de altă parte, poziția geografică a necropolei menționate exclude sau măcar pune sub semnul întrebării eventuala proveniență sud-dunăreană a practicii agricole în discuție.

3. ANALIZA GRUPULUI ONOMASIOLOGIC REFERITOR LA SPECIILE DE CUCURBITACEE CS, CM ȘI CV

Dat fiind criteriul cronologic în ceea ce privește cultivarea, la noi, a plantelor numite prin termenul *pepene*, așadar postulând numai (deocamdată) faptul că speciile CM și CV au fost introduse mai târziu, ca plante exotice și ale căror fructe servesc, în primul rând, ca desert, este de admis că termenul moștenit din latină a numit inițial doar „castravetele", plantă mai puțin pretențioasă și constituind și un aliment propriu-zis, iar

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

denumirea a fost păstrată, cu această întrebuinţare, aşa cum am menţionat deja, doar într-o arie laterală, mai puţin expusă inovaţiilor şi care, în plus, nu oferă condiţii pentru cultivarea „pepenelui galben" şi a „pepenelui verde", cu fructe cunoscute aici ca produse din comerţ (situaţia generală a termenilor de bază discutaţi este prezentată în *Tabelul* anexat).

Înainte de a avansa în direcţia schiţată, trebuie să facem însă şi câteva precizări marginale. După informaţii (greu de verificat) din DLR VIII/2, s.v. *pepene* (I. 2.), prin acest termen mai sunt numite şi alte două plante din aceeaşi familie: *dovleacul* (*Cucurbita pepo maxima*) şi *bostanul alb* (*Cucurbita pepo melopepo*). La baza unei asemenea denominaţii laxe trebuie să punem, în afara condiţiilor generale în care s-au făcut înregistrările, faptul că speciile CM şi CV nu reprezintă, adesea, realităţi curente indiferent de zona geoclimatică şi nici în vocabularul *oricărui* vorbitor. De exemplu, din punct de vedere denominativ, atât după DLR VIII/2, cât şi după informaţii recente de pe hărţile atlaselor lingvistice regionale, înseşi speciile CM şi CV sunt confundate între ele şi, pe de altă parte, fiecare dintre ele este confundată cu alte plante, unele mai bine cunoscute, dar tot din familia cucurbitaceelor: *bostanul*, *dovleacul* şi *tigva* (chiar sinonimele acestor termeni sunt uneori comune). De altfel, confuzia denominativă intervine în multe cazuri în care subiecţii înregistraţi în cursul anchetelor etnolingvistice furnizează termeni pentru realii care nu fac, de regulă, obiectul interesului curent; vezi, de exemplu, confuziile în ceea ce priveşte denumirile pentru „ficat" şi „plămâni" (Cazacu 1941: 87) şi, tot din domeniul terminologiei corpului omenesc, frecvenţa termenilor numind „beregata" sau „omuşorul", primiţi ca răspunsuri pentru „mărul lui Adam"[5]. Pentru discuţia de faţă este concludent faptul că, în multe cazuri, chiar răspunsurile din anumite zone de pe hărţile lingvistice sunt precedate de simbolurile indicând absenţa (∞), respectiv necunoaşterea directă de către informator a obiectului întrebării (?), manifestată eventual prin ezitarea acestuia înainte de formularea răspunsului (ε). Evident, urmărind esenţialul, în analiza de faţă nu luăm în discuţie astfel de fluctuaţii denominative.

O poziţie privilegiată, cronologic şi spaţial, a lui *pepene* cu sensul CS în graiurile dacoromâneşti, în comparaţie cu termeni sinonimi (total sau parţial) de diferite origini, cu care, în unele zone, s-a confruntat în timp, poate fi stabilită pe baza unei analize privind [1] familia de cuvinte şi [2] frazeologia expresivă având ca suport lexical cuvântul respectiv.

3.1. Familia de cuvinte

Prezentăm, rezumativ, în primul rând după DLR (VIII/2, s.v.), derivatele de la *pepene*, încercând să distingem între cele care pornesc de la utilizarea cuvântului cu sensul CS şi cele pentru care se poate susţine ca punct de plecare una (oricare) sau ambele dintre semnificaţiile CM ori CV, cu observaţia că în DLR, ca notă generală, trimiterea pentru derivate se face, exclusiv şi nediferenţiat, la cele două specii numite în al doilea rând.

[5] Vezi Sala 1958: 497–501, cu o discuţie extinsă asupra problematicii confuziei denominative.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

3.1.1. Avem în vedere evaluări denominative referitoare la „castravete", mai ales ca formă, cu statutul de rezultat al observațiilor asupra mediului înconjurător: *pepenariță* 'numele unei plante...'; *pepenaș* 'numele unor plante; numele unui joc de copii'; *pepenări* (pl.) „papanași" (aliment); *pepenea* și *pepenică* 'numele unor plante'; *pepenică*, *pepeniță* „papanaș" (aliment); (prună) *pepenie* „varietate de prune...", fruct al prunilor numiți *pepenei*; *pepenuț*; nu ne putem opri aici asupra etimologiei cuvântului *papanaș* cu sensul de „aliment", dar și ca nume al unei plante (inexactă în DLR VIII și în alte dicționare), pentru care trebuie să pornim tot de la *pepene* „CS" (în primul caz se pornește de la „gogoloaie" în formă de pepeni mici).

3.1.2. Crearea și semantica termenilor derivați vizează ocupații specializate, cultivarea plantelor CM și CV (în primul rând) și comercializarea fructelor acestora, respectiv aprecieri cu privire la aspectul și dimensiunea (aparte) a fructelor: *pepenar* „persoană care cultivă sau vinde pepeni; zarzavagiu"; *pepenărie* „loc unde se cultivă sau (rar) se vând pepeni"; *pepeniște* și *pepeniștină* „teren cultivat cu pepeni"; *pepenoaică*, *pepenoaie* „specie de pepene verde"; *pepenoi* (augmentativ de la *pepene* /verde/, conform citatului); *pepenos* (adj.) „rotund și plin ca un pepene; gras".

3.2. Frazeologia expresivă având ca suport lexical termenul respectiv

Din acest punct de vedere, în DLR VIII/2 găsim:

a) O trimitere justificată la CS: *a vinde pepeni la grădinar*, expresie pentru care există varianta *a vinde castraveți la grădinar* (după Zanne 1895).

b) Cele mai multe unități frazeologice sunt plasate, tot logic, sub sensurile CM, respectiv CV, ținând cont de faptul că „pepenele" este invocat ca termen de comparație pentru un anumit aspect al său: (*gras*, *învelit*) *ca pepenele* (*pepenii*), (*ca un*) *pepene de gras*, *gras pepene* (adverbial) „foarte gras". Alte frazeologisme se referă la ocupație: *a scoate* (pe cineva) *din pepeni* „a face pe cineva să-și piardă răbdarea"; *a-și ieși din pepeni* „a-și pierde răbdarea, a se enerva". În acest caz, constatăm invocarea „părții" pentru „întreg": *pepene* are sensul de 'pepenărie'; în ultimele două locuțiuni verbale, metafora evocă starea paznicului unei pepenării, provocat de cei care, distrăgându-i atenția (pentru a-l scoate din pepenărie, dintre „pepeni"), favorizează furtul (cf. și Zanne 1895: 248). Situația materială a *pepenarului*, de regulă una de neinvidiat printre comercianți, poate fi explicația pentru expresia *a ajunge* (*a o scoate*) *la pepeni* „a sărăci" (cu aplicația *a-l scoate* /pe cineva/ *la pepeni* „a-l sărăci").

3.3. Semnificația derivatelor

Multitudinea derivatelor și a sensurilor acestora, greu de atribuit, cu oarecare precizie măcar, unei anumite arii dialectale, poate fi invocată ca o dovadă în sprijinul folosirii inițiale a cuvântului *pepene*, cu sensul primar, „CS", pe întreg teritoriul dacoromânesc.

După această fază, dar înainte de pătrunderea și fixarea în vorbire (în uz) a împrumuturilor din alte limbi, este de presupus o alta, în care, de asemenea pe întreg teritoriul dacoromânesc (sau cel puțin în anumite arii ale acestuia), *pepene* a numit,

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

nediferențiat, și speciile CM și CV. O dovadă în acest sens este, probabil, și utilizarea termenului de către Dimitrie Cantemir, într-un text din *Istoria ieroglifică*, cu referire la 'locul unde se cultivă pepeni', fără a putea preciza speciile la care se referă; termenul apare într-o sintagmă numind 'sperietoarea de păsări': „în grădini *boți de lut în chipul omului* [subl.n.] fac, pentru ca pasire să sparie", pentru construcția analitică „boți de lut în chipul omului" (și, în continuare, pentru „boțul în grădină") Cantemir dând, într-o notă marginală, explicația „Moș de pépeni"[6].

4. PIERDEREA SENSULUI PRIMAR, „CS", AL CUVÂNTULUI *PEPENE*

În cele mai multe graiuri dacoromânești, pierderea sensului primar se explică prin folosirea cuvântului pentru a denumi plante cunoscute ulterior, în mare măsură asemănătoare, așadar prin extinderea, pe cale analogică, a semnificației de bază (transfer), marcată și de apariția unor determinante, *pepene* devenind, astfel, un termen generic [1]; înlocuirea numelui pentru specia CS prin termeni de împrumut, de diferite origini [2]; apariția unor creații pe teren românesc [3].

4.1. Utilizarea termenului însoțit de determinante pentru speciile CM și CV

4.1.1. Pentru *Cucumis melo*:

– *pepene galben*, în graiuri din sudul Moldovei, din Muntenia și Dobrogea, Oltenia și din sud-estul Transilvaniei;

– ~ *alb*, într-un punct din sudul Moldovei (NALR-Mold.Bucov. III, h. 316, pct. 626);

– ~ *turcesc*, într-un punct din nord-vestul Munteniei (ALRR-Munt.Dobr. III, MN, p. 96, pct. 676);

– ~ *dulce*, *bun*, *de mâncat*, în graiuri din Transilvania.

4.1.2. Pentru *Citrullus vulgaris*:

– *pepene verde*, în graiuri din sudul Moldovei, sudul Basarabiei (rar), din Muntenia, Dobrogea și din Transilvania;

– ~ *roșu*, în graiuri din aceleași zone;

– ~ *negru*, numai în graiuri din sud-vestul Munteniei;

– cf. și *pepene grecesc* (după DLR VIII/2).

4.2. Împrumuturile din alte limbi

4.2.1. Pentru *Cucumis sativus*:

Cel mai important aspect din această perspectivă este înlocuirea, prin diverse împrumuturi, a numelui originar pe teren dacoromânesc pentru această specie. Restrângerea ariei primare *pepene* „CS" s-a produs, în primul rând, datorită presiunii subdialectului muntenesc, ce a cunoscut o inovație terminologică, împrumutul din bulgară *castravete*, pătruns în graiurile din sudul țării în legătură cu prezența, semnificativă, a grădinarilor bulgari în zona Dunării, și, apoi, prin statutul de termen „tehnic", al limbii literare, al

[6] Cf. *Istoria ieroglifică*, ediție îngrijită și studiu introductiv de P.P. Panaitescu, I. Verdeș, București, Editura pentru Literatură, 1965, p. 187.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

acestui cuvânt. Pe de altă parte, o situaţie comparabilă constatăm pentru vestul teritoriului dacoromânesc: în graiurile din Banat, prin grădinarii sârbi, a pătruns termenul *cucúmăr*, iar în Transilvania *ogârcău* (şi *ogârcăl*).

Răspândirea acestor termeni:

– *castravete* (bg. *krastaveţ*, *krastaviţa*), în Muntenia, Oltenia şi Dobrogea, în cea mai mare parte a Transilvaniei, în sudul Moldovei şi, mai puţin frecvent, în sud-vestul Basarabiei. Acest areal reflectă extinderea, dinspre Dunăre spre nord, până în sudul Transilvaniei şi al Moldovei, şi a altor cuvinte de origine sud-slavă (de exemplu, *zăpadă*) sau turcească şi grecească (*cântar*, *cărămidă*, în Transilvania);

– *cucúmăr*, sârbism din Banat (< sb. *kukùmar*: DA I/II, s.v.), pornind de la germanul dialectal *Kukumer*;

– *ogârcău*, *ogârcăl* (este notată şi forma de plural: *ogârcăi*) în nord-vestul Transilvaniei (ALRR-Trans. IV, h. 445); cf. magh. *ugorka*, *uborka*, la bază aflându-se germ. *Gurke*.

4.2.2. Paralel, mai ales fructele plantelor din speciile şi subspeciile CM şi CV au venit cu numele „originare", acestea fiind preluate de vorbitorii graiurilor româneşti.

Împrumuturi pentru *Cucumis melo*:

– *caun(e)*, *bacâr*, cuvinte înregistrate în diferite dicţionare, evident, turcisme pentru care nu am identificat încă etimonul, în graiuri din Dobrogea; primul şi în sudul Basarabiei;

– *dâie* (*galbenă*), *dână*, *dânia*, împrumut înregistrat în Maramureş şi în „regiunea Transcarpatică", cu etimologie multiplă: pot fi luate în considerare, paralel, ucr. диня (cf. rusescul дыня) şi magh. *dinnye* (cf., de exemplu, şi *sárgadinnye* 'pepene galben', sau *görögodinnye* 'pepene *grecesc*', pentru 'pepene verde'); vezi, pe de altă parte, acelaşi termen notat, pe harta 199 din ALR II s.n., în puncte din Banat cu anchete la bulgari (48: *díne*) şi la sârbi (25 şi 37: *dińa*);

– *maliona*, rusism, notat incidental în Basarabia (clasificarea din legenda hărţii 537 din ALRR.Bas., vol. IV);

– *popici*, cuvânt de origine bulgară, ce apare în sudul Basarabiei (idem);

– *cantalup* (cu variantele *cantalog*, *cantaloş*, *cantaluc*), înregistrat în graiuri din Moldova şi Dobrogea, zone în care a pătruns din bulgară (канталуп); paralel, în limba literară este un împrumut de origine franceză (*cantaloup*).

Împrumuturi pentru *Citrullus vulgaris*:

– *harbuz*, din turcă (*karpuz*), dar, probabil, prin „filieră" ucraineană (*garbuz*), de vreme ce apare doar în zone de influenţă est-slavă: Maramureş, Bucovina, jumătatea de nord a Moldovei dintre Carpaţi şi Prut, Basarabia în întregime (pentru care s-a notat, consecvent, şi existenţa termenului de subspecie *harbuzoaică*, dar şi *harbuzărie* 'numele terenului pe care se cultivă planta'; *harbuzărie* a fost înregistrat şi în nordul Moldovei; vezi h. 317 *Pepenărie* din NALR-Mold.Bucov. III) şi în câteva puncte din nordul Dobrogei. În parte, această distribuţie teritorială corespunde ariei „laterale" *pepene* „CS";

– *lubeniţă* (*lebeniţă*, *leboniţă*, *lobeniţă*, *lubiniţă*), termen sârbesc şi bulgăresc (*lubenica*), în Banat, Oltenia, Crişana; frecvent, de asemenea, în Transilvania şi Maramureş (este rezultatul unei variabile geografice comparabilă cu aceea a lui *castravete*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În acest grup vom încadra şi termenul *zămos*, nu înainte de a semnala şi câteva creaţii lexicale pe teren românesc, categorie căreia cei mai mulţi lexicografi îl atribuie, eronat, şi pe acesta. Luând în considerare date oferite de subiecţii anchetaţi pentru atlasele lingvistice regionale (consemnate în notele de pe marginea hărţilor sau în textele de tip „material necartografiat"), dar şi informaţii din dicţionare, se impune precizat faptul că, dacă, de exemplu, *zămos*, eventual *caun(e)* – pentru CM, respectiv *harbuz* şi *lubeniţă* – pentru CV, funcţionează ca sinonime propriu-zise faţă de *pepene galben*, toate celelalte împrumuturi din grupul CM (care sunt mai numeroase faţă de cele din grupul CV) numesc mai ales diverse varietăţi de CM, cunoscute în sau specifice zonelor în care astfel de termeni au fost înregistraţi.

4.3. Creaţii pe teren românesc

Dacă ne referim la toate cele trei specii de cucurbitacee ale căror nume le studiem, se poate constata că nu pot fi semnalate decât două sau trei denumiri de această proveniență. Este vorba de *boşar* „CV" şi „CM" (după DLR VIII/2, s.v. *pepene*; cf. şi Seche, DSLR), derivat de la *boaşă* + sufixul *-ar*, şi de *gălboi* „CM" (*ibidem*). Ar mai putea fi adăugat doar *gâgâlice* (= „pepene/verde/mic", în sud-vestul Munteniei: ALRR-Munt.Dobr. III, h. 350), o extensie semantică de la termenul însemnând 'fiinţă, obiect de mici dimensiuni'.

Aşadar, în afară de transferul denominativ (apelând la determinante) *pepene* CS → *pepene galben* CM, respectiv *pepene verde* CV, limba română are un aport redus în ceea ce priveşte desemnarea speciilor de cucurbitacee „exotice" respective.

5. STATUTUL CUVÂNTULUI ZĂMOS „CUCUMIS MELO"

5.1. Distribuţie teritorială şi considerarea „realiilor"

Am constatat că împrumuturile ocupă un loc important în acest grup onomasiologic, începând cu înlocuirea termenului primar pentru CS prin *castravete* şi deosebit de marcat prin denumirile pentru CV, cele mai importante fiind *harbuz* în aria laterală nord-estică ce se întinde până în nordul Dobrogei, respectiv *lubeniţă* într-o importantă arie sud-vestică.

Insistăm asupra faptului că *zămos* şi variante fonetice ale acestui cuvânt, *zamuz*, *zamuj*, *zamoz*, *zămuz*, *zămus*, *zămoz* (ocazional şi *sămos*, *zămoş* [sg.]), apar, pe hărţile din NALR-Mold.Bucov. III şi din ALRR.Bas. IV consacrate termenilor pentru „Cucumis melo", în graiurile din jumătatea de nord a Moldovei (ca arie compactă în arealul nord-estic) şi din Basarabia în întregime. Faţă de această distribuţie teritorială, este cel puţin surprinzătoare explicarea ca o creaţie pe teren românesc, prin derivare de la *zeamă*, a unui cuvânt a cărui arie de circulaţie corespunde aproape până la identitate cu aceea a lui *harbuz*. De altfel, pentru ca adjectivul *zemos* să se substantivizeze, ar fi fost nevoie, anterior, de o sintagmă uzuală *pepene zemos*, care să fi fost întrebuinţată, pentru contrast, într-o arie în care *pepene* denumeşte aproape exclusiv specia CS (sintagma respectivă a fost înregistrată doar o singură dată pentru CM, în nord-estul Transilvaniei: ALRR-Trans. IV, h. 455, pct. 252: *pepini ḑămóş* [pl.]; pentru „jocul" forjării *ad-hoc* a unei denumiri de acest tip, cf. **1.1.2.2**).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Pe de altă parte, fructul respectiv ar fi trebuit să se distingă de specii înrudite prin caracteristica de a conține foarte multă zeamă, ceea ce nu concordă cu realitatea. Prezentăm descrierea dintr-o lucrare de specialitate, *Flora R.P.R.*: [CM] „fructe globuloase sau ovoidale, netede, scorțoase sau reticulate, longitudinal costate, verzi sau galbene. Miezul alb verzui, galben, roșiatic, bogat în zahăr, uneori aromat" (*Flora R.P.R.*: 39). Dimpotrivă, caracteristica respectivă apare pentru CV: „Fruct mare, în greutate de 3–10 (15) kg, globulos sau elipsoidal, glabru, neted, cu coaja de obicei închis verde, tare, și miezul roșu, galben sau alb, *zemos* [subl.n.] și dulce" (*Flora R.P.R.*: 32). De remarcat, de altfel, că în graiurile din Moldova există un corespondent *pere harbuzești* pentru soiul de *pere zemoase*. Aceeași caracteristică este marcată și prin denumiri din alte limbi: în franceză, CV este numit *melon* ***d'eau*** (față de CM, *melon /jaune/*), iar denumirile din germană sunt ***Wassermelone***, respectiv *Zuckermelone*.

Este sugestivă... stratagema la care se recurge în DLR VIII/2, s.v. *pepene*, pentru a împăca situația realiilor cu explicația lui *zemos* (citat aici ca prim sinonim al lui *pepene galben*) drept un derivat de la *zeamă*: în definiția pentru CM, în descrierea fructului respectiv se menționează că acesta are „miezul alb, verde sau galben, dulce, parfumat și *suculent*", pentru ca imediat, în continuare, miezul CV să fie descris ca „roșu sau galben, dulce și *foarte zemos*" (evidențierile grafice ne aparțin); evident, ultima caracterizare contrazice, în planul realiilor, etimonul propus în DLR XIV pentru *zemos*. Nici vorbitorilor graiurilor nu le scapă astfel de aspecte; unul dintre ei, din Moldova, pentru care o *prună*, o *piersică* sau o *pară* poate fi *zămoasă*, comentează astfel termenul *zămos* CM: „îi zice așa degeaba, doar nu-i cu zamă; la târg se cheamă pepene galben" (NALR.Mold-Bucov. III, h. 316, pct. 534).

5.2. Un „construct lexicografic" (relativ recent) prin excelență

5.2.1. Între grafii, cuvinte-titlu și sensuri

a) Grafia *zemos* apare în diverse dicționare și lucrări lexicografice mai vechi, din rațiuni diferite: la A.T. Laurian și I.C. Massim, DLR II (1876), este înregistrat și ca substantiv, „unu *zemosu*" (însă trebuie să ținem seama și de absența literei *ă* în acest dicționar); la fel apărea, puțin înainte, la George Baronzi, într-un glosar din *Limba română și tradițiunile ei* (Baronzi 1872: 160), dar este vorba de o convenție strict grafică de epocă: aici găsim scris și (a) *șegui* „a glumi".

b) Prin contrast, la Șăineanu, DU (ediția din 1929) apare cuvântul-titlu *zămos*, sub care sunt tratate ambele sensuri, de fapt, ambele cuvinte: adjectiv: „zemos"; m. „pepene galben" (din păcate, în ultima ediție a dicționarului Șăineanu (DU), această viziune a fost trădată, producându-se uniformizarea lexicografică... „la modă": sub un singur cuvânt-titlu, *zemos*, *~și*, *zemoasă*, *~e*, după un al doilea sens al adjectivului respectiv, sub *m* [= substantiv masculin], se introduce semnificația „pepene galben" și, pentru ansamblu, se consemnează varianta *zămos*).

c) Două cuvinte-titlu apăreau deja la Damé, DRF (1900), și tot cu grafia *zămos*: 1) adj. „juteux" și 2) s.m. (Mold.) „melon", și, apoi, la H. Tiktin, cu *două grafii diferite*: [a] *zemos*, adj., „saftig, seimig", ca etimon trimițându-se la *zeamă*, și [b] *zămos*, s.m., (Mold.) „= pepene galben: (Zucker-)Melone (Cucumis melo)" (cu un citat din Dosoftei, după care

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

se transcrie „puţinel dzămos"), explicat etimologic, însă, din „(pepene) zemos". În sfârşit, pe aceeaşi linie, tratarea lexicografică exactă (chiar dacă astăzi abandonată) a fost stabilită de Scriban, D (1939); un prim cuvânt, *zămos*, s.m., „Mold. pepene galben" (cu ipotezele etimologice citate, după Hristea, la început), şi, al doilea, *zemos*, adj., „(«d. *zeamă*») plin de zeamă", tratare reţinută în DLRC (cf. Hristea 1968: 273–274), pe când în dicţionare de tipul DEX nu se mai consemnează nici măcar o variantă *zămos* (vezi, totuşi, o tratare corectă la Seche, DSLR, unde există două cuvinte-titlu: *zămos*, subst., cu trimitere la *pepene*, şi *zemos*, adj., cu sensul „mustos, suculent").

5.2.2. Forma cuvântului în surse botanice şi necesitatea reconsiderării unor viziuni lexicografice anterioare

Amalgamarea fără discernământ la care ne referim[7] a fost „instituţionalizată" în fascicula citată din DLR XIV: autorii nu numai că nu au ţinut seama de informaţiile din graiuri (pe unele nici nu le-au avut la dispoziţie), dar nu s-au lăsat influenţaţi nici de evidenţe din bibliografia utilizată. Astfel, la toţi scriitorii din care au oferit citate (de la Dosoftei la Sadoveanu), apare doar grafia *zămos*, care, aspect deosebit de important, este singura prezentă şi în toate lucrările de botanică la care se fac trimiteri: D. Brandza, *Prodromul florei române sau enumeraţiunea plantelor pînă astăzi cunoscute în Moldova şi Valachia*, Bucureşti (1879–1883); D. Grecescu, *Conspectul florei României...*, Bucureşti (1898); I. Simionescu, *Flora României*, Bucureşti (1939); Al. Borza, *Dicţionar etnobotanic cuprinzînd denumirile populare româneşti şi în alte limbi ale plantelor din România* [Bucureşti, 1968]; vezi şi C. Filipescu, *Marea enciclopedie agricolă* (vol. IV, 1942, s.v. *pepene*).

Dacă botaniştii, prin grija cu care înregistrează toate trăsăturile plantelor studiate, notează corect şi numele lor (chiar cu fonetisme dialectale), nu greşim dacă luăm în considerare şi o simplă impresie fonetică a lui Sadoveanu, atunci când asociază unui anumit mediu numele celor două fructe; iată o descriere din *Fraţii Jderi* (personajele se află printre turci, pe teritoriul Bulgariei): „Se găseşte la asemenea sarai, unde mă duc eu, şi vin din ostroavele greceşti; de asemenea, fructe dulci, care se cheamă *harbuz* şi *zamuz*" (evidenţierea grafică ne aparţine)[8].

Un motiv în plus ca să căutăm calea pătrunderii cuvântului persan în zona europeană şi apoi în graiurile estice dacoromâneşti. Dacă realitatea este una orientală, agenţii răspândirii plantei (şi ai numelui fructului) au putut fi ucrainenii grădinari dinspre est, care vor fi luat termenul de la tătarii ce au stăpânit timp îndelungat interfluviile ruseşti de astăzi; *zamuz* > *zămos* a putut avea aceeaşi istorie ca şi *harbuz*, revenind la ipoteza etimologică Scriban, dar şi la tratarea lexicografică Tiktin (mai puţin etimologia) şi Scriban.

---

[7] Cu efect deformator pe diferite planuri; de exemplu, în ALM I/I, în secţiunea consacrată *Foneticii*, harta 114 este intitulată „Sunetul *e* în *zemos*" (CM), ca şi cum ne-am confrunta cu o eventuală evoluţie fonetică în graiurile moldoveneşti!

[8] *Opere*, vol. XIII, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1958, p. 884.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAFIE:

A. Bibliografie generală

Baronzi 1872 = George Baronzi, *Opere complecte*, vol. I, Galați, Librari-editori G.D. Nebunely și fiii.

Cazacu 1941 = Boris Cazacu, *Les dénominations roumaines du foie et des poumons d'après l'ALR*, în „Bulletin linguistique", IX.

Flora R.P.R. = *Flora Republicii Populare Române*, București, Editura Academiei, 1964, vol. IX.

Graur 1978 = Al. Graur, *Dicționar de cuvinte călătoare*, București, Editura Albatros.

Hristea 1968 = Theodor Hristea, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, București, Editura Științifică.

Monah 2000 = Felicia Monah, *Determinări arheobotanice pentru stațiuni medievale din Moldova și de la Brăila*, în *Arheologia medievală*, III.

Pușcariu 1921 = Sextil Pușcariu, (*recenzie la*) Walter Domaschke, *Der lateinische Wortschatz des Rumänischen* („Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache zu Leipzig", XXI–XXV, 1919), în „Dacoromania", I.

Sala 1958 = Marius Sala, *În legătură cu denumirea Mărului lui Adam în unele limbi romanice*, în „Studii și cercetări lingvistice", IX, nr. 4.

Zanne 1895 = Iuliu Zanne, *Proverbele românilor*, [București], Editura Librăriei Socec, vol. I.

B. Atlase lingvistice

ALM = *Atlasul lingvistic moldovenesc*, Chișinău, Editura „Cartea Moldovenească", vol. I, partea I, 1968, harta 114 [Sunetul *e* în] *Zemos*; vol. II, partea II, 1973, harta 934 *Pepeni*; harta 937 *Harbuz*; harta 938 *Harbuzoaică*; harta 955 *Harbuzărie*.

ALR II, s.n. = *Atlasul lingvistic român II*, serie nouă, vol. I, București, Editura Academiei, 1956, harta 199 *Pepene verde* (pe hartă, între paranteze, au fost notate și denumirile pentru „pepene galben", în funcție de apariția în vorbirea subiecților).

ALRR.Bas. = *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria*, Chișinău, Firma Editorială „Tipografia Centrală", vol. IV, 2003, harta 537 *Pepene galben*.

ALRR-Mar. = *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Maramureș*, București, Editura Academiei, vol. II, 1971, harta 433 *Castraveți*; harta 443 *Pepene verde*; vol. IV, 1997, material necartografiat, planșa XXXV, *Pepene galben*.

ALRR-Munt.Dobr. = *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, București, Editura Academiei Române, vol. III, 2001, material necartografiat, p. 82, *Castraveți*; harta 350 *Pepene verde*; material necartografiat, p. 96, *Pepene galben*.

ALRR-Trans. = *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Transilvania*, București, Editura Academiei Române, vol. IV, 2006, harta 445 *Castraveți*; harta 455: 1) *Pepene verde*; 2) *Pepene galben*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

NALR-Mold.Bucov. = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina*, Iaşi, Editura Universităţii „Al.I. Cuza", vol. III, 2007, harta 308 *Castraveţi*; harta 315 *Pepene verde* (cf. şi h. CLXVII, p. 213); harta 316 *Pepene galben* (cf. şi h. CLXVIII, p. 215); harta 317 *Pepenărie* (cf. şi h. CLXIX, p. 217).

NALR-Olt. = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Oltenia*, Bucureşti, Editura Academiei, vol. III, 1974, material necartografiat: planşa 76 *Castraveţi*; planşa 77 *Pepene verde*; planşa 77 *Pepene galben*.

C. Dicţionare

Ciorănescu, DELR =Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, ediţie îngrijită şi traducere din limba spaniolă, de Tudora Şandru şi Magdalena Popescu Marin, Bucureşti, Editura Saeculum I.O., 2001.

DA I/II = [Academia Română], *Dicţionarul limbii române*, I/II, Litera C, Bucureşti, 1940.

Damé, DRF = Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français... comprenant le lexique roumain–français et français–roumain de la terminologie paysanne*, Bucarest, Librairie Socecu & Cie, 1900.

DEX = [Academia Română], *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1996.

DLR VIII = [Academia Română], *Dicţionarul limbii române* (serie nouă), Bucureşti, Editura Academiei, t. VIII/1-5, Litera P, 1972–1984.

DLR XIV = [Academia Română], *Dicţionarul limbii române* (serie nouă), Bucureşti, Editura Academiei, t. XIV, Litera Z, 2000.

DLRC = *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, Bucureşti, Editura Academiei, vol. IV (literele S–Z), 1956.

DU *Dicţionar universal al limbii române*, Chişinău, „Litera", 1998.

Laurian – Massim, DLR II = A.T. Laurian şi I.C. Massim, *Dicţionariul limbei romane...*, Bucureşti, Noua Tipografie a Laboratorilor Români, t. II (I–Z), 1876.

Meyer-Lübke, REW = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Universitätsverlag Carl Winter, ediţia a 3-a, 1935.

Resmeriţă, D = Alexandru Resmeriţă, *Dicţionarul etimologico-semantic al limbei române*, Craiova, Institutul de Editură „Ramuri", 1924.

Scriban, D = August Scriban, *Dicţionaru limbii romîneşti* (Etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincializme), ediţiunea întîia, Iaşi, Institutul de Arte Grafice „Presa bună", 1939.

Seche, DSLR = Luiza Seche, Mircea Seche, *Dicţionarul de sinonime al limbii române*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1997.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Şăineanu, DU = Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii române*, ediţia a VI-a [ultima pentru care se consemnează intervenţia autorului în revizia textului], Craiova, „Scrisul Românesc", 1929.

TDRG = Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* [Band I–III], Bukarest, Staatsdruckerei; I: 1903; II: 1911; III: 1924.

UN ARTEFACT LEXICOGRAPHIQUE: *ZEMOS* 'CUCUMIS MELO'

Résumé

La publication des atlas linguistiques régionaux pour l'aire daco-roumaine, les séries NALR et ALRR (y compris celui consacré aux parlers de l'est de la rivière de Prut), fait possible l'évaluation de la manière, parfois lacunaire, dont on traite le lexique populaire, régional et dialectal dans le Dictionnaire trésor de la langue roumaine, édité par l'Académie. On analyse la place du substantif *zămos* „Cucumis melo" (litt. *pepene galben*, fr. *melon*) dans le groupe onomasiologique concernant trois espèces de cucurbitacées (au premier on ajoute „Cucumis sativus" – *castravete*, fr. *concombre*, et „Citrullus vulgaris" – *pepene verde*, fr. *pasthèque*), à partir de l'article *zemos* de DLR. Les données des cartes linguistiques comprenant des dénominations pour la plante (et le fruit) mentionnée, analysées du point de vue de la méthode „Wörter und Sachen", infirment l'explication d'un terme *zemos* „Cucumis melo" comme dérivé de *zeamă* (avec le suffixe *-os*), car ce nom n'apparaît que dans les parlers septentrionaux de type moldave (ce qui exclut la „vélarisation" d'un *e* primaire); en plus, de nombreuses variantes enregistrées sont du type *zamuz*, *zamoz* (considérées dans le dictionnaire cité comme „vieillies"), ce qui conduit vers l'acceptation d'un étymon *zamuz* (déjà préconisé). *Zamuz*, tout comme *harbuz*, est, probablement, un emprunt d'origine turcique, pénétré dans les parlers daco-roumains du nord-est par la filière slave (les aires de circulation de ces deux mots se superposent partiellement), et réfléchit la redistribution dénominative à la suite de laquelle, dans les parlers du sud, „Cucumis melo" a été nommé *pepene galben*, et „Citrullus vulgaris", *pepene verde*, à une époque où le mot d'origine latine *pepene* est devenu un terme générique, après avoir représenté, sur le terrain dacoroumain, la dénomination pour „Cucumis sativus" (cf. aussi l'espagnol et le portugais *pepino* 'concombre' et, de même, l'espagnol *pepinar* 'terrain où l'on cultive des concombres'), étant remplacé par des emprunts d'autres langues (du type *castravete*, du bulgare)

Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Iaşi, str. T. Codrescu, nr. 2

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Variația diatopică privind denumirile pentru CS, CM, CV, pe baza atlaselor lingvistice regionale

Aria	**Cucumis sativus**	**Cucumis melo**	**Citrullus vulgaris**
Basarabia	PEPENE (N) / *castravete* (rar) (S)	**zămos**, zămoz, **zamuz** (N) / caun(e), P. galben (S)	**harbuz** (harbuzoaică) (N) / pepene (rar) (S)
Moldova (și Bucovina)	PEPENE (N) / *castravete* (S)	**zămos**, **zamuz**, zamoz (N) / pepene (galben) (S)	**harbuz** (N) / pepene, ~ verde (S)
Maramureș	PEPENE	?, ∞ (realitate necunoscută)	*lubeniță*, **harbuz**, ~ roșu dâie, dână
Transilvania	PEPENE (N) / ogârcăl, castravete (S)	pepene, ~ galben, ~ dulce, ~ bun dâie	*lubeniță* pepene, ~ verde, ~ roșu
Crișana	? ? PEPENE râios	pepene	*lubeniță*
Dobrogea	*castravete*	pepene galben; **zămos** (rar) caun(e), bacâr, cantalup	pepene verde, pepene **harbuz** [V], [B]
Muntenia	*castravete*	PEPENE GALBEN; pepene	PEPENE VERDE, ~ roșu, ~ negru pepene; boșar, gâgâlice
Oltenia	*castravete*	pepene, ~ galben	*lubeniță*
Banat	? ? cf. cucúmăr	pepene	*lubeniță*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

II. ISTORIA LIMBII, DIALECTOLOGIE, ONOMASTICĂ

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

NOTE ASUPRA UNOR TERMENI REGIONALI MOLDOVENEŞTI, CU CIRCULAŢIE ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

LILIANA AGACHE

Cercetarea moldovenismelor din epoca veche reprezintă o preocupare mai veche ce îşi are ca scop întocmirea unui corpus cât mai bogat de termeni regionali moldoveneşti care au circulat cu precădere în secolul al XVII-lea. Lucrarea de faţă continuă seria articolelor noastre ce urmăresc să redea, sub forma unor mini-monografii, situaţia vocabularului moldovenesc în epoca menţionată.

cut „parte dintr-un sat"[1]

„Eu, Gafiia, ..., însămi pre mene mărturiswscu cu cestu uzapis al mieu, de nime nevoit, nice împresurat, ce de bună voia mea, am vândut partea mea de ocină din sat din Băloşeni, de la Jijia din **cutul** *din gios*" (1607, DIR, XVII, Mold., II, d.132; vezi şi 1617, DIR, XVII, Mold., III, d. 272; 1622, DIR, XVII, Mold., V, d.188; 1622, Bianu, DR, XXI, d. 81; 1622, T. Bălan, DB, d. 32; DIR, XVII, Mold., V, d. 238; DIR, XVII, Mold., V, d. 357; DIR, XVII, A, Mold., IV, d. 272; Bianu, DR (1576-1632), XXI, d. 81)

Rutenism autentic (din rut. *kut* „colţ, unghiu"), *cut* „cătun, parte a unui sat" este atestat pentru prima dată în Moldova, la jumătatea secolului al XV-lea (1468), şi consemnat ca aparţinând registrului toponimic, *„Cutul"*[2]. A circulat sub această formă şi în secolele următoare, fiind consemnat la 1522, *„Cutul"*[3] sau la 1609[4], *„Trii Cuturi"*.

Dicţionarul Academiei îl atestă funcţionând ca nume comun abia la sfârşitul secolului XVII-lea, la 1695, în Moldova şi Bucovina (Bolca)[5], iar DERS s.v. indică la sfârşitul secolului al XVI-lea (cca 1578, Moldova) o consemnare a lui ca „parte dintr-un sat".

Atestări privitoare la circulaţia termenului deţinem însă de la mijlocul secolului al XV-lea: *„Am dat acest sat mai înainte zis Stroieşti, amândouă* **cuturile**" (1453, DRH, A., II, p. 37), *„A schimbat cu domnia noastră un sat, anume Toporăuţi, cu toate* **cuturile** *ce ascultă de el*" (1489, DRH, A, III, p. 103).

---

[1] Vezi DERS, p. 63.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*.
[4] Vezi B. P. Bogdan, *Glosar*, OTR.
[5] Vezi DA, s.v.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Documentele oficiale ale epocii, consultate de noi[6], demonstrează că lexemul era foarte cunoscut şi folosit în scris la 1607.

Prin urmare, la începutul secolului al XVII-lea, în Bucovina şi Moldova, *cut* „parte de sat, mahala, cătun"[7] este consemnat în numeroase documente oficiale, acte de vânzare-cumpărare ori testamentare, cu prioritate în cele semnate de demnitari, prin care se ofereau ori se întăreau moşiile către mănăstiri, ori de către boieri ce reprezentau autoritatea.

Circulaţia cuvântului în secolele următoare este probată de numeroase atestări: „ *...danie de la răpăusaţii domni bătrâni şi ni-au arătat şi o scrisoare de la răpăusatul Stefan Vodă Gheorghe întăritură pe tot satul...pe amândouă* ***cuturile***" (1702, Uricariul XIV, 266/4).

dosadă „insultă gravă; supărare, mâhnire, nedreptate; persecuţie, chin, pedeapsă"

„Acmu mă laşi şi Măriia Ta. Dară cine mă va mângâia în scârbele meale? Pre cine voi avea eu agiutoriu şi milcuitoriu în **dosădzile** *meale, ce paţ pentru mărturiia Evangheliei?*" (Varlaam, C., 105)

Cu sensul „insultă gravă, supărare, mâhnire, nedreptate, persecuţie, chin, pedeapsă"[8], *dosadă* este cunoscut ca un slavonism întâlnit curent în textele secolului al XVI-lea, multe atestări fiind consemnate atât în la Coresi, *Tetraevanghel, Apostol, Psaltire, Cazania* (cf. Dimitrescu, *Contribuţii*, 149 şi Mitu, *Studii,* 203), în *Palia de la Orăştie*[9], în textul românesc al *Învăţăturilor lui Neagoe Basarab*[10], într-un document din cancelaria lui Mihai Viteazul, scris în Transilvania (DÎR, XVI, XXXII) cât şi în aria nordică, în Moldova ori în documente oficiale transilvănene: *„Întîiu, cându au venit Petru Armeanul la împăratul, el au cerşut 10 răspunsure lu Mihaiu Voievoda şi au zis împăratul: ce va pohti Mihaiu voievod, tot să fie pre voie* dumisale. *Răspunsu: păntru vrăjmaş ce-au fostu mai denainte vremi, să aibă multă* **dosadă**" (1600, DÎR, XVI, d. XXXII, Transilvania, 1600).

Pentru secolul al XVII-lea şi cel următor nu am înregistrat atestări ale termenului în documente oficiale, ci doar în textele literare, scrise în diferite arii dialectale. Deţinem atestări ale acestui cuvânt în texte de provenienţă bănăţeană hunedoreană (*Anonymus Caransebesiensis*), sud-vest transilvănene (la popa Ioan Zoba din Vinţ), scrise în Moldova nordică (Varlaam, N. Costin, Dosoftei, Cantemir) şi, izolat, prin Oltenia (Moxa)[11] . Prin urmare, cu sensul „a ocărî, a insulta" verbul şi derivatele lui circulau în tot subdialectul nordic.

Cât priveşte încadrarea într-o serie onomasiologică, vorbim evident despre un cuvânt ce aparţine câmpului semantic legat de relaţiile interumane, cu încărcătură

---

[6] Vezi DIR, XVII, Moldova, DRH, XVII, Moldova.

[7] vezi DA, s.v.

[8] Vezi MDA, s.v.

[9] Densusianu, ILR, II, 322. Circulă şi ipoteza că prezenţa acestui termen la Coresi se explică prin faptul că probabil este vorba despre un cuvânt preluat din originalele puse sub tipar de diacon. (Vezi *Cele mai vechi texte româneşti. Contribuţii filologice şi lingvistice de* Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Ion Gheţie, Alexandra Moraru, Florentina Zgraon, 1982: p. 296.

[10] Vezi ediţia G. Mihăilă – D. Zamfirescu, 1971: 278.

[11] Vezi *Cele mai vechi texte româneşti. contribuţii filologice şi lingvistice de* Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Ion Gheţie, Alexandra Moraru, Florentina Zgraon, 1982: 296.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

abstractă, cu capacitate de dezvoltare semantică destul de mare. Mărturie stă numărul destul de mare de sensuri cu care apare notat în lucrările lexicografice consultate. Nu mai puţin de şapte sensuri înregistrate în MDA confirmă acest fapt.

Cu acelaşi sens, în serie sinonimică cu *dosadă*, circula şi varianta mai veche *dosădire*, derivat substantival de la *dosădi*. De altfel, circulaţia frecventă a familiei lexicale compuse din derivate, *dosădire, dosădit, dosăditor, dosăditoriu, dosăditură*, indică productivitatea bogată a termenului aflat în atenţia noastră.

isţeli „a vindeca"[12]

Însă Măria Sa, domnul Hristos nu vru să-i **isţeleascâ** *pre cale, până nu întră în casă*" (Varlaam, C., 246)

Isţeli este un termen vechi, verb tranzitiv şi reflexiv, care provine din slava veche (*iscęljati* „a vindeca"). A fost înregistrat la scriitorii moldoveni din secolul al XVII-lea: „*Orbul...spuind cum (Hristos) l-au* **isţelitu**... „(Varlaam, C., 175), cu două semnificaţii: pe de o parte, sensul propriu, indicat mai sus, iar, pe de altă parte, cel de „a repara, a îndrepta", tranzitiv, dezvoltat prin extensie: „*Văpsitorilor ce nu le îmbla văpsealele bine le-au* **isţealit**" (Dosoftei, VS)[13]. În opera lui Dosoftei apar ambele sensuri[14].

Dată fiind aria de difuzare a lexemului, respectiv zona Moldovei, şi consemnările exclusiv literare şi limitate la secolul al XVII-lea, credem că *isţeli* este un regionalism literar moldovenesc aflat în uz doar în această epocă.

Alături de *isţeli*, în texte au fost înregistrate forma substantivală, *isţeleanie* „vindecare": „*...iară de* ***isţealeanii*** *în multe chipuri de boale şi de ciudeasele ce-s în multe chipuri de-atunci*" (Varlaam, C., 85) şi cea adjectivală *isţelitor* „vindecător", consemnată în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, la Dosoftei, VS, p. 34: „***Isţealitori*** *s-au arătat a toate boale*", ori *isţelit, -ă, neisţelit,-ă: „Rana şi boala poftei meale... de tot* ***neisţelită*** *va să rămâie*" (Cantemir, *Ist.* 272).

Sensul abstract al termenului *isţeleanie*, cel de „mântuire", s-a dezvoltat în paralel cu cel propriu de „vindecare" şi a fost consemnat în operele scriitorilor moldoveni încă din secolul al XVII-lea:

„ ***Isţeleaniia*** *unui om ce s-au isţealit de svântul Ioan*" (Dosoftei, V.S. 112).

înmă „mamă"[15]

„*Pentru cela ce-ş va ucide pre tatăl său sau pre* **înmă-sa** *ce certare va avea*" (Prav. Mold.V.L., 92; vezi şi 1605, DIR, XVII, Mold, II, d. 345, 1605, DIR, XVII, Mold, II, d. 246; 1609, DIR XVII, A., Mold., II, d. 291; 1643, DRH, XVII, A., Mold., XXVII, d. 131; 1643, DRH, XVII, A., Mold., XXVII, d. 208)

Termenul *înmă* cu varianta *îmă* (formată din „proteza lui *î* (ca în *îmi*), dintr-o formă mai veche **mmă* (păstrată în *mă-ta* etc), scurtată din *mamă* (mai întâi în formele cu accentul pe silaba finală: *mămâni, mamă-ta, mamă-sa*[16]) purtând sensul „mamă".

Privitor la consemnările existente în lucrările lexicografice consultate de noi, Dicţionarul Academiei notează prezenţa termenului în limbă în Moldova în secolul al

[12] Vezi DA, s.v.
[13] Vezi DLRLV, s.v.
[14] *Ibidem*.
[15] Vezi DA, s.v., DLRLV, s.v.
[16] Vezi DA, s.v.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

XVII-lea și exemplifică cu atestări care probează existența lexemului în lucrările scriitorilor moldoveni până la sfârșitul acestui secol. În paralel, pentru fiecare exemplu oferă sinonimul corespondent pentru aria sudică, respectiv *mumă, mă-sa*.

Forma *imă*, care se înscrie în seria termenilor specifici civilizației rurale, vieții sociale în general, numind un grad de rudenie, se găsește și la aromâni, însă numai în graiul copiilor, pe când formele *mă-ta, mă-sa* sunt uzuale și în graiul adulților (alături de *mu-mea*), uneori și fără pronumele posesiv[17].

Încă din secolul al XVII-lea, de la primele atestări, nu sunt semnalate decât consemnări moldovenești ale termenului, literare sau nu (*Pravila ritorului Lucaci*[18], *Pravila Moldovei* din 1646, *Șapte taine*, Varlaam, Dosoftei, M. Costin, Ureche, Neculce), fapt ce ne permite să opinăm că avem a face cu un regionalism moldovenesc, care a ieșit din limbă.

mamcă „doică"[19]

„Aceasta să înțăleage și spre **mamce,** *carele apleacă pruncii mici"* (Prav. Mold., 94)

Mamcă, cu varianta *mancă*, este un termen de origine ucraineană (<*mamka*) și numește femeia care alăptează prunci, „doica"[20].

Este un cuvânt citat în dicționare drept lexem cu difuzare exclusiv moldovenească, fiind consemnat în texte literare moldovenești și aproape inexistent în documentele cercetate de noi.

Prima atestare indicată de lucrările lexicografice consultate, ca de altfel toate consemnările notate de noi ori extrase din dicționare, indică jumătatea secolul al XVII-lea, perioada imediat următoare (Dosoftei VS., octombrie 55), și secolul următor (Cantemir, HR), moment din care se poate vorbi despre o conservare a difuzării lui în aria nordică cel puțin pentru încă un secol, dacă luăm în considerație folosirea lui în opera lui Negruzzi ori a lui Sadoveanu[21], chiar dacă e știut faptul că acești autori au avut în intenție refacerea culorii locale și nu este vorba despre o reală prezență a lexemului în uz.

Pentru aria sudică, în aceeași perioadă, este înregistrat exclusiv *doică*: *„Aceasta se socotește și spre* ***doici*** *carele apleacă coconii mici"* (*Îndreptarea legii.*, 253), termen care se bucură de atestări până astăzi.

nedeie „serbare populară câmpenească organizată, de obicei, cu prilejul unei sărbători sau al unui hram"[22]

„Mai mare sudalmă să chiamă, când va sudui neștine pre altul în vre un loc ca acela de cinste, unde vor fi mulți oameni strânș, cum e în mijlocul trăgului sau la vreo **nedeae** *sau în curtea domnească sau la vreun praznic"* (Prav. Mold., 152)

Termenul este de origine slavă (<*nedělja*) și înseamnă in fel de sărbătoare populară importantă la care participă oameni din diferite locuri, numind, inițial, sărbătoarea de duminică.

Originea veche slavă a termenului este cu siguranță un indiciu de vechime.

---

[17] *Ibidem*, s.v.
[18] Vezi GCR, I, d. 26, d. 49.
[19] Vezi DLRLV, s.v.
[20] Vezi DLR, s.v.
[21] *Ibidem.*
[22] Vezi DLRLV, s.v.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Despre *nedeae,* referinţele ştiinţifice date de lucrările lexicografice consultate[23] ori de antologiile de texte cercetate trimit, când este vorba despre aria de difuzare a acestui termen, în special la Moldova, începând cu secolul al XV-lea.

În secolul al XVI-lea apar consemnări în Moldova şi în Ţara Românească, ceea ce presupune că lexemul a suferit un proces de infiltrare şi în aria sudică. Cu toate acestea, credem că este vorba doar despre o tendinţă, confirmarea venind din prezenţa corespondentului sinonimic pentru aria sudică, respectiv *praznic,* notat în *Îndreptarea legii.*: *„Mai mare sudalmă să cheamă când va sudui neştine pre altul la vreun loc ca cela de cinste,unde vor fi mulţi oameni strânşi, cum e în mijlocul târgului sau la vreun* ***praznic***" (*Îndreptarea legii,* 105).

Pentru epoca de care ne ocupăm însă, respectiv pentru secolul al XVII-lea, este evident că aria de difuzare predilectă a termenului este Moldova, atestările marcându-l ca pe un regionalism literar.

pominoc „dar, ofrandă (oferită divinităţii)"[24]

„Dusără doauă turtureale... **pominoc** *preutului"* (Varlaam)[25]

Pominoc este un termen de origine slavă (<*pominnokŭ*) şi înseamnă „ofrandă".

Atestarea termenului din deschiderea articolului ne trimite, când vorbim despre aria de difuzare a termenului, la Moldova şi, mai mult, la registrul beletristic.

Precizăm că atestări ale acestui lexem, mai cu seamă din cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea[26], indică faptul că termenul al circulat şi în Transilvania de sud-vest.

Credem că avem a face cu un termen care are drept arie de difuzare zona nordică cu predilecţie chiar dacă afirmaţia noastră se bazează pe un număr insuficient de atestări în epocă.

Alături de forma substantivală *pominoc,* a fost consemnată forma verbală *pominoci* - formată de la *pominoc* + suf.*-i,* verb tranzitiv şi reflexiv -, înregistrată în Moldova, cu sensul „a (se) dărui, a (se) jertfi": ***„S-au pominocit****... lui Dumnedzău"* (Dosoftei, VS)[27].

Nu deţinem probe lingvistice suficiente care să ateste o generalizare a lexemului şi a noţiunii în zone largi ale teritoriului dacoromân în perioada imediat următoare secolului al XVII-lea, dar este de remarcat o consemnare a termenului *pominoc* în secolul al XVIII-lea, într-o cronică scrisă în vestul ţării: *„Aşa trebuie să facem şi noi creştinii, când ducem prescurea şi* **pominocul** *la sfânta beseareca"* (CRON, ante 1730, 75^{v}), dovadă ce vine să susţină ipoteza expusă mai sus.

Din punct de vedere semantic, *pominoc* îşi găseşte perechea sinonimică în *comândare*[28], termen general cunoscut cu sensul de „pomană".

Dată fiind sărăcia informaţiilor privitoare la circulaţia ori evoluţia sa semantică în timp, opinăm că *pominoc* este un regionalism moldovenesc, literar care s-a extins în ariile vecine Moldovei, rămânând însă un termen rar folosit în limbă, iar atestările cunoscute indică prezenţa sa aproape exclusivă în texte literare.

---

[23] Vezi DERS, p. 153, DLRLV, s.v., DLR, s.v.
[24] Vezi DLRLV, s.v.
[25] Citat extras din DLRLV, s.v.
[26] Vezi CRON. 1689: 49.
[27] Citat extras din DLRLV, s.v.
[28] Vezi DLR, s.v.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

prostac „om simplu, obișnuit"[29]

„.. că doară să poată ei clăti inima voastră, ce-i întărită și rădăcinată pre temelia cea bună și tare a besearicei noastre pravoslovnice, cât cuget și socotesc cu aceste minciună și amăgitură cu carile ciarcă și ispitesc în tot chipul să poată afla pre neștine **prostac** *și neștiutor să-l sparie cu mărturia sfintei* scripturi" (Varlaam, în *Crestomație romanică,* vol. II, 22/17)

Prostac, cu pluralul *prostaci,* provine din pol., scr. *prostak*, și are mai multe sensuri.

Sensul etimologic este cel de „om simplu"[30]: *„Din cei* **prostaci** *de multe ori mari au deprins a face minuni"* (Dosoftei, VS, 12^{v}).

Un alt sens este „de calitate inferioară", termenul numind o trăsătură care se asociază cu obiecte: *„Purta haine mijlocii și* **prostace***"* (Dosoftei, VS)[31]. Un al treilea sens este cel de "neinstruit, neștiutor", cu dublă funcție morfologică, adjectivală și substantivală: *„Dară ce sânt eu un* **prostac** *sau de unde aș hi eu învățat"* (Dosoftei, VS)[32].

În alte contexte, termenul este folosit cu sensul „om prost"[33], considerat a fi sensul învechit al lexemului: *„Dumnedzău ce le grijaște toate de aduce spre bine și din cei* **prostaci** *de multe ori... au deprins a face minuni"* (Dosoftei, VS, 11); *„Iaste în locul* **prostacului** *ce nu-nțeleage limba cărții"* (a. 1680, BV I, 227).

Prima atestare este consemnată la jumătatea secolului al XVII-lea, în opera lui Varlaam.

Celelalte atestări deținute de noi aparțin în exclusivitate secolului al XVII-lea, cu precădere celei de-a doua jumătăți a acestui secol și sunt înregistrate în lucrările scriitorilor moldoveni ai epocii. O excepție o constituie prezența termenului și la Antim Ivireanu[34].

Lipsa oricăror consemnări ale acestui termen în alte arii de difuzare decât Moldova, precum și prezența lui *prostac* în texte literare, ne permit să credem că avem a face cu un regionalism literar moldovenesc specific pentru secolul al XVII-lea.

ruguci a se văita, a se văicări"[35]

„Arată-să încă și cu mărturii, carii vor dzice cum au vădzut pre sodomlian apucatu-să de copil și vrea să-l întoarcă cu fața în gios, cu de-a sila, și ei au audzit **rugucindu-să** *ș-au alergat și l-au scos, și alte ca acestia"* (Prav. Mold., 143).

Ruguci „a se văita, a se văicări" este consemnat de dicționare[36] ca fiind un termen învechit, specific moldovenesc, a cărui etimologie este necunoscută, cf. magh. *rugni*[37].

---

[29] Vezi DLRLV, s.v.
[30] *Ibidem.*
[31] Citatul este extras din DLRLV, s.v.
[32] Idem.
[33] Vezi DLR, s.v.
[34] *Ibidem.*.
[35] Vezi DLR, s.v., DLRLV, s.v.
[36] *Ibidem.*
[37] Vezi DLRLV, s.v.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Exceptând exemplul citat, nu am întâlnit nici un altul, din operele ori documentele cercetate, în care să fie atestat lexemul *ruguci.* Din păcate, nu am găsit consemnări nici în dicţionare ori în lucrări de istorie a limbii, fapt care ne obligă să reducem monografia termenului la a nota o dată în plus existenţa acestui termen într-o operă literară moldovenească scrisă la mijlocul secolului al XVII-lea.

Catalogarea lexemului drept regionalism moldovenesc este posibilă datorită existenţei în aria sudică a corespondentului sinonimic *văieta,* prezent în pravila muntenească din *Îndreptarea legii*: "*apucatu-să de copil şi vrea să-l întoarcă cu faţa în gios, cu de-a sila, şi ei au audzit* ***văetându-să*** (Munt.) *ş-au alergat şi l-au scos*" (*Îndreptarea legii*, 348).

BIBLIOGRAFIE:

CRON. 1689 = *Cronograf,* ms. rom. BAR 86 din 1689 (Mold.).

DA = *Dicţionarul Academiei,* Bucureşti, 1913–1949.

Densusianu, ILR = Ov. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I–II, Bucureşti, 1961.

DERS = Gheorghe Bolocan, Virgil Nestorescu, Ion Robciuc, Corneliu Reguş, Aspazia Reguş, MileTomici, Ion Ciocea, Olimpia Guţu, Cornelia Popescu, coordonator Gh. Bolocan, *Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române 1374– 1600,* Bucureşti, 1981.

DIR, Mold. = *Documente privind istoria României. Veacul XVII.* A. Moldova, vol. I-V, Bucureşti, 1952–1957.

DÎLR-LRV = *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche* (1421-1760), Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman.

DÎR = *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Alexandru Mareş, Alexandra Roman-Moraru, Editura Academiei, Bucureşti, 1979.

DLR = *Dicţionarul limbii române*, serie nouă, Bucureşti, tom. 1969, tom. VII, 1969–1971, tom. VIII, partea I-V, 1972-1984, tom. IX, 1975, tom. X, partea I–IV, 1986–1994, tom XI, partea I–III, 1978 –1983, tom. XII, partea I, 1997, tom XIV, partea I, 1994, tom XIV, 2000.

DLRM = *Dicţionarul limbii române moderne,* Bucureşti, 1958.

DLRLV = Mariana Costinesu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicţionarul limbii române literare vechi*, Bucureşti, 1987.

DRH, Mold. = *Documenta Romaniae historica, A. Moldova,* vol. XIX, XXII– XXVII, Bucureşti, 1969–2005.

ILRLV = *Istoria limbii române literare. Epoca veche* (1520-1780), coord. Ion Gheţie, Bucureşti, 1997.

MDA = *Micul dicţionar academic*, vol. I–IV, Bucureşti, 2001-2003.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Uricariul, IV = Theodor Codrescu, *Uricariul cuprinzetoriu de hrisoave, anaforale şi alte acte din suta a XV–XIX, atingătoare de Moldova,* Iaşi, 1852-1895.

Varlaam = *Răspuns împotriva catehismului,* în „Opere", ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mirela Teodorescu, Bucureşti, 1984.

NOTES ON SOME REGIONAL MOLDAVIAN TERMS CIRCULATING IN THE XVIITH CENTURY

Abstract

Research of Moldavian terms form the old age represents an older concern that aims at the realization of an as rich as possible corpus of regional Moldavian terms that circulated mainly in the XVIIth century. The present paper continues our series of articles which aim at revealing, in the form of mini-monographs, the situation of the Moldavian vocabulary in the mentioned epoch.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Calea 13 septembrie nr. 13, Bucureşti
liliana.agache@yahoo.fr

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

OBSERVAȚII ASUPRA AFRICATELOR *ĉ, ĝ* ÎN GRAIURILE DIN MARAMUREȘ

MIRCEA FARCAȘ

Graiurile din Maramureș au atras atenția lingviștilor de multă vreme. Astfel, Émile Picot semnala încă la 1873 o serie de aspecte caracteristice numai Maramureșului. Observațiile sale vor fi continuate mai târziu de Gustav Weigand care „anunță", pe lângă cele trei „dialecte": bănățean, muntean și moldovean, existența „dialectului" maramureșean. Ulterior, Tache Papahagi semnalează existența particularităților dialectale care diferențiază zona Maramureșului de celelalte arii dialectale limitrofe în monografia *Graiul și folklorul Maramureșului*. În acest sens se cuvine să menționăm faptul că cele mai multe caracteristici semnalate de către Papahagi și-au dovedit rezistența de-a lungul timpului, acestea regăsindu-se și în materialele dialectale care s-au publicat după monografia amintită. Astfel, Emil Petrovici propune în 1954 (în studiul său *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza ALR*) recunoașterea celui de-al cincilea subdialect, cel maramureșean. Identitatea acestei variante teritoriale va fi demonstrată doi ani mai târziu de către Romulus Todoran (*Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne*) care va urmări tratamentul particularităților fonetice în cuvintele: *sânge, cruce, slab, orb, călcâi* în subdialectul crișean (pronunțate: *sînje, crúĉe, sclab, u̯ărb, călk'ii)* și *casă, fetele, sânge, cruce* în subdialectul moldovean (pronunțate: *cási, fétili, sînji, crúși*). Romulus Todoran constată că nici una dintre aceste particularități nu se regăsește în subdialectul maramureșean demontând astfel teoria conform căreia Maramureșul are un grai de tranziție între cele două subdialecte.

În cele ce urmează ne propunem să urmărim tratamentul africatelor *ĉ, ĝ* în partea de nord-vest a dacoromânei. În cercetarea noastră, am inclus, pe lângă cele 20 de localități anchetate de ALRR-Mar., și patru localități de la nordul Tisei, aflate în prezent pe teritoriul Ucrainei, dar care au aparținut întotdeauna Maramureșului istoric. Este vorba despre Biserica Albă (pct. 3), Slatina (pct. 2), Apșa de Jos (pct. 1) și Apșa de Mijloc (pct. 4). În demersul de față, ne-am folosit de bogatul material dialectal cuprins în următoarele lucrări fundamentale pentru zona Maramureșului: cele patru volume ale ALRR-Mar., ALRR-Bas. Bucov. Transn., ALM, ALRR-Trans., ALRR. Sinteză, ALRT II, *Graiul*, textele dialectale mai recente (1977) culese de către cercetătorii de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Al. Rosetti", București (din păcate, nepublicate), dar și textele dialectale publicate în anul 2000 în care sunt cuprinse și materiale de la nordul Tisei (TD-Bas.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

1. S-a remarcat de mai multă vreme că pentru subdialectul maramureșean este caracteristică păstrarea africatelor **ĉ, ĝ** nefricatizate, precum și rostirea lor „dură" marcată în ALR și ALRR-Mar. prin notațiile **č, ğ**. În funcție de pronunția acestor africate, teritoriul dacoromân se împarte în 5 arii dialectale, iar Maramureșul are un tratament deosebit al africatelor **ĉ, ĝ** – particularitate observată de Emil Petrovici (1954, 13; 1970, 41-42).

Răspândirea rostirii dure a africatelor **ĉ, ĝ** (notate **č, ğ**) la sudul Tisei a fost înregistrată atât de anchetatorii ALR (în cele 7 localități), cât și de anchetatorii NALR în cele 20 de localități cuprinse în rețeaua de puncte. Pronunțarea dură a africatelor **ĉ, ĝ**, precum și palatalizarea labialelor **f, v** > **s$^{(i}$, z$^{(i}$**, trăsături specifice subdialectului maramureșean, au fost puse pe seama influenței limbii ucrainene de Ion Pătruț (1958, 69) și de Ștefan Giosu (1963, 97). Ion Pătruț observa că influența ucraineană este posibilă numai în cazul lui *č*, în ceea ce privește corespondenta sonoră, aceasta nu este atestată decât în „graiurile ucrainene carpatice ca reflex al vechiului ***dj***, numai la vest de râul Latorița. În cele maramureșene sau învecinate nu apare (decât, poate, în cuvinte izolate, prin asimilare etc.)". După Ion Pătruț, durificarea lui *ĝ* > *ğ* s-a făcut după modelul surd corespunzător *ĉ* > *č*, „întrucât e neobișnuit ca o africată să fie dură, iar corespondenta ei să fie palatală".

Această ipoteză este respinsă de Magdalena Vulpe (1984, 328) și de Grigore Rusu (1983, 174), care explică fenomenul prin evoluția internă a graiului, în modificările produse la nivelul foneticii nefiind implicați factori externi. Gr. Rusu relevă cauza pentru care nu se poate admite influența ucraineană în durificarea africatelor. Unul dintre cercetătorii graiurilor ucrainene, I. Pańkevyč[1], arată că, în idiomurile respective, **ĉ** își păstrează caracterul său originar muiat. În aceste condiții, africata **ĉ** n-a devenit dură decât în graiurile din Maramureș, transformând pe **i** în **î**. Faptul că numai ucrainenii din Maramureș au această particularitate arată că ea a fost împrumutată, în realitate, de la populația românească în mijlocul căreia conviețuiesc.

Un argument de natură lingvistică împotriva ipotezei unei influențe străine aduce Victorela Neagoe (2000, 35), care afirmă că, "deși influența limbii ucrainene s-a exercitat mai intens și timp mai îndelungat (aproximativ 500 de ani) asupra graiurilor maramureșene de nord, spre deosebire de cele din sud, acestea păstrează caracterul palatal al lui **ĉ, ĝ**, iar stadiile de palatalizare ale lui **f, v** sunt **h', i**".

2. Africatele **ĉ, ĝ**, caracteristice subdialectului maramureșean, rostite „dur" în Maramureș (notate **č, ğ** în ALRR-Mar.), constituie o particularitate având drept consecință transformarea vocalelor palatale în vocalele centrale corespunzătoare (*e, i*> *ă, î*):

ačă̭ja "aceia" (ALRT II, pct. 362, p. 160); *ačăla* "acela" (TD-Mar., Bd, p. 11/10); *arğînt* "argint" (ALRR-Mar., vol. IV, MN, pl. LXI, pct. 221-240); *căl* "cel" (*op. cit.*, pct. 221-240); *čărb* "cerb" (TD-Mar., Bz, p. 3/5); *čărc* "cerc" (ALRR-Mar., vol. IV, MN, pl. LIX, pct. 221-230, 232-240); *čărcurĭ* "cercuri" (TD-Mar., S, p. 12/25); *čărul gúri* "cerul gurii" (ALR-Sint., vol. I, h. 87); (*păsările*) *čăruluĭ* "(păsările) cerului" (ALRT II, pct. 362, p. 161); *čăt'erě* "ceteră, vioară" (TD-Mar., Bd, p. 18/10); *čăt'eráș* "ceteraș" (TD-

[1] I. Pańkevyč – *Ukrajins'ki hovory Pidkarpats'koji Rusy: sumežnych oblastej*, Praga, 1938 *apud* Horvath 1971, 71-86.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Mar., Bb, p. 32/10); *čînč* "cinci" (ALRR-Mar., vol. IV, MN, pl. LI, pct. 221-240); *čízmă* "cizmă" (*op. cit.*, pct. 221-240; TD-Mar., G, p. 13/25); *condúčă* "conduce" (op. cit., S, p. 12/15); *crúčă* "cruce" (ALRR-Mar., vol. IV, MN, pl. XIII, pct. 221-227, 229, 233-240); *d'ǵǵăt* "deget" (ALRT II, pct. 362, p. 161; ALRR-Mar., vol. I, h. 128, pct. 227); *dǵǵă* "doage" (ALRR-Mar., vol. IV, MN, pl. LIX, pct. 221-240); *să dúčă* "se duce" (ALRT II, pct. 362, p. 160; TD-Mar., S, p. 13/5); *dúlčă* "dulce" (TD-Mar., Bd, p. 32/5); *ǵńěre* "ginere" (ALRR-Mar., vol. IV, MN, pl. XI, pct. 221-240; TD-Mar., Bb, p. 31/10); *munčí* "muncit" (*op. cit.*, Bd, p. 9/5); *páčă* "pace" (ALRT II, pct. 362, p. 161); *plăčínță* "plăcintă" (TD-Mar., Bd, p. 20/10); *o porunčí* "a trimite vorbă" (ALRT II, pct. 353, p. 156); *púri(e)čă* (ALRR-Mar., vol. I, pct. 222-240); *sńǵă* "sânge" (TD-Mar., Bz, p. 27/5); *tálǵăr* "talger (la cântar)" (ALRR-Mar., vol. IV, MN, pl. LX, pct. 233; TD-Mar., B, p. 25/15); *ǵíčă* "zice" (ALRT II, pct. 362, p. 160); *zíčă* "zice" (TD-Mar., Bd, p. 11/10).

Interesantă este distribuţia africatei *č* pe harta 85 din ALR-Sint., în cuvântul *fălci*, această africată „dură" apărând în tot Maramureşul, situaţie care se prelungeşte şi în zonele vecine de sud, est şi vest. Întâlnim *č* şi în punctele 242 (Lăpuş), 204 (Berinţa), 201 (Boiu Mare), 203 (Firiza), iar înspre est, punctele 463 (Cârlibaba), 468 (Deluţ), 474 (Vatra Moldoviţei), 475 (Sucevița).

Numeralul *cinci* apare la nord de Tisa în forma *číns(ş): číns sau şéşă aí* (TD-Bas., AJ, p. 341/5), *číńş pălń* (*op. cit.*, Pl, p. 392/10), în vreme ce, la sud de Tisa, din motive fonetice, înregistrăm formele remarcate şi de Gustav Weigand[2]: *činč* (ALRR-Mar., vol. IV, pl. LI, pct. 221-240).

Aceste particularităţi de pronunţie au fost remarcate şi de Tache Papahagi (1925, LVII) care nota exemple de tipul *vačîle* "vacile", *crăngîle* "crengile", *pribăgăsc* "pribegesc" încă acum aproape 100 de ani.

- precedat de **č, ǧ, e** trece la **ă,** dar şi la **ĕ**. În aceeaşi poziţie, *e* sub accent urmat de un alt = în silaba următoare ***e*> *ę́*** sau ***e*> *ǧ***, sunet intermediar „caracteristic graiurilor dacoromâne nordice şi vestice" cunoaşte acelaşi tratament (Vulpe 1984, 324):

ǧăme pct. 223, *ǧăme* "geme" (ALRR-Mar., vol. IV, h. 1105, pct. 229, 231; *ǧăńĕ* "gene" (*op. cit.*, vol. I, h. 42, pct. 221-225, 229, 230, 235, 240).

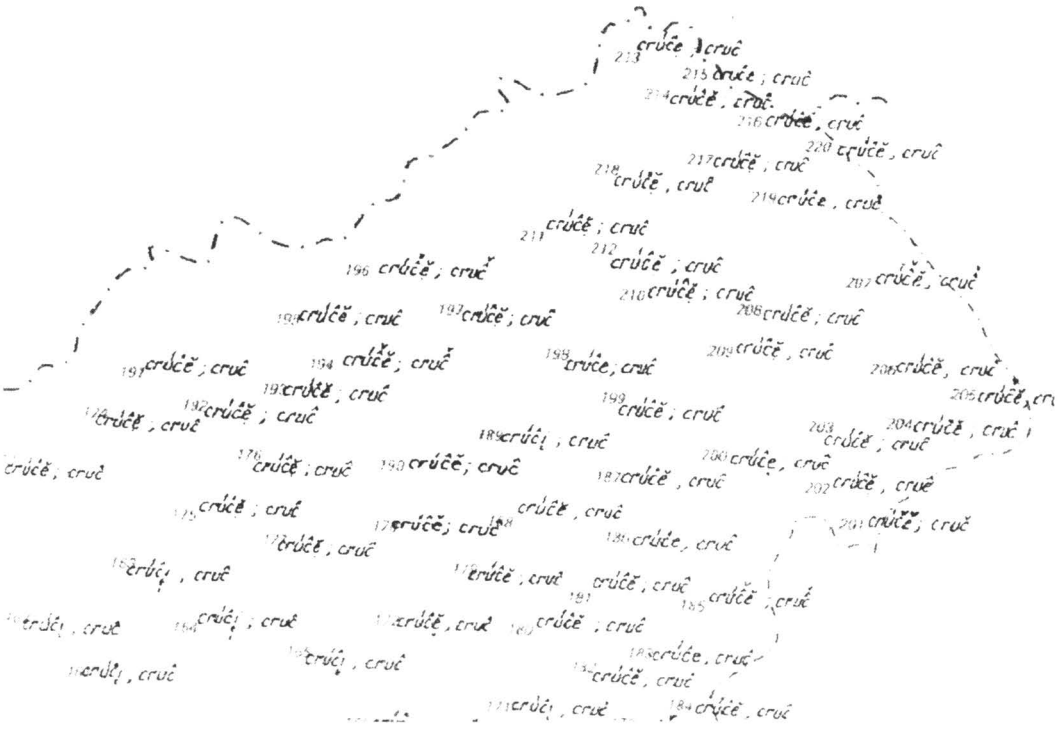
3. Africata **ĉ** este reprezentată în mod unitar în graiurile crişene (v. NALR-Crişana, vezi h. 296 "cruce", cu excepţia câtorva puncte unde africata este notată cu semne suprapuse: pct. 185, 195, 196, 207.

Africata surdă **ĉ** îşi menţine timbrul palatal în toate localităţile anchetate în cadrul ALM, la nord de Tisa, spre deosebire de cele din sud (Neagoe 2000, 32): *ĉi̯ur* (h. 126, vol. I/I); *feĉi̯ór* (h. 138, vol. I/I); *ĉi̯ubăr* (h. 353, vol. I/II); *ĉi̯ór̆ă* (h. 355, vol. I/II), iar sonora **ĝ** numai în graiul din Biserica Albă (pct. 3). În celelalte localităţi, africata **ĝ** îşi pierde elementul oclusiv, devenind fricativa palato-alveolară **j**, ca în subdialectul crişean: *jińere/ ĝińere* (ALM, vol. I/II, h. 303). În cuvântul *ciocan*, la nordul Tisei, în toate cele 4 puncte ale ALRR – Bas. Bucov. Transn., apar două variante de pronunţie: una cu africata palatală **ĉ**, iar cealaltă, notată **ŝ**, unde africata **ĉ** îşi pierde ocluziunea şi evoluează la

[2] G. Weigand, *apud* Giosu 1963, 93, notează *tşíntş* = *činč*.

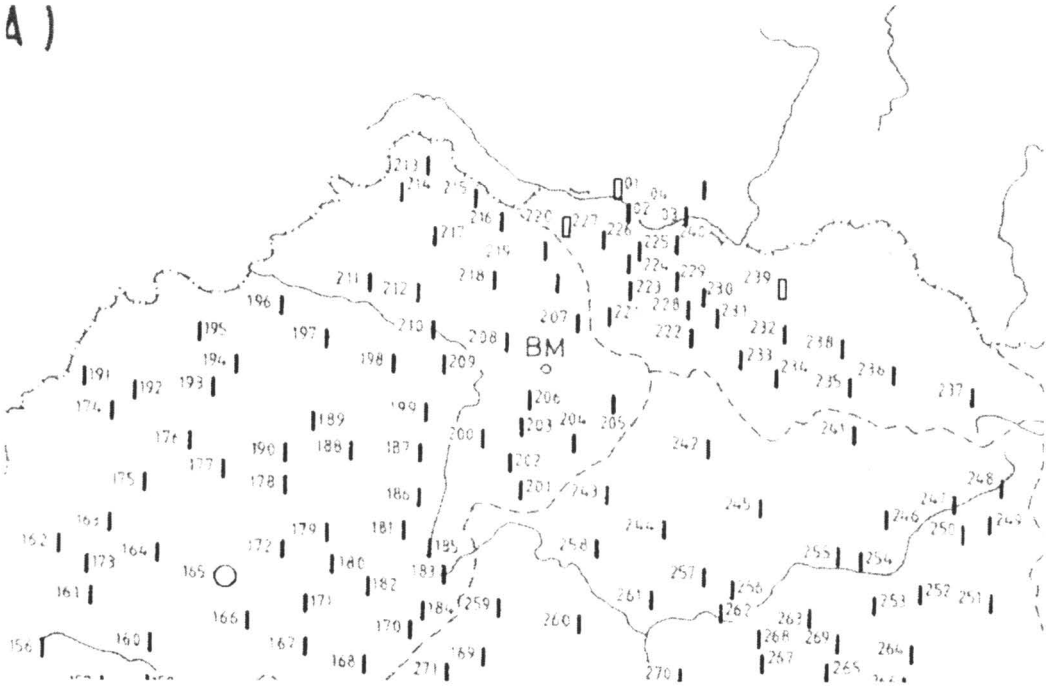
https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

fricativa alveolo-palatală[3] **ŝ** (foarte asemănătoare celei din subdialectul moldovenesc): *ŝocan di scos ţinti* "ciocan de scos cuie" (ALRR – Bas. Bucov. Transn., vol. I, h. 21, pct. 1-4).

crúcĕ , cruc
crúcĕ ; cruc
crúcĕ , cruc
crúcĕ , cruc
crúcĕ , cruc
crúcĕ , cruc
crúcĕ , cruc
crúcĕ ; cruc
crúcĕ ; cruc
crúcĕ ;

Bd, p. 10/25; G, p. 12/20); *spárjă* "sparge" (*op. cit.*, Bz, p. 2/25) – această transformare a lui *ĝ* la *j* se întâlneşte în vorbirea tinerilor, în vreme ce vorbitorii în vârstă păstrează fonetismul arhaic *ğ*: ***ğos*** "jos" (TD-Mar., Bz, p. 26/5); ***ğucát*** "jucat" (*op. cit.*, Bz, p. 26/10). La sudul Maramureşului, în aria vecină, zona Lăpuşului (care este încadrată în grupa graiurilor din Transilvania) apare aceeaşi modificare: *ĝ* fricativizat la *j*: *sḿjă* ALRR-Trans, h. 126, pct. 242 (Lăpuş). Dacă mergem spre vest, spre Crişana, situaţia devine generală (vezi NALR-Crişana, vol. II, h. 284), excepţie făcând Ţara Oaşului, unde întâlnim păstrarea lui *ĝ* palatal, nefricativizat (*op. cit.*, pct.213-220). Această zonă se constituie într-o arie de tranziţie între subdialectul crişean şi cel maramureşean, făcând trecerea de la ***j*** la ***ğ***.

Africata **ĝ** cu timbru palatal este menţionată şi în ALRR. Sinteză., care notează pe harta 130, [*ĝ*]: ***ĝinĝină*** "gingie" în tot Maramureşul, faţă de ALRR-Mar., vol. I, h. 79 care prezintă un ***ğ*** "dur" în mod unitar: ***ğíńğînă,*** h. 79, pct. 221-240.

h. 130, *gingie,* ALRR. Sinteză

4. Graiurile maramureşene, în domeniul foneticii, se remarcă prin caracter conservator, pe lângă cel inovator. Astfel, se păstrează fonetismul arhaic *ğ* (< lat. *j + o, u*) în formele moştenite din latină, în vreme ce în celelalte graiuri româneşti *ĝ* a evoluat la *j*:

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ğoc[4] "joc" <lat. *jocus* (ALRT II, pct. 353, p. 157; ALRR-Mar., vol. IV, pl. XCV, pct. 221-240; TD-Mar., Bb, p. 1/15); *ğoi* "joi" <lat. *Jovis* (ALRR-Mar., vol. IV, pl. XLIX, pct. 221, 222, 224-227, 235, 236, 238, 239, 240), *ğóɣa* "joia" (TD-Mar., P, p. 29/5); *ğɣcă* "joacă" <lat. *jocare* (*op. cit.*, B, p. 22/20; Bs, p. 2/20), *o ğucát* "a jucat" (*op. cit.*, Bd, p. 15/25); *ğos* "jos" <lat. *deo[r]sum* (DLRM, s. v. *jos*), (Graiul II, 1908, p. 40, BA; ALRT II, pct. 362, p. 161; TD-Mar., B, p. 31/25; G, p. 23/20; S, p. 9/25); *ğunc* "bou/vacă tânără" <lat. *juvencus* (TD-Mar., P, p. 9/10); *ğug* "jug" <lat. *jugum* (TD-Mar., P, p. 12/20), *ğúgurĭ* "juguri" (*op. cit.*, Bd, p. 27/20), dar *júgurĭ* în *op. cit.*, G, p. 14/5; *înconğurá* "înconjura" <*în* + *conjura* <lat. *congyrare* (*Graiul*, p. 43, BA; TD-Mar., B, p. 23/10).

5. În urma succintei prezentări privind situația africatelor **ĉ**, **ĝ** în graiurile maramureșene ale dacoromânei putem formula următoarele:

Materialele recente înregistrează africata **ĉ** cu timbru palatal și tendința de fricativizare a lui **ĝ** și la sud de Tisa, observându-se astfel o apropiere de subdialectul crișean.

Se remarcă existența unei zone de centru, aproximativ în jurul punctelor 223-225, 228-232 din ALRR-Mar. (Vișeu - Sighet), unde africatele **č**, **ğ** sunt rostite dur, chiar și atunci când sunt urmate de vocalele *o* sau *u*.

Africata *ğ* este pronunțată dur în tot Maramureșul de la sud de Tisa în cuvântul *ginere* (vezi harta nr.5), în vreme ce în cazul africatei **č** situația este mai puțin unitară (vezi harta nr. 4)

Se remarcă partea de vest care cuprinde Săpânța, iar la nord de Tisa, Apșa de Jos, Plăiuț și Strâmtura, unde se constată o apropiere de subdialectul crișean cu fricativizarea lui *ĝ* la *j* în cuvinte de tipul: *jinere, sânje* (vezi h.5)

În Țara Oașului, care se află între subdialectul crișean și maramureșean întâlnim păstrarea lui *ĝ* palatal, nefricativizat, pct.213-220. Această zonă se constituie într-o arie de tranziție între subdialectul crișean și cel maramureșean, făcând trecerea de la *j* la *ğ*.

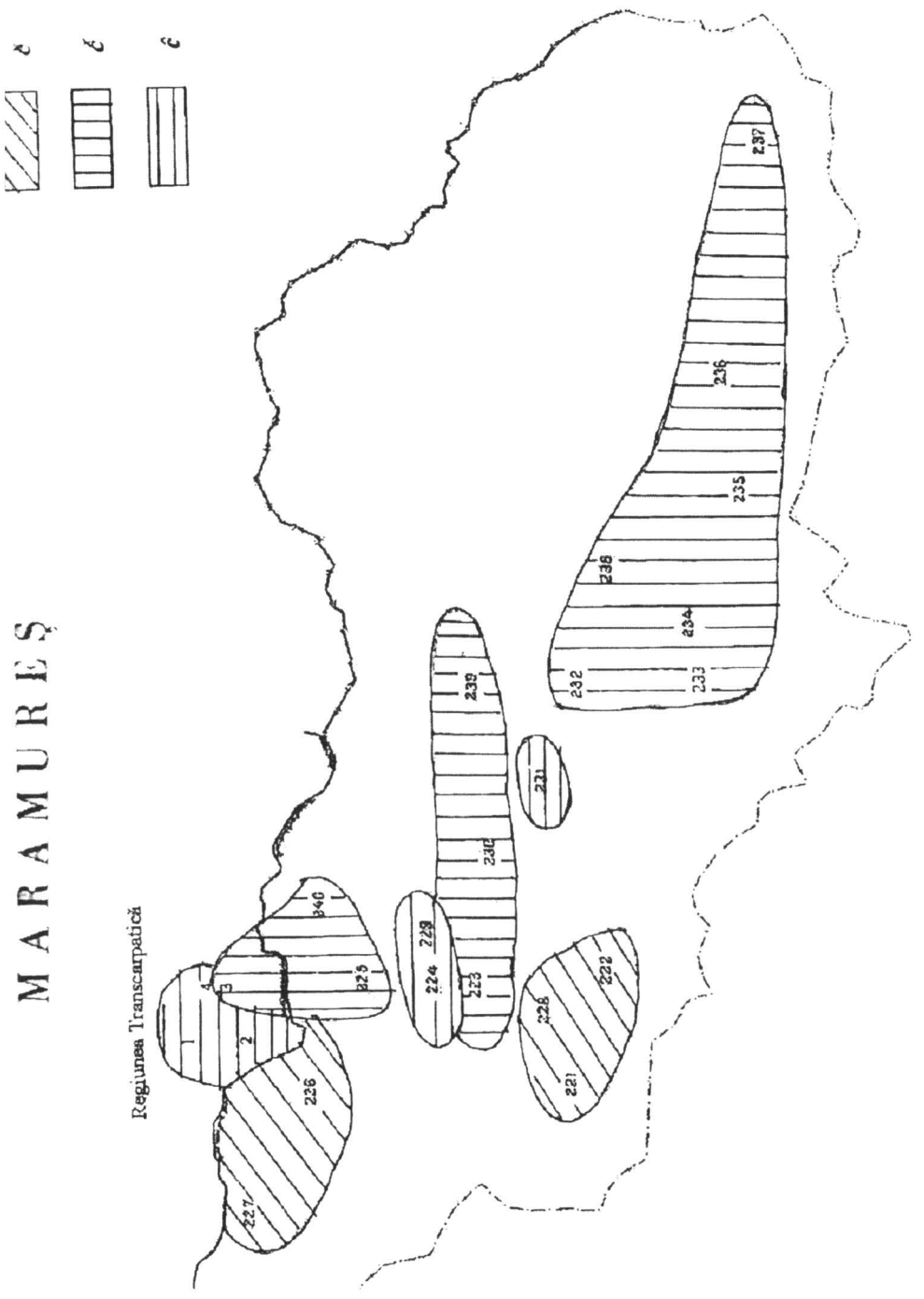
Prezența fonetismelor arhaice *ɟ* și *ğ* dovedește, pe de-o parte că subdialectul maramureșean se dovedește conservator și din acest punct de vedere, iar, pe de altă parte, că subdialectul maramureșean se integrează în aria de nord-vest a dacoromânei, arie care cuprinde pe lângă subdialectul moldovenesc și zone din Banat și sud-vestul Transilvaniei.

La vorbitorii tineri, se constată evoluția lui *ĝ* la *j* sub influența limbii literare. Totuși, sunt numeroase situațiile în care fonetismele arhaice *ɟ* și *ğ* sunt încă în uz, ceea ce demonstrează o dată în plus puternicul caracter conservator al subdialectului maramureșean.

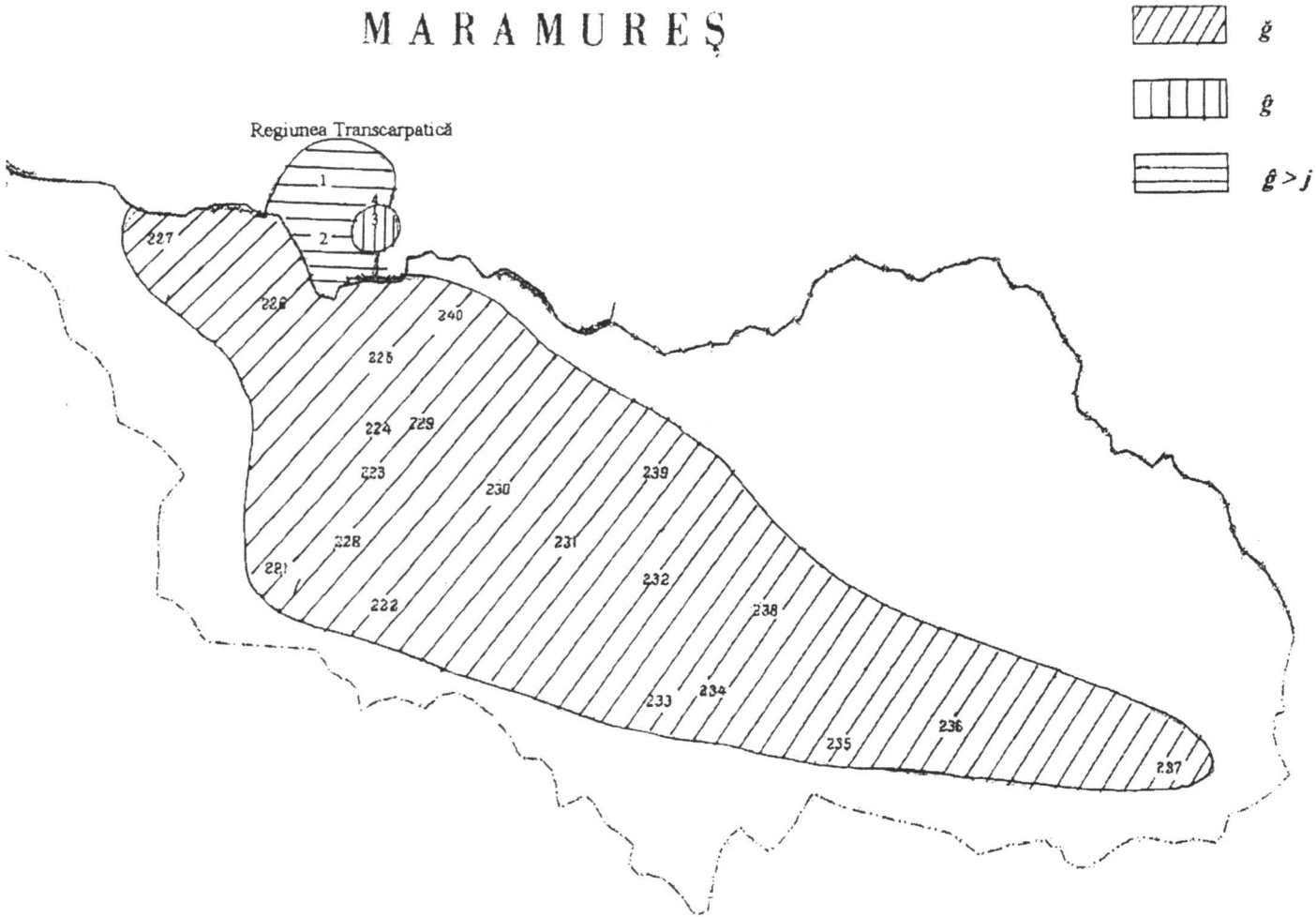
[4] Formele: *ğioc, ğiude, ğios* sunt semnalate, pentru secolul al XVI-lea, de către Al. Rosetti (1966, IV, V, VI, 248) în textele care provin din nordul Ardealului, Maramureș și Moldova. După B. Kelemen (1972, 5), pronunțarea lui *ĝ* în cuvintele amintite mai sus "nu se limita numai la Maramureș, nordul Transilvaniei și al Moldovei, ea exista și în partea sud-vestică a Transilvaniei". Africata *ĝ* <lat. *j* + *o, u* se păstrează ca arhaism și în aromână: *ĝóc* "joc", *ĝúdic* "judec", *ĝóni* "june" (*cf.* Caragiu Marioțeanu 1975, 231).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Harta nr. 4. Africata *ĉ* în cuvântul *fecior*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Harta nr.5. Africata *ğ* în ***ginere***.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAFIE:

AFLR = *Arhiva fonogramică a limbii române* din cadrul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti", Bucureşti.

ALRR-Bas. Bucov. Transn. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni – Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria,* vol.I (autor Vasile Pavel) Ed. Ştiinţa, Chişinău, 1993; vol.II (autor Vasile Pavel), Tipografia Centrală, Chişinău, 1998 (sub redacţia lui Vladimir Zagaevschi)

ALRR-Mar. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni - Maramureş*, vol.I-IV, Editura Academiei Române, Bucureşti, vol. I-III, 1969-1973; vol. IV, 1997 autori: Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan: vol. I, Bucureşti, 1969 (h.1-243); vol.II, Bucureşti, 1971 (h. 244-537); vol. III, Bucureşti, 1973 (h.. 538-870); vol. .IV, 1997 (h. 871-1138)

ALM = *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol.I/I,1968; vol.I/II, 1968; vol.II/I, 1972; vol.II/II, 1973 (redactori: V.Udler şi V.Comarniţchi cu participarea lui V.Melnic şi V.Pavel), Editura „Cartea Moldovenească", Chişinău

ALRR. Sinteză = *Atlasul Lingvistic Român. Sinteză* (coord. Nicolae Saramandu), Editura Academiei Române, vol. I, Bucureşti, 2005 (autori: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela Morcov)

ALRT II = Emil Petrovici, *Texte dialectale*, suplement la Atlasul Linguistic Român II, Sibiu-Leipzig, 1943

ALRR-Trans. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni – Transilvania*, vol. I, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1992 (autori: Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loşonţi)

Caragiu Marioţeanu 1975 = Matilda Caragiu Marioţeanu, *Compendiu de dialectologie română*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1975.

DLRM = *Dicţionarul limbii române moderne*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1958.

Giosu 1963 = Şt. Giosu, *Subdialectul maramureşean,* în SCŞt. (Iaşi), XIV, nr. 1, p. 91-110.

Graiul 1908 = *Graiul nostru. Texte din toate părţile locuite de români*, publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Sperantia, vol.II, *Basarabia – Bucovina – Maramureş – Ţara Oaşului – Transilvania – Crişana – Bănat – Serbia*, Bucureşti, 1908

Horvath 1971 = D. Horvath, *Influenţa limbii maghiare asupra graiului ucrainean din satele Crăciuneşti şi Tisa (Maramureş)* în Buletin Ştiinţific, seria A, vol.III, Baia Mare, 1971, p. 71-86.

Kelemen 1972 = B. Kelemen, *Cu privire la păstrarea africatei ĝ (în secvenţa ĝ + o, u) în limba română*, în CL, XVII, nr. 1, p. 75-80.

NALR-Crişana = *Noul Atlas Lingvistic Român pe Regiuni - Crişana* (autori: Ionel Stan, Dorin Uriţescu), Editura Academiei Române, Bucureşti, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2003.

Neagoe 2000 = Victorela Neagoe, *Consideraţii asupra graiului din Apşa de Jos, raionul Teacev, Ucraina* în *Cercetări asupra graiurilor româneşti de peste hotare autori*: Marin Maria, Mărgărit Iulia, Neagoe Victorela, Pavel Vasile, Bucureşti, p. 30-41

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Papahagi 1925 = T. Papahagi, *Graiul şi Folklorul Maramureşului,* Editura Cultura Naţională, Bucureşti, reeditat în *Grai, folklor, etnografie,* Editura Minerva, Bucureşti, 1981.

Pătruţ 1958 = Ion Pătruţ, *Contribuţii slave şi maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne,* în CL, 3, p. 63-74.

Petrovici 1954 = Emil Petrovici, *Repartiţia graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român,* în LR III, nr. 5, p. 5-17.

Petrovici 1970 = Emil Petrovici, *Studii de dialectologie şi toponimie,* Editura Academiei Române, Bucureşti.

Rosetti 1966 = Al. Rosetti, *Istoria limbii române,* vol .IV, V, VI, Editura Ştiinţifică, Bucureşti.

Rusu Gr. 1983 = Grigore Rusu, *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.

TD-Bas. = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri româneşti din Basarabia, Transnistria, Nordul Bucovinei şi Nordul Maramureşului. Texte dialectale şi glosar,* Bucureşti, 2000: Biserica Albă – BA, Apşa de Jos – AJ, Plăiuţ – P, Strâmtura – St.

TD-Mar. = *Texte dialectale din Maramureş* (materiale nepublicate din 7 localităţi) culese în 1977 de către cercetători de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti", Bucureşti: Bârsana – B, Breb – Bb, Budeşti – Bd, Botiza – Bz, Giuleşti – G, Poiana Borşa – P, Săpânţa – S.

Vulpe 1984 = Magdalena Vulpe, *Subdialectul maramureşean,* în *Tratat de dialectologie românească,* Editura Scrisul Românesc, Craiova, p. 320-354.

OBSERVATIONS SUR LES CONSONNES AFFRICAQUÉES *ĉ, ĝ* DANS LES PATOIS DE NORD-OUEST DU DACO-ROUMAIN

Résumé

Les consonnes africaqués *ĉ, ĝ* divise le territoire daco-roumaine dans les cinq sous-dialectes connus. Dans les patois de nord-ouest du daco-roumain, ces consonnes ont un comportement insolite, imprimant des traits uniques aux sous-dialectes de Crişana et de Maramureş. Entre ces deux sous-dialectes se crée une zone de transition où l'on rencontre des pfonétismes spécifiques aux aires voisins. Les textes récents enregistrent l'africate *ĉ* à timbre palatal et la tendance de fricatiser du *ĝ* aussi au sud de Tisa, relevant un rapprochement du sous-dialecte de Crişana. On remarque l'existence d'une zone de centre, approximativement tour autour des points cartographiques 223-225, 228-232 de ALRR-Mar. (Vişeu-Sighet) où les consonnes africates *č, ğ* sont prononcées d'une manière dure, même lorsqu'elles sont suivies part les voyelles *o* ou *u*.

Universitatea de Nord, Baia Mare
Facultatea de Litere
farcasmircea@hotmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

NUME PARALELE DE LOCALITĂȚI CU BAZĂ ANTROPONIMICĂ DIN TRANSILVANIA

VIORICA GOICU

1. Coexistența, mai mult sau mai puțin îndelungată, într-o regiune oarecare a unor populații care vorbesc limbi diferite are sau poate avea o influență nu numai asupra structurii lexicale și chiar gramaticale a fiecăreia dintre ele, ci și asupra denumirilor geografice ale regiunii respective. În cazul toponimiei românești, influențele asupra denumirilor de localități s-au manifestat într-un mod particular, fapt ce nu s-a constatat în limba propriu-zisă. În acest sens avem în vedere documentele istorice din Europa în timpul Evului Mediu, când limba oficială era latina în Occident, iar în Orient, fie latina, fie slavona, în funcție de condițiile speciale din fiecare țară. Efectul destul de frecvent al acestei situații era traducerea numelor de localități în latină sau în slavonă de către cancelariile statului sau ale centrelor urbane.

Dacă avem în vedere Transilvania[1], provincie românească în ceea ce privește majoritatea populației, care până la sfârșitul primului război mondial a aparținut Ungariei, denumirile de localități prezintă un aspect foarte pestriț, rezultat inevitabil nu numai al acestei apartenențe politice, dar mai ales al complexității sale etnice.

În comunicarea de față avem în vedere doar numele paralele de localități cu bază antroponimică din Transilvania în atestările documentare, o sintagmă folosită frecvent de lingviștii maghiari (*párhuzamos helynévadás*)[2] și germani[3] pentru a denumi localitățile ale căror nume au o semnificație identică (*Prépostfalva* ~ *Probsdorf* „satul abatelui") sau aproape identică (*Dražkovce* ~ *Draskfalva*, *Aldești* ~ *Aldófalva* „satul lui Dražko, al lui Alda").

---

[1] Sub aspect geografic și istoric, Transilvania reprezintă teritoriul fostului voievodat care a funcționat până la 1541. Ulterior, principatul a înglobat și Maramureșul, Crișana și părți din Banat, de aceea sensul noțiunii de *Transilvania* s-a lărgit. Astăzi, Transilvania, în sens larg, înseamnă zona intracarpatică, Banatul, Crișana și Maramureșul (Pop 1996:9).

[2] J. Melich, *A honfoglaláskori Magyarország* [Ungaria în timpul cuceririi arpadiene], Budapesta, 1925-1929; E. Moór, *Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen*, Szeged, 1944; E. Kniezsa, *Ungarns Wölkerschaften im XI. Jahrhundert*, Budapesta, 1938; *idem*, *Keletmagyarország helynevei* [Nume de locuri din Ungaria orientală] în „Annuaire de l'Institut Hongrois des Sciences Historiques", 1943, t. 1, p. 111-313; *idem*, *A párhuzamos hélynevadas* [Numele de locuri paralele], Budapesta, 1944.

[3] Müller 1996:75.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2. Sub formă de plural, sufixul *-ești* a intrat masiv în structura numelor de sate și a microtoponimiei locale în toate regiunile țării, o dovadă incontestabilă că sufixul *-escu*, deși nu a format nume de familie în Transilvania, Maramureș și Crișana, a fost și a rămas foarte productiv în toponimie. În literatura de specialitate, formațiile de plural în *-ești* sunt denumite *nume de grup*, despre care s-au scris mai multe studii în ultimele trei decenii[4].

Multe localități din România au până azi nume terminate în *-ești* a căror rădăcină este un nume de persoană: pe urmașii unui *Filip*, care s-a instalat pe o bucată de pământ, îi cheamă *Filipeștii*, pe urmașii unui *Bucur*, *Bucureștii*. Deoarece urmașii se înmulțesc, arată Alexandru Graur, „ei ajung să formeze un sat, care păstrează în mod natural numele de familie al întemeietorului. Așa se explică numele de localități ca *Bărbulești*, *Calomfirești*, *Mircești*, *Stoienești* și așa mai departe"[5].

Prin urmare, putem recunoaște ca o caracteristică a domeniului dacoromân formarea numelor de localități după numele de familie cele mai răspândite, la care se adaugă sufixul colectiv *-ești*. Acest fapt susține ideea că la originea satelor românești se află familiile înrudite, care au adeseori același nume, situație ce se confirmă și prin termenii pe care românii îi folosesc pentru a denumi ideea de proprietate funciară: *pământ* (< lat. *pavimentum*), *avere* (< lat. *habere* devenit substantiv) și *moșie*, termenul cel mai răspândit, derivat cu sufixul *-ie* de la *moș*. Cuvântul *moș*, păstrat din substratul limbii române, este cunoscut pe întreg teritoriul dacoromân cu sensurile de „bătrân, bunic, unchi". El a dezvoltat o foarte bogată familie de termeni care împreună cu cel de bază au exprimat, în istoria noastră socială și economică, raporturi fundamentale privind dreptul de proprietate asupra pământului, stabilit pe baza filiației paterne: *moș* „străbun", *moșnean* „țăran liber, moștenitor, băștinaș", *moșie* „proprietate moștenită"[6].

De aici desprindem concluzia că, de-a lungul secolelor, ideea de proprietate funciară a fost legată de numele bunicului, al bătrânului, care era și capul familiei, împuternicit să dispună de proprietatea funciară și să-l desemneze pe viitorul șef al familiei sau al familiilor cu același nume. Consecința acestui fapt s-a reflectat în sistemul de denominație al localităților din toate ținuturile românești, unde aglomerările umane, constituite prin unirea mai multor familii, au fost denumite prin numele familiei celei mai numeroase, prin adăugarea sufixului colectiv *-ești* la numele „moșului".

Pe bună dreptate, Sever Pop, care a cunoscut această realitate din satele românești în timpul numeroaselor sale anchete pentru *Atlasul lingvistic român*, consideră că la baza numelor de sate românești – și chiar la baza numelor de orașe (cf. *București*, *Ploiești* etc.) – se află adeseori ideea de familie[7].

3. În regiunile unde pătrunderea elementelor alogene s-a produs târziu și cu o intensitate redusă – Banatul de deal și de munte, Hunedoara – Hațeg, Țara Zarandului, Munții Apuseni, Maramureș, Făgăraș – cnezimea s-a perpetuat cu anumite obligații față de stat, sub forma unei categorii de stăpâni ereditari ai satelor. Dimpotrivă, în zonele de

[4] Bolocan 1975:583-586; Bolocan 1976:91-92; Bolocan 1982:133-162; Goicu, Sufletel 1980:53-59; Janitsek 1982:134-143.
[5] Graur 1965:113.
[6] Brâncuș 1983:100-101.
[7] Pop 1951:93.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

câmpie din Crişana şi Banat sau din centrul Transilvaniei, unde influenţa şi penetraţia străină au început mai de timpuriu (secolele X-XI), cei mai mulţi cnezi sunt în secolele XIV-XV (şi mai târziu) simpli *villici*, primari ai satelor, supuşi noilor stăpâni[8]. Această situaţie se reflectă foarte bine şi în modul de denominaţie a localităţilor din aceste regiuni, atunci când avem în vedere numele de localităţi formate cu sufixul *-eşti*.

3.1. În urmă cu trei decenii am realizat împreună cu Rodica Sufleţel o cercetare privind toponimele în *-eşti* şi *-oń* în Banat[9], pentru care am consultat un material toponimic cules de noi din 350 de localităţi cuprinzând toate regiunile Banatului delimitate geografic şi lingvistic. Urmărind modul cum se repartizează teritorial toponimele formate cu sufixul *-eşti*, am constatat că cele mai numeroase apar în toponimia Munţilor Cernei, în zona Făgetului şi în Valea Almăjului. De altfel, în valea superioară a Begheiului (comuna Făget şi localităţile învecinate), aria toponimelor în *-eşti* coincide cu aria numelor de localităţi în *-eşti* atestate încă din secolele XIV-XVI, din care 17 există şi astăzi (*Baloteşti*, *Băteşti*, *Boteşti*, *Botineşti*, *Drăgsineşti*, *Dubeşti*, *Fărăşeşti*, *Hăuzeşti*, *Jupâneşti*, *Leucuşeşti*, *Nemeşeşti*, *Pogăneşti*, *Rădmăneşti*, *Româneşti*, *Sinteşti*, *Temereşti*, *Tomeşti*), iar altele au dispărut (*Musteşti*, *Nândreşti*, *Sidileşti*, *Trifeşti*) sau au fost încorporate în alte localităţi (*Băbeşti*, *Jureşti* şi *Goizeşti*)[10].

Prezentând numele de localităţi în *-eşti*, Ioan Pătruţ şi Malvina Pătruţ au constatat că multe dintre ele apar în primele atestări cu nume maghiarizate. Spre exemplu, denumirea localităţii *Dragomireşti*: *Dragomerfalwa* 1439, 1440, iar forma românească este atestată mai târziu: *Dragomeresth* 1542, *Dragomirest* 1573, *Dragomirist* 1585[11]; la fel, localitatea *Drăgsineşti*: *Drasinfalva* 1453, dar *Dragzenesth* în 1464[12]. Există însă şi localităţi înregistrate documentar numai sub forma românească cu sufixul *-eşti* (*Begheşti* apoi *Boteşti*, *Dubeşti*, *Jupâneşti*).

Cei doi autori nu pun la îndoială prioritatea numirilor româneşti, considerând că „nu este de conceput ca numirile în *-eşti* să fie mai noi, adică o traducere sau o reproducere a formelor în *-falva* (*-falu*), ci invers. Formele în *-falva* (*-falu*) pot să fie mai vechi sau, după cum reiese şi din exemplele citate, unele mai noi. A existat o tradiţie îndelungată, care a dăinuit până în zilele noastre, de a maghiariza toponimele româneşti sau de altă origine"[13].

3.2. În legătură cu toponimele în *-eşti* din Banat sunt cele din Hunedoara, deşi acest judeţ aparţine propriu-zis Ardealului. Din punct de vedere istoric însă, el este o prelungire a Banatului şi Olteniei, reprezentând o continuitate neîntreruptă geografico-istorică, cu aceeaşi veche organizare politică. Puţine judeţe ardelene, arată Nicolae Drăganu, „au avut o organizaţie după «ius valachicum» atât de veche şi de puternică ca Hunedoara. Încă de la 1363 sunt pomeniţi «cnejii» şi «nobilii români» din districtul Haţegului, iar de la 1371 şi din cele patru scaune româneşti ale districtului cetăţii Deva. Din 1476 urmează şi cnejii castelului din Hunedoara"[14].

---

[8] Pop 1996:157.
[9] Goicu, Sufleţel 1980:53-59.
[10] I. Pătruţ, M. Pătruţ 1967:289-298; I. Pătruţ, M. Pătruţ 1968:201-209.
[11] Suciu:1967:209.
[12] Suciu 1967:210.
[13] I. Pătruţ, M. Pătruţ 1967:291.
[14] Drăganu 1933:268-269.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Numele româneşti de persoane şi de localităţi apar mai târziu în documentele latino-ungureşti pentru că judeţele din Banat şi cel al Hunedoarei au fost domenii regale. Cât timp regele ungar nu a făcut donaţii în aceste regiuni, este firesc să nu fie amintite numele localităţilor şi ale locuitorilor. În judeţul Hunedoara, numai din secolul al XV-lea începe să se schimbe situaţia, când se înmulţesc donaţiile regale şi, odată cu ele, proprietarii particulari precum şi numărul denumirilor de localităţi în *-eşti* (notat în grafie maghiară prin *-esd*, *-esth*, *-est*; *-esty*, *-esti*, *-esgy*), în majoritatea cazurilor, din primele atestări documentare (*Băeşti*, *Cărmăzineşti*, *Cârneşti*, *Costeşti*, *Ludeştii de Jos*, *Mălăieşti*, *Micăneşti*, *Petreşti*, *Pogăneşti*, *Răduleşti*).

La acestea se adaugă şi denumirile unor aşezări care au dispărut între timp, cu atestări tot din secolul al XV-lea (**Bratwtest* 1486, **Derczesty* 1453, **Mylesth* 1521, **Orbesth* 1468, **Perresth* 1468, **Pwchysd* 1495, iar în **Wladesthfalwa* 1516, magh. *-falwa* „satul lui..." a fost ataşat la numele românesc *Wladesth* (= *Vlădeşti*)[15].

3.3. Situaţia descrisă pentru Banat şi Haţeg se regăseşte şi în Ţara Zarandului, unde aria toponimelor care conţin nume colective în *-eşti* coincide cu aria numelor de localităţi în *-eşti*, atestate documentar începând din secolul al XV-lea, sufixul *-eşti* din primele atestări documentare fiind redat prin magh. *-falva* (*Aldeşti*, *Băneşti*, *Bârzeşti*, *Beneşti*, *Bodeşti*, *Bonţeşti*, *Budeşti*, *Comăneşti*, *Cristeşti*, *Igneşti*, *Ioneşti*, *Mădrigeşti*, *Mermeşti*, *Musteşti*, *Nădălbeşti*, *Rădeşti*, *Ţoheşti* jud. Arad; *Bucureşci*, *Căzăneşti*, *Tătărăştii de Criş*, *Tiuleşti*, *Tomeşti*, localităţi aşezate în partea superioară a Văii Crişului Alb, cuprinse astăzi în jud. Hunedoara).

La acestea se adaugă o serie de localităţi dispărute, unde sufixul *-eşti* din prima atestare este redat prin magh. *-falva*[16]: **Baliczafalva* 1553, **Bokorfalwa* 1439, **Bondefalwa* 1464, **Ferenczfalwa* 1441, **Gorzofalua* 1427, **Iwgafalwa* 1439, **Kornasfalva* 1439, **Lubsanfalva* 1439, **Lukachfalwa* 1439-1546, **Mozesty* 1746, **Oprisafalva* 1439, **Prodanfalva* 1553, *Romanfalva* 1439, **Voikafalva* 1553-1561, **Wanchfalwa* 1439[17].

Un caz aparte îl reprezintă denumirea localităţii *Bucureşci*, comună în jud. Hunedoara, nu departe de oraşul Brad: în cea de a doua atestare documentară *Bukorethefalva* din 1464 apare atât sufixul *-eşti* (notat *-ethe*) cât şi magh. *-falva*. Atât forma populară, cât şi cea oficială este astăzi *Bucureşci*[18] şi nu *Bucureşti*, întrucât în graiul localnicilor grupul *-şt* urmat de vocalele anterioare [*e*] şi [*i*] se pronunţă *şci* (cf. şi *Criştior* > *Criştior*). Forma documentară *Bukuresch* din anii 1760-1762 redă această pronunţie[19].

Din analiza materialului toponimic şi antroponimic obţinut pe baza anchetelor efectuate de noi între anii 1988-1991 în 75 de localităţi din judeţul Arad, aşezate de-a lungul Crişului Alb începând de la comuna Vârfurile până la oraşul Pâncota, am constatat că tipurile structurale ale toponimelor formate de la nume de persoane cu sufixele *-esc*, *-(e)ască*, *-escu* şi *-eşti* sunt cele mai frecvente. Ele reprezintă un procent de 57,5% din

[15] Suciu:1968:304, 316, 374, 380, 385, 424.

[16] Pentru răspândirea toponimelor şi a denumirilor de localităţi din Ţara Zarandului, vezi Goicu 1996:30-35, 137-150.

[17] Suciu 1968:239, 301, 328, 334, 346, 355, 363, 373, 380, 389, 395, 422.

[18] Formă înregistrată şi de Iorgu Iordan 1963:164.

[19] Suciu 1967:109.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

totalul de 264 de toponime (în care au fost cuprinse şi numele de sate în *-eşti*), iar în *-ani*, *-eni*, *-ari*, 3,8%; cele formate cu sufixele moţionale *-easa* şi *-oaia*, 4,2%, în timp ce ultima categorie formată din nume de persoane cu formă de singular, nederivate în plan antroponimic, reprezintă 34,5%.

Baza acestor nume de locuri, în proporţie de 97,8%, o constituie supranumele ereditare şi numai 2,2% poreclele şi numele de botez. Ca atare, putem aprecia că proprietăţile ţărăneşti au cunoscut în Ţara Zarandului o existenţă îndelungată, deoarece numele proprietarilor se regăsesc în numele de sate consemnate documentar începând din secolul al XV-lea. Întrucât nu au avut loc dislocări masive din alte regiuni, populaţia fiind aici stabilă, terenurile au trecut în posesia moştenitorilor de drept, care au oferit, în acelaşi timp, şansa păstrării numelor de locuri[20].

3.4. Şi în domeniul Beiuş, care a făcut parte din marele domeniu al Episcopiei romano-catolice, o conscriere din anul 1600 înregistrează târgul Beiuş cu 64 de sate, din care, după cum arată David Prodan[21], 61 sunt româneşti, caracter unguresc având doar Beiuşul, Tărcaia şi Şoimuşul, iar Băiţa e „amestecată". Deşi atestate mai târziu, între cele 61 de sate româneşti se află şi 7 localităţi formate de la antroponime cu sufixul *-eşti* care, în majoritatea cazurilor, apare de la prima atestare (*Bunteşti*: *Buntafalva* 1588, *Büntesty* 1692; *Hârşeşti*: *Herchiesth* 1588; *Leleşti*: *Lelesth* 1588[22]; *Păntăşeşti*: *Panthosfalwa* 1580, *Pantasesti* 1600; *Sârbeşti*: *Szurbesty* 1692; **Foltesth Sukan* 1600, sat contopit în Sârbeşti; **Zlouesti* 1600, sat contopit cu Pociovelişte)[23].

3.5. În comuna Sohodol din Munţii Apuseni, Ioan-Teodor Stan a identificat 65 de crânguri, care constituie subunităţi distincte, fiecare dintre ele având o denumire proprie ce derivă de la familiile care le alcătuiesc în majoritate[24].

Din analiza denumirilor acestor crânguri, autorul a constatat că cele mai multe dintre ele (în total 48) sunt formate cu ajutorul sufixului *-eşti*, unele dintre ele având la bază un supranume de familie (*Birăeşti* < *Birău*, *Drăgoieşti* < *Drăgoi*, *Furduieşti* < *Furdui*, *Joldişeşti* < *Joldiş*, *Medreşti* < *Medrea* etc.), iar altele, porecla unei familii din crângul respectiv (*Corbeşti* < *Corbea*, *Fleflesti* < *Fleflea*, *Ouleşti* < *Oul*, *Păpureşti* < *Papura*, *Surdeşti* < *Surdu*, *Ţărceşti* < *Ţarca* etc.).

Despre modul de dispunere a crângurilor în Munţii Apuseni, Tache Papahagi ne spune următoarele: „Se zăresc pe umerii ca şi pe vârfurile mai tuturor dealurilor mici grupuri de case sau chiar case răzleţe, înconjurate de ogoare sau pologuri care formează *moşia* respectivă, grupurile mai compacte de case fiind numite *crânguri*"[25].

3.6. Pentru Maramureşul istoric, Eugen Janitsek a făcut o cercetare privind toponimele în *-eşti* şi a constatat că din cele 67 de localităţi, 13 au denumiri formate de la nume de persoane cu sufixul *-eşti* (*Berbeşti*, *Budeşti*, *Călineşti*, *Corneşti*, *Crăceşti* (azi, oficial, *Mara*), *Crăciuneşti*, *Deseşti*, *Dragomireşti*, *Fereşti*, *Giuleşti*, *Hărniceşti*, *Năneşti*, *Onceşti*). Cu excepţia a două sate (*Corneşti* şi *Crăceşti* atestate de la începutul secolului

[20] Pentru analiza lingvistică a întregului material onomastic din Ţara Zarandului, vezi Goicu:1996.
[21] Prodan 1962:36-100.
[22] Suciu 1967:114, 290, 356.
[23] Suciu 1968:31, 136, 329, 436.
[24] Stan 1970:447-451.
[25] Papahagi 1925-1926: 35.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

al XV-lea), toate celelalte localități în *-ești* apar în documente încă din secolul al XIV-lea, primele lor atestări în *-falva*, precizează Eugen Janitsek, fiind „*traduse din limba populară românească și oficializate în maghiara medievală*" [s.n.][26]. Din aceste atestări, arată autorul, „reiese evident că formele maghiare sunt forme genitivale, adică posesive, deoarece *au tradus* [s.n.] formele maghiare adjectivale ca *Nanfalu*, *Dragomerfalu* etc. după modele maghiare ca: *Hossufalu*, *Pálfalu* etc."[27].

Și în documentele scrise în slava cancelariilor din Muntenia și Moldova, arată Emil Petrovici într-un studiu despre vechimea atestării sufixului *-esc* (pl. *-ești*), numele de sate în *-ești* apar adeseori sub formă slavă, derivată din numele de persoane cu sufixul *-ovic(i)*, *-inc(i)*, *-ov(i)ci*, *-ev(i)ci*, *-in(i)ci* ca și în documentele oficialității maghiare, sub formă maghiară, compusă din numele de persoane urmate de *-falva* „satul lui..."[28]. „Rețeta", după cum se exprimă Emil Petrovici, era simplă: în cazul toponimelor provenite de la nume de persoană, de exemplu sufixul românesc *-ești* era substituit cu magh. *-haza* sau *-falva*, astfel încât *Hărnicești* a devenit *Hernicsháza*, *Năneşti* > *Nánfalva*"[29].

4. Într-un studiu despre vechimea, răspândirea și frecvența numelor de localități formate cu ajutorul termenului maghiar *falu* „sat" cu forma posesivă *falva* „satul lui...", onomasticianul maghiar Kázmer Miklós [30] ia în discuție, în principal, două tipuri de nume: unele compuse cu *-falu*, precedat de un cuvânt cu valoare calificativă (*Nagyfalu* „Satu Mare", *Ujfalu* „Satu Nou" etc.), iar celelalte sunt compuse având un sens posesiv (*Erzsébetfalva* „satul Elisabetei" etc.). Autorul arată apoi că acest tip de denumiri apar în secolul al XII-lea, deși nu le ia în calcul decât pe cele atestate în secolul al XIII-lea. În textele latinești din această perioadă, astfel de nume sunt glosate prin *villa*, cele mai multe, dar și prin *colonia*, *pagus* sau *vicus*, ceea ce ne arată că redactorii documentelor nu își fixaseră încă sensul exact pe care să-l atribuie acestor denumiri.

La origine, cuvântul *falu* este fino-ugrian; echivalentul său apare atât în dialectul vogul, cât și în cel ostiac, poate chiar în finlandeză. Cât despre semnificația sa originară, fără îndoială că este vorba de un loc de întâlnire, unde clanul se așeza pentru a ierna, în timp ce vara se dispersa în natură pentru cele necesare vieții: pescuitul și vânătoarea. Cuceritorii maghiari au adus cuvântul împreună cu semnificația lui odată cu instalarea lor în bazinul dunărean.

Din același studiu aflăm că toponimele în *-falu* ca și cele în *-falva* prezintă, în decursul timpului, o repartiție destul de curioasă. La început, numărul de localități de acest tip crește până în secolul al XV-lea, pentru ca să se diminueze apoi rapid, întrucât un mare număr de localități în *-falu* și *-falva* au dispărut de la sfârșitul secolului al XV-lea până în perioada actuală. Interesantă este concluzia autorului potrivit căreia repartiția geografică a acestui tip de denumiri este foarte specială: ele sunt numeroase mai ales la periferia teritoriului ocupat de maghiari, adică în ținuturile care nu mai aparțin Ungariei după tratatele de la Trianon (1920) și Paris (1947). Totuși, în opinia autorului, distribuția

[26] Janitsek 1982:134-143.
[27] Janitsek 1982:143, nota 14.
[28] Petrovici 1968:35-38.
[29] Petrovici 1943:124.
[30] Miklós 1972:281-307.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

lor exclude ipoteza că numele în *-falu/-falva* ar fi calcuri după denumirile germane în *-dorf*, întrucât se află un grup destul de compact de astfel de nume în zona secuilor şi în sud, unde domină influenţa slavă. De altfel, autorul recunoaşte că denumirile maghiare cercetate amintesc, fără nici un dubiu, de formaţiile străine de tipul german (*Petersdorf*, alături de magh. *Péterfalva*), dar şi de numele franceze în *-ville* (*Granville*, *Charleville* etc.), de cele finlandeze în *-kylä* (*Jyväskylä*) şi estoniene (*Laoküla*).

Ce se poate spune în final? Că este vorba, în ultimă instanţă, de formaţii calchiate după nume străine? Dar după care şi prin intermediul cărei limbi? Sunt întrebări la care nu găsim un răspuns în studiul lui Kázmer Miklós[31].

5. Pentru a da un răspuns la aceste întrebări, vom prezenta un scurt istoric al colonizării germane în Ungaria. Ea s-a produs în grupuri compacte şi în regiuni bine conturate, în secolele al XII-lea şi al XIII-lea, în două valuri de colonişti: primul, în perioada consolidării puterii centrale, s-a caracterizat prin enclave, cu precădere rurale, diferenţiate lingvistic şi juridic de regiunile din jur; al doilea, desfăşurat când autoritatea regală era deja subminată, nu a mai condus la insule de populaţie germană rurală, în schimb a fost propice formării oraşelor germane[32]. Pe la jumătatea secolului al XIV-lea, toate cele 150 de oraşe din regatul Ungariei aveau o populaţie covârşitor germană[33]. Marile enclave de populaţie germană din Ungaria, mai precis din Slovacia şi din Transilvania, nu s-au aflat în regiuni locuite prioritar de maghiari, ci de slovaci şi, respectiv, de români. Documentele îi numesc pe noii veniţi *hospites* şi îi caracterizează ca *Theutonici*, *Flandrenses* sau *Saxones*[34]. Primul grup mai important pare să fi venit la chemarea regelui Géza II (1141-1162) în zona Sibiului şi provenea, în principal, din Franconia. Alte grupuri au fost din Turingia, Bavaria, Saxonia, Flandra, nord-estul Franţei etc. şi cuprindeau alături de germani şi „latini", adică francezi şi valoni din zona de contact cu Imperiul german[35], acolo unde simbioza romano-francă a fost într-o relaţie directă cu geneza lingvistică a toponimelor în *-ville* (< lat. med. *villa* „casă ţărănească, sat") şi *-court* (< lat. med. *curtis* „fermă cu o curte")[36].

Recunoscând rolul pe care saşii l-au avut la întemeierea oraşelor din Transilvania, Eugen Lozovan distinge în vechiul principat al Transilvaniei trei straturi toponimice: 1. românesc, cel mai vechi, cuprinzând numele de munţi şi ale cursurilor de ape, cu excepţia numelor de oraşe, 2. german, denumind aglomerările urbane şi rurale mai dezvoltate: *-burg*, *-stadt*, *-markt*, *-häusen*, *-hüten*, *-dorf*, 3. maghiar, care, în majoritatea cazurilor, nu este decât traducerea şi adaptarea denumirilor germane şi româneşti: *-vár*, *-várhely*, *-falva*[37].

Conform statisticii întocmite de Sever Pop pe baza inventarului de toponime săseşti, formantul *-dorf* apare în 130 de nume de locuri, *-burg* în 28, *-stadt* în 8 şi *-markt*

[31] Studiul cuprinde şi două hărţi cu răspândirea şi frecvenţa formaţiilor în *-falu* şi *-falva* în teritoriile care au aparţinut Ungariei până în 1918.
[32] Pop 1996:19-20.
[33] Szücs 1990; Gündisch 1993:9-100.
[34] Nägler 1992:73-103.
[35] *Ibidem*, p. 68.
[36] Pitz 2002:421-449.
[37] Lozovan 1957:138-139.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

în 7[38]. Potrivit unui inventar al localităților săsești din Transilvania realizat mai recent[39], dintr-un total de 140 de nume, 61 sunt compuse cu *-dorf*, majoritatea având la bază un antroponim, din care prezentăm doar o parte: *Abstdorf* (azi Apoș), *Attelsdorf* (Domnești), *Baierdorf* (Idiciu), *Bodendorf* (Bunești), *Bonnesdorf* (Boian), *Brenndorf* (Bod), *Denndorf* (Daia), *Felsendorf* (Florești), *Gergesdorf* (Ungurei), *Hammersdorf* (Guștertța), *Heldsdorf* (Hălchiu), *Henndorf* (Brădeni), *Hetzeldorf* (Ațel), *Jacobsdorf* (Iacobeni, Sâniacob), *Johannisdorf* (Voivodeni, Sântioana), *Katzendorf* (Cața), *Martinsdorf* (Metiș), *Michelsdorf* (Veseuș), *Moritzdorf* (Moruț), *Mortesdorf* (Motiș) etc.

Un anumit număr de denumiri germane de localități, arată Thomas Nägler[40], „au fost aduse din patria de origine, altele au fost preluate de la autohtonii români sau de la maghiari. Un număr important de denumiri săsești s-au format abia în Transilvania, ca de pildă acelea care desemnează înfățișarea locului (de ex. *Cristian – Grossau* = lunca mare), de la un teren de defrișare sau provin dintr-un nume de persoană (de ex. *Turnișor – Neppendorf*) sau de la hramul bisericii locale (de ex. *Cisnădioara – Michelsberg*)".

Cum este firesc, toponimele săsești sunt legate de așezările coloniștilor, iar în prezent regiunea locuită de sași depășește arareori cea ocupată de strămoșii lor în secolele XII-XIII. Adeseori, vechiul nume saxon a fost adaptat fonetic în graiul românilor localnici (*Bârgău* < sax. *Burgau*)[41], iar în unele cazuri și-au modificat și structura, prin pierderea formantului *-dorf* (*Felța* < sax. *Felsendorf*, *Frâua* < sax. *Frauendorf*)[42]. Toponimele saxone au avut o răspândire mai restrânsă; cu câteva excepții, ele nu au străbătut Carpații pentru a trece în Moldova și Țara Românească și nici nu s-au generalizat în Transilvania.

Nu numai sașii din ținuturile transilvănene și-au asumat rolul de apărare al teritoriilor ocupate de maghiari, ci și românii; nume de localități și de locuri ca *Cetate*, *Cetatea de Baltă*, *Cetățele*, *Cetățuia*[43] etc. ne arată foarte clar organizarea românilor în scopuri defensive, fapt confirmat și de documentele istorice care în anul 1427 consemnează obligații militare[44].

Pe de altă parte, arată Eugen Lozovan, numele de locuri maghiare reprezintă adaptarea sau traducerea numelor saxone; uneori a avut loc doar înlocuirea formantului: *-vár* în locul lui *-stadt*, *-vásárhely* în locul lui *-markt* și *-falva* în locul lui *-dorf*. S-a ajuns astfel la serii de denumiri trilingve sau paralele: *Petersdorf*, *Péterfalva*, *Petrifalău*[45].

În cele mai multe cazuri, filiera împrumutului nu este prea clară, întrucât nu se poate spune întotdeauna cu certitudine că un nume este traducerea altuia și nu invers. Consultarea documentelor de arhivă nu clarifică această chestiune, deoarece ele au fost redactate de către reprezentanții administrației maghiare, care au avut întreaga libertate de adaptare și traducere a numelor. Rolul administrației a fost atât de puternic, încât până și locuitorii satelor românești au acceptat, în cele din urmă, noile denumiri. În acest sens,

[38] Pop 1929:333.
[39] Nägler 1992:181-193.
[40] *Ibidem*, 194.
[41] Kisch 1929:252.
[42] Borcia 1904:219-239, cap. *Rumänische Dorfnamen sächischen Ursprungs in Siebenbürgen*.
[43] Suciu 1967:134; Iordan 1963:306-307.
[44] Drăganu 1933:269-270.
[45] Lozovan 1957:140; Scheiner 1926:105-107.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

afirmaţia lui Sextil Puşcariu este pe deplin justificată: „Numărul mare de nume de locuri ungureşti nu înseamnă, în mod obligatoriu, că cuceritorii au fost în număr mare"[46].

Dacă elementul de compunere *-falva* nu a corespuns de cele mai multe ori realităţii etnice în ceea ce priveşte repartiţia sa teritorială, iar sub forma românească *-falău* nu a străbătut Carpaţii, trebuie să recunoaştem că altul a fost destinul termenului maghiar *város*, devenit în limba română *oraş*. Acest termen generic pentru „oraş", strâns legat de procesul de urbanizare care a început imediat după întemeierea Principatelor, s-a realizat prin imigranţii români din Transilvania. Apoi termenul *oraş* l-a înlocuit pe *târg*, de origine slavă, care a avut o răspândire mult mai mare decât cea actuală[47].

Deşi toponimele româneşti ni s-au transmis prin intermediul administraţiei maghiare în forme destul de alterate[48], numărul lor este de trei ori mai mare decât al numelor de locuri străine[49].

Frecvenţa ridicată a numelor de localităţi formate cu sufixul *-eşti* este în concordanţă cu realitatea etnică locală. Pe bună dreptate, afirmă Sextil Puşcariu, „această potrivire între istorie, geografia lingvistică, etnografie şi toponimie nu poate fi întâmplătoare"[50]. Iar din interpretarea hărţii care ne dă o imagine despre numele de localităţi din Ardeal formate cu sufixul *-eşti*, redactată de Emil Petrovici, Sextil Puşcariu conchide: „Deoarece acest fel de a denumi aşezările omeneşti e la noi mai vechi, avem o nouă dovadă a persistenţei românilor din vechime în regiunile vestice"[51].

6. Concluzii

De-a lungul Evului Mediu, Transilvania s-a caracterizat printr-o evoluţie demografică deosebit de dinamică, fapt ce a contribuit la cristalizarea a trei grupuri lingvistice importante, reprezentate de românii majoritari, de maghiari şi saşi. Originea diferitelor tipuri toponimice, care s-au constituit în denumiri paralele de localităţi, trebuie căutată în aceste grupuri etnice sau sociolingvistice care au convieţuit în Transilvania. Astfel de denumiri paralele de localităţi au putut exista ca variante în aceeaşi epocă, dar în tradiţii culturale diferite, alegerea între mai multe variante fiind un fapt nu foarte recent, ci posterior reorganizării administrative şi culturale a Transilvaniei.

Pentru numele maghiare în *-falu* (*-falva*) modelul l-au reprezentat numele germane în *-dorf*, iar pentru toate aceste tipuri toponimice, inclusiv cele româneşti cu sufixul *-eşti*, cele mai vechi forme documentare sunt redate prin latinescul medieval *villa* „sat", aşa cum s-a întâmplat în toponimia popoarelor catolice din Europa apuseană şi centrală.

În cele mai multe cazuri am putut constata că, din punct de vedere lingvistic, tradiţia orală românească este cea care s-a impus în dauna tradiţiei scrise, legată încă, într-o anumită măsură, de tradiţia oficială latină, apoi maghiară sau germană.

---

[46] Puşcariu 1936:346.
[47] Pop 1938:9.
[48] Pentru modificările formale la care au fost supuse toponimele româneşti din partea administraţiei maghiare, vezi studiul lui Marius Sala 1963:373-383.
[49] Pop 1934:335.
[50] Puşcariu 1976:347.
[51] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAFIE:

Bolocan 1975 = Gheorghe Bolocan, *Stratificarea în toponimie*, în „Limba română" XVI, 6, p. 583-586.

Bolocan 1976 = Gheorghe Bolocan, *Categoria „nume de grup" în toponimie*, în „Cercetări de lingvistică", XV, 1, p. 91-92.

Bolocan 1982 = Gheorghe Bolocan, *Formarea numelor de grup în Oltenia*, în „Studii și cercetări de lingvistică" XXXIII, 2, p. 133-162.

Borcia 1904 = I. Borcia, *Deutsche Sprachelemente im Rumänischen*, în „Jahresbericht" X, p. 219-239.

Brâncuș 1983 = Grigore Brâncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Drăganu 1933 = Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, București, Imprimeria Națională.

Goicu 1996 = Viorica Goicu, *Nume de persoane din Țara Zarandului*, Timișoara, Editura Amphora.

Goicu, Sufleţel 1980 =Viorica Goicu, Rodica Sufleţel, *Toponime în **-eşti** şi **-oń** în Banat*, în „Limba română" XXIX, 1, p. 53-59.

Graur 1965 = Al. Graur, *Nume de persoane*, București, Editura Științifică.

Gündisch 1993 = K. G. Gündisch, *Das Patriziat Siebenbürggischer Städte im Mittelalter*, Köln.

Historisch-philologische Orstnamenbücher (Heinrich Tiefeubach dir.) (1996), Heidelberg.

Iordan 1963 = Iorgu Iordan în *Toponimia românească*, București, București, Editura Academiei Române.

Janitsek 1982 = E. Janitsek, *Toponime de origine antroponimică din Maramureș (Toponime cu sufixul **-esc**, la plural **-eşti**)*, în „Studii de onomastică" III, p. 134-143.

Kázmer 1972 = Kázmér Miklós, *Ortsnamenbildung mit ung. **Falu** „dorf" (13-19 Jahrhundert)*, în „Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae" 22, 3-4, p. 281-307.

Kisch 1929 = Gustav Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Karpathenländer*, Leipzig.

Kniezsa 1938 = E. Kniezsa, *Ungarns Wölkerschaften im XI. Jahrhundert*, Budapesta.

Kniezsa 1943 = E. Kniezsa, *Keletmagyarország helynevei* [Nume de locuri din Ungaria orientală], în „Annuaire de l'Institut Hongrois des Sciences Historiques" 1, p. 111-313.

Kniezsa 1944 = E. Kniezsa, *A párhuzamos hélynevadas* [Numele de locuri paralele], Budapesta.

Lozovan 1957 = Eugène Lozovan, *Le „village" dans la toponymie et l'histoire roumaines*, în „Zeitschrift für Romanische Philologie"73, p. 124-144.

Melich 1925-1929 = J. Melich, *Honfoglaláskori Magyarország* [Ungaria în timpul cuceririi arpadiene], Budapest, A Magyar-Nyelvtudomány Kézikönyve.

Moór 1944 = Elemér Moór, *Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen*, Szeged.

Müller 1996 = Wulf Müller, *Artikelgestaltung und Zielpublikum in der Suisse romande. Am Beispel von Courrendlin/Rennendorf*, în *Historisch-philologische Orstnamenbücher*, p. 72-85.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Nägler 1992 = Thomas Nägler, *Aşezarea saşilor în Transilvania*, ediţia a doua, Bucureşti,Editura Kriterion.

Papahagi 1925-1926 = Tache Papahagi, *Cercetări în Munţii Apuseni*, în „Grai şi suflet" II, p. 22-89.

Pătruţ I., Pătruţ M. 1967 = I. Pătruţ şi Malvina Pătruţ, *Toponime în -eşti* (I), în „Cercetări de lingvistică" XII, 2, p. 289.

Pătruţ I., Pătruţ M. 1968 = I. Pătruţ şi Malvina Pătruţ, *Toponime în -eşti* (II), în „Cercetări de lingvistică", XIII, 2, p. 201- 209.

Petrovici 1943 = Emil Petrovici, *Toponimie ungurească în Transilvania medievală*, în „Transilvania" 74, 2, p. 121-127.

Petrovici 1968 = Emil Petrovici, *Vechimea atestării sufixului -esc (pl. -eşti)*, în „Cercetări de lingvistică" XIII, 1, p. 35-38.

Pitz 2002 = Martina Pitz, *Nuvelles données pour l'anthroponymie de la Galloromania: Les toponymes mérovingiens du type Avricourt*, în „Revue de linguistique romane" 66, p. 421-449.

Pop 1929 = Sever Pop, *Die Toponymie Siebenbürgen*, în vol. *Siebenbürgen im Lichte der Sprache. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Karpathenländer*, Leipzig.

Pop 1938 = Sever Pop, *Sinonimele cuvântului **târg** în lumina geografiei lingvistice*, în „Revista geogr. rom." I, p. 5-14.

Pop 1951 = Sever Pop, *Les problèmes de la toponymie et de l'anthroponymie roumaine*, în „Troisième Congrès International de toponymie et d'anthroponymie" II, *Actes et mémoires*, Louvain, p. 87-99.

Pop 1996 = Ioan-Aurel Pop, *Românii şi maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval din Transilvania*, Cluj-Napoca, Fundaţia Culturală Română.

Prodan 1962 = David Prodan, *Domeniul Beiuşului la 1600*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj" V, p. 36-100.

Puşcariu 1936 = Sextil Puşcariu, *Pe marginea cărţilor*, în „Dacoromania" VIII, p. 276-358.

Puşcariu 1976 = Sextil Puşcariu, *Limba română* I. *Privire generală*, Bucureşti, Editura Minerva.

Sala 1963 = Marius Sala, *Au sujet de la notation des toponymes roumains*, în *VII Congresso Internazionale de scienze onomastiche*, *Atti e Memoriae*. II, *Toponomastica*, Firenze, p. 373-383.

Scheiner 1926 = W. Scheiner, *Die Ortsnamen im mittleren Teile des südlichen Siebenbürgen*, în „Balkanarchiv" II, p. 105-117.

Stan 1970 = Ioan-Teodor Stan, *Denumirea crângurilor din comuna Sohodol (jud. Alba)*, în „Limba română" XIX, 5, p. 447-451.

Suciu 1967 = Coriolan Suciu, *Dicţionarul istoric al localităţilor din Transilvania* I, A-N, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Suciu 1968 = Coriolan Suciu, *Dicţionarul istoric al localităţilor din Transilvania* II, O-Z, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Szücs 1990 = J. Szücs, *The Peoples of Medieval Hungary*, în „Ethnicity and Society in Hungary", Budapest, Ed. F. Glatz.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

NOMS PARALLÈLES DE LOCALITÉS À BASE ANTHROPONYMIQUE DE LA TRANSYLVANIE

Résumé

Nous présentons dans cet article les résultats de la recherche des formes documentaires des noms de localités à base anthroponymique de la Transylvanie créées avec lat. *villa* «village», hongr. *falu* «village» et avec la forme possessive *falva* «le village de...», all. *-dorf* «village» et le suffixe roumain *-eşti*. Dans les documents de cette province, où ont vécu ensemble, à travers les siècles, trois groupes ethniques (Roumains, Hongrois et Allemands) apparaissent des noms de lieux parallèles dont la signification est presque identique (*villa Petri* 1309, *Peturfolua*, *Petersdorf*, *Petreşti* le département d'Alba; *Bodyafalva* 1441, *Boghestfalwa* 1525, *Bogyest* 1601, *Budeşti* le département d'Arad; *Drasinfalva* 1453, *Dragzenesth* 1464, *Drăgsineşti* le département de Timiş, etc.). Pour les noms hongrois en *-falu* (*-falva*), le modèle a été représenté par les noms allemands en *-dorf*, et pour tous ces types toponymiques, y inclus ceux roumains avec le suffixe *-eşti*, les plus anciennes formes documentaires sont indiquées par le latin médiéval *villa* «village», comme il s'est passé dans la toponymie des peuples catholiques de l'Europe occidentale et centrale. De tellles dénominations parallèles de localités ont pu exister comme des variantes à la même époque, mais dans des traditions culturelles différentes, le choix entre plusieurs variantes étant un fait pas très récent, mais postériur à la réorganisation administrative et culturelle de la Transylvanie. Dans la majorité des cas, nous avons pu constater que la tradition orale roumaine, du point de vue linguistique, est celle qui s'est imposée contre la tradition écrite, liée encore, dans une certaine mesure, à la tradition officielle latine, ensuite hongroise ou allemande.

Universitatea „Tibiscus" Timişoara
Str. Lascăr Catargiu nr. 4-6
goicuv@hotmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

TOPONIMELE DIN TRANSILVANIA ÎN CULEGERILE LUI FRIGYES PESTY ŞI ATTILA SZABÓ T.

MAGDALENA KISS

Tema acestei lucrări este prezentarea actvităţii de toponomaşti a lui Frigyes Pesty şi a lui Attila Szabó T. Scopul meu este să fac cunoscută activitatea acestor savanţi, care au realizat culegeri de importante toponime, care şi în zilele de azi reprezintă o sursă istorică indispensabilă.

FRIGYES PESTY

(Timişoara, 23 martie 1823 – Budapesta, 23 noiembrie 1889)

Pesty a fost o personalitate marcantă al istoriografiei maghiare a sec. 19. Fiind un om de ştiinţă cu spirit optimist, a susţinut ca sarcină principală strângerea şi sistematizarea cât mai completă a surselor istorice. Istoricul timişorean – care, din punctul de vedere al profesiei civile, în anii 1860 a fost secretarul Camerei de Comerţ şi Industrie – a recunoscut că denumirile geografice ar putea contribui semnificativ la cunoaşterea istoriei diferitelor naţiuni.

A fost membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe şi unul dintre fondatorii revistei de specialitate cu titlul *Secole*. A luat parte la viaţa politică, fiind deputat parlamentar al Partidului Liberal.

Arhiva de toponime a Ungariei, 1864-1866

Aflată în Bibilioteca Naţională de Manuscrise „Széchenyi", arhiva, sortată după comitate, este valoroasă mai ales în raport cu situaţia istorico-geografică. Aceasta este cea mai completă „magazieŢ a cercetărilor istorice, geografice, lingvistice şi topografice, care se bazează pe răspunsurile primite la chestionare răspândite în localităţile din Ungaria istorică.

Pesty a început pregătirea culegerii la nivel naţional în anul 1862. Consiliul General Regal Maghiar şi Administraţia Ardealului au organizat stabilirea administraţiei ţării. Pentru culegerea începută în 1864 Pesty a redactat un itinerar şi un chestionar, care cuprindea şapte puncte. După opinia lui, datele toponimice trebuiau culese în totalitate, de aceea a trimis în ţară 60 de mii de chestionare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Lucrările au continuat şi în anul următor, pentru că în zonele de unde au sosit prea puţine materiale sau n-au sosit deloc, autorităţile locale au ordonat efectuarea unei noi culegeri. Sarcina a fost îndeplinită mai ales de oficialii locali, dar în unele zone au luat parte şi învăţătorii şi clericii. Nivelul materialului cules a devenit foarte neregulat şi disproporţionat, se enumeră printre ele părţi foarte bune, dar se găsesc şi unele nefolositoare. Ca rezultat al muncii s-a adunat un material enorm: culegerea totală cuprinde 68 de tomuri voluminoase scrise de mână, care sunt păstrate la Biblioteca Naţională „Széchenyi" (indicatorul: Fol. Hung. 1114). După comunicatul Bibliotecii această culegere este manuscrisul cel mai răsfoit şi căutat din secţia de manuscrise.

Culegerea iniţiată de Pesty a fost preţuită pentru prima dată de Szabó T. Attila. El a accentuat atât semnificaţia sincronică, cât şi cea diacronică a materialului, şi în acelaşi timp a menţionat că până atunci prea puţini au folosit această comoară. Szabó T. Attila deja din anii 1930 a cercetat toponimele şi a introdus în corpusul de nume contemporan culegerile lui Pesty. De atunci istoricii, lingviştii, etnografii îşi aleg această sursă drept bază pentru lucrările lor. Prelucrarea totală a colecţiei imense de către lingviştii maghiari nici până în zilele noastre nu s-a încheiat.

András Bognár enumeră condiţiile ştiinţifice şi economice ale publicării culegerii de toponime din 1864-65, a celor 68 de volume alcătuite din 28.536 file: a) în ordine alfabetică urmărind strict manuscrisul original; b) traducerea părţilor latine în limba maghiară; c) comunicarea notiţelor în măsură minimă.

Până acum toponimele comitatului Bihor au apărut în două volume (650 de file) la Debreţin în 1996-1998. Indicatorul de toponime conţine şi localităţi cu nume schimbate, şi toate componentele de nume. Beneficiul publicaţiei este că are un indicator de nume de persoane, precum şi hărţi ataşate cu un index al toponimelor. Acesta este un adaos remarcabil, care ar trebui luat drept model de următorii redactori[1]. La Universitatea „Eötvös Loránd" cercetarea şi publicarea toponimelor istorice culese de Attila Szabó T. se apropie de sfârşit, şi conform planurilor noastre am dori să publicăm şi materialul lui Pesty, care cuprinde toponime din sec. 19. care se extind în afara graniţelor Ungariei de azi, pentru ca cercetătorii de onomastică să îl folosească şi să îl studieze cu rezultate bune.

ATTILA SZABÓ T.

(Alba Iulia, 12 ianuarie 1906 – Cluj Napoca, 3 martie 1987)

Lingvist, istoric, istoric literar, etnograf, cercetător al istoriei şi culturii Transilvaniei, precum şi al toponimelor şi numelor de persoane din Transilvania.

Şi-a început studiile la Facultatea de Litere din Cluj şi la Facultatea de Teologie Reformată, apoi a terminat studiile la Edinburgh, iar doctoratul l-a susţinut la Universitatea din Debreţin. A fost profesor de gimnaziu la Aiud şi Zalău. De la vârsta de 19 ani, când era doar student la teologie, a început să culeagă toponime sub infulenţa lui Lajos Kelemen, o personalitate distinsă a istoriei culturii ardelene, pe care totdeauna l-a respectat ca pe un maestru[2].

[1] Hajdú 2006a.
[2] Benkő 2006.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Începând cu anul 1942 a fost profesor de limba maghiară la Facultatea de Litere din Cluj. Deşi în toamna anului 1952 a fost concediat pe neaşteptate împreună cu Al. Rosetti, Iorgu Iordan şi Al. Gruar, în toamna anului 1954 a fost reangajat.

A editat revistele „Erdély" (1938-39), „Erdélyi Muzeum" (1941-47) şi periodicile „Erdélyi Tudományos Füzetek" (1941-47) şi „Magyar Népnyelv" (1941-43).

Dicţionarul istoric al lexicului maghiar din Transilvania

Datorită operei principale a lui Attila Szabó T., reputaţia lui a depăşit cercurile de specialitate, numele său devenind cunoscut şi peste hotare. Din punctul de vedere al caracterului operei, este un dicţionar de regionalisme, care uneşte trăsăturile dicţionarului istoric cu ale celui explicativ, făcând inventarul cuvintelor care pot fi documentate de-a lungul secolelor.

Miile de fişe care alcătuiesc baza dicţionarului au fost copiate de Attila Szabó T. cu o silinţă neobişnuită cu cerneala şi peniţele lăsate de Lajos Kelemen.

Ideea de a alcătui un dicţionar din culegerile istorice s-a conturat în ultimile deceniile ale vieţii sale, în anii '60. A editat el însuşi primul volum; la interpretarea datelor de limba română şi germană a conectat doi colegi de-ai săi: pe Béla Kelemen şi pe Jenő Nagy. La controlarea interpretării fişelor sanitare a colaborat şi soţia sa, Éva Csáti, iar fiul său, Attila Szabó T. E., la cele biologice, iar aranjarea cuvântelor-titlu a lăsat-o în grija surorii sale gemene, Judit Szabó T.

Deoarece pregătirea şi editarea primului volum au necesitat cinci ani, autorul – care avea 70 de ani – a recunoscut că proiectul este prea mare pentru el şi că de unul singur nu-l va putea termina. Începând cu volumul al doilea, pentru asigurarea continuităţii şi ritmicităţii muncii, a atras în jurul lui colaboratori: Ferenc Kósa, Márta Vámszer, Károly Vigh, János Zsemlyei, Jenő Nagy, Piroska B. Gergely, Mária Zs. Maksay, Erzsébet P. Dombi, Zsolt Szabó, Ágnes Daly, Zsófia Seres, Judit W. Török, Miklós Kürti, Katalin P. Bodrogi, Magda K. Tichy; deci în total 15 editori. Succesul muncii a fost asigurat, pentru că Attila Szabó T. întotdeauna a cerut opinia colaboratorilor săi, utilizând – aşa cum a numit el – „înţelepciunea colectivă".

A fost un ajutor considerabil, când Academia Maghiară de Ştiinţe, prin academicianul Loránd Benkő, a preluat Arhiva, iar directorul Editurii Academiei, Ferenc Zöld, a suportat cheltuielile de editare a următoarelor volume, publicând la Editura Kriterion următoarele şapte volume. Al 12-lea volum a fost publicat sub coordonarea Editurii Academiei şi a Societăţii Muzeului Ardelean.

Monumentalitatea muncii se vede în numărul imens al cuvintelor-titlu: 460.925.

Munca este – cum a afirmat Loránd Benkő – „enciclopedia de cinci secole a istoriei culturii în oglinda cuvintelor". În culegere găsim o bogăţie nemaivăzută a mulţimii cuvintelor în timp şi spaţiu al, a conexiunilor de cuvinte şi a maximelor, cu definiţia exactă a particularităţilor gramaticale şi a semanticii oferite de context[3].

Ca un rezumat putem cita cea mai concisă apreciere despre *Dicţionar* scrisă de Loránd Benkő: „Această realizare de natură lingvistică este atât de individuală, atât de

[3] Benkő 2006.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

incomparabilă cu textele dinaintea ei și depășește atât de mult prin formă și prin conținut lucrările asemănătoare, încât necesită un mod de evaluare total diferit"[4].

Dicționarul istoric al toponimelor din Transilvania

Această culegere cuprinde aproximativ un milion de date istorice, fiind cealaltă parte decisivă a operei lui Attila Szabó T. Ca ligvistic, obiectivul principal a fost ca, pe baza cercetărilor de date pe plan cât mai larg, să se culeagă un nou material lingvistic: „întotdeauna m-am străduit și mă străduiesc, ca pe lângă adunarea unei game cât mai bogate de date istorice și actuale, să se formeze în sine explicația, soluția, nu ulterior din afundăturile de date lingvistice presupuse"[5].

Lucrarea „Importanța și metodica culegerii de toponime"[6] are un deosebit interes istorico-științific. Ea a stat la baza cercetării ample a toponimelor și a jucat un rol important în elaborarea punctelor de vedere și a metodicii, contribuind la întemeierea acestei științe și la înflorirea ei ulterioară.

Din punctul de vedere al metodicii de cercetare a toponimelor, cerința de bază este ca niciodată să nu adunăm numai anumite toponime, ci totalitatea toponimelor unei localități. De asemenea, este importatnt ca în primă fază să notăm toponimele din interiorul localității și după aceea să ne ocupăm de toponimele din împrejurimi.

Sub redacția lui Mihály Hajdú s-au publicat toponimele din următoarele comitate: Alsófehér, Háromszék, Szilágy, Torda-Aranyos, Kis- és Nagyküküllő, Udvarhelyszék, Csík-Gyergyó-Kászon, Szolnok-Doboka, Maros-Torda. În prezent este în progres apariția arhivei de toponime a județului Cluj[7].

În aceste lucrări toponimele românești sunt frecvent notate cu ortografie maghiară. Sunt cazuri în care lângă numele maghiar sunt anexate explicații în limba română („La funtina Tamasuluj", 1713), sau invers: cuvinte românești cu adăugiri maghiare („Dupe Kosztaban", 1702)[8].

Munca devotată a lui Pesty și a lui Attila Szabó T, cantitatea enormă a materialului cules servesc ca sprijin semnificativ pentru nenumarate domenii științifice. De aceea este o sarcină urgentă ca, alături de *Dicționarul istoric al toponimelor din Transilvania*, să devină cât mai repede tezaur public și *Arhiva* de toponime a lui Pesty.

BIBLIOGRAFIE:

Benkő 1976 = Benkő Loránd, *A magyar nyelvtörténeti kutatások kiemelkedő eseményéről*, Magyar Nyelv, 39-47.

Benkő 2006 = Benkő Loránd, *Egy páratlan és felülmúlhatatlan mű*, Magyar Nyelv CII. évf., 269-274.

[4] Benkő 1976.
[5] Szabó T. 1970:11.
[6] Szabó T. 1934.
[7] Bárth 2006: 65.
[8] Sófalvi 2006.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Hajdú 2006a = Hajdú Mihály, *Pesti Frigyes helynévgyűjtésének megjelentetése*, Névtani Értesítő 28. 2006, 205-215.

Sófalvi 2006 = Sófalvi Krisztina, *Román helynevek Attila Szabó T. Erdélyi Helytörténeti Tárában*, în Emlékkönyv Attila Szabó T. születésének 100. évfordulójára, Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kara és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, Budapest, 66-69.

Szabó T. 1934 = Attila Szabó T., *A helynévgyűjtés jelentősége és módszere*, Magyar Nyelv, XXX. évf. 160–180.

Szabó T. 1970 = Attila Szabó T., *Din viata limbajului matern. Memorii selectate*, Bucureşti.

ROMANIAN TOPONYMS IN THE PLACE-NAMES' COLLECTIONS OF FRIGYES PESTY AND ATTILA SZABÓ T.

Abstract

Frigyes Pesty was a Hungarian historian in the 19th century. He recognized that the toponimical denominations are very important in the folk's life. In 1864 he decided to collect all toponyms. He arranged the received questionnaires into 68 bulky volumes according to contemporary (i.e. 1858–1876) administrative units and placed them in the Manuscript Archive of the Hungarian National Museum. After publishing Attila Szabó T.'s excellent Transylvanian toponym collection, the Team of Onomastic Sciences from the Eötvös Loránd University tries to release Pesty's toponym datas from territories that do no longer belong to Hungary (since 1920). The toponyms are going to be published in their original language in literal copy to meet the claims of scientific research of the hungarian language as of other languages too.

Attila Szabó T. was an excellent onomatologist. For a short time, he turned to study personal names, especially historical nicknames; after that, he began working on the monumental series of „Historical Dictionary of Transylvanian Hungarian Language". This was the work that commanded attention in professional circles to an exceptional extent, calling forth a number of detailed reviews and analyses as well as favorable recognition from all quarters, linguists and representatives of neighboring disciplines alike.

He wrote papers in ethnography in a manner that he never gave up not for a moment his identity as a linguist. He never considered himself to be an ethnographer or an expert on folklore, even if a number of his writings can be accepted as ethnographic without reservation.

2162 Őrbottyán, str. Erkel Ferenc, nr. 3369/2, Ungaria

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

PROBLEME ALE SINONIMIEI ÎNTR-UN DICȚIONAR DIALECTAL*

MARIA MARIN

1. Includerea sinonimelor într-un dicționar, contribuie, de bună seamă, la sporirea utilității și a nivelului științific al lucrării. Importanța unei asemenea secțiuni este deosebită atunci când dicționarul are în vedere vorbirea populară/dialectală, unde marea bogăție a lexicului rezidă, între altele, în mulțimea de sinonime existente pentru denumirea obiectelor, a realităților, a unor activități obișnuite în lumea materială și în viața spirituală a satului.

Cele câteva observații care urmează se bazează pe experiența acumulată în realizarea și, mai ales, în definitivarea *Dicționarului graiurilor dacoromâne sudice*, în curs de pregătire pentru publicare.

2. Dicționarul, elaborat în decursul ultimilor zece ani și semnat de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, își propune să valorifice lexicul regional atestat, pentru Oltenia, Muntenia și Dobrogea, în materialele din cele două arhive dialectale din Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Al. Rosetti". Este vorba, pe de o parte, de arhiva constituită pe baza răspunsurilor obținute la *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român* pentru atlasele regionale elaborate la București și, în mare măsură, valorificate în cele cinci volume din *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia* (NALR-Olt) și în tot atâtea volume apărute din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea* (ALRR-Munt., Dobr.) și, pe de altă parte, de arhiva formată din texte dialectale înregistrate pe benzi de magnetofon, cunoscută sub numele Arhiva fonogramică a limbii române (AFLR), material publicat, de asemenea parțial, în cinci volume de texte și trei glosare dialectale consacrate graiurilor dacoromâne din cele trei provincii sudice.

Materialul prelucrat, pe lângă faptul că este clar circumscris din punct de vedere geografic și istoric, prezintă anumite trăsături menite să confere dicționarului caracter de c o n t e m p o r a n e i t a t e, de a c t u a l i t a t e: cercetările dialectale (atât cele cu chestionarul, cât și înregistrările de texte), efectuate în 328 de localități, reprezentând rețeaua de puncte cartografice anchetate pentru cele două atlase regionale, au fost realizate în perioada 1961–1975, și, totodată, caracter u n i t a r în privința m e t o d e l o r și a p r i n c i p i i l o r care au călăuzit culegerea/înregistrarea, constituirea corpusului.

---

* Articolul este republicat, întrucât în volumul Lucrările Primului Simpozion Internațional de Lingvistică, București, 2008, p. 57-64, au fost omise hărțile.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Ideea elaborării unui asemenea dicționar s-a impus din dorința ca înșiși cercetătorii care au efectuat anchetele de teren și autorii celor trei tipuri de lucrări asupra graiurilor sudice: atlase, volume de texte dialectale, glosare (sau o parte dintre aceștia) să realizeze o variantă lexicografică mai amplă a materialelor menționate, considerându-se această întreprindere pe deplin îndreptățită.

3. Respectând tradiția glosarelor dialectale elaborate și publicate de către dialectologii bucureșteni în ultimele decenii, termenii incluși în dicționar sunt însoțiți de sinonimele prezente în lucrare. Stabilirea lanțurilor sinonimice s-a dovedit, adeseori, dificilă, lucru explicabil, în primul rând, prin faptul că, așa după cum este bine cunoscut, sinonimie perfectă nu există, fiecare vorbitor având tendința de a stabili nuanțe de înțeles sau măcar stilistice proprii (Pușcariu, LR, I, 20), de unde derivă greutatea de a hotărî dacă anumiți termeni sunt sau nu sinonimici. Un astfel de exemplu îl pot reprezenta seriile: **înnecăjí** vb. IV intranz., tranz. și refl. ALRR-Munt., Dobr.; Gl. Munt., AFLR/prin Db și rar Ag, Ph, Vr, Tr „a îndura necazuri; a suferi; a se necăji": *Tata a rămas **înnecăjít, s-a înnecăjit** rău* GM/745; **străgání** vb. IV tranz. Gl. Munt./rar Db, Tr „a produce supărări (cuiva), a necăji": *Mai rău i-**a străgánit** surorile alelante pe părinți decât eu. Mai multe harțuri a tras cu alilante* /816, pe de o parte, **drogání** vb. IV ALRR-Munt., Dobr./rar Tr „a bate la cap, a supăra, a plictisi"; **îmboldí** vb. IV tranz. Gl. Munt./rar Db [fig.] „a agasa, a sâcâi, a supăra, a provoca": *Te duci la horă și dacă aia, muierea lui, mai zice cevașilea, te mai **îmboldéște**, mai zice ceva, vino acasă*/811, pe de alta, și, în sfârșit, **înnerví** vb. IV refl. ALRR-Munt., Dobr./rar Gr „a se enerva, a se supăra", **însupărá** vb. I refl. „a se supăra"; **înviforá** vb. I refl. AFLR/rar Ag [fig.] „a se înfuria, a se supăra tare, a se îndârji"; **viforá** vb. I refl. GM/rar Ag [fig.] „a se înfuria, a se înverșuna, a se supăra tare": *E răi porcii* [mistreți], *că, dacă **se viforáză** ei, până la urmă și sare la om*/685, față de **ciumărí** vb. IV refl. ALRR-Munt., Dobr.; TDM III/rar Gr „a se necăji, a se amărî, a se supăra (tare)", toate prezente în dicționarul nostru și fiecare serie acoperind diferite intensități, stadii sau moduri de „a (se) supăra". În al doilea rând, dificultățile decurg din faptul că, spre deosebire de limba română (scrisă), la nivelul graiurilor variația sinonimică, seriile sinonimice, rezultate pe baza anchetei dialectale și nu prin observația directă, îndelungată, se constituie undeva deasupra idiolectului sau a graiului dintr-o anumită localitate. Cu cât aria de referință este mai extinsă, cu atât caracterul relativ al sinonimelor crește.

Se poate constata, de asemenea, că unii termeni sinonimici, indiferent dacă sunt considerați, în dicționare, cu circulație generală sau dialectali/regionali, cunosc o răspândire zonală, adeseori elementele seriei sinonimice corespunzând unor arii complementare.

4. Vom urmări, în continuare, repartiția geografică și semantică a câtorva dintre termenii, de origini diferite, întâlniți în materialul excerptat pentru dicționar, cu semnificația „vas alungit, din lemn scobit (sau, mai rar, din doage)" cu diverse întrebuințări în gospodărie: „în care se spală rufe" (1) (NALR-Olt., h. 227; ALRR-Munt., Dobr., h.214), „în care se frământă aluatul pentru pâine" (2) (NALR-Olt., h. 263; ALRR-Munt., Dobr., h. 458), „în care se pune cașul la scurs; crintă" (3) (NALR-Olt., h. 784; ALRR-Munt., Dobr., Pl. 143), „în care se pun strugurii pentru presat; lin" (4) (NALR-Olt., h. 681; ALRR-Munt., Dobr., Pl. 83-84) și, în sfârșit, „în care se pune mâncarea

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

pentru porci" (5) (NALR-Olt., h. 226; 784; ALRR-Munt., Dobr., h. 213). Ne referim la **álbie** (< lat. *alvea*) şi **copáie** (< bg., scr. *kopanja*), care acoperă primele patru sensuri, **căpistére** (< lat. *capisterium*), cu sensurile 2 şi 4, **covátă** (< tc. *kovata*, *kuvata*), cu sensurile 1 şi 2, **móldă** (< germ. *Molde*), cu sensurile 2, 3 şi 4 şi apoi, **postávă** (< scr. *postava*) şi **troácă** (< germ. dial. *Trok*), acoperind toate cele cinci sensuri.

Includerea în lucrarea noastră a cuvintelor menţionate, prezente, de altfel, în dicţionare măcar cu o parte dintre semnificaţiile amintite, se motivează, între altele, prin distribuţia lor zonală complementară în graiurile dacoromâne sudice.

Urmărind repartiţia celor şapte termeni în corelaţie cu sensurile propuse spre analiză, se pot face câteva constatări.

4.1. *Albie*, considerat în dicţionare termen cu răspândire generală, cu sensul 1 acoperă cea mai mare suprafaţă din aria sudică a dacoromânei, respectiv, Oltenia în întregime, Muntenia şi Dobrogea cu peste zece atestări în majoritatea zonelor, cu excepţia judeţelor Vâlcea, Vrancea, Tulcea, unde apariţiile, pentru fiecare în parte, nu trec peste şase (v. harta nr. 1).

Sinonimele sale au o distribuţie geografică mult mai rarefiată, şi anume, în ordinea frecvenţei, urmează, pentru Oltenia, *postavă*, prezentat în dicţionare ca termen popular, curent în judeţele Gorj, Mehedinţi, Dolj, foarte rar în Olt şi fără atestări în Muntenia şi Dobrogea (v. harta nr. 5). *Troacă* (şi varianta sa *troc*), întâlnit în dicţionare ca termen regional, prezintă frecvenţa cea mai ridicată, de asemenea, în judeţe din Oltenia (Vâlcea, Gorj), în restul teritoriului oltenesc (Mehedinţi, Dolj) fiind rar întâlnit, iar în Muntenia (Vâlcea, Argeş, Prahova, Buzău, Călăraşi, Constanţa) cu rare atestări (v. harta nr. 7). *Copaie*, considerat în DA, DM, MDA termen general, iar în DEX regionalism, apare în şase puncte din Oltenia (judeţele Gorj, Mehedinţi, Dolj, Olt), este cunoscut în Argeş şi Prahova, relativ bine reprezentat în Dâmboviţa (şase puncte cartografice) şi sporadic în Buzău, Teleorman, Călăraşi, Tulcea şi Constanţa (v. harta nr. 3). *Covată*, termen care în DA, MDA nu are nicio indicaţie specială referitoare la răspândire, iar în DEX este considerat regionalism, este atestat cu sensul menţionat doar în două localităţi, una în Mehedinţi (pct. 961) şi alta în Vrancea (pct. 724) (v. harta nr. 4).

Din punctul de vedere al s i n o n i m i e i la nivelul graiurilor dacoromâne sudice, pentru sensul „vas alungit din lemn scobit (ori din doage), în care se spală rufe", lăsând la o parte cuvinte precum *baie, balie, cadă* ş. a., în cea mai mare parte a teritoriului apare câte un singur termen dintre cei urmăriţi de noi: *albie* deţine 189 de puncte (reprezentând peste 57% din reţeaua celor două atlase regionale), repartizate, însă, inegal pe teritoriul celor trei provincii: 33 (33,67%) în Oltenia, 144 (72%) în Muntenia şi 12 (40%) în Dobrogea (v. harta nr. 1).

În ordinea frecvenţei, urmează *copaie*, cu 20 de puncte, din care 18 (9%) în Muntenia şi două (0,9%) în Dobrogea (v. harta nr. 3), apoi *postavă*, cu 14 puncte (14,28%), toate în Oltenia (v. harta nr. 5), *troacă*, cu 9 puncte, din care 7 în judeţul Vâlcea (4 în Oltenia şi 3 în Muntenia) şi câte unul în Gorj şi, respectiv, în Constanţa (v. harta nr. 7), iar *covată* apare doar în cele două puncte, din Mehedinţi şi din Vrancea, menţionate mai sus (v. harta nr. 4). Aşadar, în 234 de localităţi, adică în peste 70% din aria sudică a dacoromânei, circulă doar câte unul dintre termenii discutaţi; cu alte cuvinte, în cea mai mare parte din zonă, aceştia nu sunt sinonimi. Sinonimia dintre ei se întâlneşte pe arii restrânse sau sporadic, în puncte disparate:

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

– *albie* și *postavă* sunt sinonimi în 26 de localități din Oltenia, repartizate în Mehedinți și Dolj, prin Gorj și unul singur în Olt;

– *albie* și *copaie* apar în 5 puncte disparate din Oltenia și 18 din Muntenia, majoritatea din aria de nord, subcarpatică: județele Argeș, Dâmbovița și Prahova;

– *albie* și *troacă* se întâlnesc în 10 puncte din Oltenia, majoritatea din județul Vâlcea, și în 5 puncte din diverse zone ale Munteniei;

– *albie*, *postavă* și *troacă* sunt atestate doar în 5 puncte disparate din Oltenia;

– *albie*, *postavă* și *copaie*, într-un singur punct, de asemenea, din Oltenia.

4.2. Sensul 2: „vas din lemn scobit, în care se frământă aluatul de pâine" este acoperit, la nivelul zonei sudice, de către toți cei 7 termeni analizați.

Căpistere, considerat în dicționare termen regional, este folosit în mod curent în Oltenia (45 de puncte) și în cea mai mare parte a Munteniei (111 puncte) (cf. Teaha 2005, 53), cu excepția județelor din nord-estul provinciei (Vrancea, Buzău, Brăila), unde nu este atestat; în Dobrogea apare prin județul Constanța și, așa cum era de așteptat, doar într-o singură localitate din Tulcea (v. harta nr. 2).

Al doilea termen, ca frecvență, este *copaie*, întâlnit cu totul sporadic în Oltenia (în județele Vâlcea, Gorj, Dolj, Olt) și curent în cea mai mare parte a Munteniei și Dobrogei, cu excepția județelor Brăila, Olt și Tulcea, unde are o frecvență redusă, și a județelor Vâlcea, cu o singură atestare. Următorii doi termeni, *postavă* și *covată*, au o repartiție bine conturată, pe de o parte, primul fiind caracteristic Olteniei (județele Gorj, Mehedinți, Dolj, prin Vâlcea și rar în Olt) și cu atestări sporadice din Buzău, Olt, Teleorman, Tulcea, iar, pe de altă parte, cel de al doilea fiind specific, mai ales, zonei nord-estice a Munteniei (județele Vrancea, Buzău, Brăila) și Dobrogei, în celelalte zone având atestări absolut sporadice (v. harta nr. 3). Ceilalți trei termeni, cu un număr mai redus de atestări, caracterizează arii bine conturate. *Albie* este întâlnit doar în 5 puncte din nordul Munteniei (județele Vâlcea, Argeș, Dâmbovița, Prahova și Buzău; v. harta nr. 1), *moldă*, prezent în dicționare ca regionalism, în 6 puncte din est-nord-estul Olteniei (județele Vâlcea, Gorj și Dolj) și 4 din vestul Munteniei (județele Vâlcea și Olt) (v. harta nr. 6), iar *troacă* apare în 12 puncte din nord-estul Olteniei (majoritatea din județul Vâlcea) și unul singur din Muntenia (același județ Vâlcea; v. harta nr. 7).

Privind lucrurile prin prisma sinonimiei, se poate constata, mai întâi, că, spre deosebire de primul dintre sensurile discutate, cel de al doilea, „vas în care se frământă aluatul", este reprezentat de mai mulți termeni specializați pe zone geografice. Astfel, *căpistere* funcționează ca unic termen într-o arie relativ extinsă, ocupând cam 15% din estul și centrul Olteniei și ușor mai largă, cuprinzând peste 29%, cu răspândire în toată Muntenia și Dobrogea, cu excepția județelor de nord-est ale celor două provincii (Vrancea, Buzău, Brăila, Tulcea), de unde nu avem nicio atestare.

Următoarele trei lexeme, *copaie*, *covată*, *postavă*, apar ca termeni unici în arii mai bine delimitate prin raportare la cele trei provincii. Astfel, pe de o parte, *postavă* este atestat ca unic termen pentru desemnarea sensului 2 numai în Oltenia (34, 69%), cu preponderență în județele Gorj și Mehedinți și mai puțin în Dolj. Pe de altă parte, *copaie* și *covată* se utilizează ca termeni unici doar în Muntenia și Dobrogea, având o repartiție complementară: *copaie* apare pe o suprafață întinsă, acoperind 32,60%, în puncte repartizate relativ egal, cu excepția județelor Brăila, Olt, Giurgiu, Călărași, Tulcea și Constanța, unde apare doar sporadic, și a județului Vrancea, unde nu apare deloc; *covată*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

acoperă aproximativ 9% din nordul Munteniei (cu precădere judeţul Vrancea) şi peste 36% din Dobrogea.

În al doilea rând, termenii folosiţi pentru acest sens fiind mai numeroşi, posibilităţile combinatorii sunt mai multe şi, drept urmare, şi sinonimiile sunt mai variate. Cel mai bine reprezentate sunt dubletele sinonimice având drept unul dintre termeni *căpistere*, care, în alternanţă cu *postavă*, apare cu precădere în judeţul Dolj (13 puncte), în Mehedinţi (5 puncte) şi foarte rar în celelalte judeţe din Oltenia, iar în Muntenia doar în trei puncte din vestul provinciei; în alternanţă cu sinonimul *copaie* apare, în special, în judeţele Dâmboviţa, Teleorman şi Călăraşi (peste 4 puncte în fiecare), mai rar în Argeş, Ialomiţa şi absolut sporadic în Prahova, Ilfov, Giurgiu, precum şi în două puncte din Oltenia (judeţele Gorj şi Olt). Sinonimia cu termenul *covată* este atestată în 5 puncte din Muntenia, din care trei în Dâmboviţa. În varianta de trei sinonime, *căpistere* alternează cu lexemele *copaie* şi *covată* în patru puncte, dintre care trei din Dobrogea, alternanţa cu *moldă* şi *postavă* este atestată într-o localitate din judeţul Olt (pct. 759), iar cu *moldă* şi *copaie*, într-o localitate din Dolj (pct. 933). Alte sinonimii au în componenţă termenul *copaie*, sinonim cu *postavă* în pct. 947, din judeţul Gorj şi, respectiv, pct. 730, din Buzău; sinonim cu *troacă* apare în trei puncte din Oltenia (judeţul Vâlcea), cu termenul *covată*, în 6 puncte disparate din Muntenia, cu *albie*, în trei puncte din nordul Munteniei. Celelalte sinonimii, întâlnite doar sporadic în Oltenia (*căpistere* şi *moldă*, *căpistere* şi *troacă*, *moldă* şi *postavă*) nu aduc elemente semnificative pentru chestiunea în discuţie.

4.3. Al treilea sens, „crintă", este reprezentat prin 5 din cei 6 termeni avuţi în vedere, singurul care nu comportă această semnificaţie fiind *căpistere*. În ordinea frecvenţei, cele 5 cuvinte sunt *troacă*, întâlnit în 8 localităţi, dintre care 5 în estul Olteniei, iar celelalte în diverse zone din Muntenia (v. harta nr. 7), *albie*, în 7 puncte situate în sud-estul Olteniei şi sud-vestul Munteniei (v. harta nr. 1), *copaie*, în 4 puncte disparate din Muntenia (v. harta nr. 3), *postavă*, în 3 puncte din Oltenia (v. harta nr. 5), iar *moldă*, într-un singur punct din Muntenia (v. harta nr. 6). Frecvenţa relativ scăzută a termenilor menţionaţi se explică prin concurenţa puternică din partea sinonimelor *crintă*, *jgheab*, *cutie* ş.a. Doar în două localităţi, una din Argeş (pct. 768) şi alta din Teleorman (pct. 783), *albie* şi *copaie* apar în alternanţă sinonimică (v. hărţile nr. 1 şi 3).

4.4. Pentru cel de al patrulea sens, „lin", sunt atestate şase dintre cuvintele urmărite. Cel mai mare număr de atestări sunt însumate de *moldă*, întâlnit în nordul şi centrul Olteniei, cu întrebuinţări curente în Vâlcea şi Gorj şi rare în Mehedinţi, Dolj şi Olt, iar în Muntenia, apare în 7 localităţi din nordul şi vestul provinciei (judeţele Vâlcea, Olt şi rar în Argeş), cele două zone făcând arie comună peste râul Olt (v. harta nr. 6). Urmează *albie*, cu cele mai numeroase atestări (7) din judeţul Dolj şi cu 4 din judeţul Olt, două pe dreapta şi două pe stânga râului care desparte cele două provincii (v. harta nr. 1). *Troacă* apare doar în trei puncte disparate (două din Oltenia şi unul din Muntenia) (v. harta nr. 7), *căpistere*, cu două puncte din judeţul Dolj (v. harta nr. 2), iar *postavă* şi *copaie*, cu câte un punct din diverse zone ale Munteniei (v. hărţile nr. 3 şi 5).

În raport de sinonimie se află doar *albie* şi *troacă* şi numai într-un singur punct (989) din judeţul Dolj.

4.5. Pentru sensul al cincilea, „vas, de obicei, dintr-un lemn scobit, în care se pune hrana pentru porci", alături de cuvinte precum *găvan*, *jgheab*, *vălău* ş.a., *troacă* şi, mai ales, varianta *troc* sunt termenii consacraţi într-o arie extinsă (peste 41,8%) din

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

nordul, centrul și sudul Olteniei: județele Vâlcea, Dolj, Olt și (34,5%) din nord-vestul, centrul și sudul Munteniei: județele Vâlcea, Argeș, Dâmbovița, Olt, Teleorman, Giurgiu, și foarte rar în partea vestică a Olteniei (Gorj, Mehedinți) și în nordul și centrul Munteniei (Prahova, Brăila, Ilfov, Călărași); pentru Dobrogea, este bine reprezentat în județul Tulcea, sub varianta *tréucă*, pe care, unele dicționare (CADE, SDLR), deși o tratează sub *troacă*, o pun în legătură cu un alt etimon (germ. *Trucke* > *Truhe*; cf. Arvinte 1971, 79; v. harta nr. 7)[1].

Sinonimul *postavă* apare cu acest sens, alături de *troacă*, într-o localitate din sud-estul Olteniei (pct. 988; v. harta nr. 5).

5. Priviți din perspectiva capacității de acoperire a celor cinci sensuri discutate, la nivelul graiurilor dacoromâne sudice, termenii se prezintă, de asemenea, relativ diferit.

5.1. Pentru cuvântul *albie*, aria foarte extinsă a primului sens înglobează cea mai mare parte din punctele în care sunt atestate celelalte trei (2, 3, 4; v. harta nr. 1), ceea ce ar putea sugera că, în realitate, ar fi vorba de același obiect folosit în gospodărie cu scopuri diferite. Este, totuși, greu de presupus că vasul în care se spală rufe poate fi utilizat și pentru celelalte trei domenii, toate făcând parte din zona hranei omului.

5.2. *Căpistere*, cu excepția ariei de nord-est a Munteniei și a nordului Dobrogei, este, în mod clar, termen consacrat pentru denumirea „vasului de lemn, în care se frământă aluatul", celelalte sensuri (unele neintrând în preocuparea noastră), cu totul secundare, se includ în aria geografică a primului (v. harta nr. 2).

5.3. Pentru *copaie*, deși, în general, cu o arie mai redusă față de *albie*, specializarea semantică pe zone, pentru primele două sensuri, este mai evidentă, mai ales, în aria oltenească, unde, într-un singur punct (985) apar cele două semnificații (v. harta nr. 3).

5.4. *Covată* este termen consacrat pentru sensul 2, având aria de răspândire complementară cu cea a lui *căpistere* (v. hărțile nr. 4 și nr. 2).

5.5. *Moldă*, având, în special, sensul „lin", este termen specific într-o arie din centrul și estul Olteniei, cu prelungire, peste Olt, în Muntenia, aria celorlalte două sensuri (2 și 3) fiind, în general, înglobată în aceasta (v. harta nr. 6).

5.6. *Postavă*, termen caracteristic, în primul rând, Olteniei, cu atestări predominante pentru sensurile 1 și 2, în mare ariile acestora suprapunându-se (v. harta nr. 5), reflectă întocmai situația din limba sârbă, de unde provine. Deși majoritatea punctelor de atestare a celor două sensuri se suprapun, ca și în cazul lui *albie*, este sigur că, în gospodăria țărănească, există două obiecte distincte în privința utilizării.

5.7. *Troacă* și varianta *troc* au cele mai numeroase atestări pentru sensul „vas alungit, din lemn scobit, în care se pune mâncarea pentru porci", aria acestuia înglobând, de asemenea, majoritatea punctelor cartografice în care se întâlnesc celelalte sensuri (v. harta nr. 7). Nici de această dată nu credem că același vas este întrebuințat în scopuri atât de diferite, cum ar fi, de exemplu, pentru spălat rufe și pentru frământat aluatul ori pentru hrana porcilor și pentru pus cașul la scurs[2].

---

[1] Din atlasele lingvistice pe regiuni (NALR-Olt, h. 226; ALRR-Munt., Dobr., h. 213) reiese că aria lui *troacă/troc* cu sensul 5 s-a extins față de ALR II SN, h. 330, unde zona cuvântului cuprindea doar câteva localități din sud-estul Olteniei și din sud-vestul Munteniei (cf. Arvinte 1971, 78).

[2] Cel mult cu semnificația „leagăn pentru copilul mic", atestată în Oltenia și Muntenia pentru *troacă*, ar putea reprezenta același obiect cu cel folosit pentru spălat rufe.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Cele câteva observaţii permit formularea următoarelor concluzii:

1. Sinonimia dintre cele 7 cuvinte, de obicei, grupate câte două, acoperă arii foarte restrânse, grupurile cel mai bine reprezentate fiind cele care cuprind printre termeni unul din elementele cu răspândire mai mare: *albie, căpistere, copaie* şi, pentru Oltenia, *postavă*.

Zonele cu sinonimii mai bogate şi mai numeroase sunt, în primul rând, cele de confluenţă a ariilor diverselor unităţi dialectale: Mehedinţi (şi, mai rar, Dolj, Olt) din Oltenia, Vâlcea, Argeş, Dâmboviţa, Prahova, Tulcea, din Muntenia.

2. Din punctul de vedere al originii, frecvenţa cea mai ridicată o deţin cei doi termeni moşteniţi din latină: *albie, căpistere*, urmaţi de sârbescul *postavă*, pentru Oltenia, şi de bulgărescul *copaie*, pentru Muntenia. Turcescul *covată* este frecvent doar în Muntenia, cu precădere în aria nord-estică, iar cuvântul de origine germană *moldă* are, relativ, puţine atestări, majoritatea din Oltenia şi câteva din nordul şi vestul Munteniei[3]. Surprinde prin răspândire celălalt cuvânt de origine germană, *troacă*, atestat încă din Anonymus Caransebiensis (cf. Arvinte 1971, 75), cunoscut azi şi în judeţe precum Dolj, Olt, Teleorman, Giurgiu, Tulcea, dar foarte rar în Mehedinţi.

3. Raportându-ne la indicaţiile din dicţionare, constatăm că se verifică trăsătura de element general cunoscut pentru cuvântul *albie*, pe când, cel puţin din perspectiva graiurilor dacoromâne sudice, celelalte întrunesc trăsăturile specifice lexicului dialectal. Face excepţie germanul *troacă*, a cărui largă răspândire şi sensurile multiple (dintre care am analizat doar o parte), mai ales în Muntenia, tind să-i confere, după părerea noastră, statutul de element popular.

BIBLIOGRAFIE:

ALR II SN = *Atlasul lingvistic român*. [Partea a II-a]. Serie nouă. [Material cules de Emil Petrovici. Redactor principal: Ioan Pătruţ, Bucureşti], 1956 şi urm.

ALRR-Munt., Dobr. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia şi Dobrogea*, I–V, de Teofil Teaha, Mihai Conţiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1996–2007.

Arvinte 1971 = Vasile Arvinte, *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten*, Berlin.

CADE = *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*. Partea I. *Dicţionarul limbii române din trecut şi de astăzi*, de I.-Aurel Candrea. Partea II. *Dicţionarul istoric şi geografic universal*, de Gh. Adamescu, Bucureşti, [1926–1931].

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1913–1948.

DEX = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", DEX. *Dicţionarul explicativ al limbii române*. Ediţia a II-a, Bucureşti, 1996.

[3] Deşi dicţionarele îl atestă pentru Transilvania şi Oltenia, în ALR II SN, h. 618, *moldă* este notat doar într-un punct din judeţul Sibiu, ceea ce îl determină pe Vasile Arvinte să considere că termenul a dispărut din aria oltenească (Arvinte 1971, 48), fapt infirmat de atlasele regionale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965–.

MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan"/„Iorgu Iordan - Al. Rosetti", *Micul dicționar academic*, București, vol. I–IV, 2001–2003.

NALR-Olt. = *Noul atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, vol. I–V, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, București, 1967–1984.

SDLR = August Scriban, *Dicționaru limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Edițiunea întâia, Iași, 1939.

Pușcariu, LR, I = Sextil Pușcariu, *Limba română*. I: *Privire generală*, București, 1940.

SYNONYMY PROBLEMS IN A DIALECTAL DICTIONARY

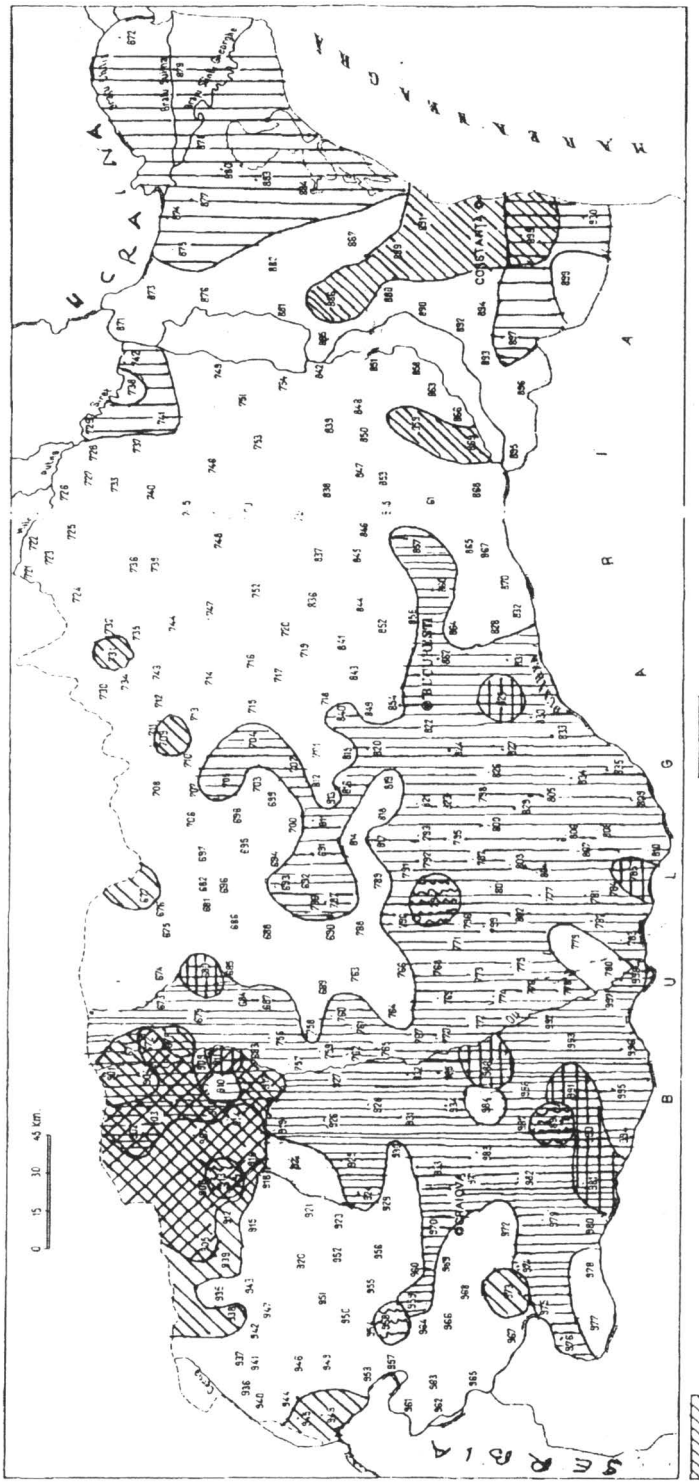
Abstract

The article deals with a few remarks based on the experience achieved by the author during the elaboration of *The Dictionary of the South Daco-Romanian Idioms* [*Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*], which is prepared to be published.We discuss a few words, in view of their geographical and semantic distribution, which have the meaning of „hollow wood vessel, having a long form, used in a peasant household, with different puposes" and which are considered synonyms in the perspective of the standard Romanian language: *albie*, *căpistere*, *copaie*, *covată*, *moldă*, *postavă*, *troacă*.

The main conclusion which results from the analysed material is that the discussed terms have in a small degree, at a (micro-)dialectal level, the characteristics specific to synonyms, but, in most of the cases, they cover complementary areas.

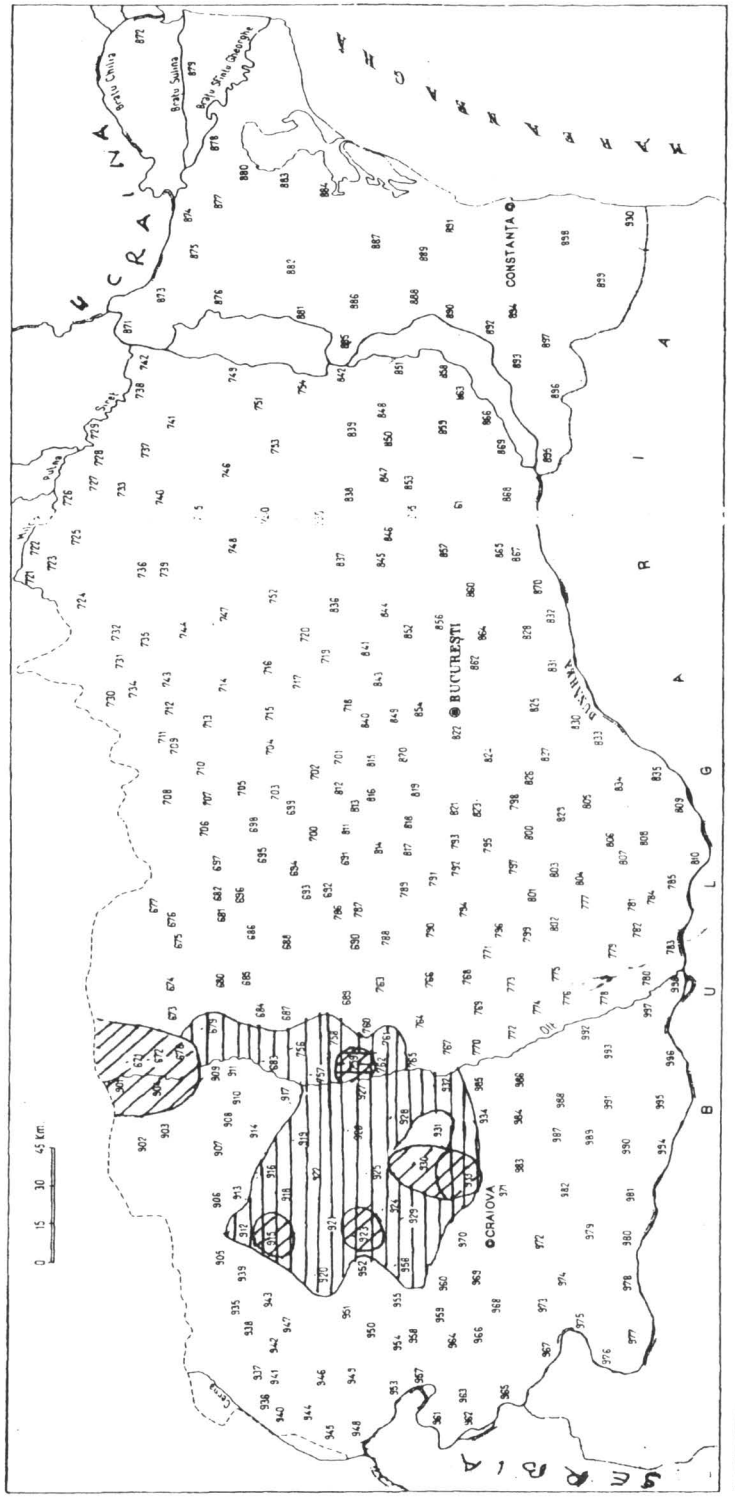
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan –Al. Rosetti"
Calea 13 septembrie nr. 13, București

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

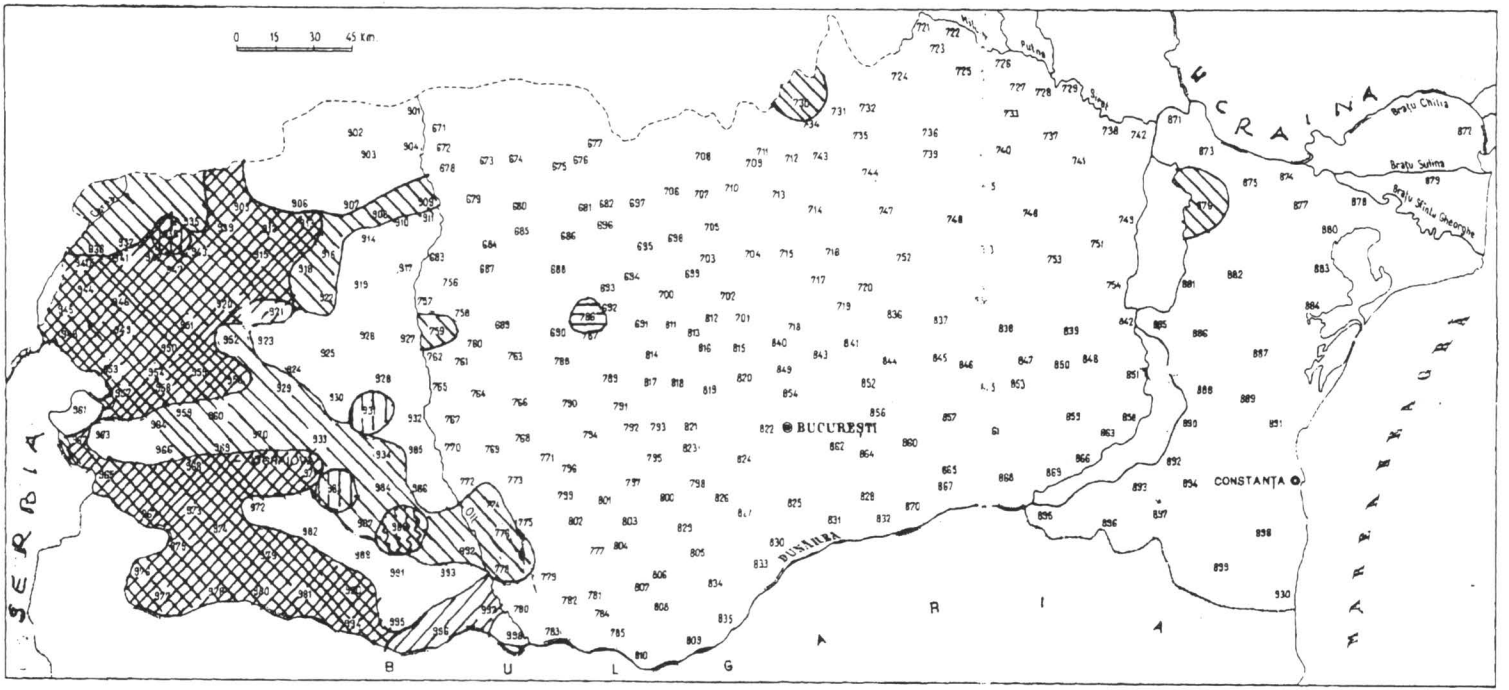
HARTA nr.6: Sensuri ale cuvântului moldă

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

HARTA nr.5: Sensuri ale cuvântului postavă

NALR OLTENIA, MUNTENIA ȘI DOBROGEA

vas alungit, din lemn scobit, în care se frământă aluatul

vas alungit, din lemn scobit, în care se spală rufe

crintă

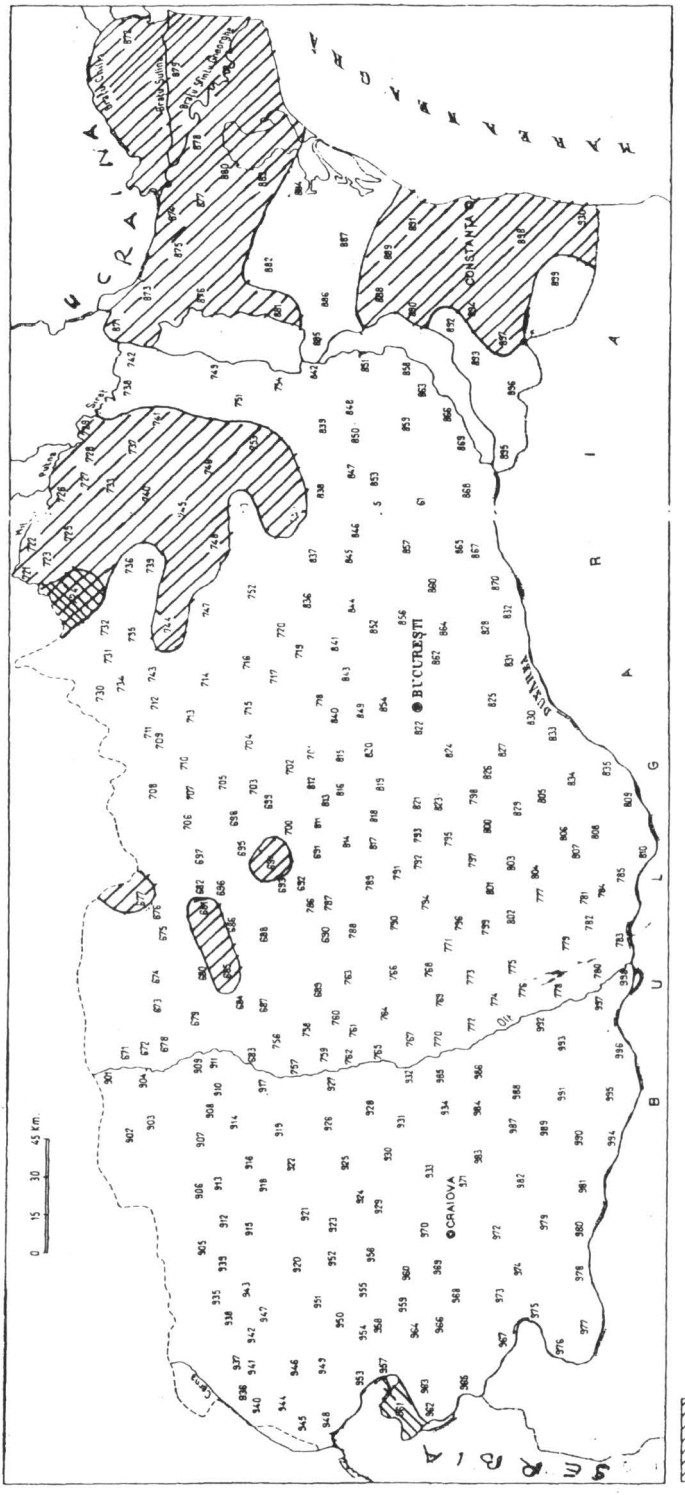
lin

vas din lemn scobit, pentru hrana porcilor

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

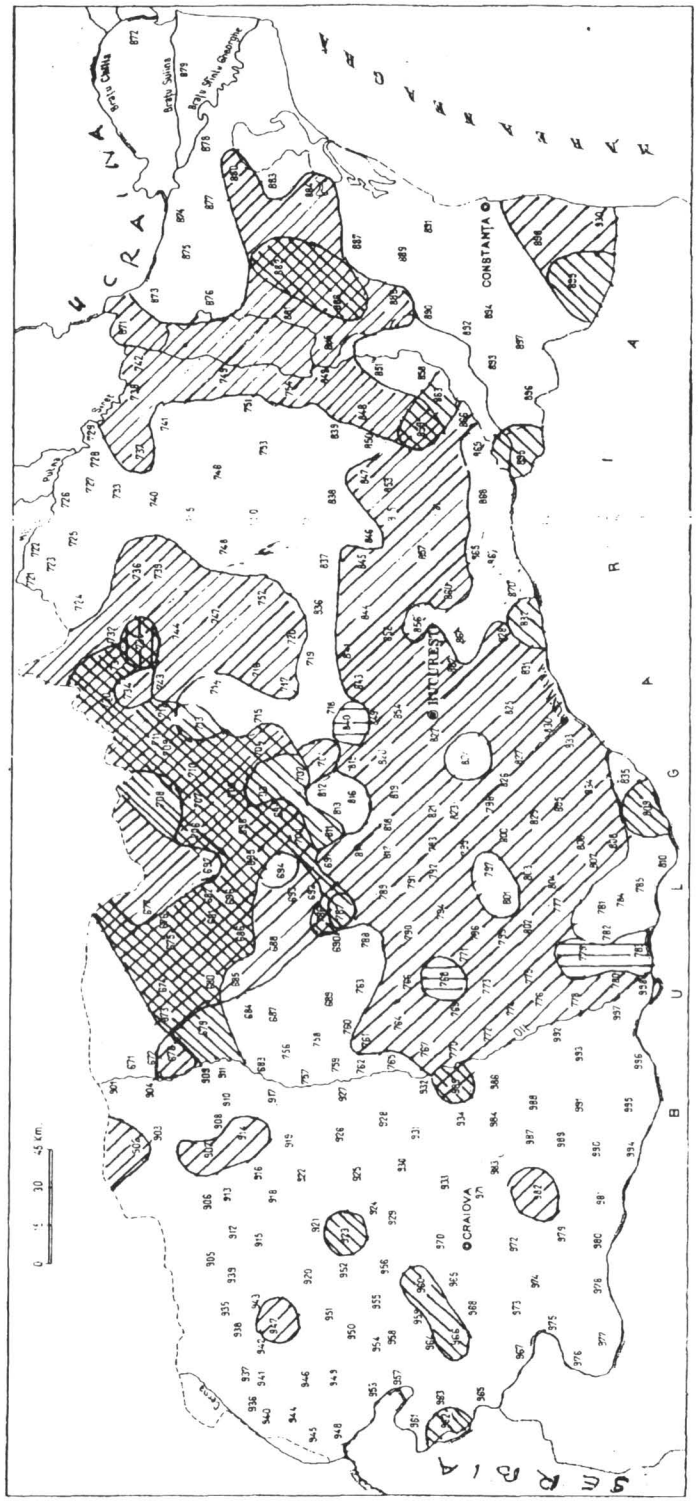
HARTA nr.4: **Sensuri ale** cuvântului covată

NALR OLTENIA, MUNTENIA ȘI DOBROGEA

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

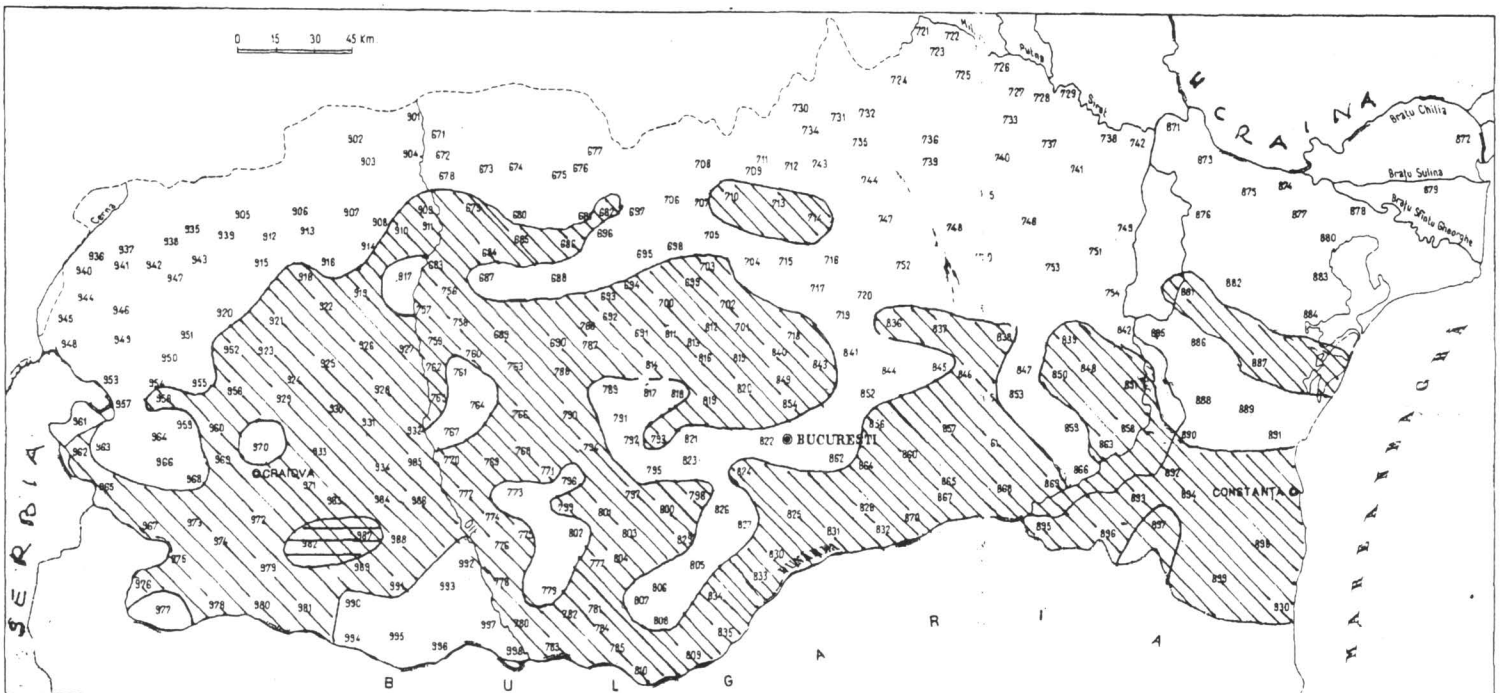
HARTA nr.3: Sensuri ale cuvântului copaie

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

HARTA nr.2: Sensuri ale cuvântului căpistere

NALR OLTENIA, MUNTENIA ȘI DOBROGEA

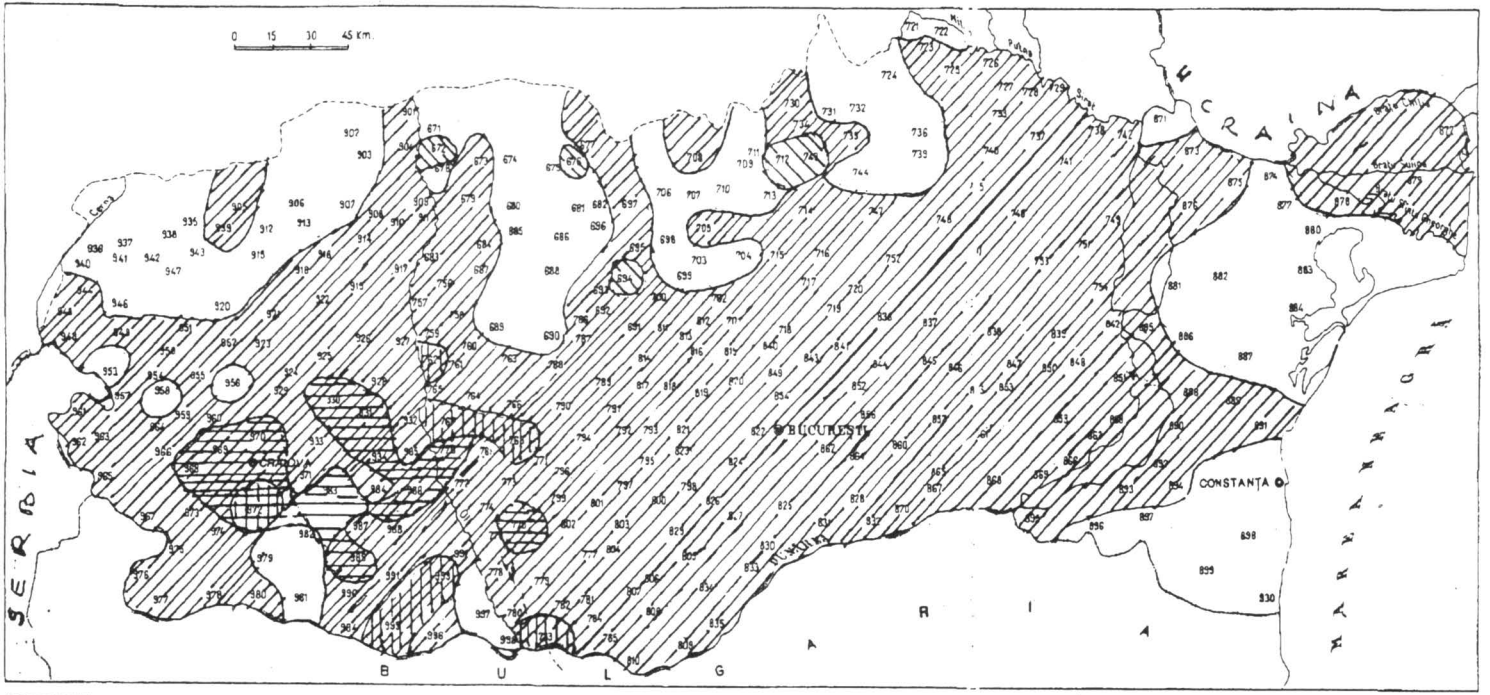
vas alungit, din lemn scobit, în care se frământă aluatul

lin

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

HARTA nr. 1: Sensuri ale cuvântului albie

NALR OLTENIA, MUNTENIA ȘI DOBROGEA

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

VALORIFICAREA UNOR REGIONALISME ÎN OPERA LUI I. L. CARAGIALE

IULIA MĂRGĂRIT

După contribuţiile lui Iorgu Iordan 1957 şi ale profesorului Theodor Hristea 1958, 199-231 privind „limba «eroilor»" lui Caragiale ori elementele regionale din opera scriitorului, reluăm problema, exclusiv sub aspectul vocabularului: pe de o parte, după cum s-a remarcat „despre limba şi stilul lui Caragiale sânt încă multe de spus" (Hristea 1958, 191), iar, pe de altă parte, după apariţia studiilor menţionate, s-au publicat masiv materiale dialectale în cele mai diverse forme (culegeri de texte, glosarele aferente acestora, atlase lingvistice regionale). În acest mod, s-au creat condiţiile de continuare a cercetărilor în aceeaşi direcţie, de această dată, în ceea ce ne priveşte, din perspectiva relaţiei „opera scriitorului şi variantele teritoriale ale limbii române".

În lucrarea de faţă semnalăm câteva regionalisme, nediscutate până în prezent sau discutate dintr-un unghi diferit, pe care le-am identificat în sursele de material dialectal mai sus menţionate. Elementele respective le-am întâlnit în două tipuri de contexte:

A. onomastica personajelor;

B. vorbirea acestora caracterizată prin replici memorabile, pentru un motiv sau altul.

A. În această categorie am separat două subgrupe, cuprinzând, după cum urmează: 1. numele „oficiale" ale personajelor din distribuţia dramatică; 2. numele „neoficiale", de tipul *cognonem* sau *calificativ injurios*, atribuite de unele personaje altora.

A.1. În Gl. Argeş, 23 figurează un termen, absent din dicţionare şi alte glosare, *brânzovenie*, cu două accepţii: 1. [familiar] „brânză în cantitate mare". 2. [depreciativ] „om de nimic". Formaţie inedită, analizabilă în baza derivativă *brânză* şi secvenţa *-ovenie*, conform semantismului conturat sub 1., derivatul ar fi putut apărea prin analogie cu termeni similari, ca de pildă *grozăvenie*, prin mijlocirea căruia, în regim absolut sau în combinaţii, se exprimă gradul cel mai înalt al unor trăsături: *era lume* ***grozăvenie***; *era* ***grozăvenie*** *de lume*. Cel de al doilea înţeles s-a cristalizat prin derivarea nucleului nominal al expresiei negative *a nu face nicio brânză* [fig.] „a nu realiza nimic; a nu izbuti într-o acţiune" (cf. DEL, 34; EL, 70 s.v. *brânză*). În aceste condiţii, presupunem că *brânzovenie* 2. a fost valorificat de către dramaturg în nomenclatorul personajelor, tocmai pentru semantismul cu totul special al termenului. Din acest motiv avansăm ideea că apelativul Brânzovenescu din comedia *O scrisoare pierdută* nu reprezintă expresia

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

fanteziei scriitorului[1], cum s-ar putea crede, ci preluarea creatoare a vocabularului dialectal din zonă. Prin decodificare, numele exprimă ineficiența totală ca trăsătură definitorie a personajului, ale cărui fapte, în mod constant, și, de regulă, corespund [fig.] „unității de măsură": „nicio brânză, mare brânză".

În același Gl. Argeș, 83, a fost înregistrat, ca poreclă atribuită unui om „lăudăros, ușuratic, neserios, palavragiu, farfara", *Farfarache*. În termenul menționat, de altfel, analizabil, identificăm baza derivativă *farfara*[2] „flecar, palavragiu" (*ibid.*), notată cu același sens și de către Iorgu Iordan, *Dicț.* 194, împrumut din limba turcă, precum și formantul *-ache* de origine greacă, de multe ori, și cu sens peiorativ (Pascu, *Sufixe*, 359). De la aceeași bază, în același glosar, s-a înregistrat sinonimul *farfaratic* „palavragiu, lăudăros". Cu elementele semnalate corelăm numele personajului Farfuridi, din aceeași comedie, chiar dacă acesta se analizează „perfect" în *farfurie* + suf. *-idi*, formant pentru antroponime, exprimând filiația, din limba greacă. Cunoscând intențiile scriitorului în legătură cu personajele din opera amintită, în cazul apelativului discutat, presupunem un subtil joc de cuvinte. Avem în vedere o posibilă deraiere lexicală de la *farfara*, metaforă în „cheie" satirică pentru profesia de avocat cu care, de altfel, termenul se armonizează, către *farfurie*, simbol pentru universul bucătăriei, accesoriile acesteia și pentru anumite personaje care îl frecventează, dată fiind posibila relație cu *blidele* (= farfuriile) (v. expresia cunoscută, nu tocmai măgulitoare la adresa cuiva: *a linge blidele*, în cazul de față „de partid"). A limita apelativul restrictiv la *farfurie*, așa după cum indică formal analiza, ar însemna a sărăci semnificația acestuia, ignorând însușirea de caracter „farfara" și, totodată, profesia practicată, în consens, la cota cea mai de jos. Ne întemeiem observația pe un fapt semnificativ: CADE a înregistrat pentru *farafara*[3], un sens subsecvent, dezvoltat în argou, tocmai cel pe care îl comentăm: „avocat". Tot acolo, în Gl. Argeș, 102, întâlnim *giurumea*, pl. *giurumele*, cu semantismul „secătură, lichea": *Săracuț de maica mea, /Toți mă țin de* ***giurumea*** (Folclor). Iorgu Iordan, *Dicț.*, 224, a inclus numele în varianta *giurumia*, indicând ca punct de plecare un împrumut din limba turcă: *geremea* 1. „amendă"; 2. „lucru prost sau de clacă", termen înregistrat și în ȘIO, 178. O altă variantă, creată prin accidente fonetice, *girimea*, apare în *D-ale carnavalului*, nu tocmai întâmplător, ca nume de familie al unui personaj: Nae Girimea.

---

[1] În eventualitatea că termenul ar reprezenta o creație personală a autorului, meritul acestuia, de a fi intuit, în toată intimitatea, mecanismul generării și formării cuvintelor, la nivelul lexicului dialectal, este cu atât mai mare.

[2] Cuvântul înregistrat, de altfel, în dicționare, aici ne interesează din perspectiva graiurilor. Nu este lipsit de importanță să amintim că în textele ilustrative din DA, întâlnim expresii conturate la nivelul vorbirii populare, plecând de la semantismul acestuia: *cuvinte cuviincioase cu care să închizi și* ***gura cea mai farfara*** (Ispirescu) *Mierliță mierliță, / Pasărea pestriță, / Pestriță și sură, /* ***Farfara de gură*** (Bibicescu, P.P.) – v. DA s.v.

[3] Coincidențele, până la un punct, între nume și profesie, nu constituie o pură întâmplare. Situații similare ne determină să recunoaștem aici un aspect al artei scriitoricești. De pildă, în *Scrisoarea pierdută*, prima silabă a antroponimului Cațavencu corespunde bazei onomatopeice omonime, substratul acestei coincidențe fiind plin de semnificații (v. momentul devoalării candidatului și, respectiv, rostirea: Nae Caț...., interjecție simbolică pentru calitatea personajului). În cazul lui Farfuridi, „cursul" numelui, după prima secvență (*Far...*), este deviat către un nou termen, chiar cu început identic, pe care îl continuă cu alte două silabe (*fu–ri< farfurie*), până la formantul propriu-zis. Printr-un astfel de procedeu, autorul derutează cititorul, camuflând cu măiestrie satira neiertătoare la adresa personajului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Cât privește relația dintre valoarea umană a acestuia din urmă și semantismul cuvântului, comentariile sunt de prisos.

A.2. Într-o altă sursă, Ciaușanu, Gl., 14/169 figurează adjectivul variabil *chichiricos* cu glosa complexă „sucit, inimă acră, mațe pestrițe, zgârie-brânză, *chichiricea* dracului de om! e *chichiriță*, e fiere spurcată"; numele *chichiriță* „inimă acră, mațe-pestrițe, om sucit; o *chichiriță* de om!", atestat și s.v. *fiere* 25/175: „E *chichiriț*-a dracului, e sucit, e un mațe-pestrițe, e iute, e vrednic". Considerând că *chichiricea, chichiriță* reprezintă variante susceptibile de a fi fost palatalizate, prin reconstituire, dacă admitem și restrângerea complexului sonor, în urma unui accident fonetic, ar fi rezultat *chichiricos* > *chichircos* > *titircos*, adjectiv analizabil prin baza *titircă*, supranumele pentru Jupân Dumitrache din *O noapte furtunoasă*. Acestuia îi recunoaștem portretul în descrierea lui Spiridon: *Mă㠡! Al dracului român și jupânul nostru! Bine l-a botezat cine l-a botezat* ***„Titircă Inimă-Rea"****. Ce are el cu mine? Zău! biata cocoana și cu nea Chiriac! Cu ei mai am noroc, ei mai mă scapă de afurisitul, că despre partea lui jupân Titircă Inimă-Rea, halal să fie de oasele mele* (Caragiale, *Opere* 1, p. 29). Convertit în nume propriu, *Chichiricea*, ca și adjectivul corespunzător, *chichiricos* permit corelarea cu *chichircă*, var. de la *chercheriță* „parazit din clasa arahnidelor care se înfige în pielea animalelor și a omului și se hrănește sugându-le sângele; căpușă" (v. DA s.v. *chercheriță*; DEX s.v. *căpușă*). Prin schimbarea de sufix, probabil, *chichiriță* a devenit *chichirice*, mai apoi *chichirce*, și chiar *chichircă*, în urma refacerii vocalei terminale. În acest stadiu, posibilitatea de modificare, *Titircă*, este aproape iminentă. În același timp, *chichiriță/chichiricea*, odată create, favorizează apropierea, fie și prin etimologie populară, de *chichiță* „cutie, sertar, spațiu secret prevăzut la unele mobile (ladă, masă), pentru depozitat bani, acte, podoabe, bijuterii etc.", termen sugestiv pentru caracterul personajului. Inclus într-un glosar recent publicat, *-chichiță* se întâlnește în varianta modificată în sensul ipotezei noastre (cf. Bărbuț, *Dicț. olt.*, s.v. *chitiță*[4]). Totodată, menționăm alte elemente din glosa citată, în Ciaușanu, Gl., preluate, cu alte calificative în opera lui Caragiale, ca epitete injurioase: *inimă acră* > *inimă rea; mațe-pestrițe,* > ~ *fripte*.

Fără să atingem în vreun fel arta inegalabilă a scriitorului, remarcăm valorificarea creatoare a lexicului dialectal prin elementele cele mai expresive pentru mesajul operei, probând în acest fel, profunda cunoaștere și prețuire a limbii vorbite la nivel dialectal. Astfel, parte dintre calificativele peiorative atribuite de unele personaje altora, au fost selectate, de asemenea, din lexicul uzual muntenesc al epocii: *Cum îi va fi fost numele cioclovinei ... dar o nevastă din sat, câtu-l văzuse nalt și cocârjat, slab de-i vedeai prin fălci și cu burta lipită de spinare, de părea că n-a mâncat în toată viața decât răbdări prăjite, îi puse îndată numele* ***Mațe goale*** *și* ***Mațe goale***[5] (subl. n. – IM) *a rămas. Iar dacă cineva voia să-l omenească cu un nume mai grecesc îi zicea Kir Matigoli* (Rev. crit.

[4] Pentru o evoluție completă, presupunem o etapă următoare cu ambele velare refăcute. Ne sprijinim ipoteza pe cazul similar *tichie* > *chitie* > *titie* (v. DLR s.v.: *Mâțâțel /Și-nfășățel* [...] */Cu* ***titia*** *de argint, / Cu cănafi până-n pământ* – S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, I, 1994, 16). Adăugăm că stadiile *chitiță, tichiță* se întâlnesc în Bărbuț, *Dicț. olt.*, 47, respectiv, 199.

[5] Textele populare din zonă atestă expresia antonimică, de asemenea cu sens peiorativ, tot cu regim de invectivă: „mațe umflate" – Ion Nejloveanu, *Basme populare românești* în *Folclor din Oltenia și Muntenia*, [vol.] VIII, 1982, 286.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

lit., an IV, 1896, 510). Prin urmare, secvența proferată de Jupân Dumitrache la adresa lui Rică Venturiano *mațe fripte*, și nu *mațe goale*, cu semantism apropiat, în alternanță cu alta sugestivă, *coate goale*, presupunem că a fost preferată contextual de către autor și pentru a evita repetiția calificativului *gol* în cele două compuse pronunțate succesiv: *mațe fripte, coate goale.*

Personajele scriitorului vorbesc, se exprimă, clamează concepții și rostesc supranume care circulau în epocă. Limbajul lor este cât se poate de firesc și de concordant cu poziția socială corespunzătoare și cu mediul ambiant: *O să-l iau ginere, de la Dumnezeu este de unde să trăiască, n-are să se bage* ***scârțâie-pană*** *și slugă la dârloagă prin ale cancelarii* (text din Oltenia, Rev. crit. lit., IV, 278).

Locuțiunea nominală marcată grafic, definind o profesie legată de cancelarii, o regăsim modificată în dublet onomatopeic în narațiunea patetică a lui Jupân Dumitrache: *Iacă, niște papugii ... niște* ***scârța-scârța pe hârtie****! Îi știm noi! Mănâncă pe datorie, bea pe veresie, trag lumea pe sfoară cu pișcherlâcuri* (Caragiale, *Opere* 1, 13). În vremea respectivă, compusul prin alăturare, se specializase ca termen peiorativ pentru „funcționar, contopist". Ca dovadă a generalizării, acesta se întâlnește chiar și în scrierile unui istoric precum A. D. Xenopol: *Sute de* ***scârța-scârța*** *mânjesc toată ziua ispisoace, pun rezoluții și spun palavre, ei duc cu toții o viață imposibilă* („Convorbiri literare", XIII, 358). Măiestria dramaturgului stă în alegerea celui mai pertinent dintre termenii menționați: *scârțâie-pană* și *scârța-scârța*, respectiv, repetiția onomatopeică, extinsă printr-o complinire exprimând disprețul: *pe hârtie*, pentru a dobândi încărcătura peiorativă maximă.

B. Contribuția lui Caragiale la valorificarea lexicului dialectal, sub diferite aspecte, constă și în selectarea anumitor termeni, susceptibili de a constitui calambururi, chiar involuntare, puse pe seama unor personaje, în anumite circumstanțe. De pildă, exercitarea „misiei", în relație cu superiorii, constituie un astfel de caz, inseparabil de Ghiță Pristanda, polițaiul orașului din comedia *O scrisoare pierdută*, și replicile acestuia. Una dintre ele, *curat murdar*, a atras atenția în mod special exegezei și a fost calificată drept oximoron, tocmai pentru faptul că figura de stil amintită presupune „asocierea ingenioasă, în aceeași sintagmă, a două cuvinte care exprimă noțiuni contradictorii" (Gh. N. Dragomirescu, *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, 1975, 169). Cu titlu de exemplu, citâm câteva dintre opiniile partizane ale oximoronului identificat: „După cum la Baudelaire în «Les fleurs du mal», la Tudor Arghezi în «Flori de mucigai», s-a putut vorbi de capacitatea regeneratoare a oximonorului, tot așa se poate identifica un fenomen analog la I. L. Caragiale, oximoronul fiind o figură predominantă în opera lui I. L. Caragiale" (Al. Călinescu, *Caragiale sau vârsta modernității*, 1976, 188). „Procedeul care revine în scrierile lui I. L. Caragiale este oximoronul" (Florin Manolescu, *Caragiale și Caragiale*, 1983, 228).

Față de remarcile de mai sus, opinăm că secvența spontană *curat murdar* este interpretabilă din punctul de vedere al creării deliberate, fără să constituie un oximoron, așa după cum s-a remarcat deja (Ștefan 1996, 67-71), dacă ținem cont de următoarele fapte:

a. toate replicile personajului construite pe baza aceluiași element invariabil: *curat caraghioz, ~ mișel, ~ murdar, ~ ca un câine*, emise ca formule de aprobare și obedință totală față de expresiile corespunzătoare ale prefectului Ștefan Tipătescu:

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

caraghioz, mişel, murdar, să urle ca un câine, sau în dialog cu Nae Caţavencu: *iată binefacerile unui sistem constituţional!, curat constituţional!*, exprimând diplomaţia subalternului, în raport cu o altă perspectivă a stăpânirii, constituie „ticuri" verbale. Dintre toate combinaţiile puse pe seama lui Pristanda, *curat murdar* prezintă o percutanţă deosebită prin asocierea absurdă a două antonime într-o construcţie echivalentă cu acordul necondiţionat al funcţionarului public, aflat într-o anumită subordine.

b. identificarea unui oximoron, în sintagma citată, întâmpină însă, după părerea noastră, o dificultate serioasă, dacă nu ignorăm semantismul real al adverbului intensiv antepus, între timp devenit arhaic: „într-adevăr, cu adevărat" (v. DA s.v.). Autorul, cu siguranţă, l-a avut în vedere în construcţia menţionată, mizând în acelaşi timp, şi pe virtualele speculaţii privind opoziţia imediată *curat /murdar*. Dovadă a deliberării scriitorului, în sensul propus de noi stă, pe de o parte, suita de combinaţii pe baza adverbului *curat*, rostite de acelaşi personaj, pe de altă parte, prezenţa amintitului adverb, cu semantismul specificat, în alte scrieri ale autorului: *Biata Miţa este desperată, pentrucă Octavian i-a spus* ***curat*** *că, dacă rămâne repetent, se împuşcă* (*Opere*, 2, 485). În chip firesc, adverbul se întâlneşte şi la alţi autori: *Tu-i spune* ***curat,*** */Că m-am însurat,/ Pe-o gură de rai!* (*Mioriţa*); *Ş-atunci crâşmăriţa cea frumoasă* ***curat*** *că s-a mâniat* (I. Creangă, *Amintiri*); *Eu sunt* ***curat*** *drăcoaică* (Stăncescu, *Basme*, 36). Termenul a fost înregistrat şi recent în textele dialectale din Muntenia: *Însă băiatu nu mai putea să vie* [fiind drumul lung], *c-acuma aţi fost în centru* ***curat*** (TDM III, 945/pct. 855, Albeşti, Ialomiţa). În aceste condiţii, suntem de acord cu observaţia că „figura de stil pe care a practicat-o Caragiale, nu este oximoronul, ci jocul de cuvinte" (Ştefan 1996, 71).

Adjectivul corespunzător adverbului discutat, în forma diminutivală, *curăţel, ~-ică*, de asemenea valorificat de către Caragiale, poate trece neobservat, la audiţie sau lectură, cu înţelesul real. Un fragment din schiţa „CFR" (*Opere* 2, 63) devoalează sensul cu care se foloseşte termenul:

– *Dac-o fi şi* ***curăţică****!*

– *Miţa* ***curăţică****? Ce vorbeşti dom'le!* ***Frumoasă****, dom'le! Îngheaţă puţul*

Reluarea adjectivului în replică relevă posibilitatea decriptării printr-un sinonim relativ corespunzător calităţii derivative (*frumuşică* pentru *curăţică*). Dată fiind „distanţa" semantică dintre diminutive şi bazele corepunzătoare (cf. *prost / prostuţ*: D. Bârsan, *False diminutive*, în SMFC III, 89-99), altfel spus, semantismul atenuat al derivatului în raport cu baza, „amicul" din schiţa citată se simte obligat să reaşeze lucrurile pe un făgaş concordant cu punctul de vedere personal, clamând, ultragiat, starea fizică a Miţei: „frumoasă dom'le!". Într-adevăr, modificării semantice amintite trebuie să-i acordăm creditul cuvenit, sensul adjectivului în forma diminutivală, desigur, dezvoltat p. ext., fiind atestat. În DA, de pildă, găsim suficiente texte ilustrative care evidenţiază totodată şi posibilitatea ca înţelesul propriu, generalizat, să ecraneze sensul dobândit specificat: „curat şi drăgălaş, spălăţel, plăcut, simpatic, îngrijit, frumos". Trebuie să remarcăm faptul că adjectivul, însoţeşte un nume sau apare în regim absolut: *Era şi* ***curăţică*** *fata* (Rădulescu-Codin, *Îngerul românului*). După termenul citat, DA menţionează „glosat prin *frumuşică*". *Cum e tânăr, bine făcut şi* ***curăţel*** ... (Caragiale, *Opere* 2, 446). *Făcea ...poezioare ... uneori destul de* ***curăţele*** (*idem*, *Notiţe şi fragmente*, 1897, 100/5). *Îi plăcea moşneagului să aibe tot iepe tinere şi* ***curăţele*** (I. Creangă, *Poveşti*, 106). Termenul apare frecvent în scrierile lui Petre Ispirescu, autor originar din Muntenia:

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Fiindcă avea darul de a fi ***curățel***[6]*, toți flăcăii din sat îl pizmuiau* (*Legende* II, 33). *Era* ***curățel****, dar hainele de pe el erau* ***imoase*** (*op. cit.*, 37). Contradicția dintre calificativele din ultimul text nu exprimă raportul antonimic *curat / murdar*, ci, dimpotrivă, unul concesiv: *frumos*, în pofida hainelor *pline, murdare* de noroi. Semantismul îl regăsim în Crestomația lui Gaster (II, 327/30): *E culcat un Dumnezeu, / Mititel și belușel, / Și la față* ***curățel***. Toate aceste atestări, în care este evidentă evoluția de sens[7], demonstrează o cunoaștere profundă a termenilor din limba vorbită, fapt care-i permite scriitorului să practice cu finețe jocul de cuvinte, uneori punând pe seama personajelor necunoașterea acestora. Pentru „amicul" citat din schița „C.F.R.", punctul maxim al frumosului, evaluat în consecințele declanșate, are efecte miraculoase: „*îngheață puțul*". În realitate, secvența exprimă urâțenia absolută, motiv pentru care oglinda apei respinge o astfel de imagine, solidificându-se în semn de refuz total (cf. *urât de îngheață apa* Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor* IV, 480). Tot aici semnalăm autenticitatea muntenească a exprimării, autorul alegând termenii emblematici pentru provincie, sursa acvatică numindu-se *puț* și nu *fântână*.

Loc. adverbială *peste poate* 1. „cu neputință, imposibil", 2. „foarte mult, enorm, din cale afară", pentru accepția secundă, a fost pusă și menținută în circuit generalizat, fie și numai sub aspectul cunoașterii, prin tirada lui Rică Venturiano, personaj din comedia *O noapte furtunoasă*: *Sânt într-o poziție pitorească și mizericordioasă și sufăr* ***peste poate***. Construcția nu este creație de autor, cum s-ar putea crede, de vreme ce cunoaște multiple atestări în epocă și încă mult timp după aceea.

Cu înțelesul „imposibil", expresia a fost notată de Ciaușanu, Gl., 51/201 s.v. *poate* și, relativ recent, în Gl. Argeș, 199 s.v. *peste*: *Nu-mi vine să cred c-a făcut el una ca asta, e* ***peste poate*** (*ibid.*, 209, s.v. *poate*). DLR înregistrează secvența s.v. *putea* 44., cu ambele accepții, citatele ilustrative, cu o singură excepție (Zagra-Năsăud), fiind din surse muntenești. Intenția satirică a autorului se deduce și din faptul că aceeași expresie este înlocuită consecvent în propriile intervenții auctoriale: *Două case gemene,* ***peste putință*** *de deosebit!* (*Opere* 2, 118). *Pentru mine ...* ***peste putință*** *să mă gândesc la a nu mă supune!* (*ibid.*). *A fost* ***peste putință*** *să-l scot pe pedant dintr-ale lui!* (*op. cit.*, 486). *E* ***peste putință*** *să mă culc!* (*op. cit.*, 468).

Aceeași construcție cu sensul 2. se întâlnește chiar în basmele populare culese din partea sudică a țării și publicate cam în aceeași perioadă cu operele lui Caragiale: *Împăratul, cum să-și ia el fetele, că le iubea* ***peste poate****, ca un tată bun ce era* (Stăncescu, *Basme*, 88). *Dar tot nu se lăsa, că-i plăcea* ***peste poate*** [fata] (*id. ibid.*, 118). *Ar fi voit și ei să aibă un copilaș dar fu* ***peste poate*** (Ispirescu, *Legende* I, 180). *Ea zicea că este* ***peste poate*** *ca să rămâie cineva însărcinată din vedere* (*op. cit.*, 139). Recent, locuțiunea a fost înregistrată în textele dialectale muntenești: *La salon nu era lume atât de multă la nuntă ca acuma, da acuma e* ***peste poate!*** (TDM III, 844, pct. 851, Făcăieni, Ialomița).

---

[6] D. Bârsan, *lucr. cit.*, 94, consideră, pe baza aceluiași citat, că diminutivul analizat „poate avea și sensul de a fi «mai curat», «mai îngrijit», ignorând mutația semantică menționată în DA.

[7] Extensiunea semantică a fost posibilă în contexte favorizante, în cadrul cărora, pe baza asocierii adjectivelor *frumos* și *curățel*, diminutivul a preluat prin absorbție sensul îmbinării: *Și-acuma o știi pe Nasta cât de frumoasă și curățică* [e]! (I. I. Stoian, *Texte folclorice din județul Râmnicu-Sărat*, în *Grai și suflet*, III, 1927-1928, 308/CXXXIX).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

De asemenea, o altă locuțiune adverbială *la nemurire*, însemnând „fără capăt, fără sfârșit, extrem de tare, de intens, de mult" (v. DLR s.v. 1.) figurează în tirada amoroasă a lui Rică Venturiano: *Te iubesc* ***la nemurire*** *și îți dedic lira mea*! Locuțiunea a fost atestată în textele populare culese din Prahova, în epoca interbelică, într-o povestire gravă, despre război: *Noi aveam în fața noastră un munte. Acolo era inamicu dă trăgea* ***la nemurire*** Istrătescu, *Texte*, 379. Impresiei fireşti a fostului ostaş de pe câmpul de luptă, de atac interminabil, perceput la scara veşniciei, dilatare a timpului explicabilă, îi putem opune aventura personală a lui Rică Venturiano în care acesta îşi exprimă sentimentele de iubire la dimensiuni infinite. Prin comparație, registrul stilistic total diferit al ocurențelor relevă caracterul rizibil al declarației de dragoste.

Pe lângă termenii de mai sus, pentru a încheia seria, adăugăm o metaforă specifică limbii vorbite: *somnul ăl lung*, în expr. *a dormi* ~~ „a se săvârşi din viață; a muri", folosită ca imprecație, în intervențiile lui jupân Dumitrache, celebrul personaj din comedia *O noapte furtunoasă: Doarme?* [Chiriac]; *Toți dormiți, dormire-ați* ***somnul ăl lung***! *Pâinea știți să mi-o mâncați!* (Caragiale, *Opere* 1, 46). În etapa contemporană de evoluție a limbii, expresia a fost atestată, în lexicul dialectal, în același repertoriu al imprecațiilor, cu același înțeles *Durmi-r-ar* ***d-ăl lung***! [la adresa unei persoane căreia i se dorește dispariția] (v. Gl. Argeş, 74). În plus, subliniem marca morfologic-muntenească contextuală: articolul genitival, prin care autorul îşi caracterizează „eroii".

În legătură cu elementele regionale din opera unor scriitori, mai ales din secolele trecute, Theodor Hristea 1958, 191, observa că acestea reprezintă fapte fără valoare artistică. Prezența lor se explică fie prin stadiul de evoluție în care se găsea limba literară în epoca respectivă, fie prin faptul că scriitorii erau originari dintr-o anumită regiune pe care o aduceau cu ei în opera literară.

În scrierile lui Caragiale, în calitate de muntean, găsim elemente reprezentative aparținând tuturor compartimentelor limbii, filtrate de geniul său creator. Cu toate acestea, scriitorul nu este inseparabil de provincia din care provine, ca în alte cazuri. Pentru Ion Creangă, de pildă, relația cu Humuleştii s-a impus demult, din timpul vieții acestuia şi fără dificultăți. Scriitorul moldovean, nedespărțit afectiv de universul naşterii şi al copilăriei, l-a introdus în opera sa, eternizându-l. Pentru Caragiale, satul Haimanale nu are aceeaşi relevanță. Dramaturgul a copilărit şi a învățat la Ploieşti, oraş pe care, de multe ori l-a evocat cu spirit critic, ca scriitor. Relația dintre limba operei lui Caragiale şi a provinciei de origine este comparabilă, dincolo de poziția sa de fin şi necruțător analist, din punctul de vedere al reprezentativității acesteia din urmă, cu raportul limbă literară/graiurile muntenești, prin raportare la celelalte subdiviziuni teritoriale. Pertinența scăzută a graiurilor sudice în configurația dialectală a dacoromânei se explică şi prin asimilarea lor majoritară în baza dialectală a românei literare, motiv pentru care multe dintre elementele de vocabular nu le mai recunoaştem ca muntenisme. Expresia relației autorului cu idiomurile dacoromâne sudice stă tocmai în excelenta cunoaştere, apreciere şi valorificare a valențelor lexical-expresive proprii acestora a c ă r o r r e l e v a r e î n s ă p r e s u p u n e u n a n u m i t d e m e r s p e n t r u c i t i t o r u l a v i z a t. Măsura cunoaşterii graiurilor populare o dă valorificarea acestora conform creativității scriitorului, astfel încât lexemele dialectale d e v i n e m b l e m a t i c e, m a i î n t â i p e n t r u a r t a s c r i i t o r u l u i, ş i, î n p l a n s e c u n d, p e n t r u a p a r t e n e n ț a l o r r e g i o n a l ă. C o m u t â n d u - l e (s a u r e c r e â n d u - l e?) î n o p e r a

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

proprie, le-a personalizat, marcându-le cu sigiliul său incon fundabil până la apropriere. Autorul le-a asigurat cunoaștere maximă, iar identitatea lor reală o aflăm prin mijlocirea operei literare. Așa se face că în *peste poate* recunoaștem un termen din opera lui Caragiale și ne putem mulțumi cu atât. Dar dacă ne preocupă arta scriitorului ajungem, inevitabil, la sursa primară. Autorul a valorificat selectiv vocabularul dialectal sau a creat el însuși în spiritul acestuia. Apelativul *Brânzovenescu* nu este reductibil la *brânză*, ci la un derivat semnificativ prin conotația peiorativă a bazei. Poate că nu dramaturgul a atașat augmentul *-ovenie* în structura numelui, ci creativitatea populară din zonă (ori s-a ajuns la același rezultat independent?). Cert este că relația *brânză – brânzovenie*, similară cu *drac–drăcovenie*, atestă încărcătura semantică specială a derivatului cu care autorul și-a investit personajul, de la început, prin însuși numele acordat. De altfel, acesta constituie o carte de identitate pentru majoritatea personajelor din aceeași comedie, ele evocând, adeseori, prin apelative, dependințele unei locuințe reprezentate de accesoriile specifice: *Brânzovenescu* și *Farfuridi*, nume deja comentate; *Trahanache* amintind de un preparat culinar: *trahana* „tăiței" (v. DLR s.v.), care prin fierbere (la propriu, la figurat pentru „erou") se înmoaie, devenind o masă inertă; *Pristanda* „nume de horă" (v. DLR s.v.) pe care personajul o joacă, la modul figurat, cu fiecare dintre superiorii și potențialii superiori, după cum i „se cântă". Alții au supranume cu care sunt identificați de către ceilalți „eroi" și prezentați spectatorului, în absența cunoașterii propriu-zise: *coate-goale, mațe fripte, scârța-scârța pe hârtie*, de altfel compuse folosite în lexicul epocii. Caragiale le-a auzit, le-a preluat și le-a ridicat la nivel de imagine artistică, făcându-le să consune în acord cu propria sa partitură. Creativitatea anonimă, acea creativitate a limbii române semnalată de Mioara Avram (1993, 23-27) s-a întâlnit cu creativitatea scriitorului, prin voința acestuia. Racordarea artistică la filonul culturii populare constituie cel mai frumos omagiu pe care scriitorul l-a adus, indirect, provinciei din care, mai întâi, și-a adunat sevele creatoare. Intuind valențele artistice și autenticitatea expresiilor, arta scriitorului stă în valorificarea acestora. Profunda cunoaștere a limbii vorbite, precum și a lexicului corespunzător, eventual, a creării personale în spiritul acestora, îi permite să practice jocul de cuvinte pe baza ambiguității de sens (învechit: *curat/ murdar* sau dezvoltat: *curățică* „frumoasă").

Devenite emblematice pentru opera lui Caragiale, elementele de vocabular prezentate, prin identificarea lor în materialul dialectal menționat, într-o operație inversă celei întreprinse de autor, după aproape un secol de la dispariția acestuia, probează importanța variantelor teritoriale ale limbii, între altele, pentru literatura beletristică. Cercetarea acestora relevă autenticitatea elementelor valorificate de scriitor, calitatea acestora de fapte exponențiale pentru provincia de origine a lui Caragiale, statutul graiurilor de depozitare ale lexicului dialectal, explorabil încă în multe dintre tainele lui aflate în materialele dialectale.

BIBLIOGRAFIE:

Avram 1993 = Mioara Avram, *La créativité et l'„hospitalité" du roumain, Revue roumaine de linguistique*, tome XXXVIII, N° 1-3, 23-27.

Bărbuț, *Dicț. olt.* = Dorina Bărbuț, *Dicționar de grai oltenesc*, Craiova, 1990.

Caragiale, Opere = I. L. Caragiale, *Opere*, ediție critică de Al. Rosetti, Șerban

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Cioculescu, Liviu Călin, cu o introducere de Silvian Iosifescu, [vol.] 1, 1959; 2, 1960; 3, 1962; 4, 1965.

Ciauşanu, Gl. = G. F. Ciauşanu, *Glosar de cuvinte din judeţul Vâlcea*. Bucureşti, Imprim. naţională, 1931. (Academia Română. Memoriile Secţiunii literare. Seria III. Tom. V. Mem. 6).

CILR = *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea* [vol. I], 1956, volumul al II-lea 1958, volumul al III-lea 1962.

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1913-1948.

DEL = Elena Carabulea, Sabina Teiuş, Valentina Şerban, *Dicţionar de expresii şi locuţiuni*, [Chişinău], 2002.

DEX = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti", *Dicţionar explicativ al limbii române*, Ediţia a II-a, Bucureşti, 1986.

DLR = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*. Serie nouă, Bucureşti, 1965 şi urm.

EL = Doina Bărbuţ, Ion Nejloveanu, *Expresii populare româneşti şi locuţiuni*, [f.a.].

Gl. Argeş = D. Udrescu, *Glosar regional Argeş*, 1967.

GS = „Grai şi suflet". Revista Institutului de Filologie şi Folclor, publicată de Ovid. Densusianu, Bucureşti, vol. I (1924) ş. u.

Hristea 1958 = Theodor Hristea, *Elemente regionale în opera lui I. L. Caragiale*, CILRL, II, p. 191–231.

Iordan, *Dicţ.* = Iorgu Iordan, *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, 1983.

Iordan 1957 = Iorgu Iordan, *Limba „eroilor" lui I. L. Caragiale, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice*, 1957.

Ispirescu, Legende = Petre Ispirescu, *Legende* sau *Basmele românilor*. Adunate din gura poporului, vol. I 1944, vol. II 1947.

Istrătescu, *Texte* = Alexandrina Istrătescu, *Texte populare din judeţul Prahova*, în GS III, fasc. 2, p. 344-380.

LR = „Limba română", Bucureşti, 1952.

Pascu, *Sufixele* = Dr. G. Pascu, *Sufixele româneşti*. Ediţiunea Academiei Române, Bucureşti, 1916.

Rev. crit. lit. = *Revista critică literară*. Director Ar. Densusianu, Iaşi, Anul I (1893) ş. u.

SMFC = *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor*, 1959-1972.

Stăncescu, *Basme* = Dumitru Stăncescu, *Basme, culese din gura poporului*. Cu o prefaţă de Ionescu-Gion, Bucureşti, 1892.

ŞIO = Lazăr Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*. I. *Introducerea*. II. *Vocabularul*. 1. *Vorbe populare*. 2. *Vorbe istorice*, Bucureşti, 1900.

Ştefan 1996 = L. Ştefan, ***Curat-murdar*** *sau oximoronul la I.L. Caragiale*, în LR, XLV, nr. 1-6, p. 67-71.

TDM III = *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu. vol. III, de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1987.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

VALUING REGIONALISMS IN I.L. CARAGIALE'S WORK

Abstract

The author discusses some regionalisms that haven't been previously signaled from the work of I.L. Caragiale, regionalisms that she identified in the most recent dialectal material from the southern part of the country. They were grouped into two categories, according to the affiliation domain: A. The character's onomatology, B. The language of the respective characters.

The conclusions of the paper are relevant for the writer's relationship with the spoken language, used in his epoch by a certain social category where he took his characters from:

- in discovering regional elements we started from the text towards the dialectal reality, a proof of its spreading and imposing by means of specific elements of language;
- the analyzed regionalisms certify the profound knowledge of folk language in the sense that the writer traced the respective elements or he created them himself in the spirit of popular creativity; in both cases, the writer's merit of "an artist of the word" when valuing the regional elements stays unequalled.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan –Al. Rosetti"
Calea 13 septembrie nr. 13, Bucureşti

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

SINCRONIA ŞI DIACRONIA CÂMPURILOR TOPONIMICE

DRAGOŞ MOLDOVANU

Înţelegem prin sistem toponimic ansamblul procedeelor utilizabile într-o limbă dată pentru actualizarea funcţiei denominative. Manifestarea concretă a sistemului se face prin nume simple sau prin câmpuri.

Înţelegem prin câmp toponimic o structură *sui-generis*, prin care asociaţiile de obiecte geografice (*designata*) dintr-o microzonă, realizate de vorbitori, se reflectă, la nivelul expresiei, prin opoziţii (echipolente, pozitive sau graduale), fie analitice, fie sintetice.

Orice câmp presupune existenţa unui nucleu, corespunzând obiectului de maximă importanţă (socio) geografică în raport cu obiectele contigue. Faţă de centrul toponimic, celelalte toponime reprezintă subordonări de ranguri diferite, unele servind, la rândul lor, ca punct de plecare al altora. De ex., de la un oronim *Bobeica* s-a format fitonimul *Preluca Bobeicii*, iar de la acesta hidronimul *Pârâul la Preluca Bobeicii*. Vom numi toponimele secundare derivate toponimice, adaptând la acest domeniu formula „derivate sintactice", folosită de Jerzy Kuryłowicz[1].

Se pune întrebarea dacă ansamblul denominativ menţionat include sau nu opoziţii în planul conţinutului sau, altfel spus, dacă se constituie sau nu într-o structură. După noi, conţinutul unui toponim este dat, pe de o parte, de termenul generic sau entopic, reprezentând expresia lingvistică a clasei de obiecte geografice („deal", „poiană", „apă curgătoare" etc.); iar pe de altă parte din indicele de identificare. Aşa cum a arătat Eugen Coşeriu, identificarea înseamnă nu stabilirea identităţii unui obiect, ci a ipsităţii sale, adică a ceea ce îl individualizează între obiecte de acelaşi fel[2]. Când, într-un spaţiu geografic determinat, obiectul geografic este unicul reprezentant al clasei, atunci este suficientă pentru denominaţie folosirea entopicului în funcţie toponimică; dar pentru a-l distinge de obiectele din aceeaşi clasă, coprezente în zonă, este nevoie de un indice de identificare suplimentar, care să invoce fie o caracteristică (socio) geografică, fie proximitatea faţă de un alt obiect denumit.

Dacă opoziţia presupune identitate şi diferenţă în planul conţinutului, atunci putem considera ansamblul citat ca o structură, în care elementul comun îl formează indicele de identificare prin proximitate (în speţă, determinantul *Bobeica*), iar elementul specific este termenul generic (în speţă, determinatul, care se aplică obiectelor din clase

[1] Kuryłowicz 1960: 44.
[2] Coseriu 1962: 293-294.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

geografice diferite: *poiană* și *pârâu*). Între nucleul oronimic și derivatele sale, opozițiile sunt de tip privativ.

Structurile toponimice se bazează pe același fel de raporturi ca și cele lexicale, și anume de dependență unilaterală între o constantă (baza) și mai multe variabile (derivatele), pe de o parte, și de dependență facultativă (sau constelație, în termeni glosematici) între derivate. Adaptând în continuare terminologia lui Kuryłowicz, vom numi opozițiile de acest tip opoziții polare, ele fiind similare celor dintre baze și derivatele lexicale, iar procesul de structurare respectiv – polarizare[3]. Deoarece perechile toponimice desemnează obiecte din clase geografice diferite, vom admite că, prin polarizare, se creează câmpuri pur toponimice, fără o legătură directă cu câmpurile lexicale.

Un tip particular de polarizare toponimică este acela prin care câmpurile se constituie nu pe baza relației de contiguitate între obiecte geografice din clase diferite, ci în virtutea unei calități comune a denotatelor, sesizată de către denominatori. De exemplu, lângă Câmpulungul Moldovenesc există *Dealul Vergilor* și *Pârâul Vergilor*, numite astfel pentru că, atât pe deal, cât și pe pârâul din vecinătate, cresc tufe de alun. Un afluent al Trotușului este numit *Slănic* de către români (< v. bg. *slanikŭ*), dar *Szaláncz* de către secui (< v. bg. **slanĭcĭ*). Utilizarea unui dublu sufix de către vechii bulgari i-a nedumerit pe slaviști[4], care n-au putut să-i ofere o explicație. După părerea noastră, baza lexicală reflectă o caracteristică comună, v. bg. *slanŭ* 'sărat', iar sufixele particularizează obiecte geografice contigue: *slanikŭ* 'salină' și **Slanĭcĭ* 'pârâul sărat'. Opoziția sufixală primară s-a neutralizat în uzul vorbitorilor neslavi care au preluat toponimele, astfel încât românii au generalizat o denumire, iar secuii pe cealaltă.

O altă variantă tipologică a polarizării poate să apară când obiectele geografice se află pe proprietatea unei anumite persoane. Dezvoltarea câmpului se va face atunci direct de la numele acesteia, de exemplu: *Coasta la Miroțoieni*, *Groapa Miroțoienilor* sau *Groapa la Miroțoiu*, *Pârâul la Miroțoieni* sau *Pârâul Miroțoienilor* (lângă Câmpulungul Moldovenesc). La baza structurii nu se mai află ideea de proximitate geografică, ci aceea de apartenență (în sens larg), iar polarizatorul nu mai este un nume de loc, ci un nume de persoană. Așadar, indicele de identificare nu mai este de natură geografică („lângă X"), ci socială („al lui X"). Putem numi această variantă denominativă polarizare sociogeografică.

Înregistrarea greșită a nomenclaturii geografice în repertoriile oficiale și ignorarea informațiilor diacronice i-au derutat pe unii lingviști, care au văzut în procesul de polarizare un simplu „transfer de nume" de la un obiect la altul[5], de natură metonimică[6]. De un transfer putem vorbi doar în cazurile de transplant toponimic, prin care o populație emigrată aduce cu ea numele localității de origine sau prin care oficialitățile creează toponime comemorative (*Roma*, *Plevna* etc.). În rest avem a face cu opoziții, în care termenul entopic face parte integrantă din nume, fiind prezent atât în denominația populară (*Cristești – Pârâul Cristeștilor*), cât și în documente, unde ar fi trebuit scris cu

[3] Kurylowicz 1960: 72.
[4] Kniezsa 1948: 10; Petrovici 1970: 192.
[5] Bolocan 1977.
[6] Otin 1980.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

majuscule în permanenţă (*Suceava – Târgul Sucevei*), iar nu doar uneori (*Neamţul – Târgul Neamţ*). Nu o dată documentele indică limpede fazele unui proces al cărui rezultat pare astăzi un simplu transfer, de exemplu: „mănăstirea care este la Moldoviţa" (la 1409) → „Mănăstirea de la Moldoviţa" (la 1434) → „Mănăstirea Moldoviţei" (la 1570) → astăzi *Moldoviţa*, identic cu numele râului lângă care se află. În acest ultim stadiu, tendinţa spre economie a vorbirii suplineşte prin context absenţa entopicului (*malul Moldoviţei – zidul Moldoviţei*).

Al doilea tip de câmp toponimic este acela format prin diferenţiere. Înţelegem prin aceasta procesul prin care se desemnează, cu ajutorul unor delimitatori lexicali, părţile unui obiect geografic sau sociogeografic denumit. Aici opoziţiile toponimice se constituie pe baza celor lexicale, pentru că diferenţierea opune denotatele corespunzătoare din acelaşi câmp lexematic ierarhizat. De exemplu: curs superior – curs inferior (*Fundul Sadovei – Gura Sadovei*, opoziţie echipolentă), curs principal – afluent principal (*Suceava – Sucevița*, opoziţie privativă), dos de deal – faţă de deal (*Curul Buzăului – Buzăul*, opoziţie privativă), vârf – coastă – poale de deal (*Pleşa Mare – Pleşa de Mijloc – Pleşuica*, opoziţie graduală). Elementul de identificare este raportul [parte a unui întreg].

Când un ansamblu geografic sau sociogeografic se împarte în două sau mai multe părţi, diferenţierea lor se face adesea prin determinante antonimice sau prin sufixe: *Prislopul Mare – Prislopul Mic, Bâsca Mare – Bâscuţa, Mânecii Ungureni – Mânecii Pământeni, Scroafa Seacă – Scroafa cu Apă, Oşeştii Boiereşti – Oşeştii Răzeşi, Năneştii de Jos – Năneştii de Sus, Orăşenii - Deal – Orăşenii - Vale, Satul Mare – Satul Mare Nou, Nămoloasa - Sat – Nămoloasa - Târg* etc. După ce o unitate s-a împărţit, refacerea ei se face sub semnul pluralului: de la *Prislopul Mare* şi *Prislopul Mic* la *Prisloapele*, de la *Pietrişul de Jos* şi *Pietrişul de Sus* la *Pietrişurile*, de la *Treaca Mare* şi *Treaca Mică* la *Trecile* etc. Acest plural nu reprezintă un apelativ, cum a fost considerat, ci este o marcă a *clasei toponimice*, care desemnează o unitate prin suma părţilor componente. Clasa toponimică este o *unitas multiplex*.

Un caz particular de diferenţiere toponimică este acela în care opoziţiile nu au un punct de plecare lexical şi, ca urmare, nu au un caracter antonimic. El s-a creat prin analogie cu diferenţierea propriu-zisă şi constă din delimitarea prin proprietari a părţilor unei moşii sau ale unui sat, de exemplu: *Ionăşenii lui Bogza – Ionăşenii lui Ţântilă – Ionăşenii Răzeşi*. Şi acest tip de diferenţiere generează clase toponimice: *Ţolicii* din *Ţolicea Vărateculuí* şi *Ţolicea Neamţului* sau *Vladomirele* din *Vladomira lui Ciornei* şi *Vladomira lui Savin*.

Cele două tipuri principale de câmpuri toponimice semnalate, câmpul polarizant şi câmpul diferenţiator, se combină de multe ori în câmpuri mixte. Descrierea câmpurilor constituie, după noi, obiectivul principal al toponimiei structurale şi, implicit, al lexicografiei toponimice structurale, deoarece, prin subordonările pe care le implică, se pretează în mod special la un tratament lexicografic ierarhizat. Prezentăm în anexă schema lexicografică a toponimului BICAZ din *Tezaurul toponimic al României. Moldova*.

Credem, de asemenea, că toponimia diacronică trebuie să-şi propună ca obiectiv în primul rând studierea formării şi evoluţiei câmpurilor toponimice, uzând, când este cazul, de metoda reconstituirii componentelor dispărute. Reconstituirea presupune cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

necesitate cunoaşterea proceselor structurante care angajează numele de locuri, deoarece numai astfel poate fi sesizată dispariţia unui termen al opoziţiilor toponimice primare.

Astfel, în câmpurile de tip polarizant, este obişnuită situaţia în care, de la un nucleu oronimic, se formează hidronime desemnând ape care curg în direcţii opuse. De exemplu, de sub muntele *Deia* de lângă Câmpulung izvorăsc *Pârâul Deia* (afluent al Moldovei) şi *Pârâul Deia* (afluent al Moldoviţei). De sub *Dealul Colbului* (la vest de Rarău) izvorăsc două pâraie *Colbu*, unul afluent al Bistriţei, altul în bazinul Moldovei, afluent al *Izvorului Giumalăului*. Acesta din urmă, cu obârşia sub muntele *Giumalău*, are şi el o pereche în bazinul Bistriţei, *Pârâul Giumalău*. De sub muntele *Tătarca* din Obcina Mestecănişului izvorăsc *Valea Tătărcii* (afluent al Cârlibabei) şi *Pârâul Tătarca* (afluent al Moldovei). În Vrancea, de sub dealul *Hârboca* (< ucr. *horbaka* 'cocoaşă mare; deal')[7] izvorăsc trei pâraie *Hârboca*, două dintre ele curgând spre est (*Hârboca Mare* şi *Mică*), iar unul spre vest. Exemplele de acest gen sunt nenumărate.

Plecând de la această premisă, putem avansa ipoteza că un nucleu oronimic dispărut poate fi reconstruit pe baza hidronimelor desemnând cursuri de apă dispuse simetric. Astfel, două hidronime *Zăbala*, care denumesc un afluent al Putnei în Vrancea şi al Râului Negru în Transilvania, pentru care s-au propus etimologii neverosimile, pot fi explicate[8] de la un oronim v. bg. neatestat, **Zaběla* (*gora*) 'muntele graniţei', cf. v. bg. şi v. scr. *zabělĭ* 'pădure îngrădită', bg. *zábel* 'branişte'. Sensul iniţial al apelativului v. bg. va fi fost acela de 'limită', pentru că el derivă din verbul *zabélja* 'a deveni alb, a face alb', iar limitele de pădure se marcau prin desfacerea coajei copacilor. Oronimul desemna o întinsă cumpănă montană (zona vârfurilor Lăcăuţi – Arişoaia – Buniul) şi a fost substituit ulterior prin numele vârfurilor – fenomen frecvent în toponimia românească. După arheologul Maria Comşa, în Vrancea a existat, în secolele IX-X, un cnezat care asigura paza drumului sării (de la Slănicul Moldovei la Dunăre şi de aici în Balcani)[9] şi care se raportează la aşa-zisa „civilizaţie balcano-dunăreană" a primului imperiu bulgar. Aceeaşi origine o are, de altfel, şi hidronimul *Slănic*. Nu ştim până când va fi existat acest cnezat şi este greu de spus cu ce „ţară" din Transilvania se învecina el, dar este cert că etimologia noastră are implicaţii istorice de mare importanţă, reorientând cercetarea într-o direcţie nouă.

Hidronimul *Uzul* desemnează un afluent al Trotuşului şi un afluent al Oltului, ambii izvorând din aceeaşi culme muntoasă. Până în prezent, ele au fost puse în relaţie cu numele bizantin al seminţiei turanice a *uzilor*, care însă a avut o prezenţă episodică în spaţiul est-carpatic, de la 1060 la 1065 e.n.. Vlad Cojocaru a presupus însă că punctul de plecare al hidronimelor a fost fie numele muntelui, fie acela al trecătorii, ambele dispărute[10]. Noi credem că etimonul nucleului este v. turcic *uz* 'trecătoare montană'[11], care sprijină supoziţia lui Cojocaru. Denumirea a fost dată, probabil, de primul val de turanici, care, după Constantin C. Giurescu, au trecut din Moldova în sudul Transilvaniei

[7] Cf. Moldovanu 1984: 379 şi nota 47.
[8] Moldovanu 1984: 378 şi nota 45.
[9] Comşa 1987: 42.
[10] Cojocaru 2005: 59-60.
[11] DTS 1969: 620.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

înainte de anul 1000[12] şi care vor fi menţionaţi la 1224, convieţuind cu românii într-o „silva Blacorum et Bissenorum".

După Emil Petrovici, *Ciumârna* este la origine un hidronim din v. sl. **čemerĭna* 'cu spânz'[13]. În Bucovina trebuie presupusă o bază lexicală v. ucr. *čemer* (< ucr. *čemir* 'spânz'). Există, în Obcina Mare, două pâraie *Ciumârna*, unul afluent al Moldoviţei, altul afluent al Dragoşei, care izvorăsc de sub muntele numit astăzi *Fusa*. În această situaţie, este de crezut că nu pâraiele, ci muntele dintre ele a fost cel numit iniţial *Ciumârna* (acordat cu *gorá*) şi că noua sa denumire a fost dată de coloniştii de la Freudental: germ. *Fuss* 'picior de munte', adaptat morfologic de către români.

În multe cazuri, oronimul vechi a fost substituit printr-un fitonim. Procesul se explică prin valoarea sociogeografică mai mare a fitonimelor, care, în Obcinele Bucovinei, au devenit şi oronime. Astfel, în hotarnica Mănăstirii Putna de la 1490 este atestat muntele „unde este casa lui Bene" (*dom Benev*). El trebuia să se afle între *Pârâul Benea* (afluent al Moldovei) şi *Pârâul Benschi* (afluent al Brodinei), ale căror nume sunt polarizări evidente de la un neatestat **Munte al lui Bene*. Poiana de pe acest munte a fost numită mai târziu, de către huţuli, *Cruhla* 'Rotunda', iar astăzi întregul deal se cheamă *Dealul Cruhla*.

Între *Pârâul Miclăuşa* (afluent al Moldovei) şi *Pârâul Miclăuşei* (afluent al Deiţei, din bazinul râului Moldoviţa) se află *Dealul* şi *Poiana Stirigoii*. Putem presupune că acest deal s-a numit înainte **Dealul lui Miclăuş*, iar *Poiana Stirigoii*, care se găsea pe el, şi-a extins cu timpul numele asupra întregului munte.

Pârâul Dragoşa (afluent al Moldoviţei) şi *Dragoşinul* sau *Dragoşina* (afluent al Suceviţei) izvorăsc de sub muntele *Poiana Mărului*. Piciorul de munte de la N-V de Poiana Mărului, care astăzi se numeşte *Piciorul Mărului*, se chema *Piciorul Dragoşinului* pe vremea lui Eraclie Porumbescu, care călătorise în regiune pe la 1898. Or, este ştiut faptul că, în mentalitatea populară, picioarele de munte reprezintă părţi ale unui întreg şi sunt denumite prin diferenţiere faţă de numele muntelui. Este, deci, de crezut că muntele însuşi se chema iniţial **Dealul* (sau *Măgura*) *lui Dragoşin*. Acelaşi Porumbescu arăta că un grup de stânci din acel munte se chema *Pietrele lui Dragoş*. Dispunem deci de două indicii care, coroborate cu hidronimele menţionate, converg spre ipoteza că persoana de la care s-a format oronimul era cunoscută ca *Dragoşin* în zona Suceviţei şi ca *Dragoş* în zona Moldovei. Asemenea alternanţe de sufixe nu erau rare în vechea onomastică românească – şi este suficient să menţionăm cazul pictorului lui Petru Rareş, atestat ca *Dragoş* şi ca *Dragoşin* în documente diferite. Dacă *Poiana Mărului* este menţionată ca „munte", iar nu doar ca „poiană", deja într-un document din anul 1491, înseamnă că vechiul nucleu oronimic, de la care s-au format cele două hidronime, este cu mult anterior, probabil din secolul al XIV-lea.

Este cunoscut faptul că un rezultat frecvent al procesului de diferenţiere toponimică este apariţia diminutivelor hidronimice, desemnând afluenţii unor cursuri de apă. Dar nu o dată se întâmplă ca, din perechea opozitivă primară, să se păstreze doar diminutivul, care permite însă reconstruirea nucleului hidronimic originar. Astfel, un afluent pe dreapta al Bârladului, aproape de vărsarea acestuia în Siret, este *Bârlăjiţa*

[12] Giurescu 1942: 306.
[13] Petrovici 1944: 80.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(atestat la 1448, cu palatalizarea moldovenească a lui *v* + *i* > *ź*), numită astăzi *Bârlăģíța* (cu *v* + *i* > *ģ*), atestat și cu labiala primitivă *v* (*Bărlăvița* la 1639, *Bărlovița* la 1796) sau cu alt sufix (*Bârlovățul* la 1841). Acest hidronim, în care recunoaștem sufixele diminutivale slave *-ica* și *-ičĭ*, nu se poate înțelege ca derivat de la *Bârlad*, ci ne obligă să refacem perechea opozitivă primară, **Bărlova* < sl. sudic **Bĭrlova* (*voda*) '(râul) mlăștinos' sau 'mocirlos'. Acesta va fi fost cel dintâi nume al râului, în timp ce *Bărlad* < v. bg. **Bĭrljadĭ*, format de la baza **bĭrlo* 'mlaștină' cu sufixul colectiv *-jadĭ*, era un horonim, desemnând zona mlășinoasă a cursului inferior[14]. Substituția hidronimului **Bĭrlova* prin horonimul **Bĭrljadĭ* a putut fi realizată în perioada veche bulgară (secolele IX-XI), când sufixul colectiv *-jadĭ* își pierduse productivitatea, astfel încât slavii nu mai puteau percepe diferențierea funcțională a derivatelor creată de înaintașii lor. Putem vorbi, în acest caz, de o neutralizare a opoziției toponimice. De la noul nume al râului s-a format, prin polarizare, numele târgului riveran.

Un câmp toponimic similar a reconstruit Vlad Cojocaru în bazinul Trotușului[15]. El a observat că numele popular al afluentului drept principal al Uzului, *Bârzăuța* (cca 20 km), este un diminutiv care presupune un **Bârzava* ca vechi nume al Uzului, derivat cu suf. *-ava* de la v. sl. *bŭrzŭ* 'repede'. O caracteristică a Uzului este tocmai viteza mare a apei, care face să nu poată fi traversat fără poduri. Ipoteza aceasta merită să fie aprofundată. Adjectival la origine, suf. *-ava* a dobândit în slava comună și o funcție hidronimică, ce i-a permis să se atașeze și unor baze provenite din adjective: ceh. *Černava* < *črn-* 'negru', scr. *Bjèlava* < *bĕl* 'alb', *Brzava* < **brŭzŭ* 'repede', bg. *Krasava*, pol. *Krasawa* < *krasa* 'frumos; roșu', ucr. *Rusava* < *rusij* 'gălbui' etc.. După Ivan Duridanov, formantul *-ava* aparține stratului hidronimelor slave străvechi, care și-a încetat de timpuriu funcția hidronimică, după secolul al VIII-lea[16]. Forma diminutivului românesc, *Bârzăuța*, presupune și ea o pronunție arhaică, bilabială (*w*), a spirantei *v*, păstrată și astăzi în unele graiuri slave sudice[17].

Situațiile relevate aici își au corespondente în toponimia occidentală. După Marcel Baudot, „parfois un affluent a conservé sous la forme diminutive le nom ancien de la rivière où il se jette, ainsi *Calonnette*, affluent de la Clarence (Pas-de-Calais) donne à penser que celle-ci s'est jadis appelée *Calonne* comme l'Oignin (Ain), qui reçoit la *Semenette*, a du se nommer *Semène*"[18]. Tot astfel, în Normandia, *Siette* menține numele vechi, **Sie*, al râului Long Vey, iar *Donnette* pe acela al râului Corbionne, care s-a numit probabil **Donne* sau **Don*[19]. Principiul metodologic al reconstrucției unor hidronime neatestate plecând de la diminutivele lor, care desemnează afluenți sau localități riverane, a fost formulat de Paul Lebel, care-i conferă caracter de lege[20]. După savantul francez, „Si la rivière a quelque importance, il est bien rare que son nom n'ait pas laissé de traces dans la toponymie environnante"[21].

---

[14] Moldovanu 1987: 291-301.
[15] Cojocaru 2005: 59-60.
[16] Duridanov 1958: 245-250.
[17] Vondrák 1906: 282-283.
[18] Baudot 1961: 122.
[19] Baudot 1969: 139.
[20] Lebel 1935: 487.
[21] Lebel 1956: 351.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

După cum se observă, cercetarea toponimică de factură „clasică" nu este lipsită de intuiţii structurale. Dar ea va trebui relansată prin punerea în acord cu o teorie a câmpurilor toponimice, privite ca o realitate dinamică, în care componentele, indiferent de rang, au o stabilitate variabilă în timp.

ANEXĂ

Schema lexicografică a toponimului BICAZ după *Tezaurul toponimic al României. Moldova*

BICAZUL top. descr. **I.** †Oron. [At. la 1781 în forma *Bicas M*[ons]: TTRM, I_4, 24/2.] Mt. situat la N de mt. Hăşmaşul Mic, între r. Bicaz (N), p. Bicăjel (V) şi p. Dămuc (E).

1. P. d i f e r. Oron. (În sint. ~ *Mare* şi ~ *Mic*) Părţile mt. Bicaz: ib. (a. 1788). ♦ Calc magh.: *K*[*is*] *Bekas*, *N*[agy] *Bekas* ib. (a. 1788).

2. P. p o l a r. Hidron. (Şi în sint. *Pârâul Bicaz*) Mare afl. dr. al r. Bistriţa (la or. Bicaz): ib. 25/1 (a. 1788).

a. P. difer. Hidron. (În deriv. *Bicăjelul*; nou) Primul mare afl. dr. al Bicazului **(2)**.

α. P. p o l a r. †Oicon. [At. la 1954: TTRM, I_1, 80/1.] Fost s., astăzi parte a s. Bicazul-Chei, situat aproape de confl. Bicăjelului cu Bicazul **(2)**.

b. P. p o l a r. Oicon. [At. ca s. la 1772: ib. 79/1.] Or., j. Neamţ, situat la confl. Bicazului **(2)** cu r. Bistriţa; (vechi) Bicăjenii.

c. P. d i f e r. †Oicon. (În sint. *Gura Bicazului*) [At. la 1820: ib. 503/2.] Fost s., pe terit. or. Bicaz.

d. P. d i f e r. †Oicon. (În sint. *Fundul Bicazului*; ofic. *Fundul Bicaz*) [At. la 1830: ib. 439/2.] Fost s. pe cursul mijlociu al Bicazului **(2)**, pe terit. s. Neagra, com. Taşca, j. Neamţ; (vechi) Bicazul, Dubasul.

e. P. d i f e r. Hodon. (În sint. *Cheile Bicazului*) Defileul de pe cursul superior al Bicazului **(2)**: MDG, II, 355/1 (a. 1899).

a. P. p o l a r. †Oicon. [At. la 1873 în forma *Cheiul*: TTRM, I_1, 218/1.] Fost s., la V de or. Bicaz, lângă locul numit Piatra Corbului.

b. P. p o l a r. Oicon. (În comp. *Bicazul-Chei*) [At. la 1939: ib. 80/1.] S., com. Bicazul-Chei, j. Neamţ, situat aproape de intrarea în defileul Bicazului **(2.e)**; (vechi) Bicazul. ♦ Calc. magh.: *Bekasszoros* ib. 79/2 (a. 1931).

f. P. p o l a r. Oicon. (Vechi) Fundul Bicazului: ib. I_4, 25/1 (a. 1772).

g. P. p o l a r. Oicon. (Vechi) Bicazul-Chei: ib. I_1, 79/2 (a. 1932).

h. P. p o l a r. Oicon. S., com. Bicazul Ardelean, j. Neamţ, situat în partea din Transilv. a Bicazului **(2)**. **a.** (*Bicazul*; vechi) ib. 79/2 (a. 1790). ♦ Coresp.: germ. *Krotendorf*, rom. *Broasca* ib. (a. 1790). **b.** (În sint. *Bicazul Unguresc*; vechi) ib. (a. 1849). **c.** (În sint. *Bicazul Ardelean*) ib. (a. 1950).

i. P. p o l a r. †Oicon. (În sint. *Centrul Bicazului*; ofic. *Bicaz-Centru*) [At. la 1954: ib. 79/2.] Fost s., pe terit. s. Bicazul Ardelean.

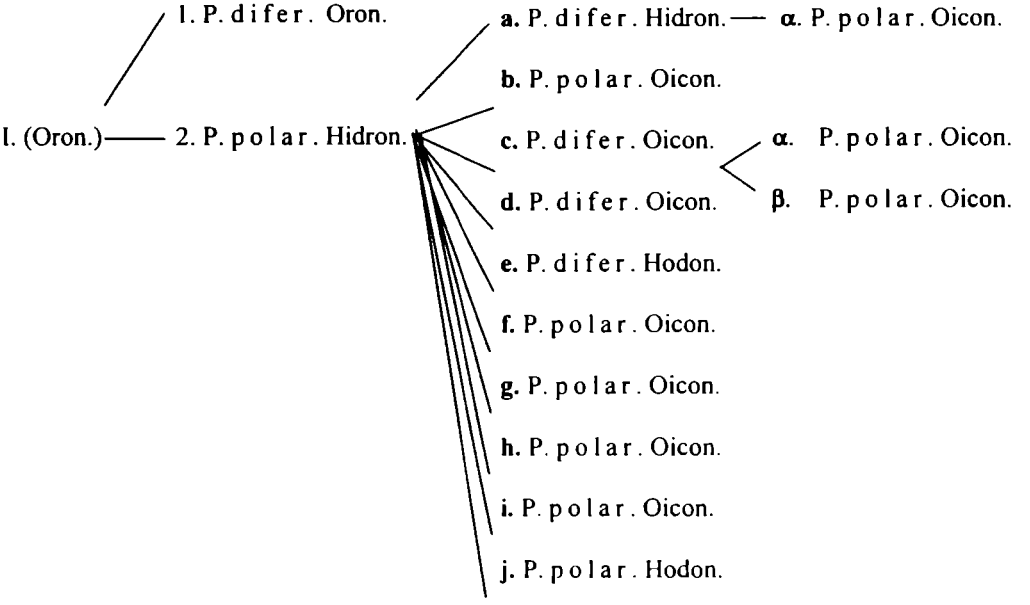
j. P. p o l a r. Hodon. (În sint. *Trecătoarea Bicazului*) Trecătoarea spre Transilv., situată la izv. Bicazului **(2)**: MDG, I, 400/1 (a. 1898).

– Pron. ardel.: **(2.h)** *Bgyikaz* TTRM, I_1, 79/2 (a. 1839).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

– Etim.: **(I)** apel. **bicaz** (var. a lui *bicas* „piatră albă, strălucitoare") în funcţie oron., motivat prob. de prezenţa Pietrei Luciului în partea de N a mt. Coresp. germ. şi rom. de la **2.h. a** sunt etim. pop., prin asocierea oicon. *Bicaz* cu magh. *beka* „broască".

Stema câmpului toponimic BICAZ

BIBLIOGRAFIE:

Baudot 1961 = Marcel Baudot, *Éléments de reconstitution des hydronymes disparus*, în *VI Internationaler Kongress für Namenforschung*, II, München.

Baudot 1969 = Marcel Baudot, *Stratigraphie hydronymyque de la Normandie*, în *Proceedings of the ninth International Congress of Onomastic Sciences*, Louvain.

Bolocan 1977 = Gh. Bolocan, *Transferul de nume în toponimie*, în „Studii şi cercetări lingvistice", XXVIII, nr. 2, p. 171-179.

Cojocaru 2005 = Vlad Cojocaru, *Toponimia văii mijlocii a Trotuşului. Dinamica structurilor toponimice*, Iaşi.

Comşa 1987 = Maria Comşa, *Un drum care lega ţinutul Vrancei de Dunăre şi existenţa unui cnezat pe valea Putnei în secolele IX-X*, în *Vrancea. Studii şi comunicări, V-VII*, Focşani.

Coseriu 1962 = Eugenio Coseriu, *Teoría del lenguaje y lingüística general*, Madrid.

DTS 1969 = *Drevnetjurskij slovar'*, Leningrad.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Duridanov 1968 = Ivan Duridanov, *Za njakoi redki slovoobrazo-vatelni tipove v bălgarskata toponimija s usporedici ot drugite slavjanski ezici*, în *Slavističen sbornik*, I, Sofia.
Giurescu 1942 = Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*[4], I, Bucureşti.
Kniezsa 1948 = Kniezsa István, *Szláv eredetű viznevek a Székelyföldön*, în „Magyar Nyelv", XLIV, nr.1.
Kuryłowicz 1960 = Jerzy Kuryłowicz, *Esquisses linguistiques*, Wrocław – Kraków.
Lebel 1935 = Paul Lebel, *Les noms de lieu diminutifs de noms de cours d'eau*, în „Romania", LXI.
Lebel 1956 = Paul Lebel, *Principes et méthodes d'hydronymie française*, Dijon.
Moldovanu 1984 = Dragoş Moldovanu, *Stratificarea genetică a toponimiei româneşti şi problema continuităţii românilor* (I), în „Anuar de lingvistică şi istorie literară" (Iaşi), XXIX, seria A.
Moldovanu 1987 = Dragoş Moldovanu, *Hidronime româneşti de origine slavă*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară" (Iaşi), XXXI, seria A.
Otin 1980 = E.S. Otin, *Toponimičeskaja metonimija*, în *Perspektivy razvitija slavjanskoj onomastiki*, Moscova, p. 106-118.
Petrovici 1944 = Emil Petrovici, *La population de la Transylvanie au XI*[e] *siècle*, în „Revue de Transylvanie", X.
Petrovici 1970 = Emil Petrovici, *Studii de dialectologie şi toponimie*, Bucureşti.
Vondrák 1906 = W. Vondrák, *Vergleichende Slavische Grammatik*, I, Göttingen.

SYNCHRONY AND DIACHRONY ON TOPONYMIC FIELDS

Abstract

After a brief account of his view on the toponymic fields, understood as *sui-generis* structures, the author reconstructs a series of disappeared "nuclei" on the basis of their derivatives, which have been preserved until the present time as terms belonging to certain "suspended oppositions".

Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Iaşi, str. T. Codrescu, nr. 2
dragos.moldovanu@yahoo.fr

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

NUME DE ANIMALE ÎN LIMBILE ROMANICE CUVINTE ŞI MOTIVAŢII NOI

MIHAELA-MARIANA MORCOV

Folosind metoda de interpretare a hărţilor de motivaţie din ALE şi ALiR[1], ne propunem să urmărim în paralel câteva cuvinte care constituie în română şi în celelalte limbi romanice denumirile dialectale ale omizii şi ale salamandrei. Termenii romanici şi mai ales cei româneşti, pe care îi prezentăm în continuare, sunt greşit interpretaţi sau nu sunt nici măcar semnalaţi în ALiR II A, deşi fac parte din câmpurile onomasiologice analizate în această lucrare. Semnalând fapte de limbă noi, din domeniul dialectal dacoromân, încercăm să aruncăm lumină asupra unor chestiuni din restul Romaniei sau să urmărim în ce măsură anumite fenomene din domeniul romanic occidental corespund unor fapte similare, caracteristice spaţiului romanic oriental.

1. DENUMIRI ROMANICE PENTRU *OMIDĂ*

În diferite limbi romanice omida este desemnată prin adjective care fac aluzie la o trăsătură fizică evidentă: este vorba de perii care acoperă corpul larvei[2]. Motivaţia poate fi recunoscută în cazul cuvântului *pəl'osa* 'păroasă' din italiana meridională, al cuvântului spaniol *pel'uso* 'păros' şi al cuvintelor retoromane *pal'uzɐ*, *pl'uzɐ* 'păroasă'[3]. Cuvântul echivalent din limba română este utilizat într-o localitate din Banat tot cu sensul figurat 'omidă' (Arhiva ALRR. Ban., întrebarea 1198, punctul 49). Spre deosebire de exemplele de mai sus însă adjectivul românesc apare doar în cadrul unei sintagme: *mîţă părɔásă* (*ibid.*). Denumirea românească este identică din punctul de vedere al structurii cu zoonimele *katpl'øz* şi *g'atta pil'ɔza*, din franceză şi din corsicană[4]. După cum remarcă Rita Caprini, denumirile utilizate cu sensul propriu 'pisică' sau 'păroasă' trebuie corelate însă cu o anumită specie de omidă, chiar dacă din domeniul dialectal romanic occidental lipsesc informaţii care să confirme acest aspect.[5] Datele din domeniul dialectal dacoromân completează această lacună. Astfel, în Banat s-a precizat faptul că sintagma *mîţă părɔásă* desemnează „um fiel dă omídă măi máre" (Arhiva ALRR. Ban., *ibid.*).

---

[1] ALE: 1986, ALiR: 2001.
[2] Caprini 2001 în ALiR II A 2001: 72.
[3] *ibid.*
[4] *ibid.*: 81.
[5] *ibid.*: 66.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

O altă denumire care evocă înfățișarea omizii în limba română este cuvântul *kod'ats* [6]. Rita Caprini explică motivația acestui substantiv raportându-se la sensul său etimologic de 'animal cu coadă'[7].

Asocierea dintre omidă și animalele cu coadă este neîntemeiată, astfel încât considerăm că sensul la care ar trebui să ne referim este cel de 'vierme', pe care îl găsim înregistrat atât în dicționare, cât și în atlasele lingvistice regionale[8]. Tot prin asociere cu viermii se explică și denumirile *kavali'er* 'cavaler' și *kaval'e salv'adak* 'cavaler sălbatic' din italiana septentrională[9]. Rita Caprini vede în respectul pe care vorbitorii îl acordă animalului o posibilă motivație pentru cele două zoonime [10]. Lansând cu reținere această ipoteză, Rita Caprini recunoaște implicit că la originea evoluției semantice în discuție s-ar putea afla o altă cauză. De fapt, pentru noul sens 'omidă', pe care îl dezvoltă cuvântul *kavali'er*, ar trebui luată în considerație nu numai accepția proprie 'cavaler', ci și sensul secundar care face aluzie la viermii de mătase. După cum menționează Nicola Zingarelli, aceasta este semnificația pe care cuvântul *kavaliere* a dobândit-o la nivelul dialectelor italiene[11]. S-ar mai putea aduce ca argument în favoarea explicației pe care o propunem și faptul că, tot în italiana septentrională, o altă denumire a viermilor de mătase a evoluat către sensul 'omidă'. Este vorba de zoonimul *big'at* și de varianta fonetică a acestuia *bug'at* [12].

O altă posibilă motivație are ca punct de plecare sensul etimologic al cuvântului *kavali'er* ('călăreț'). Printr-o personificare foarte plastică este sugerat, astfel, modul în care se deplasează vietatea. Alte denumiri care pun în evidență această particularitate vin în sprijinul ipotezei noastre. În nordul Italiei, de exemplu, omida este cunoscută sub numele *komp'as*, o sintagmă folosită cu sensul propriu 'numără pași'[13]. Motivația aflată la originea acestei evoluții semantice poate fi recunoscută și în cazul termenului muntenesc: *paș'i* (ALRR. Munt.-Dobr. III, harta 372- MN, punctul 714).

În trei localități din Muntenia omida este cunoscută sub numele de *cotác* sau *cotár* (*ibid.*, punctele 695-697). În DA (s.v.) cuvântul *cotár* este înregistrat cu sensul principal 'cel care măsoară cu cotul'. Ne aflăm și de această dată în prezența unui transfer semantic bazat pe asocierea cu modul de deplasare a omizii. Acest fapt devine evident tocmai datorită celei de a doua accepții pe care cuvântul o primește în lucrarea lexicografică amintită: „omidă lunguiață și subțire, de culoare cenușie care când merge se îndoaie" (*ibid.*). Exemple de analogii între activitatea măsurătorului și mișcările omizii sunt atestate și în domeniul dialectal italian și în cel franțuzesc: it. sept. *mizur'ini* 'măsurătoare', 'omidă'; it. sept. *pertega'ɔr* 'măsurătoare', 'omidă' (< it. *pertica* înv. 'unitate de măsură'), 'omidă'; oïl *məzur'ɛt* 'măsurătoare', 'omidă'[14].

---

[6] *ibid.*: 72.
[7] *ibid.*
[8] DA (s.v. *codaci* sau *coadă*); ALRR. Mar. III, harta 593; vezi și Vasile Arvinte 2006: 446 - 447.
[9] Caprini 2001: 73.
[10] *ibid.*
[11] Zingarelli 1970: s.v.
[12] Caprini 2001: 71.
[13] *ibid.*: 74.
[14] *ibid.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Datele din atlasele lingvistice regionale româneşti completează informaţiile consemnate în DA. În această lucrare a fost înregistrat ca nume bucovinean al omizii un cuvânt care ar trebui asociat cu sursa de hrană sau cu habitatul animalului: *conopidă* (DA s.v.). Aşa cum reiese din AliR II A, în alte limbi romanice nu au fost atestate zoonime care să corespundă termenului românesc.

Într-o localitate din Transilvania omida este desemnată prin cuvântul *măriuţă* (ALRR. Trans. IV, planşa 84, punctul 306).

În două puncte din domeniul lingvistic italian numele *Maria* este întâlnit cu aceeaşi semnificaţie: este vorba de localităţile Rovere din Abruzzi şi Celle din Puglia unde omida este cunoscută sub numele *marìa pelòse* sau *mariꭗa pəlósa* 'maria păroasă' (Arhiva ALI, întrebarea 4701).

Potrivit lui Adriano Garbini, în limba italiană numele propriu menţionat este des întâlnit în terminologia entomologică populară[15]. De aceea, acest transfer semantic se explică uneori prin inerţia vorbitorilor sau prin refuzul lor de a căuta noi denumiri[16]. Ipoteza propusă de cercetătorul italian nu este valabilă însă şi pentru domeniul dialectal românesc, unde numele Maria sau diminutivele derivate de la acesta sunt întrebuinţate doar cu sensul la care ne-am referit şi cu accepţia 'buburuză' (Arhiva ALR, întrebarea 1889).

Pentru a da o interpretare corectă zoonimelor din italiană şi română trebuie să ţinem cont şi de rolul pe care îl joacă omida în credinţele magico-religioase. Funcţia de animal totemic a acestei fiinţe este confirmată de zoonime care fac aluzie la relaţiile de rudenie[17]. Astfel, în sardă omida se numeşte *mamar'u:ɣa* 'mama omida'[18].

2. DENUMIRI ROMANICE PENTRU *SALAMANDRĂ*

Un alt animal aflat în centrul credinţelor magico-religioase este salamandra. Într-o localitate din Maramureş acest amfibian este cunoscut sub numele de *împ'istrit'óre*. (ALRR. Mar. III, harta 594, punctul 231). În DA substantivul *împistritór* (*împistritoáre*) este înregistrat doar cu sensurile: 'persoană care împestriţează', 'persoană care brodează sau care împodobeşte', 'cioplitor care ornamentează lemnul', 'substanţă care colorează' şi 'persoană care împodobeşte obiectele sau care încondeiază ouăle de Paşti' (DA, s.v.). Trecerea cuvântului de la aceste sensuri la cel atestat în Maramureş ar putea avea drept explicaţie impresia produsă de pielea viu colorată a salamandrei. În acest caz denumirea din dacoromână este comparabilă cu denumirile *vakav'aja* şi *v'aka var':œra* 'vacă bălţată' din italiana septentrională sau cu denumirea portugheză *b'iʃa p'ĩtɐ* 'animal pestriţ'[19]. Informaţiile legate de funcţia magică a salamandrei infirmă însă ideea că la originea acestei evoluţii semantice se află o simplă figură de stil. După cum se arată în

[15] Garbini 1919-1925, II: 1293.

[16] *ibid.*

[17] Citându-l pe Richard Riegler, Mario Alinei susţine că numele de rudenie utilizate ca nume de animale constituie reminiscenţe ale unor străvechi relaţii magico-religioase dintre animal şi om. (Alinei 1981: în «*Quaderni di Semantica*», II, 1981: 364, 367).

[18] Rita Caprini, *op. cit.*: 73.

[19] Nessi 2001 în AliR II A 2001: 478, 470.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

comentariile care însoțesc răspunsurile obținute la întrebarea 1377 din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Banat.*, fetele bagă salamandra în sân „ca să știe coase frumos" (punctele 1 și 2), iar „copilul o trece peste mâini ca să scrie frumos" (punctul 4) (ALRR. Ban. III, harta 450). În Arhiva Atlasului lingvistic român se precizează că tinerele care lasă să treacă acest animal (probabil peste mâini) învață să coasă (Arhiva ALR, chestionarul lui Sever Pop, întrebarea 1185, localitatea Trestieni, județul Prahova). Potrivit lui Ion Taloș, românii cred că, umblând pe brațele fetelor, salamandrele le pot dezvălui acestora din tainele cusutului și ale brodatului[20]. Motivația cuvântului *împistritoare* este pusă în evidență de un verb care face parte din aceeași familie lexicală cu substantivul în discuție și care apare în notele din ALR. Astfel, în localitatea Câlnic din județul Caraș-Severin s-a făcut precizarea că *șolomîndrele* „se bagă la țară în sîn ca să împistrească frumos" (Arhiva ALR, chestionarul lui Sever Pop, întrebarea 1185, punctul 28). În lumina acestor date etnografice zoonimul *împ'istrit'óre* trebuie corelat cu funcția de animal-totem a salamandrei. Mai trebuie remarcat faptul că denumirea românească menționată evocă o ființă supranaturală pozitivă, în contrast cu celelalte limbi romanice unde majoritatea cuvintelor care desemnează salamandra fac aluzie la personaje fantastice negative[21].

Cu sensul 'salamandră' cuvântul *faptʲ* apare în trei localități din Transilvania (ALRR. Trans. IV, harta 520, puntele 422, 423, 437). Omonimia creată între acest cuvânt și un nume dialectal al omizii se poate explica fie prin confuzia care se face uneori între cele două animale [22], fie prin asociere cu puterile magico-religioase care le sunt atribuite amfibienilor. În răspunsurile obținute la chestionarul lingvistic al lui Hasdeu se afirmă că „dacă cineva găsește în casă o broască zice că-i *faptu* (semn rău)", iar salamandrele obișnuite sau cele născute din cenușa altei salamandre sunt considerate, ca și omizile numite *fapți*, drept instrumente vrăjitorești[23]. Potrivit Dicționarului Academiei *faptul* desemnează atât animalul care este utilizat ca instrument vrăjitoresc, cât și boala transmisă de acesta (DA, s.v.). Credința că atingerea salamandrei ar putea afecta sănătatea omului se reflectă și la nivelul unor denumiri romanice care provin din latinescul **ronea* 'râie' (<**aronea*; cls. *aranea*). Este vorba de cuvintele galiciene *sakarr'oɲa*, *sakarr'aɲtʃa* și de cuvintele walone *rɔɲ*, *rɔɲ'ɛt*[24].

În cea mai mare parte a domeniului dacoromân apar forme corupte ale cuvântului *salamandră*. Astfel, în sudul țări întâlnim următoarele variante fonetice și derivate lexicale: *șolimindriță*, *șolomîndriță*, *șolomîndră*, *solomîndră* etc. (ALRR. Munt.-Dobr. III, harta 439, punctele 674, 680, 682; NALR. Olt. III, harta 553, punctele 937, 941, 944, 947, 964). În nordul și în estul domeniului dacoromân sunt prezente atât formele amintite,

---

[20] Taloș 2001: 131.
[21] Nessi, *op. cit.*: 482.
[22] În anumite situații vorbitorii au demonstrat că nu cunosc realitatea SALAMANDRĂ. Astfel, în două localități din nordul țării numele cel mai frecvent al salamandrei, cuvântul *solomédră* desemnează un vierme mare, în mai multe culori, iar în sud termenul *cîrcîjác*, *cîrcăjác* este întrebuințat cu sensul 'salamandră' (ALRR. Trans. IV, harta 520, punctele 262, 305; ALRR. Munt.-Dobr. III, harta 439, punctul 791; NALR. Olt. III, harta 553, punctul 981).
[23] Mușlea, Bârlea 1970: 284, 285; Arhiva NALR. Mold.-Bucov., întrebarea 1377, punctul 597.
[24] Nessi, *op. cit.*: 475.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

cât şi varianta *solomẽzdră* (ALRR. Trans. IV, harta 520, punctul 263; Arhiva NALR. Mold.-Bucov., întrebarea 1377, punctele 463, 473, 490). Sextil Puşcariu consideră că aceste denumiri s-au născut sub influenţa cuvântului *solomonar* (*şolomonar*), întrucât salamandra care iubeşte focul este strâns legată de practicile vrăjitoreşti[25]. Atât la nivel mitologic, cât şi în plan lingvistic există şi alte argumente care pot fi aduse în favoarea acestei ipoteze. În tradiţia populară românească, solomonarul (şolomonarul) este cel care aduce ploaia[26]. În diverse locuri din cuprinsul domeniului lingvistic romanic acest fenomen meteorologic este, de asemenea, asociat cu prezenţa salamandrei. În limbile galoromanice amfibianul poartă denumiri derivate de la cuvinte care desemnează ploaia (fpr. *plãver'ula*, oïl *kãpl'ova*), iar în Banat unul dintre vorbitorii anchetaţi a observat că acest animal cade din cer odată cu picăturile de apă[27]. Legătura dintre personajul mitologic românesc şi salamandră poate fi reconstituită şi prin intermediul unor zoonime care sunt identice cu numele vrăjitorului. Astfel, în punctul 345 din Transilvania a fost înregistrat ca denumire a salamandrei chiar cuvântul *şolomănár i* (Arhiva ALRR. Trans., întrebarea 1377, punctul 345). În DLR sintagma *şolomáriu plóii* este atestată ca denumire a salamandrei (*Salamandra Maculosa*) (DLR s.v. *şolomar*). Cuvântul *şolomar* reprezintă în acelaşi timp numele unui vrăjitor despre care se crede că ar stăpâni norii (*ibid.*). Denumirea românească ar putea fi comparată cu zoonimul friulan *pjov'ana*, chiar dacă termenul din urmă, derivat fiind de la substantivul *pj'ova* 'ploaie', nu face decât indirect aluzie la universul credinţelor magico-religioase[28]. Într-o localitate din Oltenia, salamandra poartă numele de *múma plói̯i*. (NALR. Olt. III, harta 553, punctul 928). La români, această sintagmă evocă totodată sărbătoarea şi ritualurile asociate cu venirea ploii[29]. Potrivit cercetătorului I. Taloş, păpuşa denumită *mama ploii* este corelată în tradiţia populară românească cu ceremoniile magice de legare a ploilor[30]. În cadrul acestor ritualuri mama ploii este îngropată la răscrucile drumurilor, în vatra focului sau în cimitir, iar tatăl soarelui este pus în gard, acest gest simbolizând renaşterea sa şi moartea mamei ploii.

Un alt personaj mitologic la care fac, probabil, aluzie cele mai multe denumiri româneşti ale salamandrei este însuşi împăratul Solomon. În credinţele populare româneşti, Solomon ştia întocmai ca solomonarul „tot ce se petrecea în cer, pe pământ şi în apă" şi „cunoştea planetele [...] şi plantele de leac". El „vorbea toate limbile animalelor, ale păsărilor, peştilor, copacilor", „putea închide şi deschide cerurile şi mai ales putea îngheţa lacurile, putea provoca grindină şi aduce roua pe câmpii"[31]. La nivelul mitologiei româneşti legătura dintre cele două fiinţe fantastice este semnalată explicit prin credinţa că solomonarii „sunt succesorii înţelepciunii regelui biblic Solomon"[32].

---

[25] Puşcariu 1936-1938: în *Dacoromania* 1936-1938, IX: 438.
[26] Florea Marian 2000: 29.
[27] Nessi, *op. cit.*: 472; ALRR. Ban. III,, h. 450, punctul 86.
[28] Nessi, *op. cit.*: 472, 493.
[29] Muşlea, Bârlea, *op. cit.*: 369.
[30] Taloş, *op. cit.*: p. 117.
[31] Taloş, *op. cit.*: 161.
[32] Kernbach 1983: 651.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Dacă ținem cont de rolul pe care personajul biblic îl joacă și în credințele altor popoare europene putem stabili o corespondență între denumirea românească *solomȋndră* și alte cuvinte echivalente semantic din restul domeniului lingvistic romanic[33]. Denumirea galiciană *salam'aŋka* și denumirile portugheze *sɐlɐmɐnk'ezɐ* și *sɐlɐm'ɐnkɐ*, de exemplu, evocă orașul Salamanca, centrul universitar care, la nivelul credințelor populare, a dobândit o puternică semnificație magico-religioasă[34]. Acest loc este în același timp strâns legat de învățătura lui Solomon, pentru că aici magia se profesa după cartea intitulată Clavicula Salomonis[35].

În română, o asociere evidentă cu numele regelui Solomon și nu cu cel al solomonarului se află la originea denumirilor *solomoánă*, *șolomoníță* și *șolomén méndriț* pe care salamandra le primește în trei localități din Oltenia, Moldova și Muntenia (NALR. Olt. III, h. 553, punctul 986; Arhiva NALR. Mold.-Bucov., întrebarea 1377, punctul 580; ALRR. Munt.-Dobr. III, h. 439, punctul 721). Folosite în acest context, cuvintele *solomoánă* și *șolomoníță* își actualizează pe lângă sensul, dezvoltat ulterior, de 'autoare a unei solomonii' sau de 'vrăjitoare' și pe acela de 'ființă care preia atributele lui Solomon'. Frecventele denumiri care au în componența lor adjectivul *mȋndră* (*șolomȋndră*, *solomȋndră* și *șolomîndríță*) par să amintească tot de una din ipostazele sub care Solomon apare în mitologia românească. Într-o poveste din localitatea Drobeta Turnu Severin, Mândru Solomon este numele unui fiu de împărat care poate să își înșele moartea[36]. Putem vedea în basmul românesc o nouă versiune a credințelor totemice și din această perspectivă eroul s-ar confunda cu strămoșul și întemeietorul unui neam a cărui moarte nu înseamnă decât sfârșitul unei etape existențiale.

De aceea credem că motivația zoonimelor *șolomȋndră*, *solomȋndră* și *șolomîndríță* nu trebuie corelată cu poveștile care subliniau curajul martirilor creștini, ci cu atitudinea binevoitoare pe care, uneori, vorbitorii români o manifestă față de salamandră[37]. Această bunăvoință care își are rădăcini în credințele totemice și care este evidențiată, după cum am văzut mai devreme, și de numele *împ'istri'óre* reiese clar din precizările a doi informatori. În punctul 246 din Transilvania s-a menționat că salamandra „îi mȋndră, nu fáșe némníc [rău]", iar în punctul 600 din Moldova s-a afirmat că „solomízdra nu-i otrăvitóare cum se créde" (Arhiva ALRR.Trans., întrebarea 1377, punctul 246; Arhiva NALR. Mold.-Bucov., întrebarea 1377, punctul 600).

Atât în Transilvania, cât și în Maramureș salamandra este desemnată prin cuvântul */ȋțălár/* cu varianta fonetică *ițắlár* (Arhiva ALRR. Trans., punctul 268; ALRR. Mar. III, harta 594, punctul 240). Ambele forme provin din cuvântul *vițeílar* care în DLR este atestat cu sensul propriu 'persoană care duce la păscut și îngrijește viteii' și cu sensul figurat 'mormoloc' (DLR, s.v.). În nord-vestul țării sensul 'mormoloc' este chiar mai frecvent decât accepția 'salamandră' (ALRM, s.n. II/II, harta 546). Este greu de stabilit care dintre cele două sensuri figurate îl precedă pe celălalt. Totuși, presupunând chiar că

[33] *ibid.*
[34] Nessi, *op. cit.*: 480.
[35] Șăineanu 1887: 178.
[36] Ispas 2006: 207-210.
[37] Nessi, *op. cit.*.: 476.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

sensul 'mormoloc' a fost anterior, iar sensul 'salamandră' se explică printr-un transfer semantic bazat pe asocierea dintre cele două animale şi nu pe o personificare a amfibianului, există o altă situaţie în care o denumire a văcarului devine denumirea salamandrei. În volumul III din ALRR. Munt.-Dobr. întâlnim cu accepţia 'salamandră' cuvântul *văcărŗáje* (harta 439, punctul 684). Răspunsul acesta este confirmat şi de Arhiva Atlasului Lingvistic Român unde în localitatea Valea-lui-Enache din judeţul Argeş a fost înregistrat cu sensul 'salamandră' termenul *văcărŗáje* (Arhiva ALR, chestionarul lui Sever Pop, întrebarea 1185, punctul 780). După cum am precizat mai sus, în italiana septentrională salamandra poartă două denumiri înrudite din punct de vedere semantic cu cea din dacoromână: *vakav'aja* şi *v'aka var'œra* 'vacă bălţată, pestriţă' (vezi p. 3). Denumirea românească poate fi asociată şi cu zoonimul din franceza dialectală, *tɛtv'ɛtʃ* 'suge vacă'[38]. Atât denumirea din franceză cât şi cele din română pot fi explicate din perspectiva credinţelor privind pretinsul pericol pe care salamandrele îl reprezintă pentru vite. Potrivit lui P. Sébillot, în Auvergne circulă credinţa că salamandrele sug laptele vacilor culcate în păduri sau le pot provoca moartea[39].

Mihai Coman menţionează că la români şarpele este animalul care fură laptele din blidul copiilor sau chiar din ugerul vacilor[40]. Este posibil ca salamandra să fi fost confundată cu acest animal sau cu strigoaicele şi vrăjitoarele (ţinând cont de pretinsele puteri supranaturale ale amfibianului) care în ajunul sărbătorii de Sfântul Gheorghe fură laptele, mana vitelor şi poartă faptul[41].

Indicii mai clare cu privire la motivaţia denumirilor *văcărŗáje* şi *iţălár* întâlnim în graiurile şi în folclorul din Moldova. În această zonă a ţării denumirile dialectale ale salamandrei (*şopârláiţă*, *şopârlághiţă* sau *şopârlániţă*) desemnează umflătura care apare la gâtul vitelor[42]. Această omonimie nu este deloc întâmplătoare, întrucât, potrivit credinţelor populare, afecţiunea este provocată uneori chiar de muşcătura *şopârlániţei* sau a şopârlei. Mai mult, se spune că ea are formă de şopârlă, iar printre remediile folosite se recomandă fiertura obţinută din carnea acestui animal[43]. Dubla valenţă a fiinţei capabile să ucidă, dar şi să vindece ne evocă imaginea strămoşului totemic care se identifică de-a lungul timpului cu personaje supranaturale malefice sau binevoitoare[44].

CONCLUZII

Anumite transferuri semantice din domeniul romanic occidental se regăsesc şi în limba română. Ilustrează aceste evoluţii semantice sensurile figurate ale cuvintelor *paşĺ*, *cotác* sau *iţălár*, atestate dialectal ca denumiri ale omizii şi ale salamandrei. Cuvintele *văcărŗáje* şi *iţălár* pot fi comparate cu termenii echivalenţi din franceză (*tɛtv'ɛtʃ*) sau chiar cu cei din italiană (*vakav'aja* şi *v'aka var'œra*). Atât pentru denumirea din franceză,

[38] Nessi, *op. cit.*: 481.
[39] Sébillot: 1984: 284, 283.
[40] Coman 1986, I: 187.
[41] Florea Marian, *op. cit.*: 18; Coman, *op. cit.*: 186.
[42] Ciubotaru 2005: 258.
[43] *ibid.*
[44] Alinei, *op. cit.*: 373.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

cât și pentru zoonimele corespunzătoare din română a fost atestată o credință comună: salamandrele pot provoca boli grave unor animale domestice.

Legături interesante care ne duc cu gândul la credințe magico-religioase din perioada premergătoare creștinismului se pot stabili și între denumirile românești *solomîndră, solomoáná* și denumirile galiciene și portugheze *salam'aŋka, sʉlʉmʉnk'ezʉ*.

Spațiul dialectal și cultural românesc prezintă și trăsături care îl individualizează față de celelalte limbi romanice. Ființele supranaturale la care fac aluzie denumirile românești ale salamandrei nu se înscriu întotdeauna în seria personajelor negative, așa cum putem admite că se întâmplă în cazul Romaniei Occidentale. O denumire ca *împ'istriț́re*, de exemplu, se explică prin asociere cu funcția de zeitate protectoare a salamandrei. În aceeași ordine de idei, am încercat să arătăm că frecventele denumiri rezultate din contaminarea cu adjectivul *mândră* sau *mândriță* sunt reminiscențe ale unor străvechi credințe totemice.

BIBLIOGRAFIE:

Alinei 1981 = Mario Alinei, *Barbagianni 'zio Giovanni' e altri animali parenti: origine totemica degli zoonimi parentelari*, în «*Quaderni di Semantica*», II, (1981), p. 363-383.

Arvinte 2006 = Vasile Arvinte, *Studii de istorie a limbii române*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza".

Ciubotaru 2005 = Silvia Ciubotaru, *Folclorul medical din Moldova*, Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza.

Coman 1986, I = Mihai Coman, *Mitologie populară românească*, vol. I *Viețuitoarele pământului și ale apei*, București, Editura Minerva.

Garbini 1919-1925, II = Adriano Garbini, *Antroponimie ed omonimie nel campo della zoologia popolare* II, Verona, La tipografia veronese.

Florea Marian 2000 = Simion Florea Marian, *Mitologie românească*, București, Editura Paidea.

Ispas 2006 = Sabina Ispas, *Preminte Solomon, Legenda populară românească între canonic și apocrif*, București, Editura Saeculum.

Kernbach 1983 = Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, București, Editura Albatros.

Mușlea, Bârlea 1970 = Ion Mușlea, Ovidiu Bârlea *Tipologia folclorului. Din răspunsurile la chestionarul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*, București, Editura Minerva.

Pușcariu 1936-1938 = Sextil Pușcariu *Pe marginea cărților*, în *Dacoromania*, IX, (1936-1938), p. 403-449.

Sébillot 1984 = Pierre Sébillot *Le folklore de la France. La faune*, Paris, Éditions Imago.

Șăineanu 1887 = Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei române. Studiu istoric despre transițiunea sensurilor*, București, Tipografia Academiei Române.

Talоș 2001 = Ion Talоș *Gândirea magico-religioasă la români. Dicționar*, București, Editura Enciclopedică.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Atlase şi dicţionare lingvistice

ALE = *Atlas Linguarum Europae. Commentaires*, volume I, deuxième fascicule, Van Gorcum, Assen/Maastricht, Pays-Bas, 1986.

ALiR II A = *Atlas linguistique roman*, vol. II A, Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 2001.

ALRM II s. n. = Emil Petrovici, *Micul Atlas lingvistic român*, serie nouă, redactor principal Ioan Pătruţ, vol. II, partea a II-a, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1967.

ALRR. Ban. III = Petru Neiescu (coordonator), Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Banat*, vol. III, Institutul de Lingvistică şi Istorie literară "Sextil Puşcariu", Cluj-Napoca, Editura Academiei, 1998.

ALRR. Mar. III = Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. MaramureŞ*, vol. III, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1973.

ALRR. Munt.-Dobr. III = Teofil Teaha (coordonator), Mihai Conţiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia şi Dobrogea*, vol. III, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2001.

ALRR. Trans. IV = Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loşonţi, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania*, vol. IV, Bucureşti, Editura Academiei, 2006.

Arhiva ALI = M. Bartoli, B. Terracini, G. Vidossi, C. Grassi, *Atlante Linguistico Italiano* (material inedit), Istituto dell'Atlante Linguistico Italiano, Torino.

Arhiva ALR = Arhiva *Atlasului lingvistic român*, răspunsurile obţinute la întrebările din chestionarul lui Sever Pop, Institutul de Lingvistică şi Istorie literară „Sextil Puşcariu", Cluj-Napoca.

Arhiva ALRR.Trans. = Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loşonţi, Arhiva *Atlasului Lingvistic român pe regiuni. Transilvania*, Institutul de Lingvistică şi Istorie literară „Sextil Puşcariu", Cluj-Napoca.

Arhiva NALR. Ban. = Petru Neiescu (coordonator), Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, Arhiva *Noului Atlas lingvistic român pe regiuni. Banat*, Institutul de Lingvistică şi Istorie literară „Sextil Puşcariu", Cluj-Napoca.

Arhiva NALR. Mold.-Bucov. = Arhiva *Noului Atlas lingvistic român pe regiuni. Moldova şi Bucovina*, Institutul de Filologie „A. Philippide", Iaşi.

DA = *Dicţionarul limbii române*. Partea II *C*, Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul", 1940 ; Tomul II Partea I F-I, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, 1934;

DLR = *Dicţionarul limbii române. Serie nouă*. Redactori responsabili ai lucrării: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu, Bucureşti, Editura Academiei Române, Tomul XI. Partea I. Litera *Ş*, 1978; Tomul XIII. Partea a 2-a. Litera *V Venial-Vizurină*, 2005.

NALR Olt. III = Boris Cazacu (coordonator), Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, vol. III, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1974.

Zingarelli 1970 = Nicola Zingarelli, *Vocabolario della lingua italiana*, Bologna, Stampa Ofsa.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

NOMS D'ANIMAUX DANS LES LANGUES ROMANES. NOUVEAUX TERMES ET MOTIVATIONS

Résumé

Dans cet article on analyse les motivations sémantiques de quelques mots dialectaux qui constituent les dénominations romanes de la chenille et de la salamandre. Dans le domaine dacoroumain on constate l'existence de quelques termes qui correspondent parfaitement du point de vue motivationnel aux noms d'animaux romans présentés dans l'ALiR II A. En partant de l'inventaire dacoroumain, on observe que d'une part des paroles roumaines comme *cotác*, *paşĺ*, *mĥă părǫásă*, *văcărǫáĵĕ* confirment certaines hypothèses exprimées dans l'ALiR, d'autre part les paroles *solomĥndră* et *solomǫánă* suggèrent de nouvelles explications pour les termes analysés dans le même travail (*salam'aŋka*, *salamank'eze*).

En ce qui concernent les noms dialectaux de la salamandre, on constate la présence d'un terme ayant une motivation propre au roumain. Il s'agit du mot *împĺistrĺ(ǫ)re*.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Calea 13 septembrie nr. 13, Bucureşti
mihmorcov@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

DENUMIRI PENTRU *LIÈVRE* ÎN LIMBILE ROMANICE (PE BAZA *ATLASULUI LINGVISTIC ROMANIC*)

MANUELA NEVACI

Harta LIÈVRE[1] 'iepure de câmp' are un aspect relativ unitar la nivel lexical. Deosebirile care se constată între diferitele arii romanice sunt de ordin morfologic şi fonetic. La nivel lexical, există un număr redus de alţi termeni care denumesc iepurele de câmp.

Pentru a denumi iepurele (de câmp) s-a moştenit, în toate limbile romanice, termenul latinesc *lĕporem*, forma de acuzativ a lui *lepus* 'iepure de câmp', substantiv de genul masculin. Este interesant de relevat faptul că, în limbile romanice actuale, *iepure* apare mai des ca substantiv de genul feminin, delimitând arii lexicale clare la nivel romanic.

Lat. *lepus*[2] nu este un cuvânt indo-european, ci este un cuvânt din substratul iberic[3], care se continuă în toată Romania. Latina a împrumutat din substratul mediteranean[4] şi alţi termeni referitori la animale sălbatice sau domestice specifice zonei: *asinus*, *-i* s.m. 'măgar', *hirundo*, *-inis* s.f. 'rândunică', *mulus*, *-i* s.m.'catâr', *murex*, *-icis* s.m. 'scoică cu ţepi din care se scotea purpura'[5]. Pierderea termenului propriu din indo-europeană pentru *iepure* s-ar putea datora faptului că iepurele făcea parte din categoria animalelor care prevesteau răul şi că, din acest motiv, se evită numirea lui. Până astăzi există, în unele ţinuturi, superstiţia că este un semn rău dacă iepurele îţi taie calea. Vaniček[6] susţine că termenul latinesc are la bază radicalul mediteranean (**LAP, LAMP**) care conţine semul 'strălucire', pus probabil în legătură cu culoarea albă a unor rase de iepuri.

---

[1] Materialul inedit pentru spaţiul romanic a fost furnizat de: G. Vitorino (Lisabona), M. Gonzáles Gonzáles (Santiago de Compostela), P. García Mouton (Madrid), J. E. Gargallo Gil et J. Veny (Barcelona), J. E. Médélice (Grenoble), M. Wilems (Liège), H. Gassmann (Neuchâtel), N. Vincenti (Torino), E. Carpitelli (Nice), N. Saramandu (Bucureşti), I. Faiciuc (Cluj-Napoca), V. Pavel (Chişinău).

[2] Cf. gr. dial. *λεβηρις*.

[3] Meyer-Lübke, REW, 1911; ILR I 1965: 38: "Există în limba latină o serie de termini denumind plante, animale sau obiecte de civilizaţie, care se regăsesc şi în alte limbi din bazinul Mediteranei, fără ca fonetismul lor să permită deducerea unui prototip indo-european".

[4] Vezi Palmer 1954: 57; ILR I 1965: 40.

[5] Idem: 41.

[6] Vaniček 1877 s.v .

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În întreaga Romanie se face deosebirea între iepurele de câmp (fr. *lièvre*) și iepurele de casă (fr. *lapin*). Numai în teritoriile de limbă română și sardă nu se face această distincție, probabil datorită faptului că aici creșterea iepurelui de casă este o ocupație relativ recentă. Atunci când a fost nevoie să se deosebească cele două specii, româna a recurs, de exemplu, la adăugarea unui determinant: *iepure de câmp*, *iepure de casă*.

În latină, *lepus*, *-oris* era, așa cum am menționat, un substantiv de genul masculin și aparținea declinării a treia imparisilabică. Pentru realizarea diferențierii masculin-feminin la substantivele epicene, latina recurgea la un termen clasificator pentru desemnarea sexului: *lĕpus femina*.

În limbile romanice, substantivul și-a păstrat genul masculin numai în română și sardă, aceasta fiind o primă delimitare areală: româna și sarda își relevă statutul de arii periferice, izolate și conservatoare la nivel romanic: srd. [l'ɛppɛre], drou. [j'epure], arou. [i'opure], [l'epuru], mrou. [i'epuri], irou. [i'epur]. Forme de genul masculin sunt atestate și în unele dialecte italiene, mai ales din sudul peninsulei, ca și în Franța (îndeosebi în oïl, inclusiv în limba literară, dar și în occitană și franco-provensală). Este vorba atât de forme nesincopate, ca în română, în italiană și în sardă: its. [l'ever], itm. [l'epere], srd. [l'ɛppɛre] arou. drou. [j'epure], [j'epuri], [i'opure], mrou. [i'epuri], cât și de forme cu sincopa vocalei posttonice: occ. [l'ɛbre], oïl [liɛvr], [jɛvr], fpr. [jɛvr], itc. [l'epre], itm. [l'ɛbbrə]. O formă sincopată s-a înregistrat și într-un grai al aromânei arou. [i'epri] (p. 128).

Semnalăm fenomenul de metaplasmă, de adaptare a formei la genul substantivului, ceea ce a dus la apariția cuvintelor la genul masculin terminate în *-o*, *-u*, sau în consoană după dispariția vocalei finale): forme nesincopate: its. [l'eu̯ro], itm. [l'ɛbbəru], srd. [l'ɛpparu] lad. [lj'oro], its. [s'ɛvero], itm. [lj'ebburu], drou. [j'epur], arou. [i'epuru̯], [i'opuru̯], irou. [i'epur] și forme sincopate : cor. [l'evru], its. [l'evro], [lj'evro], itm. [l'ɛbbru], [lj'ebbru], arou. [i'epru].

În afara ariilor menționate, în restul Romaniei se întâlnesc numai forme de genul feminin, care sunt mult mai numeroase decât cele de genul masculin. Ele acoperă în întregime Iberia romană, care se prezintă ca aria cea mai inovatoare. O formă de feminin a fost notată, izolat, în aromână: *ună l'épure* (Kruševo, R. Macedonia) și, de asemenea, în dacoromână, în numele propriu, atribuit animalelor, *Iepura* (probabil în relație cu fertilitatea femelei).

Iată câteva exemple din limbile ibero-romanice: mir. [ij'eβrə], glc. [lj'ɛβre] (←cast.), ast. [tsj'eβre], arag. [i'eβre], cat. [i'ɛβrə], (numai forme cu sincopa vocalei posttonice). Substantivul la genul feminin apare, izolat, și în domeniile italo-roman și galo-roman. Sunt atestate atât forme nesincopate: occ. [l'eu̯re], [ii'ɛu̯rə], fpr. [ll'evərə], its. [l'eur], [l'egor], cât și forme cu sincopa vocalei posttonice : occ. [l'ɛbre], [l'evre], its. [l'evre], itc., itm. [l'ɛpre]. Tot aici apar și forme cu metaplasmă, forme care lipsesc, în general, în domeniul ibero-romanic, forme nesincopte: its. [l'eu̯ra], [l'ɛvura] dar și forme cu sincopa vocalei posttonice: fpr. [l'evra], [l'ɛivra], its. [l'evra], itc. [l'epra], cor. [l'evra]. O formă sincopată cu metaplasmă a fost notată în catalană, în zona de contact cu aria galo-romană: cat. [i'eβra].

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

O arie izolată formează derivatul cu suf. lat. -ACEA > *-ache* oïl [lœvr'aʃ], [lœvr'ɛs], fiind o formă utilizată ca nume generic pentru femela animalului în zona respectivă.

Existenţa în limbile romanice a două arii în ceea ce priveşte genul continuă o situaţie existentă încă din latina clasică: la declinarea a III-a, cea mai veche, repartizarea substantivelor în masculine şi feminine era arbitrară şi, în acelaşi timp, nemarcată diferit prin desinenţe specifice, ca la declinările I şi a II-a, unde există o legătură între flexiune şi gen[7].

Fluctuaţiile de gen, trecerea de la masculin la feminin la declinarea a III-a, încă din latină, au continuat în limbile romanice, aşa cum arată şi Heinrich Lausberg: „La tercera declinación no está caracterizada de antemano por il género [...] La fluctuatión de género en la tercera declinación se acrecienta en romanicó, con relación al latín clásico. La fijación en un género determinado permite a veces reconocer las fronteras entre cerots espacios lingüísticos intrarrománicos"[8]. Spre exemplu, *pulice* şi *pulvis* fluctuau încă din latina clasică între genul masculin şi cel feminin. În limbile romanic, *pulvis* e aestat atât la genul feminin (it. *pólvere*, fr. *poudre*, rom. *pulbere*), cât şi la genul masculin (sp. *polvo* < **pulvus*). Forma franco-provensală *pols* apare în diferite regiuni la masculin sau feminin. Substantivul masculin *pulice* din latină e continuat în limbile romanice atât de forme masculine: rom. *purece*, cât şi de forme feminine: it. *pulce*, fr. *puce*, esp. *pulga* [9]. Aceeaşi situaţie am constat-o şi la descendenţii direcţi ai lat. *lĕporem*.

Din punct de vedere fonetic se conturează:

O arie conservatoare în care *l* iniţial urmat de i̯ s-a păstrat în termeni continuatori direcţi ai lat. *lĕpore*: prt. [l'ɛβɾɨ], glc., ast. [l'eβre], occ. [l'ɛbre], [l'eu̯re], [l'evre], oïl [liɛvr], itc. [l'epre], itm. [l'ɛbbrə], [l'epere], [l'ɛbbru], its. [l'evre], [l'ever], [l'evro], [l'eur], [l'egor], srd. [l'ɛppɛre], cor. [l'evru], git. [l'epru].

Arii inovatoare în care am înregistrat:

a) stadiul iniţial al palatalizării:

mir. [lj'eβɾɨ], glc. [lj'ɛβre], itm. [lj'ebburu], [lj'ebbru], its. [lj'evore], [lj'evro], lad. [lj'oro], fri. [lj'evre].

b) *l* iniţial palatalizat:

glc. [i'ɛβre], arag. [i'eβre], cat. [i'ɛβrə], oïl [ijɛvr], oïl [ijɛvr], occ. [ii'ɛu̯rə], [i'awre] , fpr. [ll'evərə], arou. [i'opure], [i'epuru̯], [i'opuru̯], mrou. [i'epuri], irou. [i'epur].

c) o arie cu stadiul final al palatalizării:

fri. [j'eu̯r], oïl. fpr. [jɛvr], drou. [j'epure], [j'epuri], [j'epur], itm. [ɲ'epule].
its. [s'ɛvero], ast. [tsj'eβre].

Într-o fază ulterioară [i̯] s-a consonantizat la [s]: l+y > ʎ > y > d' > s[10]: its. [s'ɛvero], ast. [tsj'eβre].

d) depalatalizare: arou. [l'epuru̯], mir. [l'iβɾɨ].

---

[7] Meyer-Lübke 1890-1906: 63; Reinheimer Rîpeanu 2001: 108.
[8] Lausberg 1988: 54. Vezi şi Bourciez 1967: 86.
[9] Lausberg 1988: 55.
[10] Iordan/ Manoliu 1965: 105; 119.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Heinrich Lausberg[11] afirmă că în română și în limbile în care *ĕ* nu s-a confundat cu *ē*, *ĕ* a trecut la început la *ę*. În română, în dialectele italiene septentrionale, în spaniolă, în portugheză și în franco-provensală *ę* > *i̯e*. În catalană însă a trecut la *ę*, care probabil e rezultatul monoftongării lui *i̯e*; *ĕ* lipsește din sardă pentru că s-a confundat cu *ē*.

Éduard Bourciez[12] în *Éléments de linguistique romane*: *ĕ* > *ę* > *i̯e*. În Italia centrală, diftongarea a avut loc în cuvinte precum *fĕ* > *fi̯ele* 'fiere', dar nu în *festa*. În Italia de nord faptele sunt obscure. La sud de Roma, nu întâlnim diftongarea : în Sicilia *feli*. În Reția, diftongarea s-a produs în friulană și în istriană: *mi̯erlo*. În Galia, diftongarea s-a produs începând cu secolul al V-lea în occitană: *pietz* pentru *piept* < *pectus*. În oïl situația se prezintă diferențiat, pe zone geografice. În peninsula Iberică lucrurile se petrec în mod diferit. Diferența este clară între Vest, în care *ĕ* nu e diftongat: pg., glg. *Fel*, față de centru care a cunoscut devreme palatalizarea: *pi̯edra*. În plus, mai sunt de notat două fapte: în Spania diftongarea a fost împiedicată de prezența unui element palatal în silaba următoare: *pecho*, dar faptul a avut loc numai în castiliană, nu și în est și vest (în aragoneză și în catalană nu s-a produs).

Meyer-Lübke[13] arată că *ĕ* din latină delimitează în limbile romanice două zone: una care a diftongat și una care prezintă monoftongare (ca fază ulterioară diftongării). În cea de-a doua zonă sunt incluse: piemonteza, genoveza, o parte din Italia centrală, Sardinia, Sicilia (în parte) și Portugalia. În prima zonă, condițiile diftongării sunt foarte diferite. Fenomenul este foarte extins în catalană, aragoneză (contrar opiniei lui Éduard Bourciez) napoletană, franceză, provensală, italiană, română. Acest *i̯e* suferă mai departe diferite schimbări. Există zone în care diftongarea lui *ĕ* e independentă de calitatea sunetului următor (română, retoromană de N, siciliană, italiană, franceză). În cazuri izolate, apare *ę* în loc de *i̯e*. Repartizarea lui *ĕ* și *i̯e* e condiționată de sunetele următoare: *ę* > *i̯e*/ *ę* înainte de *u, i* și se păstrează ca *ę* înainte de *a, e, o*.

Rezultă, din expunerea de mai sus, o anumită neconcordanță între opiniile romaniștilor privind tratamentul lat. *l*+ *-ĕ*. Datele oferite de ALiR sunt mult mai bogate, conținând și termeni dialectali, cu extensiunea lor teritorială.

Se constată, astfel, pe baza hărții, că modificările produse de *l* urmat de *ĕ* la inițială apar peste tot, indiferent de sunetul următor dar în stadii diferite și cu extensiune teritorială diferită. De aceea, în aceleași arii înregistrăm forme cu *l* nepalatal, dar și forme cu *l* palatalizat.

În afara descendenților din lat. *lĕporem*, s-au notat, în domeniul galo-roman, câțiva termeni motivați. Este vorba de cuvinte care evocă culoarea: oïl [ru] (m.) *roux* (= roșu), oïl [ruk'ẽ] (m.) *rouquin* (= roșcovan), oïl [kapys'ẽ] (m.) *capucin* (= călugăr capucin; referire la roba cafenie a călugărilor capucini) sau aspectul fizic: oïl [bos'y] (m.) *bossu* (= cocoșat), oïl [lõgzor'ej] (f.) *longues oreilles* (= urechi lungi). Ca aspect general, făcând abstracție de multitudinea de rase, iepurele este înzestrat cu urechi lungi, ascuțite la vârf, late la bază și culcate pe spate. Aspectul blăniței variază în funcție de sezon. Coloritul

[11] Lausberg 1969:156.
[12] Bourciez 1923: 142.
[13] Meyer-Lübke 1890-1906: 141.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

acesteia este extrem de variat, găsindu-se in diferite nuanţe şi modele, specifice fiecărei rase, însă predomină culoarea cafenie.

Izolat, în franceză apare un împrumut din germană, atestat din secolul al XVI-lea: oïl [az] < germ. *Hase* şi cu aglutinarea articolului : oïl [la'ɛz]. Se foloseşte ca termen care desemnează în general femela animalului.

În domeniul galo-roman sunt atestate denumiri care pornesc de la o bază ce se foloseşte în mod obişnuit pentru alte animalele sălbatice: oïl [markas'ɛ̃] (m.) *marcassin* (= petit du sanglier 'pui de porc mistreţ'), **BOKK-** 'mâle' (FEW VI) 701: oïl [buk'ɛ̃] (m.), [bukj'ɛ̃] (m.) *bouquin* (= mâle 'mascul'), fpr. [mCn'od] (m.) (această bază este întâlnită şi în denumirile pentru *bélier* 'vier', pentru *bouc* 'ţap' şi pentru porc), **BREK-** fpr. [br{k'o] (m.) (la origine, pentru desemnarea *tăunului*).

E interesant faptul că un derivat de la lat. *lĕpore, leporarius* s-a folosit în domeniul galo-roman pentru a denumi un alt animal şi anume, câinele de vânătoare: fr.*levrier*. Prima atestare apare în *Lexic Salica* „veltrus leporarius" în sec. VI[14]. Prin cultura cinegetică, cuvântul a intrat din franceză şi în alte limbi: it. *levriere*. De asemenea, termenul *lĕpore* apare şi în numele unor plante: *lait du lievre* 'lapte de iepure'.

Unitară sub aspect lexical, harta *iepure* este instructivă din perspectiva lingvisticii spaţiale, dacă luăm în considerare elementele de ordin morfologic şi fonetic.

Se conturează, astfel, două arii:

a) *o arie conservatoare*, reprezentată de română şi de sardă, unde *iepure* a păstrat genul masculin, pe care substantivul îl avea în latină.
b) *o arie inovatoare*, reprezentată de limbile ibero-romanice, unde *iepure* a trecut la genul feminin.

Între aceste arii se află domeniile italo-roman şi galo-roman, unde mai numeroase sunt formele conservatore, de masculin, alcătuind o zonă de tranziţie. Româna ocupă, în acest context, o poziţie singulară între limbile romanice: numai în română s-a creat, prin moţiune, o formă de feminin diferită de cea de masculin: *iepuroaică*.

Schimbarea genului substantivului masculin *lĕporem* – care a devenit feminin într-o arie întinsă, majoritară, în cadrul Romaniei – pare a fi de natură motivaţională. Este vorba de fertilitatea binecunoscută a iepurelui femelă, al cărei sex a putut determina schimbarea genului substantivului. Simbolistica iepurilor sălbatici se leagă de bătrâna divinitate a Pământului - Mumă, de simbolismul apelor fecundatoare şi regeneratoare, de vegetaţie, de reînnoirea neîncetată a vieţii sub toate formele ei. Potrivit unei credinţe, iepurele ar fi salvat odată luna de la moarte, salvând în acest mod reînnoirea ciclică a vieţii. *Codexul Borgia* ilustrează această credinţă apropiind în aceeaşi hieroglifă imaginea unui iepure de aceea a unui chip care reprezenta astrul propriu-zis (GIRP, 189-190). Iepurele a fost considerat, mai ales datorită vieţii sale nocturne, dar şi a fecundităţii ieşite din comun, un animal lunar. Zeiţa fecundităţii la multe popoare are ca simboluri iepurele de câmp şi oul. Legenda[15] spune ca Eastre, zeiţa fertilităţii în spaţiul saxon, a găsit într-o iarnă o pasăre rănită pe câmp; pentru a o salva de la moarte, zeiţa a transformat-o într-o iepuroaică, aceasta păstrând însă capacitatea de a depune ouă. Pentru

[14] Meyer-Lübke, REW, 1911.
[15] Chevalier / Gheerbrant 1969: 270.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

a-i mulţumi binefăcătoarei sale, iepuroaica decora ouăle făcute şi i le dăruia zeiţei. Din această legendă s-a născut şi tradiţia ca iepuraşul să aducă daruri copiilor, iepurele devenind dintr-un simbol păgân un simbol al Paştelui, simbolistică împrumutată şi de spaţiul romanic. Astfel, un cuvânt devine un mit în sensul teoriei lui Claude Levi-Strauss[16]: o realitate prezentă în toate culturile în care referentul, **iepurele,** este simbol al înnoirii, al vieţii în creştere.

SURSE:

Academia Română, *Micul dicţionar academic.* Vol. III. *Literele I-Pr*, Bucureşti, 2003.
Battisti, Carlo/ Alessio, Giovanni, *Dizionario etimologico italiano*, Florenţa, 1950.
Corominas, Joan, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, Madrid, 1954.
Corominas, Joan, *Diccionari etimologic de la llengua catalana*, Barcelona, 2000.
Garcia Mouton, Pilar, *Atlas Lingüístico de Castilla-La Mancha,* Madrid, 2003-2005.
González González, Manuel, *Atlas Lingüístico Galego*, Santiago de Compostela, 1990.
Kristol, Andres / Diémoz, Federica, *Atlas Linguistique Audiovisuel du Francoprovençal Valaisan* –ALAVAL, Neuchâtel, 2000.

Machado, José Pedro, *Dicionário etimológico da língua portuguesa*, ediţia a 3-a, Lisabona, 1977.

Sobrero, Alberto / Miglietta, Annarita, *Nuovo Atlante dei Dialetti e dell'Italiano Regionale* – NADIR, Lecce, 2001.

Wartburg, Walther von, *Französisches etymologisches Wörterbuch: eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes,* Bonn, 1929 ş.u.

Materialul inedit pentru spaţiul romanic a fost furnizat de: G. Vitorino (Lisabona), M. Gonzáles Gonzáles (Santiago de Compostela), P. García Mouton (Madrid), J. E. Gargallo Gil et J. Veny (Barcelona), J. E. Médélice (Grenoble), M. Wilems (Liège), H. Gassmann (Neuchâtel), N. Vincenti (Torino), E. Carpitelli (Nice), N. Saramandu (Bucureşti), I. Faiciuc (Cluj-Napoca), V. Pavel (Chişinău).

BIBLIOGRAFIE:

Bourciez 1967	= Bourciez, E, *Eléments de linguistique romane*, Paris, Deuxième édition refondue et complétée.
Chevalier / Gheerbrant 1969	= Chevalier, Jean / Gheerbrant, Alain, *Mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres*, Paris.
ILR 1965	= *Istoria limbii române,* I. *Limba latină*, Editura Academiei Române, Bucureşti.
Iordan / Manoliu, 1965	= Iordan, Iorgu / Manoliu, Maria, *Introducere în lingvistica romanică,* Bucureşti.
Lausberg 1969	= Lausbeg, Heinrich, *Romanische Sprachwissenschaft.* I. *Einleitung und Vokalismus,* Berlin.
Lausberg 1988	= Lausbeg, Heinrich, *Lingüística románica,* II, Madrid.
Levi-Strauss 1958	= Levi-Strauss, Claude, *Structural Anthropology*, Paris.
Meyer-Lübke 1890-1906	= Meyer-Lübke, W., *Grammatik der romanischen Sprachen,* I-IV, Leipzig.

[16] Levi-Strauss 1958: 75.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Meyer-Lübke 1911 = Meyer-Lübke, Wilhelm, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
Palmer 1954 = Palmer, L. R., *The Latin Language*, Londra.
Reinheimer Rîpeanu 2001 = Reinheimer Rîpeanu, Sanda, *Lingvistica romanică*, Bucureşti.
Vaniček 1877 = Vaniček, Alois, *Griechisch-lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Band II, Leipzig .

LES DESIGNATIONS ROMANES DU *LIÈVRE*

Résumé

La carte LIÈVRE est assez unitaire du point de vue lexical.

En ce qui concerne les descendants du lat. LEPORE, la carte met en évidence une bipartition assez claire de la Romania; il s'agit de deux aires:

- une *aire conservatrice*, qui a gardé le genre masculin de *lepore*, représentée par le roumain et le sarde;
- une *aire innovatrice*, ou *lepore* est devenu nom féminin, representée par les langues ibéro-romanes.

Entre les deux aires se placent les autres langues romanes, constituant une large *zone de transition*.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan –Al. Rosetti"
Calea 13 septembrie nr. 13, Bucureşti
elanevaci@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

VECHIUL GERMANISM *FARĂ* PĂSTRAT ÎN ROMÂNĂ ŞI ÎN ALTE LIMBI SUD-EST EUROPENE

ADRIAN PORUCIUC

1. Am abordat aspecte generale ale problemei vechilor germanisme din limba română într-un articol recent[1]. Însă pentru începutul articolului de faţă nu voi reveni la ce am afirmat acolo, ci voi deschide discuţia printr-un citat general-metodologic din *Istoria limbii române* a lui Rosetti:

> Locuinţa stabilă nord-dunăreană a populaţiilor de limbi germanice şi convieţuirea lor cu populaţiile romanizate locale sunt [...] fapte bine stabilite. Este prin urmare din domeniul posibilităţilor ca populaţiile romanizate din nordul Peninsulei Balcanice să fi împrumutat termeni de la populaţiile germanice din Dacia. Trebuie însă admis că termenii au putut să fie împrumutaţi în acelaşi timp şi de celelalte populaţii din nordul Peninsulei Balcanice. Din punct de vedere metodic, ne aşteptăm, prin urmare, ca termenii germanici să nu fie semnalaţi numai în limba română[2].

În sine, pasajul de mai sus ar fi o deschidere teoretică perfectă pentru demonstraţia care urmează, chiar dacă ar trebui să trecem cu vederea că, în acelaşi capitol, Rosetti se arată foarte sceptic cu privire la posibilităţile de dovedire a existenţei unor vechi germanisme în limba română. Iar în plan particular, în privinţa termenului pe care îl voi discuta în acest articol, Rosetti l-a urmat pe Weigand (cel care imaginase migraţii albaneze în Ardeal) şi a acceptat ideea că *fară* se înscrie printre termenii dialectali transilvăneni „care pot fi împrumuturi din albaneză"[3], o opinie care ar fi greu de susţinut cu argumente credibile.

2. În iniţierea unei discuţii privitoare la contextul în care a fost de obicei luat în consideraţie termenul rom. *fară*, ca probabil vechi germanism, se poate porni şi de la *Limba română* a lui Puşcariu[4]. Se ştie că savantul clujean (spre deosebire nu doar de Roesler, ci şi de Densusianu) nu a exclus posibilitatea existenţei unor vechi germanisme

---

[1] Poruciuc 2008a, în Saramandu *et al.* 2008: 105-130.

[2] Rosetti 1986: 220 - capitolul "Germanica".

[3] Rosetti 1986: 255. Vezi şi Ivănescu 2000: 287 (nota 1), unde savantul ieşean îşi exprimă părerea că drom. *fară* „e de origine albaneză (alb. *farë* 'sămînţă') mai curînd decât germanică (longobardul şi burgundul *fara* 'neam', 'gintă') şi n-a putut fi împrumutat decît în sudul Dunării". Vom vedea mai jos că sensul de 'sămânţă' al alb. *farë* reprezintă o dezvoltare mai recentă şi că nu neapărat din „sudul Dunării" putea să ajungă *fară* în dacoromână.

[4] Am folosit ediţia 1976 (ed. I. Dan).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

în limba română, dar a fost foarte prudent în interpretările sale etimologice pe linia respectivă. Printre altele, Puşcariu[5] a considerat că termenul *fară* 'familie, neam', chiar dacă este de sorginte longobardă, „ne-a venit, probabil, de la albanezi (*farë*) sau de la bulgari (*fara*), iar la aromâni de la neogreci (*φάρα*)". Imediat Puşcariu adaugă: „Cuvântul se aude la noi prin Ţara Haţegului (ca nume propriu, *Fara*, şi prin alte regiuni din Ardeal)". Prin urmare, deşi admitea că *fară* (etichetabil şi ca balcanism) provenea din limba longobarzilor, Puşcariu, spre deosebire de contemporanul său Gamillscheg (vezi mai jos), nu a acceptat posibilitatea ca respectivul vechi germanism să fi fost preluat în est-romanica timpurie (sau, mai precis, în proto-română) *direct din longobardă*. După cum se vede mai sus, Puşcariu sugera (sau accepta) o destul de întortocheată cale prin care vechiul germanism *fara* ar fi ajuns în dacoromână şi (independent, prin altă filieră) în aromână. Dar soarta etimologică a rom. *fară* avea să devină chiar mai complicată prin intervenţii filologico-lexicografice ulterioare.

3. Pentru o scurtă incursiune în domeniul lexicografic, voi menţiona mai întâi că, pentru rom. *fară* 'neam', autorii recentului MDA (II, 2002, s.v. *fară*) au indicat origine neogreacă („ngr. *φάρα* 'rasă'"). Aceeaşi origine neogreacă este indicată şi de Ciorănescu (2001, s.v. *fară* 'castă, rasă'), cu adaosul „cf. alb. *farë* [...], bulg. *fara*". Cu privire la rom. *fară* Ciorănescu (*loc. cit.*) mai face unele remarci care merită consemnate, deoarece ele reflectă o *communis opinio* (greşită) în ce priveşte vechile germanisme din română în general, ca şi în ce îl priveşte pe *fară* în particular:

> Pare să provină din longob. *fara* [...] şi a fost citat ca element v. germ. în rom., nejustificat, se pare, întrucât este vorba de un cuvânt împrumutat dintr-un idiom balcanic, în epocă recentă. În acelaşi timp, este cuvânt incert, întrebuinţat de patru ori de Petru Maior, care foloseşte adesea cuvinte mr. (şi acesta pare a fi cazul lui *fară*) şi o dată într-un text popular din Haţeg, în care este posibil să fie şi o pătrundere a mr. După Mladenov [...] cuv. ar fi de origine tc.

Din cele prezentate până aici, ar reieşi că rom. *fară*, chiar dacă va fi fost vechi germanic la origine (oricum nu putea fi vorba de un turcism, cum sugera Mladenov), „pare" a fi ajuns în română prin împrumut intrabalcanic, fie din albaneză, fie din greacă, fie din bulgară[6], iar în dacoromână el ar putea reprezenta o preluare fie din albaneză, fie din aromână. O asemenea situaţie, cu totul confuză, nu a putut lua naştere decât în condiţiile în care mai multe şcoli filologice importante au ajuns să respingă posibilitatea existenţei unor vechi germanisme în limba română[7].

---

[5] Puşcariu 1976: 270.

[6] Mai ales ideea provenienţei lui rom. *fară* din bulgară este de exclus cu totul (vezi, în această privinţă, şi Giuglea 1983: 107). Am în vedere că (1) termenul bulgar nu are corespondenţi în limbi din alte ramuri slave şi că (2) protoslava nici nu avea fricativa *f* (iar dacă ar fi fost vorba de un împrumut foarte timpuriu, s-ar fi făcut obişnuita echivalare a lui *f* cu *p* – ca în *Stepan* < grec. *Stephanos*, sau în *ploska* < got. *flasko* – cf. germ *Flasche*). În bulgară *fara* nu putea intra decât destul de recent, din română, eventual din albaneză.

[7] Este vorba nu doar de o opinie generalizată printre filologii germani, austro-ungari, respectiv pan-slavişti, ci şi de o atitudine a multor romanişti, care au negat din principiu, sau măcar au pus la îndoială posibilitatea existenţei unor vechi germanisme în limba română (vezi problema prezentată pe larg de articolul Poruciuc 2008a, în Saramandu *et al.* 2008).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

4. Prima opinie coerentă cu privire la *fară* a fost cea exprimată în 1922 de către Giuglea (vezi ediţia 1983: 105-108)[8], de pe o bază oarecum surprinzătoare. Spun asta nu doar pentru că Giuglea şi-a început cariera ca discipol al lui Densusianu (cel mai de seamă reprezentant român al ideii absenţei totale a vechilor germanisme în limba română), ci şi pentru că, în prezentarea situaţiei termenului dialectal *fară* în dacoromână, Giuglea exploatează material chiar din lucrarea monografică *Graiul din Ţara Haţegului* (1915) a lui Densusianu. Din acea lucrare reieşea că, deşi nu arată poziţia solidă şi răspândirea pe care o are corespondentul din aromână[9], nici drom. *fară* nu este chiar un „cuvânt incert", cum l-a prezentat Ciorănescu (2001, s.v. *fară*). Iar în privinţa transferului onomastic (semnalat şi de Puşcariu – vezi mai sus), mediul dacoromân din anumite zone prezintă numeroase nume proprii bazate pe apelativul *fară*, după cum voi arăta în continuare.

Dacă Iordan (1983) a considerat numele de familie drom. *Fara* ca reprezentând „gr. *Farra*", mai devreme Constantinescu (1963, s.v. FARA) trimisese acelaşi antroponim la apelativul din aromână („cf. ar. *fară* 'neam'"). Dar faptul că autorul din urmă (*loc. cit.*) indică atestarea lui *Fara* (chiar ca prenume!) în Ţara Moţilor, dar şi ca nume de boier moldovean, ridică mari semne de întrebare cu privire la posibilitatea unor origini aromâne în asemenea cazuri. Chiar în condiţiile existenţei unor nume de sorginte aromână în Transilvania, în cazul *Fara* ele ar fi mult prea numeroase (şi nu apar doar în Haţeg). Nu mă refer exclusiv la nume consemnate în documente şi trecute în dicţionare onomastice, ci mai ales la unele pe care le putem descoperi în adevărate serii incluse în cărţi de telefon actuale: în Sibiu am găsit nouă abonaţi cu numele de familie *Fara* (plus câţiva în Sălişte), iar în Timişoara unsprezece. Cu privire la zona bănăţeană, aş menţiona aici şi numele de familie *Fara* purtat de o studentă din Banatul sârbesc (venită în 2007 la cursurile de vară ale Universităţii „Alexandrua Ioan Cuza" din Iaşi). De asemenea, consider că oiconimul bănăţean *Fărăşeşti* (consemnat cu forma *Farasest* într-un document maghiar din 1597 – cf. Suciu 1967, I, s.v. *Fărăşeşti*) nu are vreo legătură cu magh. *forró* 'fierbinte'[10]. *Fărăşeşti* se cere interpretat ca provenit dintr-un nume de familie *Fărăşescu*, la rândul lui provenit dintr-un apelativ **făráş* 'membru al unei fare' (derivat din *fară*, aşa cum *cetaş* derivă din *ceată*, *sutaş* din *sută* etc.).

Ca să revin la părerile lui Giuglea despre rom. *fară*, el îşi introduce astfel interpretarea etimologică a apelativului respectiv:

> Un cuvânt balcanic, a cărui origine langobardă este astăzi stabilită de mai mulţi cercetători [...], merită să fie amintit aici. Se întîlneşte în alb. *farε*, arom. *fară*, bulg. *fara*, n. gr. *φάρα* şi în dacorom. (în Haţeg, Ardeal) *fară* [...] cu sensul de „neam". Dl Densusianu [...] spune că nu se poate stabili de unde a venit în dacorom., dar că nu poate

[8] Ediţia 1983 include materialul publicat de Giuglea, în *Dacoromania* (II), sub titlul "Cuvinte şi lucruri. Elemente vechi germane în orientul romanic".

[9] O dovadă a menţinerii unei poziţii solide de către arom. *fară* este şi faptul că, în cercetări de teren întreprinse de Kahl pe parcursul acestui deceniu, specialistul austriac a înregistrat termenul aromân respectiv, încă folosit cu sensul său tradiţional (tradus în germană ca 'Sippe' – cf. Kahl 2007: 108).

[10] Este vorba de termenul maghiar prin care Constantinescu a încercat să explice antroponimul *Fără* (1963, II, s.v.), la acelaşi magh. *forró* recurgând şi Iordan (1963: 167) pentru a explica oiconimele moldoveneşti *Faraoani* şi *Faraoanele*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

fi socotit de origine bulg., ci, probabil, să fi fost adus de către coloniile aromâne la nordul Dunării.[11]

Giuglea nu-l critică expres pe Densusianu, ci pur și simplu exprimă o părere diferită de cea a maestrului său, imediat după pasajul de mai sus. După Giuglea (1983: 107), așa cum cucerirea maghiară l-a impus pe *neam*, anumite „cauze" istorice „l-au introdus desigur odinioară și pe *fară*, odată cu înaintarea langobarzilor, în graiul populațiunii romanice invadate"[12]. Originea veche germanică a lui *fară* avea să fie susținută la noi și de Mihăescu (1993), dar fără o argumentare extinsă[13]. Însă cel care avea să preia (de la Giuglea) și să aducă noi argumente în favoarea originii longobarde a lui *fară* a fost Gamillscheg.

Interpretarea etimologică a rom. *fară* apare în subcapitolul privitor la împrumuturi lexicale longobarde în română („Langobardische Lehnwörter des Rumänischen"), la rândul lui încadrat în capitolul V (privitor la elemente vechi germanice în romanica estică – „Die altgermanischen Bestandteile des Ostromanischen") din volumul doi al operei capitale a lui Gamillscheg, *Romania Germanica*. Spun toate acestea pentru a scoate în evidență, dacă mai era nevoie, faptul că reputatul filolog german nu s-a referit doar ocazional la vechi germanisme din limba română, ci a făcut-o în cel mai sistematic mod cu putință, în primul rând alăturând vechile germanisme ale românei elementelor similare din toate celelalte limbi romanice. Mai mult, el a scos în evidență și cazuri în care asemenea vechi germanisme au putut deveni, practic, balcanisme în sud-estul Europei, ele fiind preluate foarte devreme din idiomuri ale populațiilor germanice (temporar dominante) în idiomuri locale, precum proto-albaneza (ca limbă vorbită probabil de iliri neromanizați) sau latina populară târzie pe cale de a deveni română timpurie. Cam acesta este contextul de luat în considerare atunci când ne referim la rom. *fară* interpretat etimologic de Gamillscheg. În principal, savantul german (citându-l în final pe Giuglea) spune următoarele cu privire la rom. *fară*:

> Rom. *fară* 'neam, trib' ('Geschlecht, Stamm') este viu în Transilvania, deci într-o zonă care se învecina cu cea ocupată de longobarzi, ca și în aromână, albaneză, bulgară, neogreacă. Este vorba de cuvântul longob. *fâra* 'stirpe' ('Sippe') din chiar perioada așezării longobarzilor, un cuvânt care s-a păstrat [în Italia] în toată zona în care s-au stabilit longobarzii [...]; *fara* și *barda* sunt termeni specifici culturii est-romanice din secolul VI; Giuglea, *Dacorom.*, II, 396.[14]

Avem așadar și o încadrare istorică (la care voi reveni mai jos) și o atribuire etnică. Gamillscheg îl plasează pe *fară* nu doar alături de *bardă*, ci și de *ghioagă*, *scruntar*, *zgudui*, *smicui* și *smicea*[15], toate interpretate ca provenite din varietatea de germanică

[11] Giuglea 1983: 105-106.

[12] De fapt *fară* nu este singurul element vechi germanic considerat de Giuglea a proveni din longobardă. El a propus aceeași origine și pentru *strungă* (1983: 67) și *a băga* (1983: 88).

[13] Mihăescu (1993: 322) îl include pe *fară* printre unii termeni românești prezentați ca fiind „d'origine certaine ou fort probable germanique" (ceilalți termeni incluși de Mihăescu în lista respectivă fiind *bulcă*, *filmă*, *targă*, *tureatcă* și, „eventual", *rapăn*).

[14] Gamillscheg 1935, II: 261 – trad. A.P.

[15] Gamillscheg 1935, II: 261-263.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

veche vorbită de longobarzi. Încadrarea istorică propusă de Gamillscheg poate fi susţinută şi de către istorici, după cum voi arăta mai jos. Dar, cu privire la atribuirea etnică, trebuie spus că Gamillscheg a dorit uneori o prea mare precizie, chiar atunci când era obligat să se bazeze pe forme reconstruite (longobarda, de exemplu, neavând reprezentare în documente). În privinţa atribuirilor precise, Giuglea a arătat o atitudine mai prudentă (şi mai credibilă):

> A fixa categoric că puţinele elemente ce le credem susceptibile de pus alături de forme romane [= romanice] de origine germană [= germanică] vin anume din cutare epocă sau de la cutare populaţie germană, ar fi neştiinţific [...]. Calea cea mai bună, pentru început, este [...] urmărirea elementelor germane din limbile romanice. Acestea ne pot oferi sprijin geografic, fonetic – deci şi istoric – pentru eventualele corespondente din limba română ori altă limbă balcanică.[16]

Rom. *fară* este însă un caz special, care nu impune prudenţa recomandată de Giuglea. În primul rând, sorgintea lui primară, veche germanică (mai precis, sorgintea în familia lexicală a verbului vechi germanic *faran* – cf. eng. *fare* şi germ. *fahren* 'a călători') nu a fost pusă la îndoială. Iar în ce priveşte rudele din alte "limbi romane", lucrurile sunt mai simple în privinţa lui *fară*, deoarece acesta are doar un corespondent romanic indubitabil, anume it. dial. *fara*, de origine longobardă neîndoielnică[17].

5. Pentru părerea unei autorităţi cu privire la situaţia vechiului germanism *fara* în mediul romanic, se poate consulta *REW* (ed. 3) al lui Meyer-Lübke, unde se găseşte: „3187. **fara** (longob.) 'neam'. It. *fara* 'moşie, familie'. Cuvântul apare şi în albaneză, neogreacă, bulgară" (trad. A.P.)[18]. Lipsa oricărei menţionări a drom./ arom. *fară* în prestigiosul dicţionar este surprinzătoare, mai ales că, imediat după acele date, Meyer-Lübke îl citează pe Giuglea (a cărui părere, din 1922, despre rom. *fară* am menţionat-o mai sus). Este desigur vorba de o scăpare, având în vedere că mai ales aromâna nu poate fi (şi nu trebuie) exclusă din nici o discuţie privitoare la preluarea germanismului *fara* în limbi non-germanice. Dar, înainte de a analiza evoluţia acelui *fara* în limbi sud-est europene, este de observat că respectivul termen pare destul de bine cunoscut şi în friulana de azi (ca idiom alpin-romanic mai apropiat de română, nu doar geografic) şi în italiana dialectală (nordică şi centrală), după cum indică anumite dicţionare publicate în perioada

---

[16] Giuglea 1983: 98.

[17] Desigur, în acest context (dacă s-ar dori neapărat atribuiri precise ca cele promovate de Gamillscheg), trebuie să ţinem cont că un termen precum *fara* trebuie să fi fost folosit nu doar în longobardă, ci şi în alte idiomuri vechi germanice din perioada migraţiilor. De exemplu, în dicţionarul Köbler 1989 este inclus (cu asterisc) termenul gotic **fara* 'Fahrerin, Fahrt'. Al doilea sens este redat de Köbler (1989, s.v. **fara*) şi în engleză, credibil, prin 'journey'; pentru primul sens varianta în engleză sună însă destul de straniu - 'female driver' ('femeie-vizitiu'?). Un asemenea sens nu cred că trebuie luat în consideraţie, pentru următoarele motive: din atestările onomastice menţionate de Köbler (s.v. **fara*), anume *Sendefara, Thurdifara, Wilifara*, ar reieşi (1) că acelea erau nişte *supranume de clan* şi că (2) tocmai pornind de la ele a fost trasă concluzia că a existat un apelativ got. **fara*. Acel apelativ putea avea în gotică (în perioada migraţiilor germanice) nu neapărat un sens încă transparent legat de verbul *faran* 'a călători', ci tocmai de un substantiv *fara* cu sensul de 'întovărăşire multifamilială', adică sensul moştenit de limbile sud-est europene şi de italiană din longobardă.

[18] În original: „3187. **fara** (Langob.) 'Geschlecht'. It. *fara* 'Landgut, Familie'. Das Wort ist auch alb., ngr., bulg."

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

post-*REW*. Voi menționa mai întâi că situția din friulană a lui *fara* este cel mai concis prezentată în dicționarul Pirona *et al.* 1977: „**fàra** 'famiglia immigrata; picolo podere; villaggio'" (primul sens avându-și rădăcinile, foarte probabil, chiar în perioada imigrării longobarzilor în nordul Italiei). În ce privește situația variantei italiene a aceluiași termen, în dicționarul Battisti/ Alessio (vol. III, 1952) găsim *fara* însoțit de mai multe amănunte:

> **fara**, gruppo famigliare di origine barbarica; famiglia, schiatta longobarda – IX sec – [...] nell'It. settentr. con propaggini nell'It. centrale, come nome di luogo (possesso d'una 'fara'); longob. *fara* generazione, lignaggio docum. nell'VIII sec. nella *Concordia de singularis causis* e nel *Liber Papiensis* e prima in Mario Aventino [Marius Aventinus] (VI sec).

De reținut este acea timpurie atestare, din chiar secolul în care longobarzii s-au deplasat în masă spre Italia, dinspre ținuturi care includeau și părți apusene ale României de azi. Interesantă este și explicarea lui *fara* prin sinonimul *schiatta*, care reprezintă dezvoltarea în italiană a aceluiași vechi germanism care a ajuns *szlachta* în polonă, de unde româna are *șleahtă*[19]. Mai multe detalii (istorico-lingvistice) cu privire la intrarea și perpetuarea termenului longobard *fara* în teren italian găsim la Tagliavini:

> Statul longobard era conceput [...] ca uniunea tuturor oamenilor liberi apți de luptă [...]; era un stat militar dar organizarea militară se baza pe o serie de grupări de familii sau fare [...]. Șefii acestor fare în afara funcțiilor militare exercitau funcții juridice și civile [...]. [A]cest cuvînt germanic [*fara*], al cărui etimon este foarte discutat, revine foarte des în toponomastică, împreună cu genitivul unui nume de persoană, de exemplu: *Fara Ademari, Fara Authari* etc. Toponimele italiene formate cu *fara* delimitează foarte clar regiunea locuită de longobarzi [...]. Dar tocmai această extensiune mai mare către sud ne permite să justificăm prezența continuatorilor lui *fara*, nu ca toponim, ci ca apelativ în neogreacă (*φάρα*), în albaneză (*far(r)ë*) și în aromână (*fară*) în sensul originar de 'neam' [...].[20]

Ce este valoros (și valorificabil) în prezentarea făcută de Tagliavini este tocmai acea idee de organizare „pe grupări de familii sau fare" (un model de sistem social pe care strămoșii direcți ai albanezilor și românilor l-au preluat, dar sigur că nu din Italia). În rest, Tagliavini are interpretări criticabile, care merg de fapt și pe direcția scepticismului său față existența unor vechi germanisme în română (o atitudine la care m-am referit deja altundeva)[21]. În ce privește citatul de mai sus, ceea ce sugerează reputatul romanist italian este că printr-o „extensiune" a lui *fara* spre sudul Italiei s-ar putea explica o trecere a termenului peste Adriatică, în teren greco-albanezo-aromân, teren în care termenul a păstrat, spune același autor, chiar „sensul originar". Pentru a vedea că Tagliavini a propus a direcție greșită, este suficient să analizăm atent semantismul destul de divergent al urmașilor germanismului *fara* în limbile sud-est europene și să analizăm la fel de atent ce ne spun istoricii despre termenul *fara* folosit de longobarzi pe când erau încă în contact

[19] Cf. Ciorănescu 2001, s.v. *șleahtă*.
[20] Tagliavini 1977: 231-232.
[21] Cf. Poruciuc 2008a în Saramandu *et al.* 2008: 121 (unde este evidențiat acel scepticism al lui Tagliavini în legătură și cu aderarea lui la ideea originii sud-dunărene a românilor).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

direct cu partea sud-estică a lumii romane târzii (vezi mai jos). Asemenea aspecte ne vor convinge că *fara* a fost preluat în idiomuri sud-est europene nu doar mai direct, ci şi mai devreme decât în italiană.

6. În neogreacă *φάρα* este un termen destul de bine cunoscut pentru a fi inclus chiar în dicţionare de dimensiuni mai mici. Trag această concluzie din faptul că termenul în discuţie apare în dicţionarul grec-englez Hionides 1988, unde găsim: **φάρα** [fara] 'race, progeny, breed; crew'. Dacă primele trei sensuri corespund şi cu unele ale it. *fara* şi ale alb. *farë*, sensul ultim ('echipaj') poate fi considerat ca o dezvoltare neogreacă particulară. O imagine asupra folosirii dialectale (nord-greceşti) a termenului *φάρα* ne putem face prin mijlocirea materialului lexical inclus în Kahl 2007. Balcanistul austriac a constatat (pe teren) că, în comunităţile păstoreşti (sau în ce a mai rămas din ele în zilele noastre), asocierea mai multor „case" („Häuser" = arom. *căsi*) într-un „neam" („Sippe") este desemnată prin alb. *farë*, arom. *farâ* (în transcrierea lui Kahl) şi grec. *φάρα* (p. 108). În alt subcapitol, Kahl (p. 176) face observaţia că, la albanezii din Laberia, la aromâni şi la sărcăceani[22], „fraţii [...] şi familiile lor se unesc şi formează o asociaţie multifamilială" - Kahl folosind acolo greu traductibilul compus german *Mehrfamilienhaushalt*[23]. După cum vedem din paranteza de după el (p. 176), acel compus a fost folosit de Kahl pentru a reda sensul următorilor termeni din albaneză, aromână, respectiv neogreacă: „al. *farë*; ar. *farâ, fâlcari*; *gr. αδελφομοιριά, φαλκάρι, πατριά*". Este de observat aici că *fară*, ca termen referitor la o structură socială specifică, a ajuns să fie folosit în aromână alături de termeni moşteniţi din latină, anume *casă* (şi cu sensul de familie) şi *fălcare* (cel care, după cum vedem puţin mai sus, este folosit şi de comunităţi păstoreşti în prezent helenofone).

6.1. Cu privire la alb. *farë*, primul savant care a exprimat păreri demne de consemnat a fost Meyer, în al său dicţionar etimologic al limbii albaneze (1891), de unde aflăm că alb. *farε* (în transcrierea lui Meyer) este folosit substantival cu sensurile 'seminţie, neam, soi, descendenţă, sămânţă, fruct' ('Stamm, Geschlecht, Art, Nachkommenschaft, Same, Frucht) şi adverbial cu sensul de 'chiar deloc' ('ganz und gar nicht, durchaus nicht')[24]. Meyer menţionează că există şi bulg. *fara*, arom. *fară*, neogrec. *φάρα*, precum şi longobard. *fara* ('descendenţă, familie, neam' – 'Nachkommenschaft, Familie, Geschlecht') şi it. dial. (lombard.) *fara* ('moşioară' – 'kleines Landgut'). Cu privire la etimologia alb. *farë*, Meyer spune, cu mare prudenţă, doar că „se consideră termenul a fi germanic" („Man hält das Wort für ein germanisches")[25]. În plan semantic,

---

[22] Vezi Papahagi 1974, s.v. *Sărcăcean*, unde se dă următorul citat (din Carsten Hoëg, *Les Sarcatsans – une tribu nomade grecque*, 1925-1926) privitor la populaţia respectivă: „population pastorale seminomade qui mène presque la même vie que les Aroumains transhumants, mais qui, aujourd'hui parle le grec".

[23] Germ. *Haushalt* (ca element de bază în *Mehrfamilienhaushalt*) s-ar traduce cel mai bine prin *gospodărie*. Am preferat totuşi termenul (mai neutru) *asociaţie*, pentru că *gospodărie* ar trimite (nejustificat) la un context de viaţă rurală sedentară. (Am ţinut cont şi de faptul că în aromână, după câte ştiu, nu există termenul *gospodărie*.)

[24] Pentru comparaţie, a se observa aceeaşi dezvoltare adverbială la rom. *neam*.

[25] Având în vedere multitudinea de argumente care confirmă ceea ce Meyer exprima cu atâta prudenţă (cu privire la originea germanică a alb. *farë*) consider că sunt cu totul inutile încercările de a explica termenul albanez în discuţie ca pe o dezvoltare directă dintr-o rădăcină proto-indoeuropeană de tip **spra-* sau **spor-*, pe care s-ar baza, de exemplu, grec. *σπορά* 'sămânţă' (cf. Huld 1983: 63-64). O asemenea presupunere nu se susţine nici fonetic (pentru că *f* din *farë* nu s-a dezvoltat dintr-un *sp* proto-indoeuropean), nici semantic

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

voi mai observa că Meyer prezintă sensurile substantivale ale lui *farë* într-un aranjament care, practic, este cronologic (dinspre sensurile germanice originare spre sensuri dezvoltate în albaneză). La peste un secol după Meyer, dicționarul albanez Duro/ Hysa 1995 (s.v. *farë*) prezintă sensurile termenului respectiv după cum urmează (trad. A.P.): „1. sământă; 2. sâmbure (la fructe); 3. ferment (pentru iaurt etc.); 4. (fam.) rasă, sorginte". Așadar, sensurile vechi au supraviețuit doar în registrul „familiar", pe când mai frecvent folosite astăzi sunt sensurile mai noi, specific albaneze. Însă pentru scoate în evidență cu adevărat succesul germanismului *fara* în albaneză trebuie adăugat că, în limba respectivă, *farë* a ajuns parte componentă a pronumelui interogativ *çfarë* (traductibil prin it. *che cosa*). O asemenea gramaticalizare implică o preluare foarte timpurie a unui element alogen și o folosire foarte frecventă a sa.[26]

6.2. Așadar, germanismul *fara* nu a rămas nici pe departe pe o poziție marginală în albaneză, ci a devenit parte integrantă din (și productivă în) acea limbă. Am văzut mai sus că în friulană și italiană termenul *fara* este încă asociat cu adjective precum *immigrata*, respectiv *barbarica* (vezi mai sus). Prin comparație, *farë* din albaneză arată mult mai bine asimilat (pe o linie „pozitivă"), după cum se vede și din extinderile sale (semantice, și chiar gramaticale) în limba de adopție. Dar, cu toată acea evoluție, în folosirea lui *farë* din albaneză apare și câte ceva care reflectă, cred, o atitudine „negativă" a unor indigeni față de termenul alogen respectiv și față de ce a reprezentat el inițial. Mă refer la unele utilizări specifice, în contexte cu sens depreciativ, așa cum se vede din exemplele ilustrative date (s.v. *farë*) în dicționarul Duro/ Hysa 1995: vezi, de exemplu, *farë e keqe* 'bad race' – traductibil în română prin 'soi rău'; sau vezi *një farë zoti A* 'a certain mister A (in a contemptuous form)' – 'un oarecare domn A (cu o notă de dispreț)'. Nu s-ar putea spune că este o simplă coincidență faptul că albaneza și dacoromâna concordă în acest aspect semantic. După cum observa Giuglea (citând din deja menționatul studiu monografic al lui Densusianu), termenul *fară* era folosit în Hațeg "cu deosebire în sens rău", în expresii precum "še fară!", sau "rea fară de om" (cu sens practic identic celui arătat de alb. *farë e keqe*). Se poate trage concluzia că în dacoromâna apuseană, ca și (parțial) în albaneză, s-au păstrat sensuri născute dintr-o anumită atitudine față de populații alogene, care, în anumite momente istorice, și-au impus propriile structuri sociale, cu terminologia lor specifică.

6.3. Un surprinzător contrast (față de albaneză, dar și față de dacoromână) este reprezentat de aromână, unde asimilarea vechiului germanism *fara* pare să fi mers doar pe o direcție pozitivă. Am tras această concluzie din seria de exemple date (s.v. *fară*) în dicționarul Papahagi 1974, serie care include: (1) *tută fara-ațea di celniți* (tot neamul acela de celnici); (2) *de, bre, de! țe fară-aleaptă!* (măi, măi, măi! ce trib (neam) ales); (3) *fara a Hristolui* (rasa lui Hristos)[27]. În aceste exemple sunt de văzut sensuri mai elevate decât sensul strict social al arom. *fară*, anume sensul redat ca 'neam' sau 'trib' în

(pentru că sensul de 'sământă' a alb. *farë* este o dezvoltare particulară, evident mai târzie, după cum demonstrez în chiar acest paragraf al articolului de față).

[26] Pentru comparație, ar trebui să ne închipuim o virtuală dezvoltare în română a unui pronume interogativ **ce-soi*, prin gramaticalizarea turcismului *soi*.

[27] Am renunțat la unele semne diacritice (irelevante aici) dintre cele folosite de Papahagi în transcrierea aromânei. Însă am respectat opțiunile sale în redarea sensurilor în dacoromână (în paranteze).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

română[28] şi ca 'Geschlecht' sau 'Sippe' în germană. Consider, totuşi, că cea mai precisă interpretare a arom. *fară* este compusul german *Mehrfamilienhaushalt* folosit de Kahl (vezi mai sus). Într-o perspectivă cuvinte-şi-lucruri, acel compus reprezintă exact ce voia să spună Tagliavini prin „sensul originar" pe care l-a păstrat vechiul germanism *fara* în Balcani. Este vorba de un sens care s-a păstrat tocmai în condiţii de viaţă mobil-pastorală, pentru că tot de la o populaţie (germanică) aflată în mişcare l-au preluat pe *fara* strămoşii albanezilor, ai aromânilor şi ai unor dacoromâni (vestici). Vom vedea mai jos că există în prezent destule date istorice care să facă posibilă şi o precizare a zonei şi a perioadei în care vechiul germanism *fara* a putut fi preluat de non-germanici din Europa sud-estică.

7. Se pare că anumite constatări mai recente îl vor reactualiza pe (aproape uitatul) Diculescu, cel care, în urmă cu peste opt decenii (1922), evidenţia importanţa regatului gepizilor (creştini de rit arian) pentru chiar perioada în care, în teritorii carpato-danubiano-balcanice, se trecea de la latina populară târzie la româna cea mai timpurie (secolele V-VI). Aceea a fost şi perioada în care dominaţia germanică (care a urmat prăbuşirii hunilor) a instaurat o destul de lungă perioadă de viaţă paşnică[29] în Dalmaţia (unde dominau goţii)[30] şi în părţile din Dacia Antiqua devenite părţi din Gepidia, regatul gepid avându-i ca vecini pe longobarzii aşezaţi pe Tisa[31]. Pe baza unor descoperiri arheologice de dată recentă, s-a putut trage următoarea concluzie, într-un articol publicat în 2006:

> Nu a fost cu totul infructuoasă încercarea lui C. C. Diculescu de a înfăţişa *contribuţia gepizilor germanici* la conturarea anumitor aspecte ale civilizaţiei daco-romane, mai ales în spaţiul occidental al existenţei lor în Dacia, acum o parte a *Romaniei premedievale* de la Carpaţi şi de pe cursul mijlociu şi de jos al Dunării.[32]

Perioada de viaţă paşnică la care m-am referit mai sus a fost întreruptă de evenimentele violente care au dus la distrugerea regatului gepid sub loviturile longobarzilor aliaţi cu avarii. Longobarzii conduşi de regele Alboin nu s-au stabilit însă în Gepidia cucerită, ci (în anul 568) s-au îndreptat în masă spre Italia. După cum observă Rosen, se ştie că acei longobarzi „erau împărţiţi în 'întovărăşiri de călătorie' (*Fahrverbände*), numite *farae*, care erau închegate pe bază de rudenie (*Verwandtschaft*) şi care au fost perpetuate după sosirea în Italia"[33]. Un alt reputat specialist în migraţiile germanice, Wolfram (1995) prezintă mai întâi unele evoluţii specifice în cadrul comunităţilor vechi germanice din Europa central-sud-estică a secolului VI, perioadă în care „unităţile gentilice (*Stämme*) îşi pierdeau semnificaţia lor de comunităţi bazate pe genealogie (*Abstammungsgemeinschaften*), astfel luând naştere [...] comunităţi bazate pe interese

---

[28] Pentru *fară*, Papahagi 1974 (s.v.) dă 'neam, trib' în română şi 'tribu, engeance' în franceză. Vezi şi discutarea terminologiei referitoare la formaţiunile familial-sociale ale fărşeroţilor în Ivănescu 2000: 287.

[29] Vezi Poruciuc 2008: 385-389, cu o propunere de etimologie veche germanică pentru arom. *bană* (cu sensul principal 'viaţă', dar şi cu un sens 'pace', probabil mai vechi).

[30] Cf. Wozniak 1984, în Shangriladze/ Townsend 1984: 377-378 (unde este prezentată simbioza din Dalmaţia secolului V, dintre goţii lui Theoderic – viitorul "cel Mare" – şi populaţia romană locală).

[31] Cf. Diculescu 1922: 133.

[32] Dumitraşcu/ Sfrengeu 2006, în Ţiplic/ Purece 2006: 214-215.

[33] Rosen 2006: 94 (trad. A.P.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(*Interessengemeinschaften*), de felul celor denumite de longobarzi *fara* 'comunitate de călătorie' (*Fahrtgemeinschaft*)." Apoi, într-un alt punct din același volum, Wolfram ne oferă o viziune a spectaculoasei dislocări de populații puse în mișcare de longobarzi:

> Alboin [...] a fost regele longobard care, cu sprijin avar, a distrus regatul gepid, dar la puțin timp după aceea, în anul 568, a condus spre Italia a uriașă avalanșă de populații (*eine riesige Völkerlawine*), constând din longobarzi, gepizi, suebi, saxoni, ba chiar și romani băștinași (*einhheimische Romanen*).[34]

Acei „romani băștinași" (dintre care, cu siguranță, unii n-au dat năvală spre Italia, ci au rămas pe loc) pot fi considerați a fi fost reprezentanți ai unui continuum est-romanic pe cale de a se destrăma. Nu putem spune cu siguranță dacă despărțirea strămoșilor aromânilor de cei ai dacoromânilor s-a produs încă de atunci, sau ceva mai târziu, sub impactul slav. Dar datelor istorice prezentate mai sus arată cu destulă claritate condițiile în care atât strămoși ai albanezilor din „lacuna de romanizare" (despre care Philippide credea că „se întinde și în Panonia")[35], cât și strămoșii aromânilor și ai dacoromânilor vestici au putut prelua nu doar un termen, ci și un anume model de organizare socială de la longobarzi (sau/și de la alte populații germanice din aceeași zonă). Nu cred că este exagerat să afirm că tocmai acel model de comunitate-în-mișcare, desemnată prin termenul vechi germanic *fara* (< *faran* 'a călători') a permis strămoșilor aromânilor să-și păstreze coeziunea și identitatea, nu doar în acel secol VI, ci și în mai traumaticul secol VII, marcat de invazia slavilor (dislocați, la rândul lor, de avari).

8. Thede Kahl își axează volumul său din 2007 (despre viața pastorală care încă mai dăinuie în Balcani) pe o serie de „teze", dintre care cea cu numărul 4 se referă la rapida declanșare a procesului de asimilare (a păstorilor – mai ales aromâni – de către populațiile majoritare) prin renunțare la păstorit și trecere la viață sedentară[36]. Se poate trage concluzia că tocmai flexibilitatea comunităților cuprinzătoare, de tip *fara*, a făcut posibilă păstrarea identității romanice în zone în care asimilarea (de către alogeni mult mai numeroși, sau mai puternici din punct de vedere politico-militar) s-ar fi putut produce foarte devreme. Așa se explică și de ce, la sfârșitul secolului IX, deci la câteva secole după distrugerea gepizilor, plecarea longobarzilor și instalarea slavilor în Balcani, ungurii încă mai găseau (*in terram Pannonie*) niște *Blachii ac pastores Romanorum*[37], iar ceva mai târziu Kedrenos îi menționa pe „vlahii călători" (*βλάχοι 'οδῖται*) din Imperiul Bizantin[38]. Dacă grecii au acum în limba lor termenul *φάρα* (cu sensuri precum 'neam', 'stirpe'), atunci îl au de la acei "călători", și nu din Italia, unde *fara* fusese introdus direct de longobarzi (și unde acel termen suferise alunecări semantice specifice)[39]. Este evident că, în cazul *fara*, cea mai interesantă evoluție semantică (ce reflectă și una socială) s-a

[34] Wolfram 1995: 69 (trad. A.P.).
[35] Vezi Ivănescu 2000: 57, pentru referiri (și unele critici) la acea opinie a lui Philippide.
[36] Kahl 2007: 23.
[37] Anonymus 2001: 32-33.
[38] Ivănescu 2000: 287.
[39] Foarte interesant este faptul (care reiese cu claritate din unele sensuri ale lui *fara* din italiană – vezi mai sus) că, prin sedentarizarea longobarzilor și prin asimilarea lor în mediul italo-romanic, *fara* a ajuns să se refere și la noțiunea de „proprietate funciară", ceea ce nu s-a întâmplat (sau nu a putut să se întâmple) la albanezi și aromâni.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

produs în aromână[40], având în vedere că şi azi „aromânii se consideră ca aparţinând de 'fara armănească' (neamul aromân)"[41]. Iar dacă la dacoromâni *fară* nu a arătat aceeaşi spectaculoasă perpetuare şi dezvoltare ca la aromâni (şi la albanezi), explicaţia cea mai plauzibilă ar fi că dacoromânii s-au putut baza pe alte modele de organizare socială (decât cel de tip *fară*)[42] pentru a-şi putea păstra identitatea chiar în condiţii de viaţă sedentară. Oricum, fie că e vorba de strămoşii glotici ai dacoromânilor, fie de cei ai aromânilor (şi chiar ai friulanilor), preluarea din germanică a termenului *fara* şi a modelului social desemnat de acel termen reprezintă un fenomen specific acelei unităţi geo-istorice prezentate (într-un citat de mai sus) ca „Romania premedievală de la Carpaţi şi de pe cursul mijlociu şi de jos al Dunării", unitate care avea să fie sfărâmată definitiv în perioada imediat următoare.

BIBLIOGRAFIE:

Anonymus 2001 = Anonymus Notarius, *Gesta Hungarorum*, ed. G. Popa-Lisseanu, Bucureşti, Mentor.

Battisti/ Alessio 1950 = Battisti, Carlo/ Giovanni Alessio, *Dizionario etimologico italiano*. Firenze, Barbèra.

Ciorănescu 2001 = Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române* (trad./ed. T. Şandru Mehedinţi/ M. Popescu Marin), Bucureşti, Saeculum.

Constantinescu 1963 = N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Diculescu 1922 = Constantin Diculescu, *Die Gepiden - Forschung zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes*, Leipzig, Kabitsch.

Dumitraşcu/ Sfrengeu 2006 = Sever Dumitraşcu/ Florin Sfrengeu, „Relaţiile interetnice în Dacia occidentală în secolele IV-VI", în vol. Ţiplic/ Purece 2006: 195-218.

Duro/ Hysa 1995 = Ilo Duro/ Rmazana Hysa, *Fjalor anglisht-shqip*, Tiranë, EDFA.

Gamillscheg 1934-35 = Ernst Gamillscheg, *Romania Germanica - Sprach- und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreiches* (I, II), Berlin, de Gruyter.

Ghinea/ Ghinea 2000 = Eliza Ghinea / Dan Ghinea,. *Localităţile din România – Dicţionar*, Bucureşti, Editura Enciclopedică.

Giuglea 1983 = George Giuglea, *Cuvinte româneşti şi romanice – Studii de istoria limbii, etimologie, toponimie*, ed. F. Sădeanu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

[40] Nu trebuie cumva trasă concluzia ca toţi aromânii se trag din est-romanicii care au preluat mai întâi *fara* din germanică. În perioada în care s-a putut face acea preluare (fie în secolul VI, fie ceva mai devreme) răsăritul Imperiului Roman era încă vorbitor de latină, deci şi eventualii latinofoni dislocaţi către sud ar fi găsit acolo tot romanitate (chiar una dominant sedentară).

[41] Kahl 2006: 118.

[42] Vezi Giuglea 1983: 107, cu referire la ceea ce autorul respectiv vedea ca pe "o restrîngere a [drom.] *fară* într-o zonă limitată, după ce şi-a pierdut valoarea sensului său vechi [...]".

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Hionides 1988 = Harry T. Hionides, *The Collins Pocket Greek Dictionary*, London/ Glasgow, Collins.

Huld 1983 = Martin Huld, *Basic Albanian Etymologies*, Columbus Ohio, Slavica Publishers.

Iordan 1963 = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, Editura Academiei v.

Iordan1983 = Iorgu Iordan, *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Ivănescu 2000 = Gheorghe Ivănescu, *Istoria limbii române*, ed. Mihaela Paraschiv, Iaşi, Junimea.

Kahl 2006 = Thede Kahl, *Istoria aromânilor* , Bucureşti: Triton.

Kahl 2007 = Thede Kahl, *Hirten in Kontakt. Sprach- und Kulturwandel ehemaliger Wanderhirten (Albanisch, Aromunisch, Griechisch)*, Wien/Berlin, LIT Verlag.

Köbler 1989 = Gerhard Köbler, *Gotisches Wörterbuch*, Leiden, Brill.

MDA 2002 = *Micul dicţionar academic*, vol. II (D-H), ed. M. Sala *et al.*, Bucureşti: Univers Enciclopedic.

Meyer 1891 = Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, Trübner.

Meyer-Lübke 1930-35 = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch* (3. vollständig neubearbeitete Auflage), Heidelberg: Winter.

Mihăescu 1993 = Haralambie Mihăescu, *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, ed. G. Ivănescu/ D. Mihăescu, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Papahagi 1974 = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân – Dictionnaire aroumain (macédo-roumain)*, Bucureşti, Editura Academie Românei.

Pirona 1977 = Giulio Andrea Pirona/ Ercole Carletti/ Giovanni Battista Gorgnali, *Il nuovo Pirona – Vocabolario friulano*, Udine: Societa' Filologica Friulana.

Poruciuc 2008 = Adrian Poruciuc, "Historical Implications of a Romanian Lexical Family of Old Germanic Origin (*ban, bănat, băni, bănui, bântui*)", *The Mankind Quarterly* (Washington, D.C.), Vol. 48, No. 3, Spring, pp. 353-395.

Poruciuc 2008a = Adrian Poruciuc, „Problema vechilor germanisme păstrate în limba română", în vol. Saramandu *et al.* 2008, pp. 105-130.

Puşcariu 1976 = Sextil Puşcariu, *Limba română, I, Privire generală*, ed. I. Dan, Bucureşti, Minerva.

Rosen 2006 = Klaus Rosen, *Die Völkerwanderung*, München, Beck.

Rosetti 1986 = Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Saramandu 2008 = Nicolae Saramandu, „Gheorghe Constantin Roja – Un precursor al dialectologiei româneşti", în vol. Saramandu *et al.* 2008. pp. 131-138.

Saramandu *et al.* 2008 = Nicolae Saramandu/ Manuela Nevaci/ Carmen Ioana Radu (ed.), *Lucrările primului simpozion internaţional de lingvistică, Bucureşti, 13/14 noiembrie, 2007*, Academia

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti", Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti.

Shangriladze/ Townsend 1984 = K. K. Shangriladze/ E. W. Townsend (ed.), *Papers for the V. Congress of Southeast European Studies – Belgrade, September 1984*, Columbus, Ohio, Slavica.

Suciu 1967-68 = Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, Bucureşti, Editura Academiei.

Tagliavini 1977 = Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, ed. A. Niculescu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Ţiplic/ Purece 2006 = I. M. Ţiplic/ S. I. Purece (ed.), *Relaţii interetnice în spaţiul românesc. Populaţii şi grupuri entice (sec. II î.Hr* pp.. *– V d.Hr.)*, Alba Iulia, Editura „ALTIP".

Wolfram 1995 = Herwig Wolfram, *Die Germanen*, München, Beck.

Wozniak 1984 = Frank E. Wozniak, "The Continuity of Roman Traditions and the Ostrogothic Administration of Dalmatia in the Sixth Century", în vol. Shangriladze/Townsend 1984, pp. 374-381.

THE OLD GERMANIC TERM *FARA* PRESERVED IN ROMANIAN AND IN OTHER SOUTHEAST EUROPEAN LANGUAGES

Abstract

Gustav Meyer included the term Albanian term *farë* ('Stamm, Geschlecht, Art, Nachkommenschaft, Same, Frucht') in his etymological dictionary of the Albanian language (1891), and he mentioned correspondents of that word in Aromanian and in Modern Greek. In regard to the origin of Alb. *farë*, Meyer expresses only a cautious opinion, namely that "the word is considered to be Germanic". Long after Meyer, credible arguments in favor of the Old Germanic (Langobard) origin of Italian *fara*, as well as Romanian *fără*, Albanian *fare* and Modern Greek *φάρα*, were turned to account by Giuglea (1922) and Gamillscheg (1935). Nevertheless, up until the present moment, specialists have openly accepted only the Langobard origin of *fara* in dialectal Italian, whereas they have continued to interpret the state of Romanian *fără* and of its Southeast European correspondents quite divergently. The author of the present article confirms old arguments and brings new ones (both linguistic and historical) in support of Giuglea's and Gamillscheg's views on the circumstances under which both the Old Germanic term *fara* (< *faran* 'to fare') and the Old Germanic model of community-on-the-move (designated as *fara*) could be borrowed by speakers of East Romance and of (proto-)Albanian. Historical data impose the idea that Southeast European languages did not borrow *fara* from Italian (as Tagliavini assumed), but directly from Old Germanic, most probably from the language spoken by the Langobards before they moved from the Middle Danube to Italy in the 6th century.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza"
Facultatea de Litere
Bd. Carol I, Nr. 11, 700506 Iaşi
aporuciuc@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

TOPONIMIE URBANĂ
DENOMINAȚIA LĂCAȘURILOR DE CULT

ADRIAN REZEANU

1. Geografia generală urbană reprezintă atât un ansamblu de repere locale, cu existență stabilă sau perisabilă cât și relațiile care apar la un moment dat între ele, marcate de interferențe și intercondiționări, determinate, la rândul lor, de amploarea dezvoltării economico-sociale și culturale. Între aceste repere, lăcașurile de cult, de diferite rituri și forme arhitecturale, au constituit, prioritar, în ordinea motivațional-toponimică, puncte de referință în structurarea spațiilor urbane, în morfologia urbană precum și în procesul denominativ al celor mai multe sectoare din orașe și târguri în ultimele trei secole.

De cele mai multe ori, transferurile de nume și de sens de la reperul urban-lăcaș de cult către alte repere urbane s-au păstrat doar în mentalul colectiv al vecinătăților teritoriale imediate. Prezența lăcașului de cult a stabilizat teritorial o așezare civilă. Este ceea ce remarca și călătorul erudit Evlia Celebi în secolul al XVII-lea, referitor la cetatea Orșovei: „locuitorii au și o biserică a lor"[1].

Creșterea autorității lăcașului de cult în comunitatea locală precum și gruparea teritorială, demografică și confesională în jurul acestuia au reprezentat mobiluri care au determinat apariția planurilor urbane cu rețele de circulație marcate denominativ după modelul lăcașului de cult sau preluând numele acestuia în formula de desemnare urbană compartimentată[2].

2. Ansamblul denominativ urban în evoluție dar și ipostaziat în anumite etape de dezvoltare a fost marcat de transferuri de nume și de sens, concretizate în scheme și direcții de transfer, toate incluse în spirala motivațional-toponimică. Aceste scheme pornesc de la un referent inițial, iar numele de identificare al acestuia glisează din aproape în aproape, potrivit cu șirul de ipostaze aflate pe traiect, fără o modificare formală, ci numai o diminuare a sensului inițial, proporțională cu seria de „derivate" urbanonimice[3].

Aceste scheme și direcții de transfer denominativ pot constitui tipuri sau modele de formare urbanonimică, aplicabile în diferite etape de evoluție urbană, în acord cu influențele exercitate pe plan local de reperele dominante dar și potrivit cu o „modă" a timpului în procesul de desemnare urbană[4].

---

[1] Vezi *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, București 1976, p. 695, 696 și urm.; Petroi 2001.
[2] Rus 2001.
[3] Rezeanu 2002.
[4] Rezeanu și Modoran 1995; Rezeanu 1987.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Numele lăcașului de cult, de diferite rituri, ca reper local dominant inclus în seria de „derivate" urbanonimice, poate să apară în diferite scheme „derivaționale".

2.1. O primă categorie se referă la situația în care lăcașul de cult preia numele laic al satului încorporat, care, prin diminuare teritorială, se transformă într-o mahala urbană. În această situație lăcașul de cult intră în circuitul oficial, predominant cu numele laic, care, de cele mai multe ori, necesită o refacere a traseului de desemnare pentru receptarea clară a mesajului denominativ:

Olteni (*sat*, București, **1617** RV 29/17) → *Mahalaua* ~ (**1844–1846** B I) → *Ulița* ~ (**1871** P I, **1895–1899** IGA) → **Biserica Olteni** (**1844–1846** B I).

2.2. Numele religios al lăcașului de cult este transmis și preluat parțial de calea de circulație care-l include ca reper dominant traseistic. În această situație, numele patronului spiritual al bisericii, ca toponim aparent, devine marcă identitară a căii de circulație:

Biserica **Sfânta Ecaterina** (București, **1709** MȚR 256/2) → *Ulița* **Sfânta Ecaterina** (*Ulița* de lângă *Biserica* **Sfânta Ecaterina**) (**1844–1846** B I) → *Mahalaua* **Sfânta Ecaterina** (**1714** MȚR 216/2).

2.3. Numele lăcașului de cult, marcat dublu prin patronul spiritual și printr-un alt urbanonim local, de obicei numele unei microunități teritorial-administrative încorporatoare, glisează parțial către formula de desemnare a căii de circulație:

Biserica **Sfânta Nicolae Șelari** (**1751** MȚR 226/8) (*Biserica* **Sfântul Nicolae** din **Mahalaua Șelari**) → *Ulița* **Sfântul Nicolae Șelari** (**1885–1890** S, **1911** PL) → *Mahalaua* **Sfântul Nicolae Șelari** (**1796** MȚR 396/8) (**Mahalaua Șelari** care include *Biserica* și *Ulița* **Sfântul Nicolae Șelari**)[5].

2.4. Numele laic al lăcașului de cult, devenit reper dominant local, glisează în lanțul urbanonimic „derivațional" devenind marcă identitară pentru toată seria de ipostaze din vecinătatea imediată, chiar dacă formula desemnatoare pentru denotatul-lăcaș de cult își diminuează din semnificație pe traiectul „derivațional":

Biserica Albă (București, **1696** MȚR Mss. 127) → *Ulița* **Biserica Albă** (**1798** CAT, **1834** PRIM B 62/245) (*Intrarea* **Biseria Albă**) → *Mahalaua* **Biserica Albă** (**1740** MȚR 311/8, **1798** CAT):

Mânăstirea Colței (Clucer Colțea Doicescu-ctitor) → *Ulița* **Colței** (← *Ulița* de lângă **Mânăstirea Colței**) (București **1720–1732** MȚR 312/9, **1798** CAT, **1871** P I) → *Mahalaua* **Colței** (Mahalaua ce include *Mânăstirea* și *Ulița* **Colței**) (**1716** MȚR 257/12,

[5] Siglele reprezintă următoarele fonduri istorice și cartografice; **RV** = D.G.A.N., *Fond Mânăstirea Radu Vodă*; **1844–1846 B I** = Maior Baron Rudolf Artur von Borroczyn, *Planul Bucureștilor* **1844–1846**); **1871 P I** = Maior D. Pappasoglu, *București. Capitala României*, București, 1871; **IGA 1895–1899** = *Planul orașului București* lucrat de Institutul Geografic al Armatei, București, **1895–1899**; **MȚR** = D.G.A.N., *Fond Mitropolia Țării Românești*; **Ionescu-Gion** = Gh. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899; **COTR** = D.G.A.N., *Fond Mânăstirea Cotroceni*; **EP** = F.B. Purcel *Plan von der Haupt und Residenzstadt Bukureschi in der grossen* Wallachey, 1791; Ferdinand Ernst, *Plan der Wallachischen Haupt und Residenzstadt Bukurest*, 1791; **PRIM B** = A. N. București, *Fond Primăria București*; **1798 CAT** = D.G.A.N., *Fond Catagrafii. Catagrafia Poliției Bucureștilor*, 1798; **1832 CAT** = D.G.A.N., *Fond Catagrafii. Catagrafia Politiei Bucureștilor*. **EAB** = D.G.A.N., *Eforia Așezămintelor Brâncovenești*; **RB** = C. Râmniceanu, Vladimir de Blaremberg, *Planul București*, 1842; **S 1885–1890** = D.P. Sesquiéres, *Planul orașului București*, București, 1885–1890; 1911 PL = *Planul orașului București după ultimele date oficiale*, București, 1911.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

13, **1844–1846** B I) → *Hanul* **Colţei** (**1762** RV 11/9), *Turnul* **Colţei** (**1772** RV 21/3), *Spitalul* **Colţei** (**1828** Ionescu-Gion).

2.5. Numele unui reper urban minor, care glisează pe orizontală, de la o ipostază urbanonimică la alta, alcătuind un lanţ „derivativ" amplu, în care ipostaza-lăcaş de cult, care preia numele laic, se află într-o extremitate teritorială îndepărtată, care nu-i permite motivaţia denominativă decât după refacerea întregii extensiuni:

Fântâna Boului (Bucureşti, **1724** COTR 19/1) → *Uliţa* **Fântâna Boului** (**1791** EP, **1830** PRIM B 1/1830) → *Mahalaua* **Fântâna Boului** (**1798** CAT, **1832** CAT) → *Biserica* **Fântâna Boului** (Biserica situată pe *Uliţa* **Fântâna Boului** (**1791** EP).

2.6. Numele unui edificiu public laic dominant, pe care ipostaza-lăcaş de cult îl preia formal parţial în cadrul extensiunii urbanonimice, alcătuind serii ample de toponime aparente, decriptate numai în cadrul lanţului „derivaţional" refăcut:

Hanul Şerban Vodă (Bucureşti, **1710** MŢR 197/2, **1723** MŢR 245/2) → *Podul* **Şerban Vodă** (**1727** MŢR 215/2, **1780** EAB 17/38) → *Uliţa* **Şerban Vodă** (**1842** RB, **1839** PRIM B 2/1839) → *Calea* **Şerban Vodă** (**1885–1890** S) → *Biserica* **Şerban Vodă** (**1723** MŢR 245/2) → *Mahalaua* **Şerban Vodă**) (**1781** MŢR 215/19, **1798** CAT).

2.7. Numele unei microunităţi teritoriale marcate potrivit cu repere locale, la rândul lor marcate etnic (grupuri de case, prăvălii, repere minore) aflat într-o extensiune urbanonimică a fost preluat de ipostaza-lăcaş de cult aflată în diferite poziţii faţă de denotatul iniţial. În această situaţie, pe plan local, lăcaşul de cult deserveşte, în exclusivitate, comunitatea teritorială etnică şi este marcat identitar prioritar, dacă există diferenţieri faţă de cultul religios majoritar, prin formula cu determinant etnic:

Mahalaua Armenească (Bucureşti, **1769** G 98) ← *Uliţa* **Armenească** (**1852** B II) ← *Biserica* **Armenească** (**1769** G 98) ← **Prăvăliile Armeneşti** (**1832** CAT);

Mahalaua Armenească (Roman, **1850**, f. 84) ← **În Armenime** (Roman, **1850**, f. 84) ← **Hanul lui Carabetu Armeanu** (Roman, **1850**, f. 84) ← **Biserica Armineşti** (Roman, **1850**, f. 84) → **Şcoala Armenească** (Roman, **1850**, f. 84).

2.8. Numele locului de desfăşurare a unei activităţi profesionale a glisat într-o extensiune urbanonimică către toate reperele de pe traiect, ipostaza-lăcaş de cult fiind plasată, de obicei, în vecinătatea imediată a căii de circulaţie:

Săpunari (locul de activitate productivă şi de comerţ al săpunarilor) (Bucureşti) → *Uliţa* **Săpunarilor** (**1675** MŢR 257/8) → *Mahalaua* **Săpunarilor** (**1734** MŢR 257/33, **1740** MŢR 257/40) → *Biserica* **Săpunari** (← *Biserica* de pe *Uliţa* **Săpunarilor**) (**1681** MŢR 257/5, **1740** MŢR 257/40).

2.9. Numele unei forme locale de teren, care este, de obicei, locaţia unei microunităţi administrativ-teritoriale, a fost preluat într-un lanţ „derivaţional" amplu şi de ipostaza-lăcaş de cult, aflată, probabil, în vecinătatea imediată:

Dealul Spirii (Bucureşti **1791** EP, **1871** P I) → *Biserica* **Spirea din Deal** (**1844–1846** B I) → *Mahalaua* **Dealul Spirii** (**1830** PRIM B 1/1830, **1852** B II) → *Uliţa* **Spirii** (**1798** CAT) → *Strada* **Dealul Spirii** (**1911** PL şi azi).

3. Toate aceste scheme „derivaţionale" formează, în cea mai mare parte, tipare urbanonimice, dintre care unele au o viabilitate scăzută, iar altele s-au dezvoltat amplu în condiţiile menţinerii centrelor istorice tradiţionale din spaţiul urban[6]. Astfel, ipostaza-

[6] Cantacuzino 2001.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

lăcaș de cult poate și se prezintă ca un reper extrem de productiv într-o extensiune toponimică. Așa cum se va vedea mai departe în analiza noastră, care se extinde și la perioada actuală din istoria urbană, ipostaza lăcaș de cult devine un punct de iradiere semantică și va marca denominativ și alte repere locale, în acord cu normativele de desemnare acceptate de unele administrații urbane.

4. Pentru schițarea unui tablou cvasicomplet al prezenței ipostazelor-lăcașuri de cult în denominația urbană, ne-am propus analiza unor serii limitate de astfel de denumiri, caracteristice pentru bisericile aparținând riturilor romano-catolic și ortodox, plasate în spații geografice diferite, Italia, Spania, România. Scopul unei astfel de investigații este, pe de o parte, în a evidenția prolificitatea unor astfel de denumiri în context local, iar, pe de altă parte, paradoxal, în a stabili caracterul unitar, cvasinormativ al procedeului de transfer de nume și de sens în care sunt implicate numele lăcașurilor de cult indiferent de specificul ritului practicat.

Orașele avute în vedere și din care am extras materialul de analizat au fost: Veneția, Bologna, Madrid și București, primele trei cu biserici romano-catolice, iar Bucureștiul cu biserici ortodoxe.

5. Menționăm că între cele două biserici creștine există și nuanțe diferențiatoare legate, de exemplu, de actul denominativ al lăcașurilor de cult în care este implicat numele Fecioarei Maria, deși figura Sfintei Maria ocupă un loc central atât în cultul ortodox cât și în cel romano-catolic. Lăcașurile de cult ortodox sunt marcate religios în acest sens cu numele a patru momente din viața Maicii Domnului: *Adormirea Maicii Domnului, Nașterea Maicii Domnului, Intrarea în Biserică (Ovidenia)* și *Buna Vestire (Blagovești enia)*.

Biserica romano-catolică a marcat nenumărate biserici cu hramul Sintei Maria, distincția dintre formulele de desemnare făcându-se la nivelul determinanților, uneori laici, din structurile urbanonimice compuse[7].

6. Corpusul numelor lăcașurilor de cult a fost extras din Planurile Veneției, Bolognei, Madridului și din Planul Borroczyn cu privire la orașul București[8].

Grupurile de nume au fost selectate de noi potrivit cu nevoile de analiză comparativă și le vom privi confruntativ cu scopul de a identifica formula de desemnare valabilă pentru perioade și microunități teritoriale urbane cât mai diverse și dispuse pe unități de timp îndelungate precum și pentru a sesiza procese urbanonimice comune, valabile pentru cele două grupaje de lăcașuri de cult aparținând bisericilor ortodoxă și romano-catolică.

7. Cu scopul de a ordona pentru început un material urbanonimic destul de bogat, grupajele de nume ale lăcașurilor de cult vor fi alcătuite potrivit cu unitățile urbane în care sunt încadrate și unde putem face diferite conexiuni ca urmare a transferurilor de nume și de sens. Ulterior vom identifica similitudinile, pe care le vom comenta.

7.1. Prin structura sa urbană, caracterizată printr-un păienjeniș de canale lagunare, Veneția dispune de un ansamblu de ipostaze-lăcașuri de cult, implantate armonios în mediul urban, fără a face notă discordantă față de normativele de desemnare ale ritului romano-catolic.

---

[7] Goicu 2000.

[8] Amedeo Storti, *Venise*, Venezia, 1965; Corrado Ricci, Guido Zucchini, *Guida di Bologna*, Bologna, 1968; *Plano de Madrid*, Madrid, 2004.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

7.1.1. Grupul de nume marcate religios, care nu sunt încadrate într-un lanţ „derivaţional":

Chiesa S. Fantino, Chiesa S. Maurizio, Chiesa S. Stefano, Chiesa S. Geminiano.

Lăcaşurile de cult astfel marcate denominativ sunt plasate în sectoare urbane unde, pe de o parte, puţinătatea reperelor din vecinătăţile imediate nu au putut determina o dublă marcare pentru identificare, iar, pe de altă parte, reperul-lăcaş de cult nu a fost antrenat într-o extensie „derivaţională".

7.1.2. Nume ale reperelor-lăcaşuri de cult, care, în primul rând, prin poziţia topografică, au fost antrenate în diferite extensii urbanonimice. În cadrul acestora, lăcaşul de cult, ca punct iniţial în extensie, va deveni comarcator semantic al denotatelor din vecinătăţile imediate. Şi în acest caz, ipostazele „derivaţionale" vor avea în structură un „toponim aparent", echivalent cu marca lăcaşului de cult:

Chiesa Santa Chiara → *Canale* **di Santa Chiara** → *Fondamento* **di Santa Chiara,**

Chiesa Santa Andrea → *Campo* **Santa Andrea,**

Chiesa San Giobbe → *Rio* **di San Giobbe** → *Fondamento* **di San Giobbe,**

Chiesa Santa Sofia → *Rio* **Santa Sofia,**

Chiesa Santissimi Giovanni e Paolo → *Campo* **Santissimi Giovanni e Paolo,**

Chiesa di San Lorenzo → *Rio* **di San Lorenzo,**

Chiesa San Moise → *Salita* (urcuş) **San Moise,**

Chiesa San Trovaso → *Campo* **San Trovaso** → *Rio* **di San Trovaso,**

Catedrale San Marco → *Piazza* **San Marco.**

7.1.3. Nume ale lăcaşurilor de cult, închinate Sfintei Maria, la care, pentru identificare, apare marcajul dublu, la rându-i cu rezonanţe adulatorii. De regulă, acest grupaj de nume nu este antrenat în extensii „derivaţionale";

Chiesa Santa Maria del Giglio (crin),

Chiesa Santa Maria Formosa,

Chiesa Santa Maria Assunta (înălţare),

Chiesa Santa Maria Mater Domini,

Chiesa Santa Maria del Rosario.

7.1.3.1. Există şi situaţii, ce-i drept mai rar întâlnite, când un nume din categoria de mai sus este antrenat într-o extensie „derivaţională" limitată:

Chiesa Santa Maria Magiore → *Canale* **di Santa Maria Magiore.**

7.1.3.2. Alteori, pentru identificare, în cadrul marcajului dublu, apare în structura denominativă un reper laic:

Chiesa Santa Maria della Salute (sanatoriu),

Chiesa San Samuele → *Sanatório* **San Samuele.**

Marcajul dublu din această categorie se poate extinde şi la numele lăcaşurilor de cult, unde patronii spirituali fac parte din eşalonul creştin secund. Acest marcaj, de obicei laic, s-a făcut pentru o identificare suplimentară a sfântului – patron spiritual în panoplia creştină şi nu pentru a distinge un lăcaş de cult ca reper urban local, spre deosebire de altele:

Chiesa San Giorgio degli Schiavoni,

Chiesa San Giovanni in Bragora,

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Chiesa San Giovanni Crisostomo,
Chiesa San Giacomo di Rialto → *Pont* **di Rialto,**
Chiesa San Nicolo Mendicoli → *Rio* **di San Nicolo.**

Dovada acestui fapt o reprezintă forma pe care o are o ipostază derivativă a extensiei, care are ca punct inițial numele unui lăcaș de cult, unde numele sfântului, ca „toponim aparent" componențial nu mai apare marcat dublu; **San Nicolo** din *Rio* **di San Nicolo** înseamnă reperul-lăcaș de cult și nicidecum sfântul.

7.1.4. Numele unui lăcaș de cult, unde patronul spiritual este identificat printr-un înger, ființă spirituală, mediator între credincioși și Dumnezeu, dar oricum diferit structural de un „sfânt", Acest nume, antrenat și el într-o extensie derivațională, marchează o ipostază ca un „toponim aparent":

Chiesa Angelo Raffaele → *Rio* **di Angelo Raffaele.**

7.1.5. Marcajul tip tabu, parte a triadei sacre creștine, Tatăl, Fiul, Sfântul Spirit, folosit diferit de romano-catolici față de ortodoxism, a rămas încremenit la nivelul denotatului-lăcaș de cult:

Chiesa Spirito Santo.

7.2. La o scară mult amplificată dat fiind extinderea urbanistică a orașului Bologna, procesul denominativ legat de lăcașurile de cult oferă situații mult mai nuanțate. Aceste aspecte se referă, în primul rând, la marcajul dublu și triplu chiar, pe care lăcașurile de cult îl primesc cu secvențe îngemănate din sferele laică și religioasă.

7.2.1. Un prim aspect este legat de marcajul lăcașurilor de cult închinate Sfintei Maria, plasate în diferite sectoare urbane. Cu excepții nesemnificative, aceste formule denominative nu sunt antrenate în extensii urbanonimice, rămânând formule cu circuit închis, simbolic, dar cu diferite geneze și adresabilități, la rându-le comarcaje în formula denominativă.

7.2.1.1. Vecinătatea imediată a lăcașului de cult, reprezentată printr-un reper laic, devinde copărtașă, prin marcajul său, la formula generală:

Chiesa di Santa Maria del Ponte delle Lame → *Via* **delle Lame,**
Chiesa di Santa Maria di Porta Ravegnana,
Chiesa di Santa Maria di Reno → *Canale* **di Reno,**
Chiesa di Santa Maria Rotonda de' Galluzzi → *Còrte* **de Galluzzi.**

7.2.1.2. Modalitatea de desemnare este extrem de prolifică și s-a extins și la alte formule denominative ale lăcașurilor de cult patronate de diferiți sfinți:

Chiesa di Santa Maria Maddalena Mascarella → *Via* **Mascarella,**
Chiesa di Santa Maria Maddalena Zamboni → *Via* **Zamboni,**
Chiesa di San Nicolò (*via* **San Felice**),
Chiesa di San Nicolò degli Albàri (*via* **San Nicolò**),
Chiesa di San Nicolò dei Trentatre (*via* **Trento**),
Chiesa di San Paolo in Monte,
Chiesa di San Paolo di Ravone,
Chiesa di San Paolo,
Chiesa di Santa Caterina di Saragozza (*via* **Saragozza**),
Chiesa di Santa Caterina di Strada Maggiore (**strada Maggiore**),
Chiesa di Santa Caterina de'Vigri.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

7.2.1.3. Posibilul caracter eclectic al formulei dublu marcate a lăcașelor de cult dedicate Sfintei Maria este accentuat și de o aparentă adresabilitate concretă a fiecărei biserici în parte:

Chiesa di Santa Maria dei Caprara (păstor de capre),

Chiesa di Santa Maria dei Carcerati (deținuți),

Chiesa di Santa Maria dei Mendicanti (cerșetori).

În unele situații această formulă de desemnare capătă un caracter clar perifrastic:

Chiesa di Santa Maria delle Grazio alla Cavalleria,

Chiesa di Santa Maria Lacrimosa degli Alemanni.

7.2.1.4. Al doilea element al marcajului din cadrul acestei formule de desemnare poate reprezenta o trăsătură metaforico-simbolică de tip panegiric. Astfel de formule trebuie privite în ansamblul lor și constituie marca identificatoare a reperului urban:

Chiesa di Santa Maria Încoronata,

Chiesa di Santa Maria Labarum Coeli,

Chiesa di Santa Maria delle Neve (imaculata).

7.2.1.5. Numele unui eveniment religios în care e implicată Fecioara Maria devine trăsătură identificatoare secundară în marcajul dublu din cadrul formulei de desemnare a lăcașurilor de cult:

Chiesa di Santa Maria della Purificazione (intrarea în biserică),

Chiesa di Santa Maria Annunziata (Bunavestire),

Chiesa della Presentazione di Maria Vergine.

În această situație, marcajul dublu, rezultat din asocierea a două entități distincte, dintre care una ține de hagiografie, restrânge aria de răspândire urbanonimică a reperului-lăcaș de cult într-o extensie. Și această formulă tinde să rămâne încremenită în cadrul unui câmp semantic, specializat teologic.

7.2.2. Concentrat, alte lăcașuri de cult refac aproape miniatural întregul proces denominativ în care e implicat reperul urban-lăcaș de cult închinat Fecioarei Maria:

Chiesa di San Michele in Bosco,

Chiesa di San Michele di Gaibola,

Chiesa di San Michele dei Leprosetti.

7.2.3. Și în Bologna, marcajul lăcașului de cult romano-catolic în care sunt implicate elementele supreme ale credinței creștine, rămâne în cadrul unei formule încremenite, fără extinderi derivaționale:

Chiesa della SS. Trinità,

Chiesa dello Spirito Santo,

Chiesa del Corpus Domini.

7.3. Situația numelor lăcașurilor de cult din Madrid este mult temperată atât prin numărul mai mic al acestora cât și printr-o interdependență mai accentuată dintre numele reperelor urbane laice și religioase.

7.3.1. Reținem, pe de o parte, caracterul de reper local de pe traiectul unei căi de circulație al lăcașului de cult, iar, pe de altă parte, preluarea prin transfer al numelui unui reper local laic dominant de către același lăcaș de cult:

Palacio Santa Cruz → *Iglesia* **de Santa Cruz**,

Cale Montserrat → *Iglesia* **de Montserrat**.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

7.3.2. Există şi situaţii când formula denominativă pentru lăcaşul de cult, marcată de numele unui patron spiritual, glisează către calea viconimică sau către alt reper urban dominant. Şi aici, prin procesul de transfer de nume şi de sens, apare marcată subcategoria „toponimului aparent":

Iglesia San Gayetano → *Cale* **San Gayetano**,
Iglesia San Placido → *Cale* **San Placido**,
Iglesia San Francisco El Grande → *Plaza* **San Francisco**,
Ermita Virgen del Puerto → *Paseo* **Virgen del Puerto**,
Iglesia Santiago → *Cale* **Santiago**.

7.3.3. Păstrându-se tot în spiritul marcajelor religioase determinantul termenului generic **iglesia** poate să se depărteze de numele unui sfânt concret, martir al creştinătăţii:

Iglesia de Las Maravillas (miracole).

7.3.4. În formula de desemnare a acestor repere pot să coexiste duble marcaje, dintre care unul îl reprezintă pe sfântul-martir, patron al bisericii sau un ordin monahal:

Iglesia de San Antonio de Los Alemanes,
Iglesia de Las Salesas Reales (călugăriţe din ordinul Sf. Francisc din Sales).

7.4. Pentru stabilirea formulei denominative caracteristice bisericilor ortodoxe din Bucureşti, vom da înregistrarea numelor lăcaşurilor de cult făcută de Borroczyn, însoţită de numele mahalalelor corespunzătoare:

Biserici	*Mahalale*
Antim	Antim
Albă	Popa Dârvaş
Albă din Postăvani	Biserica Albă
Amzea	Amzea
Sf. Apostoli	Sf. Apostoli
Apostolu	Apostolu
Alecsi	Slobozia
Anton	Sf. Anton
Armenească	Armenească
Bateştea	Bateştea
Bucur	Radu Vodă
Brutaru (Manea Brutaru)	Brutaru
Broşteni	Broşteni
Bărăţia	Sf. Gheorghe Vechiu
Brezoianu	Brezoianu
Bradu sau Boteanu	Boteanu
Sf. Vasile	Sf. Vasile
Voievozi	Voivozi
Visarion	Visarion
Vergului	Vergului
Sf. Vineri	Sf. Vineri
Sf. Gheorghe Vechiu	Sf. Gheorghe Vechiu
Sf. Gheorghe Nou	Sf. Gheorghe Nou
Greci	Greci

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Ghenci	—
Sf. Dimitrie	Sf. Dimitrie
Dichiu	Ceauşu David
Dintr-o Zi	Dintr-o Zi
Doamnii	Doamnii
Dealu Spirii Vechiu	Dealu Spirii Vechiu
Dealu Spirii Nou	Dealul Spirii Nou
Doamna Bălaşa	Doamna Bălaşa
Delea Veche	Delea Veche
Delea Noă	Delea Noă
Dobroteasa	Dobroteasa
Episcopia Râmniku	—
Elefterie	Elefterie
Filaret	Filaret
Fântâna Boului	Fântâna Boului
Foişoru	Foişoru
Hánu Colţi(i)	Hánu Colţi(i)
Hagiu	Hagiului
Ieni	Ieni
Ilie	Gorgani
Ilie	Sf. Ilie
Ion cel Mare	Scorţari
Ion cel Mic	Sf. Ion
Ion cel Nou	Ion Nou
Ion Moşu (Sf. Ioan Moşi)	Ion Moşu
Iancului	Iancului
Izvoru Tămăduiri(i)	Izvoru
Izvor	Sf. Troiţă
Icoana	Icoana
Caimata	Caimata
Caterina	Sf. Caterina
Calvină	Stejar
Creţulescu	Creţulescului
Cărămidari	Cărămidari
Costandin	Podu de Pământ
Colţea	Colţea
Curtea Veche	Curtea Veche
Lucaci	Lucaci
Luterană	Stejar
Mitropolia	Vlădichi(i)
Schitu Măgureanului	Schitu Măgureanului
Măgureanu	Scorţari
Manu Cavaf	Manu Cavaf
Mavroeni (Mavrogheni)	Mavroeni
Mântuleasa	Mântuleasa
Mihaiu Vodă	Mihaiu Vodă

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Negustori	Negustori
Nicolae din Şelari	Nicolae din Şelari
Nicolae din Grunt	Nicolae din Grunt
Vlădichi(i)	Nicolae
Sârbi	Nicolae
Bărbătescu	Nicolae
Popescu	Nicolae Vechiu
Oboru Vechi	Oboru Vechiu
Olari	Olari
Oltenilor	Oltenilor
Oţetar	Oţetar
Staicului	Oltenilor cu Brad
Pantelimon	Pantelimon
Podu de Pământ	Parmazon (Farmazon)
Pitar Moşu	Pitar Moşu
Precupeţii Vechi	Precupeţii Vechi
Precupeţii Noi	Precupeţii Noi
Popa Petre	Popa Petre
Popa Soare	Popa Soare
Popa Nan	Popa Nan
Popa Rusu	Popa Rusu
Popa Cosma	Popa Cosma
Radu Vodă	Radu Vodă
Răzvan	Răzvan
Sf. Sava	Sf. Sava
Sărindaru	Sărindaru
Săraca	Flămânda
Silivestru	Silivestru
Stavropoleos	Stavropoleos
Scaunele	Scaunele
Slătari	Slătari
Schitu Maicilor	Schitu
Sf. Ştefan din Cişmigiu (în realitate din Calea Călăraşi)	Sf. Ştefan
Ştefan	Ştefan
Stelea	Stelea
Spiridon Vechiu	Spiridon Vechiu
Spiridon Nou	Spiridon Nou
Slobozia	Broşteni
Stejar	Stejar
Sfinţi	Sfinţi
Troiţa	Troiţa
Târcă	Foişor
Udricani	Udricani
Şerban Vodă	Şerban Vodă
Cioplea Catolică	pe moşia Dudeşti.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

8. În general, se poate stabili o formulă denominativă pentru identificarea lăcașurilor de cult romano-catolice și ortodoxe ca repere urbane, stabile, dominante pe plan local. Ca și în alte microsegmente de desemnare urbană, și în acest caz există particularități care trebuie avute în vedere, legate nu atât de diferențieri specifice ritului practicat, cât, mai ales, de încadrarea acestor repere în spații urbane, de data aceasta diferite structural. Este adevărat că și specificități ritualice, caracteristice celor două biserici creștine, marchează detalii componențiale, care individualizează lăcașurile de cult prin denominație.

8.1. O primă formulă de desemnare se referă la structura:

TG + determinant patronimic și cu extensii pe orizontală către denotate din vecinătățile imediate. Această formulă, caracteristică pentru ambele rituri, plasează în cadrul fiecărei ipostaze din extensie subcategoria „toponimului aparent":

Chiesa Santa Andrea → *Campo* **Santa Andrea**;

Biserica Sf. Ecaterina → *Ulița* **Sf. Ecaterina** → *Mahaslaua* **Sf. Ecaterina**.

Toponimul aparent **Santa Andrea** din *Campo* **Santa Andrea** din *Campo* **Santa Andrea** rămâne o marcă sintetică atât pentru ipostaza ilustrată cât și pentru alte virtuale verigi.

8.2. Formula dublă de desemnare a lăcașului de cult alcătuită din numele patronului spiritual și un detaliu din vecinătatea imediată laică este caracterizată pentru ambele rituri:

Biserica Sf. Nicolae Șelari;

Chiesa di Santa Caterina di Strada Maggiore.

8.3. Diferențele ritualice și-au pus amprenta asupra numelor lăcașurilor de cult închinate Fecioarei Maria. Numărul mare al acestora din cadrul bisericii romano-catolice a determinat diferențieri ale marcajelor, în primul rând cu destinație religioasă:

Chiesa Santa Maria Assunta;

Chiesa Santa Maria Mater Domini.

8.4. Diferențieri de interpretare ritualică, dar parțiale, au determinat și apariția unor formule încremenite, cu parțiale extinderi derivaționale în cadrul bisericii ortodoxe:

Chiesa dello Spirito Santo;

Chiesa del Corpus Domini, dar și

Biserica Sf. Treime → *Mahalaua* **Sf. Treime**.

8.5. Tot ca formulă încremenită, biserica romano-catolică a dezvoltat denominația:

Iglesia de Las Maravillas (miracole).

În cadrul acestei formule de desemnare, oarecum curioase, sunt excluse derivații urbanonimice pe plan orizontal, extensii pe verticală fiind posibile numai în condițiile în care se schimbă planul derivațional.

9. În ansamblu, numele lăcașurilor de cult la nivelul bisericilor creștine majoritare se încadrează în tipare fixe, de factură conservatoare, iar imixtiunile laicului în procesul denominației sunt, de regulă, încorsetate, de reguli stricte, care nu pot fi penetrate decât în condiții cu totul speciale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAFIE:

Cantacuzino 2001 = Gheorghe I. Cantacuzino, *Aspecte ale cercetării evoluției unor centre urbane medievale din Țara Românească*, în „Historia Urbana", tomul IX, 2001/1–2, p. 3–11.

Goicu 2000 = Simona Goicu, *Cultul Fecioarei Maria reflectat în onomastica românească*, în FD, XIX, 2000, p. 145–147.

Petroi 2001 = Constantin Juan Petroi *Centre istorice ale unor orașe dunărene din Banat*, în „Historia Urbana" tomul IX, 2001/1–2, p. 29–49.

Rezeanu 2002 = Adrian Rezeanu, *Toponimie urbană, Scheme și direcții de transfer denominativ*, în SCL, LIII, nr. 1–2, 2002, p. 153–169.

Rezeanu și Modoran 1965 = Adrian Rezeanu și Filofteia Modoran, *Modele în toponimia urbană* în LR XLIV nr. 5–6, 1995, p. 225–232;

Rezeanu 1987 = Adrian Rezeanu, *Principii de atribuire și modificare a numelor de străzi*, în „Studii de Onomastică", vol. IV, Cluj-Napoca, 1987, p. 378–383.

Rus 2001 = Valer Rus, *Pentru o istorie a denumirilor străzilor din Cetatea Brașov*, în „Historia Urbana", tomul IX, 2001/1–2, p. 91–96.

TOPONYMIE URBAINE. LES NOMS DES LIEUX DE CULTE

Résumé

Cette étude se propose d'analyser des séries limitées de ces noms, caractéristiques pour les églises appartenant aux rites catholique et ortodoxe.

Le but d'une telle démarche est de mettre en évidence la richesse de ces dénominations dans le contexte local et d'établir le caractère unitaire, quasinormatif du procédé de transfert de noms et de sens, dans lesquels sont impliqués les noms des lieux de culte, indifféremment de la spécification du rite pratiqué.

Institutul de Lingvistică „Iorgu
Iordan – Al. Rosetti"
Calea 13 septembrie nr. 13, București

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

CONCORDANȚE SEMANTICE ÎNTRE ROMÂNĂ ȘI ALBANEZĂ PRIVITOARE LA NUMELE SĂRBĂTORII NAȘTERII SFÂNTULUI IOAN BOTEZĂTORUL

CĂTĂLINA VĂTĂȘESCU

Analiza semantică amănunțită a perechilor formate de cuvintele moștenite de română din latină și de reflexele acelorași cuvinte latinești pe care albaneza le-a împrumutat în faza sa veche oferă material îndestulător pentru interesante observații lingvistice și extralingvistice. O astfel de pereche de termeni a fost adusă în discuție de Grigore Brâncuș [1], anume aceea formată de denumirile populare ale sărbătorii creștine celebrate la 24 iunie, nașterea sfântului Ioan Botezătorul: rom. *Sânziene*, alb. *Shënghin*. Gr. Brâncuș a evidențiat strucutura asemănătoare a celor două cuvinte: *Sânziene* < *sanctus* (sau *sancta*) *dies Johannis* [2] : *Shëngjin* < *sanctus Johannes*, punând în lumină, și în cazul sintagmei albaneze devenite cuvânt compus, gradul înalt de sudură apropiat de cel al legării elementelor în cuvântul românesc: astfel, în albaneză, compusul devine bază pentru derivatul cu sufixul adjectival *-ës* : *shëngjinës*, adjectiv care se referă la fructe care se coc de „Sânziene" [3].

Într-o descriere etnografică recentă a obiceiurilor specifice zilei Sfântului Ioan Botezătorul în toate regiunile locuite de albanezi, ne-a atras atenția numele *Shëngjinat* pe care îl poartă focurile aprinse în scop purificator cu acest prilej [4]. Faptul că acest nume (un substantiv articulat la plural) se apropie foarte mult din punctul de vedere al

---

[1] Brâncuș 1999 : 154.

[2] Etimologia a fost stabilită de I.-A. Candrea 1927-1928 : 428. H. Mihăescu 1993 : 165 include termenul *Sânziene* printre cele câteva cazuri de păstrare în română a genitivului din latină: *Sancti Ioannis* (*dies*) > *Sânziene*. Raportarea cuvântului la sărbătoarea nașterii sfântului Ioan Botezătorul a fost făcută deja de Dimitrie Cantemir (Cantemir 2006 : 330, 331): „**Symdzenele** nomen est S(ancti) Iohannis Prodromi" (**Sâmdzienele** este numele s(fântului) Ioan Înaintemergătorul – în traducerea regretatului Dan Sluşanschi) ; vezi și observația făcută de Dan Sluşanschi în indicele de materii pe care l-a întocmit și publicat în Cantemir 2007 : „***Sânzienele*** (***Symdzenele***), legate după nume de Sf. Ioan Înaintemergătorul (Prodromus)". O prezentare a etimologiilor propuse și la Teleocă 2005 : 167 și urm.

[3] Brâncuș 1999 : 152, 154.

[4] Tirta 2004: 277-278, citându-l pe Rr. Zojzi, care îl folosește într-un studiu despre calendarul popular albanez (*Gjurmët e një kalendari primitiv në popullin tonë*, în „Buletin i Universitetit shtetëror", Tiranë, 1949, I, p. 104); M. Tirta înregistrează și sinonimul explicit *Zjarret e Shën Gjinit* (= Focurile Sfântului Ioan), asupra căruia vom reveni. În dicționare, cuvântul nu apare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

morfologiei de rom. *Sânzienele* ne-a determinat să încercăm să adăugăm alte câteva date la cele analizate deja de Grigore Brâncuş.

Numele *Shëngjin* face parte dintr-o serie de vechi denumiri populare de sfinţi, formate prin aglutinarea cuvântului rezultat din evoluţia lat. *sanctus* (alb. *shën*) şi rezultatul evoluţiei numelui sfântului (*Johannes* > *Gjin* [5]), alături de *Shëngjergji*, *Shëmëhill*, *Shëmitër*, *Shënkollë*, *Shtodhri*, *Shëndëlli*, *Shënëndre*, *Shënpietri*, *Sh(ën)mëria*. Aceste nume sunt identice cu corespondentele lor româneşti: *Sângiorz*, *Sâmedru*, *Sânnicoară*, *Sânt Andrei*, *Sânt Ilie*, *Sântoader*, *Sâmpietru*, *Sânvăsii*, *Stămăria* etc. [6].

Făcând istoria amănunţită a termenului *Sânziene* şi a realităţilor la care se referă, Gr. Brâncuş pune în lumină caracterul de element creştin popular, care se raportează de fapt la sărbătoarea străveche, de dinaintea romanizării şi a creştinării, a solstiţiului de vară [7]. Faptele pe care ne propunem să le aducem în discuţie sunt legate cu precădere de caracterul de termen creştin popular al cuvântului românesc şi al corespondentului său albanez.

Sânziene este un termen cu o mare diversitate de sensuri, pe care DLR le prezintă în ordinea: 'I. 1. numele popular al sărbătorii religioase celebrate la 24 iunie, naşterea sfântului Ioan Botezătorul; zilele care preced sau urmează imediat sărbătorii naşterii sfântului Ioan Botezătorul, simbol al venirii verii şi al florilor; 2. numele mai multor plante erbacee; II. numele unor fiinţe fantastice, dotate cu puteri supranaturale, ielele'.

Shëngjin lipseşte din dicţionarele explicative ale limbii albaneze [8]. În cele ce urmează încercăm să adunăm cât mai multe date din diferite surse lexicografice, etnografice şi dialectale privitoare la acest termen şi la derivatele pe care le-a generat. Termenul *Shëngjin* este înregistrat de Amelie Freii von Godin ca traducere pentru germ. *Johannisfest* : *festa Shën Dzhinit* (în varianta ghegă) [9]. Caracterul de cuvânt compus este dovedit de faptul că desinenţa de genitiv articulat (*-it*) se adaugă la cel de al doilea termen al sintagmei.

Etnologul Mark Tirta arată că focurile de purificare aprinse la albanezi în noaptea de Sânziene – peste care se sărea – sunt numite, aşa cum am menţionat mai sus, *Shëngjinat*, sau *Zjarret e Shën Gjinit* [10]. Este bine să amintim de asemenea faptul că aceste focuri rituale puteau fi numite şi cu un derivat augmentativ (care era întrebuinţat

---

[5] Asupra celor două variante albaneze ale numelui, *Gjin* şi *Gjion*, vom reveni.

[6] Vezi, pentru lista aproape completă a numelor populare de sfinţi în albaneză, Mihăescu 1973: 379 şi Brâncuş 1999: 153, 154, care pune în lumină, de asemenea, tipul identic de compunere în cele două limbi. Pentru lista numelor populare de sfinţi în română vezi Brâncuş 2004: 166.

[7] Brâncuş 2004: 166-169; vezi şi Candrea 1927-1928: 428, Candrea 2001: 69, Kernbach 1989: 548, Ghinoiu 2005: 137-139.

[8] Nu apare în Fjalor 1954 şi Fjalor 1980.

[9] Von Godin 1930 s. v. *Johansifest*. Termenul este înregistrat şi de Newmark [1999]: 802, alături de derivatul *shëngjinas*, pentru care, ca substantiv, este dat sensul 'născut de Sf. Ion', iar ca adjectiv, sensul 'legat de sărbătoarea Sfântului Ioan'. Trebuie să notăm şi termenii corespunzători legaţi de sărbătoarea Sf. Gheorghe pe care îi include dicţionarul lui Newmark, *shëngjergji* şi *shëngjergjas*. Este de presupus că Newmark şi-a luat materialul – cel puţin cel despre Sfântul Gheorghe – din Mann 1948: 146, 476. Mann include variante din textele vechi şi dintr-un mare număr de graiuri, cu indicarea surselor. Dată fiind frecvenţa mult mai mare a utilizării derivatelor având ca bază termenul *shëngjin*, este de presupus că *shëngjergjas* are ca model corespondentul *shëngjinas*.

[10] Tirta 2004: 277-278. În sintagma *Zjarret e Shën Gjinit* recunoaştem gradul avansat de sudură a sintagmei prin faptul, observat şi mai sus, că desinenţa de genitiv este adăugată celui de al doilea termen.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

numai pentru a numi focurile aprinse în noaptea care precede nașterea Sfântului Ioan Botezătorul) format de la un împrumut de origine latină : *flakadâ* (pl. art. *flakadajt*) (< *flakë* < lat. **flaca* < *facla*, termen care se compară cu rom. *flacără*) [11].

Și la români există obiceiul aprinderii focului de Sânziene[12] sau al aprinderii roților de paie pentru a fi rostogolite la vale [13]. Obiceiul aprinderii de focuri purificatoare peste care se sărea este, însă, mai răspândit și mai frecvent la români în legătură cu sărbătoarea Sfântului Gheorghe [14]. Descriind datinile românești de sărbătoarea Sfântului Gheorghe, I.-A Candrea remarcă faptul că la celelalte popoare europene obiceiuri asemănătoare apar mai frecvent în ziua nașterii sfântului Ioan Botezătorul sau în ziua de 1 mai. Definind drept păstorești ritualurile legate de aprinderea focului, Candrea subliniază că ele continuă obiceiuri romane și că, în ceea ce privește data, „Ceea ce e [...] extraordinar e faptul că singuri românii au păstrat amintirea acestei datini – facerea focului viu, sărirea peste el și trecerea vitelor prin mijlocul lui – în același fel cum o practicau în ziua de *Palilia*, exact în aceeași epocă (diferența e numai de o zi), păstorii romani de acum 2000 de ani" [15]. Prin aprinderea focului în noaptea de Sânziene, și nu de Sfântul Gheorghe, albanezii se despart de români, alăturându-se majorității celorlalte popoare europene. În cazul albanezilor, aprinderea cu acest prilej a focurilor este marcată în plus de numele pe care îl poartă, care este chiar numele sărbătorii : *Shëngjinat*.

Nu trebuie, însă, pierdut din vedere faptul remarcabil că sunt identice în română și în albaneză sintagmele cu care este caracterizat focul cu puteri purificatoare: *foc viu* [16] : *zjarr i gjallë* [17].

O altă concordanță care trebuie remarcată este utilizarea largă a termenilor botanici derivați de la numele sărbătorii. În română par a exista două straturi: stratul pe care îl putem presupune mai vechi este cel al numelui *sânziene* care desemnează plantele denumite științific *Galium mollugo* și *Galium verum* [18]. De un al doilea strat este vorba foarte probabil în cazul denumirii cu structură transparentă și motivată, *iarba lui Sfântul*

---

[11] Pentru discuția etimologică și comparația cu româna vezi nota lui Gr. Brâncuș în Hasdeu 1988, II : 539-540 (nota 4) ; vezi și Çabej 1996 s. v. Interesant este și faptul, menționat de M. Tirta, că focul de Sânziene trebuia făcut numai cu pleavă. Cuvântul albanez pentru 'pleavă', *byk*, se compară cu rom. *buc*, ambele fiind considerate ca provenind din substrat; vezi discuția la Brâncuș 1983 s. v.

[12] Focul poartă numele *făclie* (*făclii*) (Ghinoiu 2005: 137), nu *Sânziană* (*Sânziene*). *Făclie* și *facla* au pătruns în română din greaca bizantină (< lat. *fac(u)la*), prin intermediar slav (Mihăescu 1966 :139, 187 ; vezi și Hasdeu 1988, II : 402 și urm. Moștenit din lat. *facula* este termenul regional *fache*, Hasdeu, *loc. cit.*). De reținut și informația că la albanezi se sare peste foc, iar la români făclia este trecută printre picioare lăsând impresia săritului peste foc sau a călăritului focului.

[13] Brâncuș 2004: 166 și urm.

[14] Ghinoiu 2005: 89-90.

[15] Candrea 2001: 73. Pentru mai marea frecvență, la celelalte popoare romanice, a aprinderii focurilor la solstițiul de vară, vezi și Kernbach 1989: 191 și Papahagi 1979: 424 și urm.

[16] Candrea 2001: 73, Papahagi 1979: 244 și urm., Kernbach 1989: 189.

[17] Tirta 2004: 279 și urm.

[18] Butură 1979: 216. Este locul să observăm că numele botanic apare și în dialectul aromân: *sîndzeánă* 'fleur de la Saint-Jean' (*galium mollugo*), Papahagi 1974: 1095. Sărbătoarea, însă, are numele de origine greacă, *Ayĭanĭú* și este caracterizată prin ritualuri de purificare cu apă (vezi Papahagi 1979: 424 și urm.); putem observa că și în aromână *Ayĭanĭú* este un compus.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Ioan [19], folosită pentru plante din ordinul Salvia. În albaneză există aproape exclusiv denumirea cu structură clară: *luleshëngjini* (= floare a sfântului Ioan) [20].

În cazul focurilor aprinse la albanezi cu ocazia sărbătorii naşterii Sfântului Ioan Botezătorul, am menţionat faptul că la români le corespund datini asemănătoare, legate, însă, de ziua Sfântului Gheorghe. În domeniul denumirilor de plante se poate constata inversarea situaţiei: în albaneză numele florii este derivat de la numele sfântului Gheorghe, iar în română de la cel al sfântului Ioan: în graiul gheg din regiunea Kosovo, *galium verum* (rom. *sânziene, drăgaică, floarea lui Sfântul Ioan*) poartă numele *lule Shënxherxhi* (= floarea Sfântului Gheorghe) [21].

Rămânând în domeniul botanic, atragem atenţia asupra observaţiei datorate lui Gr. Brâncuş, potrivit căreia numele fructelor sau al cerealelor pot fi determinate de adjective derivate de la numele sărbătorii, cu funcţia de precizare a perioadei lor de coacere: alb. *fik shëngjinës* 'smochină mare, care se coace în iunie, pe la Sânziene' : rom. *mere sâmzeneşti* [22]. Cu un derivat nominal de la numele sărbătorii, format cu sufixul moţional *-e*, este denumită în Kosovo o varietate de pară care se coace devreme, la începutul verii: *shëngjine, -ja* [23] ; acest nume corespunde rom. *drăgăicuţă* (pl. *drăgăicuţe*) [24], nume de pară format de la celălalt nume al sărbătorii de 24 iunie, *drăgaică* [25]. Seria numelor (şi a adjectivelor corespunzătoare) desemnând plante care se coc de Sânziene – nume şi adjective care sunt derivate de la numele sărbătorii sau reprezintă chiar numele sărbătorii utilizat metonimic şi care provin din toate regiunile şi din toate perioadele istoriei limbii – este bogată în albaneză : *shëngjinës* s. m. 'varietate de smochin ale cărui fructe se coc de două ori în an' [26], *kumbullë Shëngjini* 'soi de prună' [27], *kumbulla shinjane* 'id.' [28], *shëngjin* 'soi de porumb cu bobul mic care se coace devreme ; om cu sănătatea şubredă şi mic la trup' (în albaneza din Macedonia) [29], *shëngjin* s. m. 'soi de porumb cu bobul mic care se coace devreme şi nu creşte' (în Kosovo) [30], *shingjinxe* adj. '(despre

---

[19] Butură 1979: 119. Originea mai recentă este indicată şi de prezenţa cuvântului de origine slavă, *sfânt*.

[20] Sejdiu 1989: 187. Între corespondentele romanice ale termenilor româneşti şi albanezi, Shefqet Sejdiu menţionează friul. *fior de sandzuane* şi *herba de S. Zuane*, care au forme foarte apropiate de termenul *sânziane, sânziene*.

[21] Sejdiu 1979: 144. De altfel, termeni cuprinzând numele sfântului Gheorghe – în loc de aşteptatul nume al sfântului Ioan – apar şi în alte puncte ale spaţiului albanez pentru *galium cruciata*: *lulëshinxherxhi, bar Shëngjergji, barshëngjergji* (Sejdiu 1984: 214).

[22] Brâncuş 1999: 152, 154.

[23] Zymberi 1979: 139.

[24] MDA s. v.

[25] *Drăgaică* < bg. *dragaĭka* (MDA s.v.; Georgiev, Gălăbov, Zaimov, Iliev 1971: 417); este interesant de observat că termenul nu are în bulgară sensul religios, ci numai pe cel botanic, funcţionând ca nume de plantă care creşte şi se coace de Sânziene (Georgiev, Gălăbov, Zaimov, Iliev 1971: 417). Numele sărbătorii este în bulgară *Enevden*, *Еньовден*, (Georgiev, Gălăbov, Zaimov, Iliev 1971: 500). După B. P. Hasdeu 1971, s. v. *-ài, -àie*[1], *drăgaică* ar fi un derivat diminutival (cu *-că*) de la derivatul *drăgaie*, format, la rândul său, cu sufixul *-aie* moştenit din latină (*-alia*), având funcţia de a spori intensitatea.

[26] Mann 1948: 471.

[27] Mann 1948: 474.

[28] Mann 1948: 477.

[29] Murati 1998: s.v.

[30] Drini, Goçi, Halimi, Gashi 1982: 270.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

pere) mici' (în Kosovo)[31], *shëngjinës* adj. '(despre smochine) care se coc în iunie, primele, timpurii' [32]. Frecvenţa cu care sunt folosite aceste denumiri determină evoluţia de la sensul 'copt devreme, la începutul verii' la sensurile secundare 'copt prematur', 'nedezvoltat', explicaţie care ne este sugerată şi de utilizarea figurată a cuvântului referitor la oameni slabi fizic.

Între funcţiile pe care le are termenul *Shëngjin* trebuie reţinută utilizarea sa ca nume al unui port din zona de nord a Albaniei [33]. În română, *Sânziană* este folosit ca antroponim feminin: ca primă atestare, din 1555, cuvântul, având forma *Sâmziană*, are tocmai această funcţie, ceea ce face să fie glosat 'caille-lait jaune ; génie malfaisant' [34].

Un ultim aspect care poate fi tratat ca o concordanţă este evoluţia care indică o mare vechime a celor doi termeni în română şi albaneză. Sintagmei din română, formată din trei elemente aglutinate într-un mod mai puţin aşteptat, îi corespunde în albaneză varianta *Gjin* a numelui sfântului, folosită în mai multe situaţii şi mai frecvent decât varianta aşteptată, *Gjion*. Ambele forme provin din lat. *Joannes* şi este greu de stabilit raportul dintre ele. Amândouă sunt populare şi vechi, dar numai *Gjin* apare în cazul realităţilor legate de sărbătoarea naşterii Sfântului Ioan Botezătorul [35].

Pentru a încheia, atragem atenţia asupra problemelor pe care le evidenţiază prezentarea noastră.

În amândouă limbile se pune problema care sunt sensurile mai frecvent utilizate şi care au supravieţuit mai bine: cele creştine sau cele care, pornind de la numele sărbătorii, au intrat în calendarul agricol şi pastoral, în sistemul popular de denumiri botanice. Chiar dacă utilizarea ca termen religios pare a fi mai puţin frecventă, dezvoltarea sensurilor legate de realităţile calendarului popular şi de un bogat sistem de datini dovedeşte însemnătatea specială acordată încă de la început acestei sărbători creştine. Pe de altă parte, inventarul de nume pe care l-am prezentat îşi are originea în înţelegerea sărbătorii ca dată crucială a începutului unui anotimp, esenţial pentru dezvoltarea vegetaţiei şi a animalelor, fapt care poate presupune o realitate anterioară creştinismului.

Este de reţinut legătura care există cu sărbătoarea Sfântului Gheorghe şi cu felul diferit în care este reprezentată în română faţă de albaneză. Vocabularul legat de numele celor două zile sfinte este utilizat în chip diferit în română faţă de albaneză. Româna pare a se individualiza faţă de albaneză şi celelalte limbi romanice, care în acest punct se prezintă asociate.

BIBLIOGRAFIE :

Brâncuş 1983 = Gr. Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti

[31] Drini, Goçi, Halimi, Gashi 1982: 271.
[32] Fjalor 1954: 520.
[33] Capidan 1929-1930: 50-52 ; Çabej 1996 : 331.
[34] DERS 1981 s.v.
[35] Çabej 1996: 331, 336.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Brâncuș 1999 = Gr. Brâncuș, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, Institutul Român de Tracologie, Bibliotheca Thracologica, XXX, București

Brâncuș 2004 = Gr. Brâncuș, *Istoria cuvintelor*, ed. a II-a augmentată, Editura Fundației România de mâine, București

Butură 1979 = Valer Butură, *Enciclopedie de etnobotanică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București

Çabej 1996 = Eqrem Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, IV, *Dh - J*, Tirana

Candrea 1927-1928 = I. -A. Candrea, *Rom. Sânziene*, în „Grai și suflet" III, 2

Candrea 2001 = I. -A. Candrea, *Iarba fiarelor. Studii de folclor. Din datinile și credințele poporului român*, cuvânt înainte de Dan Horia Mazilu, studiu introductiv și ediție de Al. Dobre, Universitatea din București, Facultatea de Litere, Centrul de Studii Ebraice „A. Goldstein-Goren", Fundația Națională pentru Știință și Artă, Academia Română, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu", București

Cantemir 2006 = Dimitrie Cantemir, Principele Moldovei, *Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*, I, ed. critică întocmită de Dan Slușanschi, Institutul Cultural Român, București

Cantemir 2007 = Dimitrie Cantemir, *Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*, II, studiu introductiv, notă asupra ediției și note de Valentina și Andrei Eșanu, traducere din limba latină și indice de Dan Slușanschi, Institutul Cultural Român, București

Capidan 1929-1930 = Theodor Capidan, *Fărșeroții - studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, în „Dacoromania", VI

DERS 1981 = *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române, 1374-1600*, sub redacția lui Gh. Bolocan, Editura Academiei, București

DLR = *Dicționarul limbii române*, Editrua Academiei Române, București, 1965 și urm.

Drini, Goçi, Halimi, Gashi 1982 = Sulejman Drini, Ibrahim Goçi, Mehmet Halimi, Skënder Gashi, *Fjalor fjalësh e shprehjesh popullore*, Prishtinë

Fjalor 1954 = *Fjalor i gjuhës shqipe*, Tirana

Fjalor 1980 = *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*, Tirana

Georgiev, Gălăbov, Zaimov, Iliev 1971 = Vl. Georgiev, Iv. Gălăbov, I. Zaimov, St. Iliev, *Bălgarski etimologičen rečnik*, I, A-Z, Sofia

Ghinoiu 2005 = Ion Ghinoiu, *Comoara satelor. Calendar popular*, Editura Academiei Române, București

von Godin 1930 = Marie Amelie Freiin von Godin, *Deutsch-albanisches Wörterbuch*, I, Otto Harrassowitz, Leipzig

Hasdeu 1971 = B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, I, ediție critică de Gr. Brâncuș, Ed. Minerva, București

Hasdeu 1988 = B. P. Hasdeu, Studii de lingvistică și filologie, II, ed. îngrijită, introducere și note de Gr. Brâncuș, Editura Minerva, București

Kernbach 1989 = Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, postfață de Gh. Vlăduțescu, Ed. Științifică și Enciclopedică, București

Mann 1948 = S. E. Mann, *An Historical Albanaian - English Dictionary*, London - New York - Toronto

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Mihăescu 1966 = Haralambie Mihăescu, *Influenţa grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, Editura Academiei Române, Bucureşti
Mihăescu 1973 = Haralambie Mihăescu, în „Revue des etudes sud-est européennes", 2, Bucureşti
Mihăescu 1993 = Haralambie Mihăescu, La romanité dans le sud-est de l'Europe, Editura Academiei Române, Bucureşti
Murati 1998 = Qemal Murati, *Fjalor i shqipes truallsore të Maqedonisë*, Tetova
Newmark [1999] = Leonard Newmark, *Albanian - English Dictionary*, Oxford University Press
Papahagi 1974 = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân. General şi etimologic*, Editura Academiei Române, Bucureşti
Papahagi 1979 = Tache Papahagi, *Mic dicţionar folkloric. Spicuiri folklorice şi etnografice comparate*, ed. îngrijită, note şi prefaţă de Valeriu Rusu, Ed. Minerva, Bucureşti
Sejdiu 1979 = Sh. Sejdiu, *Fitonimia shqipe e Kosovës*, Prishtina
Sejdiu 1984 = Sh. Sejdiu, *Fjalorth etnobotanik i shqipes*, Prishtina
Sejdiu 1989 = Sh. Sejdiu, *Çështje të onomasiologjisë fitonimike romane dhe balkanike*, Prishtina
Teleoacă 2005 = Dana-Luminiţa Teleoacă, *Terminologia religioasă creştină în limba română*, Editura Academiei Române
Tirta 2004 = Mark Tirta, *Mitologjia ndër shqiptarë*, Tirana
Zymberi 1979 = Abdyllah Zymberi, *Fjalorth i fjalëve të rralla*, Prishtina

CONCORDANCES SEMANTIQUES CONCERNANT LE NOM DE LA FETE DU SAINT JEAN EN ROUMAIN ET ALBANAIS

Résumé

L'inventaire des mots, des syntagmes et des dérivés roumains et albanais met en lumière le caractère populaire et ancien de la terminologie roumaine et albanaise formée autour de cette date du calendrier à la fois chrétien et pastorale et agricole. Les concordances et les différences entre les deux langues suggèrent d'intéressants aspects culturels et extralinguistiques.

Institutul de Studii Sud-Est Europene
Calea 13 Septembre nr. 13, Bucureşti
catavata49@yahoo.fr

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

III. LEXICOLOGIE

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

OBSERVAȚII ASUPRA APELATIVELOR[1] ÎN UNIVERSUL CARCERAL

ANAMARIA BOTA

Discuția despre utilizatorii argoului poate fi inclusă într-o problematică a sociolingvisticii urbane, pentru că ideea diferențierii limbii în funcție de generație, sex, cultură și profesiune a fost subliniată chiar din primele studii de dialectologie, limbajul reflectând atât parametri sociali, cât și culturali. Pentru majoritatea cercetătorilor, argoul este o practică lingvistică exclusiv citadină [2]pusă în relație cu grupări socioocupaționale care își constituie un limbaj „din dorința de individualizare a grupului pe baza comunității de interese, aspirații"[3]. Acest lucru se explică printr-una din dimensiunile limbajului: pe lângă dimensiunea obiectivă (care presupune subiect, obiect, înțelegerea și exprimarea felului de a fi al lucrurilor) mai există și dimensiunea intersubiectivă, dată de alteritatea subiectului, „de acel fapt că, omul, ca subiect vorbitor și creator al limbajului, presupune și alți vorbitori și deci, solidaritate cu o comunitate"[4]. Argoul particularizează și mai mult această dimensiune, fiind un tip de limbaj informal folosit în comunități restrânse cu scopul de a ascunde conținutul comunicării pentru cei care nu fac parte din comunitatea respectivă. Argoul este și o expresie a complicității, inducând sentimentul de apartenență la un grup; pentru vorbitor poate fi un mod afirma identitatea de *insider*;această ultimă trăsătură justificând statutul de *signum* de grup pe care îl are argoul.

Funcția criptică nu este întotdeauna dominantă, gradele de ermetism/opacitate în transmiterea mesajului diferind de la un tip de argou la altul. Comparând, de exemplu, argoul hoțior de buzunare cu cel al adolescenților observăm că cel dintâi trebuie să fie ermetic pentru neinițiați (eventuale victime sau polițiști) pentru a asigura schimbul de informații fără a se deconspira, în timp ce argoul adolescenților este inaccesibil doar

---

[1] Folosim *apelativ* cu sensul oferit de *DSL*: „apelativele sunt termenii limbii utilizați în comunicarea directă pentru adresare". Faptul că termenii discutați în lucrare sunt folosiți în adresarea directă l-am dedus din formele de Vocativ cu care sunt consemnați în scris de sursele noastre.

[2] Trebuie să amintim și despre un argou rural unic în limba română, descris de Romulus Todoran (1984), cel al *geamgiilor* ambulanți sezonieri din Apuseni. Acest argou e denumit de vorbitorii săi „limba gomoțască"; „este întrebuințat pentru a obține avantaje materiale cînd tărguiesc ceva, precum și de a se feri de reprezentanții autorităților locale. Ex. *cui* 'instrument pentru tăiat sticla', *curcan* 'milițian', *lăcată* 'ceas' *măciucă* 'bancnotă de 100 de lei', *moșină* 'chibrit', *hușcă* 'carne'. (Nu avem date recente despre acest tip de argou).

[3] Ciolac 1999: 83.

[4] Coșeriu 2004: 129.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

pentru scurt timp, „învăţarea" lui fiind de fapt o iniţiere în care predomină latura ludică şi cea gregară.

În cazul indivizilor aflaţi în afara legii, în special a celor care fac parte dintr-o bandă şi cei aflaţi în periada de detenmţie, limbajul nu are doar funcţie expresivă şi de comunicare, ci contribuie şi la consolidarea/precizarea relaţiilor care există între membrii grupului, universul carceral şi cel infracţional obligând la folosirea unui argou anume.

Limbajul folosit de deţinuţi nu îndeplineşte doar funcţia de camuflare a sensului, ci şi pe aceea de a da vorbitorilor o identitate, senzaţia unei caramaderii, întărind legături. Relaţiile dintre deţinuţi îşi au originile în lumea de afară/sunt importate din lumea de afară, constituind baza relaţiilor din penitenciar. În acest fel, deţinuţii „organizează" micro-sistemul lor social, în care amatorii/noii veniţi rebuie să treacă printr-o tranziţie socială; nu sunt admişi imediat şi sunt desemnaţi de multe ori prin epitete peiorative. Aprecierea pozitivă sau negativă a unui individ se face în funcţie de calităţi şi defecte, de vârstă, de experienţă (a se înţelege numărul de ani petrecuţi în puşcărie sau abilităţile care ţin de activitatea infracţională), de posibilităţile materiale sau de legăturile pe care le are cu lumea din afară.

În urma încercărilor noastre de a ne familiariza cu argoul utilizat în penitenciare am constatat că deţinuţii interacţionează în cadrul unei structuri ierarhice clare, stabilite după criterii rezultate din specificitatea vieţii carcerale, termenii care denumesc „gradele" servind nu numai la identificarea individului ci şi a relaţiilor pe care acesta le are cu ceilalţi. Într-un articol apărut în presa gălăţeană, jurnalistul Cosmin Buhuş descrie viaţa de dincolo de gratii, aşa cum o văd deţinuţii de la penitenciarul Galaţi, descriind şi microsistemul social în care aceştia trăiesc:

„Deţinuţii aflaţi în penitenciarul din Galaţi se împart în patru categorii. Fiecare categorie poate fi recunoscută după locul pe care îl ocupă în cameră şi după patul pe care îl are.

1. Cei mai cunoscuţi sunt ***şmecherii*** (s.n.) cunoscuţi (sic!) după felul arogant în care se poartă cu gardienii (doresc să lase impresia nou-veniţilor că au multă influenţă). Pentru a arăta că nu se tem şi nu dau înapoi de la nimic, se taie uneori pe mâini şi pe burtă.

2. A doua categorie este cea a ***privilegiaţilor*** (s.n.), cei care primesc vizite şi pachete şi care implicit sunt protejaţi de către şmecheri.

3. De mâna a doua sunt consideraţi ***fraierii*** (s.n.), care fac curăţenie în camere şi se supun şmecherilor.

4. Ultima categorie este cea a ***bulangiilor***(s.n.). Ei sunt supuşi abuzurilor sexuale şi devin femeile şmecherilor. Mulţi deţinuţi nu îi compătimesc şi spun că o fac, de multe ori, din plăcere."

Din glosarul[5] alcătuit de noi în urma corespondenţei cu deţinuţi de la penitenciarul din Timişoara am constatat că fiecare dintre aceste categorii se concretizează în serii de sinonime, care prezintă diferenţe semantice legate de particularităţi ale perioadei de detenţie.

[5] În acest articol nu vom discuta şi despre procedeele formale sau figurile semantice utilizate de vorbitorii de argou.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Iată mai întâi termenii[6] folosiţi pentru a denumi deţinuţii cu statut inferior, *fraierii,* în ierarhia prezentată mai sus, statut datorat fie faptului că deţinutul se află la prima condamnare, fie pentru că nu primeşte vizite. Putem identifica în acest caz două grupe, prima dintre ele fiind legată de nevoi elementare cum sunt hrana, îmbrăcămintea, curăţenia:

Albalux[7] 'deţinut care spală hainele altora';
albinuţă 'deţinut obligat să renunţe la mâncare';
intervenţie 'deţinut pus să facă curăţenie';
sclav, nepot 'deţinuţi care îndeplinesc muncile gospodăreşti';

şi a doua care ilustrează vârsta, faptul că se află la prima condamnare şi lipsa de legături cu exteriorul, ceea ce face ca deţinutul respectiv să fie vulnerabil şi dependent de bunăvoinţa altora:

AN[8] abreviere de la *al nimănui*; 'deţinut care nu primeşte pachete şi nu este căutat la vorbitor'. Această formă se foloseşte şi în limbajul famliar/argotic cu semnificaţia „persoană fără importanţă"; apare, de exemplu, pe diferite forumuri electronice, otografiat şi sub forma *aneu*, cu pluralul *anei*[9];

băiatu' soră-mii 'deţinut pe care nu-l caută rudele şi care face diverse servicii altor deţinuţi, primind în schimb cafea şi ţigări;

bigidiu/bididiu[10] 'deţinut tânăr';
ciocoflendăr[11], *lingău, ostrogot* 'deţinut amărât'
primarache 'deţinut fără antcedente penale';

O altă serie de termeni[12] care pot fi atribuţi *fraierilor* categorizează deţinuţii din punctul de vedere al prezenţei/absenţei abilităţilor/calităţilor necesare cuiva care trăieşte într-un colectiv sau în condiţii speciale:

abcd 'prost';
antiştou[13] 'deţinut respins de colegii de cameră';
bengosbombardier 'bătăuş';
dilo[14] 'om fără minte';
figurant, impresie, figură 'mincinos';
fraier de meserie 'incapabil';

---

[6] În toate cazurile am păstrat sensul precizat de surse.
[7] Marcă de maşină de spălat. Acest tip de servicii se fac în schimbul protecţiei sau în schimbul cafelei şi a ţigărilor.
[8] În limbajul juridic *AN* este abrevierea sintagmei „autor necunoscut".
[9] „bre nenea ratat...ne intln la battle sa-ti bag putin mintile in cap...ti-am facut aici niste rime fine...si mai vb noi mah **aneule** (pun pariu k nu stii ce inseamn **aneu**...da ce konteaza??nu??)" forum.bugmafia93.ro; „pai ba eu te intreb de trupe care au ceva de zis, nu de toti **aneii**. oricum nu eu ma dadeam blacker si nu auzisem de agathodaimon" (www.mtv.ro/forum/v).
[10] Formă alterată a lui *bidiviu* „cal ager".
[11] Sensul vechi al cuvântului este „servitor; om slugarnic"
[12] Am păstrat sensul precizat de sursă.
[13] Termenul este derivat de la forma aferezată a lui *mişto,* care apare şi în expresia *a lua la mişto* 'a-şi bate joc de cineva; a lua peste picior'; ideea care se desprinde de aici este aceea că ironia este un mod de comunicare/de integrare în grup, astfel încât, un deţinut care are o reacţie negativă la glumele colegilor de cameră riscă să nu reuşească să se integreze.
[14] Rrm. *dilo* 'om furios; nebun'.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

hohaveală[15] 'mincinos';
huşpti[16] 'urât';
lelenţar[17] 'deţinut care a crescut la orfelinat';
masochist 'deţinut care se auomutilează în semn de protest';
morcovist 'fricos'
motociclist 'deţinut care sforăie tare';
naşparliu, naşpa, nasol, husen 'persoană care nu ştie să se îmbrace şi să vorbească';
papagal 'vorbăreţ';
prostime 'fraier';
raţionat 'băiat deştept';
rupt în gură 'drogat mort';
sarocar 'bolnav mintal';
stricăciune 'deţinut care sparge geamuri, oglinzi, televizoare';
ţeapangiu[18] 'deţinut care împrumută ţigări şi nu le mai dă înapoi";
ţinut în lanţ 'scandalagiu';
tîrtan[19] */ târtănescovici* 'ţăran, prost'

Numărul mare al depreciativelor mai sus menţionte reflectă un mediu dur/violent, în care violenţa fizică sau verbală devin modalităţi de stabilire şi menţinere a statutului sau a relaţiilor dintre indivizi, fiind un comportament verbal compensatoriu pentru frustrări sociale, psihice şi/sau fiziologice.

Statutul unui deţinut este contextual şi se poate schimba în timp, trecând de la *AN*, la *tătic*[20], adică deţinut cu o experienţă însemnând fie o perioadă de detenţie lungă care îi permite să se integreze şi apoi să „avanseze", fie codamnări repetate. Astfel, impun respect noilor veniţi prin numărul mare de ani petrecuţi în penitenciar sau prin gravitatea infracţiunilor comise; avem a face, prin urmare, cu o răsturnare clară a valorilor morale şi sociale: condamnări mai multe/mai mari atrag după ele mai mult respect din partea celorlalţi. Modelele sunt inversate faţă de societate, astfel încât sunt valorizate pozitiv infracţiunile cele mai grave şi mai aspru pedepsite:

căpăţânar 'deţinut condamnat pentru crimă';
diplomatic 'deţinut care, în libertate au avut o situaţie materială bună'
fanatic 'deţinut care repetă aceeaşi infracţiune';
haladit la maxim 'recidivist cu experienţă';
jupân, rechin 'deţinut cu condamnare mare";
macarencar[21] 'puşcăriaş închis de când era minor';

---

[15] Rrm. *xoxaváw* 'a minţi'.
[16] Deformare a lui *uşchit* < rrm. *ušti* '(D. obiecte de îmbrăcăminte) Rupt, uzat'.
[17] Derivat de la regionalismul *lelenţ* 'orfelinat'< magh. *lelenc*.
[18] Derivat de la expresia *a trage ţeapa* 'a păcăli'
[19] Din germ. *Untertan* 'supus' (cu referire la supuşii austrieci); a căpătat şi sensul 'bărbat needucat şi lipsit de gust'.
[20] Cuvântul mai este folosit în argou şi ca superlativ general în diverse contexte: *tătic de şmecheri, tătic de calculatoare*.
[21] Creaţie expresivă de la *Macarena*, melodie celebră a anilor 90; iniţial, forma nemodificată a fost folosită cu acelaşi sens.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

mesevist[22], *naş, vieţaş* 'deţinut închis pe viaţă';
mortăciune 'deţinut condamnat pentru crimă';
primar 'deţinut aflat la prima condamnare';
producător 'deţinut descurcăreţ';
reptilă 'recidivist'
ruginit 'deţinut cu multe condamnări';
şmecher/jmecher 'deţinut care a furat sume mari de bani sau care are rude susţinute care îl ajută';
tovarăşi 'deţinuţi care împart între ei pachetele pe care le primesc'
unchi 'deţinut respectat'
VIP 'deţinut periculos'.

Aceste ierarhii îşi au originea în recunoaşterea/nerecunoaşterea prestigiului unei persoane, în solidaritate, schimb de informaţii, susţinere financiară/materială din partea familiilor sau a funcţionarilor corupţi. Termenii folosiţi de către deţinuţi pentru a se identifica sunt foarte importanţi deoarece, închişi fiind, ei nu mai au proprietăţi materiale, aşadar renumele este foarte important, contribuind la alcătuirea unei structuri sociale informale care identifică şi categorizează, generând un sentiment de siguranţă.

Ultima categorie, cea a *bulangiilor*, este şi ea prezentă cu o serie de termeni mai puţin numeroasă: *afrodit, babardit, băiată, bombeu, caroserie, homalache, pocnitoare, şucărime*[23], *târtiţă, zăoagă*[24]. Trebuie să precizăm că, pentru *afrodit* şi *băiată*, sursa noastră a precizat că e vorba despre deţinuţi care au devenit homosexuali în penitenciar.

Convieţuirea/supravieţuirea în condiţiile privării de libertate este complexă, complexitate transferată şi în relaţiile dintre indivizi. Integrarea şi menţinerea într-un grup cum sunt deţinuţii care ocupă aceeaşi celulă, de exemplu, presupune fie calităţi comune cu ale oamenilor în general (inteligenţă, iventivitate, simţul umorului), fie o situaţie materială bună, astfel încât deţinutul e apreciat/protejat datorită pachetelor pe care le primeşte. Încarcerarea aduce cu sine privaţiuni de mai multe tipuri (materiale, afective, fiziologice) iar violenţa fizică şi cea verbală sunt mai mult decât un comportament compesatoriu, devin mijloace de exploatare a celor mai slabi. Observaţiile din acest articol au avut drept scop evidenţierea modului în care stratificarea informală a deţinuţilor se reflectă în argoul de penitenciar.

BIBLIOGRAFIE :

Calvet 1994 = Jean-Louis Calvet, *L'Argot*, Presses Universitaires de France.
Ciolac 1999 = Marina Ciolac, *Sociolingvistica românească*, TUB.
Feld 1981 = C. Barry Feld, *A Comparative Analisys of organiztional structure and Inmate Subcultures in Institutions for Juvenile Offenders*, în "Crime & Deliquency", July.

[22] Termenul este derivat de la *MSV* abrevierea pentru 'muncă silnică pe viaţă'.
[23] Derivat de la rrm. *şucar* 'frumos'.
[24] Anagramă, de la *găoază*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

*** = *Encyclopedya of Language and Linguistics*, 2nd Edition, Elsev.pdf.

Goudaillier 2002 = Jean-Pierre Goudaillier, *De L`Argot traditionel au français contemporain des cités*, în « La l inguistique », vol. 38, Fasc. 1.

Surdot 1991 = Marc Surdot, *Argot, jargon, jargot*, în « Langue française », nr. 90, mai.

Tong 2007 = Virginia Tong, *What's the flavour? Understanding inmate slang in correctional education*, în McIntyre, Tom *et al.* 1997 *settings*, în "Journal of Correctional Education", vol. 48, p. 192-197.

Zafiu 2001 = Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universităţii din Bucureşti.

OBSERVATIONS CONCERNANT LES APPELLATIFS DANS L'UNIVERS CARCERAL

Résumé

Dans cette communication on s'est proposé de faire quelques observations sur l'argot de prison, plus spécifiquement sur les termes utilisés pour dénommer les différents types d'emprisonnés qui forment un vrai paradigme social.

La dimension linguistique des relations et des hiérarchies qu'on trouve dans une prison reflète une typologie fondée surtout sur la violence physique et verbale, étant en même temps un mécanisme efficace qui peut établir le rôle et la place d'un emprisonné.

Universitatea „Transilvania" – Braşov
Facultatea de Litere
anebota2000@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

CHESTIUNI PRIVIND PREZENȚA ELEMENTULUI LEXICAL ENGLEZ ÎN FRANCEZA DIN QUÉBEC

ANTONIA-FERIHAN CIOLAC

Contactul lingvistic și cultural dintre, pe de o parte, franceza québécoise[1], și, pe de altă parte, engleza canadiană și/sau engleza din Statele Unite se desfășoară de aproximativ două secole încoace[2] în interiorul comunității lingvistice a locutorilor francofoni din Québec[3]. Consecința acestui fenomen este faptul că elementul lexical englez a ajuns să fie în mod substanțial reprezentat în varietatea de franceză québécoise.

În cele ce urmează, prezentăm rezultatele unei cercetări care pornește de la două tipuri de corpus lexicografice. Astfel, am raportat un corpus de bază, alcătuit din șase dicționare ale francezei québécoise (*DHFQ*, *DLQ*, *DQF*, *PD*, *PG*, *TLFQ*), la un corpus de referință constituit dintr-un dicționar reprezentativ pentru franceza de referință (*TLFI*). Am folosit și un corpus complementar, alcătuit dintr-un dicționar reprezentativ pentru franceza de referință (*PR*) și un dicționar reprezentativ pentru engleza americană (*RHWUD*). Varietatea standard (franceza standard) la care am raportat varietatea non-standard (franceza québécoise) va fi desemnată ca *franceză de referință*[4].

---

[1] Franceza québécoise este o varietate periferică a francezei. Ea a rezultat în urma evoluției ușor divergente în raport cu franceza standard a limbii comune create în cursul secolului al 17-lea în Canada centrală, prin mixarea dialectelor și patois-urilor vorbite de locutorii francezi din regiunile situate în nord-vestul Franței. Aceștia au emigrat spre teritoriile Canadei centrale (actualele provincii Québec și Ontario) la începutul secolului al 17-lea.

[2] De la cedarea de către Franța, în 1763, a întregului teritoriu canadian din acea epocă Marii Britanii, prin Tratatul de la Paris.

[3] Pentru chestiunea conctactului lingvistic, cf. Sala 1997.

[4] Pentru definirea conceptului de franceză de referință cf. Francard/ Geron *et al.* 2000 – 2001. Franceza de referință este varietatea ale cărei trăsături prezintă un caracter marcat normativ, realizat prin abstragerea, pe baza uzului, a unui ansamblu de reguli de utilizare corectă a francezei. Acestea sunt de tip gramatical și lexical. Ele sunt reguli care privesc uzul și reguli lexicografice și se regăsesc în gramaticile și în dicționarele uzului „corect" ale francezei vorbite în Franța. Varietatea denumită „franceză de referință", a cărei existență este fictivă, s-a suprapus inițial peste varietatea de franceză standard, care aparține Hexagonului. Ea a fost rezultatul unei conceptualizări, care a evoluat din punct de vedere istoric, ajungând să reprezinte o simplă abstracțiune. Astfel, niciodată nu a fost vorbită în mod efectiv de vreun locutor al francezei. Cu toate acestea, astăzi ea nu mai corespunde în totalitate varietății de franceză standard impusă în Hexagon, ci și-a lărgit sfera de cuprindere și, prin urmare, poate juca rolul modelului la care să se raporteze toate celelalte varietăți ale francezei: cele dialectale, cele regionale, cele sociolectale și/sau cele periferice. Astăzi ea reprezintă un concept util pentru lexicografia diferențială, care raportează corpusuri de bază, reprezentative pentru varietățile de franceză denumite periferice, la corpusuri de referință, alcătuite din elemente reprezentative

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Pentru analiza celor două tipuri de corpus, am aplicat o grilă lexicală pusă la punct de Claude Poirier[5]. Pornind de la această grilă, am alcătuit un tabel care cuprinde șapte rubrici, în care am introdus datele culese din cele două corpusuri, cel de bază și cel de referință. Cele șapte rubrici ale tabelului se referă la trăsături lexicale, semantice, morfologice și de uz (distribuțional și sociolingvistic) ale cuvintelor excerptate și sunt, după cum urmează: 1 lemele; 2 titlurile dicționarelor; 3 lexematică (aspectul strict lexical al cuvântului, dar pe care l-am pus în relație cu aspectul fonetic); 4 semantică; 5 gramatică (indicațiile de gen); 6 frazeologie; 7 statut (uzul legat de factorii extralingvistici).

Cercetarea pornește de la modul de tratare a împrumuturilor de către autorii dicționarelor. De exemplu, Bergeron declară[6] că a refuzat criteriul normei și că l-a acceptat doar pe acela al uzului, evitând programatic orice indicație prescriptivă referitoare la nivelurile de limbă și la caracterul englez sau francez al unui cuvânt.

Lemele pe care le-am excerptat din corpus au fost identificate ca împrumuturi din engleză conform criteriului asemănării lor formale și semantice cu cuvintele engleze corespunzătoare.

Corpusul reprezintă un eșantion compus dintr-un un număr de 71 de leme, cuprinse la litera *T*, pe care am excerptat-o în toate dicționarele menționate mai sus pentru corpusul de bază. Pe baza acestui microcorpus, am realizat o microanaliză statistică.

Din perspectiva adaptării împrumuturilor[7], am urmărit modul de realizare a faptelor următoare:

1. păstrarea formei engleze;
2. modalități de integrare fono-grafică;
3. preluarea trăsăturilor morfo-lexicale sau morfologice franceze;
4. chestiuni privind semantismul;
5. contextele.

1. PĂSTRAREA FORMEI ENGLEZE

Am întâlnit trei cazuri de conservare totală sau doar parțială a trăsăturilor fono-grafice engleze.

1.1. Pronunțare engleză și grafie engleză

Întâlnim o singură ocurență de acest tip:

– *tatoo* (*DQF*): grafia este engleză doar în mod aproximativ, deoarece în engleza americană cuvântul se redă în scris cu dublarea literei *t*, grafia americană fiind *tattoo*[8]; în

---

pentru franceza de referință. Raportarea corpusurilor de bază la cele de referință are drept scopuri punerea în evidență mai ales a diferențelor și apoi a similitudinilor care există între varietățile periferice și cea de referință.

[5] Pentru modul de aplicare a acestei grile lexicale, cf. Poirier 1995.

[6] *DLQ*:8.

[7] Pentru chestiunea adaptării și adaptabilității împrumuturilor, cf. Vintilă-Rădulescu 2006. Elementele preluate de o limbă dintr-o alta se pot adapta sistemului limbii primitoare sub aspect grafic, fonetic, morfologic, lexical și/sau semantic.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

schimb, pronunțarea tipic franceză coincide în acest cuvânt cu pronunțarea din engleza americană, având accentul pe ultima silabă.

Ponderea fenomenului de păstrare a pronunțării și grafiei engleze este de 1,41%.

Constatăm că fenomenul este slab reprezentat și că nu corespunde cazului discutat decât în mod aproximativ, deoarece grafia engleză se adaptează sistemului grafic francez.

1.2. Pronunțare engleză și grafie franceză

În exemplul care ilustrează acest fenomen (*tague* (*DFQ*) [tag] 'etichetă'), pronunțarea engleză nu se păstrează decât aproximativ, deoarece ea se adaptează fonetismului francez, având vocalele de tip francez, [a], cu trăsăturile [+orală +anterioară +non labială neutră +foarte deschisă] și [e], cu trăsăturile [+orală +anterioară +non labială +închisă], iar grafia este franceză, conținând grupul *-gue-*.

Ponderea fenomenului păstrării aproximative a pronunțării engleze, concomitent cu francizarea grafiei este de 0,71%.

Constatăm că fenomenul este slab reprezentat și că nu corespunde categoriei discutate decât aproximativ, deoarece pronunțarea engleză se adaptează fonetismului francez.

1.3. Pronunțare franceză și grafie engleză

Exemplele care se încadrează în această categorie sunt numeroase:

– *tackle* (*DLQ*): indicația de pronunțare este franceză, [tacule], având vocala franceză [y], care prezintă trăsăturile [+orală +anterioară +labială +foarte închisă], iar grafia este engleză, având grupul de litere *-ckl*;

– *tag day* (*DHFQ*): indicația de pronunțare este franceză, pentru nivelul elevat [tagde], cu accentul pe ultima silabă, iar pentru nivelul popular [tajde], cu accentul plasat tot pe ultima silabă, adică pe vocala franceză [e], care prezintă trăsăturile [+orală +anterioară +non labială +închisă]; în schimb, grafia este în întregime engleză, cuvântul având în componența lui substantivele *tag* și *day*, acesta din urmă fiind redat în scris prin grupul final englez *-ay*;

– *target* (*DLQ*) [targ**u**te] 'țintă'[9];

– *T-bone* (*DHFQ*) [tibon] sau [t͡ʃibon] 'friptură la grătar din mușchi de vacă, alcătuită dintr-un file și dintr-un cap de mușchi, legate printr-un os care are forma literei T' (modalitate de tranșare a cărnii tipic nord-americană); grafiile sunt apropiate de grafia engleză, (engl.) *T-bone* – grafiile francezei québécoise: *T-bone, T-Bone* sau, rar, *t-bone*;

– aproape toate cuvintele care conțin radicalul *tank*, ca de altfel aproape toate acelea care conțin radicalul *tape* și care au indicațiile de pronunțare franceză următoare, oferite de autori: „[tinque]" și „[tépe]".

Ponderea fenomenului francizării pronunțării este de aproape 37%.

---

[8] *RHWUD* 2001:*s.v.*

[9] Glosările pe care le vom menționa în dreptul împrumuturilor engleze vor cuprinde un număr restrâns de sensuri. În majoritatea cazurilor, acestea reprezintă doar o parte a unui ansamblu de sensuri mai extins, dat fiind că în engleză polisemantismul cuvintelor este suficient de dezvoltat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2. MODALITĂȚI DE INTEGRARE FONO-GRAFICĂ

Am constat că există diferite modalități de francizare a trăsăturilor fono-grafice ale anumitor împrumuturi din engleză. Printre acestea, menționăm grafia lui *tchèque* <engl. *(to) check* [t♦ek] 'a inspecta; a verifica' (două dintre numeroasele sensuri ale verbului). Grafia lui *tchèque* este de tip francez, deoarece ea conține grupul *-tch*, la fel ca în etnonimul omonim.

Constatăm transformarea în diftongul francez [aj] a consoanelor [g] și [r] din engleză, în următoarele cuvinte:

– *taille* (variantă a lui *tag* 'etichetă') (*DQF*): redat în scris prin grupul *-ille-* (cu dublu *l*, pentru notarea palatalizării);

– *tailledé* (variantă a lui *tag day* 'zi consacrată colectării de fonduri în beneficiul unor acțiuni nonprofit, în schimbul cărora se atribuie donatorilor o insignă reprezentativă') (*DFQ*): accentuat pe ultima silabă, adică pe vocala franceză [e], care prezintă trăsăturile [+orală +anterioară +non labială +închisă], *tailledé* fiind redat în scris prin grupul *-ille-* (pentru notarea palatalizării) și prin litera *é*, care comportă accentul ascuțit francez.

Mai menționăm următoarele cuvinte, care se încadrează de asemenea în această categorie:

– *tchèque*, *tchéquer*, *tchéqueur*, *tchéquage* <engl. *(to) check* [t♦ek] 'a inspecta; a verifica' (două dintre numeroasele sensuri);

– *tchipe* <engl. *cheap* engl. britanică [t♦i:p], engl. americană [t♦ɛ̆p] 'ieftin'[10];

– *tchôke*, *tchoke* <engl. *choke* engl. britanică [t♦★wk], engl. americană [t♦ŏk] '(la automobile) obturator al carburatorului';

– *tchomme*, *tchommie* <engl. engl. britanică și engl. americană *chum* [t♦Λm] 'camarad apropiat sau camarad intim'[11].

Toate aceste cuvinte sunt redate în scris prin grupul francez *-tch-*, care notează sunetul [t♦], sunet rar întâlnit în franceza de referință, însă frecvent în toate variantele englezei.

Ponderea fenomenului francizării fono-grafice este de 61%.

3. PRELUAREA TRĂSĂTURILOR MORFO-LEXICALE SAU MORFOLOGICE FRANCEZE

Constatăm că împrumuturile preiau din franceză fie trăsături morfo-lexicale, fie trăsături morfologice.

---

[10] Dat fiind că în perioada recentă a contactului lingvistic între franceza québécoise și engleză influența americană a devenit preponderentă, după ce contactul s-a realizat cu engleza britanică în perioada inițială, o parte dintre indicațiile de pronunțare engleză pe care le oferim sunt preluate din *RHWUD*.

[11] *Chum* 'cuvânt învechit în engleza britanică <probabil din prescurtarea și din alterarea unui calc englez după franceză, *chamber fellow*'.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

3.1. Preluarea trăsăturilor morfo-lexicale franceze

Trăsăturile morfo-lexicale franceze sunt adoptate de împrumuturile din engleză prin aplicarea tiparelor morfologice ale francezei (tipare comune francezei québécoise și francezei de referință) în cadrul procesului derivării.

În cazul derivatelor care se încadrează în categoria verbului, franceza québécoise pornește de la cuvântul de bază englez, care este un verb (având forma infinitivului), fără să preia însă tiparul morfologic englez, care constă în omonimia între substantiv și verb (ca de exemplu în cuvintele *track* 'urmă' și 'a urmări', *change* 'schimbare' și 'a schimba'). Derivatele verbale preiau tiparul morfologic propriu francezei pentru derivarea verbală: adăugarea sufixului folosit pentru formarea infinitivului francez, de regulă de grupa 1, *-er*, la infinitivul englez.

Exemplele întâlnite în corpusul nostru sunt următoarele:

– *tagger* (două ocurențe din 71: *DLQ*, *DQF*) 'a eticheta', care prezintă o variantă francizată din punct de vedere grafic, *taguer* (două ocurențe din 71: *DHFQ*, *DQF*);

– *tanker* (trei ocurențe din 71: *DLQ*, *DQF*, *PG*) 'a umple rezervorul cu benzină; a consuma alcool în cantitate mare';

– *taper* (patru ocurențe din 71: *DLQ*, *DQF*, *PG*) 'a lipi cu scotch; a lipi cu gutapercă; a înfășura în bandă adezivă; a izola un fir electric; a înregistra pe bandă magnetică; a pune microfoane' (pronunțarea dată de autori este franceză, „[tépé]"; (omonimia oferită de *DQF* pentru *taper* atestă un mod de tratare diferit de cel din *DLQ* și din *PG*: în *DQF*, avem *taper1* 'a lipi cu bandă adezivă' și *taper2* 'a pune microfoane');

– *tchéquer* (trei ocurențe din 71: *DLQ*, *DQF*, *PG*) 'a verifica, a controla; a bifa liste electorale; a înregistra bagaje; a bloca, a opri (la hochei); a supraveghea pe cineva; a pune pe cineva într-o situație dificilă; a pune hățurile la hamul calului'.

Verbele derivate au o pondere de aproximativ 19,72%.

În franceza de referință, uzul cuvintelor obținute prin acest procedeu de adaptare morfologică este acceptat doar în cadrul nivelului de limbă familiar, precum în cazul cuvintelor următoare: *scotcher* [skɔtʃe] 'a lipi cu bandă adezivă'; *zapper* [zape] 'a zapa'; *swinger* [swiŋge] '(despre jucătorul de golf) a avea balans la atingerea mingii'; *shunter* [ʃœ̃te] 'a prevedea la bornele unui aparat o rezistență plasată în derivație' (*PR*).

Pentru verbele menționate nu am întâlnit în corpusul nostru ocurențe ale formelor conjugate, dată fiind natura corpusului excerptat. Totuși, deducem că aceste verbe derivate ar trebui să urmeze modelul impus de infinitivul pe care l-au dobândit în franceza québécoise, adică modelul verbelor de grupa 1. Citățm în acest sens rezultatele unei cercetări care a folosit datele din l'*Atlas linguistique du vocabulaire maritime acadien*[12]. În acest corpus lexical maritim, realizat pe baza dialectului acadian al francezei canadiene[13], Louise Péronnet subliniază faptul că aproape toate verbele întâlnite adoptă flexiunea franceză, fie că este vorba despre forma infinitivului, fie despre o formă

[12] Péronnet 2000 în Marie-Rose Simoni-Aurembou 2000: 222–224.

[13] Dialectul acadian prezintă trăsături lingvistice diferite față de dialectul québécois, ambele aparținând francezei canadiene. Menționăm totuși aceste câteva rezultate ale contribuției lui Péronnet 2000 (în Marie-Rose Simoni-Aurembou 2000: 222–224), dat fiind că există similitudini între cercetarea citată și fenomenele constatate în corpusul nostru de bază.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

conjugată, rezultând din articol că toate formele se încadrează în general în grupa 1. Autoarea menționează astfel următoarele exemple: fr. acadiană *klabooarder* (cu sufixul verbal *-er*, folosit pentru formarea infinitivului de grupa 1), al cărui sens nu este citat de autoare în cadrul unui context, dar despre care deducem că ar trebui să însemne 'a acoperi zidurile unei case cu șindrilă' <engl. *clapboard* ['klab★d] 'șindrilă folosită pentru acoperirea zidurilor caselor'[14]; și fr. acadiană *les pêcheurs landont* (cu desinența verbală *-ont*, folosită pentru formarea persoanei a 3-a plural de la prezentul indicativului) 'pescarii trag la mal' <engl. *(to) land* 'a acosta'.

Tiparul morfologic francez nu este utilizat numai pentru crearea derivatelor verbale, ci și pentru crearea celor substantivale. Întâlnim astfel în corpus derivate obținute prin adăugarea unor sufixe substantivale tipic franceze la cuvântul de bază, care este tot un verb englez la infinitiv.

Pentru obținerea numelui de acțiune identificăm în corpus cuvinte care conțin sufixul *-age*, cum ar fi substantivul *tchéquage* (*DLQ*, *DQF*), iar pentru obținerea numelui de agent întâlnim cuvinte care conțin sufixul *-eur*, ca de exemplu substantivul *tchéqueur* (*DLQ*, *DQF*).

Ponderea totală a ocurențelor substantivelor *tchéquage* și *tchéqueur* este de 5,63%.

Prin aplicarea procedeelor de derivare deja menționate, locutorii creează în franceza québécoise câmpuri lexicale inexistente în engleză, ceea ce demonstrează faptul că unitățile etimologice engleze, în cazul nostru verbele la infinitiv, devin productive din punct de vedere lexical în franceza québécoise.

Discutăm aici doar două exemple de familii lexicale.

Familia de cuvinte a lui *tank* este formată din:

– substantivul *tank* 'rezervor; tanc pentru luptă';

– verbul *tanker*, la forma de infinitiv, 'a umple rezervorul cu benzină; a consuma mult alcool'.

Ponderea familiei lui *tank* este de 9,86%.

Familia de cuvinte a lui *tchèque* este formată din:

– substantivul *tchèque* 'cec; hăț fals pus pe fruntea și pe capul calului; listă de bagaje; semn de bifare';

– verbul *tchéquer*, la forma de infinitiv, 'a verifica, a controla; a bifa liste electorale; a înregistra bagaje; a bloca, a opri (la hochei); a supraveghea pe cineva; a pune pe celălalt într-o situație dificilă; a pune hățurile la hamul calului';

– substantivul nume de acțiune *tchéquage* 'verificare, control al unei facturi; bifare a listelor electorale; înregistrare a bagajelor; perforare a unui bilet de transport';

– substantivul nume de agent *tchéqueur* 'cel care verifică facturi; cel care bifează liste electorale; cel care înregistrează bagaje; cel care supraveghează; cel care îl pune pe celălalt într-o situație dificilă'. Ponderea familiei lui *tchèque* este de 14,08%.

Procentul total al familiilor de cuvinte este de 52,11%, iar ponderea cea mai ridicată o are familia lui *tchèque*.

---

[14] *RHWUD s.v. RHWUD* menționează două omonime *clapboard*, dintre care primul este și substantiv, și adjectiv, iar al doilea este substantiv, niciunul nefiind încadrat în categoria verbului; deci verbul *klabooarder*, din fr. acadiană, are probabil ca bază de pornire a derivării substantivul engl. *clapboard* ['klab★d] 'șindrilă'.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

3.2. Preluarea trăsăturilor morfologice franceze

Anumite substantive de formă engleză, în special cele care prezintă trăsătura [-animat], dobândesc trăsătura morfologică [+ feminin], fenomen întâlnit și în cazul substantivului *(la) job* 'loc de muncă', foarte frecvent în franceza québécoise curentă. Acest fenomen se constată fie în indicația de gen oferită în cadrul articolului, fie doar/și în cadrul exemplelor menționate în interiorul articolelor.

Întâlnim astfel două cuvinte, *tag* și *tank*, care comportă indicația „feminin" (*DLQ*, *DQF*, *PG*):

– pentru *tag* 'etichetă; jocul de-a leapșa', *DLQ*, *DQF* și *PG* menționează „feminin";

– pentru *taque*, variantă grafică francizată a lui *tag*, *DLQ* menționează de asemenea „feminin" (o pondere de 5,63%);

– pentru *tank* 'rezervor (rezervor de benzină; boiler); tanc (car de luptă)':

– *DLQ* oferă indicația „masculin", care pare să se aplice numai sensului 'tanc', în timp ce cuvântul apare utilizat la feminin în exemplele pe care *DLQ* le menționează pentru sensul 'rezervor' (*une tank à eau chaude*; *Remplis la tank en partant.*);

– tot pentru *tank*, *PG*, care menționează doar sensul 'rezervor', oferă indicația „feminin" și exemplul *La tank à eau chaude est défectueuse.*;

– pentru *tank*, *DQF*, care indică două sensuri, 'rezervor de benzină' și 'boiler', dă indicația „feminin" și un exemplu care ilustrează sensul 'rezervor de benzină': *remplir la tank* 'a face plinul', o expresie echivalentă cu *faire le plein* din franceza de referință (cu o pondere de 4,23%).

Cele două substantive omonime, care corespund fiecare sensurilor 'rezervor', respectiv 'tanc', în care franceza de referință divizează câmpul semantic corespunzător lui *tank*, sunt ambele tratate ca masculine în franceza de referință.

Ponderea fenomenului de atribuire a trăsăturii morfologice [+ feminin] este de aproape 10%, ceea ce înseamnă că fenomenul există într-adevăr, fiind relativ bine, nu foarte bine, reprezentat din punct de vedere cantitativ.

4. CHESTIUNI PRIVIND SEMANTISMUL

Constatăm, în cazul unui număr scăzut de împrumuturi, că se aplică la cuvintele de formă franceză o parte a semantismului împrumutat de la cuvintele de formă engleză. Formele lexicale engleze reprezintă echivalente semantice aproximative ale cuvintelor franceze.

Fenomenul constă în calcuri semantice după modelul întâlnit la aceste echivalente semantice engleze. Înainte de a se produce împrumutul, cuvintele de formă franceză nu acopereau în totalitate polisemia echivalentelor engleze, însă în urma împrumutului ele ajung să-și însușească unul sau două sensuri, care erau inițial specifice doar cuvântului englez împrumutat. Cu alte cuvinte, formele franceze preiau o parte a semantismului cuvintelor engleze corespunzătoare.

Astfel, am întâlnit în corpus câteva calcuri semantice realizate în cazul a două cuvinte: *temps* și *tête*.

Cuvântul francez *temps* prezintă trei calcuri:

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- a) *Il a prévu faire* (fr. québécois) ***du temps supplémentaire.*** = (fr. de referinţă) *des heures supplémentaires* ; v. engl. *overtime* 'ore suplimentare';

- b) *J'espère que le train va arriver* (fr. québécois) ***en temps.*** = (fr. de referinţă) *à l'heure*; v. engl. *in time* 'la timp';

- c) *Je dois remplir ma* (fr. québécois) ***feuille de temps.*** = (fr. de referinţă) *fiche horaire*; v. engl. *time sheet* 'fişă orară' <engl. amer. 'fişă pentru înregistrarea orelor de sosire şi de plecare, ca şi a orelor lucrate de muncitorii dintr-o anumită întreprindere'.

Cuvântul francez *tête* prezintă un singur calc: *C'est la saison pour cueillir des* (fr. québécois) ***têtes de violon.*** = (fr. de referinţă) *crosse de fougère*; v. engl. *fiddle head*, literal, 'cap de vioară', cu sensul 'ferigă comestibilă care creşte în Canada'.

Ponderea totală a cuvintelor care prezintă calcuri semantice este de 3% în corpusul excerptat.

Calcurile semantice au drept consecinţă dezvoltarea polisemiei cuvintelor de formă franceză relevate şi faptul că acestea ajung să se refere la realităţi care aparţin culturii anglo-americane. (Vezi, de exemplu, cazul calcului *feuille de temps*, preluat din engleza americană.)

5. CONTEXTELE

În vederea realizării unei analize distribuţionale, am luat în considerare contextele de utilizare. Acestea sunt reprezentate fie de exemplele oferite în cadrul majorităţii articolelor, fie de frazeologia indicată de autorii dicţionarelor doar în cazul anumitor împrumuturi, fie de cele câteva menţiuni referitoare la uzul formelor împrumutate.

5.1. Exemplele

Ele au forma unor fraze, în care se ilustrează cuvintele care constituie obiectul articolelor. Frazele fie sunt create de autorul dicţionarului, fie reprezintă fragmente din texte care aparţin literaturii franceze québécoise. Acestea sunt numeroase în cadrul fiecărui articol, însă nu sunt semnificative din punct de vedere semantic, deoarece accepţiile ilustrate sunt comune cu cele deja menţionate în rubricile semantice.

5.2. Frazeologia

Frazeologia este indicată doar în cazul câtorva împrumuturi, fiind ca atare slab reprezentată în corpus.

Citǎm cele două ocurenţe întâlnite pentru acest caz:

– *remplir la tank*, literal, 'a umple rezervorul cu benzină', deci 'a face plinul' (*DLQ*, *DQF*);

– *jouer à la tag* 'a juca leapşa' (*DQF*, *PG*).

Ponderea menţiunilor frazeologice este de 10%.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

5.3. Mențiunile de uz

Am întâlnit un număr redus de mențiuni de uz (optsprezece ocurențe).

Acestea sunt formulate fie direct, prin indicarea explicită a domeniului variației de tip sociolingvistic, fie indirect, facând referire la istoria împrumuturilor sau la formarea lor.

Mențiunile sunt de mai multe tipuri:

1) indicații stilistico-semantice referitoare la modul de formare a sensurilor împrumuturilor sau la uzul lor din punct de vedere lexical, cum ar fi „prin metonimie" sau „sens specializat" (*DHFQ*);

2) indicații de istorie a cuvântului, care apar în mod sistematic sub formularea „cuvânt învechit" în *DHFQ* și sporadic în *DQF*;

3) indicații de uz contextual-situațional (*DHFQ*), care se referă la încadrarea cuvintelor într-un nivel de limbă sau la excluderea lor din cadrul unui sociolect.

Iată cele două ocurențe întâlnite pentru indicațiile semantice referitoare la modul de formare a sensurilor cuvintelor împrumutate sau la uzul lor din punct de vedere lexical:

– sub intrarea *tag day*, *DHFQ* consemnează al doilea sens, 'insignă vândută sau oferită drept cadou cu ocazia zilei consacrate colectării de fonduri umanitare', ca fiind realizat „prin metonimie", pe baza primului sens, acela de 'zi consacrată colectării de fonduri umanitare';

– sub intrarea *tag*, *DHFQ* consemnează sensul 'insignă vândută sau oferită drept cadou cu ocazia zilei consacrate colectării de fonduri umanitare (*tag day*)' ca pe o specializare a sensului 1, considerat „învechit", 'etichetă care indică prețul, natura, posesorul, destinația etc. unui obiect sau unei mărfi'.

Ponderea mențiunilor semantice este de 3%.

Pentru mențiunile referitoare la diacronia cuvântului discutăm aici trei ocurențe:

– sub intrarea *tag*, *DHFQ* oferă pentru sensul 'etichetă care indică prețul, natura, posesorul, destinația etc. unui obiect sau unei mărfi' mențiunea „învechit";

– sub intrarea *tag day*, *DHFQ* oferă pentru primul sens, acela de 'zi specială consacrată colectării de fonduri umanitare', mențiunea „învechit";

– sub intrarea *taguer*, *DHFQ* oferă pentru sensul 'a eticheta o marfă sau bagaje' indicația „învechit", iar pentru acela de 'a da cuiva o etichetă, pentru ca persoana în cauză să ofere o modestă contribuție financiară' indicația „vechi".

Mențiunile referitoare la uzul cuvintelor din perspectivă diacronică sunt numeroase în *DHFQ*, datorită caracterului istoric al acestui dicționar, însă ele nu sunt realizate decât sporadic în *DQF* (cu formularea „cuvânt învechit"), în timp ce din celelalte dicționare sunt absente.

Ponderea mențiunilor referitoare la uzul cuvintelor din perspectivă istorică este de 4,23%.

Iată cele două ocurențe întâlnite în cazul mențiunilor referitoare la uzul de ordin contextual-situațional. Aceste mențiuni ilustrează atât istoria cuvântului, cât și frecvența uzului, însă din punctul de vedere al impunerii cuvintelor în raport cu norma prescriptivă a francezei québécoise. Astfel, întâlnim indicații referitoare la excluderea cuvintelor din

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

cadrul unui sociolect. Asemenea mențiuni apar în *DHFQ*, unde sub intrarea *tag day*, sub sensul 'insignă', întâlnim o remarcă dublă:

– prima prescrie un sinonim, *macaron*, care este considerat a fi „mai uzual" decât denumirea tratată, *tag day*;

– iar a doua, aflată între paranteze, indică faptul că denumirea *tag day* a încetat să mai aparțină sociolectului tinerilor, ceea ce ilustrează fenomenul excluderii acestui cuvânt din cadrul unui sociolect;

– indicația normativă prescriptivă se referă implicit la faptul că pentru sensul 'insignă' nu trebuie folosită denumirea *tag day*, ci mai degrabă termenul *macaron*.

Ponderea mențiunilor de uz contextual este de 2,8%.

În ceea ce privește mențiunile referitoare la încadrarea cuvântului într-un nivel de limbă și nu la excluderea lui din cadrul unui anumit nivel de limbă sau din cadrul unui sociolect, am întâlnit două ocurențe ale indicației „popular":

– prima apare sub intrarea *tansy*, despre care autorul menționează că este numele „popular" al unei plante, a cărei denumire savantă este *Tanacetum vulgare* (*DQF*);

– a doua, care apare în *DHFQ*, sub intrarea *tag day*, se referă la pronunțarea „pop." [tajde], alături de pronunțarea elevată [tagde].

Ponderea mențiunilor privind nivelul de limbă este de 2,81%.

Ponderea totală a mențiunilor referitoare la uzul cuvintelor este de 13%. Această valoare relativ nesemnificativă se explică pe de o parte prin faptul că inventarul de cuvinte din *DHFQ* și *TLFQ* este redus, aceste dicționare consacrând spațiu informațiilor de ordin istoric, pe de altă parte prin faptul că din celelalte dicționare (*DQF*, *DLQ*, *PD*, *PG*) lipsesc indicații lingvistice suficient de detaliate.

Ponderea totală a mențiunilor frazeologice și a indicațiilor de uz este de 23%, excluzând exemplele, care sunt mult mai numeroase.

6. CONCLUZII

Întâlnim fenomene slab reprezentate din punct de vedere cantitativ, care sunt: - păstrarea pronunțării aproximativ engleze, concomitent cu francizarea grafiei; - păstrarea pronunțării engleze, concomitent cu păstrarea grafiei aproximativ engleze; - preluarea câtorva calcuri semantice la anumite cuvinte franceze.

Întâlnim, de asemenea, fenomene bine reprezentate din punct de vedere procentual: - atribuirea trăsăturii morfologice [+ feminin]; - prezența mențiunilor frazeologice și a indicațiilor de uz, excluzând exemplele, care sunt foarte numeroase (pentru a ilustra accepțiile cuvintelor); - crearea familiilor de cuvinte (ponderea cea mai ridicată având-o familia lui *tchèque*); - francizarea fono-grafică.

Constatăm prin urmare că predomină fenomenele de adaptare, deci de încadrare a împrumuturilor engleze în sistemul francezei québécoise:

– atribuirea trăsăturii morfologice [+ feminin];

– integrarea cuvintelor împrumutate în contexte distribuționale variate;

– productivitatea lexicală, manifestată prin derivare, deci prin crearea anumitor familii de cuvinte;

– francizarea fono-grafică.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În măsura în care modul de tratare a împrumuturilor de către autorii dicționarelor reprezintă uzul real al acestor cuvinte, deducem pe baza microanalizei statistice realizate de noi că împrumuturile lexicale engleze prezintă adaptabilitate la sistemul francezei québécoise. Se francizează:

– genul anumitor substantive;
– distribuția (= contextele de utilizare);
– desinențele verbale;
– pronunțiile;
– grafiile.

Având în vedere că se postulează de către majoritatea lingviștilor din Québec existența unei varietăți de franceză québécoise standard (v. sub **5.3.**, în legătură cu cuvântul *macaron*), precum și a unei norme prescriptive endogene, bazate pe uzul locutorilor care alcătuiesc categoria socioculturală a burgheziei locale[15], constatăm că dicționarele din corpusul de bază cercetat aici reflectă atât uzul fluctuant al varietății standard québécoise (din ultimele patru decenii), cât și faptul că norma prescriptivă québécoise este nefixată încă în ceea ce privește încadrarea și interpretarea împrumuturilor preluate din engleză (discutate aici).

O viitoare analiză statistică realizată pe un corpus mai extins din punctul de vedere al numărului de leme cuprinse va putea să confirme sau să infirme unele dintre rezultatele cercetării de față.

BIBLIOGRAFIE:

Bédard/ Maurais 1983 = Édith Bédard/ Jacques Maurais (coord.), *La norme linguistique*, Québec – Paris, Conseil de la langue française – Le Robert.

Darbelnet 1983 = Jean Darbelnet, *La norme lexicale et l'anglicisme au Québec*, în Bédard/ Maurais (1983), p. 603–624.

Francard 2002 = Michel Francard, *Normes et variétés de langue. Le cas du français*, în „Analele Universității din Craiova – Annales de l'Université de Craïova", numéro spécial dédié aux travaux de la III-ème Conférence Internationale de Sociolinguistique, Seria Științe filologice, Langues et littératures romanes, an VI, p. 59–71.

Francard/ Latin 1995 = Michel Francard/ Danièle Latin (coord.), *Le régionalisme lexical*, Louvain-la-Neuve, Duculot.

Francard/ Geron *et al.* 2000 – 2001 = Michel Francard/ Geneviève Geron *et al.* (coord.), *Le français de référence. Constructions et appropriations d'un concept. Actes du colloque de Louvain-la-Neuve. 3 – 5 novembre 1999*, Louvain-la-Neuve, tome I, 2000, 26, 1–4, tome II, 2001, 27, 1–2.

Péronnet 2000 = Louise Péronnet, *Les emprunts de nature hybride (français/ anglais) dans l'Atlas linguistique du vocabulaire maritime acadien*, în Marie-Rose Simoni-Aurembou (2000), p. 217–226.

[15] Cf. Francard 2002:61.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Poirier 1995 = Claude Poirier, *Les variantes topolectales du lexique français. Propositions de classement à partir d'exemples québécois*, în Francard/ Latin (1995), p. 13–56.

Sala 1997 = Marius Sala, *Limbi în contact*, Bucureşti, Editura Enciclopedică.

Simoni-Aurembou 2000 = Marie-Rose Simoni-Aurembou (coord.), *Français du Canada – français de France. Actes du cinquième Colloque international de Bellême du 5 au 7 juin 1997*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag.

Vintilă-Rădulescu 2006 = Ioana Vintilă-Rădulescu, *Cuvinte străine în enunţuri româneşti*, în „Studii de gramatică şi de formare a cuvintelor. În memoria Mioarei Avram", Bucureşti, Editura Academiei, p. 442–455.

CORPUS:

DHFQ = Claude Poirier (coord.) 1998, *Trésor de la langue française au Québec. Dictionnaire historique du français québécois. Monographies lexicographiques de québécismes*, Sainte-Foy, Les Presses de l'Université Laval.

DLQ = Léandre Bergeron 1980, *Dictionnaire de la langue québécoise*, Montréal (Québec), VLB Éditeur & Léandre Bergeron.

DQF = Lionel Meney 1999, *Dictionnaire québécois français (pour mieux se comprendre entre francophones)*, Montréal (Québec) – Toronto, Guérin, éditeur ltée.

PD = Louis-Alexandre Bélisle 1969, *Petit dictionnaire canadien de la langue française*, Québec, édition scolaire, agréée par le Ministère de l'Éducation du Québec, Louis-Alexandre Bélisle Éditeur, Inc.

PG = Mario Bélanger 2004, *Petit guide du parler québécois*, Outremont (Québec) – Paris, Les Éditions internationales Alain Stanké – Stanké international.

PR = *Le Petit Robert 2001* informatisé.

RHWUD = *Random House Webster's Unabridged Dictionary* 2001, Second Edition, New York, Random House.

TLFI = *Le Trésor de la langue française informatisé*: http://atilf.atilf.fr/tlf.htm

TLFQ = Claude Poirier (coord.) 1985, *Trésor de la langue française au Québec. Dictionnaire du français québécois. Description et histoire des régionalismes en usage au Québec depuis l'époque de la Nouvelle-France jusqu'à nos jours incluant un aperçu de leur extension dans les provinces canadiennes limitrophes*, volume de présentation, Sainte-Foy, Les Presses de l'Université Laval.

QUESTIONS CONCERNANT LA PRÉSENCE DE L'ÉLÉMENT LEXICAL ANGLAIS EN FRANÇAIS QUÉBÉCOIS

Résumé

En français québécois, la quantité importante de l'élément lexical anglais soulève un certain nombre de questions. Celles-ci sont observables dans un minicorpus lexicographique grâce à une microanalyse statistique. Il s'agit des problèmes suivants : quelques modalités de préservation de la prononciation ou bien de la graphie anglaise ; quelques modalités d'intégration phono-graphique des emprunts ; l'adoption de quelques traits morpho-lexicaux ou bien

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

morphologiques français dans le cas de certains mots anglais ; l'application à certains mots français de quelques calques sémantiques de l'anglais ; la mention de certains types de contextes d'utilisation ou de distribution pour certains emprunts, par les auteurs de notre corpus lexicographique de base.

Nous avons donc constaté l'importance des pourcentages représentatifs des phénomènes de francisation :

– l'attribution du trait morphologique [+ féminin] ;

– l'insertion de nombreux emprunts dans des contextes distributionnels diversifiés ;

– la productivité lexicale, manifestée par la dérivation, donc par la création de familles lexicales ;

– la francisation phono-graphique.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Calea 13 Septembrie nr. 13, Bucureşti
antonia_ferihan@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

FORMAȚII DEONIMICE ÎN PRESA ACTUALĂ

SIMONA GOICU-CEALMOF

După anul 1989 au avut loc schimbări importante în lexic, unde au fost eliminate elementele compromițătoare și introduse altele noi, care să corespundă noilor realități, ceea ce nu exclude folosirea în continuare a unui „limbaj de lemn"[1]. Mulți termeni au fost preluați de presă, de unde au pătruns apoi în limbajul comun. Este vorba de cuvinte aparținând jargonului tehnocrat (*ecart*, *a implementa*, *accize*, *dividende*), care duc la accentuarea caracterului abstract și opac al discursului politic, de barbarisme (*a ordonanța*, *etapizare*) și de cuvinte străine neasimilate de limba română[2].

Pe de altă parte, ziariștii au încercat prin toate mijloacele să facă lectura cât mai vie și mai atrăgătoare, creând un vocabular potențial în care primează expresivitatea realizată prin diferite procedee, cel mai productiv fiind derivarea cu sufixe. Atunci când ea are la bază un nume propriu, astfel de formații sunt cunoscute în literatura de specialitate ca *deonime*.

În presa românească, orice nume propriu poate deveni obiectul derivării cu sufixe, fenomen întâlnit și în presa din alte țări, pentru care Maurice Tournier[3] folosește expresia *l'immanquable suffixation des noms propres*. În continuare vom prezenta principalele sufixe cu ajutorul cărora s-au format o serie de derivate de la numele unor importanți politicieni, exemplele date în context fiind preluate din presa românească publicată pe internet și din diferite site-uri.

I. Sufixe substantivale:

1. *-ism* [sufix doctrinar, ideologic][4]:

---

[1] Mihai 2006 în Avram 2006: 287.

[2] Sălișteanu-Cristea 1998: 179-209.

[3] Tournier 2001: 263.

[4] Sufixul *-ism* a intrat în limba română la începutul secolului al XIX-lea, odată cu termenii împrumutați din franceză și italiană, de unde a fost luat pe calea scrisului (Albin 1959 în SMFC 1959: 124). Ulterior s-au făcut împrumuturi și din germană, rusă. Termenii aparțin următoarelor domenii: 1. filozofie (*cartezianism* < fr. *carthésianisme*, *materialism* < fr. *matérialisme*, germ. *Materialismus*), 2. religie (*animism* < fr. *animisme*, *anglicanism* < fr. *anglicanisme*, *islamism* < fr. *islamisme*), 3. politică (*bolșevism* < fr. *bolchévisme*, rus. *bol'ševizm*, *nazism* < fr. *nazisme*), 4. artă, arhitectură, literatură (*cubism* < fr. *cubisme*, *dadaism* < fr. *dadaïsme*, *simbolism* < fr. *symbolisme*), 5. folosirea în exces a unui produs, intoxicația (*alcoolism* < fr. *alcoolisme*, *narcotism* < fr. *narcotisme*, *tabagism* < fr. *tabagisme*). Formațiile românești, mai puțin numeroase, au ca bază cuvinte vechi de origine latină sau cuvinte împrumutate din limbile maghiară, turcă etc. (*burtăverdism*, *ciocoism*, *secăturism*, *boierism*, *mahalagism*, *orășenism*, *tembelism*, *zeflemism*). După 1989, mai cu seamă în presa scrisă, apar noi derivate în *-ism* (*clientelism*, *miticism*, *talibanism*) (Goicu 2002: 109).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

a) atașat unor nume de politicieni români:

băsism „acțiune specifică președintelui Băsescu, în general ceva grobian sau contrar oricărei înțelepciuni politice" (www.123urban.ro);

„*becalismul* la ora actuală are înțeles de prost, foarte prost, imbecil, ușor retardat, țăran etc. În fine, acestei liste impresionante de cuvinte splendide și de trăsături mărețe de caracter i se mai atașează și cu bani sau eventual dolari, euro" (jdsp.ablog.ro);

„Liderii PD, în special Emil Boc, au spus de mai multe ori că Parlamentul ar trebui dizolvat dacă nu se va reuși demiterea președintelui [...]. Un *bocism* ca multe altele" (Jurnalul Național, 11 februarie 2007);

„La noi, după 40 de ani de comunism și 10 de *iliescism*" (Evenimentul Zilei, 1 august 2007);

„un fel de *năstăsism* gen: lasă-mi mătușa asta în pace că n-o să mai îmi găsesc alta pe viitor" (Biserica ortodoxă liberă, 29 martie 2006);

„proverbialul tip de reacție *vadimism*, adică nu numai că sunt furați ca și Vadim, dar chiar acum se pregătește fraudarea alegerilor" (www.ziua.ro);

„Eu înțeleg că vă place să conjugați la persoana I, c-așa e stilul dumneavoastră, dar totuși... asta denotă *vanghelism*" (www.newscafe.ro).

b) atașat unor nume de politicieni străini:

berlusconism „un mod de viață unde oamenii trăiesc în case construite de Berlusconi, urmăresc televiziuni controlate de Berlusconi, merg la supermarketuri deținute de Berlusconi, se relaxează pe terenuri de tenis Berlusconi și în restaurante construite de Berlusconi și adoră o echipă de fotbal cumpărată de Berlusconi" (Evenimentul Zilei, 28 martie 2006);

„Termenul «*blairism*» desemnează astăzi un proiect eșuat" (www.monde-diplomatique.ro);

Un nou *bushism*: „Bush inventează «dinarul sovietic»" (www.2.hotnews.ro);

„Indiferent de regim – țarism, comunism, *putinism* – politica imperială a Moscovei a fost, este și va rămâne aceeași (Adevărul, 1 septembrie 2008).

• Derivatele apar și la forma de plural:

„majoritatea jurnaliștilor formatori de opinie care s-au ocupat de *becalisme*, *văcărisme* [...], curvăsărisme, manelisme, *vânturisme*, *vlasisme*" (Evenimentul Zilei, 3 august 2006);

„*bocisme* și *stolojenisme* băgate pe gât de tonomatele lui Ovidiu Vântu" (năstase.wordpress.com);

„nu am mai vorbit de mult că mă apucă greața [...] fără *constantinisme*" (vreausăspuneu.wordpress.com);

„Stânga românească a suferit și mai suferă încă de «*iliescisme*»" (forum.realitatea.net);

„sărbătoarea primarilor spanioli [...] fără *vanghelisme*, *oprescisme* sau *piedonisme*" (voque.weblog.ro).

• Derivate parasintetice:

„acuzele de *probăsescism* ale părții active a societății civile" (www.hotnews.ro);

„Gruparea radicală va presa o hotărâre clară de susținere a lui Oprescu, marșând pe *antibăsescism*" (www.hotnews.ro).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2. *-adă* [formează substantive care exprimă ideea de număr sau o competiţie politică, după modelul întrecerilor sportive de tipul *olimpiadă, daciadă*][5]:

„Marea bătălie pentru imagine la care participă mai toţi suporterii telejurnalelor are denumiri hazlii în *-ada*: *becaliada, băsesciada, iliesciada, tăriceniada, vadimiada, vangheliada* după modelul consacrat al întrecerilor sportive (*daciada*) sau social-politice (*mineriada, dosariada*)" (Ziarul de Iaşi, 12 iunie 2008).

3. *-ită* [formează derivate care denumesc boli][6]:

„Suferinţa cronică de *băsescită* este acutizată şi de faptul că Adrian Năstase nu este de felul lui un bărbat arătos [...], iar Traian Băsescu i-a provocat o rană narcisiacă care sângerează şi astăzi" (adiadrian.wordpress.com);

„Totuşi, băiete, cred că ai făcut *becalită*, nu fi speriat! Boala asta nu este contagioasă şi nu omoară, prosteşte doar!" (blogsport.ro/ioaniţoaia);

„Suntem condamnaţi a-l iubi pe Iliescu, ca să-l contaminezi. Ce ironie! Urându-l eşti ca şi iradiat [...]. Te molipseşti de *iliescită* – o boală cumplită "(www.clipa.com);

„Tăriceanu suferă de *năstăsită*: [...] premierul liberal prezintă aceleaşi simptome ca şi predecesorul său de la Palatul Victoria" (www. editorial.ro);

„Uite că în timp ce Mircea Dinescu era arestat la domiciliu, el era liber să «creeze» şi crea pentru cine trebuia că ajunseserăm să suferim de *vadimită* cronică" (www.ziare.com).

II. Sufixe substantival-adjectivale:

1. *-ist* [sufix extern, al partizanilor][7]:

a) ataşat unor nume de politicieni români:

„Trăiască Partidul *Băsescist* Român" (Jurnalul Naţional, 9 ianuarie 2006);

„Dumnezeul *becalist* (cu noi este Dumnezeu) are socoteli cu fiecare vieţuitoare politică în parte" (Ziua, 3 iulie 2008);

„Să fii *constantinist* – dacă eşti anticomunist, dacă eşti onest, firește, l-ai susţinut, l-ai votat pe Emil" (old.ournet.md);

„Triumfalismul *geonist* nu este mai puţin păcătos decât cel *bocist*" (www.elenaudrea.ro);

---

[5] Sufixul provine din fr. savant *-ade*, cu aceleaşi semnificaţii, < gr. *-ad -os, -i, -a*, forma cazului oblic al lui *-as*, prin intermediul lat. *-as, -adis* (TLF 2004: s.v. *-ade*[2]).

[6] Sufixul provine din fr. *-ite* care reproduce lat. *-ita* sau gr. *-ίτης* (TLF 2004: s.v. *-ite*).

[7] Ca şi perechea sa *-ism*, sufixul a pătruns în limba română, pe calea scrisului, abia la începutul secolului al XIX-lea, odată cu împrumuturile din franceză şi italiană. La acestea se adaugă un număr de cuvinte intrate prin limbile germană sau rusă (Albin 1959 în SMFC 1959: 124). Creaţiile se încadrează în următoarele domenii, indicându-l pe adeptul unei orientări, atitudinea cuiva, specialistul într-un domeniu: 1. filozofie (*antropomorfist* < fr. *anthropomorphiste, existenţialist* < fr. *existentialiste*), 2. religie (*hinduist* < fr. *hindouiste, ocultist* < fr. *ocultiste*), 3. politică (*feminist* < fr. *féministe, colonialist* < fr. *colonialiste, socialist* < *socialiste*), 4. arte, literatură (*cubist* < fr. *cubiste, expresionist* < *expressionniste, simbolist* < fr. *symboliste*), 5. medicină (*anestezist* < fr. *anesthésiste, dentist* < fr. *dentiste, ortopedist* < fr. *orthopédiste* (germ. *Orthopädist*), 6. muzică (*altist* < germ. *Altist* (fr. *altiste*), *harpist* < fr. *harpiste, percuţionist* < fr. *percussionniste, violonist* < fr. *violoniste*), 6. comportamentul (*egoist* < fr. *égoïste, pesimist* < fr. *pessimiste* (germ. *Pessimist*), *rasist* < fr. *raciste* (rus. *rasist*), 7. specialistul (*germanist* < fr. *germaniste, latinist* < fr. *latiniste, orientalist* < fr. *orientaliste*). Dintre creaţiile româneşti mai vechi amintim: *buldozerist, caloriferist, laminorist*, iar dintre cele apărute după 1989, *afacerist, finanţist, gurist* (Goicu 2002: 110-119).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

„PSD-ul *iliescist* și brațul său prelungit, *penelist*" (Revista 22, 27 aprilie 2007);
„tupeu de *vanghelist*" (Adevărul, 20 august 2008).

b) atașat unor nume de politicieni străini:

„manevrele de *berlusconist* ale lui Tăriceanu" (Ziua, 1 noiembrie 2007);

Fostul ministru de interne britanic [...] „considerat un «*blairist*» entuziast" (www. agenda.ro);

„gulagul *bushist*" (Ziua, 3 noiembrie 2005);
„sindromul *putinist* în Moldova" (npopescu.yam.ro);
„acest proiect *sarkozist*" (Gândul, 28 februarie 2008);

• Uneori la derivatul în *-ist* se atașează un prefix:

„o formă de psihoză cu caracter fobic *antisarkozist*" (România Liberă, 7 mai 2007).

• Formații compuse:

„guvernul *chiuaristo-tăricianist*" (Ziua, 17 octombrie 2007);
„democrația originală *iliescienisto-nastasistă*" (Ziua, 11 iulie 2008);
„Crește și partidul *stolojist-bocian* [...] o mică refacere a alianței" (forum.realitatea.net).

2. *-ian* [sufix extern, uneori intern][8]:

a) atașat unor nume de politicieni români:

„Băsescu tăricean și Tăriceanu *băsescian*" (Cotidianul, 1 aprilie 2007);
„Noul refren *becalian*: Dușmanii mei, dușmanii mei" (www.ziare.com);
„Stai pe trăgaci că vine un ciripit *nastasian*" (forum.softpedia.com);
„incoerențele programului *oprescian*" (Cotidianul, 19 mai 2008);
„Marea noastră actriță națională va fi parlamentar *vadimian*" (chinezu.eu).

b) atașat unor nume de politicieni străini:

„Între pragmatismul *berlusconian* și autoritarismul putinist" (Jurnalul Național, 6 octombrie 2008);
„Texasul *bushian* a născut consilieri în incest" (www.ziare.com);
„Libertatea în sens *putinian*" (www.9am.ro);
„De abia mai târziu vom putea vedea dacă «curajul» *sarkozian* chiar va lăsa o urmă pozitivă în istoria omenirii" (www.merluc.ro).

• Formații compuse:

„democrația *băsesciano-pedelistă*" (Gândul, 19 aprilie 2008);
„damf de pesede *opresciano-nastasian*" (www.hotnews.ro).

3. *-ot* [formează substantive care îl indică pe adeptul lui..., în maniera lui...][9]:

a) atașat unor nume de politicieni români:

„nu sunt *băsesciot*, dar cred că o alianță cu PDL ar fi mai folositoare pentru PNȚ" (roxanaiordache.wordpress.com);
„De când ești membru PSD? Eu te știam în partidul *becaliot*" (www.hanuancutei.com);

---

[8] Sufixul provine din fr. *-ien* (< lat. *-anum* sau *-ianum* TLF 2004: s.v. *-ien*).
[9] Cf. sufixul francez *-ot* < lat. *-ottu*, *-otta* (TLF 2004: s.v. *-ot*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

„Să mai veniţi cu poveşti cu flota e de-a dreptul jenant, peremist şi *iliesciot*" [www.newsiasi.ro).

b) ataşat unor nume de politicieni străini:

„democraţii americani caută pe orice cale să-l slăbească politic pe *bushiot*" (Ziua, 25 iunie 2005);

„leul britanic *blairiot*" (www.newscafe.ro).

4. *-oid* [formează substantive care îl indică pe membrul unui grup sau adjective care indică o manieră de acţiune][10]:

a) ataşat unor nume de politicieni români:

„o campanie electorală minimă de tip circ *băsescoid*" (teodorescu.blog.cotidianul.ro);

„reacţie de tip *becaloid* a CSM" (Cotidianul, 24 august 2007);

„am văzut cu toţii ce înseamnă un *iliescoid* preşedinte şi un Năstase prim-ministru" (Cotidianul, 16 iunie 2008);

„tânărul *vadimoid* nu-şi poate ascunde nevoia de legitimitate" (contrast.20m.com).

b) ataşat unor nume de politicieni străini:

„ar trebui s-o lase cu realesul tătucului *putinoid*" (www.elenaudrea.ro).

III. Sufixe verbale:

-iza [sufix politic; indică o acţiune][11]:

a) ataşat unor nume de politicieni români:

„Una peste alta, personalizează instituţia preşedinţiei până la o *băsesciza* complet" (Ziarul de Mureş, 14 mai 2007);

„5 parlamentari prm *vor vadimiza* şi/sau *becaliza* Europa" (Ziua, 12 ianuarie 2007);

b) ataşat unor nume de politicieni străini:

a berlusconiza „a copia comportamentul preşedintelui Consiliului de Miniştri al Italiei, a-i împrumuta stilul politic" (ion-iliescu.infonews.ro).

• Forme de infinitiv lung devenite substantive:

„Dacă vor *becalizare*, să vină supuşii la palat" (Sport.ro/liga-1);

„Îmi face scârbă [...] *udrizarea* politicului, *ţuluşarea* justiţiei şi manelizarea populaţiei (www.onlinesport.ro);

„*Vadimizarea* e la modă. Foştii parlamentari ai PRM vor să candideze pe spatele PSD" (Gardianul, 20 august 2008).

„La nivel local are loc un fenomen de «*berlusconizare*» a presei; oameni de afaceri şi politicieni [...] preiau controlul asupra ziarelor şi posturilor de radio şi televiziune locale" (www.freeex.ro);

---

[10] Cf. formantul francez *-ide*[2], *-oïde* < gr. *-ειδής* (< *-είδος* „formă, aparenţă").

[11] Sufixul neologic *-iza* a păstruns în limba română prin filieră romanică, mai ales franceză (*-iser*), iar în ultimul timp şi prin intermediul altor limbi, chiar neromanice, de exemplu germana şi mai cu seamă engleza. Împrumuturile indică un proces de transformare (*cromatiza* < fr. *chromatiser*, *digitaliza* < engl. *(to) digitalize*, *energiza* < engl. *(to) energize*, *franciza* < fr. *franciser*). În limba română, sufixul *-iza* s-a ataşat atât la substantive cât şi la adjective : *abstractiza*, *contoriza*, *maghiariza*, *muşamaliza*, *orăşeniza* (Goicu 2003: 43-75).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Liderul social-democrat „îmbătat de putere și suspectat de «*putinizare*» de către Frankfurter Allgemeine Zeitung" (Dilema Veche, 30 septembrie 2005).

• Unele formații în *-izare* apar cu prefixul *im-/-îm*:

Imbecalizarea „înseamnă o combinație între Becali și imbecilizare" (www.allnews.ro);

„Această stare [...] (*îmbăsescizare*) [...] indusă voit de majoritatea politicienilor" (Gândul, 19 iulie 2007).

• Participii de la verbele în *-iza*:

„devenind sinecuriști ai statului român *iliescizat*" (www.basarabeni.ro);

„un segment important al populației e fie «*vadimizat*», fie «*becalizat*»" (Romania Liberă, 16 iulie 2008);

„în zonele în care viețuiesc nu am, încă, *vanghelizați* și vanghelisme. Nici băsiști sau *băseștizați* nu sunt" (Cotidianul, 20 august 2008);

„ascensiunea lui jiji, acest oier *berlusconizat*" (Cotidianul, 5 iulie 2007).

Un asemenea tip de formații deonimice apar și în alte limbi. Din presa franceză, Maurice Tournier[12] a înregistrat o serie de derivate având ca bază nume de președinți și de prim-miniștri, indicând primele lor atestări. Le amintim și noi, prezentându-le în contexte extrase din presa franceză publicată pe internet și din site-uri:

1. *-isme*[13]:

„Retour au *balladurisme* de gauche 1993" (www.marianne2.fr) < Edouard *Balladur*, prim-minsitru al Franței între anii 1993-1995;

„Du *chabansime* 1968 au *juppéisme*" (www.afsp.msh-paris) < Jacques *Chaban*-Delmas, prim-ministru al Franței între anii 1969-1972; Alain *Juppé*, prim-ministru al Franței între anii 1995-1997, primar al orașului Bordeaux 1995-2004, 2006-;

„Le *chiraquisme*, symbole du mal français" 1976 (forum.doctissimo.fr) < Jacques *Chirac*, prim-ministru al Franței 1974-1976, primar al Parisului 1977-1995, președinte al Franței 1995-2007;

gaullisme „doctrine politique inspirée de Charles de Gaulle, même s'il refusait le terme" 1941 (fr.wikipedia.org) < Charles *de Gaulle*, șef al Rezistenței față de ocupția germană și italiană a Franței; în 1958 a fondat cea de a cincea Republică al cărei prim președinte a fost între anii 1958-1969.

Completăm lista alcătuită de Maurice Tournier cu derivatul:

„*sarkozysme* ou le mensonge érigé en système" (olievierbonnet.canalblog.com) < Nicolas *Sarkozy*, numele actualului președinte al Franței.

• Derivate parasintetice:

„Il faut dire que Lyon capitale a été résolument *anti-barriste* dès l'annonce de sa candidature à la mairie de Lyon" 1980 (www.lyoncapitale.fr);

---

[12] Tournier 2001: 263-264.

[13] Este un sufix savant, provenit din gr. *-ισμος* prin intermediul lat. *-ismus*. A cunoscut o mare putere derivativă în latina scolastică, de unde a pătruns în latina vulgară încă din epoca Renașterii. A redevenit extrem de productiv în prima jumătate a secolului al XIX-lea, când a format termeni filosofici, politici și economici înainte de a pătrunde în ansamblul lexicului (TLF 2004: s.v. *-isme*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

„*L'ex-chabaniste* Baucé croit d'autant plus à l'hypothèse Delors" 1974 (www.lexpress.fr);

„*Antisarkozysme* ou antisémitisme?" (www.superno.com).

2. *-ien*[14]:

„Être *balladurien*, c'est donner toujours l'impression qu'un coeur humain est fait pour battre à 42 pulsations par minute" 1995 (www.gnomz.com);

„Fier d'être *chiraquien*" 1974 (carignano.20minutes-blogs.fr);

„Du capitalisme *sarkozyen* méchamment pamphlétisé" (www.optimum-blog.net).

• Formaţie compusă de tipul:

„Jean de Boishue «vieux *gaullo-chiraquien* inébranlable»" 1984 (www.caim.info).

3. *-ie*[15]:

„*Chiraquie* désigne le microcosme chiraquien, le milieu de ses amis du temps de la mairie de Paris puis de toute la France depuis 1995" 1988 (www.wikinfo.org);

„sieur Lagniel, député socialiste en 1981, sous la *Mittérandie* triomphante" 1981 (www.laprovence.com);

„Du temps de la *Rocardie* triomphante, Alain Richard, grand spécialiste de la carte électorale, n'était pas le représentant type de la deuxième gauche" 1985 (www.marianne2.fr) < Michel *Rocard*, prim-ministru al Franţei între anii 1988-1991;

„Christian Pierret, un libéral en *Jospinie*" 1998 (www.lexpansion.com) < Lionel *Jospin*, prim-ministru al Franţei între anii 1997-2002.

4. *-iser*[16], *-isation*:

„Sarkozy est-il en voie de *balladurisation*" 1990 (www.presidentielle-2007.net);

„C'est à la «*chabanisation*» de Jacques Chirac qu'on est en train d'assister" 1972 (www.les4verites.com);

(être) *chabanisé* „être éliminé au premier tour alors qu'il est censé être présent au second" 1974 (alwayssamo.wordpress.com);

„Pouvoir d'achat: la *chiraquisation* de Sarkozy" 1977 (mjs86.over-blog.com);

„son RPR à lui était en train de *se dégaulliser* en s'embourgeoisant" 1972 (www.men2.fr);

„La résistible *giscaridisation* de Balladure" 1972 (www.esprit.presse.fr) < Valéry *Giscard* d'Estaing, preşedinte al Franţei între anii 1974-1981.

---

[14] Sufixul are o dublă etimologie: lat. *-anum* (> fr. *-ain*, *-ien*, *-yen*: *decanu* > *doyen*, *paganu* > *païen*) sau *-ianum*. A devenit foarte productiv în secolele XIX – XX datorită dezvoltării ştiinţei şi tehnicii. Derivatele în *-ien* aparţin următoarelor domenii: 1. originea (*alsacien*, *tahitien*), 2. zoologie (*arachnéen*, *reptilien*), 3. botanică (*pétiolien*), 4. aderarea la o colectivitate şcolară (*lycéen*) sau religioasă (*presbytérien*, *salésien*), 5. literatură şi filozofie (*parnassien*, *stoïcien*), 6. specialişti în diferite domenii (*chirurgien*, *grammairien*, *technicien*) (TLF 2004: s.v. *-ien*).

[15] Sufixul are o dublă origine: 1. cuvintele latineşti în *-ia* (*acrimonia*, *calumnia*, *invidia*) sau *-is* (*calvities*, *canities*, *caries)*, 2. cuvintele greco-latine în *-ia* (*epilepsia*, *monarchia*, *philosophia*) sau *-is* (*phrenesis*, *hypocrisis*, *poesis*). Derivatele aparţin următoarelor domenii: 1. comportament sau trăsătură morală (*barbarie*, *ineptie*, *infamie*, *jalousie*, *modestie*), 2. stare patologică (*folie*, *idiotie*), 3. demnitate, funcţie (*baronnie*, *seigneurie*), 4. loc (*mairie*) (TLF 2004: s.v. *-ie*).

[16] Sufixul *-iser* provine din lat. *-izare*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

5. alte sufixe:

a) *-ette*[17]:

„*balladurette*, nom donné aux incitations fiscales d'Edouard Balladur" 1995 (www.bulle-immobiliaire.org);

„Giscard proposait même la *Giscardette*, une prime de retour au pays pour les immigrés repartant chez eux" 1974 (affection. org.);

„On a appelé «*jupettes*»[18] les femmes qui firent partie du premier gouvernement d'Alain Juppé" 1995 (du 17 mai 1995 au 7 novembre 1995);

„Une «*Jospinette*» affronte l'univers impitoyable des mâles politiques" 1998 (archives.tdg.ch).

b) *-phile*[19]:

„c'est que tu es très certainement un *Balladurophile*. Tu aimes Edouard Balladur" 1995 (votezfunvotezballadur.skyrock.com);

c) *-phobe*[20]:

„Je ne croit pas que la belle soit une *mitterandophobe* stipendiée par une officine de désinformation antisocialiste" 1996 (www.marianne2.fr);

d) *-esque*[21]:

„l'adjectif *pompidolesque* rappelle les dépenses pour la ville de Paris de l'ancien président de la République, Georges Pompidou, dépenses que certains ont jugé extrêmes" 1967 (www.linguistik.oneline.de).

De îndată ce un nume propriu nou caracterizează o anumită atitudine politică, de la el se creează o întreagă panoplie politică[22]. Astfel *Blair*, numele prim-ministrului laburist englez, a dat naştere la următoarele derivate (şi compuse) mai mult sau mai puţin aşteptate:

„Le *blairisme* (ou troisième voie) est le courant de pensée de l'homme politique Tony Blair, chef du parti de gauche britannique le Labour [...]" (fr.wikipedia.org);

„Nicolas Sarkozy, candidat, ministre de l'Intérieur, s'est déclaré très attiré par la méthode de gouvernement de Tony Blair. Nicolas Sarkozy *blairiste* ou blaireau?" (www.cannaweed.com);

Blairmania: „Blair a été la référence de nombreux partis de gauche et de droite européens" (www.phares-balises.fr);

---

[17] Etimologia acestui sufix formator de diminutive este controversată. Unii lingvişti susţin că provine din lat. *-ittum*, *-itta*, alţii că îşi are originea în numele celtice compuse de tipul *Vercingetorix* „mare rege al războinicilor" care, prescurtat, ar fi dat **Vercintos* (Goicu-Cealmof 2006: 29).

[18] Nu putem exclude un joc de cuvinte prin apropierea de substantivul comun *jupette* „fustă foarte scurtă".

[19] Sufixul provine din gr. *Φιλοσου, φίλις* < *φίλος* „prieten". Derivatele aparţin atât limbii comune, desemnând „persoana căreia îi place ceva" (*bibliophile*), cât şi limbii savante, indicând „persoana care are o înclinaţie spre..." (*pédophile*) (TLF 2004: s.v. *-phile*).

[20] Sufixul provine din gr. *Φόβος, φοβία* „frică morbidă". Derivatele indică aversiunea instinctivă faţă de cineva (*anglophobe*, *xenophobe*) sau ceva (*claustrophobe*, *hydrophobe*) (TLF 2004: s.v. *-phobe*).

[21] Sufixul provine din it. *-esco* (rar sp. *-esco*) < lat. *-iscus*. Derivatele indică asemănarea, modul original de a fi sau de a acţiona, de multe ori într-un sens peiorativ sau laudativ (*festivalesque*, *juponesque*, *animalesque*, *paysanesque*, *julvernesque*) (TLF 2004: s.v. *-esque*).

[22] Tournier 2001: 264.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

„Un commentateur a souligné que l'existence de la gauche plurielle empêche le PS de *«se blairiser»*" (www.gabrielperi.fr);

„*Blairisation* de la diplomatie. Aucun premier ministre, depuis Churchill, n'a autant court-circuité le Foreign Office que Tony Blair"(www.jeuneafrique.com);

„je vous laisse entre les bonnes mains *blairisto-ségolistes* de mes communards camarades" (ceteris-paribus.blogspot.com).

Astfel de formaţii deonimice apar şi în presa italiană. De la Silvio *Berlusconi*, numele actualului preşedinte al Consiliului de Miniştri, Enzo Caffarelli[23] a înregistrat, în special în limbajul jurnalistic şi în cel al tinerilor, o serie de formaţii deonimice (adjective, substantive şi verbe) care au la bază rădăcina *Beluscon-* sau *Berlusc-*. Le prezentăm în cele ce urmează aşa cum apar în presa italiană sau pe internet:

1. derivate:

berluscare: „Organizzare qualcosa dallacapigliatura folta e particularmente curata" (polblog.it);

„la *berluscata*, una trilogia didicata al presidente del consiglio Berlusconi che comprende fasi di costruzioni di un libro" (www.venerandi.com);

„*Berluscazzo* era morto (politicamente) qualche mese fa" (remofragolino.blogspot.com);

„epoca *berluschese*" (www.legnostorto.com);

„avei un migliaio di paroline per i *berluschiani* milanisti" (forum.sky.it);

„De *Berlusconibus*, ovvero una cronistoria del nostro Premier" (alago.rest.blogspot.com);

„*Berlsuconissimo*. Mai un presidente del Consiglio ha raggiunto un grandimento così alto al mondo, mai un Governo prima d'ora nella storia della Repubblica italiana aveva già fatto tanto in così poco tempo" (www.iacopochiaruttini.com);

„La destra *berulusconista* no vuole I figli della gente di sinistra nelle scuole private" (vespaioumano.myblog.it);

- „Alemanno *imberlusconito* poi è terribile" (asteroids.splinder.com).

2. compuse:

Aspettando *il Berlusblog*. Romano Prodi e Antonio Bassolino ce l'hanno già. Cosa aspetti, Silvio? (www.akille.net);

Berluscomic „il primo cartone animato dedicato a Silvio Berlusconi" (www.tunue.it);

„Io sono *Berlusc Hood"*(it. geocities.com);

„le stazioni *Berlusc-oil & gas*" (www.comitatonoil.potenza.com);

„oggi mi sarei ritrovato a scrivere dal settimo sottoterra in *Berluscopolis*" (www.ipinguini.com);

berlusk-tv: „l'universo parallelo della *Berlusconia*. La *Berlusconia*, Inc., è un strumento di controllo sociale che bombard ail pubblico con transmisssioni idiote" (sickpunx.splinder.com).

[23] Caffarelli 2003: 761-762; Caffarelli 2006: 343.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

„Io, che pure non sono un *mangia-Berlusconi*, credo che il nostro premier non c'entri niente con Rai Cinema ha poi aggiunto Rumi" (vintageviolence.splinder.com).

Din prezentarea acestui bogat material deonimic rezultă că limba presei actuale este un extraordinar „teatru" de libertate a limbajului, ziariștii încercând prin toate mijloacele să facă lectura cât mai vie și mai atrăgătoare. Ioan Milică, autorul unui interesant articol intitulat *Gura lumii în format digital*, publicat în „Ziarul de Iași" (20 iunie 2008), arată că „în subteranele textelor publicate în edițiile pentru internet ale ziarelor, în paginile virtuale ale posturilor de televiziune, în spațiile publice ale forumurilor sau în rezervațiile individuale ale blogurilor, o armată uriașă de salahori mai mult sau mai puțin anonimi a pus închipuirea la lucru pentru a crea o minunată lume nouă: digitală, globală și plină de vervă. În republica democratică a internetului, politica românească are o cu totul altă înfățișare. Oricine își poate face auzită «vocea», iar puterea o dețin doar cei ce știu să atragă interesul celorlalți. În patria internetului, politicienii devin personaje de fabulă, ale căror isprăvi și peripeții fac ocolul lumii electronice în mii și mii de biți pe secundă. În lumea fără frontiere de dincolo de ecranul monitorului, domnia austeră a literei a fost înlocuită, pe alocuri, de șezătorile pe teme politice".

Se creează astfel un vocabular *potențial* în care primează expresivitatea realizată prin diferite procedee, între care derivarea cu sufixe ocupă un loc important. Noile derivate dobândesc de cele mai multe ori conotații negative, un exemplu grăitor în acest sens fiind creațiile cu sufixul *-ism*, care indică un comportament, o atitudine, o acțiune specifică unui politician: *băsescismul* este „o acțiune a președintelui Băsescu, în general ceva grobian sau contrar oricărei înțelepciuni politice"; *becalismul* trimite la „un om foarte prost, imbecil, ușor retardat, țăran, dar cu bani mulți", *berlusconismul* presupune „impunerea premierului italian în domenii precum cel audio-vizual, imobiliar, comercial, sportiv", iar *bushismul* „se referă la gafele președintelui George W. Bush". Așadar, sufixul *-ism* își pierde funcția ideologică întâlnită în denumirile curentelor filosofice sau artistice.

Pentru a reda „marea bătălie pentru imagine" la care participă mai toți „supereroii" telejurnalelor, au fost create derivatele în *-adă* (*băsesciadă*, *vadimiadă*) după modelul consacrat al întrecerilor sportive (*daciadă*) sau social-politice (*mineriadă*). Uneori, oamenii politici pot fi purtători de *boli cu transmitere ideologică*, chiar în fază cronică (*băsescită*, *becalită*, *iliescită*). Prin crearea de verbe cu sufixul *-iza* (*becaliza*, *vadimiza*) se indică lupta pentru supremația în procente. Cel care refuză să fie *iliescizat*, *vanghelizat* îl caracterizează pe cel care nu poate scăpa de acest proces ca fiind *băsesciot*, *iliesciot* sau *iliescoid*, *vadimoid*.

Alteori întâlnim și jocul de cuvinte ironic: *imbecaliza* (*im-* + *Becali* + *-iza*), fiind o asociere între persoana patronului echipei Steaua și imbecilitatea de care ar putea da dovadă.

Acest tip de formații deonimice apar frecvent și în presa din alte țări europene (Franța, Italia), ceea ce demonstrează existența unui vocabular jurnalistic internațional (fr. *balladurisme*, *juppéisme*, *gaullisme*, *blairisme*; *chiraquien*, *giscardien*; *se degaulliser*; it.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

berluscazzo, *berluscare*). Există, desigur, şi câteva trăsături specifice fiecărei limbi. Astfel, româna a dezvoltat formele de plural în *-isme* (*bocisme*, *oprescisme*, *stolojenisme*), în timp ce în alte limbi şochează formaţiile inedite (fr. *blairmania*, it. *Berluscomic*, *Berlusc Hood*, *Berluscopolis*, *mangia-Berlusconi*).

BIBLIOGRAFIE:

Albin 1959 = Jana Albin, *Sufixele -ism şi -ist*, în „Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor I", p. 123-131.

Caffarelli 2003 = Enzo Caffarelli, *Note ai margini. I Berluscones e gli altri*, în „Rivista italiana di onomastica" RION IX 2, p. 761-762.

Caffarelli 2006 = Enzo Caffarelli, *Note di margini di RION* IX (2003), 2, p. 761-762, în „Rivista italiana di onomastica", RION XII 1, p. 343-344.

Goicu 2002 = Viorica Goicu, *Derivarea cu sufixe neologice în română contemporană*, Timişoara, Editura Augusta.

Goicu 2003 = Viorica Goicu, *Verbele cu sufixe neologice în română contemporană*, Timişoara, Editura Augusta.

Goicu-Cealmof 2006 = Simona Goicu-Cealmof, *Étude sur la formation des diminutifs en français*, Timişoara, Editura Augusta.

Histoire de la langue française (1945-2000) (2001) (coord. Gérald Antoine et Bernard Cerquiglini), Paris, Éditions du CNRS, 2001.

Mihai 2006 = Nicoleta Mihai, *Contribuţii la cercetarea limbajului politic românesc*, în *Studii de gramatică şi de formare a cuvintelor. În memoria Mioarei Avram*, p. 283-296.

Milică 2008 = Ioan Milică, *Gura lumii în format digital* în „Ziarul de Iaşi", 20 iunie 2008.

Sălişteanu-Cristea 1998 = Oana Sălişteanu-Cristea, *Official Power Discourse in Post-totalitarian Romania (December 1989 – October 1995). A logistic Perspective*, în „New Europe College Yearbook 1994-1995", Editura Humanitas, Bucureşti.

Studii de gramatică şi de formare a cuvintelor. În memoria Mioarei Avram (2006) (coord. acad. Marius Sala), Bucureşti, Editura Academiei.

Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor(1959) I, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Tournier 2001 = Maurice Tournier, *Vocabulaire politique et social*, în *Histoire de la langue française (1945-2000)*, p. 253-281.

TLF 2004 = *Trésor de la langue française informatisé*, cédérom du texte intégral, Paris, CNRS Éditions.

FORMATIONS DÉONYMIQUES DANS LA PRESSE ACTUELLE

Résumé

La langue de la presse actuelle est un extraordinaire «théâtre» de liberté du langage, les journalistes essayant par tous les moyens de rendre la lecture plus vive et plus attrayante. On crée ainsi un vocabular *potentiel* qui se caractérise tout d'abord par l'expressivité réalisée par différentes procédés, dont on rappelle la dérivation avec les suffixes. Nous présentons dans cet

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

article les déonymes ayant comme base les noms des plus connus hommes politiques roumains et étrangers, auxquels on a attaché les suffixes substantivaux: *-ism* (*băsism*, *becalism*, *berlusconism*), *-adă* (*băsesciadă*, *iliesciadă*), *-ită* (*becalită*, *năstăsită*); les suffixes substantivaux-adjectivaux: *-ist* (*vanghelist*, *bushist*), *-ian* (*băsescian*, *oprescian*, *putinian*), *-ot* (*becaliot*, *blairiot*), *-oid* (*vadimoid*, *putinoid*) et le suffixe verbal: *-iza* (*băsesciza*, *berlusconiza*). Le procédeé est rencontré aussi dans la presse française (*juppéisme*, *sarkozyen*, *dégaulliser*) et italienne (*berluscare*, *imberlusconito*), ce qui prouve l'existence d'un vocabulaire journalistique international avec des éléments spécifiques à chaque langue.

Universitatea „Tibiscus" Timişoara
Str. Lascăr Catargiu nr. 4-6
goicus@hotmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

EXPRESII FRANŢUZEŞTI VECHI ŞI ÎNVECHITE FOLOSITE ÎN ROMÂNA CONTEMPORANĂ

LIVIU GROZA

După toate datele istorice, se pare că francezii şi românii, cu rare excepţii, s-au ignorat reciproc până în secolul al XVIII-lea. Ideea descendenţei latine care a stat la baza conştiinţei naţionale i-a apropiat pe români o perioadă destul de îndelungată mai mult de Roma decât de Paris. Pe de altă parte, dicţionarele geografice din Epoca Luminilor defineau Moldova şi Valahia ca ţări turceşti aflate la gurile Dunării, iar o anumită incapacitate a intelectualilor apuseni de a poziţiona cu exactitate „insula de latinitate a poporului român" pe harta Europei de Est s-a menţinut destul de mult timp.

Într-o primă fază, influenţa franceză a fost favorizată de contacte cu francofoni imitatori şi susţinători ai culturii şi ai civilizaţiei franceze, grecii fanarioţi şi aristocraţii ruşi. Aceştia au contribuit mai mult la educarea gustului şi la dirijarea lecturii particulare către literatura franceză. Există destul de multe informaţii potrivit cărora numeroşi boieri români din secolul al XVIII-lea erau posesorii unor lucrări franţuzeşti în original sau ale unor traduceri în română, acestea din urmă circulând sub forma unor manuscrise diverse.[1] Cu toate acestea, în limba română veche, din cele 238 de cuvinte provenite din limbile romanice, 196 sunt din italiană şi doar 41 sunt din franceză .[2]

Până la sfârşitul secolului al XVIII-lea franceza nu a exercitat asupra românei o influenţă fundamentală. Schimbarea a început să se producă cu precădere spre a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când au existat condiţiile favorabile deschiderii Ţărilor Române către Apus. Deşi ideea latinităţii poporului român a fos întotdeauna legată de Roma şi de Columna lui Traian, franceza şi nu italiana a contribuit în mod covârşitor la modernizarea limbii române. Fenomenul se poate explica printr-o conjunctură favorabilă: nevoia de deschidere a românilor a coincis în mod fericit cu nevoia de expansiune culturală, lingvistică şi politică a Franţei, aflată din punctul de vedere al prestigiului pe primul loc în Europa vremii.[3] Astfel franceza a jucat un rol multiplu în evoluţia limbii

---

[1] Eliade 2000: 268 – 270. Pentru fondul de carte veche franceză, aproximativ 90 de volume din secolul al XVIII-lea, păstrat în biblioteca municipală din Târgu Jiu, vezi Liviu Groza, *Biblioteca publică „General Tell" din Târgu Jiu*, în „Caietul seminarului de ştiinţe auxiliare ale istoriei. Opuscula Bibliologica et Arhivistica", vol. VI (1966), p. 21 – 25.

[2] Chivu *et al.* : 9.

[3] „Ideea de Europa de Est nu a constituit totdeauna un îndemn direct la cucerire, dar putea fi uneori interpretată ca o invitaţie subtilă. In mod cert, prin inventarea Europei de Est Iluminismul a creat contextul

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

române din secolul al XIX-lea: a limitat și în cele din urmă s-a substituit influenței neogreceşti, dar, în acelaşi timp, a barat calea curentului latinist și a tendințelor analogiste și italienizante.

A existat în mod evident un interes al românilor de a cunoaşte limba, cultura și civilizația poporului francez, dar și un interes al francezilor de a coloniza, fie doar din punct de vedere lingvistic Țările Române. Cele trei valuri de imigranți francezi, identificate de Pompiliu Eliade, secretarii și medicii particulari ai domitorilor, refugiații din motive politice și institutorii, au adus, pe rând, jocurile de societate, ideile politice îndrăznețe referitoare la egalitatea socială și libertatea națională, modelele avansate de organizarea a instituțiilor de învățământ și au impus supremația limbii franceze în societate cu începere din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Interesant este că ideea colonizării lingvistice a Moldovei și a Țării Românești, regiuni destul de apropiate de Franța, care ar putea beneficia de toate resursele Europei civilizate, a fost exprimată destul de clar încă de la 1777 de Jean-Louis Carra, secretar francez pe lângă domnitorul Moldovei și autor al lucrării *Histoire de la Moldavie et de la Valachie* :

> „Nu popoarele barbare și ignorante sunt cele care trebuie să ne cunoască pe noi mai întâi; ci, dimpotrivă, noi suntem cei care trebuie [...] să descâlcim (*démêler*) caracterul, firea, ba chiar fizionomia popoarelor contemporane, puse pe acest pământ ca și cum ar fi fost hărăzite observațiilor și criticilor noastre. În sfârșit, noi suntem cei care trebuie să le cunoaștem pe aceste popoare, înainte ca ele să se poată cunoaşte pe ele însele și să încerce să ne cunoască pe noi la rândul lor". [4]

Privită astfel, inflența franceză asupra limbii române nu este în exclusivitate un fenomen de adoptare a unor elemente lingvistice de către un popor care se modernizează din punct de vedere politic și social, ci și rezultatul unui proces de cunoaştere, exercitat conștient și constant de una dintre marile culturi și civilizații ale Europei. Se poate spune că, dacă românii au fost interesați să cunoască și să stăpânească limba franceză, în aceeași măsură și francezii au fost interesați ca limba lor să fie cunoscută și mai ales să fie folosită de români.

Din punct de vedere lingvistic, influența franceză asupra lexicului românesc impresionează prin masivitate. Aceeași observație a fost făcută încă din 1943 de Iorgu Iordan, de data aceasta referitor la frazeologie:

> „Ceea ce izbește din capul locului la această grupă de fenomene stilistice, mult mai bogată decât celelalte, este puternica influență străină (în primul rând, și ca de obiceiu, franceză). Vom vedea că foarte multe construcții sunt simple traduceri, fără ca cei care le utilizează să-și dea totdeauna seama că se află în fața unor combinații de cuvinte neadaptate, adesea chiar neadaptabile la sistemul lingvistic românesc". [5]

---

cultural pentru apariția unor proiecte ambițioase de subjugare în secolul al XVIII-lea și mai târziu", Wolff 2000: 472.

[4] Jean-Louis Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, apud Wolff 2000: 383.

[5] Iordan 1948: 250.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Prezenţa în română a unui număr considerabil de împrumuturi neologice din franceză a deschis calea acceptării rapide şi a calcurilor frazeologice. Atât în cazul lexicului, cât şi în cazul frazeologiei, înţeleasă în sens foarte larg ca totalitatea îmbinărilor de cuvinte specifice unei limbi fie din punctul de vedere al frecvenţei, fie din punct de vedere idiomatic, rezultatul a fost nu numai o creştere numerică, ci şi o evidentă modernizare, privită şi ca o delimitare între ceea ce corespunde nevoilor de exprimare ale unei anumite perioade şi ceea ce nu mai este utilizabil din cauze diverse.

Influenţa franceză asupra frazeologiei româneşti a fost un proces de selecţie şi de adaptare a unor modele pe care românii, de cele mai multe ori, le-au calchiat din surse diverse, atât de provenienţă livrescă, literară, cât şi de provenienţă orală, vorbită. În româna contemporană au fost şi sunt folosite o serie de expresii franţuzeşti care figurează în dicţionarul de expresii şi locuţiuni al lui Alain Rey şi Sophie Chantreau (DEL) sau în *Le Nouveau Petit Robert* (NPR) cu menţiunea 'vechi' şi 'învechit'. Acest aspect indică faptul că franceza cu care au venit românii în contact prima dată era uşor desuetă chiar şi pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea. O dată intrate aceste expresii în română pe calea calcului frazeologic, diferenţa dintre *vechi* „ cuvânt, sens, expresie aparţinând limbii vechi care nu mai pot fi înţelese azi, iar utilizarea acestora implică un efect stilistic" şi *învechit* „cuvânt, sens, expresie care mai pot fi înţelese azi, dar care nu mai sunt folosite în vorbirea curentă"[6] a dispărut. Din acest punct de vedere se pot deosebi următoarele situaţii:

1. EXPRESII FRANŢUZEŞTI VECHI ŞI ÎNVECHITE CARE ŞI-AU PĂSTRAT ÎN ROMÂNĂ CARACTERUL CULT, LIVRESC

În această primă categorie pot fi incluse expresii frazeologice care fac aluzie la anumite opere cunoscute ale literaturii universale, la unele locuri comune caracteristice culturii scrise clasice:

Cavaler al Tristei Figuri sau *Cavalerul Tristei Figuri* după fr. (*le*) *Chevalier à la Triste Figure* 'nume dat în derâdere persoanelor, triste şi morocănoase', iar ca aluzie literară este supranumele cunoscutului erou Don Quijote de la Mancha. În NPR, s.v. *chevalier* şi *figure*, expresia este înregistrată doar cu sensul de supranume al eroului literar, nu şi ca modalitate de a numi o persoană sinistră, veşnic morocănoasă, pentru care vezi DEL, p. 238.

Hârtia rabdă orice sau *totul* după fr. *le papier souffre tout* 'se poate scrie orice, fie că este adevărat sau neadevărat'(DEL, p. 855). Expresia este atestată în franceză încă din 1640, dar a încetat să mai fie utilizată probabil datorită caracterului foarte livresc. În română expresia apare mai ales în vorbirea oamenilor foarte cultivaţi şi are valoare de maximă.

A încălzi (sau *a creşte*) *şarpele la* (sau *în*) *sân* (DLR, tomul XI, partea I, litera Ş, p. 33) 'a arăta dragoste şi bunăvoinţă unui om nerecunoscător'. În franceză expresia are o structură

[6] « Vieux (emploi non seulement archaïque et anormal en français contemporain – ce qui correspond à *vieilli* – mais aussi peu ou mal compris de nos jours) » , DEL, p. XX.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

similară, *réchauffer (nourrir) un serpent dans (sur) son sein* (DEL, p. 1062) ceea ce poate indica și o imitare în română a acestui model. În latină expresia, atestată în opera lui Petronius, era constuită cu verbul *nutricare*, *viperam nutricare sub ala*.

Vârsta sau *veacul de aur* după fr. *l'âge d'or* (DA, I, partea I, A – B, p. 366) '(după credințe mitologice) primii timpi ai lumii ai lumii, când oamenii trăiau în nevinovăție și în fericire'. În secolul al XIX-lea au mai fost folosite în română și variantele *veacul aurit* și *veacul înaurit*, cu același sens. Celelalte *vârste* sau *veacuri* erau, în clasificarea mitologică, *de argint*, *de bronz* și *de fier*. În franceză, *l'âge d'argent* nu a avut succes, iar celelalte construcții frazeologice, *l'âge d'airain* și *l'âge de fer* se pare că au fost concurate de clasificarea epocilor preistorice *l'âge du bronze*, respectiv *l'âge du fer* (DEL, p.14). În secolul al XIX-lea, în română s-au folosit construcțiile *vârsta de fier* (în opoziție cu *vârsta de piatră*): 'epoca în care omenirea a început să se servească de uneltele de fier' (DA, tomul II, partea I, F – I, p. 117).

A adora vițelul de aur după fr. *adorer le veau d'or* 'adorația, cultul bogăției, al banului' (DLR, tomul XIII, partea a 2-a, litera V, p. 713). În franceză, expresia *le veau d'or* este atestată înaintea primelor traduceri ale Bibliei (DEL, p. 1148), dar astăzi este prea puțin folosită și înțeleasă. În română, există numeroase atestări (vezi DLR loc.cit.) din secolul al XIX-lea și al XX-lea.

Voce de sirenă 'o voce foarte seducătoare', după fr. *voix de sirène*. Chiar dacă aluzia mitologică este încă destul de clară, în franceză expresia a ieșit din uz, deoarece sensul figurat al substantivului *sirène* 'femme douée d'un dangereux pouvoir de séduction' este astăzi învechit (NPR, p. 2096). În română sensul figurat al substantivului *sirenă* 'femeie seducătoare' este încă actual (DEX_2, p. 993).

2. EXPRESII FRANȚUZEȘTI VECHI ȘI ÎNVECHITE CARE ÎN URMA CALCHERII AU FOST ASIMILATE CREAȚIILOR AUTOHTONE

În urma calchierii unor expresii franțuzești au rezultat în română construcții frazeologice firești care nu au fost simțite ca 'străine' și care, din această cauză, au fost asimilate construcțiilor autohtone. Uneori s-a produs și remotivarea constucției frazeologice inițiale, fără a se pierde caracterul expresiv.

A vedea totul în alb 'a fi optimist' după fr. *voir tout en blanc*. În DEL, p. 113 se consideră că expresia a fost concurată și în cele din urmă înlocuită de *voir tout en rose*. Se pare că în română concurența dintre *a vedea totul în alb* și *a vedea totul în roz* nu s-a rezolvat încă.

A conduce pe cineva la altar 'cununie religioasă' (DA, I, partea I, A – B, p. 124), după fr. *conduir, mener quelque'un à l'autel*. Datorită omonimiei *autel – hôtel*, în franceză acestă expresie a căpătat după 1900 o nuanță ironică (DEL, p. 58). În română, expresia este percepută ca o creație internă din cauza tradiției creștin-ortodoxe potrivit căreia legătura dintre soț și soție devine legitimă doar în urma cununiei religioase, nu și a celei civile.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

De bronz 'tare puternic, neîfrânt, neclintit' (DA, I, partea I, A – B, p. 656), după fr. *de bronze* 'dur, insensible'. Expresia şi-a modificat sensul în franceza actuală: 'd'une intégrité morale inflexible' (DEL, p. 165). Această schimbare de sens nu s-a produs şi în română.

A bate câmpii 'a vorbi altele decât ceea ce e în chestiune, a ieşi din subiectul vorbirii, a bâigui, a vorbi într-aiuri' (DA, I , partea I, litera A – B, p. 520, fără atestări), după fr. *battre les champs* 'divaguer, être fou'. Deşi este o expresie idiomatică, prin calchiere nu s-a pierdut sensul figurat, iar construcţia astfel rezultată este percepută ca o creaţie veche şi expresivă a limbii române.

(A cunoaşte, a şti pe cineva) până în vârful degetelor după fr. *(connaître, savoir) jusq'au but des doits* 'a cunoaşte perfect pe cineva'. În franceza actuală s-a impus varinta *(connaître, savoir) sur le but du doit*. Evident în româna s-a menţinut calcul frazeologic după varianta învechită din franceză.

A lăsa loc 'a permite, a favoriza', după fr. *laisser lieu*, expresie înlocuită în franceza actuală de *donner lieu*. În română *a lăsa loc* şi *a da loc* sunt întrebuinţate fără diferenţe semnificative

A arunca pisica 'a arunca responsabilitatea asupra cuiva; a produce cuiva dificultăţi', după fr. *jeter le chat (au jambes de quelqu'un)*. În română, construcţiile frazeologice în care apare numele acestui animal sunt destul de numeroase, ceea ce a determinat asimilarea acestei expresii şi mai ales realizarea unor variantelor de felul *a arunca pisica (moartă) în curtea, în ograda cuiva*. În DLR, tomul VIII, partea a II-a, s.v. *pisică* sunt numeroase atestări ale expreisei *a rupe pisica*, probabil o creaţie autohtonă.

A fi umbra cuiva după fr. *être l'ombre de quelqu'un* 'a urma pe cineva peste tot'. În franceza actuală s-a impus expresia *suivre quelqu'un comme une (son) ombre* (DEL, p. 831), cu acelaşi sens. În română se utilizează încă prima expresie, susţinută poate şi de echivalenţa cu engl. *shadowing*.

3. EXPRESII FRANŢUZEŞTI VECHI ŞI ÎNVECHITE CARE ŞI-AU PĂSTRAT ÎN ROMÂNĂ ASPECTUL DE CREAŢII EXTERNE

O serie de expresii vechi şi învechite din franceză şi-au păstrat în urma calchierii aspectul de creaţii externe fiind utilizate în româna contemporană sau chiar în româna actuală:

A face (pe cineva) capot '(la jocul de cărţi) a nu lăsa (pe celălalt jucător) să nu facă niciun joc' (DA, I, partea a II-a, Litera C, p. 109), după fr. *faire capot*. Expresia iniţială a fost în franceză *faire pic, repic, et capot* (DEL, p. 185) şi provine din terminologia jocului de pichet. Şi expresia *être capot* nu mai este folosită astăzi în franceză. În română *a fi capot* 'a fi ruinat, învins' s-a confundat cu *a fi caput* datorită asemănării de formă şi de sens.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

A prinde culoare 'a începe să se organizeze promiţând rezultate bune', după fr. *prendre couleur*. Expresia pare să fie utilizată în română de vorbitori cultivaţi şi de aceea este percepută ca o creaţie străină.

Fişă de consolare 'despăgubire simbolică acordată sub forma unei compensaţii', după fr. *fiche de consolation*. Expresia provine din terminologia jocului de cărţi în care *fişă* înseamnă 'jeton având o anumită valoare'. În română s-a format, în perioada interbelică, şi varianta *piesă de consolare*, cu acelaşi sens, după *o piesă de cinci lei*.

Sexul frumos 'denumire dată tuturor femeilor', după fr. *le beau sexe*. În franceză expresia care s-a impus este *le sexe faible*, în opoziţie cu *le sexe fort* 'bărbaţii'. Pot fi amintite creaţii analogice în ambele limbi: fr. *le premier sexe, le deuxième sexe* şi chiar *le toixième sexe* 'homosexualii'; în română *sexul urât* 'bărbaţii', creaţie ironică a lui I. L. Caragiale.

*În (*sau *la) talie* 'îmbrăcat numai în haină sau în rochie (fără pardesiu sau palton)', DLR, tomul XI, partea a 2-a, litera T, p.34, după fr. *en taille*. În franceză *sortir en taille* este o expresie familiară şi învechită (DEL, p. 1090), deoarece *taille* cu sensul 'corsage d'une robe de femme' este un cuvânt vechi şi regional (NPR, p. 2203). În română, *talie* are aspectul unui franţuzism, chiar dacă a fost asimilat din rusă, *taliia*.

A suna tocsinul 'a ridica la luptă masele; a face zgomot în jurul unui eveniment', după fr. *sonner le tocsin*. Citatele din opera lui Bălcescu („El porunci să sune tocsinul în toată sânta împărăţie") şi Lovinescu („După ce şi-au făcut socotelile cei doi împăraţi ... au sunat tocsinul războiului"), reproduse în DLR, tomul XI, partea a 3-a, litera T, p. 390, trimit la sensul vechi din franceză al acestei expresii: În franceza actuală *sonner le tocsin* are sensul de 'a semnala un pericol, a da alarma'(NPR, p. 2261).

4. EXPRESII FRANŢUZEŢI VECHI ŞI ÎNVECHITE CARE AU SUFERIT ÎN ROMÂNĂ UNELE MODIFICĂRI SAU AU FOST SUBSTITUITE CU ALTE EXPRESII

Alte expresii vechi şi învechite din franceză, calchiate în română, au fost modificate sau au fost substituite cu alte expresii, unele tot de provenienţă franceză.

Personaj, persoană de carton 'persoană care se află într-o poziţie onorifică fără a avea un rol activ', după fr. *personnage de carton*. Peste această expresie s-a suprapus în română construcţia *om de paie*, după fr. *homme de paille*.

De modă 'în vogă', după fr. *de modă* (DLR, tomul VI, litera M, p. 777). În franceză, ca şi în română, această expresie a fost înlocuită de construcţia *à la mode*, rom. *după modă*, construcţie abandonată astăzi de, şi *la modă*.

A tăia în carne vie 'a lua măsuri decisive, energice' este probabil o adaptare după fr. *couper (trancher) dans le vif*, expresie pusă în circulaţie în secolul al XVII-lea de Madame de Sévigné, dar abandonată de franceza actuală.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Prezenţa în româna contemporană a unor expresii franţuzeşti vechi şi învechite indică faptul că influenţa franceză asupra limbii române exercitată cu precădere în secolul al XIX-lea a provenit şi din surse livreşti, din lecturile clasice recomandate de obicei în activitatea de învăţare a limbii franceze. Pentru a pune în evidenţă adevărata dimensiune a influenţei franceze asupra limbii noastre trebuie luată în considerare franceza vorbită de români în secolul al XIX-lea, o franceză de salon, uşor desuetă, destul de diferită de limba vorbită în Franţa în perioada respectivă. Unele dintre aceste expresii pot fi regăsite în scrierile autorilor francezi din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea.

Cu rare excepţii (vezi exemplul *de modă / la modă*) româna nu a ţinut pasul cu evoluţia unităţilor frazeologice din franceză, deşi această limbă s-a bucurat la noi de un anumit prestigiu cel puţin până la jumătatea secolului al XX-lea. Spre deosebire de franceză care a abandonat sau a remodelat aceste expresii, româna continuă să folosească multe dintre modelele frazeologice vechi şi învechite. Concluzia este că franceza utilizată de români cu începere din a doua jumătate a secolului al XIX-lea ca limbă de circulaţie internaţională, constituind şi baza acestei influenţe lingvistice asupra românei, are, cel puţin din punctul de vedere al frazeologiei, un caracter livresc şi uşor învechit. Acest aspect indică faptul că fondul frazeologic de provenienţă franceză a fost masiv asimilat în secolul al XIX-lea, urmând apoi un proces de producere şi de selecţie a diverselor variante.

BIBLIOGRAFIE:

Chivu *et al.* 1992 = Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicţionarul împrumuturilor latino- romanice în limba română veche*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Eliade 2000 = Pompiliu Eliade, *Influenţa franceză asupra spiritului public în România: Originile*, Bucureşti, Editura Humanitas.

Iordan 1948 = Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, ed. a II-a, Bucureşti, Socec.

Wolff 2000 = Larry Wolff, *Inventarea Europei de Est. Harta civilizaţiei în Epoca Luminilor*, Bucureşti, Editura Humanitas.

ABREVIERI:

DA = *Dicţionarul limbii române*, publicat de Academia Română (A – Lojniţă), Bucureşti, Editura Academiei, 1904 ş.u.

DEL = Alain Rey et Sophie Chantreau, *Dictionnaire des expressions et locutions*, Paris, Dictionnaires Le Robert, 1989.

DEX_2 = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Ediţia a doua, Bucureşti, Editura Academei, 1996.

DLR = *Dicţionarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, Editura Academiei, 1965 ş.u.

NPR = *Le Nouveau Petit Robert*, Paris, Dictionnaires Le Robert, 1993.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

QUELQUES UNITÉS PHRASÉOLGIQUES FRANÇAISES VIELILLES ET VIEILLIES UTILISÉES EN ROUMAIN

Résumé

Après 1830, le roumain a adopté de nombreux modèles phraséologiques français parmi lesquels il y a des expressions vieilles et vieillies pour le français du XIXe siècle même: *l'âge d'or*; *adorer le veau d'or*; *conduir, mener quelque'un à l'autel*; *battre les champs*; *le beau sexe*; *couper (trancher) dans le vif* etc. Tandis que le français a abandonné ou est en train d'abandonner ces expressions, le roumain les utilise encore. Le français parlé par les Roumains au XIXe siècle, en tant que langue de culture internationale, avait, à ce temps là, un caractère livresque et désuet.

Facultatea de Litere
Bucureşti, str. Edgar Quinet, nr. 5 – 7
groza10@hotmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

NOTE ASUPRA ÎMPRUMUTURILOR LEXICALE RECENTE DIN LIMBA ENGLEZĂ – CALCHIERE, ADAPTARE, TRADUCERE

CONSTANTIN MANEA
MARIA-CAMELIA MANEA
DĂNUȚA MAGDALENA PRUNEANU

1. Limbajul presei româneşti de astăzi are drept trăsături esenţiale, inconfundabile, atitudinea (uneori, cu obstinaţie) inovatoare, dar şi bogăţia şi varietatea – cel mai adesea superlative. Modelele de limbă străine provenite, îndeosebi în perioada mai recentă, din unele limbi europene de cultură – mai ales din limba engleză – influenţează în mod evident vocabularul şi stilul presei noastre. Unul dintre mecanismele cele mai relevante prin care se realizează această influenţă lexicală este reprezentat de **calcul lingvistic** – adică adoptarea într-o limbă a unui termen sau a unei expresii străine prin folosirea de material de limbă autohton.

1.1. Calcul, acest mecanism bazat pe imitaţie, indiferent de tipul reprezentat, se regăseşte în presa românească a ultimilor 19 ani din abundenţă (ba chiar pletoric), aşa cum o dovedesc numeroase lucrări de lingvistică publicate în această perioadă, ca şi propriile noastre observaţii, concretizate într-o multitudine de fişe. Într-un peisaj lexical neologic marcat, în ultimii ani, de predominarea clară a aportului de sorginte anglo-americană, calcul şi eforturile de traducere sau adaptare a itemurilor lexicale împrumutate constituie mecanisme şi fenomene intermediare demne de consemnat.

2. Într-adevăr, voga anglomaniacă duce la apariţia de contexte în care abundă anglicismele – mai ales luând în considerare realitatea că foarte multe articole sunt de fapt alcătuite prin sintetizarea unor informaţii preluate de jurnaliştii respectivi din presa de limbă engleză, iar autorii sunt, în majoritate, cunoscători – uneori, destul de buni – ai acestei limbi: „Rolurile recent create vor permite Discovery să ofere clienţilor săi (...) un ***suport*** de ***business*** mai bine localizat (...)" (*Curierul Naţional*, 25.05.2007); „(...) aceasta urmând să realizeze în două săptămâni materialele ***promoţionale*** şi ***spoturile*** pentru popularizarea concertului" (*Cotidianul* 14.03.2007) etc.

2.1. Cele mai multe neologisme de acest tip sunt anglicisme **preluate ca atare**: „Serviciile de Consiliere IFC şi partenerii ***donori*** au furnizat peste 1 miliard USD în programul susţinut pentru construirea de întreprinderi mici (...)" (cf. eng. *donor* "a person who makes a donation; someone who contributes something, especially money, to a cause

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

or fund"); „Recent s-a lansat și un ***showroom*** pentru ca potențialii clienți să vadă viitoarele apartamente" (*Cotidianul*); „***Discountul*** se practică de ceva timp" (*Cotidianul*); „***Developerii*** încearcă să ofere cât mai multe facilități privind modalitatea achiziției" (*Cotidianul*); „Fie că e vorba despre afișe, ***bannere***, ***clipuri*** electorale video și audio ori despre prezențe la mitinguri, toate vor fi folosite de Traian Băsescu (...)" (*Cotidianul*, 15.03.07); „***Sociopat*** și om obisnuit, Tony și-a derutat publicul într-un fel în care nici un personaj de televiziune nu a reușit până acum" (...) (cf. eng. *sociopath* "someone who is affected with a personality disorder marked by aggressive, antisocial behavior; another name for *psychopath*"); „În cazul suedezilor, aceștia aveau de ales între două branduri ***premium*** (...)" (*StiriAuto.ro*2.04.2007) (cf. eng. *premium* "unusual or great / high value or regard"); „Pentru informații ***adiționale*** vă invităm să vizitați ifc.org" etc. Unele sunt xenisme patente: „aplicația ***Plug and Go***" (*Curierul Național* 9.12.2005); ***Electro gipsy*** (subtitlu în *Cotidianul* 27.10.2006).

2.2. În limba presei actuale, de care ne ocupăm în prezenta comunicare, **barbarismele** inspirate de modèle anglo-americane abundă – adesea, la modul absolut; multe dintre acestea sunt ceea ce se poate numi barbarisme stridente, cu alte cuvinte termeni eronat formați sau folosiți ori cuvinte care pun serioase probleme de înțelegere cititorului comun – de ex. „În România, conform estimărilor făcute de compania de ***real-estate*** DTZ Echinox, proprietățile rezidențiale (...) se vând la o valoare medie de 1.000 euro sau 1.292 euro/ mp." (*Curierul Național* 18.01.2007); „Clara Satchi, director executiv la Engel East Europe, ***developer*** israelian, a amintit de modelul țărilor aderate în 2004, care s-au confruntat cu o perioadă de stagnare" (*Curierul Național* 18.01.2007); (...) abordarea eficientizării energetice a unui ***data center***" (*Curierul Național* 30.05.2007); „Intact (...) va fi promovat ca un ***brand corporate***" (*Cotidianul*); „Încercăm să promovăm pe toate căile, în catalog, pe site, prin ***flyere***, unde am afișat produsele (...)" (*Cotidianul* 2.02.2007).

2.2.1. Fără îndoială, în mulți dintre acești termeni se regăsesc date de relevanță culturală sau general informativă, ei putând fi, în limba de origine, chiar termeni specializați – de ex. „Loredana Groza va concerta sâmbătă (...), în cadrul ***Halloween Charity Ball***" (*Curierul Național*, 24.10.07); „Sunt ratinguri ce o fac pe Elodia irezistibilă pentru toți ceilalți actori media, indiferent de regnul lor, ***tabloid*** sau ***quality***" (*Cotidianul* 24.10.2007); „(...) spune Claudia Dăscălescu, ***Senior Consultant*** la DTZ Echinox" (*Cotidianul*); „(...) afirmă Adrian Botan, ***creative director*** și ***deputy managing director*** McCann" (*Cotidianul* 14.04.2006). Diferența existentă între anglicismele „de lux" (cuvinte introduse aparent fără nicio motivare, întrucât ele se suprapun altor termeni, preexistenți în limbă, dublându-i, ca sinonime pletorice) și cele care se bucură de justificarea poziției lor în cadrul unor vocabulare de specialitate este încă bine definită și destul de ușor sesizabilă. Să se compare din acest punct de vedere, de pildă, termeni ca *retailer* (cf. mai vechii termeni *comerciant* sau *detailist*), *advertising* (cf. *publicitate, reclamă*) și *training* (cf. *pregătire, instrucție*) – „Totodată, ***retailerii*** au profitat de această ofertă pentru a scoate la vânzare noi computere (...)" (*Cotidianul* 2.02.2007); „Renault a demarat prima campanie de ***advertising*** în Europa de Vest dedicată exclusiv unui model Logan" (*StiriAuto.ro* 6.03.2007); „În principiu, toate soluțiile și tehnologia sunt aplicate mai întâi IBM, ca parte a procesului de ***training***" (*Curierul Național* 30.05.2007) – cu termeni total incomprehensibili pentru vorbitorul de limbă română care nu are cunoștințe

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

de engleză de nivel cel puțin mediu – de ex. „Investiția totală de 1,2 mld euro va însemna un întreg cartier, cu ***rezidențe***, spații comerciale și clădiri ***office***" (*Curierul Național* 18.01.2007); „Cred că așa putem transforma luna aprilie din luna «***ghost-urilor***» într-o lună normală pentru piața de publicitate" (*Cotidianul* 14.04.2006).

2.2.2. Categoria termenilor care pot fi considerați (încă) „barbarisme", dar au atuul statutului de „cuvinte tehnice" / specializate, este relativ numeroasă; prezența acestora în limbă pare să fie justificată, în primul rând, prin calitățile lor de desemnare, dar și prin brevilocvență. E de conceput că multe dintre aceste cuvinte vor putea fi preluate / asimilate total de limba română, mai ales în măsura în care domeniile pe care le reprezintă (domeniul tehnic, cel comercial, turismul, sporturile, media etc.) vor fi și în continuare foarte populare, bine cunoscute maselor de vorbitori: „Cei care nu erau doar curioși, ci și cunoscători ai trucurilor cu care se poate opera la licitații speculau că operele ar fi cumpărate de însuși Adrian Năstase, firește, prin intermediul unor ***dealeri***" (*Cotidianul* 5.02.2007); „La ***box-office***, publicul (...) a fost cu precădere european, contribuind la încasările lui cu 47 de milioane de dolari" (*Cotidianul*); „(...) acesta a fost momentul în care a izbucnit criza de ***cash***" (*Cotidianul*); „Tot în 1996, în noiembrie, Elțîn a suferit o operație cvintuplă de ***by-pass***" (*Cotidianul* 24.04.2007); „Într-un hotel de 4 stele, în sistem ***all-inclusive***, prețul este (...) aproximativ 450 de euro" (*Cotidianul* 11.05.2007); „Imaginea trustului (...) va fi îmbunătățită de o companie de ***branding*** din Hamburg" (*Cotidianul*); „(...) cumpărarea de spațiu pentru machete de presă în publicațiile specializate în vânzarea de mașini ***second-hand***" (*StiriAuto.ro* 6.03.2007); „(...) Logan MCV va ajunge în ***showroomurile*** europene la jumătatea lui 2007" (*StiriAuto.ro* 6.03.2007).

2.2.2.1. Evident, unele dintre aceste cuvinte sunt deocamdată mai degrabă itemuri lexicale marginale, deoarece ele sunt folosite relativ rar, lucru la care se adaugă faptul că reprezintă termeni de specialitate (sau ceea ce s-ar numi, în limba engleză, *technical terms*[1]): „***Sitcomul*** „La Bloc" se află (...) în fața unui nou sezon" (*Evenimentul zilei*); „Numele noi din oferta de seriale a postului includ două ***thrillere*** produse la Hollywood" (*Evenimentul zilei*)"; „***Buy backul*** imobiliar este o altă modalitate folosită de puțin timp pentru a atrage atenția către oferta de locuințe noi" (*Cotidianul*); „În Marea Britanie, o parte a forțelor de ordine folosesc puternicele ***SUV***-uri Range Rover (...)" (*StiriAuto.ro* 2.04.2007); „Echipamentul ce include PDA-ul cu GPS și ***bluetooth*** încorporat (...) va costa în jur de 24 de milioane de lei vechi" (*Curierul Național* 9.12.2005); „(...) și ***overdraft*** de până la 11 luni" (într-o reclamă pentru produse bancare, la televiziune).

2.2.3. În măsura în care lingvistul poate fi obiectiv în astfel de chestiuni care – chiar și în subsidiar – implică ideea de normă și / sau acceptabilitate, se poate opina că, în presa actuală, (supra)abundența de anglicisme poate fi supărătoare, chiar și în contexte legate de domeniile de specialitate: „Aceasta a știut să prindă din mers ***trendul*** muzicii ***electro*** care a devenit un „***must***" al marilor scene din București în ultimii ani, creând un nou stil, „***urban gipsy***"; „Rețeta acestui ***sound***, care a cucerit cele mai ***trendy*** și exclusiviste cluburi de muzică electronică din Capitală, constă în combinarea muzicii de ursari cu mixaje făcute de unii dintre cei mai buni ***DJ*** autohtoni..."; „Cu un ***look „gipsy"***

[1] În acest context, adjectivul englezesc ***technical*** înseamnă "relating to, characteristic of, or used in, a specific field of activity or profession; specialized – e.g. *the technical jargon of linguistics; technical terminology*".

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

foarte senzual, cu gesturi, expresii și o atitudine tipic țigănești..." (*Cotidianul* 27.10.2006); „***Oficialii*** au adăugat faptul că Torrenza va oferi posibilitatea unui ***OEM*** de a controla un procesor avansat (...) Mai mult, datorită ***platformelor AMD*** ca deja celebra „4x4", ***CPU-urile dual-core*** pot fi conectate între ele, deoarece platforma permite utilizarea a câte două perechi de ***cipuri dual-core*** pentru ***opt core*** (...); se vor adăuga noi componente ***bus-bypassing*** și alte ***sloturi*** (...); partenerii AMD (...) vor primi o licență pentru tehnologia ***HyperTransport*** (...); datorită acestor sisteme ***multi-socket***, partenerii AMD vor putea utiliza și cel de-al doilea, al treilea și cel de-al patrulea ***socket*** (...); unul dintre liderii în producția de ***servere*** (...); ***Analiștii*** susțin că toate companiile (...) au deja experiență (...), Torrenza reprezentând un pas înainte în războiul pentru cucerirea unei cote de piață mai mari și pentru ***know-how***".

Din păcate, numai rareori autorii articolelor în cauză își dau osteneala de a explica termenii englezești folosiți: „Consultanță în domeniul ***echipamentelor de calcul (hardware)***" (*Cotidianul* 14.05.2007) „Timp de trei ani a stat în ***„debriefing"***, un proces de obținere de informații, care a fost folosit recent în cazul jurnaliștilor români răpiți în Irak" (*Adevărul* 3.01.2006); „După ce am ajuns în țară, am stat de vorbă cu niște oameni, însă nu ni s-a spus că am fost audiați (...); a fost ***debriefing*** (*n.r.* – descărcare de informații)". (evz.ro – 2.06.2005)[2]; „Cei pasionați [de sporturile acvatice] pot opta pentru ***diving*** sau ***snorkeling*** (înot aproape de suprafața apei)" (*Cotidianul* 11.05.2007).

2.2.4. Unii dintre termenii care pot fi incluși în categoria mai sus citată sunt adevărate ***clișee***, ilustrând anglomania atât în limbajul presei, cât și al unor personaje publice: „Voiculescu a devenit apoi ***mogul***" (*Cotidianul*)[3]; „Spotul pentru promovarea modelului Logan nu va fi difuzat în ***prime-time***" (*StiriAuto.ro* 6.03.2007); „*Logan MCV este promovat în Vest în manieră* ***low-cost***" (titlu din *StiriAuto.ro* 6.03.2007); „Cei de la Rolling Stones vor concerta în București pe 14 iulie. ***Locația*** exactă nu se cunoaște încă" (*Cotidianul* 14.03.2007); „Care sunt ***locațiile*** în care au fost ținuți ostaticii?" (evz.ro – 2.06.2005); „(...) multe decizii inexplicabile în ***zona de marketing*** (...)" (*Cotidianul*)[4].

2.2.5. Există, din nefericire, și situații extreme, când jurnaliști anglomani (sau poate doar inculți?) recurg până și la forma / ortografia englezească a unor nume proprii sau la varianta anglo-americană a unor echivalente de nume proprii: „(...) a spus redactorul șef al publicației *Properties Xpress*, ce apare pe piețele engleză și bulgărească, ***Georgi Dutchev***" (*Curierul Național* 18.01.2007); „(...) presa a relatat despre relația [lui Abramovici] cu fostul model de 25 de ani, ***Daria Zhukova***" (*Adevărul* 16.03.2007); „(...) în ***Genoa***, considerată o piață de mărime medie, valoarea medie este de 3.500 euro" (*Curierul Național* 18.01.2007); „Gorbaciov (...) l-a făcut [pe Elțîn] membru fără drept de vot al ***Politburoului***" (*Cotidianul* 24.04.2007)[5].

---

[2] Termenul ***to debrief*** înseamnă "(of a soldier, astronaut, diplomat, etc.) to make or (of his superiors) to elicit a report after a mission or event" (*COLL*); "1. To question to obtain knowledge or intelligence gathered especially on a military mission. 2. To instruct (a government agent, for example) not to reveal classified or secret information after employment has ceased" (*American Heritage Dictionary*)

[3] Cf. eng. ***mogul*** "a very rich or powerful person; a magnate".

[4] Aici, cuvântul ***zonă*** este cu siguranță reflexul eng. ***area***, în sensurile următoare: "a division of experience, activity, or knowledge; a subject field, or field of study: *studies in the area of finance; a job in the health-care area*".

[5] Cf. eng. ***Politburo*** "the chief political and executive committee of a Communist party; the supreme policy-making authority in the former Soviet Union and most other Communist countries".

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

3. Când modelul de limbă străină (engleză, în cazul de față) se impune ca normă în limbajul presei, începând să se „uite" sensurile proprii ale unor termeni românești, se insinuează **calcul**; în comparație cu termenii străini preluați ca atare, calcul lingvistic este mai insidios – deci cu atât mai „periculos" pentru semantica neologismelor românești; termenii rezultați (de ex. *locație* „situare, localizare, (am)plasare, așezare; sediu, local", *decent* „convenabil, satisfăcător; *(d. salariu)* omenesc", *versatil* „multilateral, cu multiple înzestrări" etc.) pot fi asimilați cuvintelor numite în engleză *False Friends* și în franceză *faux frères* – cu alte cuvinte, „paronimelor interlingvistice". Când anumite cuvinte dobândesc un uz oarecare, încurajat de modelul anglo-american, apar exprimări precum: „Evenimentul este ***celebrat*** pe 15 martie, zi considerată sărbătoarea tuturor maghiarilor" (*Cotidianul*, 15.03.07) – (cf. eng. *to celebrate* "to observe (a day, an anniversary, or other an event) with ceremonies of respect, festivity, or rejoicing"); „Numele noi din oferta de seriale a postului ***includ*** două thrillere produse la Hollywood" (*Evenimentul zilei*); „Panoplia de ziduri antice faimoase îl ***include*** și pe cel Antonin, cu o lungime de 60 de kilometri" *Cotidianul*) – (cf. eng. *to include* "to take in as a part, an element, or a member"; „România, o țară în care oamenii ***admit*** cu foarte multe rețineri că și țiganii sunt buni la ceva" (*Cotidianul* 27.10.2006) – (cf. eng. *to admit* "to concede (the truth or validity of something); to acknowledge, e.g. *to admit the truth*"); „Adrian Boțan (...) a declarat că mai multe detalii ***vor fi disponibile*** în două săptămâni" (*Cotidianul* 14.03.2007) – (cf. eng. *(to be) available* „obtainable or accessible; capable of being gotten or purchased"; „Cuantumul acestei contribuții va fi de 0,25% din fondul de salarii brut, dar nu va ***crește*** per ansamblu ***costurile cu*** forța de muncă deoarece, simultan cu introducerea aceste noi obligații, se diminuează corespunzător la fondul de șomaj" (*Averea* 21.11.2005) – (să se compare, respectiv, cu „neaoșele" *a mări* și *cheltuielile cu*...– cf. eng. *costs*). Multe „barbarisme" provin, de fapt, din cuvinte preluate prin extinderea sensului unor termeni preexistenți având o formă fonetică asemănătoare (și o origine comună); sunt barbarisme pentru că, nefiind încă acceptate de uzul general al limbii, pot conduce la ambiguitate, de ex. „***Reabilitarea*** *gratuită a imobilelor cu risc seismic*" (titlu din gardianul.ro – 1.06.2005); comparându-se rom. *a reabilita*, pentru care dicționarele limbii române nu dau decât sensurile „1. Tranz. și refl. A face să-și recapete sau a-și recăpăta buna [reputație][6], a(-și) restabili prestigiul știrbit. 2. Tranz. (Jur.) A reintegra pe cineva în drepturile pierdute (în urma unei condamnări sau a unei bănuieli false)" (DEX_2) și eng. *to rehabilitate* "1. to help (a person who is physically or mentally disabled, or has just been released from prison) to readapt to society or a new job, as by vocational guidance, education / retraining, or therapy; 2. to restore to the former position, rank, privileges, or rights; 3. to restore / reinstate the good name / reputation of; 4. to restore to good condition, operation, or capacity" (*COLL* și *The American Heritage Dictionary*), se poate lesne observa că numai sensurile (2) și (3) ale termenului englezesc se regăsesc în limba română.

3.1. Calcul semantic – cu alte cuvinte extinderea sau specializarea sensului unui cuvânt preexistent în limba română, după un model străin – duce la exprimări, specifice presei recente, precum: „La **evenimentul** [=concertul] organizat de Leslie Hawke (...) va participa și Maria Radu" (*Curierul Național*, 24.10.07); „Omul de afaceri Cristian

[6] O eroare de tipar face ca aici să apară, în DEX_2, cuvântul *dispoziție*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Țînțăreanu a vândut vila pe care o deținea (...) unei firme ce organizează **evenimente**" (*Cotidianul* 29.06.2007)[7]; „În Capitală apar deja proprietăți **dezvoltate** sub conceptul ultraexclusivist, de înalt lux și rafinament (...)" (*Curentul*, 24.10.07); „Pentru cei care cumpără apartamente în ansamblurile **dezvoltate** de noi vom pune la dispoziție gratuit mobilă de bucătărie" (*Cotidianul*); „Totodată, domeniul Institutului Ana Aslan de la Otopeni „este un loc vizat de mai mulți **dezvoltatori** (...)" (*Curentul*, 24.10.07); „**Conceptul** care a dat peste cap lucrurile nu era unul complicat, dar cerea curaj din partea producătorilor"[8]; „Steve Sams a avut amabilitatea de a ne da mai multe amănunte despre modul în care „Big Blue" aplică **filosofia** „Big Green" (...); – Cum aplică IBM aceasta „**filosofie verde**" propriilor operațiuni?" (*Curierul Național* 30.05.2007)[9]; „Încercăm să **promovăm** pe toate căile, în catalog, pe site (...)" (*Cotidianul* 2.02.2007); „Intact nu va fi **promovat** ca un brand comercial (...)" (*Cotidianul*); „În 2005, cei de la Rolling Stones au început să își **promoveze** albumul „A Bigger Bang" într-un turneu (...)" (*Cotidianul* 14.03.2007)[10]; „(...) magazinele care au deja la dispoziție noul Windows Vista au început să comercializeze la **promoție**" (*Cotidianul* 2.02.2007); „Evenimentul a făcut parte din turneul de **promovare** „The Beyonce Experience", prin care artista le oferă fanilor cele mai noi piese (...)" (*Adevărul* 24.10.2007); „(...) un sitcom românesc, realizat după un **format** cu priză la publicul din Argentina, țara de origine" (*Evenimentul zilei*)[11]; „**Suport** IFC pentru Credit Europe Bank Romania, de care vor beneficia Întreprinderile Mici"[12]; „Specialiștii francezi sunt de părere că în **profilul** cumpărătorului de Logan intră persoanele care sunt interesate de mașini la mâna a doua" (*StiriAuto.ro* 6.03.2007)[13]; „Pentru clasificarea trei stele (...) tarifele în extrasezon se învârt în jurul a 130 de lei pentru un **pachet** cu toate cele trei mese" (Adevărul 30.03.2007)[14]; „Spotul (...) nu va fi difuzat în prime-time pentru că (...) ar fi inutilă o **expunere** atât de costisitoare" (*StiriAuto.ro* 6.03.2007)[15]; „Frumusețea exterioară (...) duce la dezamăgire. Dar dacă e

---

[7] Cf eng. ***event*** "a social gathering or activity".

[8] Iată ce notează *The American Heritage Dictionary* despre acest sens al termenului ***concept***, considerându-l o "usage problem": "In fields such as entertainment and advertising, *concept* is often used loosely to mean "a scheme, plan," as in *The studio liked the concept for the new game show and decided to put it into development.* Perhaps this usage sounds most at home in these industries".

[9] Cf. eng. ***philosophy*** "a basic theory; any system of belief, values, or tenets; a personal outlook or viewpoint: An original philosophy of advertising; the system of values by which one lives: *They have an unusual philosophy of life*".

[10] Cf. eng. ***to promote*** "to encourage the sale of (a product) by advertising or securing financial support; to attempt to sell or popularize by advertising or publicity: *commercials promoting a new product*".

[11] Cf. eng. ***format*** "a plan for the organization and arrangement of a specified production; style, plan, or arrangement, as of a television programme".

[12] Cf. eng. ***suppport*** "the act of supporting or the condition / state of being supported; a person or thing that furnishes aid".

[13] Cf. eng. ***profile*** "a formal summary or analysis of data (often in the form of a graph, table, or a list of scores) representing the extent the extent to which a person, field, or object exhibits various tested characteristic features or tendencies, e.g. *a population profile, a psychological profile of a job applicant; a biochemical profile of blood*".

[14] Cf. eng. ***package*** "a proposition, offer, or thing for sale in which separate items are offered together as a single or inclusive unit; (used as modifier): *a package holiday; a package deal*" (*COLL*).

[15] Cf. eng. ***exposure*** "appearance or presentation before the public, or in the mass media, as in a theatre, on television, or in films: *an actor with much recent exposure in television*".

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

dublată şi de un mesaj politic de substanţă iţi aduce exact ceea ce-şi doreşte orice om politic: **vizibilitate**" (*Cotidianul* 23.06.2006)[16]; „Ca urmare a micşorării capitalului social al **operatorului** de telefonie de la 926,24 milioane lei, la 277,87 milioane lei (...)" (*Curierul Naţional* 24.10.2007).

3.2. Contextul poate juca un rol foarte însemnat în procesul de calchiere. De exemplu, calcul este adesea încurajat de colocaţie: „Marii ***dezvoltatori de proiecte*** nu sunt interesaţi de construcţia de case noi ieftine, care nu le aduc un profit prea mare" (gardianul.ro – 1.06.2005) – (cf. eng. *project developer*, unde ***developer*** e definit de dicţionare ca "someone who develops property / real estate, epecially by preparing a site for residential or commercial use"). Uneori, calcul semantic e încurajat de modelul anglo-american, cuvântul (neaoş românesc) fiind preluat de vorbitorul român cu un nou sens, în contexte tipice pentru acel sens, specific limbii engleze: „Astfel producătorii din trustul MediaPro ***au ales să*** o înlocuiască pe Teo Trandafir (...)" (*Evenimentul zilei*)[17]; „Proiectul „Big Green" se concretizează în cinci ***paşi*** în abordarea eficientizării (...)" (*Curierul Naţional* 30.05.2007)[18]. Aşadar, între calcuri există o categorie aparte, a cuvintelor vechi în limba română, care îşi extind sau îşi specializează anumite sensuri sub influenţa modelului străin. Uneori, cuvintele româneşti care îşi extind înţelesul prin calchierea corespondentului semantic strict din engleză preiau sensuri restrânse, specializate; aşa e, de pildă, termenul *cârtiţă* folosit în sensul de „spion / agent străin infiltrat" (cf. eng. ***mole*** "(informal) a spy who has infiltrated an organization and, often over a long period, become a trusted member of it; a double agent operating against his or her own government from within its intelligence establishment").

3.3. Calcul frazeologic după engleză nu cunoaşte o extindere deosebit de însemnată în limbajul presei actuale, deşi se pot cita destule exemple ca: *ţară / republică* ***bananieră***;[19] ; „În România (...), proprietăţile rezidenţiale pentru ***clasa de mijloc*** a Bucureştiului se vând la o valoare medie de 1.000 euro sau 1.292 euro/ mp" (*Curierul Naţional* 18.01.2007); "***Clasa mijlocie, prizonieră la bloc***" (titlu din gardianul.ro – 1.06.2005)[20]; „O practică uzuală este înzestrarea ***departamentelor*** de Poliţie cu maşini produse de constructorii autohtoni" (*StiriAuto.ro* 2.04.2007)[21].

---

[16] Cf eng. ***visibility*** "the condition or fact of being visible; the capability of being easily observed: *an executive with high visibility*".

[17] Cf eng. ***to choose***, în sensurile următoare "**a.** to prefer above others: *chooses the supermarket over the neighborhood grocery store.* **b.** To determine or decide: *chose to fly rather than drive*" (*American Heritage Dictionary*).

[18] Cf. eng. ***step*** "one of a series of actions, processes, or measures taken to achieve a goal; a stage in a process: *followed every step in the instructions*; the progression towards some goal: *another step towards democracy*".

[19] Cf. eng. ***banana republic*** "a small country, especially in Central America, which has an economy dominated by foreign interests, is as a rule economically dependent on a single crop, such as bananas, or a single product / export, such as tin; it is usually unstable from a political point of view, and more often than not governed by a dictator or a military junta".

[20] Cf. eng. ***middle class*** "(also called *bourgeoisie*): the members of society occupying a socioeconomic position intermediate between those of the lower working classes and the wealthy; a social stratum that is not clearly defined, but is positioned between the lower and upper classes; it consists of businessmen, professional people, etc., along with their families, and is marked by bourgeois values".

[21] Cf. eng. *Police department*; unde ***department*** înseamnă "a distinct, usually specialized division of a large organization, especially a subdivision or branch of the administration of a government, e.g. *the fire department*".

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

3.4. Nici calcul morfologic (sau calcul de structură morfematică), mecanism de „împrumut indirect" care reproduce structura unor cuvinte străine compuse sau derivate (cum ar fi *O.Z.N.* sau *supraadăugat* – cf. engl *superadded* < *to superadd*), nu se bucură de o răspândire deosebită în limbajul presei noastre: „Marca-***umbrelă***" pentru Antene, „Jurnalul Naţional", „Gazeta Sporturilor", „Felicia" şi restul produselor din trust devenise o necesitate" (*Cotidianul*)[22].

3.4.1. În unele cazuri – ceva mai complicate, calchierea preia doar un termen din cuvântul compus anglo-american, echivalând ideea întregului compus cu ajutorul unui element cu sens asemănător elementului corespunzător din formaţia originală: „(...) produsul se va găsi din această lună în reţelele de magazine Flamingo şi Domo şi poate, curând, şi în hypermarketuri sau alte ***lanţuri comerciale***" (*Curierul Naţional* 9.12.2005)[23].

4. Pe de altă parte, **traducerea** propriu-zisă duce la copierea improprie a unor sensuri, termeni sau expresii anglo-americane. Traducerea literală din engleză (de care ne-am ocupat în câteva comunicări anterioare) se numără actualmente printre principalele surse de erori în preluarea neologică, fiind propagată şi de mass-media de toate felurile – de ex. „informaţii din toate ***câmpurile*** cunoaşterii" (dintr-o reclamă TV pentru *Encyclopedia Britannica* – unde cuvântul din original, *fields*, însemna de fapt *domenii*)[24].

5. Eforturile de **adaptare** a anglicismelor la specificul morfofonematic al limbii române sunt consemnabile, mai ales în condiţiile în care articolele de presă nu au o poziţie unitară în acest sens – cu grafii variind, de multe ori, într-o măsură incredibilă. De foarte multe ori, calitatea de împrumut mai recent este semnalată de autori prin mijloace (tipo)grafice – fie că este vorba despre ataşarea desinenţei de plural, fie despre postpunerea articolului hotărât: „(...) a înregistrat ultimele două discuri la o casă de discuri legendară, „Cramps Record". În Germania a trimis nişte ***demo-uri*** la cluburi şi a fost invitată să cânte acolo" (*Cotidianul* 9.08.2006); „Divorţul (...) l-a costat pe ***boss-ul*** Chelsea, Roman Abramovici, peste 1,46 miliarde euro" (*Adevărul* 16.03.2007); „Publicul a fost întinerit de ***show-uri***, filme şi seriale (...)" (*Cotidianul*); „În Marea Britanie o parte a forţelor de ordine folosesc puternicele ***SUV-uri*** Range Rover, dar şi modelul 307 de la Peugeot" (*StiriAuto.ro* 2.04.2007); „Olăroiu era decis ieri să rămână la echipă, dorind probabil să îşi ţină ***CV-ul*** la adăpost de un al doilea eşec după despărţirea de Poli Timişoara" (*Cotidianul* 16.04.2007); să se compare exemplele de mai sus cu: „Pentru a vinde Vista, ***retailerii*** au luna aceasta oferte speciale" (*Cotidianul* 2.02.2007).

---

[22] Cf. eng. ***umbrella*** "something that encompasses or covers many different elements or groups; any system or agency that provides centralized organization or general cover for a group of related organizations / entities; (used as modifier): *an umbrella fund; umbrella group*".

[23] Cf. eng. ***chain store*** (sau ***multiple store***) "one of several retail enterprises under the same ownership and management, and dealing in the same merchandise".

[24] Acest sens al subst. ***field*** este glosat astfel de dicţionarele limbii engleze: "an area of human activity: *the field of human knowledge*; a sphere or division of knowledge, interest, etc.: *his field is physics*" (*COLL*); "**a.** An area of human activity or interest: *several fields of endeavor.* **b.** A topic, a subject, or an area of academic interest or specialization. **c.** Profession, employment, or business" (*American Heritage Dictionary*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

5.1. Dar nu mai puţin interesante sunt formele apărute pe teren românesc, care depăşesc simpla adaptare gramatical-funcţională, indicând preluarea neologismelor în cauză de către sistemul de formare a cuvintelor şi de sintaxa limbii române. Este vorba, în principal, de: (1) sufixare şi prefixare: „(...) am afişat produsele cu preţuri ***promoţionale***" (*Cotidianul* 2.02.2007); „***Virtualizarea*** infrastructurii IT" (*Curierul Naţional* 30.05.2007); „(...) au profitat de această ofertă pentru a scoate la vânzare noi computere care au ***preinstalat*** şi noul sistem de operare" (*Cotidianul* 2.02.2007); „Piaţa imobiliară trebuie să ***restarteze*** (...)"; (2) derivare postverbală: „Ipotecile, care s-au ***poziţionat*** pe o scară mare în ambele ţări, de-a lungul ultimilor ani, se vor extinde (...)" (*Curierul Naţional* 18.01.2007)[25]; „Vânzările din imobiliarul bulgăresc au răsturnat piaţa celor mai fierbinţi proprietăţi ***listate*** în ultimii doi ani în Europa" (*Curierul Naţional* 18.01.2007)[26]; (3) compunere: „Activităţi ale agenţiilor de voiaj şi ale ***tour-operatorilor*** (...)" (*Cotidianul* 14.05.2007); (4) extensii atributive după model englezesc: „Specialista în divorţuri Marilyn Stowe, de la firma de avocatură ***de top***, Grahame Stowe Bateson" (*Adevărul* 16.03.2007) – (cf. engl. ***top*** "(adj) **2.** of the highest degree, quality, or amount: *in top form*. **3.** in a position of preeminence: *the top historian in her department*" – *The American Heritage Dictionary*).

5.2. Alteori, dovada preluării unor astfel de anglicisme – cu deplin „drept de cetate" – de către limba română apare pregnant în lărgirea colocaţiei unor termeni de sorginte anglo-americană: „O lungă şedinţă cu (...) experţi în ***marketing electoral*** şi în campanii electorale a precedat ieri anunţul semnării decretului prezidenţial prin care este convocat Referendumul (...)" (*Cotidianul* 15.03.07); „activităţi de ***asistenţă turistică*** (...)" (*Cotidianul* 14.05.2007); sau în formaţii frazeologice româneşti analogice: „Crezând că pericolul a trecut, Andra şi Simplu ***au făcut show*** cu „Dracula" în cea de-a doua semifinală" (*Adevărul* 6.02.2007) – (cf. rom. *a face spectacol*).

5.3. Există în limbajul presei destule anglicisme care au suferit o recategorizare semantico-stilistică – de ex. „(...) băieţii de la Akcent (...) au cucerit Europa cu acelaşi ***cocteil de*** dance compus cu tastatură, „muzică pozitivă şi versuri îndrăzneţe" (...)" (*Cotidianul* 9.08.2006). Deseori, intenţia stilistică (ironică, umoristică etc.) este cât se poate de evidentă: „Indiferent de valorile pe care vor marşa consultanţii din Hamburg în ***liftingul*** Intact (...)" (*Cotidianul*); „Deputata PSD de Mehedinţi Manuela Mitrea, soţia ***starului*** PSD Miron Mitrea, n-a defilat decât puţin pe ***catwalk-ul politicii*** româneşti" (*Cotidianul* 23.06.2006); „*Rona Hartner, o* ***evreică rebrănduită ţigăneşte*** – Hartner face valuri cu muzica ţigănească, ***dreasă cu un sound*** electric de către DJ Click" (*Cotidianul* 27.10.2006); „(...) dacă nu este ţigan, nu poa' să fie lăutar. Pentru că nu are simţu' ăla, nu are ***feelingu'*** ăla" (*Cotidianul* 27.10.2006).

5.3.1. De altfel, creativitatea lexicală a limbii române, ca şi inventivitatea vorbitorilor ei apar din plin, nu numai în creaţiile individuale consemnate de paginile

---

[25] Cf. eng. ***to position*** "1. to put in the proper or appropriate position / place; to locate; 2. *(rar)* to locate or determine / ascertain the position of".

[26] Cf. eng. ***to list*** "1. to make a list of; to itemize; 2. to include / enter *(smth.)* in a list; to register; 3. *(Stock Exchange)* to obtain an official quotation for (a security) so that it may be traded on the recognized market".

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ziarelor și revistelor: *„Moga, **Rednex**[27] și **New Effect**, afară de la Eurovision!"* (titlu din *Adevărul* 6.02.2007); o creație lexicală asemănătoare, apărută pe teren românesc și care circulă îndeosebi printre adolescenți, este și exclamația „OMG!" (abreviere pentru *Oh, my God!* „O, Doamne!" / „Dumnezeule!").

6. În **concluzie**, se poate aprecia că: (1) Deși termenii mai nou pătrunși în limba română dinspre aria lingvistic-culturală anglo-saxonă ilustrează generos procesul de internaționalizare a lexicului românesc, îndeosebi în anumite arii domeniale, admiterea acestor itemuri lexicale în limbă nu ar trebui să se facă în mod haotic, complet lipsit de norme, ci respectând și dreptul de a exista al cuvintelor – în primul rând al neologismelor – mai vechi. (2) Pe de altă parte, este foarte greu să se prevadă (în mod obiectiv, argumentat logic și faptic) șansele de a rămâne în limba română ale multora dintre termenii aparținând categoriilor mai sus citate; în context, este cât se poate de adevărat că multe înțelesuri specializate domenial sunt deja pe cale de a se impune în limbă „cu drept deplin de cetate", iar foarte mulți termeni proveniți din aria lingvistică și culturală la care ne-am referit contribuie substanțial la reromanizarea și relatinizarea limbii române contemporane.

BIBLIOGRAFIE:

Avram 1997 = Mioara Avram, *Anglicismele în limba română actuală*, București, Editura Academiei Române.

Bantaș 1998 = Andrei Bantaș, *English and Contrastive Studies*, București, Editura Teora.

Bauer 1983 = Laurie Bauer, *English Word-formation (Cambridge Textbooks in Linguistics)*, Cambridge University Press.

COLL = *Collins English Dictionary and Thesaurus*, HarperCollins Publishers, 1992 (dicționar electronic, Versiunea 0.1)

$DEX_2$1998 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers enciclopedic.

Dimitrescu 1995 = Florica Dimitrescu, *Dinamica lexicului românesc*, Cluj-Napoca, Editura Clusium.

Forăscu 1996 = Narcisa Forăscu, *Câteva observații asupra lexicului actual*, în „Limba și literatura română", nr. 2, p. 8-11.

Hristea 1994 = Theodor Hristea, *Probleme de cultivare și de studiere a limbii române contemporane*, București, Academia Universitară Athenæum.

McM 2002 = *MacMillan English Dictionary for Advanced Learners*, MacMillan Publishers Limited.

Manea, Manea 2006 = Constantin Manea, Maria-Camelia Manea, *Translation from English and Decalcomania – as Sources of Both Errors and Lexical Enrichment in Contemporary Romanian*, în vol. „Studii de gramatică contrastivă", nr. 6, Editura Universității din Pitești, p. 103-118.

[27] Cf. eng. **redneck** "*n. Offensive. Slang.* **1.** Used as a disparaging term for a member of the white rural laboring class, especially in the southern United States. **2.** One who is regarded as having a provincial, conservative, often bigoted sociopolitical attitude".

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Manea, Manea 2008 = Constantin Manea, Maria-Camelia Manea, *Distorsiuni ale comunicării în limba română legate de activitatea de traducere*, la Simpozionul internațional „Distorsionări în comunicarea lingvistică, literară și etnofolclorică românească și contextul european", Iași, Institutul de Filologie Română „Al. Philippide" și Asociația Culturală „Al. Philippide", 25-27 septembrie.

Marcu 2000 = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, București, Editura Saeculum I.O..

Stoichițoiu-Ichim 1993 = Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Anglomania – o formă de snobism lingvistic*, în „Comunicările Hyperion", vol. II, București, Editura Hyperion XXI, p. 270-280.

Stoichițoiu-Ichim 2001 = Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*, București, Editura ALL.

American Heritage Dictionary = *The American Heritage Dictionary*, (dicționar electronic), Softkey International Inc..

OXF 2001 = *The New Oxford Dictionary of English*, Oxford University Press.

NOTES ON RECENT LEXICAL LOANS FROM ENGLISH – CALQUE, ADAPTATION, TRANSLATION

Abstract

The present paper approaches the range of problems encompassed by the lexical enrichment from Anglo-American sources. In Romanian, older lexical items are currently being replaced by neologisms, including numerous English loans. One of the most active mechanisms of borrowing is loan translation / calque. It is unusually conspicuous (especially the semantic subtype, but also the so-called *structure calque*), together with the attempts to adjust the borrowed terms, translation proper, or the taking over of the respective terms. A typological presentation is attempted, accompanied by illustrative excerpts from recent Romanian press materials. The normative approach was only occasionally and peripherally used in the present contribution.

Constantin Manea
Universitatea din Pitești
kostea_m@yahoo.com

Maria-Camelia Manea
Universitatea din Pitești,
camelia_manea2005@yahoo.co.uk

Dănuța Magdalena Pruneanu
Universitatea din Pitești

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

NECESITATEA ŞI AVANTAJELE UTILIZĂRII UNEI COLECŢII DE TEXTE ÎN FORMAT ELECTRONIC ÎN ELABORAREA VIITOARELOR EDIŢII ALE DEX ŞI DLR

CĂTĂLINA MĂRĂNDUC

Baza de texte în format electronic oferă nu numai posibilitatea de a extrage citate cu o anumită unitate lexicală în contexte, ci şi pe aceea de a extrage indici de cuvinte şi forme şi de a înregistra frecvenţa acestora. Informatizarea redactării dicţionarelor este o necesitate a epocii actuale, dar tipurile diferite de dicţionare ridică probleme diferite de redactare, de aceea le vom trata aici separat.

I. DICŢIONARUL GENERAL

Pentru a selecta cuvintele care vor fi incluse într-un **dicţionar general**, cum este DEX[1], care se adresează unui public larg, de nespecialişti, se poate urmări dacă unităţile lexicale au o anumită frecvenţă şi dacă sunt prezente în minimum două stiluri ale limbii[2], de exemplu, în registrul regional şi în literatura beletristică, sau în stilul ştiinţific şi în cel jurnalistic.

DEX este cunoscut printre cititorii români ca fiind cel mai accesibil şi cel mai cuprinzător dicţionar de uz general al limbii, pe care îl găsim în orice casă în care se află cel puţin o persoană cu studii medii. De multe ori în aceste case nu mai există alte dicţionare explicative ale limbii române, prin urmare utilizatorii se adresează lui atât ca dicţionar de neologisme, cât şi ca dicţionar şcolar şi mai ales ca îndreptar ortografic.

Aşteptările publicului larg merg către aceea că, deşi este într-un singur volum, cu un număr destul de mic de cuvinte, ar trebui să găsească în el orice cuvânt pe care îl caută sau orice sens mai neobişnuit al unui cuvânt uzual. Pare să fie, pentru autori, o misiune imposibilă, dar pe care, până acum, şi-au îndeplinit-o cu succes.

O nouă ediţie are în faţă noi provocări. Numărul de cuvinte nou-intrate în limbă a crescut simţitor. Acestea provin din dicţionarele de specialitate ale diverselor domenii ştiinţifice şi sunt aduse de la periferia vocabularului limbii, formată din limbajele speciale, utilizate de un număr mic de vorbitori, spre centrul vocabularului uzual general. Vehiculul cu care se face această deplasare este de obicei stilul jurnalistic. Astfel de

---

[1] Ne referim aici la cele două ediţii ale dicţionarului: DEX 1975 şi DEX[2] 1998.

[2] Am folosit termenul de stil al limbii în accepţia definită în Coteanu 1973.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

cuvinte sunt denumite de I. Coteanu, după Abraham A. Moles, cuvinte-cheie[3]. În zilele noastre, un alt vehicul pentru aducerea în atenția utilizatorilor a unui cuvânt dintr-un domeniu științific sau dintr-o altă limbă, devenit la un moment-dat cuvânt-cheie, poate fi, alături de mass-media, internetul.

După opinia noastră, în epoca actuală este necesară includerea în dicționarul general a unui cât mai mare număr de neologisme. Frecvența lor în limba română crește mereu, vorbitorii le întâlnesc la tot pasul fără să le înțeleagă și se adresează dicționarului în primul rând pentru a cunoaște sensul cuvintelor neologice. Ar fi de dorit să putem explica toți termenii prezenți în manualele școlare gimnaziale și liceale. Desigur, nu putem fișa toate manualele alternative, de la toate editurile, și atunci ar fi de dorit să utilizăm și să includem integral în lista de cuvinte niște bune dicționare școlare, considerând că autorii acestora au făcut-o deja. Se pare însă că astfel de dicționare școlare își așteaptă încă redactarea.

Trebuie, cu prioritate, să explicăm semantic toate cuvintele pe care un utilizator mediu le-ar găsi în DOOM^2, fiindcă acolo cuvintele nu sunt definite. Și, fiindcă numeroși utilizatori se adresează DEX-ului ca unui substitut de îndreptar ortografic, este desigur necesară o perfectă concordanță între norma recomandată de ultima ediție a DOOM și forma adoptată de viitoarea ediție a DEX, chiar dacă, personal, nu am fi de acord cu unele principii ale DOOM^2 și ne-am propune discutarea argumentată și nuanțarea lor în vederea unei ediții ulterioare.

De pildă, adoptarea, în limba actuală, a numeroase neologisme provenind din limba engleză, mai îndepărtată fonetic de română decât limbile romanice din care se împrumutau mai înainte majoritatea cuvintelor noi, pune probleme, deoarece tradiția adoptării neologismelor în română este aceea a românizării formei lor, ceea ce duce uneori la creații lexicale aberante și de neînțeles. Totuși, principiul păstrării lor în toate cazurile cu forma din engleză duce la apariția în limbă a unui fel de corpuri străine de specificul foneticii, ortografiei și flexiunii românești, invariabile, la fel de greu de înțeles pentru vorbitori. Re-etimologizarea, adică scrierea cu ortografie engleză a unui cuvânt pe care limba l-a adoptat deja într-o formă românizată considerăm că este un procedeu contrar dinamicii limbii, deoarece aceasta funcționează ca un organism viu, a cărui evoluție autorii de norme nu o pot contesta și schimba, ci o pot doar aproxima.

În DȘL[4], norma lingvistică este „un *sistem de reguli/instrucțiuni care privește, din mai multe puncte de vedere, uzajul unei limbi date,* iar norma literară este expresia *într-o oarecare măsură coercitivă* a uzajului unui limbaj dominant și îngrijit, academic" (sublinierile ne aparțin). Norma nu este deci altceva decât aspectul cel mai general al limbii îngrijite, culte. Pentru a o stabili, am putea exclude textele populare, inculte, familiare, și apoi studia statistic textele rămase.

Un alt fapt care ni se pare de mirare este păstrarea în DOOM^2 a unui mare număr de regionalisme și arhaisme, care după părerea noastră personală ar trebui omise; utilizarea regionalismelor, preponderent în limbajul oral, se supune normei stilistice regionale, diferite de cea literară, iar în ce privește arhaismele, ele nu mai sunt folosite de vorbitorii

[3] În Coteanu 1975: 100, se expune teoria despre traiectoria cuvintelor-cheie și se citează Moles 1965: 50.
[4] DȘL: 328-330. A se vedea și Mărănduc 2005: 36-43 (capitolul *Conceptul de normă*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

contemporani şi acolo unde le întâlnim, într-o limbă cu norme diferite şi mai puţin cristalizate, este importantă autenticitatea lor, nu conformarea la norma actuală.

Astfel, considerăm că principiul DOOM[2] de a accepta existenţa mai multor forme corecte ale unor cuvinte noi, încă necristalizate în limbă, este revoluţionar şi foarte justificat. De pildă, este binevenită păstrarea în DOOM[2] ca acceptabile a formelor *cocktail* şi *cocteil*, dintre care ultima este utilizată frecvent, iar prima ne îndoim că va putea fi impusă de specialişti. În schimb, cuvântul *cocker* este recomandat în DOOM[2] doar cu forma engleză, pe când în DEX[2] apare cu forma *cocher*, pe care, deşi impusă în limbă, va trebui să o considerăm în următoarea ediţie incorectă, personal ne întrebăm cu ce beneficii pentru lingvişti şi vorbitori. Procesul firesc de adoptare a neologismelor este acela al apropierii, în timp, ca formă, de specificul fonetic şi grafic al limbii care le adoptă, iar încercarea de dare înapoi a acestui proces ni se pare inexplicabilă[5].

Având în vedere această nouă particularitate a DOOM[2], variantele din viitoarea ediţie a DEX ar putea fi de mai multe feluri, care, în opinia noastră, ar trebui diferenţiate. Propunem următoarele notaţii:

1. Variante pe care DOOM[2] le consideră ca alternative corecte ale limbii literare.

Pentru acestea, propunem notaţia:

CÓCTEIL v. (lit.) **cocktail.**

2. Forme grafice care arată cum se citesc anumite neologisme, puse cu trimitere la poziţia alfabetică, pentru a putea fi găsite de cititorii care nu cunosc grafia corectă. Pentru acestea, propunem grafia:

DRÁIV v. (scris) **drive.**

3. Variante regionale, rare, în cazul în care un regionalism este la fel de frecvent utilizat cu două sau mai multe forme.

Pentru acestea, propunem grafia:

COCIÓRBĂ v. (nelit.) **cociorvă.**

Cuvintele neologice nou-incluse ar fi de dorit să urmărească domeniile care intră cel mai mult în preocupările omului modern, adică informatică, ecologie, comunicare şi comunicaţii, management şi marketing. Dintre domeniile tradiţionale de selectare a neologismelor, se păstrează interesul citiorilor pentru termenii medicali, astronomici, geografici, meteorologici, dar interesul pentru termenii din chimie, din fizică, din teoria literară şi retorică este în scădere.

Pentru selectarea acestora, ar fi de dorit să se utilizeze atât sursele lexicografice primare, baza de texte jurnalistice şi textele de pe internet, cât şi sursele lexicografice secundare, cele mai noi dicţionare de neologisme. Prezenţa în mai multe dicţionare de neologisme (unde definiţiile sunt precedate de indicarea domeniului ştiinţific de unde provine termenul) şi o minimă frecvenţă în textele jurnalistice reprezintă o validare a apartenenţei termenului la minimum două stiluri ale limbii, ceea ce face legitimă includerea într-un dicţionar de uz general.

---

[5] Ideea re-etimologizării neologismelor este lansată în Avram 1997 (textul unei conferinţe ţinute la Academia Română).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Frecvența cuvintelor în limbă poate fi aproximată folosind actuala bază de texte (surse primare) și programul Concordanțier,[6] de care dispunem. Acest program poate deschide simultan toate documentele cu formatul electronic al titlurilor din bibliografie de care dispunem sau pe care le selectăm dintre cele de care dispunem, apoi ordonează alfabetic toate formele cuvintelor din toate aceste documente și furnizează numărul de atestări al fiecărei forme.

Pentru confruntarea cu alte dicționare (surse secundare), nu dispunem încă de o bază de texte lexicografice și nici de un program de căutare într-o astfel de colecție de documente, ceea ce face munca noastră dificilă și îndelungată. Un astfel de program de căutare ar trebui să ordoneze alfabetic în indice nu toate cuvintele și formele, ci doar cuvintele aflate la început de paragraf.

Pentru a include un număr tot mai mare de cuvinte nou-intrate în limbă, fără a sacrifica formatul dicționarului (un singur volum masiv, tipărit pe hârtie de calitate medie, pentru ca prețul să fie accesibil), credem că ar fi nevoie să economisim spațiul eliminând cuvintele prezente în DEX^2 care nu prezintă interes pentru cititorul modern.

Într-un studiu care este în curs de apariție în „Limba Română", consacrat regionalismelor și arhaismelor din DEX^2, Victor Celac demonstrează că acestea au fost selectate după criterii neștiințifice, după impresia sau sentimentul redactorilor că ar fi mai răspândite decât altele, și nici nu ar putea fi altfel, deoarece autorii nu aveau la dispoziție o bază de texte în format electronic așa cum avem astăzi și nici timpul de a extrage un mare număr de fișe, așa cum s-a procedat la DLR.

Respectând același principiu, al necesității ca un cuvânt să aparțină la două sau mai multe stiluri ale limbii pentru a fi inclus într-un dicționar general, suntem de părere să fie incluse regionalismele și arhaismele care apar în literatură, utilizând corpusul de texte literare în format electronic de care dispunem, pentru a observa atestările lor. Suntem de părere că s-ar putea elimina cele care apar, oricât de frecvent, doar în literatura din prima jumătate a sec. al XIX-lea, care nu mai este consultată astăzi de cititorul cu o cultură medie, păstrându-le pe cele care apar la clasici, la Creangă, Slavici sau Eminescu, în general la scriitorii care sunt incluși în programele școlare.

Prezența termenilor în mai multe dicționare vechi ar putea să nu fie interesantă, deoarece aceștia s-ar putea să fi fost de uz general în alte epoci, dar să fie astăzi complet nefolosiți și neinteresanți pentru cititorul contemporan. În schimb, prezența în mai multe dicționare contemporane poate fi un argument pentru includerea în lista de cuvinte a unei noi ediții a DEX.

În aceeași situație se află, probabil, un mare număr de cuvinte din limbajul bisericesc prezente în textele religioase din sec. XVI-XVIII și utilizate frecvent și astăzi, care au fost ignorate de DEX^2, datorită faptului că acest dicționar a fost redactat în epoca comunistă.

Incompleta eliminare a urmelor ideologiei comuniste se mai poate observa și din păstrarea în DEX^2 a unor neologisme ieșite din uz, privitoare la socialism și comunism, de cele mai multe ori împrumutate din limba rusă, care nu mai prezintă interes pentru

[6] Programul, al cărui autor este Cătălin Mititelu, poate fi accesat în varianta 6.0, de pe adresa de internet: http:/sourceforge.net/projects/lucon.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

nimeni şi ar putea fi eliminate, cu excepţia cazurilor în care apar în texte literare importante, de pildă la Marin Preda.

De exemplu, propunem eliminarea cuvintelor *codism* şi *codist,* care se referă la un curent ideologic potrivnic rolului conducător al comuniştilor, formate printr-un calc lingvistic după model rusesc.

Credem că variantele lexicale ale regionalismelor şi arhaismelor ar trebui şi ele eliminate din viitoarea ediţie a DEX, care are specificul unui dicţionar general, cu excepţia cazurilor în care întâlnim în literatură acelaşi regionalism în mai multe variante. Confruntarea cu corpusul de texte literare ar trebui făcută şi pentru variantele arhaice sau regionale din DEX[2] pentru a stabili pe care dintre ele propunem să le păstrăm.

Structura de variante a noii ediţii a DEX va trebui cu necesitate să o includă pe cea a DOOM[2], de vreme ce concepţia acestui dicţionar acceptă mai multe variante corecte pentru unele lexeme. Ar fi necesar să se noteze în mod riguros la locul lor alfabetic, cu trimitere, variantele din DOOM[2], acolo unde acest dicţionar acceptă mai multe variante lexicale drept corecte.

Astfel, vom avea cel puţin două categorii de variante, pe care credem că ar fi necesar să le distingem printr-o abreviere caracteristică, oricare ar fi aceea.

Un alt mod de a economisi spaţiu tipografic ar fi, după părerea noastră, neincluderea din dicţionar a cuvintelor care nu au o definiţie semantică propriu-zisă, ci una de tip derivaţional[7] (care defineşte cuvântul derivat în funcţie de sensul bazei lui de derivare) sau conversional (când este vorba de cuvinte rezultate din conversiune sau schimbarea valorii gramaticale), cu trimitere la definiţia sensului unui alt cuvânt, din aceeaşi familie. Desigur, nu ar fi posibilă renunţarea la acele cuvinte care au sensuri astfel definite, alături de altele, care reprezintă specializări semantice distincte de sensurile cuvântului de bază, sau care fac parte din unităţi frazeologice specifice (sintagme, expresii, locuţiuni), a căror definire este necesară.

Astfel, personal credem că s-ar putea renunţa la o mare parte dintre substantivele provenite din infinitive şi din supine verbale, ca şi dintre adjectivele provenite din participii. *Coafare* este definit drept „Acţiunea de a (se) coafa şi rezultatul ei", *coafat*[1] s. n. este definit drept „Faptul de a (se) coafa", iar *coafat*[2], *-ă* adj., drept „Care este coafat" etc. Aceste cuvinte, împreună cu definiţiile lor, ar putea lipsi din dicţionar, deoarece nu fac decât să trimită la informaţia lexicală din alt articol, fără a aduce nimic nou.

Aceeaşi situaţie se întâlneşte la cuvintele terminate în *-bilitate,* prin ataşarea succesivă la o bază verbală a unui sufix adjetival şi apoi a unuia substantival.

De exemplu, în DEX[2] întâlnim cuvântul *coagulabil,* ‚care se poate coagula', nu şi *coagulabilitate,* prezent în DEXI, D. MED., MDN, ‚însuşirea a ceea ce este coagulabil'. Această categorie de cuvinte, oricât de frecvente în limbă, ar putea fi omise din viintoarea ediţie a DEX pentru a economisi spaţiul, deoarece definiţia lor nu conţine informaţie nouă.

În concluzie, pentru stabilirea listei de cuvinte a viitoarei ediţii a DEX, este necesară utilizarea, pe lângă cele mai bune noi dicţionare generale, enciclopedice sau neologice şi a DOOM[2], a corpusului de texte în format electronic de care dispunem,

[7] Pentru definiţia derivaţională, a se vedea Vasiliu 1981 în Coteanu şi Wald 1981: 314-344. Pentru definiţia conversională, a se vedea Mărănduc 2007: 350-362.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

verificând dacă lexemul pe care voim să-l introducem are un număr suficient de atestări în literatură sau în jurnalistică. Deși corpusul de texte jurnalistice este foarte mare, insuficient structurat și greu utilizabil, iar cel de texte literare mai prezintă lacune, lucrul cu ele este posibil cu ajutorul programului Concordanțier și rezultatele obținute ne-ar putea feri de subiectivismul ediției anterioare.

II. DICȚIONARUL TEZAUR

DLR și DA sunt dicționare de vaste proporții, formează **un dicționar-tezaur** al limbii române, destinat specialiștilor, elaborat prin eforturile unui mare număr de lingviști, pe parcursul unui secol de muncă. Metoda utilizată a fost aceea a fișelor extrase atât din sursele lexicografice primare, texte literare și vechi documente, cât și din sursele lexicografice secundare, dicționarele apărute anterior.

Într-un astfel de dicționar pot fi incluse chiar cuvintele care apar într-un singur stil al limbii, numai în cel arhaic sau numai în cel regional. Dacă ne ghidăm după acest principiu, ar trebui, probabil, să includem însă și termeni tehnici importanți, chiar dacă nu apar în literatură sau în stilul jurnalistic.

Dar trebuie remarcat faptul că o caracteristică a dicționarelor, care vor să reflecte profilul unui fenomen atât de dinamic cum este lexicul unei limbi, este aceea că sunt perimate, depășite chiar din momentul apariției lor, pentru că nu pot consemna în mod metodic, coerent, decât o etapă anterioară, relativ cristalizată, a procesului evolutiv al acelui lexic. Ce să mai spunem despre acele dicționare de mari proporții, a căror elaborare nu durează câțiva ani, ci câteva decenii sau un secol?

Un dicționar academic își propune drept cititor-țintă nu vorbitorul mediu, ci specialistul în lingvistică. Dar care specialist? Nu cumva ne adresăm specialistului de acum o sută de ani, a cărui părere despre demersul nostru nu ne mai poate parveni? În zilele noastre teoriile științifice asupra limbii se succedă și se demodează cu o rapiditate mult mai mare decât acum o sută de ani. În plus, lingvistica informatizată și, prin ea, accesul la o cantitate mai mare de informație și capacitatea de a o prelucra, au dus la exigențe sporite în ce privește exactitatea și corectitudinea datelor înregistrate în dicționar, ca și facilitatea accesului la acestea.

Se va impune curând necesitatea unei noi ediții a acestui dicționar academic, completând informația deficitară în volumele redactate cu zeci de ani în urmă și mai ales modernizând formatul și adecvându-l scopului propus și exigențelor sporite ale cititorilor specialiști cărora li se adresează.

Opinia noastră personală este că ar trebui părăsită de către toți specialiștii ideea că o viitoare ediție a DLR s-ar putea redacta după aceleași norme ca precedenta. Este suficient să ne gândim că aceste norme au fost stabilite, la vremea lor, după modelul dicționarelor tezaur din lexicografia altor limbi romanice. Ar fi necesar să observăm și acum câte prefaceri și modernizări au suferit aceste modele în epoca actuală și cât de mult lexicografia românească este deja prea conservatoare față de acestea.

Deși sperăm că se va mai discuta mult despre modificările care ar trebui aduse formatului unei viitoare ediții a DLR, și acest subiect nu se încadrează, decât tangențial, în tematica articolului de față, menționăm câteva propuneri:

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Soluţiile multiple pentru etimologia unui cuvânt ar trebui argumentate convingător, nu enumerate. Informaţia privind prima atestare a cuvântului, care a devenit mai riguroasă doar la cele mai recente volume, odată cu lărgirea corpusului de texte vechi în format electronic, este foarte greu accesibilă cercetătorilor în actualul format al DLR. Ea trebuie îndelung căutată la începutul şirului de atestări ale fiecărui sens sau subsens, expresie, locuţiune, şi apoi în diverse liste bibliografice. Înmulţirea numărului de citate diluează informaţia semantică şi o întinde pe zeci de pagini, astfel încât, de fapt, dicţionarul nu răspunde în mod adecvat scopului pentru care a fost elaborat, acela de a informa pe specialiştii în lingvistică, români şi străini.

Într-un dicţionar extins, academic, cum este DLR, aşa cum am arătat, pot fi incluse şi cuvinte care aparţin unui singur registru al limbii, care apar doar în cel arhaic sau doar în cel regional, dar cu condiţia ca acestea să aibă un oarecare număr de atestări.

Printr-o activitate susţinută, pe parcursul a mai mult de un deceniu, patronată de acad. prof. dr. Marius Sala, sub consilierea prof. dr. Al. Mareş, s-a reuşit introducerea în format electronic, prin dactilografiere, a unui mare număr de texte vechi în ediţii critice noi. În cadrul grantului CNCSIS 1215/2007-2008, colectivul nostru şi-a propus introducerea în format electronic sau colaţionarea unui număr cât mai mare de texte din bibliografia DLR, scrise cu litere chirilice sau cu alfabet de tranziţie, care nu puteau fi scanate, astfel încât acum dispunem de o bază de texte mulţumitoare pentru studierea primelor atestări şi a numărului de atestări al arhaismelor.

Nu acelaşi lucru se poate spune despre regionalisme. Baza de texte de care dispunem nu conţine texte cu acest specific şi nu ne poate ajuta să studiem primele atestări scrise sau frecvenţa acestora.

Cuvintele unic atestate, creaţiile personale ale unor autori, oricât de celebri, care nu au fost acceptate de uzajul limbii, suntem de părere că ar trebui incluse într-un dicţionar electronic tezaur, dar nu în forma tipărită.

Întâlnim adeseori în DLR arhaisme care aparent au mai multe atestări, dar de fapt este vorba de o serie de surse secundare care se referă la una şi aceeaşi sursă primară.

De exemplu, verbul *dulcedărui* are următoarele atestări: CORESI, L.[8] 138/21, DHLR II,[9] 370, FORM. CUV. I,[10] 210. Numai că, prin consultarea ultimelor două, se observă că acestea, sub forma unor sigle şi convenţii de notare specifice, trimit ambele la aceeaşi pagină şi acelaşi rând din Coresi. La fel, substantivul *dulcedăruire* are atestările: COD. VOR[2]. [11] 285, DHLR II, 366, FORM. CUV. I, 86, dar, verificând, se constată că acest cuvânt nu apare decât în COD. VOR.

În aceeaşi situaţie sunt şi regionalismele unic atestate. Personal, pledăm pentru renunţarea la includerea în viitoarea ediţie a DLR a acestora, împreună cu localitatea unde au fost semnalate, desigur după ce vom verifica într-o bază de surse regionale credibile dacă nu putem găsi un mai mare număr de atestări ale acestora.

---

[8] Diaconul Coresi, *Lucrul Apostolesc. Apostolul* (Braşov, 1563), Bucureşti, Cultura Naţională, 1930.
[9] Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, Tome II, *Le seizième siècle*, Paris, Ernest Leroux, 1938.
[10] *Formarea cuvintelor în limba română*, Vol. I, Bucureşti, Editura Academiei, 1970.
[11] *Codicele voroneţean*, Ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mariana Costinescu. Bucureşti, Editura Minerva, 1981.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Dar, din păcate, nu dispunem de o bază de texte regionale, absolut necesară pentru ca tratarea în DLR a regionalismelor să fie guvernată de principii științifice, și nu subiective, și să se poată face cu mijloace electronice, moderne, și constituirea ei ar putea dura mai mulți ani de muncă. O astfel de bază de texte regionale credem că ar trebui să cuprindă, alături de sursele pentru regionalisme din actuala bibliografie a DLR, noile culegeri de texte regionale realizate în cadrul sectorului de dialectologie al institutului nostru, pentru a valorifica munca colegilor noștri și a colabora cu specialiștii în dialectologie în vederea ridicării nivelului științific al viitoarei ediții a DLR.

Nu numai unele dintre normele DLR sunt, credem, anacronice față de lexicografia romanică actuală, ci și instrumentele de lucru, modul de redactare.

Deși ultimele volume DLR nu au ieșit încă de sub tipar, deci o nouă ediție a acestui dicționar nu este un obiectiv imediat, credem că trebuie să se afle în centrul preocupărilor noastre crearea sau perfecționarea instrumentelor cu care vom lucra la această ediție, deoarece este vorba, așa cum am văzut, de un proces de durată.

Nu ni se pare potrivit ca atunci când se va trece la elaborarea unei noi ediții a DLR să se mai lucreze cu sute de mii de fișe, sortate în cutii și cămășuțe, așa cum s-a procedat la elaborarea actualei ediții. Credem că locul acestora trebuie să fie într-un muzeu al lexicografiei românești, dacă nu dorim ca următoarea ediție să fie elaborată în alți o sută de ani și să fie, în mod inevitabil, perimată încă de la apariție.

Iată deci care ar trebui să fie, după părerea autoarei acestui articol, instrumentele de lucru necesare unei viitoare ediții:

În ce privește **sursele primare**, este necesar ca până în momentul în care se va începe elaborarea noii ediții a DLR, să dispunem de formatul electronic al tuturor celor din bibliografia acelei ediții, adică al actualei bibliografii și al completărilor care i se vor aduce. Obiectivul, foarte vast, este pe jumătate atins. Dintre textele vechi, care sunt cel mai greu de introdus în format electronic, mai sunt puține de care nu ne-am ocupat. Celelalte texte, mai noi, din bibliografia actuală, ar putea fi primite prin colaborare cu grupul care lucrează la eDTLR.[12] Potrivit protocolului de colaborare, ar trebui să primim cărțile, scanate și ocerizate[13], astfel încât ar putea fi incluse în baza noastră de texte după ce am realiza o minimă colaționare. Ar mai urma să ne ocupăm de scanarea și ocerizarea completărilor la bibliografie.

Baza de texte s-ar mări astfel considerabil, încât ar fi necesar să dispunem, poate, de un program mai perfecționat decât actualul Concordanțier, pe care l-am amintit mai sus. Acesta poate deschide un document sau simultan un mare număr de documente, alcătuind indicele de cuvinte și forme din documentele deschise, cu statistica lor. Prin clic pe o anumită formă, apar într-o fereastră alăturată documentele în care apare acea formă, iar prin clic pe oricare dintre acestea, apare contextul minim, tăiat automat de calculator,

[12] Dicționarul tezaur al limbii române în format electronic, proiect al Academiei Române la care lucrează institutele de lingvistică din trei centre, Iași, București și Cluj-Napoca, împreună cu Institutele de informatică de la Iași și de la București, își propune să pună pe internet la dispoziția specialiștilor nu numai toate volumele DA și DLR, adnotate pentru căutări avansate, dar și bibliografia acestora, așa încât fiecare citat să poată fi vizualizat pe pagina de carte de unde a fost extras.

[13] Prin ocerizare (optical character recognition), imaginea fotografică a paginilor este supusă unui program care o transformă în text în care se pot efectua căutări.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

cinci cuvinte înainte şi cinci după forma cerută, precum şi pagina de unde s-a extras, într-o altă fereastră.

Folosind acest program, se pot extrage oricâte citate din sursele primare, fără a fi necesară lectura volumelor şi utilizarea fişelor scrise de mână pe hârtie.

Limitele programului, în forma actuală, ar fi viteza (relativ) mică de lucru, în cazul în care se deschid mai mult de 200 de documente simultan, precum şi imposibilitatea de a căuta în text altceva decât cuvinte izolate; nu se pot căuta expresii, sintagme, locuţiuni şi nici măcar cuvinte compuse nesudate, ortografiate cu cratimă. Prin colaborarea informaticienilor, acest program ar trebui perfecţionat.

În ce priveşte **sursele secundare**, nu dispunem de o colecţie de dicţionare în format electronic. Prin acelaşi protocol de colaborare, am putea primi de la eDTLR scanarea şi ocerizarea dicţionarelor aflate în actuala bibliografie a DLR, care însă ar trebui în permanenţă completată cu cele mai notabile apariţii de dicţionare explicative, pe care eventual le vom putea obţine prin Academia Română de la edituri.

Ar fi necesar ca, prin colaborare cu informaticienii, să obţinem un program de căutare în documentele de tip dicţionar, care să alcătuiască un indice din cuvintele cap de paragraf, deoarece fiecare dicţionar utilizează alt tip de literă pentru a scoate în evidenţă cuvintele-titlu. Acest program ne va spune în câte dicţionare apare cuvântul căutat şi ne va afişa la cerere definiţiile acestuia. Prin copiere, vom obţine în calculator şi fişele pentru sursele secundare.

Fără toate acestea, am avut nevoie de o lună de muncă istovitoare pentru a confrunta între ele diverse dicţionare şi a alcătui o schiţă de listă de cuvinte a unei porţiuni de aproximativ 50 de pagini ale viitoarei ediţii a DEX.

Aşa cum am arătat, ca rod al activităţii de până acum, avem o bază de texte mulţumitoare pentru studiul numărului de atestări ale arhaismelor şi pentru obţinerea de citate cu acestea. Desigur, şi ea s-ar mai putea perfecţiona, incluzând cele mai noi ediţii critice ale cărţilor vechi sau încercând transcrieri după manuscrise scanate sau microfilmate. Dar, în cea mai mare parte, lucrările de referinţă se află deja în baza noastră de texte.

Nu acelaşi lucru se poate spune şi despre regionalisme. Lucrările care se află în actuala bibliografie a DLR nu sunt cele mai recente şi cele mai prestigioase. Atlasele lingvistice regionale mai noi au fost incluse în bibliografie, dar incomplet fişate. Pentru fişarea acestora există programe informatizate de căutare avansată, de care nu dispunem.

În ce priveşte sursele secundare, glosarele regionale incluse în bibliografie sunt vechi, alcătuite după metode neştiinţifice. Cuvintele cuprinse în acestea, culese de către nespecialişti, preoţi şi învăţători, au forme îndoielnice, credem că ar trebui eliminate din lista de cuvinte dacă nu apar şi în alte glosare sau culegeri de texte regionale mai noi, alcătuite cu mijloace ştiinţifice, care ar trebui incluse în bibliografie.

În ce priveşte sursele primare, nu avem în bibliografie decât culegeri de folclor literar apărute în epoca comunistă sau chiar mai vechi; în acele vremuri culegătorii de folclor interveneau asupra textelor, nu aveau metode riguroase de înregistrare a textelor orale şi de transcriere a înregistrărilor.

Culegerile de texte regionale alcătuite de colegii de la sectorul de dialectologie al institutului unde lucrăm nu au fost încă incluse în bibliografia dicţionarului. După includerea lor în bibliografie, ca fiind colecţii de fapte de limbaj regional mai autentice şi mai actuale decât cele de care dispunem, ar fi necesar să le introducem în format

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

electronic, ceea ce va fi destul de dificil, datorită mulţimii de semne a alfabetelor fonetice în care sunt scrise şi care nu sunt recunoscute de programele obişnuite de ocerizare. Şi această problemă poate fi rezolvată prin colaborarea cu informaticienii care ar putea perfecţiona un program de ocerizare special pentru alfabetele fonetice.

În concluzie, practic nu avem o bază de texte regionale şi va trebui să începem lucrul la aceasta, eventual în cadrul unui nou grant, colaborând cu informaticienii şi fructificând activitatea colegilor noştri dialectologi, dacă nu dorim să ne luăm toiagul şi să pornim noi înşine la cules de texte regionale, pe diverse meleaguri.

Fără aceasta, nu putem şti care regionalisme circulă sau au circulat într-adevăr, cu o anumită frecvenţă, pentru a şti dacă merită incluse în lista de cuvinte sau nu, nici în ce zone au circulat şi nici cu ce sens, nu putem să obţinem ştiinţific o statistică a frecvenţei lor şi activitatea noastră lexicografică sub acest aspect va fi la fel de expusă la critici ca şi până acum. După părerea noastră, nu ar trebui să mai existe, într-o viitoare ediţie a DLR, de o înaltă ţinută ştiinţifică, nici nume de localităţi în care a fost reperată o îmbinare de sunete nemaiauzită, nici, dimpotrivă, indicaţii vagi, cum ar fi: „Prin Munt., prin Olt. şi prin Transilv.".

Din cele expuse credem că rezultă destul de clar faptul că perfecţionarea unor astfel de instrumente de lucru, cu care s-ar putea informatiza elaborarea unui dicţionar, la nivelul la care se lucrează în alte ţări europene, este un proces de durată, care ar trebui continuat, iar în ce priveşte regionalismele, ar trebui început cât mai curând.

BIBLIOGRAFIE:

Avram 1997 = Mioara Avram, *Anglicismele în limba română actuală*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Coteanu 1973 = I. Coteanu, *Stilistica funcţională a limbii române*, vol. I, *Stil, stilistică, limbaj*, Bucureşti, Editura Academiei.

Coteanu 1975 = I. Coteanu, (coord.) *Limba română contemporană*, vol. II, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Coteanu şi Wald 1981 = *Semantică şi semiotică*, ed. I. Coteanu şi Lucia Wald, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

DA = *Dicţionarul limbii române*, Tomul I, partea I: *A–B*, Bucureşti, Librăriile Socec, 1913; Tomul I, partea II: *C*, Bucureşti, Tipografia Ziarului „Universul", 1940; Tomul II, partea I: *F–I*, Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1934; Tomul II, partea II, fascicula I: *J – lacustru*, Bucureşti, „Universul", 1937; Tomul II, partea II, fascicula II: *Ladă–lojniţă*, fără editură şi fără an.

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Coord.: acad. I. Coteanu, dr. Luiza Seche, dr. Mircea Seche, Bucureşti, Editura Academiei, 1975.

DEX^2 = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Ed. a II-a, Coord. acad. I. Coteanu, dr. Lucreţia Mareş, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1998.

DEXI = *Dicţionarul explicativ ilustrat al limbii române*, coord. Eugenia Dima, Chişinău, Editura ABC şi Editura Gunivas, 2007.

DLR = *Dicţionarul limbii române*, Serie nouă, coord.: acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Graur, şi acad. I. Coteanu, Bucureşti, Editura Academiei,

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Tomul VI, *Litera M*, 1965–1968; Tomul VII, Partea 1, *Litera N*, 1971; Tomul VII, Partea a 2-a, *Litera O*, 1969; Tomul VIII, *Litera P*, 1972–1984; Tomul IX, *Litera R*, 1975; Tomul X, *Litera S*, 1986–1994; Tomul XI, Partea 1, *Litera Ş*, 1978; Tomul XI, Partea a 2-a, *Litera T*, 1982–1983; Tomul XII, Partea 1, *Litera Ţ*, 1994; Tomul XII, Partea a 2-a, *Litera U*, 2002; Tomul XIII, *Litera V şi literele W, X, Y*, 1997–2005; Tomul XIV, *Litera Z*, 2000, Tomul I, Partea a 3-a, *Litera D*, 2006-2008.

D. MED. = *Dicţionar medical*, Vol. I-II, Bucureşti, Editura Medicală, 1969.

DOOM[2] = *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, ed. a II-a, coord. Ioana Vintilă-Rădulescu, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2005.

DŞL = *Dicţionar General de Ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1997.

Mărănduc 2005 = Cătălina Mărănduc, *Norme de corectă formare a textului*, Bucureşti, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă.

Mărănduc 2007 = Cătălina Mărănduc, *Consemnarea în dicţionare a adjectivelor româneşti provenite din participii verbale*, în „Limba Română" LVI, nr. 4, Bucureşti, 2007, p. 350-362.

MDN = Florin Marcu, *Marele dicţionar de neologisme*. Ediţie revizuită, augmentată şi actualizată. Bucureşti, Editura Saeculum, 2002.

Moles 1965 = Abraham A. Moles, *Sociodinamica culturii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Vasiliu 1981 = Laura Vasiliu, *Asupra sinonimiei derivatelor sufixale în limba română*, în Coteanu şi Wald (1981), p. 314-344.

LA NÉCÉSITÉ ET LES AVANTAGES DE L'UTILISATION D'UNE COLLECTION DE TEXTES ÉLÉCTRONIQUES POUR L'ÉLABORATION DE FUTURES ÉDITIONS DES DICTIONNAIRES GÉNÉRAUX OU TRÉSOR

Résumé

Dans cet article, nous avons présenté les oportunités créés par le travail informatisé à l'élaboration des nouvelles éditions de deux types de dictionnaires explicatifs, ceux généraux, en un seul volume, et ceux de type trésor, avec plusieures volumes, utilisés par les spécialistes.

Les mots inclus dans un dictionnaire général doivent être utilisés en plusieures régistres de la langue. Nous chercherons dans notre colléction de textes pour voir si les régionalismes sont employés dans des textes littéraires, et aussi pour voir si les termes techniques et scientifiques existent aussi dans la littérature ou dans les journaux.

En ce qui concerne une nouvelle édition du grand dictionnaire trésor, celle-ci peut contenir des mots archaïques ou régionaux qui n'apparaissent pas dans un autre régistre de la langue, mais sans inclure les mots uniquement attestés, créations personnelles qui ne se sont pas imposés dans la langue.

Nous avons présenté les instruments nécéssaires pour pouvoir travailler à un tel dictionnaire avec les ordinateurs. Enfin, nous avons montré la nécéssité et les difficultés de constituer une collection de textes et glossaires régionaux en format éléctronique, pour traiter les régionalismes inclus dans la future édition du dictionnaire trésor.

Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13
catalina_maranduc@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

UN CUVÂNT MEREU „LA MODĂ": *BĂŞCĂLIE* ETIMOLOGIE ŞI TENDINŢE ÎN ROMÂNA ACTUALĂ

CONSTANTIN-IOAN MLADIN

1. CONSIDERAŢII GENERALE

Băşcălie, împrumut relativ târziu[1], atribuit limbii orale, dialectale, familiare sau argotice, desemnează o anumită atitudine complexă, specifică şi înnăscută, pare-se, a românilor[2], un fel de ironie, de detaşare, de superficialitate sau de neseriozitate în faţa problemelor existenţiale mai mult sau mai puţin grave[3].

Băşcălia, tot mai prezentă în spaţiul şi în discursul public actual[4], face obiectul unor comentarii diverse, (auto)ironice, sarcastice, cinice, dezabuzate...

De cele mai multe ori ea este văzută ca o tară funciară a structurii noastre etnice fiind acuzată sau măcar bănuită a fi direct responsabilă de neîmplinirile noastre trecute şi prezente: „Băşcălia este zeflemeaua (luarea în derâdere) în necunoştinţă de cauză; e râsul gros, prostesc, «mistocăresc» de lucruri pe care, de fapt, nu le înţelegi şi-ţi birui complexul de inferioritate prin bătaia de joc. Băşcălia înseamnă tragerea în derizoriu, în noroi, a valorilor. " (pruteanu.ro); „Inversul, opusul băşcăliei era clar «seriozitatea», atitudinea «responsabilă»" (Ghiu 1993: 10); „Este vorba de umorul exagerat, deplasat, destabilizator, inadecvat, transformat în băşcălie, bătaie de joc, sfidare, sarcasm. " (presamil.ro); „băşcălia este cel mai laş mod cu putinţă în care românii sunt în stare să spună că nu le convine ceva" [...] „Deşi mistoul şi băşcălia se fac, ele implică de fapt verbul «a sta»." (danfintescu.ro); „În rest, practicăm mai curând lamentaţia enormă sau, la cealaltă extremă, băşcălia. Băşcălia nu e din aceeaşi familie cu *understatement*-ul[5]. Ea nu

---

[1] Atestat pentru prima dată într-o listă de expresii argotice din *Adevărul literar şi artistic* din 1923 (*te ia-n băşcălie*), *apud* Zafiu 1993, Zafiu 2001: 212.

[2] „din alcătuirea lui [a spiritului poporului român] face parte ceea ce în româneşte, cu o etimologie necunoscută, numim băşcălie"; „băşcălia, [...], poate fi considerată o ironie mai groasă, pune o distanţă «ironică» între subiect şi lume. " (Patapievici 1995: 14; vezi şi Patapievici 1993: 10).

[3] „Sigură e doar starea actuală a cuvântului băşcălie: desprins din locuţiuni, a căpătat autonomie, devenind categorie morală şi estetică, emblemă de comportament" (Zafiu 1993, Zafiu 2001: 213).

[4] „uneori am impresia că băşcălia a devenit chiar un «sport naţional» " [...] „Băşcălia e peste tot, chiar şi între iubiţi sau în pat" (vrasti.org).

[5] „Englezii recurg adeseori la un mod de a vorbi care se numeşte *understatement*. E înclinaţia de a minimaliza împrejurările dramatice prin subevaluare, tehnica de a formula catastrofa în termeni derizorii, situaţi sub nivelul proporţiei ei reale. Sursa acestui comportament e un amestec de bună-creştere, umor şi umoare (flegmatică). ", în Pleşu 2006.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

e atenuare a tragediei, ci evacuare, vag iresponsabilă, a tragicului: simplă deriziune. [...] Băşcălia se referă mai curând la ceilalţi şi e fundamental indiscretă, zgomotoasă, cinică. În formele ei benigne, poate fi amuzantă. Devenită sport naţional, e un simptom de anestezie morală nevindecabilă. " (Pleşu 2006).

Într-un sentiment de mândrie vanitoasă, băşcălia, încărcată cu sensuri puternic polarizate[6], poate fi înţeleasă şi invers – ca remediu împotriva tuturor relelor şi izvorând din anumite virtuţi spirituale cu caracteristici genetice şi culturale: „Băşcălia presupune întrecere şi inventivitate. " (Ghiu 1993: 10); [băşcălia] „reprezintă simbolul rezistenţei împotriva unei lumi fără valori morale prin refugiul într-o lume a ironiei şi glumei" (daedalus.ro); „Ne bagatelizăm, nu o dată, eşecurile prin băşcălie şi nu ne dăm înapoi să luăm în derâdere orice dezastru. " (domino.kappa.ro); „Noţiunea de băşcălie este o noţiune misterioasă, de la etimologie până la importanţa pe care a reuşit să o aibă în psihologia poporului român. [...] noţiunea de băşcălie, nelipsită din nici o epocă a istoriei noastre, îşi schimbă modul de întrebuinţare de la o epocă la alta. În timp ce în epocile negre se poate transforma într-o alunecoasă manta de vreme rea care ne ajută să ne strecurăm sub lovituri, ne apără şi poate chiar ne salvează, reflexele pe care ni le-a lăsat, ne pot împiedica să funcţionăm în condiţii de libertate, aşa cum un anestezic te poate ajuta să treci pe sub arcurile suferinţei, dar poate să te şi împiedice să te mai trezeşti vreodată după operaţie. [...] Băşcălia (o şmecherie care are în plus tupeul de a-şi bate joc de cei pe care îi înşală) a devenit pentru români un fel de şperaclu bun de deschis toate porţile şi de rezolvat toate problemele, un fel de perpetuum mobile care face să ni se învârtă nu numai soarta, ci şi sufletul în gol. " (Blandiana 2007).

2. FORME ŞI TENDINŢE

Considerându *băşcălie* un termen familiar (DLRLC 1955; DLRM 1958; DLRC 1980; DLREP 1995), argotic (DEX 1975), vulgar, foarte răspândit[7] (Graur 1934: 127), lucrările lexicografice îi atribuie următoarele sensuri: 'moquerie' (Graur 1934: 127), 'reprension, bronca' (DER 1966), 'batjocură' (Costin 1934; DS 1982; DSB 1987; DAEF 1998; DS), '(luare în) derâdere (a cuiva)' (DS 1982; MDE 1986), '(luare în) râs (a cuiva)' (DLREP 1995), 'râs' (DS 1982; DS), 'bătaie de joc' (DS 1982; MDE 1986), 'ironie' (DAEF 1998), 'glumă' (Costin 1934; DS), 'spirite' (DS).

Termenul examinat se integrează într-o familie lexicală din care mai fac parte: (1) *(a) băşcăli*, vb. IV, tranz: 'gronder' 'se moquer de (qn.)' (DA 1913-1948; Graur 1934: 127; Graur 1936: 196), '(a) mustra', '(a) cicăli', '(a) face de două parale, de râs, de bătaie

[6] Acest aspect putând fi el însuşi o notă definitorie a băşcăliei: „Băşcălia e un bisturiu. Ea poate să ascută un creion până-l face cui. Mânuită de o lepră, devine şiş. Daţi-o unui chirurg bun, şi vă extirpă o tumoare. Poate tăia noduri gordiene, dar şi elanuri sau flori. / În sine, băşcălia nu-i nici bună, nici rea. Ea capătă caracterul celui care o foloseşte." (pruteanu.ro).

[7] Ca şi locuţiunea *(a) lua ceva / pe cineva în băşcălie*. Şt. Paşca (1936-1938: 327-328) îi reproşează lui Al. Vasiliu că nu ar fi trebuit să treacă în glosarul său expresia „fiindcă o cunoaşte toată lumea".

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

de joc (pe cineva)' (DA 1913-1948)[8]; **(2)** *băşcălios*, adj. , fam. : (despre oameni) 'care îşi bate joc de cineva sau ia în râs pe cineva', (despre manifestări ale oamenilor) 'care denotă luarea în râs a cuiva / a ceva' (Şăineanu 1995; DEX 1975); 'ironic', 'batjocoritor', 'spiritual' (DAEF 1998); **(3)** *băşcău* (DSB 1987: n. , reg. , peior. , pl. *băşcaie*).

Cel mai frecvent însă, *băşcălie* apare în locuţiunile: **(1)** *(a) vorbi în başcalii* 'se moquer' (Graur 1934: 127) sau *(a) vorbi în băşcălie* 'hablar en camelo' (DRS 1979); **(2)** *(a) lua pe cineva / ceva în băşcălie* (Graur 1934: 127; Vasiliu 1937: 102; DEX 1975; DGLR 1987; DSB 1987; Şăineanu 1995); **(3)** *(a) face băşcălie (de cineva / ceva)* 'a-şi bate joc de cineva / de ceva', '(a) ironiza pe cineva / ceva' (DEX 1975; Şăineanu 1995; DELR 1997); **(4)** *(a) face de băşcălie (pe cineva)* 'a-şi bate joc (de cineva)' (Vasiliu 1937: 102-103; DLRLC 1955; DLRM 1958; DELR 1969; DEX 1975; DLRC 1980; DGLR 1987), '(a) lua (pe cineva) peste picior' (DLRLC 1955; DELR 1969; DELLR 1985), '(a) face de râs (pe cineva)' (DEX 1975), '(a) ironiza pe cineva / ceva' (DELLR 1985).

Având o etimologie nesigură, o evoluţie formală şi mai ales semantică sinuoasă şi greu de explicat, dispunând de un sens larg, cuvântul se bucură în ultimele decenii o ascensiune spectaculoasă, forţând frontiera dintre limba familiar-populară-argotică şi cea cultivată. În ciuda unor construcţii simţite învechite astăzi, vitalitatea substantivului (fără / cu prepoziţie) este foarte evidentă, mai ales dacă avem în vedere şi următoarele fapte:

(1) *Băşcălie* intră în componenţa câtorva locuţiuni, care se construiesc cu verbele *a lua* (ceva / pe cineva), *a face* (de ceva / de cineva)[9].

În locuţiunile verbale, prepoziţiile selectate preferenţial sunt: *de* (*a face*) şi *în* (*a lua ceva / pe cineva*). Dar în stadiul actual al limbii române, se constată în folosirea acestora o mult mai mare libertate[10]: *cu* (*să tratez ~ băşcălie o problemă*), *de* (*Era numa' ~ băşcălie*; *mă fac ~ băşcălie*), *prin* (*~ băşcălie ne-a ajutat*). Tendinţa în româna actuală (familiară şi populară) este de a privilegia prepoziţia *la* (*Au trimis ~ băşcălie 100 de soldaţi*; *strigau ~ băşcălie*, *nu mă lua ~ băşcălie*; *dacă e ~ băşcălie, o scoatem afară*; *A fost creat ~ băşcălie*; *vorbesc ~ băşcălie*; *faze ca cele (...) erau ~ băşcălie*).

(2) Substantivul se remarcă atât: **(a)** prin disponibilitatea de a califica un număr mare de alte substantive[11]: ***antrenament la băşcălie***; ***articole** 'la băşcălie'*; ***fete** sincere nu*

---

[8] S. Puşcariu (1976: 396) atribuie verbului şi sensul '(a) divorţa', făcând confuzie cu *(a) băşcălui*: „Unele cuvinte sunt prea dialectale spre a putea înlocui în limba literară neologismul. Astfel, *a băşcăli* (derivat de la *başca*) pentru *a divorţa* nu-i înţeles aiurea. ".

[9] Frecvent însă *băşcălie*, în locuţiuni adverbiale prepoziţionale, apare asociat cu alte verbe, multe din dintre ele aparţinând registrului cultivat al limbii: *a ajuta* (*prin ~ ne-a ajutat*), *a (re)apărea* (*într-o ~ generală, (...) au (re)apărut*), *a băga* (*oricât de multă ~ ai băga într-un mail*), *a crea* (*A fost creat la ~*), *a crede* (*Eu cred, mai în glumă, mai în ~*), *a (o) da* (*BITv, Antena 1 şi ProTv o dau în **băşcălii** ieftine*), *a dezbate* (*protecţia limbii române a fost dezbătută ieri; într-o ~ de zile... *), *a fi* (*dacă e la ~ , o scoatem afară; dacă nu e la ~ , e într-adevăr tragic*), *a ironiza* (*era ironizat prin **băşcălii** ieftine*), *a lăsa* (*lăsaţi **băşcăliile** la uşă*), *a organiza* (*festivaluri organizate în ~*), *a răspunde* (*am răspuns, (...): la mişto, în ~*), *a schimba* (*şi-au schimbat numele la ~*), *a scrie* (*scrie în ~ şi-n bătaie de joc*), *a spune* (*totul e spus în ~*), *a striga* (*timişorenii, care-i strigau la ~*), *a transforma* (*să transforme totul într-o ~*), *a (se) trata* (*a trata 'în ~' relaţia; lucrurile se tratează parcă în ~*), *a trimite* (*Au trimis la ~ 100 de soldaţi*), *a vorbi* (*să vorbesc la ~*), *a vota* (*au fost votaţi în '~'*).

[10] Pentru a economisi spaţiu, nu am mai indicat riguros sursa în cazul exemplelor de acest tip, culese toate din Internet.

[11] La fel stau lucrurile cu adjectivul *băşcălios*: ***atitudine** băşcălioasă*; ***bătaie de joc** băşcălioasă*; ***candidat** băşcălios*; ***istorie** băşcălioasă*; ***comunicate de presă** băşcălioase*; ***concurs** foto băşcălios*; ***declaraţii** (...)*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

de băşcălie; ***nume** la băşcălie*; ***răspunsuri** la băşcălie*; ***reportaje** în băşcălie*; ***stilul** lui, mai în băşcălie, mai la obiect*; ***votul** la băşcălie*, cât şi prin **(b)** compatibilitatea sa excepțională cu numeroase determinante: *comunistă, curată, de bodegă, de mahala*[12], *deşteaptă*[13], *de zile mari, generală, grosolană, ieftină, imensă, insalubră, joasă, mare, moale, ordinară*[14], *perpetuă, românească, totală* etc.

(3) Rar folosită în stadiul mai vechi al limbii, forma de plural a lui *băşcălie* a devenit astăzi deosebit de răspândită: ***Băşcălii** (pe seama ta şi... a altora)*; ***băşcălii** pline de...* ; *o dau în **băşcălii** ieftine*; *tot felu' de **băşcălii** ieftine*; *legându-se de **băşcălii***; ***băşcălii** la adresa tuturor*; *va ajunge din nou loc de **băşcălii***; *lăsaţi **băşcăliile** la uşă !*; *schimb de **băşcălii***.

(4) Desprins din locuțiuni, substantivul circulă în româna actuală şi însoțit de articol (mai ales nedefinit): *nu înțeleg de ce **băşcălia** e luată ca băşcălie*; *Nu am făcut nici **o băşcălie***; *având (...), **o băşcălie** de bodegă*; *considera inițiativa ca fiind 'un banc, **o băşcălie**'*; *s-a dorit a fi **o băşcălie***; *era doar **o băşcălie***; *este o **băşcălie***; *într-**o băşcălie** generală*; *să transforme totul într-o **băşcălie***; *ieri, într-**o băşcălie** de zile mari*; *Este neimportant, **o băşcălie** moale*.

(5) Adjectivul corespunzător apare deseori substantivizat: *neam de **băşcălioşi***; *mulți dintre **băşcălioşi** dacă ar fi în locul lui*; *Sunt politicieni care, în frunte cu **băşcaliosul** național, iau totul în râs*.

§ 3. Etimologie şi tendințe. În realitate, etimologia lui *băşcălie* nu este necunoscută, cum se afirmă uneori (DEX 1975; DSB 1987), ci controversată, dar, aşa cum se întâmplă adesea, din prudență, dicționarele preferă cea dintâi etichetare pentru a masca o origine nesigură, neconvingătoare sau litigioasă.

Prima încercare de stabilire a originii îi aparține lui Al. Graur (1934: 127), care consideră cuvântul (observat şi în expresia *a vorbi în başcalii*) ca fiind de proveniență țigănească. Lingvistul propune etimologia următoare: rom. *băşcălie, başcalie* < țig. *baştali* 'şa', cu o evoluție semantică identică cu cea avansată pentru *(a) înşela* '(a) păcăli' – *(a) înşela* (< rom. *şa*) '(a) înşeua'. Etimologia este contestată de S. Puşcariu (1976: 327-332) şi de Al. Vasiliu (1937: 101-102), însă este preluată întocmai de Al. Ciorănescu (DER 1966), care adaugă analogia cu locuțiunea fr. *mettre en sellette*[15].

Al. Vasiliu (1937: 102-103) derivă pe *băşcălie* dintr-un verb *(a) băşcăli* < rom. dial. *başca* 'afară de, deosebit', căruia îi atribuie etimonul tc. *baška*. El se sprijină pe exemplele culese de Al. Viciu (*am rămas de başcă-n lume* 'de râs, de batjocură') şi de Ov. Densuşianu (*am rămas de başcă* 'singur')[16].

---

băşcălioase; ***diminutivarea** băşcălioasă*; ***emitent** al discursului băşcălios*; ***grotescului** băşcălios*; ***impulsurile** băşcălioase*; *mimarea **oralității** băşcălioase*; ***nimb** băşcălios*; ***personaje** băşcălioase*; ***răspuns** băşcălios*; ***remarci** băşcălioase*; ***spirite** (...) băşcălioase*; ***stil** (...) băşcălios*; ***tâlcul** băşcălios*; ***texte** băşcălioase*; ***ton** băşcălios*; ***tratarea** lui băşcălioasă*; ***țară** băşcălioasă* etc.

[12] Paler 1993.

[13] *Ibidem*.

[14] *Ibidem*.

[15] Vezi şi *mettre qn. sur la sellette* (DFC 1971), *tenir qn. sur la sellette* (DFC 1971; Larousse 1972; NDEH 1964), *être sur la sellette* (DFC 1971; DLF 1978), *faire assoir qn. sur la sellette* (DLF 1978).

[16] A se compara cu primul sens al verbului popular macedonean *baškari* (< *baška*): **1.** '(a) se ține măreț', '(a) se fuduli'; (a) fi mulțumit de sine'; **2.** '(a) se separa', '(a) se despărți' (DMR 1986).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

L. Şăineanu (1995) explică pe *băşcălie* din *başca* + suf. *-ălui*. La fel ca V. Bogrea (1920-1921: 280)[17], ca S. Puşcariu (1976: 396) şi ca Al. Ciorănescu (DER 1966), L. Şăineanu (1936) confundă verbul *(a) băşcăli* cu *(a) băşcălui*.

În fine, A. Ionescu (1993) respinge toate încercările de clarificare a etimologiei acestui cuvânt, propunând în loc o ipoteză suspectă şi neconvingător probată: *băşcălie* < subst. meso-gotic *skeirens* (pronunţat aproximativ *skirină*) 'explication, commentaire'.

Etimologiile care trimit la *başca* impun cercetarea mai amănunţită atât a adverbului, cât şi a verbului *(a) băşcălui*, cu care anumite lucrări îl confundă pe *(a) băşcăli*, exclusiv pe baza raportării la *başca*.

Adverbul de referinţă, *başca*, are un semantism complex, adesea chiar contradictoriu, primul sens care îi este atribuit îndreptăţind acceptarea sa ca sursă derivativă pentru *băşcălie*: 'séparé', 'separat', 'séparément', 'besonders, getrennt', 'despărţit' (DRF 1862; Roesler 1865: 32; Damé 1893; EMR 1893; Cihac 1879; Şăineanu 1900: 40; Tiktin 1903; DA 1913-1948; DLRM 1958; DER 1966; DEX 1975; DLRC 1980; DS 1982; DGLR 1987; DSB 1987; Şăineanu 1995), 'îndepărtat' (Şăineanu 1900: 40: sens ieşit din uz: *am fost de* ***başca*** *de fraţii mei peste 20 ani trecuţi*), 'à part', 'aparte' (DRF 1862; DA 1913-1948, DER 1966; DS 1982), 'différent' (DA 1913-1948), 'deosebit' (Candrea 1931; DLRM 1958; Trâpcea 1964: 267; DEX 1975; DLRC 1980; DS 1982; DGLR 1987; DSB 1987; Şăineanu 1995), 'în chip deosebit' (DEX 1975; Şăineanu 1995), 'în alt mod' (DEX 1975), 'altfel' (Şăineanu 1995), 'outre' (Cihac 1879; Şăineanu 1900: 40), 'en outre' (DRF 1862; Damé 1893; EMR 1893), 'autrement' (Cihac 1879), 'en dehors de', 'afară de' (Glosariu 1871; EMR 1893; Damé 1893; Şăineanu 1896; Şăineanu 1900: 40; Candrea 1931), 'par dessus', 'pe deasupra' (DRF 1862, DLRC 1980), 'în plus' (DLRC 1980), 'fiecare în parte, îndeosebi' (Şăineanu 1900: 40), 'excepté' (Şăineanu 1900: 40).

Mobilitatea semantică specială a adverbului se manifestă şi în alte limbi din Balcani, unde cuvântul apare cu acelaşi sens, cu unul apropiat sau chiar cu sens opus, uneori în derivate – *cf.* bulg. , cr. sb. *baška*, sb. *bašcaluciti* '(a) separa', alb. *báške* 'împreună', alb. *baškoig* 'eu apropii'[18] şi, în ceea ce priveşte româna, este întărită în combinaţii prepoziţionale – *de başca* (EMR 1893: şi *de başcă*; Candrea 1931; DLRLC 1955), *d-a başca* (EMR 1893: şi *d-a başcă*; DSB 1987), *de(-a) başca* (Damé 1893; GD-O 1967: 'joc de copii'; GD-M 1994: 'de-a valma, grămadă, laolaltă') sau în locuţiuni verbale – *(a) sta (de-a) başca* '(a) sta separat' (DSB 1987), *(a) rămâne de başcă* '(a) rămâne de râs' (DA 1913-1948; Vasiliu 1937: 102-103, care îl citează pe Ov. Densuşianu).

---

[17] L. Şăineanu (1900: 40) include în familia lui *başca* substantivul *başcaliu* 'despărţit': „se zicea de cojocarul care nu lucra marfa subţire ca işlicarul şi n-avea voie să cumpere pelcele, stârpituri şi piei albastre, ci numai piei groase de la mocani ori de la măcelari". După V. Bogrea (1920-1921: 279-280) substantivul *başcaliu*, pl. *başcalii* 'blănar' este derivat din turcă (de fapt, turcism păstrat prin cimilituri ţigăneşti): ***Başcaliii*** *cei doi, între cari şede şoşoiul* ('iepurele') *ţigănesc*. Dar tc. *başkali* e incert. Într-un alt exemplu comentat (*De-ţi găsi-o şezând c-un flăcău frumos, de* ***băşcăluit*** *s-o* ***băşcăluit***) ilustrează de fapt alt cuvânt: *(a) băşcălui* '(a) despărţi', '(a) separa'.

[18] Toate exemplele sunt luate din Cihac 1879; DER 1966: alb. *baškë*, bg. *baška* '*idem*'. DMR 1986: maced: *baška* '*idem*'. Vezi şi maced. *baškari*, *supra*, Nota **16**; DSR 1970: scr. *baška* '*idem*'. Interesante sunt şi derivatele turceşti: *baškalamak* '(a) denatura', '(a) deforma'; '(a) falsifica'; *baškalašmak* '(a) (se) schimba', '(a) (se) transforma', '(a) (se) metamorfoza' (DTR 1979).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Pentru etimologie, cele mai multe surse trimit direct la turcă (Glosariu 1871): *bašqa* (Roesler 1865: 32), *bachqa* (Cihac 1879), *baška* (EMR 1893, care îl citează pe L Șăineanu; Tiktin 1903; DA 1913-1948; Candrea 1931; DLRM 1958; Trâpcea 1964: 267; DER 1966; DEX 1975; Șăineanu 1995). Pentru Banat, se indică filiera sârbească (DA 1913-1948: 'Încetățenindu-se în limba română, cuvântul a pătruns și dincolo de munți (în Banat prin mijlocire sârbească)'; DSB 1987).

A. de Cihac (1879, care îl citează pe Fr. Miklosich) crede că originea rom. *bașca* trebuie căutată în vsl. *buši*, *bušnja*.

O etimologie fantezistă a fost indicată de Alex. Resmeriță (1924): rom. *bașca* < lat. *passus* 'pas, trecere' + lat. *qua* 'care'. Acesta ar fi trebuit însă să dea în română **pas* (eventual **pos*, **păs*), **pă*.

(A) (se) băşcălui, vb. IV, tranz. și reflex. , înv. este localizat în Banat, dar în trecut trebuie să fi fost cunoscut pe o arie mult mai largă, căci dicționarele vechi nu dau indicații restrictive privind răspândirea sa geografică[19] și acesta figurează relativ des în primele noastre lexicoane bilingve (DRF 1862; Damé 1893; Tiktin 1903; Șăineanu 1936). În aceeași direcție pledează frecvența cu care sunt înregistrate derivatele postverbale, cele mai multe învechite astăzi, în lucrările lexicografice ale timpului: **(1)** *băşcăluit* (Damé 1893; DA 1913-1948), **(2)** *băşcăluire* (Glosariu 1871; Șăineanu 1900: 40: 'separațiune'; DA 1913-1948; Șăineanu 1936), **(3)** *băşcăşit* (DSB 1987)[20], **(4)** *băşcăşire* (DSB 1987)[21], **(5)** *băşcăşuit* (DRF 1862), **(6)** *băşcăşuire* (DRF 1862; Glosariu 1871). Se pare că, la fel ca *bașca*, *băşcăluire*, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, era deja 'căzut în desuetudine' (Glosariu 1871) și situația trebuie să fi fost aceeași pentru toți termenii din această serie.

Considerăm *(a) (se) băşcălui* verbul-tip, iar *(a) (se) băşcăşi*, *(a) (se) dezbăşcăşi*, *(a) (se) băşcăşui*, *(a) (se) băşcui*, *(a) (se) băşcăi* variante ale verbului-tip, formate de la *bașca* + suf. *-ălui* (DRF 1862; Tiktin 1903; DA 1913-1948; Șăineanu 1936; DSB 1987; Șăineanu 1995), *-ăşi* (DSB 1987), *-şui*, *-ui* (DRF 1862; DA 1913-1948), *-ăi* (DSB 1987), + pref. *des-* (*dez-*).

Verbul are următoarele sensuri: **(1)** *(a) (se) băşcălui* '(se) separer', 'separieren' (DRF 1862; Cihac 1879; Șăineanu 1896; Tiktin 1903; DA 1913-1948; Resmeriță 1924; Candrea 1931; Șăineanu 1936; DSB 1987), 'mettre de côté' (Șăineanu 1936), 'mettre à part' (DRF 1862; Cihac 1879; DRR 1980), 'absondern', '(a) (se) despărți' (Tiktin 1903; DA 1913-1948; Candrea 1931; DSB 1987; DAR 2002), '(a) (se) pune bașca', '(a) (se) alege (de o parte)' (DA 1913-1948; DAR 2002), '(a) (se) da de o parte' (DSB 1987), '(a) deosebi' (Candrea 1931); specializat, 'spunându-se despre unii care au avut toate în comun, rămânând fiecare cu partea ce i se cuvine' (DA 1913-1948); '(a) lua în plus' (DAR 2002); **(2)** *(a) (se) băşcăşi* '(a) (se) separa' (Resmeriță 1924; Candrea 1931; DSB 1987)[22], '(a) (se) despărți' (DSB 1987) '(a) (se) pune bașca' (DA 1913-1948; DSB 1987),

[19] La fel, L. Șăineanu (1900: 40): *băşcăluiesc* 'a pune de o parte, a separa' – *toți străinii fără privilegiuri să se așeze cu țara și să nu fie* ***băşcăluiți***.

[20] Th. N. Trâpcea (1964: 267) înregistrează în Banat, alături de *bașca*, adv. *băşcărit* (nu dă cuvântul în context). Trebuie să fie vorba de un participiu care presupune verbul **(a) băşcări* (cf. maced. *baškari*). Vezi și *supra*, Nota **16**, **18**.

[21] L. Costin (1934) notează forma *băscăşire*.

[22] L. Costin (1934) notează forma *(a) băscăşi*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

specializat, '(a) divorţa' (DA 1913-1948; DSB 1987); **(3)** *(a) (se) dezbăşcăşi* (DA 1913-1948: trimite la *(a) dezbăşcăşi*, dar articolul propriu-zis lipseşte din dicţionar; EMR 1893); **(4)** *(a) (se) băşcui* 'séparer', 'mettre a part' (DRF 1862; Cihac 1879), '(a) da de o parte', '(a) despărţi', '(a) răzleţi' (DA 1913-1948); **(5)** *(a) (se) băşcăi* '(a) (se) separa' (Şandru 1937: 143: *s-o băškăit* < *băška* 'il (elle) s'est séparé(e)'; DSB 1987).

Pentru a putea explica convenabil evoluţia semantică de la 'separare' la 'ceartă', a seriei de verbe discutate mai sus, este necesar să se aibă în vedere relaţia de sens şi de formă cu *(a) beşteli*, un alt termen cu etimon nedescoperit sau insuficient clarificat.

(A) beşteli[23], vb. IV, tranz. , pop. (DA 1913-1948), *fam.* (DA 1913-1948; DLRLC 1955; DLRM 1958; MDLR 1974; DEX 1975; DLRC 1980; DGLR 1987; DSB 1987; DLREP 1995; Şăineanu 1995; DS) 'bafouer' (DA 1913-1948; Graur 1936: 196), 'rabrouer' (Graur 1936: 196), 'honnir' (Şăineanu 1936), 'couvrir d'injures' (Şăineanu 1936), '(a) mustra (pe cineva) (DS 1982; DS) cu cuvinte grele şi de ocară (Drăganu 1931: 263; DLRLC 1955), cu vorbe grele, de ocară (MDE 1986), cu ocări, cu insulte (DEX 1975; DSB 1987), cu asprime (MDLR 1974; DLRC 1980; DGLR 1987; DLREP 1995; Şăineanu 1995), îndelung' (DLRM 1958); '(a) face (pe cineva) de ocară' (Drăganu 1931: 263; DLRLC 1955; DEX 1975; DGLR 1987; DSB 1987), '(a) admonesta', '(a) certa', '(a) dăscăli', (a) dojeni', '(a) moraliza' (DS 1982); '(a) ocărî', '(a) critica', '(a) face observaţii', (a) ruşina', '(a) înjosi', '(a) umili' (DS).

Există şi două derivate de la acest verb: **(1)** *beşteleală*, s. f. , fam. (DLRLC 1955; DLRM 1958; DRM 1964; DEX 1975; DLRC 1980; DRM 1980; MDE 1986; DGLR 1987; Şăineanu 1995: şi pl. *beşteleli*) 'mustrare' (DLRLC 1955; DLRM 1958; MDE 1986), 'ocară' (DLRLC 1955; DLRM 1958; MDE 1986), 'dojană' (DS 1982; DGLR 1987), 'faptul de a beşteli' (DEX 1975; Şăineanu 1995), 'admonestare', 'ceartă', 'certare', 'dojenire', 'imputare morală', 'observaţie', 'reproş' (DS 1982). *Beşteleală* se întâlneşte numai în locuţiunea *a(-i) trage (cuiva) o beşteleală*, necunoscută în dicţionarele noastre explicative unilingve, dar prezentă în cele bilingve (; Tamás 1966; DRF 1972; DRS 1979; DRR 1980; DRF 1995); **(2)** *beşteleu* (Tamás 1966 – forma este înregistrată în Vâlcea) 'cel care beşteleşte (pe cineva)'.

Pentru *Dicţionarul explicativ al limbii române* (DEX 1975) şi pentru L. Şăineanu (1995) etimologia este necunoscută.

Dicţionarul Academiei (DA 1913-1948) trimite, fără comentarii, la *(a) feşteli*. A. Scriban (1923: 277) compară *(a) beşteli* cu *(a) feşteli* < magh. *festeni*. Originea maghiară este respinsă de N. Drăganu (1931: 263): „*feşteli* (< magh. *fest-*) nu are nici o legătură cu acest verb (*a beşteli*), nici nu derivă din magh. *becstelen* «necinstit» > *bestelenit*, magh. *bestelenkedik* [sic !] «(a) (se) necinsti» la care ne-am putea gândi la un moment dat. ". La fel procedează şi I. Robciuc (1966: 579-580), care respinge etimonul maghiar din cauza clivajului între sensul lui *(a) feşteli* şi cel al lui *(a) beşteli*.

Pentru *(a) beşteli* N. Drăganu (1931: 263) trimite la lat. *bestia* > magh. *bestye* > magh. **bestyél* > rom. *(a) beşteli* 'a(-i) zice (cuiva) bestie, curvă etc. '. Etimologia este plauzibilă cu următoarele precizări: în maghiară cuvântul latinesc *bestia* are două reflexe: *bestia* 'bestie' şi *beste*, pop. , arh. , cu formele dialectale *bestye*, *bestyi*, *bëste*, *bëstye*. Pe

[23] În Banat circulă şi o formă neconsemnată de dicţionare: *(a) beştelui* '*idem*'. Întâlnim în Moldova omonimul acestui verb: *(a) beştelui* '(a) comanda ceva prin poştă' (< germ. *bestellen*), *apud* Ifinchi 1960: 80.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

acesta din urmă (*beste*) trebuie să-l fi avut în vedere N. Drăganu pentru că, în afară de sensul 'animal sălbatic, bestie' el mai este folosit şi drept cuvânt de ocară, de dojană, desemnând o persoană rea, răuvoitoare, josnică[24]. Această etimologie rămâne puţin probabilă pentru Al. Ciorănescu.

Purist, Al. Resmeriţă elimină filiera maghiară şi trimite direct la lat. *bestialis* 'animalic, dobitocesc'. De aici ar fi rezultat verbul românesc cu înţelesul de '(a) insulta (pe cineva) cu numiri animalice: porc, măgar, bou, porc de câine, bestie', care apoi ar fi dobândit un sens mai general: '(a) ocărî', '(a) batjocori rău'. Dar lat. *bestialis* ar fi trebuit să dea în română **beşaier*.

I. Robciuc (1966: 579-580) avansează etimologia următoare: rom. *(a) beşteli* < ucr. *béštati* '*idem*', cu diferenţă de accentuare. Prezenţa elementului *-el-* ar pleda pentru formarea verbului românesc în Moldova, unde un fenomen asemănător s-a petrecut şi cu alte cuvinte străine intrate în limba română – *cf.* rom. *(a) feşteli* presupune magh. **festelni* care, de fapt, apare sub forma *festeni*. Lipsesc însă dovezile care să probeze că *(a) beşteli* este moldovenism. Mai curând ar trebui văzut dacă nu cumva verbul ucrainean a avut o evoluţie paralelă cu cea a verbului românesc şi în mod independent de aceasta, pornind de la acelaşi etimon. El a putut, cel mult, să susţină verbul existent deja în română. Necomentând, L. Tamás (1966)[25] remarcă paralela: ucr. *béštaty* – pol. *besztac*.

Fără explicaţii, Al. Ciorănescu (DER 1966) îl plasează pe *(a) beşteli* sub *băşcălie*, alături de *(a) băşcălui* şi de *(a) băşcăli*. De fapt, el identifică / confundă cele două verbe: *(a) băşcălui* 'reprender, reconvenir', *(a) beşteli* 'reprender'[26]. Firesc, pentru etimologie, trimiterea se face la *başca*.

(A) feşteli, vb. IV, tranz. , (reflex.), reg. (DLRM 1958), în Moldova (Damé 1893; Şăineanu 1936; Şăineanu 1995), mai ales în Moldova (DLRLC 1955), în Moldova, Bucovina, Banat, Oltenia (Candrea 1931), în Maramureş (DA 1913-1948[27]: *(a) feşti*; Candrea 1931): 'salir' (Damé 1893; DA 1913-1948), 'souiller' (*ibidem*), 'tacher', 'crotter', 'faire ses besoins' (DA 1913-1948), '(a) se murdări' (DLRLC 1955; DLRM 1958; DEX 1975; DS 1982; Şăineanu 1995; DAR 2002), '(a) se mânji' (DLRLC 1955; DLRM 1958; DEX 1975; DS 1982; Şăineanu 1995; DAR 2002), '(a) mâzgăli' (DLRLC 1955; DLRM 1958; Tamás 1966; DAR 2002), '(a) jegoşi', '(a) păta' (DS 1982); fig. '(a) (se) necinsti' (DAR 2002).

Verbul[28] are următoarele derivate: **(1)** *feştuială*, s. f. , reg. 'vopsea' (Tamás 1966) / *feşteală* (Tamás 1966; Ghergariu 1972: 82: variantă de la *feştea*) / *feşteleală* (Tamás 1966); **(2)** *feştuire* (Tamás 1966) / *feştire* (Tamás 1966) / *feştelire* (Glosariu 1871), s. f. , reg. 'action de salir, de souiller', 'souillure' (Resmeriţă 1924; Damé 1893), 'salissure' (Şăineanu 1936); **(3)** *feştelitură* (Glosariu 1871), s. f. , reg. , arh. ; **(4)** *feştitor*, s. m. , adj. ,

---

[24] MNTS 1967. L. Tamás (1966) consemnează chiar rom. *beşte* 'femeie stricată', în Bistriţa-Năsăud.

[25] În acelaşi an cu I. Robciuc: *besztac* '(a) mustra', '(a) dojeni', '(a) ocărî'. *Cf.* şi pol. *besztanie* 'mustrare', 'dojeneală', 'ocară' (DPR 1980).

[26] Pentru traducerea mai exactă în spaniolă, vezi DRS 1979: *(a) băşcăli* „tomarle el pero a alguien, holgarse con alguien como un pero por Carnestolendas... "; *(a) beşteli* 'renir, reganar (groseramente)'.

[27] L. Ghergariu (1972: 82) constată că *(a) feşteli* există pe o arie mult mai largă decât Maramureşul, cum susţine DA 1913-1948.

[28] Înregistrăm numai în treacăt variantele obţinute prin metateză: *(a) fleşteri, feleştioc* (< *feleşteu* < *feşteleu* < *feşteli*), *apud* Tamás 1966.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

reg. , arh. 'boiangiu' (Tamás 1966); **(5)** *feştelitor*, s. m. , adj. , reg. , arh. 'care feşteleşte, care mâzgăleşte', mai ales în expresia *feştelitor de hârtie* 'scriitor slab, fără valoare' (DLRLC 1955; DLRM 1958; DAR 2002); **(6)** *feştelit*, adj. , reg. 'sali', 'souillé' (Şăineanu 1936; Damé 1893), 'sale' (Damé 1893), 'mânjit' (Resmeriţă 1924; DLRM 1958; DS 1982; DAR 2002), 'murdărit', 'mâzgălit' (Resmeriţă 1924; DLRM 1958; DAR 2002), 'jegos', 'murdar', 'negru', 'nespălat', 'răpănos', 'slinos', 'soios' (DS 1982), 'pătat' (DS 1982; DAR 2002), 'aurit, poleit cu aur' (Tamás 1966); 'necinstit' (DAR 2002).

În afara sensului de bază, verbul a dezvoltat şi două sensuri secundare, primul ('(a) (se) necinsti') mai rar, al doilea mai bine reprezentat, actualizat în expresiile următoare: **(1)** *(a) o feşt(el)i* 'faire une gaffe' (Şăineanu 1936), '(a) încurca treaba', '(a) strica lucrurile', '(a) face o prostie' (DLRLC 1955; DLRM 1958), '(a) o păţi', '(a) intra într-o încurcătură', '(a) se face de râs' (DGLR 1987; DELR 1997; DAEF 1998); **(2)** *(a) feşt(el)i mantaua* (Candrea 1931; DRR 1980) / *iacaua* (Candrea 1931) / *băţul* (Damé 1893) / *briceagul* (DRR 1980) 'gatter l'affaire' (Damé 1893), '(a) o păţi', '(a) o face fiartă' (Candrea 1931); **(3)** *(a) feşt(el)i (cuiva) mantaua* (DRM 1964) / *iacaua* (Şăineanu 1936; DLRLC 1955; DRM 1964; DAEF 1998) / *obrazul* (Şăineanu 1936) / *numele* (DRR 1980) 'couvrir qn. de ridicule' (Şăineanu 1936), '(a) face de ruşine (pe cineva)' (DLRLC 1955; DAEF 1998), '(a) batjocori (pe cineva)' (DRR 1980); **(4)** *(a) (-şi) feşteli mantaua* '(a) se face de râs' (DELR 1997).

Dicţionarul Academiei (DA 1913-1948) explică etimologia verbului prin magh. *festeni* '(a) vopsi', '(a) colora' + suf. *-eli*, al cărui sens primitiv s-ar fi conservat numai prin Maramureş[29] sub forma *(a) feşti* '(a) vopsi'. În celelalte regiuni el s-a pierdut, păstrându-se numai derivat şi peiorativ '(a) vopsi urât', deci '(a) murdări'. Acest punct de vedere este dezvoltat de S. Puşcariu: subst. magh. *fest*[30] 'culoare' > rom. *feşteni* '(a) colora', ca în multe alte cazuri. Dar, la fel de bine, magh. *fest* putea deveni **fes-el-ni*, ambele forme fiind, teoretic, posibile în această limbă, doar uzul alegând între una sau cealaltă.

În Sălaj, unde cunoaşterea limbii maghiare de către vorbitorii limbii române este bună, s-a impus forma corectă *feşti*, în Moldova, Bucovina, Banat, unde situaţia este alta, s-a creat *feşteli* care presupune magh. **festelni* (Puşcariu 1976: 29).

Aceeaşi etimologie apare şi în MESz 1913-1930, la I. -A. Candrea 1931, în DLRM 1958, la L. Ghergariu (1972: 565 – vezi Nota 177; magh. *fest* > rom. *(a) feşti*), la L. Şăineanu (1896; rom. – în Transivania *(a) feşteli* < rom. *(a) feşti* < magh. *festeni*), în DLRM 1958 şi în DEX 1975.

Pentru L. Ghergariu (1972: 565), magh. *fest* '(a) vopsi' > rom. *(a) feşti* + suf. *-eală* > *feşteală*, cu varianta *feştea*. Pluralul *feştele* 'vopsea' este obţinut din *(a) feştel(e)* + *-i*, după modelul altor substantive terminate în *-ea* – *cf. pingea* > *pingel(e)* + *-i*; *căţea* > *căţel(e)* + *-i*; *bucăţea* > *bucăţel(e)* + *-i* (Ghergariu 1969: 82).

Ca o curiozitate, poate fi notată etimologia latinistă indicată de Al. Resmeriţă: rom. *(a) feşteli* < lat. *faex* 'necurăţenie' (lat. *faextere* '(a) mânji', (a) umple de unsoare, (a) murdări'). Reflexul românesc al latinescului *faex* ar fi trebuit să fie însă **feps*.

---

[29] L. Ghergariu (1972: 82) arată că, de fapt, cuvântul există pe o arie mult mai largă.

[30] În maghiară nu există un substantiv *fest*; *fest* înseamnă 'el vopseşte" – pers. III sg. , ind. prez. Nu există un motiv anume care să explice de ce în română verbul ar trebui să provină de la această formă şi nu de la alta. *Vopsea* în maghiară se spune *festék*. E clar că s-a avut în vedere radicalul *fest-*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

3. CONSIDERAŢII FINALE

Din cele discutate mai sus reiese că etimologia cea mai plauzibilă, din punct de vedere formal, ar fi tot cea propusă de Al. Graur: rom. *băşcălie* < ţig. *baštali*. Evoluţia semantică de la etimonul ţigănesc la cuvântul românesc rămâne însă în continuare greu de explicat, modelele propuse de către Al. Graur şi de către Al. Ciorănescu nefiind suficient de convingătoare.

De aceea, pare mai uşor de acceptat soluţia indicată de Al. Vasiliu, care consideră substantivul *băşcălie* ca fiind un derivat deverbal de la *(a) băşcăli*, acesta fiind obţinut la rândul său pe teren românesc, din adverbul turcesc *baška*. Aici intervine însă o altă complicaţie, sesizată de A. Avram (2002: 45): *băşcălie* 'bătaie de joc' mai poate fi socotit ca derivat postverbal de la *a băşcăli*, înregistrat eronat în DA 1913-1948 cu sensul / sensurile 'a certa' / 'a batjocori' (faţă de sensul real 'a da de o parte, a izola, a separa') şi mai poate fi pus în relaţie cu sensul lui *başca* ?

Evoluţia ar fi plauzibilă, dacă s-ar admite că verbul a reţinut primul sens al adverbului, 'separat', 'despărţit', mai clar marcat în locuţiunile adverbiale şi, mai ales, în cele verbale.

Explicaţia nu este însă şi suficientă. Ea ar putea fi admisă, cu mai puţine rezerve, doar dacă s-ar accepta ideea că asocierea şi fixarea acestui sens la verbul intermediar *(a) băşcăli* – şi, mai apoi, la substantiv – *băşcălie* – s-a făcut şi prin contaminarea semantică cu *(a) băşcălui*[31] '(a) separa', precum şi cu *(a) beşteli* '(a) mustra' şi chiar cu *(a) feşteli* (din locuţiuni) '(a) face de ruşine (pe cineva)'.

BIBLIOGRAFIE:

Avram 2002 = Andrei, Avram, *Noi contribuţii etimologice*, Univers enciclopedic, Bucureşti, p. 44-45.

Blandiana 2007 = Ana Blandiana, *Băşcălia la români de la salvare la sinucidere*, în „România Literară", nr. 12, 30 martie.

Bogrea 1920-1921 = V. Bogrea, *Contribuţii la studiul elementelor orientale în limba română*, în „Dacoromania", I, p. 272-290.

Candrea 1931 = I. -A. Candrea, *Dicţionar enciclopedic ilustrat al limbii române din trecut şi de astăzi*, Ed. Cartea Românească.

Cihac 1879 = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Francfort.

Costin 1934 = Lucian Costin, *Graiul bănăţean (Studii şi cercetări)*, vol. II, Turnu Severin.

DA 1913-1948 = *Dicţionarul limbii române*, Academia Română, Bucureşti.

DAEF 1998 = Anca Volceanov, George Volceanov, *Dicţionar de argou şi expresii familiare ale limbii române*, Ed. Livpress, [Bucureşti].

[31] Paronim şi cu etimon comun.

Probabil *(a) băşcăli* a apărut mai târziu decât *(a) băşcălui*. Ne întemeiem supoziţia, în primul rând, pe faptul că *(a) băşcăli* pătrunde târziu şi confuz în dicţionare, deşi nu este nici mai regional, nici mai popular sau mai familiar decât *(a) băşcălui*. Totuşi, în absenţa unor atestări convenabile ale celor doi termeni, ipoteza nu este uşor de susţinut.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Damé 1893 = Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, Bucharest.
DAR 2002 = Gh. Bulgăr, Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicţionar de arhaisme şi regionalisme*, Ed. Saeculum Vizual, Bucureşti.
DELLR 1985 = G. Duda, A. Gugui, M. J. Wojciki, *Dicţionar de expresii şi locuţiuni ale limbii române*, Ed. Albatros, Bucureşti.
DELR 1969 = V. Breban, Gh. Bulgăr, D. Grecu, I. Neiescu, Gr. Rusu, A. Stan, *Dicţionar de expresii şi locuţiuni româneşti*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti.
DELR 1997 = *Dicţionar de expresii şi locuţiuni româneşti*, [coord. Alexandru Dobrescu], Ed. Litera, Chişinău.
DER 1966 = Alejandro Ciorănescu, *Diccionario etimologico rumano*, Biblioteca filologica, Tenerife-Madrid.
DEX 1975 = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Editura Academiei RSR, Bucureşti.
DFC 1971 = Jean Dubois, René Lagagne, Georges Niobey, Didier Casalis, Jacqueline Casalis, Henri Meschonnic, *Dictionnaire du français contemporain*, Librairie Larousse.
DGLR 1987 = V. Breban, *Dicţionar general al limbii române*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
DLF 1978 = Maurice Rat, *Dictionnaire des locutions françaises*, Librairie Larousse.
DLRC 1980 = V. Breban, *Dicţionar al limbii române contemporane*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
DLREP 1995 = Elena Comşulea, Valentina Şerban, Sabina Teiuş, *Dicţionar al limbii române. Explicativ. Practic*, Ed. Vlad – Vlad, Craiova.
DLRLC 1955 = *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, Editura Academiei RPR, [Bucureşti].
DLRM 1958 = *Dicţionarul limbii române moderne*, Editura Academiei RPR.
DMR 1986 = Mile Tomici, *Dicţionar macedonean-român*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică – Makedonska Kniga, Bucureşti – Skopje.
DPR 1980 = Anda Mareş, Nicolae Mareş, *Dicţionar polon-român*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
Drăganu 1931 = N. Drăganu, [*Etimologii*], în „Dacoromania", VI, p. 245-340.
DRF 1862 = Raoul de Pontbriant, *Dictionaire româno-francesu*, Paris – Leipzig.
DRF 1972 = Elvira Balmuş, Anca George-Fuerea, Zelma Cahane, *Dicţionar român-francez*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti.
DRF 1995 = Anca-Maria Cristodorescu, Zelma Kahane, Elvira Balmuş, *Dicţionar român-francez*, Ed. 100 + Gramon, Bucureşti.
DRM 1964 = *Dicţionar român-maghiar*, [sub redacţia lui Emil Petrovici], Editura Academiei RPR.
DRM 1980 = Béla Kelemen, *Dicţionar român-maghiar*, EŞE, Bucureşti.
DRR 1980 = Gheorghe Bolocan, Tatiana Medvedev, Tatiana Voronţova, *Dicţionar român-rus*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică – Ed. Limba Rusă, Bucureşti – Moscova.
DRS 1979 = Alexandru Calciu, Constantin Duhăneanu, Dan Munteanu, *Dicţionar român-spaniol*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
DS = Dragoş Mocanu, *Dicţionar de sinonime*, Ed. Steaua Nordului, Constanţa [f. a.].

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

DS 1982 = Luiza Seche, Mircea Seche, *Dicționarul de sinonime al limbii române*, Editura Academiei RSR.

DSB 1987 = *Dicționarul subdialectului bănățean*, vol. III, Tipografia Universității Timișoara, Timișoara.

DSR 1970 = Dorin Gămulescu, Mirco Jivcovici, *Dicționar sârbocroat-român*, Editura Științifică, București.

DTR 1979 = Agiemin Baubec, Mitică Grecu, *Dicționar turc-român*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

EMR 1893 = B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, tom III, București.

GD-M 1994 = Maria Marin și Iulia Mărgărit, *Glosar dialectal Muntenia*, în „Fonetică și Dialectologie", XIII, p. 154.

GD-O 1967 = *Glosar dialectal – Oltenia*, Editura Academiei RSR, București.

Ghergariu 1969 = L. Ghergariu, *Note etimologice și lexicale*, în „Limba Română", XVIII, nr. 1, p. 81-83.

Ghergariu 1972 = Leontin Ghergariu, *Observații lexicale pe marginea unor glosare*, în „Limba Română", XXI, nr. 6, p. 563-655.

Ghiu 1993 = Ghiu, Bogdan, *„Intimiști și băşcălioşi"*, în „Dilema", I, nr. 30, p. 10.

Glosariu 1871 = A. T. Laurian, J. C. Massimu, *Glosariu care coprinde vorbele d'in limb'a romana straine prin originea sau form'a loru, cum si cele de origine induiosa*, Bucuresci.

Graur 1934 = Al. Graur, *Les mots tsiganes en roumain*, în « Bulletin Linguistique », tom II, p. 108-200.

Graur 1936 = Al. Graur, *Notes sur les mots tsiganes en roumain*, în « Bulletin Linguistique », tom IV, p. 196-200.

Ifinchi 1960 = Gh. Ifinchi, *Graiul din Frătăuții vechi* (raionul Rădăuți, reg. Suceava), în „Limba Română", IX, nr. 3, p. 71-83.

Ionescu 1993 = Andrei Ionescu, *De unde vine băşcălia ?*, în „Dilema", I, nr. 32, p. 2.

Larousse 1972 = *Nouveau petit Larousse*, Librairie Larousse.

MDE 1986 = *Mic dicționar enciclopedic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

MDLR 1974 = Ana Canarache, Vasile Breban, *Mic dicționar al limbii române*, Editura Științifică, București.

MESz 1913-1930 = Zoltán Gombocz, János Melich, *Magyar etymológiai szótár*, Budapest.

MNTS 1967 = *A magyar nyelv történetiétimologiai szótára*, Elso Kötet, Budapest.

NDEH 1964 = A. Dauzat, J. Dubois, H. Mitterand, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, Librairie Larousse.

Paler 1993 = Paler, Octavian, *„La limită, prin băşcălie, orice Golgotă devine talcioc"*, în „Dilema", I, nr. 30, p. 6.

Paşca 1936-1938 = Șt. Paşca, recenzie la Al. Vasiliu, *Din argoul nostru*, în „Grai și Suflet", vol. VII, 1937, p. 95-131, DR, IX, p. 327-328.

Patapievici 1993 = Patapievici, H. -R. , *I. L. Caragiale: „Se poate glumi când ai de-a face cu oameni sănătoşi"*, în „Dilema", I, nr. 30, p. 10.

Patapievici 1995 = Patapievici, H. -R. , *Despre băşcălie*, în „Cerul văzut prin lentilă", Ed. Nemira.

Pleşu 2006 = Andrei Pleşu, *Despre băşcălie, hiperbolă și înjurătura prezidențială*, în „Dilema Veche", anul III, nr.121-19 mai.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Puşcariu 1976 = Sextil Puşcariu, *Limba română, I. Privire generală*, Ed. Minerva, Bucureşti.

Resmeriţă 1924 = Alexandru Resmeriţă, *Dicţionarul etimologico-semantic al limbei române. Care arată originile şi semnificările vorbelor, a numirilor geografice române şi a multor nume de persoane*, Institutul de editură Ramuri, Craiova.

Robciuc 1966 = I. Robciuc, *Note etimologice şi lexicale*, în „Limba Română", XV, nr. 6, p. 579-580.

Roesler 1865 = Robert E. Roesler, *Die griechischen und turkischen Bestandtheile im Romanischen*, Wien.

Scriban 1923 = August Scriban, *Lista ungurizmelor limbii româneşti*, Arhiva, Organul Societăţii istorico-filologice din Iaşi, XXX, nr. 3-4, p. 273-286.

Şandru 1937 = D. Şandru, *Enquêtes linguistiques du laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucharest. V. Valée de l'Almaj (Bănat)*, în « Bulletin Linguistique », V, p. 125-189.

Şăineanu 1896 = L. Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii române*, Craiova.

Şăineanu 1900 = Lazăr Şaineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, Editura Librăriei Socec & Comp. , Bucureşti.

Şăineanu 1936 = Const. Şăineanu, *Dictionnaire roumain-français*, Bucureşti.

Şăineanu 1995 = Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii române, Vocabular general* (A-D), Mydo Center.

Tamás 1966 = Lajos Tamás, *Etymologisch-historiches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Akadémiai Kiadó Budapest.

Tiktin 1903 = H. Tiktin, *Dicţionar român-german*, Bucureşti.

Trâpcea 1964 = Th. N. Trâpcea, *Cuvintele de origine sârbească în graiul bănăţean*, Analele Universităţii din Timişoara, II, p. 266-275.

Vasiliu 1937 = Al. Vasiliu, *Din argoul nostru*, în „Grai şi Suflet", VII, p. 95-131.

Zafiu 1993 = Rodica Zafiu, *...de unde vine şi cum se leagă vorba asta ?*, în „Dilema", I, nr. 30, p. 9.

Zafiu 2001 = Rodica, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Ed. Universităţii din Bucureşti, p. 212-213.

UN MOT TOUJOURS «À LA LA MODE»: *BĂŞCĂLIE*. ÉTYMOLOGIE ET TENDANCES DANS LE ROUMAIN ACTUEL

Résumé

L'article se propose de remettre en question l'étymologie du mot roumain **băşcălie** 'moquerie', étymologie plutôt controversée qu'inconnue, tel que les dictionnaires l'indiquent.

L'origine suggérée par Al. Graur (rom. **băşcălie** < tzig. **baštali** 'selle') est rejetée en tant que solution peu convaincante sémantiquement.

L'auteur soutient l'étymologie avancée par Al. Vasiliu (rom. **băşcălie** < vb. rom. **(a) băşcăli** '(se) moquer de (qn.)' < adv. tc. **baška** 'séparé', 'séparément') à condition qu'on prenne en considération trois autres verbes (**(a) băşcălui** 'séparer', **(a) beşteli** 'bafouer', **(a) feşteli** 'salir') dont le sémantisme a du renforcer celui du nom examiné à travers le verbe **(a) băşcăli**.

Universitatea „1 Decembrie 1918" Alba-Iulia
c_mladin@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

DERIVAREA PRIN SUBSTITUȚIE DE AFIXE SUFIXE SUBSTANTIVALE VECHI

CRISTIAN MOROIANU

În câteva contribuții anterioare[1], am reluat problema substituției de afixe în limba română, încercând să definesc fenomenul și să stabilesc principalele tipuri și subtipuri, în funcție de diverse criterii. După cum se știe, substituția afixală reprezintă înlocuirea analogică a unui afix derivativ (prefix sau sufix, real sau aparent), existent în structura unui cuvânt analizabil sau considerat ca atare de către vorbitori, cu un alt afix derivativ, în urma căreia se obține un alt cuvânt aflat, de regulă, într-o relație simetrică, formal și/sau semantic, cu baza sa derivativă. Cuvântul rezultat prin substituție de afixe are, în consecință, cel puțin același număr de silabe comparativ cu baza și se explică, semantic, prin raportare directă la aceasta. Modelul analogic îl reprezintă prezența unor perechi existente deja la nivelul limbii în care are loc derivarea prin substituție. Componentele perechilor analogice sunt, la rândul lor, a) ambele moștenite; b) unul moștenit și celălalt derivat din primul; c) ambele împrumuturi mai vechi sau formate pe teren românesc. Substituția se poate face, în egală măsură, la cuvintele moștenite, la cuvintele împrumutate cu aspect analizabil și la creațiile interne obținute prin derivare. Dacă derivarea prin substituție de prefixe nu ridică, în general, probleme particulare din punctul de vedere al construcției, cea prin substituție de sufixe necesită, încă, interpretări și discuții. După cum se știe, ea se poate realiza în două feluri: a) prin înlocuirea unui sufix real cu un alt sufix și b) prin înlocuirea unui fals sufix. Ca urmare, baza derivativă este, în primul caz, un cuvânt independent, iar, în al doilea caz, are caracter nonlexical. Din punctul de vedere al tipului de sufixe substituite, ele pot contribui la crearea aceleiași părți de vorbire (adjectiv de la o bază adjectivală, adverb de la o bază adverbială, substantiv de la o bază substantivală, verb de la o bază verbală) sau pot forma derivate diferite morfologic de cuvântul-bază (substantiv de la adjectiv, adjectiv de la substantiv și verb de la adjectiv). De obicei, sufixele și bazele derivative sunt concordante din punctul de vedere al vechimii: afixe vechi se substituie la baze vechi și afixe neologice la baze neologice. Sunt, însă, și situații în care această concordanță nu se respectă: afixe vechi substituie afixe neologice[2] atașate unor baze neologice, afixe neologice substituie afixe

[1] Vezi Moroianu 2006 : 351-372 ; 2007[1] : 685-694 ; 2007[2]: 243-251; 2008[1]: 75-89, 2008[2]: 194-204.

[2] O serie interesantă, în acest sens, este cea reprezentată de substituirea sufixului neologic *-tor* (omonim și dublet etimologic al sufixului moștenit *-tor*) prin corespondentul său feminin vechi *-toare*, după modelul

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

vechi atașate unor baze vechi și afixe vechi substituie afixe vechi atașate unor baze neologice[3]. Din punctul de vedere al originii, cuvintele derivate prin substituție pot avea: a) etimologie unică internă; b) etimologie multiplă internă și c) etimologie multiplă mixtă, adică se explică, în egală măsură, prin substituirea unuia sau mai multor sufixe cu un alt sufix și prin împrumut dintr-o sursă externă analizabilă.

În comunicarea de față vom analiza, cu ajutorul exemplelor extrase din DA, MDA și DLR, acea modalitate derivativă realizată prin substituirea unor sufixe vechi atașate la baze vechi. Aceasta se explică, în primul rând, din necesități structurale (existența unor modele analogice care contribuie la completarea unor goluri ale sistemului), în al doilea rând, din tendința de comoditate și de economie a vorbitorilor și, în sfârșit, din tentația către o exprimare mai expresivă. Echilibrul, comoditatea și expresivitatea sunt, așadar, cele mai importante argumente care vin în sprijinul substituției sufixale, cu precădere la nivelul limbii curente. Exemplele care urmează au fost clasificate, în principal, după criterii morfologice, la care s-au adăugat criterii semantice, care țin de frecvență, de aria de circulație etc. Am optat pentru substituția de sufixe prin intermediul căreia să rezulte derivate substantivale din baze substantivale, adjectivale și verbale lăsând, pentru o cercetare viitoare, obținerea derivatelor de tip adjectival și verbal.

I. SUBSTITUȚIE SUFIXALĂ DE LA BAZĂ SUBSTANTIVALĂ

I.1. În interiorul genului masculin:

bădăran, s.m. „mitocan, mojic, mârlan" (din *bădăr[ău]* + *-an*, vezi bucălău și bucălan, burduhău și burduhan, cârlău și cârlan, lungău și lungan, măgădău și măgădan, măgâldău și mogâldau, șoldău și șoldan, vlăjgău și vlăjgan etc.)[4]; ***bădăroi***, s.m. « prost crescut, bădăran » (din *bădăr[an]* + *-oi*, vezi broscan și broscoi, căciulan și căciuloi, chiaburan și chiaburoi, ciocârlan și ciocârloi, colțan și colțoi, iepuran și iepuroi, lupan și lupoi, vulpan și vulpoi etc.)[5]; ***bogătar***, s.m. „bogătan"[6] (din *bogăt[an]* + *-ar* (vezi căptar și căptan, clonțar și clonțan, colțar și colțan, cordovan și cordovar, pieptar și pieptan etc.); ***bondalău***, s.m. (reg.) „bondar"[7] (din *bond[ar]* + *-ălău*, vezi mămăligău și mămăligar)[8];

---

perechilor moștenite sau derivate pe teren românesc: *apicultoare*, s.f. (din *apicul[tor]* + *-toare*), *autoare*, s.f. (din *au[tor]* + *toare*), *aviatoare*, s.f. (din *avia[tor]* + *-toare*), *delatoare*, s.f. (din *dela[tor]* + *-toare*), *directoare*, s.f. (din *direc[tor]* + *-toare*), *impostoare*, s.f (din *impos[tor]* + *-toare*), *interlocutoare*, s.f. (din *interlocu[tor]* + *-toare*), *promotoare*, s.f. (din *promo[tor]* + -toare), *prozatoare*, s.f. (din *proza[tor]* + *-toare*), *spectatoare*, s.f. (din *specta[tor]* + *-toare*), *translatoare*, s.f. (din *transla*[tor] + *-toare*), *tutoare*, s.f. (din *tu[tore]* + *-toare*), *viticultoare*, s.f. (din *viticul[tor]* + *-toare*) etc.

[3] Vezi, atestat frecvent pe Internet, *roboțică*, s.f. „corespondentul feminin al roboțelului" (din *robot[el]* + *-ică*).

[4] Vezi Pietreanu 1960 în SMFC, 1960: 99. Din *bădăr[an]* și/sau *bădăr[ău]*, folosite ca nume proprii, au apărut, tot prin substituție de sufixe, și numele de familie *Bădărică*, *Bădăruță*, pentru care vezi Iorgu Iordan 1983, s.v. Ibidem, s.v., vezi *Băzălan* și *Băzălău*, *Botârlan* și *Botârlău* etc.

[5] Vezi, similar, și *ciobârloi*, s.m. « ciobănoi ». Din *ciobârl[an]* + *-oi*.

[6] Absent în DA, et. nec. în MDA, s.v.

[7] Absent în DA, et. nec în MDA.

[8] Vezi, în DA, s.v. *bondar*, și: *bongoi*, s.m. „bărzăun". Din *bong[ar]* (var. ptr. *bondar*) + *-oi*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

brotan, s.m. „brotac; copil răsfăţat"[9] (din *brot[ac]* + *-an*, vezi ciolac şi ciolan, puiac şi puian)[10]; ***bucălan***, s.m. „bucălău" (din *bucăl[ău]* + *-an*[11]); ***cărăbuş***, s.m. „insectă coleopteră dăunătoare" (din *cărăb[aş], carab[aş]* + *-uş*[12]); ***cioruş***, s.m. „ţigan, negru ca un ţigan" (din *cior[oi]* + *-uş*[13], vezi bărbătuş şi bărbătoi, căţeluş şi căţeloi, ciomăguş şi ciomăgoi, drăcuş şi drăcoi, picioruş şi picioroi, piţiguş şi piţigoi, ţigănuş şi ţigănoi etc.); ***clocotiş***, s.m. (Bot., reg.) „Staphylea pinnata, clocotici" (din *clocot[ici]* + *-iş*); ***coldan***, s.m. „sărac, haimana, ziler, colduş" (din *cold[uş]* + *-an*, vezi căţelan şi căţeluş, ghiban şi ghebuş, ciomăgan şi ciomăguş, pieptan şi pieptuş, piţigan şi piţiguş etc.); ***coldău***, s.m. „coldan" (din *cold[uş]* + *-ău*); ***croncar***, s.m. „corb" (din *cronc[an]* + *-ar*, vezi broscar şi broscan, cioflingar şi cioflingan etc.); ***croncău***, s.m. „corb" (din *cronc[an]* + *-ău*, vezi bădărău şi bădăran, bucălău şi bucălan, cârlău şi cârlan, coldău şi coldan, lungău şi lungan, măgădău şi măgădan, prostolău şi prostolan, vătărău şi vătăran, vlăjgău şi vlăjgan etc.); ***dilache***, s.m. (rar, în expr. a fi cu ~ la cap) „a fi ţicnit" (din *dil[iu]* + *-ache*, vezi cilibiu şi cilibache)[14]; ***dovlete***, s.m. „dovleac" (din *dovl[eac]* + *-ete*)[15]; ***făgădar***, s.m. „cel ce ţine un făgădău, hangiu, cârciumar, birtaş" (din **făgăd[uş]* < magh. *fogadós* + *-ar*)[16]; ***măgădan***, s.m (reg.) „vlăjgan, bărbat mare la trup, măgădău" (din *măgăd[ău]* + *-an*, prin atracţie sinonimică după găligan, lungan, vlăjgan etc.); ***modârlău***, s.m. (reg.) „bădăran, modoran" (din *modârl[an]* + *-ău*, vezi mogâldan şi mogâldău, molan şi molău); ***moleac***, s.m. (iht., reg.) peşte mic din apele de munte, numit molan" (din *mol[an]* + *-eac*); ***motântan***, s.m. (reg.) „om de nimic, neghiob; (în forma motâncan) om grosolan, necioplit" (din *motânt[oc]*[17] + *-an*); ***osmangiu***, s.m. „turc, osmanlâu" (din *osman[lâu]* + *-giu*, după împrumuturile turceşti abagiu, achingiu, cafegiu, caicciu, chirigiu, ciorbagiu, lefegiu, sofragiu etc.); ***păstran***, s.m. (reg.) „păstrăv" (din *păstr[ăv]* + *-an*, vezi jidov şi jidan); ***popânzac***, s.m. „şoarece, om leneş, popândău" (din *popând[ău]* + *-ac*, prin analogie cu cazac, mânzac, mârzac etc.); ***popânzoi***, s.m. „şoarece, om leneş, popândău" (din *popânz[ac]* + *-oi*); ***prostolan*** (var. prostălan), s.m., adj. „prostovan, prostănac" (din *prost[ălău]* + *-olan*, *-ălan*, vezi bucălău şi bucălan, hăndrălău şi hăndrălan etc.); ***sfânţaş***, s.m. (reg.) „diminutiv al lui sfanţ" (din *sfânţ[ic]* + *-aş*)[18]; ***şchiopârlea***, s.m. „persoană şchioapă, şchiopârlan" (din *şchiopârl[an]* + *-ea*)[19]; ***tăntălache***, s.m. „tăntălău" (din *tăntăl[ău]* + *-ache*); ***ţurţoi***, s.m. „ţurţur" (din *ţurţ[ur]* + *-oi*); ***vălătan***, s.m. (bot., reg.) „săricică, vălătuc" (de la *vălăt[uc]* + *-an*); ***vătăran***, s.m. (reg.) „puiandru de iepure" (de la *văt[ui]* + *-ăran*); ***vătărău***, s.m. (reg.) „iepuroi" (de la *vătăr[an]* + *-ău*, vezi bucălău şi

---

[9] Et. nec în MDA.

[10] În DA, s.v. *broatec*, s.m., sunt trecute „cu schimbarea accentului şi a terminaţiunei sub influenţa sufixelor *-ac, -oc, -an*: *brotac, brotoc, brotan*".

[11] La rândul său, *bucălău*, s.m. (vezi infra) „berbec sau câine", provine, tot prin substituţie, din *bucăl[aie]*, s.f.

[12] *Ibidem*, *caraban*, s.m. „gândac castaniu, rădaşcă". Cf. *carabaşcă, carabete* (după Hiecke, Jahresber. XII, 151, ap. DA: din *cărăb[uş]* + *-ană*).

[13] Vezi Pascu 1916, s.v. În DA, s.v., este considerat derivat de la *cioară*.

[14] Vezi, similar, şi *ursulache*, s.m. (din *ursul[eţ]* + *-ache*).

[15] Vezi Pascu 1916, s.v.

[16] Vezi DA, s.v. Nu este imposibilă nici raportarea directă la *făgăd[ău]*, s.m. „han, cârciumă".

[17] Variantă pentru *nătântoc*, s.m.

[18] La rândul său, *sfânţic* (*sfanţih, sfanţic, sfanţig* etc.) este împrumutat din germ. *Zwanzig[er]*.

[19] Vezi MDA, s.v. După DLR, s.v., este un derivat de la *şchiop*. Pentru relaţia dintre sufixele *-an* şi *-ea*, vezi n. pr. *Cârlogea* (din *cârlog[an]* + *-ea*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

bucălan, burduhău și burduhan, cârlău și cârlan, lungău și lungan, măgădău și măgădan, măgâldău și mogâldau, șoldău și șoldan, vlăjgău și vlăjgan etc.)[20]; ***vătoi***, s.m. (reg.) „ied; iepuroi" (de la *văt[ui]* + *-oi*); ***vlăjgălău***, s.m.[21] „vlăjgan" (din *vlăjg[an]* + *-ălău* și/sau din **vlăjgănău* (din *vlăjgan* + *ău*); ***vultan***, s.m. „vultur" (din *vult[ur]* + *-an*); ***zăbleac***, s.m. (reg.) „prunc micuț, nevinovat" (din *zăbl[ău]* „copilandru, vlăjgan" + *-eac*) etc.

I.2. În interiorului genului feminin:

bălțică, s.f. (reg.) „vacă mică bălțată" (din *bălț[ată]* + *-ică*[22], vezi bucată și bucățică, ciocolată și ciocolățică, găleată și gălețică, lopată și lopățică, nepoată și nepoțică etc.); ***bucălană***, s.f. „oaie cu lâna albă și cu botul și extremitățile membrelor negre, bucălaie" (din *bucăl[aie]* + *-ană*)[23]; ***blândușcă***, s.f. „brânduș de toamnă" (din *blând[uș]*[24] + *-uș*); ***blânduță***, s.f. „brânduș de toamnă, blânduș" (din *blând[uș]* + *-uță*); ***broscărime***, s.f. „mulțime de broaște" (din *broscăr[ie]* + *-ime*); ***bucăliță***, s.f. „bucălaie mică și dragă" (din *bucăl[aie]* + *-iță*[25], vezi bărboaie și bărbiță, claie și clăiță, lădoaie și lădiță, mamaie și mămăiță, porumboaie și porumbiță, tigaie și tigăiță etc.); ***cheotură***, s.f. „cheotoare" (din *cheo[toare]* + *-tură*, vezi călcătoare și călcătură, făcătoare și făcătură, fundătoare și fundătură, tocătoare și tocătură, topitoare și topitură, uscătoare și uscătură etc.); ***ciubică***, s.f. (reg.) „luntre pescărească rudimentară, de obicei scobită dintr-un trunchi de copac" (din *ciub[acă]*[26] + *-ică*)[27]; ***cobană***, s.f. (reg.) „găină, orătanie, cobaie" (din *cob[aie]* + *-ană*, vezi bucălaie și bucălană, măgăoaie și măgăoană, uligaie și uligană, țigaie și țigană etc.); ***codirișcă***, s.f. „codirițe" (din *codir[iște]* + *-iște*, vezi luminișcă și luminițe, toporișcă și toporițe etc.); ***codobatică***, s.f. (reg.) „codobatură" (din *codobat[ură]* + *-ică*); ***codobatiță***, s.f. (reg.) „codobatură" (din *codobat[ură]* + *-iță*); ***dăltușică***, s.f. (iht., reg.) „lățiță, dăltușcă" (din *dăltuș[că]* + *-ică*); ***dubină***, s.f. „vită, animal" (din *dub[ală]*[28] + *-ină*)[29]; ***fătăcină***, s.f. (înv.) „fătăciune" (din *fătăc[iune]* + *-ină*)[30]; ***friptană***, s.f. „friptură mai mare" (din *fript[ură]* + *-ană*)[31]; ***ierușcă***, s.f. „ieruncă" (din *ier[uncă]* + *-uș*); ***măsălarniță***, s.f. (bot., reg.) „măselariță" (din *măsălar[iță]* + *-niță*)[32]; ***mătăhanie***, s.f. (reg.) „matahală" (din *mătăh[ală]*[33] + *-anie*); ***mârțoagă***, s.f.

---

[20] În aceeași serie se încadrează și *cârlău*, s.m. „cârlan", *ciobârlău*, s.m. „ciobănoi" și *colotău*, s.m. „colotan", pentru care vezi Moroianu, 2006: 364 – 366.

[21] Vezi DI, s.v. Despre posibilitățile de substituție între *-ar* și *-an*, *-ău* și *-an*, *-aie* și *-an*, vezi Pușcariu (): 231, 235 – 237.

[22] În MDA, s.v., este considerată, în mod incorect, derivare progresivă: din *baltă* + *-ică*.

[23] Vezi Pietreanu 1960 în SMFC 1960: 99. Aceeași explicație și pentru *uligană*, s.f., vezi infra.

[24] Variantă pentru *brânduș*ă.

[25] Vezi DA, s.v. În MDA, s.v.: din *bucălaie* + *-iță*.

[26] Variantă pentru *ciobacă*, s.f.

[27] În DA, *ciubică* este socotit variantă a lui *ciubacă* (opțiune continuată în MDA, s.v. *ciobacă*, s.f.).

[28] Variantă a lui *dubeală*, s.f. „argăseală".

[29] Vezi Pascu 1916, s.v.

[30] Vezi DA, s.v. *fătăciune*, s.f. [Cu schimbul obișnuit între sufixele *–iune* și –ină, și: *fătăcină*, s.f.]. În MDA, s.v., din *făta* + *-(c)ină*. Pentru paralelismul între sufixele *–ină* și *–ciune*, vezi Pascu 1916, s.v. *bărăciune*, s.f. (din **bărăc[ină]* + *-iune*), *mătăciune*, s.f. (din *mătăc[ină]* + iune), *mortăciune*, s.f. (din *mortăc[ină]* + *-iune*).

[31] Termenul, explicat de Zafiu 2001: 226, este folosit frecvent în conversația curentă și are numeroase atestări pe Internet.

[32] Vezi DLR, s.v. Este posibilă, însă, și o derivare progresivă de la *măsălar* (var. ptr. *măselar*) + *-niță*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

„gloabă, mărţână" (din *mărţ[âna]* + *-oagă*); ***morceală***, s.f. (reg.) „noroi, fleşcăială, mocirlă; murdărie". Din *morc[ilă]*[34] + *-eală*); ***păpăruie*$_1$**, s.f. „gărgăriţă" (din *păpăr[uţă]*, id. + *-uie*); ***păpăruie*$_2$**, s.f. „paparudă" (din *papar[udă]* + *-uie*); ***păpăruţă*$_1$**, s.f. „paparudă mică" (din *papar[udă]* + *-uţă*); ***pletişoară***, s.f. „boarcă" (din *plăt[ică]* + *-işoară*); ***sinceriţă***, s.f. (bot., reg.) „sângerică" (din *sincer[ică]*[35] + *-iţă*); ***slabiţă***, s.f. (reg.) „deşert, flămânzare, slabină" (din *slab[ină]* + *-iţă*); ***stirigoaică***, s.f. (bot., reg.) „Veratrum nigrum, stirigoaie" (din *stirig[oaie]* + *-oaică*); ***strădare***, s.f. (înv.) „strădanie" (din *străd[anie]* + *-are*); ***struguşor***, s.m. (reg.) „strugurel" (din *strug[urel]* + *-uşor*); ***suvelniţă***, s.f. "suveică" (din *suv[eică]* + *-elniţă*); ***şuvină***, s.f. (reg.) „şuviţă" (din *şuv[iţă]* + *-ină*)[36]; ***uligană***, s.f. „uligaie" (din *ulig[aie]* + *-ană*); ***undiuţă***, s.f. „undiţă mică" (din *und[iţă]* + *-(i)uţă*, vezi bătăiţă şi bătăiuţă, cheiţă şi cheiuţă, clăiţă şi clăiuţă, jucăriţă şi jucăriuţă, scufiţă şi scufiuţă, tigăiţă şi tigăiuţă etc.); ***ursitoaie***, s.f. (reg.) „ursitoare" (din *ursi[toare]* + *-oaie*)[37]; ***vătoaie***, s.f. (reg.) „iadă până la un an; iepuroaică tânără" (din *văt[uie]* + *-oaie*)[38]; ***zăbilă***, s.f. „zăbală" (din *zăb[ală]* + *-ilă*)[39]; ***zăbrăluică***, s.f. „zăblaică mică" (din *zăbr[aică]*[40] + *-ăluică*); ***zăvârdacă***, s.f. „lapte stricat, zăurdeală" (din *zăurd[eală]* + *-acă*) etc.[41]

I.3. În interiorul genului neutru:

borduş, s.n. „boideiaş" (din *bord[ei]* + *-uş*[42], vezi albei şi albuş, scarabeu/-ei şi scărăbuş etc.); ***budureţ***, s.n. „coş, horn" (din *budur[oi]*, id. + *-eţ*, după horneţ); ***căptan***, s.n. „capac din coajă de tei cu care se acoperea ştiubeiul de albine; (reg.) coajă de brad întrebuinţată de ciobani când mulg oile" (din *căpt[ar]* + *-an*, vezi broscar şi broscan, cioflingar şi cioflingan, croncar şi croncan etc.)[43]; ***ciorlan***, s.n. (reg.) „obiect cu care se cetluieşte ceva" (din *ciorl[ău]*[44] + *-an*, vezi bădăran şi bădărău, burduhău şi burduhan, cârlău şi cârlan, lungău şi lungan, măgădău şi măgădan, măgâldău şi mogâldau, şoldău şi

---

[33] Variantă pentru *matahală*, s.f. Tot printr-o substituţie expresivă de la *matahală* s-au format şi substantivele regionale cu acelaşi sens *mătăhaie*, *mătăhuie* şi *mătăhulă*, pentru care vezi DLR, s.v.

[34] Variantă pentru *mocirlă*, s.f.

[35] Variantă pentru *sângerică*, s.f.

[36] Vezi recenzia lui Sextil Puşcariu la *Atlasul lingvistic român*, vol. I, 1938, în « Dacoromania », vol. IX (1936 – 1938), Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1938, p. 421.

[37] În DLR, s.v. : De la *ursitoare*, prin analogie cu substantive de tipul *strigoaie*, *sămcoaie* etc.

[38] În DLR, s.v., este trecut un singur cuvânt-titlu *vătoi, -oaie*, subst. De la *vătui*, cu schimbare de sufix.

[39] Vezi Pascu 1916, s.v. În DLR este trecut sub *zăbală*, ca variantă, deşi substituţia de sufixe creează, ca orice modalitate derivativă, cuvinte diferite. Pentru *zăbilă* < *zăbală*, vezi şi Avram 1960 în SMFC 1960: 166.

[40] Variantă pentru *zăblaică*, s.f.

[41] Despre substantivele în *-ea/-ică*, vezi Cristian Moroianu, 2007[1]: 689 – 690.

[42] În MDA, s.v., este considerat derivat progresiv, cu ajutorul sufixului *-uş*. În DA, s.v. *bordei*, fără explicaţii suplimentare. Vezi Carabulea 1960 în SMFC 1960: 209 – 210, unde autoarea vorbeşte de „un paralelism între suf. *-uş* şi finala unui cuvânt interpretată greşit drept sufix": *borduş* şi *bordei*, *căpuş* şi *cobuz*, *chipirduş* şi *chipirdic*, *fideluş* şi *fideleş*, *pămătuş* şi *pămătuf*, *piţiguş* şi *piţigoi*, *ţâmburuş* şi *ţâmburuc* etc. Autoarea are în vedere dublete sufixale de tipul *chioruş* şi *chiorâş*, *desuş* şi *desiş*, *mărituş* şi *măritiş*, *nărăvuş* şi *nărăvaş*, *pişcuş* şi *pişcar*, *tăiuş* şi *tăiş*, *zmeuruş* şi *zmeuriş*, pe care le consideră „derivate paralele".

[43] În MDA, s.v., este considerat variantă, s.v. *captar*.

[44] Variantă pentru *ceatlău*, s.n.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

șoldan, vlăjgău și vlăjgan etc.)[45]; ***cordovar***, s.n. (înv.) „marochin, cordovan" (din *cordov[an]* + *-ar*[46], vezi broscar și broscan, căptar și căptan, cioflingar și cioflingan, croncar și croncan, stânar și stânaș etc.); ***făgădeț***, s.n. „promisiune, făgădaș" (din *făgăd[aș]* + *-eț*); ***hădărag***, s.m.n. „lemn al îmblăciului..., hădărău" (din *hădăr[ău]* + *-ag*); ***lăptar***, subst. (reg.) „unealtă de pescuit numită lăptaș" (din *lăpt[aș]* + *-ar*); ***ostropeț***, s.n. „ostropel" (din *ostrop[el]* + *-eț*, vezi cercurel și cerculeț, nodurel și noduleț, plugurel și pluguleț etc.)[47]; ***ostropior***, s.n. „ostropel" (din *ostrop[el]* + *-ior*, vezi papucel și papucior, rotunjel și rotunjor, singurel și singurior, uscățel și uscăcior, vinețel și vinecior etc.); ***spătel***, s.n. (reg.) „spătar al scaunului" (de la *spăt[ar]* + *-el*); ***surcălaș***, s.n. „huludeț, surcalău" (din *surcal[ău]* + *-aș*); ***șarafic***, s.n. (reg.) „vestă de femeie cu mâneci" (din *șaraf[an]*[48] + *-ic*, după borangic, ilic); ***urzoc***, s.n. (reg.) „urzitor, urzoi" (din *urz[oi]* + *-oc*); ***urzor***, s.n. (reg.) „urzitor, urzoi" (din *urz[oi]* + *-or*) etc.

I.4. De la subst. masculin la subst. feminin:

barabușcă, s.f. "cartof" (din *barab[oi]* + *-ușcă*[49], vezi băboi și băbușcă, mujeroi și mujerușcă); ***dulancă***, s.f. „cățea mare" (din *dul[ău]* + *-ancă*); ***dulaucă***, s.f. „cățea mare" (din *dul[ău]* + *-aucă*, vezi jidaucă și jidău, mutalaucă și mutalău, prostalaucă și prostalău etc.)[50]; ***lefârdaie***, s.f. (reg.) „persoană care vorbește mult, care clevetește, guraliv, limbut" (din *lefârd[ău]* „palavragiu" + *-aie*); ***lefărdaucă***, s.f. (reg.) „persoană clevetitoare, guralivă" (din *lefârd[ău]* + *-aucă*); ***meteloaie***, s.f. (Trans., rar) „femeie proastă" (din *metel[eu]* + *-oaie*)[51]; ***morlaucă***, s.f. (reg.) „molan" (din *morl[an]*[52] + *-aucă*); ***popândea***, s.f. „momeală, sperietoare" (din *popând[ău]* „sperietoare" + *-ea*); ***soreață***, s.f. „numele unor pești mici de apă dulce" (de la *sor[ete]* + *-eață*); ***zgripțură***, s.f. „pajură" (din *zgrip[țor]* + *-țură*) etc.

I.5. De la subst. feminin la subst. masculin[53]:

bucălău, s.m. „corespondentul feminin al bucălaiei" (din *bucăl[aie]* + *-ău*); ***ciocănitor***, s.m. (din *ciocăni[toare]* + *-tor*, vezi desfăcător și desfăcătoare, trăgător și trăgătoare, țiitor și țiitoare, vânător și vânătoare etc.); ***codobatelei***, s.m. (reg.) „codobatură-albă" (din *codobat[ură]* + *- elei*); ***codobator***, s.m. „bărbățușul codobaturii"

---

[45] Ibidem, este considerat variantă, s.v. *ceatlău*.
[46] În DA, MDA, s.v.: din *cordovan*, fără explicații suplimentare.
[47] Et. nec. în MDA.
[48] Variantă pentru *sarafan*, s.n.
[49] In MDA, s.v., *barabușcă* este considerat un derivat progresiv. Derivatul poate proveni, tot prin substituție, și direct din *barab[ulă]*.
[50] Vezi Loșonți, 2007: 82. Et. nec. în MDA. Vezi o explicație similară pentru *fătăloancă*, s.f., la Moroianu, 2007²: 248.
[51] Dicționarele consultate indică, în acest caz, derivare progresivă.
[52] Variantă pentru *molan*, s.m.
[53] Vezi Popa 1967 în SMFC 1967: 166, 168 și 171 – 176. Pentru *ghionoi*, *ciocănitor*, *rândunel* și *bucălău*, autoarea consideră că este vorba de „folosirea formei de masculin a aceluiași sufix: *-oi/-oaie*, *-tor/-toare*, *-el/-ea*, *-ău/-aie*" (p. 166), diferențiind exemplele citate de cele la care mișcarea se realizează prin substituție: *bibiloi*, *ciocârloi*, *cucuvoi*, *nevăstoi* etc.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(din *codoba[tură]* + *-tor*, vezi murător şi murătură, râmător şi râmătură, tocător şi tocătură etc.); ***cucuvoi***, s.m. „bărbatuşul cucuvelei" (din *cucuv[ea]* + *-oi*); ***desetnic***, s.m. (înv.) „slujbaş însărcinat cu strângerea desetinei" (din *deset[ină]* + *-nic*); ***ghionoi***, s.m. „masculul ghionoaiei" (din *ghion[oaie]* + *-oi*); ***gonotiftiroi***, s.m. (din *gonotiftir[iţă]* „coropişniţă" + *-oi*); ***lăscălău***, s.m. (reg.) „augmentativ al lui lăscaie" (din *lăsc[aie]* + *-ălău*)[54]; ***nevăstoi***, s.m. „masculul nevăstuicii" (din *nevăst[uică]* + *-oi*)[55]; ***păturnel***, s.m. (rar) „potârnic" (din *păturn[ea]* + *-el*[56]); ***privighetoi***, s.m. „bărbatuşul privighetoarei" (din *privighe[toare]* + *-oi*)[57]; ***privighetor***, s.m. „bărbatuşul privighetoarei" (din *privighe[toare]* + *-tor*); ***rândunel***, s.m. „bărbatuş al rândunicii" (din *rândun[ea]* sau/şi din *rândun[ică]* + *-el*)[58]; ***sapornoi***, s.m. „fiinţă imaginară malefică" (din *saporn[iţă]* „numele unui duh" + *-oi*); ***şilihoi***, s.m. „gaie" (din *şilih[oaie]* „gaie" + *-oi*); ***şindiloi***, s.m. (din *şindil[ică]* + *-oi*); ***tuptiloi***, s.m. „pitpalac mascul" (din *tuptil[eacă]* „prepeliţă" + *-oi*)[59]; ***turturaş***, s.m. (din *turtur[ea]* + *-aş*); ***turturel***, s.m. „bărbatuş al turturelei" (din *turtur[ea]* sau/şi din *turtur[ică]* + *-el*); ***turturoi***, s.m. (din *turtur[ea]* sau/şi din *turtur[ică]* + *-oi*); ***uligan***, s.m. „gaie, gaie neagră, şoim, erete" (din *ulig[aie]* + *-an*); ***vârdoi***, s.m. „bărbatuşul vârdării" (din *vârd[are]* „ciocănitoare" + *-oi*[60]), ***verdeloi***, s.m. „bărbatuşul verdaliei" (din *verdal[ie]* „ciocănitoare" + *-oi*) etc.

I.6. De la subst. neutru la subst. feminin:

boboloacă, s.f. „bobolos" (din *bobol[oş]* + *-oacă*[61]); ***ciubeucă***, s.f. "portţigaret cu ţigara în el" (din *ciub[uc]* + *-eucă*); ***matrapazlărie***, s.f. (înv., rar) „matrapazlâc; cămătărie" (din *matrapaz[lâc]* + *-(l)ărie*); ***răsadniţă***, s.f. „pătul răsadnic, (reg.) pepinieră, (reg.) pădure tânără, (rar) loc de şedere" (din *răsadn[ic]* + *-iţă*); ***sulimătură***, s.f. (reg.) „fard, sulimenitură" (din *sulim[an]* + *-ătură*) etc.

I.7. De la subst. feminin la subst. neutru:

bereguş, s.n. (reg.) „beregată" (din *bereg[ată]* + *-uş*); ***bucăţoi***, s.n. (din *bucăţ[ică]* + *-oi*)[62]; ***coclete***, s.n. „rest, rămăşiţă, ultima ţuică de pe fundul cazanului,

---

[54] În DLR, s.v., este considerat un derivat progresiv: din *lăscaie* + *-ălău*.

[55] Tot din *nevăst[uică]* provine, prin aceeaşi substituţie, sinonimul *nevăstoaică*, s.f. În această situaţie, este dificil de precizat dacă *nevăstoi* nu este, cumva, obţinut din *nevăstoaică* (vezi comentariul Eleonorei Popa, *art. cit.*, p. 167).

[56] În DLR, s.v. : din *păturnea* + *-el*.

[57] Ibidem, s.v., este socotit variantă a lui *privighetoroi*.

[58] Prin adăugarea bazei derivative *rândunică* pentru *rândunel*, fac aici o necesară completare la etimologia internă simplă (din *rândun[ea]* + *-el*), citată de mine în *Structură, proces şi substituţie...*, p. 688. Aceeaşi completare este valabilă şi pentru *turturel* şi *turturoi*, pentru care vezi infra. În seria derivatelor moţionale prin substituţie sufixală, adăugăm *bibiloi* < *bibilică*, *ciocârloi* < *ciocârlie*, *pituluş* < *pitulice*, discutate de mine în *Aspecte ale derivării...*, p. 247 şi 249.

[59] În DLR este considerat o variantă a lui *pitpălăcoi*, s.m.

[60] Ibidem, *vârdoi* este trecut, ca variantă, sub *vârdăroi*, s.m. (din *vârdare* + *-oi*).

[61] Vezi DA, s.v. Et. nec. în MDA, s.v.

[62] În DA şi în MDA, s.v., din *bucată* + *-oi*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

periclitată de posibilitatea de a se deteriora prin oxidare" (din *cocl[eală]* + *-ete*[63], pr. anal. cu poslete); ***uruioc***, s.n. sg. „urluială" (din *urlui[ală]* + *-oc*) etc.

I.8. De la subst. neutru la subst. masculin:

făcălău, s.m. „făcăleț" (din *făcăl[eț]*, s.n. + *-ău* [64]).

I.9. De la subst. masculin la subst. neutru:

popândeț, popândete, s.n. „sperietoare de păsări, momâie, popândău" (din *popând[ău]* + *-eț*).

II. SUBSTITUȚIE SUFIXALĂ DE LA BAZĂ ADJECTIVALĂ:

irmizea, s.f. „cizmă roșie" (din *irmiz[iu], [-ie]*[65]; ***Crăcănuș***, n. pr. (din *crăcăn[at], crăcăn[el]* + *- uș*); ***mâncăcilă***, s.m.[66] (din *mâncăc[ios]* + *-ilă*); ***Nărtilă***, n. pr. (din *nărt[os]* + *-ilă*); ***nemurire***, s.f. „calitatea de a fi nemuritor" (din *nemuri[tor]* + *-re*); ***nesăbuință***, s.f. „nesăbuire, nesocotință" (din *nesăbu[it]* + *-ință*); ***nesăbuire***, s.f. „calitatea de a fi nesăbuit, nesăbuință" (din *nesăbu[it]* + *-re*); ***sălbătioară***, s.f. „animal sălbatic mic" (din *sălbat[ic]* + *-ioară*; ***sălbătișoară***, s.f. „animal sălbatic mic" (din *sălbat[ic]* + *-işoară*); ***somnorel***, s.m. (bot.) „zmeoaică" (din *somnor[os]* + *-el*); ***somnorilă***, s.m. „persoană somnoroasă" (din *somnor[os]* + *-ilă*) etc.

III. Uneori, este dificil de stabilit dacă un substantiv provine, prin derivare progresivă, de la o bază substantivală (mai rar adverbială sau verbală) sau, prin substituție, de la o bază adjectivală. În asemenea situații, înclinăm spre posibilitatea etimologiei multiple interne, realizabilă prin modalități derivative diferite: ***Burilă***, n. pr. (din *bură* + *-ilă* și din *bur[at]* + *-ilă*), ***Buzăilă***, n. pr. (din *buză* + *-ilă* și din *buz[at]* + *-ilă*), ***Cocoșilă***, n. pr. (din *cocoașă* + *-ilă* și din *cocoș[at]* + *-ilă*), ***Gușăilă***, n. pr. (din *gușă* + *-ilă* și din *guș[at]* + *-ilă*), ***Napoilă***, n. pr. (din *napoi* + *-ilă* și din *napoi[at]* + *-ilă*), ***Sucilă***, n. pr. (din *suci* + *-ilă* și din *suc[it]* + *-ilă*), ***Țintilă***, nume de bou cu o țintă albă în frunte (din *țintă* + *ilă* și din *țint[at]* + *ilă*), ***Zgârcilă***, n. pr. (din *zgârci* + *ilă* și din *zgârc[it]* + *ilă*)[67] etc. O situație specială are substantivul *bunăciune*, folosit cu intenție glumeață în contexte de tipul „o consider pe Shakira o ~", „a ieși cu o ~", „era o ~ când am cunoscut-o", „~ tipic americană", „o ~ demnă de tot răsfățul", „a luat de nevastă o ~ cu talent artistic", „Thalia, ~ rău" etc. Cu sensul evident de „femeie bună", *bunăciune* este un derivat progresiv din *bună* + *-ăciune* acoperind, astfel, necesitatea de a transforma sintagma nominală într-un substantiv (**buna* sau **o bună* ar fi intrat într-o supărătoare

---

[63] Vezi Mărgărit 2007: 79 – 80.
[64] În MDA, s.v.: din *făcăleț* + *-ău*, cf. *măngălău*.
[65] Variantă pentru *cârmâziu, -ie*, adj. „stacojiu", vezi DA, s.v. *irmizea*, s.f.
[66] Și nume propriu, vezi Pascu 1916, s.v.
[67] Despre derivatele nume proprii în *-ilă*, vezi Avram, *art. cit.*, p. 159.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

coliziune omonimică). Cu acelaşi sens, dar într-o sintagmă de tipul „o ~ de fată", „o ~ de femeie", „o ~ de asistentă", „o ~ de băiat", „~ de atmosferă", „~ de show", „~ de om", „~ de poezie", „~ de maşină", „~ de friptură" etc., *bunăciune* este un derivat din *bunătate* prin substituirea suf. *-ătate* cu suf. *-ăciune*, preferabil din motive de expresivitate şi de înlăturare a unor posibile ambiguităţi.

IV. Substituţie sufixală de la bază verbală: ***cermălaie***, s.f. (reg.) „larmă" (din *cermăl[ui]* + *-aie*); ***dârdală***, s.f. „flecar; mârţoagă, gloabă; obiect uzat" (var. dârdeală, dârdolă, dârdoală, dărdală) (din *dârd[âi]* + *-ală*); ***dârlău***, s.m. (reg.) „pierde-vară" (din *dârl[âi]* + *-ău*); ***melesteu***, s.n. (reg.) „râşniţă; făcăleţ; epitet depreciativ pentru cineva care vorbeşte sau care se deplasează greu" (din *melest[ui]* + *-eu*); ***mondrea***, s.m. (reg.) „prostănac, om prost" (din *mondr[ăni]* + *-ea*); ***rândaş***, s.m. „om folosit la muncile de rând; care rânduieşte toate treburile" (din *rând* + *-aş* şi/sau din *rând[ui]* + *-aş*)[68]; ***strecătoare***, s.f. (înv. şi pop.) „strecurătoare" (din *strec[ura]* + *-ătoare*); ***zbârnoi, -oaie***, s.m., s.f. (din *zbârn[âi]* + *-oi*); ***zumzet***, s.n. (din *zumz[ăi]* + *-et*) etc.

V. ANALIZĂ SEMANTICĂ

V.1. Crearea de sinonime

După cum se poate observa din exemplele prezentate, derivarea prin substituţie de sufixe duce la creşterea numărului de sinonime. Crearea de sinonime prin acest procedeu derivativ este justificată de **tendinţa spre expresivitate** a vorbitorilor: aceştia încearcă, în limitele şi cu resursele analogice oferite de limbă, să reformuleze mai expresiv cuvintele ajungând, astfel, la dublete sinonimice de tipul: *bădăroi* din *bădăran*, *boboloacă* din *bobolos*, *bondălău* din *bondar*, *croncău* din *croncan*, *dilache* din *diliu*, *dunguleaţă* din *dunguliţă*, *fătăcină* din *fătăciune*, *măgădan* din *măgădău*, *ostropior* din *ostropel*, *păpăruie* din *păpăruţă*, *păpăruie* din *paparudă*, *slabiţă* din *slabină*, *suvelniţă* din *suveică*, *şchiopârlea* din *şchiopârlan*, *vătărău* din *vătăran*, *vătoaie* din *vătuie*, *zăbleac* din *zăblău*, *zăvârdacă* din *zăurdeală* etc. De asemenea, **presiunea analogică** şi eventuale **necesităţi de rimă** (în poezia populară) sunt alte motive ale obţinerii de sinonime prin substituţie de sufixe: *bogătar* din *bogătan*, *bucălană* din *bucălaie*, *căptan* din *căptar*, *clocotiş* din *clocotici*[69], *cobană* din *cobaie*, *codirişcă* din *codirişte*, *codobatică* şi *codobatiţă* din *codobatură*, *cordovar* din *cordovan*, *croncar* din *croncan*, *făgădeţ* din *făgădaş*, *osmangiu* din *osmanlâu*, *răsadniţă* din *răsadnic*, *suvelniţă* din *suveică*, *şarafic* din *şarafan*, *uligană* din *uligaie* etc. Sinonimia poate fi influenţată şi de realitatea extralingvistică: *popândea* „momâie, sperietoare" a trecut în seria femininelor de la *popândău*, pe de o parte, pentru a dezambiguiza termenul polisemantic şi oscilant morfologic (s.m. şi n.) şi, pe de altă parte, influenţat de seria sinonimică alcătuită preponderent din feminine: *ciuhaie*, *măgăoaie*, *momâie*, *morişcă*, *paparudă*, *sperietoare* etc. Diversificarea sinonimiei prin substituţie este influenţată uneori de aşa-numita atracţie sinonimică (din partea unui cuvânt sau unei serii sinonimice): *bădăran* după

[68] În DEX şi în MDA, s.v., din *rândui* + *-aş*.

[69] Vezi DA, s.v.: „Foaie verde clocotiş, Haideţi, fete, tupiliş, Ca vara, prin zmeuriş" (Şez. IV, 235^{b}/$_{16}$).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

mârlan, *mitocan*; *borduş* după *culcuş*; *bucălană* după *ţurcană*; *făcălău* după *mestecău*; *făgădar* după *cârciumar*; *măgădan* după *găligan*, *lungan*, *vlăjgan*; *mârţoagă* după *gloabă*; *păturnel* după *rândunel*, *turturel*; *prostolan* după *prostovan*; *şarafic* după *ilic* etc.

V.2. Creare de diminutive

Tendinţa spre expresivitate se manifestă inclusiv în folosirea derivatelor diminutivale; cu atât mai mult cu cât unele dintre exemplele citate denumesc animate: *bălţică* din *bălţată*, *borduş* din *bordei*, *bucăliţă* din *bucălaie*, *codobatică* din *codobatură*, *ieruşcă* din *ieruncă*, *păpăruţă* din *pararudă*, *pletişoară* din *plătică*, *undişoară* din *undiţă*, *undiuţă* din *undiţă*, *zăbrăluică* din *zăbraică* etc.

V.3. Creare de augmentative

Reflexul opus diminutivelor expresive este crearea de augmentative, uneori direct de la baze diminutivale sau care lasă impresia de diminutive. Astfel, prin substituţie se obţin *brotan* din *brotac*, *coldan* din *colduş*, *coldău* din *colduş*, *făcălău* din *făcăleţ*, *friptană* din *friptură*, *păstran* din *păstrăv*, *prostolan* din *prostălău*, *vălătan* din *vălătuc* etc.

V.4. Specializări semantice

Prin substituţie de sufixe se ajunge, de multe ori, la diverse specializări semantice (de ordin metonimic, sinecdotic, metaforic) ale bazei derivative: *cărăbuş* „insectă dăunătoare" vs. *cărăbaş* „oaie albă, cu capul şi picioarele negre", *ciubeucă* „portţigaret cu ţigara în el" vs. *ciubuc* „pipă orientală cu ţeavă lungă", *coclete* „rămăşiţă de ţuică de pe fundul cazanului" vs. *coclează* „strat verde şi toxic, format pe suprafaţa obiectelor din cupru, alamă etc., din cauza umezelii" etc.

V.5. Substituţie moţională

După cum s-a putut vedea la exemplele de sub II.1. şi II.2., transferul de la masculin la feminin şi de la feminin la masculin al substantivelor presupune două aspecte: a) substituţia de sufixe între substantive nonanimate (*barabuşcă* şi *baraboi*, *popândea* şi *popândău* etc.) şi b) substituţia de sufixe între substantive animate, care înseamnă derivare moţională. Substituţia moţională are loc prin aceeaşi presiune analogică exercitată, de regulă, la orice nivel al derivării. Dacă substantivele feminine obţinute din masculine prin substituţie sunt relativ puţine (*dulaucă* din *dulău*, *fătăloancă* din *fătălău*, *zgripţură* din *zgripţor* etc.), în schimb cele masculine obţinute din feminine prin acelaşi procedeu sunt mai numeroase: *bibiloi* din *bibilică*, *bucălău* din *bucălaie*, *ciocănitor* din *ciocănitoare*, *ciocârloi* din *ciocârlie*, *codobator* din *codobatură*, *cucuvoi* din *cucuvea*, *ghionoi* din *ghionoaie*, *nevăstoi* din *nevăstuică*, *păturnel* din *păturnea*, *privighetoi* din *privighetoare*, *privighetor* din *privighetoare*, *rândunel* din *rândunea* şi din *rândunică*, *turturaş* din *turturea*, *turturel* din *turturea* şi din *turturică*, *turturoi* din *turturea* şi din *turturică*, *uligan* din *uligaie* etc. Din parcurgerea exemplelor de mai sus,

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

se pot scoate în evidenţă mai multe situaţii de substituţii: a) între sufixele *-oi* şi *-ea/-ică*, *-el* şi *-ea/-ică*; b) între *-oi* şi *-oaie*; c) între *-an* şi *-aie*; d) între *-tor* şi *-toare*; e) între *-(t)or* şi *-(t)ură*. Interesant este faptul că, uneori, transferul are loc în ambele sensuri: *turturel* şi *turturoi* din *turturea/turturică*, dar şi *nepoţică* din *nepoţel*, *tinerică* din *tinerel* etc: *ciocănitor* din *ciocănitoare*, *privighetor* din *privighetoare*[70]. Este posibilă, de asemenea, ţinând cont de dubla valoare (moţională şi diminutivală, respectiv augmentativă) a sufixelor *-el* şi *-oi*, raportarea contextuală directă între sufixele citate, cu eludarea etapei primare *-ea/-ică*: din punct de vedere semantic, *turturelul* poate fi masculin al *turturelei*, masculin al *turturicii*, dar şi diminutiv al lui *turturoi* înţeles ca augmentativ; la fel, *turturoiul* poate fi masculin al *turturelei*, masculin al *turturicii*, dar şi augmentativ al lui *turturel* înţeles ca diminutiv etc.

VI. STRUCTURA MORFEMATICĂ

Din punctul de vedere al modalităţii sau posibilităţilor de formare, exemplele citate pot fi împărţite în două categorii: a) derivate care sunt explicabile exclusiv prin substituţie de sufixe din unul sau mai multe etimoane interne (*bucăliţă* din *bucălaie*, *codobator* din *codobatură*, *cucuvoi* din *cucuvea*, *fătăcină* din *fătăciune*, *mărţoagă* din *mărţână*, *păturnel* din *păturnea*, *zgripţor* din *zgripţură* etc.); b) derivate care admit, teoretic, două interpretări: ambele prin substituţie sau una prin substituţie şi alta prin adăugare de sufixe: *coldan* şi *coldău* au o bază comună împrumutată *cold[uş]* (din magh. *koldus*), dar pot fi şi explicate unul din celălalt (vezi modelul bădărău şi bădăran, bucălău şi bucălan, cârlău şi cârlan, coldău şi coldan, lungău şi lungan, măgădău şi măgădan, prostolău şi prostolan, vătărău şi vătăran, vlăjgău şi vlăjgan etc.); *croncar* şi *croncan* pot fi raportate la o bază directă comună *cronc* (de origine onomatopeică), dar *croncar* este explicabil şi din *croncan* (din *cronc* + *-an*). De remarcat, de asemenea, faptul că substituţia se face între două sufixe reale (vezi *bogătar* din *bogătan*, *cioruş* din *cioroi*, *friptană* din *friptură*, *prostolan* din *prostălău* etc.) şi între unul real şi unul aparent (înţeles de vorbitori ca fiind element derivativ existent în limba română, vezi *bucălană* din *bucălaie*, *codobatică* din *codobatură*, *păstran* din *păstrăv*, *şarafic* din *şarafan* etc.).

VII. Substituţia de sufixe (sau de terminaţie considerată ca sufix) se realizează nu numai la nivelul substantivelor comune, ci are ca rezultat, după cum s-a observat deja, şi nume comune din nume proprii (antroponime şi toponime), nume proprii din nume proprii[71] şi nume proprii din nume comune. Pentru prima categorie, exemplificăm prin substantivele feminine ***băltărească*** "dans popular nedefinit mai îndeaproape" (din *Băltăr[eşti]* + *-ească*) şi ***stoicăneasca*** „dans nedefinit mai de aproape" (din *Stoicăn[eşti]* + *-ească*). Pentru cea de a doua categorie, exemplele sunt mai numeroase: *Achiliana* (< *Achil[ina]* + *-iana*), *Andronie, Andronache* (< *Andron[ic]* + *-ie, -ache*), *Aurică* (din *Aur[el]* + *-ică*), Avereanu (*Aver[escu]* + *-eanu*), *Baldovici* (< *Bald[ovin]* + *-ici*), *Belizan* (din *Beliz[are]* + *-an*), *Brezica* (< *Brez[eanu]* + *-ica*)[72], *Chintilă, Chintea, Chintescu* (<

[70] Vezi şi *apicultoare* din *apicultor*, *spectatoare* din *spectator*, *tutoare* din *tutore* etc.
[71] Vezi Constantinescu 1963, s.v.
[72] Exemplu citat de Ciobanu 1959 în SMFC 1959: 142.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Chint[ilian] + *-ilă, -ea, -escu*), *Chiprin* (< *Chipri[an]* + *-in*), *Chiran* (< *Chir[in]* + *-an*), *Coliban* (< *Colib[aș]* + *-an*), *Cristinică* (< *Cristin[el]* + *-ică*), *Fătăligă* (< *Fătăl[ău]* + *-igă*), *Ghedeiu* (< *Ghede[on]* + *-iu*), *Ghervan* (< *Gherv[asie]* + *-an*), *Lăpăduș* (< *Lăpăd[atu]*, nume de câine, + *-uș*), *Maricel* (din *Maric[ica]* + *-el*), *Mitrofie* (< *Mitrof[an]* + *-ie*), *Moroescu* (< *Moro[ianu]* + *-escu*), *Naftuc* (< *Naft[an]* + *-uc*), *Rachina* (< *Rach[ela]* + *-ina*), *Semac* (< *Sem[an]* „semen" + *-ac*), *Viorel* (din *Vior[ica]* + *-el*) etc. Pentru ultima categorie, vezi *Bobolina*, nume de vacă (de la *bobol[oș]* „rotund, cu capul rotund" + *-ina*[73], *Bolomoagă* (din *bulum[ac]*, var. ptr. *bulamac* + *-oagă*), *Bucaleț* (din *bucăl[iță]* + *-eț*), *Cârlogea* (din *cârlog[an]* + *-ea*), *Cioromete* (din *ciorom[an]* „țigan" + *-ete*) etc.[74]

VIII. CONCLUZII

Derivarea prin substituție de sufixe se realizează în interiorul aceleiași părți de vorbire sau între părți de vorbire diferite. Substituția la nivelul substantivului are loc la fiecare dintre cele trei genuri și între genuri diferite, între nume comune, între nume proprii, de la nume comune la nume proprii și invers etc.

Mecanismul care favorizează acest tip derivativ este, ca și în cazul derivării progresive și regresive, analogia: având o justificare structurală, așadar înlăturând deficiențe ale sistemului limbii, multe dintre cuvintele astfel obținute se mențin în limbă, reprezentând, de adeseori, opțiuni economice și expresive pentru denumirea unor realități, ființe sau fenomene. Multe dintre exemplele citate au caracter regional, popular sau familiar, argotic, în descântece, jocuri de copii etc., adică sunt folosite cu precădere în limbaje și contexte dominate de expresivitate, sunt preponderent diminutive sau augmentative, au valoare depreciativă etc.

Derivarea prin substituție de sufixe reprezintă, uneori, numai una dintre posibilitățile de realizare a etimologiei multiple interne. Astfel, un termen analizabil poate proveni, exclusiv prin substituție, din două baze derivative (*rândunel* din *rândunea* și din *rândunică*, *vițică* din *vițea* și din *vițel*) sau poate proveni, prin derivare progresivă și prin substituție, de la două baze derivative (*bătrânică* din *bătrână* și din *bătrânel*).

În sfârșit, este de remarcat rolul derivării prin substituție în îmbogățirea și diversificarea sinonimiei, pe de o parte, și în realizarea moțiunii, pe de altă parte. De asemenea, prin substituție se creează, de multe ori, sinonime și, în același timp, paronime derivative.

BIBLIOGRAFIE:

Articole și cărți

Avram 1960 = Mioara Avram, *Sufixele românești -ilă masculin și -ilă/-ilă feminin*, în SMFC (1960), p. 149 - 178.

[73] Exemplul este preluat din Brâncuș 1967: 169 – 175, reprodus în Brâncuș 2007 : 124 – 130.
[74] Pentru alte exemple, vezi Iordan, *op. cit.*, s.v.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Brâncuş 1967 = Grigore Brâncuş, *Nume date animalelor domestice*, în LR, XVI (1967), nr. 2, p. 169 – 175, reprodus în vol. „Studii de istorie a limbii române", Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007, p. 124-130.

Carabulea 1960 = Elena Carabulea, *Sufixul **-uşă***, în SMFC (1960), p. 199-212.

Ciobanu 1959 = Elena Ciobanu, *Observaţii asupra formării numelor de familie feminine de la masculine*, în SMFC (1959), p. 137-143.

Loşonţi 2007 = Dumitru Loşonţi, *Certitudini şi ipoteze etimologice*, Bucureşti, Editura Academiei Române, Colecţia Etymologica, 26, 2007.

Mărgărit 2007 = Iulia Mărgărit, *Comentarii etimologice şi semantice*, Bucureşti, Editura Academiei Române, Colecţia Etymologica, 27, 2007.

Moroianu 2006 = Cristian Moroianu, *Probleme de etimologie internă. Derivarea cu sufixe*, în LR, LV (2006), nr. 5 – 6, p. 351-372.

Moroianu 2007[1] = Cristian Moroianu, *Structură, proces şi substituţie în mecanismul derivării*, în Pană Dindelegan (2007), p. 685-694.

Moroianu 2007[2] = Cristian Moroianu, *Aspecte ale derivării în limba română*, în vol. „Studii lingvistice. Omagiu profesoarei Gabriela Pană Dindelegan la aniversare", Editura Universităţii din Bucureşti, 2007, p. 243-251.

Moroianu 2008[1] = Cristian Moroianu, *Precizări etimologice la derivatele în **–ism** şi **–ist***, în vol. „Lucrările primului Simpozion Internaţional de Lingvistică" (Bucureşti, 13/14 noiembrie 2007), editori: Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu, Editura Universităţii din Bucureşti, 2008, p. 75-89.

Moroianu 2008[2] = Cristian Moroianu, *Derivarea prin substituţie de afixe. Sufixe neologice*, în Analele Universităţii *Dunarea de Jos* din Galati, Fascicula XXIV, an I, nr.1, *Lexic comun / lexic specializat*, Actele conferinţei internationale *Lexic comun / lexic specializat*, Galati 17 - 18 septembrie 2008, Galati University Press (GUP), 2008, p. 194-204.

Pană Dindelegan 2007 = Gabriela Pană Dindelegan (coordonator), *Limba română – stadiul actual al cercetării. Actele celui de-al VI-lea Colocviu al Catedrei de limba română* (29-30 noiembrie 2006), Editura Universităţii din Bucureşti, 2007.

Pascu 1916 = G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, Ediţiunea Academiei Române, 1916.

Pietreanu 1960 = Marieta Pietreanu, *Sufixul **–an***, în SMFC (1960), p. 93-100.

Popa 1967 = Eleonora Popa, *Sufixe moţionale pentru formarea masculinului*, în SMFC (1967), p. 163 – 176.

Puşcariu = Sextil Puşcariu, *Contribuţii la gramatica istorică a limbii române. Memoriul I. Contribuţii la studiul derivaţiunii: A. Bibliografie. B. Sufixul **-aciu**. C. Sufixele **-aie** şi **-aiu**. D. Sufixul **–an***. Extras din Analele Academiei Române, seria II, tomul XXXIII. Memoriile secţiunii literare, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp., C. Sfetea şi Librăria Naţională, p. 221 – 242.

Puşcariu 1938 = Sextil Puşcariu, *Despre **Atlasul lingvistic român**, vol. I, 1938*, în „Dacoromania", vol. IX (1936 – 1938), Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1938, p. 418-422.

SMFC = *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei, vol. I – VI, 1959 – 1972.

Zafiu 2001 = Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2001.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Dicţionare

Constantinescu 1963	= N.A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1963.
DI 1957	= *Dicţionarul invers al limbii române*, Institutul de Lingvistică din Bucureşti, Editura Academiei, 1957.
DA	= *Dicţionarul limbii române* (Seria veche). Tomul I, partea I (A –B), Bucureşti, Librăriile Socec, 1913; Tomul I, partea a II-a (C), Bucureşti, Tipografia ziarului "Universul", 1940; Tomul I, partea a III-a, fasc. 1 (D –de), Bucureşti, "Universul", 1949; Tomul II, partea I (F – I), Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1934; Tomul II, partea a II-a, fasc. 1, 2, 3 (J – Lojniţă), 1937, 1940, 1948.
DLR	= *Dicţionarul limbii române* (Serie nouă, întemeiată de Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu). Tomurile VI – XIII, Bucureşti, Editura Academiei, 1965 – 2005.
Iordan 1983	= Iorgu Iordan, *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.
MDA	= *Micul dicţionar academic* (Redactori responsabili: acad. Marius Sala şi Ion Dănăilă), vol. I – IV, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001 - 2003.

DERIVATION BY AFFIX SUBSTITUTION. OLD SUBSTANTIVAL SUFFIXES

Abstract

The present paper is an analysis of the derivation achieved by sustituting old suffixes attached to old words. This could be explained, first of all, by structural reasons (the existance of some analogic models which contribute to filling some lacks of the system), another reason is the speakers' disposition to comfort and economy and, eventually, it could be explained by the tendency to a more expressive manner of speaking.

The examples that prove the variety and the complexity of the suffix change at the level of the coloquial, regional language have been classified, mainly, by morphological criteria, to which semantic criteria have been also added, regarding the frequence, the aria of circulation, etc...

I have chosen the suffix substitution that results in noun derivatives from substantival, adjectival and verbal bases, saving for a future research the achievement of adjectival and verbal derivatives.

Facultatea de Litere, str. Edgar Quinet, nr. 5-7
cristian_moroianu@hotmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

DICȚIONARUL – PRIETEN SAU DUȘMAN?

ANABELLA-GLORIA NICULESCU-GORPIN
MONICA VASILEANU

Deşi realizăm că avem nevoie de dicţionare monoligve sau bilingve, cei mai mulţi dintre noi ajung să nu folosească acest instrument atât de util din cauza unor factori de ordin practic: mărimea dicţionarului, dificultatea cu care poate fi mânuit, circularitatea sau gradul de accesibilitate al definiţiilor. În acest context, dicţionarul se transformă din prieten în duşman, fiind uitat pe un raft de bibliotecă.

Articolul de faţă îşi propune să analizeze modul în care informatizarea dicţionarelor româneşti, cu eventuala posibilitate a accesării lor pe internet, răspunde nevoii publicului larg de a avea la îndemână instrumentele necesare unei bune înţelegeri a limbii. Vom prezenta câteva dicţionare în format electronic, explicative sau dicţionare-tezaur, ale limbii engleze şi vom analiza câteva site-uri cu destinaţie lexicografică din România, cum ar fi http://dexonline.ro, arătând care sunt avantajele şi dezavantajele acestor modele diferite de interacţiune om-computer. Comparând soluţiile găsite de alţi lexicografi, vom putea în cele din urmă să schiţăm o modalitate de „împrietenire" a publicului larg cu dicţionarul, prin sublinierea avantajelor pe care le oferă dicţionarele în format digital.

1. DICȚIONARUL DUȘMAN?

În iulie 2008 un raport al Comisiei Europene referitor la calitatea educaţiei trăgea un semn de alarmă în România[1]. Bazat pe o testare din 2006 efectuată de PISA (Programme for International Student Assessment), studiul arăta că 53% dintre elevii români în vârstă de 15 ani nu înţeleg un text la prima vedere în limba maternă.

Într-un asemenea context, devine evident că este nevoie de dicţionare monolingve, explicative, cât mai „prietenoase". Pentru a ţine pasul cu evoluţia limbii române, volumul de cuvinte pe care un dicţionar le înregistrează trebuie permanent îmbogăţit, însă cantitatea de informaţie tot mai mare face dicţionarul greu manevrabil, suportul fizic devenind din ce în ce mai mare. Astfel, elevii nu pot aduce dicţionarele – din ce în ce mai grele – la şcoală. Profesorul poate apela la biblioteca şcolii, dar şi nici în acest caz nu poate aduce la clasă un număr mare de dicţionare pentru a citi şi a compara

[1] RL 2008.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

cât mai multe definiții ale aceluiași termen. Pe de altă parte, bibliotecile dețin de obicei un singur exemplar al unui dicționar, iar situația în care doi profesori au nevoie de același lexicon nu se poate rezolva mulțumitor pentru amândoi. Dimensiunea dicționarului devine cel mai important factor de descurajare a elevilor, cărora le ia tot mai mult timp să găsească un cuvânt.

O altă problemă a dicționarului pe hârtie o constituie ordinea cuvintelor. Ordinea alfabetică, tradițională, este utilă pentru structurarea liniară a materialului lexicografic, dar este opacă la relațiile dintre cuvinte, punând în umbră „asemănările semantice sau pragmatice dintre ele, valențele lor precum și sintagmele (sau colocațiile) pe care le formează"[2]. Pe de altă parte, ordinea tematică ar putea îmbunătăți calitatea finală a căutării, dar ar și îngreuna procesul, deoarece „oamenii pot să facă față mai bine unei structuri alfabetice decât uneia tematice, pentru că sunt obișnuiți cu cea dintâi."[3] Astfel, această modalitate de structurare a materialului lexicografic ar avea dezavantajul căutărilor preliminare – în ce câmp semantic ar trebui încadrat un termen, cu ce alte cuvinte intră în relație etc.

Un dicționar electronic ar putea comuta între mai multe moduri de ordonare, combinând rapiditatea căutării alfabetice cu eficiența ordonării pe diferite criterii – tematic, etimologic, gramatical sau stilistic. Utilizatorul are nevoie de un sistem care să îi permită folosirea mai multor metode de căutare, modificabile în funcție de cunoștințele sau de interesele sale, de preferințele lui de căutare și de informația pe care dorește să o găsească.

2. DICȚIONARELE ÎN FORMAT ELECTRONIC

Dicționarele în format electronic pot apărea ca dubluri ale celor clasice, tipărite, sau ca opere lexicografice cu totul noi, având drept posibil suport CD ROM-ul. O altă categorie o reprezintă dicționarele on-line, cărora le vom acorda o atenție mai mare. Pentru început vom prezenta două dicționare anglo-saxone pentru a observa modul în care au realizat dicționare în format digital, on-line, două dintre cele mai importante edituri britanice. Ne vom referi numai la dicționare monolingve, pentru ca apoi să descriem încercările românești de a informatiza dicționarele, fie ele dicționare specifice unor anumite domenii, fie dicționare explicative, cele din urmă fiind mai importante pentru publicul larg.

2.1 Dicționare străine

Lexicografia anglo-saxonă reprezintă un model demn de urmat și în ceea ce privește dicționarele realizate pe suport electronic. Pentru că prezentul articol are în vedere dicționarele românești monolingve de tip explicativ, vom descrie, spre a putea oferi cititorului posibilitatea de a compara, doar două dicționare ale limbii engleze – *Macmillan Learners Dictionary* și *Oxford English Dictionary*, varianta on-line – dicționare care excelează atât prin calitatea materialului lexicografic pe care îl oferă

[2] Nesi 1998.
[3] McArthur 1986: 153.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

utilizatorului, cât şi prin complexitatea suportului electronic pe CD ROM sau on-line. Lista dicţionarelor anglo-saxone ar putea continua, dar prezentul articol doreşte să sublinieze modul în care acestea sunt organizate şi nu numărul lor.

Deşi un dicţionar dedicat celor care învaţă limba engleză, *Macmillan Learners Dictionary* poate fi considerat un dicţionar monolingv explicativ, fiind ideal pentru o utilizare de zi cu zi. Acest dicţionar se prezintă ulitlizatorului în trei variante: pe hârtie, pe CD ROM şi on-line.

Înainte de descrierea variantei on-line (foarte similară cu cea de pe CD ROM) trebuie să precizăm o caracteristică foarte importantă a *Macmillan Learners Dictionary*, varianta pe hârtie: în funcţie de nevoile utilizatorului, acesta poate alege varianta britanică sau pe cea americană. Deşi ambele versiuni conţin aceleaşi cuvinte, ortografia cuvintelor se pliază variantei selectate, iar sensurile sunt şi ele ordonate în funcţie de aceeaşi alegere.

Bineînţeles că utilizatorul poate opta pentru varianta americană sau britanică şi în format digital. Mai mult, formatul electronic îi permite utilizatorului să comute între cele două versiuni, în funcţie de nevoile pe care le are la un moment dat.

CD ROM-ul poate însoţi dicţionarul tom sau poate fi achiziţionat separat, fără a fi necesară şi cumpărarea cărţii. Atenţia noastră este atrasă de varianta on-line a acestui dicţionar, care poate fi accesată la adresa http://www.macmillandictionary.com/online/MEDO_Index.asp.

Interesant este faptul că editura a ales să ofere acces gratuit la resursa on-line numai utilizatorilor care deţin o copie a dicţionarului (pe hârtie sau electronică)[4]. În urma unui uşor proces de verificare al unor informaţii care să ateste că utilizatorul deţine o copie a dicţionarului, acesta primeşte acces la site, oferindu-i-se posibilitatea de a accesa o varietate de informaţii: poate alege varianta de engleză care să stea la baza interfeţei pe care o va accesa, poate auzi atât pronunţia britanică, cât şi pe cea americană, poate vedea cum se transcriu fonetic cuvintele-titlu şi, apăsând un simplu buton, poate copia definiţia unui cuvânt, o poate imprima sau poate alege ce fel de informaţie legată de cuvântul căutat să îi fie prezentată: frecvenţa (existând o scară de la *foarte frecvent*, reprezentat prin trei asteriscuri, la *foarte rar*, simbolizat de lipsa asteriscurilor), informaţia gramaticală, fonetică sau acustică. Pentru o mai uşoară utilizare, se poate selecta chiar şi mărimea corpului de literă.

Este de remarcat uşurinţa cu care se poate trece de la variata britanică la cea americană, doar selectând o căsuţa. De exemplu, în cazul în care se doreşte căutare cuvântului *neigbour* 'vecin' în varianta britanică, căutarea va avea două rezultate: *neighbour* şi *neighbor*. Dând clic pe cel dintâi, utilizatorului i se vor oferi definiţiile şi sensurile cuvântului, precum şi câteva contexte redacţionale; un clic pe cel de-al doilea îi va oferi utilizatorului următoare informaţie: *neighbor – the American spelling of neighbour* 'ortografia americană a lui neighbour'. În cazul în care în următoarea secundă utilizatorul selectează varianta americană, selectând câmpul corespunzător, căutarea cuvântului *neigbour* 'vecin' va avea ca rezultat tot *neighbour* şi *neighbor*, de data aceasta cel din urmă va conţine definiţia, sensurile şi citatele redacţionale, iar primul va fi dat ca

[4] La momentul trimiterii acestui articol spre publicare, Macmillan anunţa lansarea unui site al dicţionarului care să permită acces gratuit oricărui utilizator de internet.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

variantă de scriere: *neighbour – the British spelling of neighbor* 'ortografia britanică a lui neighbor'.

În cazul în care ortografia cuvântului este greșită, motorul de căutare va sugera posibile cuvinte, utilizatorul putând astfel să aleagă cuvântul care îl interesa inițial. Mai mult, atunci când cuvântul căutat se află în structura unor cuvine compuse, sintagme sau expresii, motorul de căutare din spatele interfeței le va afișa pe toate, utilizatorul fiind cel care va decide ce îl interesează și ce nu. Dacă definițiile conțin vreun cuvânt necunoscut, un singur clic pe acel cuvânt va deschide pagina în care acest cuvânt este definit, permițând utilizatorilor o căutare rapidă, care nu poate fi realizată într-un dicționar pe hârtie nici de un profesionist.

Fără îndoială că *Macmillan Learners Dictionary* reprezintă o sursă lexicografică importantă, mai ales pentru publicul larg. În cele ce urmează vom descrie succint un alt dicționar britanic, *Oxford English Dictionary,* varianta on-line a dicționarului-tezaur al limbii engleze, ediția a doua, dicționar care în versiunea pe hârtie are douăzeci de volume.

Accesul la acest site se face numai contra cost, existând mai multe variante prin care o persoană / instituție poate deveni utilizator. Fiind un dicționar-tezaur, *Oxford English Dictionary* conține o serie de informații pe care publicul s-ar putea să nu le găsească folositoare: pe lângă indicațiile gramaticale, apar și etimologia cuvântului (întreaga evoluție etimologică), pronunția, ortografia, o linie temporală (care marchează prima atestare a cuvântului și orice alt moment important pentru cuvântul în cauză), citatele care ilustrează sensurile cuvântului și un buton care arată orice informație recent adăugată. Sensurile sunt ordonate istoric, astfel că acest tip de dicționar ar putea părea destul de dificil unui nespecialist, care și-ar dori poate doar o definiție scurtă și concisă care să evidențieze sensul cel mai frecvent din engleza actuală (lucru pe care îl oferă *Macmillan Learners Dictionary*). Cu toate acestea, *Oxford English Dictionary* este extrem de flexibil, permițând utilizatorilor să aleagă ce informație să le fie prezentată pe ecran, astfel încât deselectând opțiunile *pronunciation* 'pronunțare', *spellings* 'ortografii', *etymology* 'etimologie', *quotation* 'citate', *date chart,* 'grafic temporal', *additions*, 'adăugiri', tot ce rămâne este numai o înșiruire de definiții ale cuvântului-titlu, cu sensurile ordonate istoric, de la cel mai vechi la cel mai recent.

Bineînțeles că inventarul de cuvinte conținute de acest dicționar este cel mai mare din toate lexicoanele englezești. De exemplu, dacă se caută cuvântul *angel* 'înger' în cele două dicționare, se va observa că în *Macmillan Learners Dictionary* va oferi spre consultare substantivul *angel* 'înger'. Pe lângă acest cuvânt-titlu, *Oxford English Dictionary* afișează și verbul *angel*, care are două sensuri, fiind atestat pentru prima dată în 1921: primul sens este *to finance or back (an enterprise, esp. a theatrical production)* 'a finanța sau susține (o întreprindere, mai ales o producție teatrală)' folosit argotic, mai ales în America, cel de-al doilea fiind *to gain height* 'a câștiga în înălțime', conform unuia dintre sensurile substantivului *angel,* 'înger', sensul verbului fiind atestat în anul 1941 în Reader's Digest din luna februarie. Această informație lipsește dintr-un dicționar explicativ care se adresează publicului larg, pentru că verbul nu este frecvent folosit.

Ca și *Macmillan Learners Dictionary, Oxford English Dictionary* permite aproximarea cuvântului în cazul în care utilizatorul a greșit ortografia, iar în momentul afișării rezultatelor sunt listate toate construcțiile în care apare un anumit cuvânt. În cazul

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

în care un cuvânt dintr-o definiţie este necunoscut, utilizatorul poate să dea clic pe el pentru a ajunge la definiţia lui.

Prezentarea succintă a acestor două prestigioase dicţionare britanice a încercat să sublinieze câştigurile pe care o ediţie digitală, cât mai flexibilă, le poate aduce utilizatorilor de dicţionare. Mai mult, considerăm ca aceste interfeţe pot fi un exemplu pe care îl poate urma şi lexicografia românească. Următoarea secţiune va analiza din această perspectivă câteva dicţionare digitale, pe suport CD ROM, sau on-line, dedicând un spaţiu mai larg site-urilor care găzduiesc dicţionare monolingve explicative româneşti.

2.2 Dicţionare româneşti

Editura Litera Internaţional a publicat în ultimii ani mai multe dicţionare însoţite de CD ROM-uri. Majoritatea nu sunt dicţionare monolingve explicative, ci sunt specializate pentru un anumit domeniu. În continuare vom prezenta succint aceste dicţionare pentru a sublinia varietatea şi utilitatea lor.

Eremia Anatol – *Dicţionar geografic universal* (2008) conţine toponimele cu cea mai mare frecvenţă de folosire în circuitul universal. Articolele au un caracter enciclopedic, exigenţele lexicografice neputând fi aplicate unui asemenea tip de dicţionar.

Jean Lupu, Nicolae Racu, Gabriel C-tin Oprea, Eugen Sandu, Daniela Caraman-Fotea – *Dicţionar universal de muzică* (2008) se distinge de celelalte dicţionare muzicale prin introducerea termenilor din muzica modernă – jazz, rock, pop, folk. Definiţiile sunt însoţite şi de ilustraţii, necesare mai ales în cazul instrumentelor muzicale mai rare.

Ion Cuceu – *Dicţionarul proverbelor româneşti* (2006) conţine 7777 de texte şi este organizat pe baza principiului cuvintelor-cheie, ordonate la rândul lor alfabetic pentru a facilita căutarea. Sunt citate şi sursele şi culegătorul.

De mai mare interes pentru lexicografia românească sunt lucrările următoare:

Elena Comsulea, Valentina Şerban, Sabina Teiuş – *Dicţionar explicativ al limbii române de azi* (2008) încearcă să ofere o imagine a limbii actuale, definind, pe lângă fondul principal, şi cuvinte recent intrate în limbă. În măsura în care mai apar în limba actuală sunt reţinute şi arhaisme şi regionalisme.

Dicţionar de sinonime, antonime şi paronime (2008), conceput de un colectiv, reflectă cele mai importante relaţii dintre cuvinte, reunind într-un singur volum trei dicţionare separate.

Tot la Litera Internaţional a apărut şi *Marele dicţionar ortografic al limbii române*, care se doreşte a fi o continuare a DOOM[2], conţinând 81 000 de cuvinte flexionate.

În cazul dicţionarelor prezentate mai sus, suportul electronic nu face decât să faciliteze căutarea, fiind un instrument adiacent, dedicat mai ales generaţiei noi. Suportul electronic nu conţine mai multă informaţie lexicografică decât volumul tipărit, dar motoarele de căutare facilitează găsirea cuvintelor şi punerea lor în relaţie. Cumpărătorul poate alege, în funcţie de propriile nevoi şi înclinaţii, ce format să folosească.

Tot Litera Internaţional oferă posibilitatea achiziţionării unor dicţionare doar în format electronic, pe CD ROM. Acestea conţin materialul lexicografic al unor dicţionare tipărite anterior, fără a fi îmbogăţite. De exemplu, Vasile Bobâncu, Silvia Colfescu, Mircea Bădulescu, Elena Ispas – *Dicţionar explicativ pentru elevi*, apărut în 2008 se

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

bazează pe un volum apărut în 2002, *Dicționarul limbii române pentru elevi*; Florin Marcu – *Marele dicționar de neologisme* a cunoscut multiple variante, până în 2008; Luiza Seche – *Dicționar de sinonime. Dicționar de antonime. Dicționar de rime* adună trei dicționare ale autoarei; *NODEX – Noul dicționar explicativ al limbii române* este singurul căruia nu i-am găsit o versiune tipărită, cea din 2002 fiind tot o aplicație electronică. Toate aceste lexicoane din seria „Mari dicționare ale limbii române" au o singură interfață; odată instalat unul dintre ele pe un calculator, softul permite adăugarea succesivă de date, ca și cum s-ar efectua un *up-grade*.

Dicționarele on-line se bazează tot pe dicționare tipărite. Spre deosebire de ce se întâmplă în alte țări, site-urile românești cu caracter lexicografic nu aparțin vreunei edituri sau vreunui for cu autoritate lingvistică, ci sunt mai degrabă portaluri făcute de amatori, în care se reunesc definiții din mai multe dicționare. Spre exemplu, http://dexonline.ro conține integral următoarele dicționare:

- Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", Dicționarul explicativ al limbii române (DEX edițiile din 1975 și 1998)
- Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, Editura Saeculum, București, 2000
- Mircea și Luiza Seche, *Dicționar de sinonime*, Editura Litera Internațional, 2002
- Mircea și Luiza Seche, *Dicționar de antonime*, Editura Litera Internațional, 2002
- *Dicționar ortografic al limbii române*, Editura Litera Internațional, București, Chișinău, 2002
- *Noul dicționar explicativ al limbii române*, Editura Litera Internațional, 2002

Au mai fost introduse selectiv definiții din următoarele dicționare:

- Gh. Bulgăr și Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, Editura Saeculum Vizual, București, 2002
- M. Gal, *Dicționar gastronomic explicativ*, Editura Gemma Print, 2003
- Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic român*, Universidad de la Laguna, Tenerife, 1958-1966
- Zorela Creța, Lucreția Mareș, Zizi Ștefănescu-Goangă, Flora Șuteu, Valeriu Șuteu, *Dicționar al limbii române actuale (ediția a II-a revăzută și adăugită)*, Editura Curtea Veche, București, 1998
- Vasile Breban, *Dicționarul limbii române contemporane*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980
- Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", *Dicționarul limbii române moderne*, Editura Academiei, București, 1958
- Lombard, C. Gâdei, *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine*, Editura Academiei, București, 1981
- Florin Marcu și Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, Editura Academiei, București, 1986
- Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Editura Academiei, București, 1982

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Dicţionar ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române, ediţia a II-a,* Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2005
- Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", *Micul dicţionar academic,* Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2002
- Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicţionarul limbii române literare vechi (1640-1780) - Termeni regionali,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987
- *Dicţionarul limbii române literare contemporane,* Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1955-1957

Site-ul a fost creat de o serie de voluntari, care l-au şi îmbogăţit permanent. Voluntarii nu sunt lingvişti şi nu depind de Academia Română sau de alt for competent. Din acest motiv nici nu au intervenit în definiţii, utilizând numai dicţionare publicate. Greşelile de copiere au fost îndreptate cu timpul. Contribuţia lor personală constă în adnotări şi comentarii pe marginea definiţiilor.

Proiectul a început în 2001 şi primul dicţionar, DEX, a devenit accesibil în totalitate în 2004. Iniţiatorul proiectului, Cătălin Frâncu, programator, are un masterat la MIT şi trăieşte acum în San Francisco. Primii voluntari care i s-au alăturat fac parte din Federaţia Română de Scrabble. La început definiţiile au fost introduse manual. Un ajutor substanţial a venit din partea Institutului de Inteligenţă Artificială al Academiei Române, care le-a pus la dispoziţie aproximativ 3000 de definiţii pe care le aveau în format electronic. Restul DEX-ului a fost scanat şi supus unui program de recunoaştere a caracterelor (tip OCR). Apoi editurile Saeculum şi Litera Internaţional au contribuit cu dicţionare întregi. În prezent, pe acest site pot fi accesate peste 368 000 de definiţii. Motorul de căutare mai poate fi accesat la http://dictionare.edu.ro, http://voronet.dexonline.ro, http://dex.cartiere.ro.

Avantajele acestui site sunt mai numeroase decât ale unui simplu dicţionar electronic. În primul rând, adunând definiţii din mai multe dicţionare, http://dexonline.ro/ conţine un număr de cuvinte mai mare decât orice dicţionar unic. În al doilea rând, posibilele carenţe ale unei definiţii sunt suplinite prin definiţii paralele, din alte surse. Nu în ultimul rând, site-ul poate aproxima formele la fel ca dicţionarele britanice prezentate anterior: dacă un utilizator tastează greşit cuvântul căutat, i se dau sugestii care îl vor conduce la grafia corectă. În cazul în care utilizatorul constată că nu cunoaşte toate cuvintele unei definiţii, cu un clic pe cuvântul necunoscut ajunge la definiţia respectivului termen. Căutarea cu „expresii regulate", numite astfel de programatorii site-ului, permite utilizarea dicţionarului şi în alte scopuri – spre exemplu în scrabble (se pot căuta cuvinte care să aibă a doua literă **z** şi a cincea literă **m**). Dicţionarul poate oferi şi flexiunea cuvântului căutat, trecându-i formele într-un tabel al declinărilor sau al conjugărilor.

Aplicaţia poate fi descărcată în calculator şi folosită *off-line*, fiind astfel foarte util pentru cei care nu au acces permanent la internet. Site-ul primeşte noi voluntari, care pot trimite definiţii noi sau pot semnala greşeli.

Cu un aspect mai plăcut, deşi cu acelaşi corpus de material lexicografic, este site-ul www.dex-online.ro. Interfaţa este mult mai simplă, fiind eliminate linkurile care nu ţin de căutarea propriu-zisă (spre exemplu, informaţiile despre proiect). Acest site este mai

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

puțin interactiv în sensul că utilizatorul nu poate semnala greșelile și nu-și poate exprima părerea despre calitatea definițiilor. Acest motor nu are nimic în plus față de http://dexonline.ro. Căutarea avansată este încă rudimentară și nu permite decât selectarea dicționarului în care vrem să se execute căutarea.

Mai mic este www.vocabular.ro, care adună definiții, iarăși, din aceleași dicționare ca http://dexonline.ro. Are aproximativ 90.000 de cuvinte în baza de date. Își menționează sursa la finalul fiecărei definiții, nu permite căutare înăuntrul definiției și nu oferă elemente de flexiune.

Dicționare neprofesioniste sunt multe: http://www.dex-online-ro.ro nu menționează sursele definițiilor, deși adună o bază de date aproape identică cu http://dexonline.ro. Mai mult, în cazul în care utilizatorul nu cunoaște un cuvânt folosit într-o definiție, nu poate ajunge la definiția lui prin clic pe acel cuvânt, decât pentru foarte puțini termeni, facilitate pe care http://dexonline.ro o oferă..

În afară de acestea, pe internet se pot găsi o mulțime de dicționare ale diferitelor domenii (medical, informatic, de geologie etc.), pe care le vom lăsa la o parte, principala noastră preocupare constituind-o dicționarele explicative de uz general.

3. DICȚIONARUL PRIETEN

Prezentarea diferitelor dicționare în format electronic a evidențiat existența unor avantaje și dezavantaje pe care le vom sintetiza în cele ce urmează.

Pentru că articolul de față a dorit să prezinte avantajele unui dicționar monolingv de tip explicativ creat pe un suport electronic – fie el CD ROM sau site pe internet or amândouă – ne vom opri mai întâi la avantajele motorului http://dexonline.ro. După cum am arătat deja, acest site este mai complex decât un simplu dicționar electronic pentru că adună definiții din mai multe dicționare, oferind posibilitatea de a compara și eventual de a recupera informația dintr-o sursă. După modelul aplicațiilor lexicografice străine, site-ul poate aproxima grafia în cazul unui cuvânt tastat greșit. Mai mult, în cazul în care utilizatorul nu cunoaște un termen dintr-o glosă, cu un singur clic ajunge la definiția respectivului termen. Informația gramaticală este detaliată în tabele flexionare, posibilitate extrem de importantă pentru o limbă cu flexiune atât de bogată și de multe ori neregulată precum româna.

Dicționarele pe suport CD ROM sunt mai simple, dar au multe avantaje, mai ale că de obicei însoțesc dicționarele *pe hârtie*. Sunt de remarcat dimensiunile reduse, precum și capacitatea de stocare foarte mare pe care o oferă. În funcție de modul în care a fost realizat, CD ROM-ul poate permite o foarte mare flexibilitate în căutare: utilizatorul poate, cu un singur clic, să sară de la un cuvânt la altul, să își explice cuvintele necunoscute din definiție sau să caute sinonime, antonime etc.

Mai mult, în funcție de tipul de dicționar, se pot introduce diverse aplicații interactive: exerciții de vocabular, exerciții de gramatică, rebus, integrame etc. toate acestea putând transforma utilizarea dicționarului dintr-o *corvoadă* într-o plăcere, într-o provocare intelectuală. Astfel, utilizatorul își poate crea propria listă de cuvinte/vocabular sau salva căutările sau anumite rezultate pentru a le accesa mai ușor în viitor.

Dezavantajatul major al acestui tip de dicționar este că ai nevoie de un calculator, dar trebuie să subliniem că acest instrument, calculatorul, devine din ce în ce mai

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

accesibil chiar şi în România, în rândul populaţiei şcolare fiind aproape indispensabil. CD ROM-ul mai prezintă un dezavantaj: posibilitatea de a se zgâria sau strica (sparge sau crăpa).

În ceea ce priveşte dicţionarele on-line, pe lângă beneficiile deja enumerate până acum, din experienţa lexicografiei britanice mai pot fi desprinse câteva avantaje atât ale creatorilor (care pot să îl actualizeze continuu – vezi *Oxford English Dictionary*), cât şi utilizatorilor (aceştia beneficiază direct de varianta actualizată). De asemenea, aceste dicţionare permit o mai mare interacţiune între utilizatori sau între utilizatori şi lexicografi, prin existenţa forumurilor de discuţii, a poştei electronice etc.

Necesitatea unei conexiuni la internet este sigurul dezavantaj major al acestui tip de dicţionar. Dacă nu funcţionează conexiunea, nu ai acces la lexicon.

În concluzie, se poate observa că, deşi prezintă şi dezavantaje, acestea sunt minore în comparaţie cu avantajele pe care dicţionarele electronice le oferă, în primul rând, utilizatorilor.

Pentru că există 'accidente' – calculatorul se strică, nu merge conexiunea la internet etc. – cea mai bună soluţie pare să fie un dicţionar *pe hârtie* însoţit de un CD ROM şi, de ce nu, de un site, rămânând la latitudinea creatorului dacă va permite un acces limitat gratis sau un acces total utilizatorilor care au deja dicţionarul sau plătesc o taxă. Totuşi, existenţa site-urilor gratuite de tip dexonline.ro ar face mulţi utilizatori să opteze pentru o astfel de variantă, chiar dacă ar putea beneficia de definiţii mult mai bune contra cost. Trebuie să subliniem în încheiere că o astfel de soluţie – cea a dicţionarului tom însoţit de un CD ROM şi de un site – este extrem de viabilă în context românesc, unde se observă o creştere rapidă a numărului de utilizatori de calculator şi internet, tehnologia avansată făcându-şi simţită prezenţa în tot mai multe şcoli.

BIBLIOGRAFIE:

DOOM^2 = *Dicţionarul Ortografic, Ortoepic si Morfolofic al Limbii Române*. Editura Universul Enciclopedic, Bucureşti, 2005.

McArthur 1986 = McArthur, T. *Worlds of Reference*. Cambridge University Press, Cambridge.

Nesi 1998 = Nesi, H., *Dictionaries on computer: how different markets have created different products*. În Wilson, Schmied 1998, versiunea electronică la http://www.tu-chemnitz.de/phil/english/chairs/linguist/real/independent/llc/Conference1998/Papers/Nesi.htm.

Wilson, Schmied 1998 = Wilson, A. and Schmied, J. (eds) *Proceedings of the Chemnitz Symposium* 20-21 February 1998.

L 2008 = http://www.romanialibera.ro/a129536/raport-al-comisiei-ue-53-dintre-elevii-romani-nu-prea-pricep-ce-citesc.html.

http://www.macmillandictionary.com/online/MEDO_Index.asp

www.oed.com

http://dexonline.ro

http://dex-online.ro/

www.dex-online-ro.ro

www.vocabular.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

THE DICTIONARY – FRIEND OR FOE?

Abstract

The present article analyses the way in which the digitalisation of Romanian dictionaries, especially of explanatory dictionaries, and their availability on-line will assist the public in using these extremely important tools, turning them from foes into friends. A brief examination of two British dictionaries, Macmillan Learners Dictionary and the Oxford English Dictionary, suggests that on-line dictionaries are vital for modern users, as they allow complex searches and flexibility. Several Romanian attempts to develop digitalised dictionaries – be they specialised or explanatory – are discussed, with an emphasis on the advantages of the Romanian website http://dexonline.ro, a voluntary enterprise that tries to offer on-line access to a vast Romanian explanatory lexicographic database, that gathers information from different prestigious paper-based Romanian dictionaries. Without overlooking the drawbacks of this type of dictionary, our analysis suggests that the best solution would be to have dictionaries available in all three formats – paper-based, CD-ROM and on-line – and that the quick development of modern technology calls for improvements within this field.

Academia Română,
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti",
anabellaniculescu@hotmail.com
monica.vasileanu@gmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

POLISEMIA DIN PERSPECTIVA UNEI TERMINOLOGII EXTERNE

MONICA-MIHAELA RIZEA

1. Terminologia externă, sau terminologia ca ştiinţă care se prefigurează la începutul anilor '90[1], cunoaşte mai multe manifestări, desemnând ceea ce H. Béjoint numea la modul general *terminologies d'un nouveau genre*[2], fie că este vorba de *socioterminologie*[3], de *terminologie textuală*[4] sau de *teoria comunicativă a terminologiei*[5] şi se distinge la modul general de **terminologia internă** (numită în lucrări din ultimul deceniu şi **„tradiţională"**[6], **„clasică"**[7]) prin noua viziune asupra termenului (situarea lui în discurs, în contextul lingvistic şi comunicativ real), importanţa acordată lingvisticii, abordarea semasiologico-descriptivă şi abandonarea perspectivei strict sincronice şi intradomeniale, ceea ce a condus la acceptarea variaţiei terminologice şi la considerarea **polisemiei** ca fenomen natural.

Dacă din perspectiva **terminologiei interne, normative** este vizată cucerirea unei **monosemii universale**[8] *fiind postulată o distanţă optimală între limba comună şi limbajele de specialitate în scopul asigurării unei comunicari univoce, precise, între specialişti*, **terminologia externă, descriptivă** are ca principiu fundamental *punerea sub semnul întrebării a postulatului wüsterian potrivit căruia termenul este monosemantic şi monoreferenţial*[9].

2. Tipul de polisemie asupra căruia ne vom opri în acest articol este polisemia ca urmare a migrării[10] terminologice, accentul căzând pe ceea ce vom numi în continuare **polisemie extradomenială.**

---

[1] Cabré 2003: 170-171 *„This seems to have been the case of the recent history of terminology: the containment of the 1960s, 70s and 80s, has given way to the diversified manifestation of new ideas in the 1990s and the first few years of this century."* Să nu uităm că şi Gaudin publică *Pour une socioterminologie: des problèmes sémantiques aux pratiques institutionnelles* în 1993.

[2] Béjoint, Thoiron 2000: 6, 15.

[3] Gaudin 1993, 2003; Gambier 1993.

[4] Slodzian 2000; L'Homme 2005; Condamines, Rebeyrolle 1997.

[5] Cabré 2003.

[6] Vezi, spre exemplu, Cabré 2003; Gaudin 1993, 2003; L'Homme 2005; Temmermann 2000 ş.a.

[7] Bouveret 1998; Cabré 2000; Slodzian 2000 ş.a.

[8] Slodzian 2000: 70.

[9] Toma 2006: 329.

[10] Ne raportam la MIGRARE ca la un proces ce se desfăşoară fie între domenii de specialitate a., fie între domenii de specialitate şi limba comună b.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Polisemia extradomenială este studiată în lucrările de specialitate și sub numele de **polisemie externă**[11] sau **dinamică semantică**[12] și se manifestă în momentul în care *termenii migrează dinspre domeniile specializate (fie ele domenii de origine sau domenii receptor)* spre limba comună, unde, accidental, pot ajunge și în relație cu alți termeni *despecializați* proveniți din alte domenii.

Migrarea termenilor spre contextul permisiv al limbii comune (unde, accidental, pot intra în relație chiar cu termeni despecializați aparținând altor domenii) implică o serie de modificări semantice, asociate unui proces de determinologizare în grade diferite (de la simpla „diluție" a sensului specializat, până la adăugarea de conotații - moment ce coincide cu dezvoltarea **polisemiei extradomeniale**). Indepărtarea de „nucleul dur" al sensului specializat se realizează în mod gradat, gradul cel mai înalt corespunzând, așadar, apariției deviațiilor semantice (de tip metaforă sau metonimie), când avem nu numai o extindere a termenilor spre limba comună, ci chiar o asimilare a lor. Așa cum arăta și Bidu-Vrănceanu 2007: 39 determinologizarea nu este însă niciodată totală, păstrându-se „nucleul dur semantic" al termenilor.

3. Asupra **termenului** există atât o perspectivă intradomenială (a specialistului în domeniu) și atunci vorbim despre un **termen-concept**[13], termen cu un loc bine stabilit în ierarhia conceptuală a domeniilor în care se regăsește, și despre absența (impusă prin

---

În a. propagarea termenilor are loc fie pe cale normată (spre exemplu, 1. ca urmare a modului de creare a termenilor în disciplinele de tip *delfic* (după clasificarea lui Riggs 1988, unde se distinge între disciplinele *delfice*, care utilizează forme existente dându-le un sens nou și disciplinele criptice, care creează forme noi) care împrumută denumirile unor concepte din alte discipline pe baza unei analogii între aceste concepte, ceea ce constituie, în termenii lui Béjoint 1989: 408 *creația terminologică de tip polisemic*, (și Bouveret 1998 : 11 dă exemplul termenului VIRUS din informatică a cărui denumire este preluată din biologie pe baza unei analogii, vorbind de un tip de polisemie corespunzător metaforei) sau 2. *„când în cercetarea științifică actuală, de multe ori, discipline diverse intervin în investigarea aceluiași obiect de cercetare sau oameni de știință, cu dublă sau multiplă specializare au o mobilitate particulară între domenii, soldată, între altele, cu împrumuturi metodologice"* (Toma 2005 : 393) și implicit terminologice (vezi, spre exemplu, împrumutul prin matematizare discutat de A. Toma)) ș.a, fie ca urmare a realității discursive (vezi cazul discutat de I. Meyer și K. Mackintosh 2000: 211-214, când experții unui domeniu 1. decid să reintroducă în domeniul de origine o unitate determinologizată (ca urmare a utilizării în contexte de limbă comună), ceea ce conduce la o **extindere** a sensului termenului de origine sau la polisemie intradomenială - ***polysémie intra-domaines***. 2. adoptă o unitate determinologizată care își are originea în alt domeniu de specialitate (ceea ce conduce la un proces de **terminologizare** într-un domeniu adoptiv sau la polisemie interdomenială - ***polysémie inter-domaines***).

Situația b. se manifestă în contextul actual al cunoașterii, când științele au un public din ce în ce mai larg, ca urmare a interesului manifestat de către nespecialiști, care solicită accesul la cât mai multe informații din diverse domenii, în această „societate a cunoașterii" (**société du savoir**), unde fiecare trebuie să se țină la curent cu descoperirile științifice și tehnice (Meyer, Mackintosh 2000: 201; Bidu-Vrănceanu 2007: 16). Migrarea termenilor dinspre domeniile de specialitate spre limba comună poate da naștere fenomenului studiat de noi ca **polisemie extradomenială.**

[11] Bidu-Vrănceanu 2007: 112.

[12] Bidu-Vrănceanu 2003 : 291-298; Stoichițoiu-Ichim 2006: 11-17. În lingvistica europeană fenomenul mai este semnalat și sub denumirea de **neologie semantică** (Mortureux 1997: 117-120), **schimbare de sens** sau **tropi** (Nyckees 1998: 105-133; Lehmann, Martin-Berthet 1998: 78-90), **evoluția sensului** (Nicklas-Salminen 2003: 159-165) sau, la modul general, de **conotații** (Spillner 1994: 53).

[13] Denumirea de **termen-concept** (sau **concept**) este folosită inițial de Toma 2006: 332-334, cu referire la termenul din perspectiva terminologiei interne, tradiționale sau termenul wüsterian.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

diverse mecanisme) a polisemiei[14], cât şi o perspectivă extradomenială (a nespecialistului în domeniul vizat – lingvist, traducător, vorbitor mediu). Din această a doua perspectivă (care caracterizează şi abordarea noastră) avem de-a face cu un **termen-lexem**[15], care se supune la diverse tipuri de variaţii conceptual-semantice şi contextuale, fiind virtual polisemantic.

Obiectul nostru de cercetare este ceea ce vom numi în continuare **lexic migrator (LM)** reprezentând totalitatea **termenilor-migratori** dintr-un domeniu, definit prin opoziţie cu **lexicul nucleu (LN)** sau totalitatea **termenilor-nucleu** dintr-un domeniu.

LM poate apărea atât în textele strict specializate, în comunicarea dintre specialiştii din acelaşi domeniu, dar şi în discursul de vulgarizare, în comunicarea dintre specialişti în grade diferite şi nespecialişti.

La nivelul discursului strict specializat ce caracterizează un anumit domeniu (spre exemplu **D0, domeniul de origine**), vorbim de **termeni migratori**, (*neglijând sursa migrării)* când ne referim la:

1. termeni care se regăsesc atât în **D0 (domeniul de origine)**, cât şi în alt domeniu/alte domenii de specialitate (**domeniu/domenii receptor - Dr**).

---

[14] Ne referim, evident, la **termen** din perspective **terminologiei interne, tradiţionale**, de tip wüsterian, unde, pentru a se atinge obiectivul asigurării unei comunicări *univoce, precise*, între specialiştii *dintr-un anumit domeniu ştiinţific, tehnic, profesional* (Bidu-Vrănceanu 2007: 19, 20) era necesară definirea limbajelor de specialitate în opoziţie cu limba naturală, şi implicit distingerea termenului, de cuvânt (interesant este şi punctul de vedere formulat de Zgardan, Vartic 2008: 241 *„aceste entităţi sunt examinate de unii terminologi în relaţie de opoziţie – cuvânt/termen, semnificat/concept, trăsături semantice/trăsături conceptuale etc. – demonstrând, de fapt, prin aceasta, că dânşii mai sunt tributari ai terminologiei wüsteriene, prin care se postulează că există o diferenţă de principiu între cuvânt, ca obiect al lexicologiei, şi termen, ca obiect al terminologiei.*"). Aşadar, din perspectiva acestei terminologii, **polisemia** este considerată o anomalie, o „imperfecţiune" (Béjoint 1989: 406 *„En tous cas, pour ces terminologues, si la* ***polysémie*** *existe dans une terminologie, elle est vue comme une* ***imperfection*** *qui empêche le bon fonctionnement de la communication - ce qui est aussi difficile à prouver qu'à réfuter - et qu'il faut donc éliminer aussi tôt que possible.*") care se cere rezolvată, pe cât posibil, prin **omonimie** (Slodzian 2000: 72 *„La ruse qui consiste à résoudre systématiquement la* ***polysémie*** *par l'****homonymie*** *[...] refuser la polysémie, c'est aussi refuser la diachronie.")* şi printr-o perspectivă **sincronică** (Cabré 2000: 7 *„La TGT (Théorie Générale de la Terminologie) ne s'attache pas non plus à l'étude de l'évolution des concepts. La TGT considère que les concepts sont statiques. Et s'ils ne le sont pas, la perspective strictement* ***synchronique*** *qu'elle adopte les traite de cette façon.*", domeniile fiind concepute ca sisteme închise, statice.

[15] **Terminologia externă** se distinge în principal de terminologia tradiţională prin **viziunea asupra termenului**: **1.** ca nefiind radical distinct de cuvânt, diferenţele care se admit fiind de natură pragmatică sau pur şi simplu metodologică, **2.** ca nefiind o simplă etichetă ataşată lucrului pe care-l desemnează, ci o unitate destinată funcţionării într-un mediu lingvistic (limba, sau, mai exact, discursul de specialitate) şi într-un mediu social (Béjoint, Thoiron: 2000: 16)), implicit **3.** situarea termenului în discurs, în contextul lingvistic şi comunicativ real (L' Homme 2003: 153 *„termenii sunt unităţi dependente de context şi trebuie să fie descrise din punctul de vedere al funcţiei pe care o îndeplinesc în text*".), ceea ce conduce la **4.** admiterea unei variaţii termonologice la nivel textual şi intertextual (Slodzian 2000: 75 şi 69 *„realitatea textelor demonstrează frecvenţa variaţiei terminologice şi „****la montée inexorable de la polysémie****", datorată în principal* ***comunicării între domenii****."*), aşadar la **5.** acceptarea polisemiei terminologice ca fenomen natural (Bouveret 1998: 6, 8: *„La deuxième hypothèse met en question le principe de monosémie du terme en mettant en avant le fait que les dysfonctionnements que connaît le terme ne sont rien d'autre que le fonctionnement normal de tout signe de langue naturelle. [...]En réalité, le terme est sujet à la synonymie et à la polysémie, à tous les «dysfonctionnements» que connaissent les dénominations de langue commune. Tout terminologue dans sa pratique en rencontre de nombreux cas.* ***Le terme n'est donc pas intrinsèquement monosémique, et en cela distinct du signe.****")*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2. termeni care se regăsesc într-un singur domeniu de specialitate **(D0)**, dar care apar și în texte de circulație largă.

3. termeni care se regăsesc atât într-un domeniu de origine **(D0)**, cât și în alte domenii de specialitate **(Dr)**, dar și în texte de circulație largă.

Vom numi **termeni nucleu**, termenii care nu îndeplinesc condițiile **1, 2, 3,** menționate mai sus, altfel spus, se regăsesc numai în domeniul **D0.** La nivelul discursului strict specializat, întâlnim atât **LN** și **LM** cât și **lexic general (LG)** (prepoziții, conjuncții, adverbe ș.a.).

LM poate fi privit din 2 unghiuri diferite:

(a) dinspre discursul strict specializat, deci din perspectiva domeniului/domeniilor de specialitate în care se regăsesc termenii din **LM**;

(b) dinspre limba comună.

Fenomenul **polisemiei** ca urmare a MIGRĂRII termenilor dintr-un domeniu **D0** spre un **Dr** și spre limba comună[16] este studiat din perspectiva limbii comune ca **polisemie extradomenială. Polisemia** poate fi analizată din ambele unghiuri, însă ceea ce ne interesează este **analiza LM din perspectiva limbii comune.**

4. Vom stărui în cele ce urmează asupra problemelor pe care le ridică interpretarea noilor sensuri dezvoltate de termenul migrator în texte de vulgarizare în momentul în care acesta se revendică mai multor domenii de specialitate. Fenomenul este foarte interesant, căci în momentul în care un termen ajunge dincolo de mediul lui, așadar dincolo de discursul specializat, pentru a interpreta noua imagine (și efectele asociate ei – polisemia extradomenială) lectorul trebuie să rezolve mai întâi un „puzzle" asupra identității termenului (să-l recunoască și să-l reinterpreteze). „Privirea" lui este în acest moment polisemică, ignorând granițele dintre domenii în scopul de a găsi informațiile necesare pentru interpretarea adecvată a unei forme care ajunge în contexte care lui îi sunt familiare.[17]

---

[16] Avem în vedere fie cazul în care termenii migrează spre un domeniu receptor prin intermediul limbii comune (vezi cazul termenului VIRTUAL analizat de Meyer et al), fie cazul în care termeni caracterizați prin polisemie interdomenială (migrarea dinspre D0 spre Dr s-a făcut direct) migrează spre limba comună (ex. VIRUS care se regăsește deopotrivă și în biologie, și în medicină, și în informatică, dar și în limba comună).

[17] Oferim exemplul termenului INTERFAȚĂ care este înregistrat în MDN ca polisemantic, cu s. 1. (fizico-chimic) ***suprafață de separare*** *a porțiunilor care reprezintă faze diferite dintr-un sistem fizico-chimic*, s.2 (informatic) ***frontieră*** *convențională între două sisteme sau unități, care permite* ***schimburi de informații*** *după anumite reguli* (vezi și s.2 înregistrat sub marca inform. din NDU - ***limita comună*** *a două sisteme)* și s.3. (electron.) ***dispozitiv*** *care convertește semnalele electronice astfel încât două aparate sau sisteme să poată* ***comunica*** *între ele,* termenul revendicându-se așadar la trei domenii de specializare distincte.

S. 1 și s.2 au în comun semele **suprafață de separare/frontieră, limită comună între două sisteme**; s2 și s3 au în comun semele **comunicare/schimburi de informații între două sisteme.**

Cum va fi interpretat deci termenul atunci când apare într-un text de presă, de tipul celor de mai jos (INTREFAȚĂ fiind utilizat de data aceasta în comunicarea social-politică):

a. *„Cine sa-si mai aduca aminte acum ca, doar cu un deceniu in urma, Romania era bine instalata in zona gri,* ***LA INTERFATA*** *dintre Occident si fostul Imperiu Sovietic?"* - **22**, nr. 872, 2006

b. *„Ceea ce s-a intamplat in ultima perioada a dat peste cap un tip de echilibru strategic temporar instaurat dupa 1990,* ***LA INTERFATA*** *spatiului ex-sovietic cu cel al Uniunii Europene. "* - **22**, nr.778, 2005 ;

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Situându-ne pe poziţiile **terminologiei externe**, tipul de discurs vizat a fost cel de **vulgarizare**, puţin specializat, făcut de specialişti în grade diferite pentru nespecialişti. S-a cercetat arhiva electronică a următoarelor publicaţii: **„22", „Banii Noştri" (B.N.), „Cadran Politic" (C.P.), „Cotidianul" (C), „Jurnalul Naţional" (J.N.), „România Liberă" (R.L.) „Săptămâna Financiară" (S.F.),** pe o perioadă cuprinsă între anul 2004 şi aprilie 2008.

În analiză am utilizat termenul *context* cu două accepţiuni[18]: *cotext*[19] *(= contextul textual („textual context"[20]) al unui discurs*[21]*),* respectiv *context pragmatic.*

Interpretarea sensurilor metaforice dezvoltate de termenii care ajung în contextul limbii comune, implicit înţelegerea corectă a textelor, este asigurată când receptorul are cunoştinţele necesare[22] pentru a detecta care este domeniul specializat pe care emiţătorul l-a avut în vedere (mai ales când avem de-a face cu termeni care se revendică în acelaşi timp mai multor domenii) în momentul în care a operat modificările de sens (aşadar, pornind de la care sens specializat, aparţinând cărui domeniu, s-a efectuat metaforizarea). Acest proces (de stabilire a domeniului de provenienţă) este foarte important şi prin faptul că facilitează recunoaşterea acelor elemente care constituie „nucleul dur semantic" (ce ţin, deci, de sensul de origine, specializat), şi pe baza cărora se operează modificările de sens.[23]

---

c. *„...au inceput sa apara asociatii, institutii si companii functionale, un fel de federatii ale romanilor de isprava. **LA INTERFATA** lor cu sistemul, ele trebuie totusi sa intre, cel putin ocazional, intr-o relatie corupta pentru a putea subzista. "* - **22**, nr.758, 2004 ;

d. *„Se poate insa vorbi sau ar trebui sa se vorbeasca si de un liberalism aflat **LA INTERFATA** cu conservatorismul si cu vederile crestin-democrate. "* - **22**, nr.882, 2007)

În a. spre exemplu, mecanismul care a permis utilizarea acestui termen în contextul citat este analogia, Occidentul şi Orientul fiind comaparabile cu **două sisteme** a căror **suprafaţă de separare/limită comună** este România, ceea ce elimină drept candidat s3 electronic în încercarea de a stabili care este domeniul de specialitate la care trebuie să ne raportăm pentru interpretarea sensului. În acest punct este foarte dificil de decis dacă domeniul din care termenul a migrat spre limba comună este cel **fizico-chimic** sau cel **informatic**. „Nucleul dur" semantic la care ne raportăm în interpretarea sensului termenului ajuns în contextul mai larg al limbii comune este în acest caz acelaşi pentru ambele domenii, coincizând cu semele comune **suprafaţă de separare/frontieră, limită comună între două sisteme.** Totuşi, dacă ar fi să alegem între cele două, am spune că este cel mai probabil ca termenul să fi migrat din domeniul cu cel mai mare impact la ora actuală – **informatica**, mai ales că în contextul imediat al termenului nu există niciun indiciu (alţi termeni despecializaţi) care să indice exclusiv spre unul sau altul dintre domenii.

[18] Vezi Alexandru, Gaudin 2005: 1.

[19] Vezi Rapaport 2005: 401, 407 *„Cotexts have fixed, usually small size, but larger cotexts might add information", "Every cotext can give some clue to a word's meaning; The surrounding textual context of a word (its cotext) gives clues to a word's meaning that must be supplemented by the reader's PK (previous knowledge) in order for a meaning to be figured out; Cotexts can be as small as a phrase or as large as an entire book (there are no arbitrary limits)."*

[20] Beck et al. 1983: 177-181.

[21] Termenul **"cotext"** se opune contextului asa cum mediul textual imediat al unei unitati discursive se opune mediului sau nontextual.

[22] De aceea, raportarea la definiţiile de dicţionar este o condiţie esenţială.

[23] Astfel de modificări semantice (de la simpla despecializare până la adăugarea de conotaţii) sunt frecvente în textele de presă, iar scopul nostru aici este formularea unor mecanisme care să ajute lectorul, vorbitorul mediu, în procesul de interpretare a sensurilor nou-create la contactul cu limba comună. Aşadar, ne interesează procesul de metaforizare în sine, frecvent manifestat în texte, scopul urmărit fiind înlesnirea

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Două momente importante se pot recunoaşte, aşadar, în procesul de **interpretare** a unor astfel de termeni, care apar în contextul limbii comune, suferind efecte predictibile, precum polisemizarea (cu / fără manifestarea factorului expresivităţii): **4.1. analiza paradigmatică** (raportarea la definiţiile de dicţionar pentru izolarea semelor comune şi a celor distinctive; se au în principal în vedere dicţionarele generale, care sunt şi cele mai accesibile, însă, pentru o interpretare mai rafinată este indicată şi consultarea dicţionarelor specializate[24]). **4.2. analiza sintagmatică,** la nivelul textelor (contextul textual, sau cotextul putând oferi indicii importante (alţi termeni despecializaţi ce trimit la acel domeniu de specialitate) pentru stabilirea corectă a domeniului de proveniență, contribuind prin aceasta la obţinerea unei interpretări adecvate).

Uneori, depistarea domeniului se poate realiza, foarte importante fiind informaţiile oferite de cotext[25] **4.2.1.**; alteori, cotextul nu oferă niciun indiciu, neexistând posibiliatea raportării la un sens specializat bine delimitat şi circumscris domeniului său **4.2.2** sau oferă indicii ambigue **4.2.3.**

4.1. Analiza paradigmatică

VIRUS este înregistrat în DEX (1998) şi în majoritatea dicţionarelor generale cu un sens medical, foarte puţine fiind dicţionarele care înregistrează şi un sens informatic[26], deşi este manifestat frecvent în textele de presă[27] (ne referim aici la publicaţii de diverse tipuri, excluzându-le din discuţie pe cele adresate unui public specializat, precum CHIP). Un fapt important de remarcat este că în textele de presă este atestat nu numai sensul informatic al lui VIRUS[28], ci apar chiar sensuri figurate (aşa cum vom vedea în analiza noastră) care se dezvoltă plecând de la sensul la origine specializat, ceea ce demonstrează

---

procesului de interpretare a noilor sensuri, indiferent de faptul că îndeplinesc sau nu criteriul de frecvenţă pentru a fi înregistrate, deci nu numai acela de redare a dinamicii la nivelul dicţionarelor generale.

[24] De multe ori textele de presă abundă în termeni care nu sunt înregistraţi în dicţionarele generale (este cazul majorităţii termenilor din domenii noi şi cu un mare impact la ora actuală asupra societăţii, precum INFORMATICA), singura posibilitate pe care o are lectorul unor astfel de texte (neiniţiat în acest domeniu) fiind, aşadar, recurgerea la dicţionarele de specialitate, care-i sunt de cele mai multe ori inaccesibile. De aceea, devine o necesitate reală încercarea de a sincroniza dicţionarele generale cu realitatea textelor şi înregistrarea, cu definiţii mai accesibile, a termenilor cu ocurenţă frecventă din astfel de domenii.

[25] Alexandru, Gaudin 2005: l evidenţiază următoarele caracteristici ale cotextului: *„les mots situés dans la proximité immédiate d'un terme, forme un champ conceptuel qui permet d'établir correctement le sens des mots et de construire une impression référentielle. Le terme se retrouve entouré d'autres unités terminologiques, et cet ensemble dessine un champ sémantique qui nous indique le domaine d'activité vers lequel nous diriger pour actualiser correctement le référent extralinguistique d'un terme en même temps que son sens par rapport à son entourage linguistique."*

[26] Sensul informatic al lui VIRUS este menţionat numai de DCR (1997) ca s.1, de MDN (2000) ca s.3, de MDA (2001-2003) ca s.4 şi NDU (2006) ca s.3.

[27] Oferim, aici, numai câteva exemple: *„Desi companiile producatoare de antivirusi se afla intr-o lupta permanenta cu VIRUSII informatici, infectarea sistemelor informatice a luat o amploare ingrijoratoare, daune provocate de VIRUSI necunoscuti fiind raportate zi de zi, pretutindeni in lume."* (**C**, 20.01.2000); *„Mail-urile cu informatii de ultima ora sau cele cu vedete surprinse in diverse ipostaze sunt preferate de autorii de VIRUSI...."* (**J.N.**,19.06.2005)

[28] Tendinţa spre polisemie este demonstrată chiar de faptul că, în limba comună, forma de plural a lui VIRUS, care ar fi putut fi distinctivă, ajunge să se uniformizeze, forma VIRUŞI (folosită iniţial doar pentru sensul info.) extinzându-se şi pentru celelalte sensuri (DOOM 2005 vírus (agent patogen) s. n./m., pl. vírusuri/víruşi)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

o asimilare a termenului în limba comună, conducând la despecializarea lui şi implicit la dezvoltarea polisemiei (extradomeniale).

Similar, derivatul lui, A VIRUSA este înregistrat doar de MDA[29], cu sensuri exclusiv informatice[30], realitatea textelor (aşa cum vom vedea în continuare) atestând însă o utilizare frecventă a acestui verb, şi nu numai cu un sens exclusiv informatic[31]. A VIRUSA manifestă o **polisemie extradomenială** complexă, fiind atestate atât sensuri **figurate**, derivate la contactul cu limba comună, cât şi un sens **medical**, dictat de realitatea extralingvistică (virusul gripei aviare).

Cercetând definiţiile din mai multe dicţionare[32], am putut degaja următoarele elemente (care contribuie la conturarea *„nucleului dur semantic"*), de la care se va putea pleca în interpretarea sensurilor manifestate în texte:

med. **[agent patogen], [invizibil], [îmbolnăveşte], [infectează], [contagios].**

info. **[parazitează], [distruge], [perturbă grav funcţionarea], [îmbolnăveşte], [infectează], [provoacă efecte indezirabile, dorite de autorul virusului]**

[fază contagioasă] [contaminează din aproape în aproape], [propagare], [duplicare], [se reproduce]

[disimulează] [introdusă în mod insidios] [se autocopiază fără ştirea utilizatorului]

fig. **[sursă a unui rău moral] / [sursă de contaminare (contagiune) morală] / [factor care provoacă o contagiune morală]; [boală], [nenorocire].**

4.2. Analiză sintagmatică

4.2.1. cotextul oferă indicii despre domeniul de proveniență

(1) *„Un VIRUS care a patruns discret prin computerele IPJ Alba ne-a adus vesti proaspete. Deci zice VIRUSUL ca CJ a dat politistilor 1,5 miliarde lei vechi, bani care sa fie folositi pentru cumpararea "unui sistem de localizare automata a vehiculelor de*

---

[29] Nu este înregistrat în DEX (1998), nici în alte dicţionare generale importante precum DGR (1991), DCR (1997), NODEX (2001), NDU (2006) ş.a.

[30] s.1 tranzitiv *„a introduce un virus în programul unui calculator"* şi s. 2. reflexiv (despre programe, calculatoare) *„a căpăta un virus"*

[31] Pentru sensul informatic, textele oferă exemple precum: *„Dar, poate ca dupa ce se vor satura de solitaire, mai usor de invatat decat Word-ul, politistii vor descoperi si minunata lume a Internetului. Le recomandam sa nu acceseze site-uri XXX, nu de alta, dar pot VIRUSA PC-ul."* (R.L, 19.09.2005); *„Conform unui studiu [...] jumatate dintre utilizatorii romani de e-mail primesc aproximativ 5 mesaje VIRUSATE in fiecare zi."* (BN, 26.04.2005). În limba comună, pe baza *principiului economiei în exprimare*, se preferă formularea metonimică, mai scurtă, înlocuindu-se aşadar sintagma *mesaje care conţin un virus informatic* cu *mesaje VIRUSATE* (în urma metonimiei efect pentru cauză).

[32] DEX (1998), DCR (1997), MDN (2000), MDA (2001-2003), NODEX (2001), NDU (2006) şi un dicţionar specializat informatic, D.I. (2003).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

interventie din dotarea formatiunilor de politie rutiera si ale politiei de ordine publica", cu alte cuvinte, GPS.". (R.L, 9.09.2006)

Cotextul ne oferă ca indicii (*cotext clues*)[33] referitoare la domeniul de proveniență (în acest caz informatic) *„a pătruns discret" și „computer"*, punându-se accentul pe latura de disimulare, ascuns / invizibil, inducere în eroare.

Utilizarea lui VIRUS aici este metaforică (inanimat pentru animat), sensul fiind de spion, intrus, persoană care dezvăluie adevăruri ascunse, provocând efecte indezirabile, chiar distructive, pentru cei vizați.

Contextul duce însă cu gândul și la conceptul informatic de „virus benefic" (eng. „beneficial / good virus"), ideea centrală fiind demascarea/distrugerea corupției.

4.2.2. cotextul nu oferă indicii despre domeniul de proveniență

(2) *„Întrebarea fundamentala a lui Gusa este: cum putem elimina reziduurile totalitariste din politica? Iar raspunsul: prin promovarea tinerei generatii, NEVIRUSATA de comunism si mult mai eficienta. În opinia lui Gusa „reziduurile" totalitariste pot fi identificate, si ele se numesc Dan Ioan Popescu, Miron Mitrea, Viorel Hrebenciuc etc, adica lideri marcanti ai partidului de guvernamânt."* **(C.P nr 9, 2005)**

(3) *„Dezastrul civic si educational provocat de VIRUSAREA cercetarii umaniste n-a fost nici astazi reparat in premise sau consecinte. Universitatile de stat raman cel mai putin reformate institutii ale Romaniei postcomuniste, ca rezultat al curmarii violente a traditiilor interbelice. Pe scurt: n-avem prea multe repere pe drumul gandirii."* **(C.,10.07. 2007)**

În exemplele 2 și 3, deoarece nu avem niciun indiciu despre domeniul de proveniență, vom considera (având în vedere și indicațiile din dicționar, că termenul provine din domeniul cu cel mai pregnant impact la ora actuală – informatica)

4.2.3. cotextul oferă indicii ambigue

(4) *„Păsărin, VIRUSATĂ*
Prima „victimă", Cosmina Păsărin (foto), a acceptat provocarea și a „topit" cromul unei Honda Shadow de toată frumusețea". (J.N.,13.08.2007)

(5) *„Aviara 2006 VIRUSEAZA increderea consumatorilor"* (C, 16.09.1999)

A VIRUSA este înregistrat în MDA cu sens exclusiv informatic, însă cotextul nu oferă, în niciunul dintre exemple 4 și 5 de mai sus, indicii asupra (alți termeni despecializați) asupra domeniului informatic. Ceea ce oferă sunt însă indicii asupra unei realități extralingvistice – VIRUSUL gripei aviare.[34] În (4) preferința pentru utilizarea lui

[33] Rapaport 2005.

[34] Așa cum vom vedea în cele ce urmează, A VIRUSA (în contextul PĂSĂRI) este folosit în presă cu sens medical, trimițând la realitatea extralingvistică a virusului gripei aviare. Mai exact, în cazul unui context de

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

A VIRUSA în loc de „a deveni împătimită" poate fi cauzată de analogia între persoană (numită Păsărin) şi PASĂRE, cotextul care activa sensul medical al lui VIRUSA. În (5), deşi cotextul face referire la gripa aviară, A VIRUSA este utilizat de această dată în combinaţie cu „încrederea consumatorilor", şi nu cu PASĂRE, sensul fiind de „a distruge".

Interpretarea noastră este următoarea: domeniul de proveniență este informatic, însă termenul (A VIRUSA) capătă în contextul limbii comune un sens medical (motivat extralingvistic - vezi analiza următoare); pornind de la acest sens medical se dezvoltă, în exemple de tipul celor discutate, un sens figurat.

Pe lângă sensurile figurate indicate mai sus, A VIRUSA dezvoltă şi un sens medical, (motivaţia fiind extralingvistică) ajungând ca în limba comună să se utilizeze şi în legătură cu celălalt sens specializat al rădăcinii (VIRUS – în medicină)[35].

Traseul este următorul: VIRUS (med.) – VIRUS (info); VIRUSA (info) – VIRUSA (med.)

La nivelul discursului de vulgarizare se întâmplă o revenire la ştiinţa-donator (med.), în cazul derivatului A VIRUSA recuperându-se sensului iniţial (medical – despecializat aici) al bazei prin intermediul limbii comune. Altfel spus, A VIRUSA începe să fie folosit cu sens medical prin contaminarea cu sensul medical al bazei (VIRUS).

Sensul medical al lui VIRUSA este reperat doar la nivelul limbii comune (fără a fi integrat, deci, discursului specializat medical propriu-zis).

---

genul *pasăre virusată* (*„Băsescu, cel puţin, şi-a schimbat punctul de vedere, după ce a aflat că **orătăniile** moarte din Ceamurlia erau **virusate** "*... **22**, nr.815, 2005) se declanşează imediat în mintea vorbitorului legătura cu virusul gripei aviare, sensul încadrându-se domeniului medical (chiar dacă la un nivel inferior de specializare).

[35] Se cuvin făcute următoarele precizări: A VIRUSA este folosit iniţial numai în ceea ce A. Ştefănescu numea **limbajul colocvial al informaticii** sau **computereza** (Vezi Ştefănescu 2002: 263), deci nu la nivelul discursului propriu-zis specializat informatic. O dovadă este că dicţionarele specializate (de limbă română sau engleză) nu înregistrează verbul A VIRUSA (ci un altul, A INFECTA (cu un virus)) Spre exemplu, în Dicţionar explicativ de calculatoare (tread. L. Dăbuleanu) se preferă termenul „a infecta" (cu un virus): *„Când un virus **infectează** un disc, el se autoreproduce ataşându-se la alte programe, inclusiv la programele de sistem."* Acelaşi termen este regăsit şi în limba engleză, în Microsoft Computer Dictionary (fourth edition), spre exemplu, VIRUS fiind definit ca *„intrusive program that **INFECTS** computer files."*

Aşadar, la nivelul discursului semi-specializat, de vulgarizare şi al limbii comune se utilizează frecvent A VIRUSA, pe când în texte cu un grad mai mare de specializare se foloseşte A INFECTA (TO INFECT) (ex:*„BitDefender anunţă descoperirea unui virus JavaScript pe un cunoscut website internaţional specializat în distribuţia de ştiri, lucru care a dus la posibila **INFECTARE** a calculatoarelor cititorilor"*... www.bitdefender.ro)

Utilizat în limba comună, A VIRUSA ajunge să se folosească şi cu un sens medical (prin contaminare cu sensul medical, al bazei VIRUS, motivarea fiind una extralingvistică (realitatea răspândirii virusului gripei aviare). Ex: *„In ton cu SRI, Jurnalul National continua campania de promovare a tezei aducerii virusului din afara granitelor Romaniei, intrebandu-se in numarul de sambata, 27 mai: „Cand au fost, in fapt, importati puii **VIRUSATI**?", si asta in ciuda faptului ca autoritatile (mai putin SRI) accepta ca cel mai probabil scenariu este cel al contaminarii puilor importati in tara Mioritei."* – (**22**, nr. 874, 2006)

Domeniul medicinei, receptează, aşadar, accidental, în contextul permisiv al limbii comune, pe A VIRUSA, şi doar la nivelul discursului de vulgarizare, neajungându-se la stadiul în care are loc o terminologizare prin adoptarea în discursul strict specializat al domeniului receptor. Vorbim, prin urmare, de **polisemie extradomenială.**

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

5. În limba comună graniţa dintre domenii este estompată, lucru evident, mai ales în cazul termenilor care, la nivelul discursului specializat, se revendică schemelor conceptuale ce aparţin mai multor domenii (fiind, uneori, foarte dificil de stabilit domeniul de proveniență).

Interpretarea sensurilor din limba comună nu se poate face decât în legătură directă cu sensul specializat (perceput în grade diferite de lector în funcţie de gradul de instrucţie), factorii care contribuie la dezambiguizare putând fi: cotextul, dar şi gradul de sensibilizare a societăţii faţă de un domeniu sau altul.

BIBLIOGRAFIE:

Alexandru, Gaudin 2005 = Cristina Alexandru, François Gaudin, *Les contexts: à la source du terme?*, în « Les Actes du colloque Mots, termes et contextes », 7ème journées scientifiques de l'*AUF-LTT.*

Béjoint 1989 = Henri Béjoint, *A propos de la monosémie en terminologie*, în « Meta », XXXIV, 3, p. 405-411.

Béjoint, Thoiron 2000 = Henri Béjoint, Philippe Thoiron, *Le sens en terminologie,* Presses Universitaires de Lyon, Lyon.

Bidu-Vrănceanu 2007 = Angela Bidu-Vrănceanu, *Lexicul specializat în mişcare. De la dicţionare la texte,* Editura Universităţii din Bucureşti.

Bouveret 1998 = Myriam Bouveret, *Approche de la dénomination en langue spécialisée*, în « Meta », XLIII, 3, p. 1-18.

Cabré 2000 = Maria Cabré, *Terminologie et linguistique: la théorie des portes*, în « Cahiers du Rifal », 21, p. 10-15.

Cabré 2003 = Maria Cabré, *Theories of terminology. Their description, prescription and explanation* în „Terminology", nr. 2, John Benjamins Publishing Company, p. 163-199.

Condamines, Rebeyrolle 1997 = Anne Condamines, Josette Rebeyrolle, *Point de vue en langue spécialisée* în „Meta", XLII, 1, p. 174-184.

Gaudin 1993 = François Gaudin, *Pour une socioterminologie: Des problèmes pratiques aux pratiques institutionnelles.* Rouen: Publications de l'Université de Rouen.

Gaudin 2003 = François Gaudin, *Socioterminologie.Une approche sociolinguistique de la terminologie* Edition Duculot, Bruxelles.

L'Homme 2005 = Marie-Claude L'Homme, *Sur la notion de terme* în „Meta" L, 4, p. 1113-1132.

Meyer, Mackintosh 2000 = Ingrid Meyer, Kristen Mackintosh, *L' étirement du sens terminologique, aperçu du phénomène de la detérminologisation*, în H. Béjoint şi Ph. Thoiron, p.198-217.

Pană Dindelegan 2002 = Gabriela Pană Dindelegan, *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale* (I), Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Pană Dindelegan 2005 = Gabriela Pană Dindelegan, *Limba română. Structură şi funcţionare*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Pană Dindelegan 2006 = Gabriela Pană Dindelegan, *Limba română. Aspecte sincronice şi diacronice*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Rapaport 2005 = William Rapaport, *In Defense of Contextual Vocabulary Acquisition: How to Do Things with Words in Context*, în „Proceedings of the 5th International and Interdisciplinary Conference on Modeling and Using" Berlin: Springer-Verlag Lecture Notes in Artificial Intelligence 3554, p. 396-409.

Riggs 1988 = Fred Riggs, *The Interdisciplinary Tower of Babel*, în „International Social Science Journal", 126, p. 577-592.

Slodzian 2000 = Monique Slodzian, *L'émergence d'une terminologie textuelle et le retour du sens,* în H. Béjoint şi Ph. Thoiron, p. 61–85.

Stoichiţiou Ichim 2006 = Adriana Stoichiţiou Ichim, *Creativitate lexicală în româna actuală*, Editura Universităţii din Bucureşti.

Ştefănescu 2002 = Ariadna Ştefănescu, *Caracteristici ale limbajului vag în jargonul informaticii*, în „Aspecte ale dinamicii limbii române actuale", coord. Gabriela Pană Dindelegan, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p.263.

Temmerman 2000 = Rita Temmerman, Towards *New Ways of Terminological Description: The sociocognitive approach*, Amsterdam/ Philadelphia, John Benjamins.

Toma 2005 = Alice Toma, *Interdisciplinaritate şi terminologie matematică: termeni migratori*, în „Limba română. Structură şi funcţionare" coord. Gabriela Pană Dindelegan, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p.393-403.

Toma 2006 = Alice Toma, *De la analiza terminologică lexicală la analiza terminologică discursivă. Un exemplu 'funcţie'*, în „Limba română. Aspecte sincronice şi diacronice", coord. Gabriela Pană Dindelegan, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p.329-335.

Zgardan, Vartic 2008 = Nina Zgardan, Aurelia Vartic, *Terminologia între dogme şi realitate,* în „Lucrările primului simpozion internaţional de lingvistică", Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p.241-248.

IZVOARE:

DEX 1998 = Dicţionar explicativ al limbii române, ediţia a 2-a, coord. Ion Coteanu, Luiza şi Mircea Seche, Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti.

DCR 1997 = Dicţionar de cuvinte recente, ed. a 2- a, Florica Dimitrescu, Ed. Logos.

MDN 2000 = Marele dicţionar de neologisme, Marcu Florin, Ed. Saeculum.

NODEX 2001 = Noul dicţionar explicativ al limbii române, Ed. Litera Internaţional.

MDA 2001-2003 = Micul dicţionar academic, Melania Badic, Anca Boldea, Valentina Carare, Ed. Univers Enciclopedic.

NDU 2006 = Noul dicţionar universal al limbii române, Ioan Oprea, Radu Rodica, Zăstroiu Victoria, Ed. Litera Intrnaţional.

DEXI 2007 = Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române, coord. Eugenia Dima, Ed. ARC& GUNIVAS.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

DOOM 2005 = Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic, ediția a 2-a, Ed. Univers Enciclopedic.
D.I. 1999 = Dicționar de informatică, coord. Pierre Morvan, trad. Cristina Chiculescu, Ed. Niculescu.
Dicționar explicativ de calculatoare, trad. L. Dăbuleanu, Ed. Teora, 1996.
Microsoft Computer Dictionary 4th ed., Bahn Christey, Microsoft Press, Washington 1999.
„22", săptămânal, București.
„Banii Noștri" (B.N.), săptămânal, București.
„Cadran Politic" (C.P.), revistă lunară de analiză și informare politică, București.
„Cotidianul" (C), cotidian, București.
„Jurnalul Național" (J.N.), cotidian, București.
„România Liberă" (R.L.), cotidian, București.
„Săptămâna Financiară" (S.F.), săptămânal, București.

POLYSEMY FROM THE PERSPECTIVE OF EXTERNAL TERMINOLOGY

Abstract

The new theory of terminology that arises at the beginning of the 1990s (which we refer to as "external terminology") generally distinguishes itself from the traditional terminology through the new approach on terms (placing them in real discursive situations), through the importance of the linguistic factor, the descriptive-semasiologic view, and through abandoning the syncronical, intradomain perspective, thus leading to the acceptance of terminologic variation and of polysemy as natural. This article proposes an analysis of polysemy as a result of term migration, with a special attention to extradomain polysemy, and it investigates the special case of the term (TO)VIRUS, drawing some conclusions regarding the interpretation of the new senses developed by the interdisciplinary terms (originating, thus, in different specialty domains), when they occur in the permissive context of general language.

Drd. Universitatea din București,
Facultatea de Litere
monica_rizea21@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

TERMENI CULINARI RECENT INTRAȚI ÎN LIMBA ROMÂNĂ (ASPECTE ETIMOLOGICE)

MĂDĂLINA STĂNCIOI-SCARLAT

Lexicul – se ştie – este cel mai dinamic sector al unei limbi, iar limbajele specializate sunt cele mai deschise spre noutate, permiţând intrarea elementelor străine, pe care le împrumută direct sau le calchiază/le copiază. Domeniul alimentaţiei şi al gastronomiei a reprezentat întotdeauna un compartiment extrem de generos din punct de vedere lexical, asimilând termeni din cele mai diverse colţuri ale lumii, împreună cu realităţile extralingvistice pe care le reprezintă.

Scopul lucrării de faţă este de a inventaria un număr consistent de termeni culinari relativ recenţi, extraşi din presa scrisă şi vorbită şi analizaţi, cu precădere din perspectivă etimologică. Am avut, totuşi, în vedere şi criteriile semantice, morfologice sau stilistico-funcţionale, ţinând cont de faptul că unităţile lexicale prezentate au fost selectate din presa ultimilor 15 ani, ceea ce poate presupune şi o utilizare stilistică. Trebuie să recunoaştem, de la bun început, că sursa cea mai bogată a reprezentat-o volumul de reviste care se adresează publicului feminin, indiferent dacă sunt publicaţii româneşti (*Unica, Formula As, Femeia* etc.) sau reprezintă ediţii româneşti ale unor reviste străine – cel mai adesea franceze (*Avantaje, Madame Figaro, Marie Claire, Elle, Beau Monde* etc.). Nu putem neglija nici faptul că multe articole din ediţiile româneşti reprezintă traduceri sau adaptări ale unor articole corespondente din revistele-mamă, autorii preferând să folosească termenii cu forma etimologică, fie pentru a conferi „culoare locală" (mai ales în cazul articolelor despre turism, sau despre obiceiuri, tradiţii, bucătării străine), fie din neglijenţă, ignoranţă sau dorinţă de a impresiona. Pentru că spaţiul nu ne permite, am renunţat la citatele din presă şi am preferat să indicăm doar definiţia, încadrarea morfologică, anul atestării (care este, de cele mai multe ori, îndepărtat de momentul intrării propriu-zise în limbă a respectivului cuvânt) şi etimologia, precizând (în paranteză, alături de etimologie) dicţionarele/studiile consultate şi alte lucrări care au semnalat înaintea noastră termenii inventariaţi.

1. Conform criteriului **etimologic**, termenii şi sintagmele înregistrate provin din :

I. LIMBA FRANCEZĂ

bisque s., 2006 „supă de crustacee" (fr. *bisque* numele Biscage, provincie bască din Spania; PL, Ox, Enc, APC)

bouillabaisse s., 2006 „supă tradiţională de peşte" (fr. *buillabaisse* ; PR, PL, Ox, Enc, APC)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

bouquet garni sint. s., 2004 „compoziție de ierburi aromatice, în general foi de dafin, cimbru și pătrunjel, legate ca un buchețel sau învelite în tifon și utilizate în preparatele fierte" (fr. *bouquet garni*, Ox, Enc, APC)

brie s., 2004 „tip de brânză fină din nordul Franței" (fr. *brie*; PR, PL, Ox, Enc, APC)

chèvre-blanc sint. s., 2006 „brânză proaspătă de capră, produsă în Canada, a cărei consistență se află între iaurt și smântână" (fr. *chèvre blanc*)

croque-madame s., 2004 „sandviș alcătuit din pâine prăjită, jambon, brânză, peste care este așezat un ou ochi" (fr. *croque-madame*; PR, PL, Enc)

croque-monsieur s., 2003 „sandviș alcătuit din pâine prăjită, jambon și brânză " (fr. *croque-monsieur*; PR, PL, Enc)

emmenthal s., 2006 „tip de brânză elvețiană" (cuv. germ., via fr. *emmental*, după numele văii (Tal) de l'Emme din Elveția; PR, PL, Ox, Enc, APC)

fondue s., 2001 „preparat culinar din gastronomia elvețiană constând dintr-un amestec de brânzeturi topite" (cuv. elvețian, via fr. *fondu*; PR, PL, Ox, Enc, APC)

fougasse s., 2003 „produs de panificație" (cuv. occitan, via fr. *fougasse* ; cf. it. *focaccia*; PR, PL, Enc)

frangipane s., 2006 „plăcintă, prăjitură umplută cu cremă de migdale" (fr. *frangipane*; PR, PL, Ox, Enc)

gofră s. f., 2004 „produs de patiserie de formă dreptunghiulară sau hexagonală, din aluat lichid (ca de clătite), presat și copt într-o formă specifică gofrată, servit ca o prăjitură, cu frișcă, miere, gem sau sirop; vafă, napolitană" (din fr. *gaufre/gauffre*; PR, PL, Ox, Enc; APC)

gruyère s., 2006 „tip de brânză elvețiană; șvaițer" (cuv. elvețian, via fr. *gruyère* – de la numele localității din Elveția, unde se fabrică; MDN – „varietate de șvaițer"; PR, PL, Ox, Enc, APC)

quiche (lorraine) sint. s., 2004 „un fel de plăcintă pe bază de ou, șuncă și legume din bucătăria franceză" (fr. *quiche* ; PR – din cuv. germ *kuchen*, PL, Ox, Enc, APC - „Cea mai cunoscută [quiche] este *quiche lorraine*, realizată cu felii de slănină."; MDN – doar *quiche* „tartă, plăcintă făcută din ouă bătute în omletă și brânză")

raclette s., 2008 „fel de mâncare din brânză elevețiană topită, cartofi sau pâine, brânza fiind topită în mod tradițional pe un cuptor cu lemne" (din fr. *raclette*, PR, PL, Ox, Enc)

ratatouille s., 2005 „ghiveci din bucătăria provensală, compus în special din vinete, dovlecei, ardei, roșii, gătite în ulei de măsline" (fr. *ratatouille* ; PR, PL, Ox, Enc, APC)

rösti s., 2006 „friptură elvețiană" (cuv. din germana vorbită în Elveția, via fr. *rösti*; PR, PL, Ox, Enc)

(tartă) tatin s., 2001 „tartă cu fructe caramelizate, preparată, la origine, din mere" (fr. *tarte tatin* „tartă cu mere", după numele surorilor Tatin care au inventat acest desert; PR, Ox, Enc)

II. LIMBA ITALIANĂ

al dente sint. adj., 2002 „(despre paste sau orez) fierte puțin, pentru a-și păstra consistența" (it. *al dente*; PR, PL, Ox, Enc, DIR)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

amaretto s., pl. *amaretti*, 1998 „fursec/biscuite cu migdale, picromigdală; lichior italian cu aromă de migdale" (it. *amaretto*; Enc; APC – doar *amaretti* „picromigdale"; DIR - *amaretto*)

antipasto s., 2005 „gustare, aperitiv" (din it. *antipasto*, pl. *antipasti*; PR, Ox, Enc, DIR; MDN)

arrabbiata s., 2003 „sos iute, servit la paste" (it. *arrabbiato* „pregătit la foc iute; condimentat puternic" - DIR)

bruschetta s. f., 2006 „felie de pâine prăjită, aromatizată, condimentată și bogat garnisită, servită ca o gustare caldă sau ca snack" (it. *bruschetta*; Enc, APC, DIR – *bruschetto* „pâine prăjită, cu ulei, sare, piper, usturoi")

caffè corretto sint. s., var. (trunchiată) *corretto*, 2007 „tip de cafea italienească, având în compoziție și lichior" (din it. *caffè corretto* „espresso cu lichior sau coniac"; Enc, DIR)

caffè doppio sint. s., var. (trunchiată) *doppio*, 2007 „tip de cafea italienească; un espresso dublu" (din it. *caffè doppio* „cafea espresso dublă"; DIR - *doppio* „dublu")

caffè latte sint. s., var. (trunchiată) *latté*, 2007 „tip de cafea italienească din trei părți de lapte și o parte de espresso" (it. *caffè latte* „cafea cu lapte"; Enc, APC, DIR – it. *caffè e latte* „cafea cu lapte")

caffè macchiato sint. s., var. (trunchiată) *macchiato*, 2007 „tip de cafea italienească, din espresso și lapte/frișcă" (din it. *caffè macchiato* „cafea «cu pete»; de culoare crem"; Enc, APC, DIR)

(caffè) ristretto s., 2007 „tip de cafea italienească, în cantitate mică și concentrată" (it. *ristretto*; PL – *ristrette* „cafea concentrată servită în cești mici, în Elveția"; DIR)

cannelloni s. pl., 1998 „tip de paste groase italienești care pot fi umplute cu diverse amestecuri" (it. *cannelloni*; PR, PL, Ox, Enc, APC, DIR; MDN)

cantuccini s. pl., 2002 „biscuiți italienești cu migdale, specifici orașului Prato" (it. *cantuccini*; DIR)

cappuccino s., 2007 „cafea italienească din părți egale de espresso, lapte spumă și lapte aproape fiert" (it. *cappuccino*; MDN- *capucino*; PR, PL, Ox, Enc, APC)

carbonara s., 2006 „sos iute servit la paste, care are în compoziție ouă, șuncă sau costiță și brânză" (it. *carbonara*; Enc)

carpaccio s., 2006 „fel de mâncare din bucătăria italiană din felii foarte subțiri de carne crudă, stropită cu ulei de măsline, suc de lămâie și asezonate" (it. *carpaccio*; Dimitrescu 2003a; PR, PL, Enc – din it., de la culoarea roșie utilizată de pictorul renascentist, Vittore Carpaccio; APC)

ciabatta s., 2007 „pâine plată italienească, preparată cu ulei de măsline" (din it. *ciabatta*, posibil pe filieră engleză; Ox, Enc, APC)

farfalle s. pl., 2006 „tip de paste sub forma unor fundițe, pentru supă" (it. *farfalle* „literal: fluture"; DIR)

fettuccine s. pl., 2004 „tip de tăiței lați, din bucătăria italiană" (it. *fettuccine*; Ox, Enc, APC, DIR)

focaccia s., 2004 „tip de pâine; lipie; plăcintă" (it. *focaccia*; Enc, APC, DIR)

fusilli s. pl., 2004 „tip de paste italienești, scurte, în formă de spirale, pentru supă" (it. *fusilli*; Enc, DIR)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

gnocchi s. pl., 2001 „un fel de găluște specific italiene, mici, ovale sau rotunde, cu aspect de scoici plate (presate cu furculița), fierte în apă sărată, gratinate și servite ca antreu cald" (it. *gnocchi* ; PR, PL, Ox, Enc, APC, DIR; MDN – *gnóchi*)

gorgonzola s. f., 2004 „tip de brânză italiană, numită după orașul în care s-a produs prima dată, Gorgonzola, în Lombardia" (it. *gorgonzola*; MDN, PR, PL, Ox, Enc, APC, DIR)

gremolata s., 1998 „amestec milanez de condimente: pătrunjel verde, usturoi, coajă de portocală și lămâie, totul tocat mărunt" (it. *gremolata/gremolada*; APC)

lasagna s. f., var. *lazane*, 1998 „tăiței ; preparat italian pe bază de paste cu ou, în formă de panglici, asemănătoare tăițeilor" (it. *lasagna*, pl. *lasagne*; MDN – *lazane* ; PR, PL, Ox, Enc, APC, DIR)

limetă s. f., 2005 „fruct citric, asemănător cu o lămâie mică, rotundă, având coaja și miezul verde, foarte parfumate" (din it. *limetta*, fr. *limette*; PR, PL, Enc, APC, DIR; MDN)

linguine s. pl., var. *linguini*, 2004 „tip de paste italienești sub forma unor fâșii foarte lungi" (it. *linguina*, pl. *linguine*; Ox, Enc)

mafaldine s. pl., 2006 „paste italienești sub forma unor fâșii dantelate" (it. *mafaldine*)

mascarpone s., 1998 „tip de brânză cremoasă din Lombardia, folosită, în general, pentru dulciuri (la origine era preparată din lapte de bivoliță)" (it. *mascarpone*; DCR_2 – 1996; Dimitrescu 2003a; MDN; PR, PL, Ox, Enc, APC, DIR)

mozzarella s., 1998 „tip de brânză proaspăta italiană" (it. *mozzarella*; Dimitrescu 2003a; MDN; PR, PL, Ox, Enc, APC, DIR)

osso buco sint. s., 1998 „tocană de vițel cu specific italian, originară din Milano" (it. *osso buco*; DCR_2 – 1997; PR, Enc, APC, DIR - „un fel de rasol din carne de vițel, cu sos")

pancetta s. f., 2006 „costiță de porc (sărată)" (it. *pancetta*; PR, PL, Ox, Enc, APC, DIR)

panettone s. n., 2002 „cozonac tradițional de Crăciun, umplut cu stafide, din bucătăria italiană (specific milanez)" (it. *panettone*; DCR_2 – *panetone*; Dimitrescu 2003a; MDN – *panetone*; PR, Ox, Enc, APC, DIR)

pannacotta s. f., 2007 „prăjitură italienească" (it. *pannacotta*; Enc)

pappardelle s. pl., 1998 „tip de paste italienești în formă de panglici" (it. *pappardelle*; APC, DIR)

pecorino s., 2004 „categorie de brânzeturi din lapte de oaie" (it. *pecorino* ; PR, Ox, Enc, DIR, APC- *pecorini*)

penne s. pl., 2002 „tip de paste italienești de dimensiuni mici, în formă de tub și tăiate diagonal la capete" (it. *penne* „literal: pene (de pasăre); fig. tăiței de supă"; Enc; DIR)

pesto adj., 1998 „tip de sos proaspăt, foarte gros, din ierburi aromate (în special busuioc), usturoi și ulei de măsline" (it. *pesto* „literal: măcinat, zdrobit"; Ox, Enc, APC; DIR „condiment pe bază de usturoi și busuioc")

prosciutto s., 2005 „tip de șuncă italienească uscată și afumată" (it. *prosciutto*; Ox, Enc, APC, DIR)

ravioli s. pl., 2003 „tip de paste italienești în formă dreptunghiulară, cu diferite umpluturi; colțunași, piroști" (it. *ravioli*; MDN; DCR_2 – 1996; Dimitrescu 2003a; PR, PL, Ox, Enc, APC, DIR)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ricotta s., 2004 „tip de brânză proaspătă italienească, folosită mai mult la deserturi; urdă" (it. *ricotta*; PR, PL, Ox, Enc, APC, DIR)

rigatoni s. pl., 2006 „paste în formă tubulară, cu mici şanţuri pe exterior" (it. *rigatoni*; Ox, Enc, DIR)

spaghettini s. pl., 1998 „paste făinoase foarte subţiri; varietate de spaghete" (it. *spaghettini*; Ox, Enc)

stracciatella s., 2005 „îngheţată de vanilie cu fulgi de ciocolată (poate fi şi o supă cu ou sau un tip particular de mozzarella)" (it. *stracciatella*; DIR – doar sensul „supă dreasă cu ou, griş şi parmezan")

tagliatelle s. pl., 1998 „tip de paste late din bucătăria italiană" (it. *tagliatelle*; PR, PL, Ox, Enc, APC, DIR)

taleggio s., 2006 „tip de brânză moale italienească" (it. *taleggio*; Ox, Enc, DIR; MDN)

tiramisu s. f., 2004 „tip de prăjitură italienească" (it. *tiramisu*; DCR_2 – 1996; Dimitrescu 2003a; PR, PL, Ox, Enc)

tortellini s. pl., 2004 „paste în formă de cerc, cu diferite umpluturi" (it. *tortellini*; Dimitrescu 2003a; MDN; PR, Ox, Enc, APC, DIR)

III. LIMBA SPANIOLĂ

cava s., 2002 „tip de vin spumos din zona Barcelonei" (sp. *cava* ; Enc, DSRO - „şampanie")

chorizo s., 2000 „cârnaţi spanioli foarte picanţi" (sp. *chorizo* ; PR, PL, Ox, Enc, APC, DSRO - „cârnat")

churro s., 2007 „desert din bucătăria spaniolă" (sp. *churro*; Enc, DSRO - „gogoaşă")

cocido s., 2007 „fel de mâncare din bucătăria spaniolă" (sp. *cocido* ; DSRO - „mâncare de năut cu carne")

gazpacho s., 2001 „supă de roşii servită rece" (sp. *gazpacho* ; via engl. *gazpacho*, fr. *gaspacho* ; PR, PL, Ox, Enc, APC; MDN)

guacamole s., 2005 „sos de avocado, în bucătăria mexicană" (sp. *guacamole*, via fr., engl.; PR, PL, Ox, Enc)

lomo s., 2002 „friptură de porc din bucătăria spaniolă" (sp. *lomo* ; DSRO „muşchiuleţ, cotlet")

paella s., 2000 „fel de mâncare din bucatăria spaniolă constând dintr-un amestec de carne şi legume" (sp. *paella* ; PR, PL, Ox, Enc, APC, DSRO „pilaf valencian")

salsa s., 2005 „sos picant" (sp. *salsa*; PR, PL, Ox, Enc, APC, DSRO – „sos" ; MDN – alt sens)

sangria s. f., 2002 „băutură tradiţională spaniolă" (sp. *sangria* ; PR, PL, Ox, Enc)

sofritto s., 2007 „sos în bucătăriile mediteraneene" (sp. *sofrito*, din it. *soffritto* „amestec de legume (fr. mirepoix), constând din cubuleţe de morcovi, ceapă, ţelină, eventual şi bucăţele de şuncă sau slănină, precum şi diverse arome/condimente, folosit ca adaos la prepararea (brezarea) cărnii, a peştelui, crustaceelor şi moluştelor sau la realizarea sosurilor" – APC)

tapas s. pl., 2002 „minisandvişuri din bucătăria spanolă" (sp. *tapas* pl. ; PR, PL, Ox, Enc, APC, DSRO „aperitiv, gustare, mizilic")

tortilla s. f., 2003 „turtă de cartofi din bucătăria mexicană" (sp. *tortilla* ; PR, PL, Ox, Enc, APC, DSRO „omletă"; MDN – „plăcintă din porumb, în America de Sud")

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

IV. LIMBA GREACĂ

feta s. f., 1998 „tip de brânză grcească, sărată, de oaie" (cuv. gr. *pheta*, via fr. *feta* ; DCR_2 – „brânză de tipul celei de la Brăila" – 1993; PR, PL, Ox – *fetta*, Enc)

haloumi s., 2006 „tip de brânză grecească preparată, de obicei, la grătar" (cuv. gr., via engl. *haloumi*, Enc)

kleftiko s., 2002 „fel de mâncare grecesc, constând în friptură de miel cu usturoi şi legume" (cuv. gr. via engl., var. *klephtiko*, de la numele brigăzilor greceşti care au rezistat cuceririi turceşti, trăind în munţi, între 1456 şi 1832, fiind considerate în afara legii; Enc – sf. sec. al XIX-lea, din gr. modernă *klephtēs* „hoţ"< gr. *Kleptēs*)

ouzo s., var. *uzo*, 2002 „băutură alcoolică tradiţională grecească" (gr. *ouso*, via fr., engl. *ouzo*, PR, PL, Ox, Enc)

retsina s., 2002 „vin grecesc, cu adaos de răşină de pin" (cuv. gr., via fr., engl. *retsina*; PL, Ox, Enc)

souvlaki s., 2007 „fel de mâncare grecesc ; frigărui din carne de miel sau de porc" (cuv. gr., via fr., engl. *souvlaki, souvlakia* ; PL, Ox, Enc)

staka s., 2004 „brânză prăjită" (gr. *staka*; Int „rântaş din unt şi făină" ; „un fel de cremă din ouă şi unt care stă la baza multor mâncăruri greceşti")

stifado s., 2002 „fel de mâncare grecesc, din carne, amestecată cu ceapă şi legume, în special ceapă ; tocană; stufat" (cuv. gr., via engl. *stifado*, Ox, Enc; cf. rom. *stufat* < neogreacă *stufáton*)

tzatziki s., var. *ţaţiki*, 1998 „salată de castraveţi cu iaurt şi usturoi, tipică Greciei" (cuv. gr. *tsatsiki*, via engl. *tzatziki*, fr. *tsatsiki*; Ox, Enc - via gr. modernă *tsatsiki*, din tc. *cacik* ; APC)

V. LIMBA ENGLEZĂ

Cheddar, var. *Cedar*, 2004 s. pr. „tip de brânză tare ; originară din Marea Britanie, dar foarte populară în SUA" (engl. *Chedar*; PR, PL, Ox, Enc, APC)

cheeseburger s., 2006 „în meniurile de tip fast-food : chiftea prăjită şi brânză, însoţite de sosuri şi murături, servite într-o chiflă" (engl. *cheeseburger*; PR, PL, Ox, Enc)

cheesecake s., 1998 „prăjitură cu brânză" (engl. *cheesecake* ; PR, Ox, Enc)

dressing s., 2006 „sos rece, pe bază de vinegretă şi maioneză, folosit la salate" (engl. *dressing*; Ox, Enc, APC ; MDN – alt sens)

milkshake s., 1998 „băutură pe bază de lapte cu diverse arome" (engl. *milkshake* ; PR, PL, Ox, Enc)

pancake s. f., 2007 „clătită" (engl. *pancake* ; Ox, Enc)

shake s., 2003 „băutură din fructe şi lapte" (trunchiere din *milkshake*; Enc)

VI. LIMBA TURCĂ

dolma s. f., var. *dolmade*, *dolmadakia*, 1998 „sarmale în foi de viţă" (cuvânt tc. < tc. *dolmak* „a umple"; Ox şi Enc – *dolma*, pl. *dolmas* „legume umplute cu orez şi carne tocată"; APC – *dolma* „sarma")

Sish Kebab sint. s., 2001 „fel de mâncare din bucătăria turco-arabă" (din tc. via fr. *chiche-kebab*, engl. *shish kebab* ; PR ; PL ; Ox ; Enc – prima jum. a sec. XX, via armeană din tc.)[1]

[1] Amintim aici şi faimoasa *şaorma/shaorma*, care şi-a format familie lexicală (fără a fi un caz singular): *şaormar, şaormer, şaormărie*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

VII. LIMBA GERMANĂ

muesli s. pl., 2003 „amestec de cereale, consumat la micul dejun cu lapte, ceai, iaurt etc." (cuv. german, via engl., fr. *muesli*; PR, PL, Ox, Enc - din germana vorbită în Elveţia; iniţial se numea *Birchermüesli* sau *Müesli Müsli* şi a fost introdus la începutul sec. al XX-lea de către doctorul elveţian Maximilian Bircher-Benner drept meniu pentru pacienţii săi, întrucât o dietă bogată în fructe şi legume proaspete era esenţială în terapia acestora ; APC)

VIII. LIMBA ARABĂ ŞI ALTE DIALECTE ARABE (intrate în limba română prin filierele franceză, engleză):

arak s. n., 2002 (cuv. din dialectul marocan) „băutură alcoolică foarte tare; rachiu din orez sau din plante suculente, bogate în zahăr (curmale, struguri, smochine etc.)" (din fr. *arac/arak*, engl. *arak/arrack*; MDN – var. *arac*; PR – 1520 din arabă *araq* (*al-tamr*), „literal: rachiu de palmier"; PL; Ox; Graur 1978: arabă *'araq* „sudoare", *'araq at-tamr* „sudoarea curmalelor" – băutură ameţitoare > tc. *raki* > bg. *rakia* > rom.*rachiu*)[2]

bissar s., 1999 (cuv. din dialectul marocan) „supă marocană" (probabil din engl. *bissar* ; DNAR var. *bissara* – 2000)

falafel s. n., 1999 (cuv. arab/din dialectul libanez) „fel de mâncare din bucătăria libaneză, pe bază de năut, susan, suc de lămâie, ulei de măsline" (din fr., engl. *falafel, felafel,* PL ; Ox ; Enc – jum. sec. XX, via araba egipteană *falāfil* din arabă *fulful* „piper")

harira s., 1999 (cuv. din dialectul marocan) „supă tradiţională marocană din legume, uneori carne de vită sau pui şi fasole uscată" (din engl., fr. *harira* ; DNAR – 2000; Enc)

harissa s., adj., 2002 (cuv. arab ; alim.) „condiment oriental din ardei iute, usturoi, ulei de măsline, piper şi sare" (din fr., engl. *harissa* ; PR – 1930, din arabă *harisa* < *harasa* „a toca, a mărunţi" ; PL ; Enc)

humus s., adj., var. *homos, hummus*, 1999 (cuv. arab) „pastă de năut şi susan folosită drept condiment" (din engl. *hummus* ; Enc – a doua jum. a sec. XX, din arabă *hummus* „năut"; Grigore 1991)

mechoui s., 2003 (cuv. arab) „fel de mâncare din bucătăria nord africană: oaie sau miel, fripte la jar/grătar" (din fr. *méchoui*, engl. *mechoui* < arabă; PR – 1922, cuv. arab „grătar pe foc"; PL – din arabă *machwi*; Enc; arabă *maŝwui* „fript la jar")

tagine s., var. *tajine*, 1999 (cuv. arab/maghrebit) „fel de mâncare din bucătăria nord africană ; vasul în care se pregăteşte această mâncare" (din fr. *tagine, tajine*; DNAR – 2000; PR – 1960 ; PL ; Enc – din arabă *tajin*; DMWA – arabă *ţājin* „tigaie")

tahina s., var. *tahini*, 1999 (cuv. arab) „pastă de susan, iaurt, mirodenii" (din engl. *tahina, tahini*; Enc – a doua jum. a sec. XX, din arabă *tahīnā* „făină" < *tahana* „a măcina, a pisa"; DMWA – egipteabă, siriană *tahīna* „sos gros din ulei de susan, servit cu salată, legume etc.", cf. vb. *tahana* „a măcina, a pisa"; Grigore 1991: *tahina*)

---

[2] Cf. **raki** s. n. (cuv. tc., din arabă) „băutură turcească, asemănătoare vinului" (din tc. *raqi* ; a dat în rom. *rachiu* ; DEX – var. *rachiu* ; PR – 1827, cuv. tc *raki*, din arabă ; PL - cuv. tc.; Ox ; Enc – sf. sec. XVII, via tc. *rāqī*, din arabă *arakī/araqi*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

IX. LIMBA CHINEZĂ:

dim sum s. c., var. *dim sim*, 2002 (cuv. cantonez) „fel de mâncare din bucătăria chineză, constând în găluşte fierte sau prăjite, cu diverse umpluturi şi consumate ca parte a unei mese sau ca simple gustări" (din engl. *dim sum, dim sim* ; Ox ; Enc – din chineză/cantoneză *tim sam* „literal: mic centru")

(sos) **hoi sin** s., adj. var. *hoi-sin, hoisin*, 2004 „sos de soia, specific zonei asiatice" (din engl. *hoisin (sauce)*; Enc, cuv. chinez/cantonez „delicateţuri ale mării")

pak choi s., 2006 „varză chinezească" (din engl. *pak choi*; Enc – din chineză *paăk ts'oi* , „literal: legume albe", Ox, APC)

wok s. n., 1998 (cuv. chinez/din dialectul cantonez) „tigaie adâncă din bucătăria tradiţională chineză" (din fr., engl. *wok ;* PR – 1980 ; PL ; Ox ; Enc – a doua jum. a sec. XX)

wonton s., var. *won-ton*, 2001 (cuv. chinez/din dialectul cantonez) „tip de paste ; găluşte din tăiţei, cu diverse umpluturi, fierte sau prăjite" (din engl. *wonton* ; Ox)

X. LIMBA HINDI:

basmati s., 2002 „tip de orez indian cu bobul lung şi aromă delicată" (din fr., engl. *basmati* < hindi *basmati* „aromat ; parfum"; PR – 1985, din hindi *bas* „parfum" + suf. *–mati* care exprimă posesia ; PL; Ox; Enc – jum. sec. XIX)

bhaji s., 2002 „fel de mâncare din bucătăria indiană, din legume prăjite/fripte" (din engl. *bhaji* < hindi *bhaji* „legume fripte"; Ox; Enc)

biryiani s., 2005 „tip de mâncare indian, constând într-un amestec de orez condimentat şi carne, peşte sau legume" (din engl [*chicken*] *biryani*, Enc – jum. sec. al XX-lea, din persană, via hindi, *biriyān* „prăjit, fript")

chutney s., adj., 2002 „condiment picant originar din India, făcut din fructe sau legume, oţet, zahăr etc." (din engl., fr. *chutney*, PR – 1964, cuv. engl. din hindi; PL ; Ox ; Enc – prima jum. a sec. XIX, din hindi *catni*)

garam masala sint. s., 1998 „amestec de condimente (scorţişoară, chimen şi piper, pisate şi amestecate) în bucătăria indiană" (din engl. *garam masala*, Ox; Enc – a doua jum a sec. XX, din hindi *garam masālā* – aprox. „foarte condimentat")

lassi s., 2006 „băutură pe bază de iaurt, servită ca desert" (din engl. *lassi* ; Ox, Enc – sf. sec. al XX-lea, din hindi)

raita s., var. *raïta*, 2002 „sos din bucătăria indiană, compus din iaurt, boia, chimen, castravete, mentă" (din engl. *raita* ; Ox ; Enc – a doua jum. a sec. XX, din hindi *rāytā*)

tandoori s., 2002 „friptură specifică Indiei, gătită pe un cuptor de lut, numit «tandoor»" (din engl. , fr. *tandoori*; DNAR – 2000; PR – din hindi *tandoor*„cuptor de pâine" < arabă *tannur*; PL; Ox; Enc – a doua jum. a sec. XX, din urdu *tandūr* + persană *tanūr* ; cf. *tandoor* < urdu *tandūr* + persană *tanūr* < arabă *tannūr* „cuptor")

XI. LIMBA JAPONEZĂ:

Ebiten Maki sint. s., 2003 (sint. jap.) „tip de sushi" (din engl. *Ebiten maki*; cf. *ebi* „crevetă, homar" – DJR)

hibachi s., adj., 2004 „grătar mobil japonez" (din engl. *hibachi*; Enc – a doua jum. a sec. XIX, cuv. jap. „minge de foc")

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Kappa Maki sint. s., 2003 „tip de sushi" (din engl. *Kappa Maki* „sushi cu castraveți")

maki s., 2002 „fel de mâncare din bucătaria asiatică : alge umplute cu pește și legume, modelate apoi manual sub forma unui pătrat, consumat dintr-o înghițitură; tip de sushi" (din engl. *maki*; Enc)

miso s., 1999 „pastă făcută din păstăi de soia fermentate și orz sau malț de orez, folosită în bucătăria japoneză" (din engl. *miso* ; Ox ; Enc – prima jum. a sec. XVIII ; cf. *miso shiru* „supă miso, supă din fasole de soia" – DJR)

nami s., 2003 „tip de sushi" (din engl. *Nami (sushi)* < jap. *nami* „a așeza în linie dreaptă")

nare-sushi sint. s., 2005 „cea mai veche formă de pregătire a peștelui cu orez" (de la numele Nare al bucătarului care a servit pentru prima dată acest preparat ; Int)

nigiri s., 2005 „tip de sushi" (Int)

nori s., 2002 „algă marină folosită la prepararea sushi-ului" (din engl. *nori*; Enc – sf. sec. XIX ; cf. *nori* „lipici" – DJR)

sashimi s., 1999 „specialitate din pește japoneză" (din fr., engl. *sashimi* ; Dimitrescu, EJ – 2000 ; PR – 1970 ; PL ; Ox ; Enc – sf. sec. XIX ; cf. *sashimi* „felii de pește crud" – DJR)

shabu-shabu s. c., 1999 „mâncare tradițională japoneză, din felii subțiri de carne de vită, gătite cu legume înăbușite și marinate apoi într-un sos" (din engl. *shabu-shabu, shabushabu*; Enc – sf. sec. XX, din jap. – este o imitare a sunetelor scoase de apa care fierbe - onomatopee)

soba s., 2006 „tăiței japonezi" (via engl. *soba*; Ox, Enc)

sukiyaki s., 1999 „specialitate culinară japoneză, constând în bucăți de carne friptă rapid și legume cu sos" (din engl. *sukiyaki* ; Enc – prima jum. a sec. XX, cuv. jap. „bucăți subțiri fripte" ; DJR)

tako s., 2004 „preparat culinar japonez ; tip de sushi" (din engl. *Tako* ; cf. sp. *Tako*)

tamari s., 2003 „sos japonez de soia" (din engl. *tamari*; Enc – a doua jum. a sec. XX)

temaki s., 2004 „preparat culinar japonez : tip de sushi" (din engl. *Temaki*)

tempura s., 1999 „specialitate culinară japoneză constând în pește, creveți sau legume în aluat, prăjite" (din fr., engl. *tempura* ; Dimitrescu 2003b; PR – 1970 ; Ox ; Enc; DJR – *tenpura* „tempura ; pește și legume")

teppanyaki s., 1999 „fel de mâncare japoneză, constând în pește fript într-un vas de fontă, așezat pe o masă-plită în imediata apropiere a consumatorului" (din engl. *teppanyaki, teppan-yaki* ; Enc – a doua jum. a sec. XX, cuv. jap. *teppan* „farfurie de oțel" + *yaki* „ a frige")

teriyaki s., adj., 2002 „fel de mâncare japonez constând în carne sau pește marinate în sos de soia picant și apoi fripte" (din engl. *teriyaki* ; Ox ; Enc – a doua jum. a sec. XX, cuv. jap. „grătar smălțuit")

tofu s. n., 2003 „brânză din soia; preparat din bucătăria japoneză" (din fr., engl. *tofu*; PR – 1985; PL; Ox; Enc – sf. sec. XVII, via jap. din chineză *dòufŭ* „fasole fermentată" ; DJR – „cheag din pastă de fasole de soia")

wasabi s., 2001 „hrean japonez" (din fr., engl. *wasabi*; PR – 1994 ; Enc – a doua jum. a sec. XX)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

yakitori s., var. *iakitori*, 2002 „preparat culinar japonez în care bucățile de pui fript sunt marinate în prealabil într-un sos din soia, zahăr și vin de orez" (din fr., engl. *yakitori* ; PR – 1970 ; Enc – a doua jum. a sec. XX, cuv. jap. „pui la grătar")

XII. ALTE LIMBI ȘI DIALECTE „EXOTICE":

curry s., 1999 (este varianta engleză a cuvântului *kari*, folosit în India, în dialectul vorbit de populația tamilă) „fel de mâncare din carne, legume etc., gătite într-un sos foarte picant și servite cu orez ; condiment din care se prepară această mâncare" (din fr., engl. *curry*; MDN; PR–1602, cuv. engl., din cuv. malabar/tamil *cari* < *caril*; PL – din tamilă *kari*; Ox ; Enc – a doua jum. a sec. XVI, din tamilă *kari* „sos")

nam pla sint. s., 2003 (sint. s. thailandeză) „sos fin din pește fermentat, cu miros puternic și gust sărat, folosit în gastronomia Asiei de sud" (din engl. *nam pla*; Enc)

nasi goreng sint. s., 2002 (sint. s. malaieză) „fel de mâncare din Malayezia, Bali, Indonezia etc. ce conține orez și pește sau carne" (din engl. *nasi goreng* ; Enc, din malaieză *nasi goreng* „orez fript")

Pho-Bo sint. s., 2004 (cuv. vietnamez) „supă din carne de vită cu tăieței, condimentată cu ghimbir și coriandru; mâncarea națională în Vietnam" (din engl., fr. *Pho Bo* „supă de vită cu tăieței, din zona Vietnam - Thailanda" ; cf. germ. *Pho Bo*)

tom yum sint. s., 2006 (sint. s. thailandeză) „pastă picantă/supă" (via engl. *tom yum*; Int; cf. *tom yam yung* „mâncare picantă de creveți" – DNAR - 1993)

Interesul nostru s-a concentrat asupra identificării etimonului imediat sau îndepărtat al unităților înregistrate. În cazul limbilor „exotice", se ține cont, în primul rând, de filieră (de regulă franceza și engleza; mai rar italiana, spaniola, germana), în limba română pătrunzând formele din limbile intermediare. Întrucât este vorba despre cuvinte foarte recente, modificările la nivel formal au fost minime (vezi *hoi sin*, var. *hoi-sin* < engl. *hoisin*), iar cele semantice au fost practic nesemnificative.

Unitățile înregistrate sunt cuvinte simple, compuse ori sintagme, a căror grafie nu a fost modificată, în raport cu textul sursă, indiferent dacă a corespuns ori nu etimonului identificat în dicționarele consultate. În majoritatea cazurilor, cuvintelor li se oferă explicația semantică în textul jurnalistic, imediat după cuvântul în cauză (rar înaintea cuvântului), explicație care poate fi între paranteze, între linii de pauză sau între ghilimele. Explicația a constat fie într-o traducere mot à mot, fie într-o definiție tip dicționar dată în text.

Interesante sunt și preferințele pentru formele etimologice (sau formele din limbile intermediare) ale unor unități intrate de ceva vreme în limbă, fenomen justificat prin dorința de originalitate a jurnaliștilor. Astfel, *aioli* (existent în faimoasa carte de bucate a Sandei Marin, ca „sos de usturoi") apare și în forma incorectă *allioli*, care încearcă, probabil, să copieze etimonul francez *ailloli* (provenit din cuvântul provensal *aïoli*). Alte exemple: fr. *remoulade* (MDN: *remuladă*), it. *lasagna* (MDN: *lazane*), it. *risotto* (DEX și MDN: *rizoto*; în textele parcurse de noi și varianta *rizotto*), arabă – prin filieră franceză – *couscous/cous-cous* (MDN și DEX: *cușcuș*), turcă – prin fileră franceză, engleză – *mezzeh, mezze, meze* (MDN și DEX: *mezel*), turcă/arabă – prin filieră franceză, engleză – *raki* (DEX: *rachiu*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2. La nivel **semantic**, remarcăm apariţia unor omonimii între cuvinte înregistrate de dicţionare cu un anumit sens şi neologisme cu o nouă denotaţie: engl. *dressing* „încăpere, debara" (MDN) vs. „sos rece pe bază de vinegretă sau maioneză, folosit pentru asezonarea salatelor" (APC); it./sp. *salsa* „(muz.) combinaţie modernă între vechile sonorităţi cubaneze şi portoricane, cu o insistentă tentă ritmică" vs. sp. *salsa* „sos picant" (primul sens este, probabil, o dezvoltare semantică în limba de origine); între cuvinte româneşti şi termeni străini: pluralul nearticulat *nori* (de la *nor*) şi cuvântul japonez *nori* „alge marine utilizate la sushi"; între cuvântul arab *humus* („sos oriental") şi forma *humus* (din lat. *humus*, germ. *Humus*); *maki* (cuvânt japonez, „tip de sushi") şi *maki* (din franceză, „lemurian din Madagascar", MDN) etc. Apar şi sinonimii: *arak* – *raki* – cuvântul românesc *rachiu*.

Interesante sunt şi numeroasele câmpuri lexico-semantice care se formează: al pastelor făinoase (termeni cu precădere din limba italiană): *cannelloni, farafalle, fettuccine, fusilli, gnocchi* etc.; al brânzeturilor: franceze: *Brie, chèvre blanc, emmenthal, fondue, gruyère*, italiene: *gorgonzola, mascarpone, mozzarella, pecorino, ricotta, taleggio*, greceşti: *feta, haloumi, staka*; al sosurilor: italiene: *arrabbiata, carbonara, pesto*, spaniole: *guacamole, salsa, sofritto*, din limbi „exotice": arabă *tahina*, chineză *hoisin*, hindi *raita*, japoneză *miso, tamari, wasabi*, thailandeză *nam pla, tom yum*; al tipurilor de băuturi pe bază de cafea (din italiană): *caffè latte, (caffè) corretto/ doppio/ macchiato/ ristretto* (fără să mai amintim de cele mai vechi *espresso, capucino*); al produselor de patiserie şi de panificaţie: franceză: *fougasse, frangipane, gofră*, italiană: *amaretto/amaretti, bruschetta, cantuccini, ciabatta, focaccia, panettone, pannacotta*, spaniolă: *churro* etc.; al tipurilor de sushi (din japoneză): *Ebiten Maki, Kappa Maki, maki, nami, nare-sushi, nigiri, tako, temaki* etc.; al condimentelor şi al amestecului de condimente: franceză: *bouquet garni*, italiana: *gremolata*, dialectele arabe: *harissa, humus*, hindi: *chutney, garam masala*, tamilă: *curry*.

3. La nivel **morfologic**, putem afirma că cele mai multe unităţi înregistrate se înscriu în clasa substantivului (inclusiv sintagme substantivale), doar câteva reprezintă clasa adjectivului (*pesto*) şi, accidental, o sintagmă substantivală are la bază o onomatopee - *shabu-shabu* este o imitare a sunetelor scoase de apa care fierbe (şi înseamnă „mâncare tradiţională japoneză, din felii subţiri de carne de vită, gătite cu legume înăbuşite şi marinate apoi într-un sos").

Deşi de cele mai multe ori au comportamentul unor unităţi invariabile, în câteva cazuri observăm semnele unor flexiuni. Desinenţa de plural frecvent ataşată xenismelor este cea a neutrului, *-uri* (*cheesecake-uri*), iar pentru neologismele care s-au încadrat în categoria femininelor, desinenţa *–e*: *gofre, bruschette, lasagne/lazane* (există şi singularul *lasagna*: „Foile de *lasagna* se fierb..." Av, dec./2003, p. 121). De remarcat faptul că o parte a substantivelor din câmpul lexico-semantic al pastelor italieneşti au fost preluate în forma de plural şi realizează acordul în limba română cu înţelesul de plural: *cannelloni, farfalle, fusilli, gnocchi, mafaldine, pappardelle, penne, ravioli, rigatoni*. De altfel, ele aparţin categoriei „pluralia tantum" (alături de ele, amintim şi cuvântul german *muesli*). În alte cazuri, româna a preluat forma de plural italiană (*linguine*), dar a alcătuit şi o formă cu terminaţia românească *–i*: *linguini*, cele două forme circulând în paralel.

Notăm şi preferinţa pentru articularea analitică, nehotărâtă – *un quiche, nişte cantuccini*, dar şi ataşarea articolului hotărât enclitic: *mafaldinele*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În ceea ce priveşte categoria adjectivului, observăm că numele unor sosuri (care funcţionează, de regulă, ca adjective) pot avea şi valoare substantivală, când nu însoţesc un substantiv pe care să îl determine („*harissa* acţionează foarte repede (...)" O, ian./2003, p. 97; „Miel (...) cu pastă *harissa*" Av, apr./2004, p. 114 etc.)

4. Din perspectivă **stilistico-funcţională**, remarcăm utilizarea acestor unităţi în contexte referitoare la prezentarea unor zone sau ţări cu scop turistic ori pentru o comparaţie cu propria ţară. Un număr considerabil de cuvinte italiene, franceze şi mai puţine japoneze, spaniole, hindi, engleze au intrat deja nu numai în limbajul specializat al gastronomiei, ci şi în limba comună (apărând în cotidienele care se adresează publicului larg, nu numai celui strict interesat de arta culinară).

Deşi sensurile sunt în majoritate denotative, termenii inventariaţi pot fi asociaţi şi unor aparţii stilistice, oferind o notă de originalitate textului.

O figură semantică des invocată este antonomaza, prin care un nume comun (de clasă, specie) se înlocuieşte printr-un nume propriu, considerat reprezentativ pentru respectiva clasă (din punct de vedere lexical, vorbim despre o conversiune). Exemplele sunt numeroase: *Brie, cheddar/cedar, Emmenthal, Gruyère* (tipuri de brânză), *bisque*. Aceste neologisme sunt împrumuturi cu circulaţie internaţională şi se referă la metonimia „loc pentru produs", pentru că toate indică zona sau localităţile unde sunt produse. Există şi metonimii din categoria „persoană pentru obiect": (tartă) *Tatin, carpaccio, nare-sushi*.

CONCLUZIE

Deşi spectaculoase prin nuanţa exotică sau de preţiozitate pe care o inspiră, destul de puţine elemente dintre unităţile inventariate au şanse de a se impune în limba comună (mai ales cele din limbile „exotice"). De remarcat, totuşi, că multe elemente din limbile italiană şi franceză au o circulaţie internaţională, având posibilitatea de a intra în vocabularul activ al limbii române.

ABREVIERI :

Av – „Avantaje";
Int. – Internet;
O – „Olivia";

BIBLIOGRAFIE :

APC = Ana Maria Gal, *Alimente şi preparate culinare din bucătăria românească şi internaţională. Dicţionar explicativ român-englez-german-francez-italian*, Bucureşti, Ed. Allfa, 2007.

DCR_2 = Florica Dimitrescu, *Dicţionar de cuvinte recente*, ediţia a II-a, Bucureşti, Ed. Logos, 1997.

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, Ed. Univers Enciclopedic, 1998.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Dimitrescu 2003a = Florica Dimitrescu, *Elemente italieneşti recente în limba română*, în vol. „Drumul neîntrerupt al limbii române", vol. al II-lea, Cluj-Napoca, Ed. Clusium;
Dimitrescu 2003b = Florica Dimitrescu, *Elemente japoneze recente în limba română*, în vol. „Drumul neîntrerupt al limbii române", vol. al II-lea, Cluj-Napoca, Ed. Clusium;
DIR = *Dizionario italiano-romeno. Dicţionar italian-român*, coord. Alexandru Balaci, ed, a III-a, revăzută şi adăugită, Bucureşti, Ed. Gramar, 2007.
DJR = *Dicţionar japonez-român*, traducere de Angela Hondru, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1998.
DMWA = Hans Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, third printing, Beirut-London, 1980.
DNAR = Elena Trifan, Adrian Ioan Trifan, *Dicţionar de neologisme şi abrevieri recente*, Scrisul Prahovean – Ceraşu, 2003.
DSRO = Alexandru Ciolan, *Dicţionar spaniol-român*, Bucureşti, Ed. Logos, 2004.
Enc = *Encarta World English Dictionary*, London, Bloomsbury, 2001.
Graur 1978 = Al. Graur, *Dicţionar de cuvinte călătoare*, Bucureşti, Ed. Albatros.
Grigore 1991 = George Grigore, *Din arta culinară a Orientului Arab*, Bucureşti, Ed. Iacobi.
MDN = Florin Marcu, *Marele dicţionar de neologisme*, ediţia a VIII-a, Bucureşti, Ed. Saeculum I.O., 2006.
Ox = *Oxford English Reference Dictionary*, 2nd edition, revised, Oxford University Press, 2002.
PL = *Le Petit Larousse Illustré*, Paris, 2003.
PR = *Le Nouveau Petit Robert*, Paris, 2003.

RECENT CULINARY TERMS IN ROMANIAN

Abstract

One of the obvious consequence of Romanian's tendency to assimilate international terms is the wealth of specialized terminology, from which we choose to study the gastronomy one. The recent social events (the choice of Romanian workers to leave for Spain and Italy in particular) and the expansion of connections with other countries, correlated to the opening of Chinese, Japanese, Italian and so on restaurants, led to the acceptance of many culinary terms. Our main goal was to identify recent words or syntagms, regarding culinary area, from English, French, Italian, Spanish etc. or from more "exotic" languages such as Japanese, Chinese, Sanskrit etc.

Şcoala Centrală, str. Icoanei, nr. 3-5,
sector 2, Bucureşti
mada.scarlat@gmail.com
stmada2004@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

VALORI SEMANTICE ŞI STILISTICE ALE SUFIXULUI DIMINUTIVAL *-EL / -EA*

GABRIELA ŞERBAN

În lucrarea de faţă ne propunem să analizăm valorile semantice şi stilistice ale sufixului diminutival *-el* / -ea pe baza materialului oferit de DEX (1996, ediţia a doua).

Valoarea fundamentală a derivatelor cu *-el* / *-ea* este cea diminutivală . Cele mai multe derivate diminutivale sunt substantive , în proporţie mai mică adjective şi adverbe şi foarte rar pronume şi numerale .

I. Diminutivarea este o caracteristică a numelui în special a substantivului. Substantivele formate cu acest sufix sunt diminutive propriu-zise şi false diminutive.

A. **Valori semantice**

1. Diminutivele propriu-zise denumesc obiecte de dimensiuni mai reduse decât cele numite de temă.

De multe ori valoarea diminutivală a acestor derivate este însoţită de cea afectivă, vorbitorul exprimându-şi în acelaşi timp şi simpatia faţă de obiectele mai mici. La unele derivate nuanţa afectivă este preponderentă. Mai rar valoarea diminutivală este însoţită de o nuanţă afectivă depreciativă sau de o nuaţă ironică. Nuanţa depreciativă apare când diminutivarea se referă la valoarea sau la calitatea obiectelor.

În categoria derivatelor cu valoare diminutivală obiectivă intră: numele de lucruri, de fiinţe tinere, plante tinere.

a)Nume de lucruri: *butucel* (*butuc* + *-el*), *buzunărel* (*buzunar* + *-el*), *caieţel (caiet* + *-el)*, *carneţel* (*carnet* + *-el*), *capoţel (capot* + *-el)*, *castronel (castron* + *-el*), *căpăcel(capac* + *-el*), *cărticea* (cumul de sufixe : *icea*), *căzănel (cazan* + *-el)*, *cârligel (cârlig* + *-el)*, *ciocănel (ciocan* + *-el)*, *ciomăgel (ciomag* + *-el)*, *cojocel (cojoc* + *-el)*. În aceste exemple atât cuvântul de bază, cât şi derivatul denumesc lucruri. Aceste derivate se încadrează în registrul colocvial.

b)Fiinţe tinere: *cocoşel (cocoş* + *-el)*, *fluturel (fluture* + *-el)*, *greierel (greier* + *-el)*, *motănel(motan* + *-el)*, *mieluşel (miel* + *-uşel)*, *şoricel* (şoarece + -el). În această categorie semantică, cuvântul de bază denumeşte insecte sau animale, iar prin diminutivare dobândesc calitatea de fiinţe tinere. Ele se încadrează în registrul colocvial.

c)Plante tinere: *copăcel (copac* + -el), *firicel* (cumul de sufixe : *-icel*), *floricea* (cumul de sufixe : *floare* + *-icea)*; probabil în această situaţie este evitată omonimia cu numele proprii: *Floare – Floarea – Florica*), *trandafirel (trandafir* + *-el)*. După cum se observă, cuvântul de bază este nume de plantă, iar derivatul prin diminutivare devine plantă tânără. Aceste derivate se încadrează în registrul colocvial.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2) Falsele diminutive create cu *-el* fac parte din categoria celor care nu respectă concordanţa dintre forma diminutivală şi conţinutul semantic, în raport cu tema de la care sunt formate (D. Bîrsan 1962: 89). Cu alte cuvinte, între sensul diminutivului şi cel al temei nu există un raport de diminuare, iar dacă acest raport există, el este secundar şi este înlocuit de multe ori cu unul de asemănare. Pentru că asemănarea este vagă sau subiectivă, ea nu este perceptibilă pentru toţi vorbitorii. Într-un asemenea context se poate ajunge la pierderea treptată a legăturii dintre temă şi derivat.

În această categorie a falselor diminutive intră derivatele care denumesc: lucruri, plante, păsări, antroponime, dansuri populare, toponime.

a) Nume de lucruri. *Căpeţea* „Parte a frâului alcătuită din curele care trec peste capul şi botul calului şi ale cărui capete inferioare sunt prinse de inelele zăbalei " (*căpeţele* + *-ea*; DEX 1996: 150), are cuvânt de bază forma de plural a lui *căpeţel* „Bucăţică mică din ceva" (DEX 1996: 150), care se încadrează şi el în categoria numelor de lucruri. Derivatul face parte din registrul popular. *Bumbăcel* „Aţă de bumbac mercerizat întrebuinţată pentru broderie" (*bumbac* + *-el*; DEX 1996: 118) are cuvânt de bază pe *bumbac* „1. Plantă textilă din familia malvaceelor. 2. Fibră textilă obţinută de pe seminţele bumbacului" (DEX 1996: 118) care face parte din categoria materialelor textile. Derivatul este inclus în registrul specializat pentru domeniul industriei textile. *Ciocănel* este (Spec.) „Ciocan mic cu care se lovesc coardele ţambalului, xilofonului, toba, toaca etc." (*ciocan* + *-el*; DEX 1996: 177). Primul sens al acestui cuvânt este cel diminutival. În această situaţie se poate vorbi şi de valoarea de fals diminutiv. Existenţa mai multor valori semantice la acelaşi cuvânt se explică prin asemănare.

Cuvântul de bază al lui *ciocănel* este *ciocan* „1.Unealtă folosită manual sau mecanic. 2. Nume dat unor obiecte sau instrumente asemănătoare ca formă cu ciocanul; unealtă folosită la lipirea cu cositor a unor metale. Spec. (Sport) Instrument de aruncat. Spec. Fiecare dintre cele două beţişoare ale ţambalului. Spec. Fiecare dintre fusele vârtelniţei. 3. Unul dintre cele trei oscioare care alcătuiesc urechea medie" (DEX 1996: 177) şi aparţine numelor de lucruri. Derivatul face parte din registrul specializat pentru instrumente muzicale. *Clopoţel*: „1. Diminutiv al lui clopot.(Specializat) Clopot mic (cu mâner) care se agită cu mâna (pentru a indica recreaţiile la şcoală, pentru a chema pe cineva sau a anunţa ceva etc.) sau care se agaţă de gâtul unor animale. 2. (La pl.) Nume dat mai multor plante erbacee cu flori mari, albastre, albe sau roz, în formă de clopot " (*clopot* + - *el*; DEX 1996: 188) are cuvânt de bază pe *clopot*, acesta din urmă fiind inclus în categoria numelor de lucruri. Derivatul face parte din registrul specializat pentru anumite instituţii.

b) Nume de plante. *Cosiţel* este „Plantă erbacee din familia umbeliferelor, cu rădăcina fibroasă, cu frunze mici, lunguiețe şi dinţate şi cu flori albe" (*cosiţă* + *-el;* DEX 1996: 231). *Cosiţă* „1. Părul lung al femeilor, împletit în una sau în două cozi. 2.Plantă erbacee din familia leguminoaselor, cu frunze terminate cu un cârcel ramificat, cu flori mici, allbe-albăstrui."(Ibidem) este cuvântul de bază şi face parte tot din categoria numelor de plante. Derivatul este inclus în registrul specializat pentru fitonime. *Dediţel* „Plantă erbacee otrăvitoare cu frunze păroase şi cu flori mari albastre violete cu proprietăţi colorante şi farmaceutice "(dediţă + - el ; DEX 1996: 269) are cuvântul de bază pe *dediţă* care are acelaşi sens ca şi derivatul şi intră în aceeaşi categorie semantică a numelor de plante. *Dediţel* aparţine registrului specializat pentru fitonime. *Degeţel* este

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

„Plantă erbacee veninoasă, cu frunze acoperite cu peri moi, cu flori mari, galbene sau roşii-purpurii " (*deget* + - *el*; DEX 1996: 272). *Deget* este cuvântul de bază şi face parte din categoria părţilor corpului omenesc. Derivatul aparţine registrului specializat pentru fitonime. *Frăsinel* „Plantă erbacee medicinală şi ornamentală" (*frasin* + *-el;* DEX 1996 : 398) are cuvântul de bază pe *frasin* „Arbore cu tulpina dreaptă, cilindrică, cu coroana rară" şi aparţine categoriei numelor de arbori. *Frăsinel* intră în registrul specializat pentru fitonime. *Mărgăritărele* (formă de plural *-ele*) sunt „Lăcrămioare " (*mărgăritar* + - *ele*).Cuvîntul de bază este *mărgăritar* „Boabă rotundă şi tare de culoare albă-strălucitoare, perlă; mărgărit[1], lăcrămioară" (DEX 1996: 609) şi aparţine tot categoriei numelor de plante pentru acest sens. Derivatul face parte din registrul specializat pentru fitonime. *Năsturel* „Plantă erbacee din familia cruciferelor cu tulpina târâtoare, cu flori mici, albe" (*nasture* + *-el*; DEX 1996: 673) are cuvântul de bază pe *nasture* şi intră în categoria obiectelor. Derivatul, ca şi celelalte derivate, aparţine registrului specializat pentru fitonime. *Gălbenea* este „Plantă erbacee cu tulpina groasă, cu frunzele lanceolate şi dinţate, cu flori galbene" (*galben* + *-ea*). *Galben* este cuvîntul de bază, fiind inclus în categoria numelor de culori. *Gălbenea* face parte din registrul specializat pentru fitonime. *Strugurel* „1. Diminutiv al lui strugure ; 2. (Bot. , reg . : la pl.) Coacăze " (strugure + -el; DEX 1996: 1030) are cuvânt de bază pe *strugure*,care face parte din categoria numelor de fructe. Derivatul aparţine limbajului specializat pentru fitonimie.

În această categorie a numelor de plante se disting două situaţii: o situaţie în care unul şi acelaşi nume de plantă poate identifica mai multe tipuri de plante şi cealaltă situaţie în care nume diferite de plante identifică o plantă unică. De exemplu, *degeţel* = *Digitalis purpurea*, *Primula columnae*, *Pulsatila montana* (Al. Borza 1968 : 229). *Digitalis purpurea* are denumirea principală standardizată de *degeţel roşu*. Alte numiri: *degetar, degetariţă, degetărel roşu, degetăruş degetăruţ, deget roşu, degeţel, năpăstrocel, ţâţa oii* (Al. Borza 1968: 60).

c) Numele de păsări sunt incluse în registrul specializat pentru zoonime. *Albinărel* este „Pasăre migratoare cu pene viu colorate" (*albinar* + *-el;* DEX 1996: 24). Cuvântul de bază este *albinar* „1. (Pop.) Apicultor 2. (Ornit.) Prigoare" şi este încadrat tot în categoria numelor de păsări. *Pescărel* „Numele a două specii de păsări sălbatice care trăiesc pe lângă ape şi se hrănesc cu peşte" (*pescar* + - *el* ; DEX 1996: 784) are cuvânt de bază pe *pescar*,, 1.Persoană care se ocupă cu pescuitul. 2. Nume dat unor specii de păsări din familii diferite care trăiesc pe lângă ape, în cârduri mari" (Ibidem), care se încadrează tot în categoria numelor de păsări. *Porumbel* este „Nume dat mai multor specii de păsări sălbatice sau domestice, de talie mijlocie sau mică cu ciocul scurt, cu penajul extrem de variat " (*porumb* + - *el*; DEX 1996: 828). Se recurge la această denumire pentru a evita omonimia dintre plantă şi pasăre. *Porumb* „I 1.Plantă din familia gramineelor 2. Ştiulete de porumb 3. Semănătură, lan de porumb II. (Pop) Porumbel III. Adj. De culoare cenuşie albăstruie" este cuvântul de bază şi este inclus în categoria numelor de păsări. *Scorţărel* „Pasăre insectivoră mică cu spinarea cenuşie pătată cu alb, cu pântecele alb şi cu ciocul lung şi ascuţit" (*scorţar* + - *el*; DEX 1996: 963) are cuvânt de bază pe *scorţar* „1. Pasăre migratoare insectivoră insectivoră 2. Scorţărel 3. (Reg.) Covor", care intră ca şi derivatul în categoria numelor de plante.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

d) O situaţie aparte au cuvintele moştenite din latină (de tipul : *căţel, viţel, purcel, turturea*) care au devenit neanalizabile pe terenul limbii române, păstrându-şi însă doar sensul diminutival. Ele sunt incluse în registrul colocvial.

e) Patronime: *Floricel* (cumul de sufixe: *floare* + - *ic* + - *el*), *Ionel* (*Ion* + - *el*), *Irinel* (*Irina* + - *el*). În cazul acestor derivate nu se mai poate vorbi de valoare diminutivală, deşi provin din diminutive. Se observă că pot proveni de la nume comune (*floare*) sau de la nume proprii (*Irina*).

f) Amintim şi numele de ocupaţii în ierarhia socială, indicând subordonarea, majoritatea fiind cuvinte ieşite din uz. Ele sunt incluse în registrul administrativ, la fel şi cuvintele de bază de la care provin, cuvinte care indică, la fel ca derivatul, funcţii în ierarhia socială. *Armăşel* „Slujbaş al armaşului" (*armaş* + - *el;* DEX 1996: 60) are cuvânt de bază pe *armaş* „(În evul mediu Ţara Românească şi Moldova) Dregător domnesc, însărcinat cu paza temniţelor, cu aplicarea pedepselor corporale şi cu aducerea la îndeplinire a pedepselor capitale" (DEX 1996: 59). *Isprăvnicel* este „Subaltern al vătafului care supraveghea munca argaţilor unei moşii" (*ispravnic* + - *el;* DEX 196: 509). Cuvântul de bază este *ispravnic* „Dregător care aducea la îndeplinire o poruncă domnească sau (mai târziu) care conducea ca reprezentant al domnului un judeţ sau un ţinut" (Ibidem). *Postelnicel* „Titlu dat unui slujbaş (civil sau militar) de la curtea domnească subordonat postelnicului" (*postelnic* + - *el*; DEX 1996: 829) are cuvânt de bază pe *postelnic* „(În evul mediu în Ţara Românească şi Moldova) Titlu dat unui mare boier, membru al sfatului domnesc, care avea în grijă camera de dormit a domnului şi organiza audienţele la domn" (Ibidem). *Stolnicel* este (În evul mediu în Ţara Românească şi Moldova) „dregător domnesc, subaltern al stolnicului, care strângea dijma din peşte" (*stolnic* + - *el;*DEX 1996: 1023) şi are cuvânt de bază pe *stolnic* „1. (În evul mediu în Ţara Românească şi Moldova) Dregător care purta grija mesei domneşti 2.(Pop.) persoană care conduce nunta şi serveşte la masă.(Ibidem). *Portărel* „Slujbaş domnesc subordonat portarului " (*portar* + - *el;* DEX 1996: 826) are cuvînt de bază pe *portar* „Persoană însărcinată cu paza (intrării) unei intreprinderi sau instituţii 2. Boier însărcinat cu paza curţii domneşti şi cu alte treburi de protocol 3. Sportiv care apără spaţiul porţii (Ibidem) Uneori derivatul cu sufix diminutival a primit chiar un sens nou, care nu mai are nicio legătură cu cuvântul temă. Termenul *portărel* pe lângă sensul menţionat a căpătat şi pe acela de „executor judecătoresc" (D. Bîrsan 1962: 93). *Vătăşel* care însemna doar „slujbaş sub ordinele vătafului, logofăt " a primit şi sensul de „funcţionar inferior la primărie" (Ibidem). Cuvântul de bază este *vătaf* „În evul mediu în Ţara Românească şi Moldova) supraveghetor al slugilor de la curtea unui boier sau de la o mănăstire, logofăt 2. Conducător al unui anumit grupde curteni, de slujbaşi sau de oşteni ai domniei 3. Persoană având sub ordinele sale un anumit număr de oameni, conducător, şef (Ibidem).

g) Nume de dansuri: *alunel* (*alun* + - *el*); *bolovănel* (*bolovan* + - *el*); *cărăşel* (*caras* + - *el*). Ele fac parte din registrul popular, iar cuvintele de bază fac parte din diferite categorii sematice: popular (bolovan), nume de arbust (alun), nume de peşte (caras).

h) Toponime: *Corniţelul* < *corneţel* (diminitv al lui *cornet*, existent şi el ca toponim) ; *Cetăţelul, Cetăţeaua*, aspect masculin şi feminin al numelui toponimic (Cetate + -el / -ea) ; *Fântânelul*, cf . *Fântâneaua* < fântână + - *el* / *-ea* (I. Iordan 1963: 388).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Cuvintele de bază din aceste exemple sunt nume comune şi denumesc obiecte sau construcţii.

i) În continuare voi discuta câteva derivate cu acest sufix care se găsesc într-o situaţie specială . Astfel *mititel* a avut probabil înţeles diminutival fiind adjectiv pe lângă substantivul *cârnat* . Cu timpul substantivul a fost dat la o parte, ca fiind de prisos, şi a rămas doar adjectivul. Prin întrebuinţarea lui singură devine substantiv şi îşi pierde şi înţelesul de diminutiv însemnând doar un anumit fel de *cârnat* (I. Iordan 1975: 170).

Aproape la fel se prezintă situaţia substantivului *tulburel* „ vin nou care n-a avut încă timp să se limpezească ". La origine adjectiv (pe lângă substantivul *vin*) el s-a substantivizat, la scurt timp după ce a apărut singur. Este foarte probabil ca acest derivat să nu fi avut niciodată sens diminutival, deşi aspectul vinului nou, de la prepararea căruia nu a trecut multă vreme, poate să contrazică această afirmaţie (I. Iordan 1975: 170).

Interesantă este şi situaţia derivatului *păhărel*. În expresia „mai bem un păhărel" nu se înţelege „un pahar mic" deosebit de „unul mare". Probabil că punctul de plecare a fost o nuanţă diminutivală, dar ea s-a pierdut destul de repede, şi asfel *păhărel* a ajuns să însemne acelaşi lucru cu *pahar* (Ibidem).

Toate aceste derivate aflate într-o situaţie specială (*mititel, tulburel, păhărel*) fac parte din registrul colocvial.

k) Tot în cadrul acestei categorii a falselor diminutive, mai putem vorbi de o polarizare semantică. Derivatul *vânticel* din expresia „bate un vânticel" nu are valoare diminutivală, ci agmentativă. Sexil Puşcariu le numeşte diminutive intensive iar Iorgu Iordan , diminutive cu nuanţă augmentativă (E. Carabulea 1975: 262). Această valoare augmentativă este discutabilă, depinde de contextul în care este folosit substantivul şi de intenţia vorbitorului.

B.**Valori stilistice** O altă categorie este cea a diminutivelor cu valoare afectivă dezmierdătoare. Poezia populară are numeroase diminutive de acest tip: *burduşel*: *Şi mănâncă frumuşel / Şi bea vin din* ***burduşel*** (*Balade eroice* 1965: 31); *ciobănel*: *Cine mi -au văzut / Mândru* ***ciobănel*** */ Tras printr-un inel* (*Mioriţa* 1966: 32; observăm că în aceste versuri , valoarea afectivă a diminutivului *ciobănel* este întărita de dativul etic *mi-*); forma de plural *ciobănei* : *Se cobor la vale / Trei turme de miei / Cu trei* ***ciobănei*** (Mioriţa 1966: 29); *floricea*: *-Aniţico, draga mea, / Mult mi-e drag de-o* ***floricea***, */ Floricică rumeoară, / Care-o porţi în buzişoară* (Balade eroice 1965: 69). Sufixele *-ea* şi *-ică* sunt reciproc substituibile ceea ce se vede clar atât în cazul adjectivelor, cât şi al unor substantive, corelaţia datorându-se pluralului unic în *-ele* (Coteanu et al. 1985: 197). *Floricele* (formă de plural *-ele*): *Groapă mică că- i făcea / Fânişor îi aşternea, /* ***Floricele*** *că -i sădea, / Cu trei lacrimi le stropea* (Balade eroice 1965: 38); *mijlocelul* : *Cu brâu lat se încingea /* ***Mijlocelul*** *că-şi strângea* (Balade eroice 1965: 35); *nourel* : *Un* ***nourel*** *că-mi vedea / Şi lui Gruia aşa-i grăia* (Balade eroice 1965: 57); *sufleţelul* : *Bine vorba nu sfârşea /* ***Sufleţelul*** *că-şi dădea / Codrul se cutremura* (Balade eroice 1965: 38). Numărul mare al derivatelor diminutivale favorizează atragerea acestora în rimă (Crişu Dascălu 1973: 38), după cum se observă în următoarele versuri : *pietricele – colţurele* : *Pernişoare mititele / Stau boierii tot pe ele , / Pe la patru* ***colţurele*** */ Tot cu scumpe* ***pietricele*** */* ***Pietricele*** *nestimate* (Balade eroice 1965: 21). Toate aceste derivate se încadrează în registrul popular. Unul dintre sensurile fundamentale ale diminutivelor este

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

cel afectiv. Nu întâmplător, Alecsandri arată că sensul „dezmierdător" este derivat dintr-o trăsătură specifică a poporului nostru (Crişu Dascălu 1973: 38).

Aceeaşi valoare afectivă o au toate derivatele de la nume de rudenie care se încadrează în registrul colocvial. Diminutivarea acestor substantive se explică prin relaţiile afectuoase existente între cei înrudiţi: *nepoţel* < *nepot* (*nepoţea* este folosit mai rar, este preferată diminutivarea cu *-ică*, *nepoţică*); *bunel* < *bun* „bunic".

Asemenea cuvinte sunt folosite şi ca termeni de adresare, ceea ce întăreşte caracterul lor afectiv (De exemplu: *-Nepoţele, vino aici.*). Nota afectivă a diminutivelor este subliniată în situaţiile în care însoţesc cuvântul nederivat (*-Mihai, nepoţele, vino aici*).

Folosirea diminutivului precedat de cuvâtul nederivat ca formulă de adresare nu este caracteristică numai derivatelor formate cu acest sufix , ci şi altor diminutive .

Valoarea afectivă este evidentă la derivatele da la teme diminutivale: *bădiţel* (*bădiţă* + *-el*), derivat folosit în registrul popular.

În alte situaţii valoarea afectivă a unor derivate este probată de faptul că şi tema lor numeşte obiecte de dimensiuni reduse, care nu sunt imaginabile sau cel puţin vorbitorul nu şi le imaginează ca fiind mai mici când foloseşte diminutivul: *fir – firicel*, *suflet – sufleţel*, *vânt – vânticel*, care aparţin registrului colocvial.

Derivatele cu nuanţă afectivă depreciativă sunt puţine la număr şi sunt folosite în registrul colocvial. Ele exprimă deprecierea, nonvaloarea. De exemplu, *avocăţel*: *Nu voia să fie considerat un avocăţel*; *poezea*: *Nu avea chef să audă nicio poezea.* Această nuanţă este susţinută mai ales de contextul în care apare derivatul .

În ceea ce priveşte antroponimele, întâlnim formaţii cu acest sufix de la prenume masculine: *Ionel* < *Ion* + *- el*; *Georgel* < *George* + *- el*; *Florinel* < *Florin* + *- el*; *Sorinel* < *Sorin* + *-el*. Toate aceste diminutive au valoare afectivă şi se încadrează în registrul colocvial. Alături de numele proprii în *-el* , întâlnim unele în *-ică*, adesea de la aceeaşi temă, ca în: *Georgel – Georgică* (scurtat în *Gică*), *Dumitrel – Dumitrică* (scurtat în *Mitică*), *Ionel – Ionică* (scurtat în *Nică*) şi altele (I. Coteanu et al. 1985: 196).

Întâlnim şi nume de animale domestice, care aparţin registrului colocvial : *Motănel* < *motan* (nume comun) + *- el* ; *Azorel* < *Azor* (nume propriu) + *- el*.

O altă situaţie interesantă o oferă Creangă în poveşti, în dialogul dintre ied şi cumătrul lup: „ – Să-ţi fie de bine , nănaşule !

– A ! ... ghidi ! ghidi ! ghiduşi ce eşti ! Aici mi-ai fost ? Ia vină-ncoace la nănăşelul, să te pupe el ! "

Lupul reia diminutivând-o, formula de adresare (*nănaşule*) cu care îl întâmpinase iedul . Supralicitarea practicată de lup în domeniul afectiv, prin folosirea unei forme de răsfăţ (*nănăşelul*), are sensul unei ameninţări abia disimulate, având în vedere intonaţia adecvată cu care este rostită (G. I. Tohăneanu 2001: 181). Derivatul *nănăşelul* se încadrează în registrul popular.

II. Adjectivele când sunt diminutive au aproape întotdeauna nuanţă dezmierdătoare. Semnificativ este faptul că de la adjectivul *mic* există mai multe creaţii diminutivale: *micuţ*, *micuşor*, *micuţel*, *micşorel*, *mititel*, *mititioc*, *mitutel*, *mituţel*. Bogăţia aceasta de forme dovedeşte bogăţia de nuanţe a diminutivelor adjectivale. Formele *mititel*, *puţintel* (cu varianta *puţinel*, feminin *puţinea*) se întrebuinţează frecvent cu valoare diminutivală (*dulap mititel*, *bani puţintei*). La fel *mărunţel* se întâlneşte extrem de

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

des ca diminutiv, având cu privire la oameni, aproape acelaşi înţeles ca *puţintel* (*un om mărunţel* sau *un om puţintel la trup* I. Iordan 1975: 172).

Uşurel are pe lângă accepţia proprie, identică de fapt cu a temei, şi una figurată, atunci când se referă la oameni, şi anume aceea de „neserios, superficial (uşor la hotărâri, la acţiuni etc. care au urmări nefavorabile) ". Femininul *uşurea* se foloseşte destul de rar. Apare mai des forma de feminin în *-ică* (*uşurică*), formă care circulă destul de des împreună cu substantivul *femeie* (I. Iordan 1975: 173).

Tăricel, care este diminutiv al lui *tare* , poate avea şi sensul de „cu mai multă putere" după cum reiese din citatul: *Bătu şi a treia oară dară niţel mai tăricel* (Ispirescu 1958 în D. Bîrsan 1962: 94).

Curăţel diminutiv al lui *curat*, are de cele mai multe ori înţelesul de „mai curat, mai îngrijit". Aproape acelaşi sens îl are *spălăţel*, adică „cu înfăţişare plăcută, curat, îngrijit". Formulări de genul *foarte curăţel* sau *tare spălăţel* exprimă într-un grad şi mai înalt nuanţa de simpatie din partea subiectului vorbitor, care este şi mai importantă decât gradul însuşirii propriu-zise. După împrejurări, atitudinea sentimentală poate ajunge să predomine atât de mult noţiunea fundamentală, încât s-o facă să dispară cu totul sau aproape cu totul (I. Iordan 1975: 162). Se poate spune că valoarea obictivă şi afectivă a diminutivelor adjectivale se realizează în funcţie de contextul în care apar. Uneori un rol important îl are intonaţia.

Toate aceste derivate adjectivale (mititel, puţintel, uşurel, tăricel, curăţel) sunt încadrate în registrul popular.

După cum am văzut unele adjective s-au substantivizat total: *gălbenea* (nume de plantă), *mititel* („cîrnăcior"), *tulburel* („vin"). Tendinţa limbii populare de a concentra, de a scurta comunicarea a dus la înlăturarea substantivului, preferându-se forma mai expresivă a adjectivului, care în acest context se substantivizează.

III. Diminutivele cu valoare adverbială nu sunt prea numeroase (de exemplu: *încetinel*, *copăcel*, *curăţel*, *frumuşel*, *puţinel*, *uşurel* etc) şi sunt încadrate în registrul popular. De cele mai multe ori ele au valoare afectivă (de exemplu: *Am terminat frumuşel treaba*). Sub aspect diminutival aceste adverbe par a exprima însuşirea acţiunii într-un grad foarte înalt sau cel puţin altfel decât sub aspectul lor obişnuit, de aceea se poate vorbi de o nuanţă aproape superlativă (I. Iordan 1975: 174). În alte situaţii diminutivul poate avea colorit ironic, după cum reiese din citatul ... *s-a îngrozit şi împăratul Roş, când l- a văzut făcând aşa de frumuşel* (Creangă 1965 în I. Iordan 1975: 174).

IV. În ceea ce priveşte pronumele, Ion Coteanu în *Limba română contemporană* semnalează formele *oricel* de la pronumele *oarece* şi femininul *oricică*, variantă a lui *oarecică* (DLR 1969: 112). Aceşti termeni sunt regionali şi probabil din limbajul copiilor (I. Coteanu et al. 1985: 196).

V. Apar foarte rar forme diminutivate ale numeralului *unu*, şi anume *unel*, *unicel*, amândouă având sensul de „copil unic". Se observă că forma *unicel* dobândeşte valoare adjectivală (*un* + *-ic* + *-el*) . Derivatele *unel*, *unicel* sunt găsite de Tiktin în bocete, unde mama îşi plînge unica fată sau unicul băiat care i-a murit (I. Iordan 1975: 175), deci sunt încadrate în registrul popular.

În concluzie se poate spune că sufixul diminutiva *-el* / *-ea* şi-a creat acesta valori ataşându-se atât la teme simple, cât şi la teme derivate, fiind productiv pe terenul limbii române. Diminutivele mai bine reprezentate sunt cele afectiv dezmierdătoare pentru că

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

formaţiile diminutivale non- afective pot fi folosite adesea şi afectiv dezmierdător şi pentru că există destul de multe derivate folosite numai cu această nuanţă. Sufixele diminutivale pot avea multe valori semantice. Delimitarea valorii diminutivale de alte valori dovedeşte polisemantismul sufixelor diminutivale.

BIBLIOGRAFIE:

Balade eroice 1965 = *Balade eroice* (culegere de texte şi prefaţă de conf. univ. Gh. Bulgăr), Bucureşti, Editura Militară.

D. Bîrsan 1962 = D. Bîrsan, *False diminutive*, în SMFC III, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Al. Borza 1968 = Al. Borza, *Dictionar etnobotanic,* Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.

E. Carabulea 1975 = E. Carabulea, *Valorile sufixelor diminutivale substantivale*, în SCL XXVI, nr. 3, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.

Coteanu et al 1985 = I. Coteanu, N. Forăscu, A. Bidu-Vrânceanu, *Limba română contemporană. Vocabularul*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1985

Dascălu 1973 = C. Dascălu, *Diminutivele în poezia română*, în „Studii de limbă şi stil", Timişoara, Editura Facla.

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti , Editura Univers Enciclopedic, 1996, ediţia a-II-a.

DI = *Dicţionarul invers* , Bucureşti , Editura Academiei RPR , 1957.

DLR = *Dicţionarul limbii române*, Serie nouă, litera M 1965 – 1968 – litera Z 2000, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.

Iordan 1963 = Iorgu Iordan, *Toponimia românească* , Bucureşti , Editura Academiei Române.

Iordan 1975 = Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române* , Bucureşti , Editura Ştiinţifică.

Mioriţa 1966 = *Mioriţa . Balade populare româneşti* , Bucureşti , Editura pentru literatură.

Tohăneanu 2001 = *Stilul artistic al lui Ion Creangă*, Timişoara, Editura Anthropos.

STYLISTIC AND SEMANTIC VALUES OF THE DIMINUTIVE SUFFIX *-EL/-EA*

Abstract

In the present study we wish to analyse the stylistic and semantic values of the diminutive suffix el/-ea.

On the basis of the material offered by DEX, we have made the distinction between the diminutives with *–el/-ea* proper and the false diminutives that contain it.

The suffix *–el/-ea* is one of the most productive diminutive Romanian suffixes. It can be attached to both simple themes and derived themes; in this latter case it usually represents the last part in a plurality of diminutive suffixes.

Academia Română, filiala Timişoara
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu"
Bd. „Mihai Viteazul", nr. 24
serbangsoringabi@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

PARONIMIA. DIFICULTĂȚI ALE DEFINIRII ȘI CLASIFICĂRILOR. LIMITE ALE DICȚIONARELOR

AIDA TODI

1. Dintre toate relațiile semantice, paronimia pare cel mai greu de definit și delimitat; este motivul pentru care conceptul a fost abordat nu numai de către autorii dicționarelor care conțin aceste categorii de cuvinte (Silviu Constantinescu, Nicolae Felecan, Gh. Bulgăr, G. Angelescu, Elena Crăcea etc.), ci și de teoreticieni ai problemelor de lexicologie (Hristea 1974a, 1974b, 1976a, 1976b, 1978, 1981, 1989; Felecan 1983a, 1983b, 1993; Seche 1975)[1]. Criteriile de clasificare ale paronimelor variază de la un lingvist la altul. Au atras atenția cercetătorilor români unele aspecte legate de: atracția paronimică (Hristea 1978); paronimia ca sursă a greșelilor întâlnite în presă (Seche 1975); sursele și limitele paronimiei (Felecan 1983b); valențele stilistice ale paronimiei (Felecan 1983a); aspectele ei didactice (Hristea 1974).

Comunicarea noastră dorește să supună atenției câteva întrebări legate atât de definirea paronimiei, cât și de modul de înregistrare a paronimelor în dicționare (întrebări la care nu ne propunem să răspundem sau să oferim soluții (poate doar câteva sugestii de ordin practic), ci pe care dorim să le aducem în atenția lexicografilor, spre o mai bună înregistrare în dicționare a cuvintelor respective), precum și să semnaleze câteva limite ale actualelor dicționare românești de paronime, ale căror consecințe le-am constatat, de-a lungul timpului, atât ca utilizator al acestora, cât și la diverși vorbitori, la elevii și studenții noștri; cu efort și atenție sporite, unele dintre limitele / carențele pe care le punem în discuție ar putea fi înlăturate, pe viitor, în beneficiul vorbitorilor de română.

2. În **definirea paronimiei**, ca și în cazul celorlalte relații semantice, se are în vedere raportul dintre formă și sens: pornind de la etimologie (gr. *para* „lângă, aproape de" + *onoma* „nume"), paronimele sunt definite ca fiind „cuvinte foarte asemănătoare ca formă, dar deosebite în ce privește sensul" (DSL, 351); în definiția oferită de DEX, ca și în aceea din DLR, se face referire, pe lângă formă și sens, la originea cuvântului: *paronim* = „cuvânt asemănător cu altul din punctul de vedere al formei, dar deosebit de acesta ca sens (și ca origine)" (DEX 1975); iar paronimia este prezentată ca „însușirea a două sau a mai multor cuvinte de a fi paronime; situația, relația în care se află mai multe paronime"

[1] Vezi bibliografia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(DEX 1975); „cvasiidentitate in planul expresiei și diferență mai mică sau mai mare în planul conținutului" (Hristea 1978: 24-25); sau se pune accent pe aparenta asemănare formală și semantică a unor termeni diferiți și formal, și semantic: paronimele sunt cupluri / grupuri de cuvinte care contractează non-identitatea formală și non-identitatea semantică, situându-se, astfel, între sinonime și omonime – uneori și antonime – și individualizându-se cu suficientă precizie". (Silviu Constantinescu, *Dicționar de paronime*, București, Ed. Lucman, 1998, p. 28). Unele paronime au la bază, așa cum arăta Th. Hristea, *etimologia populară*: unul dintre exemple este cel al neologismului *remunerație* (fr. *rémuneration*) cu sensul de „plată, răsplată, retribuție, onorariu", care a dat naștere, printr-o falsă apropiere de sens, paronimului *renumerație* – Caragiale (Hristea 1978). Nu am întreprins o cercetare aprofundată a paronimiei în celelalte limbi (franceză, engleză). Conform informațiilor pe care le deținem până în prezent, există diverse dicționare și culegeri de exerciții (inclusiv pe internet), dar chestiunilor teoretice nu li s-a acordat o atenție deosebită.

3. Ceea ce a făcut ca în ultimii ani paronimiei să i se acorde o atenție specială este **atracția paronimică**, văzută ca „o abatere de la normele lingvisticii" (S. Constantinescu, 28), un fenomen „care face ca termenul mai frecvent în limbă să-l atragă pe cel mai puțin cunoscut, substituindu-i-se" (DSL, 352). O definiție amplă a atracției paronimice oferea, cu câteva decenii în urmă, Th. Hristea, care nota: „Precum arată însuși numele fenomenului, esența lui constă în faptul că un fenomen care e mai frecvent în limbă, și deci mai familiar vorbitorilor, îl <<atrage>> pe cel care e mai puțin cunoscut, substituindu-i-se acestuia din urmă în procesul comunicării verbale" (Hristea 1978: 25). Dicționarele mai vechi sau mai recente pornesc, toate, de la aceleași definiții, ceea ce naște prima întrebare: **Cât de mare trebuie să fie asemănarea formală dintre două cuvinte pentru a le putea considera paronime?** În această privință, părerile par împărțite, mergându-se de la o asemănare destul de mare (cvasiidentitate), cu diferențe minime, care să justifice considerarea acestora ca paronime și până la numeroase diferențe. Dacă cercetările mai vechi referitoare la paronimie aveau în vedere în primul rând elemente lexicale formale care distingeau termenii-pereche (unul sau cel mult două foneme), Silviu Constantinescu propune o reconsiderare a acestei relații bazându-se, în principal, pe observația că paronimie există și între termeni care au mai mult de două foneme diferite; el inventariază perechi de termeni ale căror diferențe fonetice merg uneori chiar până la 10: *acrobatică – acrobație* (3 foneme), *petitoriu – petițional* (4), *intervenție – intervenționism* (5), *amplitudine – amploare* (6), *combustibilitate – combustie* (7), *reductibilitate – reducție* (8), *conștiinciozitate – conștiință* (9), *distructibilitate – distrugere* (10), demers pe care alți autori de dicționare de paronime îl combat.

4. Cine și cum stabilește (teoretic, cel puțin) posibilitatea sau gradul de risc de confuzie a celor doi termeni, pentru a-i declara paronimi? Dar asemănarea de sensuri? Pentru că, trebuie să recunoaștem, în cazul unor paronime există și asemănare de sensuri – la etimoane cu aceeași rădăcină: *familial – familiar; original – originar; fantast – fantastic* (SC, 219); *glacial – glaciar* (SC, 232; NF, 150) etc. **Ce criterii adecvate de clasificare există?** Căci, din câte am constatat, clasificarea însăși este, în

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

unele cazuri, destul de superficială / simplă (simplistă), luând în calcul doar locul din cuvânt unde se situează diferenţele de formă: a) la începutul cuvântului (*a se enerva* „a deveni nervos" – *a inerva* „în medicină, a produce o stare de excitaţie a unui organ sau ţesut"); *eminent* „foarte bun" – *iminent* „inevitabil"; *investi* „a plasa mijloace materiale într-o întreprindere" – *a învesti* „a acorda cuiva în mod oficial un drept" etc.; b) în interiorul cuvântului: *albastru* „culoare" – *alabastru* „o varietate de piatră"; *conjunctură* „împrejurare" – *conjectură* „presupunere, supoziţie"; *a evalua* „a preţui" – *a evolua* „a se schimba, a se dezvolta"; *a corobora* „a sprijini, a consolida" – *a colabora* „a participa alături de alţii la o activitate"; c) la finala cuvântului: *atlas* (geografic) – *atlaz* „numele unei ţesături": *anual* „în fiecare an" – *anuar* „publicaţie periodică anuală"; *orar* „program" – *oral* „care se transmite verbal"; *original* „care iese din comun" – *originar* „care este de loc din..." etc. (DSL, 351-352). Utile, în general, pentru un nivel elementar de cunoaştere a problemei (eventual, în didactica relaţiilor semantice), aceste clasificări se dovedesc insuficiente atât pentru cunoaşterea aprofundată şi clarificarea teoretică a problemei în discuţie, cât şi pentru alcătuirea unui dicţionar care să răspundă tuturor exigenţelor legate de problematica paronimiei şi de îmbogăţirea vocabularului activ al vorbitorilor de limba română.

„Lipsa clarificării noţiunii din punct de vedere teoretic" a fost semnalată şi de alţi lingvişti; Nicolae Felecan preciza că acest lucru „a permis includerea în această sferă a unor cupluri de tipul *acces – ascensiune, fortuit – forţat, popula – populariza, sumă – sumum* etc., care nicidecum nu sunt paronime." (N. Felecan, *Dicţionar de paronime*, ediţia a II-a, p. V). În aceste condiţii, N. Felecan acceptă în sfera paronimiei următoarele categorii de cupluri:

a. cuvinte alcătuite din acelaşi număr de foneme, dar deosebite prin metateza a cel mult două dintre ele: *aerometrie – areometrie, antinomie – antonimie, barbiton – barbotin, cardan – cadran, manej – menaj*;

b. cuvinte cu foneme vocalice sau consonantice corelative: *abuz – obuz, adapta – adopta, eminent – iminent, fard – fart, oral – orar*;

c. cuvinte cu un fonem în plus la unii dintre membrii cuplului: *abac – abacă, simula – stimula, spic – aspic* (ibidem).

Însăşi considerarea lor ca *perechi* poate ridica unele probleme, întrucât un cuvânt poate intra în relaţie de paronimie cu mai multe cuvinte. De pildă, Dicţionarul de paronime al lui Silviu Constantinescu (recenzat de noi) (Todi 1999) înregistrează 60 de grupuri lexicale alcătuite din trei termeni paronimici, printre care: *aeraj – aerare – aeraţie; atomicitate – atomism – atomistică; carbonar – cărbunar – cărvunar; caret – caretă – carotă; colónes – colóni – colónuri; compensabil – compensativ – compensatoriu; competitiv – competitor – competiţional; conjunct – conjunctiv – conjunctival.* De fapt, dicţionarul amintit defineşte paronimele ca fiind „cupluri / grupuri de cuvinte".

Prin toate aceste inexactităţi de stabilire a criteriilor de delimitare şi a inventarului, paronimia se înscrie în categoria, mai largă, a dificultăţilor semantice (Constantinescu 1994).

5. Semnalăm câteva **limite / carenţe ale actualelor dicţionare româneşti de paronime**, pe care le-am constatat ca utilizator al acestora, dar şi la elevii şi studenţii

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

noştri, precum şi la alţi vorbitori, de-a lungul timpului; cu efort şi atenţie sporite, acestea ar putea fi înlăturate, în viitor, în beneficiul utilizatorilor:

5.1. Dacă avem în vedere principalul factor comun de delimitare a paronimelor – ***posibilitatea confuziei paronimice*** – rezultă că foarte multe dintre perechile şi grupurile înregistrate de dicţionarele de profil nu prea îşi justifică acest statut. Astfel, **ni se pare discutabilă înregistrarea ca paronime a următoarelor perechi /grupuri:**

5.1.1. Termeni ştiinţifici aparţinând aceluiaşi domeniu, puşi în relaţie de paronimie (chimie, fizică, medicină etc., fie că domeniul respectiv este precizat între paranteze, fie că rezultă doar din definiţia cuvintelor respective). Fiind utilizaţi de specialişti în domeniul respectiv, confuzia lor este, pe de o parte, extrem de puţin probabilă; pe de altă parte, înregistrarea lor în dicţionare de paronime adresate publicului larg nu se justifică, deoarece specialiştii nu vor folosi asemenea dicţionare pentru lămurirea termenilor (ci vor recurge la un dicţionar de specialitate), iar nespecialiştii nu vor simţi nevoia să recurgă la termenii respectivi.

Exemple:

5.1.1.1. (anatomie): ***Abductór*** adj. (despre muşchi) Care îndepărtează un membru de axul median al corpului sau două organe unul de altul [<fr. *abducteur*, lat. *abductor*]// ***Aductór*** adj. (despre muşchi) Care apropie un membru de planul de simetrie al corpului sau două organe unul de celălalt [<fr. *adducteur*, lat. *adductor*].

5.1.1.2. (medicină): ***Acheilíe*** s.f. Absenţa congenitală a buzelor [< fr. *acheilie*, gr. *a* = fără, *cheilon* = buză / ***Achilíe*** s.f. Absenţa pepsinei şi a acidului clorhidric din sucul gastric [fr. *achylie*, gr. a = fără, chylos = suc]; ***Afagíe*** s.f. neputinţă de a înghiţi [<fr. *aphagie*, cf. gr. *a* = fără, *phagein* = a înghiţi] // ***Afazíe*** s.f. Pierdere totală sau parţială a înţelegerii şi a posibilităţii de pronunţare a cuvintelor, în urma unei leziuni cerebrale; disfazie; alalie [<fr. aphasie, cf. gr. a = fără, phasis = cuvânt] // ***Afrazíe*** s.f. Dificultate în ordonarea corectă, gramaticală a cuvintelor în frază [<fr. *aphasie*]; ***Cortizól*** s.n. principal hormon al glandei corticosuprarenale [< fr. *cortisol*] / ***Cortizón*** s.n. Hormon al corticosuprarenalei cu acţiune antiinflamatorie, antialergică, antitoxică etc. [< fr., engl. *cortisone*] (SC, 156);

5.1.1.3. (domeniul juridic / drept): ***Abjudeca*** vb. I tranz. A anula, a suspenda (un titlu, un drept etc.) printr-o hotărâre judecătorească (< lat. *adjudecare*). // ***Adjudeca*** vb. I tranz. A atribui (printr-o hotărâre judecătorească) un bun scos la licitaţie persoanei care oferă preţul cel mai mare (< lat. *adjudicare*) [şi cele două infinitive lungi corespunzătoare]; ***Comodánt*** s.n. [sic! de fapt, s.m. – n.n.] Cel care dă ceva împrumut prin comodat [< fr. *comodant*, it. *commodante*] // ***Comodat*** s.n. Formă de contract de origine romană, prin care cineva împrumută temporar altcuiva un lucru pentru a se servi de el, cu obligaţia de a-l înapoia la un anumit termen [< fr. *commodat*, lat. *commodatus*].

5.1.1.4. (chimie): ***Catión*** s.m. Ion încărcat cu sarcină pozitivă [< fr. *cation*] // ***Cationít*** s.m. Substanţă care determină schimbarea specificului cationului [< engl. *cationite*] (SC, 114); ***Coloíd*** adj. (despre unele substanţe sau materii) Ale cărei particule se află în stare de dispersie şi nu difuzează prin membrane [fr. *colloïde*, gr. kolla = clei, eidos = aspect] // ***Coloidál*** adj. Care are aspectul şi proprietăţile unui coloid. *Stare coloidală* = stare de diviziune a materiei, în care particulele constitutive au dimensiuni cuprinse între aceea a moleculelor şi aceea a suspensiilor [< fr. *colloïdal*] (SC, 131).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

5.1.1.5. (fizică): ***Apocromát*** s.n. Sistem de lentile care nu descompun lumina în culori [< fr. apochromat] // ***Apocromátic*** adj. (despre un sistem optic) A cărui corecţie cromatică a fost realizată pentru toate culorile spectrului [< fr. *apochromatique*]; ***Fazitrón*** s.n. Tub electric care realizează modulaţii ale oscilaţiilor de înaltă frecvenţă [< fr. *phasitron*] / ***Fazotrón*** s.n. Ciclotron în care micşorarea perioadei de rotaţie a particulelor supuse accelerării este compensată prin micşorarea frecvenţei tensiunii alternative de alimentare a acceleratorului [< fr., engl. *phasotron*, germ. *Phasotron*, rus. *fazotron* (SC, 212);

5.1.1.6. (religie): ***Ecleziárh*** s.m. Cleric care are în grijă rânduiala serviciului religios într-o biserică sau într-o mănăstire [< fr. *eclésiarque*] // ***Ecleziást*** s.n. Una din părţile Bibliei, atribuită împăratului Solomon [< fr. *eclésiaste*] (SC, 190).

5.1.2. Termeni ştiinţifici aparţinând unor domenii diferite:

Exemple:

5.1.2.1. ***Ablaţiune*** s.f. 1. (GEOGR.) Transportare (prin acţiunea vânturilor, a apelor sau a gheţarilor) a materialului rezultat în urma dezagregării solului sau a rocilor. 2. (MED.) Extirpare a unui organ, a unui membru al corpului omenesc sau a unui ţesut patologic. 3. (TEHN.) Distrugere progresivă şi superficială a unui material prin descompunere, fuziune, eroziune, sublimare, vaporizare. **Scut de ablaţiune* = dispozitiv construit din materiale speciale care protejează navele cosmice împotriva ablaţiunii [< fr. *ablation*, lat. *ablatio, -onis*] // ***Abluţiune*** s.f. (REL.) Spălare rituală pe corp sau pe o parte a lui prescrisă de unele religii pentru purificare. [< fr. *ablution*, lat. *ablutio, -onis*].

5.1.2.2. ***Dublón*** I. s.m. Veche monedă spaniolă de aur [< fr. *doublon*, sp. *doblon*]; II. s.n. (POLIGR.) Repetare (din greşeală) a unei litere, a unui cuvânt, a unei linii [< fr. *doublon*] // ***Dublór*** s.n. 1. (TEHN.) Maşină pentru îndoit pachete de tablă în scopul laminării acesteia în foi subţiri. 2. (ELECTR.) Dispozitiv, circuit etc. care dublează o anumită mărime [< fr. *doubleur*, engl. *dubler*] (SC, 188).

5.1.1.3. ***Bacteriolíză*** s.f. (BIOL.) Dizolvare a bacteriilor sub acţiunea anticorpilor, a bacteriofagilor [< fr. *bactériolyse*] // ***Bacterioríză*** s.f. (GEOL.) Totalitatea florei bacteriene care trăieşte în rizosferă [< it. *batteriorizzi*].

5.1.1.4. ***Clapotáj*** s.n. (MED.) Zgomot (ca un clipocit) perceput in cazurile cand exista lichid in diferite cavitati ale organismului) [fr. *clapotage*] // ***Clapotaménţ*** s.n. (TEHN.) Zgomot produs de apa agitata usor; *clapotaj* [< fr. *clapotament*].

De asemenea, ni se pare puţin probabilă confuzia a două neologisme, dintre care unul de strictă specialitate (***astazíe***, s.f., „neputinţa de a sta şi a se menţine vertical" [fr. *astasie*]) şi alt termen, tot neologism, la origine şi el de specialitate, dar intrat deja în vocabularul activ al multor persoane (***asteníe***, s.f., „stare de slăbiciune şi oboseală anormală a corpului" [fr. *asthénie*]; ***común*** adj. 1. „care aparţine mai multora sau tuturor". 2. Obişnuit, normal. 3. Banal, de rând [< fr. *commun*, lat. *communis*] // ***comunitár*** adj. Referitor la comunitate [< fr. *communitaire*].

5.1.3. Perechi (grupuri) în care unul din termeni face parte din fondul principal lexical (sau, în orice caz, din vocabularul activ al multor vorbitori), fiind foarte bine cunoscut de aceştia şi, în consecinţă, imposibil de confundat (de tipul ***complement – compliment, crimă – crimbă, oral – orar, şerbet –şervet***).

5.1.4. Discutabilă, dacă nu chiar inutilă, ni se pare şi înregistrarea unor perechi de regionalisme de tipul: ***labóu***, m. (reg.) „chefal mare" – ***láboş***, n. (reg.) „tigaie"; ***dámi*** s.m.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(sg. *dam*) (reg.) specie de cerb cu coarne lăţite în formă de lopeţi; cerb lopătar [< lat. *dama*] / ***dámuri*** s.n. (sg. *dam*) (reg.) bordei pentru vite; *damuri de case* = clădiri măreţe, palate [< tc. *dam*] (GB).

Fiind regionalisme, nimeni nu foloseşte aceste cuvinte fără să le cunoască sensul. Iar dacă utilizatorii lor sunt localnici din zonele respective, e puţin probabil să nu cunoască bine acest sens. Interesant ar fi, eventual, de precizat dacă cele două regionalisme înregistrate de dicţionarele de paronime circulă în aceleaşi arii lingvistice.

O observaţie similară putem face în legătură cu perechile de paronime care conţin arhaisme sau care poartă menţiunea „rar": ***argăţie*** (înv., rar) Situaţia argatului; muncă de argat [< *argat* + suf. *-ie*] // ***argăţime*** (înv., rar) Mulţime de argaţi; totalitatea argaţilor [< *argat* + suf. *-ime*] (SC); ***aşăn***, s.n. (reg.) „cazma, hârleţ" (magh. *asó*) // ***alsău***, s.n. (înv.) „însuşire, proprietate" (din *al* + *său*); sau: ***ávă***, s. f. (înv.) „strugure" (lat. *uva*) // ***áva***, s.m. (înv.) 1. „părinte, tată"; 2. „călugăr bătrân"; 3. „(reg.) „plasă mare de pescuit" (sl. *avva*) (GB); ***chiloáme***, s.n. (sg. *chilóm*) (înv.) „măciucă" [< tc. *külünk (gü)*] // ***chilómi*** s.m. (sg. *chilóm*) (înv.) „lovitură dată cu pumnul; pumn" [<tc. *külünk (gü)*] (SC). La această categorie de cuvinte recurg fie istoricii, în descrierea realităţilor istorice, politice, sociale, economice şi culturale specifice unor epoci mai îndepărtate (specialişti ai perioadei respective, istoricii cunosc bine, cu siguranţă, termenii pe care îi utilizează), fie scriitorii, din motive asemănătoare (descrierea atmosferei de epocă) sau pentru un plus de expresivitate; aceştia însă se documentează bine înainte de a-i folosi.

5.2. Înregistrarea sensului / sensurilor

5.2.1. Precizarea sensului este uneori defectuoasă, prin termeni similari; e cazul unor substantive explicate prin trimiteri la verbe de tipul „faptul de a...+ infinitiv" // „acţiunea de a... + infinitiv", ca în exemplele de mai jos, unde distincţia semantică dintre cei doi termeni este dificil de stabilit:

Abrogare acţiunea de a abroga, de a suprima, de a anula [< *abroga*] // ***Abrogaţie*** s.f. (DR.) faptul de a anula, de a suprima o lege, un act normativ [< fr. *abrogation*, lat. *abrogatio, -onis*] (SC, 36).

Ademeneálă s.f. faptul de a ademeni, de a atrage, de a ispiti, de a înşela [< *ademeni* + suf. *-eală*] // ***ademenire*** s.f. acţiunea de a ademeni şi rezultatul ei (SC, 45).

Ciuruiálă s.f. faptul de a ciurui; concr. Corpuri străine separate de rest după ciuruire [< *ciurui* + suf. *-eală*] // ***Ciuruíre*** s.f. acţiunea de a ciurui şi rezultatul ei [< *ciurui*] (SC, 126).

Codáj s.n. 1. faptul de a exprima un mesaj cu ajutorul unui cod [< fr. *codage*] // ***Codáre*** s.f. 1. (DR.) sistematizare de norme juridice într-un corp de texte unic. 2. (TELEC.) combinarea impulsurilor de curent într-un cod de comandă. 3. acţiunea de a coda (< lat. *coda*] (SC, 129).

Dánie s.f. (înv.) faptul de a dărui ceva; donaţie. *Hrisov* (sau *act) de danie* = act prin care se întăreşte în scris o donaţie; (expr.) *a face danie (cuiva)* = a dărui averea (cuiva) [< sl. *danije*] // ***Dăruíre*** s.f. acţiunea de a (se) dărui şi rezultatul ei; concr. dar. Fig. devotament, abnegaţie, sacrificiu [< *dărui*].

Dacă în unele cazuri de mai sus (*danie // denie*) situaţia este salvată prin prezenţa unor contexte relevante, alteori acestea lipsesc, creând dificultăţi în utilizarea cuvintelor respective.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În alte situaţii, cele două par a fi forme diferite ale aceluiaşi cuvânt:

Acrocefál adj. Cu craniul înalt, ţuguiat [< fr. *acrocéphale*, cf. gr. akros = ascuţit, kephalos = cap] // ***Acrocefálic*** adj. Care prezintă acrocefalie [< fr. *acrocéphalique*] (SC, 42).

5.2.2. Existenţa dicţionarelor de paronime se dovedeşte inutilă în situaţia în care unul dintre termeni (dacă nu chiar amândoi) este definit printr-un altul (eventual din aceeaşi familie lexicală), necunoscut utilizatorilor dicţionarului şi neexplicat de acesta. Avem în vedere cuvinte precum:

- ***debleiére*** s.f. ansamblu de operaţii efectuate pentru realizarea unui **debleu** [< fr. *déblayage*] / ***debreiére*** s.f. acţiunea de a **debraia** şi rezultatul ei [< fr. *débrayage*] (SC, 166); nici *debleu*, nici *a debraia* nu sunt explicate în dicţionarul din care am preluat termenii;

- ***decapsuláre*** s.f. acţiunea de a **decapsula** şi rezultatul ei [< *decapsula*] / ***decapsuláţie*** s.f. separare chirurgicală a rinichiului de capsula sa [< fr. *décapsulation*] (SC, 167), unde *a decapsula* (prin care e explicat *decapsulare*), nu este explicat;

- ***decemvirál*** adj. referitor la **decemviri**; care emană de la **decemviri** [< fr. *décemviral*, lat. *decemviralis*] / ***decemvirát*** s.n. demnitatea de **decemvir** şi timpul cât ea era exercitată; comisia **decemvirilor** [< fr. *décemvirat*, lat. *decemviratus*] (SC, 167), unde ambele cuvinte presupun cunoaşterea lui *decemvir*, utilizat de mai multe ori în definiţiile mai sus menţionate, dar neexplicat.

O excepţie de la această situaţie ar putea fi reprezentată de cuvintele aparţinând aceluiaşi domeniu specializat; ex. medicină: ***exotimopexíe*** s.f. extirpare chirurgicală a timusului şi fixare a lui deasupra **ternului** [< fr. *exothimopexie*] // ***exotiropexíe*** s.f. extirpare chirurgicală a tiroidei (SC, 204-205); fizică: ***varmétru*** s.n. instrument pentru măsurarea puterii electromagnetice, reactive în **vari** [< fr. *varmètre*] // ***varométru*** s.n. contor de energie reactivă gradat în **varore**, din motivele pe care le-am expus la 5.1.1. (cunoaşterea şi utilizarea lor numai de către specialişti în domeniu).

Avem convingerea că, cel puţin pentru unele dintre cazurile enumerate mai sus, cel interesat de paronimele respective trebuie să meargă şi la dictionarul explicativ (dacă nu chiar la un dicţionar de neologisme foarte recent), ceea ce face inutil apelul la dicţionarul de paronime.

5.2.3. Surprinzătoare ni s-a părut şi indicarea incompletă, din *Dicţionarul de paronime* al lui Gh. Bulgăr (Bucureşti, Lucman, 2002) a sensurilor unui cuvânt: de pildă, pentru ***crímă***, dicţionarul menţionat înregistrează doar sensurile „nelegiuire" şi „fărădelege" (fr. *crime*). În ciuda omisiunii, ne îndoim că există cititori care nu îi cunosc sensul actual de „omor", „asasinat" sau care ar putea să-l confunde cu ***crimbă*** (s.f., „unealtă de pescar pentru tescuit caşul din strecurătoare"), pe care acest dicţionar îl înregistrează ca paronim pentru *crimă*.

5.3. Majoritatea dicţionarelor **fie nu oferă deloc, fie dau numai sporadic şi inconsecvent contexte de utilizare**. Necesitatea acestora ni se pare evidentă, lipsa lor ducând la apariţia unor greşeli de semantică – se încalcă uneori proprietatea termenilor; deşi uneori se cunoaşte, în linii mari, sensul unui cuvânt, plasarea lui într-un context adecvat se poate dovedi dificilă. Avem în vedere construcţii de tipul: *El mă eludează când mă vede, că e supărat pe mine* (unde absenţa unor seme precum [+/- *uman*]; [+/-

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

animat] poate duce la construcții greșite, în ciuda unei oarecare raportări, de către vorbitori, la definiția de dicționar; o confuzie similară se petrece uneori în cazul paronimiei *amabil – amiabil (amabil* adj. (cf. it. amabile, lat. amabilis « vrednic de iubit »). Prietenos, binevoitor, politicos; *amiabil* adj. (din fr. aimable) Înțelegător, prietenos, împăciuitor (NF, 20); *Este pasibil de cancer / să aibă cancer; Au fost emiși din funcție; Și-a retractat acțiunile de la bursă* etc. Exemplele de mai sus, întâlnite în practică, precum și altele – similare – dovedesc că adesea cunoașterea exclusivă a sensului (rupt de context) sau căutarea lui într-un dicționar (fie el chiar de paronime) se poate dovedi insuficientă sau chiar inutilă.

Înregistrarea contextelor este necesară, în primul rând, pentru că unele dintre cuvinte aparțin anumitor domenii ori au puține contexte posibile (dacă nu chiar unul singur). Alteori, chiar dacă este vorba despre contexte mai numeroase, vorbitorul nu le recunoaște.

5.3.1. Unele dicționare oferă microcontexte, dar acestea sunt sporadice, fără consecvență (la Silviu Constantinescu există, dar puține; iată câteva exemple: ***abandon*** *familial* (SC, 33), *scut de* ***ablațiune*** (SC, 35), ***absorbție*** *intestinală* (SC, 37), *a face* ***abstracție*** *de...* (SC, 37), ***accidente*** *fonetice,* ***absorbție*** *intestinală,* ***aciditate*** *gastrică* (SC, 40), ***acnee*** *juvenilă* (SC, 41), *scrisori de* ***acreditare*** (SC, 42), *gumă* ***arabică,*** ***arc*** *reflex,* ***asimilare*** *clorofiliană, circumstanțe* ***atenuante,*** ***atlas*** *cultural*; *nervi* ***aferenți*** (NF, 12), *fibre nervoase* ***eferente*** (NF, 12), etc. Și nu sunt absolute (exclusive). De pildă, *acreditare* poate apărea și în alte contexte decât cel pe care îl oferă SC; la fel – *asimilare, atlas* etc.

5.3.2. În alte cazuri, se oferă contexte pentru cuvinte de uz curent, în folosirea cărora vorbitorii nu întâmpină greutăți, iar paronimul, neologic, adesea puțin cunoscut, nu este însoțit nici măcar de un context corespunzător; este cazul perechii *apropia // apropria*, în care pentru primul termen, bine cunoscut și utilizat, se oferă mai multe contexte, iar pentru cel de-al doilea, nici măcar un context:

A apropiá vb. I refl. I. A se deplasa în spațiu (tot) mai aproape de ceva sau de cineva. Expr. *A nu te putea apropia de cineva* = a nu reuși să vorbești sau să te înțelegi cu cineva. *A nu te putea apropia de ceva* = a nu putea să obții, să cumperi ceva (din cauza scumpetei). Tranz. A duce, a aduce, a așeza mai aproape de ceva sau de cineva. II. Refl. A fi, a se afla aproape (de ceva sau de cineva) de un anumit interval de timp, de un moment anumit etc. (*Se apropie noaptea*). A ajunge aproape de o anumită vârstă. III (Fig.) 1. Refl. 1. A avea însușiri sau trăsături asemănătoare, comune. 2. Tranz. și refl. A-și face prieten pe cineva [< lat. *appropiare*] // ***a apropriá*** vb. I tranz. 1. a-și însuși un lucru (străin). 2. a face ca un lucru să se potrivească unui anumit scop [< fr. *approprier*, it. *appropriare*].

5.4. Se poate remarca absența, din dicționarele de paronime, a unor cuvinte care și-ar putea justifica atât statutul, cât și necesitatea înregistrării, prin confuziile frecvente pe care le generează necunoașterea lor. Avem în vedere confuzia frecventă (întalnită în special la realizatorii și prezentatorii de emisiuni TV) a lui *emisie* cu *emisiune* (vezi contexte de tipul: *Bine ați venit în emisia noastră!* sau *Urmăriți emisia noastră*, unde corect ar fi fost *emisiune*. Dicționarul lui SC înregistrează *emisiune / emitanță / emitere*, fără a aminti însă nimic de *emisie*, mult mai frecvent și care pune probleme de utilizare

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

mai serioase (decât *emitanţă*, de pildă, termen de specialitate – fizică, – utilizat, probabil, numai de către cunoscătorii în domeniul respectiv).

5.5. Unele dicţionare **nu înregistrează accentul cuvintelor**, element care ar putea contribui, în unele cazuri, pe de o parte, la corecta însuşire (inclusiv din punct de vedere ortoepic) de către vorbitor a cuvintelor căutate; pe de altă parte, un cuvânt cu altă structură accentuală decât paronimul său duce la reducerea gradului de confuzie paronimică: ***labóu***, m. (reg.) „chefal mare" / ***láboş***, n. (reg.) „tigaie"); ***apicál / apícol*** etc.); notarea accentului în cuvânt apare la Silviu Constantinescu şi la Gh. Bulgăr. La Nicolae Felecan accentul nu e înregistrat, astfel ca unele cuvinte pun probleme din acest punct de vedere (de pildă, accentuarea lui *regizor / revizor*). Etimologia cuvintelor (care apare în majoritatea dicţionarelor) ar putea oferi unele indicii în legătură cu accentuarea, dar numai specialiştilor. Despărţirea în silabe ar fi, de asemenea, utilă în unele cazuri (ne referim la situaţia în care nici forma, nici accentul cuvântului – chiar atunci când este marcat – nu indică dacă avem de-a face cu un diftong sau un hiat. Avem în vedere cuvinte precum: *acheilie, actiniu, adagio / adagiu, ausculta, auricul / auriculă, maistru, noimă, oleat / oleată* etc. (extrase din unele dintre dicţionarele menţionate) .

5.6. lipsa unor indicaţii privind flexiunea unor cuvinte (pluralul unor substantive, mai ales dacă este vorba despre un neutru, susceptibil de a forma pluralul fie în *-e*, fie în *-uri*; genitiv-dativul unor substantive, flexiunea unor adjective; conjugarea unor verbe *+/-ez*, *+/-esc*; eventualele alternanţe fonetice în flexiunea substantivului, a adjectivului şi a verbului; construcţia unor verbe cu anumite cazuri / prepoziţii etc.). Dacă în anumite situaţii flexiunea e oarecum previzibilă (pluralul unor substantive masculine sau feminine, de pildă), multe dintre neutre, după cum se ştie, ridică probleme legate de morfemul de plural: *-e* sau *-uri*? Indicaţiile privind pluralul acestor substantive apare destul de rar (sporadic); în dicţionarul de paronime al lui NF, am întâlnit doar câteva exemple (*prinos, -uri / prisos, -uri / pripon, -oane / pripor, -oare; vrac, vracuri / vraf, vrafuri / frac, fracuri*). Rămân însă multe neutre pentru care e greu de precizat forma de plural *(-e / -uri)*; în lipsa DOOM sau, eventual, a unui dicţionar explicativ; enumerăm câteva, precizând, între paranteze, formele recomandate de lucrarea normativă în vigoare – DOOM 2: *abces* (DOOM 2 abcese); *festin* (DOOM 2 festinuri); *hidrant* (!DOOM 2 hidranţi); *homicid* „crimă" (!DOOM 2 homicide); *obor* (DOOM 2 oboare); *obuz* (DOOM 2 obuze); *opis* (DOOM 2 opise); *panel* (DOOM 2 panele); *parados* (DOOM 2 paradosuri); *paradox* (DOOM 1 paradoxuri / paradoxe; DOOM 2 paradoxuri); *paricid* (ca subst. neutru „ucidere a părinţilor") (!DOOM 2 paricide); *postulat* (DOOM 2 postulate); *rastel* (!DOOM 2 rastele) / *raster* (DOOM 2 rastere); *sclerom* (în DOOM 2 nu e înregistrat); *ştablon* (în DOOM 2 nu e înregistrat); *talian* (DOOM 2 taliane); *termit* (neînregistrat în DOOM 2); *transperant* (!DOOM 2 transperante) etc. Indicarea formelor de plural ar fi fost necesare şi în cazul cuvintelor diferenţiate semantic prin desinenţele de plural: *raport* (plural *rapoarte* sau *raporturi*, în funcţie de sens). Dificultăţi ar putea apărea şi la pluralul unor substantive feminine terminate în *-a* sau *-e*: *acmee* (neînregistrat de DOOM 2) / *acnee* (DOOM 2 acnee).

O situaţie similară se întâlneşte la verbele în *-a* şi *-i* (unele conjugate cu sufix, altele fără); măcar cele mai puţin utilizate sau mai puţin cunoscute ar trebui să beneficieze

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

de indicații morfologice corespunzătoare; avem în vedere verbe ca: *a abjura / a adjura; a adopta; a apropria; a profera* (!DOOM 2 proferează); *a revela* (DOOM 2 revelează) / *a releva* (DOOM 2 releva); *a inculpa* (DOOM 2 inculpă), *a (se) înfiora* (DOOM 2 înfioară) etc.

De un real ajutor pentru utilizatorii dicționarelor de paronime ar fi și înregistrarea, în edițiile apărute după 2005, a noilor schimbări morfologice și ortografice impuse de DOOM 2 (în exemplele de mai sus am notat cu semnul exclamării, întocmai ca în DOOM 2, cuvintele care în această lucrare au suferit o schimbare normativă față de ediția anterioară și față de ÎOOP). Neînregistrarea în lucrările normative a unor cuvinte, așa cum reiese din unele exemple de mai sus, este un alt argument care pledează pentru notarea particularităților gramaticale și accentuale.

6. Aspecte didactice ale paronimiei[2].

Apariția, după 1989, a numeroase dicționare de paronime (în tiraje și ediții repetate)[3] ar putea fi pusă în legătură cu practica (impusă, inițial, de lingviști de prestigiu) de a include la concursul de admitere în facultăți variate exerciții cu paronime. Ideea a fost preluată, ulterior, uneori cu succes, alteori cu discernământ limitat, de o mulțime de profesori care au început să le impună elevilor astfel de exerciții, la vârste din ce în ce mai mici (la diverse lucrări de control, teze, examene de admitere la liceu / capacitate). Acestea mergeau de la simpla recunoaștere contextuală a utilizării greșite și / sau corectarea greșelilor cu pricina, până la construirea de enunțuri care să conțină paronime. Cerința de a *indica paronimul* [s.n.] (atenție, la singular!) cuvântului X sau Y, ni se pare, însă, în multe situații, aberantă, atâta vreme cât nu există criterii clare pentru definirea noțiunii în discuție, iar cuvântul X sau Y poate intra în relație de asemănare formală cu mai multe cuvinte, nu cu unul singur (dovada cea mai elocventă în acest sens este tocmai inventarul extrem de diferit, cu puține excepții, al paronimelor de la un dicționar la altul). Chiar dicționarele de paronime existente pun cuvintele înregistrate în diverse relații de paronimie. Astfel, ***amabil*** apare în relație de paronimie cu ***afabil***, dar și cu ***amiabil*** (NF); ***mortar*** poate fi pus în relație de paronimie atât cu ***mortal***, cât și cu ***mortuar*** (NF); ***molar*** – atât cu ***molan***, cât și cu ***moar*** (NF); ***lustru*** – cu ***lustră*** și cu ***ilustru*** (NF); ***marțian*** – cu ***marțial***, dar și cu ***marțipan*** (NF); ***modela*** – cu ***modera***, dar și cu ***modula*** (NF); ***mobiliar*** – cu ***imobiliar***, dar și cu ***mobilier***. Exemplele ar putea continua, ducând la ideea – greșită – că relația de paronimie este una biunivocă, fiecărui cuvânt antrenat în această relație corespunzându-i *un singur* paronim (s.n.); pe de altă parte, ele confirmă imposibilitatea stabilirii unor criterii corecte de evaluare.

În schimb, unele dintre materialele didactice auxiliare dedicate vârstelor mai mici oferă elevilor și profesorilor ocazia de a-și valorifica și completa informațiile relativ sumare din manualele alternative. Sub un aspect destinat (aparent!) exclusiv copiilor, extrem de atractiv prin originalitatea ideilor, ritmul alert și antrenant al versurilor ritmate

---

[2] În cele ce urmează nu ne-am propus să întreprindem o analiză a metodelor de abordare a paronimiei în actualele manuale alternative (definiții, exemple, tipuri de exerciții etc.), deși o asemenea analiză nu ar fi lipsită de interes. Amintim doar câteva probleme cu care se confruntă în prezent paronimia la diversele examene (limite ale formularilor și ale evaluărilor), precum și unele materiale auxiliare (dicționare) adecvate destinate preadolescenților și adolescenților.

[3] Pentru dicționarele de paronime apărute în ultimii ani, vezi bibliografia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

şi cu rimă, alternând versuri lungi cu scurte, asociind termenii cu imagini colorate, mizând, uneori, pe amuzante jocuri de cuvinte, minidicţionarul Passionariei Stoicescu[4] este util şi interesant pentru orica vârstă.

Versurile oferite de autoare reprezintă definiţii şi / sau sinonime ale cuvintelor implicate în relaţia de paronimie: ***anghilă – anghină***: „*Anghila*-i un ţipar destul de mare / care îşi duce zilele în mare. / Un peşte / care se tot foieşte... // *Anghina* e când roşu gâtu-l ai / şi-abia înghiţi pastilele cu ceai. / O umflătură / în fund de gură!" (p. 7); ***baliză – valiză***: „Pe mare, un semnal ţi-arată / cam până unde se înoată. / Acel reper valsând sub briză / ce-ţi zice <<Stai!>> E o *baliză*." // Dar când din apă ai ieşit / şi-alergi spre gară-nnebunit / de parc-ai fi băgat în priză, tu duci cu tine o *valiză*. / În ea ai haine, cărţi, mâncare... / - Ce mic-a fost vacanţa mare!" (p. 8); ***băiaş – băieş***: „Cel care baia-ţi pregăteşte / şi-apoi îţi face şi masaj, / bine-nţeles că se numeşte / *băiaş*." // Minerul care aur scoate / golaş, cu pantaloni sumeşi, / în baia minei se socoate / *băieş*." (p. 9).

Sunt abordate / exploatate si alte proprietăţi sau relaţii semantice (de pildă, polisemia sau omonimia): ***casetă – caşetă***: „O cutie mai discretă / pentru bani, bijuterii / e, desigur, o *casetă*...// Tot *casetă* poate fi / şi anunţul cu chenar / tipărit într-un ziar. // Dar *caşetă* ce să fie ? / Ia, un pui de cutioară / care-ascunde-o doctorie / să nu simţi că e amară!" (p. 11).

Lipsa contextelor de dicţionar este suplinită, uneori, prin versuri care sugerează situaţii în care se pot utiliza termenii: „Când avionul s-a oprit / face-o *escală*, negreşit. / Un avion sau un vapor / tot fac *escale*-n drumul lor." (p. 15). Uneori definiţiile oferite de versuri sunt mai sugestive decât cele din majoritatea dicţionarelor, ca în cazul lui ***escară***, pus în relaţie de paronimie cu ***escală***: „*Escara* însă e scârboasă... / E-un fel de crustă negricioasă / de la nevolnica zăcere, / când eşti bolnav, fără putere..." (p. 15). Am constatat că, dacă în cazul lui *escală*, mai bine cunoscut decât paronimul său, elevii reuşesc să alcătuiască enunţuri corecte, definiţia din alte dicţionare (Felecan, DEX) pentru *escară* nu oferă suficiente date pentru utilizarea adecvată în propoziţii sau fraze: „crustă negricioasă care se formează în urma mortificării unor ţesuturi superficiale ale organismului" (NF, p. 124); în dicţionarul lui Constantinescu cele două cuvinte nu apar.

La unele cuvinte, definiţia subliniază / sugerează conotaţia negativă, ca în ***dihanie – dihonie***: „*Dihania*-i un fel de fiară / ce poate-n cale să-ţi apară / cu-nfăţişarea ei deşartă... // În schimb, *dihonia*-i o ceartă, pe dedesubt o lucrătură / ducând la vrajbă, chiar la ură. / Învaţă despre ele-n carte, / dar de nici una să n-ai parte!" (p. 13).

Stilul original, ludic, alert, amuzant, ca şi ilustraţiile care însoţesc versurile fac posibilă şi asimilarea unor cuvinte mai dificile, cu circulaţie destul de restrânsă; ne referim la neologisme precum: ***haldă – haltă*** („Deşeurile toate-n bloc / pe lângă mină au un loc; / pietriş, steril, sub zarea caldă, / dorm părăsite într-o *haldă*." // O *haltă*, carevasăzică, / e un popas, o gară mică, unde, după regulament, / stau trenurile un moment" – p. 20), ***lizibil – rizibil*** („Un text scris mare şi citibil / înseamnă că-i un text *lizibil*. // Când sensul lui e caraghios / şi de-l citeşti devii voios, / cuprins de-un râs irezistibil, / atunci e clar că e *rizibil*." – p. 26), ***manej – menaj*** („La circ, arena de dresaj / cu cai, cu lei, cu-acrobaţie / e un *manej*... Dar un *menaj*? / Acela-i o gospodărie! // dar tot *menaj* poate să fie / viaţa-n doi, o căsnicie" – p. 27); la fel se procedează cu unii termeni regionali sau populari: ***uluc*** (cu multiplele sale sensuri) – ***ulucă*** (*Ulucul* e un jgheab cu

[4] *Dicţionar de paronime cu imagini şi în rime*, Bucureşti, Steaua Procion, 1996, 40 p.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

apă / în care vitele se-adapă; / și alt *uluc* e la izvor / pentru-nsetatul băutor; / și tot *uluc* e și la moară, / prin el făina curge-afară, / s-o pună oamenii în car / și să o ducă la brutar. // *Uluca* însă e un par / să fie sprijin temerar, / pe ploi, pe arșiți sau ninsoare, / ca gardul drept să stea-n picioare." – p. 37); ***zăpoare – zăvoare*** („E primăvară... Sloiuri călătoare / se sparg și se topesc formând *zăpoare*! / Apa descuie ivăre, *zăvoare* / și înverzește lunca iar, sub soare!", p. 39).

Nu sunt omise, în unele cazuri, referințele culturale (mitologie): ***hidră – vidră***: „Auzi la ea, ce vietate: / din șapte capete tăiate, / la loc să-i crească iute toate ! / Heracle i-a venit de hac / *hidrei* – un monstru fără leac. / Dar și acum, la noi în lac, c-un fel de disc ce se agață / de fundul apei, de verdeață, / e tot o *hidră*, un micuț / nevinovat animăluț!" (p. 20). Frumos explicat este și cuvântul ***razie*** (pus în relație de paronimie cu *rază*): „În ce privește *razia*, / ea e cu totul altceva: / un mic control inopinat / cu polițiști care străbat / case și străzi din seară-n zori, / să-i prindă pe răufăcători." (p. 32).

Dicționarul amintit este cel mai bun exemplu că noțiunile care par complicate pot fi rezolvate și simplu (înțelegem prin asta nu facil – cu siguranță autoarea a investit resurse imense de muncă și imaginație, ca să poată pune în versuri, într-o formă atât de atractivă, o problemă dificilă și controversată a vocabularului; însă fără teorii savante, fără definiții ample, sofisticate, limbaj livresc etc.).

7. Concluzii și sugestii

Deși, prin dicționarele apărute și cercetările teoretice de până acum s-au făcut câțiva pași în direcția clarificării și inventarierii paronimelor, mai trebuie depășite unele limite și completate unele carențe precum: 1. absența contextelor de utilizare; lipsa acestora duce la apariția unor greșeli de semantică – se încalcă uneori proprietatea termenilor, întrucât vorbitorul poate cunoaște, teoretic, sensul cuvântului, dar nu îl introduce în contexte adecvate; 2. lipsa unor indicații privind accentuarea și flexiunea unor cuvinte (conjugarea unor verbe, pluralul sau genitiv-dativul unor substantive, flexiunea unor adjective etc.).

În general, credem că ar fi benefic ca dicționarele mai noi să țină cont de limitele, dar și de avantajele lucrărilor similare anterioare.

Unele dintre carențele expuse mai sus ar fi, probabil, evitate dacă autorii dicționarelor respective ar încerca: să justifice necesitatea și utilitatea concretă a informațiilor pe care le oferă; să expună, pe înțelesul cititorilor, într-o introducere de câteva pagini, definiția și criteriile care au stat la baza selecției perechilor / grupurilor respective; și – nu în ultimă instanță – să precizeze care este publicul-țintă căruia i se adresează dicționarul, coroborând informațiile oferite de dicționarul respectiv cu interesele potențialilor beneficiari. Considerăm că în ultimă instanță nu inventarierea unor forme foarte asemănătoare este scopul ultim al unor dicționare, ci utilitatea lor practică, prin oferirea unor instrumente practice de înlăturare a greșelilor de exprimare provocate de necunoașterea caracteristicilor de orice tip (semantice, ortoepice, morfologice, sintactice) a unor paronime. Într-o lume din ce în ce mai grăbită, la care trebuie să ne adaptăm cu toții, pentru a se dovedi cu adevarat utile (fără a mai necesita, din partea utilizatorilor, efortul de a recurge și la alte lucrări lexicografice și / sau normative), aceste dicționare ar trebui să ofere informațiile semantice, gramaticale și fonetice necesare corectei lor întrebuințări în contexte. De un real ajutor pentru utilizatorii dicționarelor de

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

paronime ar putea fi şi înregistrarea, în ediţiile apărute după 2005, a noilor norme impuse de DOOM 2.

În absenţa unor criterii clare de stabilire a unei relaţii de paronimie (şi, uneori, din necesitatea de a înlătura confuzia între cuvinte foarte asemănătoare, dar care nu îşi justifică suficient de clar apartenenţa la acest tip de relaţie), considerăm că se poate recurge, în definirea respectivilor termeni, la formulări de tipul celor propuse de Silviu Constantinescu în dicţionarul său de dificultăţi semantice: *cupluri lexicale cu aspect paronimic*.

BIBLIOGRAFIE :

Dicţionare:

Angelescu Gabriel, *Dicţionar de sinonime, omonime, paronime, antonime, pleonasme*, Braşov, Editura Aula, 2002.

Brais, Aura, Poenaru, Michaela, *Dicţionar de omonime şi paronime. Pentru elevi*, Editura Coresi, Bucureşti, 2006

Bulgăr Gh.: *Dicţionar de paronime*, Bucureşti, Lucman, 2002, 2006 [GB].

Constantinescu, Silviu, *Dicţionar de paronime*, Bucureşti, Lucman, 1998 [SC].

Constantinescu, Silviu, *Dicţionar de dificultăţi semantice. Paronime. Cupluri lexicale cu aspect paronimic*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1994.

Crăcea Elena, *Dicţionar de paronime*, Constanţa, Editura Steaua Nordului, 2006.

Creţa Zorela, Gherman Cristina, *Dicţionar de omonime, paronime, sinonime, antonime*, Bucureşti, All, 2005.

*** *Dicţionar de sinonime, antonime şi paronime* cu CD, Editura: Litera, 2008.

DEX: Academia Română, Institutul de lingvistică "Iorgu Iordan", *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996.

DOOM 1: Academia Republicii Socialiste România, Institutul de Lingvistică din Bucureşti, *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Editura Academiei, Bucureşti, 1982.

DOOM 2: Academia Română, Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2005.

DSL: Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană-Dindelegan, *Dicţionar general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1997.

Felecan Nicolae, *Dicţionar de paronime*, Bucureşti, VOX, 1995, 1997, 2002, 2007 [NF].

Grigore Adina, Crivac Mihaela, *Dicţionar – sinonime, antonime, omonime, paronime*, Editura Ars Libri, 2008.

Iegariu, Valentina; Chera, Smaranda; Iegariu, Marius, *Paronime: Mic dicţionar şi caiet de lucru. Pentru uz şcolar şi nu numai*, Arad, Editura Fundaţiei Moise Nicoară, 2003.

ÎOOP: Academia Română, Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan", *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, Ediţia a V-a, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1995.

Moise Ion, Ţibran, C-tin, *Dicţionar de paronime*, Piteşti, Editura Universităţii din Piteşti, 2001.

Stoicescu Passionaria, *Dicţionar de paronime cu imagini şi în rime*, Bucureşti, Steaua Procion, 1996.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Studii și articole:

Bucă, Evseev 1997: = M. Bucă, I. Evseev, *Probleme de semasiologie*, Timișoara, Facla
Coteanu, Vrânceanu 1985 = Ion Coteanu, Angela Bidu Vrânceanu, *Limba română contemporană. Vocabularul*, ediție revăzută și adăugită, București, Editura Didactică și Pedagogică.
Felecan 1983a = Nicolae Felecan, *Paronimia și aplicațiile ei stilistice*, în „Buletin științific", seria A, vol. VI, Baia Mare, p. 26-29.
Felecan 1983b = Nicolae Felecan, *Sursele și limitele paronimiei în limba română*, în LR, XXXII, nr. 3, p. 195-202.
Felecan 1993 = Nicolae Felecan, *Paronimia în limba română*, Baia Mare, Gutinul.
Hristea 1974a = Theodor Hristea, *Paronimia și importanța ei în procesul de predare a limbii române*, în „Revista de pedagogie", XXIII, nr. 2, p. 49-54.
Hristea 1974b = Theodor Hristea, *Paronime și confuzii paronimice*, în „Radioteleșcoală", nr. din 18 febr.-2 martie 1974, p. 15-16.
Hristea 1976a = Theodor Hristea, *Paronimele*, în „România literară", nr. 42/1976, p. 8 și nr. 52, p. 11.
Hristea 1976b = Theodor Hristea, *Cuvinte perechi*, în „România literară", nr. 53, p. 11.
Hristea 1978 = Theodor Hristea, *Paronimia și atracția paronimică în limba română (cu specială referire la opera lui I.L. Caragiale)*, în LL, nr. 1, p. 22-33.
Hristea 1981 = Theodor Hristea, *Cuvinte care se confundă*, în „Tribuna României", nr. 26, p. 11.
Hristea 1989 = Theodor Hristea, *Din nou despre paronime*, în „România literară", nr. 31, p. 7-8.
Seche 1975 = Luiza Seche, *Paronimia, sursă de greșeli în presă*, în „Presa noastră", nr. 2 (225), p. 39-41.
Todi 1999 = Todi, Aida, *Silviu Constantinescu, Dicționar de paronime*, București, Editura Lucman, 1998 (recenzie), în SCL, an L, nr. 1, p. 209-213.

PARONYMY. DIFFICULTIES IN DEFINING AND CLASSIFYING. LIMITATIONS OF DICTIONARIES

Abstract

Of all the semantic relations, paronymy appears to be the hardest to define and delimit, as the classification criteria for paronyms vary among linguists. This paper raises a few questions concerning both the definition of paronymy and the manner of recording paronyms in dictionaries (questions which we want to bring to the attention of lexicographers in view of a better recording in the dictionaries of the words concerned), as well as to point out a few limitations of the existing Romanian dictionaries of paronyms, whose consequences we have noticed, in time, both as a user of dictionaries and at various speakers; with increased effort and careful consideration, these limitations could be eliminated in the future, for the benefit of Romanian speakers.

What led to an increase interest in paronymy during the latest years is the **paronymic attraction**. Dictionaries start from the same definitions, which gives rise to the first question: **How close must the formal similarity between two words be in order to be able to consider them as paronyms?** In this respect, the opinions are divided, ranging from a fairly close similarity (quasi-identity) – with minimal differences, which would justify labelling such as paronyms – to numerous differences. **Who determines (at least in theory) the possibility or the level of the**

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

risk of confusion for the two terms in order to declare them paronyms and how? What about the similar meanings? Are there any adequate classification criteria?

We draw attention to a few **limitations of the existing Romanian dictionaries of paronyms, among which: scientific terms belonging to the same field** (chemistry, physics, medicine etc.) or **belonging to different fields**, labelled as paronyms; recording certain pairs of regionalisms or archaisms; specifying, sometimes inadequately, the meaning either by reference to similar terms (nouns explained by references to verbs such as „the state of...+ infinitive" // „the action of... + infinitive") or cases when one (and sometimes even both) of the terms is defined by employing a different term (possibly belonging to the same lexical family), not known to the dictionary user and not explained in it; the absence or inconsistency of the **contexts of use**; the absence, in some dictionaries of paronyms, of stress indication; **lack of indications concerning the inflection forms of certain words** (the plural form of some nouns, especially in the case of neuter ones, which may end in *-e* or in *-uri*; the Genitive-Dative form of certain nouns, the inflection forms of certain adjectives; the conjugation of certain verbs *+/-ez*, *+/-esc*; possible phonemic alternations in noun, adjective and verb inflection; the association of certain verbs with special cases/ prepositions etc.). We have also pinpointed several didactic aspects of paronymy.

Universitatea "Ovidius" Constanţa
aidatodi@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

EN GENERAL ET *PLUS GENERALEMENT* – DEUX MARQUES DE LA GÉNÉRALISATION

ALICE TOMA

Un des sujets que l'analyse du discours préfère est l'étude des ***relations sémantiques*** – en tant que moyen de la cohésion textuelle. Celles-ci vivent principalement par leurs marques, ***les connecteurs***. La bibliographie de spécialité enregistre parfois des « monographies » de certains connecteurs. Notre analyse ne va pas dans cette direction. Suivant le modèle des recherches d'Emilio Manzotti, nous essayons de caractériser, dans ce chapitre, un autre type de relation logico- sémantique, la ***généralisation***. La différence entre notre analyse et les monographies des connecteurs est principalement méthodologique. Pour nous, le point de départ est « l'idée de « généralisation » » tandis que le point d'arrivée est une définition précise de la généralisation et un inventaire de marques spécifiques et non spécifiques (accidentelles). Les études de type monographie partent du connecteur et aboutissent à une description des possibilités relationnelles que celui-ci peut développer. Pour nous le mouvement est invers, car l'accent tombe sur la découvert de l'architecture du texte, non pas sur les réseaux d'un mot-connecteur: « Tra le proposizioni di un testo sussistono in genere delle relazioni (relazioni semantiche) il cui riconoscimento è essenziale nella ricostruzione della architettura del testo (sia a livelo macrostrutturale che microstrutturale) » (Manzotti 1994: 82).

Notre but est de définir la généralisation d'une manière aussi précise que possible et de saisir son spécifique dans le texte scientifique. Pour ce faire nous regardons en même temps, les marques de cette relation, mais aussi les parties gauches et droite, le **Gé** (généralisé), respectivement, le **Gnt** (généralisant). Nous allons nous occuper principalement de deux connecteurs, *en général* et *plus généralement* et du processus d'induction qu'ils induisent.

1. LE TERME DE 'GENERALISATION' – 'GENERALISER'. LES TROIS ACCEPTIONS DE LA GENERALISATION

Comme nous l'avons déjà annoncé, nous voulons caractériser la ***généralisation*** en tant que relation logico-sémantique. Dans un premier temps, nous présenterons les acquis sur ce sujets, à savoir, d'une part, les connaissances lexicographiques et, de l'autre part, quelques résultats de l'analyse logico-sémantique. Dans un deuxième temps, nous passerons à montrer notre propre contribution sur ce sujet.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Les dictionnaires enregistrent les informations concernant la généralisation sous deux entrées principales: le substantif *généralisation* et le verbe *généraliser*. La définition lexicographique de la généralisation comprend des sens généraux et spécialisés:

> GÉNÉRALISATION, subst. fém.
> Action de généraliser; résultat de cette action.
> A. Extension à la plupart des cas ou des individus des caractères attribués particulièrement à une chose.
> 1. Une baisse du prix de transport du charbon pourrait découler d'une généralisation de l'emploi de pipe-lines charriant une boue de charbon et d'eau actuellement à l'étude aux États-Unis.
> B. [Avec idée de compréhension] Opération mentale qui consiste à former des idées générales en intégrant sous le même concept les caractères communs à plusieurs objets singuliers.
> C. Spécialement 1. MATH. Généralisation d'une proposition. « Opération qui consiste à trouver une seconde proposition contenant la premiere comme cas particulier. » (Nouv. Lar. III.).

À coté du résultat de la généralisation il faut ajouter le processus de généralisation. Par exemple:

La généralisation est souvent utilisée dans la recherche scientifique.

Au niveau de la langue commune il y a au moins deux acceptions de la généralisation qui apparaissent: le passage d'un objet à plusieurs objets et le passage de plusieurs propriétés à une seule qui les comprenne. Au niveau du langage spécialisé la définition de la généralisation acquiert une précision technique et une certaine variation d'un domaine à l'autre (cf. mathématique et logique). Mais de ce dernier aspect de la généralisation nous ne nous occupons pas dans notre actuel travail.

Le verbe *généraliser* reprend les sens du nom *généralisation* sous sa propre catégorie morphologique:

> GÉNÉRALISER, verbe trans.
> A. Au plan concr. Rendre général par extension à la plupart des cas ou des individus.
> On doit examiner les cas à partir desquels on veut généraliser et se demander: quel droit a-t-on de généraliser? C'est-à-dire quelle raison a-t-on de présumer que le caractère constater dans ces cas se rencontrera dans des milliers d'autres? LANGLOIS, SEIGNOBOS, Introd. ét. hist., 1898, p. 240.
> B. Au plan abstr. Raisonner en procédant par induction du particulier au général pour intégrer dans un ensemble d'idées les cas similaires. Généraliser une notion, une idée, une théorie, une observation.
> Spécialement MATH. Généraliser une hypothèse, une formule d'algèbre, une équation; équation généralisée; géométrie généralisée; abrégé, application, autosymétrie, fonction, hélicoïdal, projection, répétition généralisé(e) (Math. 1967-69).

Les études de sémantique textuelle (cf. Manzotti 2005-2006, cours) font le départ entre une ***acception absolue*** et une ***acception relative*** de la généralisation.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Dans l'acception absolue la généralisation prends la forme des énoncés universels ou ***propositions universelles*** du type:

(Tous) Les hommes sont mortels.
Dans un triangle, la somme des angles est 180°.
Cela est toujours vrai.
Les allemands boivent de la bière.

Les énoncés universaux comprennent souvent une quantification universelle (forte ou faible). La quantification universelle agit sur le sujet, le temps ou sur les autres circonstances d'une proposition. Les marques linguistiques de ces généralisations sont: le pluriel, le mod et le temps verbaux, les quantificateurs (*tout, rien, chacun* etc.).

Ces propositions sont des généralisations en soi, par leur propre forme et sémantique et non par rapport à d'autres propositions, même si elles évoquent implicitement des cas particuliers qu'elles généralisent.

Dans l'acception relative, le généralisation est une ***opération discursive*** qui consiste dans le passage du **p** (Gé), moins général, à **q** (Gént), plus général. Ce passage est signalé ou pas par un connecteur. Parmi les connecteurs de la généralisation nous rappelons ici : *en général, plus généralement, en règle generale*, etc. **P** et **g** sont des segments du text: des mots, des syntagmes, des phrases, voire des pages entières.

Un exemple de généralisation sans connecteur repris du cours ci-dessus mentionnée est:

Je lui ai donné un livre.
Je lui ai fait un cadeau. où *cadeau* généralise *livre.*

On parle d'une acception relative, dans le sens que **q** hors contexte n'est pas nécessairement général; il n'est pas toujours une proposition universelle.

À ces deux acceptions, on peut ajouter une troisième, apparentée à la deuxième, la généralisation en tant que ***modalité énonciative***. Elle caractérise (explicitement *généralement parlant*) la façon dont le locuteur présente l'état de choses, « sans entrer dans les détails », d'une manière générale. Il s'agit donc d'une forme d'atténuation de la force de l'énoncé. Celui-ci a un certain degré d'approximation. Cette généralisation est toujours signalée par un adverbe ou une locution adverbiale.

Dans ce qui suit nous nous occuperons de ces deux derniers types de généralisation.

2. LA GENERALISATION (RELATIVE) DANS LES MATHEMATIQUES

La généralisation relative que nous allons appeler tout court, à partir de ce moment, généralisation peut être signalée par un nombre très grand de marques parmi lesquelles nous rappelons ici: *en général, en règle générale, d'une manière générale, généralement, plus généralement; ordinairement, pour l'ordinaire, à l'ordinaire, de l'ordinaire; normalement, naturellement; communément; en principe, de principe, par principe, pour le principe; en somme, somme toute; comme* (comparaison généralisante).

En parcourant le corpus nous découvrons un petit nombre de généralisations marquées – 30. Cette constatation nous indique que le discours des mathématiques est, en

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

général abstrait, et s'il y a des passages moins abstraits, ceux-ci sont suivis des généralisations.

Le nombre des généralisations dans un certain texte donne des indications sur le type de raisonnement dominant. S'il y a peu de généralisations, alors le discours est plutôt déductif. Si, par contre, dans un texte il y a moins de généralisations, alors ce texte-là est plutôt inductif. En plus, le manque de généralisations s'associe avec le nombre grand de particularisations. Apparemment, le texte mathématique a, en moyenne, un certain degré d'abstraction, relativement constant, degré qui est corrigé ou maintenu à l'aide de la particularisation et de la généralisation. Par exemple, dans Bourbaki 1970, où le mouvement du raisonnement est déductif – c'est généralement reconnu par les spécialistes –, nous trouvons seulement 4 généralisations, mais 17 particularisations. Dans les auteurs moderns il y a un certain équilibre entre la particularisation et la généralisation; par exemple, 9 et, respectivement 5 chez Harpe 2004 et 8 particularisations et 5 généralisations chez Ronga 2004.

Mais, hors les généralisations marquées, il y a les généralisations non marquées que nous mentionnons ici en passans, sans nous attarder sur ce sujet, car il ne fait pas l'objet de notre analyse parce que ce genre de généralisation apparaît exclusivement dans le langage artificiel. Notre remarque est importante car les observations ci-dessus concernant les mathématiques ne doivent pas être généralisées sans limite, mais sous certaines réserves.

Les marques de la généralisation le plus fréquemment rencontrées dans notre corpus sont: *en général* (12 fois), *plus généralement* (13), *en principe* (2), *généralement* (1), *principalement* (1), *en règle générale* (1). Nous constatons rapidement que les marques principalement utilisées, les marques les plus fréquentes sont: *en général* et *plus généralement*. La fréquence est une des raisons pour lesquelles nous retenons pour une analyse détaillée ces deux marques. Une autre raison est le fait que leur fonctionnement est différent.

L'hypothèse de départ que nous faisons est qu'*en général* et *plus généralement* fonctionnent différemment. Plus précisément, le premier est extensionnel et opère sur les occurrences du prédicat, tandis que le second, *plus généralement* est intensionnel et opère sur toute l'énonciation. Nous ajoutons encore une remarque: le verbe associé avec *en général* est le plus souvent *être* (8 fois sur 2 occurrences); en plus, la forme de ce verbe est chaque fois négative.

Une description intuitive de *en général ci* et de *plus généralement*

Soit les exemples (19) et (20) pour *en général*.

Le contenu de *en général* dans (20) est: Le Gé « la décomposition » est multipliée dans un ensemble de « décompositions » qui ont deux propriétés opposées, une explicite, l'autre implicitée par la négation du Gént « n'est pas unique ». *En général* montre qu'il existe au moins une exception. Les décompositions ne sont pas uniques, mais il y en a au moins une qui soit unique. Une possible paraphrase est:

(20') la décomposition est *parfois* unique

ou encore

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(20") la décomposition n'est pas *toujours* unique

Soit les exemples (7) et (30) pour *plus généralement.*

Le contenu de *plus généralement* dans (7) est le suivant: le Gé « C^n est muni d'une structure d'espace vectoriel sur C » est similaire, sur un niveau plus abstrait avec le Gént « K^n d'une structure d'espace vectoriel sur K ». *Plus généralement* nous indique que le concept mathématique K^n, plus abstrait, plus large que C^n garde la propriété d' « espace vectoriel ». *Plus généralement* assure le transfère d'une propriété d'un objet à l'autre. Une possible paraphrase est la suivante:

(7') C^n est muni d'une structure d'espace vectoriel sur C tout aussi comme son incluant K^n qui est muni d'une structure d'espace vectoriel sur K

3. LA GENERALISATION INTENSIONNELLE VS LA GENERALISATION EXTENSIONNELLE

L'analyse ci-dessus nous amène a faire la distinction entre la ***généralistion intentionnelle*** et la ***généralisation extentionnelle***. La généralisation intensionnelle est annoncée par *en général*, la généralisation extensionnelle est annoncée par *plus généralement.*

*S*émantiquement, *en général* fonctionne comme un quantificateur universel faible. Il multiplie du point de vue numérique le Gé à une classe quasi totale, le Gént. Cette classe admet toujours au moins une exception. Il nous fait appliquer la prédication pour une classe d'entités ou des circonstances de laquelle on enlève les exceptions. Autrement dit, il fait que la validité de la proposition **p** soit réduite; la prédication n'est pas générale; l'ensemble auquel elle s'applique admet des exceptions. En somme, sa fonction sémantique est d'adverbe de phrase (pas d'énonciation) quantifiant. Il n'est pas compatible avec la généralisation absolue; il ne se combine pas avec un quantificateur universel.

Par contre, *plus généralement* est un modifieur de l'énonciation; il est ***généralisant*** et pas ***quantifiant***; il présente le Gént comme une entité plus abstraite par rapport au Gé, toujours explicit; il envisage l'entité à laquelle il s'applique comme énoncée d'une manière qui enlève les détails par rapport à ce qui aurait pu être dit. Autrement dit, il existe une base de départ pour généraliser après. Le Gént est d'un niveau général seulement par rapport au Gé. *Plus généralement* est compatible avec la généralisation absolue. Dans notre corpus, *tout* apparaît une fois sur l'exemple (16). Gé et Gént sont des énoncés universels. Nous pourrions dire que *plus généralement* et plus général qu'*en général.*

Du point de vue syntaxique, *en général* opère sur la prédication (comme nous l'avons vu dans « la décomposition en général n'est pas unique ») ou il est un (post)modifieur de SN (cf. les chiens en général aboivent) tandis que *plus généralement* est un adverbe de phrase ou, moins souvent, modifieur de SN.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

4. L'INDUCTION ET LA GENERALISATION

La généralisation est, en même temps, un processus et un résultat. En tant que résultat nous l'avons étudiée plus haut. En tant que résultat, mais aussi en tant que processus, la généralisation s'oppose à la particularisation. Tandis que la généralisation est inductive, la particularisation est déductive. Mais qu'est-ce que c'est l'induction? Et la déduction?

Selon le dictionnaire, l'induction a des acceptions générales et des acceptions spécialisée, comme il suit:

> INDUCTION, P. ext. Fait de remonter, par le raisonnement ou l'intuition, de certains indices à des faits qu'ils rendent vraisemblables, en une synthèse de pensée reconstructive allant de la cause à la conséquence ou inversement.
> a) LOG. Type de raisonnement consistant à remonter, par une suite d'opérations cognitives, de données particulières (faits, expériences, énoncés) à des propositions plus générales, de cas particuliers à la loi qui les régit, des effets à la cause, des conséquences au principe, de l'expérience à la théorie.
> b) MATH. Induction mathématique. « Opération consistant, une fois établi qu'il est légitime d'étendre une relation d'un terme au terme suivant de la même série, à généraliser en l'étendant de proche en proche à tous les termes de la série. » (FOULQ.-ST-JEAN 1962).

Nous retenons la propriété de *remonter* d'un objet à l'autre ou d'*étendre* une propriété d'un objet à l'autre.

Pour la déduction les définitions lexicographiques enregistrent aussi des sens communs et des sens spécialisés comme il suit:

> DÉDUCTION, Raisonnement par lequel on fait sortir d'une vérité ou d'une supposition admise comme vérité la conséquence logique qu'elle contient implicitement.
> a) MATH. Déduction (mathématique). « Démonstration mathématique traditionnelle qui conduit des principes aux conséquences (...) par opposition au raisonnement expérimental qui reconduit aux lois à partir des faits » (LEGRAND 1972).
> b) LOG. « Type de raisonnement qui conduit de une ou plusieurs propositions dites premises, à une conclusion « nécessaire », c'est-à-dire inévitable si l'on accepte la règle du jeu. » (LEGRAND 1972). Déduction logique, syllogistique.

La propriété de la déduction qui traverse toute les domaines de son utilisation est de *faire sortir*, de *conduire* du général au particulier.

Nous remarquons que dans les deux cas, l'induction et la déduction, il s'agit d'un *mouvement*. En outre, les points de départ et d'arrivée sont les même, à savoir, le *particulier* et le *général*. Ce qui fait la différence est leur positionnement différente: pour l'induction, le particulier occupe le point de départ et le général – le point d'arrivée; pour la déduction – l'inverse.

Si nous acceptons les premises ci-dessus, l'induction est le procédé sous-jacent à la généralisation. Elle est le procédé logique qui assure le passage des observations et des expériences particulières aux principes généraux. Elle est un type de raisonnement qui

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

passe du particulier au général. Elle s'oppose à la déduction qui est le procédé qui assure le passage d'une conclusion (certe) à une de ses premises grâce à la logique. Elle est basée sur un raisonnement qui permet l'extraction d'une observation d'une donnée à partir d'un ensemble d'informations; par exemple, la démonstration d'un thème.

Si nous regardons de près l'induction, nous distinguons l'induction complète et l'induction incomplète. L'induction complète ou spécialisée a deux sous-types: l'inction logique et l'induction mathématique.

L'induction formelle ou l'induction aristotélienne ou encore le syllogisme inductif consiste dans le fait d'attribuer une série d'observations à tous les éléments x_i d'un ensemble *I* fini, de *n* éléments:

x_1 *a la propriété P*

x_2 *a la propriété P*

x_n *a la propriété P*

Autrement dit l'ensemble *I* des x_i a la propriété *P*.

Par exemple:

$\mathbf{R}^n$ est un espace vectoriel sur **R**

$\mathbf{C}^n$ est un espace vectoriel sur **C**

$\mathbf{K}^n$ est un espace vectoriel sur **K**

Du point de vue logique, l'induction formelle est le passage d'un ensemble de formules à une formule quantifiée universellement.

L'induction mathématique est une méthode de démonstration par récurrence. Elle respecte le principe suivant: Si une propriété est vérifiée pour *1* et si l'on peut démontrer que si la même propriété est vérifiée pour *n* alors elle est aussi pour *n+1*, alors cette propriété est vérifiée par tous les nombres, quel que soit *n*.

L'induction incomplète ou l'induction empirique est basée sur l'expérience (directe). Elle vise la formulation d'une loi généralement valide sur la base d'une succession finie d'observations. Cette généralisation est valable pour un nombre petit de cas. Par exemple:

Ses amis boivent seulement du cola -->

Les jeunes boivent seulement du cola.

Si quelqu'un fait l'affirmation ci-dessus, c'est sur la base d'un comportement observé régulièrement chez une certaine catégorie sociale, mais l'extension sur l'ensemble de cette catégorie va un peu trop vite/ loin.

Dans une analyse plus fine, un sous-type d'induction incomplète est l'induction que nous appelons généralisation gratuite. Elle a une base empirique insuffisante (un ou quelques cas). Elle n'est pas basée sur un raisonnement régulier d'un cas à l'autre. De ce fait nous pourrions dire qu'elle est une généralisation hypothétique. Bien qu'elle ait beaucoup de limites, cette généralisation est pourtant fondamentale en tant que méthode euristique, dans toutes les sciences.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

5. EN GUISE DE CONCLUSION

Les textes scientifiques ne varient pas beaucoup les marques pour le même type de relation. *En général* et *plus généralement* sont des marques de généralisation différentes, la généralisation extensionnelle, respectivement, la généralisation intensionnelle. *Plus généralement* introduit l'aboutissement d'un raisonnement inductif, tandis que *en général* le relativ*autrement dit* (6 emplois)

QUELQUES REFERENCES BIBLIOGRAPHIQUES :

Graur 1963 = Alexandru Graur, (coord.), *Gramatica limbii rom*âne, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, EARPR.

Marcus 1970 = Solomon Marcus, *Structurile verbale ale textelor românești de matematică,* în Ion Coteanu (coord.), „Sistemele limbii", Editura Academiei Romane, p.223-226.

Manzotti 1992 = Emilio Manzotti, (a cura di): *Lezioni sul testo*, Editrice la Scuola, Brescia.

Manzotti & Ferrari 1994 = Emilio Manzotti et Angela Ferrari, *Insegnare italiano. Principi, metodi, esempi*, Brescia, Editrice La Scuola.

Stan 1988 = Camelia Stan, *Structuri adversative cu elemente modalizatoare în textul poetic*, în SCL, anul XXXIX, nr. 5, București, p. 431-437.

Ștefănescu 2007 = Ariadna Ștefănescu, *Aspecte pragmatice. Incursiuni în limba română actuală*, EUB, București.

Toma 2006, 2008 = Alice Toma, *Linvistică și matematică. De la terminologia lexicală la terminologia discursivă*, EUB, București, 2006, 2008.

Visconti 2000 = Jacqueline Visconti, *I connettivi condizionali complessi in italiano e in inglese*, Torino, Orso.

EN GÉNÉRAL ET *PLUS GÉNÉRALEMENT* – DEUX MARQUES DE LA GÉNÉRALISATION

Résumé

Un des sujets préférés par l'analyse du discours est l'étude des ***relations sémantiques*** – en tant que moyen de la cohésion textuel. Celles-ci vivent principalement par leurs marques, les ***connecteurs***. La bibliographie de spécialité enregistre parfois des 'monographies' de certains connecteurs. Notre analyse ne vas pas dans cette direction. Suivant le modèle des recherches d'Emilio Manzotti, nous essayons de caractériser un des types de relations sémantiques – la ***généralisation***. Dans une perspective globalisant, on peut distinguer cinq grands types de relations : les relations de type généralisant; les relations de type conditionnel ; les relations de type oppositif, le cumul et la reformulation. Notre but est de définir la généralisation d'une manière aussi précise que possible et de saisir son spécifique dans le texte scientifique. Pour ce faire nous regardons en même temps, les marques de cette relation, mais aussi les partie gauche et droite, le ***Gé*** (généralisé), respectivement, le ***Gnt*** (généralisant).

Université de Genève
toma1@etu.unige.ch

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

HOW TO CREATE INTELLIGIBLE SUMMARIES: ANALYSING LEXICAL COHESION IN ECONOMICS RESEARCH ARTICLES

GABRIELA ZAPLETALOVÁ

1. INTRODUCTION

Recently, the reasons for producing intelligible summaries out of full-length texts seem to be logical; it is an enormous growth of various types of information sources which means that only in the field of academic writing there appear hundreds of research articles (RA) every year and it is beyond own limits to access all texts and absorb information presented. As a result, the method of lexical patterning has been proposed with the aim to extract essential information and present it in a condensed form that would serve as a kind of comprehensive 'abstract' of the whole text. The summary should be reliable in the way that it provides the reader with the information whether the original text is worth reading: "a [good] summary acts as a filter, indicating the major content of the original story"[1]. The paper attempts to test the methodology based on the concept of lexical cohesion (LC) referred to as *lexical patterning* designed with the aim to find out (i) how lexis organises text and consequently, (ii) introduced a framework based on the analysis of lexical patterning for the production of intelligible abridgements or summaries of non-narrative texts.

2. COHESION AND LEXICAL COHESION

In the field of cohesion studies one of still most seminal is Halliday & Hasan's (1976) *Cohesion in English*. Their study describes various types of semantic relationships created by grammatical structures and choice of vocabulary to produce a sense of text. Cohesion in their interpretation is a semantic concept realised through the lexico-grammatical system; it reflects the relations of meaning that exist within the text and define it as a text. Cohesion is not a relation "above the sentence"; it is rather a surface phenomenon based on non-structural, text-forming relations. Halliday and Hasan based their model not only on the previous writings of both authors, but also on a seminal study

[1] Oliveira *et al.* 2002: 1.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

into scientific English by Huddleston (1968), who employed Halliday's model of grammar.

Hoey's 1991 account of cohesion underlies its character of an objective property of the text. He stresses its organisational and 'interpretative' quality: it is "the way certain words or grammatical features of a sentence connect that sentence to its predecessors (and successors) in a text"[2]. The view of a text as organised through cohesion rather than a structured unit is close to Halliday's (1994) idea of cohesion as a processual relation between entities.

By lexical cohesion Halliday and Hasan mean "selecting the same lexical item twice, or selecting two that are closely related"[3]. They employ (i) a *tie* as a "single instance of cohesion", and (ii) *texture* which is explained as the property of "being a text"[4]. Hoey's methodology inspired by Halliday and Hasan (1976), Hasan (1984), Stotsky (1983) is based on the assumption that "lexical cohesion is the only type of cohesion that regularly forms multiple relationships"[5]. Hoey's LC rests on a simple presupposition: "however luxuriant the grammatical cohesion displayed by any piece of discourse, it will not form a text unless this is matched by cohesive patterning of a lexical kind"[6]. In brief, LC is a necessary prerequisite for creating texture: "the study of cohesion (...) is to a considerable degree the study of patterns of lexis in text"[7]. Thus lexis has been assigned leading role in the construction of text and text's organisation.

For Hoey central is the category of *repetition*. it may induce the mistaken idea that repeating the same lexical item is monotonous and stereotypical ways of expression. I must agree with Tárnyiková (2002) who admits that it is not a very creative way of text-shaping process, but at the same time she stresses its special communicative value even in narrative texts: they avoid creative intricacies so as to preserve exactness and terminological preciseness. Table 1 records four main lexical types employed in the analysis:

1. Simple repetition	two identical items (*volume – volume*) or two similar items whose difference is "entirely explicable in terms of a closed grammatical paradigm" (*volume – volumes; indicate – indicated*)[8]
2. Complex repetition	two lexical items sharing a lexical morpheme but differing with respect to other morphemes (*drug – drugging, productivity – production; audible – inaudible*) or grammatical functions (*humans* (N) – *human* (Adj); *write – writer*.

[2] Hoey 1991: 3.
[3] Halliday and Hasan 1976: 12.
[4] Halliday and Hasan 1976: 2 – 3.
[5] Hoey 1991: 10.
[6] Compare Halliday and Hasan 1976: 292.
[7] Hoey 1991: 10.
[8] Hoey 1991: 53.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

3. Simple paraphrase	two different lexical items of the same grammatical class when one item "may substitute for another in context without loss or gain in specifity and with no discernible change in meaning"[9] (e.g. *traditional – standard, expansion – growth, explain – interpreted*: also changes in the grammatical paradigm). It is an attempt at "faithful but autonomous restatement"[10].
4. Complex paraphrase	two different items of the same or different grammatical class; it occurs when "two lexical items are definable such that one of the items includes the other, although they share no lexical morpheme"[11]: (a) antonyms without a lexical morpheme (*growth – decline*) (b) one item is a complex repetition of another (*decline* (N) – *declines* (V)) and also a simple paraphrase (or an antonym) of a third (*decline – growth*) (c) it is possible to substitute an item for another: a complex paraphrase between *record* and *discotheque* if *record* can be replaced with *disc*[12]

Table 1: Lexical cohesion by Hoey (1991)

3. THE ANALYSIS: LINKS AND BONDS

The key terms in the analysis are *link* and *bond*: repetition is conditioned by the existence of *links*. The notion of link has been set up on the basis of *endophoric reference*: the link shows a relation between two lexical items in two separate sentences or sentence complexes. Therefore, repetition links that occur in one sentence are not recorded. To justify a link between two lexical items the common ground for counting lexical items among repetition is whether they are repeated in context of the sense of one item by another, irrespective of their form being identical or not. To ensure that the later item contains the same information as earlier, two helping criteria are employed: *reference* and *contextual criterion*. The number of links that a lexical item may enter into is not limited; crucial is the number of links an item in one sentence has with items in another sentence. Only one link can be established between a lexical item in one sentence and another, no two or more links. See two types of links responsible for *local* and *distant* cohesion in Fig. 1:

[9] Hoey 1991: 62.
[10] Wales 2001: 284.
[11] Hoey 1991: 64.
[12] Hoey 1991: 66.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

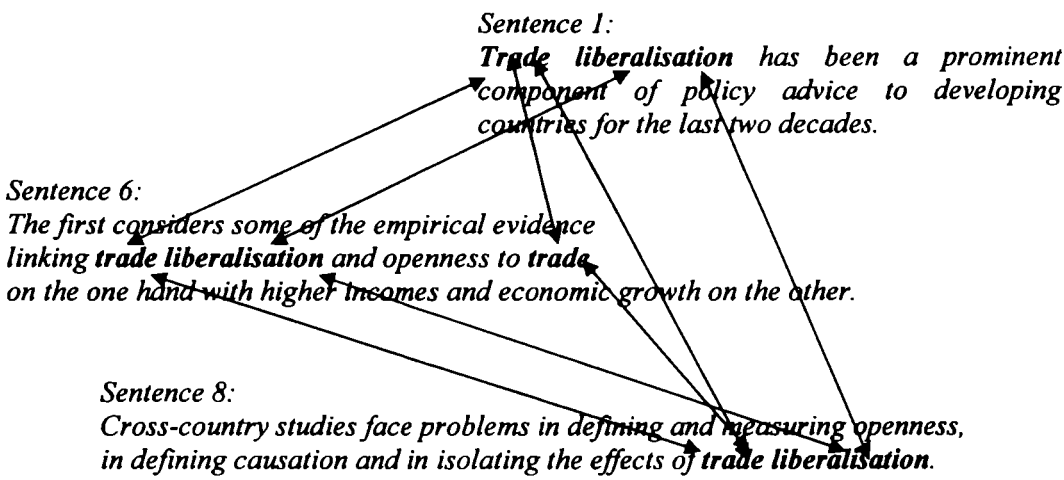

Figure 1: Links between *trade* and *liberalisation* (from Winters, EJ, p. 4)

In case of local cohesion it is realised by closely neighbouring sentences; such cohesion is materialised not only by lexical means but also by various grammatical means such as demonstrative pronouns, conjunctions and adverbials. Such cases must be refined as in (1) where *this* must be omitted and replaced with a new cohesive item in square brackets so as to avoid ambiguous interpretation.:

(1) *7 If, at that point, a new GPT is yet to be discovered or only in its infancy, a growth slowdown might be observed. 8 A good example of* ~~*this*~~ *[**a growth slowdown**] is taken by the GPT literature to be the hiatus between steam and electricity in the later nineteenth century (Lipsey et al., 1998b)... (CE, p. 338)*

As for distant cohesion, it is realised between sentences separated by five and more sentences as in Fig. 1: it is *distance bonding* which is extremely important as it helps "hang" the text together; it directly contributes to its coherence and represents the ability of bonds to operate over long pieces of text.

Bond helps measure relations between sentences: it occurs when two sentences are linked by a certain number of links, or a bond arises as "a connection made between any two sentences by virtue of there being a sufficient number of links between them"[13]. Three links are suggested as creating a bond; in texts where most sentences are connected by three and more links, the number for creating a bond will be higher. Still, three links remain the least number for establishing a bond "because of the greater likelihood of two repetitions occurring in a pair of sentences by chance or as a way of characterising a single topic"[14].

[13] Hoey 1991: 91.
[14] Hoey 1991: 190.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

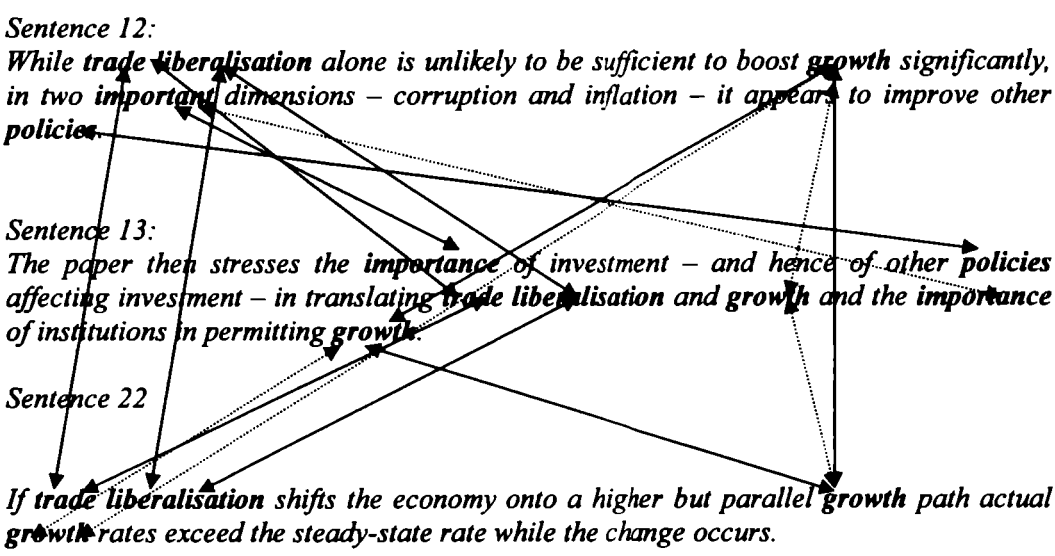

Figure 2: Bonded sentences (from Winters, EJ, p. 4)

Inevitably, the quantity of bonding is text-dependent; it must be adjusted according to its type. In Fig. 2, the relatively strong bond between (12) and (13) is established by five links, and there is a three-link bond between (12) and (22), and (13) and (22). This example also illustrates two double links (broken line) between one occurrence of *growth* in (12) and two in (13) and (22); similarly *important – importance* but in this case only one link is established. Again, the relation between (12) and (13) with (22) can be treated as an example of distance bonding operating over long stretches of text.

4. REPETITION MATRICES

To construct a repetition matrix, an instrumental tool for recording repetition links, it is important to identify all existing links. The principal ways of repeating based on lexical relations that are the main concern here are outlined in Table 1: The four categories can be arranged from most to least significant for the analysis as the *hierarchy of repetition classes*:

order of importance

Simple repetition
Complex repetition
Simple mutual paraphrase
Simple partial paraphrase
Complex paraphrase (antonymous and other paraphrase) (after Hoey 1991)

Importantly, the decreasing order of importance does not imply that for instance *complex paraphrase* in general plays less significant role in text construction than *simple*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

repetition. Rather it has much to do with our subjective ranking of importance for the purposes of the present analysis in which more direct lexical relations are given preference to less predictable ones.

The number of rows and columns in a repetition matrix corresponds to the number of sentences in the text. The rows show links that the sentence has with previous sentences; the columns show links with the following sentences. Table 3 shows closeness of connection between sentences: horizontally are the links with previous sentences: (6) has three links with the preceding sentences (0) (= the title) and (4), while there is no connection with (3). Vertically are the links with following sentences: (4) has one link with (5), three links with (6), and four links with (7).

	(0)						
(1)	2	(1)					
(2)	1	1	(2)				
(3)	1	0	2	(3)			
(4)	2	0	2	0	(4)		
(5)	0	1	0	0	1	(5)	
(6)	**3**	2	2	0	**3**	1	(6)
(7)	0	0	1	0	**4**	0	2

Table 3: identified links from the repetition matrix

Now follows a two-figure coordinate which shows the number of references (by way of example, a bond is formed by the minimum of three links) of each sentence to another. The first coordinate shows references to previous sentences; the second to the following ones.

Sentence 0	(-, 1)
Sentence 1	(0, 0)
Sentence 3	(0, 0)
Sentence 4	(0, 2)
Sentence 5	(0, 0)
Sentence 6	(2, 0)
Sentence 7	(1, -)

Table 4: Record of bonding derived from the repetition matrix

5. RESEARCH HYPOTHESES

As the study focuses on RAs, it has been decided to test lexical patterning on the whole texts to find out whether the concept can be utilised as a method for creating intelligible summaries out of large-scale non-narrative texts. The choice was for two complete research articles including 10,451 running words.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Hypothesis 1: *Marginal* sentences manifest no bonds in the text: having lower information value, they do not contribute to a topic of the text; the information they carry is referred to as metatextual. *Marginal* does not mean unimportant.
Hypothesis 2: *Central* sentences manifest more bonds in the text. We expect that RAs will reveal higher cut-off point than three, however, the number must be set individually. The extraction of central sentences will enable us to create a meaningful summary.
Hypothesis 3: *Topic-controlling* sentences may be important for the creation of a summary because they are responsible for the development and control of the topic. They are *topic-opening*, i.e. those that have bonds with successive sentences – their second coordinate is higher (e.g. 2, 15); and *topic-closing* which have bonds with previous sentences (e.g. 12, 3).
Hypothesis 4: Regarding the properties and nature of the bonds, we can test what Hoey[15] calls the *strength of bonds*. It is based on the closeness of bonded sentences: it was found out that bonds formed between adjacent sentences represent a relatively small number. Therefore the closeness of non-adjacent bonded sentences will be measured through the weak and strong claim: *The weak claim*: each bond marks a pair of sentences that is semantically related in a manner not entirely accounted for in terms of its shared lexis. *The strong claim*: because of the semantic relation referred to in the weak claim, each bond forms an intelligible pair in its context.

The next step was to set the cut-off point for the constitutive number of bonds since various chapters of the RAs revealed different results. The minimum number of bonds was set for five; the maximum possible number was eight in one chapter: therefore seven bonds were decided upon as the maximum number. Consequently, three resulting summaries were constructed as shown in Table 5; to make the research more indicative, the results from two texts were averaged and presented as one text:

Type of summary	Number of sentences in the summary	% of the original
Marginal sentences	69	31.4%
Central sentences	62	28.1%
Topic-controlling sentences	45	21.6%

Table 5: The averaged summaries chosen for the analysis

6. DISCUSSION: SUMMARY EVALUATION

Summary evaluation is a complex process since it draws on two types of data: quantitative and qualitative. Quantitative data in Table 5 presents the avegared results of the original texts; the percentage fluctuates from 31.4 as the highest figure to 21.6 as the lowest. However, the quantitative analysis must be accompanied by a proper qualitative evaluation. Qualitative evaluation is based on a subjective judgement; to avoid or rather minimise subjective process we agreed upon three evaluation criteria[16]:

[15] Hoey 1991: 125.
[16] Compare de Oliveira, *et al.* 2002: 5.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

1. the inclusion of the essential information
2. the exclusion of non-essential information
3. the readability of the summary

Research articles rank among scientific text types whose aim is to present precise, matter-of-fact and relevant information in a way that does not allow ambiguous interpretation; therefore seminal for our analysis is the inclusion of the essential information.

Marginal sentences: 31.4%

This summary represents the most consistent and coherent text out of three summaries evaluated: it subsumes the relevant information needed for understanding the gist of the topic. Slightly problematic are (i) deictic pronominals (*this, these: a good example of this* in (1) and (2); and (ii) the expressions that function as hedges and subsume various types of adverbials: *adjuncts* and *conjuncts: then, previously, despite, instead* (Quirk, *et al.* 1985).

(1) *5 The initial impact of a GPT [General Purpose Technologies] on overall productivity growth is typically minimal and the realisation of its eventual potential may take several decades such that the largest growth effects are quite long-delayed, as with electricity in the early twentieth century (David, 1991). 8 A good example of ~~this~~ [a growth slowdown] is taken by the GPT literature to be the hiatus between steam and electricity in the later nineteenth century (Lipsey et al., 1998b), echoing the famous hypothesis first advanced by Phelps-Brown ....*

(2) *21 Section 3 builds on ~~these data~~ [= the diffusion of steam power in Britain between 1760 and 1910] to provide growth accounting estimates of the contribution of steam to labour productivity growth, [uses these to address the questions posed in this introduction] and offers some reflections on the elusive issue of TFP spillovers.*

(3) *74 From this it is possible to derive optimal labour supply $L^* = L^*(\alpha, B)$; which is assumed to be non-decreasing in α as before. 79 Hence we cannot obtain clear predictions about how self-employed labour supply responds to a MPS in θ.*

Most frequent are listing, resultative and summative conjuncts *then, hence* and *thus* (3). Both deictics and adverbial hedges were removed if possible as unwanted cohesion (crossed) and replaced by appropriate information (in bold) as in sent. 60 (Text 1) where the improvement of the original resulted in adding the missing equation *(3)* as in (4):

(4) *60 The right-hand side of ~~(3)~~ [$\alpha \in [u'(.)] + v'(.) = 0$, is positive if $u''(.) > 0$], in which case $A(\theta)$ is convex, and labour supply increases with the level of uncertainty.*

The summaries contain a number of in-text references such as *derived below, see below*, or *see Table 1* that also have hedging function as they instruct the reader. Some phrases had to be omitted because they were co-referential with an item that was not included in the summary such as in sent. 25 (Text 1):

(5) *25 But recent research findings (Blundell and MaCurdy, 1999, Table 1), ~~as well as some new research findings below~~, cast doubt on the relevance of a backward bend in employee labour supply.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Another problem for generating the summary arises from numerous equations, tables and graphs that accompany economics texts. In Text 2 all the eight tables were included in the summary since it contained the sentences with references to the tables. More complex is the inclusion of equations into the text as in sent. 34 (Text 1) which is referred to later in the text but does not show any logical link with sent. 46. Still it is a highly bonded sentence as it appears in all summaries based on Text 1. The 'solitariness' of sent. 34 lies in the fact that it is also an important topic-opening sentence opening the first paragraph of the theoretical chapter and together with the equation it contains all seminal elements developed later:

(6) *34 Consider a set of identical self-employed individuals who work alone, and earn income*

$$y = g\,(wL^* + B;\ \theta), \qquad (1)$$

where w is the hourly wage, L^* is the chosen number of hours worked ***(derived below)****, B is unearned income and θ is a random variable capturing uncertainty.* ***46*** *To derive our results on self-employed labour supply, we propose a simple model of self-employment income generation that leads to two different specifications of (1).*

Central sentences: 28.1%

This summary including 28.1% of the original version is very close to the previous summary. Similarly, most problematic are the hedges *hence* and *then* that do not enable us to compensate for the missing information easily since the hedges contain an enormous amount of contextual information.

(7) ***60*** *The right-hand side of* ~~***(3)***~~ *[A″ (θ) = α u‴(.)] is positive if u‴(.) > 0, in which case A(θ) is convex, and labour supply increases with the level of uncertainty.* ***62*** *Hence* ~~*this*~~ ***[labour supply with the level of uncertainty]*** *'usual' case has the self-employed 'self-insuring' in response to greater uncertainty, choosing a larger labour supply and thereby making the deterministic part of their income relatively larger.*

Topic-controlling sentences: 21.6%

The summary is based on topic-opening and closing sentences that appear at the beginning or end of the paragraph, respectively. Nevertheless, only approx. 41% of all sentences in the summary are real topic-opening and closing. The remaining sentences most usually either immediatelly follow or precede the topic-opening or closing sentences. Text 2 is more consistent and coherent in contrast to Text 1 which is most deficient in chapters 1 and 2 to the extent that we are missing the main outline.

Testing strong and weak claims

The last step is to assess the quality and density of bonding through strong and weak claims. The most bonded is sent. 34 in Text 1; let us test its bonding quality with the most distant sent. 177 (= 143 sentences between both):

(8) *34 Consider a set of identical self-employed individuals who work alone, and earn income*

$$y = g\,(wL^* + B;\ \theta), \qquad (1)$$

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

where w is the hourly wage, L is the chosen number of hours worked (derived below), B is unearned income and θ is a random variable capturing uncertainty. 177 As a preliminary check for possible selection bias, we re-computed Table 1 for all self-employed individuals with positive incomes and work hours.*

The relation between 34 and 177 seems to be rather weak than strong since we would need more accompanying text to make the pair contextually cohesive. Similar is the situation with the pairs 34 and 116 (the distance 82 sentences), or 121 and 140 (19 sentences). However, in the case of 34 + 116 we are prone to qualify the bonding as rather strong than weak since they are related through wider context of economic text in which it is not unusual to meet texts consisting of freely consecutive stretches of text having enumerative-like character.

(9) ***34.*** *viz (8)* ***116*** *Let L_{it} be the observed number of hours supplied by a self-employed individual i at t; let w_{it} be their computed hourly wage (which, as this is a self-employed sample, we will discuss shortly); and let r_{it} be a measure of wage uncertainty.*

The pair 121 + 140 is linked very heavily but the resulting effect is redundant: almost the same or partly overlapping information is introduced which results in clumsy effect on the reader. This is due to the fact that both sentences appear in different sections of the RA.

(10) ***121*** *While different measures of uncertainty could be proposed, we choose to measure r_{it} as the standard deviation of i's log wages in contiguous time periods prior to t.* ***140*** *Because r_{it} is measured as the standard deviation of wages observed over n_{it} periods – where n_{it} can vary from individual to individual – at least two previous observations on each i's earnings are needed to compute r_{it}.*

The last pair is the example of good strong claim which means that make sense without any supplementary text. This speaks for a high lexical density and quality of distant bonding which is in this instance 131 sentences.

(12) ***34*** *viz (8)* ***165*** *The sample was restricted to self-employed individuals who earned positive incomes and worked positive numbers of hours (but no greater than 4,000 annually), who had at least three consecutive years of income data, and single continuous spells in self-employment (the latter to avoid contaminating estimates of the effects of risk with occupational switching).*

7. CONCLUSION

The present research intended to test Hoey's framework for creating intelligible summaries out of non-narrative texts. Three procedures based on (1) omitting marginal sentences, (2) including central, and (3) topic-controlling sentences were employed and the results are following:

Hypothesis 1: The summary based on omitting marginal sentences is relatively very workable despite the fact that the summary is based on a bond defined by five links 'only'. It has been confirmed that marginal sentences have low information value.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Hypothesis 2: Central sentences form a highly coherent summary; the cut-off point for setting them was one bond defined by six links: the summary contains 28.1% of the original which seems to be a suitable amount. However, the summary is similar to the previous one.

Hypothesis 3: Topic-controlling sentences in the data do not appear where they are expected to be: there is a strong tendency of these sentences appear rather in the middle or immediately after or before topic-opening/closing sentences. Our results are similar to Vašáková's (2006) who analysed science popularisations in *National Geographic*.

Hypothesis 4: Testing strong and weak claims confirms rather good quality of lexical density which is seminal for distant bonding: in most cases the distance around 80 sentences between two lexically-bound units is not problematic.

All the summaries contain a constant number of sentences responsible for the *core of the text*. We can claim that Hoey's framework is essentially practical for the purposes of generating intelligible summaries. The analysis has confirmed that the functionally optimal cut-off point for RAs is as high as six, even seven links in some cases[17]. The number of sentences necessary for such a summary is 31.4% which is in harmony with de Oliveira *et al.* (2002) who claim for around 30% of the size of the original text.

In spite of the fact that the results of the analysis support Hoey's concept about the organisation of the economics text through lexical cohesion Hoey manifested his theory on philosophical texts that represent a genre disparate mainly from the texts in our data. The specifics of economics texts lie in their interconnection with devices such as equations, graphs, charts, tables and statistics, i.e. textual units with metadiscursive labelling function. Most equations are accompanied by explanatory sections outlining subscripts and indexes. The parts containing most equations – often theoretically-oriented chapters – are then least cohesive. In contrast, most cohesive parts are introductory sections which concisely and lucidly outline the content. Most problematic seem to be theoretically-biased chapters 1 and 2 that present theoretical background and feedback for own research. However, this disproportion is fully compensated for in the texts through introductory sections and then by those conclusive chapters 3–5. This confirms and reflects carefully planned and organised layout of RAs.

REFERENCES:

Halliday 1994 = Michael Halliday, *Introduction to Functional Linguistics,* London, Arnold.

Halliday & Hasan 1976 = Michael Halliday and Ruqayia Hasan, *Cohesion in English*, London, Longman.

Hasan 1984 = Ruqaiya Hasan, *Coherence and cohesive harmony*, in James Flood (ed) „Understanding Reading Comprehension", Delaware, International Reading Association, p. 181 – 219.

Hoey 1991 = Michael Hoey, *Patterns of Lexis in Text*, Oxford, Oxford University Press.

[17] Compare Hoey 1991: 92.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Huddleston 1968 = Rodney Huddleston, *Sentence and Clause in Scientific English*, Communication Research Centre, University College, London.

Oliveira *et al.* 2002 = Paul de Oliveira, *A financial news summarization system based on lexical cohesion*, in Gillam L. (ed) „Terminology and Knowledge Engineering: Making Money in the Financial Services Industry", The International Conference on Terminology and Knowledge Engineering, 30 August 2002, Nancy France.

Quirk *et al.* 1985 = Randolph Quirk *et al.*, *A Comprehensive Grammar of the English Language*, London, Longman.

Stotsky 1983 = Sandra Stotsky, *Types of lexical cohesion in expository writing: Implications for developing the vocabulary of academic discourse*, in "College Composition and Writing, 34(4)", p. 430 – 445.

Tárnyiková 2002 = Jarmila Tárnyiková, *From Text to Texture. An Introduction to Processing Strategies*, Olomouc, UP.

Vašáková 2006 = Vendula Vašáková, *Lexikální koheze v textech časopisu* National Geographic Magazine [Lexical cohesion in texts from "National Geographic Magazine"], An unpublished diploma thesis, Olomouc, UP.

Wales 2001 = Katie Wales, *A dictionary of stylistics*, Harlow, Pearson Education Limited.

SOURCES:

Crafts 2004 = Nicolas Crafts, *Steam as a general purpose technology: A growth accounting perspective*, "The Economic Journal", 114, p. 338 – 351. [Text 2]

Parker *et al.* 2005 = Simon Parker *et al.*, *Wage uncertainty and the labour supply of self-employed workers*, 'The Economic Journal", 115, p. 190 – 207. [Text 1]

Winters 2004 = Alan Winters, *Trade liberalisation and economic performance*, "The Economic Journal", 114, p. 4 – 21.

HOW TO CREATE INTELLIGIBLE SUMMARIES: ANALYSING LEXICAL COHESION IN ECONOMICS RESEARCH ARTICLES

Abstract

The rapid growth of information due to the Internet and on-line information services have greatly increased demands for effective and efficient methods of accessing and condensing texts. Therefore, the reason for producing readable summaries is quite reasonable and relevant: it is an enormous growth of various types of information sources. In the field of academic writing there are hundreds of research articles that appear every year and it is beyond own limits to access all texts and absorb information presented. The method of analysing lexical cohesion has been proposed with the aim to extract essential information and present it in a condensed form that would serve as a kind of comprehensive abstract of the whole text. The resulting summary should be reliable in the way that it provides the reader with the information whether the original text is worth reading. In short, such a summary acts as a filter, indicating the major content of the original story: a good summary will provide the reader with an indication of whether the whole document is worth reading. The present paper aims to test the methodology based on the concept of lexical cohesion referred to as *lexical patterning* by Michael Hoey (1991) who proposed the model with

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

the aim to decide (i) how cohesive features, in this case lexis, organise text and consequently, and (ii) introduced a framework based on the analysis of lexical patterning for the production of intelligible abridgements or summaries of non-narrative texts. Lexical patterns will be investigated in the genre of argumentative research article from the field of economics that has been chosen as a model type of non-narrative text. This article is a revised version of a talk presented at 3rd International Brno Conference on Linguistic Studies in English 2008.

Department of English and American Studies
Faculty of Arts, University of Ostrava
Reální 5, CZ – 701 03 Ostrava
gabriela.zapletalova@osu.cz

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

IV. GRAMATICĂ

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

CONJUNCTIVUL CA MODALIZATOR DEONTIC

MIRELA-IOANA BORCHIN

Modurile verbale sunt integrate de noile gramatici în clasa modalizatorilor. GLA3 recunoaşte calitatea de modalizatori a modurilor verbale personale, definite fără echivoc din perspectiva implicării subiective a vorbitorului în comunicare:

„Modurile personale (predicative) sunt ansambluri de forme verbale care se încadrează în categoria modalizatorilor, adică a acelor expresii lingvistice care redau implicarea vorbitorului în enunţ."[1]

O asemenea definiţie confirmă o tendinţă de punere a problematicii modurilor personale în ordinea de fapte a modalităţii:

„Considerăm modul o categorie gramaticală specifică verbului ce se concretizează prin forme luate de verb pentru a actualiza, în plan discursiv, modalitatea."[2]

Dacă unităţile care compun o clasă lexico-gramaticală au sensuri „pline", corespunzătoare unor referenţi din universul de discurs, categoriile gramaticale au semnificaţii mai degrabă instrumentalizate, indicând diferite aspecte statice sau dinamice ale existenţei obiectului în oricare din lumile posibile (deci, şi în cea reală), în virtutea cărora ajung să intereseze discipline conexe gramaticii (în special, semantica şi pragmatica):

„... categoriile gramaticale sunt modalităţi specifice în conştiinţa lingvistică a vorbitorilor unei limbi, a variatelor moduri de a fi ale componentelor lumii extralingvistice, în funcţie de diferite raporturi în care sunt înscrise ele înseşi sau numai cuvintele care le denumesc: semantic (genul, numărul), deictic (timpul, persoana etc.), sintactic (cazul, diateza), pragmatic (determinarea, modul)."[3]

În funcţie de informaţia semantică vehiculată, se poate stabili o distincţie între unităţile unei clase lexico-gramaticale şi cele ale unei categorii gramaticale. O formulare în termeni graduali a acestei distincţii îşi poate afla temei într-o afirmaţie a lui D. Irimia. Lingvistul ieşean consideră că unităţile aparţinătoare claselor gramaticale prezintă sensuri lexico-gramaticale de gradul I. Pe aceeaşi linie, susţinem că se pot atribui sensuri de gradul al II-lea (de rang secund) categoriilor gramaticale, care sunt departe de a fi vide din punct de vedere semantic, ci suplimentează, prin propriul conţinut, sensurile primare ale unităţilor lexico-gramaticale cu informaţii semantice mai mult sau mai puţin clare.

---

[1] GLR3: 358.
[2] Gherasim 1997: 92.
[3] Irimia 1997: 28.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Spre deosebire de ceilalți modalizatori, care sunt unități lexicale (verbele modale, semiauxiliarele de modalitate, adverbele de modalitate), modurile verbale se exprimă prin morfeme gramaticale continue și discontinue din structura verbelor-predicat și prezintă o informație semantică cu dublă fundamentare: pe semantismul generic al modului și pe sensul verbului-predicat. Din acest motiv, se impune tratarea modurilor verbale ca elemente purtătoare de informații gramaticale și semantice specifice.

Datorită distribuțiilor sale sintactice atât în contexte de dependență, cât și de independență sintactică, conjunctivul dezvoltă un comportament modal mai complex decât celelalte moduri verbale. Astfel, pe o scală a intensității de expresivitate modală, putem vorbi, în cazul conjunctivului, de valori foarte scăzute (chiar zero) în contextele de subordonare față de alți modalizatori, de valori modale mai clare, dar pe alocuri atipice - în condiții de strânsă dependență față de semantismul verbului regent sau în condițiile în care subiectul modal diferă de cel gramatical[4] -, și de valori modale proprii, ușor de recunoscut în situațiile de independență sintactică. Dacă notăm convențional *conjunctiv 1* distribuția acestui mod în condiții de dependență sintactică, – distribuție în care contribuția sa la susținerea modalității este vagă, nespecifică – și *conjunctiv 2* distribuția conjunctivului în condiții de independență sintactică, trebuie să precizăm de la început că interesul nostru pentru valorile deontice ne obligă să ne ocupăm în exclusivitate de ceea ce am recunoaște în contextele de ocurență drept *conjunctiv 2*.

GLR3 rezervă un loc special discutării valorilor modale ale conjunctivului, găsind astfel, pentru încadrarea și descrierea distribuției acestuia, cel mai potrivit context epistemologic. Premisa actualizării unei valoari modale generice de /posibilitate/ în majoritatea ocurențelor conjunctivului nu îi mulțumește pe autorii ultimei ediții GLR. Aceștia își propun să indice și modalități de verificare a nuanțărilor contextuale pe care le comportă semantismul conjunctivului. În opinia lor, semnificația conjunctivului se verifică prin sinonimia cu anumite verbe modale, sinonimie motivată de evidențierea unor formule semice identice în același context. Iată echivalențele depistate și consecința imediată: delimitarea unui regim epistemic de un regim deontic în cazul conjunctivului:

„Pe axa valorilor epistemice, conjunctivul se situează în zona semantică IMAGINA («*X își închipuie*», «*se imaginează*») – CREDE («*X consideră, nu este convins*», «*se consideră, nu există convingerea*»). **Pe axa valorilor deontice conjunctivul acoperă aria semantică POATE1,2 («*X are condițiile*», «*există condițiile* », «*X nu este obligat*», «*nu există obligația*» și TREBUIE («*X este obligat*», «*lui X i se permite*»).**"[5]

După părerea noastră, regimul deontic al conjunctivului se pretează la o prezentare detaliată, care să scoată în relief nu numai posibilitatea de vehiculare a mai multor valori deontice prin acest mod (fapt ce poate fi dovedit și prin echivalarea sa cu modalizatori deontici nemenționați în această definiție), ci și aspecte sintactice și

[4] „Opozițiile din interiorul categoriei *mod* se dovedesc, prin urmare, relative. *Conjunctivul*, de exemplu, mod al *posibilității*, poate exprima o *certitudine*, dacă, în construcția sintactică în care intră, *este cerut* de prezența unui anumit verb sau de un anumit raport sintactic, iar nu de atitudinea subiectului vorbitor: «Nu trebuie *să vii.*», «Știe *să înoate.*», «A fost la el *să*-i *dea* o carte.» etc." (Irimia 1976: 52)

[5] GLR3: 387.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

pragmatice care pot completa şi valida o argumentaţie în favoarea rolului foarte important pe care conjunctivul îl are în spaţiul modalităţii.[6]

1. MODALITĂŢILE DEONTICE

Modalităţile deontice[7] sunt expresia unor relaţii intersubiective, axate pe patru valori semantice de referinţă: /obligatoriu/, /permis/, /interzis/ şi /facultativ/. În organizarea câmpului de modalităţi deontice, pot fi considerate operatori modali:

- **valoarea /obligatoriu/:**
  - /interzis/ : *„obligatoriu să nu"*;
  - /permis/ : *„nu este obligatoriu să nu"*;
  - /facultativ/ : *„nu este obligatoriu"*.

şi **valoarea /permis/:**
  - /obligatoriu/ : *„nu este permis să nu"*;
  - /interzis/: *„nu este permis să"*
  - /facultativ/: *„ este permis să nu"*.

Valorile cel mai frecvent exprimate de conjunctiv, /obligatoriu/ şi /permis/, care motivează sinonimia cu POATE1,2 şi cu TREBUIE, sunt urmate de valori cu un indice de frecvenţă mai scăzut, dar deloc neglijabil, cum ar fi:

- valoarea /interzis/:

„ – Ba să n-o faci «toanto» pe nevastă-mea! sări Val cât colo, că ai de-a face cu mine." (M. Sorescu, *Trei dinţi din faţă*))

şi /facultativ/:

„ – ***Să facă*** *Iorgovan ce voieşte el!*" (I. Slavici, *Pădureanca*)

Capacitatea de a indica toate valorile deontice de referinţă motivează posibilităţile de echivalare a conjunctivului cu toate categoriile de modalizatori deontici:

- cu **adverbele de modalitate**, mai ales atunci când apar în predicate modale cu rol de operatori, de tipul *a fi/ a nu fi obligatoriu, a fi/ a nu fi permis, a fi/ a nu fi interzis*:

[6] „... forţa modală a conjunctivului a făcut ca unii lingvişti să susţină că acest mod constituie «singura formă verbală ce exprimă modalitatea», considerându-l «omnimodal»" (Gherasim 1997: 164).

[7] Modalităţile deontice îşi au originea în raţionamentele cu norme din logica aristoteliană. Meritul de a fixa deonticul în termenii logicii contemporane îi revine lui H. von Wright (v. ***Deontic Logic,*** 1951; ***Norm and action***, 1963; ***An Essay in Deontic Logic and the General Theory of Action***, 1968).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

„*ZUNIS (hotărât): Să acționăm!* Și la primul spectacol *să nu* mai *lăsăm* (=***este interzis***) să cadă Bizanțul..." (M. Sorescu, *Răceala*)

„ – «*Să iertați* (=***să*** ne ***fie permis***), boieri, ca nunta s-o pornim și noi alături.»" (M. Eminescu, *Călin – file din poveste*)

- cu **modul imperativ**[8]:

„*Să fiți(=fiți)* blestemați, soldați, *să putreziți(=putreziți)* în cazărmi, *să nu* mai *vedeți lumina soarelui (=nu mai vedeți)*! Și voi, ofițeri nătângi care dați ordine, *să fiți uciși (=fiți uciși)* de gloanțe și de baionete!" (E. Barbu, *Domnișoara Aurica*)

„Fata nu i-a răspuns, cu siguranță era rănită sau chiar moartă. «Mă auzi? Ajutor! *Să vină* cineva aici!»" (Simona Constantinovici, *Nepoata lui Dali*) [9]

---

[8] GLR3: 388 susține oportunitatea echivalării conjunctiv-imperativ și în cazul altor forme personale, criteriul semantic prevalând asupra celui pragmatic:

„... conjunctivul prezent funcționează [și] ca hortativ, exprimând un îndemn (Să mergem!) , o rugăminte (Facă-se voia Ta!), un sfat (Să-i scrie măcar!), o poruncă (Să se liniștească odată!), toate «indirecte», de vreme ce respectivele îndemnuri, rugăminți etc. sunt adresate – în fapt – nu alocutorului, ci unor persoane neimplicate în dialog."

[9] Formele de persoana a III-a și a VI-a ale conjunctivului prezent par să suplinească anumite goluri din paradigma conjugării imperativului. C. Dimitriu consideră că în cazul formelor verbale *fiarbă* și *spumege* din versurile:

„*Fiarbă* vinu-n cupe, *spumege* pocalul

Dacă fiii-ți mândri aste le doresc." (M. Eminescu, *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie...*), punctul de vedere diacronic nu coincide cu punctul de vedere sincronic:

„Ne referim la faptul că *fiarbă, spumege* și toate cele similare lor reprezintă forme de conjunctiv numai urmărind evoluția de la latină la română. *Din punctul de vedere al limbii române contemporane,* ***fiarbă, spumege*** etc. *nu pot fi considerate forme de conjunctiv (prezent) nici din punctul de vedere al conținutului (conjunctivul exprimă, în principiu, o acțiune posibilă, iar* ***fiarbă, spumege*** *etc. exprimă acțiunea sub formă de îndemn, poruncă, rugăminte, sfat), nici din punctul de vedere al formei (conjunctivul este marcat prin conjuncția-morfem* ***să*** *și primește doar întâmplător accentul în context, iar* ***fiarbă, spumege*** *etc. nu conțin conjuncția-morfem* ***să*** *și sunt obligatoriu accentuate în context).*" (Dimitriu 1979: 265)

O asemenea punere a problemei ni se pare incorectă, din moment ce imperativul, ca mod al adresării, vizează exclusiv persoana a II – a, respectiv a V – a, corespunzătoare instanței receptoare, aspect pragmatic dovedit de referința subiectului gramatical al unei propoziții imperative. Ar fi mai potrivit să se considere că asemenea forme de conjunctiv apar în propoziții principale exclamative, care sunt „false" imperative, întrucât nu se adresează interlocutorului, ci unei entități fără calitatea de participant activ la actul de limbaj. Din această cauză, subiectul gramatical nu corespunde instanței receptoare, ca în enunțurile imperative, ci unei instanțe referențiale absente din actul de vorbire:

„*Se certe* ungurii și leșii...

Ce-mi pasă mie?" (M. Eminescu, *Umbra lui Istrate Dabija Voievod*)

Dat fiind accentul contextual, remarcăm în aceste situații doar o enunțare foarte apropiată de cea imperativă. Enunțurile aferente enunțării exclamative presupuse de conjunctiv diferă însă de enunțurile pe care le implică enunțarea imperativă. Un alt argument în favoarea admiterii calității de conjunctiv (și nu de imperativ) a acestor forme îl reprezintă raportul de variație liberă între acestea și formele modale marcate prin morfemul *să*.

Rămâne valabilă echivalarea cu imperativul a formelor de persoana a II –a și a V-a ale conjunctivului hortativ, mai cu seamă că în asemenea contexte se admite substituția reciprocă a formelor modale în discuție:

„De te-ating, *să feri în laturi(= feri în laturi)*,

De hulesc, să taci din gură (=**taci** din gură); [...]" (M. Eminescu, Glossă)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- cu **semiauxiliare de modalitate**:

„ – Dar, ca să nu zici că-mi hrăneşti tu fata, ori că ţi-am dat-o goală puşcă, măcar că nu ţi-am dat-o eu, ci ai luat-o cu vicleşug, te las să-ţi alegi cinci loturi, care-ţi plac, şi *să bagi* (=***poţi băga***) plugul în ele şi mâine, dacă vrei." (L. Rebreanu, *Ion*)

„*ÎMPĂRATUL:* [...] Domnule ministru, *să se ia* (=***trebuie luate***) măsuri de urgenţă!" (M. Sorescu, *Răceala*)

- cu **verbe modale:**

„M-am uitat la el ţintă: – *Să nu cutezi* (= îţi **interzic**) a crede că de fapta ta n-ai să dai samă." (M. Sadoveanu, *Fraţii Jderi*)

„*PÂNZARU:* Săbii. Dar sunt proaste. *Să nu te încrezi* (=***nu*** îţi ***recomand***) în săbiile turceşti. Nu le călim. Scuipăm pe ele." (M. Sorescu, *Răceala*)

2. VALORILE DEONTICE ALE CONJUNCTIVULUI

În linii mari, ca *modalizator deontic*, conjunctivul indică nuanţat <obligaţia> – sub formă de ordin/ avertisment/ sfat/ rugăminte/ invitaţie/ urare/ imprecaţie etc., <interdicţia> – sub formă de avertisment/ ordin/ recomandare, adeseori ca expresie a indignării, <permisiunea>, adesea în corelaţie cu sensul verbului regent în condiţii de dependenţă sintactică, şi, sporadic, <facultativul>, dacă luăm în seamă şi influenţa semantică a vecinătăţilor. Prin urmare, conjunctivului i se pot atribui următoarele valori deontice primare:

- /obligatoriu/:

„ – *Să* te *fereşti* de omul roş, iară mai ales de cel spân, cât îi putea, *să n-ai de-a face* cu dânşii, căci sunt tare şugubeţi!" (I. Creangă, *Povestea lui Harap Alb*)

- /permis/:

„ – Dumitale îţi cere cineva socoteală că umbli după marcoave, după şteoalfe? – el de ce ***să nu umble*** după juni, după crai?" (Mateiu I. Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*)

- /interzis/:

„*MAHOMED: Să nu afle* nimeni că am bătături. Nici măcar eu. Nici măcar Ţepeş." (M. Sorescu, *Răceala*)

- /facultativ/:

„ – ***Să facă*** *lorgovan ce voieşte el!*" (I. Slavici, *Pădureanca*)

dar şi anumite *valori modale secundare din registrul deontic*, precum:

- /recomandabilul/:

„*ÎMPĂRĂTEASA:* Nu! *Să nu ne pripim.* Domnilor, nu poţi condamna la moarte un om, fără a-i da posibilitatea să se apere." (M. Sorescu, *Răceala*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- /convenienţa/:

„*Să-ţi cer* un semn, iubito, spre-a nu te mai uita?" (M. Eminescu, *Despărţire*)

„*Odihnească în pace!* Din recunoştinţa ce-i păstrez , mi-am făcut lege; [...]"(Mateiu I. Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*)

- /emfaza/:

„*MAHOMED: Să se* mai *spună* că turcii nu cunosc taina botezului. Le place chiar foarte mult să boteze." (M. Sorescu, *Răceala*) etc.

3. MODALITĂŢI DE ACTUALIZARE A VALORILOR DEONTICE EXPRIMATE PRIN CONJUNCTIV

3.1. Modalităţi pragmatice (după intenţia de comunicare pe care o evidenţiază enunţul)

Acţiunea căreia i se adaugă o notă deontică prin conjunctivul prezent este exprimată în enunţuri cu finalitate clară, etichetate drept:

- ***ordine***:

„ – Acum degrabă să te duci cum îi ştii tu şi *să*-mi *aduci* salăţi din grădina ursului!" (I. Creangă, *Povestea lui Harap Alb*)

- ***avertismente***:

„Un cadavru e mai greu decât un corp obişnuit. Se ştie acest lucru. Moartea îi mai aruncă-n cârcă kilograme bune... Îl face irezistibil. *Să*-i *intre* bine *în cap*: în faţa vieţii nu mai are nicio şansă." (Simona Constantinovici, *Nepoata lui Dali*)

- ***ameninţări***:

„ – ... Să nu mă faci, ia acuş, *să ieu* culeşerul din ocniţă şi *să* te *dezmierd*, cât eşti de mare." (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

- ***sfaturi***:

„Sfaturile *să* i le *asculţi*, pentru că este stabilit de ancestrala experienţă: cu cât te vei pătrunde de ele, cu atât savoarea călcării lor în picioare va fi mai fără pereche şi cu atât deliciul pocăirii târzii e mai inexprimabil." (Gib. I. Mihăescu, *Pavilionul cu umbre*)

- ***îndemnuri*** (observăm frecvent coocurenţa interjecţiei *hai*, cu efect mobilizator):

„ – Atunci **hai** *să plecăm*, Ghiţă.

– Da, *să plecăm*, dar întreabă-mă dacă mă pot hotărî să plec. Vezi tu, aşa cum sunt, îmi vine greu să plec.

– Atunci *să rămânem* aici. Tu ştii mai bine cum are să fie bine." (I. Slavici, *Moara cu noroc*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- ***recomandări***:

„ – Acuma tu *să* te *îngrijeşti* numai de tine, îi zise bătrânul, învăluindu-l într-o privire de dragoste atotcuprinzătoare." (L. Rebreanu, *Ciuleandra*)

- ***imprecaţii***[10]:

„Eu vă blestem în numele vieţii
Pe care-o ducem demni şi îndârjiţi:
Să nu puteţi să râdeţi, nici să plângeţi
Să nu puteţi urî, *să nu iubiţi*!
Să n-aveţi noapte şi nici zi cu soare,
Să n-auziţi, nici *să rostiţi* cuvânt,
Să duceţi traiul pulberii hoinare
Şi-al nourilor fugăriţi de vânt." (N. Labiş, *Blestem*)

- ***urări***:

„ – Dumnezeu *să*-i *dea zile multe* cucoanei, că tot ea, pân-o muri, o să fie mai mică decât dânsul!" (B. Şt. Delavrancea, *Dl. Vucea*)

- ***interdicţii***:

„ – ... Capul cerbului are să te strige până atunci mereu pe nume, ca să te vadă, dar tu *nu* cumva *să* te *îndupleci* de rugămintea lui." (I. Creangă, Povestea lui Harap Alb)

- ***invitaţii***:

„*Să vii* negreşit la noi! O să-mi faci mare plăcere!" (L. Rebreanu, *Ion*)

- ***rugăminţi***:

„**Trahanache** *(asemenea misterios):* Nu pot să las prezidenţia... *să aibă puţintică răbdare.*" (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*)

- ***scuze***:

„ – Acuma, dragă Poly, pe mine *să* mă *ierţi*, trebuie să plec... Ştii, nu pot lipsi de la Palat, înţelegi situaţia mea..." (L. Rebreanu, *Ciuleandra*)

- ***solicitări de permisiune***:

„NAE (*ieşind după paravan*): [...] *Să*-mi *daţi voie*, cuconiţelor, să vă isplic eu încurcătura pe larg la masă." (I.L. Caragiale, *D-ale carnavalului*)

---

[10] O deosebită atenţie merită stilistica imprecaţiilor la Creangă, autor în măsură să redea virulenţa acestor enunţuri prin corelarea unor forme inverse de optativ cu conjunctivele:
„ – *Fire-ar afurisit să fie* cine a mai desfiinţat şi catiheţiile cele, tocmai acum, în vremea noastră!";
„ – Las' că nici la celelalte nu prea pot învăţa cu slova asta nouă, care-a ieşit, însă afurisita de gramatică îmi scoate peri albi, *trăsnit-o-ar fi s-o trăsnească*!" (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)
În limbajul uzual, întâlnim imprecaţii exprimate prin asocierea a două forme de conjunctiv de persoana a III – a, prima fără morfem, a doua cu morfemul **să**: *Bată*-l Dumnezeu *să*-l *bată*. În funcţie de semnificaţia contextuală, asemenea formulări pot avea şi înţelesul unor urări:
„CRĂCĂNEL (*vesel*): Şi care va să zică Bibicul erai d-ta, ai? *Bată*-te *să* te *bată*!"(I.L. Caragiale, *D-ale carnavalului*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- ***acordări de permisiune***:

„*MINISTRUL DE RĂZBOI(Îi șoptește ceva lui Zunis):* Dacă n-o fi așa, *să*-mi *ziceți* mie cuțu!" (M.Sorescu, *Răceala*)

- ***formule de conveniență***:

„... *să* te *ferească Dumnezeu* să ai nevoie de țăran, că țăranul atunci te strânge de gât, când te doare mai tare." (L. Rebreanu, *Răscoala*)

„*PAPUC*: S-ar putea întâmpla ca unii dintre noi să nu mai apuce ziua de mâine... Ne facem cruce și zicem: «*Dumnezeu să-i ierte!*»" (M. Sorescu, *Răceala*)

3.2. Modalități sintactice (după natura propoziției al cărei predicat este exprimat prin conjunctiv)

Întrucât verbul la conjunctiv 2 ocupă exclusiv poziția de predicat, nuanțarea descrierii sintactice a distribuției conjunctivului în registru deontic presupune evaluarea naturii propozițiilor cu verbul predicat la conjunctiv.

După cum s-a văzut din exemplele date, uneori aceste propoziții sunt echivalente cu enunțul, alteori ele reprezintă doar o secvență modalizatoare din structura enunțului. Interesant este faptul că atunci când conjunctivul funcționează ca modalizator unic sau principal în enunț, apare în propoziții principale, independente, coordonate sau regente. Rareori, formele de conjunctiv deontic figurează în propoziții subordonate; și numai atunci când, din punct de vedere semantic, subordonatele formează o unitate cu regenta, la nivelul acestei relații lămurindu-se sensul modal vehiculat.

- **în propoziții principale**:
  - **independente**:
    - **enunțative neexclamative**:

„**Pristanda**: Sunt dincoace în cabinet... au venit pe din dos, vă așteaptă. ***Numaidecât să poftiți acolo.***" (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*)

- **enunțiative exclamative**:

„**Trahanache** *(și mai rugător):* ***Să trecem la plebicist!***" (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*)

- **interogative directe**:

„ – ***Să-ți primejduiești tu viața?*** *Pentru cine și pentru ce?*"(L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*)

- **coordonate**:

- **prin juxtapunere**:

„*PAȘA DIN VIDIN:* ***Să nu se supere Luminăția voastră***, *consider* că această ultimă producție literară este completamente ratată." (M. Sorescu, *Răceala*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

„**Trahanache***(ridicându-se iar peste masă şi atingându-l pe umeri pe Farfuridi):* Stimabile... (*afabil şi rugător) **să lăsăm plebicistul,*** dacă mă iubeşti; ***să trecem la cestiune.***" (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*)

- **prin jonctive**:

„**Farfuridi:** [...] Din două una, daţi-mi voie: ***ori să se revizuiască***, primesc! ***Dar să nu se schimbe nimica***; ***ori să nu se revizuiască***, primesc! ***Dar atunci să se schimbe pe ici pe colo, şi anume în punctele... esenţiale...***" (I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*)

- **regente:**

- *pentru completive directe*: „***Să nu credeţi*** că spun toate astea impresionat de această călătorie pe un drum de ţară, în căruţa asta veche, anacronică pentru timpul nostru cosmic." (Şt. Bănulescu, *Iarna bărbaţilor*)

- *pentru completive indirecte*: „– ***Nu*** **cumva** ***să*** **te** ***gândeşti*** să divorţezi! Nu-ţi imaginezi ce înseamnă să creşti singură un copil, nu e o fericire să fii singură pe lumea asta. Nu-ţi închipui ce-i în sufletul unui copil cu părinţii despărţiţi..." (Mirela-Ioana Borchin, *Punctul interior*)

- *pentru circumstanţiale*:

  - de loc: „*MAHOMED:* **Dar** ***să ne întoarcem*** *de unde am plecat*! La Bizanţ." (M. Sorescu, *Răceala*)

  - de condiţie: „*PÂNZARU:* Buclucurile mele de primeneală. Să i le dai unui spahiu, să i le dea lui frate-meu ăl mare. ***Şi*** *dacă nu i-or veni bine nici lui* , ***să i le dea lui Mailat Alexandru***." (M. Sorescu, *Răceala*)

  - de cauză: „***Dumnezeu să uşureze păcatele celui cu fântâna***, că bun lucru a mai făcut. Pe arşiţele aieste, o răcoreală ca asta mult plăteşte..." (I. Creangă, *Povestea lui Harap Alb*) etc.

4. CONCLUZII

4.1. Conjunctivul nu este doar un modalizator deontic între alţii, ci un modalizator „omnideontic", din moment ce poate exprima toate valorile deontice fundamentale şi chiar şi valori modale derivate din acestea.

4.2. Contribuţia semantică şi pragmatică a conjunctivului în registrul deontic se poate dovedi prin sinonimia contextuală pe care o dezvoltă cu semiauxiliare de modalitate (*a trebui, a putea*), adverbe de modalitate (*obligatoriu, permis, interzis*), verbe modale (*a se cuveni, a permite, a interzice*) şi cu modul imperativ.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

4.3. Exprimarea sintactică a valorilor deontice în contextele în care conjunctivul este modalizator unic/ principal evidenţiază un regim de independenţă sintactică sau de regenţă, care anulează calitatea de morfem al subordonării a conjuncţiei *să*, a cărei prezenţă uneori nici nu mai e necesară.

4.4. Studiul comportamentului conjunctivului în spaţiul modalităţii deontice duce, pe de o parte, la concluzia că acest mod este departe de a fi un simplu substitut al infinitivului sau un marcator al fenomenului dependenţei sintactice în limba română şi, pe de altă parte, ilustrează faptul că multiplicarea unghiurilor de abordare este esenţială pentru descrierea judicioasă a poziţiei conjunctivului în sistemul semiotic al limbii noastre.

BIBLIOGRAFIE:

Borchin 1999 = Mirela-Ioana Borchin, *Modalitatea şi predicatul verbal compus*, Timişoara, Ed. Helicon.

Diaconescu 1987 = Ion Diaconescu, *Modalizare şi modalizatori*, în LL, XVL, nr.1, p. 5-9.

Dimitriu 1979 = Cornel Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Iaşi, Ed. Junimea.

Gherasim 1997 = Paula Gherasim, *Semiotica modalităţilor*, Iaşi, Ed. Demiurg.

GLR3 2005 = ***, *Gramatica limbii române*, vol. I, *Cuvântul*, Bucureşti, EA.

Irimia 1976 = Dumitru Irimia, *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, Iaşi, Ed. Junimea.

Irimia 1997 = Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iaşi, Ed. Polirom.

Pană-Dindelegan 1985 = Gabriela Pană Dindelegan, *Preliminarii la semantica modalizatorilor*, în AUBLLR, XXXIV, p. 15-28.

Querler 1996 = Nicole Le Querler, *Typologie des modalités*, Univ. de Caën.

Tohăneanu 1969 = Gheorghe I. Tohăneanu, *Stilul artistic al lui Ion Creangă*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică.

Trandafir 1970 = Gheorghe D. Trandafir, *Categoriile gramaticale ale verbului în limba română contemporană*, Bucureşti, EŞE.

Trandafir 1982 = *Probleme controversate de gramatică a limbii române actuale*, Craiova, Ed. Scrisul românesc.

Vasiliu 1978 = Emanuel Vasiliu, *Preliminarii logice la sintaxa frazei*, Bucureşti, EŞE.

THE DEONTIC MODAL VALUES OF THE CONJUNCTIVE MOOD

Abstract

The Deontic Modal Values of the Conjunctive Mood is a study of Romanian Grammar dealing with the peculiar aspects of a type of conjunctive. The interest is focused upon the forms of conjunctive occurring only in main sentences as an expression of modal values included in the sphere of basic modalities. In such linguistic contexts, Present Conjunctive indicates *obligation, permission, interdiction, recommendation, invitation, wishes, advice, warnings, threatening, social convenience, apologize, modal emphasis* etc. , functioning as a ***modus***, as defined by Modal Logics. It can express all the cardinal values of deontic modalities, being synonymous to modal

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

auxiliaries, modal verbs, adverbial modifiers and to the imperative mood. Its context of occurrence is strictly the main clause, namely a context of syntactic independence. The minute description of the semantic and syntactic behavior of these forms of conjunctive carrying clear deontic information proves that this mood has developed beyond its traditional definition, being something different from a mere substitute of infinitive or an indicator of syntactic subordination in Romanian. Thus, we claim that these modal values require more attention, since they can become criteria for delimitating at least two types of conjunctive: *conjunctive1*, with vague modal relevance, and *conjunctive2*, playing the role of a modal instrument for deontic and epistemic modalities.

Universitatea de Vest din Timişoara
B-dul Vasile Pârvan, Nr. 4
e-mail: mirelaborchin@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

VALORILE REFERENŢIALE ALE DEMONSTRATIVELOR LATINE ŞI ARTICOLUL HOTĂRÂT ÎN LIMBILE ROMANICE

DOINA BUTIURCA

În lingvistica lui F. de Saussure[1], limba a fost definită din perspectiva dihotomiei *langue /parole,* unde *langue* reprezintă sistemul lingvistic realizat în vorbire – aparţinând societăţii, iar *parole* este realizarea individuală a oricărei limbi, în principiu, vorbirea. E. Coşeriu[2] consideră că vorbirea este singura în măsură să fie luată ca bază în toate manifestările limbajului. Cercetătorul realizează distincţia necesară între o *limbă istorică*, înţelesă ca „ o limbă care s-a dezvoltat în istorie, cu o sumă de tradiţii comune, şi care se recunoaşte ca limbă de către proprii ei vorbitori, şi de vorbitorii altor limbi"şi o *limbă funcţională*, utilizabilă în discursuri, un sistem lingvistic unitar. [La nivel deictic, orice enunţ este „actualizarea unei expresii propoziţionale-tip (forma virtuală a unui mesaj) în circumstanţe comunicative determinate"[3]]. Pornind de la concepţia coşeriană, vom urmări rolul valorilor referenţiale în dezvoltarea istorică a articolului în limbile romanice, cu ascendenţă în demonstrativele latine, raportându-ne la trăsătura „cunoscut", precum şi metamorfozele acestuia, din perspectiva relaţiei sistem-vorbire. Dintr-o perspectivă general acceptată, *referinţa* (pusă în relaţie cu noţiunea de *actualizare* de E. Coşeriu, Rodica Zafiu) este un fenomen pragmatic şi lingvistic prin care un locutor, selectând şi utilizând anumite elemente din limbă, desemnează o realitate extralingvistică: „ ...nous appellerons «référence» le processus de mise en relation de l'énoncé au référent, c'est-à-dire l'ensemble des mécanismes qui font correspondre à certaines unités linguistiques certains éléments de la réalité extralinguistique"[4]. Sub aspect lingvistic, referinţa (virtuală, potenţială, independentă de orice utilizare) este fundamentată pe elemente lexicale. În actul de comunicare, vorbitorul selectează din anumite registre lingvistice - nivelul lexical (cuvântul) vs. nivelul sintactic (sintagmă, frază) elementele care evoca obiecte, fiinţe într-un „ act particular de vorbire". În indo-europeană, pronumele demonstrative erau întrebuinţate şi ca anaforice. Întâlnim această dualitate în limbile latină şi greacă: „ *per ipsam uallem ostendebant*"[5], unde forma de adjectiv demonstrativ

[1] Saussure 1998.
[2] Coşeriu 1994: 52-60.
[3] GALR II 2005: 635.
[4] Kerbrat-Orecchioni 2002: 39.
[5] Serbat 1994: 100.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ipsam actualizează în vorbire, un concept identificat cu ceea ce Bally numea o „ reprezentare reală"[6]. Se produce în felul acesta, o concretizare a noţiunii abstracte (*această* vale). Prin actualizare, *limba* (*langue*, în terminologia lui Saussure, *ergon*, în concepţia lui Humboldt) devine vorbire („funcţia actualizării e de a transforma limba în vorbire".[7] În termenii lui Eugenio Coşeriu [8]„semnificantul nominal se transformă de la esenţă, la existenţă": numele unei părţi a mineralului (..*uallem*..) devine în vorbire „ denotatul unei entităţi"(*ipsam uallem*)şi aceasta datorită faptului că „ numai în vorbire un nume poate denota obiecte" [9] Fenomenul de concretizare a abstractului, de trecere de la esenţă la existenţă se realizează prin intermediul determinanţilor nominali (cu valoare adjectivală)la care se adaugă articolul (în limbile neolatine).

În latină şi greacă, sistemul demonstrativelor diferă. În greaca veche, demonstrativele aveau două serii de forme, diferite de la o persoană la alta. Demonstrativele de apropiere, pers. I (gr. *Ὅδε, ἥδε, τόδε*) corespundeau lat. *hic*, şi aveau ca referent persoana „ aceasta" despre care va veni vorba" [10]. Demonstrativele persoanei a II-a (*οὗτος, αὕτη, τοῦτο*) corespundeau sub aspect semantic, pronumelui latin *iste* şi făceau referire la „aceasta" despre care a fost vorba" (ibidem.). Paradigma demonstrativelor de depărtare cuprindea pronumele ἐκεῖνος, ἐκείνη, ἐκεῖνο (şi variantele dialectale ale acestora, ionic, doric, lesbic etc), având sensul de „acela". Spre deosebire de limba greacă, sistemul latinei clasice al demonstrativelor se fundamentează pe trei tipuri de paradigme: una referitoare la personae şi obiecte sau acţiuni din apropierea vorbitorului *(hic, haec , hoc// iste, ista, istud // is, ea, id);* alta referitoare la personae şi obiecte aflate la distanţă în raport cu vorbitorul *(ille, illa, illud*). A treia paradigmă cuprinde pronume demonstrative de identitate (*ipse, ipsa, ipsum;/ idem, eadem, idem;/).* Atât în limba greacă cât şi în latină, unele dintre pronumele demonstrative erau întrebuinţate şi ca anaforice. Dacă demonstrativele exprimau un „deixis extra-textual", anaforicele aveau un „deixis intra-textual". Iată ce scria, în acest sens, Guy Serbat:„cette proximité dans l'exposé trouve d'ailleurs un fondement solide dans le fait que le démonstrative exprime une „deixis" extra-textuelle, l'anaphorique une „deixis" intra-textuelle."[11] Utilizate ca anaforice, demonstrativele aduceau în plus o informaţie asupra poziţiei fiinţei aflate în spaţiul perceptiv, pe care o reprezentau în raport cu locutorul.

Is, ea, id, de pildă nu au fost la origine demonstrative, ci anaforice al căror rol era de a anunţa sau de a relua un pronume relativ. Latina clasică le-a utilizat, mai ales în proză, în corelaţie cu *qui*: „*eam* partem Oceani *quae* est ad Hispaniam" *Aceea/acela*, în calitate de fiinţă/lucru şi/a păstrat statutul de fiinţă/lucru aparţinând realităţii extralingvistice, până în momentul actualizării prin vorbire. Momentul precis al enunţării a dus la crearea funcţiei deictice a demonstrativului; obiectul/fiinţa devine referent, în virtutea asocierii cu o entitate mentală. În actul de referinţă, locutorul selectează şi utilizează forma lingvistică *eam* (adjectiv demonstrativ) în calitate de anaforic referenţial pentru a desemna o realitate nonlingvistică: „ *partea în discuţie... acea* parte a Oceanului

[6] Bally 1965: 77.
[7] Bally 1965: 82.
[8] Coşeriu 1985: 212.
[9] Coşeriu 1985: 211.
[10] Vanţ 1962: 119.
[11] Serbat 1994: 95.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

care este înspre Spania":„On voit que dans une telle construction – nota profesorul Serbat – EAM jouerait pleinement son role d'anaphorique [12]. Observăm în fraza dată că *eam*, având valoare de adjectiv demonstrativ determină substantivul *partem* care este el însuşi antecedentul relativului *que. Idem* (compus din *is* + particula invariabilă de întărire - *dem*) exprima identitatea, avea sensul de „ *chiar acesta, acelaşi"* şi era utilizat cu valoare pronominală (*Idem venit*!) sau adjectivală (*idem puer..*). În context, însă, sensul fundamental era concurat şi de alte valori, cum ar fi ideea de simultaneitate sau de opoziţie. În construcţia: *„ego uir fortis et idem philosophus"*[13] - [*eu (care sunt) un om curajos şi de asemenea un (om) filozof*], contextual, *idem* selectează un alt referent, exprimând ideea de simultaneitate:„ în acelaşi timp, filozof." Pierzând valoarea de demonstrativ intensiv, în latina târzie *idem* are din ce în ce mai frecvent sensul de *ipse*[14].

Ipse (având în structura morfologică demonstrativul monosilabic *is* + particula invariabilă – *pse),* era un intensiv şi punea în evidenţă substantivul pe care îl determina sau pe care îl reprezenta. Sensul său fundamental era *eu (tu, el, ea) însuşi* şi nu altul. Guy Serbat lua în considerare şi alte valori semantice, impuse de contexte ca: „*Caesar ipse*" („Cesar lui- meme"- nota profesorul francez), ceea ce însemna„*Cezar în persoană*".Latina târzie modifică sensul fundamental, *ipse* devenind – după secolul al VII- lea- sinonim cu *is, iste, hic* sau chiar cu pronumele de persoana a- III-a. În Gasconia, Sardinia şi o parte din Catalonia, *ipse* va fi folosit ca articol[15]

Iste (format prin aglutinare, de la *is+te,* particulă prin care a supravieţuit indo-europeanul **tu*) avea sensul „aceasta", dar în unele situaţii de communicare făcea referire la persoana a II-a.Sensul pe care îl avea în astfel de contexte nu era „acela de acolo", ci „ţie, al tău, vouă".Aşa de exemplu, într-o sintagmă ca „ista mens", sensul lui *ista* este „ sentimentele tale".De pe aceleaşi poziţii ale lingvisticii coşeriene, actualizarea s-a realizat şi în această situaţie, într-un proces care implică trecerea de la o realitate virtuală (mens) la una actuală(ista mens), de la „plurivalenţa desemnării potenţiale la monovalenţa denotaţiei concrete. În unele contexte, mai cu seamă în retorică, *iste* avea ca referent adversarul, iar sensul putea sa fie unul peiorativ. În discursul retoric, Guy Serbat remarca faptul că procesul de aglutinare a semnelor redundante – de tipul celui întâlnit în forma *iste* – este un proces care a ajutat limbile romanice să-şi creeze propriile lor demonstrative.

Utilizarea lui *ille* ca pronume sau adjectiv anaforic, ca şi corelativ al relativului este foarte veche în limba latină. Această valoare se dezvoltă în detrimentul valorii demonstrative care nu a rezistat decât în formele bine consolidate. Pentru a relua un substantiv exprimat anterior – într-un context pre-informaţional - în limba vorbită se folosea demonstrativul *ille,* cu valoarea unui pronume de persoana a III a, care indica absenţa obiectului, depărtarea de momentul vorbirii. Cu această persoană este completată paradigma limbilor neolatine prin posibilitatea pronumelui „de a face referire şi la substantiv"[16], nu numai la emiţător şi la receptor. Pe un graffiti de la Pompei citim: „

[12] Serbat 1994: 96.
[13] Serbat 1994: 97.
[14] Stati, în *Istoria*...I 1965: 151.
[15] Istoria I 1965: 152.
[16] Manoliu Manea 1971: 220.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Successus textor amat cauponiaes ancillam ...quae quidem ILLUM non curat, sed ILLA comiseretur", unde *ille* este utilizat ca pronume personal de persoana a III-a . Utilizarea ca pronume sau adjectiv anaforic şi în calitate de corelativ al unui relativ era mult mai veche. Sunt sensuri care s-au dezvoltat în deplină consonanţă cu valoarea de demonstrativ. Numeroase sunt exemplele selectate de Guy Serbat, prin care profesorul francez atestă valoarea anaforică a lui *ille*, în perioada clasică: citându-l pe Marc Antonio, Cicero precizează: „quo enim ILLE die contionatus est"[17], unde *ille* – în calitate de actualizator al lui *is* transformă numele *diem*(ziua), dintr-un concept virtual într-o reprezentare reală *(ziua aceasta)*.Se realizează trecerea de la semnificaţie la designaţie. *Ille* relua adesea, un relativ: „ Quicquid habuit ...ILLUD totam habuit e disciplina"(Cicero), context în care *illud* are rolul specific pronumelui *id*. Utilizate ca anaforice, demonstrativele - în funcţie de intenţia emiţătorului - aduceau în plus o informaţie asupra poziţiei fiinţei aflate în spaţiul perceptiv, pe care o reprezentau în raport cu locutorul.

Observăm din exemplele date că fuzionând sau nu cu substantivul, unele pronume latine îşi pierd valoarea demonstrativă şi trimit receptorul - în numeroase situaţii de comunicare la o pre-informaţie, la ceva dinainte ştiut, la ceva ce receptorul înmagazinase în memoria textuală. Unele dintre aceste forme, ca de pildă *ille*, aveau în comun trăsătura *„cunoscut"*. Statutul lor în vorbire era acela de actualizator, calitatea de determinant transformând numele dintr-un concept generic, într-o reprezentare concretă (cf. *„eam* partem Oceani *quae* est ad Hispaniam").În contexte de acest tip, pronumele demonstrativ nu individualiza prin sine însuşi, ci împreună cu grupul nominal vs. grupul verbal şi contextul extralingvistic(care contribuia la actualizare). Acest statut al demonstrativelor latine diferă de acela al lui *unus, a, um*, de pildă,care actualizează un nume ce apare pentru prima dată în enunţ. A se compara: „ *„eam* partem Oceani *quae* est ad Hispaniam" – unde se presupune că referentul este cunoscut de către interlocutor şi *„Unam* partem videbam". Observăm că trăsătura „cunoscut"se manifesta în diferite grade la pronumele demonstrative latine, gradul de actualizare urmând o traiectorie ascendentă, de la o cunoaştere reală, a identităţii (Caesar *ipse*), la o cunoaştere generală (*„ille* die") şi, în cele din urmă, la cunoaşterea concretă, precisă (*eam* partem Oceani *quae*...).Cu valoare anaforică, demonstrativul era folosit în limba vorbită, către mijlocul secolului I post Ch. – unde elementul deictic apărea cu o mare frecvenţă. Utilizarea lui *ille* cu aceste valori a adus cu sine dispariţia înţelesului de demonstrativ şi apariţia formelor pronominale gramaticalizate prin care se actualizează trăsătura „ cunoscut". Originea ca şi conţinutul categoriei determinării prin articol definit, ar trebui reconsiderată – într - o mai mare măsură - din perspectiva naturii deictice a demonstrativului (pe care tradiţia limbajului colocvial o impunea) - şi care a supravieţuit parţial, în limbile romanice occidentale. Articolul definit nu se abate de la interpretarea lingvistică a raportului dintre subiectul vorbitor şi „obiectul" denumit de substantiv, din perspectiva „cunoaşterii în interiorul relaţiei clasă- constituenţi" [18].

În perioada post-clasică a limbii latine, chiar dacă pierderea flexiunii nominale şi frecventa utilizare a elementelor analitice cu rol dezambiguizator au produs modificări

[17] Serbat 1994: 101.
[18] Irimia 2000:54.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

majore în sistemul limbii, domeniul enunţării a conservat prin articolul hotărât trăsătura „cunoscut" a unora dintre anaforicele latine, în mod deosebit, a lui *ille* şi *ipsu*. În această dihotomie sistem – enunţare (limbă/vorbire) îşi au izvoarele cele două direcţii de interpretare a articolului: a. *tradiţională*, conform căreia articolul este parte de vorbire de -sine- stătătoare, cuvânt; b. *structuralistă*, care acordă articolului statutul de morfem al categoriei gramaticale a determinării, un tip special de „ determinare primară", cu trei termeni: articol hotărât, articol nehotărât şi articol Ø Pornind de la afirmaţia lui Diaconescu referitoare la faptul că „articolul exprimă valori nu noţiuni"[19], am numi această direcţie de interpretare, *semantico-istorică*. În perioada latinei târzii, demonstrativul de depărtare *ille* sau, mai bine zis, forma *illu* îşi pierde valoarea pronominală, dând naştere în limbile romanice, articolului definit („ Il manqué au latin une espece de mots qui correspondrait a l article grec et allemande",cf. W. Meyer-Lubke). Tagliavini punea apariţia acestui tip de articol pe seama „atenuării sensului demonstrativului": *ille, illu* (pentru limbile franceză, italiană, română s.a.m.d.) şi *ipse, ipsu* (pentru limbile sardă, şi parţial, catalană şi gasconă). Fenomenul slăbirii sensurilor de demonstrativ în limba latină nu este unul singular în Antichitate. Articolele din limba greacă, *ó* (m.), *ḗ* (f.), *tó* (n.) sunt la origine tot demonstrative slăbite. Statutul, valorile (morfologice, referenţiale) şi metamorfozele lui *ille* au fost, fără îndoială, mult mai complexe decât se pare. Cauzele care au generat apariţia articolului hotărât în limbile romanice ca şi modificările la nivelul sistemului sunt deosebit de variate şi antrenează factori de natură lingvistică, pragmatică, psiho-socială, socio-culturală etc. *Muller,* de pildă, avansa ipoteza că articolul pune în valoare fiinţa umană, funcţia lui fiind aceea de a individualiza. Nevoia omului de a trece de la o reprezentare obiectivă la una subiectivă a lumii a fost resimţită acut spre sfârşitul perioadei imperiale, în aspectul colocvial al limbii latine. Este epoca în care *conştiinţa umană* cunoaşte o dezvoltare individuală, iar utilizarea demonstrativului cu valoare de articol şi a pronumelor personale, *ego, tu,* pe lângă verbe (în latina clasică verbul apărea singur) reflectă această nouă *forma mentis* ce a pus în valoare *individualitatea*.

Din perspectivă diacronică, considerăm că apariţia articolului se află într-o strânsă interdependenţă cu fenomenul general al pierderii flexiunii nominale, produs în latina târzie, sub presiunea sistemului fonetico - fonologic şi sub acţiunea legilor fonetice. Simplificarea sistemului flexionar în sine precum şi efectele acestei simplificări nu sunt de dată latină. Îşi au începutul în indo-europeană şi se manifestă deopotrivă în planul paradigmatic, sintagmatic şi/sau semantic al limbii (Fischer 1969; Sorin Stati 1969; Guy Serbat 1994):„Dezintegrarea sistemului cazual latin este, de fapt, o continuare a unei mişcări generale ce îşi are originea în reducerea sistemului cazual indo-european care cunoştea opt cazuri"[20]. Simplificarea sistemelor de variaţie, sub presiunea nivelului fonetic a declanşat apariţia formelor cazuale omonimice, în latina târzie. Căderea consoanelor finale creează două tipuri de opoziţii: 1. opoziţia caz- subiect/ caz- regim; 2. Opoziţia N-Ac / G-D. Maria Manoliu Manea avansa chiar ipoteza existenţei unui caz unic, spre sfârşitul unităţii latine din Italia şi Iberia,[21] datorat confuziei de timbru vocalic

[19] Diaconescu 1961: 168.
[20] Dimitrescu 1978: 202.
[21] Manoliu Manea 1971: 189.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(o/u). Deşi apariţia articolului hotărât nu este condiţionată de simplificarea flexiunii, cele două fenomene *se întâlnesc în ordine istorică* şi se sprijină reciproc, prin faptul că articolul devine şi marcă de flexiune cazuală a numelui, pe lângă calitatea de morfem al categoriei determinării.

În condiţiile dispariţiei flexiunii nominale, substantivul conservă trăsăturile semantic - lexicale latine, dar nu exprimă relaţiile sintagmatice. Dezvoltarea funcţiei sintactice presupune ieşirea obligatorie a substantivului „din condiţia lexicală – nume al clasei de obiecte - şi intrarea într-o situaţie gramaticală – nume al unui obiect particular, detaşat din clasa de obiecte"[22]. Omonimiile morfologice aveau implicaţii în planul sintactic al limbii. Rolul de a anula omonimia semnelor lingvistice din diferitele zone ale aceleaşi paradigme, spre a se ajunge la semnificaţii univoce a revenit articolului. Omonime morfologice puteau fi de exemplu, formele de N/ Ac /G/ D ale substantivelor de declinarea a II a, singular. Un substantiv de tipul *lup(u),* deşi conserva sensul lexical latin, în absenţa unui element analitic (prepoziţie, locuţiune prepoziţională), a unui afix (lupul/lupului) nu putea realiza anumite funcţii sintactice (complementul indirect /complementele circumstanţiale). A. Alonso avansează ipoteza că utilizarea lui *ille* ca articol definit s-a produs mai întâi la cazul subiectului, extinzându-se treptat la obiectul direct şi apoi la celelalte tipuri de complemente: „La extensión gradual del uso del artículo – nota A. Alonso – es manifestación de la extensión paralela del hábito de accentuar y recalcar las representaciones autosemánticas"[23]. Determinarea prin articol este, aşadar, o problemă de morfologie cu consecinţe asupra sintaxei. Sextil Puşcariu punea chiar apariţia enclizei pe seama unei simbioze a legilor interne ale limbii române, în cadrul căreia funcţionează şi tonul frazei, ca particularitate de ordin sintactic: „fraza nu putea începe cu un cuvânt neaccentuat", deoarece limba română plasează substantivul la începutul propoziţiei, tot aşa cum masează energia la începutul cuvântului – explica lingvistul. Iorgu Iordan, George Ivănescu, Ion Coteanu au condus şi nuanţat cercetările în această direcţie.

Prin realizările sale şi în mod special prin encliză, articolul hotărât nu devansează în limba română, categoria determinării. Morfemele actualizează valoarea pronominală originară - „definit"– alături de adjectivele demonstrative şi posesive. Ca marcă gramaticală a determinării, articolul hotărât are funcţii semantice specifice. Trăsătura „definit" [realizată prin morfemele determinării: (u) l; -le; -a (pentru masc./ neutru, sg.N.Ac.) ;- I; - le (pentru masc., pl., N.- Ac); - lui; - I (pentru masc./ neutru, sing., G-D);- lor (pentru masc., fem., neutru, plural, G- D)] echivalează pentru o bună parte din cercetările actuale, cu capacitatea articolului de a actualiza semnificantul substantival în discurs, în calitate de „ integrator enunţiativ". Prin actualizare – ca operaţie primară a determinării - dimensiunea „ideală" a limbii este actualizată, este orientată spre spaţiul obiectelor. Actualizarea substantivului nu este posibilă înafara determinării (cu excepţia – discutabilă şi aceasta – a substantivelor care desemnează o totalitate sau o parte), mai ales la singular. Din aceeaşi perspectivă semantico-istorică, articolul are funcţia de a individualiza („ Considerăm că articolul are rolul de a individualiza, de a concretiza, indicând că substantivul articulate denumeşte un obiect cunoscut"- nota Ion Coja), proces

[22] Irimia 2000: 54.
[23] Alonso 1967: 127.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

prin care obiectul se referenţializează, comunicând interlocutorului ideea de obiect cunoscut. În calitate de identificator, are valoare anaforică, trimite la „ o informaţie preexistentă..."[24]. Funcţiile semantice ale articolului hotărât în limba română sunt multiple, variază în mod diferit de la o categorie la alta (I. Coja): prin funcţia de generalizare, articolul devine „ cuantificator general", clasa de obiecte fiind denumită ca specie unică („Lupul schimbă părul, dar naravul ba"). Rolul articolului este de a uniciza. La nivel contextual, impune o relaţie obligatorie între noţiune şi context, contribuind la o anumită specificitate situaţională. În calitate de morfem al determinării, se află într-un raport de dependenţă faţă de substantiv, integrându-se substanţei acestuia . Afixele definte de determinare şi-au consolidat statutul prin „funcţia suplimentară de indice"[25] al categoriei de număr (ideea/ ideile)şi caz în limba română contemporană.

Privit în contextul integral al realizărilor romanice actuale, articolul definit are un statut destul de eterogen, în pofida unităţii sale de origine. În limba română, categoria gramaticală a determinării este exprimată atât sintetic, prin afixele enclitice, cât şi analitic, prin afixe proclitice, mobile. Majoritatea realizărilor produse în limbile romanice occidentale devansează însă categoria determinării. Limba italiană menţine acest tip de articolul ca parte de vorbire cu cea mai abstractă încărcătură semantică. Formele proclitice s-au specializat în funcţie de contextul fonetic imediat următor, de iniţiala substantivului, a adjectivului calificativ, a posesivului sau a oricărui alt determinant [*il; lo; l`* (masc., sing.); *i; gli* (masc., pl.); *la, l`* (fem., sing.); *le* (fem., pl.)]. Omofonia formelor de singular şi de plural a extins funcţional, valorile articolului hotărât şi în limba franceză : *maison* (sg.) şi *maisons*(pl.) au o pronunţie identică, rolul de marcator al opoziţiei singular – plural revenind articolului hotărât: *la maison - les maisons*.

Limbile occidentale au evoluat spre construcţia prepoziţie + substasntiv articulat. Chiar şi instrumentele analitice de tipul prepoziţiilor cunosc un fenomen amplu de resemantizare sub acţiunea articolului definit. Prepoziţiile: *di, a, da, in, su* se combină cu articolele, formând clasa aşa - numitelor *prepoziţii articulate*, în limba italiană : *del, dello, della, dell`,dei, degli, delle; al, allo, alla, all, ai, agli, alle;dal, dallo, dalla, dall`, dai, dagli, dalle; nel, nello, nella, nell`, nei, negli, nelle etc* Articolele *le* şi *les* precedate de prepoziţiile à sau *de* se contractă în limba franceză, dând naştere unor forme noi: *au, aux, du, des*. Fenomenul este similar în limba spaniolă, unde masculinul *el*, precedat de prepoziţiile *de* şi *a* se uneşte cu acestea, alcătuind formele contrase *del* şi *al*. În calitate de clasă morfologică, articolul hotarât are valori pronunţat deictice în spaniolă şi se impune prin realizări atipice limbii române (apare cu substantive desemnând zilele saptamânii, în locuţiuni adverbiale exprimând ora sau vârsta, cu pronume posesive sau cu funcţia de pronume demonstrativ). Dincolo de evoluţia semnificantului cvasi – latin, considerăm că valoarea pronunţat deictică a articolului hotărât (în portugheză şi spaniolă), autonomia funcţională, caracterul accentuat, expansiunea clasei prin forme dialectale specifice (formele actuale ale articolului definit masculin, în limba franceză) sunt realizări în măsură să consolideze statutul articolului definit, la nivelul clasei morfologice generale - în cazul limbilor romanice occidentale.

[24] Irimia 2000: 55.
[25] GALR II 2005: 86 .

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Encliza, autonomia sintactică limitată, poziţia neaccentuată obligă, în schimb articolul hotărât, la funcţionarea numai în prezenţa unui determinant şi în consecinţă, la menţinerea lui în calitate de morfem al determinării, cu funcţia suplimentară de indice al categoriilor de număr şi caz., Atât realizările de dată latină târzie, română comună cât si cele recente discutate, obligă la menţinerea celor două direcţii de interpretare, şi din alte considerente decât cele impuse în ordine istorică: 1. Raportat la celelalte clase morfologice, articolul definit are un statut aparte: nu poate fi considerat semn lingvistic finit prin sine însuşi – la nivelul sistemului; ca parte a enunţului se integrează în sfera comunicării numai dependent de semnificantul substantival. Se realizează la nivelul expresiei lingvistice, dar judecat în sine, nu are conţinut; 2.Comparat cu alţi determinanţi autosuficienţi, lexical şi sintactic, articolul definit se impune ca segment dependent, căruia îi lipseşte valoarea lexicală; 3. La nivelul clasei de obiecte denumită de substantiv, introduce (în sfera semantică) o informaţie în măsură să individualizeze obiectul denumit, adica să pună în valoare altă parte de vorbire, adică,, altceva" decât pe sine însuşi. Comunică despre valorile determinat/ nedeterminat ale substantivului; 4.Articolul definit nu este în măsură să aducă o informaţie lexicală. Ajută la definirea conţinutului noţional al substantivului; 5. Ca segment lingvistic de un anumit nivel, nu este alcătuit – asemenea cuvântului - din unităţi de rang imediat inferior, variabile, care se stratifică într-o ierarhie organică, pe baza „relaţiilor de incluziune" (Solomon Marcus), în funcţie de o *constantă*; formele acestui morfem rămân „variabila" însăşi, numită flectiv, componenta mobilă. Este un statut care nu îi permite să se combine cu mijloace suprasegmentale (accent, intonaţie), să aibă o funcţie sintactică şi în consecinţă, să se constituie în parte de vorbire.

La nivel pragmatic, articolul hotărât dobândeşte valori noi. Entităţile lingvistice - de la lexeme la grupuri nominale, în care apare articolul – sunt „ entităţi-ocurenţă", actualizate în comunicarea concretă, al căror rol este de a focaliza în discurs grupurile sintactice, cu precădere grupul nominal.

BIBLIOGRAFIE:

Alonso 1967 = A. Alonso, Estilistica y gramatica del articolo en espaniol, în *Estudios linguisticos*. Temas espanoles, Madrid, Gredos.

Bally 1965 = Ch. Bally, *Linguistique Générale et Linguistique Française*. Berna.

Coşeriu 1985 = Eugeniu Coşeriu, „Determinare şi cadru. Două probleme ale unei gramatici a vorbirii" În: *Ferdinand de Saussure. Şcoala geneveză. Şcoala sociologică. Direcţia funcţională. Şcoala britanică*. Bucureşti.

Coşeriu 1994 = E. Coşeriu, *Prelegeri şi conferinţe*, Iaşi, 1994.

Diaconescu 1961 = Diaconescu Paula, Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicaţie la limba română contemporană». Studii şi cercetări lingvistice 2.

Dimitrescu 1978 = Florica Dimitrescu, *Istoria limbii române*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti.

GALR II 2005 = *Gramatica limbii române*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005.

Irimia 2000 = Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Bucureşti, 2000.

Istoria I 1965 = *Istoria limbii române*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1965.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Manoliu Manea 1971 = Maria Manoliu Manea, *Gramatica comparată a limbilor romanice*, Bucureşti,
Kerbrat-Orecchioni 2002 = Catherine Kerbrat-Orecchioni, *L'énonciation. De la subjectivité dans le langage*, Paris,
Armand Colin.
Serbat 1994 = Guy Serbat, *Les structures du latin*, quatrieme edition revue et augmentee.
Saussure 1998 = Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Polirom, Iaşi
Vanţ 1962 = Felicia Vanţ, Gramatica limbii greceşti. Morfologia, Bucureşti .

THE REFERENCE VALUES OF LATIN DEMONSTRATIVE AND DEFINITE ARTICLE IN THE ROMANIC LANGUAGES

Abstract

We set off from Eugenio Coseriu's conception that speech is the only worthy starting point in all the languages manifestations. We will follow the role of referential values in the historical development of the article in Romanic languages which have their origin in the Latin demonstrative. We relate to the "known" characteristic as well as to the metamorphoses of the definite article from a system – speech perspective.

Universitatea „Petru-Maior , Târgu-Mureş,
Str. Nicolae Iorga, nr.1
butiurcadoina@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

INDEFINITE NPs AND *PE*-MARKING IN ROMANIAN*

SOFIANA CHIRIACESCU

1. INTRODUCTION

It is well known that Romanian is a language which marks its direct objects differentially by means of the particle *pe* (Niculescu 1965, Chiriacescu 2007, von Heusinger & Onea 2008). As in other Romance languages, direct object case marking is obligatory for some objects, optional for others and excluded for a third set, whereas this phenomenon is mostly accompanied by clitic doubling. The factors that are considered to be the main triggers of the marked direct object form are animacy, definiteness and specificity. DOM-marking starts at the more prominent part of these scales covering areas of different length (Farkas 1978, Dobrovie-Sorin 1994, von Heusinger & Onea 2008). So, whether a direct object will be marked or not depends on the amount of features united in the object in cause.

Up to this point, the literature (Chiriacescu 2007, Stark& Sora 2008, etc.), has focused on the development and on the parameters licensing DOM in Romanian, leaving aside certain constructions that could not be accounted for by means of the above mentioned factors. These constructions involve direct objects realized as post-verbal unmodified definite or indefinite nominal phrases. In such cases, both the marked and the unmarked direct object constructions coexist, whereby the difference in meaning between the two forms is subtle and difficult to analyze.

In the present paper I will focus on direct objects realized as indefinite nominal phrases which involve not clearly explained alternations between a *pe*-marked and an unmarked form. The examples (1a) and (1b) illustrate this variation. The context sentence (A) can be continued either as in (1a) where the indefinite direct object is *pe*-marked, or as in (1b) where the object appears unmarked:

(1) *A:* *Ce face Maria? (What does Maria do?)*
a. *Maria o vizitează pe o prietenă*

* I would like to thank the organizing committee of the Second *International Linguistics Symposium* for organizing the symposium and for editing this volume. I am grateful to the audience of the *Second International Linguistics Symposium* held in November 2008 in Bucharest, especially Rodica Zafiu, Ileana Comorovski and Nicolae Saramandu. A previous version of this paper was presented at the "Focus at the Syntax- Semantics Interface" conference in April in Stuttgart. My research was supported by the German Science Foundation by a grant to the project C2: *Case and referential context*, as part of the Collaborative Research Center 732 *Incremental Specification in Context* at the University of Stuttgart.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Maria CL visits PE a friend
'Maria visits a friend.'

b. *Maria vizitează o prietenă*
Maria visits a friend
'Maria visits a friend.'

Examples as the one presented above underline the insufficiency of the general acknowledged criteria that trigger DOM to account for the optionality of *pe*-marking in Romanian. This paper proposes the introduction of the additional discourse- based parameter "referential persistence", to explain more subtle differences as those involving indefinite unmodified noun phrases. Referential persistence (Givon 1983, Ariel 1988) designates a discourse pragmatic property that is weaker than topicality and that reconstructs the informal description of "importance for the subsequent discourse". This property, for which a quantitative measure will be offered, indicates that the *pe*-marked indefinite unmodified NP will be taken up in the subsequent discourse with a high probability.

In Section 2 I will briefly present the local parameters that trigger DOM in Romanian, not taking into account global parameters such as the lexical semantics of the verb, secondary predication, etc. In Section 3 I will sketch out the concepts of topic continuity and accessibility, which will represent the staring point for the analysis of the discursive nature of *pe*-marked indefinite NPs. A special emphasis will be put on the concept of discourse prominence and its subcomponent "referential persistence". In Section 4 I will show that *pe*-marked direct objects realized as indefinite NPs are taken up in the subsequent discourse more often than their unmarked counterparts, signalizing a higher degree of activation. Section 5 contains the concluding remarks of this paper, as well as some open remained questions.

2. LOCAL FACTORS DETERMINING DOM

As already mentioned in the introductory part, animacy, definiteness and specificity are the three main factors that determine the *pe*-marking of a direct object in Romanian. In the following, I will briefly sketch the distribution of *pe* as a case marker along these scales, paying special attention to entities realized as indefinite direct objects in postverbal position[1]. Only direct objects specified for the semantic feature [+human] will be taken into account.

2.1 Definite expressions

In nowadays Romanian, *pe*-marking typically targets those direct objects which denote human entities. Personal pronouns referring to animate entities are always marked with *pe* and doubled by a clitic. Direct objects realized as reflexive pronouns, the interrogative

[1] Because of lack of space I have to generalize over many exceptions but see see Farkas (1978), Gramatica Academiei Române (2005), Chiriacescu (2007), von Heusinger & Onea (2008), Stark & Sora (2008), for a detailed picture of this distribution.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

and relative pronouns *care* and *cine* ("that/ who") referring to animates as well as inanimates, demonstrative pronouns (except *asta* "this".FEM.SG referring to neuter nouns) are also preceded by *pe*. The negative pronoun *nimeni* ("nobody") and the indefinite pronouns are also differentially marked with *pe* when they replace a noun referring to an individual.

Proper names referring to humans or strongly individuated, personified animals are regularly case marked with *pe* when they appear in direct object position. Exceptions from this rule are proper names referring to names of countries or cities, even if these names are used metonymically, denoting the inhabitants of a city.

In the case of definite unmodified direct objects, Romanian shows a general blocking effect of prepositions upon the definite article. Even though we do not analyze the differential marker *pe* in terms of a preposition, the above blocking phenomenon nevertheless holds, as illustrated in (2).

(2)	*Doctorul*	*o*	*examinează*	*pe*	*fat(*-a)*
	Doctor.DEF	*CL*	*examines*	*PE*	*girl*
	'The doctor examines the girl.'				

Note that the presence or absence of a clitic pronoun does not improve the acceptability of the sentence; however, this blocking effect disappears if the noun is further modified. While in the case of other prepositions this rule strictly blocks the apparition of the definite article, it renders two possibilities in the case of DOM-marked nouns. The ungrammatical sentence (2) can be replaced in two different ways: as in (3a) where *pe* is omitted and the definite article is kept, or as in (3b) where *pe* is retained but the definite article is omitted:

(3)	*A:*	*O fată merge la doctor. (A girl goes to the doctor.)*				
	a.	*Doctorul*	*examinează*	*fata*		
		Doctor.DEF	*examines*	*girl.DEF*		
		'The doctor examines the girl.'				
	b.	*Doctorul*	*o*	*examinează*	*pe*	*fată*
		Doctor.DEF	*CL*	*examines*	*PE*	*girl*
		'The doctor examines the girl.'				

To keep the story simple, I will neither explain nor enumerate the blocking effects and exceptions found within the class of definite unmodified NPs. It suffices to emphasize at this point that, in the case of direct objects realizes by means of a definite unmodified nominal phrase, Romanians can generally choose between two constructions, like those in (3a) and (3b) above. Both sentences are grammatical and have the same propositional content and depending on the context and language register, speakers tend to prefer one construction over the other (for an extensive analysis of examples with definite NPs in direct object position, see von Heusinger & Chiriacescu 2008, to appear).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2.2 Indefinite nominal phrases

For indefinite human direct objects, *pe*-marking is optional; however, the parameters that might influence the DOM-marking are not quite clear, this being a typical instance of "fluid" constraints (see Malchukov & de Hoop 2007).

In what follows, we test different types of specificity: scopal specificity with intensional and extensional operators and epistemic specificity in transparent contexts. Scopal specificity, whether with extensional or intensional operators, triggers *pe*-marking. While the sentence (4a) is ambiguous between a specific reading (or wide scope) and a non-specific (or narrow scope) reading, the non-specific reading in (4b) is ruled out due to the presence of *pe* (Dobrovie-Sorin 1994). The variation between wide and narrow scope is maintained for constructions with intentional operators, like in (5):

(4) Extensional operators (universal quantifiers)

a.	*Toți*	*bărbații*	*iubesc*	*o*	*femeie*	
	All	*men*	*love*	*a*	*woman*	
	'All men love a woman.' (specific/ non-specific)					
b.	*Toți*	*bărbații*	*o*	*iubesc*	*pe*	*o* *femeie*
	All	*men*	*CL*	*love*	*PE*	*a* *woman*
	'All men love a/ this woman.' (only specific)					

(5) Intensional operators

a.	*Ion*	*caută*	*o*	*secretară*		
	John	*looks for*	*a*	*secretary*		
	'John looks for a secretary.' (specific/ non-specific)					
b.	*Ion*	*o*	*caută*	*pe*	*o*	*secretară*
	John	*CL*	*looks for*	*PE*	*a*	*secretary*
	'John looks for a secretary.' (only specific)					

In a "transparent" context, the contrast between (6a) and (6b) can be (partially) explained by means of epistemic specificity. It seems that the characteristics of the referent *un prieten* ('a friend') are not important in (6a), while (6b) gives the impression that the speaker intends to communicate more information about the direct object.

(6) Transparent context

a.	*Petru*	*a*	*vizitat*	*un*	*prieten*		
	Petru	*Aux.*	*visited*	*a*	*friend*		
	'Petru visited a friend.'						
b.	*Petru*	*l*	*-a*	*vizitat*	*pe*	*un*	*prieten*
	Petru	*CL*	*Aux.*	*visited*	*PE*	*a*	*friend*
	'Petru visited a friend.'						

This very interesting variation hints towards a more complex system of contrasts (see von Heusinger & Onea 2008 for a detailed analysis). In the next sections, we will concentrate

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

on the variation between (6a) and (6b), which is not sufficiently described in terms of epistemic specificity.

2.3 Summary

The next table (7) comprises the referential contexts in which direct objects are *pe*-marked in Romanian. Besides the type of phrase through which the objects are realized, the table also makes a clear distinction in the domain of indefinite nominal phrases with respect to specificity. So, indefinite non-specific NPs are not differentially marked.

(7) Referentiality Scale for *pe*-marking in Romanian for human direct objects

pers. pron.	> *propr. noun*	> *def. NP*	> *indef. spec. NP*	> *indefinite non-spec.NP*
obligatory		*obligatory (with exceptions)*	*optional*	*ø*

As we could see so far animacy, definiteness and specificity cannot thoroughly account for the distribution of *pe* with the free variation found in the domain of unmodified indefinites in contexts like that in (6). Neither topicality, nor other global parameters (like the lexical properties of the governing verb or secondary predications, etc.) are general enough or useful to explain this variation.

In what follows, I will account for the problematic examples involving indefinites by adding a more general parameter on the list of the factors licensing DOM in Romanian. I will use the gradual concept of "topic continuity" introduced by Givon (1981), to show that *pe*- marked indefinites are more prominent in the discourse than their unmarked counterparts.

3. ACCESSIBILITY AND INDEFINITE REFERENCE

Before the seminal work of Givon, the concept of topic was understood in an intuitive way, a sentence was therefore conceived as containing at most one topic. Givon (1981, 1983) was the first to introduce the graded concept of "topic continuity" (the situation in which the same topic extends over several clauses) for the behavior of discourse referents across more than one sentence. He showed, for example, that an entity realized as a zero anaphor is an accessible topic and is most continuous, while an indefinite NP is less accessible and therefore usually discontinuous.

3.1. Accessibility Hierarchies

Accessibility/ giveness theories offer a procedural analysis of the referring expressions, as marking different degrees of mental accessibility. In this framework, where "accessibility" is regarded as a gradient category rather than a categorical one, as in DRT, a discourse referent can be more or less accessible. The basic idea behind this theory is that referring expressions are actually accessibility markers by giving evidence

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

to the addressee on how to retrieve the appropriate mental representation for an entity. So, the referential form of the referent mirrors its accessibility status and its prominence in the discourse. There have been many attempts to capture the correlation between the accessibility of an entity and the referential expression through which this entity is realized, for example Prince's (1981) "Familiarity Scale", Ariel's (1988) "Accessibility Hierarchy" or Gundel, Hedland & Zacharski's (1993) "Giveness Hierarchy" which is exemplified in (8).

(8) Givenness Hierarchy (Gundel, Hedland & Zacharski 1993)

in focus	> activated	> familiar	uniquely identifiable	> referential	> type identifiable
it	*that*, *this*	*that* N *this* N	*the* N	indefinite *this* N	*a* N

more accessible ◄——————————————► less accessible

This approach suggests that the mental accessibility of an entity has a strong impact upon the reference form which will be chosen to refer to it. In English, for example, there are two determiners which can precede a NP in a specific indefinite context: the indefinite article *a* and the determiner *this* (the referential and not the deictic *this* determiner). However, these two forms cannot be used interchangeably. Ionin (2006) notes that besides their different scopal behavior (*this*-determiners do not take narrow scope with respect to intensional or modal operators and negations), the two forms also differ with respect to the noteworthiness property. The examples (9a) and (9b) underline the latter difference:

(9) a. He put √a/ #this 3$ stamp on the envelope, so he wants to send the letter.
b. He put √a/ √this 3$ stamp on the envelope and realized only afterwards that it was worth a 100$.

If the speaker uses *this* over *a* in (9a), s/he conveys additional information about the NP headed by the determiner. Accordingly, the hearer expects that the speaker will talk about the stamp again, perhaps explaining what the noteworthy quality of the stamp is. Because this expectation remains unfulfilled in (9a) in contrast to (9b), the usage of *this* is rendered infelicitous. So, in the so called "transparent context" as in (9), a noteworthy referent can be preceded by *this* if it will be implicitly or explicitly referred to again (Prince 1981). We will see in Section 4. that the apparent optionality of the *pe*-marked construction and the unmarked one can be explained (in most contexts) in a similar manner as the variability presented above.

3.2 Discourse prominence

Indefinite expressions do not "look back" or refer to already introduced referents in the same way as definite expressions. However, as already stated, Gundel et al. (1993) assume two kinds of indefinite NPs - one specific and one non-specific. Givon (1981) and

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Wright & Givon (1987) give more types of indefinites in order to explain the development of the indefinite article at different stages. They distinguish between specific and non-specific uses of indefinite expressions, among others.

Starting from the premise that thematically more important referents tend to be more anaphorically accessible and cataphorically persistent, Givon develops two measurements for topicality: referential distance ("look back") and topic persistence ("look forward"). The first factor, "referential distance" determines how recently an entity has been mentioned, by looking at the sentences on the left of the referent. The second factor "persistence" measures how long the entity will remain in the discourse after it was introduced for the first time. The way in which an entity is referred to reflects the speaker's intentions about the role this entity will play in the subsequent discourse. Because the two factors often overlap, we will only look at the "referential persistence" of the referent introduced in the discourse.

4. REFERENTIAL PERSISTENCE

In this section I will illustrate the referential persistence of a *pe*-marked referent by comparing this type of construction with the one in which the referent in direct object position is not preceded by *pe*. The first article in (10) contains a direct object that was introduced by means of *pe* in the discourse, whereas in the second article (11), the same indefinite direct object occurs without *pe*. The two article extracts relate the same shooting event in the same way, the only difference being the form of realization of the two objects.

(10) *pe*-marked DO[2]	(11) *pe*-unmarked DO[3]
[1] Neculai Florea, de 40 de ani, viceprimarul satului Horodniceni, şi-a pus poliţia pe cap după ce l-a împuşcat cu un pistol cu gloanţe de cauciuc **pe un tânăr** din localitate.	[1] Viceprimarul Neculai Florea, din comuna Horodniceni, este cercetat de poliţie după ce în noaptea de sâmbătă spre duminică a împuşcat în picior **un tânar** de 24 de ani la discotecă.
[2] Incidentul s-a petrecut în noaptea de 10 spre 11 februarie, la discoteca ce aparţine soţiei viceprimarului Florea şi a fost reclamat la poliţie în cursul după amiezii, la ora 15:40.	[2] Viceprimarul, care este membru PNG, a scos pistolul pentru a interveni într-o încăierare între tineri, care avea loc în discoteca familiei sale.
[3] La ora respectivă, **Vasile M.**, de 24 de ani, din comuna Horodniceni, **pro** s-a adresat postului de poliţie reclamând că **pro** a fost împuşcat în picior de viceprimarul Neculai Florea.	[3] El este asociat unic, iar soţia sa administrator.
[4] La Horodniceni s-a deplasat în aceeaşi zi o echipă operativă a Serviciului arme,	[4] Poliţia a stabilit că **tânărul împuscat, Vasile Mihai**, pe fondul consumului de

[2] http://www.obiectivdesuceava.ro/index.php?ids=26841&page=articol

[3] http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2007-02-13/un-viceprimar-a-impuscat-un-tanar-in discoteca.html

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

explozivi, substante toxice din IPJ Suceava, pentru a elucida cazul.
[5] Din primele verificări efectuate s-a stabilit că în cursul nopţii, la discoteca viceprimarului, pe fondul consumului de alcool, a avut loc o altercaţie, iar Neculai Florea a folosit pistolul cu gloanţe de cauciuc împotriva lui **Vasile M.**, pe care **l**-a împuşcat în picior, rănindu-**l**.
[6] Viceprimarul Neculai Florea susţine că a fost nevoit să facă uz de armă, întrucât a fost agresat **de tânărul în cauză**.
[7] A spus că în cursul nopţii de 10 spre 11 februarie, în discoteca administrată de soţia lui a izbucnit un scandal între două grupuri rivale de tineri.
[8] "Soţia mea m-a chemat şi am intervenit ca să liniştesc apele.
[9] Am încercat să stau de vorbă, să-i calmez, dar **băiatul acela** m-a lovit în piept şi era cât pe ce să [...].

alcool, **pro** a fost implicat într-un scandal, iar viceprimarul a intervenit pentru a-**l** stopa.

(no further co-referential expressions)

Before analyzing the persistence of the direct objects, it is also important to underline the fact that in (10), it is the other man, Neculai Florea, who is the topic of the discourse, and not the *pe*-marked DO. Furthermore, it is also worth noting that the two examples in (10) and (11) do not contrast in their epistemic specificity.

A striking observation with respect to DOM is the fact that the *pe*-marked direct object in (10) displays a higher discourse prominence than the direct object which is not preceded by *pe* in the discourse, because it displays the potential to generate further co-referential expressions. This feature of DOM marked indefinite direct objects is underlined on the one hand by the fact that the referent of this object is taken up in the next nine sentences 8 times, while the referent of the not *pe*-marked direct object in (11) was mentioned again in the next eleven sentences only 3 times.
The structures of the above given examples are:

(12) Structure of (10):
[$_1$...**pe** indef NP] [$_2$] [$_3$ PN, pro, pro] [$_4$] [$_5$ PN, pers.pron, PN] [$_6$ def NP] [$_7$ ..] [$_8$ ..]
[$_9$ def NP] [$_{10}$ pron] [$_{11}$ pron]

(13) Structure of (11)
[$_1$ indef NP] [$_2$] [$_3$] [$_4$ ... (def NP + Adj+ PN), pro, CL]

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

On the other hand, the discourse prominence of the *pe*-marked direct object is evidenced by the first anaphoric item. In article (10), the newly introduced referent *un tânăr* ('a young man') is taken up in the following discourse by a proper name. However, a proper name can be opted for only in cases in which the presupposition licensed by the proper name can be accommodated within the context. This does not hold for the second article (11), in which the referent of the unmarked direct object is mentioned again by means of the definite modified NP *tânărul împuşcat* ('the young man that was shot').

The next table in (14) is a modified version of the table presented under (7) above.

Besides the distribution of *pe*-marking along the Referentiality scale, the table also contains the newly introduced factor "referential persistence":

(14) Referentiality Scale for *pe*-marking in Romanian for human direct objects

Ref Scale	*pers.*	*> PN*	*> def. NP*	*> indef NP*		*> non-arg*
Disc Prom	*pron.*					*NP*
				spec.	*non-spec*	
topic	+	+	+	+	+	n.a.
ref persistence	+	+	+	+	n.a.	n.a.
non-prominence	+	+	+ (±)	-	-	–

Indefinite specific objects which are important for the upcoming discourse are characterized through a high persistence and will therefore be marked by *pe*. Accordingly, indefinite specific objects which are not that relevant for the discourse in question will not be taken up too often in the subsequent discourse. The lack of prominence of such objects is formally expressed by the absence of *pe*.

5. CONCLUSION AND OPEN QUESTIONS

As I have showed in this paper, *pe*-marking expresses different functions. One of them is to indicate a higher activation in terms of referential persistence of the direct object marked in this way. To assume that the direct object preceded by *pe* is more activated, is a weaker claim than to assume that DOM-marking expresses topicality.

While "referential persistence" characterizes definite nominal phrases in direct object position as well (see von Heusinger & Chiriacescu 2008, to appear), it is still open whether this feature is a property that applies only to synchronic Romanian data, or if it also holds for diachronic texts. Furthermore, several problems of the empirical base of the hypothesis still remained unresolved. One of these problems might be the fact that there still exist other parameters that could interact with *pe*-marking (as for example different verb classes (see von Heusinger 2008 for Spanish). Another encountered problem is the fact that I could find only a limited number of instances of *pe*-marking with indefinite direct objects under "controlled conditions" as in the examples (10) and (11) above.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

REFERENCES:

Ariel, Mira. 1988 = Ariel, Mira, *Referring and Accessibility. Journal of Linguistics* 24. 65-87.

Chiriacescu, Sofiana 2007 = Chiriacescu, Sofiana, *Pe-Markierung und Diskurs-Prominenz im Rumänischen*. Magisterarbeit. Universität Stuttgart.

Cornilescu, Alexandra 2001 = Cornilescu, Alexandra, *Direct Objects at the Left Periphery, the Case of Romanian*. In: Bucharest Working Papers in Linguistics 3, Bucharest. 1-18.

Dobrovie-Sorin, Carmen 1994 = Dobrovie-Sorin, Carmen, *The Syntax of Romanian*. Berlin: Mouton deGruyter.

Farkas, Donka 1978 = Farkas, Donka, *Direct and indirect object reduplication in Rumanian*. In *Papers from the Seventeenth Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society* (CLS 14), 88-97. University of Chicago, Chicago.

Givon, Talmy 1981 = Givon, Talmy, O*n the Development of the Numeral 'one' as an IndefiniteMarker. Folia Linguistica Historia* 2. 35-53.

Givon, Talmy 1983 = Givon, Talmy, *Topic Continuity in Discourse. An Introduction*. In: T. Givón (ed.). *Topic Continuity in Discourse. A Quantitative Cross-Language Study*. Amsterdam; Philadelphia: Benjamins. 1-41.

Gramatica Limbii Romane 2005 = *Gramatica Limbii Romane,* Vol I. *Cuvantul*. Bucuresti: Editura Academiei Române.

Gundel, Jeanette & Hedberg, Nancy & Zacharski, Ron. 1993 = Gundel, Jeanette & Hedberg, Nancy & Zacharski, Ron, *Cognitive Status and the Form of Referring Expressions in Discourse. Language* 69. 274-307.

von Heusinger, Klaus. 2003 = von Heusinger, Klaus, *The Double Dynamics of Definite Descriptions*. In: J. Peregrin (ed.). Meaning in the Dynamic Turn. Amsterdam et al.: Elsevier. 150-168.

von Heusinger, Klaus 2008 = von Heusinger, Klaus, *Verbal Semantics and the Diachronic Development of Differential Object Marking in Spanish*. Probus 20.

von Heusinger, Klaus & Onea, Edgar 2008 = von Heusinger, Klaus & Onea, Edgar, *Triggering and Blocking Effects in the Diachronic Development of DOM* in Romanian Probus 20.

Ionin, Tania 2006 = Ionin, Tania, *This is definitely specific: specificity and definiteness in article systems. Natural Language Semantics*. Springer. 14. 175-234.

Kamp, Hans and Agnes Bende Farkas 2006 = Kamp, Hans and Agnes Bende Farkas, *Specific Indefinites: Anchors and Functional Reading*. Ms. Universität Stuttgart.

Malchukov, Andrei & Helen de Hoop 2007 = Malchukov, Andrei & Helen de Hoop Malchukov, Andrei & Helen de Hoop, *On fluid differential case marking: A bidirectional OT approach. Lingua*, Vol. 117, Issue 9. 1636-1656.

Mardale, Alexandru 2002 = Mardale, Alexandru, *Note despre construirea obiectului direct prepositional in Romana si Spaniola*. In: *Studii si cercetari lingvistice* 1-2. 77-94.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Niculescu, A 1965 = Niculescu, A, *Obiectul direct prepozitional in limbile romanice*. In: *Individualitatea limbii romane intre limbile romanice*. Bucuresti: Editura Stiintifica.

Prince, Ellen 1981 = Prince, Ellen, *Toward a taxonomy of given-new information*. In:P. Cole (ed.). *Radical Pragmatics*. New York: Academic Press. 223-255.

Stark, E & Sora Sanda 2008 = Stark, E & Sora Sanda *Why is there differential object marking in Romance? 29th Annual Meeting of the German Society for Linguistics in Bamberg*, Germany.

Wright, S. & Givon, Talmy 1987 = Wright, S. & Givon, Talmy, *The pragmatics of indefinite reference: quantified text-based studies. Studies in Language* 11. 1-33

INDEFINITE NPs AND *PE*-MARKING IN ROMANIAN

Abstract

The fact that in Romanian a direct object is sometimes morphologically marked by the particle *pe* and sometimes not, is a long attested phenomenon (Niculescu 1965, Chiriacescu 2007, von Heusinger & Onea 2008, among others). Most studies on Differential Object Marking (DOM) explained most occurrences of *pe* as a case marker in terms of animacy, definiteness and specificity. However, there still remained instances which could not be accounted for by means of the above mentioned parameters. These not elucidated cases are those in which a direct object realized as an unmodified definite or indefinite nominal phrase are optionally marked, while the difference in meaning between the two constructions is subtle.

Focusing on examples in which the direct object is realized as an indefinite unmodified nominal phrase, I underline the necessity of a more detailed analysis of the principles involved in *pe*-marking by taking into account the discourse context in which such indefinites occur. I will show that differentially marked direct objects receive a preferential treatment in the perception and production of a discourse in comparison to their unmarked counterparts. *Pe*-marking displays the property of "referential persistence" (the number of occurrences of co-referential expressions) of a referent introduced by an indefinite direct object in the discourse. Consequently, I propose the introduction of an additional discourse- based parameter to account for *pe*-marked indefinite direct objects.

Institut für Linguistik/Germanistik
Universität Stuttgart
Heilbronner Str. 7
70174 Stuttgart
Sofiana.chiriacescu@ling.uni-stuttgart.de

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ACORDUL ÎN GEN AL SINTAGMELOR COORDONATE

BLANCA CROITOR

1. PRELIMINARII

În acest articol voi urmări realizarea acordului în gen al sintagmelor coordonate atunci când termenii coordonați sunt de genuri diferite sau prezintă o neconcordanță între genul natural și genul morfosintactic (formal). Este interesant de urmărit, în prima situație, cum se rezolvă conflictul dintre genurile termenilor coordonați, în a doua situație, dacă acordul se face formal sau referențial și care sunt mecanismele care explică realizarea acordului în ambele situații.

Mă voi baza de date culese de la vorbitori nativi, în principal, dar voi urmări și observațiile făcute în gramatici la acest subiect. Motivele pentru care am dorit să testez preferința vorbitorilor sunt două: am observat de mai multă vreme o oarecare ezitare a vorbitorilor de română standard în a face acordul în astfel de situații, iar regulile descrise în gramatici sunt complicate și au criterii foarte diverse, pe care am dorit să le testez în uz.

Din lipsă de spațiu, voi discuta doar acordul de tip predicativ (acordul numelui predicativ și al predicativului suplimentar adjectival, precum și al verbelor la diateza pasivă perifrastică), nu și acordul în interiorul grupului nominal. Prin urmare, voi avea în vedere doar structuri de tip *Munții și văile sunt frumoase.*, nu și *munții și văile frumoase ale acestei regiuni.* Precizez, de asemenea, că voi discuta doar sintagmele coordonate prin *și*, nu și cele coordonate prin alte elemente coordonatoare (copulative sau disjunctive), și că mă voi referi la structuri în care conjuncții precedă verbul. În topica verb – subiect, acordul s-ar putea face prin atracție, cu cel mai apropiat termen coordonat, fenomen care este tolerat de normă[1].

2. DATELE RELEVANTE

În general, se discută problema acordului în gen a sintagmelor coordonate atunci când substantivele sunt de genuri diferite, pentru că se consideră că dacă termenii considerați sunt de același gen, și adjectivul nume predicativ[2] va fi de același gen:

---

[1] Vezi Avram 2001:340–341, GALR, II:386–387.

[2] Pentru simplificarea expunerii, voi mă voi referi la acordul adjectivului numelui predicativ, dar problemele sunt aceleași și pentru adjectivul cu funcția de predicativ suplimentar, și pentru verbul la diateza pasivă perifrastică.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(1) a. *Deputatul și senatorul sunt **plecați** la Bruxelles.*
b. *Cerneala și hârtia sunt **puse** pe masă.*

În cazul în care conjuncții sunt de genuri diferite, intervin criterii precum: caracterul animat sau inanimat al trmenilor coordonați, numărul la care se află fiecare dintre termenii coordonați și ordinea liniară a termenilor coordonați[3]. Voi discuta pe rând situațiile care corespund acestor criterii, începând cu cele în care termenii coordonați au trăsătura [+Animat] și continuând cu cele în care termenii coordonați au trăsătura [–Animat], unde regulile sunt puțin mai complicate.

2.1. Termenii coordonați au trăsătura semantică [+Animat]

În general, se arată că dacă cel puțin unul dintre termenii coordonați este de genul masculin, acordul se face la masculin (*Băiatul și fetele au fost **trimiși** să cumpere flori*). În celelalte situații, acordul se face la feminin.

Generalizarea potrivit căreia, dacă termenii coordonați sunt de același gen, și adjectivul se acordă la acel gen nu poate fi acceptată, din cauza unor contraexemple precum cele de mai jos:

(2) a. *Ordonanța a fost **ucisă** de un grup de soldați ai armatei inamice.*
b. *Soția sa a fost **ucisă** de un grup de soldați ai armatei inamice.*
c. *Ordonanța și soția sa au fost **uciși** de un grup de soldați ai armatei inamice.*

(3) *Daniela Bucuriană$_i$ și Norica Nicolai$_j$ au sosit la sediul DNA. Deputatul$_i$ și senatorul$_j$ se află aici pentru că au fost **convocate** să depună mărturie într-un proces.*

(4) *Manechinul român și starul american au fost **văzuți** ieri într-un restaurant din București.*

Exemplele de mai sus arată că acordul adjectivului cu funcția de nume predicativ nu se face pe baze formale, deși termenii coordonați sunt de același gen: feminin în (2c), masculin în (3), neutru în (4). În toate aceste exemple acordul se face pe baze semantice, în funcție de genul natural al referenților implicați: în (2c), unul dintre termeni coordonați are referent masculin (*ordonanța*), astfel încât acordul se face la masculin, ca în toate situațiile în care unul dintre termenii coordonați este masculin; în (3) acordul se face la feminin deoarece cele două substantive de genul masculin coordonate desemnează femei; în (4), acordul se face la masculin, semn că cel puțin unul dintre cele două substantive de genul neutru are referent masculin. Dacă acordul s-ar fi făcut la feminin, ar fi însemant că ambii termeni coordonați au referenți de sex feminin:

(5) *Manechinul român și starul american au fost **văzute** ieri într-un restaurant din București.*

[3] Pentru regulile de acord descrise de gramaticile normative și descriptive, vezi Iordan 1954:606–607, Avram 2001:344–345 , GALR, II:385–386.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Prin urmare, generalizarea în cazul în care termenii coordonaţi au trăsătura [+Animat] trebuie să facă referire la semantica termenilor coordonaţi, nu la genul formal al acestora, astfel încât ea poate fi reformulată astfel:

(6) Acordul în gen al sintagmelor coordonate formate din substantive [+Animat] se face pe baze **semantice**. Dacă cel puţin unul dintre referenţii termenilor coordonaţi este de sex masculin, acordul adjectivului cu funcţia de nume predicativ se face la masculin.

Această generalizare poate fi extinsă şi la pronume, în diverse poziţii sintactice: dublarea clitică, anafora intra- şi interfrastică:

(7) *I-am întâlnit pe Ion şi colegele lui în Piaţa Romană.*

(8) *M-am întâlnit cu Ion şi colegele lui de grupă. **Ei** veneau dinspre Piaţa Romană, **eu**, dinspre Piaţa Revoluţiei.*

(9) *Dana şi Dan îşi trimit bilețele **unul celuilalt** / *una celuilalt/*unul celeilalte în timpul orei.*

În ceea ce priveşte preferinţa pentru masculin în situaţia în care avem a face cu mai mulţi referenţi [+Animat], aceasta nu priveşte numai coordonarea. În general, în limba română (şi nu numai), referirea la un set de referenţi care nu sunt toţi de sex feminin se face prin masculin, în diverse contexte sintactice:

– masculinul este utilizat şi în contextele nonanaforice, deictice

(10) **[Ei/Studenţii]** *Au fost bine **pregătiţi**?* (despre studenţii prezenţi la un examen)

– substantivele epicene, care pot avea referenţi de sex masculin sau feminin, ca *elev, parlamentar, student* etc., se folosesc la masculin dacă în colectivul/ansamblul pe care îl desemnează este cuprins cel puţin un referent masculin

(11) ***Studenţii** au intrat în amfiteatru.*

Alegerea masculinului se face chiar dacă locutorul este de sex feminin, iar interlocutorul de sex masculin:

(12) a. *Eu şi tu am fost **aleşi** europarlamentari.* (*eu* – referent feminin; *tu* – referent masculin)
b. *Eu şi Ion am fost **invitaţi** la petrecere.* (*eu* – referent feminin).

Aceste exemple arată că există o **ierarhie** a categoriilor de gen, persoană şi număr în acordul de tip predicativ. Acordul cu verbul se face în funcţie de persoana locutorului (la persoana a IV-a). Acordul adjectivului (participial) se face în funcţie de genul referenţial (natural) al pronumelui de persoana a II-a, *tu*. Prin urmare, persoana

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

locutorului este întotdeauna relevantă pentru acord, însă genul său nu este întotdeauna relevant, fiind preferat genul interlocutorului, dacă locutorul este de sex feminin, iar interlocutorul de sex masculin.

Am întâlnit în emisiunile de radio și TV, cu prilejul monitorizării unor posturi, diverse exemple care evidențiază preferința pentru masculin. Se știe că în română, substantivele generice cu trăsătura [+Uman] se întâlnesc în toate cele trei clase de gen. Substantivele *persoană* și *figură* (când acesta se referă la o persoană) și substantivele colective *lume, populație* sunt de genul feminin, substantivul *personaj* este de genul neutru. Acestea se acordă, în general, formal/gramatical:

(13) *Aceste* **figuri** *au fost* ***zărite*** *și la mitingul de acum trei luni.*

(14) **Lumea** *este* ***plictisită*** *de politică.*

(15) **Populația** *este tot mai* ***săracă.***

(16) **Personajele** *acestea sunt* ***interesante.***

În cursul monitorizării, am întâlnit și exemple cu acordul semantic, referențial (exemplele sunt luate din talk-show-uri), în diverse structuri sintactice (subiect–predicat, subiect–predicativ suplimentar, antecedent–anaforic):

(17) *...există mari* **figuri** *care erau* ***plictisiți*** *de acest sistem...* (o persoană publică, Realitatea TV)

(18) *Astfel de* **personaje** [...] *cresc* ***singuri*** *sau cineva le plantează?* (moderator, Realitatea TV)

(19) *...***lumea** *ca să înțeleagă că o democrație funcționează prin Parlament, [pe] care tot* ***ei*** *l-au ales.* (o persoană publică, Realitatea TV)[4]

(20) *Au votat atunci și domnul Paveliu, că era în gașcă, acolo, a votat pentru doamna Macovei, și domnul Rușanu,* **toată lumea** ***erau fericiți.*** (o persoană publică, Realitatea TV)

(21) – *Sunt două categorii de* **persoane***: unele nu au niciun simptom timp de ani și ani de zile.* (un medic)

– *Deși sunt* ***bolnavi.*** (reporterul, completându-l pe medic; TVR 2)

(22) *Vor fi șase* **persoane** *care vor fi tocmai proaspăt* ***aleși*** *primari de sector.* (o persoană publică, Realitatea TV)

(23) *...să mai chemăm* **populația**, *obosindu-****i,*** *la urne.* (o persoană publică, Realitatea TV)

(24) **Rudele** *îi caută* ***disperați****, dar...* (prezentator, Acasă TV)

[4] În acest exemplu, schimbarea genului se asociază cu schimbarea numărului, conform sensului colectiv, generic al substantivului *lume*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(25) ...**minorităţile,** *şi cea maghiară, şi alte minorităţi, să poată să fie* ***reprezentaţi.*** (o persoană publică, Realitatea TV)

(26) ...*din partea* **partidelor** *parlamentare pe care* ***îi*** *reprezintă.* (o persoană publică, Prima TV).

La acestea se adaugă câteva exemple cu subiect postverbal, în care dezacordul în gen se poate datora şi neanticipării mesajului:

(27) ...*sunt* ***obligaţi*** *anumite* **persoane** *să primească bani.* (o persoană publică, Realitatea TV)

(28) *Pentru trafic de arme au mai fost* ***condamnaţi*** *alături de român alte opt* **persoane**. (prezentator Realitatea TV).

Aceste exemple întăresc generalizarea referitoare la preferinţa pentru acordul semantic la masculin atunci când este implicat cel puţin un referent masculin. Totuşi, trebuie remarcat faptul că în aceste exemple fie distanţa dintre **controlorul** acordului (elementul care impune acordul) şi **ţinta** acordului este destul de mare, fie ordinea este controlor – ţintă (unde dezacordul formal poate avea drept cauză şi neanticiparea mesajului). În plus, sunt exemple din limba vorbită, spontană, unde forma mesajului este adesea neglijată în favoarea conţinutului, şi chiar şi în limbajul colocvial, ele nu sunt foarte frecvente (neavând totuşi caracter de excepţii).

Prin urmare, nu putem extinde generalizarea din (6) în sensul că întotdeauna când este implicat un referent masculin acordul se face la masculin, din cauza exemplelor (13)–(16).

Se poate pune întrebarea de ce anumite substantive feminine cu referenţi masculini se acordă la feminin, iar altele se pot acorda la masculin. Pentru a explica acest lucru, trebuie să facem câteva distincţii în interiorul clasei substantivelor feminine cu referenţi masculini:

a) substantive care au exclusiv referenţi masculini: *ordonanţă, santinelă* etc. (destul de puţine);

b) substantive care pot avea fie referent masculin, fie referent feminin: *persoană, figură* (cu sens figurat), *vedetă* etc.;

c) substantive generice, colective, care, denumind colectivităţi umane, au şi referenţi masculini, şi referenţi feminini: *lume, populaţie* etc.

Substantivele din clasele de mai sus se acordă formal, conform normei. În uz, ambele tipuri de acord sunt posibile pentru clasa (a) şi pentru clasa (b), din motive diferite: pentru clasa (a), din cauza oscilaţiei între acordul formal şi cel semantic; pentru substantivele din clasa (b), prezenţa unui referent masculin poate declanşa un acord la masculin, dar numai la plural. Toate exemplele întâlnite în cursul monitorizării posturilor de radio şi TV sunt cu pluralul:

(29) a. ...*au mai fost* ***condamnaţi*** *alături de român alte opt* **persoane**. (prezentator, Realitatea TV) – vezi *supra,* (28)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

b. *...sunt făcute de* **persoane** *foarte tinere, cu idei, persoane care au foarte multe lucruri de spus, dar nu sunt* ***promovați****. Și noi ne-am gândit că ar trebui să fie promovați și tinerii ăștia...* (realizator, Realitatea TV)
c. *Vor fi șase* **persoane** *care vor fi tocmai proaspăt* ***aleși*** *primari de sector.* (o persoană publică, Realitatea TV) – vezi supra, (22)
d. *...30–40 de* **persoane** *pe zi care vin* ***mușcați*** *de câini.* (Realitatea TV).

Exemple de genul **O persoană a fost mușcat de câine*, **Această persoană a fost ales să conducă sectorul 5* nu sunt posibile în română, decât cel mult accidental, prin suprapunerea mentală a unor structuri sintactice.

Exemplele cu substantive din clasa (c) care să transmită un acord la masculin sunt rare. De asemenea, toate sunt cu pluralul (vezi *supra,* (19, 20, 23)).

O altă problemă ridicată de acordul semantic la masculin când este implicat un referent masculin este legată de asimetria dintre

(a) substantivul de genul feminin cu referent masculin, utilizat la plural (exemplul (30a)) și

(b) sintagma coordonată formată din două substantive de genul feminin, având cel puțin un referent de sex masculin (exemplul (30b)):

(30) a. *Trei persoane cu barbă și haine ponosite au fost* arestate (/*arestați) *ieri pe aeropotul Otopeni.*
b. *Ordonanța și soția sa au fost luați prizonieri (/**luate prizoniere**).*

Pentru a explica această asimetrie voi folosi folosi conceptele de CONCORD și INDEX, folosite de multe ori în literatura de specialitate pentru a explica realizările acordului. Pe scurt, în cadrul teoretic care folosește aceste concepte se arată că există două seturi de trăsături implicate în acord: trăsăturile CONCORD, asociate cu caracteristicile morfosintactice ale cuvântului, și trăsăturile INDEX, asociate cu proprietățile referențiale ale unui cuvânt. Substantivele se acordă, în general conform trăsăturilor de tip CONCORD, adică în conformitate cu trăsăturile lor formale. Sintagmele coordonate se acordă conform trăsăturilor de tip INDEX, referențiale[5]. Realizarea acordului în funcție de CONCORD sau INDEX se face ținând cont de clasa lexico-gramaticală a elementului acordat, poziția sa sintactică față de regent, uneori chiar și preferința vorbitorului. Astfel, pronumele personale se acordă pe baza trăsăturilor INDEX, ca în (31a), în timp ce demonstrativele se pot acorda atât pe baza INDEX-ului, ca în (31a), cât și pe baza CONCORD-ului, ca în (31b):

(31) a. **Persoana** *cu barbă a fost văzută.* ***El*** *trebuie arestat imediat.* (*apud* Farkas 1995), ***Acesta*** *trebuie arestat imediat.*
b. **Persoana** *cu barbă a fost văzută.* ***Aceasta*** *trebuie arestată imediat.*

[5] Din lipsă de spațiu, nu voi discuta aici statutul sintactic al sintagmelor coordonate. Nu există un consens în această privință, și este discutabil dacă ele au statut de grup sintactic (în sensul din gramaticile generative al termenului *grup*), iar coordonarea de două substantive, statut de grup nominal (sau grup determinat, substantivele fiind articulate). De aceea am și preferat termenul de *sintagmă* în locul celui de *grup*. Pentru argumentele pro și, mai ales, contra interpretării ca grup sintactic a sintagmelor coordonate, vezi Borsley 2005.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Uneori, același substantiv se poate acorda atât pe baza trăsăturilor CONCORD, cât și pe baza trăsăturilor INDEX. Este cazul substantivelor care prezintă o neconcordanță între genul natural și genul referențial, în situația în care genul referențial se poate recupera anaforic:

(32) [...] *din scripte,* **Daniela Buruiană** *ar fi stat în circumscripție 60 de zile. Pe de altă parte însă, așa cum reiese din monitorizarea IPP,* **demnitarul** *nu a avut activitate la propriul birou parlamentar, cu alte cuvinte, nu a fost* ***prezentă*** *în teritoriu.* („Obiectiv – Vocea Brăilei", 2007).

2.2. Termenii coordonați au trăsătura semantică [–Animat]

La inanimate, regulile de stabilire a genului sunt mai complexe decât cele de la nume de ființe. Gramaticile limbii române arată că în uz există oscilații și ezitări, ceea ce înseamnă că nu sunt niște reguli foarte bine fixate: „numeroase tipuri, corecte din punct de vedere teoretic, dar greoaie și nefamiliare vorbitorilor români, se întâlnesc rar în practică [...] fiind de obicei evitate. Situații de acest fel apar în special în traduceri, dar chiar și aici un bun traducător recurge la schimbarea construcției (de exemplu, apelând la pasivul reflexiv în locul celui analitic) sau găsește sinonime substantivale de același gen în locul substantivelor de genuri diferite [...] ori sinonime adjectivale cu formă unică la plural în locul adjectivelor cu forme de gen diferențiate"[6]. „Când substantivele sunt nume de lucruri, tipurile de acord sunt mult mai diferite. Cele mai multe dintre ele sunt însă greoaie și, de aceea, se evită în limba curentă."[7]

Factorii care decid sau influențează stabilirea genului sunt numărul, genul și ordinea liniară a conjuncților. Regulile, așa cum sunt ele indicate în gramatici[8], sunt cele din schema de mai jos. La rezultat am indicat doar genul, nu și numărul deoarece numărul este peste tot același (plural). Regulile sunt valabile indiferent de topică, în condițiile în care niciunul dintre conjuncți nu este reliefat în raport cu celălalt (prin sintagme ca *mai cu seamă, îndeosebi, în special* etc.):

m.sg. + f (sg./pl.) > f.
m.sg. + n. (sg./pl.) > f.
m.pl. + f. (sg/pl.) > acord prin atracție (genul termenului mai apropiat)
m.pl. + n.sg. > m.
m.pl. + n.pl. > acord prin atracție (genul termenului mai apropiat)
n. + f. > f.

Privind regulile de mai sus, am putea conchide că în coordonarea unor substantive [–Animat] de genuri diferite, stabilirea genului se face ***pe baze sintactice***, spre deosebire de coordonarea unor substantive [+Animat], unde acordul se face ***pe baze semantice.*** Este preferat femininul în situații în care, la coordonarea unor nominale [+Animat], ar fi preferat masculinul. Acordul se face la masculin doar în următoarele trei situații:

[6] Avram 2001:345.
[7] GA[2] II:109.
[8] GALR II:363–366, Avram 2001:344–345, Iordan 1954:606–607.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

– când este coordonat un substantiv masculin la plural cu unul feminin, la singular sau la plural, iar cel masculin este mai aproape de verb;

– când este coordonat un substantiv masculin la plural cu unul neutru la singular, indiferent de ordinea liniară a conjuncților;

– când este coordonat un substantiv masculin la plural cu unul neutru la plural, iar masculinul este mai aproape de verb.

Pentru a testa aceste reguli în uz, am realizat o anchetă printre vorbitori (20 de subiecți care lucrează în domeniul informaticii). Rezultatele chestionarului sunt următoarele:

m.sg. + f.sg. > f. = 18; m. = 2
n.sg. + f.sg. > f. = 20
n.sg. + n.sg. (-e) > f. = 19; m. = 1
n.sg. + n.sg. (-uri) > f. 18; m. =2
m.pl. + f.sg. > f. = 15; m. = 5
n.pl. + m.pl. > **f. = 12; m. = 8**
f.sg. + m.sg. > f. = 15; m. = 5
m.sg. + f.pl. > f. = 17; m. = 3)
m.pl. + n.pl. > f. = 18; m. = 2
m.sg. + n.sg. > f. = 18; m. = 2
m.pl. + f.pl. > f. = 15; m. = 5
n.sg. + m.sg. > f. 17; m. = 3
f.pl. + m.pl. > f. 15; m. = 5
m.sg. + n.pl. > f. 18; m. = 2
m.pl. + n.sg. > **f. = 9; m. = 10** (nu răspund = 1)
n.sg. + m.pl. > f. 7; m. = 13
n.pl. + m.sg. > f. 15; m. = 4 (nu răspund = 1)
f.sg. + m.pl. > **f. = 12; m. = 8**
f.pl. + m.sg. > f. = 15; m. = 5.

Se observă că răspunsurile vorbitorilor sunt destul de oscilante. Am reliefat cu aldine situațiile unde răspunsurile vorbitorilor se delimitează mai clar de regulile indicate în gramatici. Voi discuta aceste rezultate mai jos (punctul **3**).

2.3. Conjuncții au trăsătura [+Animat], respectiv [–Animat]

Conform gramaticilor[9], genul ales este cel al numelui de ființă Rezultatele chestionarului efectuat arată că în uz (așa cum și-l evaluează vorbitorii, cel puțin) regula acordului nu este întotdeauna respectată. Am testat exemple în care sintagma coordonată era formată dintr-un substantiv [+Animat] și unul [–Animat]. Răspunsurile primite au fost următoarele:

(33) n.sg. (referent feminin) + f.sg. [–Animat] > f. = 13; m. = 7

[9] GALR II:364, Avram 2001:344.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

*Britney Spears a suferit ieri un accident rutier. Atât megastarul, cât şi maşina au fost ..... **(zdrobit)** în urma ciocnirii de un camion.*

(34) n.sg. (referent feminin) + n.sg. [–Animat] > f. = 16; m. = 4
Manechinul român [o fată] *şi automobilul său pot fi ..... **(admirat)** pe prima pagină a tabloidelor de azi.*

(35) n.sg. (referent masculin) + f.sg. [–Animat] > f. = 9; m. = 11
*Irinel Columbeanu a făcut o nouă achiziţie pe patru roţi. VIP-ul şi maşina sa au fost ..... **(fotografiat)** în faţa unui club aseară.*

(36) f.sg. [+Animat] + m.sg. [–Animat] > f. 9; m. = 11
*Femeia şi copacul au fost ..... **(pictat)** de Rubens în trei tablouri succesive.*

Aceste răspunsuri arată că nu întotdeauna genul substantivului [+Animat] se impune. La ultimele două exemple, răspunsurile au fost foarte echilibrate. În exemplul (35), substantivul [+Animat] este de genul neutru, ceea ce constituie sursa ezitărilor vorbitorilor (la inanimate, în situaţia coordonării unui neutru singular cu un feminin singular, acordul s-ar face la feminin). La (36), substantivul [+Animat] este de genul feminin. Sursa ezitărilor o constituie aici faptul că dacă ambele substantive ar fi fost [+Animat], acordul s-ar fi făcut la masculin. Prin urmare, este vorba de o „neglijare" a faptului că substantivul masculin din (36) este inanimat, o extindere a preferinţei pentru masculin când este implicat un substantiv feminin [+Animat]. Testul ar trebui să cuprindă mai multe situaţii pentru a fi mai concludent, aceste exemple au fost introduse în chestionar mai mult pentru verificare, deoarece gramaticile nu semnalează că ar exista ezitări la coordonarea unui animat cu un inanimat.

3. INTERPRETAREA DATELOR. ANALIZE ALE GENULUI ÎN ROMÂNĂ

Voi schiţa aici câteva dintre analizele propuse pentru acordul în gen al sintagmelor coordonate şi, în general, problema genurilor din română. Una dintre analizele care s-au propus pentru acordul în gen din română este cea a lui Corbett[10], care afirmă că româna are trei *clase* de acord, dar acestea nu sunt neapărat genuri (aşa cum sunt genurile în latină, de exemplu). Dacă româna ar avea trei genuri, acest lucru ar trebui să se reflecte asupra *ţintelor* acordului (elementele care se acordă), ceea ce nu se întâmplă: adjectivele şi substitutele pronominale acordate anaforic cunosc doar două genuri. Prin urmare, Corbett distinge între *genurile controlorului* acordului (substantivele) şi *genurile ţintelor* acordului (adjectivul). Româna are trei genuri ale controlorului şi două genuri ale ţintei, corespunzătoare celor trei genuri tradiţionale şi celor două tipare de acord.

Farkas (1990) şi Farkas, Zec (1995) afirmă că sistemul genului din română poate fi caracterizat printr-o singură trăsătură, [F], care poate avea valori negative sau pozitive: substantivele de genul masculin au trăsătura [–F], substantivele de genul feminin au

[10] Vezi Corbett 1991:150–152, Corbett 2006:252–253.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

trăsătura [+F], iar substantivele neutre sunt *nespecificate* pentru gen, [0F]. Dublul model de acord al neutrelor și corelația cu numărul sunt explicate prin regulile de mai jos, a doua dintre ele, (B), fiind mai puternică:

(A) [0F] > [–F]
(B) [0F] > [+F]
[Număr: [+Plural]][11].

Această analiză, inspirată de acordul sintagmelor coordonate, nu explică însă formele de gen ale pronumelor personale (cf. Giurgea, 2008 și observațiile făcute la acest simpozion). Mai exact, nu explică de ce pronumele neutre au formă omonimă cu femininul, nu cu masculinul, acordul adjectivului făcându-se la masculin: *Asta e important.* Dacă neutrul ar fi doar omofon cu masculinul, atunci ar trebui să avem pronume neutre cu formă de masculin, ceea nu se întâmplă: *Asta o știam. (*Ăsta îl știam.)*

Multe dintre analize reduc numărul genurilor la două. Conform Nicoletei Bateman (2002), româna are doar două clase de substantive, în funcție de număr: la singular, acestea sunt feminin și „celălalt" (m. și n.); la plural, cele două clase sunt masculin și „celălalt" (f. și n.). Prin urmare, substantivele neutre sunt nespecificate (*unspecified*) pentru gen. Acordul adjectivelor cu aceste substantive nespecificate pentru acord se realizează ca o ***lipsă de dezacord*** între trăsăturile adjectivului și cele ale substantivului. Mai întâi se face acordul cu genul marcat (femininul la singular, masculinul la plural), apoi acordul cu genul nemarcat. Această interpretare permite unificarea/echilibrarea numărului de genuri de la substantive cu numărul de genuri de la adjective.

Wechsler și Zlatić (2003) consideră că sintagmele coordonate nu au un centru[12], prin urmare, nu au un gen inerent. În aceste condiții, acordul în gen al sintagmelor care nu au un centru este întotdeauna semantic dacă nominalele coordonate sunt animate. Substantivele neutre sunt considerate a forma o clasă mixtă: [m.sg&f.pl]. Dacă nominalele coordonate sunt inanimate, femininul este genul ales. Problema pe care o ridică această analiză este aceea că, tratând n.sg. ca echivalent cu m.sg., nu se explică diferența de acord dintre n.sg. + nsg. (> f.), m.sg + m.sg. (> m.) și m.sg + n.sg. (> f., *m.). Aceeași problemă o ridică și analiza întâlnită destul de frecvent în tradiția gramaticală românească, a genului neutru ca un ambigen, aparținând clasei m.sg&f.pl. (la fel ca la Wechsler și Zlatić). Aceste două analize nu explică diferența dintre două substantive coordonate m.sg. și două substantive coordonate n.sg. Dacă n.sg. = m.sg., atunci n.sg. + nsg. și n.sg. + m.sg. ar trebui să producă aceleași rezultate de acord ca m.sg + m.sg., adică ar trebui să se acorde la masculin, ceea ce nu se întâmplă.

La Iordan[13] găsim o explicație de ordin semantic: masculinul este puternic doar când este la plural (ceea ce arată „tăria gramaticală a pluralului față de singular"). În celelalte situații acordul se face la feminin, omonim cu neutrul, deoarece neutrul este genul inanimatelor, prototipic. În exemplul *Floarea și pomul sunt veștejite,* adjectivul *veștejite* are formă de feminin, dar „sens sintactic de neutru".

---

[11] *Apud* Farkas, Zec 1995, subpunctele [16], [17].
[12] Vezi și Borsley 2005 pentru argumentele că sintagma coordonată nu formează un grup sintactic.
[13] Vezi Iordan 1954:606–607.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Voi conchide că preferința pentru feminin la inanimate are și o motivație semantică. Majoritatea inanimatelor sunt de genul neutru. În ciuda intereferențelor/a suprapunerilor dintre genurile gramaticale cele naturale, neutrul este simțit ca fiind genul inanimatelor. Iată de ce se preferă acordul la feminin plural (de fapt, neutru plural) pentru coordonarea unor substantive denumind inanimate. Formal, avem a face cu un feminin, însă sensul este de neutru. Chestionarul confirmă această preferință pentru acordul la feminin/neutru plural: în 3 din cele 5 situații în care, conform normei, acordul ar fi trebuit să se facă la masculin plural, vorbitorii indicat într-o măsură mai mare sau cel puțin la fel de mare, femininul. Am testat, pentru alt studiu, acordul a două substantive masculine la singular. Conform normei, adjectivul ar trebui să se acorde la masculin, dar dacă trăsătura [–Animat] joacă un rol atât de important în acord după cum am arătat, ar trebui ca un număr semnificativ de vorbitori să facă acordul la feminin. Într-adevăr, testând acordul sintagmei *peretele și buretele* cu un adjectiv folosit atributiv, din 6 vorbitori, 5 au făcut acordul la feminin, 1 a făcut acordul la masculin. Acest test întărește concluzia că acordul sintagmelor coordonate se face pe baze semantice, adjecivul la feminin având „sens sintactic de neutru", după cum afirma Iordan. Preferința pentru masculin când acesta este la plural, descrisă de gramatici, nu este susținută în toate situațiile de răspunsurile primite, dimpotrivă: a) o preferință foarte clară pentru masculin nu se înregistrează în nicio situație; b) răspunsurile sunt echilibrate la coordonarea m.pl. + n.sg. (f. = 9; m. = 10); c) o ușoară preferință pentru masculin se înregistrează în situațiile în care masculinul este mai aproape de verb, coordonat cu un neutru singular (m. = 13; f. = 7); d) în toate celelalte situații, a fost preferat femininul, cu o ușoară ezitare la coordonarea masculinului plural cu un neutru plural (f. = 12; m. = 8), respectiv cu un feminin singular (f. = 12; m. = 8), în ambele situații masculinul fiind mai aproape de verb. În ciuda unei preferințe pentru masculin când acesta este mai aproape de verb, am putea formula o regulă că acordul s-ar face la masculin dacă masculinul plural este mai aproape de verb, deoarece vorbitorii nu au ales întotdeauna masculinul dacă era mai aproape de verb: la coordonarea cu un feminin plural, a fost preferat femininul (15 răspunsuri), deși masculinul era mai apropiat de verb. Se poate observa totuși că răspunsurile sunt echilibrate sau ezitante în unele situații. Ceea ce putem conclude pe baza testului este că vorbitorii au preferat acordul la feminin în toate situațiile când substantivul masculin este la singular, iar dacă substantivul masculin este la plural, există o ușoară preferință pentru masculin prin atracție, dacă substantivul masculin este mai aproape de verb.

4. CONCLUZII

Se desprind câteva concluzii în legătură cu acordul în gen al sintagmelor coordonate:

– acordul sintagmelor coordonate cu referenți [+Animat] este unul semantic, referențial, ceea ce este evident când luăm în considerare coordonarea substantivelor la care există o diferență între genul natural și genul gramatical;

– acordul sintagmelor coordonate cu referenți [–Animat] este unul semantic, fiind preferat femininul plural ca gen specific inanimatelor; conform anchetei lingvistice efectuate, este preferat acordul la feminin în toate situațiile când substantivul masculin

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

este la singular, iar dacă substantivul masculin este la plural, există o ușoară preferință pentru masculin prin atracție, dacă substantivul masculin este mai aproape de verb;

– acordul sintagmelor coordonate cu referenți [+Animat] și [–Animat] nu se face întotdeauna la genul substantivului [+Animat], existând câteva ezitări, dar testul ar trebui să includă mai multe exemple (am inclus doar 4 astfel de structuri în chestionar).

BIBLIOGRAFIE:

GA[2] = *Gramatica limbii române*, I–II, ediția a II-a, București, Editura Academiei Române, 1963.

GALR = *Gramatica limbii române*, I-II, București, Editura Academiei Române, 2008.

Avram 2001 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, ediția a III-a, București, Humanitas.

Badecker 2007 = William Badecker, *A feature principle for partial agreement*, în *Lingua*, 117, p. 1541–1565.

Bateman 2002 = Nicoleta Bateman, *Gender Agreement in Romanian*, University of California, San Diego (ms., internet).

Borsley 2005 = Robert D. Borsley, *Against ConjP*, în *Lingua*, 115, p. 461–482.

Butt, Dalrymple *et al.* 2006 = Miriam Butt, Mary Dalrymple, Tracy Holloway King (eds), 2006, *Intelligent Linguistic Architectures: Variations on Themes by Ron Kaplan*, CSLI Publications.

Cinque, Giusti 2005 = Guglielmo Cinque, Giuliana Giusti (eds), *Advances in Romanian Linguistics*, Amsterdam, John Benjamins.

Corbet 1991 = Greville G. Corbett, *Gender*, Cambridge University Press.

Corbet 2006 = Greville G. Corbett, *Agreement*, Cambridge University Press.

Dalrymple, Kaplan 2000 =Mary Dalrymple, Ronald M. Kaplan, *Feature indeterminacy and feature resolution*, în „Language", 76, 4, p. 759–798.

Farkas 1990 = Donka F. Farkas, *Two Cases of Underspecification in Morphology*, în „Linguistic Inquiry", 21, p. 539–550.

Farkas, Zec 1995 = Donka F. Farkas, Draga Zec, *Agreement and Pronominal Reference*, în Cinque, Giusti (1995).

Giurgea 2008 = Ion Giurgea, „Gender on Definite Pronouns", comunicare susținută la Colocviul anual al Catedrei de limba engleză, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București, iunie 2008 (urmează a fi publicată în *Bucharest Working Papers in Linguistics*, Editura Universității din București).

Gruiță 1981 = Gligor Gruiță, *Acordul în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Iordan 1954 = Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, Ministerul Învățământului.

Sadler 2006 = Louisa Sadler, *Gender resolution in Rumanian*, în Butt, Dalrymple *et al.* (eds), (http://privatewww.essex.ac.uk/~louisa/newpapers/rumanian-extract.pdf).

Skrabalova 2004 = Hana Skrabalova, *Recherches sur la syntaxe et la sémantique des expressions coordonnées, avec application particulière à la coordination nominale en tchèque*, thèse de doctorat, Université Paris 3.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Wechsler, Zlatić, 1999 = Stephen, Larisa Zlatić, *Agreement in Discourse,* în *Proceedings of the Conference on the Structure of Non-Narrative Texts*, University of Texas, Austin.

Wechsler, Zlatić 2003 = Stephen Wechsler, Larisa Zlatić, *The Many Faces of Agreement,* Stanford, CA, CSLI Publications.

Wechsler, 2002 = Stephen Weschler, 2002, *Elsewhere in Gender Resolution* (ms., internet).

GENDER RESOLUTION IN ROMANIAN

Abstract

In this article, I present an analysis of gender resolution in Romanian, on the basis of an agreement test on 20 native speakers. For conjuncts with the feature [+Animate], the resolution gender is masculine. When both conjuncts are [–Animate], the rules presented by the Romanian grammars combine criteria such as the number of the conjuncts and word order: the masculine is preferred only when one of the conjuncts is masculine plural, with the following sub-rules: 1) if the masculine plural is coordinated with a neuter singular, the masculine always wins; 2) if the masculine plural is coordinated with a feminine noun or with a neuter plural, the linear order of the conjuncts becomes important: the masculine wins if it is closest to the verb. I tested these rules on 20 native speakers, and the results contradicted them: a) there wasn't a clear-cut preference for the masculine in any situation; b) the answers are almost equal for m.pl. + n.sg. (f. = 9; m. = 10); c) for n.s.g + m.pl., the masculine was preferred (13 answers); for n.pl. + m.pl. and f.sg. + m.pl., the masculine was chosen by 8 speakers. In all the other cases, the feminine was preferred. These results show that although there is a *preference* for the masculine when the masculine plural conjunct is closer to the verb (except when coordinated with a feminine plural), this preference is not strong enough to be considered a *rule*.

I also presented some of the analyses of the gender system and gender resolution in Romanian. I concluded that the feminine is the gender of plural inanimates in Romanian, given its homophony with neuter plurals. The agreement rules for inanimate conjuncts are semantic (adjectives agreeing with inanimate conjuncts take the gender of the inanimates, i.e. feminine plural). A masculine plural noun can break this rule, for word order reasons (when it is closest to the verb).

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan –Al. Rosetti"
Calea 13 septembrie nr. 13, Bucureşti
blanca.croitor@gmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ADJECTIVELE PRONOMINALE DEMONSTRATIVE – DEIXIS SPAȚIAL ȘI TEMPORAL

VIORELA-VALENTINA DIMA

1. INTRODUCERE

Studiile privind interpretarea temporală a enunțurilor scot în evidență două mari surse de informație temporală. Pe de o parte, există numeroase studii care analizează contribuția verbului și a determinanților săi la interpretarea temporală a unui enunț.[1] Pe de altă parte, în ultimul deceniu lingviștii s-au ocupat de contribuția temporală a substantivului și a determinanților săi[2]. Lucrarea de față își propune să analizeze contexte în care adjectivele pronominale din limba română apar cu valori atat spațiale, cât și temporale, pentru a vedea în ce fel lecțiunile temporale ale grupurilor nominale din limba română se corelează cu cele ale grupurilor verbale din același enunț.

Demersul nostru pornește de la observațiile din *Gramatica limbii române* ediția 2005, volumul I, în care se arată că pronumele demonstrative de apropiere „evocă în discurs o entitate percepută de locutor ca aflată în imediata proximitate spațio-temporală sau discursivă și / sau în actualitatea sa cognitivă", ca în exemplul (1), în timp ce pronumele demonstrative de depărtare „evocă în discurs o entitate percepută de locutor ca aflată la relativă distanță spațio-temporală sau discursivă și / sau în nonactualitatea sa cognitivă", ca în exemplul (3)[3]. Exemplele din (2) și, respectiv, (4) arată că adjectivele pronominale demonstrative de apropiere și depărtare pot fi folosite cu valori similare. Cu alte cuvinte, „cartea asta" denotă un obiect vizibil pentru vorbitor, aflat în apropierea acestuia, iar „băiatul acela" denotă un individ vizibil pentru vorbitor, aflat la o oarecare depărtare de acesta:

(1) Pune asta pe masă. (GALR 2005, vol I: 241)
(2) Pune cartea asta pe masă.
(3) Acela cu ochelari e fratele meu. (idem)
(4) Băiatul acela cu ochelari e fratele meu.

Înainte de a examina contexte în care valorile temporale ale verbelor și grupurilor nominale ce conțin adjective pronominale demonstrative coincid sau nu, trebuie să

[1] Cf, între alții, Smith 1978, Comrie 1985, Ștefănescu 1988, Hornstein 1990.
[2] Cf, între alții. Lecarme 2004, Musan 1995, Smith 2004, Tonhauser 2006.
[3] GALR 2005, vol I: 241.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

precizăm cadrul teoretic privind temporalitatea în grupul nominal. Plecăm, astfel, de la teoria lui Musan (1995), care analizează valorile temporale ale substantivelor, distingând între *timpul predicaţiei nominale*, definit drept „intervalul de timp în care proprietatea denotată de substantiv se aplică la entitatea denotată de substantiv" şi *timpul existenţei individului* denotat de substantiv, definit ca „intervalul de timp în care există entitatea denotată de substantiv"[4]. Cele două timpuri sunt exemplificate în (5a., a.') şi, respectiv, (5b.), cu privire la individul Gregory. Pe de o parte, (5a., a'.) vorbesc despre perioade scurte în care predicaţiile „era fericit" / „era student" se aplică individului Gregory; pe de altă parte (5b.) vorbeşte despre o perioadă de timp care coincide cu întreaga viaţă a individului Gregory, întrucât a avea originea într-un anumit loc este o proprietate care îl defineşte pe tot parcursul vieţii.

(5) a. *Gregory was happy.* (stage-level[5])
'Gregory era fericit.'
a'. *Gregory was a good student.*
'Gregory era un bun student.'
b. *Gregory was from America.* (individual-level)
'Gregory era din America.'

Cu aceste precizări, vom încerca să arătăm în ce contexte timpul predicaţiei nominale şi/sau timpul existenţei individului poate să se coreleze cu timpul denotat de predicaţia verbală din acelaşi enunţ. Lucrarea este structurată după cum urmează: secţiunea 2 analizează contexte în care adjectivele pronominale demonstrative au o lecţiune în care deixis-ul temporal este asociat cu deixis-ul spaţial / discursiv, secţiunea 3 aanalizează contexte în care nu apare deixis-ul temporal, iar secţiunea 4 trece în revistă concluziile studiului de faţă.

2. ADJECTIVE PRONOMINALE DEMONSTRATIVE - DEIXIS TEMPORAL ASOCIAT CU DEIXIS SPAŢIAL/ DISCURSIV

Această secţiune îşi propune să prezinte contexte care arată că adjectivele pronominale demonstrative pot avea lecţiuni în care poate exista o corelaţie între deixis-ul spaţial şi deixis-ul temporal. Ne îndreptăm atenţia întâi spre adjectivele demonstrative de apropiere şi apoi spre cele de depărtare.

Exemplele din (6)-(8) de mai jos arată că adjectivele demonstrative de apropiere pot evoca o entitate care are anumite proprietăţi într-o perioadă de timp „apropiată" de timpul vorbirii (i.e. un interval de timp mai mare sau mai mic, care include prezentul). Observăm că pentru substantive de tipul „stage-level", există o suprapunere între timpul prezent al predicaţiei nominale şi timpul prezent al predicaţiei verbale. Cu alte cuvinte, în (6) timpul în care X este preşedinte se corelează cu timpul în care X nu face cinste României. În plus, pentru substantive de tipul „individual-level" sau „kind-level", timpul prezent al predicaţiei verbale are implicaţii privind timpul existenţei entităţii denotate de

[4] Musan 1995:12ff.
[5] Pt clasificarea substantivelor în predicate "stage-level", "individual-level" şi "kind-level# vezi Kratzer 1988.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

substantiv. Astfel, (7) şi (8) vorbesc despre o femeie care este încă în viaţă, respectiv despre o specie care încă mai există.

(6) Acest preşedinte nu face cinste României, ar trebui să plece de la conducerea ţării.[6] (stage-level)
(7) Vă vine să credeţi că această femeie are 63 de ani?[7] (individual-level)
(8) Specialiştii zic că această specie e „în apele sale" în râul Columbia.[8] (kind-level)

Exemplele din (9)-(11) de mai jos arată că adjectivele demonstrative de depărtare pot evoca o entitate care are anumite proprietăţi într-o perioadă de timp „depărtată" de timpul vorbirii (i.e. un interval de timp mai mare sau mai mic din trecut). Din nou, observăm că pentru substantive de tipul „stage-level", există o suprapunere între timpul trecut al predicaţiei nominale şi timpul trecut al predicaţiei verbale. Cu alte cuvinte, în (9) timpul în care Clinton a fost preşedinte se corelează cu timpul în care Clinton a reprezentat un dezastru pe plan mondial. Ca şi mai sus, pentru substantive de tipul „individual-level" sau „kind-level", timpul trecut al predicaţiei verbale are implicaţii privind timpul existenţei entităţii denotate de substantiv. Prin urmare, (10) şi (11) vorbesc despre o femeie care nu mai este în viaţă şi, respectiv despre specii care nu mai există.

(9) [...] în perioada [...] administraţiei Clinton. Acel preşedinte a reprezentat un dezastru pe plan mondial.[9] (stage-level)
(10) Când a fost să moară, femeia aceea a fost îngrijită de tatăl meu.[10] (individual-level)
(11) a. Acea specie a dispărut acum pentru totdeauna [...].[11] (kind-level)
b. [...] o specie humanoidă cu faţa acoperită de păr care scotea sunete guturale, apoi acea specie a fost înlocuită şi ea de cea a unui mamifer care aducea mai mult a nevăstuică decît a maimuţă.[12]

Exemplele prezentate în această secţiune arată că adjectivele pronominale demonstrative pot avea valori temporale care se corelează cu valorile temporale ale predicaţiilor verbale din acelaşi enunţ. Mai mult decât atât, semantica substantivelor determinate influenţează lecţiunea temporală a respectivelor adjective pronominale. Mai precis, adjectivele pronominale demonstrative localizează timpul predicaţiei nominale în cazul substantivelor de tipul „stage-level" şi timpul existenţei individului în cazul substantivelor de tipul „individual-level" sau „kind-level".

[6] http://www.antena3.ro/Presedinte-in-razboi-cu-presa-Basescu-ataca-trusturile-lui-Felix-Motanul-Vantu-Sarbu-si-TVR_pol_46763_ext.html
[7] www.360romania.eu/showthread.php?t=3009
[8] www.garda.com.md/101/exod/
[9] www.romanialibera.ro/a91804c21522/kosovo-foi-de-vita-si-iluzii.html
[10] forum.softpedia.com/index.php?showtopic=253011&st=570&start=570
[11] www.descopera.ro/dnews/2579525-pierderea-biodiversitatii-va-imbolnavi-terra
[12] http://www.respiro.org/Issue9/proza_mugur.htm

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

3. ADJECTIVE PRONOMINALE DEMONSTRATIVE - DEIXIS SPAŢIAL/ DISCURSIV FĂRĂ DEIXIS TEMPORAL

Scopul această secţiuni este să prezinte contexte în care adjectivele pronominale demonstrative au lecţiuni în care nu există o corelaţie între deixis-ul spaţial şi deixis-ul temporal al respectivelor adjective. Analizăm întâi contexte cu adjectivele demonstrative de apropiere şi apoi contexte cu adjective pronominale de depărtare.

Exemplele din (12)-(14) de mai jos arată că adjectivele demonstrative de apropiere pot evoca o entitate care are anumite proprietăţi într-un interval de *timp* care nu este în mod necesar „apropiat" de timpul vorbirii (i.e. un interval de timp mai mare sau mai mic, care include prezentul), ci într- un interval de *discurs* „apropriat". În aceste contexte, substantivele de tipul „stage-level" şi „individual-level" sunt reinterpretate ca generice, neexistând o suprapunere între timpul prezent al predicaţiei nominale şi timpul prezent al predicaţiei verbale. Cu alte cuvinte, (12) şi (13) vorbesc despre orice preşedinte (din trecut sau prezent) şi, respectiv, despre orice femeie (din trecut sau prezent) aparţinând zodiei Taur. În cazul substantivelor de tipul „kind-level", timpul prezent al predicaţiei verbale are valoare istorică, nu deictică, neavând implicaţii privind timpul existenţei entităţii denotate de substantiv. Prin urmare, (14) nu vorbeşte despre o specie actuală de dinozaur.

(12) *Context:* analiza specificului instituţiei preşedinţiale din ţara noastră
Exemplu: Acest preşedinte trebuie să împartă puterea executivă cu un prim-ministru.[13]

(13) *Context:* Femeia Taur tipică
Exemplu: Această femeie e rareori pretenţioasă [...].[14]

(14) *Context:* Dinozaurul a trăit acum 78 de milioane de ani, era ierbivor, avea coarne de circa 1 m, groase cam cât mâna unui om, şi 6 m lungime.
Exemplu: [...] această specie de dinozauri este intermediară, între dinozaurii mai bătrâni, cu coarne mai mari, şi urmaşii lor, cu coarne mai mici.[15]

Exemplele din (15)-(17) de mai jos arată că adjectivele demonstrative de depărtare pot evoca o entitate care are anumite proprietăţi într-un interval de timp care nu este în mod necesar „depărtat" de timpul vorbirii (i.e. în trecut), ci într-un interval de *discurs* „depărtat". Observăm că, pentru substantive de tipul „stage-level", adjectivul pronominal „acela" nu localizează timpul predicaţiei nominale, ci plasează în spaţiu/ discurs entitatea denotată de substantivul determinat. Astfel că, în (15a.), „acel preşedinte" face referire la un individ aflat în „depărtare" în discurs şi nu este observabil direct de către vorbitor. În plus, substantivele de tipul „stage-level" pot fi reinterpretate ca generice, neexistând o suprapunere între „depărtarea" spaţio-temporală denotată de adjectivul pronominal demonstrativ şi timpul prezent al predicaţiei verbale. Cu alte cuvinte, în (15b.) „acel preşedinte" face referire la orice individ (prezent, trecut sau viitor,

[13] www.tesionline.com/intl/preview.jsp?idt=18199
[14] http://crivialex.blogspot.com/2007/10/n-am-zis-euasa-scrie-in-zodiac.html
[15] http://www.albanews.ro/weekend/160307weekend.pdf

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

aflat în apropiere sau depărtare de vorbitor, observabil direct sau nu) care are funcţia de preşedinte.

(15) a. *Context*: dezbatere online despre preşedintele în funcţie, Traian Băsescu
Exemplu: [...] acel preşedinte a fost susţinut când a avut nevoie de un singur partid.[16] (stage-level)
b. Dacă majoritatea alege un preşedinte atunci se înţelege că acel preşedinte este liber ales.[17]

În cazul substantivelor de tipul „individual-level" sau „kind-level", adjectivul pronominal „acela" nu localizează timpul predicaţiei nominale, ci plasează în spaţiu/ discurs entitatea denotată de substantivul determinat. Prin urmare, şi în combinaţie cu acest tip de substantive „acel" poate face referire la entităţi aflate „departe" de vorbitor dar în raza vizuală a acestuia (16a.)-(17a.), sau aflate „departe" de vorbitor fără a fi în raza vizuală a acestuia (16b.)-(17b.)

(16) a. femeia aceea stă numai pe balcon[18] (individual-level)
b. Femeia aceea a continuat să existe cu sănătate [...].[19]
(17) a. specia aia este şi pe la noi[20] (kind-level)
b. specia aia a supravieţuit[21]

Exemplele prezentate în această secţiune arată că adjectivele pronominale demonstrative pot să nu aibă valori temporale precise. În astfel de contexte, ajectivele respective au doar lecţiuni spaţiale/ discursive. Totuşi, observăm că poate apărea o lecţiune generică a grupurilor nominale formate din substantive de tipul „stage-level" sau „individual-level".

4. CONCLUZII

Lucrarea de faţă şi-a propus să analizeze contexte în care adjectivele pronominale din limba română apar cu valori temporale care pot sau nu să se coreleze cu valorile temporale denotate de verbele din acelaşi enunţ. Am observat că atunci când există o corelaţie între valorile temporale ale grupului verbal şi cel nominal din acelaşi enunţ, adjectivele pronominale demonstrative pot localiza fie timpul predicaţiei nominale (atunci când determină substantive de tipul „stage-level"), fie timpul existenţei individului (atunci când determină substantive de tipul „individual-level" sau „kind-level"). Atunci când primează lecţiunile spaţiale/ discursive ale adjectivelor demonstrative, acestea pot face referire la entităţi aflate în „depărtare" faţă de vorbitor, care pot fi în raza vizuală a vorbitorului sau în afara razei vizuale a vorbitorului.

[16] www.mediafax.ro/politic/voiculescu-basescu-joaca-peste-constitutie-ajuta-pd.html?1687;967616
[17] forum.softpedia.com/lofiversion/index.php/t57955-1250.html
[18] www.monitorulneamt.ro/stiri/?editia=20061125&pagina=1&articol=8557
[19] www.romaniantimes.org/RevNeluTerpea.html
[20] www.romanialibera.ro/a119966c203168/romania-refuza-experimentul-basarabia.html
[21] www.hanuancutei.com/forum/content/Odaia-Filosofilor/5956/Omul-cea-mai-adaptat-specie-/ -

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAFIE:

Avram 1986 = M. Avram, *Gramatica pentru toţi*, Editura Academiei R.S.R.

Bach, Kratzer & Partee 1988 = E. Bach, A. Kratzer, şi B. Partee (eds.) *Papers on Quantification*, University of Massachusetts, Amherst

Comrie 1985 = B. Comrie, *Tense*, Cambridge: Cambridge University Press

Demirdache 1996 = H. Demirdache, *'The chief of the united states'. Sentences in St'át'imcets (Lillooet Salish). A cross-linguistic asymmetry in the temporal interpretation of DPs*, ms.

GALR 2005 = *Gramatica limbii române*, Editura Academiei Române, vol 1-2, Bucureşti

Giorgi & Pianesi 1997 = Al. Giorgi, F. Pianesi *Tense and Aspect. From Semantics to Morphosyntax*, Oxford University Press, New York, Oxford

GLR 1966 = *Gramatica limbii române*, Editura Academiei Române, vol. 1-2, Bucureşti

Gueron & Lecarme 2004 = J. Gueron, J. Lecarme (eds.) *The Syntax of Time*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London.

Hornstein 1990 = N. Hornstein, *As Time Goes by. Tense and Universal Grammar*, The MIT Press, Cambridge, London

Kratzer 1988 = A. Kratzer, *Stage-level and Individual-level Predicates*, in E. Bach, A Kratzer,. şi B. Partee (1988), pp. 147-222.

Lecarme 2004 = J. Lecarme, *On three interpretations of past determiners in Somali.* articol prezentat la *The 27th GLOW Colloquium*, Thessaloniki, April 19-21, 2004.

Musan 1995 = R. Musan, *On the Temporal Interpretation of Noun Phrases*, PhD. thesis, MIT

Musan 1997 = R. Musan, *Tense, Predicates and Lifetime effects*, în *Natural Language Semantics* 5 (3), pp. 271-301.

Smith 1978 = C. Smith, "The Syntax and Interpretation of Temporal Expressions in English", *Linguistics and Philosophy* 2, pp. 43-99.

Smith 2004 = C. Smith, "The Domain of Tense", în Gueron & Lecarme (2004), p. 597-619

Ştefănescu 1988 = I. Ştefănescu, *English Morphology. The Nominal and Verbal Categories*, vol. 1, Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti.

Tonhauser 2006 = J. Tonhauser, *The Temporal Semantics of Noun Phrases: Evidence from Guaraní*, PhD. thesis, Stanford University.

DEMONSTRATIVE ADJECTIVES – SPATIAL AND TEMPORAL DEIXIS

Abstract

The current paper analyses contexts in which Romanian demonstrative adjectives exhibit spatial and temporal values which may or may not correlate with the temporal values of the verbs in the same sentence. On the one hand, when the temporal values of verbs and demonstrative adjectives coincide, the latter are shown to locate the time of the nominal predication or the time of existence of the entity denoted by the noun they determine. On the other hand, when the temporal values of verbs and demonstrative adjectives do not coincide, the latter have primarily spatial and discourse values.

Academia de Studii Economice, Bucureşti
viorelaval @yahoo.co.uk

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

PREPOZIȚIILE SEMILEXICALE. ASPECTE TEORETICE

IONUȚ GEANĂ

1. INTRODUCERE

Ne propunem în lucrarea de față să prezentăm comportamentul cu precădere semantic al prepozițiilor. Nu ne vom opri în mod particular asupra distincției funcțional vs. lexical[1], ci ne va interesa, mai ales, așa-numitele prepoziții semilexicale, adică cele care îmbină elemente funcționale cu elemente lexicale.

În legătură cu această clasă de prepoziții, ne vom opri și asupra rolurilor tematice și a modului în care sunt acestea atribuite. De reținut însă că, în afara unor situații foarte reduse numeric, majoritatea rolurilor sunt de ordin semantic, și nu sintactic.

În ultima parte a studiului de față, ne vom ocupa de statutul semantic al prepoziției, trecând în revistă cercetări din lingvistica internațională relevante din domeniul prepozițional. Reținem aici comparația cu limbi (mai) sintetice, unde relația cazuală este marcată sintetic (morfologic), și nu analitic (prin intermediul prepozițiilor). Vom vedea că aceeași prepoziție poate introduce roluri multiple, iar limita dintre aceste roluri este uneori foarte greu de stabilit (pe lângă factorul pur semantic, studiile de gramatică cognitivă iau în calcul și experiența culturală, care face posibilă, în cadrul acelorași relații sintactice, interpretarea diferențiată a unui anumit rol semantic în defavoarea altuia).

În fine, vom prezenta o anexă cu verbe construite prepozițional, excerptate din DEX. Lista nu este exhaustivă și este în completare.

2. CONSIDERAȚII GENERALE

Prepozițiile sunt o categorie importantă și frecventă în orice limbă. Practic, analizele pe corpusurile lingvistice, indiferent de natura acestora, demonstrează ponderea foarte mare a acestei categorii. Limba română, aflată la limita dintre sintetic și analitic, utilizează un număr variat și complex de prepoziții. Acestea au regim cazual propriu: acuzativ, genitiv sau dativ, însă cele mai frecvente impun acuzativul.

Apartenența la categoriile lexicale sau funcționale este una dintre problemele majore care privesc această clasă de elemente. Chomsky (1970), folosind sistemul trăsăturilor binare (prin comparație cu numele și verbul), plasează prepoziția în rândul

[1] Pentru mai multe aspecte teoretice, v. Mardale (2007) și (2008).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

categoriilor lexicale, alături de substantiv (nume), verb și adjectiv. Astfel, cele patru categorii lexicale principale se caracterizează prin următoarele trăsături binare:

(1)
- substantiv [+N, –V]
- verb [–N, +V]
- adjectiv [+N. +V]
- prepoziție [–N, –V]

Termenii „lexical" și „funcțional" sunt definiți în literatura de specialitate prin opoziție. Trăsăturile lexicale sunt legate de un conținut referențial, iar cele funcționale privesc atribuirea cazului. Având în vedere acestea, obținem patru combinații posibile pentru definirea fiecărui domeniu lexical:

(2)
- [+lexical, +funcțional]
- [+lexical, -funcțional]
- [-lexical, +funcțional]
- [-lexical, -funcțional]

3. DOMENIUL PREPOZIȚIEI

Dacă în cazul substantivului, al verbului și al adjectivului distincția lexical/funcțional este mai ușor de stabilit, nu același lucru se poate spune despre domeniul prepoziției. Situația se poate clarifica prin acceptarea categoriilor zise semilexicale (Corver & van Riemsdijk (2001)). Astfel, categoriile pot fi privite nuanțat, prepoziția fiind considerată un domeniu, înglobând atât trăsături lexicale, cât și funcționale.

Prepoziții: lexicale, semilexicale și funcționale (Mardale (2005)).

4. PREPOZIȚIILE SEMILEXICALE

Caracterizate prin trăsăturile [+lexical, +funcțional], sunt cuvinte considerate prepoziții în sens tradițional. Au un conținut descriptiv (atribuie rol tematic, stabilesc relații spațiale, printre altele) și leagă elementele unui grup sintactic prin atribuirea de caz. Pe baza analizei corpusurilor, se pare că reprezintă clasa cea mai numeroasă din domeniul general al prepozițiilor. Prepozițiile semilexicale pot fi simple (*la*, *de*, *spre*) sau compuse (*conform cu*, *cu privire la*, *până la*, *în fața*).

Faptul că atribuie caz ne îndreptățește să numim aceste prepoziții tranzitive, întrucât au un complement intern. Conținutul semantic descriptiv (sunt exprimate relații) plasează obiecte localizate față de un obiect de referință (Aurnague & Vieu, 1993:393). Lang (1993:252) susține că toate prepozițiile semilexicale implică localizarea lui *x* (entitatea de localizat) față de un spațiu din jurul lui *y* (obiectul de referință). Entitatea localizată o putem numi „traiectorie", iar entitatea care oferă referința se poate numi „reper"/„obiect de referință". Grupul prepozițional este reperul, iar traiectoria este reprezentată, de obicei, prin poziția sintactică a subiectului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(3) (a) Ana doarme pe saltea.
(b) Ana sare în cameră.
(c) Ana fuge în cameră.

Reperul poate reprezenta o relație statică (3a), o mișcare fără schimbare de localizare (3b) sau o mișcare cu schimbare de localizare (3c). Cu privire la restricțiile semantice impuse de prepozițiile semilexicale, în cazul prepoziției simple *în*, reperul va fi un conținător/recipient, iar prepoziția *pe* va avea ca reper o suprafață. Reperele prototipice ale prepozițiilor sunt entități fizice (*în cană, în cadă, pe masă, pe cap*), folosite aici în sensul cel mai literar. Cu toate acestea, sensul prepozițiilor se poate extinde metaforic (Littlefield 2005: 85), astfel că sensul inițial se lărgește, putându-se referi la relații abstracte (*în primejdie, în dificultate, pe gânduri, pe foc*).

5. ROLURI TEMATICE

Prepozițiile semilexicale atribuie caz argumentelor lor. Rolul tematic asociat cel mai des prepozițiilor este Locativul, prin care se indică unde este amplasat sau staționat: *la, între, spre, pe, în, înăuntrul, lângă, peste* etc.

În afară de rolul Locativ, prepozițiile mai pot exprima (deși aceste roluri sunt subsumate oarecum Locativului):

• Ținta, adică punctul final, exprimat cel mai adesea prin prepozițiile *în* și *la*:
Mergem în Rusia.
Plecăm la București.

• Sursa, adică punctul de pornire, exprimată adesea prin prepozițiile *din* și *de la*:
Am plecat din China.
Am venit de la București.

• Traseul, care indică ruta, drumul parcurs, exprimat printr-o prepoziție simplă *pe* sau una compusă de tipul *pe lângă*:
Se plimbă pe malul râului.
Merg pe lângă râu.

• Primitorul / Beneficiarul / Ținta, în exemple precum
Am cumpărat această carte pentru Ion.

Prepoziția *cu* atribuie roluri tematice variate, printre care amintim (Schlesinger 1979[2]):

• Instrumentalul, care arată instrumentul sau entitatea prin care s-a săvârșit acțiunea:

[2] În lucrarea citată, autorul compară toate aceste roluri, sugerând totuși că nu există o distincție foarte clară în toate ocurențele lui *cu*. Folosind un set de zece propoziții, autorul solicită gradarea/includerea într-un anumit rol al grupului prepozițional cu centrul *cu*, apelând la respondenți vorbitori de limbi analitice, dar și sintetice – deci cu flexiune cazuală bogată, unde fiecare dintre aceste roluri se marchează prin cazuri diferite – obținând rezultate care demonstrează statutul cel puțin ambiguu, în unele situații, al prepoziției *cu*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

A tăiat pâinea cu cuțitul.

• Modalul, care indică felul în care s-a petrecut acțiunea:
Își privea tabloul cu mândrie.

• Comitativul, care implică sensul de reuniune, acțiunea petrecându-se „împreună cu" o entitate anume:
A plecat la mare cu iubita.

• și, posibil, rolul Acompaniament, văzut ca o relație de modificare, ușor parafrazabil folosind verbul „a avea":
Acest tricou este cu buline.

Rolul Agent este marcat în construcțiile pasive de prepoziția simplă *de* sau de cea compusă *de către*:
Florile sunt udate de (către) Ioana.

Fiecare prepoziție semilexicală atribuie propriile roluri tematice, ceea ce duce la o posibilă constrângere a conținutului semantic al argumentelor. Nu orice grup determinativ poate fi obiectul oricărei prepoziții (Rauh 1993, Littlefield 2005: 85). De aici, se limitează și elementele care pot modifica grupul sintactic în ansamblu. Ca atare, modificatorii temporali pot apărea numai în contextul unor grupuri temporale, modificatorii locativi pot apărea numai în contextul unor grupuri locative etc. În situația în care modificatorul nu are același regim ca cel impus grupului de prepoziție, structura devine agramaticală:

(4) (a) Ion a ajuns cu cinci minute înainte de prânz.
(a') *Ion a ajuns cu cinci minute înainte de fereastră.

(b) Ion a ajuns la cinci fix.
(b') *Ion a ajuns la gară fix.

(c) Ghiveciul e la zece centimetri deasupra ferestrei.
(c') *Ghiveciul e la zece centimetri deasupra prânzului.

(d) Masa e după ușa de lângă perete.
(d') *Masa e după ușa de lângă cinci dimineața.

Dacă analizăm rolul pe care îl joacă grupurile determinative în enunțurile de mai sus, constatăm că în (4 a, b) prepozițiile au complement cu referire la timp, ceea ce conferă grupului o citire temporală; dacă încercăm să modificăm semantica acestui complement, adică să schimbăm temporalul cu un substantiv spațial concret, citirea temporală devine imposibilă, ducând la agramaticalitatea propoziției.

În (4 c, d) situația este inversă: prepozițiile impun complemente cu referire spațială, de unde și citirea spațială conferită întregului grup. Dar, dacă schimbăm spațialul cu un temporal, citirea spațială este blocată, ceea ce duce la agramaticalitatea enunțului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

6. DESPRE SEMANTICA PREPOZIȚIEI

Structura argumentelor contextuale, variabile locative și temporale de tip semantic, au drept caracteristici distinctive faptul că nu au argumente sintactice corespunzătoare în structura de suprafață. Grupurile prepoziționale temporale și locative sunt cuantificate numai la nivelul interpretării (Francez & Steedman 2006: 382). Sensurile lexicale sunt responsabile pentru încorporarea argumentelor contextuale (care nu provin din sintaxă), precum și pentru o parte din cuantificarea pe care aceste argumente o primesc. Din perspectiva interfeței gramaticii categoriale combinatorii (Francez & Steedman 2006), semantica va rezolva următoarele aspecte:

• grupurile prepoziționale temporale și locative pot fi așezate în cascadă, după cum se poate vedea în exemplele de mai jos:

(5) Ion mănâncă mere.
Ion mănâncă mere la fiecare întâlnire.
Ion mănâncă mere la fiecare întâlnire, în fiecare vară.
Ion mănâncă mere într-o grădină.
Ion mănâncă mere într-o grădină, în spatele unui copac.

- acest tip de așezare în cascadă poate fi antepusă, cum ar fi:

(6) La fiecare întâlnire, Ion mănâncă mere.
La fiecare întâlnire, în fiecare vară, Ion mănâncă mere.
În spatele unui copac, Ion mănâncă mere.
Într-o grădină, în spatele unui copac, Ion mănâncă mere.

• ordinea modificatorilor temporali sau locativi nu este fixă, termenii fiind interșanjabili.

Există unele aspecte semantice și sintactice cu privire la expresiile locative. De exemplu, se cunoaște intuitiv faptul că în propoziția (7a), mingea, și nu Ion ajung în afara mașinii. Acest lucru are foarte puțin a face cu faptul că *mingea* e un obiect tranzitiv. Exemplul de sub (7b) este considerat negramatical:

(7) (a) Ion a aruncat mingea din mașină.
(b) *Ion și-a urmărit vecinul în magazin.

Este interesant de văzut ce anume face ca în exemplul (7a) să fie *mingea* cea care își schimbă localizarea și ce anume face ca Ion să fie cel care pune în mișcare mingea. O altă problematică ar fi statutul de argument sau adjunct al grupului prepozițional, în funcție de care se schimbă și semantica grupului. Dacă sunt argumente, sensul spațial poate lipsi (ne referim aici la grupul locativ selectat direct de verb). Pentru rezolvarea acestor probleme teoretice ce rezultă din interpretarea exemplelor de mai sus, vom demonstra că diferența dintre cele două propoziții rezidă în faptul că locativul direcțional are nevoie de o entitate în mișcare, care obligatoriu se află în mișcare în momentul evenimențial. Complementul lui *a urmări* și subiectul lui *a arunca* nu sunt în mod necesar în mișcare, așadar ele sunt incompatibile cu locativul direcțional, spre deosebire de complementul verbului *a arunca*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Un alt aspect privește cazurile locative. De fapt, sistemul cazual complex din unele limbi este dat tocmai de multitudinea de cazuri locative disponibile în acea limbă. În astfel de limbi, s-a constatat că sistemul cazual al locativelor se organizează sistematic de-a lungul a două dimensiuni ortogonale: prima dimensiune privește localizarea (configurația), iar cea de-a doua, schimbarea de localizare (modul). Configurația, pe de o parte, descrie modul în care sunt plasate între ele mai multe obiecte. Configurațiilor li se găsesc corespondențe prepoziționale (unde prepozițiile nu indică o schimbare de localizare: la, în, pe, între, în fața etc.). Modul, pe de altă parte, descrie felul în care un obiect se mișcă, în raport cu configurația existentă. Nu există un număr definit de configurații posibile într-o limbă naturală, dar se pare că numărul de moduri posibile se poate delimita (cu toate că lucrările de specialitate identifică mereu moduri noi). Astfel, aceste moduri sunt (Kracht 2002: 159):

(8)
- **static**, dacă obiectul își păstrează localizarea în timpul evenimențial (*în casă*);
- **cofinal**, dacă obiectul își schimbă localizarea în configurație în timpul evenimențial (*înăuntrul casei*);
- **coinițial**, dacă obiectul își schimbă localizarea în afara configurației în timpul evenimențial (*în afara casei*);
- **de tranziție**, dacă obiectul își schimbă localizarea înăuntrul, și apoi în afara configurației în timpul evenimențial (*prin tunel*); și
- **aproximativ** – descrie o mișcare înspre configurație (*spre/înspre tunel*).

Mel'čuk (1994) enumeră șase moduri, adoptând o terminologie diferită față de Kracht:

(9)
- **esiv** (echivalentul lui static, de mai sus);
- **prolativ** (cofinal);
- **elativ** (coinițial);
- **perlativ** (de tranziție);
- **recesiv**, reprezentând mișcarea la distanță de localizarea din configurație (inversul modului aproximativ, de mai sus);
- **terminativ**, pentru mișcarea până la localizarea din configurație.

Dintr-o perspectivă semantică și sintactică, expresia locativă se structurează după cum urmează:

(10) **[M [L GDet]]**,

unde M reprezintă modalizatorul (modul), L este localizatorul (configurația), iar GDet este grupul determinativ. În majoritatea limbilor, modalizatorul și localizatorul se află pe aceeași parte (sau stânga, sau dreapta) a grupului determinativ.

Tradiția lingvistică ne oferă date conform cărora toate cazurile sunt privite ca expresii locative (așa-numitele teorii localiste[3]). Denumirea cazurilor locative se

[3] Pentru o prezentare detaliată, vezi Stan (2005).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

formează, de obicei, de la o prepoziție, la care se adaugă sufixul *–esiv* sau *–lativ* (Blake (1994)). Sufixul *–esiv* se folosește exclusiv pentru modul static, toate celelalte exprimându-se cu ajutorul sufixului *–lativ*. Toate celelalte tipuri de informații se obțin din semantica prepoziției de care se atașează acest sufix. Pentru a încadra configurația, vom folosi prepoziții din limba română (de exemplu: *în*, *pe* etc.). Limba maghiară are cel mai elaborat sistem cazual, pe care îl redăm mai jos (cf. Kracht 2002: 161):

(11)

	static	**coinițial**	**cofinal**
în	**inesiv**	**elativ**	**ilativ**
la	**adesiv**	**ablativ**	**alativ**
pe	**superesiv**	**delativ**	**sublativ**

Mai există așa-numitul caz perlativ (sau prosecutiv), care denotă modul de tranziție al configurației *în*. Desigur, cu ajutorul mai multor prepoziții, se pot forma/denumi și alte cazuri, însă, pentru rigurozitate, vom opera doar cu acești termeni. De obicei, dacă există o singură serie, se folosește trihotomia *ablativ-alativ-locativ*. Cu toate acestea, termenul „locativ" poate părea prea generic. Folosim acești termeni mai ales ca funcții cazuale, și nu drept cazuri propriu-zise, pot apărea unele discrepanțe privitoare la terminologia folosită în literatura de specialitate.

În articolul lui Bierwisch (1988), se prezintă o analiză semantică amănunțită privitoare la sistemul prepozițional din limba germană. Pe baza observațiilor sale, Bierwisch (1988) susține că predicțile sale sunt valabile și pentru alte limbi naturale, dacă nu chiar constituie universalii. Aceste generalizări nu au natură sintactică, ci semantică sau cognitivă. Conform lui Bierwisch (1988), prepozițiile au trăsătura [+DIR], prin care se specifică dacă sunt sau nu sunt direcționale. Această trăsătură este de natură sintactică, proiectându-se un grup. Acest grup formează o proiecție P' împreună cu argumentul lor intern. Van Riemsdijk (1978), apoi Jackendoff au susținut că toate grupurile prepoziționale au un specificator, care poate avea una dintre următoarele forme:

(12) patru metri în spatele ușii
foarte mult în spatele ușii
mult deasupra ușii

Contrar acestor fundamente teoretice, propunerea lui Bierwisch (1988) este că, de fapt, P' este o proiecție maximală.

Locativele pot fi predicate, argumente și adjuncți, după cum se poate observa în exemplele de mai jos:

(13) Alfred este la școală. (predicat)
Scrisoarea stă pe masă. (argument)
Am cumpărat cartea din Berlin. (adjunct)

Dacă Bierwisch (1988) propune două moduri de a interpreta prepozițiile (direcționale versus nondirecționale), Kracht (2002: 163) distinge cinci tipuri de prepoziții. Numai

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

două grupuri prepoziționale direcționale (cele de tranziție și cele aproximative) fac referire la traseul unui obiect, celelalte referindu-se numai la locul obiectului în anumite momente. Grupurile prepoziționale direcționale sunt derivate din structurile nondirecționale corespondente. Locativele au structura [M [L GDet]], unde [L GDet] indică o localizare. Localizarea se poate defini fără a se face referință la traseul mișcării. Semantica grupului prepozițional integral locativ se definește, pentru moduri diferite (mai precis, pentru diferite realizări pe care le poate avea M), prin intermediul semanticii.

Bierwisch (1988) susține că trăsătura direcțional este de natură sintactică, așadar participă la selecții. Totuși, un centru de grup poate guverna fie doar un modalizator, fie combinația dintre un modalizator și un localizator. După guvernarea unui element, sensul acelui element devine funcție de identitate. Dacă se guvernează modalizatorul și localizatorul, sensul argumentului locativ este același ca al grupului determinativ pe care îl include. Cu toate acestea, centrul de grup poate selecta un anumit modalizator, și nu valoarea trăsăturii DIR. Există o singură restricție solidă în ceea ce privește coocurența verbelor și a grupurilor prepoziționale. Dacă evenimentul descris este static, atunci nu se poate folosi niciun GPrep direcțional. Verbele direcționale însă permit apariția grupurilor prepoziționale nondirecționale (Kracht 2002: 163):

(14) A alergat pe stradă până la semafor.

Motivul pentru care această propoziție este gramaticală constă în faptul că un GPrep nondirecțional nu semnifică decât că obiectul își păstrează localizarea pe durata evenimentului descris de verb. Acest fapt este perfect compatibil cu o activitate, unde obiectul se află în mișcare. Totuși, dacă obiectul nu se află în mișcare, nu se poate folosi un GPrep direcțional, decât dacă, desigur, se preferă o altă interpretare a evenimentului. Pentru a ilustra, să urmărim propozițiile de mai jos:

(15) o călătorie de la Munchen la Roma prin Alpi
un pod de la Buda la Pesta
Alfred și-a sunat prietenul din Londra.

În prima propoziție, sensul GDet implică faptul că există un traseu. O abordare ar fi considerarea acestui sens drept eveniment, ca apoi să se folosească analiza pentru verbe. Dar acest lucru nu este posibil în cel de-al doilea exemplu de mai sus, unde mișcarea are loc de-a lungul obiectului, dintr-un capăt în celălalt. Această mișcare virtuală definește un traseu, care se poate folosi pentru a descrie obiectul. Ultimul exemplu se diferențiază prin aceea că ne putem gândi la un obiect nespecificat (de exemplu, informații, unde sonore) care trece de la un capăt al firului la celălalt. Alfred, cel care inițiază apelul telefonic, reprezintă originea traseului, iar prietenul acestuia este destinatarul.

În Creary et al. (1989), cu referire mai ales la utilizările din grupul verbal ale grupurilor prepoziționale, se spune că expresiile locative denumesc regiuni. Se pornește de la premisele lui Jackendoff (1983), unde se menționează faptul că locativele și grupurile determinative au în comun un anumit număr de trăsături, în special capacitatea de a forma referenți discursivi. În aceste situații, se face analogia cu anafora nominală.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Există și cuantificatori locativi, cum ar fi *pretutindeni*, *undeva* și *nicăieri*. Cu toate acestea, locativele nu induc ambiguități de domeniu:

(16) Ana nu a lucrat în New York.
Ana nu a băut din cauza soțului său.

A doua propoziție se poate interpreta fie ca soțul Anei a fost motivul pentru care Ana nu a băut, sau, alternativ, pur și simplu acesta nu a fost motivul pentru care Ana nu a băut. Această alternativă nu este posibilă în prima propoziție. Nu se poate spune că există un eveniment în care Ana nu a lucrat și care a avut loc în New York; se spune doar că nu există un eveniment în care Ana să lucreze în New York.

Creary et al. (1989), urmând lui Jackendoff (1983), specifică faptul că locativele sunt întotdeauna argumente. Toate considerentele teoretice aferente locativelor sunt valabile și pentru temporale. Însă Kracht (2002: 165-6) oferă trei contraargumente solide:

(17) i. Locativele, cu foarte puține excepții, pot fi foarte bine omise. Ca regulă, argumentele nu pot fi omise.
ii. Tipuri diferite de locative pot fi folosite cu același verb. Cu toate acestea, dacă, așa cum se susține în Creary et al. (1989), locativele ar ocupa poziții argumentale semantice, unele verbe trebuie să permită prezența unor astfel de poziții.
iii. Semantica locativelor este esențialmente intersectivă. Acesta este un indiciu solid pentru tratarea locativelor ca adjuncți. Există totuși unele verbe care acceptă locativul ca argument, caz în care semantica unor astfel de verbe nu este în mod necesar intersectivă.

Nam (1995), adoptând cadrul teoretic dezvoltat de Keenan & Faltz (1985), analizează locativele statice ca modificatori intersectivi. Se justifică astfel validitatea inferențelor de mai jos:

(18) Ion se plimbă în grădină. → Ion se plimbă.
Ion se plimbă în grădină. → Ion este în grădină.
Ion este în grădină. Ion se plimbă. → Ion merge în grădină.

Astfel de modificatori arată ceea ce Keenan & Faltz (1985) numesc "orientare". Aceștia sunt modificatori ai predicatului, dar se referă la localizarea subiectului, deși acest lucru nu este neapărat adevărat. În exemplele de mai jos, modificatorul *în grădină* se referă la localizarea subiectului sau a obiectului:

(19) Ion o vede pe Maria în grădină. → Ion o vede pe Maria.
Ion o vede pe Maria în grădină. → Maria este în grădină.
Ion o vede pe Maria în grădină. → Ion este în grădină.

Modificatorul se referă fie la subiect, fie la obiect. Nam (1995: 36) remarcă următoarele:

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(20) a. Dacă un locativ nonstatic se combină cu un verb tranzitiv, locativul se referă totdeauna la argumentul obiect (sau O, S + O, sau S x O).
b. Dacă un verb tranzitiv se combină cu un locativ nonstatic, atunci locativele statice se referă la obiectul acelui verb (sau O, sau S + O).
c. Doar locativele simetrice pot fi S x O, adică celelalte locative sunt toate reductibile la funcții unare.
d. Există un singur caz în care grupurile prepoziționale implică exclusiv referința la subiect: verbele psihologice și cele de intensitate. aceasta sugerează că orientarea spre obiect este mai de bază decât orientarea spre subiect.

Lucrarea lui Fong (1997), cu aplicații pe finlandeză (dar și comparații cu alte limbi), susține că locativele direcționale pot avea un sens mai abstract decât se presupune în general. Mai precis, acestea nu se referă în mod necesar la trasee/parcursuri. Spre deosebire de limba română, locativele direcționale din finlandeză pot funcționa ca operator aspectual (sau temporal) al structurii verbale. Aceste locative interacționează cu verbul și aspectul acestuia într-un mod subtil. Sensul spațial este recuperat prin trasarea structurilor abstracte în domeniul spațial, care este mult mai concret. Autoarea folosește cuantificatorii de fază, care presupun că adevărul propozițiilor este dependent de timp, astfel că putem privi acești cuantificatori drept funcții ale axei timpului raportate la mulțimea valorilor de adevăr. Să urmărim exemplul:

(21) Ion s-a dus în casă.

Prepoziția locativă direcțională *în* are un complement realizat prin grup determinativ, iar întregul complex denotă o mulțime de intervale posibile. Propoziția care conține grupul prepozițional este adevărată dacă timpul evenimențial este unul dintre aceste intervale. Ca în exemplul de mai sus, prepoziția în denotă funcția propozițiilor (aici *Ion este în casă*) pe mulțimea intervalelor temporale. Propoziția este corectă dacă și numai dacă propoziția *Ion este în casă* este admisibilă în intervalul specificat de evenimentul *Ion s-a dus*. Ideea de bază a autoarei este că locativele direcționale nu se reduc la mișcare în sens spațial. Grupurile determinative pot fi modificate de locative direcționale, chiar dacă nu există nimic în mișcare, ca în exemplul de mai jos (*un pod de la Buda la Pesta*).

7. CONCLUZII

În lucrarea de față, am prezentat aspecte preponderent semantice în analiza grupurilor prepoziționale. În distincția lexical-funcțional, am identificat o clasă de mijloc, prepozițiile așa-zise semilexicale, caracterizate prin trăsăturile [+lexical, +funcțional].

Rolurile tematice au în centru Locativul, cu diverse realizări. Dintre celelalte roluri, menționăm: țintă, sursă, traseu/parcurs, primitor/beneficiar, instrumental, modal, comitativ, acompaniament, agent. Conform lui Kracht (2002), am structurat grupul locativ **[M [L GDet]]**, unde M reprezintă modalizatorul (modul), L este localizatorul (configurația), iar GDet este grupul determinativ. Modul poate fi static (esiv), cofinal (prolativ), coinițial (elativ), de tranziție (perlativ), aproximativ (≠recesiv) și terminativ. Pe

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

lângă aceste moduri mai generale, există și unele particulare, pe care le-am menționat mai sus. Principala distincție ce se face în cadrul grupurilor locative este direcționalitate vs. nondirecționalitate.

BIBLIOGRAFIE:

Aurnague & Vieu 1993 = M., Aurnague & L.,Vieu, *A three-level approach to the semantics of space*, în Zelinsky-Wibbelt (ed.), p. 393-440.

Bierwisch 1988 = M., Bierwisch, *On the grammar of local prepositions*, în Bierwisch, Motsch & Zimmerman, p. 1-65.

Bierwisch, Motsch & Zimmerman 1998 = Manfred Bierwisch, Wolfgang Motsch & Ilse Zimmerman (editori), "Syntax, Semantik und Lexikon, Studia grammatica XXIX", Verlag, Akademie Verlag.

Blake 1994 = B. J. Case, Blake, *Cambridge Textbooks in Linguistics*, Cambridge University Press.

Chomsky 1970 = N., Chomsky, *Remarks on nominalization*, în Jacobs & Rosenbaum, p. 184-221.

Corver & van Riemsdijk 2001a = N. Corver & H. van Riemsdijk, *Semi-lexical categories*, în Corver & van Riemsdijk, p. 1-19.

Corver & van Riemsdijk 2001b = N. Corver and H. van Riemsdijk (editori), *Semi-lexical categories: The function of content words and the content of function words*. New York, Mouton de Gruyter.

Creary, Gawron & Nerbonne 1989 = L. J. Creary, M. Gawron & J. Nerbonne, *Reference to locations*, în "Proceedings of the ACL 1989".

Fong 1997 = V. Fong, *The Order of Things: What Directional Locatives Denote*, teză de doctorat, Stanford University.

Francez & Steedman 2006 = N. Francez, & M. Steedman, *Categorial grammar and the semantics of contextual prepositional phrases*, în "Linguist Philos" (2006) 29:381-417.

Jackendoff 1975 = R. Jackendoff, *Morphological and Semantic Regularities in the Lexicon*, în "Language", volume 51, no. 3, p. 639-671.

Jacobs & Rosenbaum 1970 = R. Jacobs and P. Rosenbaum (editori), *Readings in English Transformational Grammar*. Waltham, MA: Ginn.

Keenan & Faltz 1985 = Keenan, E. & L. Faltz, *Boolean Semantics for Natural Language*, Reidel, Dordrecht.

Lang 1993 = Lang, E., *The meaning of German projective prepositions: A two-level approach*, în Zelinsky-Wibbelt, p. 249-291.

Littlefield 2005 = Heather Littlefield, *Syntax and acquisition in the prepositional domain: evidence from English for fine-grained syntactic categories* [teză de doctorat], http://www.atsweb.neu.edu/hlittlefield/Dissertation.html

Mardale 2007 = Alexandru Mardale, *Les prépositions fonctionnelles du roumain: étude comparative*, (teză de doctorat), Université Paris 7.

Mardale 2008 = Alexandru Mardale, *Sur de la distinction entre prépositions lexicales et prépositions fonctionnelles* (sub tipar).

Mel'čuk 1994 = Mel'čuk, I.A., *Suppletion: toward a logical analysis of the concept*, în "Studies in Language" 18, 339–410.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Nam 1995 = S. Nam, *Semantics of Locative Prepositional Phrases in English*, teză de doctorat, UCLA.

Rauh 1993 = G. Rauh, *On the grammar of lexical and non-lexical prepositions in English*, în Zelinsky-Wibbelt , p. 99-150.

Schlesinger 1979 = I. Schlesinger, *Cognitive structures and semantic deep structures: The case of the instrumental*, în "Journal of Linguistics", 15(2), p. 203-395.

Stan 2005 = Camelia Stan, *Categoria cazului*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Van Riemsdijk 1978 = H. Van Riemsdijk, *A case study in syntactic markedness*, Lisse, Peter de Ridder Press.

Zelinski-Wibbelt 1993 = Zelinsky-Wibbelt, C (ed.), *The semantics of prepositions from mental processing to natural language processing*, Berlin, Mouton de Gruyter.

SEMILEXICAL PREPOSITIONS. THEORETICAL NOTES

Abstract

This paper deals with mostly describing the semantic behaviour of prepositions. Apart from the classical distinction lexical vs. functional prepositions, I shall focus more on the so-called semilexical prepositions, namely those that combine both functional and lexical elements. While dealing with semilexical prepositions, it is worth mentioning that most of the assigned roles are of syntactic-semantic, and not of strictly syntactic nature. Towards the end of my study, I shall provide information on the semantics of prepositions.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan –Al. Rosetti"
Calea 13 septembrie nr. 13, Bucureşti
ionut_geana2003@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ON THE VERBAL COMPLEX AND SUBJECT POSITIONS IN ROMANIAN*

ION GIURGEA

1. THE ROMANIAN VERBAL COMPLEX

As is well known (see Guţu-Romalo 1962, Dobrovie-Sorin 1994), in Romanian not only pronominal clitics, but also auxiliaries[1], mood particles (subjunctive *să*, infinitive *a*, supine *de*), the negation and a handful of functional adverbs (*mai, tot, şi, cam, prea*) behave as clitics with respect to the verb (they have a fixed position, cannot be separated from the verb except by other clitics, form a single prosodic word with the verb). The order of these elements is given in the following table[2]:

(1) Mood particle | Negation | Clitic pronouns (Dative>Accusative) | Tense/Mood Auxiliary | Clitic ‚adverb' | Finite Verb / Short infinitive / perfect short infinitive *fi* | Participle | Special position for the clitic *o*

Mood	Neg	Cl.1	Aux	Clitic adverb	Finite V /Infinitive/ perfect *fi*	Participle	Cl.2
	nu	l-	aş	mai	fi	luat	
să	nu	-l		mai	fi	adus	
să	nu	-l		mai	văd		
	nu	l	-am	mai		luat	
	n		-aş	mai	lua		-o
a	nu	-l		mai	lua		

---

* The research in this paper has partially been supported by the *Deutsche Forschungsgemeinschaft*, via the project *Bausteine romanischer Syntax*.

[1] If the copula used to form the passive is considered an auxiliary, this would constitute an exception to the generalization that auxiliaries are clitics. However the traditional analysis of the passive copula as an auxiliary is not justified: the passive and the temporal-aspectual meaning are already comprised in the participle, as shown by the fact that they appear in attributive position and in small clauses, where no copula is present (see (i)). Therefore we have no reason to believe that the copula in the sequences Copula + Passive Participle has a different status than in other copular constructions.

(i) Conferinţa ţinută la ora trei în sala de consiliu (purely passive, no resultative meaning)
conference-the held at hour three in hall-the of council

[2] The verbal complex can be even more extended: the future auxiliaries *o* and *am/ai/are* are followed by the subjunctive mood particle and everything which follows it in (1) except negation, which must precede the auxiliary:

(i) Negation | Aux. | subjunctive particle | clitic | adverb | V..
n-o să-l mai iau

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

For this cluster of clitic elements I will use the term 'verbal complex' as a descriptive term.

In the generative framework, the analysis of the verbal complex is problematic for theoretical reasons. In GB syntax, both clitics and affixes were represented as parts of a complex head: $[_{X0}\ Y^0\ X^0]$. On the other hand, it was considered that head-movement by adjunction always appends the moved head to the left of the target. But in the Romanian verbal complex we do not find the predicted 'mirror order', except for pronominal clitics. Therefore some researchers have claimed that the verbal complex never forms a constituent in syntax (Avram 1999, Alboiu 2002). Alboiu (2002) considered that the obligatory adjacency between the elements of the verbal complex follows from the fact that the heads of the projections Neg, Cl, T, Asp do not take specifiers, on the assumptions that all adverbs are specifiers.

There are several reasons to reject Alboiu's analysis. First, there is substantial evidence against Cinque's proposal that adverbs are specifiers of dedicated functional projections (see Bobaljik 1999, Svenonius 2002, Nilsen 2004, Costa 2004, Haider 2004). The freedom of their placement with respect to the position of the subject, the verb and the functional items in the clause (negation, auxiliaries) together with the fact that they are optional are best explained by analyzing them as adjuncts which can attach to various projections. Restrictions in the relative order of several adverbs are explained by semantics, on the reasonable assumption that syntactic scope reflects semantic scope (for adverbs which must take wider scope at LF, this can be explained by Relativized Minimality). There are also adverbs which may appear in any relative order, but the different orders are correlated to different scope relations[3]. Therefore, if the elements of the verbal complex head different projections, we cannot explain why adverbs cannot appear between them, like in other languages:

(2) a. A (*deja /*destul/*probabil) cântat
has already/enough/probably sung
a'. Il a déjà/assez/probablement chanté (Fr.)
b'. He had already/probably sung (Engl.)
b. Vom (*deja/*bine/*destul/*probabil) mânca
will.1PL already/well/enough/probably eat

The ban on intervening adverbs cannot be explained by considering that auxiliaries have a clitic status only at PF, requiring a phonological host. There are PF clitics (items which do not form an autonomous prosodic word) which do not require adjacency with the head of their complement – for instance, the western Romance definite article can be separated from the noun by APs:

(3) le [très grand] musicien (Fr.)

[3] Compare, for example:
(i) e **mereu deja** beat când mă duc la el 'He's **always already** drunk when I visit him'
(ii) e **deja mereu** beat, a ajuns un alcoolic 'He's **already always** drunk, he became an alcoholic'

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

PF clitics also allow coordination of their complements. But the elements of the verbal complex normally disallow such coordination. A comparison between Romanian *să* and *că*, which do not differ in their prosodic properties (they are PF-proclitics), shows very clearly the correlation between the adjacency requirement and the impossibility of coordination: while *că* allows both intervening elements and coordination, *să* (which occupies the slot called 'mood particle' in (1)) prohibits both:

(4) a. Cred că [va veni mâine şi va vedea]
believe.1SG that will.3SG come tomorrow and will.3SG see
b. * Sper să [vină mâine şi vadă][4]
hope.1SG SUBJ comes.SUBJ tomorrow and sees.SUBJ
c. Sper să vină mâine şi să vadă
hope.1SG SUBJ comes.SUBJ tomorrow and SUBJ sees.SUBJ

(5) a. Cred că în curând va veni
believe.1SG that soon will.3SG come
b. Sper să (*în curând) vină
believe.1SG that soon comes.SUBJ

It is true that coordination under an auxiliary is sometimes possible, but only if the verbs form a 'natural couple' (compare (6) to (7)). Crucially, coordination is totally excluded if the two verbs are separated by other words (except the conjunction) (see (8)), which suggests that this type of coordination requires an exceptional complex head formation including the two V^0 and the conjunction.

(6) a. * voi [câştiga şi fi fericit]
will.1SG win and be happy
b. ?? L-am văzut şi cumpărat
it-have.1 seen and bought

(7) a. (?) L-am spălat şi curăţat bine
it-have.1 washed and cleaned well
b. (?) Voi corecta şi nota toate lucrările
will.1SG revise and mark all copies-the

(8) a. * Voi corecta mâine şi nota toate lucrările
will.1SG revise tomorrow and mark all copies-the
b. * L-am spălat bine şi curăţat
it-have.1 washed well and cleaned

The hypothesis of a coordination inside a complex head is supported by constructions such as Spanish *clara y seguramente* (Eva Remberger, p.c.), where two adjectival heads are coordinated under an adverbial suffix.

[4] The subjunctive is always marked by the mood particle *să*. For the 3rd person, there are also special endings (that's why the indication SUBJ appears two times in the glosses).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

I conclude that the empirical evidence supports the hypothesis that the verbal complex forms a complex head already in syntax. On the theoretical side, it has never been clear how to derive the mirror order found in complex heads from a deeper principle, so that the existence of complex head with 'direct-order' (X-Y with X taking YP as a complement) should not constitute a problem.

Some researchers have proposed to separate head movement from complex head formation. In her 1994 book, Dobrovie-Sorin proposed the operation *functional adjunction* or *merging*, which may apply to functional heads of the same extended projection, one of which immediately c-commands the other, and may precede or follow other syntactic operations (thus, she explains enclisis in imperatives by merging of the clitic with V+I after raising of V+I to C). A more elaborated hypothesis in the same vein has been proposed by Matushansky (2006). She decomposes head-movement into movement of the head of the complement to the specifier position and formation of a complex head by an operation called m(orphological)-merger, an operation independent of head-movement, applying on heads in an immediate c-command relation.

There is however a more straightforward solution to this problem. Since in minimalism linearization only concerns the PF-interface (see Chomsky 2000, 2001), there is no need to separate head movement from complex head formation. We may assume that there is a single operation which forms a complex head, applying on a head X and the head Y of its complement YP, possibly triggered by a special feature on X – see Pomino (2005), who calls this feature HAF – and the linearization of the heads inside a complex head is determined in the PF component: at PF the HAF feature may be specified as +/- head-final (+head-final on suffixes, -head-final on prefixes). We can also represent this idea using a head parameter governing linearization inside complex heads, taking different values depending not only on the language, but also on the categories involved (for Romanian, we would say that some temporal heads are inflectional suffixes, others are prefix-like proclitics).

I do not intend here to elaborate on these theoretical issues. I am more interested in deciding whether complex head formation obtains in syntax, or is rather a PF-phenomenon. Although we have already seen that the properties of ad-verbal clitics differ from those of run-of-the-mill PF-clitics, someone might still consider the hypothesis of two types of PF-cliticization, one of which would be sensitive to the category of the terminals. We would have decisive evidence in favor of the existence of a complex head in syntax if we showed that the verbal complex may move as one unit, by head-movement, to a higher position. In the remaining of this article I will examine potential cases of movement of the verbal complex, concluding that it is very likely that the verbal complex can move as a whole.

2. CASES OF MOVEMENT OF THE VERBAL COMPLEX

2.1. Previous proposals

While some researchers have claimed that the verbal complex never moves as a whole in Romanian (Dobrovie-Sorin 1994, Alboiu 2002), others have proposed that there are cases in which such a movement obtains:

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(i) Cornilescu (1997, 2000) has proposed that the verbal complex always moves above the head AgrS, to a head Mood, which would be the highest head in the inflectional domain. She has argued that the verbal complex always moves to this position and never above.

(ii) Other researchers have claimed that in certain types of sentences, the verbal complex occupies a higher position than in others. Since this position is supposed to be higher than the position of the preverbal subject, we may call this movement *inversion*. Two instances of inversion have been proposed in the literature: Farkas (1987) proposed that in subjunctives not introduced by the complementizer *ca*, the verbal complex must be clause-initial because the verbal complex moves to C:

(9) a. Mă aştept **ca** muncitorii **să iasă** în stradă
REFL expect.1SG that workers-the SUBJ go-out in street
b. Mă aştept (*muncitorii) **să iasă** (muncitorii) în stradă
REFL expect.1SG (workers-the) SUBJ go-out (workers-the) in street

In fact some topicalized or focalized constituents may appear before a subjunctive not introduce by *ca*. What is important is that a preverbal subject which is not a contrastive focus or a contrastive topic cannot occur before the verbal complex. The same situation obtains in interrogative sentences – obligatorily in interrogatives with *wh-* movement, optional in yes-no questions. Therefore Comorovski (1996) has proposed that the verbal complex moves to C in interrogatives. The same effect appears with focus fronting:

(10) a. Pe cine (*Ion) **a văzut** (Ion) ?
OBJ whom Ion has seen Ion
b. Pe MARIA (*Ion) **a văzut-o** (Ion)
OBJ Maria (Ion) has seen-her (Ion)

2.2. A postverbal AgrS?

Cornilescu (1997) offers the following arguments in favor of a postverbal AgrS:

(i) Postverbal subjects appear either before or after VP- and TP- adverbs. The position before TP/VP-adverbs may reflect SpecAgrS:

(11) a. Vara dormeau [deseori **toţi copiii** pe terasă
summer-the sleep.IMPERF.3PL often all children-the on terrace
"In summer often all the children slept on the terrace"
b. Vara, făceau **toţi copiii** [zilnic probleme de matematică
summer-the do.IMPERF.3PL all children-the daily problems of mathematics

(ii) Romanian has a double subject construction, carrying a particular illocutionary force (threat, promise, reassurance), in which the verbal complex, focalized, is immediately followed by an unstressed nominative pronoun which doubles an overt non-pronominal subject. Cornilescu argues that the pronominal subject is a weak pronoun (it requires adjacency with the verb but it need not be repeated in coordination, which

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

shows that it is not a clitic), and concludes that it occupies SpecAgrS, based on Cardinaletti and Starke's (1994) generalization that weak pronouns always occupy their case licensing position (the Spec of an Agr position in the minimalist model of the 90's):

(12) a. O să VINĂ **el tata** mâine
FUT SUBJ comes he father tomorrow
b. Las' că VIN **ei** mâine **copiii**
let that come.3PL they tomorrow children-the
c. **Mama** o să VINĂ **ea** mâine
mother FUT SUBJ comes she tomorrow

(iii) Postverbal subjects may be associated with floating quantifiers.

A general problem for this proposal is the fact that the subject in Romanian does not need to move to a special position in order to be case-licensed (see the low position in (11)a, which Cornilescu considers to be the thematic position of the subject). If nominative case can be assigned in situ (as Cornilescu herself recognizes in her 1997's paper), why does sometimes the subject raise to SpecAgrS? If this movement is not motivated by case licensing, what motivates it? The variable position of postverbal subjects with respect to adverbs (the argument (i) above, illustrated in (11)) can receive other explanations: at least for some adverbs, we may say that they have the option of adjoining below the base position of the subject (to VP or to v', if we allow adjuncts to be merged below specifiers). For higher adverbs, we may say that the subject, when it is given information, may scramble to a higher position. The analysis of scrambling is still a matter under debate. It is true that there is an analysis of scrambling which describes it as movement to SpecAgr positions, but this analysis is problematic because of the fact that PPs too may scramble, although PPs need no be case-licensed. In a system which allows multiple or optionally projected specifiers, scrambling can be analyzed as optional movement to a specifier of a head in the verbal extended projection. Alboiu (2002), examining VOS in Romanian, has proposed that this type of movement is not feature-driven – which means that this specifier position is optionally projected and is not case-related. She considers that this movement is pragmatically motivated: it only applies in order to exclude arguments from the rhematic domain of the sentence (she notices that objects scrambled above subjects represent given material). Interestingly, some of her examples involve high adverbs (traditionally assumed to adjoin at least as high as TP):

(13) a. Și-au luat **mașină** precis amicii mei (Alboiu 2002 : 3.43a)
REFL.-have.3PL bought car for-sure friends-the my
b. N-a semnat contracte niciodată domnul director
not-has signed **contracts** never mister-the director

She concludes that the epistemic adverb *precis* and the negative temporal adverb *niciodată* may also adjoin to vP. Another possibility is to allow object scrambling to a position outside vP, for instance to SpecAsp. Alboiu confines this movement to vP because binding and WCO facts show that it is an A-related movement, and she assumes that this movement is restricted to the phase in which the object is first merged (the vP

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

phase). But it is perfectly conceivable that in languages with V-movement, the verbal phase extends as high as the V obligatorily moves (in other words, as high at T), as proposed by Den Dikken (2006). Notice that languages with V-to-T do not have English-like VP ellipsis.

Concerning floating quantifiers (see (iii) above), it is known that scrambled arguments may be associated to floating quantifiers. Moreover, Cornilescu's examples of floating quantifiers are quite marginal to my ears. I suspect that they might involve a more pragmatically marked structure, in which the verb, focalized, has raised above the position of preverbal subjects, in which case this construction would fall under the inversion cases which I will discuss in the next section:

(14) a. % Au plecat soldații de aici toți
have gone soldiers-the from here all
b. % Din fericire, primeau copiii în vremea aceea toți cadouri de Crăciun
fortunately received.3PL children-the in time-the that all presents at Christmas

An analysis relying on V movement to the periphery is the most likely explanation for the double subject construction (see (ii) above, ex. (12)), as shown by Hill (2006). First, we have to notice that this structure has a marked illocutionary force, expressing a threat or a reassurance. This does not fit with subject doubling implying SpecSubj: the northern Italian dialects which have subject clitics obligatorily use these clitics in normal declarative sentences. The restriction of this construction to a special illocutionary force makes it very likely that the left periphery is involved. We may assume that the emphatically stressed verbal complex has raised to Foc, and the postverbal subject occupies the position of preverbal subjects. Hill (2006), based on adverbs placement facts, considers that both the verbal complex and the pronominal subject occupy high positions in the periphery, given the fact that they must precede epistemic adverbs such as *precis*[5]:

---

[5] Hill (2006) considers that the verbal complex in this case has raised higher than Focus, to the Force head, and the pronominal subject occupies the high Topic position (in a split-CP Force-Top-Foc-Mood-Fin), which would explain the fact that adverbs cannot interfere between the verb and the pronominal subject or before the verb. She offers two more pieces of evidence in favor of this proposal: (i) the construction is impossible in embedded contexts; (ii) the verb+subject may be followed but not preceded by a contrastive focus. However I do not agree with (i): if we find an appropriate context (which satisfies the pragmatic connotation of this construction), I think embedding is possible:

(i) Mă tem că premierul o să le ARATE el la toți
REFL fear.1SG that prime-minister-the will SUBJ them.DAT show he to all
'I'm afraid the prime-minister will show them all who the boss is'

The fact that a contrastive focus cannot precede can also be explained on the assumption that it is the verbal complex which is focus-fronted. As for the claim that a contrastive focus may follow the verb+pronominal-subject sequence, I do not find the data convincing:

(ii) % (Cât despre) Maria, ne DĂ ea NOUĂ mereu de furcă (,nu vouă) !
as for Maria us.CL.DAT gives she us.DAT always of fork not you.DAT
'As for Maria, she makes trouble for us, not for you'

Moreover, I am not sure that adverbs are totally excluded before the verbal complex. To my ears, the following example sounds possible:

(iii) Probabil a CALCULAT ea Maria deja datele
probably has computed she Maria already data-the

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(15) a. (Cât despre) Maria, (ea) precis (ea) a calculat (ea) deja (?*ea) datele
as for Maria (she) surely (she) has computed (she) already (she) data-the
b. Maria, A CALCULAT *(ea) precis (*ea) deja datele
Maria has computed (she) surely (she) already data-the

I conclude that whatever the exact position of the verb in this construction is, it is very likely that the left periphery is involved, which allows us to conclude that the verbal complex may indeed move as a unit in certain types of clauses. This idea will be further developed in the next section.

2.3. The V-S inversion and the position of preverbal subjects

In this section I will discuss the claim that the situations illustrated by the examples (9) and (10) in 2.2 above – the impossibility of a non-topicalized preverbal subject in certain types of clauses – involve raising of the verbal complex in the periphery.

Cornilescu (1997, 2000) argued that the verbal complex never raises higher than Mood, the position it occupies in all finite clauses, and that the impossibility of a preverbal subjects in interrogatives and sentences with focus fronting is due to the fact that preverbal subjects are either high topics or occupy the same position as *wh-* phrases and fronting foci, SpecMoodP (which she later calls SpecTP, see Cornilescu 2002). She shows that adverbs which can appear before the subject and the verb remain preverbal in sentences with wh- movement. If the verbal complex would have moved to a position higher than that of the preverbal subject, we would have expected to find these adverbs after the verb, which is not the case:

(16) a. (*abia) Ion (abia) a venit (*abia)
just Ion just has come just
b. Pe cine abia așteaptă Ion?
OBJ whom hardly waits Ion
c. *Pe cine așteaptă abia Ion?
d. *Pe cine așteaptă Ion abia?

Note however that this phenomenon only happens with a handful of adverbs – *abia* 'hardly, just', *tocmai* 'just', *chiar* 'really, indeed' –, which have another peculiar property: unlike the other adverbs, they must always immediately precede the verb:

(17) (*Abia) Pe Mihai (abia) îl așteaptă (*abia) bunicii (*abia)
(Alboiu 2002: 4.13)
hardly OBJ Mihai hardly him wait.3PL hardly grandparents-the hardly

Based on this observation, Alboiu considers the possibility that these adverbs are clitic-adverbs, like *mai, prea, și, cam, tot* discussed in section 1, which differ from the other clitic adverbs by the fact that they attach higher than clitics and mood particles, producing the order Adv-(Mood)-Cl-V_{tensed}[6].

[6] Alboiu however claims that the adjacency requirement between the wh- phrase and the finite verb can also be disrupted by non-clitic elements. However she only mentions two cases, which may both receive a

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

The most important argument in favor of inversion is the contrast in adverb placement between sentences with pragmatically neutral preverbal subjects and sentences with fronted focus and *wh-* phrases: in the first case, various adverbs may intervene between the subject and the verbal complex. In the second case, all of these adverbs are excluded – except the clitic-like preverbal adverbs discussed above and parentheticals (see note 6). In order to come to this conclusion, I will first show that we must distinguish what I dubbed 'neutral' preverbal subjects from high (contrastive or reactivated) topics. (18) below shows that the bare quantifier *cineva* 'somebody' cannot be topicalized, except if it is constrained to a partitive reading ('somebody from a given set/ list of persons'), but can nevertheless appear as a preverbal subject. This shows that preverbal subjects are not necessarily context-given., unlike fronted objects and PPs:

(18) [Context: why is she happy? the indefinite pronoun does not refer to a person belonging to a context-given set/list of persons]
a. Cineva îi trimite flori
somebody her brings flowers
b. # De la cineva primeşte flori
from somebody receives flowers
c. * Pe cineva aşteaptă de fiecare dată
OBJ somebody waits every time

Only context-given topics can appear before fronted *wh-* phrases or foci. As expected, *cineva* cannot appear in this position:

(19) a. Cineva a făcut un foc (*out-of-the-blue* context: smelling smoke, or seeing the traces of a fire
somebody has made a fire in a forest)
b. * Cineva ce-a făcut?
somebody what has done
c. (*) Cineva FLORI i-a adus, nu bomboane (only possible with *cineva* exceptionally
somebody flowers her-has brought not candies interpreted as specific)

The same observation applies to other DPs. Compare (20)a with (20)b. (20)a can be uttered out-of-the-blue, without the Russians or a list of nations being contextually salient or discourse given. By contrast, (20)b is not appropriate in such a context. It can only be uttered if either the Russians or a list of nations are an issue under discussion in the conversational context:

(20) a. Ruşii au invadat Georgia (possible out-of-the-blue)
Russian-the have invaded Georgia
b. Ruşii ce ţară au invadat? (only with *ruşii* contrastive/reactivated topic)
Russian-the what country have invaded

---

different explanation: (i) the interrogative particle *oare*, in virtue of its meaning, may be analyzed as an adjunct to the *wh-* word or to Wh ; (ii) the modal *probabil* 'probable' may be a parenthetical.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

This shows that preverbal subjects are not always context-given topics or foci. They may occupy a position in which they are associated to a different, less constrained pragmatic value. Rizzi (2005, 2006) distinguishes two types of topics: higher topics, occurring in SpecTop, with a +D-linked feature, and aboutness topics, which are not necessarily D-linked, and occupy the specifier of a position immediately above the inflectional domain, called Subj[7]. I think it is more appropriate to describe the feature associated to the high topics as 'context-given' rather than 'D-linking', given the fact that deictic DPs may appear in this position (above interrogatives). Deictic phrases may be said to be salient in the context, but are not given in the discourse:

(21) Casa asta cine o fi proiectat-o?
house-the this who might have designed-it

Rizzi's denomination Subj refers to the notion 'logical subject' and does not imply an obligatory connection with the grammatical subject. This is shown by the fact that in clauses with dative experiencers, this position is typically occupied by a dative experiencer[8] (although dative experiencers are not structural subjects in Italian or Romanian, as opposed to Icelandic – for instance, they cannot be controlled PRO). It is likely that in sentences which are not out-of-the-blue and have a topic immediately before the verb, the context-given argument, which is not necessarily a subject, satisfies the +aboutness criterion, associated with what Rizzi calls Subj. For instance, in (22), the subject can appear preverbally only as a contrastive or emphatic focus.

(22) Cartea asta a scris-o Chomsky / Cartea asta CHOMSKY a scris-o
book-the this has written-it Chomsky book-the this Chomsky has written-it

It appears that what distinguishes subjects and dative experiencers from other arguments is that they can appear in SpecSubj even if they are not context-given. Cornilescu (p.c.) pointed out that even an object may appear in this position in an out-of-the-blue sentence:

(23) Ce s-a întâmplat? – Pe Ion l-a călcat maşina
what has happened OBJ Ion him-has hit car-the

However I think that these examples are much more restricted than those with non-context-given preverbal subjects: the object must refer to a familiar entity, which might be considered to be context-given in virtue of its presence in the common concerns of the participants to the conversation. Recall that a topicalized object non-partitive *cineva* 'somebody' is totally excluded (see (18)).

---

[7] Rizzi's proposal is based on Cardinaletti (1997, 2002), who distinguishes two positions for preverbal subjects, based on the observation that weak subject pronouns must be adjacent to the verb in French, although they are not clitics, while other subjects may be separated from the verb by adverbs and parentheticals.

[8] For a preverbal dative which does not need to be context-given, see the following example:
(i) Multora nu le plăcea ce scrisese
many.DAT not them.DAT liked what had-written(.3SG)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

I assume that when no context-given entity satisfies the aboutness criterion, there are two possibilities: either the sentence is presentational, in which case perhaps the V itself satisfies the criterion, filling the V position (presentational sentences highlight the event, so that they may be considered to be 'about the event'), or the most prominent argument, the nominative subject or a dative experiencer, satisfies this criterion and thereby becomes a new topic. The fact that neither VS nor SV is totally neutral is reflected in the following contrast: with iteratives a non-specific subject such as *multă lume, mulţi* 'many people' may appear preverbally, but if the sentence is about a single event, the VS order becomes obligatory. This shows that the presentational structure tends to be used if there is a specific event to be highlighted. Iteratives, which do not introduce a new particular event, do not require a presentational structure.

(24) a. Multă lume trece pe aici fără să întoarcă capul (neutral intonation)
many people(sg) passes by here without subj turns head-the
b. # Multă lume a trecut pe aici de dimineaţă
many people(sg) has passed by here since morning
c. MULTĂ LUME a trecut pe aici de dimineaţă (emphatic focus)
d. A trecut multă lume pe aici de dimineaţă

Characterizing sentences and i-level predicates exclude the presentational structure altogether, so even if no argument is context-given, one argument must be promoted to the position of aboutness-topics:

(25) a. Belgienii mănâncă mult
Belgians-the eat much
b. # Mănâncă belgienii mult (with neutral intonation)
b'. MĂNÂNCĂ belgienii mult, dar ... (with verum focus: the verbal complex probably is in Foc^0)

(26) Ai auzit vestea?
have.2SG heard news-the
a. # O iubeşte Petru pe Ana
her.CL loves Petru OBJ Ana
b. Petru o iubeşte pe Ana
Petra her.CL loves OBJ Ana

Now notice that non-topical preverbal subjects such as *cineva* can be separated from the verb by aspectual adverbs, which is impossible for fronted *wh-* and focused phrases[9]:

(27) a. Cineva zilnic îi aduce flori
somebody daily her brings flowers

[9] The adjacency constraint does not always apply to D-linked *wh-* phrases, which in certain contexts may be separated from the verb by adverbs and even by subjects. I assume that in this case the D-linked *wh-* phrases occupy the high topic position:
(i) Pe care dintre ei toţi profesorii îl admiră?
OBJ whom among them all professors-the him admire

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

b. ?? Cine zilnic îi aduce flori?
who daily her brings flowers
c. *Pe cine zilnic întâlnește?
OBJ whom daily meets

(28) a. Belgienii întotdeauna mănâncă mult (possible with *belgienii* not context-given)
Belgians-the always eat much
b. *Cu cine întotdeauna se vede după ore?
with whom always meets after classes

If, as proposed by Cornilescu (2002) and Hill (2002), aboutness topics, fronted *wh-* and foci occupied the same position, the specifier of a multifunctional T, it is not clear why they do not all behave alike with respect to adverb placement. On the other hand, if the verbal complex in clauses with *wh-* and focus movement raises in the periphery, the impossibility of intervening adverbs may receive a straightforward explanation: adverbs do not attach to Foc/WhP or higher, because these domains involve special pragmatic meanings (focus, contrastive or reactivated topic) which most adverbs cannot acquire.

The identification of the exact positions occupied by the verb and the aboutness topic depends on a theoretical choice concerning adjunction. If adjunction is allowed to apply between a specifier and a head of a given projection, then we may consider that the head bearing the /+aboutness/ criterion is the highest inflectional head, T or Mood. If adjunction is not allowed to apply previous to the satisfaction of all combinatorial properties of the head of the projection, with the consequence that adjuncts must merge higher than specifiers, then the possibility of inserting adverbs between aboutness topics and the verbal complex implies that the position associated to the /+aboutness/ criterion is higher. We may call then this head Subj, as Rizzi does, or we may identify it with Fin (the lowest peripheral head in Rizzi's 1997 hierarchy).

For the concerns of this paper, we must retain the conclusion that in interrogatives and sentences with focus-fronting the verbal complex moves as a whole to a peripheral head (Wh^0 and Foc^0, respectively), which shows that complex head formation is a syntactic process.

However, if we look at other languages close related to Romanian, this hypothesis faces a problem. The idea that the position of preverbal subjects and that of fronted foci and *wh-* phrases are distinct leads to the expectation that in those sentences which necessarily have an aboutness topic, such as characterizing sentences, we should find evidence for V-S inversion, with S occupying the SpecT or SpecSubj position after the fronted verbal complex. This prediction is easier to test in languages which do not have a verbal complex including the auxiliary: we would expect to find subject-auxiliary inversion, with the aboutness subject intervening between the auxiliary and the verb. However, no modern Romance language has this construction, although in most western Romance languages auxiliaries do not form a complex head with the verb (French only has inversion with weak pronominal subjects, but there is evidence that enclitic subjects are syntactic clitics or even functional heads, so that they cannot be considered to occupy SpecSubj/SpecT):

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(29) *Chi aveva lui amato? (It.)
whom had he loved

I do not know any convincing solution to this problem. Adopting the idea of a Subj head, one might say that this position is 'inactivated' because the verb must move through $Subj^0$ in order to reach Foc^0/Wh^0 and thereby satisfies somehow the +aboutness criterion. But this explanation is not supported by semantics (it is not clear why predicates which cannot satisfy the +aboutness criterion in declaratives should be able to satisfy it in interrogatives).

In Romanian, since the auxiliary cannot be separated from the verb, we cannot find indisputable evidence for inversion. However, it is interesting to notice that with predicates which only allow characterizing sentences, in declaratives without focus fronting the subject can be postverbal only when it is narrow focus, giving rise to highly marked sentences, while in interrogatives and sentences with focus fronting, the order VSX is unmarked:

(30) a. # Sunt trandafirii frumos mirositori (with neutral intonation)
are roses-the beautifully smelling
b. De ce sunt trandafirii frumos mirositori?
why are roses-the beautifully smelling

(31) a. Ion e bun la matematică
Ion is good at maths
b. # E Ion bun la matematică (with neutral intonation)
b´ E (şi) ION bun la matematică
is (also) Ion good at maths
c. É Ion bun la matematică (focus-fronted verb: verum focus)
d. La ce e Ion bun?
at what is Ion good
e. La MATEMATICĂ e Ion bun

In conclusion, we may assume that in Romanian the verbal complex raises above the position occupied by preverbal subjects.

REFERENCES:

Alboiu, Gabriela 2002 = *The features of movement in Romanian*. Editura Universităţii Bucureşti Bucharest (revised version of the dissertation defended in 2000 at the University of Manitoba, Winnipeg).

Avram, Larisa 1999 = *Auxiliaries and the structure of language*. Editura Universităţii Bucureşti.

Bobaljik, Jonathan David 1999 = Adverbs: The hierarchy paradox. *Glot International*, 4.

Cardinaletti, Anna 1997 = Subjects and clause structure. In Liliane Haegeman (ed.) *The New Comparative Syntax*, Longman, London, 33-63.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Cardinaletti, Anna 2004 = Towards a cartography of subject positions. In Rizzi L. (ed.). *The structure of CP and IP*, 115-165. New York, Oxford University Press.

Comorovski, Ileana 1996 = *Interrogative Phrases and the Syntax-Semantics Interface*, Kluwer Academic Publishers.

Cornilescu, Alexandra 1997 = The double subject construction in Romanian. Notes on the syntax subject. *Revue Roumaine de Linguistique*, XLII, 3-4, 101-147.

Cornilescu, Alexandra 2000 = The Double Subject construction in Romanian. In Motapanyane, V. (ed.) *Comparative Studies in Romanian Syntax*, 83-134. Oxford: Elsevier.

Cornilescu, Alexandra 2002 = Clitic Doubling and Parasitic Gaps in Romanian. Paper presented at *Going Romance*, November, Groningen.

Costa, Joan 2004 = A multifactorial approach to adverb placement: assumptions, facts, and problems. *Lingua* 114: 711–753.

Den Dikken, Marcel 2006 = Phase extension: Contours of a theory of the role of head movement in phrasal extraction. Ms. CUNY, downloadable at http://web.gc.cuny.edu/dept/lingu/dendikken/papers.html

Dobrovie-Sorin, Carmen 1994 = *The Syntax of Romanian*. Berlin, Mouton de Gruyter.

Farkas, Donca 1987 = Obligatory controlled subjects in Romanian. In *Proceedings of the 21st Annual Meeting of the Chicago Linguistic Society*, 90-100.

Guțu-Romalo, Valeria 1962 = Forme verbale compuse. *Studii și cercetări de lingvistică* 13:2, 191-199.

Haider, Hubert 2004 = Pre- and postverbal adverbials in OV and VO. *Lingua* 114: 779-807.

Hill, Virginia 2002 = Adhering Focus. *Linguistic Inquiry* 33: 164-172

Hill, Virginia 2006 = Stylistic inversion in Romanian. *Studia linguistica* 60(2), 156-180.

Matushansky, Ora 2006 = Head Movement in Linguistic Theory. *Linguistic Inquiry*, 37: 1, 69–109

Nilsen, Øysten 2004 = Domains for adverbs. *Lingua* 114 : 809–847.

Pomino, Natascha 2005 = *Die spanische Verbalflexion in neueren generativen Ansätzen: Eine Analyse im Rahmen der Distributed Morphology in Kombination mit dem Sonden- und Phasenmodell.* Dissertation. FU Berlin.

Rizzi, Luigi 1997 = The Fine Structure of the Left Periphery. In.

Rizzi, Luigi 2005 = Subjects, EPP and ECP. Lectures *Ealing*, ENS, Paris.

Rizzi, Luigi 2006 = On the form of chains: Criterial positions and ECP effects. In L. Cheng, & N. Corver (Eds.), *Wh Movement: Moving on*, 97–133. MIT Press.

Svenonius, Peter 2002 = Subject Positions and the Placement of Adverbials. In Svenonius (ed.) *Subjects, Expletives and the EPP*, Oxford University Press, 201-242.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

LE COMPLEXE VERBAL ET LA POSITION DU SUJET EN ROUMAIN

Résumé

En roumain les auxiliaires, certaines particules modales et la négation propositionnelle peuvent être considérés comme des clitiques, étant donné qu'ils ne peuvent pas être séparés du verbe lexical sauf par d'autres clitiques – formant ainsi ce qu'on a appelé le « complexe verbal ». Tandis que certains auteurs ont soutenu que le complexe verbal forme une tête complexe en syntaxe, d'autres ont rejeté cette hypothèse, pour des raisons théoriques (l'ordre des éléments à l'intérieur du complexe verbal n'est pas celle que l'on trouve normalement dans les cas de mouvement de tête, or ce mouvement est considéré comme une étape préliminaire dans la formation d'une tête complexe). Je présente des arguments empiriques en faveur de l'hypothèse que le complexe verbal représente une tête complexe en syntaxe, et j'indique des solutions théoriques possibles au problème de l'ordre des éléments. J'examine la question de savoir si le complexe verbal se déplace comme une seule unité (ce qui serait un argument très puissant pour la formation d'une tête complexe en syntaxe), concluant qu'il est probable qu'un tel mouvement a lieu dans les interrogatives et les propositions avec antéposition du focus. J'examine aussi la possibilité que le complexe verbal monte dans ces contextes-là au-dessus de la position du sujet préverbal. Je montre que les sujets préverbaux ont des propriétés pragmatiques différentes des groupes topicalisés. Comme dans les interrogatives et les propositions à antéposition du focus les seuls sujets que l'on peut trouver avant le complexe verbal sont des sujets topicalisés, qui apparaissent avant le groupe *qu-* ou focus, il est possible que le complexe verbal monte dans ces cas-là au-dessus de la position des sujets préverbaux non-topicalisés.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan –Al. Rosetti"
Calea 13 septembrie nr. 13, Bucureşti
& Universität
Konstanz
Ion.Giurgea@uni-konstanz.de,giurgeaion@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ADVERBUL *CUMVA* ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

CARMEN MÎRZEA VASILE

1. PRECIZĂRI PRELIMINARE. OBIECTIVE

În studiile de lingvistică româneşti, adverbul *cumva* este inclus în seria adverbelor pronominale nehotărâte, rareori şi în cea a adverbelor interogative[1]. În capitolul dedicat adverbului, noua ediţie a Gramaticii academice include acest cuvânt în subclasa semantică a adverbelor de mod propriu-zise (GALR I:596), în cea a adverbelor substitute nehotărâte (GALR I:598) şi în cea a adverbelor relaţionale care „marchează în planul enunţului atitudinea locutorului, introducând valori contextuale suplimentare (îndoială, uimire, surpriză etc.)" (GALR I:601). În această lucrare, adverbul *cumva* este menţionat şi în legătură cu alte câteva teme: modalizarea (GALR II:715, 719), cuantificarea (GALR II:544), negaţia (GALR II:573), enunţul interogativ (GALR II:37, 715) etc.

În cele ce urmează, ne propunem să descriem tipurile de contexte semantico-pragmatice şi sintactice în care apare adverbul multifuncţional *cumva* şi rolul lui în aceste contexte. Mai întâi, vom raporta acest adverb la seria în care se integrează formal şi semantic – adverbele în *-va* – şi la subclasa adverbelor nedefinite care ilustrează aceeaşi categorie ontologică – modul. Apoi, vom prezenta principalele categorii de ocurenţe (sau tipuri de funcţionare) ale acestui adverb, aşa cum apar în enunţurile asertive, interogative şi imperative.[2] Descrierea are în vedere limba română actuală; pentru a arăta specificul funcţional al adverbului *cumva* şi pentru a explica unele fapte opace în sincronie, vom face şi câteva trimiteri la perioada veche (secolele XVI–XVIII).

---

[1] De exemplu, în GA 1966:304, în capitolul „Adverbul", *cumva* este înregistrat doar ca adverb pronominal nehotărât. În Ciompec 1985, adverbul *cumva* este inclus în clasa pronominalelor nehotărâte (p. 25); *(nu) cumva* apare în clasa semiadverbelor, ca şi *au* şi *oare* (p. 34). În Irimia 1987, *cumva* este menţionat printre adverbele pronominale nehotărâte (p. 195), dar nu printre cele interogative (alături de *oare* şi *au*, p. 198–199). La fel, în Nica 1988:121–124, adverbul *cumva* este inclus în seria substitutelor pronominale calificative nehotărâte, dar nu şi alături de *oare* (adverbul *oare* fiind inclus şi în subclasa adverbelor particule, care au un inventar închis, conform autorului, p. 144, şi în subclasa adverbelor de modalitate, care au un inventar deschis, p. 157). În DSL 2001:29, 271, alături de mărcile interogative *oare* şi (arhaicul) *au*, nu se regăseşte şi *cumva*.

[2] Prezentarea va viza aspectele importante ale temei. Descrierea detaliată a fiecărui tip de ocurenţe ar trebui să se constituie în cercetări separate. De asemenea, majoritatea exemplelor citate ar putea face obiectul unor comentarii mai detaliate.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Se va observa că valorile contextuale recurente manifestate la nivelurile ilocuționar, epistemic și referențial pornesc de la „nucleul" semantic al acestui adverb: *nedefinirea* (modală) convertibilă în *eventualitate*.

Exemplele care ilustrează analiza sunt excerptate dintr-un corpus variat: baza de texte în format electronic a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", completată cu alte scrieri literare recente disponibile în format electronic și cu texte prezente pe diverse site-uri[3]. Din cauza semantismului său, adverbul *cumva* apare doar accidental în textele științifice și în cele juridice.

2. ADVERBUL *CUMVA* ȘI CELELALTE ADVERBE NEDEFINITE

Adverbul *cumva*[4] provine din adverbul pronominal interogativ *cum* și particula *va* (< lat. *volet* „vrea", formă populară de indicativ prezent, persoana a III-a, singular, corespunzând formei clasice *vult*), reprezentând sintactic gramaticalizarea unei relative fără antecedent restrânse. Acesta este atestat din primele texte românești (secolul al XVI-lea, TDRG[3]).

În această secțiune, completând informațiile din principalele lucrări care descriu mai detaliat pronominalele nedefinite românești (Manoliu 1966, Haspelmath 1997, GALR), vom arăta cum se raportează adverbul *cumva* la celelalte adverbe nedefinite similare formal și ontologic.

Adverbul *cumva* face parte din clasa adverbelor nehotărâte conținând particula *-va*: *undeva, cândva, cumva, câtva* „puțin timp" *(*, loc. adv. *întru câtva), încotrova; altundeva, altcândva, altcumva*. În ceea ce privește această subserie, se impun câteva observații care țin mai ales de dinamica inventarului de unități și a valorilor acestora.

• În limba veche, exista și forma *săva* (< conj. *să* + vb. *va*), care avea și funcționare adverbială („cel puțin", „fie chiar", v. Zamfir și Dinică 2009; v. și locuțiunile *savai să, savai de, savai că*, Ciompec 1985:62).

(1) Răspunse fratele Râvecâei și muma: lasâ rămâe fata ***săvà numai*** 10 dzile (Palia de la Orăștie. 1581–1582, *apud* Zamfir și Dinică 2009*)*.

• Pronominalul *ceva* are și o valoare adverbială de aproximare; valorile adverbiale erau mai variate, iar numărul de ocurențe era mai mare în perioada mai veche.

(2) *Caut o casă* ***ceva*** *mai ieftină* (doar acest tip de context se mai întâlnește în româna actuală).

(3) *Minten, musai să-mi compui alăturatul Duettino veneziano, care neapărat o să-ți pară nou* ***ceva***. (*Corespondența I.L. Caragiale*, [1909] 1935:25).

(4) *Riscați dacă se întârzie* ***ceva*** *ștergerea numelui meu la tribunal?* (*Junimea și junimiștii*, [Emilia Humpel, 1908] 1973:222).

---

[3] Pentru exemplele cu această sursă (internetul), s-a păstrat grafia inițială, exceptându-se cazul în care lipseau diacriticele și punctuația era evident incorectă sau lipsea.

[4] Trebuie amintite și contextele în care cumva este proformă pentru un adjectiv: Despre Torino se știe că a fost **cumva** și acum este altcumva nu geografic, ci cultural: moravuri, mod de viață, tradiții locale comunicabile celorlalți (www.dilemaveche.ro).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(5) *Prin iunie mă voi duce undeva la vreo baie din apropiere şi pe urmă în vreo regiune* ***ceva*** *muntoasă, din apropiere* (*Junimea şi junimiştii*, [Emilia Humpel, 1912] 1973:234).

• Până în secolul al XVIII-lea[5], *cândva, cândai* şi *cumva* funcţionau ca sinonime contextuale. Adverbul *cândai* „poate, întâmplător", cu o etimologie neclară[6], dispare complet din uz, deşi fusese relativ frecvent în limba veche (v. numeroasele exemple din DA)[7]. În textele vechi consultate, *cândva* nu are sensul „limitat" din româna contemporană: „într-un moment nehotărât din trecut sau din viitor; odată, altădată" (DEX). Tot până în secolul al XVIII-lea (inclusiv), adverbul *cândva* avea, ca şi *cândai*, valori care ţin mai mult de modalitate (posibilitate, îndoială etc.) decât de exprimarea unei relaţii temporale[8].

(6) *Ca nu* ***cândva*** *să se mânie Domnul* (*Psaltirea. Râmnic*, 1784) = *Ca nu* ***cândai*** *se va mânia Domnul* (*Biblia*, 1688), ambele exemple în TDRG[3].

(7) *Temea-se, se nu* ***cumva*** *cădem în locul cela dinainte* (*Codicele Voroneţean*, 1563–1583, în DA).

(8) *Mă tem eu de dânsul,* ***cândái*** *să nu vie să mă lovească* (*Biblia*, 1688, în DA).

• Înrudită formal cu seria „simplă" în *-va* este seria adverbelor nedefinite de diferenţiere *altundeva, altcândva, altcumva.*[9]

• Seria adverbelor nedefinite în *-va* poate fi pusă în legătură şi cu seria celor în *oare-*, care au o etimologie comună (ca şi *-va, oare-* < *volet* „vrea", formă populară în loc de *vult*, TDRG[3]): *oarecum, oareunde, oarecât, oarecând.*[10] Dintre acestea, *oarecum* este cu mult mai des folosit în limba actuală decât celelalte[11].

---

[5] V. şi Ciompec 1985:66.

[6] De exemplu, în TDRG[3], particula *ai* ar proveni din lat. *vis*, persoana a II-a, singular, indicativ prezent a verbului *velle* „a vrea", iar în DA se adaugă şi ipoteza legăturii cu lat. *alias*.

[7] O numărătoare făcută pe corpusul electronic de texte din secolele XVI–XVIII a arătat un raport de 5:1 între *cumva* şi *cândai*. În secolul al XVI-lea, din 10 texte, numai în două apare adverbul *cândai*, iar în secolul al XVIII-lea numai Dimitrie Cantemir îl utilizează, secolul al XVII-lea părând a fi perioada în care acest adverb a fost cel mai frecvent (raportul de frecvenţă dintre *cumva* şi *cândai* fiind de aproximativ 3,5:1).

[8] Sensul „cândva" era exprimat prin *oarecând*: *Că mearse cătr-însul* ***oarecând*** *un cărtulari şi grăi* (Coresi, *Cazania II*, 1581). V. şi Ciompec 1985:67 şi DA.

[9] Aceste adverbe sunt înregistrate în DEX. Frecvenţa lor variază; numărul de ocurenţe relevat de motorul de căutare Google (în data de 11 februarie 2008) sunt: 101.000 – *altundeva*, 32.300 – *altcumva*, 1.612 – *altcândva*. Înrudite cu acestea sunt adverbele *altunde, altcând, altcum* „altfel"; frecvenţa lor, verificată prin aceeaşi metodă, este mică: 3.110 – *altcum*, 851 – *altunde*, 36 – *altcând*. Doar *altcum* este în DEX. Adverbul *altîncotro* este rar şi apare în expresii (*a nu avea (face) altîncotro* „a nu putea să facă altfel"), conform DEX. Adverbialul *cătva*, el însuşi rar folosit, nu are o variantă care să exprime diferenţierea (*altcătva* nu a fost atestat ca adverb, *altcât* nu a fost atestat deloc); aceasta nu ar fi însă cu totul imposibilă, ţinând cont de dinamica neîncheiată (dar limitată) a nedefinitelor. Vezi exemplul următor, în care *altcătva* are valoare adjectivală (omisă de GALR I:260): *Oricum, din păcate, nu îmi permit luna asta atâţia bani, sper să găsesc la fel peste* ***altcătva*** *timp* (forum.computergames.ro). Pentru descrierea adverbelor compuse cu *alt-*, care sunt „dublu-partitive", v. Manoliu 1966:466–467 şi Avram 1970.

[10] Lipseşte o cercetare asupra dinamicii de sens a acestei serii, diacronic şi sincronic, comparativ cu seria în *-va* (pentru româna actuală, de exemplu, cf. *cumva* şi *oarecum*, iar, pentru româna veche, cf. *cândva* şi *oarecând*).

[11] Motorul de căutare Google a înregistrat 527.000 de ocurenţe pentru adverbul *oarecum*, faţă de numai 2.682 – *oarecând* şi 350 – *oareunde*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Pronominalul *oarece*, ca și *ceva*, în limba veche avea valoare adverbială cuantificațională („puțin", „întrucâtva").

(9) *Dzi părintelui tău să s[ă] roage pentru mine, că-m iaste* ***oarece*** *can rău* (a. 1692, M. Gaster, *Chrestomație română*, I, în DLR).

(10) *Într-acea noapte ostașii* ***oarece*** *s-au odihnit* (Pann, *Noul Erotocit*, IV, 1837, în DA).

• Ideea conform căreia clasa nehotărâtelor este deschisă, fără a putea însă include un număr nelimitat de forme, este susținută și de apariția sau reapariția în limba actuală a unei (sub-/supra-)serii: *oarecumva, oareundeva, oarecândva, oarecâtva* (*oare-* + [adverb interogativ + *-va*]). Aceste forme sunt simțite mai expresive probabil datorită „surplusului" de nedefinire și nuanței arhaice (multe pronume și adverbe nehotărâte compuse cu *oare-* fiind învechite). Totuși, ele nu sunt frecvente[12], apărând, din nevoia de expresivitate, în contextele adverbelor „simple" în *-va*[13].

În limba română contemporană, seria adverbelor nedefinite care se referă la categoria ontologică a modului include elementele: *oricum, fiecum*[14] – *cumva, oarecum, oarecumva* – *altcumva, altcum* – *nici(de)cum [– nu știu cum*[15]*]*; la acestea se adaugă numeroasele variante cu particule de „întărire" (*și*, cea mai frecventă, *le(a), te*), care sunt

---

[12] Numărul de ocurențe numărate de același motor de căutare este: 438 – *oarecumva*, 39 – *oarecândva*, 28 – *oarecâtva*, 2 – *oareundeva*.

[13] *„Sunt ok, chiar dacă* anarhiști *sună* ***oarecumva*** *de spaimă, după părerea mea, este o anarhie foarte pozitivă", a spus directorul AMP* (www.divers.ro); *Acolo a fost* ***oarecândva*** *o potcovărie* (www.121.ro/forum); *Mulțumiri speciale merg la ChangYou, ceea ce ar indica* ***oarecâtva*** *cuadrantul de origine* (forum.softpedia.com); *Gheorghica, tată, n-ar hi tare rău să merem* ***oareundeva*** *și să-i luăm și pe bănățeni cu noi* (blogsport.ro). În enunțurile interogative, mai ales retorice, se înregistrează cumularea mărcii interogative *oare* cu adverbe nedefinite, precum în exemplele: ***Oare undeva*** *în lume se mai întâmplă așa ceva?* (www.linkmania.ro); *Dar a fost* ***oare cândva*** *altfel? Sau ar putea fi?* (www.gds.ro). În întrebările de tipul: ***Oare cumva*** *acest site se numește recenzii.ro?* (www.bookblog.ro), se poate vorbi mai degrabă de cumularea a două „particule" interogative decât de o marcă a interogației (*oare*) și un adverb nedefinit (*cumva*).

[14] Se pare că formele cu *fieșe-, fite-, fiște-* sunt preferate în limba actuală celor cu *fie-*. DEX înregistrează adverbul *fiecum* (învechit și popular) „într-un fel sau altul, în oricare fel; oricum", care este utilizat rar în limba „activă" (*ca să te căsătorești cu cineva înseamnă că ești sigur de o iubire sinceră, că o simți, nu faci pasul ăsta* ***fiecum***, www.121.ro/forum). Variantele *fieștecum, fitecum, fiștecum* par mai expresive prin nuanța de minimizare și prin arhaicitate: ***Fitecum***, *măcar viitorul unora pare asigurat* (www.infoportal.ro); *Pitzi cumpără haine cu etichetă, nu așa* ***fiștecum***. *Și cumpără multe.* (blogorica.blogspot.com).

[15] În multe texte postate pe internet, acest frazeologism are grafia explicabilă *nuștiucum*: *Ei s-au plâns la fecali că nu înțeleg nimic din ce face Hagi, că se poartă* ***nuștiucum*** *cu ei șamd* (www.fcsteaua.ro/forum). Seria nedefinitelor de tipul „dunno (= I don't know)" (v. Haspelmath 1997:130–133) nu este complet gramaticalizată în limba română, excepție făcând *niște*, în cazul căruia procesul este încheiat. Modul nedefinit „ignorat" („a nu ști") se mai poate exprima în română și prin locuțiuni precum: *Dumnezeu/naiba știe cum, cine știe cum.*

Există și o serie de frazeologisme incluzând verbul *a se mira* (*te miri ce, te miri unde, te miri cum* etc.); această serie poate fi apropiată și de tipul „no matter" (v. Haspelmath 1997:140–141) – pentru română, prototipică fiind seria nedefinitelor cu *ori-* –, și de tipul „dunno". Prin efectul de minimizare emfatică a elementului la care se referă, aceste structuri sunt mai expresive: Cf. *Vreo surată de oaie își scutură blana, ori altele două se sfădesc din* ***temirice*** *pricină* (www.carpati.org) cu *Știi că el și cu Bilbo se ceartă din* ***orice*** *pricină* (imprudent.go.ro).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

revitalizate în limba actuală[16]. Toate aceste adverbe au în comun sensul de „mod nedefinit", la care se adaugă precizarea (în general individualizantă) conținută de particula variabilă[17]: *oricum* indică totalitatea modurilor[18] și are o nuanță concesivă; *cumva* și sinonimele lui contextuale prezintă modul nedefinit, conceput nonseparativ[19], și au o valoare de aproximare; *altcumva* arată modul diferit față de un reper cunoscut, accentul căzând asupra acestei diferențieri, nu asupra felului în care este conceput modul *celălalt* (separativ sau nonseparativ), fapt și mai evident în cazul lui *altcum*, care este cvasisinonim cu *altfel*[20]; *nicicum* (cu varianta emfatică *nicidecum*) se raportează la o clasă de entități virtuale dintre care niciuna nu a fost actualizată. Locuțiunea *nu știu cum* exprimă marcat nedefinirea, mai degrabă decât „ignoranța", și poate intra în sinonimii contextuale cu adverbul *cumva*.

Adverbul *cumva* exprimă cel mai frecvent eventualitatea, posibilitatea. Mijloacele de exprimare a modalizării epistemice de incertitudine sunt parțial diferite în limba actuală de cele din limba veche, acestea fiind supuse evoluțiilor semantico-pragmatice; astfel, sinonimia *cândai – cândva – cumva* se întâlnește până în secolul al XVIII-lea, ulterior dispărând cu totul un lexem (*cândai*) sau o valență semantică (în cazul adverbului *cândva*). Pentru perioada mai nouă, trebuie menționate adverbul relativ recent *poate*, multitudinea de realizări ale prezumtivului și revigorarea ori reinventarea adverbului supracompus *oarecumva* și a formelor „întărite" de tipul *cumvașilea, oareșcum*.

3. ADVERBUL POLIFUNCȚIONAL *CUMVA* ÎN ROMÂNA ACTUALĂ

3.1. *Cumva*, adverb de mod

Adverbul modal nehotărât *cumva* poate ocupa poziția de circumstanțial de mod (propriu-zis), când determină verbe precum *a se purta, a se comporta, a reacționa, a trata, a proceda, a suna* (11–12) sau alte verbe, care nu au în grila lor semantico-sintactică circumstanțialul de mod (13–14).

---

[16] *Cumva(ș(i)), cumva(și)(lea), fi(e)(ș)tecum, oare(ș(i))cum* etc.

[17] Pentru această descriere, am folosit din GALR I:254–255 opozițiile de cuantificare pe care le prezintă pronumele și adjectivele nedefinite.

[18] În cazul pronumelor și adjectivelor nedefinite, diferența semantică dintre seria cu *ori-* și cea cu *fie-* constă în introducerea (*ori-*) sau neintroducerea (*fie-*) „perspectivei unei alegeri între entitățile componente ale întregului", văzut în ambele cazuri în mod separativ (GALR I:256); această nuanță semantică diferențiatoare este greu de identificat în cazul adverbelor *oricum* și *fiecum*, care nu pot fi comparate, deoarece au avut întotdeauna frecvență și distribuție inegale, formele în *ori-* apărând abia în secolul al XVII-lea și fiind de la început frecvente, spre deosebire de cele în *fie-*, care, deși apar din primele texte, au fost și sunt rare și mai degrabă regionale, moldovenești (Ciompec 1985:68).

[19] Se pare că distincția din nota anterioară a fost preluată de cuplul *oricum – cumva*, primul desemnând totalitatea modurilor, privite separativ, existând posibilitatea alegerii unei entități componente a întregului, iar al doilea exprimând modul nedefinit, nonseparativ, generalizant, alegerea sau nealegerea unui mod din clasa de moduri fiind secundară. Se mai poate spune că, alături de „perspectiva alegerii" mai sus menționată, este observabilă și perspectiva necesității alegerii (*cumva*) vs a indiferenței asupra acestei alegeri (*oricum*).

[20] V. și Manoliu 1966:466–467 și Avram 1970.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(11) *Totuși Longhorn mai suna* ***cumva****. Da' vista?? Sună ca naiba. La ce s-or fi gândit aștia de la MS când au ales numele ăsta?* (www.myl.ro/forum).

(12) *Când petreci mult timp cu cineva, îți dai seama că în intimitate se comportă* ***cumva****, în societate, altcumva* (www.roportal.ro).

(13) *Exegetul sugerează că abaterea poetului de la viziunea plutonică s-ar datora și faptului că abisurile acesteia l-ar fi înspăimântat* ***cumva****, făcându-l să lase postumele în stare „pre-poetică"* (Al. Paleologu, *Despre lucrurile cu adevărat importante*).

(14) *Venirea unor astfel de firme în oraș îi atrage la rândul ei pe investitorii în imobiliare, care știu că tinerii salariați vor trebui să-și cheltuiască* ***cumva*** *veniturile* („Evenimentul zilei", 3.10.2007).

Adverbul *cumva* nu are un aport semantic conceptual substanțial în construirea referinței enunțului; testul omiterii din enunț arată că lexicalizarea lui are mai degrabă o miză procedurală.

(15) *Își vede mai departe de mesaje, hotărât să umple* ***cumva*** *timpul pierdut contra cost printre snobii ăștia moșmondiți* (R. Paraschivescu, *Ghidul nesimțitului*) cf. *Își vede mai departe de mesaje, hotărât să umple Ø timpul pierdut contra cost printre snobii ăștia moșmondiți.*

(16) *Să-l ajut* ***cumva****, după puterile mele, pe acest om plin de calități și de defecte, să devină un președinte mai bun* („Evenimentul zilei", 4.10.2007) cf. *Să-l ajut Ø, după puterile mele, pe acest om plin de calități și de defecte, să devină un președinte mai bun.*

Lectura non-conceptuală este și mai evidentă în cazul enunțurilor imperative de tipul: *Spune-i* ***cumva*** *că nu te interesează afacerea și nu va mai fi atât de insistent*, în care adverbul subliniază obligativitatea actului cerut („spune-i într-un fel sau altul, direct, indirect, politicos etc., cum vrei tu [sensul etimologic], dar trebuie neapărat să-i spui"). Aceeași citire este posibilă și în contextul verbelor care au în grila lor un circumstanțial de mod: *Fă* ***cumva*** *și liniștește-o!* („fă într-un fel sau altul, dar trebuie neapărat să acționezi").

Tipul de deixis în care se încadrează acest adverb pare a fi descriptiv (v. GALR II:747–748). Decodarea nu este substanțială (referentul nu este desemnat prin context), ci existențială (singura informație obiectivă este că există cel puțin un referent, adică un mod, din clasa lui, cea a modurilor compatibile contextual, dar acest referent sau mod nu este precizat) și, uneori, și aluzivă ((11) „suna mai bine").

Verbele cu formă și citire[21] negative nu acceptă în mod firesc complinirea semantică a adverbului de mod *cumva*, care declanșează o presupoziție existențială care ar intra în contradicție cu evocarea unei clase vide de referenți.

(17) *Ion rezolvă problema* ***cumva****.* vs *Ion nu rezolvă problema* ****cumva****.* Dar: *Ion nu rezolvă problema* ***oricum/nicicum****.*

(18) *Ion a procedat* ***cumva*** *(și a obținut banii).* vs *Ion nu a procedat* ****cumva****.* Dar: *Ion nu a procedat* ***oricum/nicicum****.*

[21] Excludem deci enunțurile în care nu există această corespondență – formă negativă și citire pozitivă: *Mă tem să nu plece = Mă tem că pleacă (și nu vreau să plece).*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Adverbul circumstanțial de mod *cumva* poate fi sinonim, cel mai frecvent, cu locuțiunile adverbiale în structura cărora apar substantivele „slabe" nedefinite: *fel* (*într-un fel, într-un fel sau altul, într-un anumit/anume fel* etc.), *mod* (*într-un mod sau altul, într-un anumit mod*), *chip* (*într-un anumit chip*), *manieră* (*într-o anumită manieră*) etc. Nu este însă substituibil cu adverbul *oarecum (Ion s-a comportat/a reacționat/a procedat* ***cumva/*oarecum****, dacă a fost concediat pe loc*).

3.2. *Cumva*, adverb de modalitate

Adverbul *cumva* funcționează mult mai des ca modalizator[22] decât ca modal. Este izolat sau neizolat intonațional (grafic, prin virgule). Indiferent de utilizarea parantetică sau integrată, din punct de vedere pragmatic, adverbul *cumva*, în acest caz sinonim cu *oarecum*, nu se încadrează în referențialitatea liniară a enunțului.

3.2.1. *Cumva* se poate raporta, în general în antepunere, la un constituent al enunțului: cel mai frecvent la grupuri adjectivale sau adverbiale, dar și la grupuri prepoziționale. Cu această utilizare, adverbul focalizează o parte a enunțului și, într-o citire derivată, modalizează global întregul enunț.

Adverbul *cumva* este compatibil semantico-pragmatic cu adjective și adverbe calificative, dar și cu cele categoriale. Posibilitatea/imposibilitatea gradării nu dă seama de această compatibilitate: *cumva* se raportează și la adjective calificative care prin natura lor semantică nu variază intensiv – *rotund, ascuțit; unic* etc.[23] (19–21) –, și la adjective categoriale – *medieval, teologic, cronologic, fizic, țigănesc, descrescător* etc. (22–25).

(19) *Includ și voalul în preț, care este lung și în 3 straturi, croit* ***cumva*** *rotund ca să cadă frumos* (www.miresici.ro).

(20) *După ce le-ai desfăcut, tragi ușor de motoraș afară și ai să vezi că în interior are un fel de ax metalic destul de gros și* ***cumva*** *ascuțit în vârf; seamănă cam cu un creion din ăla de lemn* (www.daciaclub.ro).

(21) *Și încă o chestie... un forum trebuie să fie* ***cumva*** *unic... trebuie să ai linia ta... ideile tale... dacă vrei să meargă* (forum.softpedia.com).

(22) *Și deci acu vreo 20 ani văd în program că e, într-o marți seara, „Trio Farfarello la Festival în Belgia", jumate de oră. Îmi suna* ***cumva*** *medieval, am zis ca tre' să fie ceva mishto și să nu pierd* (www.locomania.ro).

(23) *Știm acum că un text nu este compus dintr-un șir de cuvinte degajând un sens unic,* ***cumva*** *teologic (care ar reprezenta „mesajul" Autorului-Dumnezeu), ci un spațiu cu dimensiuni multiple* (din traducerea unui eseu de Roland Barthes, www.poezie.ro).

(24) *Muzeul n-a fost gândit rău așa, ca idee.* ***Cumva*** *„cronologic", din paleolitic până în secolul XIX* (www.formula-as.ro).

---

[22] Caracterizarea ca modalizator este cea mai cuprinzătoare, însă nu este foarte exactă: în enunțurile de tipul celor de la 3.2, adverbul *cumva* poate fi considerat și o „proformă" pentru un circumstanțial de relație sau pentru un circumstanțial cantitativ.

[23] „Predicate observaționale" (Lupu 2003:298–299), corespunzând „vagului observațional" din terminologia lui Kleiber 1987 (apud Lupu 2003:298).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(25) *Am simțit o durere imposibil de localizat, și totuși* ***cumva*** *fizică, și m-am trezit cu un nod în gât, ca și cum m-aș fi chinuit prea mult timp să-mi înghit cuvintele* (moody013.deviantart.com).

Atât pentru adjectivele și adverbele calificative – subiective (26) sau obiective (27) –, cât și pentru cele categoriale (28), delimitarea nivelurilor la care trebuie interpretat adverbul *cumva* (nivelul semantico-referențial, epistemic și pragmatic[24]) este greu de făcut, acestea suprapunându-se în funcție de context și de tipul semantic de regent. În următoarele tipuri de propoziții:

(26) *Fata era* ***cumva*** *frumoasă.*

(27) *Maria avea fața* ***cumva*** *rotundă.*

(28) *Tabloul,* ***cumva*** *cubist, nu i-a plăcut.*,

sunt posibile și o **interpretare referențială** – în (26), caracteristica fetei de a fi *cumva frumoasă* poate echivala cu faptul că nu este foarte frumoasă, că e frumușică sau că nu are o frumusețe tipică, recunoscută ca atare de toată lumea; în (27), o față *cumva rotundă* denotă o formă care nu este un rotund perfect, după definiția geometriei; în (28), tabloul *cumva cubist* poate fi un tablou care are multe trăsături ale cubismului, dar și trăsături de alt tip (impresionist, suprarealist etc.) –, și o **interpretare epistemică** – propoziția *Fata este frumoasă* este adevărată dacă adoptăm un anumit punct de vedere care să legitimeze această opinie (*Prin eleganța ei, fata era cumva frumoasă; Ochii o făceau cumva frumoasă pe această fată palidă și slabă; Ion considera fata cumva frumoasă, în timp ce părinții lui ziceau că-i urâtă*); se poate spune că propoziția (27) este adevărată, dacă grila de interpretare este mai permisibilă decât cea din domeniul geometriei; în (28), dacă avem în vedere formele reprezentate în tablou, îl putem considera cubist, dar, dacă avem în vedere faptul că redă perspectiva, și nu apropierea, includerea în curentul cubist este discutabilă. Adverbul *cumva* din enunțurile de mai sus poate avea și o **interpretare pragmatică**, deoarece are ca efect slăbirea gradului de asertivitate al enunțului; locutorul nu își asumă nici adevărul, nici falsitatea propozițiilor: (26') *Fata era frumoasă;* (27') *Maria avea fața rotundă;* (28') *Tabloul cubist nu i-a plăcut.*

Atunci când modalizează un adjectiv sau un adverb calificativ gradabil[25], adverbul *cumva*, în afară de faptul că aproximează la nivel semantico-referențial determinatul, indică existența cel puțin a unei perspective din care enunțul este adevărat. Această perspectivă poate rămâne nedefinită (29–30) sau poate fi sugerată, explicitată mai mult sau mai puțin vag: astfel, frumusețea după/prin plâns despre care este vorba în textul poeziei este una adevărată numai dacă se acceptă că sunt frumoși ochii creștinilor din catacombe (31); actorul este atipic prin faptul că preferă o formă de artă nepopulară (32); orice fel de umor, inclusiv cel negru, poate destinde (33).

---

[24] V. Zafiu 2002, unde mărcile impreciziei sunt organizate pe aceste trei niveluri de interpretare, care sunt interferente: „Ultima categorie [a adverbelor nehotărâte] prezintă o puternică tendință de trecere dinspre valoarea referențială spre cea epistemică („E *cumva* trist" = „*pare* trist") și/sau pragmatică" (Zafiu 2002:367).

[25] „Predicate subiective" (Lupu 2003:300–301), corespunzând „vagului subiectiv" din terminologia lui Kleiber 1987 (apud Lupu 2003:298).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(29) *Vasile B. s-a simțit stânjenit și* ***cumva*** *dator. Dar fără să poată preciza cui.* (T. Octavian, *Povestiri*).

(30) *„Știți...", mi-a spus el vădit bucuros, dar și* ***cumva*** *încurcat de revederea noastră* („Jurnalul Național", 6.10.2007).

(31) *am plâns și m-am făcut* ***cumva*** *frumoasă,*
îmi strălucesc ochii precum creștinilor din catacombe (dintr-o poezie de pe un blog, silvia-caloianu.weblog.ro).

(32) *Sorin Leoveanu e un actor* ***cumva*** *atipic pentru generația sa, fie și pentru că vocația lui e acel „teatru de artă" aflat în agonie în România de azi* (www.dilemaveche.ro).

(33) *Uneori sunt o formă de apărare: când realitatea desemnată de un cuvânt, oficial, este prea atroce, argoul emite automat un echivalent plin de umor negru, dar* ***cumva*** *destresant* (C.T. Popescu, *Copiii fiarei*).

Adverbul *cumva* modalizează enunțiativ adjective și adverbe care sunt gradate și aproximate, fără a fi pleonastic în cazul celor din urmă (cum se întâmplă cu succesiunile *vreo aproximativ 250, în jur de vreo 20 de oameni*). În aceste contexte, interpretarea de tip epistemic primează asupra celei semantico-referențiale[26]; *cumva* este parafrazabil prin construcțiile metadiscursive „dintr-un anumit punct de vedere", „dintr-un anumit unghi", „se poate spune că", uneori și prin „cum ar veni, cum s-ar spune", ceea ce arată că enunțurile sunt adevărate pentru cel puțin o perspectivă din clasa de perspective compatibile.

(34) *Perspectivele noastre privitoare la adoptarea euro în Europa Centrală au devenit* ***cumva*** *mai puțin optimiste* (www.bloombiz.ro).

(35) *Simt tot mai clar că ar avea nevoie de încă vreo trei-patru martori.* ***Cumva*** *mai ciudați.* (M. Cărtărescu, *Postmodernismul românesc*).

(36) *Acest domeniu este* cumva **foarte** *diferit de canalul de distribuție de hardware* (www.agora.ro).

(37) *Și a mai fost o senzație, la fel de stranie, care m-a urmărit pe tot parcursul șederii în capitala Georgiei: mi s-a părut,* ***cumva*** *extrem de explicit, că pe dealurile din apropiere trăiesc spiriduși și zâne și vrăjitoare* (reporterspecial.blynx.ro).

(38) *– Iartă-mă, Gabriel, dar afirmația asta a ta mi se pare că este o pură speculație și, într-o interpretare personală,* ***cumva*** *cam prea misogină pentru gustul meu! strâmbă Ludmila din nas* (text literar, www.bocancul-literar.ro).

Efectele semantico-referențiale, epistemice și pragmatice se suprapun și în cazul enunțurilor în care adverbul *cumva* se raportează la un grup prepozițional.

(39) *Și atunci, mă uitam la Michel. Simțeam nevoia să mă uit la el pentru că știam,* ***cumva*** *peste rațiune, că e de acord cu mine* (www.formula-as.ro/2006).

[26] În consecință, și includerea în clasa circumstanțialelor de modalitate pare mai justificată decât în cea a circumstanțialelor cantitative.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(40) *Când începi să-i dai târcoale lui Faust căutând să înţelegi mecanismul cedării* ***cumva*** *mai din apropiere [...], lucrurile capătă un dramatism foarte palpabil, dureros de concret* („Adevărul", 2.10.2007).

(41) *Revista „Săptămâna" care era* ***cumva*** *în concurenţă cu „Flacăra" lui Adrian Păunescu* (www.mirceabaniciu.ro).

(42) *Statistic vorbind, în întreaga lume aproximativ trei milioane de cupluri au parte de o căsnicie de genul acesta,* ***cumva*** *„între două trenuri" sau avioane, după caz* (www.eva.ro).

3.2.2. Adverbul *cumva* se poate raporta global la enunţ[27]; din cauza indeterminării referenţiale maxime, cele două tipuri anterioare de funcţionare (3.1, ca adverb de mod propriu-zis, şi 3.2.1, ca adverb de modalitate focalizând o parte a enunţului) nu pot fi separate tranşant de acesta, implicându-l. „Unele adverbe de mod au dobândit funcţia cantitativă (cuantificativă) de mărci de atenuare: *cumva, oarecum*" (GALR II:536).

În cele mai multe contexte în care *cumva* apare formal în grupul verbal, interpretarea ca adverb circumstanţial de mod, deşi uneori posibilă, nu este cea vizată de locutor; valoarea de modalizare este mai evidentă pentru enunţurile în care apare parantetic, în poziţie iniţială ori finală.

(43) *Numai că, însăşi o asemenea perspectivă ar trebui* ***cumva*** *să ne îngrijoreze* (O. Verdeş, *Muzici şi faze*).

(44) *Deşi, după dezvăluirile presei independente, grupurile de interese funcţionează şi în cazul regimului venit la putere în 2004, lucrurile par,* ***cumva****, să se schimbe* (www.formula-as.ro).

(45) *Arta acestor poeţi seamănă,* ***cumva****, cu cea a pictorilor de icoane, care nu au viziuni proprii, dar reprezintă, prin virtuozitatea meşteşugului lor şi pe baza unor canoane prestigioase, viziunile profeţilor şi ale marilor inspiraţi* (M. Cărtărescu, *Postmodernismul românesc*).

(46) ***Cumva****, am ratat şansa de a prezenta noii „colegi" de birou* (metropotam.ro).

Cu acest uz „hiperonim", adverbul *cumva* poate fi echivalat cu nedefinite modale, cantitative sau categoriale: „într-un fel", „oarecum", „întru câtva", „într-o oarecare măsură", „dintr-un anumit punct de vedere" etc.

Interpretarea prioritar metadiscursivă a adverbialelor sinonime lui *cumva* în contexte precum cele de la 3.1 şi 3.2 se întâlneşte şi în alte lucrări. Morten Nøjgaard, în monografia sa, încadrează expresia *d'une certaine manière* la adverbiale interpretative metalingvistice neutre (Nøjgaard II:§493, 287–289). Mihaela Lupu 2003 discută enunţuri precum: *D'une certaine manière, Paul est aimable; À certains égards/au fond, c'est un oiseau*. Catherine Schnedecker 2008 descrie valorile de modalitate ale adverbialului *d'une certaine manière* făcând apel şi la noţiunea de indicaţie metalingvistică.

[27] În acest caz, conform GALR II:544, adverbul se încadrează în subtipul semantic de caracterizare cantitativă (b) „cuantificarea globală explicit aproximată: *oarecum, cumva, mai mult sau mai puţin*".

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

3.3. Adverbul *cumva*, „marcă" de întărire a forței ilocuționare

3.3.1. Adverbul *cumva* în interogative totale directe

Adverbul *cumva* (cu „varianta" *nu cumva*) apare integrat sintactic în propoziții interogative totale directe, de tipul „întrebare" (care presupun un răspuns) sau „nonîntrebare" (mai ales interogative retorice).[28]

3.3.1.1. În enunțuri interogative afirmative de tipul „întrebare", adverbul *cumva* atenuează forța ilocuționară a actului de limbaj. În acest caz, valoarea cea mai frecventă a adverbului este de modalizator epistemic al incertitudinii, pragmaticalizat ca marcă a politeții verbale. În acest tip de contexte, *cumva* face întrebarea mai dubitativă, atenuând-o. Astfel, chiar dacă sunt întrebări reale, solicitând un răspuns din partea interlocutorului, se pot presupune și diverse aserțiuni: tip cerere, deziderative – „vreau niște loțiune Gerovital" (47); „vreau niște sfaturi" (48); „vreau să-mi spuneți din ce an..." (49) –, aserțiuni insinuante în grade diferite, dar care au nevoie de o confirmare – „cred că s-a schimbat ora, dar nu sunt sigură" (50); „bănuiesc că bricheta pierdută avea o valoare sentimentală pentru părinții ei" (51). Întrebarea fatică din exemplul (52) este echivalentă cu „sper că nu te deranjez".

Întrebările insinuante precum (50) și (51) pot fi interpretate și ca retorice, dacă raportarea la context confirmă aserțiunea subiacentă: (50) „dacă mai multe monitoare de calculator arată o anumită oră înseamnă că ora s-a schimbat", (51) „dacă fata s-a supărat atât de tare că am pierdut bricheta înseamnă că nu era o simplă brichetă, ci avea o valoare specială".

(47) *A: bună ziua. fiți amabilă↓ aveți* ***cumva*** *loțiune gerovital↑ pentru regenerarea părului?* (în corpusul *Interacțiunea verbală...*).

(48) *Mă puteți* ***cumva*** *ajuta cu niște sfaturi, observații? Aș fi tare recunoscător...* (forum.computergames.ro).

(49) *Aveți* ***cumva*** *idee din ce an se cultivă porumbul la noi în țară? Am căutat pe Google și nu am găsit nimic* (sfaturi.eva.ro).

(50) *C ((la telefon)): stai că sun la șefa # # auzi↑ s-a schimbat* ***cumva*** *ceasu? # # p-aici a venit ⊥ și monitoarele zic c-a schimbat ceasu* (în corpusul *Interacțiunea verbală...*).

(51) *Da' măcar să-mi explice, domn'e:* [bricheta pierdută] *era* ***cumva*** *cadou' de la maică-sa pentru taică-su, de nu știu când, din tinerețile lor, sau care-i treaba?* (O. Verdeș, *Muzici și faze*).

(52) *IZA: Te întrerup* ***cumva****? DAN: Nu. Stai liniștită...* (www.observatorcultural.ro).

Forma negativă a interogației este simțită mai atenuantă decât cea pozitivă. În **enunțurile interogative negative de tipul „întrebare"**, *cumva* are rolul de a atenua și

[28] Precizăm că vom folosi termenii de propoziție/frază/enunț interogativ(ă) ca sinonimi, cu sensul din GALR II:38–44; caracterizarea ca *afirmativ* sau *negativ* a acestora se referă numai la forma verbului care constituie focusul interogației.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

mai mult forța ilocuționară. Și aici, adverbul *cumva* poate fi marcă a politeții verbale. Enunțurile negative precum (53)–(54) sunt sinonime cu forma lor afirmativă.

(53) *Nu vă supărați, n-aveți* ***cumva*** *niște apă?* (O. Verdeș, *Muzici și faze*), cf. *Nu vă supărați, aveți* ***cumva*** *niște apă?*

(54) *N-ai* ***cumva*** *și-o țigare-n plus?* (O. Verdeș, *Muzici și faze*), cf. *Ai* ***cumva*** *și-o țigare-n plus?*

(55) *Nu vă supărați, n-ați văzut* ***cumva****, din întâmplare, o brichetă?!?* (O. Verdeș, *Muzici și faze*), cf. *Nu vă supărați, ați văzut* ***cumva****, din întâmplare, o brichetă?!?*

Multe enunțuri interogative negative în care *cumva* nu este marcă a politeții, ci este sinonim al lui *oare*[29], pot aluneca spre retorism, sunt insinuante, fără a fi însă cu totul retorice (adică, neimplicând afirmarea contrariului).

(56) *Nu-i* ***cumva*** *cam tardivă această preocupare a Editurii Humanitas de a susține și publica literatura română?* ***Nu****. Dar îmi place întrebarea dvs.* (www.romaniaculturala.ro).

În unele contexte, *cumva* are o valoare mai „neutră", accentuând incertitudinea reală asupra răspunsului întrebării.

(57) *Nu pleci* ***cumva*** *din țară??? Pe undeva... norocu' meu că stau la graniță... eu sunt vameșul* (www.utilecopii.ro)

3.3.1.2. Enunțurile interogative retorice afirmative conținându-l pe *cumva* sunt mai rare decât cele negative corespunzătoare și, de multe ori, sunt ironice. Aceste întrebări implică adevărul aserțiunii negative. Adverbul are și aici rolul de a semnala sau de a întări interpretarea „neliterală" care trebuie să i se dea enunțului/întrebării.

(58) *Întrebare, poate naivă: gripa aviară venită din China a avut* ***cumva*** *de-a face cu faptul că am fost, după zodiacul chinezesc, în anul Cocoșului?* (www.dilemaveche.ro)

(59) *Dom'le, dar tot ce scrii matale se găsește pe orice website. Ești* ***cumva*** *un translator? Ceva materiale originale aveți? Penibil, din nou.* (blogsport.ro)

Enunțurile interogative retorice negative în care apare adverbul analizat sunt mai numeroase decât cele afirmative. Aceste enunțuri corespund unei aserțiuni pozitive. Distingerea interogativelor retorice negative de cele negative tip „întrebare" se face contextual și nu este tranșantă.

Pentru adverbul *cumva* integrat în întrebări retorice cu formă negativă, se pot identifica două situații.

• În foarte puține cazuri, *cumva* apare independent de marca negației *nu*. Cel mai frecvent, se află în vecinătatea verbelor *a fi* și *a avea* – fiind posibile și propoziții precum: *Nu minți cumva? Nu trișează cumva?* – și tinde să stea cât mai aproape de negație, deși posibilitățile de topică nu sunt restrictive.

[29] În enunțurile interogative politicoase de tipul „întrebare", sinonimia lui *cumva* cu *oare* este, de multe ori, neadecvată, prețioasă: ?*Tu știi* ***oare*** *ce piesă e mâine?* sau ?*Nu vă supărați,* ***(oare)*** *n-aveți* ***oare*** *niște apă?*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(60) (dintr-un interviu:) *Intelectualul era jos. Jos a rămas.* Mircea Vasilescu: *Nu este* ***cumva*** *şi un efect al schimbărilor din lume şi din societate? [...] azi societatea, şi chiar elevii, ca să nu mai vorbim de părinţi, văd în profesori mai degrabă nişte prestatori de servicii* (www.dilemaveche.ro).

(61) *Chiar aşa, nu are* ***cumva*** *dreptate Ministrul Culturii de azi – 2006 –, compozitorul Adrian Iorgulescu să ne şoptească duios că „rapelurile la trecut sunt inutile şi inadecvate"?* (www.observatorcultural.ro).

• Adverbul *cumva* formează împreună cu negaţia *nu* o locuţiune adverbială, care modalizează global enunţul, aflându-se în general în poziţie iniţială. Aceste enunţuri implică afirmaţia (contrariul a ceea ce este negat) şi au un caracter polemic mai literaturizat decât interogativele retorice negative fără *cumva* sau decât cele în care marca negaţiei şi *cumva* nu formează o unitate (60–61).

(62) ***Nu cumva*** *pictura, muzica sau literatura, „înalte", elitiste, purtătoare ale valorilor umanităţii, alcătuind marele sistem cultural din centrul civilizaţiei europene, sunt sortite dispariţiei în confruntarea cu aroganţa noilor veniţi?* (M. Cărtărescu, *Postmodernismul românesc*).

(63) ***Nu cumva*** *cititorul cultivat este prizonierul propriilor lui prejudecăţi sau poncifelor altora, dar cu statut de „lider de opinie"?* (www.observatorcultural.ro).

Dacă se compară enunţurile de la (64), se observă că interogativele cu gradul cel mai înalt de retorism sunt cele conţinându-l pe *nu cumva*. Ar fi utilă includerea locuţiunii *nu cumva* în inventarul mărcilor interogativei retorice, alături de *oare*, *au*, poate şi de *ori* (***Ori*** *vrei să pleci?*), ca posibilitate specifică de subliniere a retorismului.

(64) ***Nu*** *aveţi* ***cumva*** *nişte apă?* cu *?****Nu cumva*** *aveţi nişte apă?*; ***Nu*** *aveţi* ***cumva*** *nişte îndoieli?* cu ***Nu cumva*** *aveţi nişte îndoieli?*; ***Nu*** *vă e teamă* ***cumva****?* cu ***Nu cumva*** *vă e teamă?*

Pentru nuanţele retorice amintite până acum, a se vedea şi exemplul (65):

(65) *Erwin, sunt impresionat. Dar spune-mi,* ***nu cumva*** *ar trebui să reconsiderăm ideea de Atractor?* ***Nu*** *e* ***oare*** *atractorul un Obiect Ficţional?* ***Nu*** *e* ***cumva*** *un Proces? Şi atunci diagramele* ***nu cumva*** *au o hibă?* ***Nu cumva*** *sunt mai multe puncte de întoarcere la infinit?* (www.hanuancutei.com).

3.3.1.3. „Marca" *(nu) cumva* poate apărea şi în alte tipuri de interogative decât cele anterioare (tip „întrebare" sau retorice), subliniind „mesajul" acestora: de exemplu, avertizarea (66) sau reproşul (67).

(66) ***Nu cumva*** *te joci prea mult cu iubirea? Poţi începe acum o relaţie nouă, dar nu pare ceva serios* (horoscop.moldova.org).

(67) *Eu văd că ţi-a dat nişte sfaturi...* (sic!) *care ţi le-a spus cu bun-simţ, sau* **te simţi** cumva **prea** *bun ca să accepţi nişte sfaturi? sau care-i ideea?* (forum.hadesrecords.com).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

3.3.2. Adverbul *cumva* în enunțuri imperative[30]

Situația lui *cumva* în enunțurile negative cu conjunctiv este descrisă în ultima ediție a Gramaticii academice: „La conjunctivul negativ, un grad mai puternic de interzicere este marcat cu ajutorul particulei ***cumva***, intercalată în enunț în poziție postverbală – *Să nu apară **cumva** pe aici!* – sau, mai des, ca structură eliptică cerând ea însăși un alt conjunctiv, pozitiv sau negativ: *Să nu **cumva** să pleci!, Să nu **cumva** să nu vii mâine!* (= „Să nu **cumva** [să se întâmple] să pleci!/să nu vii mâine!"). Popular și familiar, există cu această valoare și structura *să nu **care cumva** să...*" (GALR II:719). Textele consultate arată că adverbul *cumva* este compatibil și cu infinitivul cu sens imperativ.

(68) *Pregătirea grătarului este o activitate rezervată bărbaților, care în acest fel își dovedesc utilitatea casnică și întorc favorul tovarășelor de viață. A nu se crede **cumva** că acestea din urmă se răsfață nepedepsit în așteptarea mesei.* (R. Paraschivescu, *Ghidul nesimțitului*)

Pentru enunțurile în care modul folosit este imperativul, *cumva* pare compatibil numai cu forma afirmativă. În acest caz, *cumva* poate fi interpretat ca adverb de mod.

(69) *Fă **cumva** și rezolvă problema!, Spune **cumva** ce ți-am zis!* Dar ?/**Nu face **cumva** așa!*, ??/**Nu spune **cumva** ce ți-am zis!*, cf. *Nu face așa!, **Nu cumva să** faci așa!, Nu spune ce ți-am zis!, **Nu cumva să** spui ce ți-am zis!*

Locuțiunea *nu cumva să*, cu variantele *să nu cumva să, (să) nu care cumva să*, accentuează ordinul (70), sfatul ironic (71), amenințarea (72) etc.

(70) ***Să nu cumva să** caști gura la fleacuri pe stradă sau să te-nhăitezi cu cine știe cine, că-ntârzii, și dacă te prind cu vreo absență, îți rup urechile!* (Gr. Băjenaru, *Cișmigiu et Comp.*).

(71) *Luca se agită rău! **Să nu cumva să**-i dăuneze grav sănătății!* (prahova.iis.ro, 6.11.2008).

(72) ***Să nu cumva să** dea o mașina peste tine!* (www.mediafax.ro).

Prezența sau absența primului *să*[31] din această construcție nu pare relevantă pentru tipul de act directiv asociat enunțului; deci *să nu cumva să* și *nu cumva să* nu s-au specializat, deși primul este mai atenuant.[32]

În limba veche, locuțiunea adverbială *să nu cumva să*, cu un conjuncțional *să* inițial (v. Cuniță 2007:85, în notă, și GALR II:719), făcea parte dintr-o clasă de locuțiuni

---

[30] Pentru relația dintre interogativ și imperativ, v. Haspelmath 1997:43.

[31] Primul *să* este considerat complementizor în unele studii românești: „Se observă că particula cumva nu este ea însăși precedată de să: *Și nu cumva să faci de altfel, că...* Singurul să care apare aici are statutul de morfem al conjunctivului, corespunzând simbolului *Flex* în teoria generativă actuală. Într-un enunț modificat de tipul: *Și să nu cumva să faci de altfel, că...*, cei doi *să* au statut diferit: primul este un *complementizor* (*Comp*), altfel spus, o conjuncție de subordonare (E. Negoiță-Soare, 2002:183–184), celălalt, morfemul conjunctivului (*Flex*)" (Cuniță 2007:85, în notă).

[32] În Cuniță 2007:85 (în notă), se sugerează o specializare: „Existența *complementizorului* să în enunțul în care segmentul respectiv apare de două ori ne face să ne gândim la o structură complexă de tipul: *Te previn/te sfătuiesc să nu cumva să faci altfel, că...* Dacă cel puțin una din aceste două parafraze este corectă, atunci structura cu *Comp* nu este nici singura posibilă, nici singura corectă, și nu este nici sinonimă cu cea fără *Comp*, căci pe când aceasta din urmă este expresia unui ordin, cealaltă este fie expresia unui sfat, fie expresia unei amenințări".

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

predicative modalizatoare destul de bine fixată (*să nu cândai să, să nu cândva să, nu oarecum să*). Sintagma *să nu cumva să* reprezintă sincronic un „decupaj" dintr-o topică foarte veche, în care forma verbală negativă avea o permisivitate la dislocare mult mai mare decât în limba actuală (73)[33], adverbul *cumva*, ca şi *cândai* sau *cândva*[34], putând fi plasat în interiorul complexului verbal (7, 74–75) – dislocare posibilă în limba actuală numai pentru cliticele adverbiale *mai, cam, şi, prea, tot*.

(73) *Iară **nu** ca întru ca mai mult **să** te **ostenesc**, te rog să auzi tu pre scurt cu ale tale blândeţe* (*Biblia*, în *Codicele Voroneţean*, în Avram 2007:245).

(74) *Păziţi-vă să nu **cumva** daţi rău derept rău, ce pururea să goniţi binele unul către alalt şi către toţi* (Coresi, *Cazania I*, c. 1567).

(75) *Cum cetind să nu te **cumva** săblăzneşti, să ştii ce săblazná easte acole* (*Texte româneşti din secolul al XVI-lea*).

3.3.3. Adverbul dubitativ *cumva* în enunţuri asertive

Tipurile de contexte asertive în care apare adverbul *cumva* sunt foarte variate. O parte dintre acestea au fost amintite anterior, la 3.1 şi 3.2. De cele mai multe ori, adverbul *cumva* şi, mai ales, „varianta" negativă *nu cumva* (inclusiv *să nu cumva să*) apar cu o valoare asemănătoare celei din contextele interogative şi imperative în enunţurile asertive, modalizând enunţul; uneori redau în discursul raportat efectele de sens asociate întrebării[35] sau actului directiv. Vom da numai câteva tipuri de exemple, neinsistând asupra varietăţii de cazuri, care ar merita o descriere aparte.

• Verbe şi substantive *dicendi* şi *dubitandi* (76, „în nici un caz să nu"; 77, „poate")

(76) *Zicea că i s-a făcut somn şi începea să se foiască, să-şi caute o poziţie de dormit, da' nu găsea şi atunci îşi sprijinea capu' pe umăru' meu; îmi poruncea să stau aşa, **să nu care cumva** să mă mişc, parcă eram pernă* (O. Verdeş, *Muzici şi faze*).

(77) *Mă întreb dacă imensa încredere în presă nu a intrat **cumva** tot în „ordinea simbolică" a postcomunismului românesc* (www.dilemaveche.ro).

• Verbe şi substantive care exprimă eventualitatea nedorită, teama (cf. fr. *de peur que*, lat. *forte*); aceste valori pot fi deduse contextual şi în lipsa acestor mărci lexicale

(78) *Arestarea lui, ca şi a altora, unguri, români, evrei chiar, a fost una din măsurile luate de Securitatea română, îngrozită ca **nu cumva** ideile revoluţionare ale Budapestei anului 1956 să irumpă şi în România* (www.romaniaculturala.ro).

(79) *Practic, oamenii ăştia trăiesc cu spaima că partenerul ar putea ieşi mai în câştig decât ei. **Nu cumva** să aibă mai multă influenţă, **nu cumva** să aibă mai mult în sondaje, **nu cumva** să facă alianţă cu PSD, **nu cumva** să fure mai mult.* (www.dilemaveche.ro).

---

[33] V. în Avram 2007:245–246 posibilităţile de construcţie ale propoziţiilor finale negative.

[34] Să nu **cândai** va tinde mâna sa (Biblia, 1688); ca nu **cândai** mai îndelung scuturându-să (D. Cantemir, Istoria ieroglifică, 1703–1705); să nu **cândva** poticneşti de piatră piciorul tău (Noul Testament, 1648). V. şi Ciompec 1985:237–243.

[35] În acest caz, poate fi sinonim cu marca interogativă *oare*: *A stat şi s-a gândit dacă **oare** are dreptate.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

• Subordonate finale negative[36]

(80) *Se purta bine ca* ***nu*** **(*care*)** ***cumva să*** *fie pedepsit, Se prefăcea că este vesel* ***să nu*** **(*care*)** ***cumva să*** *se simtă stânjenit vreun invitat* (GALR II:573, v. și 575).

• Condiționale metadiscursive

(81) *În cazul în care totuși omul nu se astâmpără, ai dreptul – dacă* ***nu cumva*** *chiar datoria – să iei atitudine într-un mod ceva mai plastic* (R. Paraschivescu, *Ghidul nesimțitului*).

3. CONCLUZII

Din cele de mai sus, s-a putut observa că interpretarea adverbului *cumva* la nivel semantico-referențial nu poate fi despărțită tranșant de cea la nivel epistemic și pragmatic, valoarea de circumstanțial de mod alunecând de multe ori spre cea de modalizator global al enunțului (circumstanțial de modalitate)[37]. De fapt, funcționarea ca modal este marginală, în comparație cu funcționarea ca modalizator de tip metadiscursiv și ca adverb de întărire a forței ilocuționare (raportul cu enunțul este sinsemantic, „particula" atenuând sau sporind tipul de modalitate). Aceste valori s-au fixat prin apariția recurentă în anumite tipuri de contexte (întrebare retorică, întrebare politicoasă, eventualitate nedorită, enunțuri cu o valoare de adevăr deliberat „suspendată" etc.) și prin analogie cu unități sinonime funcțional: diacronic, valoarea dominantă[38] era cea ilocuționară, pe care o aveau și adverbele *cândai, cândva, doară*; valoarea metadiscursivă a adverbului *cumva* pare mai recentă și s-a consolidat prin analogie cu pronominalele *ceva*, *oarece* și mai ales *oarecum*, acesta din urmă având o valoare de aproximare-comentare stabilă inclusiv în limba veche.

Adverbul *cumva* în tipurile de contexte de la 3.1, 3.2 și 3.3 are ca invariantă semantică nedeterminarea care se transformă în eventualitate (dorită sau nedorită ori indiferentă) în enunțurile fără valoare de adevăr[39]; pentru că nu putem vorbi de sensuri diferite, ci doar de valori contextuale diferite, am considerat că adverbul *cumva* este polifuncțional[40].

Încadrarea adverbului *cumva* în clasa mărcilor interogației este discutabilă (după cum s-a văzut și mai sus, la 1); dacă pentru *oare* contextul interogativ este unicul în care acesta apare, adverbul *cumva* întărește forța ilocuționară și pentru alte tipuri de enunțuri în afară de cel interogativ. O atenție deosebită merită locuțiunea *nu cumva*, prin faptul că reprezintă un tip sintactico-semantic de negație special.

---

[36] Aceste contexte sunt foarte frecvente. Pentru descrierea lor în limba veche, vezi Avram 2007:245–246. Adăugăm la inventarul de adverbe modale cu sens de întărire (*cumva, cândva, cândai* și *doară*) adverbul *oarecum*, în sintagma foarte rară *nu oarecum să*: *Pentru aceasta mai mult să cade noao, a asculta celor ce să aud, ca* ***nu oarecum să*** *cădem* (a. 1683, M. Gaster, *Chrestomație română*, I, în DLR).

[37] Trecerea dinspre adverb nehotărât de mod spre adverb de modalitate și chiar conector transfrastic este mai generală; este cazul modalului *oricum*, dar și al topicelor *undeva*, înv. *cândva* etc.

[38] Ar trebui verificat dacă nu era chiar valoarea unică; în textele consultate, nu l-am întâlnit în enunțuri de tipul celor de la 3.1 sau 3.2.

[39] Pentru o explicație tipologică a acestor treceri, v. harta implicațională din Haspelmath 1997:70 și descrierea relațiilor dintre funcțiile pronominalelor nehotărâte (p. 58–86).

[40] V. și Haspelmath 1997:59.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAFIE:

Avram 2007 = Mioara Avram, *Sintaxa limbii române în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Avram 1970 = Mioara Avram, *Sur quelques pronoms et adverbes indéfinis dans les langues romanes*, în „Actele celui de-al XII-lea Congres Internaţional de Lingvistică şi Filologie Romanică", I, Bucureşti, Editura Academiei, p. 481–485.

DSL 2001 = Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Nemira.

Cuniţă 2007 = Alexandra Cuniţă, „Modalităţile alocutive şi utilizarea modurilor în propoziţiile independente", în Reinheimer Rîpeanu, Vintilă Rădulescu (2007), p. 79–90.

Goes 2005 = J. Goes (éd.), **L'adverbe : un pervers polymorphe**, Arras: Artois Presses Université.

GA 1966 = Al. Graur, Mioara Avram, Laura Vasiliu, 1966, *Gramatica limbii române*, vol. I, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei RSR.

GALR = Valeria Guţu Romalo (coord.), 2008, *Gramatica limbii române* (tiraj nou, revizuit), vol. I şi II, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Haspelmath 1997 = Martin Haspelmath, *Indefinite Pronouns*, Oxford, Clarendon Press.

Irimia 1987 = D. Irimia, *Structura gramaticală a limbii române. Numele şi pronumele. Adverbul*, Iaşi, Editura Junimea, p. 198–200.

Lupu 2003 = Mihaela Lupu, *Concepts vagues et catégorisation*, în „Cahiers de Linguistique Française", 25/2003, p. 291–304 (articol disponibil şi la adresa: http://clf.unige.ch/display.php?idFichier=70).

Manoliu 1966 = Maria Manoliu, *Le pronom indéfini dans le daco-roumain contemporain standard. Essai de classification sémantique*, în „Revue Roumaine de Linguistique", XI, 5, p. 441–468.

Nøjgaard 1992–1995 = Morten Nøjgaard, *Les adverbes français. Essai de description fonctionnelle*, vol. I–III, Copenhague, Munksgaard.

Nica 1988 = Dumitru Nica, *Teoria părţilor de vorbire. Aplicaţii la adverb*, Iaşi, Editura Junimea.

Pană Dindelegan 2002 = Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Actele Colocviului Catedrei de Limba Română, noiembrie 2001: Perspective actuale în studiul limbii române*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Reinheimer Rîpeanu, Vintilă Rădulescu 2007 = Sanda Reinheimer Rîpeanu, Ioana Vintilă Rădulescu (coord.), *Limba română, limbă romanică: omagiu acad. Marius Sala la împlinirea a 75 de ani*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Schnedecker 2008 = Catherine Schnedecker, „La locution adverbiale *d'une certaine manière*. Entre modification verbale et modalité : étude synchronique", în *Revue Romane*, 43, nr. 2, p. 187–216.

Vlad 2005 = Daciana Vlad, „Adverbes marqueurs de modalisation dans les énoncés au conditionnel", în Goes (2005), p. 221–240.

Zafiu 2002 = Rodica Zafiu, „Strategii ale impreciziei: expresii ale vagului şi ale aproximării în limba română şi utilizarea lor discursivă", în Pană Dindelegan (2002), p. 363–376.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Zamfir, Dinică 2009 = Dana-Mihaela Zamfir, Andreea Dinică, „Quelques cas de grammaticalisation des formes flexionnelles du verbe **a vrea** « vouloir » en vieux daco-roumain : les conjonctions et locutions conjonctionnelles disjonctives et concessives **(să) veri (că)** « ou; soit; soit même ; bien que », **săva(i) (că)** « idem »" (ms, http://www.unibuc.ro/ro/zamfir_dinica2009_ro).

Surse

Baza de texte electronice a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" din București.

Junimea și junimiștii = *Junimea și junimiștii: scrisori și documente inedite*, ediție îngrijită, introducere și note de Ion Arhip și Dumitru Văcariu, Iași, Junimea, 1973.

Corespondența I.L. Caragiale = Șerban Cioculescu, 1935, *Corespondența dintre I.L. Caragiale și Paul Zarifopol: (1905–1912)*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II".

Internet.

Dicționare

DA = *Dicționarul limbii române*. Tomul I, partea I: *A–B*, București, Librăriile Socec, 1913; Tomul I, partea II: *C*, București, Tipografia ziarului „Universul", 1940.

DLR = *Dicționarul limbii române* (serie nouă). Tomul VII, partea a 2-a, litera O, București, Editura Academiei Române, 1969.

DEX = Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, 1998, *Dicționarul explicativ al limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic (http://dexonline.ro/).

TDRG[3] = H. Tiktin, 1989, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch* 3, überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron [Band I–III], Otto Harrassowitz, Wiesbaden, III.

L'ADVERBE *CUMVA* 'D'UNE MANIERE QUELCONQUE ; PAR HASARD, PEUT-ETRE' DANS LE ROUMAIN ACTUEL

Résumé

Dans cet article, l'auteur décrit les types d'emplois de l'adverbe indéfini polyfonctionnel *cumva*. Cet adverbe peut être régi par un verbe (étant circonstant de manière). Comme modalisateur, ayant une valeur métalinguistique et d'approximation, *cumva* peut se rapporter globalement à un énoncé ou à une partie de l'énoncé (surtout à l'adjectif, à l'adverbe et au groupe prépositionnel). Dans ces deux emplois, *cumva* peut être traduit par 'd'une manière quelconque, d'une manière ou d'une autre'. Dans les énoncés interrogatifs (*cumva* 'par hasard, peut-être') et impératifs (*cumva* 'gardez-vous bien'), cet adverbe a le rôle d'accentuer la force illocutoire. Dans les contextes assertifs – surtout dans le discours rapporté, dans les propositions finales et dans les contextes en exprimant une crainte – l'adverbe *cumva* 'de peur que' peut avoir une valeur dubitative.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan –Al. Rosetti"
Calea 13 septembrie nr. 13, București
carmen_marzea@yahoo.fr

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

PREPOZIȚII SEMANTIC VIDE – O ANALIZĂ CONTRASTIVĂ

MONA MOLDOVEANU POLOGEA

1. PRECIZĂRI TERMINOLOGICE

Prepoziția semantic vidă desemnează acea prepoziție care însoțește anumite verbe: *essayer de, oublier de, suggerer de, chercher à, consentir à, encourager à (franceză), a beneficia de, a rezida în, a depinde de, a apela la, a abuza de, a decurge din etc (română), to wait for, to talk to* etc. (engleză). Ea nu are un conținut semantic și nu funcționează drept centru de grup în obiectul prepozițional pe care îl introduce. Vom demostra în acest studiu faptul că niciuna dintre analizele deja existente asupra prepozițiilor semantic vide nu este relevantă pentru o limbă cum este româna și că secvența prepoziție semantic vidă + GN are statut diferit în diverse limbi.

2. STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRILOR ASUPRA PREPOZIȚIILOR SEMANTIC VIDE

2.1. Orientarea tradițională

GLR (1964) menționează ca fiind foarte rare situațiile în care apar verbe urmate de anumite prepoziții. Ca exemple sunt amintite doar *a decurge (a decurge din)* și *a consta (a consta în* și *a consta din*). În realitate, situațiile în care verbele sunt urmate numai de anumite prepoziții sunt numeroase în limba română: *a depinde de, a abuza de, a apela la, a predispune la, a beneficia de, a se sprijini pe, a reveni la, a se bizui pe, a se asemăna cu, a atenta la, a culmina cu, a se debarasa de, a participa la, a se sinchisi de, a se teme de, a rezida în* etc. De asemenea, nu numai verbele, ci și unele adjective și adverbe cer numai anumite prepoziții: *capabil de, conform cu, furios pe, sigur de, sincer cu, suspect de, vecin cu, extraordinar de, suficient de* (adjective), *gata de, aproape de, departe de, destul de etc.* (adverbe).

2.2. Orientarea structuralistă

În studiul Georgetei Ciompec (1974), este reliefată ideea că există verbe care se combină numai cu anumite prepoziții. Astfel de combinații sunt numite "fixe" și sunt amintite ca exemple: *a decurge din, a consta în/din, a se preta la, a se referi la, a opta cu/pentru.* Aspectul sintactic primează din nou, iar legătura prepoziției cu termenul regent

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

al sintagmei este definită drept rezultatul relației obligatorii a acestuia cu un anumit determinant. Acest lucru constă în faptul că determinantul impune o anumită prepoziție.

2.3. Orientarea generativă

Studiul prof. Pană-Dindelegan (1976: p. 97-104) asupra prepozițiilor consideră că prepoziția este implicată în realizarea a două funcții sintactice: cea de obiect prepozițional (Ob. Prep.) și cea de circumstanțial (Ob. Circ.) Distincția dintre cele două funcții este justificată prin particularitățile prepoziției: Ca obiect prepozițional, prepoziția este cerută de verb (sau de adjectiv), este lipsită de conținut și nu poate fi substituită cu niciun alt constituent. În această situație, prepoziția este considerată **termen logic cu semnificație sintactică**; este non-referențială și are rolul de legare și de așezare (ierarhizare) a variabilelor (argumentelor) în raport cu centrul predicativ. În funcția de circumstanțial, prepoziția nu este cerută de regentul său și are conținut. Autoarea vorbește aici despre **utilizarea predicativă a prepoziției**, care are proprietatea de a deține informație semantică (temporală, locativă etc.).

Într-un studiu mai recent, perspectiva prof. Pană-Dindelegan (2001) asupra prepozițiilor semantic vide se nuanțează. Aceste prepoziții sunt văzute acum ca îndeplinind următoarele funcții gramaticale: unele sunt indicatori ai cazului pentru numeralul cardinal: *a*-genitiv, *la*-dativ; *pe* este marcă a anumitor complemente directe; *a* este marcă morfo-sintactică a infinitivului; cele mai multe au un sens foarte abstract, de legare a GN cu care sunt ocurente de centrul care le cere. Acestea sunt tocmai prepozițiile înregistrate în construcții de tipul (a) în Dindelegan (1976:98): a reveni *la*, a decurge *din* etc.

Observațiile noastre referitoare la opinia exprimată în cele două studii ale prof. Pană-Dindelegan (1976) (2001) sunt următoarele:

a) Includerea reciprocelor intrinsece în categoria verbelor care cer un obiect prepozițional este discutabilă, dat fiind conținutul *asociativ* neîndoielnic al prepoziției *cu*: *a se certa cu, a convieţui cu.* În aceste contrucții, prepoziția *cu* are același sens cu prepoziția *cu* din *Ion a venit la petrecere cu Maria.*

b) Datorită faptului că secvențele Prep (fără conținut)+GN sunt discutate din perspectiva funcției lor sintactice (și nu din perspectiva structurii lor interne), nu se poate trage vreo concluzie fermă privitoare la cine este centrul acestor secvențe: prepoziția sau GN. Din reprezentarea în arbore dată în Dindelegan (2001), se poate doar presupune că, pentru prepoziția cu rol de legare a GN de regent (**a predispune *la*, a beneficia *de*** etc.), secvența Prep GN este un GN.

2.4. Gramatica centrilor de sintagmă

Teza pe care o susține în analiza sa Badia (1997) este că prepozițiile fără conținut din catalană trebuie analizate (în combinația lor cu un GN) ca **marcatori cazuali ai numelui.** Pentru Badia, centrul unei secvențe prep+GN este, așadar, numele, ceea ce înseamnă că grupul în ansamblul său este grup nominal. Observațiile critice sunt următoarele:

Teza lui Badia (1997), conform căreia toate prepozițiile semantic vide sunt marcatori cazuali, și nu centri de grup, este valabilă pentru catalană, dar nu în mod necesar pentru o limbă ca româna.

a) În primul rând, în română există numai două prepoziții care se comportă precum marcatorii cazuali din catalană: *a*+numeral cardinal și *la*+numeral cardinal.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Româna nu înregistrează cazuri oblice astfel încât, pentru un verb precum *a se referi la* și echivalentul său în catalană, în română GN din *la*+GN e la acuzativ, în vreme ce în catalană întregul grup este la un caz oblic.

b) În al doilea rând, în română, nu există verbe care cer o anumită prepoziție și care să controleze prin GPrep subiectul complementului său (în acest sens și Ionescu (2001)

c) În al treilea rând, în română, spre deosebire de catalană, nu există verbe care să aibă simultan un GPrep și un complement adjectival obligat să se acorde cu GN din GPrep.

Așadar, două dintre argumentele pe baza cărora Badia afirmă că prepozițiile în catalană sunt marcatori de caz sunt irelevante pentru o limbă precum româna.

3. PROPUNERI

În această secțiune, încercăm să argumentăm următoarele afirmații: pentru determinarea statutului prepozițiilor vide semantic în interiorul grupului este necesară analiza mai multor criterii decât cele din analizele mai sus-menționate; echivalențele unei secvențe prepoziție semantic vidă +GN au statut diferit în limbi diferite. În particular, vom demonstra că în română nu există prepoziții vide semantic, ci doar diferite varietăți de marcatori.

3.1. Criterii privind determinarea statutului prepozițiilor semantic vide în interiorul grupului

Pentru a determina dacă o prepoziție vidă semantic este cu adevărat prepoziție și centru de grup, vom analiza totodată trei fapte de sintaxă: extracția GN din secvența prepoziție vidă semantic+GN, elidarea și pronominalizarea.

Fiecare din aceste fapte va fi cercetat atât din perspectiva construcției centru-complement, cât și din cea a construcției centru-marcator. Finalitatea acestei discuții este următoarea: dacă secvența prepoziție semantic vidă+GN se comportă – în raport cu aceste teste – precum o construcție centru-complement, vom trage concluzia că ea este chiar de acest tip. Dacă însă secvența se comportă precum o construcție de tipul centru-marcator, vom conchide că ea este de tipul centru-marcator, rămânând să stabilim cine este centrul.

Testele vor fi aplicate celor patru limbi în discuție – româna, franceza, engleza și catalana.

3.2. Particularitățile construcției centru-complement[1]

a) Extracție

Cu excepția unor cazuri speciale, complementul poate fi „extras" din domeniul de recțiune al centrului său. Situația tipică privește verbul și complementul său, dar se pot da și exemple de adjective cu complementele lor:

[1] Prin **complement** înțelegem acel argument care participă la realizarea structurilor sintactice, deci acel argument care este în același timp și constituent. De exemplu, în propoziția *Ion a îndeplinit misiunea*, substantivul *misiunea* este complementul verbului *a îndeplini*. Termenul desemnează același lucru și în gramatica tradițională.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

1) Ion citește *o carte*.

2) *O carte* citește Ion.

3) Ion nu e dornic *de muncă*.

4) *De muncă*, Ion nu e dornic.

b) Omisiune

Complementul poate fi omis în condiții de coordonare:

5) Ion nu numai că nu cheltuiește_ ci aduce *bani* în casă.

6) Nu mă tem_ dar voi fi întotdeauna atent cu *oameni ca voi*.

3.3. Particularitățile construcției centru-marcator[2]

Extracție

Într-o construcție centru-marcator, niciunul dintre constituenții grupului nu poate fi extras:

7) Știu că Ion e mincinos.

8) *Ion e mincinos știu că

b) Omitere în condiții de coordonare

Construcția centru-marcator nu permite elidarea marcatorului:

9) Știu *că* Ion e mincinos și *că* mama lui e foarte supărată de asta.

10) *Știu *că* și *că* mama lui este foarte supărată de asta.

3.4. Particularitățile construcției prepoziție vidă semantic + GN din punctul de vedere al testelor extracției și omisiunii

Dacă vom aplica aceste două teste relației prepoziție vidă semantic-GN, rezultatele vor varia în funcție de limbă. În engleză, extracția GN este permisă, și la fel și eliziunea:

11) *His parents*, John still depends on_
Părinții lui, John depinde încă de_ (extracție)

12) The solution of the crisis consists in_ and amounts to *military intervention*. (eliziune)
Soluția crizelor constă în_ și culminează cu intervenția militară.

[2] Termenul de **marcator** (cunoscut în GB sub numele de complementizator) deține următoarele proprietăți: nu este subcategorizat de centrul său, ci își caută un centru; are domeniu de cuprindere și poate avea fie un conținut vid (în cazul complementizatorilor), fie un conținut logic (în cazul conjuncțiilor coordonate). Marcatori sunt considerați particule cum sunt *că, să, ca să* etc.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În română, catalană şi franceză, nu sunt posibile nici extracţia GN, nici eliziunea lui din sintagme coordonate. Exemplele următoare evidenţiază acest fapt şi sunt relevante pentru cele trei limbi amintite.

Română:

13) **Părinţii lui,* Ion depinde de_ (extracţie)

14) *Nu m-am referit pe larg la_, dar m-am oprit la *acest aspect.* (eliziune)

Franceză:

15) **Ses parents,* Jean depend de_. (extracţie) - Părinţii săi, Jean depinde de_

16) *Jean a oublié de_ hier, mais aujourd'hui il s'est souvenu de *Marie.* (eliziune) - Jean a uitat de_ ieri, dar astăzi şi-a amintit de Marie.

Catalană:

17) **La meva mare,* Miquel es referia a_. (extracţie) - *Mama sa, Michel s-a referit la_

18) *Pere depen totalment de_ et intentara de solucionar *el problema.* (eliziune) - Tatăl depinde total de_ şi intenţionează să rezolve problema.

Sunt în schimb posibile – în cele trei limbi - atât extracţia secvenţei prep+GN, cât şi elidarea ei.

Română:

19) *De părinţii lui,* Ion depinde. (extracţie)

20) Nu m-am referit pe larg, dar m-am oprit *la acest aspect.* (eliziune)

Franceză:

21) *De ses parents*, Jean depend. (extracţie) - De părinţii săi, Jean depinde.

22) Jean a oublié hier, mais aujourd'hui il s'est souvenu *de Marie.* (eliziune)
Jean a uitat ieri, dar astăzi şi-a amintit de Marie.

Catalană:

23) *A la meva mare,* Miquel es referia. (extracţie) - La mama sa, Michel s-a referit.

24) Pere depen totalment et intentara de solucionar *el problema.* (eliziune)
Tatăl depinde total şi intenţionează să soluţioneze problema.

Acestea sunt primele date care sugerează că prepoziţia semantic vidă + GN în engleză se comportă ca o construcţie de tip centru-complement, în timp ce elementele

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

analoage din română, franceză și catalană prezintă particularitățile construcției centru-marcator. Pentru engleză, se poate face chiar o afirmație mai categorică: prepoziția semantic vidă este centru, iar GN este complementul ei.

În ceea ce privește statutul secvenței prepoziție+GN în celelalte limbi testate, decizia privind cine este centru și cine este marcator va fi luată pe baza testului pronominalizării.

3.5. Pronominalizarea

Pronominalizarea secvenței prepoziție vidă semantic+GN se poate realiza în cele trei limbi în următoarele condiții:

- în catalană în toate circumstanțele

25) Pere pensara *en* el problema. - Tatăl s-a gândit la o problemă.

26) Pere *hi* pensara. (catalană) - Tatăl s-a gândit la acest lucru.

27) Pere vol contribuir *a* la collecta. - Tatăl vrea să contribuie la colecție.

28) Pere *hi* vol contribuir. (catalană) - Tatăl vrea să contribuie la acest lucru.

29) Pere ve *de* la biblioteca. - Tatăl vine de la biliotecă.

30) Pere *en* ve. (catalană) - Tatăl vine de acolo.

- în română pentru secvențele *a*+numeral cardinal, *la*+numeral cardinal și *pe* + *cineva*.

31) Părerea *a doi* dintre ei mă interesează.

32) Părerea *lor* mă interesează.

33) S-au dat premii *la* cinci.

34) *Li* s-au dat premii.

35) Am văzut *pe cineva* cunoscut.

36) *L*-am văzut.

- în franceză pentru secvența **à**+GN (unde întregul grup este la dativ)

35) Je donne un livre *à* Pierre. - *Îi* dau o carte lui Pierre.

36) Je *lui* donne un livre. - *Îi* dau *lui* o carte.

Din examinarea acestor situații rezultă că, pentru cazurile în discuție, centrul secvenței prepoziție semantic vidă+GN este numele. Cum pronominalizarea înseamnă

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

înlocuirea cu o formă pronominală la un anume caz, rezultă că, în toate cazurile studiate, aşa-zisa prepoziţie este un marcator cazual.

Situaţia se complică însă pentru alte situaţii din franceză şi română, unde secvenţa prepoziţie semantic vidă+GN nu mai permite pronominalizarea. Astfel, în exemplele

39) Ion s-a supărat *pe fratele* său.

40) Jean s'est faché *contre son frère.*

pronominalizarea secvenţei prepoziţie semantic vidă+GN nu mai este posibilă.

41) *Ion s-a supărat *el*

42) *Jean s'est faché *lui.*

De asemenea, nu este posibilă nici substituţia grupurilor prepoziţie semantic vidă+GN cu un grup nominal:

43) *Ion s-a supărat *fratele său.*

44) *Jean s'est faché *son frère.*

Situaţiile din exemplele de mai sus par să demonstreze că franceza şi româna ar avea totuşi prepoziţii vide semantic ca centri de grup. Numai că împotriva acestei concluzii pledează următorul fapt: un grup format din centru şi marcatorul său nu poate fi substituit în acelaşi context de un centru lipsit de marcaj. Astfel, fie propoziţia:

45) Ion spune *că Mihai e nebun.*

Grupul *că Mihai e nebun* are drept centru propoziţia *Mihai e nebun* şi marcatorul *că*. Întregul grup e o propoziţie, dar nu o putem înlocui cu propoziţia nemarcată *Mihai e nebun*:

46) **Ion spune Mihai e nebun.*

Prin urmare, testul substituţiei este, de asemenea, favorabil relaţiei centru-marcator.

Aşadar, rezumând demersul de mai sus:

1. Pentru a determina natura secvenţei prepoziţie semantic vidă+GN, am recurs la două construcţii sintactice: centru-complement şi centru-marcator.

2. Am identificat anumite proprietăţi ale acestor construcţii în relaţie cu testul extracţiei şi cel al omisiunii în condiţii de coordonare. Şi anume: complementul poate fi extras sau omis (în condiţii de coordonare) în raport cu centrul său. Nici marcatorul, nici centrul nu pot fi însă extraşi sau omişi.

3. Am aplicat aceleaşi teste secvenţei prepoziţie semantic vidă+GN realizată în limbi diferite, fapt care a dat următoarele rezultate:

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

i. în engleză, secvenţa prepoziţie semantic vidă+GN admite atât extracţia GN, cât şi omisiunea lui în condiţii de coordonare
ii. în franceză, română şi catalană, nici extracţia GN, nici omisiunea lui nu sunt posibile

4. În baza rezultatelor i)-ii), am tras concluzia că în engleză secvenţa este de tip centru-complement (cu prepoziţia centru), în timp ce în franceză, română şi catalană, secvenţa este de tip centru-marcator, cu GN în calitate de centru.

5. Rămânând să se determine natura şi rolul marcatorilor în construcţiile din română, catalană şi franceză, am aplicat testul înlocuirii GN marcat cu un pronume în acelaşi caz. Testul a dat următoarele rezultate:

i. pentru catalană, substituţia este întotdeauna posibilă
ii. pentru română, ea este posibilă numai pentru secvenţele *a*+numeral cardinal, *la* +numeral cardinal şi *pe*+*cineva*
iii. pentru franceză, ea este posibilă numai pentru *à*+GN

6. Din rezultatele i)-iii) am conchis că în catalană prepoziţia semantic vidă este întotdeauna un **marcator cazual**. În schimb, pentru română şi franceză, numai *a, la* şi *pe*, respectiv *à* sunt marcatori cazuali.

7. Pentru toate celelalte secvenţe în care prepoziţiile semantic vide+GN din română şi franceză nu permit pronominalizarea, şi nici înlocuirea cu un GN nemarcat, am tras concluzia că marcatorii sunt **marcatori argumentali**. În absenţa lor, grupul nominal nu are capacitatea de a deveni argumentul verbului.

BIBLIOGRAFIE:

Badia 1997 = *Prepositions in Catalan*, in Balari and Dini, 1997, p. 109-148.

Cadiot 1997 = *Les prepositions abstraites en francais*, editura Armand Colin, Paris.

Coteanu, I. (coord.) 1974 = *Limba română contemporană. Fonetică, fonologie, morfologie*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti.

Coteanu, I. (coord.) 1985 = *Limba română contemporană. Fonetică, fonologie, morfologie*, (ediţie revăzută şi adăugită), Editura didactică şi Pedagogică, Bucureşti.

Ionescu 2001 = *On the status of PE in the Direct Object Construction in Romanian*, in „Romanian Journal of Information, Science and Technology", vol. 4, nr.3-4, 200, p. 293-310

Pană Dindelegan 1976 = *Sintaxa limbii române. Partea I. Sintaxa grupului verbal*, Tipografia Universităţii din Bucureşti.

Pottier 1962 = I, Paris, Klincksieck, p. 267-296, 327-340.

Vasiliu 1964 = *Cuvinte şi grupuri de cuvinte cu funcţie prepoziţională*, în LR, 1964, nr. 2.

Idem 1967 = *Asupra definiţiei prepoziţiei*, în Ion Coteanu (red. resp.), *Elemente de lingvistică structurală*, Editura Ştiinţifică, 1967, Bucureşti.

DSL 2001 = *Dictionar de ştiinţe ale limbii*, ed. Ştiinţifică, Bucureşti.

GLR 1963 = *Gramatica Limbii Române*, vol. I-II, EA, Bucureşti.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

UNE ANALYSE CONTRASTIVE SUR LES PRÉPOSITIONS VIDES DU POINT DE VUE SÉMANTIQUE

Résumé

L'article représente une analyse contrastive sur les prépositions vides du point de vue sémantique dans les langues roumaine, française, anglaise et catalan. Dans la première partie, nous avons mentionné les analyses antérieures sur les prépositions vides dans les grammaires traditionnelles, structuraliste et générative et nous avons analyse d'une manière critique les théories antérieures. Dans la deuxième partie, nous avons proposé les propres solutions et nous avons demontré qu'en catalan, la préposition vide est toujours un marquer casuel, *a*, *la pe* (en roumain) respectivement à (en français) sont des marquers casuels et les autres séquences sont des marquers argumentaux.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan –Al. Rosetti"
Calea 13 septembrie nr. 13, Bucureşti
monamoldoveanu@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ASPECTE MORFOSINTACTICE ÎN TEXTUL CATIHETIC ACTUAL

DANA-LUMINIȚA TELEOACĂ

1. OBSERVAȚII PRELIMINARE

Cum remarcam şi cu altă ocazie[1], bibliografia românească de specialitate consacrată limbajului bisericesc (actual) este relativ săracă, majoritatea studiilor care au ca obiect vechile monumente literare româneşti abordând limba textelor bisericeşti „din perspectiva istoriei limbii române (literare), şi nu pentru a descrie limbajul bisericesc"[2] sau din perspectivă strict terminologică. Practic, studiile realizate din punctul de vedere al unei descrieri în sine, independente, a variantei bisericeşti a românei actuale şi care depăşesc perspectiva pur terminologică se pot reduce la patru nume / titluri, exceptând contribuțiile noastre pe această temă: Bălan 1914, Chivu 1997, Dima 2002 şi Morcov 2003.

În studiul citat, din 1997, Gheorghe Chivu pledează pentru investigarea scrisului bisericesc „până nu s-a identificat cu limba literară laică" (17), formulare destul de tranşantă, care plasează sub semnul iminentului evoluția limbajului bisericesc (ortodox), în sensul identificării acestuia, într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat, cu varianta literară laică. Dacă, la nivel lexico-semantic, lingvistul identifică un număr semnificativ de trăsături individualizatoare ale limbajului bisericesc actual (în speță, particularități arhaice), în ceea ce priveşte compartimentul gramatical, Gheorghe Chivu este de părere că normele fonetice şi morfosintactice de bază ale celor două tipuri de scrieri, laică, respectiv religioasă, sunt astăzi identice, lingvistul nesemnalând un număr prea mare de fapte lingvistice pentru acest compartiment. Concluzia este exprimată în contextul examinării, la nivel lingvistic, a unui corpus bogat şi variat de texte bisericeşti de cult ortodox: *Biblia* sau *Sfânta Scriptură,* 1968; *Catehismul creştin ortodox,* 1990; *Liturghier,* 1980; *Molitvelnic,* 1976; *Calendarul creştin ortodox,* 1997.

Studiul nostru îşi limitează aria de cercetare la două texte de exegeză creştină, *Învățătură de credință creştină ortodoxă* (1992), respectiv *Catehismul Bisericii Catolice,* I (1993). Urmărirea particularităților lingvistice (morfosintactice) într-un studiu comparativ 'text ortodox //vs// text catolic' poate oferi o nouă perspectivă de definire a

[1] V. Teleoacă 2008.
[2] Chivu 1997:5.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

relațiilor dintre varianta laică, respectiv varianta bisericească a românei actuale, prin precizarea mai exactă a dimensiunii identității / cvasiidentității / nonidentității dintre cele două nivele menționate.

În demersul nostru vom opera o delimitare a faptelor de limbă care apar în mod constant, regulat, în cele două texte, de cele care reprezintă fenomene izolate, unele dintre ele hapaxuri, susceptibile de a nu mai putea fi detectate după o eventuală 'revizie' a textului bisericesc. În atenția noastră vor sta nu numai particularități prezente astăzi exclusiv în scrisul bisericesc (și conservate, eventual, la nivel popular-regional), ci și o serie de fapte de limbă care au, în cadrul acestuia, o frecvență deosebită de aceea remarcată în scrierile laice.

2. MORFOLOGIE[3]

2.1. Substantivul

- articularea enclitică a unor substantive (care desemnează divinități creștine: *Domn, Duh, Tată, Fiu, Mântuitor, diavol*) și atunci când nu sunt subiecte sau nu au determinări atributive[4] – are caracter regulat în catehismul ortodox: „... viața *în Duhul*" (Î.C.O. 1992:33); „Nașterea Fiului și purcederea Duhului *din Tatăl* sânt deodată, din veci." (*ibid.*, 112); „Iar Sfântul Grigorie al Nissei numește ispititor *pe diavolul*". (*ibid.*, 222); „... și hotărându-se [Sfântul Apostol Pavel, *n.n.*] să asculte *de Mântuitorul* până la moarte..." (*ibid.*, 363); „... după ce s-a întors [Fiul, *n.n.*] *la Tatăl*..." (C.C. 1993:64); „... pentru a fi asociați [credincioșii, *n.n.*] rugăciunii necontenite și universale care îl preamărește *pe Tatăl*". (*ibid.*, 267), dar „... viața nouă *în Duh*". (C.C. 1993:242), respectiv „... poarta vieții *în Duh*". (*ibid.*, 272);

- cazuri izolate de articulare enclitică (la genitiv) a substantivul propriu *Dumnezeu:* „Sfântul Petru dă mărturie că Isus este Cristos, Fiul *Dumnezeului* celui viu..." (C.C. 1993:44);

- substantive *singularia tantum* în româna literară actuală beneficiază, uneori, și de o formă de plural, la fel ca în limba veche: cf. *sângiurile,* formă arhaică păstrată astăzi popular (DLR 1990) și care reprezintă un fapt de limbă izolat, ocurent exclusiv în Î.C.O.: „... Și-a alcătuit Luișl din *sângiurile* ei [ale Mariei, *n.n.*] trup însuflețit". (Î.C.O. 1992:92);

- oscilații ale morfemului de plural la unele substantive feminine: *capiște / capiști,* cu o distribuție relativ egală în textul ortodox: „... iar el [Manase, împăratul iudeu, *n.n.*] a dărîmat *capiștele* idolilor". (Î.C.O. 1992:186); „... și tot cu semnul crucii dărîmau creștinii idolii și *capiștile* lor în timpul prigoanelor". (*ibid.*, 195);

- forme de plural diferite de cele admise în româna literară actuală: *simboale* (/ *simboluri), imne (/ imnuri),* forme generalizate în catehismul ortodox: „Toate cele săvârșite până acum la Proscomidie sânt numai *simboale*". (Î.C.O. 1992:249); „Sânt trei *imne* cântate pe rând de cele două strane". (*ibid.*, 251), „Cântând *imnele* numite de obicei 'răspunsurile mari' " (*ibid.*, 255);

---

[3] Vom discuta materialul excerptat din cele două texte de învățătură creștină în două secțiuni: morfologie, respectiv sintaxă, cu observația că nu puține sunt situațiile în care este vorba, de fapt, de fenomene morfosintactice. În abordarea noastră, o serie de aspecte morfosintactice vor figura la partea de vorbire pentru care discutăm un aspect lingvistic sau altul.

[4] Aceste substantive se comportă, prin urmare, ca niște nume proprii (v. și Chivu 1997:7).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- forme arhaice (etimologice): *pustie* (cf. sl. **поустыни**, bg. **пустиня**, ap. DLR 1984), formă învechită de feminin, conservată astăzi în registrul popular-familiar şi generalizată în catehismul ortodox: „Cămila în *pustie* îşi iuţeşte pasul îndată ce simte că se apropie apă". (Î.C.O. 1992:188); „Israeliţii în *pustie* aflau mana numai dimineaţa..." (*ibid.*, 207) ş.a.;

- abundenţa substantivelor-infinitive lungi[5], preferate (îndeosebi în textul ortodox) în locul substantivelor propriu-zise sau al unor forme verbale participiale: *dorire:* „... nădejdea înaripează sufletul cu o vie *dorire spre* Dumnezeu". (Î.C.O. 1992:188)[6]; *stare:* „... *starea* în genunchi" (*ibid.*, 193); *grăire (de rău):* „*Grăirea de rău*, clevetirea sau calomnia..." (*ibid.*, 378);

- substantive-infinitive lungi în structuri prepoziţionale, preferate construcţiilor genitivale / dativale[7]: „În clipa *arătării către* Apostoli..." (Î.C.O. 1992:26); „... prevederea, *ascultarea de sfatul* bun al altuia..." (*ibid.*, 348); „O femeie s-a vindecat de curgerea sângelui prin *atingerea de haina* Mântuitorului". (*ibid.*, 173); „... [păcat, *n.n.*] împotriva *iubirii de aproapele...*" (C.C. 1993:399); cf. şi *supra, dorire spre Dumnezeu*[8].

2.2. Pronumele

- utilizarea pronumelui demonstrativ semiindependent *cel,* element cu rol individualizator[9] – trăsătură a limbii române din perioada secolelor al XVI-lea şi al XVIII-lea[10], care apare în ambele texte, fără a avea caracter regulat: „adevărul *cel* mântuitor" (Î.C.O. 1992:8); „... ia acoperămintele *cele* mici şi le pune deoparte..." (*ibid.*, 253); „... şi primeşte hrana vieţii *celei* noi..." (C.C. 1993:277)[11];

- cazuri izolate de aglutinare a pronumelui personal (pers. a III-a sg., dativ) cu un pronume reflexiv: în textul ortodox apare *luişi,* utilizat pentru refl. *sieşi,* într-o construcţie tautologică: „... *Şi*-a alcătuit *Luişi* din sângiurile ei [ale Mariei, *n.n.*] trup însufleţit". (Î.C.O. 1992:92);

- frecvenţa deosebită a pronumelui personal *dânsul* (arhaism morfologic)[12] impus în textul bisericesc (ortodox) în detrimentul pronumelui *el:* „... trebuie să pomenim pururea pe răposaţi şi să ne rugăm pentru *dânşii*". (Î.C.O. 1992:303);

---

[5] Infinitivul lung cunoaşte o întrebuinţare largă în limba română veche (ILRLV 1997:141).

[6] Construirea infinitivului lung *dorire* (arh., 'dorinţă, aspiraţie') cu prep. *spre* se poate explica printr-o contaminare cu sinonimele *aspiraţie,* respectiv *năzuinţă,* cărora le este specifică această prepoziţie.

[7] Structurile în care apar astfel de substantive trebuie văzute în legătură cu regimul (prepoziţional / nonprepoziţional) al verbului de la care acestea s-au derivat (GA 2005 (I):116).

[8] Din punct de vedere sintactic, este vorba de atribute substantivale prepoziţionale, funcţie foarte bine reprezentată în româna veche, inclusiv în structuri cu regent substantival propriu-zis şi care se constituie, într-o serie de situaţii, ca realizări, în structura de suprafaţă, a unor relaţii de genitiv (ILRLV 1997:149). Substituirea unor construcţii genitivale (/ dativale) printr-una prepoziţională este specifică astăzi registrului popular-familiar (GA 2005 (I):98).

[9] Cf. GA 2005 (I):246.

[10] Cf. Iordan 1983:36.

[11] În alte tipuri de texte bisericeşti, acest pronume semiindependent este mai frecvent utilizat comparativ cu textul catihetic (v., de ex., Morcov 2003:65).

[12] Deşi, în limba română actuală, pronumele *dânsul* este folosit fără îndoială cu valoarea unui pronume de politeţe (utilizarea sa fiind limitată, deci, la anumite situaţii de comunicare), lucrările de gramatică continuă să îl trateze ca pe un pronume personal propriu-zis.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- apariția relativ frecventă a pronumelui de întărire *însuși,* exclusiv în textul ortodox, unde este utilizat emfatic[13]: „... Domnul nostru Iisus Hristos desăvârșește legea V.T., precum *Însuși* spune:..." (Î.C.O. 1992:331); „... dar să se silească *însuși* [omul creștin, *n.n.*] să câștige bunătățile ce nădăjduiește de la Dumnezeu". (*ibid.,* 186).

2.3. Adjectivul

2.3.1. Exprimarea superlativului absolut:

- *prea(-):* apare deosebit de frecvent în ambele texte catihetice, unde este utlilizat, la fel ca și în alte texte bisericești, cu o valoare distinctă de cea pe care o putem identifica la nivelul limbii literare actuale laice. Mai exact, *prea* ajută în textul religios la formarea superlativului absolut (cu precizarea că la acest nivel nu este implicat semul 'în exces'), dar și la formarea unui cuvânt nou[14]. Multe dintre exemplele furnizate de textul ortodox sunt structuri neaglutinate (în care morfemul / afixul *prea* și adjectivul respectiv sânt separate, în mod nejustificat, prin blanc, deși alcătuiesc o unitate lexico-semantică): „*prea înțelept, prea iubitor*" (Î.C.O. 1992:11) – atribute ale lui Dumnezeu. În catehismul catolic apar exclusiv construcții aglutinate: „... trimițându-l pe Fiul său *preaiubit,* Domnul nostru Isus Cristos..." (C.C. 1993:26); „... din hotărârea *preaînțeleaptă* a lui Dumnezeu..." (*ibid.,* 34) ș.a.;

- *supra(-):* un fapt de limbă izolat, care apare numai în textul catolic, într-o creație lexicală emfatică, anume *supraabundent:* „... un răspuns definitiv și *supraabundent* la întrebările..." (C.C. 1993:30);

- *a-tot(-):* procedeu lexico-gramatical, relativ frecvent în textul ortodox, unde (spre deosebire de textul catolic) apare nu numai la nivelul unor creații lexicale prezente deopotrivă și în limba laică, ci este utilizat și la formarea unor compuse specifice pentru varianta bisericească: cf. *atotbun, atotînțelept, atotsfânt*[15]: „o minte *atotînțeleaptă*" (Î.C.O. 1992:49); „Dumnezeu e *atotprezent*..." (*ibid.,* 51); „... și totuși crede că Dumnezeu, fiind *atotbun,* îl va ierta..." (*ibid.,* 362); „... prin porunci Își arată Dumnezeu voia sa cea *atotsfântă*..." (*ibid.,* 364); „Dumnezeu este *atotștiutor* și *atotprezent*..." (*ibid.,* 368); „... prima și universala mărturie a iubirii sale *atotputernice*..." (C.C. 1993:79).

2.3.2. Regimul sintactic al unor adjective:

- adjective (participiale) construite cu D, iar nu prepozițional[16]: în textul ortodox, fără a fi un fenomen frecvent propriu-zis: „... prezența lui e mai *vădită ființelor* spirituale..." (Î.C.O. 1992:53); „... Tatăl este singur *pricinuitor celor doi* [Iisus și Duhul Sfânt, *n.n.*] (*ibid.,* 113).

---

[13] V. GA 2005 (I):218.

[14] *Ibid.,* 164.

[15] V. și Teleoacă 2008:28–29.

[16] Regim sintactic care nu trebuie văzut separat de regimul verbelor care au constituit baza derivativă pentru aceste adjective. Implicit, nu trebuie ignorată nici influența exercitată de modelul slavon (ILRLV 1997:157).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2.3.3. Adjectivele pronominale:

- adj. nehot. *tot* utilizat pentru *orice, fiecare*– aspect aproape generalizat în textul ortodox şi relativ frecvent în textul catolic: „... cu care e înzestrat *tot* omul..." (Î.C.O. 1992:30); „În bunătăţile făgăduite de Dumnezeu este drept să nădăjduiască *tot* creştinul care păzeşte poruncile lui Dumnezeu". (*ibid.*, 185); „... un timp în care El va ierta *toată* greşeala şi va vindeca *toată* boala". (C.C. 1993:327).

2.4. Numeralul:

Ordinal:

- *al doilea, al treilea* – structuri utilizate, la fel ca în limba veche, pentru *în al doilea / treilea rând;* construcţia apare foarte frecvent în textul ortodox, neavând nicio ocurenţă în cel catolic: „În primul rând, dând răgaz trupului şi minţii... *Al doilea,* prin mergerea la biserică..." (Î.C.O. 1992:312).

2.5. Verbul

2.5.1. Aspectul care ne-a reţinut atenţia în mod deosebit a fost reprezentat de o problemă morfosintactică, mai exact regimul sintactic al unor verbe, aşa cum sunt acestea utilizate în textul catihetic actual, comparativ cu limba literară laică. Dintre aspectele mai interesante înregistrate, menţionăm:

- verbe utilizate cu alte prepoziţii, distincte de cele prezente la nivelul românei literare actuale: *de / cu:* fenomen lingvistic aproape generalizat în ambele catehisme, în cazul verbului *a se împărtăşi: a se împărtăşi de / din, cu:* „... şi o ajută [făptura, *n.n.*] *să se împărtăşească* cât mai deplin *de* puterea cea de sus..." (Î.C.O. 1992:8), „... pentru ca acesta [omul, *n.n.*] *să se împărtăşească de* bucuria de a fi în preajma lui Dumnezeu..." (*ibid.*, 64); „Această 'preoţie comună' este cea a lui Cristos, unicul Preot, *de care se împărtăşesc* toţi membrii ei". (C.C. 1993:256); *a învinge împotriva cuiva / a învinge pe cineva:* fapt izolat, în textul ortodox: „Omul se află între doi, care urmăresc scopuri opuse şi se străduiesc *să învingă unul împotriva celuilalt*" (Î.C.O. 1992:60); *a coborî la / în:* frecvent, în special în catehismul ortodox: „... Iisus, *coborând la iad,* a făcut cunoscut tuturor celor de acolo biruinţa Sa asupra păcatului şi a morţii". (Î.C.O. 1992:105); *a şedea de-a / la, în*: generalizat în textul ortodox, în contexte în care face referire la poziţia Fiului în raport cu cea a Tatălui: „şade *de-a dreapta* lui Dumnezeu..." (Î.C.O. 1992:51); „... *şezând de-a dreapta* Tatălui, adică la locul cel mai de cinste..." (*ibid.*, 109); „Înălţat *de-a dreapta* Tatălui, El nu îşi părăseşte turma". (*ibid.*, 343); *a se sui la / a se sui, a urca în:* frecvent, în special în textul ortodox: „Apostolii Petru şi Ioan *s-au suit la templu* ca să se roage..." (Î.C.O. 1992:236);

- verbe tranzitive construite cu dativul[17]: *a crede cuiva:* de mai multe ori în textul ortodox: „... ea [Biserica, *n.n.*] *crede Apostolilor şi Ucenicilor* acestora..." (Î.C.O.

[17] În limba română veche, complementul indirect cunoştea o frecvenţă mai mare şi o distribuţie mai largă decât în limba actuală, întrucât putea să fie generat şi de verbe care mai târziu cer acuzativul-complement direct, nu dativul-complement indirect (cum se întâmplă în multe texte traduse) (ILRLV 1997:152).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

1992:33); „Ei *nu cred îngerului* Gavriil..." (*ibid.*, 96); *a urma cuiva:* mai multe ocurențe în textul ortodox: „*Urmând* deci *cuvintelor* Sf. Apostol Pavel..." (*ibid.*, 269);

- verbe / perifraze verbale cu *a fi / a face* construite cu dativul, în detrimentul structurii prepoziționale: *a face judecată* + D: apare de mai multe ori în textul ortodox: „Tatăl dându-I *să facă judecată tuturor*..." (Î.C.O. 1992:109); *a adăuga, a ajuta* + D: de câteva ori în textul ortodox: „În rugăciunile noastre către Dumnezeu, trebuie să cerem mai întâi cele ce *adaugă măririi* sale și *ajută mântuirii* sufletelor noastre". (Î.C.O. 1992:210); *a recâștiga* + D: de mai multe ori, în textul ortodox: „Mântuitorul, [...] *a recâștigat omului* harul dumnezeiesc..." (Î.C.O. 1992:386); *a se manifesta* + D: relativ frecvent, în textul catolic: „... El *s-a manifestat* în persoană *primilor noștri părinți*..." (C.C. 1993:30)[18]; *a afirma* + D: de mai multe ori, în textul catolic: „Isus *îi afirmă* că această revelație nu i-a venit de la trup și sânge, ci de la Tatăl său..." (C.C. 1993:44)[19]; *a fi prezent* + D: mai multe ocurențe în textul catolic: „Dumnezeu transcende creația și *îi este prezent*[20]..." (C.C. 1993:76); *a fi făcut prezent* + D: câteva ocurențe în textul catolic: „... evenimentele Exodului *sânt făcute prezente memoriei* credincioșilor...". (C.C. 1993:299); *a dobândi* + D: „... *a dobîndit* [Isus Cristos, *n.n.*] *lumii* întregi harul căinței". (C.C. 1993:314);

- verbe care se construiesc de regulă cu O.I. apar cu regim prepozițional: situație mult mai puțin frecvent întâlnită comparativ cu cea discutată anterior: *a zice către / a zice cuiva:* „De aceea *va zice către* cei de-a dreapta..." (Î.C.O. 1992:178);

- verbe intranzitive utilizate tranzitiv[21]: *a purcede* în textul ortodox este generalizat în toate contextele care fac referire la relația dintre Iisus și Sfântul Duh (în cultul creștin catolic), prin urmare este vorba de un aspect morfosintactic circumscris unei determinări de natură semantico-conceptuală „... arată că și El [Iisus, *n.n.*] *îl purcede pe Sf. Duh*". (Î.C.O. 1992:113); *a premerge:* de câteva ori în textul ortodox: „Dar semnul Crucii pe cer mai degrabă va însoți venirea Domnului decât *o va premerge*". (Î.C.O. 1992:175); *a rodi:* de mai multe ori în textul ortodox: „... pentru *a rodi* [subiectul = virtuțile morale, *n.n.*] *fapte* bune, necesare mântuirii". (Î.C.O. 1992:347);

- verbe dublu tranzitive utilizate prepozițional: *a vesti de ceva / a vesti pe cineva ceva:* de mai multe ori în textul ortodox: „Toaca și clopotele bisericii ne *vestesc de* rugăciune, de mai multe ori pe zi, mai ales în Păresimi". (Î.C.O. 1992:208) ș.a.;

- verbe care se construiesc prepozițional apar, izolat, construite cu un O.D.: „Așadar, putem *spera gloria* cerului, făgăduită de Dumnezeu celor care îl iubesc și fac voia sa". (C.C. 1993:393)[22].

---

[18] Verbul *a se manifesta* este utilizat în acest context cu semnificația 'a se arăta'. Regimul datival al acestuia se explică prin presiunea exercitată, în virtutea relației de sinonimie, de verbul *a se arăta*, căruia îi este specifică structura cu dativul.

[19] Prin influența verbului *a spune* (+ D).

[20] În sensul de 'a fi simultan, sincron'.

[21] Dificultatea de a stabili granița precisă dintre tranzitiv și intranzitiv este o problemă frecvent remarcată și discutată în bibliografia de specialitate, trecerea de la o clasă la alta fiind graduală, continuă (v., de ex., GA 2005 (I):343).

[22] Context în care verbul *a spera* are semnificația 'a aștepta (cu încredere) ceva', accepție responsabilă, foarte probabil, de fenomenul sintactic semnalat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2.5.2. Alte aspecte:

- verbe utilizate reflexiv[23], cu regim prepoziţional (*de*), în opoziţie cu construcţia activă-tranzitivă, de la nivelul limbii literare laice: *a se atinge de / a atinge* + O.D. – aproape generalizat în textul ortodox: „Şi mulţi oameni se vindecau numai *atingându-se de* ştergarele purtate de Apostolul Pavel". (Î.C.O. 1992:173);

- verbe active (tranzitive sau / şi intranzitive), întrebuinţate în limbajul religios reflexiv, uneori, cu un regim prepoziţional şi o semnificaţie aparte[24]: de mai multe ori în textul ortodox: *a se făgădui* 'a promite; a jura'[25] „... căci *se făgăduise* [Maria, *n.n.*] lui Dumnezeu să ducă o viaţă de fecioară". (Î.C.O. 1992:92); *a se deznădăjdui de ceva*: „Păcătuieşte împotriva nădejdii creştine [...] cel ce *se deznădăjduieşte de* ajutorul lui Dumnezeu". (Î.C.O. 1992:189);

- verbe (intranzitive) utilizate cu predilecţie reflexiv: *a se sui / a sui; a se coborî / a coborî:* în ambele texte, relativ frecvent: „Fiul lui Dumnezeu n-a lepădat după Înviere firea noastră, ci *S-a suit* cu ea la cer..." (Î.C.O. 1992:109); „.. *s-a coborât* în iad..." (C.C. 1993:51); „... *s-a suit* la ceruri..." (*ibid.*);

- (fenomenul invers) verbe reflexive utilizate activ (şi cu regim datival): în textul catolic, mai multe ocurenţe: *a conforma, a configura:* „Duhul vindecă şi transformă pe cei care îl primesc, *conformându*-i [*făcându-i asemenea, înrednicindu-i de Hristos, n.n.*] Fiului lui Dumnezeu". (C.C. 1993:253); „Harul Duhului Sfânt specific acestui sacrament constă în *a configura lui Cristos* [*a fi asemenea lui Hristos, n.n.*] Preotul..." (*ibid.*, 344);

- utilizarea conjunctivului (fără morfemul *să*) cu valoare de imperativ, în special în structuri care prezintă inversiunea între verb şi pronumele reflexiv respectiv: sporadic în textul ortodox: „*Cerceteze-se* tot creştinul în fiecare seară..." (Î.C.O. 1992:208);

- preferinţa pentru pasivul-reflexiv, structură care poate reprezenta un calc după aoristul grecesc[26]: relativ frecvent în ambele texte: „Cine *se ispiteşte,* dar, să cadă numaidecât la rugăciune". (Î.C.O. 1992:224); „... ca Dumnezeu să-i ajute să săvârşească cu vrednicie Sfânta Taină, pentru cel ce *se botează*..." (*ibid.*, 269); „... Care [Isus, *n.n.*] *s-a zămislit* de la Duhul Sfânt." (C.C. 1993:51);

- viitorul „popular"[27]: de mai multe ori, în ambele texte: „... de unde *are să vie*..." (C.C. 1993:51);

- forme arhaice de viitor: *va* utilizat la pers. III, impersonal[28]: câteva ocurenţe în textul ortodox: „Ierurgiile pregătesc astfel şi prevestesc făptura cea nouă care *va să vie,* transfigurarea creaţiunii..." (Î.C.O. 1992:288);

---

[23] În limba (literară) veche, pronumele reflexiv cunoaşte o întrebuinţare mai largă decât în limba literară modernă, aspect pus în relaţie cu influenţa originalului slavon (ILRLV 1997:127).

[24] În unele cazuri, astfel de utilizări se regăsesc în româna actuală, la nivelul limbii populare.

[25] Semnificaţii considerate, pe bună dreptate, în sursele lexicografice actuale, învechite (v., de ex., MDA 2002 (II)).

[26] Cf. Arvinte 1998:XXXIX.

[27] Numit, de fapt, impropriu viitor popular: în realitate, acest tip de viitor este foarte frecvent în limba română actuală, mai ales în stilul colocvial (v. GA 2005 (I):441).

[28] Viitorul cu conjunctiv este relativ frecvent în limba textelor bisericeşti vechi, în special în textele de învăţătură creştină (cazanii). Într-o serie de situaţii, construcţiile de acest gen au fost puse pe seama originalului grecesc (Arvinte 1998:XLVII; Zamfir 2007:222).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- forme verbale iotacizate, păstrate astăzi la nivel popular / regional: în textul catihetic, cu radical iotacizat, apare de câteva ori verbul *a veni,* în special în structuri arhaice sau / și populare de viitor: „... făptura cea nouă care va *să vie...*" (Î.C.O. 1992:288); „... de unde are *să vie...*" (C.C. 1993:51);

- *a voi:* apare frecvent, în ambele texte, în locul lui *a vrea*[29], inclusiv la timpuri compuse și moduri nepersonale: „Dumnezeu *a voit* ca adevărurile Descoperirii dumnezeiești să fie date întâi prin viu grai..." (Î.C.O. 1992:30); „I-a fost de-ajuns [(lui) Dumnezeu, *n.n.*] *să voiască...*" (*ibid.,* 57); „... *voind* [Dumnezeu, *n.n.*] îndreptarea omului..." (*ibid.,* 329); „*Voind* să deschidă calea mântuirii de sus..." (C.C. 1993:27) ș.a.;

- *a ședea:* verb utilizat în româna actuală cu precădere la nivel popular[30], apare adesea în locul lui *a sta,* în ambele texte catihetice: „... necăzând niciodată din cinstea de *a ședea* alături de cel Bun". (Î.C.O. 1992:58); „... *șezând* de-a dreapta Tatălui, adică la locul cel mai de cinste..." (*ibid.,* 109); „... *șade* de-a dreapta lui Dumnezeu.." (C.C. 1993:51) ș.a.

2.6. Adverbul

- utilizarea lui *foarte* singur, pentru a exprima ideea de 'foarte mult', un fapt de limbă arhaic[31]: fenomen sporadic în textul ortodox: „Sf. Ignatie [...] s-a bucurat *foarte* aflând că împăratul Traian l-a osândit la moarte". (Î.C.O. 1992:188);

- locuțiuni adverbiale în structura cărora apare o altă prepoziție decât cea înregistrată pentru româna literară actuală: cf. *față **către** față // față **în / -n** față:* de câteva ori în textul ortodox: „... Își va face atunci vădită unirea Lui cu ei, putând fi văzut *față către față...*" (Î.C.O. 1992:163);

- loc. adv. *într-adevăr* este generalizată în C.C. 1993, spre deosebire de Î.C.O. 1992, unde apare cel mai adesea *în adevăr: „În adevăr,* Sfântul Apostol Pavel precizează..." (Î.C.O. 1992:13) ș.a.

2.7. Prepoziția

- construcții prepoziționale cu dativul posesiv: cf. *asupră-și,* care are câteva ocurențe în textul ortodox: „Dintre minunile pe care Mântuitorul le-a făcut *asupră-Și,* cea mai mare este învierea Sa din morți" (Î.C.O. 1992:16); „El Și-a luat *asupră-Și* lucrarea mântuirii" (*ibid.,* 55);

- prepoziții (forme prepoziționale) distincte de cele utilizate în româna literară actuală: **a.** *întru* (fără eliziunea vocalei finale) / *în:* cu multe ocurențe în ambele texte: „Cred *întru unul* Dumnezeu..." (Î.C.O. 1992:50); „Sf. Scriptură trebuie citită și interpretată *întru* același *Duh Sfânt* în care a fost scrisă". (C.C. 1993:36); *dintru* (fără eliziunea vocalei finale) / *de la:* de câteva ori, textul ortodox: „...rămâi în liniște la locul pe care ți l-ai ales *dintru început...*" (Î.C.O. 1992:265); **b.** *de-a / la, în:* cf. *supra,* **2.5.1.;**

---

[29] V. și Dima 2002:149.

[30] V. Teleoacă 2008:38.

[31] Densusianu 1961:248 atribuia această topică a adverbului *foarte* „fie folosirii sale cu sensul de 'mult', ceea ce îi permitea să fie plasat și după verb, fie construcțiilor slave în care *zělo* este pus după verb".

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

de-a / din: câteva ocurențe, textul ortodox: „De aceea va zice către cei *de-a dreapta*..." (Î.C.O. 1992:178); *la / pentru:* generalizat în textul catolic în structura cu subst. *vocație:* „...*vocație la* cultul divin și *la* slujirea Bisericii". (C.C. 1993:252); „*Vocația la* căsătorie este înscrisă în însăși natura bărbatului și a femeii..." (*ibid.*, 348); *fără de / fără:* la fel ca în limba veche; fenomen foarte frecvent în ambele texte: „... S-a zămislit *fără de* sămânță bărbătească..." (Î.C.O. 1992:92); „Dumnezeu este viață veșnică, viață *fără de* moarte,..." (C.C.:1993, 67); *către / față de:* „... motivul dragostei *către aproapele*" (Î.C.O. 1992:343) ș.a.

3. SINTAXĂ

- neanticiparea / nereluarea O.D. / O.I.[32]: fenomen frecvent în textul ortodox: „Crucea e semnul timpului [...], care *păstrează* nevătămați *pe cei* ce o au întipărită pe ei". (Î.C.O. 1992:103); „... *Căruia se cuvine* slujirea și slava dumnezeiască..." (*ibid.*, 365); „*Lui Israel,* alesul său, Dumnezeu *s-a revelat* ca Dumnezeul unic". (C.C. 1993:56);

- neanticiparea O.D., absența morfemului de Ac. *pe:* multe ocurențe în ambele texte: „Cel virtuos, [...], având conștiința curată, *îndură toate*..." (Î.C.O. 1992:346); „Dumnezeu care creează și *ține toate* prin Cuvântul său..." (C.C. 1993:27) ș.a.;

- cazuri (rarisime) în care O.D. este exprimat prin substantive comune care primesc prep. *pe:* „... sub o formă care *îl* obligă *pe poporul* creștin la o adeziune irevocabilă de credință...." (C.C. 1993:33);

- complementul circumstanțial de mod este construit frecvent în textul ortodox cu locuțiunea *în chip (/ în mod)*: „Iisus înseamnă în limba ebraică Mântuitor și numele acesta I se potrivește *în chip desăvârșit*..." (Î.C.O. 1992:77); „Pe acest om nu-l mai stăpânește *în chip silnic* păcatul." (*ibid.*, 125). În textul catolic în schimb, construcția cu neologismul *mod* este deosebit de frecventă, în timp ce *în chip* apare în puține contexte;

- complementul circumstanțial de cauză este introdus de multe ori în catehismul ortodox prin grupările (cvasi)locuționale *din care pricină* 'motiv pentru care', 'de aceea' (cf. „... *din care pricină* Sf. Pavel îi numește pe toți creștinii 'sfinți' " [Î.C.O. 1992:126]), respectiv *pentru aceea* 'de aceea' (cf. „*Pentru aceea* dreptatea creștină cere să respectăm drepturile fiecăruia..." [*ibid.*, 348–349]), ambele ușor conotate arhaic;

- complementul circumstanțial de scop este exprimat frecvent, în ambele texte, prin prep. *spre* + infinitiv lung (/ substantiv)[33]: „Încât legea li s-a făcut *spre înmulțirea* păcatului..." (Î.C.O. 1992:72); „Cei botezați au devenit 'pietre vii' *spre zidirea* unei 'case duhovnicești'..." (C.C. 1993:281);

- raportul de coordonare concluzivă este foarte frecvent exprimat în textul ortodox prin locuțiunea *drept aceea* (livresc, cu o ușoară nuanță arhaică) 'prin urmare, în consecință, așadar'[34]: „*Drept aceea* S-a hotărât să rabde numai durerea". (Î.C.O. 1992:104) ș.a.;

---

[32] Un fapt lingvistic arhaic, datorat, în epoca de început a scrisului românesc, de cele mai multe ori, „insistenței traducătorilor de a urmări îndeaproape originalul slav sau unguresc" (Densusianu 1961:248; v. și ILRLV 1997:152). Nu trebuie exclusă însă nici posibilitatea explicării acestui fenomen prin „perpetuarea unei trăsături specifice perioadei vechi a limbii române populare" (Morcov 2003:63).

[33] Situație frecvent întâlnită în textele din sec. al XVI-lea, în special în cele nordice (ILRLV 1997:156).

[34] Locuțiune foarte frecventă în româna veche (ILRLV 1997:156), dar și-n unele texte bisericești actuale, bunăoară în textul biblic (Morcov 2003:72).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- subordonata cauzală: este introdusă într-o serie de contexte (în special în catehismul ortodox) prin conjuncția simplă *că* 'pentru că': „... ca nu cumva să cerem lucruri care să privească relele noastre înclinări, *că* Dumnezeu nu ascultă asemenea rugăciuni". (Î.C.O. 1992:211);

- subordonata concesivă: introdusă, în textul ortodox, aproape în mod constant, prin locuțiunea conjuncțională *măcar că* (arh., pop., reg.) 'deși, cu toate că': „... nici prin Lege nu se poate mântui [omul evreu, *n.n.*], *măcar că* e de la Dumnezeu". (Î.C.O. 1992:72) ș.a.;

- subordonata de scop: introdusă, de mai multe ori, în textul ortodox, prin conj. *de*[35]: „... arhiereul merge [...] *de* așează Sfintele Moaște..." (Î.C.O. 1992:234);

- structuri verbale impersonale (care se constituie drept regente pentru subordonate subiective) distincte de cele din româna literară actuală: *a fi cu dreptate / a fi drept, just:* în textul ortodox, sporadic: „Dacă *e cu dreptate* să li se dea o asemenea cinstire sfinților cât sânt pe pământ..." (Î.C.O. 1992:117);

- parigmenonul: reluarea într-o unitate sintactică a unor părți de vorbire cu aceeași rădăcină, procedeu cult frecvent întâlnit în textul bisericesc (actual), inclusiv în cele două catehisme, cu o evidentă funcție emfatică[36]: „Cine capătă deprinderea *să se însemneze* în toate împrejurările *cu semnul* sfintei cruci..." (Î.C.O. 1992:196); „... *erau pedepsiți* în vechime *cu* cea mai mare *pedeapsă:* afurisania sau excomunicarea..." (*ibid.*, 264); „... și *să se iubească* [soții, *n.n.*] *cu o iubire* supranaturală...". (C.C. 1992:356);

- dativul adnominal: fapt de limbă izolat, consemnat în catehismul ortodox: „Mirele stă în dreapta ca unul care este mai mare și *cap femeii*..." (Î.C.O. 1992:281);

- topica: fenomenul cel mai frecvent întâlnit, definitoriu pentru limba textului catihetic actual, este antepunerea adjectivului față de substantivul determinat: *Mântuitoarea jertfă* de pe Golgota..." (Î.C.O. 1992:236); „... și tot restul zilei petrece-l în *cuviincioase îndeletniciri* spre folosul și îmbogățirea sufletului". (*ibid.*, 266) ș.a.

4. CONCLUZII

Un studiu de genul celui pe care am încercat să-l realizăm demonstrează cu prisosință avantajele investigării unui text în ansamblul său, iar nu fragmentar: utilitatea unui demers de acest tip iese în evidență, în primul rând, cât privește operația de stabilire a identității lingvistice a unui text, în speță textul religios, prin oferirea premiselor de disociere între fenomenele lingvistice repetabile și o serie de fapte de limbă cu apariție izolată.

Este semnificativ faptul că multe dintre fenomenele înregistrate nu sunt fapte izolate de limbă, ci se caracterizează printr-un grad de recurență care nu poate fi ignorat. Este vorba, pe de o parte, de aspecte comune celor două texte investigate, pe de altă parte, de fenomene lingvistice care apar cu pregnanță sau exclusiv în unul dintre

[35] Specifică pentru aspectul colocvial / popular al limbii române actuale (GA 2005 (II):544).

[36] În realitate este vorba despre o construcție intensivă. Studiile anterioare celor semnate de noi au consemnat pentru scrisul bisericesc (actual) exclusiv așa-numitul 'acuzativ intern', de asemenea, o structură intensivă de origine cultă, având în vedere faptul că acest tipar se regăsește în versiunea latină a *Bibliei* (v. Morcov 2003:65).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

cele două catehisme. În cazul ambelor categorii de fapte lingvistice delimitate, textul ortodox este cel care se particularizează cel mai puternic: arhaicitatea mai marcată a acestuia iese în evidență luând în considerație atât fenomenele lingvistice frecvente identificate aici, cât și fenomenele izolate. Numărul particularităților înregistrate exclusiv în textul catolic este considerabil mai mic, raportat la textul ortodox, îndeosebi cât privește categoria faptelor lingvistice recurente în acest text.

Dacă majoritatea faptelor consemnate pentru catehismul ortodox reflectă un nivel arhaic de limbă (cu conservări, adesea, la nivel popular / regional / familiar), în cazul catehismului catolic, acest tip de fenomene este mai slab reprezentat în comparație cu textul învățăturii ortodoxe, dat fiind că o coordonată fundamentală a celui dintâi este tendința spre inovație, în ultimă instanță, tendința de sincronizare cu scrisul literar laic. Este interesant că o serie de 'inovații lexicale' au repercusiuni la nivel gramatical, în speță sintactic (cf. cazul substituției unor verbe din fondul mai vechi al limbii prin neologisme). Însă, 'inovația' rămâne undeva la jumătatea drumului, ea realizându-se oarecum mecanic: neologismele sunt transpuse (în textul catihetic catolic) în tiparul morfosintactic al termenilor sinonimi din fondul vechi, substituiți de acestea. Rezultă astfel construcții străine spiritului limbii române, dar care, din păcate, în multe situații, cunosc o frecvență remarcabilă în textul respectiv. Și în catehismul ortodox apar structuri dativale, care pot fi văzute drept expresie a unei supraexploatări a acestui caz, dar nu acestea sunt situațiile care predomină: în multe cazuri este vorba de persistența unor structuri specifice unui stadiu (mai) vechi al limbii române.

O altă categorie de fapte relevante pentru stabilirea *identității lingvistice* a textului catihetic actual se poate desprinde din analiza pertinenței (dincolo de aspectul strict gramatical) unor fenomene lingvistice, precum: utilizarea pronumelui semiindependent *cel;* apariția unor construcții (morfosintactice sau lexico-gramaticale) tautologice; articularea enclitică a unor substantive și atunci când nu sunt subiecte sau nu au determinări atributive; prezența în continuare în textul catihetic ortodox a pronumelui de întărire; construcția cu morfemul personal de Ac. *pe* și a unor substantive care, conform normelor limbii literare, nu au un astfel de regim sintactic; antepunerea adjectivului față de substantivul regent; construcții intensive (cf. parigmenonul), toate – aspecte care susțin o anume retorică specifică acestui tip de text.

Relevanța faptelor de limbă înregistrate trebuie văzută nu numai prin prisma raportării lor la nivelul literar al românei actuale (aspectul laic), ci și luând în considerație că, dintre toate tipurile de texte circumscrise bogatei *literaturi bisericești,* catehismul, acest manual de învățătură creștină, este, prin natura lucrurilor, cel mai receptiv la schimbare, la inovație. Observația noastră nu este una apriorică, ci se bazează pe studiul detaliat nu numai al limbii textului catihetic, ci și al altor tipuri de texte religioase: molitvelnice, liturghiere, cărți de rugăciune și, nu în ultimul rând, textul biblic, acestea din urmă (mult) mai conservatoare, raportat la limba catehismului. Altfel spus, având în vedere că tipul de text supus investigației este unul didactic, exegetic, rezultă că particularitățile de limbă (morfosintactice) înregistrate sunt suficient de pregnante pentru a defini limbajul bisericesc actual drept unul relativ distinct de cel specific variantei laice, în orice caz nesuprapus cu acesta, ci având (încă?) o existență independentă. Concluzia se susține în primul rând în cazul textului reprezentativ pentru cultul creștin ortodox (deși distanța între textul ortodox și cel catolic nu mai este așa de mare, dacă

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

avem în vedere particularitățile morfosintactice): fenomenele lingvistice consemnate, fără a fi foarte numeroase, se constituie în trăsături relevante nu numai ținând cont de aspectul gramatical propriu-zis ilustrat, ci și de frecvența cu care acestea continuă să apară în catehismul ortodox.

BIBLIOGRAFIE :

I. Izvoare

C.C. 1993 = *Catehismul Bisericii Catolice. Partea I,* Arhiepiscopia Romano-Catolică de București.

Î.C.O. 1992 = *Învățătură de credință creștină ortodoxă,* București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

II. Referințe

Arvinte 1998 = Vasile Arvinte, în *Biblia de la 1688,* vol. I, Iași.

Bălan 1914 = Ioan Bălan, *Limba cărților bisericești. Studiu istoric și liturgic,* Blaj.

Chivu 1997 = Gheorghe Chivu, *Civilizație și cultură. Considerații asupra limbajului bisericesc actual,* București, Editura Academiei Române.

Densusianu 1961 = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române,* vol. II, București, Editura Științifică.

Dima 2002 = Vasilica Silvia Dima, *Elemente arhaice în limbajul bisericesc actual – Molitvelnicul,* în „Limba română", LI, 4–6, p. 143–164.

DLR 1984 = *Dicționarul limbii române.* Litera P [*presin–puzzolnă*], Tom VIII, Partea a 5-a.

DLR 1990 = *Dicționarul limbii române.* Litera S [*semn–sâveică*], Tom X, Partea a 3-a.

GA 2005 (I–II) = *Gramatica limbii române,* I, *Cuvântul,* București, Editura Academiei Române; II, *Enunțul,* București, Editura Academiei Române.

ILRLV 1997 = *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)* [coord.: Ion Gheție], București, Editura Academiei Române.

Iordan 1983 = Iorgu Iordan, *Istoria limbii române,* București, Editura Științifică și Enciclopedică.

MDA 2002 = *Micul dicționar academic,* vol. II (D–H), București, Editura Univers Enciclopedic.

Morcov 2003 = Mihaela Mariana Morcov, *Arhaisme morfosintactice în versiunile românească și spaniolă ale Bibliei,* în „Limba română", LII, 1–3, p. 56–73.

Teleoacă 2008 = *Limbajul bisericesc actual între tradiție și inovație,* București, Editura Academiei Române.

Zamfir 2007 = Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea),* II, București, Editura Academiei Române.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ASPECTS MORPHOSYNTAXIQUES DANS LE TEXTE CATECHETIQUE ACTUEL

Résumé

La présente étude représente une recherche linguistique comparative de deux textes d'exégèse chrétienne, *Învăţătură de credinţă creştină ortodoxă* (1992) et *Catehismul Bisericii Catolice,* I (1993), tout en se limitant au compartiment morphosyntaxique. Notre investigation – qui s'inscrit dans la ligne de la communication presentée à l'Académie Roumaine (le 6 mars 2008), occasion avec laquelle nous avons traité ce parallélisme au niveau léxico-sémantique – se propose de réaliser une description autonome du langage religieux, détaillée et complexe, qui ne se constitue pas comme une opération subordonnée à la perspective de l'histoire de la langue littéraire. L'objectif précisé correspond à la tentative d'établir le degré de spécificité du langage religieux actuel, par rapport au niveau laïque de la langue littéraire.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan –Al. Rosetti"
Calea 13 septembrie nr. 13, Bucureşti
clestar2004@yahoo.fr

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

V. PRAGMATICĂ, STILISTICĂ

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

IDENTIFICAREA POLITICIANULUI ÎN INTERACȚIUNE

RUXANDRA BOICU

I. INTRODUCERE

Articolul prezintă semnificația selectării deicticelor personale de către politicianul locutor în cadrul acțiunii complexe de identificare cu așteptările publicului și de configurare a identității instituționale. Deicticele personale ale persoanei întâi: pronume personale, pronume și adjective posesive, la singular și la plural, sunt analizate din punctul de vedere al dimensiunii lor referențiale precum și al celei interacționale, presupusă de comunicarea față-în-față în contextul situațional al dezbaterii electorale televizate.

Evenimentul comunicativ studiat este cel al confruntării electorale televizate între candidații la Președinția Franței, Ségolène Royal și Nicolas Sarkozy, din 3 mai 2007.

Opozițiile între formele de singular și plural ale pronomelor și adjectivelor ce aparțin paradigmei persoanei întâi sunt asociate cu manipularea sensului lor referențial și interacțional de către politicianul candidat la președinție. Dacă referentul singularului este unic, cel al pluralului este deseori ambiguu. Ambiguitatea permite locutorului să se asocieze cu grupuri percepute favorabil de către alegători și să se disocieze de acțiunile colective eșuate.

Politicianul prezidențiabil se prezintă fie ca individualitate, fie ca membru al colectivității legitimatoare pe care o reprezintă, prin afirmarea apartenenței la grupurile politice. În egală măsură, el își definește identitatea prin diferențierea față de identitatea contracandidatului.

Hahn tratează importanța conceptelor de identitate și identificare pentru crearea efectului persuasiv al discursului politic în timpul campaniei electorale[1]. Candidații se prezintă drept capabili să se identifice cu nevoile și așteptările electoratului și ca fiind compatibili cu reprezentarea publicului despre calitățile deținătorul funcției supreme în stat. Mai mult, ei încearcă să demonstreze publicului că este în interesul acestuia să voteze pe unul sau altul dintre ei.

Persuadarea electoratului este din ce în ce mai dependentă de procesul identificării și de negocierea identităților discursive, în condițiile în care politica actuală se țese în jurul personalităților și prea puțin în jurul ideologiilor de partid:[2]

---

[1] Hahn 2003, în Allen 2007.

[2] "The persuasive function of political speeches is aided by presentation of multiple individual and group identities which voters will want to identify with, and hence will want to support with their votes.", Allen 2007: 2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

„Funcția de persuadare a discursurilor politice are ca suport prezentarea multiplelor identități individuale sau de grup cu care votanții vor dori să se identifice, și prin urmare vor dori să le sprijine prin voturile lor."

Candidatul încearcă să se prezinte sub multiple fațete, pentru că audiența, în varianta televizată a dezbaterii electorale, este numeroasă și are opțiuni politice diverse. Alegerea deicticelor personale subîntinde strategia identificării candidatului cu așteptările diverselor categorii ale publicului telespectator. Zupnick afirmă că ambiguitatea referențială a unor deictice

„...funcționează în avantajul vorbitorilor politicieni din moment ce ascultătorii pot alege propria includere ca membri ai clasei de referință, cauzând eventual o adoptare sau cel puțin cunoaștere a punctului de vedere al vorbitorului."[3]

Interpretarea dimensiunii referențiale a deicticelor explică valoarea acestora în interacțiunea dezbaterii electorale. Alegerea lor de către politicianul candidat determină raportul de putere pe care acesta în calitate de enunțiator îl impune în relația cu contracandidatul său. Identificarea discursivă a politicianului se face în opoziție explicită sau implicită față de construcția discursivă a identității adversarului.

II. SEMNIFICAȚIA DEICTICELOR ÎN INTERACȚIUNE

Interacțiunea verbală produce cel puțin două reprezentări, fiecare candidat propunând telespectatorilor propria reprezentare a contextului situațional și a lumii politice. O a treia reprezentare vizează spațiul interacțional creat de contribuțiile participanților la dezbatere.

Forme lingvistice determinante ale descrierii participării directe și indirecte la actul comunicării politice, deicticele personale compun harta interacțiunii între candidați. Selectarea pronumelor personale indică modul în care candidatul intenționează să se înfățișeze favorabil în fața publicului și, în același timp, să prezinte negativ pe contracandidatul său. Candidatul exprimă percepția proprie asupra relației interlocuționare, a raportului de forțe între candidați, între candidați și mediatori și între candidați și public. Astfel, fiecare dintre cei doi candidați la președinție, Ségolène Royal și Nicolas Sarkozy, expun publicului propria reprezentare a situației de comunicare reflectată în dezbatere și propria reprezentare a situației politice a Franței, la momentul emisiunii.

Cea de-a treia reprezentare vizează dimensiunea relațională a discursului dezbaterii. Relația interpersonală realizată discursiv corespunde raportului de forțe, puterii circumstanțiale dobândite de candidați prin replicile și intervențiile lor. Are loc un proces dinamic și dialectic de poziționare a candidaților prin reconfigurarea continuă a relațiilor interpersonale și sociale, precum și a celor interlocuționare.[4] Unii analiști ai

[3] "...works to the advantage of political speakers as hearers may choose to include themselves as members of the class of referents, potentially bringing about an adoption or at least cognizance of the speaker's perspective.", Zupnick 1994: 340 în Iñigo-Mora 2004: 47.
[4] Vion 1998.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

discursului încadrează pronumele personale în categoria deicticelor sociale, indicatori ai relaţiilor interpersonale, în termenii principiului pragmatic al politeţii. Deicticele personale indică relaţiile interlocuţionare de distanţă sau familiaritate, ierarhia socială sau egalitatea, colaborarea sau conflictul între candidaţi. Maria Garcia-Pastor (2001), într-o sinteză a cercetărilor asupra discursului politic, arată că manifestările lingvistice ale puterii includ folosirea deicticelor cu funcţia de actualizare a strategiilor de „implicare sau de rezervă" ("involvement or considerateness"). La Scollon & Scollon (1995) aceste strategii sunt numite "involvement" şi "independence". Ele pot fi puse în legatură cu strategiile politeţii pozitive şi negative la Brown şi Levinson (1978, 1987), cu teoria taxemelor la Kerbrat-Orecchioni (1992) şi cu protejarea imaginii proprii şi a partenerilor de dialog ("face work") la Goffman (1974).

Deicticele personale sunt instrumente lingvistice la îndemâna candidaţilor pentru a determina o multitudine de funcţii interacţionale, caracterizate sintetic de Wilson astfel[5]:

> "Cu asemenea posibilităţi manipulative oferite de sistemul pronominal aşa cum operează în context, nu este surprinzător să aflăm că politicienii folosesc pronumele pentru a obţine un efect pozitiv: pentru a indica, accepta, refuza sau pentru a se distanţa de responsabilitate pentru actele politice; pentru a arăta direcţia ideologică; pentru a încuraja solidaritatea; pentru a-i desemna şi identifica atât pe cei care îi sprijină (cu noi), cât şi pe cei care sunt duşmani (împotriva noastră); şi pentru a prezenta aspecte idiosincratice specifice ale personalităţii proprii individuale a politicianului."

III. METODOLOGIE

Analiza de faţă se bazează pe varianta transcrisă a discursului dezbaterii televizate. Ea se va limita la studiul interacţiunii verbale între candidaţii la preşedinţie. Textul dezbaterii cuprinde 27 431 de cuvinte. El este aproximativ egal impărţit între contribuţiile celor doi candidaţi. Pentru aprecierea justă a semnificaţiei analizei cantitative a deicticelor la persoana întâi, este important de menţionat că, în limba franceză, subiectul gramatical este obligatoriu exprimat. Majoritatea enunţurilor produse de Ségolène Royal şi Nicolas Sarkozy au subiect personal şi sunt la diateza activă. Analiza cantitativă prezentată include pronumele personale, adjectivele şi pronumele posesive la persoana întâi, la toate cazurile gramaticale.

Analiza cantitativă permite stabilirea raporturilor numerice ale formelor pronominale şi adjectivale în interiorul paradigmei persoanei întâi pentru a observa regularităţile ocurenţelor. Analiza calitativă a datelor permite deducerea efectelor utilizării deicticelor în interacţiunea dezbaterii.

---

[5] "With such manipulative possibilities provided by the pronominal system as it operates in context, it is not surprising to find that politicians make use of pronouns to good effect: to indicate, accept, deny or distance themselves from responsibility for political action; to reveal ideological bias; to encourage solidarity; to designate and identify those who are supporters (with us) as well as those who are enemies (against us); and to present specific idiosyncratic aspects of the individual politician's own personality.", Wilson 1990: 76 în Iñigo-Mora 2004: 47.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Textul dezambiguizează parţial referenţii deicticelor la plural. Referenţii pe care îi propunem în tabelul de mai jos, pentru persoana I, plural: „eu + contracandidatul", „noi = partidul propriu", „noi = politicienii", „noi = francezii" etc. reprezintă o reducere intenţionată a numeroarselor faţete ale identităţii discursive, impusă de demersul analitic. Referenţii propuşi sunt inferaţi în funcţie de temele dezbaterii şi de condiţiile producerii discursului.

De asemenea, citatele din intervenţiile candidaţilor nu epuizează sensurile referenţiale ale deicticelor personale. Ele servesc drept ilustrare a modului în care suportul lingvistic este intenţionat folosit de politicienii locutori în procesul unitar al construirii ethosului, a imaginii negative a contracandidatului şi a raportului de putere. Unele dintre strategiile utilizate de candidaţii la preşedinţie sunt caracteristice discursului politic, în general, altele sunt specifice discursului interacţiunii dezbaterii politice, sau numai stilului personal al lui Ségolène Royal sau al lui Nicolas Sarkozy.

Din ansamblul acestora, vom evidenţia procesele caracteristice interacţiunii concrete între cei doi politicieni. Fără pretenţii de exaustivitate, analiza calitativă cuprinde interpretarea datelor în funcţie de criteriul raportului de putere creat prin selectarea deicticelor. Termenii analizei corespund principiului pragmatic al politeţii, relaţiei intersubiective între candidaţi, precum şi relaţiei moderate şi mediate a candidatului cu publicul.

Se insistă pe efectul discursiv al utilizării pronumelor personale, pe calitatea acestora de-a contura direct identitatea discursivă a locutorului şi implicit pe cea a interlocutorului. Tabelul de mai jos prezintă rezultatele cercetării cantitative.

IV. ANALIZA CANTITATIVĂ A DEICTICELOR PERSONALE LA PERSOANA I

Pronume personale + Adjective şi pronume posesive	**Ségolène Royal (SR)**	**Nicolas Sarkozy (NS)**
Moi	28	8
Je	338	295
Me	21	12
Ma, mon, mes	32	40
Total	**419**	**355**
Nous la nominativ:		
• SR + NS	5	7
• guvernarea din care face, a făcut, va face parte	10	7
• partidul propriu		
• Francezii	15	0
Nous la acuzativ:	12[6]	21[7]
• SR + NS	1	
• Guvernul nostrum	4	11
• Francezii	0	1
Notre/Nos		1
• SR + NS	0	
• Guvernul nostru	1	4
• Francezii (Ţara noastră)	8	3
		20
Total	**57**	**75**

[6] Nous (francezii): din 12 ocurenţe, 4 au sens generic.

[7] Nous (francezii): din 21 de ocurenţe, 1 are sens generic şi 2 se referă la "stânga şi dreapta împreună".

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

On:		
Nous excusiv	10	23
Nous inclusiv (Nous + Vous)	7	17
Opinia publică/francezii	18[8]	76[10]
Politicienii	7[9]	21
Total	**42**	**138**

V. POZIŢIONAREA SUBIECTULUI: DOMINANT VS. DOMINAT

1. Persoana I singular reprezintă persoana autorităţii: « je » vs « moi »

Specific discursului politic, în general, şi interacţiunii în cadrul dezbaterii electorale televizate, în special, ambii politicieni candidaţi la preşedinţia Franţei îşi „arogă" metonimic toate acţiunile politice ale guvernării viitoare, mult mai mult decât o permite Constituţia franceză preşedintelui Republicii.

Mai mult, repetarea excesivă a lui « je » conferă politicianului locutor dimensiuni hiperbolice, expresie a „suveranităţii" instanţei delegate să vorbească în numele unei colectivităţi. Charaudeau consideră că delegarea politicianului are caracter sacru, de înnobilare, şi contribuie astfel la „(îm)puternicirea" candidatului la preşedinţie.[11]

Astfel, dialogul intersubiectiv (« je-vous ») al candidaţilor se poartă între două „superputeri", două puneri în scenă ale „eului prezidenţial". Faţă de folosirea lui „noi partizan" al aliaţilor, „eul prezidenţial" personalizează lupta electorală. În această ipostază, candidatul îşi exprimă individualitatea şi îşi individualizează meritele.

Folosirea lui « je » atotputernic, disproporţionată numeric faţă de ocurenţele celorlalte deictice personale poate fi şi un efect al rapidităţii schimbului verbal, sub presiunea timpului alocat fiecărui răspuns. Prin concizia lor, deicticele personale sunt instrumente eficiente ale confruntării, în general, şi ale conflictului, în special. Ségolène Royal (S.R.) preferă să folosească « Je » mai des decât Nicolas Sarkozy (N.S.) (338 ocurenţe ale lui "Je" la S.R. vs 295 la N.S.), cu intenţia de a persuada alegătorii că este capabilă să-şi asume rolul Preşedintelui Republicii (criticii săi se îndoiau că ar fi capabilă):

> **(1) S. R.** : *Non, j'ai dit que <u>je maintenais leur nombre</u>, mais que <u>je redéployais</u> le nombre de fonctionnaires en les retirant là où ils n'étaient plus nécessaires...*
>
> **(2) S. R.** : *Si, <u>je redéploirai</u>... Si vous ne pouvez pas faire, pourquoi voulez-vous accéder aux responsabilités ? Eh bien,* ***moi je*** *le pourrai.*

În exemplul (2), pe lângă folosirea lui « je » ca subiect al unui verb de acţiune, S.R. prefaţează opoziţia sa faţă de contracandidat prin forma accentuată « moi », procedeu des folosit de ea (28 de ocurenţe la S.R. vs 8 la NS) :

[8] On (francezii): din 18 ocurenţe, 3 au sens generic.
[9] On (politicienii): din 7 ocurenţe, 1se referă la statul francez.
[10] On (opinia publică): din 76 de ocurenţe, 16 se referă la statul francez.
[11] Charaudeau 2005 : 60.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(3) S.R.: ***Moi je propose au contraire*** *de donner de l'emploi à ceux qui n'en ont pas ...*

Atacul la adresa politicii guvernamentale (guvern din care făcea parte şi Sarkozy) este intensificat prin atacul feţei pozitive, al reputaţiei profesionale a lui Sarkozy. Poziţia dominantă a rolului jucat de locutor în spaţiul politic şi social este subîntinsă de sintagma « moi, je ... » a cărei referinţă unică este dublu marcată, prin adăugarea pronumelui personal, forma tonică, « moi ». Funcţia sa discursivă este de-a spori credibilitatea politicianului locutor.

2. « Nous » vs « on »

Folosirea formelor « nous » şi « on » implică ambiguitatea referinţei şi a apartenenţei candidatului la o colectivitate. Sensul referenţial denotativ al acestor pronume este sensul identităţii colective sau cel al apartenenţei la un grup. Ele pot avea un conţinut mai restrâns:

„Eu" + „tu" = pluralul „cooperării",
„Eu" + „altul" = pluralul „alterităţii",

sau unul mai cuprinzător:

„Eu" + „tu" + „ei" = pluralul „generozităţii", sau
„Eu + „voi" + „ei" = pluralul „excluderii interlocutorului" etc.

Semnificaţia implicită a acestor pronume este că subiectul îşi afirmă autoritatea de-a vorbi în numele altor persoane. Intenţiile folosirii lui « nous » sau a lui « on » de către candidaţii participanţi la dezbaterea televizată sunt:

- să invoce un răspuns colectiv la o problemă dificilă ;
- să împartă responsabilitatea unor politici cu alţi politicieni ;
- să includă sau să-i excludă pe interlocutorii prezenţi după cum le dictează interesul la momentul enunţării ;
- să includă sau să excludă pe interlocutorii absenţi, în funcţie de strategia apropierii sau distanţării de aceştia.

Formele de plural ale pronumelor şi adjectivelor implică interacţiunea între interlocutorii participanţi la dezbatere şi dialogul referenţilor conţinuţi, într-o configuraţie internă şi externă schimbătoare, supusă manipulării lingvistice. Formele indexării multiple se pot înscrie în domeniul „concentrării dialogice" ("dialogic contraction").[12] « On » are funcţiile interacţionale ale lui « nous », cu un grad sporit de ambiguitate. Sarkozy îl foloseşte mult mai mult decât pe « nous ». În discursul său, există 138 de ocurenţe ale lui « on » şi numai 75 ale lui « nous ». În discursul lui Royal, « nous » este mai des folosit decât « on » (57 de ocurenţe ale lui « nous », faţă de 42 ale lui « on »). Folosirea idiosincratică a formelor de plural de către interactanţi se observă şi la

[12] Miller 2004.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

exprimările cu conţinut generic. Royal îl foloseşte pe « nous » generic, în timp ce Sarkozy îl preferă pe « on » generic. Deşi sensurile generice sunt exprimate în puţine ocurenţe, în ansamblul dezbaterii, la ambii locutori, ele au rolul legitimării politicianului locutor într-o mai mare măsură decât pluralul colectivităţii. Enunţarea adevărurilor recunoscute sau a noţiunilor de bun simţ atrage aprobarea audienţei. Dacă « je » propune experienţa concretă a subiectului, « on », mai mult decât « nous », îi opune cunoaşterea convenţională.

Scopul folosirii generice a deicticelor la plural de către politicieni este:

- să atace adversarul politic prin excluderea sa din generalizarea enunţată;
- să legitimize acţiunea politică întreprinsă prin prezentarea ei ca pe un adevăr recunoscut ;
- să nu poarte răspunderea in cazul unui eşec al acţiunii politice.

2.1. Persoana I plural în discursul lui Ségolène Royal

S.R. construieşte o componentă a identităţii sale discursive prin folosirea pluralului solidarităţii, « nous », al cărui referent este partidului său sau fosta guvernare de stânga. Aria solidarităţii îi legitimează demersul susţinut de numărul mare al ocurenţelor lui « nous », mai ales la nominativ (25 de ocurenţe versus 7 la N.S.) :

(4) S. R. : *Il est temps,* ***nous*** *le demandons depuis cinq ans...*

Sunt numeroase exemplele în care Royal se poziţionează ca purtătoare de cuvânt a stângii sau a ecologiştilor (« Les Verts »). Dat fiind că măsura luată de guvernul în funcţie la momentul dezbaterii electorale este una bună, în exemplul (4), prin folosirea lui « nous », S.R. pretinde că forţele de opoziţie din care face parte ceruseră de multă vreme măsura pe care guvernul s-a hotărât recent să o adopte. Implicit, S.R. contestă meritul puterii de-a fi găsit ea însăşi soluţia corectă.

Deşi atitudinea generală pe care doreşte să o imprime în percepţia electoratului este cea a deschiderii sale către dialog cu masele, prin consultare directă sau indirectă, numai 16 din cele 57 de ocurenţe ale pronumelui « nous » se referă la francezi. În schimb, într-un raport de 15 la 0, în favoarea sa, Royal face referire la partidul său sau la aliaţii politici ai acestuia, invocând colectivitatea ca sprijin al poziţionării sale în pol dominant. Există 30 de ocurenţe în care S.R. include Partidul socialist, împreună cu forţele aliate, în referenţii lui « nous », faţă de 11 ocurenţe ale lui « nous » care se referă la aliaţii politici, în discursul lui Sarkozy. Raportul este inversat între cei doi candidaţi în privinţa referenţilor lui « on »: 34 de ocurenţe includ forţele politice care îl susţin pe N.S. şi 15 ocurenţe în discursul lui S.R. referitoare la grupurile politice care o susţin pe ea.

Demn de remarcat este faptul că S.R. foloseşte o singură dată pronumele « nous » pentru a se „apropia" de adversarul său în cadrul interacţiunii, referentul lui « nous » fiind „eu şi tu/dvs.". De altfel, şi în cazul pronumelui multireferenţial « on », există o singură ocurenţă în discursul lui S.R. când candidata foloseşte pronumele « on » cu sensul de „noi doi, candidaţii":

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(5) N.S. : ***On est d'accord.***
S.R. : *Oui, sur le cas par cas,* ***on est d'accord.***

Chiar și în această situație (exemplul 5), S.R. este prinsă într-un context în care repetă automat formularea lui Sarkozy. Efectul discursiv este cel al concesiei făcute adversarului, atitudine pe care nu și-a propus-o inițial: nu era intenția sa comunicativă. S.R. ar fi atras atenția publicului asupra sa într-un mod nefavorabil dacă ar fi schimbat subiectul « on » (cu referentul „noi doi"), într-o formulare mai ambiguă, desolidarizându-se explicit de partenerul său de dialog.

2.2. Persoana I plural în discursul lui Nicolas Sarkozy

La Sarkozy, discursul conține dorința de a-și masca pornirile voluntariste, prin ascunderea identității subiectului în spatele referentului colectiv al pronumelui « nous » și mai ales al pronumelui « on » (vezi *supra*). « Nous » și posesivul « notre » cu referentul „francezii" însumează un număr considerabil de ocurențe, în comparație cu practicile discursive ale lui S.R., privind aceeași subcategorie pronominală: 38 din 75 de utilizări ale deicticelor personale, la persoana I plural, sunt manifestări lingvistice ale puterii candidatului, în termenii preluării agendei publice și ai asumării poziției legitime de purtător de cuvânt al publicului:

(6) N.S.: *C'est un point extrêmement important qui devrait, me semble-t-il, faire consensus entre la gauche et la droite. Comment finance-t-**on nos** retraites ?*

Alăturarea celor două deictice personale « on » și « nous » (citatul 6) care pe parcursul discursului pot avea aceiași referenți nu crează ambiguitate, deoarece sensul lui « on » este explicit (« la gauche et la droite »). N.S. sugerează că S.R. nu știe cum să abordeze problema finanțării pensiilor. « On » dă amploare problemei de importanță națională și, în același timp, propunerea alianței forțelor politice se poate interpreta ca ofertă de ajutor din partea dreptei. Insinuarea se poate interpreta drept atac la adresa competenței candidatei și a aliaților săi. Interesante de semnalat sunt și deicticele persoanei I plural, ocurențe ale lui « nous » inclusiv: « Nous » = « Je » + « Vous », care construiesc, prin repetarea lor (11 ocurențe), punți de dialog cu contracandidata:

(7) N.S.: ... *Et si les Français* ***nous*** *choisissent, que ce soit Mme Royal ou moi, ils* ***nous*** *choisiront pour faire, pour agir...*

De asemenea, prin fixarea referentului pronumelui « nous » ca fiind „stânga și dreapta reunite", politicianul își consolidează poziția de inițiator al cooperării discursive cu contracandidata, ca reflex al colaborării politice efective a forțelor reprezentate de cei doi candidați. Fața pozitivă a lui Royal este atacată prin implicarea lipsei sale de vizionarism și deschidere spre conlucrare pentru binele poporului:

(8) N.S.: *Est-ce que, au moins, sur ce choix là,* ***nous*** *ne pourrions pas, gauche et droite, opposition et majorité selon le choix des Français, nous trouver d'accord pour dire,...*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În ultimele două exemple, referenţii deicticelor personale sunt expliciţi; de altfel, discursul lui N.S. conţine numeroase exemple de acest gen. Spre deosebire de exemplul (6) unde Sarkozy foloseşte pronumele « on » inclusiv, în exemplul (8), politicianul se apropie de contracandidată prin folosirea lui « nous » inclusiv care are drept referenţi pe membrii posibilei alianţe politice a opoziţiei cu puterea. Sensul inclusiv al lui « nous » este mai puternic decât cel al lui « on ». Apelul la cooperare în practica politică şi în interacţiunea verbală contingentă este mai expresiv şi mai apropriat în cazul folosirii lui « nous ». Ipostazele de mai sus ale manipulării refererenţilor deicticelor personale nu sunt caracteristice numai dezbaterii politice, ele sunt prezente în discursul politic, în general.

În interacţiunea verbală, însă, forţa ilocuţionară, potenţialul agresiv al utilizării deicticelor sunt mai evidente decât în discursul politic monologal:

> **(9) N.S.** : *Très bien, alors expliquez-**nous** pourquoi le groupe socialiste n'a pas voté les créations de la loi...*

În exemplul (9), folosirea deicticului personal « nous » nu actualizează numai interacţionarea cu realizatorii emisiunii şi cu publicul telespectator, ci, mai ales, ofensa la adresa celor neincluşi în referenţii lui « nous ». Imperativul marchează adresarea „ordinului" către S.R. (cei doi stau faţă în faţă pe platou; imaginea video dezambiguizează destinatarul unic al ordinului). Prezenţa pronumelui la plural, cu referentul colectiv prezentat ca ostil lui S.R., potenţează agresivitatea actului de ameninţare a ambelor feţe ale contracandidatei.

> **(10) N.S.**: *Mais, Madame Royal, vous savez bien, vous connaissez les chiffres comme moi, j'imagine que, dans cette campagne électorale, **on** est au même niveau de préparation,...*

Aparent, N.S. îl foloseşte pe « on » inclusiv ca strategie a politeţii pozitive de includere a interlocutorului în acelaşi grup din care face parte subiectul; totuşi, faptul că nu exprimă aceeaşi idee prin « nous », cum o face în celelalte cazuri de includere a contracandidatei (11 ocurenţe ale lui « nous » inclusiv), dovedeşte că intenţia sa, în exemple similare citatului (10), este să ia o poziţie mai distantă, într-un raport asimetric, conţinută de plusul de generalitate şi de ambiguitate pe care îl aduce « on », şi, în acelaşi timp, să atragă atenţia publicului că sensul pe care îl dă aserţiunii este contrariul celor spuse/declarate. Sensul pe care mizează Sarkozy o descalifică pe S.R. care nu ar fi pregătită la acelaşi nivel pentru dezbatere, interpretare sugerată şi de intercalarea modalizării epistemice relative « j'imagine ». Polifonia explică diferenţa între aserţiunea făcută în numele regulii şi presupoziţia precum că politicienii interactanţi au forţe egale pentru că se pregătesc temeinic pentru confruntarea televizată şi rezerva enunţiatorului faţă de cele spuse (neasumarea conţinutului valorii de adevăr a propoziţiei). Modelul prototipic de distanţare polifonică este cel al enunţării unui adevăr general şi al neasumării în totalitate a valorii sale de adevăr.

În contextul interacţiunii asimetrice, pluralul inclusiv exprimă concesia, încurajarea, solidarizarea[13], condescendenţa faţă de un interlocutor aflat în poziţie de

[13] Quirk *et al.* 1985.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

inferioritate, pentru ca locutorul să nu pară autoritar. Pe de altă parte, susținem că « on » exclusiv este mai agresiv decât « nous » exclusiv. Prin folosirea lui « on », politicianul extinde sfera referenților ostili adversarului său . Referenții lui « nous » par mai apropiați deictic și relațional de interactanți (« je » + cei prezenți la interacțiune).

(11) N.S. : *Qu'est-ce que vous changez dans les 35 heures ? **On** ne comprend pas...*

N.S. folosește pe « on » exclusiv. El este de partea participanților direcți sau indirecți la emisiune, exprimând un punct de vedere critic la adresa contracandidatei sale. Selectarea lui « on » și nu a lui « nous » îl protejează împotriva unor interpretări nedorite ale enunțului său. Astfel, în cazul aceluiași enunț introdus de « nous », « Nous ne comprenons pas », locutorul ar putea să se autoacuze de limite personale privind capacitatea decodării mesajului lui Royal. Cu subiectul «on », argumentul unui punct de vedere mai larg împărtășit de către audiență are ca efect transferarea incapacității exprimării clare a conținutului mesajului asupra contracandidatei sale ca locutor/comunicator, cu efectul amenințării feței sale pozitive.

(12) N.S. : *C'est un choix majeur. Est-ce qu'**on** continue le choix du nucléaire ou est-ce qu'**on** arrête ?*
S.R. : ***On** augmente la part des énergies renouvelables.*
N.S. : *Est-ce qu'**on** continue le nucléaire ?*
S.R. : *Du jour au lendemain, **on** ne va pas fermer les centrales nucléaires.*
N.S. : ***Vous** poursuivez l'EPR ?*
S.R. : *Non. **Je** suspends l'EPR.*

Secvența discursivă cea mai interesantă din punctul de vedere al referinței pronumelui « on » ilustrează efectul interacțiunii asupra conținutului referențial al pronumelui. În primele două perechi adiacente (întrebare urmată de răspuns), candidații, locutori și interlocutori alternativ, folosesc pronumele « on » inclusiv, ca expresie a implicării lor egale în politica energetică de interes național. Sarkozy simte că interacțiunea nu este suficient personalizată și înlocuiește pe « on » inclusiv cu « vous » al cărui referent poate fi pluralul: S.R . + aliații săi politici, sau singularul: S.R. Pentru a dezambiguiza și referențialitatea lui « vous », Royal își asumă întreaga răspundere și răspunde categoric prin „Eul prezidențial". Datorită deicticelor, adresarea devine directă și explicită.

VI. CONCLUZII

Ansamblul deicticelor personale conținute de discursul candidatului la președinție conturează trei domenii de referință: universul referențial al enunțiatorului, pe cel al co-enunțiatorului și universul intermediar al interacțiunii directe și indirecte între participanții prezenți și absenți. Publicului „telealegător" i se prezintă alte trei universuri, create de contracandidat din poziția de enunțiator.

Universurile de referință interferează și se neutralizează reciproc: identitatea discursivă pe care S. Royal încearcă să și-o construiască, ca reprezentant empatic al stângii celor mulți, este contrabalansată de jocul subtil al folosirii deicticelor personale la

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

singular de către Sarkozy, prin care el se autoprezintă drept iniţiator al acţiunilor politice de interes major pentru naţiune.

Pe de altă parte, iniţiativele sale pe cont propriu sunt reflectate în discursul lui Royal ca manifestări ale individualismului şi voluntarismului. Ceea ce un politician afirmă despre sine se opune implicit imaginii pe care acesta doreşte să o înfăţişeze publicului drept „adevărata" identitate a adversarului său politic. În cadrul paradigmei deicticelor la persoana I, prin autoprezentarea explicită pe care o propune fiecare candidat, el respinge implicit identitatea contracandidatului său în temeiul diferenţei între modelele ideale de preşedinţi ai republicii aşteptate de votanţi. Mai mult, când contracandidatul este confruntat cu un punct de vedere prezentat ca fiind cel al majorităţii, prin folosirea pluralului exclusiv, faţa sa pozitivă este mai grav afectată decât dacă acuzaţia exprimă numai opinia unui individ.

Folosirea pronumelui „noi" exclusiv are drept efect discursiv impunerea distanţei faţă de adversar şi o manifestare a puterii. Conform concepţiei lui R. Lakoff, limba însăşi este cea care produce relaţiile de putere[14]:

> "Limbajul conduce politica şi determină succesul intrigilor politice. Limbajul este iniţiatorul şi interpretul relaţiilor de putere. Politica este limbaj."

BIBLIOGRAFIE:

Allen 2007 = Wendy Allen, *Australian Political Discourse: Pronominal Choice in Campaign Speeches*, în Laughren & Mushin 2007.

Bousfield & Locher 2001 = Derek Bousfield, Miriam A. Locher, *Impoliteness in language. Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice*, Berlin, New York, Walter de Gruyter.

Brown & Levinson 1987 = Penelope Brown, Stephen C. Levinson, *Politeness. Some Universals in Language Usage*, Cambridge, Cambridge University Press.

Candlin & Gotti 2004 = Christopher Candlin, Maurizio Gotti (eds.), *Textus XVII/1*, Centro di Ricerca sui Linguaggi Specialistici, Università di Bergamo.

Charaudeau 2005 = Patrick Charaudeau, *Le discours politique: les masques du pouvoir*, Paris, Vuibert.

Garcia-Pastor 2001 = Maria Dolores Garcia-Pastor, *Political campaign debates as zero-sum games: Impoliteness and power in candidates' exchanges*, în Bousfield şi Locher (eds.) 2001, p. 101-127.

Goffman 1974 = E. Goffman, *Les rites d'interaction*, Paris, Minuit.

Iñigo-Mora 2004 = Isabel Iñigo-Mora, *On the use of the personal pronoun we in communities*, în "Journal of Language and Politics" 3:1, Benjamins Publishing Company, p. 27-52.

Kerbrat-Orecchioni 1992 = C. Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*, Paris, Armand Colin.

[14] "Language drives politics and determines the success of political machinations. Language is the initiator and interpreter of power relations. Politics is language.", Lakoff 1990: 13.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Lakoff 1990 = R. T. Lakoff, *Talking Power: The Politics of Language in our Lives*, USA, Basic Books.

Laughren & Mushin 2007 = Mary Laughren, Ilana Mushin (eds.), *Selected Papers from the 2006 Conference of the Australian Linguistic Society*, http://espace.library.uq.edu.au/view/UQ:12853.

Miller 2004 = D. Miller, *" ... to meet our common challenge": ENGAGEMENT strategies of alignment and alienation in current US international discourse*, în Candlin şi Gotti 2004, www.grammatics.com/Appraisal/millerD/miller-bush-gore.doc.

Quirk *et al.* 1985 = R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech şi J. Svartvik, *A Comprehensive Grammar of the English Language*, London, Longman.

Scollon & Scollon 1995 = Ron Scollon, Suzanne Wong Scollon, *Intercultural communication: a discourse approach*, Oxford, UK ; Cambridge, Mass.: Blackwell.

Vion 1998 = R. Vion, *Du sujet en linguistique*, în Vion 1998 (ed.), p. 189-202.

Vion 1998 = R. Vion (ed.), *Les sujets et leurs discours. Enonciation et interaction*, Aix-en-Provence, Publications de l'Université de Provence.

THE POLITICIAN'S IDENTIFICATION IN INTERACTION

Abstract

The present article tackles the problem of the politicians' strategic identification in keeping with the public's expectations.

The research aims at revealing the use of 1st person deixis by the French politicians, Ségolène Royal and Nicolas Sarkozy, who took part in the televised presidential debate of May 2007. The choice of singular or plural deictics is associated with the imposition of power relations translated in Face-Threatening Acts. The candidates' positioning is considered to be a dynamic process within the paradigm of 1st person deixis: one candidate's self asserting implies the adversary's downgrading in a zero-sum game.

The plural forms are considered to be more effective in interaction. The use of exclusive "we" isolates the excluded candidate. It is more image destructive than criticism expressed by one individual's point of view.

Facultatea de Jurnalism şi Ştiinţele Comunicării
Universitatea din Bucureşti
ruxandraboicu@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

LIMBĂ, LIMBAJE ŞI CULTURĂ (CULTURĂ POPULARĂ) ÎN CONCEPŢIA LUI EUGENIU COŞERIU ŞI A LUI MIHAI POP

CONSTANTIN CORNIŢĂ

În lucrarea de faţă punem în discuţie distincţia dintre *ştiinţele naturii* şi *ştiinţele culturii*[1], caracterul specific al culturii şi prin ce se deosebeşte el de cel al naturii, conceptele de competenţă lingvistică şi antropolingvistică, sincretismul de limbaje şi de planuri contextuale, susţinând ideea unei gramaticalizări a actelor de cultură populară, aşa cum apar ele în concepţia celor doi creatori de Şcoală în ştiinţa românească, respectiv Eugeniu Coşeriu şi Mihai Pop.

În accepţiunea lui Eugeniu Coşeriu, ştiinţa se fundamentează pe „principiul de a spune lucrurile aşa cum sunt", deci „aşa cum se prezintă în conştiinţa subiectului. În cazul acesta, în limbaj, este faptul că aceste lucruri sunt întotdeauna în «ştiut» sau «ştiinţă» care se găseşte în activitate [...] În cazul obiectelor naturale, asta înseamnă să spui aşa cum se prezintă aceste obiecte naturale, pe care nu le facem noi, şi unde trebuie să căutăm care sunt cauzele lor tot naturale, şi să le interpretăm în adâncime"[2]. Autorul consideră că obiectivitatea absolută înseamnă să te concentrezi în obiect, să prezinţi obiectul „aşa cum se prezintă el pentru înţelegerea umană". Coşeriu face precizarea că în fiecare ştiinţă funcţionează acelaşi principiu.

Referindu-se la ştiinţele culturale, renumitul lingvist spune că „... obiectivitatea ne obligă la subiectivitate, fiindcă plecăm de la ce ştim noi, fiind noi înşine producătorii acestor obiecte. De aceea baza este aici alta: nu este o ipoteză, ci e ştiinţa originară a omului cu privire la sine însuşi ş.a.m.d."[3]

Apropiind planurile, Mihai Pop tratează lucrurile/obiceiurile tradiţionale ca sistem, cunoscut fiind faptul că, în genere, cercetarea ştiinţifică a actelor de cultură populară, deci şi a obiceiurilor tradiţionale, nu se poate limita numai la simpla descriere a

---

[1] Cu privire la conceptul de *ştiinţă*, epistemologia clasifică ştiinţele, după metodă, în: a) Ştiinţe exacte sau ştiinţe pure (ştiinţe fundamentale); b) Ştiinţe experimentale al căror obiect de studiu este supus experienţei şi observaţiei; c) Ştiinţe aplicate. Tot epistemologia clasifică ştiinţele şi după obiectul lor de studiu în: a) Ştiinţe matematice; b) Ştiinţe fizice; c) Ştiinţe naturale, adică ştiinţe ale vieţii (biologia); ştiinţe ale omului sau umane (antropologia, psihologia, sociologia, filologia şi lingvistica, ştiinţele sociale etc.) *Petit Robert* 1991:1778.

[2] Lingvistica integrală 1996: 121.

[3] *Ibidem*. Vezi şi Coşeriu 1997:51-60.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

faptelor, ci presupune, înainte de toate, o sistematizare a concretizărilor lor variate. El cere și realizează o analiză structurală a lor, pentru stabilirea modelelor categoriale, apoi, prin compararea modelelor[4], ajunge la o tipologie structurală. Această analiză presupune un proces de gramaticalizare, de determinare a codurilor cu care operează fiecare limbaj, prin care se realizează textele, presupune elaborarea gramaticii fiecărui limbaj, a sistemului lui de semne. Dincolo de analiză, de determinarea modelelor și tipologia structurală, înțelegerea sensului necesită cunoașterea planurilor contextuale, determinarea funcțiilor textelor cercetate. Numai o astfel de cunoaștere totală ne poate dezvălui sensul adevărat al lucrurilor/obiceiurilor tradiționale. Mihai Pop ajunge la concluzia că în cultura populară se petrec continui schimbări de planuri, mutații funcționale cu repercusiuni directe asupra structurii actelor folclorice. Această stare de lucruri deschide perspectiva spre înțelegerea dinamicii interne a fenomenelor culturale, obligând la tratarea lor ca proces, făcând să se treacă de la viziunea sincronică la cea diacronică și oferind o nouă optică pentru înțelegerea istoriei lucrurilor privind structura acestora/ a obiceiurilor tradiționale românești.

În legătură cu încadrarea științelor socio-umane în rândul disciplinelor ce nu beneficiază de verificări experimentale ale ipotezelor emise, trebuie, totuși, să apelăm și la Lévi-Strauss care, așa cum afirmă Ion Aluaș, semnatarul *Prefeței* la lucrarea *Antropologia structurală* [5], „se angajează pe drumul reconstrucției radicale a antropologiei, în spiritul și după modelul naturalist de știință, pe drumul construirii unei constelații categoriale paradigmatice care să permită disciplinelor socio-umane ridicarea lor la rangul de științe egale în statut și drepturi cu științele exacte ale naturii". În continuare, același Ion Aluaș subliniază: „Și astfel se constituie metoda structurală lévi-straussiană, după modelul lingvistic, mai precis fonologic [...] adoptat definitiv ca ipoteză de lucru în structura adâncurilor socio-umane".[6]

Pe de altă parte, Eugeniu Coșeriu consideră că „limbajul [..] este și fapt tradițional în mare parte automatizat, [...] actele lingvistice se creează după modele anterioare"[7].

În ceea ce privește celălalt concept esențial, cel de cultură, Mihai Pop și Pavel Ruxăndoiu definesc cultura prin sintagma „tot ce în mediu se datorează omului"[8], deci tot ceea ce a creat el „dincolo de realitatea naturală și biologică anterioară lui și obiectivă în raport cu conștiința sa."[9] În accepțiunea autorilor, factorul determinant al culturii îl constituie noțiunea de valoare. Cultura constituie, astfel, „un sistem nou de semne care organizează funcția semiotică a mediului vital și-l face accesibil omului".[10]

---

[4] În spiritul „Școlii de la Praga", Mihai Pop afirmă: „Cercetările contemporane asupra culturii, asupra culturii populare tradiționale în special, dar și asupra fenomenelor ei contemporane și asupra culturii în general, socotesc faptele de cultură acte de comunicare. Iar cum comunicarea curentă cea mai cunoscută este comunicarea prin limbaj, este firesc ca în discutarea comunicării culturale în general să se folosească terminologia lingvistică". Pop 1976:7-14.

[5] Ion Aluaș, în Lévi-Strauss 1978: X.

[6] *Ibidem*: XI

[7] Coșeriu 1995: 51.

[8] Vezi Herskovits 1967: 6.

[9] Pop, Ruxăndoiu 1978: 43.

[10] *Ibidem*: 44.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Eugeniu Coșeriu afirmă că „limbajul [...] este și fapt tradițional [...] în mare parte automatizat"[11],fiindcă „au existat cândva motive de imaginație sau de fantezie, ori mitologice, datorită căreia există un concept de gen «natural» și în cazul obiectelor inanimate"[12] dar „limbajul este o funcție socială"[13], cu toate că „se poate admite și existența unei convenții afective sau «stilistice» a unui limbaj «emotiv» diferit de limbajul pur «enunțiativ». Dar și limbajul emotiv se exprimă în simboluri care sunt produse ale unei operații logice și produce, la rândul său, simboluri care, golite de orice încărcătură emotivă, trec în limbajul enunțiativ, de pură comunicare".[14] Astfel, „comunitățile idiomatice trebuie să fie considerate și în calitate de comunități culturale"[15], cu toate că „de multe ori istoria formală a semnelor lingvistice nu coincide cu istoria lor culturală"[16], situație în care, în Europa, „comunitatea se identifică cu națiunea".[17] În schimb, obiectele culturale, deși obiecte formale, de sorginte spirituală, a căror esență se află în conștiința umană, pot fi construite în lume, cu o substanță asemenea celor naturale. În acest caz însă, substanța este aleasă, este determinată de formă până în cele mai mici amănunte.

Adecvarea la obiect a procedeelor, conceptelor, categoriilor, metodelor, adică „a spune lucrurile așa cum sunt", înseamnă pentru Coșeriu a ține seamă de universaliile esențiale primare ale limbajului: *semanticitate, alteritate, creativitate.* În toate științele culturii și, implicit și în lingvistică, descrierea și explicarea se bazează pe gradul de cunoaștere de către vorbitor a propriei activități creatoare, așa cum se manifestă ea în vorbire.

Lingvistica însă nu va fi interesată de substratul biologic al vorbirii, pe care nu-l neagă, dar pe care îl lasă în seama altor științe (naturale); ea va cerceta componentele culturale ale activității de vorbire reale.

În concepția coșeriană, lingvistica este deci o știință «obiectivă» și «realistă», în măsura în care vizează limbajul „așa cum este", sub toate «aspectele» care derivă din natura lui fundamentală de activitate (*energeia*). Se prefigurează o teorie în care două componente sunt foarte importante: a) vorbirea este o activitate general-umană, efectuată de vorbitori ca reprezentanți ai unei tradiții comunitare de tehnică lingvistică, în mod individual; și b) orice activitate, așadar și activitatea de vorbire, poate fi considerată în calitate de activitate, în calitate de cunoaștere pe care se întemeiază activitatea și în calitate de produs al activității.[18]

Îndemnul de a privi limbajul în complexitatea sa și de a-și îndrepta atenția și spre nivelurile universal și individual se înscrie în curentul care asigură trecerea spre o lingvistică dinamică, „comunicațională". Concepția coșeriană creează, astfel, premisele pentru o cercetare integrală a limbajului, care se dezvoltă ca o construcție teoretică realizată prin descompunere analitică, din punctul de vedere al planului vorbirii, planului

[11] Coșeriu 1995: 51.
[12] *Ibidem*: 52.
[13] *Ibidem*: 54.
[14] *Ibidem.*
[15] *Ibidem*: 58.
[16] *Ibidem*: 59.
[17] *Ibidem*: 68.
[18] Coșeriu 1997.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

limbii și al planului discursiv, domenii care există concomitent în cunoașterea vorbitorului și se manifestă concomitent în vorbire.[19]

În planul culturii populare, corespunzând astăzi unui segment restrâns al creației populare spirituale - este vorba de creația literară - folclorul (din engleză folk=popor și lore=știință) încerca în sec. XIX să înlocuiască noțiunea și obiectul «etnografiei tradiționale», pe atunci frecvente în literatura franceză, care se referea la ansamblul creațiilor culturale populare.

În acest sens, etnologul și folcloristul Mihai Pop afirmă: „În viața culturală folclorul tradițional se întâlnește cu folclorul bun de consum și se influențează reciproc. Uneori bunurile vehiculate pe căile moderne fiind un autentic limbaj popular, fac ca acolo unde rădăcinile anumitor categorii folclorice nu s-au uscat cu totul și aceste categorii au trecut doar în stare latentă, ele să înmugurească din nou. Acest fenomen apare cu pregnanță deosebită în cadrul manifestărilor folclorice locale, care dau sensuri noi și mare amploare obiceiurilor tradiționale sau creează pentru acestea noi prilejuri de manifestare."[20]

Mihai Pop consideră că, de regulă, cele două forme: folclorul tradițional și folclorul de consum vor coexista și în continuare, primul tip fiind alcătuit din „mesaje ale celor ce le creează, adresate lor întâi sau membrilor colectivității, egali cu ei, cu scopuri foarte diverse dar întotdeauna bine precizate de ansamblul contextului tradițional în care se produc"[21], în timp ce folclorul de consum vizează doar bunuri cu statut de „replici, reproduceri din artele plastice".[22] În acest ultim caz există tendința de lărgire a oportunităților, ele adresându-se întregii comunități naționale. „Deci rolul diferențelor zonale a dispărut, - afirmă autorul - tinde să dispară diferența sat-oraș, dar apar noi diferențe ce derivă din structura complexă a societății industriale [și postindustriale n.n.]. Acestea creează diferențe în nivelele de receptare, diversifică funcțional consumul folcloric. Cei ce le reproduc artizanal sau profesional nu urmăresc comunicarea unui mesaj folcloric tradițional, ci a unui mesaj artistic ce poate fi receptat de la petrecerea plăcută a timpului liber până la o mare, esențializată, trăire artistică."[23]

Folclorul „bun de consum" capătă sens în ansamblul culturii contemporane. Definirea nu se poate face numai prin raportarea la folclorul tradițional, ci trebuie făcută și prin raportarea la celelalte manifestări artistice cu care se întâlnește în viața culturală de astăzi.

Pornind de la concluzia că orice act folcloric este un fapt de cultură și orice fapt de cultură este un schimb, Mihai Pop consideră faptele folclorice, obiceiurile tradiționale, drept „acte de comunicare".[24] De altfel, însuși Eugeniu Coșeriu aprecia că „o limbă este o deprindere, un «obicei» care se învață prin imitație."[25] Faptele de folclor pot fi cercetate într-o viziune unitară cu ajutorul teoriei informației. În această accepțiune, faptele culturale sunt corelate cu cele patru condiții propuse de Lévi-Strauss pentru ca un model

---

[19] *Ibidem*. Vezi și Cornița 2002: „Memoria ethnologică", II, nr. 2-3; cf. http://www.culturatraditionala.ro., nr. 2/e.
[20] Pop 1998: 246.
[21] *Ibidem*.
[22] *Ibidem*.
[23] *Ibidem*.
[24] Vezi Pop 1976: 7, 15.
[25] Coșeriu 1995: 62.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

să poată fi numit structură: caracterul de sistem, apartenența la un grup transformațional de modele, reacția modelului în cazul modificării unui element de-al său și, în sfârșit, modelul trebuie să fie constituit în așa fel încât să cuprindă toate faptele observate. Resistematizând rezultatele analizelor, se ajunge la o «gramatică» a folclorului românesc, pe care Mihai Pop o consideră un sistem coerent de corelații între elementele pertinente ale fiecărui mod de expresie al creației noastre populare, sistem structurat pe diferite planuri.

Semnul, după F. de Saussure, este o unitate dintre semnificant și semnificat, care nu devin reali decât prin el și nu există niciodată singuri. Conform lui Mihai Pop (după Lévi-Strauss), în logica sensibilului, care este logica gândirii populare, semnele sunt empirice și inteligibile, în același timp. Ele unesc materialul prin care se realizează operele folclorice. Forma și conținutul joacă deci rolul de semnificant și semnificat, neputând fi despărțite. În fiecare semn găsim urmele unei scheme concepute, a cărei analiză este analiza conținutului și formei și care aparține unui sistem de simboluri, fiind, de fapt, o «reprezentare». Structura și simbolica sunt strâns legate, astfel că demersul propus de Mihai Pop ajunge la o ultimă etapă, cea a cercetării semantice a faptelor de folclor, când „se ajunge la un stadiu de regrupare a rezultatelor analizelor, la desprinderea stadiului de gândire populară care stă la baza faptelor și fenomenelor de folclor, la acea logică a sensibilului, a concretului, despre care vorbește antropologia structurală modernă."[26]

Atunci când obiceiurile tradiționale reprezintă mesaje în conducta comunicațiilor umane, spune Mihai Pop, ele fiind încifrate și descifrate pe diferite planuri contextuale, sincretismului de mesaje îi corespunde sincretismul de planuri contextuale, ajungându-se astfel la procesul de gramaticalizare a acestora.

Revenind la Eugeniu Coșeriu, acesta pare să confirme ipoteza, fiindcă, afirmă el: „planul competenței istorice nu conține numai fapte lingvistice, ci de asemenea alte tradiții, referitoare la «lucruri», la lumea extralingvistică"[27], cadru în care cunoașterea lucrurilor [obiceiurilor tradiționale la Mihai Pop, n.n.] „se confundă adesea cu (sau cel puțin nu se distinge de) competența lingvistică."[28]

Toate aceste idei au dus la cunoașterea obiectivă a realității culturale/ folclorice, a legilor și conceptelor fundamentale ale gândirii populare. Etnologia, etnografia și folcloristica devin astfel «științe nomothetice», alături de lingvistică, în spațiul mai larg al antropologiei culturale.

BIBLIOGRAFIE:

Lingvistica integrală 1996 = *Lingvistica integrală*. Interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române.

[26] Pop 1976: 7, 15.
[27] Coșeriu 2000: 250.
[28] *Ibidem:* 250-251.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Bojoga-Celac 2003 = Bojoga-Celac, Alina, *Logos Semantikos. Studia Lingvistica in honorem Eugenio Coșeriu, 1921 -1981*, http://contrafort.md/2003/108-109/629.html.

Bota, Bulea 2003 = Bota, Cristian, Bulea, Ecaterina, *Modelul Coșeriu. Eugenio Coșeriu, L'Home et son langage*, http://contrafort.md/2003/108-109/624.html.

Corniță 2002 = Corniță, Georgeta, *Profesorul Eugenio Coșeriu și lingvistica integrală*, în „Memoria ethnologică", II, nr. 2-3, http://culturatraditionala.ro

Coșeriu 1994 = Coșeriu, Eugen, *Lingvistica din perspectivă spațială și antropologică*, Chișinău, Editura „Știința".

Coșeriu 1995 = Coșeriu, Eugeniu, *Introducere în lingvistică*, Cluj, Editura Echinox.

Coșeriu 2000 = Coșeriu, Eugen, *Lecții de lingvistică generală*, București, Editura ARC.

Herskovits 1967 = Herskovits, M. I., *Les bases de l'antropologie culturale*, Paris, Ed. Payot.

Lévi- Strauss 1978 = Lévi- Strauss, Claude, *Antropologia structurală*, București, Editura Științifică.

Munteanu 1998 = Munteanu, Ștefan, *Studii de lingvistică și stilistică*, Pitești, Editura Pygmalion.

Pop 1976 = Pop, Mihai, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice.

Pop, Ruxăndoiu 1978 = Pop, Mihai, Ruxăndoiu, Pavel, *Folclor literar românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică.

Pop 1998 = Pop, Mihai, *Folclor românesc*, I, II, București, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională.

IDIOM, LANGUAGES, AND CULTURE (TRADITIONAL CULTURE) IN THE OUTLOOK OF EUGENIO COSERIU AND MIHAI POP

Abstract

The paper *Idiom, Languages, and Culture (Traditional Culture) In The Outlook of Eugenio Coseriu and Mihai Pop* discusses the distinction between *natural sciences* and *cultural sciences*, the specific feature of culture and what makes the difference between it and that of the nature, the concepts of linguistic and anthropolinguistic competence, languages' sincretism and contextual levels sustaining the idea of a grammatisation of cultural and of traditional culture acts.

Universitatea de Nord din Baia Mare
costi_cor@yahoo.fr

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

LINGVISTICA MIMICII
O PROBLEMĂ DE TRADUCTIBILITATE A CODURILOR

GEORGETA CORNIȚĂ

Lucrarea de față își propune să dezvăluie câteva aspecte privind traductibilitatea conținuturilor nonlingvistice în conținuturi lingvistice, în speță, dintr-un cod prezentațional (codul mimic) într-un cod reprezentațional: codul lingvistic, atributele mimice[1] glisând din planul nonverbal în cel verbal, subsumându-se astfel unei adevărate lingvistici a trăsăturilor fizionomiei: o lingvistică a *trăsăturilor stabile*[2] (dimensiune, formă, culoare, aspect) și o lingvistică a *expresiei active*[3].

Demersul nostru pornește de la faptul că în contexte comunicaționale adecvate, limbajul mimic își dezvăluie semnificația în cel puțin două moduri: ca *momente comunicaționale*, percepute de ambii comunicatori și posibil de tradus fie prin sintagme, fie prin alte tipuri de enunțuri verbale, sau ca *micromomente*[4], percepute de comunicatorul abil și decodificate, contextual, printr-o traducere verbală parțială, de tip constatativ. Cea mai mare parte din conținutul *micromomentelor* se înregistrează iconic, fără traducere ulterioară, reglând spontan schimbul de replici și atitudinea interlocutorilor. Desigur că nu ne vom referi la acestea, intenția noastră fiind de a înregistra, în primul rând, momentele traductibile, astfel încât să determinăm, într-un demers paradigmatic, posibilitățile pe care le au vorbitorii unei limbi de a selecta din paradigma limbii respective *unitățile* care le oferă accesul la înțelegere.

---

[1] Termenul de *atribut mimic* este folosit cu o dublă semnificație: în sens larg, ca însușire atribuită fizionomiei din punct de vedere corporal sau psihic pentru a marca personalitatea umană în întreaga sa complexitate și în sens restrâns, dar cu același efect, ca determinant de natură lingvistică al termenului mimic, intrând astfel în componența sintagmelor incluse de noi fie în *sintaxa obiectivă*, fie în *sintaxa afectivă* din cadrul *structurilor semantice aplicate*.

[2] *Trăsături stabile - caractere antropologice*. Caracteristicile de bază ale fizionomiei, considerate fie calități biologice, fie trăsături stabile sau morfologice, fie prezență corporală a figurii sau aspect local al construcției corporale.

[3] *Expresia fizionomiei* trimite la ansamblul trăsăturilor morfologice înțelese ca semne ale însușirilor psihice. În acest sens, se vorbește despre o expresie a figurii: *veselă, tristă, răutăcioasă, inteligentă* etc. Mișcările expresive ale figurii se regăsesc și sub numele de expresie activă a figurii, expresie facială, expresia figurii, formă particulară de expresie a figurii sau expresie de ordin afectiv sau ideativ.

[4] *Expresiile faciale micromomentane* sunt reacții afective de durată extrem de mică, inobservabile de cele mai multe ori chiar de emițători (Haggard și Isaac 1966).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În construcția paradigmei, un alt termen de care ne-am folosit este acela de *laitmotiv* sau *stereotip expresiv*[5], preluat din antropologia artistică. În cazul de față, *laitmotivul mimic* depășește abordarea relativ statică a reprezentărilor din artele plastice. Deși este recunoscut ca o constantă, transpunerea laitmotivului expresiv în codul verbal devine un adevărat exercițiu de creație, datorat în mare măsură felului particular în care interlocutorul stăpânește cuvântul ca unitate polisemică dar și a modului în care exploatează contextul. Nu numai fixarea *laitmotivului* sau a *stereotipului expresiv* în cuvinte devine o problemă de construcție verbală, dar însuși cuvântul, o dată introdus în circuitul comunicațional, devine susceptibil de schimbări spectaculoase în planul relației cu referentul, pentru interlocutori diferiți, dar și pentru același comunicator în momente diferite. Sesizăm aici diferențele ce apar între o percepție primară, în care semnul și referentul se regăsesc în același moment comunicațional conștientizat, și nivelurile ulterioare de simbolizare, când distanța prin metaforizare îndepărtează semnul de referent, dar nu eliminându-l, ci integrându-l într-un spațiu de semnificare mai larg. În felul acesta, câmpurile semantice devin adevărate documente care dovedesc capacitatea de încărcare simbolică a cuvântului aflat în slujba expresivității mimice. Se creează, de fapt, o lingvistică a mimicii, în varianta recunoscută de *metalimbaj mimic,* așa cum se poate crea o lingvistică a nonverbalului, în general.

Comentând triunghiurile semiotice (Osgood și Richards, Peirce sau Frege), Eco afirmă că toate codurile[6], „acceptate fiind de societate, construiesc o lume *culturală* (s.n) care nu este nici reală, nici posibilă în sens ontologic; existența ei este de ordin cultural și constituie modul în care o societate gândește, vorbește și, în timp ce vorbește, explică *sensul* (s.n.) propriilor gânduri prin alte gânduri."[7]

Ideea se relaționează cu gradul de „exprimabilitate" a semnelor, ajungându-se inevitabil la o discuție privind capacitatea diferită de semnificare a codurilor, fie ele simbolice sau analogice. Umberto Eco acceptă diferențierile între coduri, dar atrage atenția asupra faptului că, în general, orice teorie a semnificării și comunicării are un singur obiect primar, „limbajul verbal", în timp ce toate celelalte limbaje sunt aproximări imperfecte ale capacităților lui și constituie astfel exemple periferice și impure ale artificiilor semiotice[8]. Amintindu-l pe Lotman, Eco subliniază faptul că limbajul verbal este un sistem modelator primar, celelalte fiind posibilități „secundare", translații derivate (și parțiale) ale unora dintre componentele sale.

Reținem, de asemenea, din comentariul lui Umberto Eco, trimiterea la Roland Barthes care susține că lingvistica este modelul oricărei activități semiotice și că numai

---

[5] *Laitmotivul* reprezintă forma individuală a unei expresii de ordin afectiv sau ideativ *(bucurie, tristețe, anxietate, dezgust, dispreț)* care apare ca o constantă în raport cu restul modalităților expresive. Această constantă poate fi recunoscută și ca o nuanță particulară a expresiilor deosebite, reprezentând în ultimă analiză rezultatul tendinței de sistematizare individuală a mișcărilor expresive. (Apud Hellpach 1942, citat în Ghițescu 1979: 28-32).

[6] Codul este o dublă entitate care stabilește, pe de o parte, corespondențele dintre o expresie și un conținut și, pe de altă parte, un set de reguli de combinare. (Eco 2003: 104.) O teorie a codurilor poate neglija diferența între semne arbitrare și semne motivate, deoarece este interesată doar de faptul că există o convenție care corelează o expresie dată cu un conținut dat, independent de modul în care convenția a fost statornicită și este acceptată (Eco 2003: 137).

[7] Eco 2003:71.

[8] *Ibidem*: 85.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

limbajul verbal are proprietatea de a satisface cerințele exprimabilității. De aici „traductibilitatea" oricărui conținut exprimat în termeni semiotici în limbaj verbal (datorită capacității de exprimare, flexibilitate articulatorie și combinatorie, prezența unităților discrete, puternic standardizate, ușor de învățat și susceptibile de un evantai rezonabil de variații nonpertinente).

Pe de altă parte, amintește Eco, Wittgenstein arată că există multe conținuturi exprimate prin unități nonverbale complexe care nu pot fi traduse într-o unitate verbală sau în mai multe, iar Garoni (1973) reprezintă schematic existența unui ansamblu de conținuturi traductibile la interferența dintre un ansamblu de artificii lingvistice și unul de artificii nonlingvistice, dar relevă concomitent și existența unor conținuturi verbalizate care nu pot fi traduse în alte sisteme semiotice sau, invers, conținuturi nonlingvistice care, deși exprimabile, nu pot fi traduse în limbaj verbal[9].

Fiind vorba de conținuturi traductibile, semnele-vehicul[10] se suprapun sau glisează dintr-un sistem semiotic într-altul, determinând reprezentări similare sau diferite, în funcție de experiența culturală a interlocutorilor. Atât în teoria semiotică a lui Peirce cât și la Umberto Eco, Interpretantul[11] apare ca o altă reprezentare referitoare la același „obiect" din cadrul triunghiului semiotic.

Pornind de la accepțiunea în care Interpretantul poate fi un semn-vehicul echivalent (sau aparent echivalent) într-un alt sistem semiotic, posibilitatea de a traduce semnificațiile dintr-un limbaj în altul este mult mai ușor de acceptat. În general, Interpretantul este identificat cu orice proprietate intensională[12] codificată a unui conținut, deci cu întreaga serie de denotații și conotații ale semnului-vehicul. Rezultă o semioză nelimitată (numim Interpretant printr-un alt semn care are un alt Interpretant numit printr-un alt semn etc.)

O altă idee a lui Umberto Eco, ce poate fi valorificată în cazul de față, este aceea că Interpretanții pot fi „atinși", întrucât „cultura traduce continuu semnele în alte semne, definițiile în alte definiții, cuvintele în iconi, iconii în semne ostensive, semnele ostensive în noi definiții, noile definiții în funcții propoziționale, funcțiile propoziționale în enunțuri

---

[9] Apud Eco 2003: 186.

[10] Semnele-vehicul se referă la rețele de poziții care constituie mărcile semantice, denotative și denotatice, ca proprietăți ale sememului. Mărcile semantice și sememul privesc semnul-vehicul care are o semnificație (functivul conținut) ca unitate semantică sau ca semem (Eco 2003: 97).

[11] Pentru Umberto Eco, Interpretantul poate să fie: un arătător îndreptat spre un obiect semnificând toate obiectele de același fel (asta); o definiție științifică sau naivă: sare – clorură de sodiu; o asociere emoțională care dobândește valoare conotativă fixă (câine – fidelitate); traducerea unui termen dintr-un limbaj într-altul sau substituirea lui printr-un sinonim. Interpretantul lui Peirce este cu mult mai mult: pot fi discursuri complexe care nu numai că traduc, dar și dezvoltă inferențial toate posibilitățile logice sugerate de semn; poate fi un răspuns, o deprindere comportamentală determinată de un semn și încă multe altele – judecățile semiotice chiar.

[12] Teoria codurilor este interesată, ca prag intern de ordin metodologic, de o semantică intensională (cea care vizează condițiile de semnificație și nu neapărat condițiile de adevăr). (Apud Eco 2003: 68) Obiectul semiotic al unei *semantici* este conținutul, nu referentul („Orice tentativă de a stabili referentul unui semn ne conduce la definirea lui în termenii unei entități abstracte care reprezintă o convenție culturală." *Ibidem:* 76), iar conținutul trebuie definit ca o unitate culturală (sau ca un ansamblu, sau chiar ca o nebuloasă de unități culturale interconexate). Un singur semn-vehicul transportă conținuturi diferite și împletite; din această cauză ceea ce se numește mesaj este de fapt un text al cărui conținut este un discurs cu mai multe niveluri: de ex. codul denotativ +subcodul curtoaziei (*Ibidem:* 65-66).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

exemplificative și așa mai departe; astfel ea propune subiecților săi un lanț neîntrerupt de unități culturale care alcătuiesc alte unități culturale[13] și astfel le traduc și le explică"[14].

Indiferent dacă luăm în considerare abordarea lineară sau sistemică a comunicării, vom fi de acord cu Umberto Eco care susține că atunci „*când destinația este o ființă umană, un destinatar, suntem în prezența unui proces de semnificare, cu condiția ca semnalul să nu se limiteze să funcționeze ca simplu stimul, ci să solicite un răspuns interpretativ de la destinatar*". În acest caz, vom recunoaște un proces de semnificare[15] bazat pe existența codului ca sistem de semnificare „ce cuplează entități prezente cu entități absente"[16], percepția reală a destinatarului și comportamentul său interpretativ nefiind necesare pentru definirea relației semnificante ca atare; este suficient ca respectivul cod să prevadă o corespondență stabilită între ceea ce *ține locul* și *corelat*, validă pentru orice destinatar, chiar dacă nu există nici unul sau nici nu va exista. Relația semnificantă sau semnificarea devine deci un construct semiotic, autonom și abstract, „independent de orice act posibil de comunicare care să le poată actualiza"[17].

De cele mai multe ori, codurile nonverbale, în ipostaza de „mesaje analogice", redundante în raport cu mesajul verbal, gestionează *relația* și facilitează transferul eventualelor *conținuturi* informative. Caracterul redundant al mesajelor analogice conduce spre apariția așa-numitei „relații invizibile", când interlocutorii sunt tentați să acorde o mai mare importanță firului logico-verbal, în defavoarea *relației* (mișcările gestuale, mimice, paralingvistice etc.), eludând mimetismul ca și comportament comunicațional. În comunicarea față-în-față, însă, redundanța operatorilor nonverbali este necesară, deoarece permite îmbunătățirea receptării mesajului, de natură polifonică[18] în cele mai multe cazuri: protejează receptarea împotriva zgomotului, a entropiei sau a pierderii de informație pe parcurs[19]. Există însă numeroase situații în care, la nivelul celor două aspecte ale comunicării, apar situații de contradicție comunicațională sau așa-zisele „paradoxuri pragmatice" (Watzlawick), ca noduri în comunicare, când conținutul verbal este dezmințit de mesajul cadru care ar trebui să-l confirme. Paradoxul apare pe verticală, între *enunț* și *enunțarea* ce dau mesajului relief logic, adică între ceea ce arată și ceea ce spune mesajul; între marja comportamentală și textul verbal, între aspectele de conținut și de relație ale aceluiași mesaj[20].

Conform lui Bougnoux, *comunicarea nonverbală, ca enunțare, derivată dintr-o semiotică a „manifestării", își creează practic un sistem de semnificare ce poate funcționa independent de sistemul de semnificare verbală*[21]. Concomitent însă *se folosește*

---

[13] Unitățile culturale sunt fizic la îndemâna noastră; sunt semnele pe care viața socială ni le pune la dispoziție – imagini, cuvinte, definiții. (Apud Eco 2003: 82).

[14] Eco 2003: 82.

[15] Semnificația este o unitate culturală. În orice cultură „o unitate [...] este pur și simplu ceva definit de respectiva cultură ca entitate. Poate fi o persoană, o localitate, un lucru, un sentiment, o stare de fapt, o premoniție, o fantezie, o halucinație, o speranță sau o idee." (Schneider 1968, citat de Eco 2003: 77).

[16] Ori de câte ori, pe baza unor reguli subiacente ceva materialmente prezent în raza de percepție a destinatarului ține locul la altceva, se realizează o semnificare (Apud Eco 2003: 15).

[17] Eco 2003: 15.

[18] Pe mai multe canaluri și cu mai multe coduri.

[19] Bougnoux 2000: 36.

[20] *Ibidem*.

[21] Bougnoux, 2000: 62. Vezi și Eco 2003, capitolul *Semnificare și comunicare*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

de un sistem de metasemnificare, dacă luăm în considerare că „nu există transmitere fără o traducere a enunțului, fără o creație continuă de sens de-a lungul verigilor lanțului."[22]

În ciuda disproporției dovedite dintre utilizarea codurilor prezentaționale și reprezentaționale, se constată astfel că orice formă de comunicare umană *își construiește semnificația ca proces mnemotehnic, în care verbalizarea deține cel mai important rol.* Includem aici atât utilizarea codului verbal în construcția propriu-zisă a mesajului care este transmis prin canalul corespunzător și care este prelucrat „la rece", cât și reconstrucția mesajelor mixte sau nonverbale prin traduceri dintr-un cod în altul, în procesul de receptare (decodificare, interpretare și înțelegere) a acestora, a căror prelucrare alunecă în zona mai puțin „rece" a întâlnirii dintre conștient și subconștient.

În comunicarea față în față, gestica, mimica sau vocea capătă valoare comunicațională *ca elemente ale prezentului,* influențând comportamentul imediat al interlocutorului. Evident că așa precum pictorul va reține cu ajutorul penelului iar sculptorul cu ajutorul dălții expresia modelului, orice interlocutor va încerca într-un moment sau altul să reconstruiască ceea ce rămâne de cele mai multe ori la marginea conștientului sau în subconștient. El va realiza portretul, simplificând și, în același timp, fixând, pentru a înțelege, expresia în cuvinte. Reconstrucția lingvistică a mesajului mimic, paraverbal, vizual sau a oricărui alt tip de mesaj nonlingvistic nu este obligatorie, așa cum nici realizarea portretului de către pictor nu este ceva ce se subînțelege. Ea intervine totuși în toate cazurile în care relatarea sau proiecția vizează pe un „al treilea", pe sine sau pe interlocutor. Iar una dintre temele permanente ale relatărilor de acest tip o reprezintă *fizionomia*[23], sursă inepuizabilă de ipoteze și interpretări.

Fizionomia reflectă în cea mai mare măsură esența personalității umane, chipul oferind cea mai sigură cale de „a scruta sufletul prin figură"[24]. În comunicare, conform lui Baron și Byrne[25], expresiile feței și „limbajul ochilor" ocupă primele două locuri în ierarhia principalelor patru canale de comunicare nonverbală (urmate de celelalte două: limbajul trupului și contactul fizic), funcția lor fiind de a regulariza fluxul informațional, de a monitoriza feed-back-ul, de a exprima emoțiile și natura relațiilor interpersonale, dar, împreună cu celelalte canale nonverbale, și de a accentua comunicarea verbală, de a completa mesajul verbal, de a contrazice deliberat aspecte ale comunicării verbale, de a substitui părți ale mesajului verbal, de a sublinia, relua sau reactualiza secvențe din comunicarea verbală[26].

Acceptând odată cu antropologii artei că portretul reprezintă paradigma personalității, *ajungem firesc la necesitatea înțelegerii modului complex în care se construiește în mintea noastră, prin limbajul articulat, esența acestei personalități.*

Dacă artiștii plastici, imprimând stilul propriei lor personalități, operează, concomitent, adevărate sinteze ale înfățișării multiple a personajelor, descoperind natura intimă și profundă a acesteia, dacă artistul dramatic, operând în același mod, reprezintă

---

[22] Bougnoux 2000: 53

[23] Ansamblul trăsăturilor figurii se numește *fizionomie,* iar pseudoștiința care s-a ocupat cu interpretarea formelor figurii, prin prisma însușirilor psihice și a trăsăturilor de caracter, a fost numită *fiziognomonie* (Apud Ghițescu 1965: 133).

[24] Ghițescu 1979: 25.

[25] Baron, Byrne, 1987: 40-43.

[26] Vezi DeVito, 1988: 135-136.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

scenic personalitatea personajului, iar scriitorul prinde în cuvinte atât expresia plastică cât și expresia scenică, odată cu viziunea sa proprie asupra acestei personalități, *comunicatorii abili* vor exploata rapid și eficient atât viziunea plastică, cât și pe cea scenică, și vor reconstrui textul sau textele care să le permită să înțeleagă cât mai corect mesajul/mesajele transmis/transmise. Cercetarea fizionomiei va deveni, în această viziune, un domeniu la întâlnirea științei cu arta. Dacă intuiția și simțul formei pot fi considerate ca factori importanți în precizarea caracterelor biotipologice sau antropologice, cu atât mai mult aceste calități, coroborate cu un elevat simț al limbii, sunt necesare în aprecierea expresiei active a figurii umane, astfel încât „înțelegerea să se producă"[27].

Ca și în cazul celorlalte mijloace nonverbale de comunicare, legătura dintre emitere și receptare, utilizând codul mimic, se construiește sintagmatic[28], pe baza unei paradigme a fizionomiei, *o dată de natură relativ obiectivă, reprezentată de caracteristicile de bază, considerate fie *calități biologice, fie *trăsături stabile sau morfologice, fie *prezență corporală a figurii sau *aspect local al construcției corporale*, și, în al doilea rând, *de natură subiectivă, reprezentată de *mișcările expresive ale figurii, regăsite și sub numele de *expresie activă a figurii, *expresie facială, *expresia figurii, *formă particulară de expresie a figurii sau *expresie de ordin afectiv sau ideativ.*

Caractere antropologice (stabile), în primul caz, și *caractere expresiv-afective (active)*, în cel de-al doilea caz, trăsăturile fizionomiei sunt considerate ca mijloace fundamentale în realizarea obiectivelor comunicării interpersonale și de grup.

Folosind ca ancore în structura paradigmei lingvistice termenii de *caractere antropologice* și *expresie activă*, am determinat categoriile pe care le cuprinde fiecare: *dimensiune, formă, culoare, aspect* pentru caracterele antropologice, și expresiile, de cele mai multe ori dicotomice, *bucurie-supărare, veselie-tristețe, bunătate-răutate* etc. pentru expresia activă. Au fost determinate astfel pentru fiecare componentă mimică structuri semantice construite prin afinitate[29]. Din punct de vedere lingvistic și, în ultimă instanță, lexicografic, pentru o încadrare funcțională a structurilor semantice înregistrate, unitățile au fost distribuite pe următoarele paliere:

- unități aparținând lingvisticii trăsăturilor stabile, fie ele moștenite sau dobândite: *lingvistica dimensiunii, lingvistica formei, a culorii, a aspectului*;
- unități aparținând *lingvisticii expresiei active* (a expresivității mimice).

---

[27] „Comunicarea este un proces prin care A trimite un mesaj lui B, mesaj care are un efect asupra acestuia. Concomitent ea presupune negocierea și schimbul de semnificație, proces în care mesajele, persoanele determinate cultural și „realitatea" interacționează, *astfel încât să ajute înțelesul să fie produs și înțelegerea să apară (s.n.)*" (Apud O'Sullivan et al. 2001).

[28] Cf. teoriei gestaltiste, construcția obținută, fie ea de natură verbală sau nonverbală, își datorează înțelesul interrelației dintre părți și a acestor părți cu întregul, întregul fiind diferit de suma părților componente. Pe de altă parte, se poate vorbi de gestaltul cultural și contextual al fiecărui comunicator. În cazul nostru, am înregistrat structurile semantice aplicate ale părților (componentele mimice), determinând, pe cât posibil, felul în care părțile susțin construcția întregului ca sens (mai ales în cazul universaliilor), dar și cum universaliile gestionează sensul părților. (Vezi *ochi luminoși + față zâmbitoare = bucurie*; *ochi luminoși + față blândă = bunătate, blândețe, curățenie sufletească*; *ochi luminoși + față inocentă = nevinovăție, puritate* etc.). Desigur însă că experiența culturală și contextul își au propriul rol în definitivarea sensului global. (Vezi, de ex., *ochi luminoși + față blândă* [în contextul unui comportament răutăcios] = *o perfectă disimulare*) (Vezi și Schellenberg, 1978).

[29] Vezi și Coșeriu, 2000. Sintagma construită prin afinitate presupune selectarea determinantului din paradigma limbii pe baza potrivirii sau „afinității" semantice dintre cei doi termeni.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Cu toate că *trăsăturile stabile ale fizionomiei*, în speță *caracterele antropologice*, au o importanță mai redusă în construcția relației comunicaționale, ele sunt totuși percepute, analizate și interpretate de interlocutor, chiar dacă uneori numai la nivelul subconștientului. Solicitat să vorbească despre interlocutor, orice comunicator va dezvălui, de regulă, odată cu datele privind dominanta sau stereotipul expresiv[30] și date despre „figura naturală", despre „podoabele figurii" sau despre trăsăturile dobândite și marcate pe fața acestuia. Percepția poate să fie globală, la nivelul întregii figuri, sau parțială, atunci când îi reține atenția doar o componentă a acesteia[31].

Pentru mimică este important de reținut că ***fața*** (*figura, expresia, chipul*), ca suport global al amprentelor și mișcărilor mimice, se corelează uneori, mai ales în perceperea mișcării fizice ample, cu ***capul***, iar alteori, pentru amprentele sau mișcările de mai mică amploare, preia efectul creat de componente, precum *obrajii* (*față căzută*), *privirea* (*față luminoasă*), *gura, buzele* și *privirea* (*față surâzătoare*) etc.

Având, deci, în vedere faptul că percepția sintagmatică a fizionomiei se poate corela și cu mișcările *capului* în ansamblul mișcărilor corporale, am considerat că nu este lipsită de importanță determinarea într-o primă fază a unei paradigme lingvistice care să înregistreze *dinamica* acestuia și, concomitent, a *feței*, iar la nivelul *feței, dinamica buzelor* (gurii) și *a ochilor* pentru a reflecta diferitele mișcări mimice care le sunt caracteristice și care influențează într-un mod sau altul expresia activă a figurii (vezi *A ridicat capul [cu mândrie]., A plecat capul [învins]., A înclinat [atent] capul., A închis ochii [obosit]., A deschis [speriat] ochii., Gura i s-a deschis [într-un zâmbet larg].* etc.).

Din punct de vedere lingvistic au fost determinate sintagme sau enunțuri cu structuri variabile, care păstrează însă, ca o constantă, un nucleu în care apar sau sunt subînțelese verbul și termenul mimic.

verb de mișcare + **cap, (față), ochi, privire, gură, buze, sprâncene (+ adverb; + prep. + subst.)**

- *a ridica* + fața (capul, fruntea, sprâncenele, nasul, ochii, privirea)
- *a (a)pleca* + privirea (capul, fața, fruntea)
- *a înclina* + capul (fața, fruntea)
- *a închide* + ochii (gura)
- *a deschide, a întredeschide* + ochii (gura)
- *a „căsca", a mîji* + ochii
- *a căsca* + gura
- *a îndrepta, a arunca* + privirea
- *a coborî* + privirea
- *a încrunta* + fruntea (sprâncenele)
- *a strânge, a rotunji, a țuguia* + buzele
- *a zâmbi, a surâde,* (+ adverb: *blând, ironic, maliții* etc.); (+ prep.+ substantiv: *cu înțelegere, cu ironie* etc.)

[30] Stereotipul expresiv este extins și la mișcarea expresivă de circumstanță care este conștientizată și care poate fi verbalizată. Vezi și „Atractivitatea feței feminine" în Chelcea et al. 2004: 93-117.
[31] *Ibidem*: 93-117.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Continuând analiza la nivelul figurii naturale, o serie de semne așa-zis ereditare, dar și dobândite, pot fi verbalizate în structuri sintagmatice care se subsumează unui model de tipul: *termen mimic (substantiv) + atribut adjectival sau substantival,* atribute care, semantic, pot trimite la *dimensiune, formă, culoare, aspect,* creând câmpuri mai mult sau mai puțin bogate:

față (percepție globală sau parțială): + *dimensiune* (+ *formă,* + *culoare,* + *aspect;* Față mare /+ prelungă/ + smeadă/ +ridată).

La același nivel, se poate accepta, pe baza trăsăturilor stabile, în aceeași sintaxă obiectivă de tip atributiv, interpretarea subiectivă a trăsăturilor figurii. Această interpretare este, de cele mai multe ori, de natură estetică și se corelează cu expresia activă a figurii umane: față + *frumoasă (+ luminoasă, + veselă, + fericită*); față + *urâtă (+ posomorâtă, + supărată, + îngrijorată*).

O serie întreagă de trăsături dobândite, datorate vârstei, gradului de nutriție, factorilor fizici, efortului fizic prelungit, modului de a vorbi, suferinței fizice și psihice, se reflectă în lingvistica *aspectului.* La fel, caracterele atribuite etnic[32] sau datele privind direcția privirii, tonul vocii, ritmul, cantitatea și fluența vorbirii. De foarte multe ori, tot aici se regăsesc și urme ale stereotipului expresiv ca amprentă habituală[33] imprimată în trăsăturile stabile[34] (*preocupare, tristețe, melancolie, griji, supărare, fericire, bunătate, răutate, inteligență, prostie, îndobitocire* etc.).

În general, *expresia figurii* trimite la ansamblul trăsăturilor morfologice înțelese ca semne ale însușirilor psihice, ele însele semne pentru alte semne. Calitățile înnăscute ale sistemului nervos sau particularitățile biochimice și hormonale ale organismului influențează caracterele generale ale activității psihice, punându-și o amprentă specială asupra manifestărilor motorii expresive.

Formele particulare de expresie facială completează paradigma fizionomiei, lingvistica *expresiei active a figurii* fiind deosebit de bogat reprezentată în orice limbă, fie ca structuri nominale, fie verbale. Reamintim că nu ne-am propus înregistrarea exhaustivă a momentelor expresive faciale traductibile, având în vedere, în primul rând, caracterul individual al expresiei, dar și subiectivitatea și selectivitatea percepției. De aceea, vom considera, ca bază în demersul nostru, expresia activă de ordin afectiv sau ideatic, în varianta sa de constantă, de formulă sau *stereotip expresiv* legat de un mod propriu de manifestare a însușirilor spirituale, a sentimentelor, trăirilor, atitudinilor, stărilor, frământărilor interioare într-un anumit moment al comunicării, mod care permite generalizarea[35].

---

[32] Vezi „cap de nordic", „față orientală", „trăsături mongoloide", „cap de meridional", dar și „față distinctă", „nas identic", „frunte distinctivă", „expresie elocventă" etc.

[33] Amprenta habituală reprezintă expresia activă a figurii, folosită ca mască pentru expresia reală, care, prin utilizare frecventă, se stabilizează și intră în categoria trăsăturilor stabile, ca o „a doua față".

[34] Piderit 1862, citat de Ghițescu 1979.

[35] Pentru a ne susține strategia, revenim la antropologia artistică, unde cunoașterea modelului poate fi comparată cu studiul unui film care înregistrează cele mai variate expresii ale subiectului, din care se desprinde sistematizarea sau laitmotivul expresiv, iar intuiția artistică a expresiei poate fi confruntată cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Formele de expresie verbală se vor diferenția în funcție de caracterul static sau dinamic al trăsăturilor înregistrate, dar și de tipul de percepție: parțială sau globală[36]. Percepute, de cele mai multe ori, dicotomic[37] în paradigma expresiei active, mișcările mimice își dezvăluie semnificația în câmpuri lexico-semantice deosebit de sugestive, majoritatea de tip metaforic[38]. Pentru a exprima: *bucurie – supărare; veselie - tristețe; fericire – nefericire; curaj, îndrăzneală – teamă; admirație – dispreț; interes – indiferență; iubire – ură; acceptare – respingere; bunăvoință – rea-voință; bunătate – răutate; inteligență – prostie; acord – dezacord; uimire, surprindere, dezaprobare, furie, neîncredere, satisfacție* etc., cu nuanțele pe care le presupun, atributele pot fi corelate cu figura umană, ca percepție globală, în structuri de tipul:

> ***față* + adjectiv; (+ prep. + substantiv) [Întoarse spre mine o *față veselă*., Avea o *față tiranică*, îmbătrânită prea devreme., Ridică spre mine *fața neînfricată*., *Fața* ei *amabilă* îi îmbia la discuții., *Fața ca bujorul* atrăgea privirile. etc]**

sau ca percepții fragmentare sau parțiale, ale unor componente ale figurii, ca de exemplu:

- *obraji* + adjectiv (*Obrajii luminoși* exprimau mulțumirea.)
- *ochi* + adjectiv (Ne privea cu niște *ochi hăituiți*.)
- *bărbie* + adjectiv (*Bărbia bătăioasă*[39] arăta clar că e pus pe ceartă.)
- *frunte* + adjectiv (Întoarse spre mine *fruntea resemnată*.) etc.

ultimele însă diferențiate ca posibilitate de expresie activă (vezi diferența dintre *ochi* și *bărbie*, de exemplu).

Mișcarea mimică este înregistrată global și prin intermediul verbelor de mișcare propriu-zise, a verbelor momentane sau a verbelor reflexiv-eventive[40], care pot crea câmpuri semantico-stilistice în sine, dar se pot extinde cu determinări expresive de natură adverbială, cu aceeași deschidere spre tenta metaforică.

> **față = cap (complement) + verb de mișcare – *a (a)pleca, a ridica, a înclina, a clătina*, structură completată, de regulă, de o trăsătură expresivă globală *(trist[ă], bucuros[oasă], atent[ă] etc.*);**

---

analizele psihologice cele mai profunde și mai nuanțate din literatură ale unui Balzac sau Dostoievski, spre exemplu (Apud Rosa 1929, citat în Ghițescu 1979: 32).

[36] Enătescu 1987: 133.

[37] În unele concepții, procesele afective au fost clasate, după capacitatea de excitație sau de depresiune, în emoții stenice sau excitante, cum sunt bucuria sau mânia, și emoții astenice sau deprimante, cum sunt frica sau tristețea. Primele sunt caracterizate prin reacții motorii bogate și energice, celelalte prin diminuarea și slăbirea mișcărilor. Într-o altă concepție, care se apropie mai mult de datele de experiență, fiecare emoție este considerată în cele două aspecte: activ și pasiv, sub care se poate prezenta în realitate. Există bucurii exuberante, active, puternice, și bucurii liniștite, calme, după cum există triste pasive, deprimante, și triste active, agitate, deși tristețea este întâlnită mai mult în prima formă, iar bucuria se prezintă mai des sub forma reacțiilor active, exuberante. (Apud Ghițescu 1965: 159-160).

[38] Corniță 2005: 72.

[39] Fiind vorba de expresia activă, *bărbie bătăioasă* trimite la o bărbie împinsă înainte într-o intenție de ceartă. Într-un alt context, poate să însemne, morfologic, bărbie mai lungă, îndreptată spre înainte, dar și bărbie ridicată din mândrie.

[40] Vezi Avram 1997.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- față (subiect) + verbe momentane – *a luci, a străluci;*
- față (subiect/complement) + verbe reflexiv-eventive – *a se albi, a se aprinde, a se îmblânzi, a se înăspri, a se îngălbeni, a se înnegri, a se întuneca, a se lumina, a se lungi, a se posomorî, a se roși,* însoțite sau nu de verbalizarea cauzei, printr-o construcție sintactică adecvată (complement circumstanțial de cauză sau propoziție cauzală): *de bucurie, de supărare, de frică, de disperare; fiindcă era supărată* etc.
- față (subiect) + verb copulativ (a fi, a părea, a deveni, a se face) + nume predicativ (*fața era, devenise, părea, se făcuse roșie* [ca focul etc]).

Privirea reprezintă cel mai important mijloc de transmitere a mesajelor nonverbale[41] și poate îndeplini multiple funcții în procesul de comunicare: *indică cererea de informație, reglarea mesajelor, informarea altor persoane că pot vorbi, natura relației dintre comunicatori, compensarea distanței fizice* etc. Privirea poate fi inclusă atât de locutor cât și de destinatar în strategia de codificare și de decodificare a mesajului, cu precizarea că fiecare trebuie să stăpânească suficient de bine tehnica de utilizare și de descifrare a semnificațiilor acesteia în ansamblul simbolurilor în care se integrează [42].

Lingvistica privirii își construiește câmpul semnificant în jurul a două componente fundamentale: una de natură verbală (verbul *a privi* cu sinonimele sale) și alta de natură substantivală (substantivul *privire* cu sinonimele sale). Dinamica privirii se traduce fie prin structurile amintite deja (vezi supra), în care sunt implicate verbe de mișcare, fie în structuri nominale în care termenul este însoțit de determinări adjectivale sau substantivale.

a privi, a se uita, a clipi (din ochi), a-și aținti (privirea), a ochí, a miji (ochii), a scăpăra (privirea), a nu scăpa din ochi, a țintui (cu privirea);

- a privi + adverb; (+ prep. + substantiv) (+ *prietenos, dușmănos, urât, frumos, blând, furios, supărat, interesat, hotărât, rece, cald, cu căldură, cu interes, cu dușmănie, cu înțelegere, cu atenție, cu ură* etc.);

---

[41] Cf. Knapp 1978.

[42] La figură, mișcările ochilor și musculaturii perioculare sunt dintre cele mai bogate în expresii simbolice. Această afirmație este bine reliefată în afirmația uzuală „s-au înțeles dintr-o privire". Mișcările ochilor pot simboliza astfel *supunerea, blândețea, rugăciunea, amenințarea, ezitarea, ideile spațiale de distanță și direcție, ideile temporale de trecut și viitor.* (Apud Ghițescu 1965: 176.) Importanța zonei oculare este amintită de majoritatea cercetătorilor care consideră că învățarea feței omenești și a mimicii are un mecanism asemănător „imprimării", observate la animalul tânăr într-o anumită perioadă a dezvoltării lui. Regiunea oculară și a rădăcinii nasului este cea care exprimă la sugar râsul, constituind și primul pas spre recunoașterea dinamicii. (Vezi și Enătescu 1987) Dilatarea sau contracția pupilei pot semnifica reacție la diferențele de luminozitate, dar pot să însemne și bucurie, acord, plăcere. Unghiul intern al ochiului este un alt indiciu al gradului de interes față de partener sau față de ceea ce spune. Există feluri de a privi care insinuează tipul de relație propusă partenerului de comunicare: *privirea oficială*, care fixează fruntea partenerului; *privirea de anturaj*, care coboară sub ochi, spre buze; *privirea intimă*, care scanează suprafețe mari pe trupul partenerului. Intensitatea și durata contactului vizual influențează, de asemenea, relația de comunicare (Apud Prutianu 2000: 244-245. Vezi și Diana Anca Cioc, „Ochii și privirea în afișele publicitare", în Chelcea et al. 2004: 147-166).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- privire, uitătură, „aruncătură de ochi", „ochire"
  - privire + adjectiv; (+ prep. + substantiv) (*privire sălbatică; privire ciudată; privire de jar* etc.).

Acționând de cele mai multe ori într-o deplină complementaritate, mijloacele comunicaționale produc un efect global ce se datorează cumulului de efecte particulare. Semnificațiile minimale din coduri/ subcoduri semiotice diferite, precum codul mimic, codul privirii sau cel paralingvistic sunt conștientizate metalingvistic într-un mesaj coerent, împreună cu sau fără textul lingvistic propriu-zis. Atunci când semnificațiile minimale sau globale sunt conștientizate lingvistic, traducerea se concretizează în enunțuri de cele mai multe ori eliptice, dar și complete, însoțite de reacții comportamentale afectiv-comunicaționale spontane sau elaborate.

BIBLIOGRAFIE:

Avram 1997 = Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, București, Humanitas.

Baron, Byrne 1987 = Baron, R., D. Byrne, *Social Psychology Understand Human Interaction*, New York, Allyn and Bacon Inc.

Barthes 1964 = Barthes, Roland, *Élements de sémiologie*, Recherches sémiologique, «Communication », 4, Paris, Seuil.

Berne 1993 = Berne, Eric, *Que dites-vous après avoir dit bonjur?*, Paris, Édition TCHOU.

Bougnoux 2000 = Bougnoux, Daniel, *Introducere în științele comunicării*, Traducere de Violeta Vintilescu, Iași, Polirom.

Chelcea et al. 2004 = Chelcea, Septimiu (coord.), *Comunicarea nonverbală în spațiul public. Studii, cercetări și aplicații*, București, Editura Tritonic.

Coraze 1980 = Coraze, Jaques, *Les communications non-verbales*, Paris, Presse Universitaire de France.

Cornițâ 2005 = Cornițâ, Georgeta, *Studiul mimicii. Perspective interdisciplinare*, Cluj-Napoca, Risoprint.

Coșeriu 2000 = Coșeriu, Eugeniu, *Lecții de lingvistică generală*, Traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, Cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Chișinău, Editura ARC.

De Vito 1988 = De Vito, Joseph, *Human Communication. The Basic Course*, 4th ed., New York, Harper&Row.

Dubois, Winkin 1988 = Dubois, P., Winkin Y., (eds.), *Rhétorique du corps*, Bruxelles, De Boeck.

Eco 2003 = Eco, Umberto, *O teorie a semioticii*, Traducere din engleză de Cezar Radu și Costin Popescu, București, Editura Meridiane.

Enătescu 1987 = Enătescu, Virgil, *Comunicarea extraverbală*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

Ghițescu 1965 = Ghițescu, Gheorghe, *Anatomie artistică. Vol.III. Morfologia artistică. Expresia*, București, Editura Meridiane.

Ghițescu 1979 = Ghițescu, Gheorghe, *Antropologie artistică*, vol. I, *Antichitatea, Evul Mediu, Renașterea, Barocul*, București, Editura Didactică și Pedagogică.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Haggard, Isaac 1966 = Haggard, E.A., K.S. Isaac, *Micromomentary Facial Expresion as Indicators of Ego Mechanisms in Psychotherapy*, în Gottschalk LA; Auerbach, A.H., (eds.), "Methods of Research in Psychotherapy", Englewod Cliffs, N.J. Prentice Hall.

Hellpach 1942 = Hellpach, W., *Deutsche Physiognomik*, Berlin, W. Gruyter & Co. Verlag.

Knapp 1978 = Knapp, Mark, *Nonverbal Communication in Human Interaction*, N.Y. Holt, Rinehart and Winston.

O'Sullivan et al. 2001 = O'Sullivan, Tim, John Hartley, Danny Saunders, Martin Montgomery, John Fiske, *Concepte fundamentale din Ştiinţele comunicării şi studiile culturale*, Introducere de Mihai Coman, Traducere de Monica Mitarcă, Iaşi, Polirom.

Peirce 1978 = Peirce, Charles S., *Écrit sur le signe*, trad. fr. şi prezentare de G. Deledalle, Paris, Seuil.

Prutianu 2000 = Prutianu, Ştefan, *Manual de comunicare şi negociere în afaceri. Comunicarea*, Iaşi, Polirom.

Rosa 1929 = Rosa, L., *Esspresione e mimica*, Milano, U. Hoepli Ed.

Roşca et al. 1975 = Roşca, Al. (coord.), *Psihologie generală*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Saussure 1998 = Saussure, Ferdinand de, *Curs de lingvistică generală*, Publicat de Charles Bally şi Albert Sechehaye, în colaborare cu Albert Riedlinger, Ediţie critică de Tullio De Mauro, Traducere şi cuvânt înainte de Irina Izverna Tarabac, Iaşi, Polirom.

Schellenberg 1978 = Schellenberg, J., *Masters of Social Psychology: Freud, Mead, Lewin and Skinner*, Oxford, Oxford University Press.

Slama-Cazacu 1980 = Slama-Cazacu, Tatiana, *Conceptul de "sintaxă mixtă"*, în vol. „Studii de stilistică, poetică, semiotică", Cluj-Napoca, p. 301-307.

Watzlawick et al. 1972 = Watzlawick, Paul, Janet Beavin, Don Jackson, *Une logique de la communication*, Paris, Seuil.

THE LINGUISTICS OF MIMICRY. A MATTER OF TRANSLATABILITY

Abstract

This paper aims at unveiling some aspects regarding the translatability of nonlinguistic contents into linguistic ones, chiefly from a presentational code (the code of mimicry) into a representational one (the linguistic code). The research sets off from the idea that, according to Barthes, linguistics is the model of any semiotic activity and that the verbal language has the quality of meeting the requirements of expressibility. From this derives the 'translatability' of the majority of contents expressed in semiotics' terms in verbal language (due to the ability of expression, articulatory and combining flexibility, the presence of discrete unities, strongly standardised, easy to learn and susceptible of a reasonable range of non-pertinent variations).

Universitatea de Nord din Baia Mare
georgicor@gmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

OBSERVAȚII ASUPRA CONEXIUNILOR TRANSFRASTICE ÎN LUCRAREA LUI VARLAAM, *RĂSPUNSUL ÎMPOTRIVA CATIHISMUSULUI CALVINESC*

CLAUDIA ENE

1. Comunicarea de față prezintă o serie de observații, din perspectiva lingvisticii textuale, asupra elementelor de relație care asigură continuitatea la nivelul textului în lucrarea lui Varlaam, înscriindu-se în cadrul mai amplu al analizei conexiunilor transfrastice în texte cu dominantă conceptuală și argumentativă din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, cum sunt: *Răspunsul împotriva catihismusului calvinesc* al lui Varlaam, *De neamul moldovenilor*, lucrarea lui Miron Costin, *Divanul* lui Dimitrie Cantemir și *Didahiile* lui Antim Ivireanul.

Studiul conexiunilor transfrastice se face într-un cadru conceptual interesat de tipologia și structura secvențelor (narative, descriptive, dialogale, argumentative, explicative), precum și de tipurile de legături între unitățile de bază ale textului, obiectivele cercetării fiind, în principiu, următoarele: inventarierea conexiunilor transfrastice din acest tip de lucrări, în funcție de rolul lor în configurarea textului (în realizarea texturii, a coeziunii polifonice și a orientării argumentative a acestuia) și reliefarea funcției conexiunilor în organizarea diferitelor tipuri de secvențe, în primul rând a celor argumentative și explicative, dat fiind specificul lucrărilor selectate în corpus.

În comunicarea de față avem în vedere doar lucrarea lui Varlaam, cu scopul de a pune în evidență modurile principale de realizare a conexiunilor între enunțuri și rolul acestora în configurarea secvenței.

2. *Răspunsul împotriva catihismusului calvinesc* este considerat primul text polemic redactat în limba română, cu o organizare accentuat dialogală, în care o serie de structuri marchează o confruntare implicită, pe de o parte, cu alte discursuri pe aceeași temă, și, pe de altă parte, cu cititorii-destinatari. Textul conține:

- extrase din lucrarea comentată, așezate, cu mici excepții, în fața textului de bază care vine după indicația *Răspunsul săborului a doao țăr*:

> **„Catihizmus, 9 glavă**
> În noao capete aceștii cărțulii scrie de întreabă așea:
> *Văpros: Dară putem face din destul dintru noiș pentru păcatele noastre?*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Otveat: Ba nici dintr-o parte, ce mai vârtos ne înmulţim şi ne sporim păcatele din zi în zi, cum zice Matei evanghelist: "Şi iartă păcatele noastre".

Răspunsul săborului a doao ţăr

(...)" (9r/1-9);

- extrase din *Biblie*, din *Evanghelii* mai ales, aduse ca argumente în discuţie (apar în cele două zone ale lucrării, atât în partea preluată din catehism – cum se vede şi în exemplul de mai sus – , cât şi în textul-răspuns):

„Pentru aceea zice sântul Pavel: "De veţi omorî cu duhul lucrurile ceale trupeşti, veţi fi vii"" (10r/9-11);

- forme de adresare către cei cărora le este destinat textul, evocaţi în predoslovie prin formule de tipul: *fiii miei, fiii miei întru Hristos iubiţi, iubiţii miei fii*:

„Varlaam, cu mila lui Dumnedzău mitropolitului Suceavei şi arhiepiscopul Ţărâi Moldovei, **către creştinii de Ardeal**:

Credincioşi pravoslavnici şi adevăraţi fii svintei ai noastre beseareci apostoleşti, iubiţi creştini şi cu noi de un neam român, pretutindirea tuturor ce să află în părţile Ardealiului, ce "sinteţi cu noi într-o credinţă, cu direptatea Dumnedzăului ş-a mântuitoriului nostru, lui Isus Hristos, dar voao şi pace, să să înmulţască întru cunoştinţa domnului nostru, lui Isus Hristos", iară de la smereniia noastră, ca a neşte fii iubiţi întru Hristos, blagoslovenie, rugă şi iertăciune şi de vecie de la Dumnedzău iertare de toate păcatele!" (Ir/2-16;

- forme de dialog implicit, având structura prolepsei retorice:

„Iară **de va dzice neştine** că nu va mustra la giudeţ pentru pocaanie sau pentru posturi, **să audză unul ca acela** că domnul nostru Isus Hristos au arătat aicea numai cealea ce sunt vârv şi cap altor fapturi bune şi sunt de agiutoriu şi de folos fraţilor lui, credincioşilor, iară după aceastea urmadză cealealalte toate." (23r/6-12);

Lucrarea are, în cele din urmă, structura unei confruntări între două interpretări diferite ale aceloraşi citate biblice, confruntare realizată pentru destinatari, cu scopul persuadării acestora:

T1. „Cumu-i şi în 38 de capete acestui *Catihizmus*, vrând să defaime fapturile ceale bune întreabă aşea: *"Pentru ce nu pot hi faptele noastre direptate înnaintea lui Dumnedzeu?"* – şi răspunde de dzice: *"Pentr-aceaea că faptele noastre carile-s mai bune în ceastă lume, iale-s în deşert". **Şi*** pentru să-şi întărească minciuna **aduce cuvântul lui** Isaie proroc unde dzice: "Ca o cârpă necurată iaste toată direptatea noastră". ***Deacii*** alt cuvânt mai de sus sau mai de gios pentru să să dovedească care direptate spune prorocul nu mai pomeneaşte, ce îndată fuge şi să acaţără de altul. Iani **ceteaşte această glavă** 64 de la Isaiia, din ceput până în sfârşit, şi **atunci veri înţeleage** de care direptate grăiaşte prorocul! ***Mai de sus*** dzice prorocul: "Din veaci n-am audzit nice ochii noştri au vădzut alt Dumnedzeu fără de tine şi lucrurile tale cealea ce le face celora ce rabdă pentru tine, că timpină milă pre ceia ce fac direptate". Iată, prorocul aicea laudă pre ceia ce fac

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

direptate şi dzice cum Dumnedzeu pre-aceia-i miluiaşte carii fac direptate. *Iară* direptatea carea dzice că iaste ca o cârpă necurată o spune ***de-acolea în gios*** de dzice: "Iată, tu, doamne, te-ai mâniiat şi noi am greşit. Pentr-aceaea ne-am înşelat şi fum ca nişte necuraţi noi toţi, ca o cârpă necurată toată direptatea noastră". ***Mai de sus*** dzice: "n-au vădzut ochii noştri alt Dumnedzeu să facă bine celora ce rabdă şi să tâmpine cu milă pre ceia ce fac direptate, numai pre tine, doamne", "iară noi am greşit" "şi ne-am înşelat" şi direptatea noastră o am spurcat şi iaste "ca o cârpă necurată". ***De-acolea în gios*** iară dzice: "Cădzut-am ca frundza pentru fărădelegile noastre şi ca un vânt ne-au cuprinsu şi n-are cine chema numele tău". **Vedzi că** direptatea carea avea jidovii dată de la Dumnedzeu o stricase şi o spurcase, pentru carea să mânie Dumnedzeu şi fură robiţi şi Ierusalimul pustiit. **Cum** dzice ***mai gios*** într-aceastaş glavă, cum are plânge ş-are tângui de pustietatea Ierusalimului, aşea de cu jeale grăiaşte: "Cetatea ta cea svântă, Sionul, fu pustie, ca un pustiiu fu Ierusalimul spre blăstem. Casa cea svântă, slava noastră, carea o a blagoslovit părinţii noştri, fu cu foc arsă şi toată slava ei cădzu". **Înţeleage acmu** de care direptate grăiaşte prorocul! **De-aceasta** şi ***mai sus*** spune de dzice: "Pentru păcatele voastre ş-au întors faţa sa de către voi ca să nu vă miluiască, că mânule voastre sint spurcate de singe, gurile voastre grăiesc fărădeleage, limba voastră să învaţă cu nedireptate şi nime nu grăiaşte direpţ, nice iaste giudeţ, nice adevară, c-au nedejduit pre cale deşearte şi grăiesc în deşert". Direptatea cea strâmbată şi stricată o grăiaşte prorocul, pentr-aceaea dzice: "direptatea noastră", a jidovilor, carea ei o spurcase cu nedireptăţile lor. **De-aicea poţi cunoaşte** cum strimbadză svânta scriptură după cuvântul lui svântul Pătru, pentru ca să înşeale pre cei proşti şi să să arate mai credincioşi şi mai luminaţi întru tâlcuirea svintei scripturi. (30r/2 – 31r/20)

Paragraful citat constituie o secvenţă argumentativă raportată polemic la un segment din textul avut în vedere, fragment reprodus în stil direct, cu scurte comentarii:

„Cumu-i şi în 38 de capete acestui *Catihizmus*, **vrând să defaime fapturile ceale bune *întreabă aşea***: *"Pentru ce nu pot hi faptele noastre direptate înnaintea lui Dumnedzeu?"* – şi ***răspunde de dzice***: *"Pentr-aceaea că faptele noastre carile-s mai bune în ceastă lume, iale-s în deşert"*. Şi **pentru să-şi întărească minciuna *aduce cuvântul lui Isaie proroc unde dzice***: "Ca o cârpă necurată iaste toată direptatea noastră". **Deacii alt cuvânt mai de sus sau mai de gios pentru să să dovedească care direptate spune prorocul nu mai pomeneaşte, ce îndată fuge şi să acaţără de altul.**"

Critica propriu-zisă este precedată de adresarea directă către cititori, avertizaţi de necesitatea reinterpretării citatelor aduse ca argument în textul cu care se polemizează: „**Iani ceteaşte** această glavă 64 de la Isaiia, din ceput până în sfârşit, şi atunci **veri înţeleage** de care direptate grăiaşte prorocul!", iar raportarea la cititor se dovedeşte constantă pe tot parcursul secvenţei (a se vedea mai ales interjecţia *iată* şi verbele la persoana a II-a singular din componenţa formulelor de introducere a segmentelor-concluzie: *vedzi că; înţeleage acmu; de-aicea poţi cunoaşte cum*).

Secvenţa în discuţie propune interpretări şi corelări diferite ale pasajelor biblice invocate de textul-ţintă şi de aceea conţine numeroase citate-argument, pe care se sprijină concluziile argumentaţiei, atât cele parţiale (cum se vede în exemplele 1 şi 2), cât şi concluzia finală (cum se vede în exemplul 3):

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(1) „***Mai de sus*** dzice prorocul: "Din veaci n-am audzit nice ochii noştri au vădzut alt Dumnedzeu fără de tine şi lucrurile tale cealea ce le face celora ce rabdă pentru tine, că timpină milă pre ceia ce fac direptate". Iată, prorocul aicea laudă pre ceia ce fac direptate şi dzice cum Dumnedzeu pre-aceia-i miluiaşte carii fac direptate. *Iară* direptatea carea dzice că iaste ca o cârpă necurată o spune ***de-acolea în gios*** de dzice: "Iată, tu, doamne, te-ai mâniiat şi noi am greşit. Pentr-aceaea ne-am înşelat şi fum ca nişte necuraţi noi toţi, ca o cârpă necurată toată direptatea noastră". ***Mai de sus*** dzice: "n-au vădzut ochii noştri alt Dumnedzeu să facă bine celora ce rabdă şi să tâmpine cu milă pre ceia ce fac direptate, numai pre tine, doamne", "iară noi am greşit" "şi ne-am înşelat" şi direptatea noastră o am spurcat şi iaste "ca o cârpă necurată". ***De-acolea în gios*** iară dzice: "Cădzut-am ca frundza pentru fărădelegile noastre şi ca un vânt ne-au cuprinsu şi n-are cine chema numele tău". **Vedzi că** direptatea carea avea jidovii dată de la Dumnedzeu o stricase şi o spurcase, pentru carea să mânie Dumnedzeu şi fură robiţi şi Ierusalimul pustiit."

(2) „**Cum** dzice ***mai gios*** într-aceastaş glavă, cum are plânge ş-are tângui de pustietatea Ierusalimului, aşea de cu jeale grăiaşte: "Cetatea ta cea svântă, Sionul, fu pustie, ca un pustiiu fu Ierusalimul spre blăstem. Casa cea svântă, slava noastră, carea o a blagoslovit părinţii noştri, fu cu foc arsă şi toată slava ei cădzu". **Înţeleage acmu** de care direptate grăiaşte prorocul!"

(3) „**De-aceasta** şi ***mai sus*** spune de dzice: "Pentru păcatele voastre ş-au întors faţa sa de cătră voi ca să nu vă miluiască, că mânule voastre sint spurcate de singe, gurile voastre grăiesc fărădeleage, limba voastră să învaţă cu nedireptate şi nime nu grăiaşte direpţ, nice iaste giudeţ, nice adevară, c-au nedejduit pre cale deşearte şi grăiesc în deşert". Direptatea cea strâmbată şi stricată o grăiaşte prorocul, pentr-aceaea dzice: "direptatea noastră", a jidovilor, carea ei o spurcase cu nedireptăţile lor. **De-aicea poţi cunoaşte** cum strimbadză svânta scriptură după cuvântul lui svântul Pătru, pentru ca să înşeale pre cei proşti şi să să arate mai credincioşi şi mai luminaţi întru tâlcuirea svintei scripturi."

Organizarea enunţurilor şi a macropropoziţiilor secvenţei se face cu ajutorul a trei categorii de conexiuni: formulele care semnalează inserarea altor puncte de vedere (cf. marcatorul enunţiativ *cum* şi structurile echivalente cu acesta: *aduce cuvântul lui*; *ceteaşte această glavă*), conectorii care determină receptarea enunţurilor ca argumente sau concluzii (cf. sintagmele care marchează concluzia: *vedzi că*; *înţeleage acmu*; *de-aicea poţi cunoaşte*) şi organizatorii textuali, cu ajutorul cărora sunt sistematizate componentele fragmentului (*mai de sus*, *mai sus*, *de-acolea în jos*) (am subliniat în text – **T1** – structurile care indică inserarea unui alt punct de vedere, distingând în interiorul lor cu aldine marcatorul propriu-zis şi formulele echivalente cu acesta; de asemenea, am marcat cu aldine conectorii argumentativi, iar cu aldine şi italice organizatorii textuali).

3. După cum se vede şi în **T1**, lucrarea lui Varlaam, în ansamblul său, conţine o serie de marcatori ai asumării enunţiative, care asigură coeziunea polifonică, dar şi o seamă de organizatori textuali, pentru a ordona elementele discursului în timp şi spaţiu sau pentru a structura progresia textului, indicând eventual şi diferitele părţi ale acestuia. Dat fiind caracterul polemic al lucrării, la aceste mărci ale conexiunilor transfrastice se

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

adaugă şi conectorii argumentativi care au rolul de a orienta enunţurile, determinând reconsiderarea conţinutului lor fie cu sensul unui argument, fie cu sensul unei concluzii. Aceste categorii de conexiuni sunt de altfel previzibile în orice tip de text, date fiind cele trei dimensiuni importante ale discursului: structura compoziţională (la care se referă organizatorii textuali), organizarea polifonică (pe care o pun în evidenţă marcatorii enunţării) şi reprezentarea discursivă (la care fac trimitere conectorii argumentativi)[1].

3.1. În lucrarea lui Varlaam, introducerea altor puncte de vedere este semnalată în cele mai multe cazuri de prezenţa unui verb *dicendi* urmat de inserţii în stil direct, dar pot fi menţionate şi câteva exemple de marcatori ai sursei – *cum, după cum, după, de la*:

- ***cum*** *zice iarăş svântul Pavel* (3v/4-5); ***cum*** *scrie Iacov ... întru a sa săbornică poslanie* (IIr/8-9); ***cum*** *de-aceasta svântul Pătru mărturiseaşte şi învaţă de dzice în 66 de zaceale* (IIIr/15-17);

- ***după cum*** *scrie* (25v/21); ***după cum*** *dzice apostol Pavel către corinteani*(24r/3-4);

- ***după*** *cuvântul svântului Pavel ce dzice*(16r/13);

- *cum am mai arătat şi mai sus* ***de la*** *svântul Iacov apostol, ce dzice în epistolia sa* (22v/11-12);

Aceştia sunt de regulă urmaţi de un verb *dicendi* sau prin extensie *dicendi* (*a zice, a grăi, a spune, a mărturisi, a scrie*) şi de sursa propriu-zisă, prin care se precizează autorul şi, uneori, locul.

În plus, o serie de formulări pot fi considerate echivalente cu un marcator al sursei, ca în cazurile de mai jos:

- ***vom dzice şi noi cu*** *fericitul Pavel*(IVv/21);

- ***aducându-mi aminte de cuvintele*** *... fericitului Pavel, carele cu episcopii efeseilor porunceaşte noao tuturor de dzice*(Ir/18-21).

O ultimă menţiune cu referire la schimbarea punctului de vedere, chiar dacă în forme atenuate, poate fi făcută în legătură cu marcatorul de reformulare, *adecă*, prin care se subliniază o reluare metaenunţiativă:

> „de iaste că nu au înţeles aceasta epistolie către efesei, să auză dară cea către corinteani, unde zice aşea: "Pentru că feciorii voştri sunt necuraţi, iară acmu sunt svinţi". ***Adecă***: feciorii celor necredincioşi şi nebotezaţi sunt mainte de botez feciori necuraţi şi feciori mâniei, iară acmu, după botez, sunt fii lui Dumnezeu şi fii svinţi şi curaţi de păcatul strămoşilor." (6v/6-14)

3.2. Orientarea argumentativă a enunţurilor se realizează cu ajutorul conectorilor sau a formulelor echivalente cu aceştia, care determină considerarea segmentului cu sensul unui argument sau cu sensul unei concluzii.

De pildă, *pentru aceaea* semnalează faptul că segmentul care urmează trebuie să fie citit ca o concluzie, iar cel anterior ca un argument:

> „Cum scrie svântul Pavel ş-aiurea de zice: "Îndrăznim şi cu bună voie vrem mai vârtos să ne ducem din trup şi să întrăm către Dumnezeu". ***Pentr-acea*** cu drag şi cu cinste

[1] Cf. Adam, 2005, 117-129.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

să nevoim, care îmblând, care ducându-ne, cu bine să-i îngăduim pre voia acestuia domnului nostru." (5r/4-10)

În cele mai multe cazuri, argumentul destinat să susţină sau să întărească o inferenţă este semnalat prin *că, căci, căci că*:

„Liubovul cătră Dumnezeu iaste să lucreaze neştine poruncile lui şi iară liubovul cătră deaproapele său iaste să arate lucrurile milosteniei şi facerea binelui cătră el. **Că** credinţa fără de lucru iaste moartă, cum zice svântul Iacov: "Credinţa deaca n-are lucru iaste moartă însăş de sine". (2v/11-17)

iar contraargumentul este precedat de *dară, iară*:

„Pentru aceaea, noi ceştia ce murim în ceriu avem parte şi vecinătate, de la carii deaca n-am avea agiutori ce parte şi ce prieteşug am avea cu nuşii? **Iară** de va dzice neştine că svinţii nu vor să să roage pentru noi, nice pot aceasta să facă, mare strâmbătate are face lor. Despre cinstea ce au şi despre dragostea lor ce au cătră noi, mai mare dragoste are hi între noi aicea pre pământ, unde putem ruga unul pentr-alalt, decât în ceriu, unde suntu întru cea deplină şi adevărată a lor cinste şi dragoste? Noi putem pentru fraţi a ne ruga, iară ei să nu poată? **Dară** ce puteare are hi să aibă ei într-atâta cinste şi slavă ci sunt?" (26v/2-15)

În ceea ce priveşte concluzia, aceasta apare frecvent marcată de conectorul specific *deci*:

„Că svântul Pavel zice: "Împlearea legei iaste liubovul. **Deci** deaca nu va împlea leagea, liubov n-are, şi deaca n-are liubov, n-are porunca lui Dumnezeu să iubască nici pre Dumnezeu, nici priatinul său, de care porunci să ţine toată leagea şi prorocii." (7v/13-18)

dar şi de formulări echivalente cu acesta: *de-aicea poţi cunoaşte cum..., de-aicea poci cunoaşte că..., vedzi că..., înţeleage acmu...*; cum se întâmplă în **T1**, în fraza care încheie argumentaţia:

„**De-aicea poţi cunoaşte** cum strimbadză svânta scriptură după cuvântul lui svântul Pătru, pentru ca să înşeale pre cei proşti şi să să arate mai credincioşi şi mai luminaţi întru tâlcuirea svintei scripturi."

sau în frazele care marchează concluziile parţiale ale demersului argumentativ din acelaşi text:

(1) „Iani **ceteaşte această glavă** 64 de la Isaiia, din ceput până în sfârşit, şi **atunci veri înţeleage** de care direptate grăiaşte prorocul!"

(2) „***De-acolea în gios*** iară dzice: "Cădzut-am ca frundza pentru fărădelegile noastre şi ca un vânt ne-au cuprinsu şi n-are cine chema numele tău". **Vedzi că** direptatea carea avea jidovii dată de la Dumnedzeu o stricase şi o spurcase, pentru carea să mânie Dumnedzeu şi fură robiţi şi Ierusalimul pustiit."

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(3) „Cum dzice ***mai gios*** într-aceastaş glavă, cum are plânge ş-are tângui de pustietatea Ierusalimului, aşea de cu jeale grăiaşte: "Cetatea ta cea svântă, Sionul, fu pustie, ca un pustiiu fu Ierusalimul spre blăstem. Casa cea svântă, slava noastră, carea o a blagoslovit părinţii noştri, fu cu foc arsă şi toată slava ei cădzu". **Înţeleage acmu** de care direptate grăiaşte prorocul!"

A se vedea şi: *dintr-aceasta să arată doao lucruri*(25v/16-17), *deci vezi că* (3r/9; 6v/4; 11v/3) şi *deci vedzi aicea că* (20r/16-17).

3.3. Ordonarea părţilor discursului se realizează mai ales cu ajutorul organizatorilor textuali şi al elementelor care marchează schimbarea topicului.

Printre organizatorii discursivi pot fi menţionaţi cei care ajută la dispunerea părţilor pe axele majore de timp şi de spaţiu, precum şi cei care structurează progresia textului, indicând şi diferitele secţiuni ale acestuia.

După cum se vede şi în **T1**, textul foloseşte mai ales o serie de organizatori spaţiali: *mai de sus, de-acolea în gios, şi mai sus, deacii, mai gios, dup-aceaea,* şi mult mai rar, organizatori temporali, cum este cazul lui *atunce*.

Dintre conexiunile care structurează progresia textului, mai frecvente sunt cele enumerative: pe de o parte conectorii cumulativi (*şi, şi iarăş, iarăş, aşijdere, şi încă, aşijdere şi, aşijdere şi iarăş*) şi pe de altă parte, marcatorii integrării lineare – cei care deschid o serie (*întâiu*), cei care semnalează continuarea acestei serii (*al doilea*), fără să poată fi menţionat şi unul care închide enumerarea, cum ar fi *în sfârşit, în cele din urmă, ultimul* sau *în ultimul rând.*

În ceea ce priveşte elementele care marchează schimbarea de topic, se înregistrează câteva structuri cu rol în sublinerea planurilor textului şi în configurarea acestuia, chiar dacă nu pot fi menţionaţi marcatori propriu-zişi, cum sunt astăzi *în ceea ce priveşte* sau *cât despre*, ci doar formule sinonime cu acestea din punctul de vedere al funcţiei. *Şi de-aceasta păn-aicea* (23r/12-13) sau *pentru aceasta păn-aicea* (11v/22-23) semnalează sfârşitul unei teme şi abordarea alteia, tot aşa cum structurile *pentru* (ori *la*) + *substantiv* sau *pentru* + *propoziţie introdusă de* ***cum*** contribuie la repartizarea temelor şi la delimitarea acestora în ansamblul textului:

„**Pentru post** şi pentru rugă învaţă iarăş Pavel apostol în poslania către corinteani de dzice: "Bărbatul de muiarea sa să nu să desparţă, nici muiarea de bărbat, numai pentru chemarea vremiei, adecă când să vor târnpla dzile ca acealea. Şi le dzice: "Nu vă lăsareţi unul pre-alalt numai cu voie până la o vreame, ca să vă îndeletniciţi în rugă şi în post şi iară să vă împreunaţi". Şi într-alte în nenumărate locuri scrie şi învaţă.

Pentru pocăinţă şi pentru ispoveadanie dzice Petr apostol: "Pre-acesta Dumnedzeu începătoriu şi spăsitoriu l-au înnălţat cu direapta sa, să dea pocăinţă întru iertarea păcatelor". Aceasta pocăinţă mărturisiia Ioan Botedzătoriul şi dzicea: "Pocăiţi-vă că s-au apropiiat împărăţiia ceriului". Şi singur domnul Hristos dzice: "De nu vă veţi pocăi, toţi aşea veţi peri".

Pentru ispoveadania, la poslania lui Ioan dzice: "De vom ispovedui păcatele noastre, credincios iaste şi dirept să iarte păcatele noastre". Aşijdere Iacov apostol în epistoliia sa dzice: "Ispoveduiţi unul altui păcatele voastre şi vă rugaţi unul pentr-alalt".

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

La deaaniia apostolilor spune Luca evanghelist şi dzice: "Mulţi de ceia ce credea veniia şi-şi ispoveduia păcatele sale". Şi la Matei aşijdere dzice: "Atunce veniia către Ioan Botedzătoriul de să botezda în Iordan şi-şi ispoveduia păcatele sale". Şi la Marco scrie că-şi ispoveduia păcatele.

Pentru cum Dumnedzeu nu iaste începătoriu răutăţilor, Iacov apostol în poslania sa dzice: "Dumnedzeu nu iaste iscusitoriu cu răutăţi, nu iscuseaşte acela pre nime, ce careleş de pohta sa să iscuseaşte tras şi înşelat"". (18v/20 – 19v/6)

SURSE:

Varlaam1984 = Varlaam, *Opere. Răspunsul împotriva catihismusului calvinesc*, ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mirela Teodorescu, Bucureşti, Editura Minerva.

BIBLIOGRAFIE:

Adam 2005 = Jean-Michel Adam, *La linguistique textuelle. Introduction à l'analyse textuelle des discours*, Paris, Armand Colin.

Gorăscu 1983 = Adriana Gorăscu, *Metadiscorso esplicito, metadiscorso implicito e connettivi semantici in catalano*, în « Revue Roumaine de Linguistique », XXVIII, 3, 227-237, Bucarest.

Gorăscu 2007 = Adriana Gorăscu, *Conective presupoziţionale contrafactitive: «deşi» – studiu de caz*, în „Studii lingvistice. Omagiu profesoarei Gabriela Pană Dindelegan, la aniversare", Editura Universităţii Bucureşti.

Ştefănescu 2007 = Ariadna Ştefănescu, *Conectorii pragmatici*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

LES CONNECTEURS TRANSPHRASTIQUES DANS UN TEXTE DU XVII-ÈME SIÈCLE: VARLAAM, « RĂSPUNSUL ÎMPOTRIVA CATIHISMUSULUI CALVINESC »

Résumé

L'article met en évidence l'emploi des connecteurs discursifs dans un texte du XVII-ème siècle et présente quelques observations, du point de vue de la linguistique textuelle, en ce qui concerne le rôle des éléments de relation dans la configuration du texte (organisateurs et marqueurs textuels, marqueurs de prise en charge énonciative et connecteurs argumentatifs). L'analyse se propose d'examiner notamment les connecteurs transphrastiques et fait partie d'une étude plus ample des éléments de relation dans les textes roumains des XVII-ème et XVIII-ème siècle, en favorisant les textes avec une dominante conceptuelle et argumentative.

Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Litere
Bucureşti, str. Edgar Quinet nr. 5-7
ene.claudia@unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

FORME DE ATENUARE ÎN EXPRIMAREA DEZACORDULUI ÎN ROMÂNA VORBITĂ

LILIANA HOINĂRESCU

1. INTRODUCERE

Considerat un act cu potenţial ameninţător pentru imaginea publică a receptorului (R), dezacordul reuneşte cu titlu generic un ansamblu de manifestări prin care se exprimă opoziţia, refuzul, protestul, negarea, contradicţia şi altele. Fără a fi asimilat întotdeauna cu disputa, dezacordul este un indice şi un simptom al comunicării conflictuale[1]. Teoriile moderne asupra comunicării verbale, în special abordarea pragmatică a limbajului, accentuează rolul negativ al dezacordului în relaţiile interpersonale. Prin negativ nu înţelegem (numai) sensuri etice, ci (şi) aspecte pur definiţionale, comunicarea normală, prototipică, fiind considerată cea consensuală. Conflictul este „marcat" în raport cu cooperarea, formularea sa trebuind să fie justificată sau însoţită de scuze[2]. Nu este totuşi foarte clar ce se înţelege prin comunicare consensuală, respectiv conflictuală atunci când se propune o ierarhizare a acestora, în favoarea celei dintâi. Societăţile totalitare sunt, prin forţa împrejurărilor, consensuale, pe când cele democratice sunt competitive. Competiţia implică dezacordul şi, inevitabil, conflictul. Dacă dimensiunea comunicativă a limbajului este inerent cooperativă (în sensul că admite disputa de idei)[3], latura antisocială a dezacordului s-ar reduce la expresia verbală, adică la mijloacele alese pentru a ne exprima ideile, opuse faţă de cele ale interlocutorului. Potrivit teoriilor politeţii, ideal ar fi să evităm expresia dezacordului, pentru a avea relaţii optime cu ceilalţi, sau, dacă ne simţim îndreptăţiţi să formulăm o opinie diferită, să ne alegem cu multă precauţie mijloacele de expresie. Din această perspectivă, cercetătorii privilegiază componenta relaţională a comunicării în detrimentul celei cognitive. Însă instinctele sociale şi cele intelectuale nu

---

[1] Printre maximele propuse de G. N. Leech 1983 în modelul său asupra politeţii, două se referă explicit la formele de acord: maxima aprobării (*approbation maxim*) şi maxima acordului (*agreement maxim*). Vezi şi comentarea critică a acestui model în Kerbrat-Orecchioni 1992: 181-183 şi Ionescu-Ruxăndoiu 2003: 92-93. Pentru o perspectivă deopotrivă teoretică şi aplicativă asupra dezacordului în interacţiunile verbale, vezi şi Radu 2006.

[2] Vezi Kerbrat-Orecchioni 1988: 196.

[3] Vezi Măgureanu 2006: 119 „[...] à notre avis, seule une relation coopérative permet un échange communicatif satisfaisant, qu'il soit consensuel ou polémique. Ainsi, *le conflit d'idées* se place au sein d'une coopération convenue et mise en place au niveau relationnel" (subl. în orig.). Vezi şi Ionescu-Ruxăndoiu 2003: 63-65.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

merg întotdeauna împreună. *Amicus Plato, sed magis amica veritas*. După cum se știe, tradiția filosofică valorizează expresia dezacordului, privit atât ca atitudine intelectuală, cât și ca metodă[4]. Ca parte a dialecticii, dezacordul participă la construcția discursivă a adevărului și constituie o premisă în explicarea rațională a lumii. Pentru gândirea occidentală, sesizarea contradicțiilor unui raționament și depășirea lor a ajutat la trecerea din domeniul pur speculativ în cel euristic, propriu cercetării științifice. Așadar, prin prisma celuilalt principiu al comunicării (referitor la coerența discursivă)[5], ideea de dezacord intelectual capătă sensuri etice și elitiste, atestate de o lungă tradiție culturală[6].

Dacă ambele componente pragmatice ale acestui act verbal se demonstrează a fi legitime în comunicare (dezacordul este un bun exercițiu intelectual și euristic pentru partenerii de discuție, dar este totuși nerecomandat la nivel relațional, altfel spus este simultan calitativ și contraproductiv), problema este concilierea lor în viața cotidiană. Din terenul abstract al reflecției generale, preocupată de valoarea de adevăr, trebuie să coborâm în sfera socială, unde lucrurile se complică, pentru că indivizii sunt mai interesați de imaginea lor publică și de raporturile de putere decât de veridicitatea tezei pe care o susțin. De aici și tendința de deviere a dezacordului spre dispută și spre o polemică lipsită de conținut informativ.

Fără îndoială, viața în societate nu este un banchet filosofic, însă fiecare societate încurajează anumite modele de educație, favorabile sau nu dezacordului intelectual și interpretării. Percepția asupra comunicării conflictuale variază în funcție de epocă, dar și de fiecare comunitate etnică. Se vorbește despre societăți cu ethos consensual (anglo-saxonii, japonezii, popoarele scandinave) și societăți cu ethos confruntațional (francezii, germanii, israelienii)[7]. Dezacordul este conotat cultural și psihologic; cu alte cuvinte nu are un determinism (exclusiv) interacțional sau comunicativ.

În articolul de față, vom distinge între comunicarea conflictuală și dezacord. Vom lua în considerație dezacordul ca expresie a unei atitudini cooperative, fie de orientare relațională, în cadrul interacțiunilor informale și al politeții pozitive, fie de orientare intelectuală, în cadrul discuțiilor sau al dezbaterilor de idei. Excludem cazurile limită ale dezacordului, cele pur conflictuale, unde se suspendă informația cognitivă propriu-zisă, iar partenerii sunt interesați numai de disocierea față de interlocutor. Vom utiliza eșantioane din corpusurile de texte *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus selectiv. Schiță de tipologie* [IVLRA] și *Interacțiunea verbală (IV II). Aspecte teoretice și aplicative. Corpus* [IV II], coordonate de Liliana Ionescu-Ruxăndoiu. Am ales contexte comunicative unde raportul de putere este echilibrat, pentru că acestea ni se par a

---

[4] Cf. Peters 1993 s.v. *dialektikē*. Platon, prin dialectică, va transforma polemica verbală a eleaților într-o înaltă metodă filosofică – tehnica socratică a întrebărilor și a răspunsurilor folosită în căutarea definițiilor etice.

[5] Avem în vedere, bineînțeles, complementaritatea celor două principii care guvernează activitatea comunicativă: principiul cooperativ (care reglementează aspecte legate de asigurarea coerenței discursive) și principiul politeții (care reglementează aspecte legate de realizarea și menținerea coeziunii sociale), cf. Ionescu-Ruxăndoiu 2003: 66.

[6] Din Antichitate și până în pragul modernității, filosofia a păstrat ca gen predilect dialogul, care permitea expunerea și argumentarea unor teze contrare. Romanul de idei, cum este cel al lui Dostoievski sau Thomas Mann, reprezintă expresii moderne ale aceluiași tipar dialectic.

[7] Vezi Kerbrat-Orecchioni 1994: 83-90.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ilustra cel mai bine valorile pozitive ale dezacordului, privit ca o componentă sau ca o etapă a cooperării. Constrângerile extralingvistice impuse de relaţia pe verticală fac ca expresia dezacordului să fie foarte convenţionalizată şi literară[8].

2. ASPECTE ALE DEZACORDULUI

2.1. Dezacordul ca normă comunicativă

Pragmaticienii admit un singur caz în care dezacordul ferm constituie norma comunicativă, şi anume dezacordul, protestul la un compliment sau la o laudă adusă (şi, în situaţia simetric opusă, protestul la o autocritică pe care şi-o face cineva). Este recomandat să reacţionăm la un compliment fie prin respingerea acestuia, fie printr-un acord foarte atenuat[9]. Intervine aici, dincolo de o reglementare a unui cod de reguli de bună-creştere, intuiţia funcţiei sociale a modestiei, adică evitarea exibării propriei feţe, pentru a nu risca să punem indirect în umbră imaginea publică a interlocutorilor. Vorbitorii cu un bun simţ social, indiferent de educaţie, adoptă instinctiv această strategie.

(1) **54. C:** fată↓ da' eşti fruMOASĂ eu nu ştiu ce [ai.
55. A: [UNDE <$_F$ dracu> sînt fată frumoasă!
56. C: eşti frumoasă↓ şi ca mireasă eşti SUPERBĂ eu nu ştiu ce-
57. D: s-o fi văzut în realitate cînd a apărut atuncea pe uşa bisericii î: pe uşa! pe poar[ta
58. A: [CE-am făcut atuncea.
59. D: <$_{\downarrow}$ n-ai făcut nimic↓ am zis „uite vine silvia ce frumoasă este.">
60. A: mă păi da' io nu ştiu ce-am mai făcut în ziua aia d-aia vă-ntreb <$_R$ CE-am mai făcut CE-oi mai fi făcut CE-oi fi zis pă CINE-oi><$_@$ fi enervat.>
61. C: eşti frumoasă peste tot aşa că io nu ştiu [ce mai vrei.
62. A: [mă da' efectiv parc-am fost drogată bine! chiar eram drogată luasem: (.) în seara aia vreo patru distonocalme
63. C: o:::
64. A: păi am bocit nonstop de ce credeţi voi [că
65. B: [de nervi [de (xxx) (IV II, *Despre nuntă*: 360)

În exemplul (1), protestul exprimat de A (55) contrabalansează aprecierea superlativă a prietenei sale (54); o funcţie de intensificare a complimentului o au mijloacele paraverbale – intonaţia exclamativă şi pronunţia marcată. Expresia admiraţiei este neconvenţională, deci foarte puternică, şi atrage, corelativ, mişcarea de respingere iniţiată imediat de A. Dezacordul este exprimat indirect, printr-o interogaţie retorică, astfel încât cele două acte verbale, compliment/protest, înlănţuite prin reciprocitate, se înscriu în acelaşi registru retorico-stilistic. Forma exclamativă, prin caracterul ei spontan şi conţinutul empatic-afectiv, este mai convingătoare decât cea asertivă sau negativă. Desigur, protestul la un compliment este adesea şi un mijloc de a verifica sinceritatea interlocutorului. Preîntâmpinând această rezervă, C îşi menţine aprecierea laudativă şi chiar o intensifică (pe lângă epitetul „frumoasă", apare şi superlativul „superbă"). În plus,

[8] Vezi politeţea negativă în Hoinărescu 2007: 129-169.
[9] Cf. Kerbrat-Orecchioni 1992: 238; 1996: 62.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

un al treilea interlocutor susţine evaluarea făcută de C (57), valoarea superlativă fiind realizată tot prin mijloace neconvenţionale (negramaticalizate), adică exclamaţia şi construcţia ipotetică declanşatoare de presupoziţii contrafactuale **57. D:** s-o fi văzut în realitate cînd a apărut atuncea pe uşa bisericii [presupoziţia este că, la nuntă, A arăta şi mai bine decât în fotografii, iar D, prezent la eveniment, are calitatea să ateste acest lucru]. Pentru a nu diminua efectul emoţional creat, D recurge ulterior la o strategie autocitaţională, preferând să reproducă propria replică din contextul originar, decât să o parafrazeze. Prin trecerea la stilul indirect, se pierdea tocmai conţinutul afectiv şi surpriza redate de exclamaţie (59) **59. D:** <ţ n-ai făcut nimic↓ am zis „uite vine silvia ce frumoasă este."<. În replicile (60), (62), A renunţă să protesteze (subliniem, este vorba de proteste rituale, cu funcţie socială, legate de respectarea maximei modestiei) şi adoptă strategia relativizării, deplasând centrul de interes al conversaţiei de la înfăţişarea ei la starea în care se afla, astfel încât mişcarea ei respingere capătă o nuanţă justificativă. În acest punct, cedarea din partea lui C ar echivala cu o atenuare a laudelor sau cu o recunoaştere a convenţionalităţii lor, de aceea ea insistă **61. C:** eşti frumoasă peste tot aşa că io nu ştiu [ce mai vrei., complimentul reiterat fiind însoţit de un uşor reproş. Interesant este că toate actele verbale cu potenţial ameninţător (contrazicere, insistenţă, reproş) au, de fapt, funcţia unor anti-FTA, fiecare interlocutor dorind să valorizeze imaginea celuilalt în detrimentul imaginii proprii. Reacţia negativă este preferenţială şi non-marcată (constituie regula) atunci când sensul pragmatic al refuzului este altruist, în concordanţă cu exigenţele politeţii pozitive. În schimbul de replici analizat, partenerii urmăresc să-şi reafirme expresia simpatiei şi a admiraţiei pe care şi-o poartă, şi nu să transmită informaţie cognitivă propriu-zisă: de remarcat sunt perechile de adiacenţă cu funcţie fatică: compliment / protest; reiterare compliment / relativizare; reiterare + reproş / relativizare + justificare[10]. Aplicarea principiului politeţii în astfel de contexte generează o veritabilă competiţie între interlocutori, jocul negociativ constituit din reasertări şi denegări rituale putând avea dimensiuni variabile[11].

Observaţiile de mai sus sunt confirmate de exemplul (2) extras dintr-un interviu de televiziune. Diferă aici expresia verbală, mai controlată şi mai elaborată, însă organizarea preferenţială a replicilor este aceeaşi, dictată de principiul politeţii.

(2) **A:** [CE:: E:POCĂ↓ <MARC personaju de e:pocă↑> doRI:N # tudoRAN. aCU:ma privindu-l de la dista:nţă↑ de <z PESte ocea:n>↓ pentru că-n opzecişici:nci↓ ⊥ iată↓ *să ne imagiNĂM că pu:blicul_din românla: nu ştie nimic despre doRIn tudoRAN.*
B: păi CHIAR NU ştie.
A: <z *chiar nu ştie*>?
B: <@ foarte bine>.
A: *de CE [e bine. e*
B: chiar nu ştie [şi e foarte bine
+A: [*RĂ::U.*
B: nu.
A: *să porNIM de la premiza asta↓# poate fa:lsă↓ că nu ştie↓ dumneavoastră ziceţi c-adevăra:tă↓* (IVLRA, *Interviu*: 233-234)

[10] Pentru precizarea conceptului „perechi de adiacenţă" în modelul etnometodologic de descriere a conversaţiei, vezi Ionescu-Ruxăndoiu 1999: 50-52.
[11] Vezi şi Kerbrat-Orecchioni 1992: 239.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

A, realizatoarea emisiunii, disimulează lauda adusă interlocutorului în presupoziţii, declanşate de verbul non-factiv „a-şi imagina" [se implică ideea că interlocutorul este binecunoscut în România, apreciere flatantă]. Prezentarea punctului de vedere sub formă de presupoziţii este o strategie comunicativă curentă, cu atât mai eficientă într-un context mediatic, unde chiar şi cele mai neutre afirmaţii au un nemărturisit scop persuasiv. Ca elemente de fundal, considerate unanim admise, presupoziţiile impun o anumită orientare dialogului şi transferă oricărei evaluări o aparentă notă de obiectivitate. B însă respinge lauda, negând implicit presupoziţiile avansate. Contestarea presupoziţiilor antrenează de obicei o dimensiune polemică foarte pronunţată[12], rămasă în acest caz neactualizată, pentru că protestul lui B este mai degrabă formal, potrivit maximei modestiei. De remarcat dezacordul formulat imediat de A (prin interogaţie în ecou **A:** <$_Z$ *chiar nu ştie*>?) ca reacţie la respingerea complimentului de către B, dar şi artificiul comunicativ la care recurge moderatoarea pentru a debloca dialogul (invitaţia făcută interlocutorului de a accepta premisa discursivă propusă, chiar dacă o consideră falsă).

2.2. Dezacordul atenuat prin valori ilocuţionare suplimentare şi mijloace paraverbale

Fragmentele următoare (3), (4), (5) consemnează etape în progresia aceleiaşi interacţiuni. În mod interesant, ele atestă faptul că obligativitatea formelor de atenuare a dezacordului poate fi suspendată temporar pe parcursul unui dialog, în funcţie de criterii tematice (variabilele sociologice rămân constante). Din exemplele (4), (5), observăm că B cunoaşte norma comunicativă curentă şi o aplică, recurgând la diverse strategii ale politeţii negative (secvenţa preliminară, exprimarea scuzelor, mişcarea justificativă)[13].

(3) **A:** acuma ne-am întors înapoi la capitalism. [numai că acuma trebui să lupTĂM
B: [(xxx)
+A: să-l facem pă capitalism.
B: NU-l facem noi. nu-l facem niciodată.
A: îl FAcim↓ [tot
B: [NU: SÎNTEM CAPABILI↓ ŞI NU NUMAI CĂ NU: SÎNTEM CAPABILI↓ NU SE VREA# SĂ SE FACĂ CAPITALISM↓ NU DE CĂTRE NOI↓ DE CĂTRE CEI DE-AFARĂ.

A: o să se facă↓
B: NU se face. [eu vă garantez că ni:–
A: [noi n-o să mai fim batrînii.
+B: NICI nepoţii EI nu va trăi bini.# # ni:– nici nepoţii EI↓ nu va trăi bini# în ŢAra asta_pentru că todeauna din din istoria României pă pă care o cunosc şi io cît de cît (xxx)↓ noi N-Avem cum să trăim bini pentru că:# sîntem puşi undeva pă HARtă foarte BIne

[12] Vezi Ducrot 1991: 92-93: „Car cette négation [des présupposés] entraîne l'arrêt du dialogue ébauché, et, par suite, une transformation d'ensemble des relations de discours entre les interlocuteurs. [...] En déclarant faux les présupposés, on déclare impossible toute réponse à une parole dont la caractéristique majeure est justement d'imposer la réponse".

[13] Vezi analiza acestei interacţiuni în Hoinărescu 2007: 162-163.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

conceput ȚAra pentru alții↓ și pă lîngă toate alea↓ sîntem un izvor de# [<R <P izvor de> bucurie pentru alții>. (IVLRA , *Conversație în accelerat*: 28)

(4) **A:** [știu↓ că și io tot bugetar [am fost↓
B: [și-atuncea dumneavoastră cum puteți să să-mi să-mi demonstrați mie
+A: și <F tot în sănătate am luCRAT↓ și:>⊥
+B: că aveați dreptate <J *nu vă supărați că vă spun chestia asta*> <R să mai fac un copil>. (IVLRA , *Conversație în accelerat*: 29)

(5) **B:** [*eu eu nu vreau să vă țin totalmente pa:rte↓ da' și dumneaVOAStră greșiți.* adică: eu lucrez în policlinica aia de cîțiva ani buni. nu e săptămÎnă de la dumnezeu să să nu vină același pacient de două trei ori pă săptămînă la DOCtor. adică# *scuzați-mă*↓# nu este: o⊥ persoană de obzeșiOPT nouăzeci de ani↓ (IVLRA, *Conversație în accelerat*: 32)

În schimb, în exemplul (3), surprinzător, vorbitorii nu resimt agresivitatea potențială a dezacordului, atunci când discuția are un subiect de interes general, și anume politica. Ei se plasează în ipostaze abstracte (versiunea optimistă sau pesimistă asupra viitorului), iar angajamentul lor discursiv nu implică beneficii în planul imaginii personale. A, o doamnă în vârstă, are argumentul puternic (și implicit) al experienței de viață mai lungi, de aceea este mai rezervată în expresie, dar fermă. În cazul ei, intonația calmă (descendentă) are, probabil, un efect atenuator. Luarea ei de poziție (optimistă) este însă în favoarea tânărului, de aceea are valoarea ilocutivă a unei încurajări. **A:** o să se facă↓ [...] **A:** [noi n-o să mai fim batrînii. B, un tânăr de 30 de ani, își sprijină elocvența cu argumente pe care le dorește livrești, dar a căror sursă este cultura populară, alimentată mai ales de mass-media. Implicarea emoțională, patosul cu care își susține teza, poate funcționa ca un atenuator sau chiar ca o marcă justificativă. Sensul pesimist al poziției sale este autocentrat, astfel încât valoarea negativă a intervenției este în detrimentul său, nu al interlocutoarei. Aceste valori indirect ilocuționare neutralizează valoarea antisocială a dezacordului. Practic, ambii interlocutori își sacrifică imaginea, cu un plus de generozitate din partea doamnei mai în vârstă. Cei doi parteneri par obișnuiți cu polemica politică, ca practică discursivă, unde dezacordul și opoziția constituie o convenție de gen, de aceea acceptă tacit suspendarea unor reguli verbale ale politeții pragmatice. La acestea se adaugă faptul că discuția din tren nu are o miză reală, ci mai mult o funcție fatică și recreativă (să treacă timpul călătoriei mai ușor). Opoziția se manifestă într-un cadru cooperativ, de aceea nu generează conflicte relaționale. Am putea spune că astfel de dueluri ideologice sunt acceptate de vorbitorii români și integrate în ceremonialul social.

2.3. Dezacordul fără forme de atenuare, constitutiv interacțiunii („convenția de gen")

În expresia atenuată a dezacordului, importantă ni se pare relația pe verticală, care nu admite derogări de la regulă[14]. Dezacordul fără forme de atenuare este un simptom: el exprimă un grad înalt de familiaritate între interlocutori sau, în orice caz, o relație simetrică, chiar dacă parametrul distanței sociale este activ, ca în exemplul precedent.

[14] Vezi *Politețea negativă* în Hoinărescu 2007: 131-145.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Această observaţie este valabilă chiar şi în contexte mediatice şi înalt competitive. În exemplul (6), participanţii la un talk-show, nume binecunoscute ale intelligentziei româneşti, se cunosc bine sau chiar sunt prieteni, inclusiv moderatorul, iar dialogul dintre ei are spontaneitate şi naturaleţe. Respingerea ofertei conversaţionale propuse nu antrenează o reacţie vexatorie din partea lui A, care îşi continuă imperturbabil intervenţia, solicitând ulterior direct dreptul la cuvânt. Controversa face parte din spectacolul mediatic, iar vorbitorii care câştigă o negociere au şi un câştig în planul imaginii publice.

(6) **A:** patriarhu teoctist↓
B: da.
A: eu am mai spus şi o repet↓ dacă patriahu teoctist↑ ă ce a apărut acuma în [în ultima vreme
B: [*nu-i interesant*↓
C: [*nu-i interesant.*
B: *nu-i interesant.*
+A: cu o chestie că a păcătuit cu:↓ eu am spus că ă:: ă:: ă:: în pateric călugării spuneau la î spuneau trupului fratele porc↓ era un dispreţ ma:re asupra trupului ăsta de aşa↓ ă drept pentru care pă mine nu mă interesează ce-a făcut patriarhu cu trupu său↓ cu fratele porc. în schimb am spus↑# preferam să păcătuiască↑ aşa↓ şi să-l judece:
[...]
C: cam cum fac tali[banii acuma cu:
A: [*lăsaţi-mă să vorbesc*↓ aşa. dincolo de chestia asta↓ (IVLRA, *Orient expres*: 235)

Într-o altă secvenţă a aceleiaşi interacţiuni, respingerea temei de discuţie este făcută implicit, prin manipularea presupoziţilor – exemplul (7). Forma indirect interogativă nu atenuează, ci agravează conţinutul agresiv al dezacordului, presupoziţia structurală declanşată de întrebare obligându-l pe celălalt să-şi negocieze identitatea socială. D nu răspunde de fapt la întrebare, ci contestă presupoziţiile, sesizând exact obiectivul polemic din replica alocutorului său. Astfel de „atacuri" nu generează crize comunicative, istoria conversaţională înregistrând treceri rapide ale actanţilor din poziţia defensivă, de apărare a punctului de vedere, în cea ofensivă, de subminare a unei opinii adverse (vezi evoluţia discursivă a lui A). Lipsa de formalism în expresia dezacordului, pe fondul unor relaţii amicale şi al politeţii pozitive, permite discuţiei să progreseze, să fie alertă şi interesantă. Nonconformismul invitaţilor transmite publicului ideea de spontaneitate şi libertate intelectuală şi trebuie pus în legătură cu o „convenţie de gen" a dezbaterilor televizate.

(7) **A:** (măi mircea) *de CÎND eşti tu⊥ de CÎND ai devenit propagan[dist (al lu' teoctist)*
D: [<$_R$ *nu. NU sînt propagandist DOmne*↓ dar nu putem să discutăm>
C: păi nu a spus?
A: îmi pare absurd (IVLRA, *Orient expres*: 238)

2.4. Formă de dezacord afirmativ (acord parţial). Relativizarea punctului de vedere

Ca şi politica, temele religioase sau pur metafizice au un potenţial înalt de a declanşa controverse şi reacţii emoţionale. În exemplul (8), discuţia dintre un fizician şi o profesoară, dezacordul se referă la modelul creaţionist, respectiv pozitivist de a concepe

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

lumea. Discuțiile pe această temă se desfășoară întotdeauna în cerc vicios, cele două teze aflându-se într-un raport de clară antinomie și, în plus, reclamând argumente de alt ordin pentru a fi demonstrate. Chiar și într-un cadru extrem de tolerant și cooperativ, este nevoie de multă erudiție și persuasiune, indiferent ce poziție aperi. De aceea, în comunicarea obișnuită, aceste subiecte sunt, de obicei, evitate sau sunt inițiate după prealabile tatonări și avertismente.

(8) **16. C**: e o lume FOArte improbabilă care # are ⊥ PAre că are doar: o singură explicație și a[nume că e creată
17. A: [că e ținută de dumnezeu.
18. C: da.
19. A: DA. sînt ABsolut de-acord.
20. C: *multă lume e de-acord cu excepția mea:*↑ *# și a multor altora*↑ *care am fost-*
21. A: asemenea ție.
22. C: și a altora
23. D: [(xxx) au fost educați
24. E: [(xxx) minoriTĂți
25. C: <ꜜ nu: mă↑> care-am fost educa:ți așa↓ *dracu știe*↑ [dar
26. A: [<ꜜ nu>
27. +C: [*pe de altă parte am așa o îndoială*↓ *recunosc.* (IV II, *Improbabilitatea lumii*: 349-350)

În fond, orice luare de poziție fermă în acest domeniu echivalează cu o declarație, de aceea locutorii manifestă multă prudență. La adeziunea deschisă a lui A, care astfel își dezvăluie fața negativă (credințele intime), C este extrem de precaut, fiind obligat să menajeze imaginea interlocutoarei, dar totodată să-și facă cunoscut, prin reciprocitate, punctul de vedere. Dezacordul este exprimat afirmativ, în trei timpi: a) recunoșterea faptului că poziția celuilalt e îndreptățită (20) **C**: *multă lume e de-acord* b) derogarea de la această poziție *cu excepția mea:*↑ c) contrabalansarea acordului inițial prin invocarea aceluiași tip de argument în sprijinul ipotezei sale *# și a multor altora*↑. Construcția afirmativă a dezacordului diminuează nota forte a acestuia, fără a-i slăbi sensul, și aduce un plus în plan retoric, R având impresia inițial că i se dă dreptate, pentru a fi, în final, dezamăgit. Ca forme de atenuare suplimentare în schimbul de replici analizat consemnăm și schițarea unei mișcări conversaționale justificative (23), (25), relativizarea punctului de vedere (25) **C**: <ꜜ nu: mă↑> care-am fost educa:ți așa↓ *dracu știe*↑ și, în sfârșit, admiterea faptului că se poate înșela (27) **+C**: [*pe de altă parte am așa o îndoială*↓ *recunosc.*

2.5. Polifonia enunțiativă. Gluma. Potențialul detensionant al glumei

Gluma se bazează pe cunoștințe și valori comune tuturor participanților la dialog, de aceea orice situație de performanță implică recunoașterea tacită a unei identități de grup. În mod obișnuit, gluma este legată de strategiile politeții pozitive și de conversația fatică, însă, pe lângă funcția sa de divertisment, ea poate servi unor multiple obiective discursive, printre care și cele polemice, de a masca refuzul sau opoziția față de interlocutori. În exemplul (9), C este fizician (ca și D) și trebuie să recurgă la un argument de autoritate, pe care ceilalți trei interlocutori (doi arhitecți și un filolog) este

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

mai mult decât probabil să nu-l cunoască. Pentru a evita pedanteria unui răspuns prea tehnic într-un cadru informal şi, totodată, pentru a nu-i pune în inferioritate pe ceilalţi, C dă o turnură glumeaţă unui răspuns altminteri serios (prin conţinutul informativ). Alegerea ipostazei comunicative nu este întâmplătoare, pentru că apelativul îşi conservă funcţia fatică din contextul original, în ciuda autoironiei, permiţându-i lui C să sublinieze ponderea argumentului în cadrul discuţiei.

(9) **45. A**: <$_R$ deci asta înseamnă că eşti Unic.>
46. D: da. dar asta nu înseamnă că:::=
47. =A: că nu sînt [şi Alţii.
48. +D: [că cineva diferit # n-ar putea să existe:: o: ⊥ un mod de viaţă: ASEmănător dar # totuşi diferit.
49. E: probabilistic↑
50. C: *dragi tovarăşi*↓ *# conform principiului de excluziune a lu paùli din mecanica cuantică*↑ *nu există două lucruri identice pe pămîntu ăsta.*
51. A: mda.
52. D: DA. (să vedem)
53. C: deci asta este clar. nici măcar doi electroni de pe orbită nu sunt identici (IV II, *Improbabilitatea lumii*: 351)

Se pare că această strategie intertextuală este recurentă în limba română vorbită, nu doar o opţiune individuală. În exemplul (10), extras dintr-o interacţiune directă controlată, *Şedinţă de partid*, observăm acelaşi mod abil de a exprima refuzul. Polifonia enunţiativă absolvă locutorul de reponsabilitatea directă, prezervând forţa ilocuţionară a enunţului şi eficacitatea lui discursivă.

(10) **A:** <$_F$ şi am să dau un singur exemplu la braşov s-a lansat [o melodie>.
B: ((spre microfon)) [(oneţ) constanţa
C: *dacă dacă mă iubeşti*↓ *hai să stăm la rezoluţie.* imnu# îl vedem dup-aia.
((rîsete în sală))
A: poftim la rezo– <$_F$ la rezoluţie> aş vrea să NU se scape cuvintele↑
C: AM înţeles. am înţeles ASta. am înţeles propunerea dumneavoastră. BIne. mulţumim. mulţumim frumos. cîţi_ă CÎŢI consilieri aţi luat la primăria constanţa. (IVLRA, *Şedinţă de partid*: 145)

Aluzia intertextuală este cu atât mai eficientă perlocuţionar ((rîsete în sală)), cu cât reactualizează un context discursiv asemănător (şedinţa electorală din *O scrisoare pierdută*). Reuşita unui atare act verbal (dezacord prin glumă/ironie citaţională) depinde de alegerea intertextelor, care trebuie să fie uşor recognoscibile şi foarte sugestive pentru receptori. Cu alte cuvinte, ele trebuie să facă parte dintr-un inventar generalizat de ideologeme, clişee, locuri comune, formule stereotipe, reprezentări mentale colective care definesc discursul public (mass-media are un mare rol în punerea în circulaţie şi consacrarea acestor coduri culturale).

Recursul la glumă ca atenuator al unui potenţial dezacord ni se pare caracteristic vorbitorilor români, mai ales, dar nu exclusiv, în contexte informale. Cele două acte verbale exercită acţiuni contrare, astfel încât, într-un enunţ, efectul pozitiv al râsului îl

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

neutralizează pe cel negativ al dezacordului. Şi aici este însă necesară prudență, un enunț prea marcat ironic sau prea glumeț (neserios) putând ataca imaginea publică a interlocutorului mai grav decât un dezacord fără mijloace de atenuare.

3. CONCLUZII

În interacțiunile simetrice, vorbitorii români tolerează dezacordul, ceea ce indică o practică agonală, a dezbaterii şi a schimbului de idei. Totodată, manifestă multă creativitate atunci când trebuie să îmbine obiective conversaționale şi sociale. Desigur, ar fi hazardat să calificăm numai pe baza acestor scurte analize societatea românească drept una cu ethos confruntațional, care conotează pozitiv expresia dezacordului sau chiar o preferă. Ceea ce putem afirma cu certitudine este faptul că dezacordul nu este evitat şi, chiar în forme de expresie directe, nu duce la blocaje comunicative sau la conflicte relaționale.

BIBLIOGRAFIE:

Cosnier & Gelas & Kerbrat-Orecchioni 1988 = Jacques Cosnier, Nadine Gelas, Catherine Kerbrat-Orecchioni (coord.), *Échanges sur la conversation*, Paris, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique.

Ducrot 1991 = Oswald Ducrot, *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Paris, Hermann.

Hoinărescu 2007 = Liliana Hoinărescu, *Aspecte ale politeții pragmatice în româna contemporană vorbită*, în Ionescu-Ruxăndoiu (2007), p. 129-169.

Ionescu-Ruxăndoiu 1999 = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Conversația: structuri şi strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, Bucureşti, Editura ALL Educational.

Ionescu-Ruxăndoiu 2002 = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus (selectiv). Schiță de tipologie* [IVLRA], Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti.

Ionescu-Ruxăndoiu 2003 = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Limbaj şi comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*, Bucureşti, Editura ALL Educațional.

Ionescu-Ruxăndoiu 2006 = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Cooperation and Conflict in Ingroup and Intergroup Communication*, selected papers from the Xth Biennial Congress of the IADA Bucharest 2005, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti.

Ionescu-Ruxăndoiu 2007 = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Interacțiunea verbală (IV II), Aspecte teoretice şi aplicative. Corpus* [IV II], Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti.

Kerbrat-Orecchioni 1988 = Catherine Kerbrat-Orecchioni, *La notion de «place» interactionnelle ou les taxèmes. Qu'est-ce que c'est que ça ?*, în Cosnier & Gelas & Kerbrat-Orecchioni (1988), p. 185-198.

Kerbrat-Orecchioni 1992 = Catherine Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*, tome II, Paris, Armand Colin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Kerbrat-Orecchioni 1994 = Catherine Kerbrat-Orecchioni, *Les interactions verbales*, tome III, Paris, Armand Colin.
Kerbrat-Orecchioni 1996 = Catherine Kerbrat-Orecchioni, *La conversation*, Paris, Seuil.
Leech 1983 = G. N. Leech, *Principles of Pragmatics*, Londres/New York, Longman.
Măgureanu 2006 = Anca Măgureanu, *Les égards: une stratégie de prévention du conflit relationnel*, în Ionescu-Ruxăndoiu (2006), p. 119-128.
Peters 1993 = Francis A. Peters, *Termenii filosofiei greceşti*, Bucureşti, Editura Humanitas.
Radu 2006 = Carmen Ioana Radu, *Aspects and features of disapproving communications*, în Ionescu-Ruxăndoiu (2006), p. 129-140.

PROCÉDÉS D'ATTÉNUATION DE L'EXPRESSION DU DÉSACCORD DANS LE ROUMAIN PARLÉ

Résumé

En pragmatique, les atténuateurs (les adoucisseurs) sont définis comme l'ensemble des procédés (verbaux, paraverbaux ou non verbaux) par lesquels on compense le préjudice potentiel d'un acte de langage pour la face positive ou négative d'autrui. D'autre part, le désaccord, dans toutes ses formes d'expression (rejet, opposition, négation, refus, contradiction), réunit à titre générique la majorité des actes de langage susceptibles de générer des crises communicatives ou des conflits. Dans cet article, nous nous proposons d'identifier et de décrire les principaux moyens d'atténuation utilisés par les parleurs roumains dans différentes situations de communication, en accordant une attention spéciale au degré de conventionalité de ces procédés, ainsi qu'au degré de tolérance envers l'expression du désaccord dans notre société. Les exemples analysés sont extraits des corpus enregistrés d'interactions *IVLRA* et *IV II*.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti
liliana_hoinarescu@hotmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

STRUCTURA LEXICULUI DIN POEZIA LUI OCTAVIAN GOGA

GHEORGHE MOLDOVEANU

Facem de la început precizarea că analiza pe care ne-o propunem pentru lexicul poeziei lui Octavian Goga se face pe baza lucrării aflate încă în manuscris *Dicţionarului limbajului poetic al lui Octavian Goga*, care ne pune la dispoziţie un material nespus de preţios pentru interpretarea limbajului lui Octavian Goga, dar şi pentru analiza relaţiei dintre limbajul folosit într-un ansamblu de texte, aspect particular al limbii, şi limba istorică în care acesta îşi află locul.

Limitat pentru această dată la materialul excerptat din primele două volume de poezii publicate de Octavian Goga, *Poezii*, 1905, şi *Ne cheamă pământul*, 1909, dicţionarul cuprinde 2334 de cuvinte-titlu, care însumează 17938 de cuvinte-text. Fiecare din cele 2334 de cuvinte-titlu apare cu toate contextele pe care le realizează, cu sensurile şi valorile morfologice pe care le actualizează, aşa încât imaginea creată nu poate fi suspectată de necorespunzătoare.

Utilitatea dicţionarului se probează din perspective multiple. Prima, deşi nu cea mai importată, priveşte aspectul ce-i asigură individualitate printre dicţionarele curente, explicative; spre deosebire de acestea, în care aflăm, la modul general, sensurile cu care poate fi folosit un cuvânt şi, eventual, domeniul în care se actualizează sensul respectiv, în cazul nostru generalul există numai prin particular, oferind situaţiile concrete în care apare cuvântul cu un anume sens. Sunt deci modele concrete de folosire a cuvintelor şi, ca atare, nu trebuie să mire deosebirile; verbul *a da* apare în MDA cu 391 de sensuri, cele mai multe actualizându-se în expresii şi locuţiuni, iar DSR dezvoltă pentru acelaşi verb 43 de serii sinonime[1], ceea ce îl situează printre cuvintele cu un foarte larg spectru sinonimic şi cu numeroase impacturi sinonimice. În cele două volume ale lui Goga, *a da* apare de 36 de ori şi actualizează numai 9 sensuri, la care se adaugă prezenţa în 2 expresii, fapt ce-l sitează cu mult sub prezenţa altor cuvinte cu un ansamblu de sensuri inferior numericeşte[2].

Subordonat acestui aspect este modul în care se explicitează sensul cuvântului, făcându-se apel, de oricâte câte ori a fost posibil, la sinonimie, în defavoarea explicaţiilor

---

[1] Verbul *a da* apare ca posibilitate de dezvoltare sinonimică la alte 21 de cuvinte.

[2] Verbul *a vedea* are la Goga 88 de ocurenţe, actualizând 9 sensuri, iar în MDA apare cu 185 de sensuri şi prezenţe în expresii şi locuţiuni şi în DSR cu 27 serii sinonimice.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

descriptive. În denumirea unei realități, locutorul, în cazul nostru – poetul, are de ales între un cuvânt sau altul, criteriile de selecție aparținându-i celui în cauză, dar și contextului, fie el lingvistic sau extralingvistic, care determină selecția.

Latura cea mai importantă a dicționarului este că pune în lumină valorile expresive ale cuvântului în raport de realitățile denumite, dar și cu cuvintele cu care intră în relație, vizând la modul direct virtuțile creatoare ale poetului, privite din nou din multiple perspective.

S-a vorbit mult despre relația dintre substanța și expresia poetică, dintre lumea evocată, creată prin opera poetică și expresia lingvistică ce dă contur acestei lumi. Imaginea conturată de Goga scriitorului timpului său este aceea a unui scriitor angajat, care trebuie să fie „un mare pedagog al neamului din care face parte, un om care filtrează durerilor poporului prin sufletul lui și se transformă într-o trâmbiță de alarmă, [...] un semănător de credințe, un semănător de biruință"[3]. În virtutea acestui crez mărturisea el că „literatura mea nu putea fi expresia unui egoism și de aceea, în primul meu volum de versuri, nu există decât poezii larg sociale și, în mod timid, la urmă, una sau două poezii erotice"[4]. Urmându-și crezul, avea în proiect să-și intituleze primul volum de poezii *Acasă*. Chiar dacă titlul va fi schimbat, lumea la care poeziile trimit este cea de *acasă*, este lumea satului din Transilvania, care nu numai că îl inspirase, ci contribuise fundamental la formarea limbajului poetic. Rezultatul „serilor de vară, când, împreună cu părinții mei, acel preot de la țară, cu mama mea, și cu frații mei, toată familia, ne cufundam în marele suflet al țăranului nostru"[5], reclama „elaborarea aceea chinuitoare a cuvintelor, care trebuie să-și dea întâlnire în creierul unui om, când două noțiuni se întâlnesc și se îmbrățișează pentru a nu se mai despărți niciodată"[6].

Lipsa posibilității de a se școli în limba română a făcut din el „un fel de autodidact al literaturii noastre [...]. Limba mi-am făurit-o singur – am fost un fel de Robinson... Am cetit multe cărți bisericești din biblioteca tatei și am detestat neologismele ca pe niște intruși... Literaturile străine (germană, franceză, italiană) au căzut asupra mea – dar după multe rătăciri prin stele și pe sub pământ m-am întors din nou la noi acasă"[7].

Aflăm aici sursele limbajului poetic al lui Octavian Goga, oferite de autorul însuși, iar analiza datelor oferite de dicționar probează că autorul a avut intuiții corecte și conștiința a ceea ce dă forță și specificitate limbajului său. Așa se explică prezența în poezia lui Goga a unor termeni ori sensuri vechi sau cu circulație regională: *bolnăvit, bucătură, plini* (verb); *brână* „brâu", *frână* „frâu"; *bucoavnă* „carte veche", *capiște* „templu", *chimval* „vechi instrument muzical", *jertfelnic,* „cățuie", *jude* „căpetenie", *județ,* „judecător" *liftă* „păgân" *oaspe* „oaspete", *pogorî* „coborî", *pravilă* „normă, regulă", *sobor* „adunare", *Sâmpetru* „sărbătoarea Sfântului Petru", *Vasilie* „Vasile" *utrină* „utrenie"; *cetlui* „a strânge", *cioaie* „aliaj din care se fac clopotele" *irugă* „canal prin care se abate apa spre moară", *maștер* „vitreg", *miezuină* „hotar", *podmol* „loc bătut unde se

[3] Goga 1974: 46.
[4] *Ibidem,* p. 47.
[5] *Ibidem,* p. 39.
[6] *Ibidem.*
[7] *Scrisoare către Octavian Tăslăuanu,* în Bălan: 32.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

adună lumea, loc de strânsură", *schijă* „clopot", *sumete* „sufleca", *văleat*, „durată a existenței" etc., adăugate multor alte cuvinte din registrul popular: *doftor, premeni, săcară, săcure, stâmpăra, straşină, ţântă, zaplaz* etc. Aspectul fonetic al unor cuvinte care au dăinuit în limba română prin textele religioase probează că au intrat în limbajul lui Goga din limbajul popular, deşi Goga mărturisea influența pe care au avut-o asupra sa textele vechi. Aceasta nu infirmă afirmația lui Goga, ci pune în lumină profunzimea influenței bisericii şi a limbajului religios în rândul maselor de români.

Refuzul programatic al neologismelor se înscrie unui precept care domina viața spirituală românească de la răscrucea veacurilor XIX şi XX: ori vorbeşte cum ţi-e portul, ori te poartă cum ţi-e vorba. Portul din satul românesc transilvănean avea note distincte, diferind de portul european, „nemțesc"[8], iar particularitățile lingvistice nu se deosebeau prea mult de cele actuale, după cum dovedesc atlasele lingvistice publicate în intervalul de timp care s-a scurs de atunci. Chiar dacă procesul de „reromanizare" a limbii române a început din Transilvania, neologismele romanice sunt cu totul rare în poezia lui Goga, acesta nu s-a putut lipsi total de neologisme: *armură, august, aurora, cantor, carte, colină, criptă, cupă*[9], *deşert, etern, faeton, gală, himeră, hlamidă, imn, înclina, lavă, liră, mansardă, melodie, murmur, ocean*[10], *petală, piedestal, poezie, poet, portret, profund, purpur, rapsodie, reveni, roman, ruină, schelet, simfonie, sonet, spadă, şacal, templu, tezaur, tigru, tiran, togă, triumfal, tron, trona, Venus*. Unele dintre acestea erau cu siguranță întrebuințate frecvent în limba română încă de la începutul secolului al XX-lea, sentimentul intruziunii atenuându-se, iar altele sunt folosite de Goga tocmai pentru a sugera ruperea de lumea sătească: *august* (adj.), *criptă, faeton, gală, şacal, triumfal* sunt folosite pentru a da culoare portretului parvenitului, desprins complet de strămoşii săi, *cu palme aspre, răpuşi de robota haină*.

Nu includem în listă cuvintele latineşti care dau titluri ale unor poezii, chiar dacă sunt prezente în dicționar: *carmen* „poezie, poem", *ero* (viitorul verbului *sum* „sunt"), *solus* „solitar, izolat", *fecunditas* „rodnicie", *lux* „lumină", *primus* „primul, întâiul". Goga le-a folosit tocmai pentru caracterul lor livresc, având menirea de a-l plasa într-o altă lume, opusă celei sătești, în care soarta îl obliga să-şi trăiască o parte din viață. Acestora li se adaugă *Hellas*, numele latinesc al vechii Elade, şi *Venus*, numele latinesc al zeiței frumuseții, corespunzător gr. *Afrodita*, ambele prezente în aceeaşi poezie, ce trimite la lumea antică.

Nu vom insista asupra câmpurilor semantice uşor de identificat în poeziile din cele două volume şi care probează o îndeaproape cunoaştere a universului rural. E de

---

[8] Conf. *s-a ivit în drumul țării/ Un om la marginea de sat./.../ Cu paşii largi grăbindu-şi mersul,/ Venea în hainele-i nemțeşti* (*Străinul*).

[9] Încadrăm printre neologisme şi acest cuvânt, pentru că dicționarele îl consideră împrumutat din latină, dar vechimea lui este destul de mare, căci circulă încă din evul mediu, iar derivatele sale *cupar, cupăresc, cupărie* au devenit de multă vreme arhaisme. Este mai curând un împrumut mai vechi din greacă, direct sau prin filieră bulgară ori sârbă.

[10] Am inclus aici şi cuvintele *cantor, gală, ocean*, care în Transilvania s-ar putea datora şi influenței germane, simțită la Goga şi prin alți termeni, cu circulație în tot spațiul românesc, printre care: *ladă, rosmarin, smalț, şanț, şindilă, şorț, şură, turn*. În schimb nu l-am cuprins pe *canon*, care s-ar putea datora mai curând influenței slave, aşa de puternică în textele noastre vechi. Nu am inclus nici cuvintele *cioaie* (< *acioaie*, < it. *acciajo*) şi *doftor* (pentru care se trimite la limbile latină, franceză, germană), pentru caracterul lor învechit şi periferic.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

remarcat mulțimea de termeni folosiți pentru denumirea unor realități foarte apropiate, adesea confundabile, reclamând din partea locutorului cunoaștere temeinică a realității denumite, cu notele distincte pentru fiecare clasă de obiecte. Numai pentru terenul împădurit Goga se folosește, pe lângă *pădure*, (10 ocurențe), de *codru* (25 de ocurențe), *dumbravă* (11 ocurențe), *crâng* (2 ocurențe), *zăvoi* (1 ocurență), fiecare realitate denumită având note specifice. Nu l-am adus în discuție pe *luncă* (6 ocurențe), pentru că la Goga cuvântul denumește terenul din apropierea râului, iar nu terenul împădurit din apropierea râului (cf. *Straturile-n luncă/ Toate-s semănate,* ‹*Scrisoare*›).

În schimb merită toată atenția spectrul semantic al cuvintelor, cu conotații specifice vieții rurale și în consonanță cu starea sufletească dominantă. Verbul *petrece* actualizează, în cele 2 contexte în care apare, 2 sensuri specifice vorbirii populare, „a însoți" (*Ni s-ar stinge-atunci necazul/ Ce de mult ne petrecea* ‹*La groapa lui Laie*›); și „a conduce la groapă" (*Un popă-n grabnice tropare/ Te va petrece dimineață/ Și poate nimeni nu va plânge/ Plecarea asta din viață* ‹*Un om*›). Contextele în care apare cuvântul *pământ* probează adevărul că se pot actualiza sensuri dintre cele mai neașteptate, la care conduc conotațiile contextuale: alături de sensuri așteptate, ca „planetă locuită de oameni" (*în amurg târziu de vară/ Pământ și boltă se sărută* ‹*Noapte*›), sau „teren, întindere" (*tot pământul rotogol/ Era al lor odată* ‹*Dorința*›), „ogor" (*Vorbeau de bani... vorbeau de carte... de rodul slab ce-a dat pământul* ‹*Prima lux*›), apar sensurile „meleag natal": *Ne cheamă pământul* (titlul volumului al II-lea), „mormânt" (*Rămas bun, biete mâni de trudă,/ Atâta vreme-mpovărate,/.../ De-acum pământul vă așteaptă* ‹*Un om*›), dar și „viață" (*Să aibă tihn-un an ori doi/ Ori cât pământ mai are* (*Dorința*). Explicații pentru sensurile atât de diferite, chiar opuse, cum e cazul lui „viață" și „mormânt" există, cu atât mai mult cu cât ele provin din limbajul popular, ca un reflex al preceptului că orice vietate din pământ se trage („a căpătat viață") și în pământ se întoarce („își află sfârșitul, după moarte").

Sensuri aparte dezvoltă și cuvintele *domn* și *domnișoară*. Dincolo de sensurile peiorative cu care acestea circulă în limbajul popular, Octavian Goga exploatează atenția cu care sunt delimitate grupurile sociale în rândul mulțimii. Prin cuvântul *domn*[11] sunt desemnați opresorii (*domni vicleni jurau pe spadă/ Să sfarme sfânta noastră lege* ‹*Oltul*›; *Ne-au luat pășunea domnii, fără lege și-ntrebare* ‹*De demult*›), dar și oamenii de condiție aleasă, care se bucurau de respectul mulțimii (*Unu-i mort de astă-toamnă,/ Altul stă cu domni la masă* ‹*Părăsiți*›; *să roiască-n tindă/ Tot domni cu-nvățătură* ‹*Ruga mamei*›). Nota comună pentru cele două sensuri este neapartenența la grupul oamenilor de rând. Cu același sens este folosit și cuvântul *domnișoară*[12]: *Ce mâini frumoase are domnișoara* (*Dăscăliță*); *Să-l văd în hora mare/ Pe el c-o domnișoară* (*Ruga mamei*). Această

[11] Nu avem în vedere forma articulată, prin care este denumită divinitatea, Dumnezeu.

[12] Aparent este o mare deosebire între conotațiile de aici ale acestui cuvânt și cele cu care apare în *Baltagul* lui Mihail Sadoveanu. În realitate este vorba despre aceeași atitudine față de neapartenența la același grup, reală sau dorită, închipuită: Minodora Lipan este foarte mândră că Ghiță, fecior de dascăl, i se adresează în scrisoare cu apelativul *domnișoară*, dar mamei, care nădăjduiește ca fiica să trăiască în aceeași lege cu mama și cu bunica, rămânând în rând cu oameni de seama ei, cuvântul îi pare o blasfemie, din moment ce o admonestează: „să-mi faci asemenea rușine, să rămânem de râsul satului? Acuma ai ajuns domnișoară? [...] Nu mai știi ce-i curat, ce-i sfânt și ce-i bun de când îți umblă gărgăuni prin cap și te cheamă domnișoară!" (Sadoveanu 1967: 14).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

delimitare se face şi prin pronumele *dumneata*, care sugerează de fiecare dată respectul (*Câţi ai avea azi dumneata/ Nepoţi să-ţi zică: «Moşu...»* ‹*Bătrâni*›), asociat, însă, şi cu umbra zidului ce separă grupurile: *m-am trezit pe nesimţite/ Că-mi zice satul "Dumneata"* (*Casa noastră*); *Drăguţa mea de la podmol/ Mi-a zis sfioasă „dumneata"* (*Nepotrivire*). În ultimul caz nota de distanţare devine chiar explicită: *Iar când am prins-o de mijloc/ Şi-am sărutat-o lung pe gură,/ Mi s-a ascuns la piept şi-a plâns:/ „De ce te-ai dus la-nvăţătură?"*.

Dintre derivatele de la aceeaşi bază atrag atenţia cele care aparţin domeniului sinonimiei, iar acestea nu sunt puţine. *Cutremur* şi *cutremurare*, *fior* şi *înfiorare*, *nădejde* şi *nădăjduire*, *tremur* şi *tremurare*, *vis* şi *visare* conţin acelaşi nucleu semantic şi, cel puţin la nivelul primei receptări, de suprafaţă, conduc spre aceleaşi semnificaţii, evitând, însă, monotonia din planul expresiei. Într-o situaţie asemănătoare sunt *împăcare* şi *împăciuire*, *râs* şi *râset*, *gârbov* şi *gârbovit*. La analiza atentă a textului se constată însă, ca în cazul oricăror sinonime, că sensurile actualizate nu sunt chiar aceleaşi; *gârbov* conţine numai însuşirea (*gem umiliţii-n umbră/ Cu umeri gârbovi de povară* ‹*Rugăciune*›), pe când *gârbovit*, participiu al verbului *gârbovi*, este rezultatul unei acţiuni, al unui proces: *vedeam înşiruirea lungă/ Cum gârbovită-ncet înaintează* (*Clăcaşii*) sugerează că însuşirea este rezultatul poticnirilor celor din lunga înşiruire, de indivizi sau de generaţii, cât au suportat procesul gârbovirii.

În acelaşi fel sunt exploatate virtuţile cuvintelor cu valoare morfologică schimbată, puse în legătură cu derivatele al căror sens este apropiat: *amar* şi *amărăciune*, *adânc* şi *adâncime*, *înalt* şi *înălţime* etc. Pe lângă sensul mai concret ce pare a-l avea substantivul creat prin schimbarea valorii gramaticale a adjectivului (comp. *tot amarul se revarsă/ Pe strunele înfiorate* ‹*Rugăciune*› cu *Fiorul vechi de dragoste şi milă/ Mi-a înviat amărăciunea moartă* ‹*Înviere*›), ceea ce nu e deloc lipsit de importanţă nici măcar în comunicarea diurnă, acestea au şi un corp fonetic mai redus, făcându-le mai apte pentru textele poetice.

Întâlnim şi situaţii când în acest joc sunt atrase trei cuvinte: *rod*, *roadă* şi *rodire*; *cânt*, *cântare* şi *cântec*; *plâns*, *plânset*, *plânsoare*; *pribeag*, *pribegitor* şi *pribelnic*. Cuvintele sunt date, de obicei, ca sinonime, dar nu este prea greu de observat că fiecare dintre acestea cuprinde seme prin care se diferenţiază de celelalte din serie. Avantajul folosirii unor astfel de cuvinte este că, păstrând cititorul în interiorul aceluiaşi univers şi accentuând ideea urmărită, se evită monotonia, iar autorul este ferit de pericolul de şablonizare, prin exploatarea nuanţelor de sens ale fiecăruia dintre cuvinte.

Vom ilustra afirmaţia noastră cu substantivele *plâns*, *plânset*, *plânsoare*, fiecare în parte având o frecvenţă redusă, dar, incluse familiei, adaugă şi verbul *plânge*, cu 56 de ocurenţe, şi adjectivul *plâns*, cu 2 ocurenţe. Substantivul *plâns*, care este folosit numai de 3 ori (*Al vostru-i plânsul strunei mele* ‹*Plugarii*›; *Zadarnic cat stolul de visuri/.../ Şi dorurile mele scrise/ Pe faţa foilor de mură.../ Şi toate râsetele mele/ Din alunişul din zăvoi,/ Şi plânsul meu de-odinioară* ‹*Reîntors*›; *ochii stelelor mă mustră/ Şi plânsul stelelor mă doare* ‹*Noapte*›), actualizează un sens ce îi permite să apară în contexte asemănătoare cu ale lui *plânsoare* (*Nu-i jalea pătimirii tale/ Tremurătoarea ta plânsoare* ‹*În codru*›). Un sens foarte apropiat are *plânset*, care apare, de două ori, numai cu forma de plural (*Tu, frate plânsetelor noastre* ‹*Oltul*›; *uite-mi trec pe dinainte/.../ Oraşul înnegrit de fumuri/ Şi toate plânsetele mele* ‹*Casa noastră*›).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Cuvintele aici în discuție, cu contextele în care apar, pot oferi și argumente pentru contestarea sinonimiei lor: rezultat din substantivarea unui supin, apropiat semantic de participiu, *plâns* sugerează procesul interiorizat, mai abstract, spre deosebire de *plânsoare*, care, ajutat și de rezonanțele acustice, trimite mai curând la manifestările exterioare ale plânsului, apropiindu-se, din acest punct de vedere, de *plânset*. La rândul lor, *plânsoare* și *plânset* se deosebesc din perspectiva momentului actualizat de verb: *plânsoare* este numele unei acțiuni în derulare, acțiunea are loc în acel moment, pe când *plânset* este numele unei acțiuni încheiate; *plânsoare* sugerează o acțiune continuă, iar *plânset* una discontinuă, de aceea se folosește îndeosebi la plural[13].

Este impresionant numărul cuvintelor prin care se marchează timpul. Dacă mai luăm în considerație și numărul mare de ocurențe ale acestora (327), adică 1/54 cuvinte-text), timpul pare a-și pune amprenta pe tot și pe toate, fie că au fost, fie că sunt sau vor fi: *acum* (23), *altădată* (19), *apoi* (5), *astăzi* (11), *atunci* (38), *azi* (68), *clipă* (35), *curând* (2), *devreme* (12), *ieri* (1), *întârziat* (2), *mâ(i)ne* (3), *odată* (9), *odinioară* (8), *târziu* (5), *totdeauna* (2), *veac* (20), *veșnic* (12); *vreme* (50), *vreodată* (2).

Ceea ce e și ceea ce va fi este văzut și judecat prin trimitere la ceea ce era sau a fost; *in illo tempore* reprezintă momentele fericite din trecut, copilăria, a sa, a autorului, sau a colectivității românilor din Transilvania: *Demult, în vremi mai mari la suflet* (*Oltul*); *Demult, în vremi uitate, când mintea nu mai știe* (*Sufletul*); *Din vremi uitate, de demult* (*Noi*). *A fost demult* din *Dascălul* și *Reîntors* vine ca o cortină ce întrerupe reveria provocată de vremile trecute, luminoase, pentru a-l arunca pe nefericitul visător în prezentul apăsător: *Azi maștеră-i vremea* (*De la noi*); *azi/ Și vise și fulgere-s moarte* (*De la noi*); *Azi moare-nfiorarea cetăților de stele* (*Despărțire*); *Azi fulgerele mele-s stinse* (*Noapte*); *Mor azi cântecele-n pragul nopților de șezătoare* (*Așteptare*); *Azi e rău de satul nostru/ Și-i de cantor rău acuma* (*Cantorul Cimpoi*); *Azi țara ta-i supusă de jale* (*Sufletul*); *Ni-i țintirimul plin acuma... Movile nu mai pot să-ncapă* (*Noi ne-ntâlnim*); *acuma, undeva departe,/ Vreun călător în taina sării plânge,/ Ori, înșelat în visu-i de-o viață,/ El blestemă și mânile își frânge...* (*Fior*); *Tot mai părăsite-s astăzi/ Bietele piscuri cărunte* (*Așteptare*). Astfel de formulări, ca și altele încă, sunt actualizări ale ideii exprimate în *Tempora: alte vremi umblau odată,/ Când se-ndrăgeau de stele unii,/ Și alte azi, când cred în stele/ Numai poeții și nebunii*, în spatele lor rămânând însă totdeauna măcar o urmă de nădăjduire, căci *azi oamenii-învățați/ Așteaptă să se nască/ Un tânăr crai coborâtor/ Din legea românească* (*Dorința*), în pregătirea zilei de mâine: *Nou întrupatul suflet de Mesia,/ Va fi județul ceasului de mâne* (*Clăcașii*); *Simt duhul răzvrătirii negre,/ Înfricoșata zi de mâne* (*Graiul pânii*); *crește azi și crește mâne, de cer și de lumină dornic* (*Iubirea mea*).

Sub această cupolă a timpului se conturează viața satului românesc din Transilvania începutului de veac XX. Profunzimea și omniprezența sentimentului de tristețe ce domină viața sufletească a acestei lumi este sugerată de cuvinte prezente în înșirările anterioare: *plânge* (69 de ocurențe); *jale*, cu varianta *jele* (53 de ocurențe); *muri* (45 de ocurențe), *lacrimă* (41 de ocurențe); *mort*, adj. (32 de ocurențe); *durere* (28 de ocurențe); *greu*, adj., adv. (27 de ocurențe); *patimă* (23 de ocurențe); *frânge* (21 de

[13] Coordonata temporală a celor două cuvinte diferă, așa cum o probează și exemplele în care apar: *plânsoare* selectează prezentul, iar *plânset* trecutul, *plânsetele* marcând momentele de *plânsoare*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ocurenţe). Acestora li se adaugă alte cuvinte, formate de la aceeaşi bază[14], dar cu o frecvenţă mai redusă: *plâns*, subst. (3 ocurenţe) şi *plânsoare* (5 ocurenţe), *plâns*, adj. şi *plânset* (câte 2 ocurenţe), *jalnic*, cu varianta *jelnic* (10 ocurenţe), *jeli* (3 ocurenţe), *jelit* (1 ocurenţă); *moarte* (11 ocurenţe), *mort*, subst. (9 ocurenţe); *lăcrima* (2 ocurenţe), *înlăcrimat* (4 ocurenţe); *durea* (10 ocurenţe); *greu*, subst. (3 ocurenţe); *pătimaş* (1 ocurenţă), *pătimire* (2 ocurenţe); *frânt* (2 ocurenţe), *frântură* (1 ocurenţă).

Caracterul atotstăpânitor al acestui sentiment capătă contur în două moduri. Cele mai multe dintre poezii cuprind măcar unul dintre termeni: în volumul I doar în 3 din cele 41 de poezii termenii amintiţi lipsesc, iar în volumul al II-lea sunt absenţi doar în 7 din cele 44 de poezii. Proporţia este copleşitoare. A doua modalitate este aglomerarea cuvintelor din serie în acelaşi enunţ, fără a se ajunge însă la un laitmotiv[15]. Cuvântul *jale* apare în acelaşi enunţ cu *plânge* şi *lacrimă*, de cele mai multe ori numai cu unul dintre ele: *Al meu e cântul ce-n pustie/ Neputincioasa jale-şi plânge* (*Plugarii*); *îmbrăţişându-şi jalea plâng/ Şi tata şi feciorul* (*Noi*); *Nu-i jalea pătimirii tale/ Tremurătoarea ta plânsoare* (*În codru*); *De jalea-i răzleaţă va plânge amurgul* (*Lăutarul*), dar sunt şi enunţuri în care se asociază cu ambele: *jalea unei lumi, părinte,/ Să plângă-n lacrimile mele* (*Rugăciune*); *spunem cu toţii nevestelor noastre/ Să plângă cu lacrimi de jale* (*De la noi*).

Analiza sintagmelor în care apar cele 3 cuvinte pune în evidenţă aceeaşi atmosferă. Plâng oamenii: *nevestele plângând/ Sporesc pe fus fuiorul/ Şi-mbrăţişându-şi jalea plâng/ Şi tata şi feciorul* (*Noi*); *Ori plângi, vecine Niculaie?* (*Casa noastră*); *Eu plâng atunci* (*Dăscăliţa*); *plânge mama pe ceaslov/ Şi-n barbă plânge tata* (*Bătrâni*); *plânge-vor fraţii de-o lege* (*Lăutarul*); *Vreun călător în taina nopţii plânge* (*Fior*); *De-o zi-ntreagă plâng alături biata Mura cu fecioru* (*A murit*); *Cu hohot plâng poeţii dumnezei* (*Frumoasa cea din urmă*), dar plânge şi cea mai fericită perioadă din viaţa omului, copilăria: *Copilăria-şi plânge/ Comoara ei pierdută-n pribegie* (*Lăcaş străbun*), şi plânge întreg universul, prin mai tot din ceea ce-l compune: *jalea unei lumi, părinte,/ Să plângă-n lacrimile mele* (*Rugăciune*); *Plângea o floare de cicoare* (*Reîntors*); *Toate florile surate/ Plâng de dorurile tale* (*Asfinţit*); *parcă plâng copacii* (*Departe*); *doina se zbate şi frunzele plâng* (*Dimineaţa*); *Frunza plopilor pe plaiuri,/ Ochii stelelor pe creste,/.../ Plâng duioasa ta poveste* (*Aşteptare*); *plâng ochii stelelor senine* (*Învins*); *va plânge amurgul* (*Lăutarul*); *Avea atâta drept să plângă odinioară busuiocul* (*Noi ne-ntâlnim*); *Zadarnic plânge vântul şi nucii plâng* (*Zadarnic*); *Plânge-un clopot de cioaie* (*La stână*); *soare nu-i să-i plângă risipirea* (*Dăscăliţa*); *Cu lacrimi plâng genele zării* (*Dimineaţa*); *Plânge-o mierlă-ntr-o răchită* (*Pribeag*); *Plânge-un pui de ciocârlie* (*Toamna*). Nu mai e de mirare că şi strunele, cântecele în general sau doinele în particular plâng: *Povesteştntunecat-a pânii,/ Nu-i strună să te ştie plânge* (*Graiul pânii*); *glasul strunii să te plângă* (*Zile rele*); *cântecele noastre plâng/ În ochii tuturora* (*Noi*); *Al meu e cântul ce-n pustie/ Neputincioasa jale-şi plânge* (*Plugarii*); *Cântarea ta vecinic va plânge* (*Lăutarul*); *În cântec o schimbă pădurea de brazi/ Şi-n lume-o trimite să plângă* (*În munţi*); *plâng doinele şi râde hora* (*Plugarii*); *Aţi împletit atâta jale/ În doina voastră care plânge*

[14] Nu interesează aici dacă aceste cuvinte s-au format sau nu pe terenul limbii române.

[15] Din cele 17 ocurenţe ale cuvântului *Crăciun*, 15 se realizează în poezia *Colindă*; primul şi ultimul vers din cele 5 strofe sună *Moş Crăciun, Moş Crăciun,/.../ Moş Crăciun*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(*Graiul pânii*); chiar și nădejdea plânge: *plânge și n-are repaos/ Amarul nădejdilor noastre* (*Lăutarul*). Atmosfera creată de plânsul universal pare a submina ideea ridicării neamului, cu care Goga pornise la drum și pe care dorea să o promoveze[16].

Jalea a pus stăpânire pe tot ce există: *Doru-i greu și jalea-i multă* (*Cântece*). Întreg Ardealul e dominat de jale[17]: *să povestească lumii jalea/ Înstrăinatului Ardeal* (*Pe înserate*), și nici n-ar putea fi altfel când *jale duce Murășul/ Și duc tustrele Crișuri* (*Noi*). Nimic nu scapă acestui sentiment atotstăpânitor, de aceea struna știe numai două: *Una-i dor și alta-i jele* (*Cântece, II*). Dorul însuși e tot jale: *Să mângâie jalea nestinsului dor* (*Dimineața*). Venind din afunduri de vreme: *Vremea lungă câtă jale/ Scris-a-n sufletele noastre* (*La groapa lui Laie*), jalea a luat în stăpânire și visul: *fierbe tăinuita jale/ A visurilor sfărâmate* (*Oltul*), de aceea viitorul însuși se asociază cu jalea, pe care ar dori să o sfarme: *Să sfarme jalea din viitorime* (*Clăcașii*). Apăsat de sentimentul că *jale ne-ascunde zodia pribeagă* (*Noi ne-ntâlnim*), pune totul pe seama soartei: *Câtă jale le-a fost scrisă!* (*Părăsiți*); *atâta jale pare scrisă/ În ochii tăi curați și triști* (*Răsună toaca*); *Privesc la foc cu ochii stinși și reci/ Și-i jale scrisă-n zâmbetele lor* (*Frumoasa cea din urmă*); *V-a scris o jalnică poveste/ Ursita ne-nduratei firi* (*Trandafiri*). Apăsarea devine de nesuportat, riscând prăbușirea în imensul gol sufletesc: *Când de strigarea strunei mele/ Aș vrea plânsoarea ta s-o ferec,/ Se sfarmă coardele strivite/ De-atâta jale și-ntunerec* (*Graiul pânii*); salvarea o găsește în mărturisirea sfâșietorului sentiment prin cântec.

La baza realizării *Dicționarului limbajului poetic al lui Octavian Goga* a fost ideea de a pune la îndemâna cititorului un instrument care să faciliteze accesul în universul poetic și să asigure înțelegerea profundă a textului, realizat și receptat ca text poetic. Receptarea textului poetic presupune un proces de recreare din partea cititorului, oferind totdeauna noi deschideri, care sunt determinate, în ultimă instanță, și de starea sufletească a cititorului în momentul respectiv.

Acest proces de receptare creatoare, de re-creare a textului nu este însă arbitrar și nu poate lăsa loc arbitrarului, punând-o pe seama inspirației momentului. Receptorul textului poetic trebuie format în spiritul ideii că „încercarea de a sesiza sugestiile unui text poetic fără a-i cunoaște în prealabil baza sa noțională nu poate duce decât la manifestări (mai mult sau mai puțin deghizate) de ignoranță. Echivocurile ignoranței sunt prezentate uneori drept ambiguități și mistere ale poeziei, înlocuindu-se astfel efortul autentic de a ajunge la bogățiile succesive ale textului printr-o interpretare arbitrară, derivând exclusiv din intuiția cititorului"[18]. Oricare ar fi relația cititorului cu textul poetic,

---

[16] În *Fragmente autobiografice* Goga mărturisea că la începutul veacului al XX-lea „atmosfera literară de la noi era sub influența lui Eminescu și a *Epigonilor* lui; era o atmosferă de universală plângere; nu erau decât «file veștede», «file rupte», nu citeai decât poezii de renunțare, nu auzeai decât această tânguire în surdină, era resemnarea brațelor încrucișate. Aceasta nu putea să cadreze cu sentimentele pe care le aveam; o asemenea atmosferă de resemnare o găseam cu totul nepotrivită. Îmi ziceam: cum se poate ca un popor nou, aproape la începutul civilizației lui, la 20 de ani după emanciparea de sub turci, să se prezinte cu ochii plânși pe arena istoriei universale?" (Bălan 1974: 52).

[17] Vezi Moldoveanu 1993.

[18] Marcus 1979: 36.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

el trebuie să rămână în interiorul universului visat sau creat de poet[19]; în măsura în care posibilităţile i-o permit, cititorul poate doar să retuşeze acest univers, reflectat în oglinda sufletului său.

BIBLIOGRAFIE:

Bălan 1974	= Ion Dodu Bălan (ed.), *Octavian Goga, interpretat de...*, Editura Eminescu, Bucureşti.
Goga 1974	= Octavian Goga, *Fragmente autobiografice*, în Bălan 1974.
Sadoveanu 1967	= Mihail Sadoveanu, *Baltagul*, Editura pentru Literatură, Bucureşti.
Moldoveanu 1993	= Gheorghe Moldoveanu, *În Goga e jalea înstrăinatului Ardeal*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Ştefan cel Mare» Suceava", seria filologie,p. 59 – 62.
Marcus 1979	= Solomon Marcus, *Poetica matematică*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti.

THE STRUCTURE OF THE LEXIC IN GOGA'S POETRY

Abstract

The author, preoccupied by the realisation of „Dicţionarul limbii poetice a lui Octavian Goga", presents a few of the special lexical constructions encountered in the work of the poet.

The valued structures of the poetic lexic are being observed especially from the etymological and from the frequency perspective. Last, but not least, aspects of implicit poetic valencies of both key words and of those that lie at the basis of the analysed constructions are revealed.

Universitatea „Ştefan cel Mare", Suceava

[19] Volumul *Din larg* (*Poeme postume*), apărut în 1939, cuprinde şi poezia *Cântă moartea*, în care autorul îşi mărturisea sentimentul neîmplinirii idealurilor pentru care militase, preocupat fiind nu de câte-au fost, ci de câte-ar fi putut să fie: *Întreaga viaţă petrecută/ La căpătâiul meu răsare./ Şi cum, sub tâmpla mea fierbinte,/ O lume veche-mi reînvie,/ Nu câte-au fost îmi vin în minte,/ Ci câte-ar fi putut să fie.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

DESPRE SPECIFICUL SEMNULUI LINGVISTIC

DINU MOSCAL

La sémiologie de la langue a été bloquée, paradoxalement, par l'instrument même qui l'a créée: le signe[1].

Scopul studiului este relevarea specificităţii modului de semnificare a semnului lingvistic şi oferirea unei baze pentru o viziune unitară asupra acestuia. Modul în care un semn semnifică realitatea pe care o reprezintă aparţine ştiinţei numite semiologie, definită de către F. de Saussure ca „*une science qui étudie la vie des signes au sein de la vie sociale* [...]. Elle nous apprendrait en quoi consistent les signes, quelles lois les régissent"[2]. Prin modul specific de semnificare se arată în ce constă acesta ca un anumit tip de semn, iar o viziune unitară asupra sa reprezintă o contribuţie la o identitate mai clară a sistemului din care face parte, limba[3].

În primul paragraf al lucrării sale, *Semnele: o introducere în semiotică*[4], T. A. Sebeok afirmă că toate tipurile de semne implică o înţelegere a lor la orice nivel al existenţei vii: „Fenomenul care deosebeşte formele de viaţă de obiectele neînsufleţite este semioza. Aceasta poate fi definită simplu ca acea capacitate instinctivă a organismelor vii de a produce şi înţelege semne"[5]. Actul înţelegerii reprezintă însă o capacitate superioară, specific doar omului, iar acest fapt a fost arătat deja de Aristotel în *Politica*: „*Vocea* (*nearticulată*) *este doar semnul* plăcerii şi al durerii şi există şi la celelalte vietăţi, căci natura lor se ridică numai până la a avea simţirea plăcerii şi a durerii şi a o semnifica unele altora, pe când *limba serveşte la a exprima* ceea ce este folositor şi ce este vătămător, precum şi ce este drept şi ce este nedrept" (s. n.)[6]. Aristotel afirmă în acest fel că modul de semnificare al limbii este unul superior prin faptul că limba nu este simplă semnalizare imediată, ci este un proces care implică raţiunea[7].

---

[1] Benveniste 1969:134.

[2] Saussure 1968:33.

[3] Saussure 1968:34-35: „Pour nous [...] le problème linguistique est avant tout sémiologique, et tous nos développements empruntent leur signification à ce fait important".

[4] Problema abordată aici, semioza, nu impune discutarea distincţiei între semiologie şi semiotică (vezi U. Eco 2008:383-389).

[5] Sebeok 2002:19.

[6] Aristotel 2005:5.

[7] Vezi şi Descartes 1970:90-91: „Et on ne doit pas confondre les paroles avec les mouvements naturels qui témoignent les passions".

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Prin urmare, nu este deloc surprinzător ca în enumerarea făcută de Saussure să apară o serie de sisteme de semne care sunt toate din sfera umanului şi, în plus, limitează această serie numai la sfera semnelor i n t e n ţ i o n a l e , adică emise cu intenţia de a comunica[8]. Saussure defineşte limba drept „un système de signes exprimant des idées et par là, comparable à l'écriture, à l'alphabet des sourds-muets, aux rites symboliques, aux formes de politesse, aux signales militaires, etc. etc."[9]. Definiţia propriu-zisă – „ un sistem de semne ce exprimă idei" – este oarecum prea generală[10], de aici şi posibilitatea de a o considera comparabilă cu două serii de sisteme cu care se află în raporturi diferite. Scrisul şi alfabetul surdo-muţilor nu sunt altceva decât două variante la nivelul expresiei prin schimbarea materiei semnificantului (substanţa expresiei), iar celelalte sisteme amintite sunt mai puţin compatibile cu limba (elementele nu se combină între ele, eventual se constituie în „texte" fixe, cum este în cazul riturilor)[11]. Din punctul de vedere al semiozei, limba este sistemul cel mai complex[12] şi este singurul sistem autonom la nivelul semiozei elementelor componente. Semioza celorlalte semne intenţionale implică limba la nivelul semnificatului, în sensul că ele rezistă în societate datorită limbii, care le explică şi le menţine semnificaţia. Limba intră în serie cu celelalte sisteme de semne arbitrare numai din punctul de vedere al arbitrarietăţii semnului lingvistic, dar nu şi din punctul de vedere al autonomiei semiologiei/ semiozei. Semnul lingvistic este arbitrar, dar este şi autonom. Orice alt semn arbitrar nu este autonom, ci îşi constituie semnificatul prin intermediul limbii. S p e c i f i c i t a t e a semnului lingvistic faţă de toate celelalte semne arbitrare constă în a u t o n o m i a s e m i o l o g i e i / s e m i o z e i lui.

Autonomia semiologiei semnului lingvistic presupune ca între semnificant şi semnificat să nu intervină o instanţă intermediară, aşa cum este cazul semnelor din sistemele care intră în serie cu limba. Problematica autonomiei prezintă două faţete bine cunoscute din discuţiile referitoare la natura arbitrară a semnului lingvistic: semioza onomatopeelor şi „arbitrarul relativ"[13]. O perspectivă adecvată obiectului de cercetare – raportul semnificant-semnificat – arată că raportul de semnificare nu poate fi supus obiecţiilor prin exemplul onomatopeelor sau al celor „relativ motivate", cum le numeşte Saussure[14], deoarece în ambele cazuri argumentul vine din afara obiectului supus cercetării, adică semnul lingvistic ca entitate bazată pe raportul dintre semnificat şi semnificant. În cazul onomatopeelor, argumentul vine dinspre referent, fie că este vorba

---

[8] *Cf.* Guiraud 1971:29: „Un signe est un stimulus – c'est-à-dire une substance sensible – dont l'image mentale est associée dans notre esprit à celle d'un autre stimulus qu'il a pour fonction d'évoquer *en vue d'une communication*" (s. n.), Eco 2008:15: „La semiologia studia tutti i fenomeni culturali come se fossero sistemi di segni – partendo dall'ipotesi che in verità tutti i fenomeni di cultura siano sistemi di segni e cioè fenomeni di comunicazione".

[9] Saussure 1968:33.

[10] *Cf.* Benveniste 1969:6-7: „Saussure se borne à en citer rapidement quelques-uns [des systèmes], sans d'ailleurs en épuiser la liste, puisqu'il n'avance aucun critère délimitatif".

[11] *Cf.* Benveniste 1969:7: „...le 'mythe', qui accompagne le 'rite'; le 'protocole' qui règle les formes de politesse. Ces signes, pour naître et s'établir comme système, supposent la langue, qui le produit et les interprète. Ils sont donc d'un ordre distinct, dans une hiérarchie à définir".

[12] *Cf.* Saussure 1968:101: „... la langue, le plus complexe et le plus répandu des systèmes d'expression". Vezi şi Fehr 2000:108.

[13] *Cf.* Saussure 1968:100-103, 180-184.

[14] *Ibid.*, 181.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

despre referentul propriu-zis, de exemplu, cântatul cucului, redat în limba română prin *cucu*, fie că este vorba despre referentul asociat, cuvântul *cuc* în limba română, însă referentul nu intră în cadrul discuției despre natura semnului lingvistic. În cazul arbitrarului relativ argumentul vine tot din afara obiectului cercetării, de această dată din limbă, cum sunt exemplele date de Saussure: fr. *dix-huit, soixante-dix* etc. De fapt, aceste cazuri trebuie luate în considerare numai în ceea ce privește autonomia semiologiei semnului lingvistic, în sensul că semiologia onomatopeelor sau a cuvintelor „relativ motivate" poate fi considerată ca intermediată printr-un raport natural în cazul onomatopeelor sau prin limbă în cazul cuvintelor „relativ motivate".

Discutarea acestor două chestiuni pornește de la premisa că semnul lingvistic este arbitrar, deși teoria nu a fost total lipsită de contestări. Obiecția care a provocat mai multe reacții a fost adusă de Benveniste într-un articol publicat în articolul *Nature du signe linguistique*, publicat în 1939[15]. Autorul consideră că Saussure argumentează arbitrarietatea prin recurgerea la un al treilea element și anume realitatea, atunci când afirmă: „nous voulons dire qu'il est *immotivé*, c'est-à-dire arbitraire par rapport au signifié, avec lequel il n'a aucune attache naturelle dans la réalité"[16], însă interpretarea sa se îndepărtează de teoria lui Sausure, așa cum o arată cel mai clar Lucidi: „unicamente in base all'inessata valutazione delle definizioni e ad un malinteso formale, il Benveniste è pervenuto alla sua interpretazione"[17]. Problema arbitrarului a avut parte de interpretări inadecvate chiar la Sechehaye, Bally și Frey în răspunsul dat de Societatea de Lingvistică din Geneva, atunci când situează arbitrarul între semnificant și obiect: „Qu'il y ait contradiction ou pas, qu'il s'agisse d'un trait fondamental ou accessoire, cet arbitraire existe cependant. Entre la série de phonèmes *b-ö-f* et l'animal que cette série sert à désigner en français, il n'y a aucun lien de nécessité naturelle en vertu duquel l'un appellerait l'autre"[18]. Arbitrarietatea nu este negată, însă argumentul este în afara raportului la care se referă. Într-o intervenție anterioară, Bally reluase deja teza motivării relative de la Saussure: „Ce caractère [arbitraire] du signifiant a pour conséquence que le lien qui le rattache au signifié n'est pas (au point de vue statique) fondé *en nature*, mais est purement conventionnel, à la différence du signe motivé, dont le signifiant rappelle en quelque manière l'idée qu'il exprime: *colibri* est arbitraire, *oiseau-mouche* motivé (cf. *Cours* p. 180 ss. et *passim*). Ce n'est pas autre chose que la distinction entre *phusei* et *thesei* du Cratyle de Platon"[19]. Și în acest caz Bally se îndepărtează de teza lui Saussure, atunci când afirmă că „*le signifiant* rappelle en quelque manière *l'idée* qu'il exprime" (s. n.), un al doilea argument în acest sens fiind tocmai trimiterea sa la distincția *phusei* : *thesei*. Această afirmație conduce la ideea că semnele lingvistice s-ar împărți în două serii – motivate (*phusei*) și nemotivate (*thesei*) – și ar anula posibilitatea elaborării unei viziuni unitare asupra semnului lingvistic din perspectiva semiozei sale. Raportul între semnificant și idee este absolut arbitrar, indiferent de exemplul dat. În cazul fr. *oiseau-mouche* există un raport extrasemiologic, în sensul că semnificantul se raportează la alți

[15] Benveniste 1966:49-55.
[16] Saussure 1968:101.
[17] Lucidi 1950:196, vezi și Ege 1949.
[18] Sechehaye et alii 1941:167. Redăm și nota autorilor la titlul acestui articol: „Cette déclaration a été rédigée à la suite d'une décision prise par le Comité de la Société genevoise de Linguistique, le 7 juin 1941".
[19] Bally 1940:202.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

semnificanţi atunci când acesta este privit ca referent al limbii şi nu ca semn, adică numai în metalimbaj. Motivarea există în actul alegerii semnificantului, şi nu în cadrul raportului de semnificare dintre semnificantul ales pe baza unei motivări (de natură metaforică în cazul fr. *oiseau-mouche*) şi semnificat.

Apariţia acestor abateri la lingvişti importanţi chiar în contextul încercării lor de a susţine arbitrarietatea semnului lingvistic arată că există o tendinţă ca problema semiologiei semnului lingvistic să fie tratată în afara cadrului temei, adică raportul dintre semnificat şi semnificant. Ceea ce interesează este cum pot ajunge asemenea argumente să intervină în cadrul discuţiei despre arbitrarietatea semnului lingvistic şi dacă prin acestea se explică în vreun fel semiologia semnului lingvistic aşa cum alte semne arbitrare sunt fixate şi explicate prin limbă. Este vorba despre trei argumente externe semiologiei semnului lingvistic: raportul semnificat – referent, raportul semnificant – referent (onomatopeea, dar unde trebuie adusă în discuţie şi interjecţia) şi cuvintele „motivate relativ", adică raportul semnificant – limbă.

Argumentul raportului arbitrar semnificat – referent apare mai degrabă în urma unei confuzii cu raportul semnificat – semnificant. Este un fapt incontestabil că între semnificat şi referent nu există o legătură naturală. Saussure consideră că o astfel de legătură naturală o prezintă simbolul (vezi citatul redat la nota următoare), iar acesta este şi motivul pentru care preferă termenul *semn* în locul termenului *simbol*. Argumentul se deplasează apoi spre componenta raţională a raportului semnificat – referent atunci când vorbeşte despre un raportul raţional ca bază a simbolului, bază care, consideră Saussure, lipseşte în cazul semnului lingvistic: „On pourrait aussi discuter un système de symboles, parce que le symbole a un rapport rationnel avec la chose signifiée (voir p. 101[20]); mais pour la langue, système de signes arbitraires, cette base fait défaut, et avec elle se dérobe tout terrain de discussion; il n'y a aucun motif de préférer *sœur* à *sister*, *Ochs* à *bœuf*, etc."[21]. Exemplele din final trebuie interpretate ca referindu-se la raportul semnificat – semnificant, însă se observă clar că argumentele aduse privesc raportul cu referentul: „le symbole a un rapport rationnel avec *la chose* signifiée; mais pour la langue..." (s. n.). În ceea ce priveşte acest din urmă raport (cel cu referentul) în cazul limbii, Ernst Cassirer consideră că „un cuvînt nu ar putea «semnifica» un lucru dacă nu ar exista cel puţin o identitate parţială între ele. [...] Fără o astfel de legătură naturală, un cuvînt al limbajului omenesc nu şi-ar putea îndeplini sarcina; el ar deveni ininteligibil"[22]. Lăsând momentan la o parte observaţia că ar trebui să existe o legătură naturală, trebuie admis faptul că cealaltă este, în esenţă, o observaţie pertinentă: că ar trebui să existe o legătură între cuvânt şi obiect. Cassirer presupune o „legătură naturală", însă, după observaţiile făcute mai sus, aceasta ar presupune o relaţie de semnificare între semnificant şi obiect, lucru care nu este caracteristic semnului lingvistic. Suntem însă obligaţi să admitem că vorbirea este o activitate raţională (nu una pur naturală). Astfel, legătura „naturală" despre care

[20] Paragraful la care se referă este: „On s'est servi du mot symbole pour désigner le signe linguistique. Ou plus exactement ce que nous appelons le signifiant. Il y a des inconvénients à l'admettre, justement à cause de notre premier principe. Le symbole a pour caractère de n'être jamais tout à fait arbitraire; il n'est pas vide, il y a un rudiment de lien naturel entre le signifiant et le signifié. Le symbole de la justice, la balance, ne pourrait pas être remplacé par n'importe quoi, un char, par exemple".

[21] Saussure 1968:106-107.

[22] Cassirer 1994:158-159.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

vorbeşte Cassirer nu corespunde unei asemenea activităţi. În cazul cunoscutului triunghi semiotic raportul cu realitatea este redat ca raport de desemnare între semnificat şi referent, fără să se arate însă în mod clar baza acestei legături directe redate în triunghi printr-o linie continuă. Lingvişti cunoscuţi consideră că în semnificat se regăseşte o parte din trăsăturile referentului[23]. Făcând abstracţie de orientarea sa marxistă, Adam Schaff face o afirmaţie care se verifică în limbă: fie copie realităţi, fie creează realităţi[24]. Că aceste copii sunt parţiale, imperfecte, subiective, acestea sunt chestiuni ce privesc capacitatea de cunoaştere a omului şi perspectiva din care omul priveşte realitatea şi nu limba în sine. Semnificatul reflectă întotdeauna nişte calităţi ale referentului, după modul de percepere al omului şi din perspectiva limbii şi culturii în care se situează, indiferent dacă este vorba despre realităţi pe care le desemnează sau despre realităţi pe care întâi le creează. Dat fiind că reia prin abstractizare o parte din trăsăturile realităţii numite sau că referentul este construit prin limbă, semnificatul se află în relaţie motivată cu referentul[25]. În acest sens, se poate afirma că între semnificat şi referent există un raport raţional intersubiectiv. Se poate considera – reluând cuvintele lui Cassirer – că există „o identitate parţială" între cuvânt (adică semnificatul) şi realitate, deşi infimă şi fără cunoaştere clară[26] a obiectului. Însă această chestiune nu este în fapt o chestiune de limbă, ci este o problemă de cunoaştere a realităţii în principiile sale prime, care presupune o trecere de la o cunoaştere funciar descriptivă la o cunoaştere efectivă a principiului existenţei obiectului. Această identitate parţială din cadrul raportului dintre semnificat şi referent nu justifică raportul de semnificare şi nici nu poate fi utilizat ca argument împotriva autonomiei semiologiei semnului lingvistic pentru că nu influenţează în vreun fel raportul dintre semnificant şi semnificat.

Raportul semnificant – referent este prezentat de către Saussure ca primul posibil argument împotriva arbitrarietăţii în cazul onomatopeelor şi anume că alegerea semnificantului nu ar fi întotdeauna arbitrară. Ceea ce interesează în cazul de faţă este dacă semiologia unei onomatopee este explicată sau susţinută prin raportul semnificantului cu referentul. Saussure le elimină din discuţie afirmând că „elles ne sont jamais des éléments organiques d'un système linguistique", că sunt în număr redus, că nu sunt decât cel mult o imitaţie aproximativă în cazul onomatopeelor autentice şi că originea lor simbolică este în parte contestabilă[27]. Toate aceste argumente sau afirmaţii nu pot însă nega că alegerea semnificatului în cazul onomatopeelor nu este arbitrară. De exemplu, onomatopeea din limba română *cu-cu* semnifică 'cântatul cucului'. Nu se poate afirma că semnificantul este o alegere absolut arbitrară, căci există o asemănare între semnificant şi cântecul cucului, sau, cum spune Eugen Lerch, este „[eine] Nachbildung *mit den Mitteln der Sprache*, d. h. mit Vokalen und Konsonanten"[28]. Problema pe care trebuie să o rezolve lingvistul, aşa cum arată şi Eugen Lerch atunci când vorbeşte despre

[23] Vezi Kleiber 1997, Adam Schaff 1966.
[24] Schaff 1966:175.
[25] Vezi Coseriu 1988:105: „Die Bedeutung enthält also nur die Möglichkeit des Seienden, das So-und-so-Sein, und nicht das Seiende". (Aşadar, semnificaţia conţine doar modul posibil de a fi al obiectului, acel aşa-şi-a-fi-aşa, şi nu obiectul concret).
[26] Vezi Leibniz 1972.
[27] Saussure 1968:101-102
[28] Lerch 1939:151.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

iluzia caracterului simbolic al anumitor cuvinte, este să arate ce fel de relație există între semnificantul onomatopeei și realitatea desemnată: „Bei dieser Schlage kann die Frage, die die Sprachwissenschaft zu stellen hat, nicht sein, ob die Beziehung zwischen Wortkörper und bezeichnetem Gegenstand bestehe, sondern: welcher Art diese Beziehung sei. Sie besteht (soweit sie besteht) nicht in der Aussenwelt, sondern im Bewusstsein des Sprechenden"[29]. Observația că relația dintre materia sonoră a cuvântului și lucrul desemnat apare în conștiința vorbitorului este ușor de dovedit. Astfel, în exemplul dat, onomatopeea *cucu* nu semnifică cântecul cucului în virtutea asemănării existente în urma unei imitații, ci în urma asocierii acestui semnificant cu semnificatul 'cântecul cucului', așa cum este în cazul oricărui semn lingvistic. Asocierea dintre semnificant și referent apare în conștiința vorbitorului numai în metalimbaj, atunci când onomatopeea *cucu* devine referent al semnului identic *cucu*. În realitate, după cum afirmă și Kr. Nyrop, asocierea se face în urma acceptării unei tradiții în ceea ce privește semnificantul, iar vorbitorul asociază sunetul din natură cu onomatopeea care îl imită și nu onomatopeea cu sunetul imitat: „On ne comprend pas, d'ordinaire, à quel point nous sommes dupés de la tradition et esclaves de l'habitude: nous n'observons pas nous-mêmes, nous entendons ce que nous attendons à entendre pour y être préparés dès les temps où nous commencions à parler"[30]. Această asociere nu aparține însă numai metalimbajului, ci stă și la baza semnului lingvistic respectiv, în sensul că în planul genezei forma semnificantului este urmarea unei alegeri motivate de referent. Însă această motivare a formei semnificantului nu are nici o influență asupra raportului dintre semnificatul și semnificantul onomatopeei *cucu*. Eric Buyssens afirmă foarte clar acest lucru:

> „Or un tel acte [le choix d'un signifiant par un individu, par l'individu qui est le premier à l'utiliser] n'intéresse le linguiste que de façon secondaire: l'objet primordial de la linguistique est le signe à valeur sociale, le signe que tous les individus sont d'accord pour l'employer. Pour qu'on puisse dire qu'un signe nouveau fait partie de la langue considérée, il faut que la groupe l'ait adopté: *coucou* n'est devenu français que le jour où le Français en général se sont mis à l'employer. Cet accord est un deuxième fait historique; on l'appelle la convention"[31].

Argumentele aduse în favoarea existenței unei situații speciale în cazul onomatopeei nu intră în cadrul problemei semiozei. Semiologia onomatopeei nu diferă cu nimic față de celelalte semne lingvistice, iar funcționarea onomatopeei ca semn lingvistic nu se explică prin motivarea din planul genezei. Semiologia sa este absolut arbitrară și este autonomă. În definitiv, problema unei semioze particulare în cazul onomatopeelor apare în urma coincidenței dintre obiectul desemnat prin onomatopee (sunetul din natură) și materia semnificantului (substanța expresiei) semnului lingvistic. Guiraud arată la ce nivel poate exista o influență a obiectului desemnat asupra semnificantului, adică la

[29] *Ibid.*, 150.
[30] Nyrop 1908:19.
[31] Buyssens 1960:414. Trebuie făcută mențiunea că în acest studiu autorul consideră că prin convenție se elimină arbitrarul semnului lingvistic, însă această afirmație nu se păstrează în cadrul în care este afirmată arbitrarietatea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

nivelul creației și structurilor lexicale, însă acest lucru nu are nici o relevanță în planul semiologiei onomatopeelor[32]. În ceea ce privește interjecția, aceasta poate să nu fie semn lingvistic, dacă prin interjecție înțelegem actul propriu-zis al emiterii nearticulate de sunete vocalice ca reacție la un anumit stimul. Acestea sunt interpretabile de către cel care le aude, dar nu există intenție de a comunica la emițător. În acest caz, ele sunt doar niște semnale. Când există intenția, este vorba despre o imitație a interjecției propriu-zise (emitere nearticulată de sunete vocalice) și, prin urmare, există o dublă articulare, așa ca și în cazul onomatopeelor și a oricărui alt semn lingvistic.

Raportul semnificant – limbă presupus în cazul cuvintelor „relativ motivate", așa cum le numește Saussure, ar constitui un argument că nu toate semnele sunt absolut arbitrare și că unele cuvinte ar atinge numai un anumit grad de arbitrarietate[33]. Ca și în cazul onomatopeelor, argumentul vine din afara cadrului semiozei, chiar din afara triunghiului semiotic. Motivarea despre care se vorbește se situează tot în planul genezei. În planul semiozei, întrebarea la care trebuie dat un răspuns este dacă între semnificantul unui cuvânt „relativ motivat" precum fr. *dix-huit* și semnificatul 'dix-huit' există un raport motivat. Ca și în cazul raportului semnificant – referent, motivarea aparține vorbitorului și se situează numai la nivelul metalimbajului. Dacă acest tip de motivare ar diminua arbitrarietatea sau ar explica semnificatul acestor cuvinte, atunci etimologia ar fi o știință a motivării semnelor lingvistice. O astfel de teorie ar putea fi susținută numai în cazul în care cuvintele care motivează noul cuvânt (*dix* și *huit* pentru *dix-huit*) ar fi ele însele motivate, iar limba ar funcționa pe principii logico-matematice. Acest lucru se întâmplă la Platon, în *Kratylos*, și este un fapt absolut justificat în cadrul perspectivei asumate.

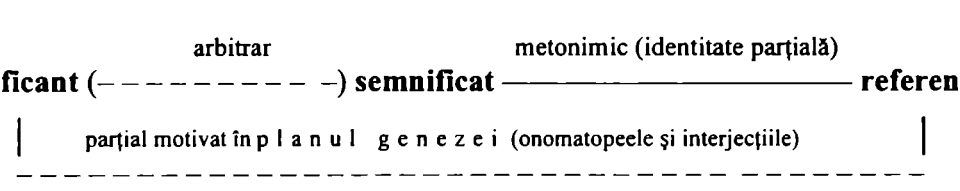
Având în vedere observațiile făcute cu privire la semiologia semnului lingvistic, se poate considera că semnul lingvistic este arbitrar și autonom în semiologia sa, iar acest fapt oferă baza pentru o viziune unitară asupra semnului lingvistic și conferă identitate sistemului pe care îl constituie între celelalte sisteme de semne arbitrare. Redarea schematică printr-un triunghi a raporturilor dintre elementele constitutive și referent reflectă o alegere în urma lipsei unei distincții între dintre planul existenței semnului lingvistic, al funcționării sale, și planul genezei (formei semnificantului). Funcționarea semnului lingvistic are la bază doar două raporturi: cel de semnificare (raportul arbitrar dintre semnificant și semnificat) și cel de desemnare (raportul m e t o n i m i c , dintre semnificat și referent, în sensul că există o identitate parțială între semnificat și trăsăturile referentului așa cum sunt ele percepute de ființa umană. Schematic, acest fapt presupune o reprezentare liniară. Planul genezei a fost adăugat schemei doar pentru a arăta natura și statutul raportului dintre semnificant și referent în cazul onomatopeelor și al interjecțiilor (cuvintelor interjecționale), plan care poate reflecta alegeri atât în funcție de referent, cum este în cazul onomatopeelor și al interjecțiilor, datorită identității dintre referent (sunet) și substanța expresiei semnului lingvistic, dar și în funcție de alte semne lingvistice, cum este cazul cuvintelor „parțial motivate". La rigoare, se poate afirma că geneza (formei)

[32] *Cf.* Guiraud 1967, unde autorul, deși dovedește cu argumente foarte clare motivarea etimologică, acesta nu afirmă nicăieri că ar exista și o motivare în planul funcționării, chiar dacă face trimitere la unele articole citate aici mai sus.

[33] Vezi și Guiraud 1971:14-15.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

semnificantului are la bază o alegere motivată, cel puţin una exclusiv subiectivă. Însă alegerea motivată a (formei) semnificantului nu are nici o relevanţă în planul semiologiei semnului lingvistic: nici nu constituie o bază, nici nu explică în vreun fel semiologia sa.

În seria sistemelor de semne arbitrare intenţionale, sistemul limbii se constituie din elemente a căror semioză nu implică vreun alt cod sau elemente intermediare şi care nu diferă între ele în planul semiologiei în funcţie de geneza semnificantului. Semnul lingvistic este arbitrar şi autonom, fapt specific numai elementelor constitutive ale limbii, ceea face ca ea să se constituie ca instanţă intermediară în planul mai larg al sistemelor de semne arbitrare.

BIBLIOGRAFIE:

Aristotel 2005 = Aristotel, *Politica*, Traducere de El. Bezdechi, Antet XX Press, Filipeştii de Târg, 2005.

Bally 1940 = Charles Bally, *L'arbitraire du signe. Valeur et signification*, în „Le Français moderne", Tome VIII, 1940, p. 196-205.

Benveniste 1966 = Émile Benveniste, *Nature du signe linguistique*, în *Problèmes de linguistique générale*, Gallimard, 1966, p. 49-55.

Benveniste 1969 = Émile Benveniste, *Sémiologie de la langue*, în „Semiotica", I, 1969, p. 1-12,127-135.

Buyssens 1960 = Eric Buyssens, *Le structuralisme et l'arbitraire du signe*, în SCL, 3, 1960, p. 403-416.

Buyssens 1940-1941 = Eric Buyssens, *La nature du signe linguistique*, în „Acta linguistica", II, 1940-1941, p. 83-86.

Cassirer 1994 = Ernst Cassirer, *Eseu despre om. O introducere în filozofia culturii umane*, traducere de Constantin Coşman, Humanitas, Bucureşti, 1994.

Coseriu 1988 = E. Coseriu, *Die Sprache zwischen φύσει und θέσει*, în „Natur in den Geisteswissen-schaften I", Tübingen, 1988, p. 89-106.

Coseriu 2003 = E. Coseriu, *Geschichte der Sprachphilosophie*, A. Francke Verlag, Tübingen und Basel, 2003.

Descartes 1970 = René Descartes, *Discours de la Méthode*, Introduction d'Alain et Paul Valéry, Édition établie, présentée et annotée par Samuel S. de Sacy, Gallimard, Paris 1970.

De Mauro 1978 = Tullio De Mauro, *Introducere în semantică*, În româneşte de Anca Giurescu, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1978.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Eco 2008 = Umberto Eco, *La struttura assente. La ricerca semiotica e il metodo strutturale*, Bompiani, Milano, 2008

Ege 1949 = Niels Ege, *Le signe linguistique est arbitraire*, în „Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague, Vol. V, 1949, p. 11-29.

Fehr 2000 = Johannes Fehr, *Saussure entre linguistique et sémiologie*, traduit de l'allemand par Pierre Caussat, PUF, Paris, 2000.

Guiraud 1967 = Pierre Guiraud , *Structures étymologiques du lexique français*, Librairie Larousse, Paris, 1967.

Guiraud 1971 = Pierre Guiraud, *La sémiologie*, PUF, Paris, 1971.

Kleiber 1997 = Georges Kleiber, *Sens, référence et existence: que faire de l'extra-linguistique?*, în „Langages", 1997, nr. 127, pp. 9-37.

Leibniz 1972 = G. W.Leibniz, *Meditaţii cu privire la cunoaştere, adevăr şi idei*, în „Opere filozofice", I, traducere de Constantin Floru, studiu introductiv de Dan Bădărău, notiţe introductive şi note de Dan Bădărău şi Constantin Floru, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1972, p. 23-38.

Lerch 1939 = Eugen Lerch, *Vom Wesen des sprachlichen Zeichens*, în „Acta linguistica", I, 1939, p.145-161.

Lucidi 1950 = Mario Lucidi, *L'equivoco de « l'arbitraire du signe ». L'iposema*, în „Cultura Neolatina", 1950, p. 185-208.

Martinet 1949 = André Martinet, *La double articulation linguistique*, în „Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague, Vol. V, 1949, p. 30-37.

Naert 1947 = Pierre Naert, *Arbitraire et nécessaire en linguistique*, în „Studia Linguistica", 1, 1947, p. 5-10.

Nyrop 1908 = Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, Copenhague Gyldendalske Boghandel Nordisk Vorlag, Leipzig-New York-Paris, 1908

Platon 1978 = Platon, *Kratylos*, în „Opere III", traducere, lămuriri preliminare şi note de Simina Noica, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978.

Saussure 1968 = Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, publié par Charles Bally et Albert Sechehaye, avec la collaboration de Albert Riedlinger, Payot, Paris, 1968.

Schaff 1966 = Adam Schaff, *Langage et réalité*, în « Problèmes du langage », É. Benveniste *et alii*, NRF, Paris, 1966.

Sebeok 2002 = Thomas A. Sebeok, *Semnele: o introducere în semiotică*, traducere de Sorin Mărculescu, Humanitas, Bucureşti, 2002.

Sechehaye *et al.* = Albert Sechehaye, Charles Bally, Henry Frey, *Pour l'arbitraire du signe*, în „Acta linguistica", II, 1941, p. 165-169.

LE SPECIFIQUE DU SIGNE LINGUISTIQUE

Résumé

Le signe linguistique occupe une place spéciale dans la série des signes arbitraires grâce à son autonomie sémiologique. Le rapport signifié – signifiant est non seulement arbitraire, mais, par rapport aux autres signes arbitraires, où ce rapport est établi et maintenu par la langue, le signe linguistique n'a pas besoin d'une instance intermédiaire. Ainsi les rapports signifié – référent, signifiant – référent ou signifiant – langue, tous utilisés comme arguments dans les discussions

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

visant l'arbitraire du signe linguistique, même si cet arbitraire ne concerne que le rapport signifié – signifiant, sont analysés séparément afin de relever dans chaque situation le type de rapport et leur pertinence dans le plan sémiologique (le rapport signifié – signifiant). Le rapport de signification est toujours autonome, même dans le cas de l'onomatopée ou de l'interjection, à condition que le signe linguistique soit considéré au plan du fonctionnement (la parole). Au plan de la genèse, il existe une motivation évidente pour ce qui est du choix du signifiant des onomatopées et des interjections et un autre type de motivation pour ce qui est des mots «relativement motivés» (Saussure). Cela est pertinent pour l'étude de l'étymologie, mais non dans le plan du fonctionnement, où tout signe linguistique est arbitraire et autonome.

Academia Română – Filiala Iaşi,
Institutul de Filologie Română „A. Philippide",
Str. Codrescu, Nr. 2
dinumoscal@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

INFLUENȚA CÂTORVA ELEMENTE RETORICE ÎN ÎNȚELEGEREA ȘI ACCEPTAREA DISCURSULUI POLITIC

ANABELLA-GLORIA NICULESCU-GORPIN

Articolul de față își propune să analizeze modul în care câteva elemente tradițional considerate retorice (structura enunțului, repetiția, paralelismul sintactic, negația) pot contribui la înțelegerea și acceptarea unui discurs politic. Analiza are drept corpus singura confruntare directă, televizată, dintre candidații finali pentru funcția de președinte al României din anul 2004 – Traian Băsescu și Adrian Năstase.

Vom discuta, pe scurt, cadrul teoretic și câteva aspecte ale persuasiunii pentru a ne opri asupra definiției adoptate în lucrarea de față. Plecând de la teoria relevanței și a factorilor care influențează efortul de procesare, vom discuta câteva elemente retorico-structurale frecvent utilizate în cadrul corpusului nostru, elemente care pot contribui la creșterea sau scăderea unora dintre acești factori. Pentru a ne susține ipoteza vom analiza câteva exemple sugestive.

1. CONSIDERAȚII TEORETICE

1.1 Persuasiunea

Persuasiunea este adusă în discuție mai ales în cazul analizării discursurilor politice. Acest lucru se poate datora faptului că persuasiunea a fost pusă în legătura cu retorica, arta și știința elaborării discursului, discurs care avea loc de cele mai multe ori în contexte politice și încerca să convingă auditoriul, să îi determine pe cei prezenți să fie de acord cu propunerea pe care vorbitorul o supunea atenției publicului.

Fenomenul persuasiunii poate fi și trebuie abordat interdisciplinar. Fără a ne opri prea mult aici asupra acestui aspect, vom menționa doar că persuasiunea este considerată efectul perlocuționar *par excelance*[1]. Cele mai multe încercări de a analiza efectele perlocuționare s-au soldat doar cu clasificări sau tipologii, neoferind definiții sau caracterizări complete ale persuasiunii, poate pentru că aceste efecte nu sunt efecte pur lingvistice, ci se află la granița mai multor discipline: pragmatica, psihologia, sociologia, poate chiar și neurologia.

[1]Davis 1980, Gaines 1979, Gu 1993, Marcu 2000, Zhu 2004.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Cercetările din cadrul psihologiei sociale (socio-psihologia) au propus diferite definiții ale persuasiunii și au oferite câteva modele. După o analiză succintă a celor mai importante, ne vom opri asupra definiției și modelului propuse de Zimbardo & Leippe[2].

Deși numeroase, toate studiile socio-psihologice dedicate persuasiunii au în vedere două elemente principale: atitudinile și convingerile (*beliefs*). Din această perspectivă, persuasiunea a fost înțeleasă ca un proces de schimbare, de modificare a atitudinilor unei persoane în momentul în care aceasta ajunge să creadă un anumit enunț.

Fiind o abordare psihologică a acestui fenomen, psihologia socială pune accent pe comportamentul individual și pe procesele cognitive, mentale, încercând să explice ce se întâmplă în mintea oamenilor și cum le pot fi influențate gândurile, sentimentele și, în cele din urmă, acțiunile. Mai mult, ea analizează cauzele situaționale care determină anumite comportamente, de vreme ce procesele psihologice sunt și rezultatul unor factori externi – ce spun sau fac alte persoane – și a unor situații imediate. Toate acestea, împreună cu totalitatea cunoștințelor acumulate anterior, pot sugera anumite interpretări și tipare comportamentale. În acest context, comportamentul devine „o funcție a personalității unice a individului și a situației în care aceasta se află la un moment dat".[3]

Fără să nege rolul pe care înclinațiile individuale le joacă, psihologia socială se axează mai mult pe analiza puterii situaționale, a percepției subiective (de vreme ce preferințele și aversiunile noastre sunt subiective) și a modului în care oamenii își construiesc propria imagine asupra realității.

Ținând cont că încercările de influențare socială sunt îndreptate către sentimentele, atitudinile și modul în care indivizii gândesc sau percep un anumit stimul, o teorie a persuasiunii trebuie să încerce să definească conceptul de **atitudine**.

Pentru Thomas & Znaniecki[4], atitudinile „determină ceea ce un individ vede, aude, gândește și teoretic face" și sunt definite ca „o atitudine mentală a unui individ față de un anumit obiect"[5]. Atitudinile sunt astfel circumscrise emoțiilor.

Atitudinile au mai fost definite ca „o predispoziție învățată de a gândi, de a simți și de a se comporta într-un anumit fel față de o persoană (sau obiect)"[6]. Această definiție pune accent pe învățare, atitudinile fiind un rezultat al experiențelor: oamenii nu au preferințe sau aversiuni înnăscute. Cu toate că au existat câteva încercări de a postula existența unor predispoziții înnăscute către achiziția unor anumite atitudini, experiența este considerată factorul cheie care determină o anumită atitudine față de un stimul. De exemplu, dacă un cetățean simpatizează un anumit candidat la președinție (afect), va tinde să gândească pozitiv în legătură cu acest candidat (cogniție) și astfel, există șanse mai mari ca și comportamentul lui față de această persoană să fie unul pozitiv.

Sursa atitudinilor a fost și ea subiect de dezbatere. Nu există dubiu că atitudinile pot fi dobândite în diferite moduri, fie prin cunoaștere, fie prin afect. Atitudinile pot lua naștere din diferite surse: influențe informaționale (comunicări personale, mass media), experiența directă (expunere directă, contactul direct), condiționarea subliminală,

[2] Zimbardo & Leippe, 1991.
[3] Zimbardo & Leippe 1991:36.
[4] Thomas & Znaniecki 1918 aici din Erwin 2001.
[5] Erwin 2001: 3-4.
[6] Allport 1954 aici din Erwin 2001: 5.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

condiţionarea instrumentală, învăţarea prin observare, comparaţia socială şi ereditate. Fiecare dintre aceste surse determină anumite tipuri de atitudini, şi încercările de a persuada pot avea şanse mai mari de reuşită dacă se pliază pe semnificaţia pe care o atitudine o are pentru un anumit individ.[7]

O atitudine se poate defini, după Zimbardo & Leippe (1991: 3-ff), ca „o dispoziţie evaluativă faţă de un obiect", adică o evaluare pe scala „îmi place - nu-mi place" a tuturor lucrurilor de care suntem înconjuraţi, cu alte cuvinte modul în care ne evaluăm relaţia cu mediul. Atitudinile sunt dispoziţii, în sensul că ele reprezintă tendinţa noastră învăţată (*sau dobândită*) de a gândi într-un anumit fel despre o anumită problemă.

Scurta incursiune în lumea socio-psihologiei ne permite să definim persuasiunea ca un proces prin care se încercă schimbarea atitudinilor şi convingerilor ascultătorilor în scopul de a le schimba comportamentul[8]. Acest proces presupune şase etape, etape ce vor fi descrise în continuare. Pentru a schimba atitudinile, sunt necesari patru paşi: publicul trebuie (i) să fie expus mesajului, (ii) să fie atent la mesaj, (iii) să înţeleagă mesajul şi (iv) să îl accepte. În momentul în care aceste etape sunt îndeplinite, se poate vorbi de o schimbare a atitudinilor. Pentru a schimba şi comportamentul publicului, este necesară şi îndeplinirea ultimilor doi paşi: (v) retenţia noii atitudini şi (vi) manifestarea ei prin / în comportamentul dorit.[9]

Pentru analiza noastră, înţelegerea şi acceptarea mesajului reprezintă cei mai importanţi paşi ai procesului care duce la schimbarea atitudinilor. Anumite elemente structurale ale discursului pot îngreuna sau uşura înţelegerea şi acceptarea mesajului, iar folosirea unor elemente considerate tradiţional retorice (structura enunţului, repetiţia, paralelismul sintactic, negaţia) poate contribui la realizarea acestor doi paşi.

1.2 Teoria relevanţei. Câteva consideraţii

Analiza de faţă are la bază teoria relevanţei[10] şi principiile postulate de aceasta. Fără a intra în multe detalii, vom aminti că în conformitate cu această teorie comunicarea este un stimul ostensiv-inferenţial. În acest context, vom considera şi dezbaterile politice tot stimuli ostensivi-inferenţiali, datorită faptului că prin folosirea lor politicienii vor să atragă atenţia ascultătorilor; la rândul lor, ascultătorii se aşteaptă ca informaţia pe care o procesează să producă efecte cognitive pozitive, fără ca procesarea să necesite un efort de procesare ridicat.

Aplicând Principiile relevanţei[11], un discurs politic este relevant pentru ascultători dacă duce la efecte cognitive pozitive fără să necesite un efort ridicat de procesare.

---

[7] Fabrigar & Petty 1999.
[8] Zimbardo & Leippe 1991.
[9] Zimbardo & Leippe 1991: 129, 136, 137.
[10] Sperber & Wilson 1986/1995, Wilson 2004, Wilson & Sperber 2004.
[11] " Relevance of an input to an individual
Other things being equal, the greater the positive cognitive effects achieved by processing an input, the greater the relevance of the input to the individual at that time.
Other things being equal, the greater the processing effort expended, the lower the relevance of the input to the individual at that time." (Wilson & Sperber 2004:3-4) „Relevanţa unui input / stimul pentru un individ

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Efortul de procesare al unui enunț este influențat și de structura sa. Astfel, elemente structurale ale discursului pot contribui la menținerea unui efort de procesare scăzut, înlesnind în același timp înțelegerea și acceptarea mesajului, poate cei mai importanți pași ai procesului persuasiv. Se poate afirma că relevanța mesajului poate contribui la persuasiune, în sensul că un mesaj relevant are mai multe șanse de a fi persuasiv pentru că odată înțeles și acceptat, ne aflăm în fața unei schimbări de atitudine.

Efortul de procesare poate fi influențat de câțiva factori: (i) recența utilizării (recency of use), (ii) frecvența utilizării (frequency of use), (iii) complexitatea lingvistică (linguistic complexity), (iv) complexitatea logică (logical complexity), (v) accesibilitatea contextului (accessibility of the context), (vi) mărimea contextului (size of the context)[12].

Fiecare dintre acești factori influențează efortul de procesare[13], însă primii doi pot fi discutați în relație cu câteva elemente tradițional considerate retorice.

2. INFLUENȚA CÂTORVA ELEMENTE RETORICE ÎN ÎNȚELEGEREA ȘI ACCEPTAREA DISCURSULUI POLITIC. O SCURTĂ ANALIZĂ

După cum am menționat, în acest articol vom încerca să analizăm modul în care structura enunțului, repetiția, paralelismul sintactic, negația pot contribui la înțelegerea și acceptarea unui discurs politic, folosind exemple din singura confruntare directă, televizată dintre candidații finali pentru funcția de președinte al României din anul 2004 – Traian Băsescu și Andrian Năstase.

Importanța factorilor *recența utilizării* și *frecvența utilizării* poate fi evidențiată și prin analizarea unor elemente de natură sintactică, prezente la nivel structural. Astfel topica enunțului, negația, structurile pasive pot să influențeze efortul de procesare.

Pentru început ne vom opri asupra lungimii frazelor, un element care influențează efortul de procesare. Din această perspectivă, cei doi candidați puteau fie să își structureze răspunsurile în fraze lungi, cu multe subordonate, fie să folosească propoziții scurte. Pe lângă influența pe care o are asupra înțelegerii și acceptării unui discurs, acest aspect poate avea un rol important și în realizarea celui de al doilea pas al persuasiunii – publicul trebuie să fie atent la mesaj. Încercând să proceseze fraze foarte lungi, cu multe subordonate, publicul ar putea să obosească și să își piardă atenția. Se observă că factorii *complexitatea logică* și *complexitatea lingvistică* sunt determinați sintactic.

Ceteris paribus, cu cât efectele cognitive pozitive rezultate în urma procesării unui input/stimul sunt mai numeroase, cu atât relevanța stimulului este mai mare pentru un individ la un moment dat.

Ceteris paribus, cu cât efortul de procesare crește, cu atât este mai scăzută relevanța unui input / stimul pentru un individ la un anumit moment dat" [traducerea mea, A.G.N.G]

"Human cognition tends to be geared to the maximisation of relevance." – The First Principle of Relvance. (Wilson & Sperber, 2004:5) Primul Pricipiu al Relevanței: „Cogniția umană tinde să fie orientată către maximizarea relevanței" [traducerea mea, A.G.N.G.].

Second, or Communicative Principle of Relevance: "Every ostensive stimulus conveys a presumption of its own optimal relevance" (Wilson, & Sperber, 2004: 7) Al Doilea, sau Principiul Comunicativ al Relevanței: „Orice stimul ostensiv comunică prezumția propriei sale relevanțe optime" [traducerea mea, A.G.N.G.].

[12] Wilson 2004.

[13] Pentru o discuție a acestor factori, vezi Niculescu-Gorpin 2007, Niculescu-Gorpin în publicare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(1) (a) Traian Băsescu: Explicația este simplă. Atâta timp cât UDMR se angajează public să susțină un partid acuzat de acte grave de corupție, înseamnă ca deja nu mai este interesat de reprezentarea electoratului pe care UDMR îl are, ci este interesat în primul rând de putere. Ceea ce se și manifestă, prin numărul mare de ministere pe care l-a solicitat, deși are doar 6%. În plus, aș vrea să eliminăm orice confuzie. Eu sunt candidat la funcția de președinte al României. Nu mă interesează să îmi grevez mandatul de președinte cu negocieri făcute înainte de ziua votului. Doresc sa fiu un președinte liber de orice obligații. Din acest motiv, aliatul meu pentru turul doi este orice român care dorește să schimbe puterea totalitară pe care o exercită PSD în momentul de față. Nu suntem interesați de alianțe.

(b) Pentru turul doi, mă interesează poporul român, nu mă interesează nici un alt partid politic, conduceri de partide politice și nu mă interesează dacă cel care mă votează în turul întâi a fost votant al PRM, votant al UDMR, votant al Partidei Rromilor, votant al tânărului de la Noua Generație sau de nu știu unde. (Traian Băsescu)

Fragmentul **(1a)** conține atât propoziții scurte și concise, cât și fraze lungi care au o valoare argumentativă pronunțată.

Răspunsul lui Traian Băsescu debutează cu o propoziție scurtă, care seamănă mai mult cu o concluzie sau cu o axiomă: *Explicația este simplă.* Următoarele două fraze pot avea două funcții. Pe de o parte, explică și dezvoltă prima propoziție, întreaga structură fiind asemănătoare cu un entimem; pe de altă parte, aceste două fraze sunt la rândul lor argumente pentru frazele care urmează, cu ajutorul cărora Băsescu încearcă să explice atitudinea pe care o are față de electoratul român.

Traian Băsescu repetă structuri, cuvinte și construcții (*înseamnă, interesat, nu mă interesează*) pentru a sublinia cele mai importante elemente ale programului său politic, și anume că luptă împotriva corupției, a administrației conduse de Adrian Năstase. Băsescu folosește întrebarea moderatorului referitoare la posibilele alianțe pe care le-ar putea încerca înainte de turul II pentru a-și afirma convingerile politice: dorește dă devină președintele tuturor românilor, nefiind interesat de alianțe, ci de alegători. Repetiția anumitor structuri (*nu mă interesează*) în exemplul **(1b)** le face să fie activate în memoria ascultătorilor, fiind mult mai ușor de procesat.

Chiar dacă folosește și fraze lungi, Băsescu își formulează răspunsurile într-un mod care asigură o structura logică și lingvistică ușor de procesat, răspunsurile lui având următoare structură:

(2) Atâta timp cât .... înseamnă că nu mai este interesat ..... ci este interesat.
Mă interesează X, nu mă interesează Y.

Spre deosebire de cele ale lui Băsescu, răspunsurile pe care le dă Adrian Năstase sunt foarte lungi, frazele au multe subordonate, având o natură explicativă care, de cele mai multe ori, nu aduce informații noi și de interes larg.

(3) Credibilitatea alegerilor din România este asigurată în primul rând de instituțiile care asigură desfășurarea alegerilor - și am văzut în primul tur că nu au fost probleme deosebite, dincolo de anumite nereguli care de obicei s-au întâmplat în ultimii 15 ani. Aceste lucruri au fost de altfel foarte clar prezentate și de către observatorii internaționali.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Din acest motiv, și aprecierile făcute de domnul Olli Rehn, din partea Comisiei Europene, arată că în România nu au fost probleme deosebite cu fraudarea alegerilor, chiar dacă unul dintre contracandidați si reprezentantul unei alianțe a creat un scandal imens în plan internațional în legătură cu fraudarea alegerilor. Problema care s-a pus a fost aceea ca neregulile să fie examinate de către BEC, nu trebuia declanșat, în opinia mea, un scandal care să creeze o problemă de imagine României. În ceea ce-l privește pe domnul Gherguț, sigur, dânsul va da socoteală pentru afirmațiile pe care le-a făcut, dar, repet, este o chestiune care nu ține de procesul electoral, ci este vorba de statutul său de magistrat și înțeleg că această chestiune este discutată în momentul de față. De aceea, încă o dată, consider că este esențial faptul că s-au desfășurat alegeri corecte, iar în ceea ce privește conduita președintelui, aceasta va fi judecată de către Consiliul Superior al Magistraturii." (Adrian Năstase)

După cum se observă din exemplu (3), Năstase vorbește mult, dar cele mai multe ori pare că nu spune nimic. Se remarcă lipsa de concizie, candidatul pierzându-se în detalii inutile care nu duc decât la îngreunarea procesării mesajului. În loc să dea un răspuns la obiect, Năstase folosește digresiuni lungi și elaborate, fără să spună nimic. Pare că încearcă doar să se absolve de orice vină, de orice responsabilitate și să-l transforme pe Băsescu în personajul negativ.

Răspunsul său debutează cu câteva fraze lungi cu ajutorul cărora susține că primul tur s-a desfășurat corect, că până și observatorii europeni au văzut că totul s-a desfășurat așa cum trebuie și că acuzațiile lui Băsescu nu au nicio bază reală. Este de reținut că Năstase nu îl numește direct Băsescu, ci se referă la el cu *„/.../unul dintre contracandidați"*, parcă vrând să arate că el, Adrian Năstase nu atacă direct, că el este un adevărat domn, lăsând presupusă o mare parte din informație. După cum am arătat în altă parte[14], presupoziția este un element important în economia discursului politic. În cazul de față, Năstase o folosește și pentru a sublinia apartenența auditorului (sau a unei părți) la grupul lui – cei care sunt parte a In-grupului vor ști despre cine este vorba, fără să fie nevoie să îl numească direct pe Băsescu. Totuși, în (3) Năstase pare mai mult că se teme de contracandidat și că evită o confruntare directă referitoare la turul întâi decât că încearcă să creeze telespectatorilor senzația că toți fac parte din grupul său. Acest refuz tacit de a-l ataca direct pe Băsescu pare susținut și de faptul că Năstase afirmă că nu intră în atribuțiile lui de prim-ministru să rezolve asemenea probleme, ci în cele ale CSM.

Se poate observa că toate afirmațiile sale nu aduc nicio schimbare în mediul cognitiv al telespectatorului român, chemat să voteze. Mai mult, modul în care Năstase își structurează răspunsurile le mărește atât complexitatea logică, cât și pe cea lingvistică, îngreunând procesarea. În concluzie, răspunsurile lui Năstase nu sunt ușor de procesat, iar procesarea lor, în cazul în care publicul ar dori sa o facă, nu ar aduce efecte cognitive pozitive demne de luat în seamă.

Negația este și ea un factor care poate afecta efortul de procesare, pentru că enunțurile care conțin negații sunt mai greu de procesat, fiind mai complexe din punct de vedere logic și lingvistic.[15] Tabelul 1 conține analiza cantitativă a negație sintactice prezentă în dezbaterea analizată.

[14] Niculescu-Gorpin 2007.
[15] Wilson, D. 2004.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Word	Băsescu	Năstase
NU	173	140
N-*	10	2

Tabelul 1. Analiza cantitativă a negaţiei *Nu* şi a formei scurte *n-

Şi la acest nivel se observă o diferenţă, de data aceasta cantitativă. Traian Băsescu foloseşte mai des negaţia pentru că trebuie să delegitimeze administraţia condusă de Adrian Năstase. Astfel, foloseşte negaţia când vorbeşte despre Năstase, dar şi când se referă la propriul program pentru a preveni un atac din partea contracandidatului. De exemplul, în **(1b)** repetat mai jos pentru a evidenţia poziţia negaţiilor, Băsescu afirmă clar şi concis că este interesat de electoratul român, iar ulterior enumeră toate alianţele pe care un candidat le-ar putea face, negând că ar fi interesat de astfel de soluţii. În faţa acestui răspuns, nici Năstase şi nici moderatorul nu mai pot să îi pună întrebări legate de acest subiect.

> **(4)** Pentru turul doi, mă interesează poporul român, **nu** mă interesează nici un alt partid politic, conduceri de partide politice şi **nu** mă interesează dacă cel care mă votează în turul întâi a fost votant al PRM, votant al UDMR, votant al Partidei Rromilor, votant al tânărului de la Noua Generaţie sau de **nu** ştiu unde. (Traian Băsescu, sublinierea mea, A.G.N.G.)

Deşi de cele mai multe ori negaţia poate complica structura unui enunţ, îngreunând procesarea, repetiţia ei în **(4)** îi asigură o accesibilitate ridicată. Astfel, informaţiile legate de opţiunile lui Traian Băsescu referitoare la electoratul pe care şi-l doreşte sunt mai uşor de procesat pentru că, prin repetiţie, acestea sunt şi frecvente şi recente.

Un element de o importanţă majoră în structura unui discurs, dar mai ales în cea a unui discurs politic, este un alt element retoric, şi anume paralelismul sintactic. Prezenţa lui afectează următorii factori: folosirea recentă, folosirea frecventă, complexitatea lingvistică şi complexitatea logică.

Fără a intra în multe detalii, vom prezenta grafic modurile în care paralelismul sintactic[16] – repetiţia succesivă a aceluiaşi tipar sintactic – poate fi actualizat.

A.....	**.....A**
A.....	**A.....**
A.....	
ANAFORĂ	**ANADIPLOZĂ**
B.....	**.....B**
.....B	**.....B**
EPANADIPLOZĂ	**EPIFORĂ**
A.....B	
B.....A	
CHIASM	

Tabelul 2. Realizări grafice ale paralelismului sintactic

[16] Pentru mai multe detalii legate de paralelismul sintactic, vezi de exemplu DSL 1997.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Paralelismul sintactic reprezintă procedeul cel mai frecvent utilizat de cei doi candidați atunci când își structurează răspunsurile. Această modalitate este foarte des folosită pentru că vorbitorii vor să evidențieze anumite idei, teme sau anumite concepte în încercarea lor de a-și susține propriu program electoral și de a-l combate pe cel al contracandidatului.

Împreună cu celelalte elemente analizate până acum, paralelismul sintactic contribuie la scăderea efortului de procesare, pentru că repetiția structurilor sintactice (uneori completate și de repetarea unor cuvinte care ocupă pozițiile tiparului sintactic) duce la scăderea complexității logice și a celei lingvistice. Mai mult, în momentul în care o structură este folosită frecvent aceasta devine ușor de accesat și, ca urmare, de procesat.

Uneori, paralelismul sintactic se combină dând naștere unui chiasm menit să sublinieze dihotomia *Eu/Noi vs. Ei/el.*

Acest element retorico-structural apare mai frecvent în răspunsurile lui Traian Băsescu (vezi **1, 4**). Atunci când apare în răspunsurile lui Adrian Năstase, paralelismul sintactic nu are valoare persuasivă, ci dimpotrivă, îngreunează procesarea.

> **(5)** Și aceste procese verbale **au fost semnate pentru** 17.000 de secții, **au fost semnate** practic de toți reprezentanții partidelor, inclusiv de reprezentanții Alianței (Adrian Năstase, sublinierea mea, A.G.N.G.)

Adrian Năstase repetă aceste structuri în încercarea de a aduce argumente care să susțină corectitudinea primului tur de scrutin. Acest paralelism sintactic îngreunează procesarea pentru că rupe curgerea firească a frazei. Repetiția construcției pasive *au fost semnate* face publicul să se întoarcă un pas în procesarea răspunsului.

În dezbaterea analizată se observă un alt fenomen interesant: Traian Băsescu repetă structuri întregi, cum ar fi cele din **(1, 4)**. Fiind repetate frecvent, mesajul pe care îl transmit este activat în mintea auditorului și poate să fie reținut, de cele mai multe ori inconștient.

Analiza acestor câteva exemple care conțin anumite elemente retorice (structurale) sugerează că acestea pot ajuta la înțelegerea și acceptarea unui discurs politic, contribuind astfel la diminuarea efortului de procesare și la sporirea efectelor cognitive pozitive.

3. CONCLUZII

Articolul de față a încercat să analizeze în ce măsură efortul de procesare a unui mesaj, în cazul de față a unui discurs politic concretizat în singura dezbatere televizată care a avut loc între candidații finali la alegerile prezidențiale din 2004, turul al doilea, poate fi determinat de anumite elemente retorico-structurale.

Pornind de la definiția persuasiunii propusă de Zimbardo & Leippe (1991) și de la principiile postulate de teoria relevanței, analiza din Secțiunea 2 s-a oprit asupra modului în care anumite elemente retorice, structurale pot afecta anumiți factorii care influențează efortul de procesare, oprindu-se mai ales asupra primilor patru ((i) recența utilizării, (ii) frecvența de utilizare, (iii) complexitatea lingvistică, (iv) complexitatea logică).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Folosind câteva exemple elocvente pentru întreaga dezbatere, analiza întreprinsă sugerează că ipoteza noastră este validă: efortul de procesare poate fi influenţat de structura enunţului, de prezenţa sau de absenţa negaţie, de folosirea corectă[17] a paralelismului sintactic şi a formelor pe care acesta le poate lua, sau de lungimea frazelor. Potrivit teoriei relevanţei[18], un stimul este cu atât mai relevant cu cât efortul de procesare este mai scăzut iar efectele cognitive pozitive sunt mai numeroase. Plecând de la acest principiu, articolul de faţă a încercat să sublinieze importanţa pe care structura unui enunţ, a unui discurs politic, o poate avea asupra efortului de procesare şi deci asupra relevanţei mesajului, sugerând că un mesaj relevant poate avea şanse mai mari de a persuada, adică de a duce la modificări substanţiale ale atitudinilor votanţilor, atitudini care la rândul lor pot duce la comportamentul dorit de candidaţi – indivizii îi votează.

BIBLIOGRAFIE:

Allport 1954 = G. W. Allport, *The nature of prejudice*, Cambridge, MA, Addison-Wesley.

D.S.L. 1997 = Angela Bidu-Vrânceanu et al., *Dicţionar General de Ştiinţe. Ştiinţe ale Limbii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Davis 1980 = S. Davis, *Perlocutions*, în Searle, J. R. et al. (eds.), "Speech act theory and Pragmatics", p. 37-57, Holland, Reidel Publishing Company.

Erwin 2001 = P. Erwin, *Attitudes and Persuasion*, East Sussex, Psychology Press.

Fabrigar & Petty 1999 = L. R. Fabrigar & R. E. Petty, *The role of the affective and cognitive bases of attitudes in susceptibility and cognitively based persuasion*, în "Personality and Social Psychology Bulletin 25", p. 363-381.

Gaines 1979 = R. N. Gaines, *Doing by saying: Toward a Theory of Perlocution*, în "The Quarterly Journal of Speech 65", p. 207-21.

Gu 1993 = Yuego Gu, *The impasse of perlocution*, în "Journal of Pragmatics 20", p. 405-432.

Marcu 2000 = D. Marcu, *Perlocutions: The Achilles' heel of speech act theory*, în "Journal of Pragmatics 32", p. 1719-1741.

Niculescu- Gorpin 2007 = Anabella-Gloria Niculescu-Gorpin, *Relevance and the Perlocutionary Effect. The Case of the 2004 US and Romanian Presidential Debates*, University of Manchester, Manchester, manuscris, teză de doctorat.

Niculescu-Gorpin (în curs de publicare) = Anabella-Gloria Niculescu-Gorpin, *Ad Hoc Concepts and Argumentation in Political Debates. L'analisi linguistica e letteraria*. Milano, Facoltà di Lingue e Letterature straniere dell'Università Cattolica del Sacro Cuore.

[17] Prin *corectă* înţelegem o folosire care să ajute auditorului, care să simplifice structura, nu să o complice. În acest context, *folosire corectă* devine sinonimă cu *folosire persuasivă*.

[18] Vezi nota 11.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Searle et. al. 1980 = J. R. Searle (eds.) *Speech act theory and Pragmatics*, Holland, Reidel Publishing Company.

Sperber & Wilson 1986/1995 = D. Sperber & D. Wilson, *Relevance: communication and cognition*, Oxford, Blackwell, and Cambridge, MA., Harvard University Press, Second Edition, (with preface), Oxford, Blackwell.

Thomas & Znaniecki 1918 = W. I. Thomas & F. Znaniecki, *The Polish peasant in Europe and America*, Boston, Badger.

Ward & Horns 2004 = E. Ward, & L. Horns, (eds.) *Handbook of Pragmatics*, Oxford, Blackwell.

Wilson 2004 = D. Wilson, *2 Unpublished Lectures*, Pragmatics online Course London, University College London.

Wilson & Sperber 2004 = D. Wilson, & D. Sperber, *Relevance Theory*, în Ward, E. & Horns. L. (eds.) "Handbook of Pragmatics", p. 607-632, Oxford, Blackwell.

Zhu 2004 = Chunshen Zhu, *Repetition and signification. A study of textual accountability and perlocutionary effect in literary translation*, în "Target", 16:2, p. 227–252.

Zimbardo & Leippe 1991 = Philip G. Zimbardo, & Michael R. Leippe, *The Psychology of Attitude Change and Social Influence*, Philadelphia, Temple University Press.

THE INFLUENCE OF SOME RHETORICAL ELEMENTS IN UNDERSTANDING AND ACCEPTING POLITICAL DISCOURSE

Abstract

The present article analyses the way in which several elements traditionally considered rhetorical (negation, repetition, syntactic parallelism, etc.) may influence message understanding and acceptance. The corpus is represented by the 2004 Romanian Presidential Debate that took place just before the second round, in which Traian Băsescu and Andrian Năstase attempted to persuade as many voters as possible in order to be elected.

After a short presentation in which persuasion and attitudes as well as relevance theory and its principles are briefly discussed, I adopt my working definition of persuasion. Thus, persuasion is understood as the attempt to change one's beliefs, attitudes, and ultimately one's behaviour and it involves six steps. The fulfilment of the first four leads to attitude change: hearers must be exposed to a message, pay attention to it, understand it and accept it. Two more steps are needed for an ultimate persuasion to be fully achieved through behaviour change: retention of the new attitude and its translation into the expected behaviour (Zimbardo & Leippe 1991).

Since several factors may affect relevance, and thus message understanding and acceptance, I claim that a relevant message may have more chances to be persuasive. In analysing how these factors may influence these two steps of the persuasive process, I examine several rhetorical elements which can have an impact on the processing effort, and thus on relevance.

My analysis suggests that sentence length, repetition, negation and syntactic analysis play a part in determining the processing effort needed for the understanding and acceptance of a political discourse.

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
anabellaniculescu@hotmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

COMUNICAREA CONFLICTUALĂ ÎN CONVERSAȚIILE CURENTE

CARMEN IOANA RADU

Pentru ilustrarea conflictului verbal în conversațiile curente am ales trei interacțiuni: primele două sunt transcrieri ale unor fragmente din emisiunea *Șantier în lucru* difuzată de *Prima TV* în 1 decembrie 2007, respectiv 4 decembrie 2007, iar a treia este o transcriere a unui fragment din emisiunea *Test de fidelitate* difuzată de *Antena 1* în 22 iunie 2008. Toate cele trei emisiuni sunt emisiuni tip *reality-show*, interacțiunile verbale fiind foarte puțin influențate de performarea într-un cadru instituționalizat. De aceea le putem considera exemple de conversație curentă.

Comunicarea conflictuală este tipul de comunicare interpersonală care conține diverse forme de dezacord verbal. Discursul conflictual reprezintă tipul de discurs caracteristic pentru comunicarea conflictuală.

Comunicarea interpersonală și implicit și comunicarea conflictuală sunt modelate de o serie de parametri. În cazul comunicării conflictuale în conversațiile curente, acești parametri se aplică într-un mod particular, iar unii nu funcționează. În orice tip de comunicare funcționează un rol social, unul comunicativ și unul discursiv[1]. În comunicarea conflictuală un rol important îl dețin *participanții la actul de comunicare*. Relațiile de rol între aceștia se plasează pe dimensiunea competitiv / ostil. În conversațiile curente, participanții sunt persoane apropiate, între care distanța socială este mică. De cele mai multe ori, aceștia sunt soț și soție sau membri ai aceleiași familii.

Cadrul mai larg de interacțiune și *scopul* sunt alți doi parametri care influențează comunicarea conflictuală prin stabilirea premiselor generatoare de conflict și prin stabilirea ierarhiei la nivel conversațional. În conversațiile curente în care există comunicare conflictuală, cadrul de interacțiune este reprezentat de situații din viața reală, în general problemele casnice și rezolvarea acestora, infidelitatea partenerilor etc. Nu se poate vorbi în acest caz de stabilirea unei ierarhii la nivel conversațional întrucât ea nu există. Scopul este restaurarea înțelegerii între participanții la dialog și nu „dispunerea de imaginea interlocutorului"[2].

Opțiunile comunicative ale participanților la actul de comunicare conflictuală sunt variate și sunt determinate la rândul lor de mai mulți factori. Relația de putere

[1] Ventola 1979: 268.
[2] Radu 2006: 137, în Ionescu-Ruxăndoiu 2006.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

existentă între participanți determină de cele mai multe ori aceste opțiuni, dar ele sunt influențate și de gradul de intimitate dintre interlocutori, de raportul costuri / beneficii, de atitudinea pe care participanții la conversație o adoptă (această atitudine se situează pe axa rezistență / cooperare) sau de anticiparea consecințelor interacțiunii comunicative. La nivelul conversațiilor curente conflictuale, există o relație de putere balansată între participanți, aceștia adresându-se de pe poziții egale. Gradul de intimitate este foarte ridicat, cel mai ridicat dintre cele existente în toate tipurile de comunicare. Raportul costuri / beneficii este, de asemenea, unul echilibrat. În general în conversațiile curente atitudinea pe care o adoptă participanții se situează în zona cooperării, dar în conversațiile curente conflictuale atitudinea interlocutorilor este situată cu precădere în zona dezacordului.

Comunicarea conflictuală este influențată de asemenea de *stilul comunicativ* al interactanților sau de *trăsăturile de personalitate* ale acestora. Acești doi parametri sunt individuali și depind de fiecare interlocutor în parte, atât în comunicarea conflictuală, în general, cât și în comunicarea conflictuală în conversațiile curente, în particular.

Autopercepția și perceperea celuilalt determină într-o mare măsură intensitatea conflictului. Și acești doi parametri sunt individuali.

În general, în comunicarea conflictuală *emoția* este exteriorizată, dar la acest nivel intervine și *capacitatea de automonitorizare* (comunicarea conflictuală se caracterizează prin absența, parțială sau totală, a preocupării față de comportamentul social). În conversațiile curente caracterizate prin prezența comunicării conflictuale, capacitatea de automonitorizare a participanților la schimbul verbal este mică, emoția fiind exteriorizată într-un grad ridicat.

Alți parametri care intervin în stabilirea trăsăturilor comunicării conflictuale sunt: diferențele biologice, sociale și culturale existente între indivizi, abilitățile de ascultare și însuși tipul de activitate comunicativă; toți aceștia sunt parametri care acționează în funcție de tipul de interlocutor.

În cadrul conversațiilor curente, două aspecte sunt foarte importante pentru intensitatea conflictului verbal declanșat: gradul de instruire al participanților și gradul de apropiere dintre aceștia. În ceea ce privește gradul de instruire, cele trei fragmente au fost selectate în așa fel încât să putem ilustra faptul că nivelul agresivității verbale este invers proporțional cu gradul de instruire al interlocutorilor, pe când relația caracter constructiv / grad de instruire este direct proporțională.

În primul fragment, cei doi participanți, Andra și Laurențiu, denumiți de producătorii emisiunii „vamaioți" (datorită faptului că își petrec vacanțele în stațiunea Vama Veche), au gradul de instruire cel mai ridicat dintre toți interlocutorii fragmentelor analizate. Acești doi participanți la interacțiunile verbale apar și într-un fragment din cea de-a doua interacțiune reprezentativă pentru conflictul verbal în conversațiile curente, deși principalii subiecți ai interacțiunii sunt Regina și Mihai, denumiți de producătorii emisiunii „maneliști" (din cauza faptului că ascultă manele). Gradul de instruire al acestora este mai puțin ridicat. Subiecții primelor două transcrieri au divergențe legate de modul de decorare a unor case în vederea câștigării unui premiu substanțial. Cel mai puțin ridicat grad de instruire îl au cei doi interlocutori din cea de-a treia transcriere. Ei sunt un cuplu obișnuit, care participă la o dispută verbală agravată din cauza faptului că bărbatul a fost prins înșelându-și partenera.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În prima interacţiune verbală de cele mai multe ori conflictul este constructiv („ceartă cu artă") întrucât partenerii doresc să ajungă la consens şi înţelegere:

(1) B: lasă că acuma am dat. acuma urmează pe partea ailaltă şi peste asta n-am dat↓ stai să spăl PENSULA. adu şi tu de sus un săpun↓ te rog↓
A: *nu merge cu săpun să iei vopsea↓ trebuie DILUANT!*
B: *hai mă că merge↓ că a mers un pic↓*
A: avem DILUANT andra!
B: bine↓ dă-mi diluant↓
A: speli cu săpun vopseaua↓ aia e↓
B: dacă insist se ia↓ nu e MĂ aşa
A: *HAI că faci chiuveta asta PRAF*
B: *lasă mă↓ c-o spăl eu↓ laur↓*
A: pe cuvânt↓ dacă aşa↓ PERfect păi mai foloseşti cana aia↑ te întrebi?
B: n-o mai folosesc↓ şi gata.
A: *păi eşti blondă↑ nu gândeşti↑* <$_{MARC}$ *speli vopsea cu SĂpun în chiuvetă de sticlă*>
B: *o spăl↓*

În acest exemplu, A este Laurenţiu, iar B Andra. În primul schimb de replici marcat, A îşi manifestă dezacordul faţă de faptul că B vrea să spele pensula cu săpun. B nu renunţă, dar conflictul verbal nu devine agresiv, prezenţa interjecţiei predicative şi a celei adresative atenuatoare („hai" şi „mă") contribuind la acest aspect. În cel de-al doilea schimb de replici marcat, A este continuatorul conflictului, folosind interjecţia cu valoare conclusivă „hai", dar B contribuie la atenuarea conflictului, oferindu-se să rezolve problema: „Lasă mă, c-o spăl eu." Se pare însă că A nu renunţă uşor la conflictul verbal declanşat. În ultimul schimb de replici marcat în acest fragment, A revine asupra faptului că B foloseşte săpun şi nu diluant pentru a spăla vopseaua, iar B continuă în a-şi susţine punctul de vedere.

În cea de-a doua interacţiune transcrisă am inclus fragmente ilustrative pentru conflictul verbal al ambelor cupluri tocmai pentru a fi remarcată diferenţa în ceea ce priveşte atât gradul de agresivitate, cât şi gradul de apropiere dintre parteneri:

(2) a) A: punem marmura.
B: *nu punem marmura↓ stricăm tot modelul pe urmă↓ ce↑ ai înnebunit↑ trebuie să tragem şapă din nou↓ ori şapă↓ ori nu ştiu ce↓*
C: trebuia şapa de prima dată trasă!
B: şapa este trasă↓ da[
A: *[bă::i mai lasă-mă↓ taci din gură↓*
B: eu vorbeam cu omul ăla↓ nu cu tine↓
A: da nu mai las nici un parchet aici↓ nu mai vreau eu.
B: *poate-ţi dau cu el în cap↓ hai↓*
A: sunt alea trei cutii de marmură neagră↓ înţelegi↑ şi punem două rânduri↓ de aici# şi până în colţul ăla acolo↓ ştii↑ două rânduri[
B: *[bă::i strici totul↓ mă!*

b) D: şi ăla ce face↑ ia zii ce e ăsta↓ *nu mai râde ca dobitocu↓* unde vine ăsta↑ face parte din insulă↑ sau e la perete↑

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

E: lângă peninsulă.
D: *a::: ce deșTEPT ești*↓
E: unde vine↑ eu știu unde vine↑
D: păi ce râdeai de mine când întrebam↑ dacă nu știi unde vine↑
E: păi tu întrebai de alb↓
D: *băi ești tâmpit*↑ *dacă te uiți așa*↓ *tu știi care e albul care l-am comandat*↑ *și care e albul care se pune de obicei*↑ *că dormeai cu capul pe masă când comandam mobilă*↓
E: îmi era somn↓
D: *faci pe deșteptu cu mine*↓

În fragmentul a), A este Mihai, B este Regina, iar C este muncitorul care efectuează lucrarea. B declanșează conflictul verbal, nefiind de acord cu propunerea lui A. A intervine brutal în cea de-a doua replică marcată, întrerupând-o pe interlocutoarea sa și folosind interjecția adresativă „băi". În următoarea replică marcată, B se impune prin tonul folosit și prin uzul unei amenințări: „poate-ți dau cu el în cap". A încearcă să restaureze înțelegerea și îi explică lui B strategia sa în ceea ce privește marmura, dar B se plasează și de data aceasta în dezacord față de A în ultima replică marcată din fragmentul a).

În fragmentul b), D este Andra și E este Laurențiu, interlocutorii din prima transcriere. În acest fragment replicile lui D sunt caracterizate prin prezența agresivității verbale, Andra folosind apelative precum „dobitoc", „tâmpit", „deștept" în sens ironic etc.

În conversațiile curente distanța socială mică, gradul mare de apropiere dintre interlocutori poate determina un grad ridicat al agresivității.

Deși ambele fragmente sunt caracterizate prin prezența conflictului verbal, în prima gradul de agresivitate este mult mai mare decât în cea de-a doua, prezența unor interjecții precum *băi* și *mă* fiind un argument în acest sens. Cearta celor doi parteneri din primul fragment nu are o finalitate și nu este constructivă. În cel de-al doilea fragment, deși D folosește apelative precum *dobitoc* și *tâmpit* la adresa lui E, cearta lor este constructivă și are finalitate, cei doi încercând să stabilească poziția mobilei în bucătărie. În ambele fragmente, ca de altfel în toate transcrierile de fragmente din conversații curente, dezacordul este agravat, dar fie se soluționează, cum este cazul în b), fie se amplifică, cum se întâmplă în a).

Ultima transcriere, cea a emisiunii *Test de fidelitate,* este o ilustrare extremă a conflictului verbal, acesta din urmă fiind dublat și de conflict fizic. În timp ce A îi reproșează lui B faptul că a fost prins in flagrant, bărbatul este și lovit. Agresivitatea verbală și atacurile la adresa „feței" partenerilor sunt maxime, conflictul verbal neputând fi remediat și soluționat:

(3) A: ce faci mă aici↑ ai probleme ș.. ai probleme și SUpărări↑ mă↑ ((îl love ște))
B: stai puțin↓ că nu e ceea ce crezi↓
A: ai probleme↑[
B: [stai puțin↓
+A: vino încoace↓ ai probleme și supărări↑ ă↑ ai probleme↑ ce probleme ai mă↑[
B: [stai puțin↓ nu e ceea ce crezi↓ stai↓
A: *m-ai făcut paranoică*↓ *când ți-am găsit biletu*↓ *când ți-am găsit biletu de la masaj*↓
B: luați mă mâna de pe mine↓ cine sunteți voi↑ bă↓ termină mă cu astea↓

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

A: *ă↑ îţi trebuie┴ stai mă că-ţi dau EU curele↓((îl loveşte)) stai mă că-ţi dau curele şi palme↓ cum îţi plăcea↑ ă↑*
B: închideţi mă camerele astea de aicea↑ ce mă sunteţi şmecheri?
A: cum îţi plăcea↑ cum îţi plăcea mă↑ unde e cureaua↑ vino mă încoace↓ vino mă încoace!
B: stai mă un pic să discutăm↓
A: *cum îţi plăcea mă↑ cu cureaua↑ aşa↑ e bine mă↑ ((îl loveşte cu cureaua))*
B: stai că pun eu mâna pe curea↓ ia mâna de pe mine.
A: *îţi trebuie lumânări↑ îţi trebuie┴ îţi trebuie lumânări mă↑[*
B: [n-am de-a face cu tine↓ du-te şi lasă-mă↓ te rog eu frumos.
+A: şi beţişoare parfumate↑
B: ce-a fost între noi s-a terminat.
A: ce-a fost mă între noi↑ *un an JUMATE îţi baţi joc de mine şi mă faci nebună↑*
B: *da ce este de capul tău↑ tu nu vezi că eşti dusă↑ la revedere↓*
A: *unde sunt dusă mă↑ nu ţi-e ruşine↑ spune↓*
B: *plecaţi mă de aicea că vă omor↓ BĂ luaţi mă mâna de pe mine↓*
A: spune↓ îţi trebuie curea mă↑
B: pleacă de aicea!
A: mă faci nebună şi paranoică↑ sunt dusă mă↑ ce-ţi trebuie mă↑
B: *tu nu vezi că eşti babă bătrână↑ la revedere↓*
A: unde sunt babă mă↑
B: *mi-am făcut şi eu treaba cu tine↓*
A: *un an JUMATE ţi-ai bătut joc de mine.*

În transcrierea emisiunii „Test de fidelitate", A intervine în forţă, B fiind filmat până în acel moment cu o cameră ascunsă, dar urmărit de A. Iniţial B încearcă să se apere, dar atitudinea lui se schimbă pe parcursul dialogului conflictual. Bărbatul recurge la ameninţări. Reproşurile reciproce ale lui A şi B se înlănţuie şi ating cote maxime ale atacului la persoană, apelativele fiind agresive: *nebună, paranoică, dusă, babă bătrână* (mai ales cele ale lui B la adresa lui A).

La nivelul conversaţiilor curente se atinge nivelul maxim al agresivităţii verbale, unul dintre motive fiind distanţa socială minimă dintre parteneri.

Dintre tipurile de impolitețe distinse de Manfred Kienpointner[3], în conversaţiile curente întâlnim impolitețea **competitivă în conversaţiile particulare,** care se distinge de impolitețea strategică prin faptul că, pe când cea din urmă poate fi implicată fără apel la sentimente, aceasta este, de obicei, relaţionată cu sentimente puternice, care sunt urmarea unei intimităţi tipice între soţi şi/sau prieteni apropiaţi. Aceasta nu înseamnă că intimitatea conduce automat către un grad mai înalt al impoliteţii.

În exemplul (4), fragment din prima transcriere a emisiunii „Şantier în lucru" difuzată pe Prima TV, A şi B reprezintă un cuplu, Andra şi Laurenţiu, aflat într-o dispută verbală permanentă:

(4) B: dacă insist se ia↓ nu e MĂ aşa
A: HAI că faci chiuveta asta PRAF
B: lasă mă↓ c-o spăl eu↓ laur↓

[3] Kienpointner 1997: 252.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

A: *pe cuvânt↓ dacă așa↓ PERfect păi mai folosești cana aia↑ te întrebi?*
B: n-o mai folosesc↓ și gata.
A: *păi ești blondă↑ nu gândești↑ <MARC speli vopsea cu SĂpun în chiuvetă de sticlă>*
B: o spăl↓

Conflictul se dorește a fi soluționat tocmai pentru că cei doi interactanți formează un cuplu. Conflictul verbal este unul constructiv, A (Laurențiu) încercând să o convingă pe Andra (B) că are dreptate într-o problemă de interes comun. Gradul impoliteții nu este scăzut la nivelul replicilor lui A (**A:** *păi ești blondă↑ nu gândești↑*), dar apelul la acest tip de impolitețe se face tocmai din cauza distanței sociale foarte mici și a sentimentelor existente între participanți.

Pe de o parte, într-o asemenea relație, există premisele apariției impoliteții, deoarece se cunosc reciproc aspectele vulnerabile ale „feței" și există aptitudinile formate de a prezice sau de a fi de acord cu reacțiile declanșate de „atac". Pe de altă parte, se presupune că cei implicați în asemenea relații au identități apropiate în ceea ce privește nevoile „feței" și astfel premisele impoliteții sunt reduse, din moment ce în circumstanțe normale se dorește evitarea amenințării „feței" de orice tip. Cercetările au revelat însă că relația dintre soți este în mod evident mai încărcată de ostilitate a unuia față de celălalt, chiar în cele mai fericite cupluri, decât în relațiile dintre străini.

Impolitețea competitivă în conversațiile particulare este deci rezultatul mai multor factori ce interacționează: stiluri diferite de conversație, aspecte ale personalității participanților, precum vârsta, sexul și background-ul cultural. Exemple concrete pentru acest tip de impolitețe sunt mai dificil de obținut. În cazul acestui tip de impolitețe, comunicarea este privită ca un joc cu învingători și învinși, deci interesul de a proteja „fața" celuilalt este suspendat.

Comunicarea conflictuală în general este modelată de parametri precum argumentația, asertivitatea și agresivitatea. La nivelul conversațiilor curente, mecanismul argumentației are un rol important în structurarea comunicării conflictuale, asertivitatea nu are un rol important, iar nivelul agresivității poate varia, fiind de obicei ridicat.

Argumentele sunt formulate în legătură cu un subiect care permite două puncte de vedere și care asigură două roluri comunicaționale opuse: un protagonist, care avansează o presupoziție, și un antagonist, care pune la îndoială presupoziția, contrazicând-o sau neexprimându-și acordul. Relevant este fragmentul (5), fragment din conversația curentă, unde B (Andra) este protagonistul (vopseaua se spală cu săpun) și A (Laurențiu) este antagonistul (vopseaua nu se spală cu săpun, ci cu diluant):

(5) B: lasă că acuma am dat. acuma urmează pe partea ailaltă și peste asta n-am dat↓ stai să spăl PENSULA. *adu și tu de sus un săpun↓ te rog↓*
A: *nu merge cu săpun să iei vopsea↓ trebuie DILUANT!*
B: hai mă că merge↓ că a mers un pic↓
A: avem DILUANT andra!
B: bine↓ dă-mi diluant↓
A: *speli cu săpun vopseaua↓ aia e↓*
B: *dacă insist se ia↓ nu e MĂ așa*
A: HAI că faci chiuveta asta PRAF
B: lasă mă↓ c-o spăl eu↓ laur↓

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

A: pe cuvânt↓ dacă aşa↓ PERfect păi mai foloseşti cana aia↑ te întrebi?
B: n-o mai folosesc↓ şi gata.
A: *păi eşti blondă↑ nu gândeşti↑* <$_{MARC}$ *speli vopsea cu SĂpun în chiuvetă de sticlă*>
B: *o spăl*↓

În cadrul discursului, mai ales cel de tip conflictual, în particular cel din conversaţiile curente, „celula argumentativă"[4] este alcătuită din argumentare – contraargumentare. Antagonistul care provoacă argumentaţia poate face să pară îndoielnică mulţimea de afirmaţii ce constituie argumentaţia protagonistului (sau cel puţin părţi ale acestei argumentaţii); în cazul argumentaţiei de tip *pro,* se insistă asupra potenţialului justificator al mulţimii respective de afirmaţii, iar în cazul contra-argumentaţiei, asupra potenţialului combativ al acesteia. Astfel, protagonistul poate fi atras în avansarea unei noi argumentaţii până când una dintre părţi va fi obligată să abandoneze poziţia asumată la începutul discuţiei, caz în care disputa este rezolvată. Acest lucru se întâmplă în fragmentul (6) din reality-show-ul *Şantier în lucru,* exemplul de conversaţie curentă, unde B (Andra) abandonează poziţia asumată la începutul discuţiei, mai întâi fiind de acord că nu trebuie să dea cu vopsea pe duşumea (argumentul lui A: *nu mai cumpără nimeni casa* este convingător) şi apoi întinzând vopseaua în ambele direcţii, aşa cum i-a explicat A (din nou argumentul acestuia: *aşa se dă* este convingător), rezolvând astfel disputa iniţială:

(6) A: nu trebuia amestecată băi↓ andra↓
B: nu trebuie mă amestecată↑ ce e↑
A: tre s-o freci un pic↓
B: *îţi dai seama ce haos iese PE duşumeaua asta↑ dacă dai cu vopsea↑ nu mai cumpără nimeni casa*↓
A: îmhî↓
B: pare simplu↓ da UITE că tre să ai mână↓
A: *păi dă şi TU în ambele direcţii↓andra↓ dai Aşa*↓
B: păi cum să dau↑
A: *aşa↓ aşa↓ aşa se dă*↓
B: AŞA se dă?
A: *AŞA se dă!*

Argumentarea poate deveni convingătoare prin repetare şi insistenţă, aşa cum se poate observa din următorul exemplu, fragment din conversaţia curentă:

(7) A: unde intri↑ la:ur↓
B: ce e mamă?
A: *descalţă-te frate↓ ce ai↑ hai mă↓ ce te uiţi↑ zici că ai puţin praf (râde) ieşi mă↓ tu nu vezi ce ai pe picioare?*
B: PĂI oricum e murdar↓
A: *PĂI e murdar↓ şi eu fac curat ACUMA↓ nu tre să fie păm...* la:ur↓ ce-ai mă?
B: na!
A: ce-ai mă↑ la:ur↓ mă te-ai dilit↑ laurenţiu↑ ţi-ai spălat creierii?

[4] Termenul este folosit de Madeleine Lazăr (în Ionescu-Ruxăndoiu 2007: 291) după Plantin 1990.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

B: un pic de noroi?
A: mă↓ ce-ai?
B: doamne ferește↓ ați înnebunit cu toții.

În acest exemplu, interlocutorii sunt cei doi tineri, Andra (A) și Laurențiu (B), care își asumă roluri opuse în dialogul conflictual având ca temă modul în care își decorează casa, în cadrul unui *reality show*. Ei se află în competiție cu alte trei cupluri. În fragmentul analizat, A folosește argumentația și, prin repetare și insistență, devine convingătoare (Laurențiu se retrage, fără a intra în casă). Argumentele folosite de Andra sunt convingătoare pe moment pentru interlocutorul ei: *tu nu vezi ce ai pe picioare?; eu fac curat acuma, nu trebuie să fie păm[ânt]*, mai ales prin faptul că ea nu abandonează discuția, ci insistă asupra faptului că B nu trebuie să intre încălțat. Argumentația devine cu adevărat convingătoare numai prin insistență, B părăsind încăperea fără a mai reveni, argumentele lui A nefiind în întregime acceptate, dezacordul verbal transformându-se astfel în conflict.

La rândul ei, argumentația stă la baza procesului de negociere. Existența dezacordului este o condiție necesară pentru negociere, pentru că de fapt dezacordul se negociază[5].

În comunicarea cotidiană, în conversația curentă, intervine tipul de negociere prescurtată, prin care se încearcă rezolvarea neînțelegerilor și a disputelor, chiar dacă nu putem conștientiza existența acesteia ca mecanism.

Un tip deloc neglijabil de argumentație este și tipul ezitant, fie că se manifestă la nivelul modelelor lexico-sintactice sau la cel al mesajului subordonat. Acest tip ezitant apare în exemplul (8) de conversație curentă. În acest exemplu, B (Andra) este interlocutorul care începe avansarea acestui tip de argumentație, dar pe parcursul disputei verbale și A (Laurențiu) avansează același tip de argumentație, conversația curentă continuând în acest mod:

(8) A: păi și tu vrei să dai cu vopsea d-asta↓ de lemn↓ pe dușumea?
B: *nu pentru asta am luat-o↑ pentru ce am luat-o?*
A: păi e vopsea de lemn↓
B: *păi și dușumeaua din ce e↑ din↑*
A: păi vopsea de lemn↓ da nu să CALCI pe lemnul ăla.
B: da am întrebat eu?
A: da↓ mă rog↓ hai fă-ți de cap!
B: nu mai vorbi cu mine așa↓ de parcă îmi faci un favor!
A: *păi îți FAC un favor*
B: cu ce↑ măi↓ tu ai probleme la cap↑
A: *păi tu ai↓*
B: bine↓ eu am.
A: așa↓
B: ești fericit?
A: foarte↓
B: bine↓ de ce stai acolo?
A: hai mă↓ ia și dă acolo!

[5] Kerbrat-Orecchioni 2005: 97.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Replicile celor doi protagonişti nu susţin argumente reale, ci fac apel la elemente care introduc formulări aflate în dezacord, marcatori discursivi de tipul *păi* (*păi şi duşumeaua din ce e din, păi îţi fac un favor, păi tu ai*). În felul acesta argumentarea este ezitantă, *păi* este o marcă de ezitare care introduce controversa.

Tipul de argumentaţie cel mai des întâlnit este cel din viaţa cotidiană, cel din conversaţia curentă. Rolul argumentaţiei este însă diminuat aici, cadrul fiind unul informal, în cazul nostru familial.

Am observat deci cum diferiţi parametri care modelează comunicarea conflictuală acţionează diferit la nivelul conversaţiilor curente conflictuale. În cadrul comunicării conflictuale în conversaţiile curente am urmărit două aspecte importante precum gradul de instruire al participanţilor şi gradul de apropiere dintre ei. Am stabilit că în cazul conversaţiilor curente conflictuale întâlnim tipul de impolitețe competitivă în conversaţiile particulare şi am analizat felul în care argumentaţia, asertivitatea şi agresivitatea intervin în acest tip de interacţiune verbală.

BIBLIOGRAFIE:

Ionescu-Ruxăndoiu 2006 = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, (ed.), *Cooperation and Conflict in Ingroup and Intergroup Communication – selected papers from the Xth Biennial Congress of the IADA Bucharest 2005*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Ionescu-Ruxăndoiu 2007 = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, (ed.), *Interacţiunea verbală (IV II). Aspecte teoretice şi aplicative. Corpus*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Kerbrat-Orecchioni 2005 = C. Kerbrat-Orecchioni, *Le discours en interaction*, Paris, Armand Colin.

Kienpointner 1997 = Manfred Kienpointner, *Varieties of rudeness. Types and functions of impolite utterances*, în "Functions of Language" 4,2, p. 251-287.

Lazăr 2007 = Madeleine Lazăr, *Contrargumentarea şi pseudoargumentarea în dezbaterea politică din România*, în Ionescu-Ruxăndoiu (2007), p. 291-308.

Plantin 1990 = Christian Plantin, *Essais sur l'argumentation*, Paris, Editions Kimé.

Radu 2006 = Carmen Ioana Radu, *Aspects and features of disapproving communication*, în Ionescu-Ruxăndoiu (2006), p. 129-140.

Ventola 1979 = Eija Ventola, *The Structure of Casual Conversation in English*, în "Journal of Pragmatics" 3, p. 267-298.

CONFLICTIVE COMMUNICATION IN EVERY-DAY ROMANIAN CONVERSATIONS

Abstract

In every-day conversations the small social distance between interlocutors can induce a high degree of aggressiveness. To illustrate verbal conflict in every-day conversations we chose three interactions: the first two are transcriptions of some fragments from the *Şantier în lucru (Site*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

in progress) TV show broadcasted on *Prima TV* (a Romanian TV channel) on the 1st of December 2007, respectively on the 4th of December 2007, and the third one is a transcription of a fragment from the *Test de fidelitate (Fidelity Test)* TV show broadcasted on *Antena 1* (another Romanian TV channel) on the 22nd of June 2008. All three TV shows are *reality-shows* and verbal interactions are not (or to lesser extent) influenced by the fact that they are performed in an institutionalized frame. We can thus consider them examples of every-day conversations.

By conflictive communication we understand the type of interpersonal communication that contains different forms of verbal disagreement. The conflictive discourse is the type of discourse that characterises conflictive communication.

Within the frame of every-day conversations, two aspects are very important for the intensity of the induced verbal conflict: the participants' education and the social distance that exists between them. Regarding the participants' education, the three fragments have been selected in such a manner that we could illustrate the fact that the level of verbal aggressiveness is contrarily commensurate to the degree of education the interlocutors have, while the relationship constructive character / degree of education is directly commensurate.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Calea 13 Septembrie nr. 13, București
carmencita_i@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

INFLUENȚA LIMBII MATERNE (PORTUGHEZE) ÎN PROCESUL STUDIERII LIMBII ROMÂNE : BILANȚ ȘI PERSPECTIVE

LARYSA SHOTROPA

1. INTRODUCERE

În această lucrare sunt prezentate câteva aspecte ale influenței limbii portugheze (limba maternă) în procesul studierii limbii române; sunt expuse facilitățile și dificultățile cauzate de mecanismele de transferuri pozitive și negative - interferențe - ale limbii materne în decursul studierii unei limbi străine. Abordăm aceste două procese, dând mai multă atenție interferențelor și analizând exemple la nivel fonetico-fonologic, gramatical și lexical. În acest fel sperăm să atragem atenția asupra problemelor care apar în procesul studierii limbii române de către portughezi.

În condițiile de globalizare limba are un rol strategic foarte important. Printre obiectivele principale ale Consiliului European se evidențiază atragerea atenției asupra diversității și identității culturale. În politica educativă în domeniul lingvistic se face totul ce e posibil pentru facilitarea circulației libere în Europa, pentru creșterea înțelegerii reciproce între diferite popoare, combaterea intoleranței față de alte culturi și vorbitori de diferite limbi. Asistăm astăzi la două tendințe: una - spre unitate lingvistică, care, fără îndoială, ușurează comunicarea, și alta - spre diversitate. Pe de o parte, diversitatea lingvistică poate constitui un obstacol în cazul, când se are în vedere eficiența comunicării și univocitatea. Pe de altă parte, încurajarea multilingvismului se traduce ca o atitudine de respect față de celălalt, față de ceea ce este diferit. Poate fi perceput de asemenea ca un fenomen "ecologic" de protejare a diversității reale, care trebuie conservată ca un bun cultural și patrimoniu al umanității.

În acest context și în virtutea diferitelor probleme economice și politice, predarea limbii române în Portugalia a înregistrat un progres semnificativ doar în ultimii ani. Aceasta se datorează câtorva factori:

- evoluția relațiilor româno-portugheze, mai ales după aderarea României la Comunitatea Europeană;
- migrarea abundentă a forțelor de muncă, atât migrarea românilor în Portugalia, cât și stabilirea a numeroase întreprinderi portugheze pe teritoriul României;
- investițiile în curs de dezvoltare ale Portugaliei în economia română;
- turismul reciproc;

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- creşterea interesului faţă de cultura, patrimoniul istoric şi dezvoltarea economică a României;

- schimbul de studenţi şi specialişti în diferite sectoare economice.

Dar nu putem să nu menţionăm, că încă în 1920 marele istoric Nicolae Iorga a sintetizat la nivel cultural relaţiile româno - portugheze într-un capitol consacrat importanţei lui Luis de Camoes în literatura romanică. Mai târziu, în 1928 a vizitat Portugalia, oraşele Lisabona, Porto, Coimbra şi Evora, susţinând conferinţe la Societatea Portugheză de Geografie despre ţările latine şi latinitatea. Întorcându-se în ţară, a publicat articolul "Ţara latină cea mai îndepărtată din Europa: Portugalia".[1] În Portugalia au locuit şi au creat Lucian Blaga (1939-1940), Mircea Eliade (1940-1944), eminenţii profesori Magdalena Şerbănescu, Victor Buescu, Dan Caragea, Mioara Caragea, Grigore Dobrinescu şi mulţi alţii, care au contribuit din plin la răspândirea culturii româneşti şi limbii române în Portugalia.

Putem constata, că în acest moment în Portugalia există un număr semnificativ de instituţii de învăţământ, particular şi de stat, care includ în programele lor cursuri de studiere a limbii române. Menţionăm doar câteva: Institutul Cultural Român, Facultăţile de Litere ale Universităţilor din Lisabona, Porto şi Coimbra, un număr de şcoli particulare şi centre de studiere a limbilor.

Procesul predării şi studierii unei limbi străine e foarte interesant, dar complicat şi complex, constând în dobândirea şi dezvoltarea competenţelor de comunicare într-o nouă cultură. Competenţa comunicativă, în primul rând, necesită dobândirea cunoştinţelor despre sistemul complex al limbii străine şi de dezvoltarea aptitudinilor de bază în aspectele fundamentale ale activităţii lingvistice (tradiţional, aceste competenţe sunt numite competenţe lingvistice). Cu toate acestea, aplicarea cu succes a cunoştinţelor şi competenţelor lingvistice trebuie să fie însoţite de dezvoltarea capacităţilor de a utiliza modelele lingvistice în diferite situaţii de comunicare, atât orale, cât şi scrise.

2.TRANSFERURI ŞI INTERFERENŢE: ASPECTE TEORETICE

A învăţa o limbă străină presupune a pătrunde în altă lume, care este împărţită şi obiectivizată într-o formă specială în limbă. A. Martinet observă că "a studia o limbă străină nu înseamnă a da denumiri noi obiectelor deja cunoscute. A studia o limbă străină e a analiza în mod diferit ceea ce alcătuieşte obiectul comunicării lingvistice".[2] Studierea unei limbi noi, compararea limbilor ne face să fim atenţi la cele mai subtile nuanţie ale gândirii.

Limba română şi limba portugheză sunt limbi înrudite, făcând parte din acelaşi grup lingvistic - familia limbilor neo-romanice – şi având aceeaşi origine - limba latină. Aceste două limbi au structuri gramaticale foarte asemănătoare. Astfel, observăm un grad mare de influenţă a limbii materne (portugheze) în procesul studierii limbii române, când cunoştinţele dobândite anterior sau studiate recent, se relaţionează cu limba nouă, care este însuşită, observată, comparată.(Avem în vedere cazurile însuşirii limbii străine de către adulţi). Limba străină este, prin definiţie, o a doua limbă şi poate fi studiată numai

[1] Caragea 2004: 4.
[2] Martinet 2004: 328

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

după ce deja cunoaştem prima limbă - limba maternă, având-o ca referinţă. Putem învăţa o limba străină, fiindcă am avut acces la vorbire prin intermediul limbii materne.

Un factor psihologic important în decursul însuşirii limbii străine este motivarea studentului, înţelegând că în acest fel se va încadra mai uşor şi mai repede în societatea, unde limba studiată estre limba de comunicare. O persoană care studiază o limbă nouă, suferă un proces de transformare, în decursul căruia se învaţă a exista în această limbă. În procesul însuşirii unei limbi străine cunoştinţa din trecut este permanent chestionată, revizuită şi comparată. Acest fapt este extrem de pozitiv din punct de vedere psihologic. Vorbim despre un proces datorită căruia influenţa limbii materne nu alteră regulile deja stabilite ale limbii de studiere, ci, din contra, stimulează modelele existente şi uşurează însuşirea noilor competenţe - transfer sau transferare. În decursul acestui proces folosim structurile limbii materne pentru producerea şi înţelegerea limbii străinre.

Dăm două exemple din limba română şi portugheză:

a)
Sorina a cumpărat două reviste franceze.
(port: Sorina comprou duas revistas francesas)

b)
Dumitru a intrat în librărie, deşi nu prea avea timp.
(port: O Dumitru entrou na livraria, embora não tendo muito tempo).

Aceste două exemple ne demonstrează cum pot fi transferate structurile limbii portugheze pentru elaborarea structurilor în limba română, fiind ele foarte asemănătoare.

Oricare persoană care studiază o limbă nouă îşi dă seama, într-o măsură oarecare, cum funcţionează limba sa maternă, foloseşte (de multe ori inconştient) regulile limbii materne în construcţii de comunicare în limba străină. Selinker explică transferul ca o strategie specială, folosită de student, când acesta înţelege că nu are competenţe lingvistice cu privire la unele aspecte ale limbii noi. Completăm cu Kellerman că "transferul reprezintă strategii de compensare a lipsei de cunoştinţe".[3] În cazul, în care un student recurge la utilizarea unui segment al limbii materne, şi îl foloseşte corect datorită asimilării lingvistice, rezolvând dificultatea de comunicare, avem transfer sau interferenţă pozitivă. Ce se transferă din limba maternă? Reguli, strategii sau elemente lingvistice? E evident, că tipul de transfer depinde de interacţiunea celor două limbi, de asemănările şi diferenţele lor, care sunt esenţiale în stabilirea acestei tipologii. Mulţi cercetători afirmă că sunt transferate structuri lingvistice nemarcate în limba maternă, pe când structurile marcate nu sunt transferate. [4]

Gramatica universală sugerează, că există un grup determinat de proprietăţi universale (principiile) care sunt achiziţionate prin intermediul gramaticii universale şi un grup de proprietăţi periferice (parametrele) care nu sunt dobândite cu ajutorul gramaticii universale. Primul grup e considerat ca nemarcat în limba maternă şi poate intra în procesul de transfer. Al doilea grup de proprietăţi este considerat ca marcat în limba

[3] Kellerman 1978: 60.
[4] Cf. Eckman 1993: 15.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

maternă şi nu se supune la transfer, deoarece sunt reguli specifice ale limbii, şi anume, excepţii ale proprietăţilor universale. Prin urmare, sunt transferate categoriile nemarcate în limba maternă.

Cum a fost deja menţionat, transferul este un proces pozitiv, care uşurează însuşirea unei limbi străine. Dar când sub influenţa limbii materne în limba străină sunt construite segmente lingvistice, care provoacă neînţelegere, avem de-a face cu alt proces lingvistic- interferenţa. Este un proces negativ, care atinge toate nivelurile limbii. Interferenţele se caracterizează prin împrumuturi şi contaminări lingvistice, care pot fi de ordin fonetico-fonologic, gramatical şi lexical.[5]

Această influenţă este variabilă pentru fiecare nivel, dar în totalitate afectează dezvoltarea limbii. În termeni psihologici, este un proces de interacţiune de aptitudini, când cunoştinţele obţinute în limba maternă influenţează formarea noilor aptitudini, care nu sunt adecvate normelor existente ale limbii străine. „Interferenţa constă în modificarea aspectelor structurale ale limbii însuşite sub influenţa limbii matene". [6] Pentru Vandersen "interferenţa este o abatere de la norma limbii străine prin influenţa limbii materne". [7] Cu alte cuvinte, persoana, care studiază o limbă străină are tendinţa de a înlocui caracteristici fonetice, fonologice, gramaticale şi lexicale ale limbii străine cu cele ale limbii materne. Astfel, gradul de diferenţă dintre două structuri va deveni un factor important de facilitate sau dificultate. Problema interferenţei este cu atât mai mare, cu cât mai similare sunt cele două limbi, cum, de exemplu, e cazul limbii române şi portugheze. Citäm din Almeida Filho "limbile apropriate fac ca studentul să simtă o facilitate înşelătoare furnizată de percepţiile proprii".[8] Datorită proximităţii tipologice între limbile din grupul romanic, există mitul de facilitate. Dacă, pe de o parte, asemănarea uşurează înţelegerea, pe de altă parte, sunt constante evidenţele de interferenţe, care duc la neînţelegeri şi inexactităţi.[9]

3. INTERFERENŢE LA NIVEL FONETICO-FONOLOGIC, GRAMATICAL ŞI LEXICAL

Cercetările în acest domeniu au demonstrat, că în procesul studierii unei limbi străine unele nivele lingvistice intervin într-o măsură mai mare decât altele. Putem observa, că nivelul facilităţii în studierea limbii române de către portughezi este asociată, în primul rând, cu interferenţe lexicale, având în vedere nenumărate lexeme de aceeasi origine, cu rădăcină comună. De exemplu:

limba română	**limba portugheză**
casă	*casa*
exemplu	*exemplo*
şcoală	*escola*
facultate	*faculdade*

[5] Cf. Thomason, Kaufman 1991: 37.
[6] Xavier, Mateus 1990: 215.
[7] Vandersen 1998: 77.
[8] Almeida 1995: 15.
[9] Cf. Ferreira 1978: 40.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

contract	*contrato*
a dansa	*dançar*
a dormi	*dormir*
a observa	*observar*
verde	*verde*
fiu	*filho*
eu	*eu*
tu	*tu*
interesant	*interessante*
superior	*superior*

Dar în acelaşi timp această apropriere nu scade gradul de dificultate, deoarece trebuie să se aibă în vedere diferite elemente, ce se combină şi se opun în asemănarea aparentă structural ale acestor două sisteme lingvistice.

Interferenţele fonetice şi fonologice sunt foarte frecvente şi au loc când sunt înlocuite foneme ale limbii române cu foneme de-ale limbii materne, e schimbată accentuarea, interferează reguli de pronunţare ale limbii portugheze:

1.

a) Prozodia :

limba română (a)	**limba portugheză (b)**	**pronunţarea în limba română în rezultatul interferenţei (c)**
ni'vel	*'nível*	*'nivel*
ana'liză	*a'nálise*	*a'naliză*
automo'bil	*auto'móvel*	*auto'mobil*
farma'cie	*far'mácia*	*far'macie*

b) reguli de pronunţie:

1.1 Deoarece în limba portugheză <s> intervocalic are calitate de [z], foarte des întâlnim această interferenţă:

a)	**b)**	**c)**
casă	*casa*	*(ca[z]a)*
masă	*mesa*	*(ma[z]a)*
pisică	*gata*	*(pi[z]ica)*

1.2 <s > + consoană surdă sau <s > în poziţie finală în portugheză se pronunţă ca [ʃ]:

a)	**b)**	**c)**
este	*está*	*(e[ʃ]te)*
cosmos	*cosmos*	*(co[ʃ]mo[ʃ])*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

nostru	*nosso*	*(no[ʃ]tru)*
sinistru	*sinistro*	*(sini[ʃ]tru)*

1.3 <s> + consoană sonoră şi <z> final au calitate de [ʒ]:

a)	b)	c)
Israel	*Israel*	*(I[ʒ]rael)*
portughez	*português*	*(portughe[ʒ])*
olandez	*holandês*	*(olande[ʒ])*

1.4 < c > înainte de < e > şi < i > are calitate de [s]:

a)	b)	c)
suficient	*suficiente*	*(sufi[s]ient)*
capacitate	*capacidade*	*(capa[s]itate)*
cinema	*cinema*	*([s]inema)*
recent	*recente*	*(re[s]ent)*

1.5 În limba portugheză <g> înainte de <e> şi <i> are calitate de [j]:

a)	b)	c)
gigant	*gigante*	*([j]igant)*
girafă	*girafa*	*([j]irafă)*
gingaş	*meigo*	*([j]ingaş)*

1.6 În portugheză < ch > este un [ʃ] (port:*cheio*' plin'). Deatât următoarele cuvinte cu <ch> în limba română sunt pronunţate astfel:

a)	b)	c)
ochi	*olhos*	*(o[ʃ]i)*
ochelari	*óculos*	*(o[ʃ]elari)*

1.7 <h> este mut în limba portugheză. Observăm:

a)	b)	c)
hotel	*hotel*	*([ ]otel)*
pahar	*copo*	*(pa[ ]ar)*
hartă	*mapa*	*([ ]artă)*
helicopter	*helicóptero*	*([ ]elicopter)*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Deoarece sunetul [h] nu există în limba sa maternă, purtughezii evită pronunţarea acestui sunet, în primul rand, din cauza interferenţei, şi, în al doilea rând, din cauza dificultăţii pronunţării lui.

1.8 În limba portugheză <o> în poziţie neaccentuată trece în [u]. De aceea întâlnim aceste interferenţe:

a)	**b)**	**c)**
comoară	*tesouro*	*(c[u]moara)*
Portugalia	*Portugal*	*(P[u]rtugalia)*
provincia	*província*	*(pr[u]vincia)*

1.9 Pronunţarea lui <r> la începutul cuvântului: în limba portugheză există un [R] uvular sonor, de aceea cuvintele românesti, care încep cu <r> sunt pronunţate la fel, ca în portugheză:

a)	**b)**	**c)**
rezervă	*reserva*	*[R]ezervă*
rapid	*rápido*	*[R]apid*
râu	*rio*	*[R]âu*
România	*Roménia*	*[R]omânia*

2. Interferenţele gramaticale se caracterizează prin înlocuirea categoriilor gramaticale ale limbii străine cu categoriile limbii materne sau prin înlocuirea regulilor gramaticale. Cazurile mai frecvente sunt: conjugarea verbelor, lipsa acordului între gen şi număr, folosirea adjectivelor posesive.

Observăm interferenţe şi la folosirea articolelor nehotărâte:

2.1 */un programă/*
/un mapă/
/un sistemă/
/una televizor/

deoarece în limba portugheză primele trei exemple sunt de gen masculin, iar ultimul exemplu este de gen feminin. Interferenţe de acest tip sunt foarte frecvente.

Altă interferenţă se notează în folosirea verbelor la persoana a treia singular. În portugheză adresarea formală poate fi făcută atât la persoana a doua plural (dar foarte rar) cât şi la persoana a treia singular. De aceea în limba română sunt folosite formele următoare:

2.2 *Tu merge la cinema?*
Doamnă Bivaru, dv ştie noutatea?
Dumitru, tu dansează foarte bine!

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Alt caz de interferenţe observăm la folosirea pronumelor reflexive:

2.3 *nu me place*
nu me pare
me cer scuză

făcând similanţe cu formele portugheze:

não me agrada
não me parece

2.4 *me scol* (port: *levanto-me)*
me spăl *(lavo-me)*
me bucur *(alegro-me)*
me odihnesc

întrucât în limba portugheză pronumele reflexive la persoana I singular au forma de *me.*

De asemenea urmărim interferenţe la folosirea adjectivelor posesive la persoana a II şi a III, masculin, singular:

2.5 *prietenul teu* (port: *o teu amigo)*
apartamentul teu *(o teu apartamento)*
câinele seu *(o seu cão)*
automobilul seu *(o seu automóvel)*

Interferenţele structurale au loc, când sunt înlocuite structuri ale limbii străine cu structuri din limba maternă:

2.6 *Marius şi Doina au făcut o bună cumpărătură.*
(port: Marius e Doina fizeram uma boa compra)

2.7 *Noştri vecinii au plecat la ţară.*
(port: *Os nossos vizinhos foram para a terra deles*)

2.8 *Mea casa se găseşte chiar în centrul oraşului.*
(port: *A minha casa fica no centro da cidade)*

3. Potrivit lui Lado, asemănarea şi diferenţa în formă, înţeles şi distribuţie ale cuvintelor limbii materne şi ale unei limbi străine se transformă in complicare sau uşurare în achiziţia lexicului acestei limbi străine. Interferenţele lexicale se caracterizează prin împrumutul formelor, care sunt introduse în limba în proces de studiere din cauza inseguranţei, necunoaşterii sau lipsei de stăpânire în relaţie cu limba străină.[10]

[10] Cf. Lado 1971: 87.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În limba română şi portugheză întâlnim multe cuvinte cu grafie asemănătoare sau chiar identică, având acestea un înţeles complet diferit. Vorbim despre aşa numiţii "prieteni falşi". Sunt adevărate "capcane" pentru cei ce învaţă limba străină, deoarece asemănarea formei cuvintelor în limba maternă şi limba străină duce la creşterea utilizării acestor cuvinte în limba studiată. În rezultatul interferenţei limbii materne studenţii portughezi pot folosi diferite cuvinte de acest tip, crezând, că, fiind cognate, au şi acelaşi înţeles, când aceasta nu are loc.

portugheza	**româna**	**româna**	**portugheza**
cismar	a sta pe gânduri	cizmar	sapateiro
cisma	preocupare	cizmă	sapato
fino	subţire	fin	afilhado
floco	fulg de zăpadă	floc	cabelo
flocos	fulgi de zăpadă	flocos	dotado de/com pêlo longo
fortuna	avere	furtună	tempestade
largo	piaţă mica	larg	largo, amplo
legenda	text, care însoţeşte o imagine	legendă	lenda
paquete	naviu de croazieră	pachet	pacote, saco
para	pentru	para	pêra
presente	cadou, prezent	prezent	presente (tempo verbal)
ruga	zbârcitură	(a)ruga	pedir
sorte	noroc	soartă	destino
soma	sumă	(a) soma	notificar, citar

Observăm câteva exemple de interferenţe lexicale:

3.1 *Planul anual a fost cumprit.*
(Planul anual a fost îndeplinit)
(port: *cumprir* 'a îndeplini')

3.2 *Am convidat-o pe Laura la concert.*
(Am invitat-o pe Laura la concert)
(port: *convidar* 'a invita')

3.3 *Todo timpul am ascultat muzică.*
(Tot timpul am ascultat muzică).
(port: *todo* 'tot')

Interferenţele lexicale sunt frecvente în construcţii idiomatice aşa ca:

3.4 *Ea este la casa de 30 de ani.*
(Ea are aproximativ 30 de ani)
(port: *estar na casa dos 30 anos* 'a avea aproximativ 30 de ani')

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

3.5 *Ioana a făcut pace cu prietenul său.*
(Ioana s-a împăcat cu prietenul său)
(port: *fazer as pazes* 'a se împăca')

3.6 *Avea o faţa cu merele destul de evidenţiate.*
(port: *māça do rosto* 'maxilar')

4. CONCLUZII

După această scurtă analiză, am încercat să facem un bilanţ între procesele studierii limbii române de către portughezi şi influenţa limbii materne, am descris unele interferenţe, care au loc în decursul acestui proces, am văzut părţile pozitive şi negative ale transferului şi interferenţelor.

Cum a fost deja menţionat, limba română şi limba portugheză sunt limbi înrudite, având structuri gramaticale asemănătoare. Dându-şi seama despre această apropiere între limbi, studenţii văd asemănări acolo, unde în realitate sunt diferenţe, şi fac greşeli. În acelaşi timp, aceste două limbi au nenumărate diferenţe, despre care studenţii nu întotdeauna îşi dau seama. Dificultăţile în decursul studierii unei limbi străine pot rezulta atât din cauza unei asemănări extreme cât şi din cauza unei diferenţe extreme. Asemănările extreme ne pot aduce la confuzii, deoarece vedem structuri identice acolo unde ele nu există.Neluând în seamă acest lucru, mulţi cercetători afirmă că asemănările uşurează semnificativ studierea unei limbi străine. E mult mai uşor pentru un francez să însuşească limba italiană sau spaniolă, decât limba turcă sau arabă. De asemenea, sunt mulţi autori, care afirmă că structuri complect diferite cauzează probleme de însuşire a unei limbi noi. Dar nu sunt probleme legate cu transfer sau interferenţe, deoarece sunt imposibile în aceste cazuri. Să nu uităm, că interferenţele nu sunt unicile probleme legate cu dificultăţile însuşirii unei limbi străine. E nevoie să se ia în consideraţie aspectele culturale şi interculturale care pot afecta în diferite feluri atât comunicarea studentului în societatea unde e folosită limba străină, cât şi procesul de achiziţie a noii limbi.

Importanţa limbii materne în procesul studierii unei limbi străine este incontestabilă. Fiind conştienţi de acest fapt, este necesar să se exploateze la maximum toate posibilităţile.[11] La elaborarea materialului didactic este foarte important să se facă o analiză contrastivă a sistemelor lingvistice ale limbii române şi portugheze: este important să se găsească diferenţele şi să se cunoască asemănările. "Cel mai bun material didactic poate fi acela ce se bazează pe o descriere ştiinţifică a limbii străine în paralel cu limba maternă".[12] Între limba portugheză şi limba română există foarte putine studii contrastive. Făcând o analiză contrastivă între aceste două limbi, comparând părţile comune şi diferite ale structurilor gramaticale, lexicale, sintactice, fonetice şi fonologice, am putea găsi punctele, care complică sau faciliteaza însuşirea limbii române de către portughezi şi aşa am putea elabora material didactic, care ar uşura nu numai însuşirea limbii române de către portughezi, dar şi predarea ei în Portugalia. Pe de altă parte, cu ajutorul analizei

[11] Cf. Casanova 2006: 11.
[12] Cf. Fries 1945: 9.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

contrastive am putea înţelege mai bine funcţionarea ambelor limbi, am evita unele probleme legate cu influienţa limbii materne şi am putea ajuta la rezolvarea problemelor frecvente, care apar în decursul predării sau însuşirii limbii române. Iar cu ajutorul analizei detaliate a mecanismelor de transfer şi interferenţă am putea preveni şi corecta, chiar evita, unele greşeli.

BIBLIOGRAFIE:

Almeida 1995 = Filho Almeida, *Uma metodologia específica para o ensino de línguas próximas?*, în "Português para estrangeiros interface com o espanhol", Campinas, SP: Pontes.

Caragea 2004 = Dan Caragea, *Iorga în Portugalia*, în "Diaspora română şi Moldava", nº2.

Casanova 2006 = Isabel Casanova, *Linguística contrastiva*, Lisboa, Universidade Católica Editora.

Eckman 1993 = Fred R. Eckman, *Interaction Between L2 learning and Linguistics Theory*, în "Confluence: Linguistics, L2, Acquisition and Speech Patology", Amsterdam, John Benjamins Press, p. 15-35.

Ferreira 1978 = Isabel Ferreira, *A interlíngua do falante de espanhol e o papel do professor: aceitação tácita ou ajuda para superá-la?*, în Almeida, F. (ed.) "Português para estrangeiros: interface com o espanhol", Campinas, SP: Pontes, p. 40.

Fries 1945 = Charles C. Fries, *Teaching and Learning English as a Foreign Language*, Ann Arbor, University of Michigan Press.

Kellerman 1978 = Eric Kellerman, *Giving Learners a Break: Native Language Institutions as Sourse of Predication about Transferability*, în "Working Paper on Bilingualism 15", p. 60-92.

Lado 1971 = Robert Lado, *Introdução à linguística aplicada*, Petropolis, Rio-de-Janeiro.

Martinet 2004 = André Martinet, *Bazele lingvisticii generale*, Moscova, Editorial URSS.

Thomason, Kaufman 1991 = Sarah Grey Thomason & TerrenceKaufman, *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics*, Los Angeles, University of California.

Vandersen 1998 = Paulino Vandersen, *Linguística contrastiva e ensino de línguas estrangeiras*, în Bohn. I & Vandersen, P. (org) "Tópicos em linguística aplicada: o ensino das línguas estrangeiras", Florianopolis, UFSC.

Xavier, Mateus 1990 = Maria Francisca Xavier & Helena Mateus, *Dicionário de termos linguísticos*, Lisboa, Associação Portuguesa de Linguística / Instituto de Linguística Teórica e Computacional / Edições Cosmos, volume 1.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

THE INFLUENCE OF MATERNAL LANGUAGE (PORTUGUESE) WITHIN THE PROCESS OF STUDYING THE ROMANIAN LANGUAGE: ACCOUNT AND PERSPECTIVES

Abstract

Under globalisation conditions, language occupies a strategic position: multilinguism imposes itself as reality that, far from being avoided, has to be encouraged. Due to a large number of political and economical problems, the study of Romanian gained a more accelerated rhythm in the last century during the nineties. During the last period, the interest in Romanian has significantly grown and thus we can now observe the increasing of the number of those who study Romanian. First of all, this is due to the great interest in Romania, in its history, culture and economical development. In the second place, Romania's entering the European Union and the migration of workforce played an important part in the studying of the Romanian by the Portuguese.

Universidade Nova de Lisboa
Faculdade de Ciências Sociais e Humanas
Departamento de Línguística CLUNL
Avenida de Berna 26-C
1069 - 61 Lisboa, Portugal
clunl@fcsh.unl.pt

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ
INVENTAR CĂRȚI NR. 32991

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

LeiN 40

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro